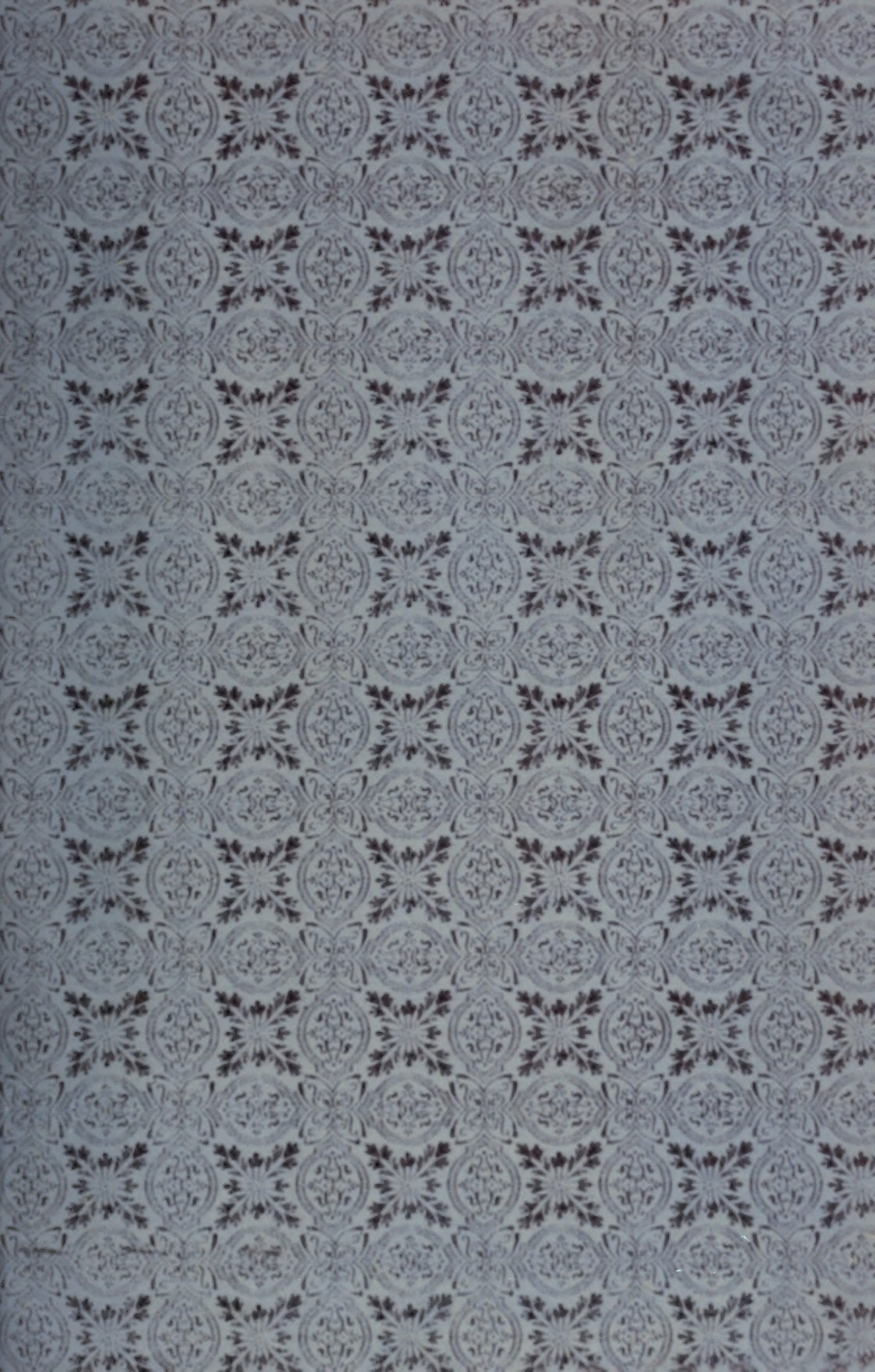

3 1761 05092042 0

DE GEMEENE GRATIE.

S.v.d PLOEG.

Premie-Exemplaar.

DE GEMEENE GRATIE.

DOOR

Dr A. KUYPER.

TWEEDE DEEL.

HET LEERSTELLIG GEDEELTE.

BOEKHANDEL
AMSTERDAM. VOORHEEN PRETORIA.
HÖVEKER & WORMSER.
1903.

VAN DE GEMEENE GRATIE.

TWEEDE DEEL.

HET LEERSTELLIG GEDEELTE.

I.

Doel van het leerstellig onderzoek.

> **Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt, en de zoon des menschen, dat Gij hem bezoekt? PSALM 8 : 5.**

Onze eerste reeks bespiedde het *opkomen* der gemeene gratie, en vervolgde haar *loop* aan de hand der Heilige Schrift tot op Bethlehem. Van de eerste tot aan de tweede komst van Christus die te wachten staat, zocht daarna onze tweede reeks de beteekenis vast te stellen, die de gemeene gratie thans reeds verwierf, en, naar luid van de apocalypse des Nieuwen Testaments, voor het einde zelf, en voor wat *na* het einde komt, bezitten zal. Beide reeksen saam vormden alzoo een overzicht in vogelvlucht van het verloop der gemeene gratie in de geschiedenis van ons geslacht en van onze wereld, van af *den val* tot aan de *wederherstelling*, of wil men van *Paradijs* tot *Parousie*. Een proces dat eeuwen doorloopt, en in dien loop vanzelf door de eerste komst van den Christus in tweeën wordt gedeeld.

Thans rust op ons de taak om de gemeene gratie *leerstellig* na te gaan, opdat zij zelve te beter als mysterie doorzien, en in haar verband met de overige leerstukken of dogmata verstaan moge worden.

Om onze lezers hierbij te oriënteeren zij er aanstonds op gewezen, dat het dogma niet alleen een zijde heeft, die naar het hemelsche, maar ook een zijde die naar het aardsche gekeerd is. Elk dogma of leerstuk komt uit den wortel *der religie* op, zoo zelfs dat hetgeen, in welk dogma ook, door u niet meer als *rakende uw religie* gevoeld wordt, verdort voor uw

besef en uit uw geloof wegsterft. Zie het maar aan het verloop, dat het leerstuk over de engelen nam. Oorspronkelijk was ook dit leerstuk in aller religieus bewustzijn ingeweven, omdat een ieder besefte, dat hij ook zelf in zijn eigen religie, en voor het leven zijner eigen ziel, met de engelen te rekenen had. Sinds echter de engelenwereld voor veler besef geheel van hun eigen godsdienstig bestaan werd afgescheiden, en geen andere beteekenis overhield, dan van een stuk hemelsch leven, in poëzie zich voor ons oplossend, hield dit leerstuk op tot den inhoud van hun geloof te behooren. Zoo sterk zelfs heeft het leerstuk of dogma altoos een naar boven en naar beneden gekeerde zijde, dat onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis niet schroomt, in Art. IX omtrent het dogma der Heilige Drieeenheid te verklaren: „Dat alles weten wij, zoo uit de getuigenissen der heilige Schrifture, als ook uit hun werkingen, *en voornamelijk uit degene, die wij in ons gevoelen.*" Hier wordt dus onomwonden uitgesproken, dat ook het leerstuk der heilige Drieëenheid eene naar ons toegekeerde zijde heeft, en een stuk van ons eigen zielsleven verklaart. En raadpleegt men den Heidelbergschen Catechismus, dan sluit zich de belijdenis van Vader, Zoon en Heiligen Geest, zelfs in nog engeren zin, aan drie momenten in ons persoonlijk bestaan aan, t. w. de belijdenis van God den Vader aan onze *Schepping*, de belijdenis van God den Zoon aan onze *Verlossing*, en die van God den Heiligen Geest aan onze *Heiligmaking;* terwijl dan voorts in de 33 eerste Zondagsafdeelingen heel het stuk van *het Geloof* onder deze drieledige indeeling ter sprake komt, om eerst daarna op het *Geloof* te laten volgen het *Gebod* en het *Gebed*.

Dat dit zóó zijn moet, en niet anders zijn kan, ligt aan het wezen der *religie*, daarin bestaande, dat er twee zijn: *God* en de *mensch*, en dat de rechte gemeenschap van dien mensch met zijn God *de religie* is. De vraag, welke onderscheidene verhoudingen om God te kennen, God te vertrouwen, zich aan God te onderwerpen, Hem te vreezen, lief te hebben en te eeren, en in dat alles zijn kind te zijn, bij de religie ter sprake komen, laten we nu rusten. Voor het thans door ons beoogde doel is het voldoende, zoo gevoeld wordt, dat buiten het dogma valt al wat *niet* de religie raakt, en dat, overmits de religie altoos van de éene zijde op God en van de andere zijde op den mensch doelt, ook elk leerstuk steeds van die *twee* kanten te bezien is.

Voor wat nu dien kant aangaat, die naar de zijde *des menschen* gekeerd is, hebben we in de verschijning en het leven des menschen te doen eensdeels met hetgeen onder onze waarneming valt, en deswege zonder hulp van het dogma kan worden vastgesteld, maar ook anderdeels met een verborgen zijde van den mensch en het menschelijk leven, waartegenover

we slechts drieërlei positie kunnen innemen: 1°. die van het agnosticisme, 2°. die van de hypothese, en 3°. die van de Openbaring. Het *agnosticisme* d. i. het stelsel der onwetendheid, erkent wel dat er raadselen in den mensch zijn, en dat de mensch in raadselen wandelt, maar ziet af van de poging, om in die raadselen licht te doen stralen. De agnosticist erkent dat er een mysterie is, maar laat het mysterie, en beschouwt als doelloos en hopeloos elke poging, om het te ontsluieren.

Anders oordeelt de man van de *hypothese*. Ook hij begint wel met vast te stellen, dat we in den mensch en in zijn leven met een mysterie te doen hebben, maar beweert tevens dat ons zeer wel middelen ten dienste staan, om in die verborgenheid in te dringen. Er is uiting van 's menschen zijn en leven in het zichtbare. Die uitingen gaat hij na. Die zijn voor hem de *bekende*. En uit deze bekende gegevens poogt hij nu tot de oplossing van het *on*bekende te geraken. Dat doet hij dan door onderstellingen of hypothesen aan te nemen, en alsnu na te gaan, of hij, indien waar ware wat hij stelt, in staat zou zijn, om het onbekende te verklaren. Gelukt dit niet, dan verwerpt hij die onderstelling, en neemt zijn toevlucht tot een andere hypothese. Acht hij daarentegen dat zijn onderstelling wel in staat is, om het onbekende te verklaren, dan verklaart hij den sleutel tot het mysterie gevonden te hebben, en verkondigt zijn hypothese als resultaat van wetenschap. Op die wijze vond een tijdlang het stelsel van het materialisme ingang, en werd met veel ophef als *de wetenschap* rondgevent, terwijl men thans zelfs in ongeloovige kringen weer vrijwel algemeen tot de overtuiging is gekomen, dat de hypothese van het materialisme ongerijmd was.

De derde weg eindelijk, die van het dogma of leerstuk, wordt betreden door hen, die niet alleen met de beide vorige soort lieden, het bestaan van het mysterie in den mensch en in het menschelijk leven erkennen, maar tevens belijden, dat licht in dit mysterie dan alleen kan vallen, indien God het er in vallen laat, en dat we uit dien hoofde, nu God ons zijn openbaring schonk, zondigen door met den agnosticist te stellen, dat er *geen* licht is, overmits dit een miskennen en ondankbaar loochenen van de liefde Gods ware, die ons te hulpe komt, maar ook dat ge evenzeer zondigt, indien ge, gelijk de man der hypothese doet, voor dit van God ons geschonken licht moedwillig het oog sluitende, bij eigen kunstlicht zit te turen op wat ge toch niet begrijpt, en het zonlicht dat God door uw vensters wil doen stralen, door een dichtdoen der luiken, buitensluit. Recht loopt naar die belijdenis alleen hij, die, dankbaar het van God ons gegeven licht aanvaardende, als dogma of leerstuk aanvaardt, wat God ons in zijn Woord omtrent dit menschelijk mysterie geopenbaard heeft.

Vraagt ge nu op welk mysterie in den mensch en in het menschelijk leven het dogma der gemeene gratie het zoo onmisbare licht doet vallen, dan kan het niet moeilijk zijn, dit klaar en duidelijk in te zien. Twee machten nemen we in den mensch en in zijn leven waar: eenerzijds de macht der zonde, en anderzijds de macht van wat goed en lieflijk is. Volgt ge nu de lijn der zonde in uw eigen hart en in het leven der wereld, dan is alles donker en somber, grauw en doodsch en op den dood in zijne velerlei vormen uitloopende, en kan er in uw voorstelling geen plaats voor iets dat goed en lieflijk in den mensch en in het menschelijke zijn zou, overblijven. Laat ge daarentegen voor een oogenblik de zonde buiten beschouwing, en let ge op allerlei verkwikkelijks dat u in den mensch en in het menschelijke leven boeit, dan biedt ons menschelijk leven nog, o, zooveel bekoorlijks, zooveel dat u boeit en u weldadig aandoet, dat ge u bijna zoudt afvragen, of heel het denkbeeld van een verderf onzer natuur door de zonde, niet op legende en inbeelding rust.

Ge stuit hier op tegenstrijdige verschijnselen. De ééne maal wordt ge pessimist, en ziet de wereld als in duivelsche gestalte voor u treden, dat er niets goeds aan haar is. En toch weer een ander maal wordt ge optimist, en voelt u gestreeld door zooveel uiting van nobelen zin, kloeke veerkracht en ernstig bedoelen, als ge in het leven om u heen waarneemt. Die tegenstrijdigheid verzwakt u. Ge waart er bijna toe gekomen de zonde te haten, en met het *ex profundis* der klagende menschheid in te stemmen. Maar dan weer boeit en bekoort het leven u derwijs, dat ge de zonde als een bijna overwonnen macht gaat beschouwen, en met den lofzang van het humanisme instemmend, wierook voor den mensch zoudt ontsteken. Geslingerd tusschen beide voorstellingen en zielsgezindheden, ontwaart ge dan almeer, dat ge voor een raadsel staat. Loopt ge de ééne lijn af, dan loopt ge dood op de feiten van het goede en lieflijke in den mensch en in des menschen historie. Maar ook, gaat ge van dat betrekkelijk goede uit, en poogt ge van daar uit uw lijn af te loopen, dan loopt ge eveneens dood en stuit op de schriklijke openbaring der zonde. Noch met de ééne noch met de andere leidende gedachte komt ge dus uit. Ge tast, ge voelt dat er een *derde iets* moet zijn, waardoor ge beide malen mis uitkomt. De aanwezigheid van dat *derde iets* constateert ge, maar ge ziet het niet, en kent het niet. En zoo wordt dat derde iets voor u het hier schuilend mysterie.

Zelfs wordt dit mysterie voor u nog donkerder en raadselachtiger, zoo ge rekenen gaat met de genade, die tegen de zonde indringt. Van die genade toch belijdt ge, dat ze niet uit den mensch, maar uit God is. Ge erkent dat die genade alleen door het *geloof* werkt, en dat er zoodoende

een scheiding in het leven komt, tusschen hen die dit geloof willen, en hen die tegen dat geloof ingaan. Onder dit gezichtspunt staan geloovigen en ongeloovigen nu eenmaal tegenover elkander in de wereld. De preciezer onderscheiding laten we hierbij nu voor het oogenblik glippen. We nemen nu *geloof* en *ongeloof* in den algemeensten zin. Er zijn er die in Christus gelooven, en er zijn er die niet in Christus gelooven, op geenerlei manier. Hierdoor vormt zich in het leven tweeërlei strooming. Zij die gelooven willen iets anders, bedoelen iets anders, streven naar iets anders; en wat welwillende zin u ook jegens uw medemenschen beziele, zoo ge zijt van hen die gelooven, komt ge onwillekeurig, en zonder het te zoeken, telkens in botsing met die anderen. In botsing op huiselijk, op maatschappelijk, op staatkundig, en sterker nog op kerkelijk terrein. Doch natuurlijk, boven het geschil met de ongeloovigen ligt ook voor uw besef een hooger rechtspraak. Uw geloof maakt de pretentie van onmisbaar te zijn, om de zonde te boven te komen en een leven in eere mogelijk te maken. En ook nu komt de ongeloovige man, en toont u met de stukken aan, hoe juist in uw kring nog allerlei zonde nawerkt, en hoe omgekeerd in den kring der ongeloovigen allerlei goede en aantrekkelijke verschijnselen van edeler levenszin vallen waar te nemen. Dit maakt dat de ongeloovige de onmisbaarheid en doeltreffendheid van uw geloof niet inziet, en dat gij op uw beurt aan de werkelijkheid van het onderscheid tusschen geloof en ongeloof begint te twijfelen. Indien er in uw kring *met* geloof nog over zooveel te klagen, en in zijn kring *zonder* geloof nog over zooveel te roemen valt, waar blijft dan de geldigheid van uw heel het leven deelende onderscheiding? Persoonlijk zelfs gaat dit door, zoo dikwijls ge u zelven, niettegenstaande uw geloof, op zonde betrapt, en omgekeerd bij den man zonder geloof zoo vaak door hoogen, edelen zin beschaamd wordt.

Ook hier dus weer is een onbekende macht in het spel. Dat in het geloof een wereldoverwinnende macht schuilt, staat uit de historie en uit uw eigen zielservaring voor u vast. Toch beantwoordt de verhouding tusschen geloovigen en ongeloovigen in het leven niet aan de conclusiën die ge uit deze macht des geloofs trekken zoudt. Anderzijds *weet* ge uit historie en zelfkennis beide, wat booze macht in de zonde, ook in de zonde van het ongeloof schuilt. En toch beantwoordt ook ten deze de uitkomst zoo telkens *niet* aan de conclusie die ge trekken moest. Er moet dus een *derde iets* zijn, dat hier storend inwerkt. Maar dat derde iets kunt ge wel constateeren, maar niet uitleggen. En zoo stuit ge ook van die zijde op een mysterie, om welks ontsluiering ge roepen blijft.

Nog sterker saamgetrokken treedt datzelfde mysterie voor u op in de tegenstelling tusschen het rijk der genade, gelijk dit in *Christus' kerk*

belichaamd is, en het rijk der natuur gelijk dit uitkomt in het leven der *wereld*. Ook nu weer nemen we de begrippen van *kerk* en *wereld* in haar algemeensten zin. Maar onder wat vorm ge die onderscheiding en tegenstelling ook neemt, zoo zou uit uw belijdenis volgen, dat van uw *kerk* het licht uitstraalde, en dat over de *wereld* de nevel der duisternis hing. Wat rein, heilig, heflijk is en wel luidt zou in uw kerk op in het oog loopende wijze moeten schitteren, en daarentegen over de wereld zou het floers moeten hangen van het onzuivere, zondige en min edele. Toch zijn de feiten ook hiermede *niet* in overeenstemming. Reeds in de dagen der apostelen komen in de kerk van Christus gevallen van schriklijke zonde voor, eeuw aan eeuw heeft het kerkelijk leven iets gehad, waardoor het rechtmatige oorzake tot klachte gaf; en daarentegen ontwikkelde zich in het leven der wereld zooveel interessants, zooveel schoons en zooveel beminnelijks, dat ge soms strijd in u voeldet opkomen, om u van de kerk af te wenden en in het leven der wereld uw plaatse te zoeken. De scherpe grenslijn die uw belijdenis tusschen kerk en wereld trok, bleek alzoo op de proef niet houdbaar. En nu zaagt ge hoe de een, om aan deze teleurstelling te ontkomen, eenvoudig zich in zijn kerk terugtrok en van de wereld niet hooren wilde, en ten slotte om er niet door gehinderd te worden, optrad als *spiritualist*, terwijl de ander om elk denkbeeld van bekrompenheid van zich af te werpen, eigenlijk een kind der wereld werd, en óf zijn kerk varen liet, óf wel zijn kerk wereldsch maakte.

Ook hier dus weer dezelfde strijd. Eenerzijds het feit der historie en de belijdenis van het eigen hart dat de kerk de redding der wereld is, en anderzijds de feiten voor oogen, dat de kerk zooveel *onder* haar waardschatting blijft, terwijl het leven der wereld zooveel *meer* blijkt te geven, dan van haar scheen verwacht te kunnen worden. Ook hier moet dus een derde iets zijn, waardoor deze schijnbare tegenstrijdigheid verklaard kan worden. Een mysterie waarop ge stuit, zonder dat het zich aanstonds voor u ontsluiert.

Bij het richten van uw eigen leven en het besturen van uw eigen levenstaak komt ge voor dezelfde onzekerheid te staan. Is onze menschelijke natuur alzoo verdorven, en de wereld derwijs onder den vloek weggezonken, dat er uit die wereld, en in die wereld uit onze natuur, toch niets komt, dat in de weegschaal van het heilige afgewogen bestaan kan, en is daarentegen het Evangelie het eenig zout dat bederf weert, en de kerk van Christus de schepping Gods die alleen het merk van eeuwige duurzaamheid draagt, is het dan niet redelijk dat ge uw talent, uw levenskracht, uw tijd, uw inspanning, aan die wereld onttrekt, en geheel richt op de kerk en het Evangelie? Toch kan dit niet. Een enkele moge op die

wijze een levensexistentie kunnen vinden, als prediker hier te lande, of als gezonden dienaar onder Heidenen en Mahomedanen. Of ook een ander, die geld bezit om van te leven, moge geheel zijn levenskracht kunnen richten op philanthropischen arbeid. Maar wat in geen geval kan is dat *alle* leden der kerk hun aardsche bestaan er aan zouden geven om zich geheel aan geestelijke dingen te wijden. Reeds elke moeder in huis heeft eene andere roeping. Er moet gewoond, er moet spijze bereid, er moet voor kleeding en ontspanning, en voor opvoeding ook voor de burgermaatschappij gezorgd worden. En voorts, waar zouden die duizenden, die geen geld bezitten, maar hun brood en het brood voor hun gezin verdienen moeten, dat brood vinden, indien ze heel hun leven lang niet anders doen zouden, dan rechtstreeks bezig zijn in Jezus' Koninkrijk? Paulus zelf trad 's avonds als apostel op, na des morgens en des middags met het zeildoek op zijn schoot te hebben zitten werken in den zeilmakerswinkel. Dit nu maakt dat voor de overgroote meerderheid der belijders en belijderessen van Jezus verreweg het grooter deel van hun kracht en van hun tijd weggaat aan arbeid, *niet* in het Koninkrijk, maar in de wereld, en dat ze voornamelijk alleen den Zondag, en voorts in het morgen- en avonduur zich vermeien kunnen in bezigheid van heiliger karakter.

Ook dit nu komt met de tegengestelde waardschatting van het leven in *Christus' kerk* en het leven in de *wereld* niet overeen. Vloeit het leven der wereld ten verderve af in het niet, en bezit alleen het leven van Christus' kerk merk en waarborg van eeuwige duurzaamheid, hoe kan het dan aan een kind van God voldoening schenken en in harmonie met zijn levensovertuiging bestaan, dat hij feitelijk negen tienden van zijn leven wijdt aan wat voorbijgaat en *geen* doel heeft, en hoogstens één tiende overhoudt voor wat waardij bezit voor zijn hart? Naar zijn belijdenis *moest* het anders zijn, naar den eisch des levens *kan* het niet anders. Ook hier moet dus een *derde iets* in het spel zijn, dat de consequentie van zijn belijdenis breekt. En dat *derde iets* voelt en merkt hij wel, maar hij kan het niet in het licht doen treden. Het is en blijft hem een mysterie.

Zoo nu zouden we kunnen doorgaan met schier op elk punt des levens dezelfde tegenstrijdigheid aan te wijzen tusschen de consequentie van wat we eenerzijds belijden, en anderzijds in het werkelijke leven voor ons vinden. Die feiten kunnen we niet loochenen, en toch ook die belijdenis kunnen we niet prijsgeven, en nochtans kloppen beide niet op elkander. Zeker, als ge de beteekenis der zonde verzwakt, het onderscheid tusschen natuur en genade verflauwt, kerk en wereld in elkaâr laat vloeien, en uw arbeid in de wereld en in het heilige als van eenzelfde soort beschouwt,

dan stuit ge niet. Maar wat beduidt dit anders dan dat ge uw belijdenis varen liet, overgingt in het kamp der Modernen, en aldus den maatstaf der wereld voor *den* maatstaf aanneemt? Of ook kunt ge, voor de diepte der dingen het oog sluitend, half onnadenkend in de oppervlakte voortdrijven, en zeggen, dat ge om deze tegenstrijdigheden u niet bekommert, ja ze niet voelt, en er niet door gehinderd wordt. Maar wat beduidt dit anders dan dat ge insliept en de oogen sloot, en door niet waarlijk te *leven* aan de raadselen des levens ontkwaamt? Zegt ge daarentegen: Ik houd aan mijn belijdenis vast, de tegenstelling tusschen genade en natuur *bestaat*, de zonde *is* een macht in het leven, en voor den strijd, hieruit in ons menschelijk leven geboren, sluit ik de oogen niet, maar sta ik met een opmerkend, onderzoekend en vragend oog, en zoek naar oplossing van het zich op mij werpend mysterie, — dan *kan* het niet anders, of op elk der besproken punten moet ook gij persoonlijk die hinderlijke tegenstrijdigheid ontwaard hebben.

Ja, we gaan nog verder. Toen de Modernen ook hier te lande een tijdlang waanden, dat ze door hun uitwisschen van de grenslijn zich aan deze raadselen ontworsteld hadden, droomden ze weinig anders dan een schoonen droom, waaruit ze maar al te spoedig bitterlijk teleurgesteld ontwaakten. Al hadden zij toch de tegenstelling tusschen natuur en genade prijsgegeven, nochtans hielden ook zij nog vast aan de tegenstelling tusschen het heilige en onheilige, tusschen hetgeen edel en onedel is. En zie, ook in dien verzwakten vorm plaatste die herleefde tegenstelling toch ook hen aanstonds weer voor gelijksoortige raadselen, die in hun eigen kring tot zeer uiteenloopende oplossingen hebben geleid, en nog steeds voortgaan de geesten onder hen te verdeelen. Dit nu bewerkt de zonde. Die vreeslijke macht, waartegen ook zij het hun eere achten strijd te voeren. Maar juist die strijd is niet denkbaar, of telkens en telkens weer schijnen de rangen en de slagorden van wie vriend en vijand is dooreengemengd te worden. Eerst ging al hun strijd tegen ons. Nu zijn ze reeds zoover dat ze inzien, hoe hun vijand elders is te zoeken, en hoe ze veeleer om dien vijand overhoop te werpen, terug hebben te komen op veel wat *wij* hielden, en wat door *hen* in ons bestreden werd.

II.

Het op te lossen vraagstuk.

> Hij stelt de rivieren tot eene woestijn, en watertochten tot een dorstig land. Het vruchtbare land tot zouten grond, om de boosheid dergenen, die daarin wonen. Hij stelt de woestijn tot eenen waterpoel, en het dorre land tot watertochten.
> PSALM 107 : 33—35.

Den strijd, in ons vorig artikel, uit veler *levens*bevinding, naar dat *leven* zelf geteekend, tusschen onze voorstelling en de werkelijkheid, zou men kortweg aldus kunnen formuleeren, *dat de wereld mee- en de kerk tegenvalt*. Opgevoed in een belijdenis, die, gelijk ze veelal verstaan wordt, van de wereld niets weet dan „*dat ze in het booze ligt*," en van de kerk weinig anders, dan dat ze is „*de vergadering der geloovigen*," is men er op voorbereid, om in de wereld op zonde na zonde te stuiten, en in de kerk zich aangetrokken te gevoelen door een ideaal heilig liefdesleven. En wie nu, met een voorgevoel van het zóó te zullen vinden, op volwassen leeftijd de wereld ingaat, en het geluk heeft in nobeler wereldsche kringen te mogen verkeeren, na in eigen kerkelijken kring, van veel censuur en kerkelijke ergernis te hebben gehoord, die *moet* wel aan het twijfelen omtrent de juistheid zijner belijdenis raken, en in dat zeggen: „*De wereld viel mee en de kerk tegen*, de uitdrukking vinden van zijn eigen gewaarwording.

We laten nu voorshands met opzet het even notoire feit rusten, dat in heel wat andere kringen het leven der wereld, ook na de somberste voorstelling die men er zich van gedroomd had, nog erger blijkt dan we dachten en soms een blik in de diepten des satans gunt; alsook dat omgekeerd in breeden kerkelijken kring stille heilige krachten werken, die niet maar bij zout vergeleken worden, maar feitelijk bederf weren. Onze bedoeling is voorshands alleen, om het begrijpelijk te maken, hoe zich in de veelszins oppervlakkige publieke opinie èn vroeger en nu de overtuiging nestelde, dat de wereld *beter* en de kerk *slechter* was, dan men van de zijde der Christenen in theorie wilde doen gelooven. Het is toch in de wereld die publieke opinie, die sinds de drukpers haar eens zoo verspreide deelen saambond, *de* macht is geworden, waaruit de vraagstukken van het leven naar boven komen, die dan daarna in de toongevende levensbeschouwing hun beantwoording zoeken. Daarom dingen we voorshands niets op de aangewezen tegenstelling af. Zelfs nemen we haar met opzet in zoo krassen, schrillen vorm. Want wel is er veel tegen te zeggen, maar voor een deel stuit toch ook elk onzer gedurig op gelijke tegenstelling in

zijn eigen leven en tot in zijn eigen hart; en wat we thans voelbaar en verstaanbaar wilden maken is, hoe een leerstuk als dat van de *gemeene gratie* niet een uitspansel van boekengeleerdheid is, maar de poging van Christus' kerk weergeeft, om, bij het licht van Gods Woord, een antwoord te geven op een uiterst belangrijk, maar niet minder diepzinnig en ingewikkeld vraagstuk, waarvoor een iegelijk die meeleeft en nadenkt, elk oogenblik zelf in de wereld, in zijn kerk, in zijn omgeving en in zijn eigen hart te staan komt. Telkens en altoos weer eenerzijds de niet van ons af te zetten indruk van een doodelijke zonde die rondwaart, maar zoo, dat de algemeene toestand ons toch nog *meevalt*, en van den anderen kant de indruk van een reddende Goddelijke genade, maar zoo, dat haar vrucht en uitwerking ons *teleurstelt*.

Voor dat probleem, voor dat vraagstuk staan we nu eenmaal, en men ruimt het niet uit den weg door de *iets* maar niet *veel*, althans in het minst *niet genoeg* zeggende opmerking, dat de wereld wel slecht, en de kerk wel goed is, maar dat de personen, die ge ontmoet soms beter dan hun omgeving of slechter dan hun leer zijn. Dit is wel zoo, maar het geeft geen oplossing, want ook die personen zijn òf kinderen der wereld òf zonen der kerk, en door hen persoonlijk van die wereld of die kerk te isoleeren, snijdt ge den band tusschen mensch en mensch, tusschen geslacht en geslacht door, en wordt tot het geven van elke levensbeschouwing onbekwaam; of het moest dan die alles verstuivende levensbeschouwing zijn, die er op neerkomt, dat het alles enkel aan de personen hangt, en in den persoon aan zijn vrijen wil, d. w. z. dat ge eigenlijk *geen* levensbeschouwing hebt, maar alleen het bestaan van eindeloos uiteenloopende personen, of beter gezegd, individuen bij u zelven vaststeldet. Met die ten deele ware tegenwerping vordert ge dus hier geen stroobreed. De feiten in het leven veranderen er niet door. En zoolang ge een belijdenis vasthoudt, die door de telkens wederkeerende feiten in het leven regelrecht weersproken wordt, moet wel van tweeën een gebeuren: of dat ge het geloof aan uw belijdenis verliest, of ook dat ge, aan uw belijdenis vasthoudende, opzettelijk voor de werkelijkheid een sluier hangt, om haar *niet te zien*. En wie nu, met ons, noch het één noch het ander wil, maar en aan zijn belijdenis kleeft, en tegelijk erkent, dat Gods voorzienig bestel in de werkelijkheid uitkomt, weigert daarom in die tegenstelling te berusten, en voelt zich gedrongen, met die feiten der werkelijkheid voor oogen, zijn belijdenis dieper in te denken en haar te onderzoeken, om te zien, op wat wijs ze zich tegenover die feiten handhaaft. Dit nu leidt ons rechtstreeks tot het leerstuk *der gemeene gratie*, overmits het juist dit vergeten en verwaarloosd hoofdstuk onzer belijdenis is, waarin voor dit punt zich de oplossing aanbiedt.

Uit de Formulieren van eenigheid der Gereformeerde kerken komen hier in aanmerking de navolgende uitspraken:

1°. In Art. 14 der Belijdenis: „In alle zijne wegen goddeloos, verkeerd en verdorven geworden zijnde, heeft de mensch de uitnemende gaven, die hij van God ontvangen had, verloren, *en heeft niet anders overgehouden dan kleine overblijfselen derzelve.*

2°. In Art. 15: „Zij is ook zelfs (de erfzonde) door den Doop niet gansche-lijk te niete gedaan, noch geheel uitgeroeid, aangezien de zonde daaruit altijd als opwellend water uitspringt gelijk uit een onzalige fontein."

3°. Leerregels. Hoofdst. 3. 4. § 4: „Dat er na den val in den mensch *eenig licht der nature* nog overgebleven is, waardoor hij behoudt eenige kennisse van God, van de natuurlijke dingen, van het onderscheid tusschen hetgeen eerlijk en oneerlijk is, en ook betoont eenige betrachting tot de deugd en uiterlijke tucht." Zoo echter „dat de mensch door *dit licht der natuur* zoo weinig tot de zaligmakende kennisse van God komen, en zich tot Hem bekeeren kan, dat hij ook in natuurlijke en burgerlijke zaken dit licht niet recht gebruikt."

4°. Catech. Vr. 114: „Kunnen degenen die tot God bekeerd zijn deze geboden volkomenlijk houden? Antwoord: Neen zij, maar ook de allerheiligsten, zoolang als zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid."

En 5°. Leerregels. Hoofdstuk V § 4—8:

„En hoewel die macht Gods, waardoor Hij de ware geloovigen in de genade bevestigt en bewaart, meerder is dan dat zij van het vleesch zoude kunnen overwonnen worden, zoo worden nochtans de bekeerden niet altijd alzoo van God geleid en bewogen, dat zij in sommige bijzondere daden door hunne eigene schuld van de leiding der genade niet zouden kunnen afwijken, en van de begeerlijkheden des vleesches verleid worden en die volgen. Daarom moeten zij gestadiglijk waken en bidden, dat zij niet in verzoeking geleid worden, hetwelk zoo zij niet doen, zoo kunnen zij niet alleen van het vleesch, de wereld en den satan tot zware en ook gruwelijke zonden weggerukt worden, maar worden ook inderdaad, door Gods rechtvaardige toelating, tot dezelve somwijlen weggerukt; gelijk de droevige vallen van David, Petrus en andere heiligen, die ons in de Schriftuur beschreven zijn, bewijzen.

„Met zoodanige grove zonden vertoornen zij God zeer, vervallen in schuld des doods, bedroeven den Heiligen Geest, verbreken voor eenen tijd de oefeninge des geloofs, verwonden zwaarlijk hun conscientie, en verliezen somwijlen voor eenen tijd het gevoel der genade, totdat hun, wanneer zij door ernstige boetvaardigheid op den weg wederkeeren, het vaderlijk aanschijn Godes opnieuw verschijnt.

„Want God, die rijk is in barmhartigheid, neemt, naar het onveranderlijk

voornemen der verkiezing, den Heiligen Geest van de zijnen, ook zelfs in droevige vallen, niet geheel weg, noch laat hen zoo ver niet vervallen, dat zij van de genade der aanneming en van den staat der rechtvaardigmaking uitvallen, of dat zij zondigen ter dood of tegen den Heiligen Geest, en, van Hem geheel verlaten zijnde, zichzelven in het eeuwige verderf storten.

„Want, eerstelijk, in zulke vallen bewaart Hij nog in hen dit zijn onverderfelijk zaad, waaruit zij wedergeboren zijn, opdat het niet verga noch uitgeworpen worde. Ten anderen, vernieuwt Hij hen zeker en krachtig door zijn Woord en zijnen Geest tot bekeering, opdat zij over de bedreven zonden van harte en naar God bedroefd zijn, vergevinge in het bloed des Middelaars door het geloof met een verbroken hart begeeren en verkrijgen, de genade Gods, die nu met hen verzoend is, wederom gevoelen, zijne ontfermingen en trouw aanbidden, en voortaan hunne zaligheid met vreezen en beven des te naarstiger werken.

„Alzoo bekomen zij dan dit, niet door hunne verdiensten of krachten, maar uit de genadige barmhartigheid Gods, dat zij noch ganschelijk van het geloof en de genade uitvallen noch tot den einde toe in den val blijven of verloren gaan. Hetwelk, zooveel hen aangaat, niet alleen lichtelijk zou kunnen geschieden, maar ook ongetwijfeld geschieden zou; doch, ten aanzien van God, kan het ganschelijk niet geschieden, dewijl dat noch zijn raad veranderd, noch zijne belofte gebroken, noch de roeping naar zijn voornemen wederroepen, noch de verdienste, voorbidding en bewaringe van Christus krachteloos gemaakt, noch de verzegeling des Heiligen Geestes verijdeld of vernietigd kan worden."

Uit deze uittreksels uit onze drie Formulieren blijkt duidelijk, dat onze Belijdenis tweeërlei erkent: 1°. Eenerzijds dat er in den zondaar, d. i. in den gevallen mensch, nog *zekere overblijfselen* van de oorspronkelijke heerlijkheid, nog zeker *licht der natuur* overig is; en 2°. anderzijds dat ook in de geloovigen tot aan hun dood toe de zonde blijft inwerken, en dat zij ten gevolge hiervan zelfs in zware zonden vervallen kunnen.

Er is dus in onze Belijdenis niet uitsluitend sprake van de volstrekte tegenstelling tusschen geloof en ongeloof, zonde en heiligheid, maar uitdrukkelijk wordt in onze belijdenis, zoowel aan de zijde des zondaars als aan de zijde des geloovigen, zekere oorzaak aangegeven, waardoor het komt, dat er in den gevallen mensch nog *zeker goed* overbleef, en in den geloovige nog *zeker kwaad* nawerkt. En staat dit eenmaal vast, dan springt het in het oog, hoe men niet losweg zeggen kan, dat de Belijdenis onzer kerken botst tegen de werkelijkheid van het leven, maar hoe omgekeerd gezegd moet worden, dat belijdenis en werkelijkheid volkomen op

elkander passen, mits men uit de Belijdenis niet enkele stukken op zichzelf, maar die Belijdenis *in haar geheel* neme.

Dat de wereld meêvalt is te danken aan het *licht der natuur*, dat God nog in den gevallen zondaar brandende houdt; en evenzoo dat de kerk tegenvalt, is gevolg van het beleden feit, dat de zonde in den geloovige nog nawerkt, zoodat zelfs de allerheiligsten in dit leven nooit anders dan een *klein beginsel* van het ware goed openbaren. En dit nu beleed de kerk, behalve op grond van de deugden der Heidenen, die in de Heilige Schrift erkend, en van de diepgaande zonden der geloovigen, zooals van een David en Petrus, die klaarlijk in de Heilige Schrift betuigd worden, met name krachtens Rom. 2 : 14 en 15, waar we lezen: „De Heidenen doen van nature de dingen die der wet zijn, en zijn dus, als de wet (van Sinaï) niet hebbende zichzelven een wet, want ze toonen hoe de wet in hun hart geschreven is, naardien hun consciëntie in hen medegetuigt, en de gedachte onder elkander (d. i. de publieke opinie) hen beschuldigt of ook onschuldig verklaart."

In deze veelzeggende uitspraak toch zit in, *ten eerste*, dat een Heiden, d. i. hier de gevallen mensch, ook zoolang nog van hooger genade verstoken is, toch in zijn inwendigen mensch nog zeker besef van het goede heeft. Paulus stelt toch te dezer plaatse de Joden en de Heidenen tegenover elkander, niet in hun nationaal bestaan, maar in geestelijken zin. De Joden zijn hem de zondaren die hooger genade ontvingen, de Heidenen zijn de gevallen zondaren die deze hooge genade missen. En waar nu de Joden waanden, dat zij zich boven de Heidenen verheffen konden, werpt Paulus hen terneder door hen op hun ontrouw, afval en zondig bestaan te wijzen; en heft de Heidenen omhoog, niet om wat zij zelven zijn, maar met beroep op de gemeene genade Gods die in hen werkt. En die gemeene genade komt allereerst daarin uit, *dat zij in hun hart nog iets geschreven hebben*. Niet alsof de Joden dit niet hadden; zij hadden dit oorspronkelijk evenzeer, want Joden en Heidenen zijn beiden gevallen zondaars, en zooals het in den gevallen zondaar is, zoo is het in elk van hen. Maar overmits de Joden laatdunkend op de Heidenen neerzagen, trekt Paulus dezen nu op den voorgrond, en zegt, dat de Heidenen wel gevallen zondaars zijn, maar dat God zijn oorspronkelijk geestelijk werk in den mensch uit den gevallen zondaar niet *geheel* heeft weggenomen, maar nog altoos eenig Goddelijk handschrift in hun hart heeft overgelaten.

Om dit wel te verstaan moet ge u herinneren, hoe de oorspronkelijke gerechtigheid mede hierin bestond, dat de mensch de wet Gods klaarlijk en volkomenlijk in zijn eigen zielsbesef bezat. Adam noch Eva had ooit van de Tien Geboden gehoord. Ze hadden nooit eenig onderwijs in de

zedenleer ontvangen. Niemand had hun de wet voorgeschreven, en het eenig gebod dat ze uitwendig ontvingen, was het verbod om niet te eten van den Boom der kennisse. Maar daarom waren ze geen zedelijk onkundigen. Integendeel ze verstonden Gods wil en wet volkomenlijk, omdat God zijn heiligen wil in hun ziel had ingeprent en geschreven op de tafelen hunner harten. Juist zooals een gezonde adem haalt volkomenlijk naar de wet der ademhaling, zonder ooit iets van die wet gehoord te hebben, en eerst de borstkranke er last van krijgt, en nu de geleerde kennis van den arts te hulp roept, zoo ook was het hier. Adam had nooit leeren loopen, maar liep vanzelf, en evenzoo had Adam nooit een zedenwet geleerd, maar bezat die zedenwet als in zijn eigen zielsbesef gegeven. Eerst de zonde heeft hierin stoornis gebracht. Door de zonde werd dat zielsbesef onzuiver. Alzoo ging dit Goddelijk handschrift door de zonde uit het hart weg. En in verband daarmee werd aan Israël de profetie gegeven, dat eens weer de dag zou komen, dat de mensch de wet niet meer van buiten zou leeren, maar dat God hem de wet weer in zijn hart schrijven zou.

Dit sloeg klaarblijkelijk terug op het verbond van Sinaï. Bij dat verbond toch had God zijn wet die op de tafelen van 's menschen hart niet meer klaarlijk te lezen stond, uitwendig op steenen tafelen gegeven, zoodat hij die van Godswege leeren moest. *Uitwendig*, van buiten af hem toekomend in plaats van *inwendig* uit hem zelve opkomend. En met terugslag daarop heette het dan ook in Jeremia 31 : 33, 34 : „Dit is het verbond, dat Ik na die dagen met het huis van Israël maken zal, spreekt de Heere: *Ik zal mijne wet in hun binnenste geven, en zal die in hun hart schrijven*; en ik zal hun tot eenen God zijn, en zij zullen Mij tot een volk zijn. En zij zullen niet meer, een iegelijk zijnen naaste, en een iegelijk zijnen broeder leeren, zeggende: Kent den Heere; want zij zullen Mij allen kennen, van hunnen kleinste af tot hunnen grootste toe, spreekt de Heere; want Ik zal hunne ongerechtigheid vergeven, en hunner zonden niet meer gedenken."

Wist men nu niet meer, dan zou men hieruit kunnen afleiden, dat door de zonde alle spoor van het Goddelijk handschrift in 's menschen ziel teloor was gegaan, en dat er niets van in den gevallen zondaar was overgebleven. Doch juist hiertegen nu komt Paulus op, en zegt dat dit volstrekt *niet* zoo is. Hij verklaart toch met zoovele woorden, dat de Heidenen wel terdege ook nog in zijn dagen, d. i. veertig eeuwen na den val in het Paradijs, nog een overblijfsel van dat Goddelijk handschrift in hun ziel bezitten, „als die betoonen het werk der wet geschreven in hun harten." Let wel, er staat niet, dat *ze de wet* zelve nog in hun hart geschreven hebben, maar „het *werk* der wet", als om te doelen meer op een *practische aandrift* dan op

een klare, zuivere kennisse. Maar wat men hierop ook afdinge, er staat duidelijk, dat er in het hart van den gevallen zondaar nog altoos iets van het oorspronkelijk Goddelijk handschrift over is. Grootendeels uitgewischt, in zijn fijnheid onleesbaar geworden, is dit Goddelijk handschrift toch ook in den gevallen zondaar nog in zooverre over, dat men zien kan dat het er gestaan heeft, en nog iets kan opmaken van wat er oorspronkelijk stond.

Dat dit nu in tegenstelling met de zielsgesteldheid van den Jood gezegd wordt, heeft zijn zeer begrijpelijke oorzaak. Een flink man in een kleine nering weet uit zijn hoofd, hoeveel van elk artikel hij in zijn winkel heeft, en waar elk artikel ligt. Wie daarentegen een groote zaak drijft en magazijnen en pakhuizen heeft, ziet geen kans meer, alles in zijn hoofd te houden, en houdt daarom boek. Dat boek wijst hem dan uit, in welk magazijn deze en in welk magazijn die kaveling ligt, en tevens hoeveel van elk artikel hij nog in voorraad heeft. Dat went er hem dan aan op zijn boek meer dan op zijn geheugen te drijven, en ten slotte is zijn boek zijn een en al. Iets dergelijks nu moest ook bij Israël plaats grijpen, hoe meer het op de uitwendige wet werd gewezen. Oorspronkelijk, voor den Sinaï, dreef ook Israël uitsluitend op zijn zedelijk besef, d. i. op de kennisse van Gods wet, die nog onvolkomenlijk in zijn hart was overgebleven. Maar toen het de wet *uitwendig* had ontvangen, en dus een *boek der wet* bezat, **moest dit wel ten gevolge hebben**, dat het voor zijn zedelijk besef meer aan die uitwendig aangeleerde wet ging hechten, dan aan het zwakke schijnsel dier wet in zijn eigen binnenste. Het standpunt zelf van den Jood bracht alzoo mede, dat hij van de inwendige meer tot de uitwendige kennisse der wet was overgegaan. Bij den geloovige nu deerde dit niet, omdat de Geest Gods hem die uitwendige wet geestelijk duidde en aan de ziel bond; maar voor het gros der Joden, dat buiten den Geest leefde, bewerkte dit metterdaad, dat ze in menig opzicht beneden de uitnemendsten der Heidenen daalden. En dit nu is de reden, waarom Paulus, in zeker opzicht de besten der Heidenen boven het gros der Joden verheffende, speciaal van de Heidenen met zooveel nadruk zegt, dat zij het werk der wet nog in hun harten geschreven hebben.

In de tweede plaats volgt uit Rom. 2 : 13, 14, dat dit overblijfsel van de wet in het hart van den gevallen zondaar, door de Goddelijke genade nog tot op zekere hoogte levendig in hen wordt gehouden. Immers er volgt, dat „de conscientie in hen medegetuigt", d. i. aan dit overblijfsel van de wet in hun hart getuigenis geeft en er nog een Amen op zegt. De conscientie en de wet Gods worden alzoo onderscheiden. De conscientie is niet, gelijk velen zeggen, hetzelfde als de wet Gods. Integendeel de conscientie getuigt met de wet *mede*.

Dit toont ons dat de conscientie en de wet *twee* zijn. Of is het niet zoo, dat *mede*getuigen onderstelt dat er eerst een is die getuigt, en dat daarop een ander *mede*getuigt met dien eerste? De wet is alzoo het getuigenis Gods in de ziel, en de conscientie is het bewustzijn van den mensch, dat medegetuigt met het getuigenis Gods. Daarom kon er in Adam geen conscientie zijn, overmits de wet Gods in Adam nog niet van zijn eigen bewustzijn onderscheiden was, maar moest de consciëntie in Adam terstond na zijn val opkomen, zoodra namelijk Gods wet en zijn eigen zielsbewustzijn uiteengingen; gelijk evenzoo in den staat der heerlijkheid de consciëntie weer verstommen zal, zoodra elke strijd tusschen de wet Gods en het eigen zielsbewustzijn zal zijn weggenomen. Reden waarom we ook bij Jezus nooit van een conscientie lezen, en men ook thans nog veel meer in de ongeloovige wereld dan in de kerk van de consciëntie hoort verhandelen. Opmerkelijk is het dan ook, dat Paulus te dezer plaatse van de conscientie alleen in verband met de Heidenen handelt, niet met opzicht tot de Joden. Van die conscientie nu zegt hij, dat ze tegenover het overblijfsel van de wet Gods niet tegenstrevend noch zwijgend, maar ***medegetuigend*** is. En overmits dit nu uit de zonde zelve niet komen kan, zoo volgt hieruit, dat God in den gevallen mensch niet alleen een overblijfsel van zijn wet in het hart liet, maar ook op zijn bewustzijn inwerkt, en in zijn bewustzijn hem dwingt, om op die wet Amen te zeggen.

In de derde plaats volgt uit Romeinen 2 : 13, 14, dat deze werking der gemeene genade zich niet bepaalt tot den gevallen zondaar als individu of op zichzelf staand wezen, maar ook inwerkt op den mensch in zijn saamleving. Hij zegt toch, dat *hun gedachten onder elkander hen beschuldigen of ook ontschuldigen*, d. i. *onschuldig verklaren*. Dit nu ziet op tweeërlei. Ten eerste op de opinie die *ze* zich onderling van elkander vormen, en ten tweede op de publieke rechtspraak. Korter kan men zeggen op de private en de publieke velling van vonnis over elkander. Dat vellen van particulier of privaat vonnis toch ging steeds in de wereld door gelijk het nog doorgaat. Ge vormt u een opinie over allerlei personen in uw omgeving. Ge spreekt met anderen over derden, en komt tot een goedkeurende of afkeurende conclusie. Op breeder schaal mengt ook het groote publiek zich hierin, en zoo vormen zich meeningen en denkbeelden over personen, om den een te prijzen en den ander te laken. En naast deze private velling van vonnis staat dan de rechter die publiek vonnis velt over beschuldigden die voor hem worden gebracht. Zoowel die private nu als die publieke beoordeeling onderstelt dat er een maatstaf zij waarnaar men oordeelt. Dit doet de rechter naar den maatstaf van goed en kwaad, die in de strafwet is aangegeven, en dit doet de particuliere en de publieke opinie naar zeker

besef van goed en kwaad, dat gemeenschappelijk in aller hart spreekt. Dit nu kon niet alzoo zijn, indien God niet door zijn gemeene gratie zekere algemeene denkbeelden over recht en onrecht, over goed en kwaad ook in de saamleving der menschen in stand hield. En in dien zin nu wijst de apostel er op, hoe ook uit dien privaten en publieken aandrang om vonnis te vellen, blijkt, dat God de Heidenen niet geheel verlaten heeft, maar ook onder hen nog met genade werken blijft.

En eindelijk in de vierde plaats volgt uit Rom. 2 : 13, 14, dat deze gemeene genade in den gevallen zondaar niet alleen nog een besef van wat eerbaar en oneerbaar, recht en onrecht, goed en kwaad is overliet, in stand hield en werken laat, maar ook dat deze gemeene genade den gevallen zondaar nog kracht leent, om het goede te doen. Hij zegt toch: „Indien de Heidenen die de wet (van Sinaï) niet hebben, *van nature de dingen doen*, die der wet zijn." Zij *kennen* ze dus niet alleen, maar zij *doen* ze ook, en juist daaruit dat zij ze doen, trekt Paulus de conclusie, dat ze er kennis van hebben. Dat *doen* is dus zelfs het uitgangspunt voor het apostolisch betoog. Staat het nu vast, dat zelfs een kind van God betuigt „onbekwaam te zijn, om eenig goed als uit zichzelven te denken, veel minder te doen", dan volgt hieruit noodwendig, dat ook de Heidenen dit goede doen, *niet* uit zichzelven of uit eigen kracht, maar alleen doordat de gemeene genade hen hiertoe aandrijft en hiertoe bekwaamt.

De Gereformeerde kerken hebben alzoo in haar *Formulieren van eenigheid* van dat *licht der natuur* niets gezegd, wat ze niet met de Heilige Schrift in de hand verantwoorden kunnen. Metterdaad is het zoo, dat Paulus, staande voor gelijk verschijnsel, als waarop wij stuiten, t. w. dat de Heidenen zoo vaak meevielen, en dat de Joden zoo dikwijls tegenvielen, ons de oplossing van dit raadsel des levens daarin gegeven heeft, dat hij ons wees op de *gemeene gratie* of op het *licht der natuur*; niets minder inhoudende, dan dat God 1°. in den gevallen zondaar nog een overblijfsel van het Goddelijk handschrift der wet overliet, 2°. zijn zielsbewustzijn uitdrijft om aan dat overblijfsel der wet getuigenis te geven, 3° in de saamleving dringt tot oordeelvelling met dat overblijfsel als maatstaf, en 4°. veelszins krachten in hen werkt om hen het goede te doen volbrengen.

Dit verklaart alzoo, hoe destijds de Heidenen konden *meêvallen*, gelijk nu zoo dikwijls de heden der wereld ons *meêvallen*. En als ge dan vraagt hoe destijds Israël, gelijk nu de Kerk zoo dikwijls kon *tegenvallen*, lees en herlees dan Rom. 7, en herinner u slechts dien éénen smeekenden uitroep: „*Ik ellendig mensch, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods*", om ook die keerzijde van het raadsel u opgelost te zien.

En mocht nu iemand de vraag opwerpen, of Paulus hier de Heidenen

dan toch niet *te gunstig* beoordeelt, zij het dan genoeg, kortweg naar Rom. 1 te verwijzen, waar de schrikkelijke zonde van het Heidensche leven in al haar schrilheid geteekend staat, om u te overtuigen, dat Paulus zijn uitspraak van de gemeene gratie waarlijk niet van het Heidensche leven als zoodanig, maar van het licht dat nog in dit zondig leven uitstraalt, bedoeld heeft.

Doch hierover in een volgend artikel.

III.

Het vraagstuk nader toegelicht.

> Maar ik zie eene andere wet in mijne leden, welke strijdt tegen de wet mijns gemoeds, en mij gevangen neemt onder de wet der zonde, die in mijne leden is.
>
> ROMEINEN 7 : 23.

In aansluiting aan onze Belijdenis, kan men ter oplossing van het vraagstuk, waarom de lieden der wereld zoo telkens *mee-* en de belijders van Christus zoo telkens tegenvallen, verwijzen naar vier uitspraken der Heilige Schrift.

De twee die u het meêvallen van de lieden der wereld toelichten zijn: van den éénen kant Rom. 3 : 12: „Te zamen zijn zij onnut geworden; *er is niemand die goed doet, er is ook niet tot één toe;*" en van den anderen kant Rom. 2 : 14: „De heidenen *doen van nature de dingen die der wet zijn.*" En daar tegenover staan dan de twee andere uitspraken, die u de tegenstelling tusschen ideaal en werkelijkheid bij de belijders des Heeren doen verstaan: eenerzijds de hooge toon in Rom. 8 : 1: „Wij die *niet meer naar het vleesch wandelen*, maar naar den Geest;" en anderzijds Rom. 7 : 23: „Ik zie eene andere wet in mijne leden, *die mij gevangen neemt onder de wet der zonde*, die in mijne leden is." Vier uitspraken met opzet alle vier uit den éénen brief aan de kerk van Rome genomen, om zekerheid te bezitten, dat ze niet toevallig alzoo tegenover elkander staan ten gevolge van een verschillend redebeleid of afwijkend uitgangspunt. In eenzelfden brief toch kan van uiteenloopende wijze van voorstelling geen sprake wezen. En bovendien, in dien brief aan de Romeinen volgen de uitspraken, waarop we wezen, paarsgewijze nog wel vlak op elkander. Het ééne paar is uit Romeinen *twee* en *drie*, het andere paar uit Romeinen *zeven* en *acht*, de laatste twee slechts door drie verzen vaneen gescheiden.

Nu heeft zeer zeker alleen het aangehaalde uit Romeinen twee en drie

rechtstreeks met de „gemeene gratie" van doen; maar toch dient er bij de leerstellige uiteenzetting van meet af op gelet, dat *beide* verschijnselen, en het ingetoomd zijn van den zondaar dat hij niet zoo schriklijk uitbreke en het nog in het vleesch ingebolsterd zijn van den geloovige, tot op zekere hoogte evenwijdig loopen. Er werkt tweeërlei beginsel: het beginsel der *zonde* tegen *God*, en het beginsel der *genade* tegen de *zonde* in. Er is tweeërlei leven: een leven uit de *zonde* en een leven uit de *genade*, of wilt ge uit het natuurlijke eenerzijds en uit het bovennatuurlijke anderzijds. In het één werkt het zaad des verderfs, in het ander het zaad Gods. Er zijn, zegt de apostel Johannes, „kinderen des duivels" en „kinderen van God", juist zooals Jezus het uitsprak: „Gij wilt de begeerte *uws vaders* doen, die was een menschenmoorder van den beginne." Dat zijn dus de kinderen des duivels. Jezus zegt het zoo kras mogelijk: Gij zijt uit den vader den duivel.

Maar terwijl nu die tegenstelling zoo volstrekt mogelijk moet worden vastgehouden, komt ze in de werkelijkheid daarom niet zoo scherp uit, omdat *beide* levensprincipiën in hun openbaring belemmerd worden. In den zondaar komt de zonde niet zoo sterk uit, omdat de *gemeene gratie* haar stuit; maar ook in het kind van God komt het leven der genade niet zoo sterk uit, omdat het nog in zijn ontwikkeling belemmerd wordt door het *lichaam des doods*. Principiëel staan ze volstrekt als zwart en wit tegenover elkander, maar in de werkelijkheid mengt zich onder het zwart zooveel wit, en woelt door het wit nog zooveel zwart, dat het soms zelfs den schijn heeft, alsof ze beide in grauw-grijzen tint ineen zouden vloeien. Natuurlijk is dit *niet* zoo, want hoezeer er bij den mond der rivier ook een zekere massa water is, dat noch brak noch zoet proeft, maar uit zout en zoet gemengd is, zoo behoeft men toch slechts even tot beider oorsprong terug te gaan, om in den stroom die van de bergen vloeide het water dat den dorst der tong *verslaat*, en in het water dat uit den oceaan aangolfde, het water dat den dorst der tong *verscherpt* en *verergert* te onderscheiden. En zoo nu ook is het hier. Hoezeer ook een gestempeld kind der wereld en een nog ombolsterd kind van God u soms in verwarring brengen en u een oogenblik het onderscheid bijster doen worden, toch behoeft ge langs den stengel van beider leven slechts op elks wortel terug te gaan, om terstond te ontwaren, dat beider wortel geheel uiteenloopt: de wortel van het kind van God opkomende in de genade en de wortel van het kind der wereld nog uit zijn eigen ik.

De ombolstering van het zaad Gods nu latende liggen, en ons voorshands alleen tot de „tempering der zonde door de gemeene gratie" bepalende, dient er thans nadruk op te worden gelegd, dat verkeerd doet en mis

gaat, wie waant, dat deze tempering der zonde *gelijkmatig* bij allen zou toegaan. Integendeel, gelijk er een eindelooze verscheidenheid in graad is op het terrein der particuliere genade, zoo ook is er een onmetelijk verschil in de werking der gemeene gratie. De koningin van Scheba die naar Jeruzalem trekt, om de wijsheid van Salomo te hooren, en Rabsake die op Sions muren den God Israels komt hoonen, doen dit verschil duidelijk uitkomen. En ook in het heden ergert ons van den eenen kant dierlijke zinnelijkheid, brutale trots, misdadige gemeenheid, en trekt anderzijds onder de kinderen der wereld edele zin en hoog bedoelen ons, vaak tot beschamens toe, aan. Dat de Heilige Schrift deze gemeene gratie zoo en niet anders bedoelt, toont de vergelijking van Rom. 1 en 3 met 2 duidelijk. In Rom. 1 heet het van de Heidenen, dat God ze overgegeven heeft in een verkeerden zin, en dat ze op het diepst tot in onnatuurlijke en tegennatuurlijke zonden verzonken zijn, en in Rom. 3, dat „ze allen de heerlijkheid Gods derven, zoodat er niet een is die goed doet"; terwijl daarentegen Rom. 2 spreekt van de Heidenen die *doen* wat de wet Gods, die in hun hart geprent staat, wil.

Die uiteenloopende werking der gemeene gratie moet uit dien hoofde kortelijk verklaard worden. Nooit is er, gelijk vanzelf spreekt, bij de gemeene gratie sprake van de werking van een zuiver, volkomen of zaligmakend goed. Zulk goed moet opspruiten uit echt geloof, volkomen conform de geestelijke strekking van Gods wet zijn, en niets dan Gods eer bedoelen, en hiervan is uiteraard bij een zondaar, buiten wedergeboorte, geen sprake. Tot de zaligheid leidende is er in den gevallen mensch, ook onder de sterkste inwerking der gemeene gratie, eenvoudig niets. In dien zin zijn alle zondaren saam „onnut geworden", is er niemand die goed doet, ook niet tot één toe. Dit sta, ter voorkoming van misvatting, duidelijk op den voorgrond. Nooit heeft de gemeene gratie een andere uitwerking, dan dat ze de zelfvernieling door de zonde tijdelijk tempert en tegenhoudt.

Maar onder dit voorbehoud staat dan toch vast, dat die tempering niet bij allen gelijk is, noch ook bij een iegelijk gelijk in elk oogenblik. Allerwegen bespeurt ge hoe, onder de lieden der wereld de één matig, ingetogen, rechtschapen, en daarentegen de ander brooddronken, verdraaid van hart en laag in zijn handelingen is. Bij soorten verschillen ze, want er zijn niet enkel edelen en rechtschapenen, die tegen de lage en gemeene naturen overstaan, maar tusschen die beide uitersten vindt ge een reeks van eindeloos ongemerkte overgangen.

Hierbij is er nu op te letten, dat ook in den zondigen toestand en onder de gemeene gratie de oorspronkelijke scheppingsordinantie doorgaat. De scheppingsordinantie toch leert klaarlijk, dat de kinderen der menschen niet eenvormig door God voorbeschikt waren. Wel is aller natuur, in zooverre ze mensch zijn, één, maar voor het overige zijn er zoomin twee gelijke

menschen als er twee volmaakt gelijke bladeren zijn aan een boom. Alles vertoont schakeering, tintverschil, verschil in aanleg en inborst, talent en gaven. Het sterkst loopt man en vrouw uiteen, maar ook in elke sekse zijn de variatiën nameloos, zelfs afgezien nog van de verschillen in leeftijd, en de onderscheidingen in aller beroep en bedrijf. Bij den één meer wil, bij den ander meer denkkracht. De één meer begaafd voor de kunst, de ander voor het practische leven. Sanguïnisch van temperament de een, meer phlegmatisch of cholerisch de ander. En daarbij komt dan nog het machtig verschil in grond en aanleg. Men spreekt wel eens van eerste, tweede en derde klasse-menschen, en in het algemeen gaat dit ook door, maar om het juist te nemen, zoudt ge van den man, die keien stukklopt aan den weg, tot geesten zoo uitnemend als Plato of Calvijn, een geheele *schaal* van klassen onderscheiden moeten.

Deze variatie nu wordt door de gemeene gratie niet geschapen, noch ook te niet gedaan, maar ze werkt zeer onderscheidenlijk, al naar gelang ze zich openbaart in een mensch van zeer kleinen of op een mensch van zeer grootschen aanleg. Wat uit de schepping komt, gaat door de zonde niet te niet, maar heeft invloed op den vorm dien de zonde aanneemt. Een man en vrouw, als zondaar en zondaresse genomen, zijn niet eender. Een zondaresse is een schakeering van den zondaar. En zoo nu ook zal, krachtens verschil in aanleg en schepping, de zonde een anderen vorm aannemen en een ander verloop hebben in den man van één dan in den man van drie of vijf talenten; anders zich openbaren in den sanguïnischen dan in den cholerischen en phlegmatieken mensch; anders uitkomen in den man van wilskracht dan in den man van denkkracht; kortom, in al de verschillen van mensch met mensch ingaande, zich krachtens die verschillen in telkens gewijzigden vorm voordoen.

De harp waarop de gemeene gratie speelt, is alzoo niet een harp met snaren van gelijke dikte en lengte, maar alle snaren er op verschillen. Dat is het eerste onderscheid. Maar door dit eerste onderscheid kruist zich een tweede onderscheid, er van afhangende, of de snaren sterker of zwakker worden aangegrepen, korter of langer worden vastgehouden. Zoo kunnen er twee menschen zijn, die krachtens scheppingsordinantie beide den hoogsten aanleg en rijk genie bezitten; en dat toch de gemeene gratie op elk van hen zoo geheel verschillend werkt, dat de een juist krachtens zijn groot talent een aartsdeugniet, een gevleesde duivel wordt, terwijl de ander door den adel van zijn woord en de hoogheid van zijn streven een zegen voor ons geslacht kan worden. Of om het op kleiner schaal te nemen, er kunnen in eenzelfde groote stad twee mannen zijn, beiden begaafd met moed en vindingrijkheid, maar zoo dat de een beide aanwendt, om door

steute inbraak de stad te verontrusten, en dat de ander, die zijn evenknie is, ditzelfde talent aanwendt, om den inbreker op het spoor te komen en te vatten. Een kundig politiecommissaris en een berucht inbreker zullen steeds sterke verwantschap in aanleg vertoonen.

De vrijmacht Gods is alzoo ook in de gemeene gratie onmiskenbaar. Als de een door deze gemeene gratie gedragen een verschijning als die van Plato of Cicero mag wezen, terwijl de ander als een Kaïn of Judas uitkomt, is dit niet uit de meerdere uitnemendheid des eersten te verklaren, maar alleen uit Gods bestel. Hij, onze God, is het, die vrijmachtig wel op allen zijn gemeene gratie doet werken (zonder die gemeene gratie toch zou een zondaar terstond verdaan worden), maar die naar zijn ook ten deze ondoorgrondelijk bestel, de scheppingsgaven in den één edele vrucht doet dragen, en diezelfde scheppingsgaven in den ander laat verkeeren in instrumenten der boosheid. Het is op die wijze dat eenerzijds de uitnemendheid der scheppingsgave, Gode tot eere en der menschheid tot zegen, uitkomt, en dat anderzijds het schrikkelijk karakter der zonde in levenden lijve gepredikt wordt.

Op gelijke manier verschilt de gemeene gratie niet alleen in haar werking op persoon en persoon, maar ook in haar uiteenloopende werking op volk en volk. Stellig staat ook dit in verband met de scheppingsgaven die aan het eene volk zus, aan het andere zoo, aan het ééne meer en aan het andere minder geschonken zijn. De aanleg van de Babyloniërs stond hoog boven dien der Elamieten. De Grieken wonnen het van de Syriërs. De Romeinen van die van Carthago. En ook nu, welk onmetelijk verschil niet tusschen de Vereenigde Staten en Peru, tusschen Engeland en Portugal, tusschen de Franschen en de Duitschers. Geheel natuurlijk dus dat dit verschil in scheppingsaanleg ook in de zonde uitkomt, en even natuurlijk, dat de gemeene gratie, in verband met dit oorspronkelijk verschil tusschen natie en natie, zeer onderscheidenlijk in de verschillende volken werkt. **Ongetwijfeld werkt** er, tot zelfs onder de woeste Negerhorden, nog gemeene gratie, maar toch hoe zwak niet, als men hun leven vergelijkt met de werking der gemeene gratie onder de Europeesche volken. In hoever dit met diepe volkszonden in het verleden samenhing, laten we nu rusten. We stellen slechts vast, dat de gemeene gratie niet alleen op de enkele personen, maar ook op de volken werkt, en dat haar werking op de enkele personen door haar werking op heel het volk wordt beheerscht.

Ditzelfde gaat ook door bij die kleine verbonden, die we stammen, geslachten, familiën en gezinnen noemen. Geen twijfel toch of de stam van Juda ontving sterker werking van de gemeene gratie dan de stam van Dan, een geslacht als dat van Oranje meer dan van menig ander vorsten-

huis, en zoo weet elk lid de familie in zijn omgeving wel te noemen, waar, ook afgezien van feitelijke bekeering, een hooger, nobeler levenstoon heerscht, scherp afstekend tegen een andere familie, die schier geen werking noch invloed ten goede van zich doet uitgaan. En zoo ook, wie veel gezinnen kent, weet zeer wel, dat er in elk gezin zekere geest heerscht, en dat die geest in het eene gezin u aantrekt, in het andere koud laat, en in het derde u afstoot. En ook deze verschillen nu hangen zeer zeker evenzoo samen met verschil in de scheppingsordinantie over zulke gezinnen, maar toch niet minder met het verschil in de werking van de gemeene gratie. Ook buiten alle geloofsleven wordt in het burgerlijke en natuurlijke de ééne familie door een hoogere kracht gedragen dan de andere.

Van het verschil in *tijden* moet hetzelfde gezegd. Men spreekt van den geest eener eeuw, en wie den geest van de eeuw der Reformatie met dien van de eeuw der Fransche revolutie, of ook den geest van de achttiende eeuw met dien van de negentiende eeuw vergelijkt, voelt terstond dat dit verschil tusschen eeuw en eeuw metterdaad wezenlijk is. Tot op zekere hoogte is een ieder kind van zijn tijd, d. w. z. dat de geest der eeuw op onzen geest invloed oefent. Wat ons thans hoofd en hart vervult, zou in de eeuw der Reformatie niet zoo bij ons zijn opgekomen, en wat toen de geesten dreef laat thans de menschheid koud. Die tijdgeest, die geest der eeuw, heeft alzoo wel terdege invloed, zoowel op den geest der volken, geslachten en familiën, als op den geest van de enkele personen. En ook dit verschil in geest nu tusschen eeuw en eeuw staat weer in rechtstreeksch verband met de verschillende werking der gemeene gratie, naar gelang het Gode belieft, de ééne neiging van onze natie of wel de andere, meer of minder, aan de doodelijke werking der zonde over te laten, of wel ze krachtig daaraan te onttrekken.

Toch worde dit weer niet zoo verstaan, alsof de Goddelijke vrijmacht ten deze met willekeur gelijkluidend zou zijn. Het is niet alzoo, dat God in zijn gemeene gratie een spel met de menschheid drijft, gelijk de knaap met den vogel op de kruk het gebonden dier, louter naar gril, nu eens laat uitvliegen en dan weer inhaalt. Dit ware rekenen buiten de Voorzienigheid Gods. Dit Voorzienig bestel toch vloeit uit het raadsbesluit, en dit raadsbesluit is over „de wereld met de inwoners die er in zijn," niet voorgenomen als een weerhaan die eindeloos om zijn stang schommelt, maar als een plant die een bepaald proces van ontwikkeling moet doorloopen, of wilt ge als een reiziger die langs een aangewezen pad afgaat op een aangewezen doel. Er is plan in de historie van ons menschelijk geslacht. Er wordt in die historie naar vast bestek een monumentaal ge-

bouw opgetrokken. Al die deelen passen en sluiten ineen. Het is niet een eindelooze herhaling van hetzelfde maar een gestadige voortgang. Er loopt door alles een gouden draad, waaraan steeds wordt voortgesponnen. Het is een schitterend borduurwerk, oogenschijnlijk slechts uit losse dooreengewoelde steken bestaande, maar als ge het omkeert ziet ge aan de keerzij de figuur, de teekening, die door deze ontelbare steken allengs voltooid wordt.

Alzoo is de gang der gemeene gratie aan het Voorzienig bestel, dat uit het raadsbesluit voortvloeit, gebonden, en er door bepaald. Het is niet een spel met penseel en palet, om nu eens aan te dikken, en dan weer te verflauwen, maar wat het penseel van het palet neemt, en de wijze waarop het schildert op het doek, wordt beheerscht door *een leidende gedachte*. Er is in dit alles stuur en richting, beleid en voortgang. De gemeene gratie gaat uit, om waar de zonde de ontwikkeling van ons menschelijk geslacht en zijn loop in de historie zou hebben tegengehouden en vernietigd, die ontwikkeling toch satan te spijt, door te zetten. In weerwil van de wijzigingen die door de zonde inkwamen, gaat toch het groote plan Gods door. Zijn menschheid komt; die menschheid krijgt haar historie; in die historie doorloopt ze een proces; dat proces moet ontplooien wat scheppingsordinantie in den knop verborg; en de gemeene gratie is het heilig instrument waardoor God dit proces, in weerwil van de zonde, aldus voleindt.

En dit nu is het aanbiddelijke in dit werk Gods door de gemeene gratie, dat haar werking op de enkele personen, in hun verschillende leeftijden, en de werking dier zelfde gemeene gratie, op volk, geslacht en gezin, en evenzoo haar werking op den geest van eeuw na eeuw, altegader zoo ineen worden gestrengeld en dooreengeweven, dat altoos de eene werking op de andere past, en dat uit het geheel dier werkingen *de historie der menschheid* voortkomt.

Zonder die gemeene gratie in haar alzijdige vertakkingen en graadverschillen zou er geen historie zijn. De zonde ontbindt, maakt los, loopt uit op het chaotische en put haar kracht ten slotte uit in den dood. Alleen door stuiting van die fatale drijfkracht der zonde blijft er *verband* bestaan; kan de inwerking van het een op het ander blijven doorgaan; wordt er zekere orde gehandhaafd, en blijft er leven vlak naast den afgrond des doods tieren. En zoo nu verklaart het zich, dat de natuur in den mensch wel geheel verdorven is, dat uit die verdorven natuur niets dan onkruid zou kunnen opkomen, dat er niemand is die uit eigen aandrift goed doet, ook niet tot één toe, en dat nochtans het leven der menschheid en de historie der menschheid, en onze bevinding onder die menschheid zooveel rijks en heerlijks vertoont, waardoor we tot aanbidding worden uitgedreven. Immers wat er opwerkt in ons geslacht zijn nooit anders dan

Goddelijke scheppingsgaven, niet door ons gewrocht, maar ons vrijmachtig gegeven. Wat wij, buiten wedergeboorte, uit ons zelven drijven, is nooit anders dan de zin en de toeleg om die gave Gode te ontrooven of te vermelen. En dat er uit deze scheppingsgave nochtans zooveel op *kan* werken, en metterdaad *opwerkt*, is aan niet anders te danken dan aan de gemeene gratie Gods, die ons zondig woelen stuit.

IV.

Oplossing van ongeloovige zijde.

> Dewijl wij de overleggingen ternederwerpen, en alle hoogte die zich verheft tegen de kennisse Gods, en alle gedachte gevangen leiden tot de gehoorzaamheid van Christus.
>
> 2 Corinthe 10 : 5.

Tweeërlei sta alzoo bij het verder onderzoek naar het leerstuk der gemeene gratie duidelijk voor den geest.

Ten eerste het notoire feit, dat, getoetst aan het leerstuk van onze verdorvenheid door de zonde, de onbekeerde wereld *meêvalt*, en de kerk, getoetst aan het leerstuk der wedergeboorte, *tegenvalt*.

En ten andere, dat de Gereformeerde belijdenis, conform de Heilige Schrift, het eerste verschijnsel daaruit verklaart, dat *de gemeene gratie de zonde in haar uitwerking intoomt en tempert*, en het tweede verschijnsel daaruit, dat het leven der wedergeboorte tot aan den dood toe *belemmerd blijft in zijn uitkomen door de nawerking onzer zondige natuur*.

Uit de *Formulieren van eenigheid*, zoowel als uit de Heilige Schrift, zijn de stukken, die dit uitwijzen, dan ook door ons overgenomen, en mits men zoowel op *deze tempering* van de zonde door de gemeene gratie, als op *deze belemmering* van het vernieuwde leven door de nawerking der zonde, scherp het oog gevestigd houde, wordt, gelijk ons nog nader blijken zal, zoowel het *meêvallen* van de ongeloovigen, als het *tegenvallen* van de geloovigen, gereedelijk verklaard.

Intusschen dient er vooraf op gewezen, dat anderen, voor ditzelfde vraagstuk staande, het op geheel andere, en zulks wel op zeer uiteenloopende wijze, poogden op te lossen. Dogma's toch zijn geen vrucht van spitsvondigheden, maar leerstukken die een verklaring geven omtrent die machtige vraagstukken, die zich voor een ieder die nadenkt en doordenkt, en weigert de oogen voor de werkelijkheid te sluiten, in het fundamentwerk van onze

menschelijke existentie onweerstaanbaar aan ons opdringen; ze geven op de aldus rijzende vragen het antwoord, dat niet menschelijke vindingrijkheid *vond*, maar Goddelijke openbaring ons in de Heilige Schrift *gaf*. Juist daarom echter spreekt het vanzelf, dat volstrekt niet alleen de eigenlijke dogma's zich met soortgelijke vraagstukken bezighouden, maar dat ook allerlei menschelijke overlegging, geheel of ten deele buiten de Heilige Schrift om, telkens en telkens weer een oplossing van deze vraagstukken beproefd heeft, en dat de oplossingen uit deze overleggingen geboren, in den kring, waarin ze aanvaard worden, schier gelijk gezag uitoefenen als het echte dogma in den kring der geloovigen. Zulke oplossingen hebben in zulk een kring dan de kracht en de beteekenis van *pseudo-dogmata*. Het zijn onderstellingen die men als axioma's aanneemt, waarvan men bij elke beschouwing uitgaat, en waarvoor men alle nader bewijs overtollig acht. Het is derhalve niet *zóó*, dat wel de kerk van zulke dogmata zou uitgaan, en de wereld niet. Integendeel, *zoowel* in de kerk als in de wereld, gaat men van zulke algemeene grondstellingen uit, en het verschil tusschen de *echte* en de pseudo-dogmata is alleen, dat de dogmata der kerk rusten op Goddelijke openbaring, terwijl de pseudo-dogmata der wereld gefundeerd zijn in die menschelijke overleggingen, waarvan de heilige apostel Paulus zegt, dat hij „*de overleggingen ternederwerpt*, en alle hoogte die zich verheft *tegen de kennisse Gods*, en alle gedachten gevangen leidt *tot gehoorzaamheid van Christus*."

De oplossing onder de lieden der wereld aan het thans behandelde probleem gegeven, verschilt naar gelang van den kring waarvoor die oplossing gelden moet. Men kan onder de lieden der wereld onderscheid maken tusschen de lieden der *practijk* en de lieden van de *school*. De eersten zijn tevreden met een grove, globale oplossing, die, geleid door het dusgenaamde *gezond* verstand, volstaat voor het *practische* leven. De anderen daarentegen dringen dieper in het fundament des levens in, en rusten niet eer zij gekomen zijn tot een *wijsgeerige* beantwoording der voorgestelde vraagstukken. Staan we kortelijk bij de oplossing in beide kringen gegeven, voor zooveel de aard van het onderzoek het vordert, stil.

Onder de *practische* lieden, die op het dusgenaamde „gezond verstand" drijven, geldt ter oplossing van het onderhavig probleem, de indeeling van de kinderen der menschen in drie hoofddeelen. In het midden staan voor hun aanschouwing de gewone, de normale, de fatsoenlijke menschen; de soort menschen zooals zij zelven zijn, terwijl rechts en links van die groote middengroep twee abnormale klassen van menschen worden aangetroffen, rechts „de fijnen" en links „de deugnieten" van allerlei gading.

In die klasse *rechts* d. i. van „de fijnen" worden dan alle personen ge-

plaatst, die het zich aanmatigen om als geloovigen zich te onderscheiden van de niet-geloovigen, en die deze onderscheidingslijn in het leven durven doortrekken. Volstrekt niet alle *orthodoxen*. O neen. Personen van wie het gerucht zegt, dat ze zichzelven als orthodox beschouwen, en ook wel kerken, maar die er overigens niets van merken laten, en als gewone menschen met de lieden der wereld in gezelschappen, in de maatschappij, op schoolgebied, in zake van wetenschap en kunst meêdoen, wekken bij niemand wrevel op, en geven niemand aanstoot. Hen rekent men dan onder „de fijnen" niet. Maar wel rekent de wereld onder „de fijnen" hen, die met hun belijdenis voor den dag komen, die zich met die belijdenis tegenover de wereld stellen, die op grond van die belijdenis hun leven anders inrichten, en als gevolg hiervan op alle gebied des levens een eigen streven openbaren. Dezulken noemt men „de dwepers", „de nachtschool", „de fijnen", „het vrome volkje", een soort gansch onhebbelijke en ongenietelijke lieden.

En gelijk op die wijze *rechts* de klasse of de groep der fijnen apart wordt gezet, evenzoo rangschikt men *links* een aparte soort lieden onder „de deugnieten". Daaronder hooren dan de moordenaars, de dieven, niet de mannen, maar de vrouwen die zich overgeven aan hoererij, de publieke dronkaards, die langs straten en grachten zwieren, vechtersbazen die er opslaan of het mes trekken, flessehentrekkers, woekeraars, oplichters, lieden die valsch spelen, bedrijvers van onnatuurlijke zonden, lieden van lage, ruwe en gemeene vormen, meisjes met onechte kinderen, en zooveel meer. Kortom, al het boos gespuis, waarop men neerziet met de laatdunkendheid der verachting, die in zichzelve roemt: Ik dank U, dat ik niet ben als deze zondaren en tollenaren.

Middenin daartegen komt te staan al wie, om met Haverschmidt te spreken, zichzelven eert als een „braaf en fatsoenlijk man", en aan weerszijden van die „brave en fatsoenlijke lieden", staan eenerzijds de ongenietelijke „fijnen" en anderzijds het „boos gespuis." Op den breeden akker der wereld goed zaad dat opkomt uit het brave hart, en naast die goede tarwe allerlei ontuig en onkruid, het ontuig der „gemeene lieden" en het onkruid der „fijnen." On*tuig* en on*kruid*, want wel erkent men, dat „een fijne" heel iets anders is dan een dief of moordenaar, dan een boer of valsche speler, maar toch vonnist men ook den „fijne" als een schuldig mensch. Zijn „fijnheid" is hoogmoed, uit zelfinbeelding en onnatuur geboren. Ten deele is „de fijne" het slachtoffer van bekrompen opvoeding en obscurantisme, maar toch spreekt in zijn fijnheid niet minder de geestelijke pedanterie. En dat zijn dan nog de besten, terwijl de groote hoop van die „dwepers" nog veel erger, eigenlijk er niets van meent, en zich maar zoo vroom houdt. In den grond der zaak zijn de meesten *bedriegers*, die door een vromen schijn vertrouwen pogen in te boezemen, en dan van dien

vromen schijn misbruik maken, om te liegen en te bedriegen, en in het verborgen zich aan alle sluwheid over te geven. Het *ontuig* van het boos gespuis, en het *onkruid* van „de fijnen" is dan ook in den grond der zaak één, en in hoofdzaak ligt het verschil tusschen beiden alleen daarin, dat het „boos gespuis" zich meer werpt op wat de zinnen in het stoffelijke begeeren, terwijl de „fijnen" zich te goed doen aan allerlei aberratie in het geestelijke. Zinlijkheid en hoogmoed zijn de twee voortkankerende zonden, waarvan de ééne meer uit het *lichaam*, de andere meer uit de *ziel* voortkomt, en naar deze eenvoudige onderscheiding kan gezegd dat de gewone lieden van de wereld meer de zinlijke aandrift van het lichaam, de „fijnen" meer de geestelijke aandrift van de ziel volgen. Maar beiden vallen ze onder eenzelfde oordeel. Ze zijn verbasterd van de gewone menschsoort, en zijn daarom een hinder voor de gewone, brave, verdienstelijke burgers.

Deze voorstelling nu rust op het pseudo-dogma, dat (naar den gewonen regel dat de mensch zichzelf ten maatstaf is), de soort menschen, waartoe men zelf behoort, is zooals ze zijn moet; en dat wie aan de gewone kenteekenen van deze soort niet beantwoordt, hetzij links of rechts, niet deugt. Zelf deugt men, en wie niet is gelijk men zelf is, deugt niet. De belijdenis van de verdorvenheid onzer menschelijke natuur wordt op dit standpunt ten eenenmale geloochend. Erfzonde is er niet. De mensch beheerscht zijn eigen lot en toestand door zijn vrijen wil, en die vrije wil is als vermogen gereed, en pleegt in den regel goed te werken. Niet dat men daarom altoos en in alle omstandigheden precies zou zijn, zooals men zijn moet. O neen, ieder heeft zoo zijn gebreken, zijn tekortkomingen, zijn eigenaardigheden. Er hapert wel eens iets aan. Maar dat zijn splinters, die noch de achtbaarheid van den persoon noch de eerbaarheid van zijn karakter deren. Ook met al die kleine foutjes is en blijft men een goed, een braaf, een deugdzaam, een achtbaar, een fatsoenlijk mensch. Elk mensch heeft nu eenmaal zijn zwakke zijde. Dat hoort zoo bij ons menschelijk wezen. Dat draagt men in anderen en wil dus dat anderen het in ons dragen. Maar schuldgevoel, berouw, erkentenis dat men zijn weg voor God verdorven heeft, komt niet te pas. Een enkel maal, als men een „gemeen stuk" heeft uitgevoerd, spreekt wel de consciëntie, doch om dra weer gestild te worden. Maar op de knieën voor God te vallen en te erkennen dat men in zichzelf een verloren zondaar is, komt voor zoo'n braaf en fatsoenlijk man niet aan de orde. Dat is goed voor de lieden die in de gevangenis zitten, voor hoeren en tollenaars, maar bij de brave soort menschen kan daar geen sprake van zijn. Schuldgevoel kennen ze eenvoudig niet, en daarom klinkt het als pure dwaasheid in hun ooren, dat ze hun toevlucht

zullen nemen tot een Verlosser. Op hen is eigenlijk niets aan te merken. Hun gedrag is onberispelijk. Hun hart is, o, zoo goed. Aan mildddadigheid en liefde ontbreekt het hun niet. Waartoe zou hun al dat spreken van zonde dan dienen? Jezus is gekomen om te roepen niet rechtvaardigen, maar zondaren tot bekeering, en zij hooren onder die zondaren niet. Waarom zouden ze zich dan bekeeren?

Op deze wijze nu geven deze lieden van „het gezond verstand" zich rekenschap van het menschelijk leven. Dat de wereld zoo meevalt is natuurlijk, want de goede, brave lieden geven den toon aan, vormen de meerderheid, en treden overal op den voorgrond. Dat er nog zooveel gespuis onder de goeden doorloopt, is niets dan de slechtheid der slechten, waarvoor de brave lieden niet aansprakelijk zijn, en dat er telkens weer „dwepers" en „fijnen" opkomen is een soort krankzinnigheid, die evenmin tegen de deugdelijkheid van ons menschelijk geslacht getuigt. Alleen is het volkomen natuurlijk, dat de kerk, zoodra die „fijnen" er de overhand in verkrijgen, wel *moet* tegenvallen. Of wat wordt zulk een kerk anders dan een soort krankzinnigenhuis van makke gekken?

Aan het gezegde moet intusschen nog iets toegevoegd. Ook onder deze lieden der wereld toch zijn niet allen één van zin en gelijk van levenstoon. Ook onder hen zijn soorten. Ons bestek verbiedt al deze onderscheiden groepen hier tot in bijzonderheden te teekenen. Genoeg zij het daarom er op te wijzen, hoe de brave landbouwer, de stille burger rentenier, de adellijke *jeunesse dorée*, de kamergeleerde, de artiste, de jager en koffiehuisklant, de werkman en de kaailooper, de vrouw en de man, de jongeling en het meisje, ten deze verschillen. Schier elk van deze maatschappelijke groepen teert daarom op een eigen soort zedelijkheidsbegrippen. In wat de een erg slecht, ruw gemeen of hoogst onfatsoenlijk zou keuren, vindt de ander niets in. Op de handelsbeurs heeft men een heel andere consciëntie dan op de boerenhoeve. In een jong meisje zou men erg onzedelijk vinden, wat men in een jong man noemt het „leven genieten." Tot zelfs in den vorm des levens, in de taal die men gebruikt, en in den toon van het gesprek verschilt schier elk dier groepen. Vloeken en tieren acht de een natuurlijk, terwijl in menig deftig gezin nooit een onvertogen woord over de lippen komt. En zoo loopt op elk punt de fijnheid van het zedelijk gevoel onder alle deze groepen, en in die groepen onder de gezinnen, en in die gezinnen onder de personen, zeer in het oogloopend uiteen. Maar al dit verschil is slechts een verschil in graad, geen verschil van levensopvatting. De een ziet meer, de ander minder door de vingers. Bij den één kan er meer, bij den ander weer minder door. Maar de hoofdzaak is en blijft, dat men in alle deze groepen, zichzelven en zijns gelijken rekent

tot de normale, goede, brave, fatsoenlijke lieden, en dat men hetgeen daar beneden staat, of daarvan afwijkt, beschouwt als een mindere soort menschen, een lager gezonken soort wezens, of als menschen die er zonderlinghheden op na houden. Doch zoomin dat zinken van velen onder en beneden het normale peil, als dat zich verloopen van anderen in zonderlinghheden, kan ook maar iets veranderen aan de grondbeschouwing die men over den mensch als mensch heeft. Die mensch is een goed en braaf wezen, met kleine fouljes en onbeduidende tekortkomingen, en het menschenhart als zoodanig is van nature goed. Gevolg waarvan dan ook is, dat de wijsheid van al deze soort lieden er in bestaat, om die lagere soort menschen tot hun peil op te heffen, of ook om die zonderlinge menschen hun zonderlinghheden af te leeren. Liefst zelfs moet dit door dwang gaan. Allen op *hun* school, om, als zij, gevormd te worden, en die zonderlingen buiten de wet gesteld, om ze op die wijs vanzelf tot afstand doen van hun zonderlinghheden te noodzaken. Dat die andere menschen *niet* zoo braaf en *niet* zoo fatsoenlijk zijn als zij, is enkel gevolg van onwil of van verkeerde opvoeding. Breek dan dien onwil en herzie door dwang die opvoeding, en welhaast worden alle menschen goed, fatsoenlijk en braaf.

Zoo en niet anders was ook hier te lande metterdaad gedurende het grootste gedeelte van de vorige eeuw de bovendrijvende en heerschende opinie. Uit dat pseudo-dogma van de braafheid der menschelijke natuur leefde al het volk van het „gezond verstand" in hooge en lage kringen. Zelfs in den aanvang der vorige eeuw, toen het „kerken" nog meer algemeene gewoonte was, en men nog aan tafel bad, en zelfs het „lezen" aan het ontbijt nog in zwang was, en de deftige heeren, ook buiten de predikanten, nog een witte das droegen, was dit feitelijk *het* dogma waarvan men als axioma uitging. Het menschelijk hart in den grond goed, de meeste menschen braaf, en links en rechts de candidaten voor de cel en de ongenietelijke obscuranten onder de fijnen. „Och, waren alle menschen braaf!" was de uit het geloof aan dat valsche dogma telkens weer opkomende verzuchting. Dit braaf maken van de menschen begon met den braven Hendrik van het *Nut*, en moest straks door de neutrale school onder het aanleeren van „Christelijke en maatschappelijke deugden" worden voortgezet. Dan zou vanzelf het geslacht der deugnieten worden uitgeroeid, en de gevangenis voor afbraak, naar Opzoomers zeggen, kunnen verkocht worden. En wat „de fijnen" aangaat, op hen zond men eerst zijn dragonders af, en toen dat niet hielp kwam het uitsluitingssysteem. Geen fijne mocht in de wereld worden vooruitgeholpen. Het sprak vanzelf, dat geen fijne voor ambt of winstgevende betrekking of post der eere in aanmerking kwam. Wie tarwe in zijn schuur inbrengt, sleept geen bussel mee naar boven van onkruid dat hij afsneed, of van onkruid dat werd uitgewied.

Aldus stond dan het pseudo-dogma tegen het dogma van Christus' kerk over, althans zoolang men in algemeene beschouwingen en theorieën bleef hangen. Eenigszins anders daarentegen werd het als men onder elkander over niet tegenwoordige personen handelde, of ook in gezin of in zaken met de „levende haaf" in aanraking kwam. Hadden A en B het over C, die hen hinderde, of op wien ze naijverig waren, dan raakte voor A en B plotseling het pseudo-dogma van de „brave natuur des menschen" ganschelijk uit het geding. Die C was dan een onuitstaanbaar mensch, aan wien ten leste geen haar goed overbleef. Hij ging over de tong, en die tong werd daarbij almeer een hekel. Goede intentie mocht niet bij hem worden aangenomen. Alles moest op het zwartst en gemeenst uitgelegd. Lustig lasterde men er op toe, en ten slotte had men er een genot in op dien boozen C het oude dogma der kerk van 's menschen verdorven natuur in zijn zwartste opvatting toe te passen, zonder hem ook maar één oogenblik het beneficium te gunnen van het leerstuk der gemeene gratie. Zoo ging het achter den rug in gesprek of in brief. Men liet zijn pseudo-dogma in den steek, viel uit zijn rol, en behandelde den armen C alsof het kerkelijk dogma van de boosheid van ons menschelijk hart nog in volle fleur stond.

En niet anders ging het toe, als men in levenden lijve tegenover een hinderlijk persoon in gezin of zaken stond. Hoe menigmaal vergat dan de man tegenover zijn „lieve vrouw" heel zijn dogma van de prijslijke deugdelijkheid onzer menschelijke natuur, of ook vergat de vrouw tegenover haar man wat ze anders van menschelijke braafheid gebazeld had. Wat werd er in menig gezin niet afgegeven op „die kinderen, waarmee geen huis viel te houden," en tot wat vaderlijke en moederlijke scheldpartijen kwam het niet vaak, als ze bij manier van opvoeding hun kinderen uitmaakten voor deugnieten, apen, rakkers en wat dies meer zij. Hoe lief ging het soms toe tusschen de „mevrouwen", o, zoo fatsoenlijk, en haar „braaf" gedroomde dienstboden. Naar eisch van het pseudo-dogma zoudt ge u die mevrouwen gedacht hebben, als onder malkander, steeds eenen lof en prijs over de braafheid en deugdelijkheid der menschelijke natuur, gelijk die in haar keukenprincessen, en naaisters, en strijksters, en werksters uitkwam. Maar in de werkelijkheid kwam het wel anders uit. Bijna nooit een uiting van ingenomenheid, en bijna altoos klacht na klacht over de lippen glippend, om als in echo door wederklacht beantwoord te worden.

Een gelijke protestatie tegen het pseudo-dogma van 's menschen brave onverdorven natuur kunt ge evenzoo telkens beluisteren op straat en voor de stoep in onze achterbuurten, in alle twistgesprek en ruzie tusschen belanghebbenden, 't zij op kantoor of beurs, in winkel of op werkplaats, in de kazerne tusschen korporaal en soldaten, op het schip van oorlog tusschen wie te bevelen en te gehoorzamen heeft, bij een erfenis onder de erfgenamen, bij een vendutie over misleidenden verkoop, of op de markt

als het den verkoop van een paard geldt. Waar ge ook menschen met tegenstrijdige belangen tegenover elkander vindt staan, en het woord of de daad des éénen het voor- of nadeel van den anderen beslist, vallen telkens harde woorden, zoo niet slagen er bij. En als het dan onder die „brave menschen" met hun „onverdorven hart" op een razen en schelden, op een schimpen en lasteren gaat, of in „fatsoenlijker" kringen met vinnigheden wordt uitgevochten, dan wordt het den aandachtigen toeschouwer toch wonderbaar te moede, als hij uit diezelfde wereld eerst de krasse weerspraak tegen de dwaasheid van het kerkelijk dogma hoort opgaan, en hij ziet vlak daarop diezelfde wereld zich letterlijk uitputten om het *feitelijk bewijs* voor de waarheid van dat dogma te leveren.

Dit scherpe contrast is dan ook allengs derwijs in het oog gesprongen, dat de fraaie theorie van het „gezond verstand", alsof het brave menschenhart voor „onbedorven" te stempelen ware, sinds de laatste twintig jaren almeer in discrediet geraakte. Ze heerscht nog wel in den breedsten kring. Maar de reactie er tegen komt toch van allen kant op, en thans vangt het zelfs aan mode te worden, om, met een overslaan in het andere uiterste, van den „braven Hendrik" over te loopen naar den *pessimistischen ellendige*, die niet beter heeft te doen, dan hoe eer hoe beter van het wereldtooneel te verdwijnen.

V.

Waarom deze oplossing onbevredigend!

> Zij gaan van kracht tot kracht, een iegelijk van hen zal verschijnen voor God in Sion. PSALM 84 : 8.

De voorstelling van onze samenleving, als bestond onze maatschappij uit een groote middengroep van brave, fatsoenlijke lieden, met een linker- en rechtervleugel, links het „volk uit de achterbuurt" en rechts „de fijnen", die vooral sinds de tweede helft der vorige eeuw opkwam, heeft thans uitgediend. Ze hangt nog, en werkt nog na, bij de platte burgerij, maar heeft in de wetenschappelijke kringen afgedaan. In die hoogere kringen is thans uit de scholen der wijsbegeerte een andere wijze van het leven te bezien doorgedrongen, niet echter met eenparig geluid, veeleer met zeer tegenstrijdige refrein, al naar gelang men in die kringen meer optimistisch of pessimistisch gezind is. Optimistisch gezind heet dan een ieder, die goedsmoeds voor de toekomst is, pessimistisch wie de dingen beziet door

een donker gekleurden bril. Voor de juiste waardeering nu van „de gemeene gratie" behoort ook het beweren van deze beide scholen onder de oogen te worden gezien.

Naar tijdsorde was de optimistische school het eerst aan het woord. Vergunne men ons daarom, haar zienswijze het eerst te schetsen.

Gelijk de ouderen van jaren zich nog wel herinneren, is, wat men noemen kan het Modernisme, op kerkelijk, godgeleerd, staatkundig en opvoedkundig gebied opgetreden met een meedoogenlooze critiek op de bestaande toestanden, en niet minder met de stellige verzekering, dat weinig anders dan het stipt volgen van haar recept noodig was, om, zoo al niet in een gouden eeuw, dan toch in een schooner gelukstaat over te gaan. De fout had gelegen in de domheid der menschen. Niet in hun boosheid, maar in hun onkunde, want uit de onkunde was al het kwaad geboren. Wat men gesproken had van „zonde" was althans onnoembaar overdreven. Duidelijk kon men dit zien, als men de lagere met de hoogere standen vergeleek. In die lagere standen was men in kennis en wetenschap achterlijk, en juist uit die standen kwamen de ongelukkigen voort, die bordeel en gevangenis bevolkten. Daarentegen scheen over de hoogere standen het licht der kennis en der wetenschap, en hoe hooge zeldzaamheid was het niet, dat een man of vrouw uit die betere klasse der maatschappij met de politie in aanraking kwam. Kon men er dus in slagen, om datzelfde licht der kennis ook over de lagere standen te doen stralen, dan mocht billijkerwijze worden verwacht, dat ook uit die standen ontucht en ondeugd allengs verdwijnen zouden. Natuurlijk een ongerijmd beweren! Die gevolgtrekking toch zou dan alleen zijn doorgegaan, indien de meerdere of mindere kennis *het eenig verschil* tusschen die beide standen ware geweest; maar ze was het toppunt van dwaasheid, nu het verschil tusschen beide soort standen bovendien nog in heel andere dingen bestond, in armoede en rijkdom, in enger en ruimer woning, in publieker en meer schuilend leven, in grover en fijner arbeid en zooveel meer. De proef zou uit dien hoofde dan alleen zijn doorgegaan, indien men er kans op had gezien, om aan de lagere standen niet alleen die meerdere kennis, maar ook die meerdere welvaart, die betere woning, dat meer verborgen leven, dien minder ruwen arbeid, en zoo voorts, te verschaffen. Maar te wanen, dat, waar al het overige bleef gelijk het was, alleen wat meerdere kennis, de maatschappelijke positie dezer lagere klasse zou omzetten, was pure zelfmisleiding, gelijk de uitkomst die zoo bitter teleurstelde, dan ook te over bewezen heeft.

Voor ruim een halve eeuw was men echter aan dat oor doof. Kennis is macht, werd de leuze; kennis is het probate medicijn, en op alle manier

maakte men zich op, om die meerdere kennis te verspreiden. Dit bracht de Moderne school terstond in conflict met de orthodoxie. Niet alsof de orthodoxie tegen het verspreiden van die meerdere kennis partij trok, maar deze school kon niet anders dan de orthodoxie beschuldigen, dat zij opzettelijk de menschen dom hield in *geestelijke* zaken. Daar had men zijn kostelijken Bijbel! Wat heerlijk boek niet voor de opvoeding van ons menschelijk geslacht! Maar de orthodoxie belette den leden het kostelijke van dit boek in te zien. Ze deed gelooven, dat het alles waar was wat er in stond. En dat was ongerijmd. Er waren geen wonderen. Dat alles was mythe of sage. Alleen op het godsdienstig-zedelijke in de Heilige Schrift kwam het aan. En om daar smaak in te krijgen, en daar het verhevene van in te zien, moest men den Bijbel beschouwen, zooals zij, Modernen, het deden. Boek voor boek onecht, al die wonderverhalen verzonnen, en zoo eerst zou men zijn Bijbel lief krijgen en leeren waardeeren. Zoo klonk de belofte, en rusteloos werd afgegeven op die booze orthodoxie, die stelselmatig dit schoone licht der Heilige Schrift verdonkerde. En wat was nu de vrucht van deze moderne actie, we zeggen niet bij het eerste, maar dan toch bij het tweede geslacht? Geen ander, dan dat heel de Bijbel in den hoek ging, dat zoogoed als niemand er meer in las, en dat men thans reeds in deze kringen ontwikkelde mannen en vrouwen vindt, die aan den inhoud der Heilige Schrift geheel vervreemd zijn.

Intusschen school achter deze Moderne zienswijze *een beginsel*, dat nog rusteloos doorwerkt, lang nadat het Modernisme zelf reeds als een overwonnen standpunt kan worden beschouwd. Dit beginsel nu bestaat hierin, dat men den mensch beschouwt als een wezen, dat, naar vaste wet, zich van lager naar hooger ontwikkelt. Hoe dit begonnen was, liet men in het eerst onbesproken. Wel loochende men het scheppingsverhaal en het verhaal van den val, maar toch had men aanvankelijk nog geen scherp belijnde voorstelling van den mensch in zijn oorspronkelijken toestand. Men liet dat blauw-blauw, en voelde geen drang, daar dieper in door te dringen. Maar dit werd anders toen de dusgenaamde uitvinding van Darwin macht over de geesten begon te krijgen. Men kent Darwins stelsel, hierop neerkomende, dat er geen soorten geschapen zijn, maar dat alle soorten van wezens zich van lieverlede uit éénzelfde wezen ontwikkeld hebben. Met name werd dit van de dieren beweerd. En toen eenmaal werd aangenomen, dat een slak en een paradijsvogel, een zeekwabbe en een hert in den grond uit één type kwamen, was de sprong niet zoo groot meer, om ook verwantschap aan te nemen tusschen een hoog ontwikkeld dier en een nog zeer laag staand menschelijk wezen. Een Hottentot of Bosjesman en een orang-oetang of chimpansee verschilden toch reeds niet zoo heel veel. Nam men nu bovendien nog aan, dat een Hottentot reeds zeer ontwikkeld was vergeleken bij de veel lagere menschensoorten, die aan hem waren

voorafgegaan, dan werd men onwillekeurig meêgesleept met de gedachte, dat de eerste mensch, in zijn allerlaagsten staat van ontwikkeling zeer wel een bijzonder gelukkig ontwikkelde orang-oetang kon geweest zijn.

Toen nu eenmaal deze voorstelling omtrent de herkomst van den mensch ingang vond, volgde hieruit vanzelf, dat men zich de geheele ontwikkeling van ons menschelijk geslacht voorstelde, als een langzame gestadige opklimming uit zeer ruwen, nog bijna gansch dierlijken toestand tot al hoogeren vorm van leven. Hoe later men in het leven komt, hoe beter men het dus treft, want des te verder is de menschheid in haar ontwikkeling voortgeschreden. Vergeleken bij alle vroegere eeuwen stond alzoo onze eeuw het hoogst. In de middeneeuwen was het nog zeer donker geweest. In de dagen der Reformatie brak slechts aanvankelijk een zwakke schemering door. Op het laatst der vorige eeuw was de zon eindelijk door de wolken gebroken. En nu, in onze schoone eeuw, wandelde men bij het heerlijkst licht. En overmits nu de Roomsche kerk ons naar de Middeneeuwen, en de orthodoxie ons naar de morgenschemering wilde terugleiden, moesten beide weerstaan worden als terugleidende van het licht naar de duisternis. Een volgende zou nog weer staan boven onze eeuw. En zelfs liet zich nu reeds beschrijven, gelijk men het dan ook beschreven heeft, wat wondere gelukstaat alsdan ons menschelijk geslacht te wachten stond.

Doch nu ter zake. Bij nauwlettend onderzoek bleek namelijk, dat wel de menschheid zich in haar geheel aldoor voortbeweegt, maar niet elk mensch op zichzelf liep hierin even hard meê. In den één was het dierlijke nog machtiger dan in den ander. Er waren zeer ontwikkelde maar er waren ook zeer achterlijke personen. Bijna geen twee waren gelijk. En uit dat verschil van graad van ontwikkeling ontstond nu wat wij „zonde" noemen. Zelfs de verst ontwikkelde voelde nog wel iets van zondebederf, maar bij hem was dit niets anders dan de drang naar het hoogere, waaruit onvoldaanheid met zijn tegenwoordigen toestand moest opkomen. Maar de wezenlijke zonde, de misdaad, de gruwel vond zijn oorsprong alleen in een lager graad van ontwikkeling. Dat iemand slechte dingen doet, wil alleen zeggen, dat hij nog zoover niet is. Dat moet men dus door opvoeding en politie tegengaan, niet omdat het slecht is, maar om den achterlijken mensch vooruit te helpen. Dat men nog van „berouw" spreekt, en „schuld" straft, kan geen kwaad, omdat de mensch er door vooruit komt. Mits maar steeds in het oog worde gehouden, dat dit alles slechts manier van spreken is. Eigenlijk toch is er noch zonde noch schuld noch oorzaak voor berouw, want al wat den hooger staande ergert en hindert is alleen daaruit te verklaren, dat de andere menschen *nog zoo ver niet zijn*.

Naar de voorstelling dezer school moet de toestand in onze menschelijke maatschappij dus ongeveer op deze wijze worden opgevat, dat de menschheid in haar geheel in deze eeuw dien trap van ontwikkeling bereikt heeft, die bij haar leeftijd past, maar dat er ook in het thans levend geslacht onderscheiden moet worden tusschen de middenmassa, die, zij het dan met verschillende trappen, deze bij onze eeuw passende hoogte bereikt heeft, en tusschen die lager ontwikkelden, die achterlijk zijn, nog te veel van het dier in zich hebben, en deswege een harden strijd zullen hebben, om de menschheid bij te houden in haar loop. *Boven* de middenklasse daarentegen steekt een andere kleine groep uit, die der hoogst ontwikkelden, die hun eeuw vooruit zijn, en het is deze kleine groep van wijsgeeren en denkers, die de roeping heeft om de menschheid verder te leiden. En waar dan de orthodoxen of de fijnen blijven? Wel, voor hen is in deze wereldbeschouwing eigenlijk gansch geen plaats. Zij staan buiten de wet. Zij zijn de eigenlijke misdadigers, want willens en wetens houden zij het licht in duisternis ten onder. Iets wat dan wel niet geldt voor de misleide massa onder hen, doch *zeer zeker* voor haar leidslieden, die het zeer wel beter weten, maar uit priesterheerschzucht oneerlijk handelen, en met opzet de menigte die hen volgt op het dwaalspoor houden.

En vraagt ge nu ten slotte, wat van deze geheele wereldbeschouwing het diepste uitgangspunt is, dan kan het antwoord niet anders luiden, dan ***het Pantheïsme***. Dit Pantheïsme toch leert een God die zelf niet *is* die Hij ***zijn zal***, maar die zich evenals de mensch ontwikkelt. Een God die eerst van zichzelf niet af weet; die eerst van lieverlede tot een halfbewust leven opwaakt, en die naar gelang de wereld en in die wereld de menschheid vooruitkomt, allengs zichzelven meer bewust wordt. Zoolang de mensch nog in de dierenwereld sliep, sliep ook God. Eerst sinds de mensch opwaakte, waakte ook God op. Naar gelang de mensch helderder in zijn besef werd, werd ook God voor zichzelf helderder. God heeft geen besef van zichzelven buiten den mensch, maar alleen ***in*** den mensch. Vanzelf is God dus veel meer in de hooger ontwikkelde gemeen, dan in de gewone lager staande menschen. En als er nu of dan een bijzonder diepzinnig wijsgeer opstaat, die heel wat meer begrijpt dan de meesten zijner tijdgenooten, dan is dat de mensch in wien God zeer bijzonder aanwezig is, bijzonder uitkomt, en op bijzondere wijze zichzelven bewust wordt. Het is dit Pantheïsme, waaruit feitelijk het Darwinisme geboren is, en waaruit evenzoo de geheele theorie van de ontwikkeling van minder tot meer haar oorsprong nam. Zoo hangt alles saam. Het is ééne gedachte, die hemel en aarde, en op de aarde heel het leven beheerscht. Van lager naar hooger

is de leuze, die zelfs in het *Excelsior* nog verre van Christelijk naklinkt. En tevens spreekt het vanzelf, dat deze richting optimistisch moet zijn. Altijd verder, altijd beter! en over al het achterlijke en teleurstellende getroost door de vaste overtuiging, dat ook dit kwaad straks geleden zal zijn.

Jammer maar dat al te spoedig zoo schoone droom verging. Buckle trad op grond van historische beschouwingen met het beweren op, dat wel de vorm van het leven veranderde, maar dat er van zedelijke vooruitgang in ons leven geen sprake kan zijn; en dat veeleer noodlottige ons onbekende oorzaken den gang van het leven beheerschten, zoodat met wiskunstige nauwkeurigheid jaar in jaar zich hetzelfde booze herhaalde. Ten langen leste bleek het: elk jaar zooveel moorden, zooveel zelfmoorden, en hierbij zóóveel mannen en zooveel vrouwen, ja tot zelfs in het soort van zelfmoorden was vaste regel. Zóóveel elk jaar door ophanging, zóóveel door verdrinking, zóóveel door schietgeweer, zóóveel door vergif. Van andere zijde kwam Lombroso met de stelling op, dat alle gruwel en misdaad het noodwendig gevolg is van lichamelijke gesteldheid, en dat deze wederom bepaald was door erfelijkheid en geboorte. Zelfs werden er voorstellen gedaan, om deze jammerlijk voorbeschikte wezens uit te roeien, of althans hun voortteling te verhinderen. En wat nog het ergste was, de schoone verwachting dat meerder kennis zedelijkheid en braafheid zou kweeken, ging niet in vervulling. Eer kroop de misdaad naar de beschaafde klasse op. De moordenaar, die als fijn gekleed heer binnenkwam, werd geen zeldzaamheid. Bedrog in zaken en zwendelarij namen toe. De zelfmoorden vermeerderden schrikbarend. Evenzoo het aantal der krankzinnigen. En de zedelijkheid in gewonen zin genomen, nam in verband met de prostitutie, proportiën aan, die bang maakten.

Gebleken was derhalve, dat de optimistische voorstelling van een schoon voortschrijdende ontwikkeling, die ons straks het Paradijs zou ontsluiten, afstuitte op de feiten van het leven. Men had de orthodoxie beschuldigd van de schare te misleiden, en zie, thans bleek men zelf zich aan misleiding der schare te hebben schuldig gemaakt. Dit had ten gevolge, dat sommige ernstige denkers tot de eerst verworpen orthodoxie terugkeerden, maar ook dat anderen uit het vroegere optimisme oversloegen in een pessimisme, dat thans loodzwaar op geheel onze samenleving drukken gaat. Want al pleegt men deze nieuw opgekomen levensbeschouwing aan Von Schopenhauers naam te verbinden, toch wane niemand, dat ze uit hem voortkwam. Dit pessimisme was veeleer de noodzakelijke reactie tegen het vroeger luchthartige optimisme der Moderne school. Het sloop in de geesten en het bezwangerde de lucht, tot Von Schopenhauer er theorie

en uitdrukking aan gaf. Zoo kwam men tot de belijdenis der wanhoop, dat onze wereld diep ellendig is, eigenlijk de ellendigste wereld die zich denken laat, en wel een wereld in wier ellende zich een oppermachtige wil doet gelden, waartegen kennis op zichzelf niets baat, en die alleen door den wil van het *ik*, dat brutaalweg heel de wereld tarten durft en het niet zoekt, te weerstaan is.

Hierdoor werd natuurlijk de blik op de samenstelling der maatschappij een geheel andere. De mensch kwam nu voor als een *slachtoffer*. De verklaring van de menschelijke ellende, en dus ook de zonde, werd niet meer in den mensch, maar in dien alles drijvenden wil gezocht. In de soort ellende, waarvan men het slachtoffer werd, was verschil van graad, maar ze werd beheerscht door toestanden waartegen men niets vermocht. Een uitzondering maakte alleen die kleine groep, die den wezenlijken toestand inzag, en nu desnoods door zelfmoord, zich tegen dien alles drijvenden wil verzette. Kruid was er tegen dezen jammer voor de groote menigte niet gewassen. Zij lag verstrikt in allerlei banden, waaruit ze zich toch niet kon vrijmaken, en werd beheerscht door invloeden, waartegen ze toch niets vermocht. Een hopelooze overtuiging, die er ten slotte lust aan kreeg, om met opzet elk vonkje van hoop, dat nog gloorde, uit te blusschen, niet uit spel, maar uit diep besef, dat men eerst dan klaar en helder de schrikkelijkheid van deze ellendigheid in kon zien, indien men iets in zijn wil kon doen opwaken, dat door zelfvernietiging tot verscheuring van die onheilspellende banden bekwaamde.

Vandaar dat ook het oordeel over de orthodoxie wijziging onderging. Ze was wel een obscurantistisch verschijnsel, maar één dier ellendigheden, die mee tot het leven behoorden. Niet beter, en niet slechter dan de andere. Ook was er niets aan te doen. Ook de donkere wolk der orthodoxie moest nu eenmaal over een deel onzer samenleving hangen. Zoo was het altoos geweest. Zoo was het ook nu. Zoo zou het blijven. En bovendien, al feilde de orthodoxie door een schoone hoop voor de toekomst te doen glinsteren, ze had dan toch dit goede, dat ze ook harerzijds *wil* tegen *wil* gesteld had, en veeleer in die wilsenergie dan in beschaving en verlichting het middel ter redding en ontkoming had gezocht. Wie zelf orthodox met de leiders dezer geesten in aanraking komt, voelt dan ook terstond, dat bij hen van de oude hatelijkheid der „verlichten" niets meer te bespeuren valt. Ze gaan niet met u mede. Soms halen ze de schouders voor u op. Maar ze begrijpen het, dat ge zijt zooals ge zijt, en denken er niet aan u hard te vallen.

En omgekeerd dient evenzoo erkend, dat vooral de Gereformeerden in menig opzicht door deze nieuwe denkbeelden zich voelden toegesproken. Was *praedestinatie* eenmaal het wachtwoord, waaraan ge de Gereformeerden onder alle overige orthodoxen herkendet, het „voorbeschikt" was

ook bij deze pessimisten schering en inslag. Met een heel ander begrip, het is zoo, maar gemeen aan beide was dan toch de overtuiging, dat het leven geen Pelagiaansch spel van den vrije-wilsmensch is, maar dat er een hooge macht door het leven gaat, die den gang van het leven beheerscht. En waar van den anderen kant de Gereformeerden de meeste ergernis hadden gewekt door hun absolute belijdenis van de verderving onzer natuur door de zonde, en de gevolgen der zonde in *erfzonde* en *ellende* steeds op den voorgrond stelden, daar moest het hen wel verrassend aandoen, thans uit geheel anderen hoek, soortgelijke erkentenis van een erfelijke ellendigheid, die heel het leven beheerscht, tegen de mannen der verlichting te hooren bepleiten. We zeggen: *soortgelijke*, want geen oogenblik wenschen we uit het oog te verliezen, dat de Gereformeerden en de pessimisten met dergelijke termen iets geheel anders bedoelen. Maar dit blijkt dan toch, dat waar de mannen der verlichting ons als obscuranten hadden gebrandmerkt, omdat we hun opkomende wijze van zien op grond van Gods Woord weigerden over te nemen, thans door hun tegenstanders werd aangetoond, hoe juist onze zienswijze veelmeer dan de hunne met de historie en de feiten in overeenstemming is.

Er is meer.

Al moge ook de levensbeschouwing der pessimisten voortgaan veld te winnen, ja, ook al moge ze een tijd lang heerschend worden, toch is het aan geen twijfel onderhevig, of ze gaat straks weer voorbij. Er wordt nog te veel door het menschelijk hart aan reine vreugde genoten, dan dat zoo zwartgallige zienswijze duurzaam de geesten verontrusten zou. Maar ook al gaat ze dan onder, ze zal dan toch aan de Moderne levensbeschouwing voor altoos een knak hebben toegebracht, waarvan ze zich nooit geheel zal kunnen herstellen. En gaat men nu dit verloop na: eerst de periode van het dusgenaamde „gezond verstand" met de brave-Hendrikstheorie; daarna de periode van de mannen der *voortgaande* ontwikkeling; en in de derde periode, waar we thans aan toe zijn, ook deze levensbeschouwing gewogen en te licht bevonden door de pessimisten, dan kan de uitkomst toch geen andere zijn, dan om ons te versterken in ons allerheiligst geloof, en de waarde van onze belijdenis in te helderder licht te plaatsen. Zelfs onder ons werd aan het leerstuk der „gemeene gratie" nauwelijks meer gedacht. Het werd de moeite des indenkens niet meer waardig gekeurd. Velen hadden er nimmer van gehoord. En nu blijkt dan toch van achteren, hoe juist die „gemeene gratie", in verband met onze belijdenis van „zonde en ellende", niets minder bedoelt, dan om een der grootste raadselen van het leven op te lossen, en het ons te verklaren, hoe in onze saamleving eenerzijds zoo diep bederf woelt en moet woelen, en hoe toch anderzijds in diezelfde saamleving zoo nameloos veel is, dat ons boeit, dat ons het hart verheft, en ons menschelijk geluk smaken doet. *Zonder* de belijdenis

der „gemeene gratie” doet uw betrekkelijk geluk u over de zonde heenwerken, of blinddoekt uw besef van zonde en ellende u voor de vreugde des levens. *Met* die belijdenis bezit ge den zin en het vermogen om *beide* te erkennen in haar volle waardij.

VI.

Oplossing van Roomsche zijde.

> Wat zullen wij dan zeggen? Is de wet zonde? Dat zij verre. Ja ik kende de zonde niet dan door de wet; want ook had ik de begeerlijkheid niet geweten [zonde te zijn], indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeeren.
>
> ROMEINEN 7 : 7.

Reeds in den aanvang dezer uiteenzetting is er de aandacht op gevestigd, hoe ook de Roomsche levens- en wereldbeschouwing, ten opzichte van het gewichtig vraagstuk dat ons bezig houdt, een eigenaardige positie heeft ingenomen. Een positie, die wel, vergeleken bij wat de practische richting van het gezond verstand of de speculatieve richting der wijsgeerige scholen leeraart, zeker niet weinig heeft, dat ons aantrekt, maar toch daarom niet de onze kan zijn. De geleerde schrijver, de heer Th. Bensdorp, van de Congregatie der Redemptoristen, is in de *Katholiek* Dl. CX p. 23 vv., in verzet gekomen tegen de teekening die we daarbij van de bedoelde positie gaven, en hij deed dit op zoo ridderlijke wijze, dat we nog steeds uitzien naar bekwamen, vrijen tijd, om, mits dan niet in de *Heraut*, het door hem geschrevene te beantwoorden. In de *Heraut* kan en mag dit niet, overmits de heer Bensdorp de quaestie heeft overgebracht op een terrein, dat een indringen in de historie van het dogma en een wikken van de termen van het dogma noodzakelijk maakt, als geheel buiten den kring van een populair weekblad ligt. Toch zij ons thans reeds een kort woord van protest veroorloofd tegen de klacht van den heer Bensdorp, dat wij de Roomsche kerkleer onjuist zouden hebben voorgesteld. Want wel nemen we op zichzelf aan, dat een Roomsche zich zoomin ooit thuis zal gevoelen in de voorstelling onzerzijds van de leer zijner kerk gegeven, als wij Calvinisten ons vinden kunnen in de voorstelling door de kundigste en scherpzinnigste Roomsche theologen vaak van de Gereformeerde belijdenis gegeven; maar dat verschil van tinting rechtvaardigt nog de aanklacht niet, dat de voorstelling *formaliter* onjuist zou zijn. Nu is onzerzijds op ernstige wijze gepoogd, om ook op dit punt

aan de Roomsche wereldbeschouwing volledig recht te doen wedervaren. We hebben daartoe de officieele leer der kerk letterlijk afgeschreven, en voorzoover de zin dier kerkleer nader te bepalen viel, verwezen naar letterlijke uitspraken van Bellarminus. Gaat het nu aan te zeggen, dat daarom *de Roomsche leer* niet juist door ons is voorgesteld?

Hier dient onderscheiden te worden. Wat is hier Roomsche leer? Natuurlijk niet wat deze of die Roomsche leeraar uiteenzet, maar alleen datgene wat officieel *door de kerk* is vastgesteld. Maar naast die sobere vaststelling, die zich alleen over de hoofdpunten uitliet, loopt historisch een Roomsch-theologische toelichting ook van dit dogma, die *niet* officieel is, die verschillende phasen doorloopt, die bij Augustinus nog eenvoudig is, bij Alexander van Hales zich breeder begint te ontplooien, door Thomas scherper omlijnd wordt, en ook na Thomas nog allerlei wijziging in de voorstelling en uitbreiding in de bepalingen onderging. Onder de Roomsche polemisten, die zich met deze nadere toelichting van het dogma bezig hielden, stond nu in de dagen toen het Calvinisme invloed won, Bellarminus vooraan. Het is met name tegen de door hem gegeven toelichtende voorstelling van de Roomsche kerkleer, dat de tegenstelling onzerzijds zich dogmatisch heeft ontwikkeld en vastgezet, en het was daarom dat we, tot keuze genoodzaakt, ons aan de toelichting van Bellarminus hielden. En dat nu deze gedragslijn min juist zou zijn afgebakend, vermogen we alsnog niet in te zien. Of was niet Bellarminus door den toenmaligen Paus Gregorius zelven aangewezen om in het *Collegium Romanum* de Controvers met het Protestantisme te behandelen?

Het subjectieve element is hier noch aan de zijde der heeren B., noch aan onze zijde geheel buiten te sluiten. Immers onze geachte opponent zal zelf niet beweren, dat de breede toelichting door hem van dit kerkelijk dogma gegeven, in al haar deelen en termen, laat ons zeggen, reeds van de dagen van Augustinus af gegolden zou hebben, of ook als kerkleer zou gijkt zijn. Kerkleer en toelichting van die kerkleer moet alzoo ook door hem hier onderscheiden worden. De laatste is altoos voor zeker deel subjectief van karakter, en mist diensvolgens algemeene eenparigheid. En voor zoover het ons er om te doen was, om uit dogma en toelichting beide ons een voorstelling te vormen omtrent de wezenlijke strekking van de Roomsche levens- en wereldbeschouwing op dit punt, kon het weer moeilijk anders, of onze blik daarop moest wel een andere zijn, dan die van een Godgeleerde der Roomsche kerk. Gelijk toch boven reeds werd aangemerkt, pleegt men zich evenzoo van de Calvinistische levens- en wereldbeschouwing aan Roomsche zijde vaak een voorstelling te vormen, die evenzoo op ons den indruk maakt, van verre van juist te zijn. Volstrekte objectiviteit is hier onbereikbaar. Zelfs het blankste glas in uw bril kleurt toch altijd

Slechts op een enkel punt is zonder nader breedvoerig betoog, waarvoor uiteraard de kolommen van dit blad geen bestek bieden, tegenspraak nu reeds doenlijk.

Zoo schrijft de heer Bensdorp op blz. 35, dat door ons ten onrechte onderscheiden zou zijn tusschen het *wezen* en de *natuur* des menschen, en dat het niet aangaat, met ons te stellen, dat de zonde 's menschen *wezen* ongeschonden liet, maar zijn *natuur* verderf. Hiervan zegt de geleerde schrijver dit:

Verder merken we op de aangehaalde woorden aan, dat Dr. Kuyper ten onrechte *wezen* onderscheidt van *natuur*. Wezen en natuur zijn een en dezelfde zaak. De Hoogleeraar heeft dit zelf gevoeld; want voor *natuur* schuift hij al spoedig de *werking* der natuur in de plaats; zoo schrijft hij in de zooeven aangehaalde regels: „Door de zonde is wel de *natuur* des menschen *in haar werking* (dus niet de *natuur in haar zelve*) gewijzigd; maar 's menschen *wezen* is gebleven wat het was, en zal dit blijven" enz. Een weinig verder: „Ook in Satan blijft het *wezen* van den engel onveranderlijk hetzelfde, alleen maar zijn *natuur* is *wat haar werking betreft* (dus weder niet de natuur in haar zelve) in haar tegendeel omgeslagen". Nog een weinig verder: „Wat veranderd is, is niet zijn ['s menschen] *wezen*; maar de *werking* van zijn *natuur*." Stelt men in deze drie zinsneden het woord *wezen* voor het woord *natuur* in de plaats, dan blijft de zin precies hetzelfde. Duidelijk bewijs, dat *wezen* en *natuur* in den zin, waarin Dr. Kuyper dit laatste woord hier gebruikt, precies hetzelfde beteekenen. Tegenover het *wezen* van een ding staat dan ook niet zijn *natuur*; maar staat het *accidenteele*, het *toevallige*, het bijkomende. Dr. Kuyper had juist gesproken, als hij geschreven had: door de zonde is 's menschen wezen of natuur niet in het *essentieele*, maar in het *accidenteele* gewijzigd. Doch wat hij nu schrijft: „De mensch, naar zijn *wezen* ongeschonden, is naar zijn *natuur* verdorven geworden", is contradictie.

Dr. Heinrich, ook in het oog van den heer Bensdorp ongetwijfeld een der helderste Roomsche denkers uit deze eeuw, stelde intusschen bijna hetzelfde onderscheid, dat wij aanstipten. Hij verklaart toch in zijn *Dogmatik* V. 370 (2e ed.): „Terwijl alzoo wezen en natuur *zakelijk* hetzelfde zijn, worden *ze* nochtans *naar het begrip* in zooverre onderscheiden, dat men de substantie als het beginsel van actie *natuur* noemt, onderwijl men in het woord *wezen* in de eerste plaats het beginsel van het *zijn* . . . zich denkt". Juist zooals ook wij op de *werking* de aandacht vestigden, om het onderscheid tusschen *wezen* en *natuur* voelbaar te maken. En nu is het wel volkomen juist, dat we van „de werking der natuur" spraken, ten einde de diepere eenheid van natuur en wezen niet te laten glippen, maar het is niet alzoo, dat in de drie citaten het woord *natuur* door het woord *wezen* kan vervangen worden. Wel kon teruggegaan zijn op de

substantie als de eenheid van natuur en wezen, maar de werking van de natuur is niet hetzelfde als de werking van het wezen. Het *wezen* is het *zynde*, de natuur is de *werking*, en zoo dikwijls men op de tegenstelling van het *zijn* en van de *actie* komt, mag men die beide niet dooreenwarren. Wanneer de heilige apostel Petrus betuigt, dat „ons de grootste en dierbaarste beloften geschonken zijn, opdat wij der Goddelijke *natuur* deelachtig zouden worden," zal ook onze geachte opponent wel toegeven dat men hiervoor niet zou kunnen noch mogen schrijven: „opdat wij des Goddelijken wezens zouden deelachtig worden." Bij de leer aangaande de Vleeschwording komt het op soortgelijke onderscheiding aan. En al gedoogt de orde van ons betoog niet, om in een studie over de gemeene gratie een principieele bewijsvoering voor het Gereformeerde leerstuk van de zonde in te schuiven, toch blijven we onverzwakt de stelling handhaven, dat het menschelijk wezen menschelijk wezen bleef, maar dat de natuur des menschen zoo principieel is verdorven geworden, dat alleen wedergeboorte, d. i. het levend maken van den doode (zie Rom. 4 : 17) dit verderf keert.

Evenzoo sta hier nog een kort woord over de opmerking, dat het niet genoeg is onderscheid te maken tusschen hetgeen tot de sfeer van 's menschen natuur behoorde, en hetgeen buiten die sfeer lag, maar dat onderscheid moet worden gemaakt tusschen de *natuurlijke*, de *buitennatuurlijke* en de *bovennatuurlijke* gerechtigheid. Onder *natuurlijke gerechtigheid* wordt dan door de Roomsche Godgeleerden verstaan, dat Adam, ook zonder het *donum superadditum* van de *iustitia originalis*, d. i. zonder de buitengewone gifte van de oorspronkelijke gerechtigheid, uit zijn geschapen natuur, door strijd, tot gerechtigheid had kunnen komen; niet uiteraard buiten God om, maar, om ons zoo uit te drukken, met geen andere hulpe Gods dan die gewone hulpe, die het schepsel altoos behoeft. *Buitennatuurlijke* gerechtigheid heet dan, dat deze gerechtigheid hem bij zijn schepping bijgegeven was; zoodat hij ze zonder strijd kon in stand houden, onder de gestadige inwerking Gods. En *bovennatuurlijk* heet eindelijk die gerechtigheid, die haar prikkel niet in den mensch, maar uit God heeft, en om dien oorsprong verre boven de natuurlijke gerechtigheid uitgaat. Hoe scherp belijnd nu deze distinctie, met het oog op de later hieruit te ontwikkelen dogmata van „kerk" en „verdienste" ook van Roomsche zijde moge ontwikkeld zijn, ze gaat uit van een valsch dualisme, dat door ons in den wortel bestreden wordt. We weigeren op ethisch gebied eenige heiligheid of eenige gerechtigheid te doen gelden, die in den mensch als een element vreemd aan zijn natuur zou inkomen. Elke bijeenvoeging in den mensch van een natuurlijk en niet-natuurlijk element, is en blijft mechanisch, en op ethisch terrein is voor mechanische verbinding geen

plaats. Ge kunt een plant, die op de plek waar ze staat, schraal opschieten en straks allicht verdorren zou, zeer zeker door het *toevoegen* van mest, door besproeiing, door besnoeiing, door reiniging van insecten en woekerplanten, enz. er weer bovenop helpen, dat ze tiere en overvloediger vrucht voortbrenge; maar dit alles blijft binnen het perk der plant-natuur, want op dat alles is die natuur aangelegd. Het behoort tot haar natuur, gevoed en gedrenkt te worden, en de reiniging van insecten neemt slechts weg, wat tegen haar natuur indruischt. En zoo nu ook is al wat den mensch van Godswege toekomt, om het doode en dorre in hem te doen opleven, hem te sterken, te voeden, te drenken, met licht te bestralen en de kostelijkste vrucht te doen voortbrengen, niet iets dat buiten het perk zijner natuur ligt, maar in overeenstemming met de ordinantie voor 's menschen natuur in de schepping zelve gegeven. Wat dat perk te boven of te buiten gaat, *kan* geen genade tot het zijne maken. Dat ook onzerzijds van bovennatuurlijke kracht en genade gesproken wordt, ziet dan ook alleen op haar *onmiddellijk* karakter, in tegenstelling van het *middellijk* karakter van alle kracht Gods die door de natuur als instrument werkt; en deswege hoofdzakelijk in verband met de *verdorvenheid* der natuur. In die aan zichzelve en aan haar God ontzonken natuur, daarin kan geen tier of bloei gewekt, dan door een daad Gods, die buiten het perk der natuur gaat, en van buiten af inkomt. En dan ligt daarin zeer zeker dualisme, maar dualisme door de zonde. Doch wat we weigeren is, dat dualisme reeds tot in de schepping zelve terug te leiden.

De schepping zelve van den mensch naar Gods beeld bepaalt in heilige ordinantie, voor welke gemeenschap met God, voor het in zich opnemen van welke Goddelijke krachten, voor het bereiken van welk einddoel de mensch geschapen is, en op dat alles is zijn natuur aangelegd. Daarbij is die natuur niet genomen geïsoleerd van God, alsof de mensch, Gods schepsel, ook maar op één punt van zijn weg, geroepen of bekwaam ware, iets uit zichzelven, buiten God om, te zijn, of voort te brengen. Integendeel, juist krachtens de schepping naar het beeld Gods, behoort het tot de eigen natuur des menschen *uit God, door God* en *tot God al* te zijn wat hij *is*. Een oogenblik ook maar te denken of te willen, dat hij iets uit zichzelf tegenover God of buiten God om zou zijn, is de zonde zelve, want het is een dualisme invoeren, dat met den organischen samenhang tusschen God en den naar zijn beeld geschapen mensch in lijnrechten strijd is. Zelfs in de hoogste volkomenheid, als eenmaal de heiligen, van alle vlek en rimpel vrij, in onverliesbare zaligheid en heerlijkheid als starren aan het uitspansel zullen schitteren, zal er nog nooit iets in hen uitblinken, dat het in de Schepping passief en actief gestelde perk hunner

natuur overschrijdt, maar zal alleen het uiterste van dat perk bereikt zijn. Dat medicijn den kranke geneest, gaat niet buiten het perk zijner natuur uit, want juist op het uitdrijven van krankheid door medicijn, is zijn natuur aangelegd. Doch al geven we nu toe, dat we staande in den staat der verdorven natuur, het medicijn der reddende genade, niet alleen met opzicht tot zijn *onmiddellijken* oorsprong, maar ook met het oog op die geknakte natuur, eensdeels *buiten*natuurlijk en anderdeels *boven*natuurlijk mogen noemen, hieruit volgt nog geenszins het recht, om gelijke onderscheiding reeds bij en in de schepping zelve te maken. De Scotisten, die hier iets van voelden, hielden daarom dan ook steeds aan de onderscheiding vast, dat de „oorspronkelijke heiligheid" aan Adam niet in zijn schepping, maar eerst *daarna* zou gegeven zijn, en het is, scherp bezien, alleen die „oorspronkelijke heiligheid", die door Alexander van Hales het eerst als „bovennatuurlijk" gequalificeerd is. Of gelijk Bonaventura het uitdrukte: „dat het schepsel gewijd wordt tot een tempel Gods, tot zijn kind wordt aangenomen, en als kind aanvaard wordt, dit is een *toevoegsel* bij alle schepsel dat *boven* zijn natuur uitgaat (hoc est supernaturale complementum omnis creaturae)."

Juist nu tegen dat denkbeeld van het „complementum" (aanvulsel), dat in de kerkleer het *donum superadditum* (bijgevoegde gave), in tegenstelling met de *pura naturalia* (bloote natuur), geworden is, keert zich ons verzet. Acht de heer Bensdorp het ongeoorloofd, om uit het beeld van den „gouden teugel" te veel af te leiden, wat blijft is dan toch het duidelijk en onomwonden uitgesproken beweren, dat te onderscheiden valt tusschen hetgeen God, naar scheppingsordinantie, den mensch als natuur toebedeelde, en hetgeen Hij hem bovendien schonk uit genade door bovennatuurlijke of buitennatuurlijke toevoeging. Hetgeen wij alleen met opzicht tot de ingezonken en geschonden natuur belijden, wordt hier dus wel terdege op de oorspronkelijke geschapen natuur zelve overgebracht. In de schepping wordt, nadat het Thomisme het Scotisme terugdrong, en de „oorspronkelijke heiligheid" meer algemeen als een aan Adam terstond bij zijn schepping gegeven goed werd gedacht, onderscheiden tusschen hetgeen in Adam geponeerd werd als zijnde zijn natuur, en tusschen hetgeen God, boven dit perk van het natuurlijke, hem er door en uit genade aan toevoegde. Met het woord „genade" spelen we hier niet. We weten zeer wel, hoe van Roomsche zijde erkend wordt, dat ook de ongeschonden natuurlijke mensch zonder Gods hulpe niet voort kon, overmits hij op het gestadig ontvangen van Goddelijke hulp en steun is aangelegd. Maar van *die* genade is hier geen sprake. Met de „oorspronkelijke heiligheid" die met de „oorspronkelijke gerechtigheid" verbonden was, wordt bedoeld.

niet een gewone ondersteuning Gods, maar een buiten het perk der zake uitgaande, *gegevene* gave. De mensch kreeg in de schepping twee dingen van God: 1° zijn natuur, met al wat tot die natuur hoorde, en 2° een genadegifte, *ultra terminos naturae*, d. i. boven het perk dier natuur uitgaande, gelijk Alexander van Hales dit het eerst formuleerde. En het is nu tegen die combinatie of bijeenvoeging zelve, dat ons verzet gaat. Was de menschelijke natuur op die hoogere, heiligere ontwikkeling aangelegd, welnu, dan behoorde die justitia originalis, d. i. die oorspronkelijke gerechtigheid, ook bij deze natuur in haar voltooiing en voleinding. En was deze justitia originalis, of oorspronkelijke gerechtigheid, iets waarop onze natuur *niet* was aangelegd, een haar vreemd, haar heterogeen iets, iets dat buiten de schepping naar Gods beeld lag, dan blijft de natuur des menschen ook in aard en soort van die hoogere genade verschillen, kan het een met het ander niet organisch saamgroeien, behouden we een louter mechanische verbinding, en blijft het dualisme tot in 's menschen hoogste ontwikkeling voortduren.

Verder mogen we intusschen ons van ons onderwerp niet laten afleiden. Afdoende kan dit punt alleen in een afzonderlijke polemiek ter sprake komen, waarvoor we hopen dat tijd en gelegenheid nog eens komen zal. Thans lag dit onderwerp alleen in zooverre op onzen weg, als door deze Roomsche levens- en wereldbeschouwing een eigen pad wordt ingeslagen, om hetgeen onzerzijds door de „gemeene gratie" wordt verklaard, op eigene wijze tot oplossing te brengen. Neemt men toch eenmaal de onderscheiding aan, dat de „oorspronkelijke gerechtigheid" niet tot 's menschen natuur behoorde, maar bij onze natuur bijkwam, dan volgt hieruit terstond, dat het verlies dezer „oorspronkelijke gerechtigheid," op zichzelve beschouwd, de natuur des menschen onaangetast liet. Niet alsof de Roomschen leeren zouden, dat daarom onze natuur heden ten dage gelijk zou zijn aan de natuur waarin Adam, afgezien nu van de oorspronkelijke gerechtigheid, geschapen werd. Integendeel, zonder nu over het woord *natuur* langer te willen twisten, ook zij leeren wel degelijk, dat er *verzwakking* van die natuur heeft plaats gehad, dat de zonde van Adam een oorzaak van kwaad in ons is, en dat dit kwaad door erfzonde van geslacht op geslacht overging. Maar hoezeer dit ook beleden wordt, van een eigenlijk bederf dier natuur, zoodat ze niets goeds meer zou kunnen voortbrengen, ook niet op het stuk van burgerlijke gerechtigheid, is dan toch geen sprake. Zaligmakend goed nimmer, maar velerlei burgerlijk goed zeer wel. En de tegenstelling komt dus zoo te staan, dat wij zeggen: Het verderf in onze natuur snijdt niet alleen alle goed af, maar maakt zelfs dat ze niets dan kwaad kan voortbrengen, en het is alleen de temperende macht der gemeene

gratie, die dit bederf stuit en de burgerlijke gerechtigheid nog doet uitkomen. Terwijl men daarentegen van Roomsche zijde staande houdt, dat de natuur, niettegenstaande het uitkomen der zonde, toch nog zekere kracht ter volbrenging van burgerlijke gerechtigheid in zichzelve draagt. Niet, men versta dit wel, alsof Rome dit aan de *pura naturalia*, *buiten* de hulpe Gods zou toewijzen, maar ze bedoelt dan toch met die hulpe Gods hier niets anders dan die gemeene ondersteuning van Gods zijde, die op alle creatuurlijk terrein als noodzakelijk en onmisbaar wordt ondersteld, en die vanzelf voortvloeit uit de afhankelijkheid van het schepsel als zoodanig.

Dit onderscheid nu tusschen Rome's zienswijze en de onze, beheerscht voor geen gering deel beider blik op den mensch en op het menschelijk leven. Van zaligheid verdienend goed is hier natuurlijk geen sprake. Ter voortbrenging daarvan is, naar Rome's leer, de mensch krachtens hetgeen zijn natuur hem vergunt, ten eenenmale onbekwaam; daarvan komt eerst sprake als door de bedeeling der kerk hoogere genade in den wil vloeit. Maar beperkt men den blik tot dit leven, let men enkel op de maatschappij in haar aardsch bestaan, en vraagt men alleen naar wat rechtschapenheid onder menschen heet, dan is, in weerwil van de zonde, 's menschen natuur, ook na het verlies der oorspronkelijke gerechtigheid en na den val in zonde, daartoe nog zeer wel bekwaam. Vaak zal de zondaar in den daarvoor te voeren strijd onderliggen, maar ook zal hij overwinnen. En het verschijnsel dat we in de wereld om ons heen, ook waar alle licht der byzondere openbaring ontbreekt, nog zooveel vriendelijks, hartverheffends en edels ontmoeten, moet uit die nog altoos zoo rijke natuur des menschen, ondersteund door Goddelijke hulpe, worden verklaard.

Tegenover die menschelijke maatschappij, gelijk men haar onder Heidenen, Mahomedanen en Joden nog aantreft, en die werkt uit de in onze natuur nog overig zijnde krachten, staat nu echter de kerk, als schatbewaarster der bovennatuurlijke genade, en noch op den enkelen mensch, noch op de menschelijke maatschappij straalt eenig hooger licht uit, dan hetwelk door haar ontstoken wordt. Die twee levenskringen liggen alzoo gescheiden naast elkander. Eenerzijds de menschelijke maatschappij buiten hooger kracht, alleen uit de verzwakte pura naturalia werkende, en anderzijds die levensfeer, waarin het licht der kerk uitstraalt, maar die dan ook door de kerk beheerscht wordt; en in die levensfeer is het leven hooger staande, naarmate het meer in elk opzicht het kerkelijk stempel draagt. Kerkelijk ingekaderd heel het persoonlijk en het huislijk leven, van de wieg tot het graf. Kerkelijk de gilden van beroep en bedrijf. Kerkelijk de wetenschap, kerkelijk de kunst, en in heel het terrein des menschelijken

levens de kerk haar hemelsche krachten en haar hemelsche glansen indragend. Zoo keert het dualisme, dat in de oorspronkelijke schepping van den mensch bij het aanvangspunt werd binnengelaten, hier bij het einde van den weg terug. Zoover als het bovennatuurlijke uitgaat boven het natuurlijke, zoo hoog staat het menschelijk leven in de levenssfeer der kerk boven het menschelijk leven, dat buiten dit licht der kerk zich ontwikkelt. En al wordt dan eenerzijds dat leven der maatschappij uit de natuurlijke krachten tegemoetkomend bejegend, getoetst aan kerkelijken maatstaf, moet het toch anderzijds in zijn waarde miskend worden, want ideale beteekenis heeft het niet.

En daartegenover belijden wij nu, dat het geestelijk leven in Adam bij zijn schepping organisch één met zijn natuur was; dat de zonde de werking van dit organisch bestaan in zijn tegendeel deed omslaan; en dat het toen een tweeledige genade Gods was, die intrad: eenerzijds *de gemeene gratie* om de doorwerking van dit verderf in dood en ellende, te stuiten, en anderzijds de *particuliere* genade, die het organisch bestaan van den mensch weer recht kwam zetten, *potentieel* in de wedergeboorte, en *actu* (of daadwerkelijk) voor een deel nu reeds in bekeering en heiligmaking, en eenmaal voleind in de heerlijkheid. Dientengevolge staat *beide* en het kerkelijk en het buiten-kerkelijk leven voor ons onder de inwerking der reddende genade. Wat eenerzijds aan *burgerlijk* goed en anderzijds aan *zaligmakend* goed uitkomt, danken we *beide* malen aan de ontfermingen onzes Gods; en we belijden dat Hij in *beide* zoekt de verheerlijking van zijn eigen naam en de handhaving van zijn eigen werk tegenover Satan.

Hierdoor verkrijgt het buiten-kerkelijk leven van de eene zijn zelfstandige beteekenis, eigen eere, eigen doel en bestemming, en is het toch anderzijds met het kerkelijke leven onder éénzelfde gezichtspunt opgenomen, als uit één bron afgeleid, het een op het ander inwerkend, en in laatste einddoel op éénzelfde wit, in den triomf van God tegenover Satan gericht. Niet, dit erkennen we zonder aarzeling, alsof steeds van Gereformeerde zijde deze meer juiste blik op het leven geslagen was. Door spiritualistische eenzijdigheid zijn velen ook onder ons, zij het al op andere wijze dan Rome, vaak in een den blik benevelend dualisme vervallen, en hebben zich hooghartig tegen het werk Gods in de wereld overgesteld. Maar dit mag aan onze belijdenis niet toegerekend. Dit Dualisme toch is niet *uit*, maar *tegen* onze belijdenis. Bij het opkomen van het Calvinisme valt deze enghartige mijding der wereld alleen bij de Dooperschen, maar niet bij de echte Calvinisten te bespeuren. En nu thans het stof weer van deze belijdenis werd afgeblazen, is aanstonds weer de ons oorspron-

kelijke eigene levens- en wereldbeschouwing teruggekeerd, en heeft gelijktijdig weer van meer dan ééne zijde de voorliefde voor het eeren en van de particuliere en van de gemeene gratie haar kracht betoond, theoretisch in de leer, en niet minder practisch in ons optreden.

VII.

Gereformeerd uitgangspunt.

> Onder dewelke ook wij allen eertijds verkeerd hebben in de begeerlijkheden onzes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten, en wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen
>
> EPHEZE 2 : 3.

De Gereformeerde kerken belijden, conform de Heilige Schrift, dat door hetgeen voorviel in het nu verloren Paradijs „onze natuur alzoo is verdorven geworden, dat wij allen in zonde ontvangen en geboren worden", en zulks wel in dien zin, „dat wij ganschelijk onbekwaam zijn tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad". Een staat waarin geen keer kan komen, „tenzij we door den Geest Gods wedergeboren worden".

Van deze belijdenis nu kan niet gezegd, dat ze accordeert met onze persoonlijke ervaring, noch ook met veel dat we elders in de Schrift lezen. *Niet* met onze persoonlijke ervaring, want ook bij van alle geloof vervreemde menschen, bij wie we met geen wedergeboorte rekenen mogen, ontmoeten we velerlei levensuiting, die liefljk aandoet, en wel verre van tot het kwaad te neigen, er veeleer tegen ingaat. En evenzoo *niet* met wat we elders in de Heilige Schrift vinden. Abimelech schijnt zelfs Abraham, den vriend Gods, te beschamen. — De tegenstrijdigheid, die hierin ligt, wordt nu volkomen opgelost door de belijdenis der gemeene gratie. Het „geneigd tot alle kwaad en onbekwaam tot eenig goed" spreekt dan uit, hoe elk mensch zich, buiten wedergeboorte, openbaren zou, als de gemeene gratie zijn booze aandrift *niet* in toom hield; en de ervaring toont ons dan, hoe de mogendheid des Heeren „de booze natuur" achter de tralies der gemeene gratie grootendeels onschadelijk maakt. Het „onbekwaam tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad" is dan niet de uitdrukking van hetgeen we in „den wedergeborene" vinden, noch ook van hetgeen we in het gemeene leven bij alle *niet* wedergeborenen opmerken; maar de erkentenis van wat in de aandrift onzer bedorven natuur ligt, en van hetgeen er

onmiddellijk uit zou voortkomen, zoodra God ophield door de gemeene gratie die booze aandrift te temperen.

En zeg nu niet: „Waartoe dan die belijdenis van onze verdorven natuur? Zoo toch komt ook gij voor den feitelijken toestand uit bij de bewering van hen, die deze verdorvenheid onzer natuur loochenen, en deze uw belijdenis is dan niets dan een goedgeefsche onderstelling, die buiten de werkelijkheid valt", want dieper nadenken leert ons wel anders. Vooreerst toch vertoonen er zich gedurig enkelen, die blijken niet alleen tot alle kwaad geneigd te zijn, maar het ook doen. Judas staat niet alleen in de historie. Davids handeling met Uria blijft, om niet uit te spreken, schrikkelijk. De koelbloedigheid waarmeê telkens, om een kleinen buit te kunnen rooven, twee, drie personen tegelijk vermoord worden, is ontzettend. De Armenische moordtooneelen hebben heel Europa doen huiveren. Honderdduizend mannen, vrouwen en kinderen laf en meedoogenloos neergesabeld. Om nu van het kannibalisme in wilde streken en van Dingaans wreedheden met zijn eigen troepen niet te spreken. In dat alles, en in zooveel meer, komt het „geneigd zijn tot alle kwaad" op doodelijk duidelijke wijze uit. En wat is nu het gevolg, als ge *niet* de algemeene verdorvenheid onzer natuur belijdt? Dit, dat ge alle deze booze dingen dan toeschrijft aan een exceptioneele boosaardigheid in deze bepaalde menschen, en uzelven, als veel beter zijnde, boven hen verheft. Erkent ge daarentegen de „verdorvenheid onzer natuur," in het gemeen, dan toonen die vreeselijkheden u alleen, wat er uit onze natuur voortkomt, zoodra God ons loslaat, ons aan onze eigen natuuraandrift overgeeft, en ons *niet* met de gemeene gratie in toom houdt. Ge verheft u dan niet, maar voelt bij die schrikkelijkheden, wat ook uit uw hart terstond zou voortkomen, als God u niet tegenhield, en dit juist drijft u uit, om te nauwer de genade uws Gods te zoeken. Ge ziet dan in, hoe de zaadkorrelen voor alle kwaad in ieders hart liggen, en hoe het verschil tusschen mensch en mensch slechts daaruit voortkomt, dat dit booze zaad in het hart des eenen schuil blijft, en bij den ander ontkiemt. Dit geeft u een solidair gevoel van schuld, en leert u danken voor de bewarende genade uws Gods. Te Londen werd in de Vluchtelingen-kerk ook wel eens een onecht kind ten Doop gepresenteerd; en nu wilde de kerk niet, dat de eerbare vrouw, daarbij tegenwoordig, in zichzelve overleggen zou, hoe braaf zij en hoe slecht dat meisje was, maar wekte haar op om in het gebed voor God te belijden dat dit uitgebroken kwaad uit den gemeenschappelijken wortel der zonde, en haar eigen bewaring alleen uit de genade Gods was.

Het tweede interest steekt in iets anders. Ook de wedergeborene is nog volstrekt niet van de nawerking van zijn natuuraandrift af. Ook hij kan nog zeer diep vallen, en ook al komt het bij hem niet tot zoo geheel verval, toch stuit hij in zijn eigen zielsleven nog dagelijks op allerlei kwaad,

dat uit de vuile bron opwelt. Loochent ge nu de verdorvenheid onzer natuur, dan leidt dit gedurig tot geestelijke wanhoop, twijfel aan zijn staat en loslating van de geloofsverzekerdheid. Belijdt ge daarentegen die verdorvenheid, dan is er voor dit bange raadsel een oplossing, en drijft de begane zonde Gods kind terstond met gebroken hart en verslagen geest weer naar de genade zijns Gods uit.

Ten derde doet de belijdenis der gemeene gratie erkennen, dat God in deze gemeene genade ons menschelijk levenslot, menschelijke opvoeding, menschelijke tucht, en zooveel meer, als middel bezigt, om het opwellend kwaad tegen te houden, en dringt deswege om niet lijdelijk neer te zitten, maar op bestrijding en tegengaan van het kwaad bedacht te zijn, niet uit eigen hoofde, maar in den dienst Gods.

En ten vierde eindelijk geeft het dit aanmerkelijk verschil, dat wie zijn eigen burgerlijke deugd, en de velerlei menschelijke lieflijkheid in andere nog niet wedergeboren personen beschouwt als de natuurlijke vrucht van de niet zoo geheel verdorven natuur des menschen, noodzakelijk weêr zijn steunpunt *in den mensch* gaat zoeken; terwijl omgekeerd, wie de algeheele verdorvenheid onzer natuur erkent, maar belijdt dat God ze door de gemeene gratie tempert, ook in het burgerlijk goed en in den nog draaglijken staat van onze menschelijke samenleving, niets anders verheerlijkt dan de goeddadigheid Gods.

We zeggen daarom niet, dat het beroep onzer vaderen op de Heilige Schrift, om deze verdorvenheid onzer natuur te bewijzen, altoos even onberispelijk was. Met name hebben we reeds vroeger opgemerkt, dat hetgeen we in Gen. 6 : 5 lezen, niet een *algemeene* uitspraak is over onzen menschelijken toestand door alle eeuwen, maar een *bijzondere* uitspraak over de vreeselijke uitbarsting van het kwaad vlak voor den Zondvloed. Er staat toch: „De Heere zag, dat de boosheid des menschen *menigvuldig* was op de aarde;" d. w. z. dat het kwaad toentertijd ten top was gestegen, en dit nu drukt Mozes vlak daarop in dezer voege uit: „dat *al* het gedichtsel der gedachten zijns harten te *allen* dage *alleenlijk* boos was." Deze woorden omschrijven alzoo de schrikkelijke verwildering, die destijds was uitgebroken, doordien de gemeene gratie zich tot op het uiterste terugtrok. Maar afgescheiden hiervan is de teekening die de heilige apostel Paulus ons in de eerste drie hoofdstukken van zijn brief aan de kerk van Rome geeft van dien aard, dat we de belijdenis van onze menschelijke natuur als in zichzelve geheel verdorven, stelligen eisch der Heilige Schriftuur noemen.

Intusschen is op dit punt een nevenbeschouwing ingedrongen, die ten deele zeker haar recht heeft, maar die, haar wettige grens overschrijdend,

in hooge mate gevaarlijk wordt. Vaak toch is geleeraard, dat „onbekwaam tot eenig goed" niet zeggen wilde, dat de gevallen mensch uit zichzelven niet meer tot het betrachten van *burgerlijk goed* in staat was, maar dat *deze* zijn geestelijke onbekwaamheid alleen zag en doelde op onze onmachtigheid om eenig *zaligmakend* goed te volbrengen. Het heette dan, dat goede werken alleen dezulke zijn, die uit oprecht geloof, Gods wil conform, zich naar Gods eere uitstrekken. Tot al zoodanig goed was de mensch, zoo erkende men dan, na zijn val volstrekt onbekwaam; eer neigde hij, buiten wedergeboorte, tegen het geloof in, dong altoos op Gods wet af, en had bij zijn beste intenties nevenbedoelingen, die niet Gods eer, maar eigen voordeel of genot bedoelden. Op die manier scheen men dus de krasse uitspraak der Heilige Schrift over de verdorvenheid onzer natuur te redden, en het nochtans zeer verklaarbaar te maken, hoe er in het gewone menschelijke leven nog zooveel dat „heflijk en wel luidde", te waardeeren viel. Er sproot dan uit onze gevallen natuur nog wel allerlei burgerlijk en gewoon natuurlijk goed op, alleen maar dit soort goed, van hoe hooge beteekenis ook voor het leven op deze aarde, schoot geheel te kort als men met de eeuwigheid en de hooge bestemming van den mensch rekende. Tot dat geestelijk goed, dat met het oog daarop meerekende en in aanmerking kwam, was de gevallen natuur volstrekt onbekwaam, en voor dit soort goed moest zaligmakende genade te hulp komen. Want wel erkende men, dat het burgerlijk goed niet tot stand kwam buiten God om. Maar de hulpe Gods daartoe verleend, was niets anders dan die Goddelijke bijstand, die voor alle schepsel onmisbaar is. Gelijk ge niet ademen kunt, of God moet het leven in u bestendigen, zoo ook kondt ge geen burgerlijk goed uitrichten, of de Goddelijke kracht moest uw natuurlijk leven dragen en bestendigen.

Deze, in den grond Roomsche beschouwing, leidt principiëel tot de stelling, dat de mensch ook *vóór* zijn val, het zaligmakend goed (alsdan genaamd: de oorspronkelijke gerechtigheid en heiligheid) alleen bezat als een genadegift, die toegevoegd was aan hetgeen van scheppingswege in zijn natuur lag. Er werd alzoo in den eerstgeschapen mensch een tweeheid gesteld. Hij had vooreerst de hem als mensch verleende *menschelijke natuur*, met alle krachten en vermogens die van die menschelijke natuur in beginsel onafscheidelijk waren; en ten andere de hem bovendien en bij zijn natuur *bijkomende* genade, en dat was de oorspronkelijke gerechtigheid en heiligheid, het ware geestelijk en zaligmakend goed. In elk dier twee school dus een goed. In de menschelijke natuur op zichzelve zekere bekwaamheid voor het burgerlijk-aardsche goed, en in de aan den mensch verleende genadegifte de bekwaamheid voor het geestelijk-zaligmakend goed. Twee sferen, de eene aardsch, de andere hemelsch, en voor de aardsche sfeer de menschelijke natuur als zoodanig, terwijl voor de hemelsche sfeer alleen de genadegifte der oorspronkelijke gerechtigheid beteekenis had.

Toen nu in den val de oorspronkelijke gerechtigheid te loor ging, ontglipte daardoor aan den mensch de geestelijke bekwaamheid voor het zaligmakend goed, en die kon alleen door bovennatuurlijke genade in hem hersteld worden. Wat hij daarentegen behield, was hetgeen zijn menschelijke natuur op zichzelve in zich droeg en vermocht. Want wel gaf men toe, dat ook deze krachten der menschelijke natuur niet zonder kleerscheuren uit de worsteling was gekomen, maar die verzwakking was dan toch heel iets anders dan de algemeene verdorvenheid, en zoo kon uit die verzwakte natuur nog zeer wel het burgerlijk goed verklaard worden, en bood deze wel verzwakte, maar dan toch nog op haar beenen staande menschelijke natuur een aanknoopingspunt voor de bovennatuurlijke genade. Niet alsof daar de bovennatuurlijke genade uit kon voortkomen. Zonder „helpende genade" vermocht de zondaar niets. Maar het aanknoopingspunt was er dan toch. Of nu latere Roomsche theologen dat nog fijner uitgeplozen, en door nog nauwere onderscheidingen meer aannemelijk gemaakt hebben maakt geen verschil, de officieele Roomsche kerkleer loopt langs deze lijnen.

De beoordeeling nu van dit standpunt hangt aan de verhouding die we stellen tusschen het *wezen* en de *natuur* eenerzijds, en anderzijds tusschen de *natuur* en het *bovennatuurlijke*. Verstaat men onder *natuur* des menschen hetzelfde als het *wezen* van den mensch, dan stemmen ook wij toe, dat de zonde het wezen van den mensch onaangetast heeft gelaten, en dat er alzoo van een algeheele verdorvenheid zijner natuur (nu in den zin van *wezen* genomen) geen sprake zou kunnen zijn. Van Luthersche zijde is men hier te ver gegaan, en tegenover de Lutherschen hebben wij, Gereformeerden, steeds de stelling verdedigd, dat de zondaar niet als een „stok en blok" is, maar mensch bleef, zijn menschelijk wezen behield, en in zijn menschelijk wezen gered werd, en nog wordt. Ook tegenover de Doopersche is dit onzerzijds steeds verdedigd in onze stelling, dat de wedergeboorte herschepping en geen nieuwe schepping is. De zondaar is niet een vermolmde boom, in welks wortel een nieuwe boom wordt ingeschapen. Het is dezelfde boom die eerst wild werd en verkankerde, en wiens wezen nu van die wildheid bevrijd en door enting tot het uitschieten van nieuwe takken en het dragen van goede vrucht bekwaamd wordt.

Dit stellen we niet alleen wat het wezen van den mensch in het gemeen, maar ook wat het wezen van elken mensch in het bijzonder aangaat. Zal eens elk kind van God een witten keursteen ontvangen, en op dien keursteen een nieuwen naam, dien niemand kent dan God en hij zelf, omdat die naam het innigste en bijzonderste van zijn persoonlijk wezen zal uitdrukken, zoo staat tevens vast, dat die nieuwe naam slechts dat eigenaardige en bijzondere zal uitdrukken, hetwelk krachtens zijn schepping in

zijn bijzonder wezen gelegd was. Johannes is als kind van God een heel ander wezen dan Petrus, Petrus een heel ander wezen dan Thomas, en deze eigen vorm van het kindschap in deze drie apostelen staat in onlosmakelijk verband met het oorspronkelijk stempel dat God, in het laten geboren worden van deze drie mannen, op hun wezen had ingedrukt. In zooverre dus geen verschil. Het wezen van den mensch in het gemeen, en van elk mensch in het bijzonder blijft onaangetast. De diepst gevallen zondaar blijft een mensch, en is alleen als mensch redbaar. Ware zijn wezen zelf teloor gegaan, zoo zou er geen verlossing, er zou alleen verdwijning van den éénen mensch zijn, om een anderen mensch in zijn plaats te stellen door nieuwe schepping. De uitdrukking, dat we „een nieuw schepsel zijn, geschapen in Christus Jezus tot goede werken, die God voorbereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden", is dan van Gereformeerde zijde ook nooit anders verstaan, dan van herschepping. Hetzelfde wezen eerst gebonden in dood en zonde, en nu vrij gemaakt ten leven en tot de gerechtigheid.

Maar juist deswege kunnen we niet toegeven, dat „*wezen*" en „*natuur*" hier mogen genomen worden als woorden van eenerlei beteekenis. Reeds vroeger wezen we er op, dat de Heilige Schrift ook aan God een *natuur* toekent, en verklaart dat Gods kind „der Goddelijke natuur deelachtig wordt" (2 Petr. 1 : 4). Dit nu *kan* niet verstaan worden, alsof wij deel zouden erlangen aan het *wezen Gods*. Als Paulus zegt: „Wij zijn van nature Joden" (Gal. 2 : 15), drukt hij hiermede blijkbaar niet zijn *wezen* uit, maar een bijzonder iets, waarin dit wezen zich uit. *Natuur* staat hier tegenover *geest*. En als in den eersten Corintherbrief een *natuurlijk* lichaam onderscheiden wordt van een *geestelijk* lichaam, is hiermede niet bedoeld, dat het *natuurlijk lichaam* alleen *wezenlijk*, het *geestelijke* lichaam onwezenlijk zou zijn, want juist naar het wezen erlangen we in de opstanding *hetzelfde* lichaam terug, maar beteekent *natuurlijk* lichaam hier het wezen des lichaams in een bepaalde gesteldheid. Onzerzijds onderscheiden we deswege tusschen *wezen* en *natuur*, en voorts in nog engeren zin tusschen de natuur als zoodanig, en de natuur in haar bedorven staat. Als b. v. beleden wordt, dat we van nature „geneigd zijn tot alle kwaad", wordt hiermede bedoeld, „krachtens onze verdorven natuur"; en als er sprake is van „natuurlijke liefde", verstaan we daaronder, de liefde die haar vonk ontsteekt aan de menschelijke natuur als zoodanig.

Tusschen *wezen* en *natuur* nu onderscheiden we in dier voege, dat het *wezen* uitdrukt datgeen wat ons mensch-*zijn* uitmaakt, en dat *natuur* aanduidt de actie, de werking die uit dit mensch-*zijn* openbaar wordt. De vermogens en krachten vormen hierbij den tusschenschakel, die wezen en

natuur verbindt. Deze vermogens en krachten staan gefundeerd in het *wezen* van den mensch, en in zijn *natuur* werken ze. Liefde en haat is eenzelfde kracht, alleen de ééne maal in *plus*, de andere maal in *minus* werkende. Het is dezelfde kracht, die naar God toe en tegen God zich kan richten, weshalve ook de zonde niet een apart iets in de natuur is, maar alleen een ommekeer van de richting waarin de krachten des menschen werken. Ze werken of naar boven, en dan zijn ze goed, of naar beneden, en dan zijn ze kwaad. In wezen blijft de tong één of ze God vloekt of God looft, maar bij den ééne zal ze tot een prijzen des Heeren geneigd zijn, bij den ander zelfs onnadenkend en onopzettelijk in een vloek uitgaan. Er werkt in de zonde geen enkele kracht, die niet bij het wezen van den mensch behoort, en ook in de eeuwige heerlijkheid zal geen enkele kracht uitkomen, die niet van het Paradijs af in 's menschen wezen gefundeerd ligt; maar *de richting* waarin die krachten werken, kan tegenovergesteld zijn, en juist in deze richting dier krachten, spreekt niet ons *wezen*, maar onze *natuur*.

Toch moet ook hierbij, om een helder inzicht te erlangen, bovendien nog tusschen 's menschen *ik*, en tusschen zijn *natuur* onderscheiden worden. De in 's menschen *wezen* ingeschapen krachten werken toch onder tweeërlei motief; eenerzijds onder het motief van zijn *ik*, en anderzijds onder het motief van zijn *natuur*. Wie in drift de kracht zijner hand misbruikt, om iemand een slag in het aangezicht te geven, handelt onder het motief van zijn *natuur*; wie daarentegen opwellende drift onderdrukt, en de hand ter verzoening uitstrekt, doet de kracht van zijn hand werken, tegen zijn natuur in, onder het motief van zijn *ik*. Eerst nu in die tegenstelling met ons *ik* wordt het karakter van onze *natuur* ten volle begrepen. Onze vaderen te Dordt beleden in Art. 1 van Hoofdstuk 3 en 4, dat de mensch oorspronkelijk niet alleen „in zijn kennis geestelijk, en in zijn wil gerechtig, maar ook dat hij in zijn *genegenheden* zuiver stond," en evenzoo, dat hij door de zonde niet alleen in zijn kennis verduisterd, in zijn wil verwrongen, maar ook onzuiver geworden is „in zijn *genegenheden*." Deze genegenheden, deze neigingen nu zijn een macht, die van ons *ik* te onderscheiden is. Ook als ons *ik* lijdelijk blijft, is er toch in ons een werking, die ons *ik* meesleept. Altoos hellen we naar de ééne, of naar de andere zijde. En deze *overhelling*, deze *neiging* brengt teweeg, dat de richting waarin onze krachten werken zullen, vanzelf gegeven is, tenzij ons *ik* er tegen inga, of ook hooger genade het anders keere.

Dit onderscheid gevoelt men het gemakkelijkst, zoodra men van onze *gemeene* menschelijke natuur op de *byzondere* natuur van den enkelen persoon komt. Dan toch is het duidelijk hoe de natuur des eenen meer

tot een stil en huiselijk, die den anderen meer tot een bewogen avontuurlijk leven neigt, hoe de natuur den eenen meer naar het zinlijke overhelt, die des anderen lichter naar hoogmoed dringt; en dat *zoo* ook de natuur des éénen hem prikkelt tot rusteloos handelen, terwijl die des anderen hem lust doet hebben in schuilende traagheid. Dit nu zijn overhellende neigingen, die niet ons *ik* zoo schikt en zijn doet, maar die omgekeerd ons *ik* pogen te beheerschen.

Op gelijke wijze nu is er ook in de gemeene menschelijke natuur, zoodra de actie haar loop begonnen heeft, een overhelling. In den staat der heerlijkheid zal dit een neiging, een overhelling, een zekere en vaste overbuiging naar God zijn. Onze natuur zal dan in onveranderlijke heiligheid schitteren. Nu daarentegen is die overhelling van onze natuur geheel naar de andere zijde, van God af. Bij de schepping, d. i. in den staat der rechtheid, was deze overhelling natuurlijk nog niet aanwezig. Adams *ik* stond tegenover zijn natuur oorspronkelijk vrij. Niet zijn natuur bepaalde de richting van zijn *ik*, maar zijn *ik* zou, door een principieele wilsdaad, eens en voor altoos de richting zijner natuur bepalen. Had zijn *ik* de krachten van zijn wezen toen naar God gericht, dan zou zijn natuur terstond de overhelling, de neiging *naar* God hebben ontvangen, en hiermede des eeuwigen levens verzekerd zijn geweest. Nu daarentegen zijn *ik* in die eerste principiëele daad *tegen* God koos, gaf hij hierdoor aan zijn natuur, en door zijn natuur aan de menschelijke natuur in het gemeen, de helling naar den tegenovergestelden kant, en die overhelling onzer natuur naar het kwade is hierdoor zoo beslist, dat ons *ik* niet meer de macht bezit, om die naar het booze overhellende natuur weer recht te buigen.

Doch hiertegen in werkt nu tweeërlei genade. Ten eerste „de gemeene genade", die maakt dat de ten kwade overhellende natuur niet geheel en al naar het booze doorslaat en het *ik* des menschen er als in bedelft. En ten tweede de „particuliere genade", die door bovennatuurlijke genade een tegenovergestelde overhelling in de natuur van den wedergeborene teweegbrengt, en voorts in „het lichaam van Christus" deze gewijzigde, deze herschapene natuur tot een gemeenschappelijke maakt onder Christus als ons Hoofd. Doch onderwijl blijft het *wezen* des menschen als zoodanig *één*. Het is en blijft altoos het ééne wezen des menschen, zooals het door God geschapen werd; zooals het in Adam viel; zooals het na den val in onze gemeene natuur verdorven was; zooals het in dat verderf onzer natuur door de gemeene gratie gerugsteund werd; zooals het in Gods kind herschapen wordt in Goddelijke natuur; en zooals het in den staat der heerlijkheid eens in een volmaakt heerlijke natuur zal schitteren met onverliesbare kroon.

VIII.

Tempering van de zonde.

> En God zeide tot hem in den droom: Ik heb ook geweten, dat gij dit in oprechtheid uws harten gedaan hebt, en Ik heb u ook belet van tegen Mij te zondigen; daarom heb Ik u niet toegelaten, haar aan te roeren.
>
> GEN. 20 : 6.

Het feit *zelf* staat alzoo voor ons vast. Er is en er werkt een *gemeene gratie*, en vrucht van deze gemeene gratie is, dat het doodelijk bederf der zonde niet regelrecht in al wat mensch heet, en in heel de schepping, tot den einde toe, doorwerkt. Wie dit heel de historie beheerschende feit voorbijziet, kan óf de diepte der zonde niet erkennen, óf hij doet te kort aan 's menschen schepping naar Gods beeld. Maar hoe nu verder? Hebben we dit feit alleen te erkennen, of staan ons gegevens ten dienste, om tot op zekere hoogte eenig inzicht te erlangen *in de wijze waarop deze gemeene gratie werkt*? Een zeker voorzichtig te stellen, en nog voorzichtiger te beantwoorden vraag, omdat we met haar het verborgen terrein des mystieken levens betreden; maar een vraag die ook zoo toch onder de oogen moet worden gezien. In elk geval is de quaestie die het hier geldt, in hooge mate belangrijk. Gemeenlijk toch treedt het leven der wereld voor ons als onbeschenen met het licht van Boven, en te midden van die in donkerheid en duisternis verzonken wereld bespeurt onze geest dan hier en daar enkele lichtvlakken. Lichtvlakken die de een zich over heel Europa en Amerika laat spreiden, terwijl de ander ze inkrimpt tot die kleine kringen, die het nauwer met de belijdenis van den Christus nemen, en een derde deze licht*vlakken* schier tot licht*punten* saamtrekt, schijnende uit het hart van enkele bijzonder vrome personen. De leer der gemeene gratie daarentegen vertoont ons heel de schepping als, van den aanvang tot nu toe, door niets anders dan door de genade Gods gedragen; die genade in elk volk en in elke eeuw, in elk geslacht en in elk persoon werkende; en schemerachtig door de donkerheid waarin het alles verzonken ligt, een weerschijn glinsterend van de reddende, de behoudende, de bewarende macht Gods. Het zou zonder die gemeene gratie alles als met een ontzettenden donderslag ineenstorten en in de hel verzinken. Dat het alles nog staat tot nu toe, en gelijk het nog staat, nog zooveel schoons te aanschouwen geeft, is niet omdat de zonde niet zoo erg en de vloek niet zoo ontzettend, maar omdat Gods gemeene gratie zoo almogend is.

Maar hoe gaat deze werking der gemeene gratie nu toe? Als Abraham koning Abimelech van Gerar met Sara gefopt heeft, zeggende dat Sara

zijn zuster was, ontstaat er gevaar voor echtbreuk. Abimelech had Sara, als een voor hem huwbare vrouw in zijn harem genomen, en het pad was hem geëffend, om onwillens en onwetend ontucht te plegen met de wettige vrouw van Israëls stamvader. Toch is het hiertoe niet gekomen. Het kwaad is *gestuit*. En dat het God was die dit kwaad stuitte, wordt ons op stellige wijze betuigd, in wat de Heere zelf aan Abimelech zeide: „*Ik heb u ook belet* van tegen Mij te zondigen; daarom *heb Ik u niet toegelaten*, haar aan te roeren." Dit gold, ieder zal het toegeven, geen particuliere genade ten opzichte van Abimelech, ook al raakt deze daad het werk van Gods particuliere genade in Adam en Sara zijdelings. Hier was alzoo neiging, overhelling tot zonde, gelijk de Heere uitdrukkelijk verklaart, *tegen Hem*, ook was de gelegenheid bereid. De zonde stond zoó zoo te geschieden. En toch kwam ze niet uit, werkte ze niet door, maar vond ze beletsel. Ze werd gestuit door God. Onze Kantteekenaren spreken het vermoeden uit, dat Abimelech plotseling onwel was gemaakt, krank werd, en alzoo van het kwaad werd afgehouden. Wat ons bericht wordt, komt hierop neer, dat God in den eigen nacht, na den dag waarop Sara in Abimelechs harem was binnengeleid, hem in den droom verschenen is, en hem het verzinsel van Abraham, alsof zij zijn zuster was, ontdekt heeft, en in dien droom sprak God tot hem: „*Zie, gij zijt dood om der vrouwe wil*, want zij is met een man gehuwd." Deze woorden nu laten geen andere uitlegging toe, dan dat alle zondelust Abimelech vergaan was, en dat het God was die hem opzettelijk dezen zijnen lust had ontnomen. En dat dit zoo was, wordt nader bevestigd, door tweeërlei feit: 1°. door wat bericht wordt in vs. 4: „doch Abimelech was tot haar niet genaderd", en 2°. door wat we reeds uit vs. 6 hoorden, dat God zelf aan Abimelech verklaarde, hoe dit vergaan van zijn lust Gods werk was geweest. Hij had het belet. Hij, de Heere, had het niet toegelaten.

Er is hier alzoo sprake van een rechtstreeksche inwerking van God op den persoon van Abimelech, waardoor een opgewekte zondige drift ingetoomd, een drijvende zonde gestuit, een voorbedacht kwaad verijdeld wordt; en wel sprake van een rechtstreeksche inwerking, die tegelijk op Abimelechs zin en ziel werkte; hem zinlijk dood op zichzelven terugwierp, en in de ziel zijn lust brak. Dit moest hier eenigszins breeder uiteengezet, omdat we hier uitvoeriger dan gemeenlijk in de Heilige Schrift, de werking der gemeene gratie ons zien toegelicht en door God zelf verklaard. Ook is het gebeurde met Abimelech des te opmerkelijker, omdat duidelijk blijkt dat de gemeene gratie niet *ethisch* toeging. Hiermede wordt bedoeld, dat de weerhouding niet het gevolg was van betere of vromere gedachten die God in Abimelech opwekte, gelijk b. v. bij Jozef, toen Potifars vrouw hem poogde te verleiden. Van zulk een werking op de conscientie, of door de conscientie is hier geen sprake. Integendeel, Abimelech is zich er in het

minst niet van bewust, dat hij op het punt had gestaan tegen God te zondigen. Hij zegt het vrijuit: „In de oprechtheid mijns harten heb ik dit gedaan", en hij vraagt kloekmoedig: „Heere, zult Gij dan een *rechtvaardig volk* dooden?" Van schuldbesef is hier alzoo geen sprake. Abimelech verstaat er niets van, dat wat hij wilde begaan, zonde tegen God zou zijn geweest. Toch zou het dit zeer stellig geweest zijn. De Heere zegt het nadrukkelijk: „Ik heb u belet van *tegen Mij te zondigen*." De werking der gemeene gratie ging hier dus geheel buiten het persoonlijk zedelijkheidsbesef van Abimelech om. Wat plaats greep was geen *zedelijke* werking, maar een *machts*werking. Het was God, die met zijn almachtige hand in het persoonlijk leven van Abimelech naar zin en ziel ingreep; zinlijk zijn kracht brak en in de ziel zijn lust bluschte. Of dit nu, gelijk de Kantteekenaars vermoeden, door invallende ziekte plaats greep, doet er niet toe. Ook zulk een plotseling over iemand gebrachte krankheid is en blijft toch een machtswerking van God op zijn persoon; ook al blijve het hierbij voorshands geheel in het midden gelaten, of wij ons deze krankheid te denken hebben als gevolg van waarneembare oorzaken, gevatte koude of iets dergelijks, of wel dat God hem deze krankheid onmiddellijk, en zonder tusschenoorzaken op het lijf wierp.

Van soortgelijke daad Gods nu, waardoor zonde belet wordt, lezen we ook elders in de Heilige Schrift. Zoo staat er in Genesis 31 : 4—7: „Toen zond Jakob henen, en riep Rachel en Lea op het veld tot zijne kudde; en hij zeide tot haar: Ik zie uws vaders aangezichte, dat het jegens mij niet is als gisteren en eergisteren; doch de God mijns vaders is bij mij geweest. En gijlieden weet, dat ik met al mijne macht uwen vader gediend heb. Maar uw vader heeft bedriegelijk met mij gehandeld, en heeft mijn loon tien malen veranderd. *Doch God heeft hem niet toegelaten om mij kwaad te doen*." Ook hier dus was kwaad in het zin; de toeleg om kwaad te doen bestond; de drijving der zonde was er, maar God heeft het verhinderd. Hij heeft Laban *niet toegelaten, om aan Jakob dat kwaad te doen*. In gelijken zin lezen we in Psalm 105 : 14, 15: „Hij liet geen mensch toe hen te onderdrukken; ook bestrafte Hij koningen om hunnentwille, zeggende: Tast mijne gezalfden niet aan, en doet mijnen profeten geen kwaad," waar het „niet toelaten" niet bestond in het *verbieden*, maar in het *beletten*, om zijn gezalfde aan te tasten. En waar het hier nog slechts enkele op zichzelf staande gevallen geldt, daar toont Romeinen 1 ons, dat deze zondestuitende werking een veel algemeener karakter droeg. Als er toch staat, dat de Heere God de heidenen „*overgegeven heeft in een verkeerden zin*", ter oorzake van hun steeds verder gaanden afval, ligt hier vanzelf in opgesloten, dat er een periode vooraf ging, waarin God *ze niet losliet, niet*

overgaf, en dus in zijn hand hield, tegenhield, stuitte op hun weg, en bewaarde. De verstokking en verharding, waarmede telkens gedreigd wordt, is dan ook niet een positief inbrengen in de ziel van opzettelijke zonde, maar alleen een zich min of meer terugtrekken van die genade, waardoor dusver het zoo ergerlijk uitbreken van het kwaad voorkomen werd. Zoolang God met zijn vleugels u dekt, komt er geen verharding, en zijt ge bewaard; maar trekt God zich terug, en wordt de doorwerking der zonde vrijgelaten, dan komt de verharding en de verstokking vanzelf. Bij noordwestenwind strandt het schip op onze kusten, niet omdat de stuurman het op strand *stuurt*, maar als hij *ophoudt* door het roer het schip van strand *af te houden*. Zoo als het roer ophoudt te werken, vliegt het schip pijlsnel naar de kust en wordt op de zandbank stukgeslagen. En dat een ander schip niet strandt, is niet omdat dit schip beter is, of omdat de zuiging van wind en vloed op dit schip *niet* werkt, maar alleen omdat de stuurman met zijn roer de drijfkracht van wind en vloed wist om te leiden. En zoo nu ook is het hier. De zondige drijfkracht die in wind en vloed onze ziel wil doen stranden, en op het strand stuk zal slaan, is aanwezig en werkt op elks ziel, maar het is God, die het roer in het scheepke onzer ziel omwerpt met zijn almachtige hand, en daardoor het stranden belet. En zóó houdt God de Heere niet op, dat roer in onze ziel tegen wind en vloed in te wringen, of opeens slaat dat roer om, ons hart slaat om en glijdt achterwaarts, en de schipbreuk onzer ziel volgt gewisselijk.

Als dan ook de rechtvaardigen klagen: *Heere, waarom doet Gij ons van uwe wegen dwalen? Waarom verstokt Gij ons hart, dat wij U niet vreezen? Keer weder om uwer knechten wil, de stammen uws erfdeels*, (Jes. 63 : 17), zoo is hiermede in het minst niet bedoeld, dat de Heere opzettelijk zijn volk tot ongeloof en afval aanzette en prikkelde; maar, heel anders, dat zijn volk, zoo Hij het ook maar even loslaat, met onweerstaanbare zuiging helt naar het booze, en dat het alles alleen door zijn stuitende en bewarende genade op die helling werd tegengehouden. De klacht komt alzoo hierop neder: Gij, o God, die ons dusver door uw genade hadt bewaard en in toom gehouden, en den boozen zin in ons hadt ingetoomd, waarom hieldt Gij op ons alzoo te bewaren, daar Gij toch wist, dat dit leiden moest tot een afdwalen van uw wegen en tot een verlaten van de vreeze uws naams? Nu ligt het in den aard der zaak, dat de Heilige Schrift van deze *bewarende* genade bijna uitsluitend bij kinderen Gods, bij 's Heeren volk, bij zijn erfdeel handelt, en alzoo de „gemeene gratie" zoogoed als eeniglijk bespreekt, voor zooveel ze ingevlochten ligt in de particuliere genade. Wat we van Abimelech lezen, was uitzondering. Maar ook, voor zoover ze in de particuliere genade is ingevlochten, draagt de gemeene gratie dan toch altoos datzelfde karakter, dat ze van zonde afhoudt, en in dien zin *bewaart* voor het kwade. Ons resultaat kan dan ook geen ander zijn, dan dat de

zonde perst en dringt met de in haar tegendeel omgezette scheppingskrachten, en dat het God als Schepper is, die deze door Hem in het creatuur gelegde en in het creatuur in stand gehouden krachten, in de sterkte van haar dringing en persing naar het kwade beperkt en breekt.

Er werkt in het gansch heelal geen enkele kracht, dan die van God besteld is, door God geschapen werd, en door God van oogenblik tot oogenblik in stand wordt gehouden. Voor zoover nu deze krachten van geestelijken aard en in zijne redelijke creaturen zijn ingeschapen, is tevens door Hem *de richting* bepaald, waarin deze krachten hebben te werken. Maar deze bepaling van de richting is geen natuurnoodwendigheid. De zedelijke krachten werken niet als de zwaartekracht. Een losgelaten steen *moet* vallen, en kan niet naar boven wippen. Een met gas gevulde ballon *moet* naar boven, en kan, zoolang dat gas werkt, niet naar beneden. Maar op zedelijk gebied is elke kracht door een roerpen beheerscht, en al naar gelang die roerpen links of rechts wordt omgeworpen, werkt die kracht, laat ons zeggen, noordwaarts of zuidwaarts; ethische uitgedrukt: naar boven of naar beneden, heilig of onheilig, tot deugd of tot zonde, ten goede of ten kwade. Zonde is alzoo niet het ontstaan van een nieuwe kracht, maar het richten van de scheppingskrachten tegen Gods bestel in, in verkeerde richting. In geen enkele zonde kan ooit een kracht werken, die niet door God geschapen zou zijn. Vanwaar toch zou zulk een kracht anders ontstaan wezen, en wie zou ze geschapen hebben?

Ware het nu alzoo, dat God aan deze krachten, na ze geschapen te hebben, een zelfstandig bestaan had gegeven, zoodat ze voortaan *buiten Hem* om bestonden, dan zou haar verdere werking aan zichzelve zijn overgelaten, en alzoo een geïsoleerde sfeer in de schepping vormen. Maar dat is niet alzoo. Niemand bezat in zijn bloed, in zijn zenuwen, in zijn spieren, en zoo ook in zijn wil of in zijn verstand, ook maar één oogenblik, één enkele krachtswerking, die in zichzelve kan rusten; en zoo God ophield dit alles in hem te onderhouden, en te dragen, zou op hetzelfde oogenblik van alle deze krachten niets meer over zijn of bestaan. Om het eens sterk uit te drukken: God zelf heeft de spieren in de hand van Rome's soldaten ondersteund en gesterkt toen hun booze hand de nagelen in Jezus' handen en voeten dreef, en wanneer God op datzelfde oogenblik zijn kracht aan hun spieren onttrokken had, zou hun hand op het eigen oogenblik verlamd en verstijfd zijn, en niemand zou Jezus hebben kunnen deren. Dit alles is alzoo niet slechts toegelaten, in den zin, dat God er niet tegenin is gegaan, maar dat het geschieden kon, was alleen doordien God er de krachten voor in stand hield.

Hoe ontzettend het dan ook zij om in te denken, toch is het zoo, dat er nooit eenige zonde is volvoerd dan met krachten, die door God geschapen en in stand gehouden werden, ook op het eigen oogenblik dat de zonde gepleegd werd. Want wel komt in de Heilige Schrift ook hier en daar een voorstelling voor, alsof God in enkele gevallen opzettelijk tot zonde aanport en prikkelt, en het derhalve dualistisch ons voorkomt, als werkte de zonde zelfstandig en uit eigen hoofde en uit eigen krachten, en als ware het God, die den zelfstandigen bezitter van deze zondige krachten eerst door prikkeling er toe brengen moest, om ze tot zonde te gebruiken. Maar in zulke verhalen vinden we dan ook geen leerontwikkeling, geen waarheidsopenbaring, maar alleen een mededeeling in menschelijken vorm, en de *analogia fidei* eischt dat we al zulke voorstellingen uitleggen naar de opzettelijk gegeven *openbaring*. Als er staat, dat „Gode iets berouwt", dan eischt de *analogia fidei*, dat we dit uitleggen naar den opzettelijken openbaringsregel: „God is geen mensch dat Hem iets berouwen zou. Bij Hem is geen verandering noch schaduwe van omkeering". Die methode is de eenig ware. Verhalen, berichten en mededeelingen worden door de Heilige Schrift gemeenlijk in het kader van onze menschelijke voorstellingen gezet, maar altoos moeten die voorstellingen, zult ge tot den waren achtergrond doordringen, vertolkt worden naar die absolute voorstelling, die ons in de bepaalde *waarheidsopenbaring* gegeven wordt. Zoo dus ook, als er staat: „Waarom *doet* Gij ons van onze wegen dwalen", of ook dat God David aanporde om het volk te tellen, dan is die voorstelling als *menschelijk* te waardeeren, maar moet ze vertolkt naar den regel, dat alle krachten Godes zijn, en dat de omgekeerde werking van Goddelijke krachten in de zonden der menschen, door Hem kan worden vrijgelaten of ingetoomd.

Scherp genomen kan men dan ook niet zeggen, dat de gemeene gratie „bovennatuurlijk" is. Ze is zeer zeker alzoo te noemen, in zooverre ze van God naar ons menschelijk geslacht uitgaat. De gevallen natuur aan zichzelve overgelaten, d. w. z. werkende met niets anders dan de door God in haar gelegde krachten, en ook, die krachten geen andere heerschappij uitoefenende dan die van den gevallen mensch uitgaat, zou pijlsnel in den afgrond des verderfs wegglijden. Er is dus metterdaad een tusschenbeide tredende daad Gods, die, in haar motief, niet middellijk maar onmiddellijk werkt. *Middellijk* zou de werking zijn, indien het motief, d. i. de bewegende wilskracht van het ik van den mensch uitging, maar ze is hier *onmiddellijk*, in zooverre God de werking der krachten niet aan het impuls, niet aan de aandrift, niet aan de heerschappij van het zondig ik en aan de neiging der zondige natuur overlaat, maar de zondige doorwerking door opzettelijke kracht tegenhoudt en stuit. Zooals de voerman op steile bergwegen weet, dat het wiel van zijn wagen, eenmaal aan het rollen, met steeds versnel-

lende kracht den wagen naar beneden zal doen vliegen, tot de wagen alle stuur verliest en in den afgrond wegslaat, en deswege een ijzeren sleuf met ketting om het wiel slaat, zoodat de gang vertraagd wordt, en de wagen langzaam naar beneden glijdt, zoo ook doet God het in zijn gemeene gratie. Hij weet hoe het rad des zondigen levens, door niets anders dan door de spil van het zondig ik in den mensch beheerscht, steeds sneller wentelen zal, en in die steeds sneller wenteling heel den mensch verderven en in den afgrond moet doen terecht komen, en *nu remt God dat levensrad* door er de sleuf van zijn gemeene gratie om heen te slaan, en die vast te zetten met de ijzeren keten van zijn Goddelijken wil. In zooverre geven we dus toe, dat er ook in de gemeene gratie een bovennatuurlijke, *onmiddellijke* daad Gods is, een ingrijpen in den loop van het rad des zondigen levens, een handelen buiten het ik des menschen om, het doen werken van zijn Goddelijken wil, niet alleen niet *door* den wil des menschen, maar zelfs *tegen* zijn wil in.

Maar al is dit onbetwistbaar, wat den eersten aanstoot betreft, is haar werking als zoodanig in de gemeene gratie *niet* bovennatuurlijk. Zelfs in het beeld van het genoemde wiel is dat duidelijk. De voerman op de bergen houdt de ijzeren keten van den wielschoen niet in zijn hand, maar haakt die aan den wagen zelven vast, en het is de wagen zelf, die het rad belet sneller te draaien. En zoo ook is het hier. Alle werking der gemeene gratie geschiedt door in de natuur des menschen aanwezige krachten. Oppervlakkig beschouwd schijnt dit anders. Immers als God in den een de booze krachten verder laat doorglippen dan in den ander, dan maakt dat op ons den indruk, alsof God op den één, als we zoo zeggen mogen, sterker pressie uitoefende dan op den ander. Doch dit is schijn. Een schijn alleen daaruit ontstaande, dat wij den mensch ons altoos voorstellen als werkende zonder en buiten Goddelijke kracht. Doorziet men daarentegen helder en klaar, dat alle in den mensch werkende krachten, onverschillig of ze ten goede, dan wel of ze ten kwade werken, van oogenblik tot oogenblik door God gedragen en in stand gehouden worden, en terstond vernietigd zouden zijn, als God ook maar één oogenblik ophield ze te ondersteunen en te doen werken, dan wordt het duidelijk, dat de werking geheel binnen de sfeer van het creatuurlijke, natuurlijke en zondige leven blijft, indien God de Heere in den een deze krachten sterker, in den ander zwakker laat doorwerken.

De waarheid hiervan gevoelt men het klaarst, als men let op het *verschil van gevoel*, waaronder God deze kracht laat werken, ook daar waar van zonde als zoodanig geen sprake is. Stel er zijn twee menschen met dichterlijken aanleg. Neem Bilderdijk en Da Costa. Nu heeft noch in den

een, noch in den ander de kracht van hun dichterlijken aanleg ooit anders gewerkt, dan door Goddelijke aandrift. En toch, welk verschil niet tusschen de honderd vijftig dichtbundels die Bilderdijk ons naliet, en de betrekkelijk zeer kleine dichterlijke nalatenschap van Da Costa. Des eenen kracht is alzoo veel sterker door God aangedreven dan des anderen. Een verschijnsel dat zich op allerlei terrein herhaalt.

Denkt u nu zulke menschelijke krachten op het kwade gericht, dan is het duidelijk, hoe in een vorst als Willem III en in een vorst als Napoleon gelijke aanleg kon bestaan, om te heerschen, de wereld te veroveren, en door wapengekletter zijn wil door te zetten, en hoe toch die gelijksoortige kracht in een Napoleon zoo teugelloos kon worden losgelaten, dat hij veelszins een geesel der menschheid werd, terwijl ze in Willem III ingetoomd en geleid, tot een zegen voor Europa kon worden.

Hoogmoed is de in zonde omgekeerde kracht der zelfbeheersching. God schiep in onzen geest de kracht, die er op gericht moet zijn, om ons karakter, onze persoonlijkheid, de eigenaardigheid van ons wezen te handhaven, en het licht, dat uit ons kan stralen, zoover mogelijk, Hem ter eer, te doen branden. Bij den zondaar daarentegen slaat deze menschelijke kracht in haar tegendeel om, en wordt trots, hoogmoed, hoovaardij. Ook in deze zonde werkt alzoo niets anders dan een heilige kracht, die God ons inschiep, en die tot ons menschelijk wezen behoort, maar die nu door den zondigen mensch *averechts* gericht en in haar *tegenovergestelde* werking wordt aangewend. Zoo leeft dan de zonde en de hartstocht van den hoogmoed in ons op. Maar evenals er nu buiten zonde verschil in graad denkbaar is van de intensiteit, waarmee deze kracht ten goede zou doorwerken, evenzoo is er verschil van graad denkbaar in de intensiteit, waarmede deze zelfde kracht ten kwade doorgaat. In Pharao is deze graad van intensiteit op het hoogste en tot op het uiterste doorgegaan, heel anders b.v. dan bij Rezin, den koning van Damaskus. Doet God nu deze intensiteit sterk doorgaan, dan breekt de zonde schrikkelijk uit; maar ook, bindt Hij deze intensiteit in, dan blijft de zonde *matiger* in haar werkingen. Naar gelang nu die intensiteit onder zijn Goddelijk bestel daalt of klimt, klimt of daalt ook de werking der gemeene gratie. Als de ketting in de hangklok breekt, snort opeens het uurwerk met een ratelend geluid af; maar zoolang er een tegenhoudende werking is, gaat de loop van het uurwerk langzaam, en komt eerst in het eind, indien het niet opnieuw wordt opgewonden, op het doode punt.

IX.

De Doopersche Oplossing.

Ik weet en ben verzekerd in den Heere Jezus, dat geen ding onrein is in zichzelf; dan die acht iets onrein te zijn, dien is het onrein. Rom. 14 : 14.

Ook de Dooperschen nemen ten opzichte van het vraagstuk dat ons bezig houdt, een eigen standpunt in. Voor hen ligt de wereld, als zoodanig, in het booze, is de wereld onrein, en onrein al wat uit de wereld komt, of tot de levenssfeer der wereld behoort. Zelfs de Overheid, die in deze sfeer der wereld haar ambt uitoefent, wordt dientengevolge als onrein beschouwd, en het kind van God, dat een geheel ander, nieuw, hemelsch leven ontvangen heeft, zou zich verlagen, en tegen zijn hemelsche roeping ingaan, indien het aan het Overheidsambt kracht en tijd wijdde. De echte volgeling van Christus staat buiten en tegenover de wereld. Hij heeft die wereld te dulden, maar mag er zich niet aan geven. En zoo trok geheel de belijdenis der Dooperschen op dit punt zich ten leste saam in het stelsel van de dusgenaamde „Mijdinghe", d. w. z. in de overtuiging, dat een wedergeboren mensch *in* de wereld *buiten* de wereld leven moest. En zulks wel in dien zin, niet alsof enkel de wereld in *slechten zin* te mijden ware, gelijk ook de apostel ons toeroept „dat we de wereld niet zullen liefhebben", en gelijk het nog onder alle Christenen als zetregel geldt, dat we de wereldsche manieren en vermakingen niet volgen mogen; maar in dien volstrekten zin, dat onder „wereld" *geheel* de levenssfeer der wereld, heel het natuurlijke leven werd verstaan, en men uit dien hoofde als kind van God ook het rechterambt, burgemeesterambt en zooveel meer mijden moest. Dat altegader waren *wereldsche* aangelegenheden, en daar had een Christenmensch zich buiten te houden.

Dit Doopersche standpunt, dat nog in menigen kring onder den Gereformeerden naam verdedigd wordt, zou nimmer zijn ingenomen, indien de belijdenis der „gemeene gratie" steeds in het midden der kerken geleefd had. De Doopersche leer van de mijding der wereldsche dingen is toch niets dan de natuurlijke vrucht van het dualisme, dat door de Roomsche voorstelling van de oorspronkelijke gerechtigheid post had gevat, dat bij de Dooperschen niet alleen stand hield, maar nog verscherpt werd, dat zelfs onder de Lutherschen bleef nawerken, en dat alleen van Gereformeerde zijde principieel overwonnen werd.

Dit gevoelt men het duidelijkst, als men let op de beteekenis van het exorcisme, of de duivelafzwering. Hieronder verstond men, dat de booze geestenwereld zich van de zielen der menschen meester maakte, en dat alsnu door plechtige bezwering in Jezus' naam, die booze geest uit de ziel moest worden uitgedreven. Blijkens de Evangelische verhalen greep dit in Jezus' dagen metterdaad veelvuldig plaats. Jezus zelf geeft het als kenmerk van zijn Messiasambt aan, dat hij duivelen uitwerpt; hij geeft de macht om duivelen uit te werpen aan zijn jongeren, en ook andere personen buiten den kring van Jezus (Lukas 9 : 49) slaagden hierin. Intusschen dit komt voor als een exceptie, als een ramp die enkelen overkomen was, en die vooral in Jezus' dagen, als reactie van de duivelenwereld tegen zijn Vleeschwording, veelvuldiger uitkwam. In plaats echter van dit verschijnsel als uitzondering te erkennen, is men deze bezetenheid toen gaan generaliseeren, en heeft men, in navolging van het Rabbinisme, de stelling aanvaard, dat een ieder uit een vrouw geboren, begon met onder de heerschappij der booze geesten te staan, en dat daarom uit ieder mensch die tot Jezus kwam, of ook uit ieder kind dat ten Doop gepresenteerd werd, de booze geest moest worden uitgedreven. Dit kon dan door tweeërlei personen geschieden: óf door extra-ordinaire personen, die hiertoe een buitengewone gave ontvangen hadden, óf wel door personen in het ambt, die dit deden krachtens ambtelijke volmacht. Dat uitdrijven van den boozen geest heette dan *exorcisme*, den man die het deed noemde men exorcist; en onder deze onderscheidde men dan de „exorcisten bij gratie", die op buitengewone wijze door Christus hiertoe verwekt waren, en de „exorcisten van ambtswege" die er door de kerk voor waren aangesteld, of bij hun gewoon ambt dezen dienst waarnamen. Bij den kinderdoop had dit dan plaats door de dusgenaamde „uitblazing" en „inblazing". De uitblazing diende om den boozen geest uit den doopeling weg te doen gaan, de inblazing, om den Geest der genade uit den schat der kerk in hem te doen indringen. De regel hiervoor luidde bij de catechumenen letterlijk: „*De priester zal driemaal den aannemeling in het gezicht blazen, en eenmaal zeggen: Ga van hem uit, booze geest, en geeft plaats aan den Heiligen Geest, den Trooster. Dan zal hij kruisgewijze in zijn gezicht blazen en zeggen: Ontvang den goeden Geest door deze inblazing en door Gods zegen. Vrede zij u.*"

Er had alzoo in dit exorcisme verwarring van twee onderscheidene dingen plaats. Men nam tot voorbeeld de uitwerping der duivelen, die ons in de Evangeliën bericht wordt, als iets dat bij enkelen, en volstrekt niet bij alle menschen plaats greep, en men paste dat toe op het losmaken van den band, die tusschen Satan en alle ongeheiligde personen bestaat. Ingevolge de zonde, waartoe Satan Adam verlokte, was Adam slaaf der zonde, en alzoo instrument van Satan geworden. Met hem deelen in dat lot al zijn nakomelingen. Christus die gekomen was om de werken van den duivel

te verbreken, maakte deze banden los. En dienovereenkomstig moest bij den Doop, zoowel van volwassenen als van kinderen, duidelijk uitkomen, dat hier overgang plaats had uit het rijk van Satan in het Koninkrijk van Jezus Christus. En overmits in het eerste rijk „de booze geest," en in het tweede rijk „de goede Geest" heerschte, bedoelde het exorcisme, niet alleen zinbeeldig deze wisseling van geest en Geest voor te stellen, maar feitelijk deze uitwisseling van geest en Geest tot stand te brengen. In de kerk, als het mystieke Lichaam, woont de goede Geest. Alleen uit die kerk kan de goede Geest alzoo aan den zondaar toekomen. En nu is de priester die doopt het wettig orgaan der kerk, door wiens daad uit die kerk de goede Geest in den doopeling overgaat.

Hiermede hangt dan tevens samen de onderscheiding tusschen gewijden en ongewijden grond. De invloed van Satan is niet alleen op den persoon van Adam en zijn nakomelingen, maar ook op zijn lichaam en op zijn wereld uitgegaan. Op deze aarde rust sinds den val de vloek, en dientengevolge ligt ook deze stoffelijke wereld in het booze. De kerk is in die dorre woestenij als een oase. Waar zij is, is het heilig erf; buiten haar is het erf gemeen. Hieruit nu wordt de noodzakelijkheid geboren, om als er een kerk zal gebouwd worden, het terrein daarvoor te wijden; ook om een begraafplaats te wijden, en evenzoo om te wijden al wat gebruikt moet in den heiligen dienst. In verzwakten vorm kwam het zelfs voor, dat men door deze duivelbezwering ook dingen des gemeenen levens zuiverde, tot zelfs landerijen en te veld staande vruchten toe. In Rusland viert men nu nog in onderscheidene streken het zoogenaamde Fruitfeest, een dag waarop den priester over den boomgaard de uitbanningsformule uitspreekt. Tot op dien dag toe, durft niemand dan ook van de vruchten eten, uit vreeze van iets van den boozen geest in te krijgen; maar is deze dag voorbij, dan is dat gevaar geweken, en begint allerwegen de pluk.

Ook hier staat men alzoo voor een gansch algemeene beschouwing. Men oordeelt, dat de wereld, en in die wereld zoowel de personen als de zaken, onder de macht van den booze liggen; dat het Koninkrijk van Christus als een afzonderlijke schepping in die wereld inschuift, en dat exorcisme en wijding de middelen zijn, om persoonsovergang en overgang van terrein uit die booze wereld in het rijk van Christus te doen plaats hebben. Niet, dit versta men wel, alsof hierbij niet diepere oorzaken meewerkten; maar exorcisme en wijding zijn dan toch twee onmisbare handelingen, om den overgang te voltooien. Tegen deze geheele voorstelling nu heeft niet de Luthersche, maar wel de Gereformeerde kerk van den beginne af principieel positie genomen. Zelfs is de vraag, of men deze duivelbezwering behoorde te handhaven tot één der kenmerkende geschilpunten tusschen de

Luthersche en Gereformeerde gezindten geworden. Op het laatst der 16de eeuw heeft men in Duitschland de handhaving van het exorcisme zelfs met gevangenisstraf doorgedreven, en nog in 1822 heeft de nieuwe Berlijnsche hofliturgie ze nogmaals opgenomen, al mag gezegd, dat van heverlede ook op dat punt Duitschland het beter en helderder inzicht der Gereformeerden begint te erkennen. De invloed en nawerking van deze oude Duitsch-Luthersche denkbeelden is intusschen ook hier te lande onder de Ethischen nog *zóó* sterk geweest, dat het bekend is, hoe bij de inwijding van zeker studiehuis, de opgekomenen van kamer tot kamer zijn getogen, om in elke kamer neder te knielen, en uit elke kamer de tegenwoordigheid des boozen door gebed te bannen. Zóó lang en zoo ver kan zulk een richting nawerken.

Nu wane intusschen niemand dat de Gereformeerden, al verzetten ze zich tegen alle wijding en exorcisme, zoo zelfs, dat ze allerminst van de inwijding van een kerk spreken willen, deswege de geestelijke waarheid ontkennen zouden, die aan deze verrichtingen ten grondslag ligt. Het is wel zoo, dat in onze dagen zeer velen aan die diepere beschouwing vervreemd zijn, maar in de dagen onzer vaderen was dit volstrekt niet het geval, en wie de eerste schoone Vraag van den Heidelbergschen Catechismus, met het Antwoord erop, aandachtig naleest, zal hiervan het bewijs in handen hebben. Die Vraag toch handelt van des Christens staat in leven en in sterven, en sluit in het Antwoord heel de menschelijke persoonlijkheid, beide *naar ziel en lichaam* in. En wat betuigt nu de Catechismus van deze aldus verstane volle menschelijke persoonlijkheid? Ten eerste, dat de zondaar onder het „geweld", d. i. onder de *heerschappij* van den Duivel was, zoodat de Satan zijn heer, hij Satans slaaf en eigene, en geheel zijn existentie in den band van Satan besloten was. Ten tweede, dat de zondaar, die Christen werd, van onder deze heerschappij is uitgegaan, en uit alle geweld des Duivels verlost is. Ten derde, dat hij thans onder het geweld d. i. onder de heerschappij van Koning Jezus verkeert, en diens dienstknecht, lijfeigene of „eigene" geworden is. En ten vierde, dat deze verlossing uit Satans macht volbracht is, niet door wijding of exorcisme, maar door Christus zelf, en bevestigd wordt door den Heiligen Geest. Van oppervlakkigheid alzoo geen sprake. De heerschappij van Satan over den zondaar wordt als werkelijk verstaan. Wie de zonde doet, is een dienstknecht der zonde. Wie vrij in Christus zal staan, moet van onder die heerschappij van Satan uit en in de heerschappij van Christus overgaan. We worden *overgezet* uit het rijk der duisternis in het rijk van den Zoon zijner liefde. Er grijpt breuke plaats. Breuke met Satans macht, om onder de macht van Jezus te *komen*, en er onder te *blijven*. Alleen maar deze overgang, deze overzetting van terrein op terrein, van rijk in rijk, van macht onder macht, wordt niet teweeggebracht door de daad van een mensch, of door een daad van de kerk, maar door het werk der genade

dat van God uitgaat, en zelfs het Sacrament van den Doop kan niet anders doen, dan deze daad Christi bevestigen. Het feit dat Christus en zijn apostelen duivelen hadden uitgeworpen, werd daarom niet ontkend, maar staande gehouden, dat bezetenheid heel iets anders was dan het gewone verkeeren van den zondaar onder den vloek. Dit verkeeren onder den vloek was iets dat op alle menschen vóór hun wedergeboorte betrekking had, die bezetenheid gold slechts van enkele personen. Dat verkeeren onder den vloek doelde op *inwoning* van den Booze, die bezetenheid op *inwerking* van den boozen geest, in de ziel. En als gevolg hiervan kon de bezetene van zijn boozen geest verlost worden, zonder nog het minste deel aan Christus te hebben, zóó dat hij in het rijk van Satan bleef; terwijl omgekeerd de verloste van onder den vloek en het geweld van Satan, vrij man in Christus werd, en niet meer van de vrijheid van Gods kinderen kon worden beroofd.

Het gewichtigste bezwaar tegen deze belijdenis der Gereformeerde kerken werd natuurlijk ontleend aan het Oude Testament, en het is eisch van het onderwerp, dat we de aan dat Oude Testament ontleende bedenking even opzettelijk onder de oogen zien. Het valt toch niet te ontkennen, dat bij den dienst van den Tabernakel en van den Tempel juist soortgelijke plechtigheden van wijding in zwang waren, als in de Roomsche, Grieksche en Luthersche kerken nog steeds in acht worden genomen. Wat tot Mozes uit den braambosch gezegd werd: „Trek uw voetzool van uw voet, want de plaats waarop gij staat is heilig land", was geen fictie, maar realiteit. Het was de tegenwoordigheid des Heeren HEEREN die op deze schuldige aarde een onderscheid stelde tusschen de wereld buiten Hem en de wereld onder Hem. En voor zoover de Heere ook in den Tabernakel, en straks in den Tempel zijn tegenwoordigheid wonen deed, was ook de plek van Tabernakel en Tempel heilig land, en al wat op die heilige plek in zijn dienst gebruikt werd, Hem gewijd en in exceptioneelen zin *heilig*. Ja, tot op zekere hoogte strekte de schaduw van 's Heeren tegenwoordigheid zich in de woestijn over heel de legerplaats, en in Palestina over heel het land en volk uit, zoodat, zij het ook in minderen graad, heel die legerplaats en heel het land van Kanaän als één heilige erve gold, van het onheilig terrein der woestijn, en van de onheilige erve der heidenen onderscheiden. Voor zoover dan ook uit het menschelijk leven onreinheid voortkwam, en alzoo in het heilig land binnendrong, moest deze onreinheid uit het midden des volks worden weggenomen. Vooral de dood en evenzoo al wat met onze zondige geboorte samenhing, deed die onreinheid binnendringen, en vandaar de vele wetten aan Israël gegeven, om, na allerlei verontreiniging door een lijk, door een dood aas, door geboorte en door wat met het ge-

slachtsleven samenhing, de Levietische reinheid te herstellen. Reeds lang voor Johannes de Dooper optrad, had de proselietendoop dan ook den regel ingevoerd, dat wie uit de heidenen tot Israël overging, in het doopwater zich moest onderdompelen, om, dank zij dien doop, als gereinigd van de heidensche smet onder Israël op te staan. Alle wassching, besprenging en offerande van dien aard, had geen andere bedoeling, dan om de exceptioneele reinheid en heiligheid van 's Heeren volk, 's Heeren huis, en 's Heeren land te bevestigen.

Hiervan nu uitgaande, en met dat voorbeeld voor oogen, heeft men zich afgevraagd, of wij in de dagen des Nieuwen Testaments, niet gelijksoortige wasschingen en reinigingen hebben in stand te houden. Van den Doop is men daarbij uitgegaan, en heeft dit denkbeeld van reiniging of wijding door dat sacrament op heel den heiligen dienst overgedragen, zoo zelfs dat men, alvorens het huis des gebeds binnen te treden, zich met wijwater besprengt, als om in 's Heeren huis niet de bezoedeling binnen te dragen, die men, uit de wereld komende, steeds aan zich heeft. En al zijn wij nu door lange practijk, aan al zulke usantiën ontwend, het laat zich toch uitnemend verklaren, hoe die van God gegeven ordinantiën in het Oude Testament, niet alleen de Christenen onder de Joden in de eerste eeuw, maar ook daarna, een iegelijk, die het Oude Testament las, bij gemis aan dieper nadenken, ongemerkt voor nabootsing en navolging van deze Oud-Testamentische praktijken won.

Alles nu hangt hier aan de groote vraag: Hoe worden zulke handelingen opgevat: als instrumenteel of als symbolisch? Of om het in onze eigen taal te zeggen: Oordeelt ge dat zulke handelingen rein en heilig *maken*, ofte wel, dat ze slechts reinheid afschaduwen en verzinnebeelden? Op die vraag nu antwoorden wij met den apostel Paulus, dat al zulke handelingen niet *reëel* waren, niet daadwerkelijk heiligden, maar slechts reinheid en heiligheid *afbeeldden*. „De priester, die naar de Wet offerande offerde, *bediende het voorbeeld en de schaduw van de toekomende dingen*" (Hebr. 8 : 4 en 5) Zelfs het onderscheid tusschen reine en onreine dingen in het stuk van spijs of drank of dagen was een schaduw der toekomende dingen, en het lichaam, d. i. de *werkelijkheid* dezer dingen, is alleen *in Christus* (Col. 2 : 16, 17). Op dien grond verstaan wij de reinigingswetten in Israël, in haar meest uitgebreiden zin, als schaduwachtige ceremoniën, die de werkelijkheid niet aanbrachten, maar afbeeldden en voorstelden. Het was niet een uitdeeling van genade, maar als we zoo zeggen mogen, een profetisch aanschouwelijk onderwijs door God aan Israël gegeven. Wel wordt hiermede niet ontkend dat de vele wasschingen en reinigingen ook de uitwerking hadden, dat zeker stoffelijke reinheid bevorderd werd, doch

dit beschouwen we als een bijkomstig gevolg, niet „als het doel", waarmede *ze* waren ingesteld. Zuiverheid, properheid als men zoo wil, van lijf en kleeding en huisraad verhoogde zeer zeker den welstand, maar niet hierom waren deze wetten, voorzooveel zij op het heilige doelden, ingesteld.

Men gevoelt dit het best aan de besnijdenis, die naar het oordeel van de artsen in Oostersche landen in meer dan één opzicht reinheid bevordert, en daarom ook door andere volken in gebruik is genomen, ja, nog heden ten dage bij alle Mahomedanen in zwang is, zonder dat iemand van deze operatie beweren zal, dat God met dat doel de besnijdenis tot verbondszegel verordend heeft. Nu nog ontwaart men hoe de Joden, die onder ons wonen, in properheid en zindelijkheid van natuur bij de Nederlandsche natie achterstaan. Wie in het Jodenkwartier de woning van een achterbuurt binnentreedt, voelt terstond, dat hier op het stuk van properheid en zindelijkheid niet dezelfde manieren gevolgd worden, als onder ons. In het warmere land, waar zij woonden, moet dat nog sterker zijn uitgekomen. En ongetwijfeld hadden de reinigingswetten, en de vele wasschingen, die de wet voorschreef, onder zulk een volk dus ook een sociale beteekenis, en het feit dat de epidemische huidziekten, die bij de omliggende volken zoo veelvuldig waren, onder Israël minder voorkwamen, en dat met name tegen de melaatschen zoo scherpe regelen waren gesteld, moet zeer zeker verklaard uit de strekking der wet, om ook reinheid en zindelijkheid op 't lijf aan het kleed en in huis te bevorderen. Maar ook al geven we dit voetstoots toe, toch is het duidelijk, dat de *religieuse* beteekenis van deze reinigingswetten, in onderscheiding van haar sociale strekking niet reëel kon zijn. Levietische reinheid was geen geestelijke heiligheid. Een minder propere Jood te Jeruzalem kon vromer en Godvreezender zijn dan een wereldsche uiterst zindelijke Jeruzalemsche juffer.

Die afschaduwende, symbolische usantiën, die in deze wijdingen en wasschingen onder het Oude Testament golden, waren voorts niet minder *profetisch* van aard. Hierop lette men. Een symbool kan drieërlei zin hebben. Het kan zijn profetisch, verklarend of herinnerend; al naar gelang het op de *toekomst*, op het *heden*, of op het *verleden* ziet. Als bij het huwelijk bruid en bruidegom elkander voor Gods oog de rechterhand van trouw geven, is dat een *verklarend* symbool, omdat het strekt om hun wederzijdsche verklaring, dat ze elkaar tot man en vrouw nemen, te bevestigen. Zoo is de handslag bij een koop, en zooveel meer. Wie levenslang den ring van een overleden vader of moeder draagt, bedoelt daarmee *de herinnering* aan vader en moeder symbolisch te bestendigen. Zulk een symbool is alzoo *herinnerend* van aard, juist zooals de steenen die onder Israël op allerlei plaatsen werden opgericht, teekenen waren der gedachtenis.

Het manna in de arke en de staf van Aäron die gebloeid had, waren van soortgelijke strekking. De symbolische dienst der offerande daarentegen, met al de daarbij behoorende plechtigheden, droegen in 't gemeen naar luid het getuigenis van den apostel Paulus, een *profetisch* karakter. Ze waren schaduwen niet van *tegenwoordige* noch van *verledene*, maar van *toekomstige* dingen. Ze schaduwden af wat in Christus komen zou. Nu, alle profetisch symbool valt weg, als de zaak die het symbolisch profeteerde, verschijnt. Een signaal, dat opgaat als een trein in aantocht is, moet vallen, zoodra de trein het station binnenrijdt. Dat is dan ook de groote waarheid, door Paulus met zooveel klem tegenover de Jodenchristenen verdedigd. Alle deze symbolen zijn nu oud en verouderd, en nabij der verdwijning. Ze hebben geen zin meer. Ze nochtans te willen onderhouden, ware feitelijk een ontkennen dat de verwezenlijking er van in Christus **gekomen is**.

Hieruit nu volgt, dat we in Christus' kerk deze symbolische handelingen *niet* kunnen noch mogen bijhouden. Die symbolen waren schaduwen van toekomende dingen, het lichaam, d. i. de realiteit dezer dingen, is in Christus gekomen. Dus vallen de symbolen weg. Alleen zou nog de vraag overblijven, of men, nu de *profetische* symbolen vervallen zijn, niet een heel ander soort van *verklarende* symbolen in de kerk van Christus kon invoeren. Hiertegen nu zou op zichzelf geen bedenking bestaan. Ten deele is in Doop en Avondmaal een symbolisch teeken door Christus zelf ingesteld. Gevoelde men alzoo drang en behoefte, om ook andere kerkelijke verrichtingen door een symbolische handeling tot aanschouwelijke uitdrukking te brengen, zoo ware dit op zichzelf niet ongeoorloofd. Het vouwen van de handen en het sluiten van de oogen bij het gebed is reeds zulk een symbolische handeling. En dit stelsel ware zeer zeker verder uit te breiden. Slechts zij opgemerkt, dat het symbool slechts de geestelijke handeling ondersteunt, en dat alzoo die geestelijke handeling hooger staat, als ze deze hulpe versmaadt. Ook zal een zuidelijk volk hieraan meer behoefte gevoelen, dan een volk dat in koude streken woont. Maar wat vooral de invoering van te veelvuldige *verklarende* symbolen tegenhield, was de vreeze, dat men ze dan kopieeren zou naar het Oude Testament, en alzoo weer den indruk vestigen, alsof de dienst der schaduwen nog altoos stand hield, en alsof niet in Christus' offerande, toen het voorhangsel des Tempels in tweeën scheurde, geheel deze dienst ware afgedaan.

X.

Ongetemperde werking van den vloek.

Zoo zij het aardrijk om uwentwille vervloekt.
GEN. 3 : 17.

Zij, die in de eerste helft der zestiende eeuw met de toenmalige godsdienstige beweging meegingen, waren alzoo opgevoed in denkbeelden, die een grens door het leven trokken, en door die grens een heilig en onheilig terrein van elkander afscheidden. Van nature was heel de aarde, met het aardsche leven onheilig, en het was alleen de kerk van Christus, die door haar optreden een heilige oase in deze wildernis vormde, en allengs door wijding en genadeuitstraling dezen heiligen, gewijden kring uitbreidde. Wel bestond er op dit heilige terrein nog verschil door graad van heiligheid. Het priesterlijke leven stond boven het leven van den gewonen leek, onder die leeken stond de „bon catholique" boven den meelooper, voor bijzonder heilig gold het kloosterleven, en het allerhoogst stond wie later in de orde der heiligen, door canonisatie werd opgenomen; maar afgezien nu van deze verschillen stond toch heel het terrein der kerk, d. i. onder menschen al wie *gedoopt* is, en in het stoffelijke al wat *gewijd* is, met een eigen karakter tegen hetgeen enkel uit de wereld was over. Zelfs wie niet anders dan den ketterdoop ontving, had, naar de toenmalige denkbeelden, nog wel niet de genade, maar toch het geheiligd karakter ontvangen, en daarmede de geschiktheid om straks met genade te worden gedrenkt. Uitgaande van het feit, dat de erfzonde ons menschelijk geslacht ontheiligd en de vloek de stoffelijke wereld ontwijd had, hing men de overtuiging aan, dat de kerk alleen èn die ontheiliging èn dien vloek kon stuiten, en dat *ze* dit deed, ter *heiliging* door uitstraling van *genade*, en ter wegneming van den *vloek* door haar *wijdingen*.

Eerst wie dit helder inziet, en er zich rekenschap van geeft, hoe verreweg de meesten, die straks met de „Dooperij" meeliepen, in deze denkbeelden waren opgevoed, verkrijgt in het wezen der Wederdooperij het rechte inzicht. Ook de Dooperschen toch zijn in deze tweezijdige of dualistische beschouwing blijven hangen, en hebben ze slechts in zooverre veranderd, als hun veranderde beschouwing over de kerk dit meebracht. Van meet af scholen onder hen tweeërlei geesten, die naar hun verschillende aandrift een zeer onderscheiden oppositie tegen de kerk voerden; en deze tweeerlei oppositie splitste zich al naar gelang ze tegen de kerk in verzet kwam, uit zucht om vrij te zijn van de geestelijkheid, of wel zich van de kerk losmaakte uit weerzin tegen de veruitwendiging van het

heilige. De eersten waren personen, die vóór alle ding om vrijheid riepen; de anderen, stiller en vromer van aard, drongen van het uitwendige naar het geestelijke, en het zijn de laatsten, die, als de meest godsdienstigen, hun stempel op het Doopersche werk hebben afgedrukt. Deze geestelijk gezinde, of liever gezegd eenzijdig geestelijke, of overgeestelijke lieden, beleden evenzoo als de toenmalige kerk, dat het menschelijk geslacht onheilig was door zonde, en de aarde ontwijd door vloek, maar ze ontkenden dat de kerk macht bezat, om of door mededeeling van genade de menschelijke personen te heiligen, of door wijding den vloek van het aardsche leven weg te nemen. Naar hun overtuiging kon alleen de rechtstreeksche inwerking van Gods zijde hier redding aanbrengen. Zoo stelden *ze* tegenover de *middellijke* werking, die men dusver achtte dat van God *door* het instrument der kerk uitging, de *onmiddellijke* werking, die, buiten de kerk om, van God uitging door den Heiligen Geest. Het was God die regelrecht door den Heiligen Geest de zielen inwendig aangreep, in de personen nieuw leven inschiep en nieuw licht instraalde, en niet de kerk; maar alleen dat nieuwe leven en dat nieuwe licht vormde de oase in de woestijn van dit menschelijke en in de wildernis van dit aardsche leven.

Gedreven door de zucht, om de tegenstelling tusschen dat natuurlijk-aardsche en het geestelijk-hemelsche leven vooral scherp te vatten, kwam de Dooperij er daarbij toe, om het denkbeeld van *herschepping* te laten varen, en er het denkbeeld van *nieuwe schepping* voor in de plaats te stellen. De Christus *kon* niet vleesch en bloed uit *ons* vleesch en bloed hebben aangenomen, maar schiep zich in Maria's moederschoot nieuw vleesch en bloed, dat wel aan het onze gelijksoortig, en alzoo aan dat onzer menschelijke natuur gelijkvormig was, maar dat toch niet *uit* de eens geschapen menschelijke natuur genomen was. En zoo ook werd, meenden *ze*, niet de in zonden ontvangen en geboren persoon in een nieuw mensch herschapen, maar er werd hem een nieuw mensch door den Heiligen Geest ingeschapen. Op die wijs werd elk organisch verband tusschen het bestaande leven der wereld en het hemelsch genadeleven ontkend. Alle brug om van het eene in het andere over te leiden, werd afgebroken. Buiten verband, en als twee geheel uiteenloopende sferen van menschelijk leven werd het „wereldsche leven" en het „leven der genade" tegen elkander overgesteld. Vandaar hun stelsel van *de mijding*. Wie toch nieuw leven en nieuw licht ontvangen had, hoorde in de oude wereld niet meer thuis, maar had deze te ontvlieden en te *mijden*. Vandaar hun stelsel, dat men geen overheidsambt moest bekleeden, want onder de „heiligen" kwam geen overheid te pas. De overheid was er alleen om de publieke zonde te bedwingen; en een kind van God dat deze taak op zich nam, verloor

zich opnieuw in het leven waarvan God hem had afgesneden. Vandaar dat de Doopersche geen eed zwoer. Onder de heiligen toch vereischte de waarheid geen nadere bevestiging. Dier ja was *ja*, dier neen *neen*. De eed strekte alleen om in het leven der leugen de waarheid staande te houden, en mocht daarom voor onwedergeborenen dienstig zijn, maar kon het niet wezen voor de kinderen Gods. Die moesten op hun woord geloofd worden; en het afleggen van den eed, zou voor hen geweest zijn verloochening van hun heilig en hoog karakter. Vandaar hun onwil om wapenen te dragen in den krijg. Ook de oorlog toch was uit de zonde. Alleen in de onheilige wereld was oorlog denkbaar. Voor de heiligen was reeds in Bethlehems velden door het koor van Gods engelen „vrede op aarde" uitgeroepen. Door zelf het zwaard aan te gorden, zouden ze derhalve zich weer verwikkeld hebben in levenstoestanden, die *streden* met hun aard en karakter.

Zelfs hing met dit standpunt van het dualisme de latere uitspatting saâm, die in het brutaalste antinomianisme verliep. Zeker, er was een wet op Sinaï gegeven, maar die wet was pasklaar gemaakt voor het onheilige leven der wereld. In die onheilige wereld woedde het wilde dier; dat wilde dier moest getemd; en om het te temmen was de wet gegeven. Maar hoe zou dan die wet nog gelden kunnen voor Gods vrijgeboren en vrijgemaakte, heilige, alleen uit den Geest levende kinderen? Zij *waren* niet meer in de wilde natuur, waarin ze geboren waren. Die wilde natuur hadden ze afgelegd. De wilde wingerd was edele wijnstok geworden. Wie nu zal een hyena, die in een teeder lam veranderd is, thans nu het geen hyena meer is, maar een zacht en teeder lam, nog achter de tralies in het ijzeren hok opsluiten? Dat moet zoo bij de hyena, maar wordt ongerijmd bij het lam. Een ooilam achter bouten en tralies opgesloten, wordt een bespotting. Alzoo geld de wet voor hen niet meer. Sterker nog, door zich toch onder de wet te stellen, zouden ze even dwaas doen, als het lam, dat weer in het traliehok kroop. Het lam hoort niet in dat traliehok, maar moet grazen op de vrije weide. Of wilt ge het in een menschelijk beeld, zeg dan dat de waanzinnige zeer zeker, desnoods achter slot en grendel en in het dwanghuis onschadelijk moet worden gemaakt, maar zie evenzoo in, dat de waanzinnige die geheel beterde en weer tot zijn volle bezinning kwam, zichzelven onteeren zou, door nog uit eigen beweging achter slot en grendel te kruipen. En toch, dat slot en die grendel is voor den mensch Sinaï's wet.

Op die wijs kwam de Doopersche er in de overspanning van zijn eenzijdig geestelijke opvatting toe, om de wet af te werpen, met opzet buiten de wet te gaan leven, en uit dien hoofde eigendom en huwelijk af te schaffen, en de goederengemeenschap en gemeenschap van de vrouw er voor in de plaats te stellen. Zelfs de naaktloopery te Amsterdam vloeide voort uit geheel hetzelfde beginsel. In het Paradijs, vóór de zonde, droeg

noch Adam noch Eva een gewaad om de schaamte te dekken. Doch nadat zij vielen, ontdekten ze dat ze naakt waren, en grepen ze naar een bedekking uit looverblad. Is nu een kind van God weer als Adam vóór den val, een nieuw schepsel Gods, dan volgt hieruit, dat ook hij geen schaamte kent, dat het kleed bij zijn geestelijken staat niet past, en dat *naaktloopen* het vanzelf geboden optreden voor Gods heiligen is. Nog kleederen te dragen was terugzinken in het wereldsche leven. Het is dan ook niet alleen onder Jan van Leiden te Munster, en bij de naaktlooperij te Amsterdam, dat zulke ontzettende gedachten zijn opgekomen, en zijn verwezenlijkt. Heel de geschiedenis door ziet men telkens secten opkomen, die eindigden met zulke excessen te plegen. En zelfs in de vorige eeuw waren er in Nederland, in Zuid-Afrika en in Brazilië groepen gekend van mannen en vrouwen, die nu wel niet op straat, want dat belette de politie, maar dan toch in hun onderlinge samenkomsten, het kleed van hun lichaam lieten glijden en met alle wetten Gods den spot dreven.

En natuurlijk hing ook hun beschouwing van de kerk hiermee saâm. Zeker, er was een kerk, maar alleen een mystieke, het verborgen Lichaam van Christus, en het was het geestelijk karakter van dat Lichaam van Christus miskennen, indien men eenige poging waagde, om in deze verdorven wereld, en in den zichtbaren vorm van haar leven, dat Lichaam van Christus tot openbaring te brengen. Er *was* geen zichtbare kerk, of beter nog de kerk was niet zichtbaar voor het zinnelijk oog. Alleen het geestelijk oog zag haar. Al wat men op aarde hebben kon, waren dus kringen, gezelschappen van wedergeboren personen, die nieuwe wedergeborenen in zich opnamen, en deze geestelijk keurden. Van een ambt kon bij hen dus geen sprake zijn. Studie was onnoodig, was wereldsch. Wie Gods Woord las, en den Geest had, zag en doorzag bij hooger licht den zin. Ja zelfs dat Woord kon men ten slotte missen. Dat was hun een ladder om naar de tinne des tempels te klimmen, maar eenmaal daar zijnde leefde men alleen bij hooger licht. In de vergaderingen of samenkomsten moest daarom hij en hij alleen spreken, dien de Geest aandreef. En wel wilden ze er Doop bij, maar dan alleen als een soort proselietendoop, d. w. z. als een teeken, dat iemand uit de booze wereld in den heiligen kring was overgekomen. Vandaar dan ook, dat ze den kerkelijken Doop in niets achtten, en met name den kinderdoop als een kwaad bestreden. Ze konden den Doop der kerk niet erkennen, want in die erkentenis lag de erkentenis van die kerk zelve, en de kerk kon niet erkend worden, of men gaf geheel zijn belijdenis van een door God verzamelden kring van heiligen op. Alleen de heiligen konden keuren of iemand wedergeboren was, en alleen door die heiligen kon dan aan de wedergeborenen de Doop

worden toebedeeld. In het *wederdoopen* of *overdoopen* kwam dan ook feitelijk heel hun levensbeschouwing uit. Ze leerden niet dat men tweemaal mocht of kon doopen. Dat ware ook op hun standpunt een ongerijmde stelling geweest. Maar ze bedoelden te zeggen, dat noch de kerkelijke noch de kinderdoop *Doop* was of kon zijn; dat ze dezen dus niet als doop mochten eeren; dat een aldus gedoopte nog een onheilige was; en dat zij eerst door den doop der heiligen iemand in den kring der heiligen konden opnemen.

Zoo blijkt dus hoe heel het Doopersche wezen te verstaan is, uit een overnemen van de grondstelling der toenmalige Roomsche kerk over de verhouding tusschen het *natuurlijke* en *geestelijke*, alleen maar met deze wijziging, dat voor de kerk, als instrument der genade, in de plaats wordt geschoven de kring der heiligen als door God zelf nieuw geschapen en verlicht. Want wel zagen de Dooperschen, en nog zelfs Menno Simonszoon dit niet in, en stelden zich meest aan, alsof ze alleen uit de Heilige Schrift en uit de geestelijke ervaring des levens redeneerden; maar dit was zelfbedrog. Bij alle Schriftuitlegging hoort een *analogia fidei*, d. i. een regel der belijdenis des geloofs, of gelijk wij tegenwoordig zeggen zouden, een belijdenis van de grondbegrippen, de beginselen en de grondstellingen die geheel uw levens- en wereldbeschouwing beheerschen. En die grondstellingen nu hadden de Dooperschen, voor wat de verhouding tusschen het natuurlijke en geestelijke leven betreft, niet zelve uit de Heilige Schrift opgemaakt, maar uit de oude kerk gevonden, en in den kring der heiligen binnengedragen. Hun beroep op de Schrift was daarbij niets dan schijn en zelfmisleiding. Vandaar dan ook dat ze zich steeds op de ééne reeks van Schriftuitspraken beriepen, en de andere meer principiëele reeks, die er tegenover stond, voorbijzagen en doodzwegen.

Ook onder de Nederlandsche Christenen heeft én Guido de Brès, én a Lasco, én Micron en zoo menig ander geleerde met hen, zich de moeite getroost, om met onnoemlbaar geduld hun valsche leer omtrent de Vleeschwording des Woords te bestrijden, maar geen hunner is er een stap mêe gevorderd. Niet omdat de Dooperschen oneerlijke lieden waren, maar omdat hun uit de Roomsche kerk overgenomen grondstelling aan hun Schriftonderzoek vooráfging, en er niet door *kon* gecontroleerd worden. Overmits nu die grondstelling over de verhouding van natuur en genade bij Rome in de opvatting van de kerk nog een correctief vond, dat ze verloor, toen ze in de Doopersche kringen werd overgedragen, viel er geen *winste* maar *verlies* te constateeren; niet natuurlijk wat het persoonlijk leven der ernstige en vrome Doopers of Mennonieten betrof, maar wel wat aanging hun invloed op belijdenis, kerkelijk wezen en burgerlijk leven. De huidige

Doopsgezinden ten onzent, die nog altoos niet van kerk, maar van de „Doopsgezinde sociëteit" spreken, verstaan natuurlijk niets meer van de oorspronkelijke tegenstelling waaronder ze opkwamen, maar hun historie toont, hoe ze er zich uitnemend op hebben verstaan, om zich in handel en bedrijf toch weer thuis te gaan gevoelen, en zich alzoo een tamelijk machtigen *financieelen* invloed hebben verworven, onderwijl hun *confessioneel* standpunt allengs geheel teloor is gegaan, en hun sociëteit als zoodanig mag gezegd worden geheel verloopen te zijn in het Modernisme. Zelfs is het allengs zoo ver gekomen, dat de vromere elementen er zich niet meer konden thuis gevoelen, en andere gemeenschap hebben opgezocht.

Nog op een bijkomstig punt dient hier de aandacht te worden gevestigd. In het dusgenaamde wijden van ongewijden grond, van een gebouw, van water, van zalfolie, van kleederen, enz., spreekt zich de overtuiging uit, dat er ook aan het stoffelijke iets onheiligs kleeft, en dat het woord van den priester, een blazen met de lippen, een besprengen met wijwater en zooveel meer de macht kan oefenen, om de werking van dit onheilige te bezweren. Reeds ons vorig opstel herinnerde er aan, hoe deze soort wijdingen een nabootsing zijn van wat in Israel ter handhaving van de Levietische reinheid verordend was, en reeds in de dagen van den Zondvloed bij de onderscheiding tusschen reine en onreine dieren uitkomt. Tegelijkertijd is toen reden gegeven, waarom dit in Israël zoo zijn moest, maar ten onrechte op onze toestanden wordt overgebracht. *Declaratoire* symbolen, zoo ze niet tot superstitie leiden, waarom niet? Maar geen symbool met *magische* kracht.

Thans echter dient dit punt meer principiëel te worden toegelicht. Allerwegen spreekt de Heilige Schrift van een *zegen* en van een *vloek*, twee mystieke begrippen, die zich nooit volkomen voor ons denkend verstand verklaren laten, en waarvan toch het vrome hart de realiteit met gewisse zekerheid voelt. „Zegen" is er, om het nu kort te zeggen, zoo we onzen God mee, „vloek" zoo we onzen God tegen hebben. De zegen is ten leven, de vloek is tot den dood. Deze onderscheiding gaat alzoo uit van de overtuiging, dat God alle dingen draagt en werkt, dat wij op onze beurt en op onze manier werken in dit werk Gods, en dat er nu twee gevallen denkbaar zijn: óf dat wij met ons werk iets zoeken en bedoelen waarin het werk Gods meewerkt, en dat er deswege dan ook komt, dat slaagt, en tot het einddoel leidt; óf wel dat ons werk in ons bedoelen strijdt tegen hetgeen God werkende is, zoodat we teruggestooten worden, ons de handen bezeeren, en als afloop niet het leven der heerlijkheid, maar dood en jammer en ondergang bejagen. Ge zult spijze nemen, maar eer gij die neemt bidt ge er Gods zegen op af, daarmede bedoelende, dat die

spijze waarlijk strekken moge tot sterking van uw levenskracht, uw welstand bevordere, en u de energie vernieuwe om uw God in het u aanbevolen werk te dienen. Is dat de uitwerking van de spijs die ge naamt, dan heeft God die spijs gezegend. En zoo is het in alle ding: bij uw werk, bij uw ondernemen, bij uw levenskeus. Niet alsof ook niet tegenspoed zich er in mengen kon. Gestadige voorspoed is allerminst kenmerk van zegen. Dan toch zou een bordeelhouder die straks rijk wordt, bovenmate in dien zegen deelen. Neen, de zegen strekt zich uit over ons leven, over ons aanzijn, over ons doen en laten *in samenhangend verband*. Ge moet om van zegen te kunnen spreken niet letten op het succes in deze of gene afzonderlijke zaak, maar over het geheel van uw leven in onderling verband, in verband zelfs met het leven van uw kinderen in een volgend geslacht, en u dan afvragen, of uw uit- en inwendig leven wel strekt, om uzelven en uw kinderen persoonlijk Gode nader te brengen en des eeuwigen levens te verzekeren, ja, of ge, onder die genade verkeerende, een levensexistentie leidt die de zake Gods bevordert, zijn koninkrijk komen doet. Zegen is er, als het gaat naar de zes beden van het Onze Vader, vloek als het tegen die beden ingaat.

Nu rijst hierbij echter de gewichtige vraag, of dit alleen slaat op het geestelijke in onze existentie, of ook op het lichamelijke, stoffelijke en uitwendige. En dit nu ontkent de Doopersche. Neen, zegen en vloek vindt hij alleen op geestelijk gebied, en alle samenhang en verband tusschen het geestelijke en stoffelijke, tusschen het zichtbare en onzichtbare, tusschen het in- en uitwendige ontgaat hem. Daar heeft hij oog noch oor voor. Dit komt het duidelijkst uit in het Sacrament. In alle sacrament toch is er tweeërlei, iets dat geloofd en iets dat gezien wordt, hetzij reëel, hetzij symbolisch, en het mystieke bestaat juist in de organische verbinding, die tusschen beide gelegd is. Als menschen bestaan we uit ziel en lichaam. Niet driedeelig, maar tweedeelig. Want wel mag niet ontkend dat ook tusschen de ziel en den geest te onderscheiden is, maar niet alsof dat twee afzonderlijke samenstellende deelen van ons menschelijk wezen waren. Er zijn niet drie, er zijn slechts twee principieele elementen: het stoffelijke en het geestelijke, en het is uit dien hoofde gansch ongerijmd, niet om ook het geestelijke van het natuurlijke te onderscheiden, maar wel om lichaam, ziel en geest als drie op zichzelf staande samenstellende deelen van onze menschelijke existentie op te vatten. Doch al zijn we lichaam en ziel, stof en geest, die twee zitten niet los in elkaar geschoven, maar bestaan in organisch verband. Niet door de zenuwen, want de zenuwen zijn stof, maar wel op het ons onbekende punt, waar de zenuwen aan de ziel raken en de ziel de zenuwen grijpt. Nu mogen we daarom lichaam en ziel

niet vermengen noch dooreenwarren. De ziel is geen sublimaat van de stof, noch ook het lichaam een bezinksel van den geest in ons. Gelijk het onzichtbare tegen het zichtbare overstaat en er van onderscheiden is, zoo ook zijn lichaam en ziel twee, edoch, *ze* zijn door God in onze schepping door een mystieken band verbonden, een band die als straf voor en gevolg van de zonde, in den dood tijdelijk moge loslaten, maar dien Gods almachtigheid eens weer aanbindt. En zoo nu is het ook met het onzichtbare en het zichtbare leven der wereld. Ook op haar terrein bestaat er tusschen de geestelijke en de stoffelijke natuur zeker geheimzinnig verband. Vandaar dat de zonde, niet alleen den dood van den *mensch*, maar ook den vloek over de *aarde* met zich brengt. God zegt het dan ook klaarlijk tot Adam: *Het aardrijk zij vervloekt om uwentwil.* Alleen maar, dat zij nimmer verstaan, alsof er nu zekere geheimzinnige booze stof over de aarde ware gespreid, en alsof de vloek in die booze stof zou bestaan, zoodat men door wegneming van die booze stof, ook weer den vloek van de aarde zou kunnen wegnemen; want evenmin als de zonde is de vloek iets op zichzelf, iets grijpbaars, iets positiefs. De zegen is niet een heilaanbrengende en de vloek een onheilspellende tinctuur; maar beide, zonde en vloek, zijn in haar tegendeel omgekeerde oorspronkelijke scheppingskrachten. De aarde brengt door den vloek *doornen* en *distelen* voort, niet alsof er nu een nieuwe schepping van doornen en een nieuwe opzettelijke schepping van distelen plaats greep, maar de in de natuur aanwezige krachten worden zoo omgeleid, en zoo omgezet, dat wat vroeger een goede plant was, nu omgezet is in een doorn of distel, juist zooals Jesaja 55 ons leert, dat de distel eens in een mirt, de doorn in een denneboom omgaat. Al geven we dan ook toe, dat de doorn en distel hier meer bij wijze van voorbeeld genoemd worden, en dat deze vloek zich feitelijk over heel het leven der natuur uitstrekt, in geen geval mag gezegd, dat de vloek een soort onheilige kleefstof zou zijn, die men door zekere tooverformule kon doen verdwijnen. De vloek rust dan ook nog op heel de natuur. Die vloek der natuur is door Christus niet weggenomen. En het eenige wat mag beleden worden, is dat ook die vloek in graad verschillen kan, en dat zoowel de gemeene gratie als de particuliere genade er toe bijdraagt, *om dien vloek te temperen.*

XI.

De gemeene gratie in de schepping gegrond.

Opdat vervuld zoude worden, wat gesproken is door den profeet, zeggende: Ik zal mijnen mond opendoen door gelijkenissen; ik zal voortbrengen dingen die verborgen waren van de grondlegging der wereld. MATTH. 13 : 35.

Tegenover de min of meer dualistische verhouding tusschen *natuur* en *genade*, gelijk zij van Roomsche zijde eerst al meer werd vastgezet, en daarna op averechtsche wijze door de Dooperschen nog verscherpt, handhaaft alzoo de Gereformeerde belijdenis de voorstelling van een door God gewilde correspondentie tusschen natuur en genade, die in de Schepping zelve, en dus ook in het Scheppingsbesluit als zoodanig, gegrond ligt. Gelijk Matth. 13 : 35 ons zegt, dat de symboliek d. i. de zinbeeldige overeenstemming, tusschen het leven der natuur, waaraan Jezus zijn gelijkenissen ontleent, en de mysteriën des Koninkrijks, die hij erin hult, reeds van *vóór de grondlegging der wereld* opkomt, zoo ook bestaat er volgens onze Gereformeerde belijdenis oorspronkelijk verband en oorspronkelijke samenhang tusschen de ons door God toebedachte *natuur*, en de door Hem ons verleende *genade*. Gelijk ons oor op de tonenwereld is aangelegd en de tonenwereld op ons oor, zoo ook sluiten natuur en genade op elkander. En al is het, dat de kinine die het koortsvuur in ons bloed moet blusschen, van een boom genomen en ons van buitenaf toegebracht wordt, toch zou deze medicijn ons geen baat kunnen brengen, als deze medicijn niet met onze natuur, en zoo ook onze natuur niet met deze medicijn, in verband stond. Dit beginsel nu beheerscht onze belijdenis van den mensch in den staat der rechtheid, bij wien we geen *tweeheid* kunnen aannemen; zoodat ontkennen dat hij in zijn *natuur* alleen een leven zou ontvangen hebben dat met de gegevens van deze aardsche existentie overeenstemde, onderwijl dan de geschiktheid voor het hemelsche leven hem als *een hooger iets* aan zijn natuur zou zijn toegevoegd. En dit zelfde beginsel beheerscht evenzoo onze belijdenis van de *gemeene gratie*, waarin we uitspreken, dat onze menschelijke natuur niet *verminkt*, maar *verdorven* is; wat zeggen wil, dat de haar oorspronkelijk inwonende krachten en vermogens haar *niet* zijn ontnomen, maar deels tot werkeloosheid zijn gedoemd, deels, wat haar werking betreft, in haar tegendeel zijn omgezet. *Haat* is niet een andere kracht dan de *liefde*, maar geheel dezelfde kracht, alleen maar in haar tegendeel omgezet.

Nu blijven intusschen deze in haar tegendeel omgezette krachten ook in

dien zondigen staat, aan God onderworpen. Hij kan er de werking van inbinden, intoomen, temperen en stuiten, of ook Hij kan haar werking ongehinderd en onbelemmerd laten doorgaan. Het leerstuk der gemeene gratie nu drukt uit, dat het Gode beliefd heeft, *in het gemeen*, d. w. z. bij de menschheid als geheel, en bij elken mensch in het bijzonder, de onzalige werking dezer in haar tegendeel omgezette krachten, *niet* ongehinderd te laten doorgaan, maar ze te temperen en te stuiten. En in dien zin is het, dat wij eenerzijds het *volstrekte* bederf van onze natuur door de zonde leeren; wat zeggen wil, dat onze natuur in haar verdorvenheid aan zichzelve overgelaten, regelrecht zichzelve den eeuwigen dood ter prooi zou geven; en dat wij anderzijds in het feitelijke leven der menschheid een open oog hebben voor de nog zoo rijke ontwikkeling, waartoe ze in staat bleek en voor zooveel liefljks als in haar uitkomt. Het dogma van het bederf onzer natuur door de zonde, zegt ons, wat er van ons worden zou, *indien God ons losliet*, het dogma van de *gemeene gratie*, wat er nog in ons menschelijk geslacht bloeien kan, en bloeit, *omdat God ons bewaart*.

Dat er nu werkelijk zulk een stuiting en tempering van het in ons woelend bederf plaats greep en plaats grijpt, leeren we op grond van de Heilige Schrift. Indien toch de heilige apostel ons zegt, dat God de kinderen der menschen, toen ze Hem almeer verzaakten, „*overgegeven* heeft in een verkeerden zin, om te doen dingen die niet betamen", dan ligt hierin klaarlijk uitgesproken, dat dit oorspronkelijk *niet* zoo was, en dat er aan dit „*overgeven*" voorafging een periode, waarin God de kinderen der menschen in sterkeren zin bewaarde. Alsook, dat bij volken en in kringen, waarin het *niet* tot zulk een uitgieting van ongerechtigheid is gekomen, als Paulus die in Rom. 1 beschrijft, dit alleen daaruit is te verklaren, dat zij door God *gehouden* werden. Evenzoo volgt dit leerstuk der gemeene gratie voor ons daaruit, dat het gebeurde na den val *niet* de vervulling brengt van wat vóór den val, als noodwendig gevolg der zonde, werd aangekondigd. Dit noodwendige gevolg zou geweest zijn, dat Adam en Eva op den dag zelf waarop ze van den verboden boom aten, naar ziel en lichaam in den eeuwigen dood zouden verdorven zijn. In stede daarvan nu vinden we, dat dit gevolg in die ontzettendheid *niet* aanstonds intreedt, maar wordt uitgesteld tot na het afsterven uit dit leven, deels zelfs tot na den oordeelsdag; en dat daarentegen het leven op aarde aan Adam en Eva verlengd wordt tot in bij de dertig geslachten, dat hun lichaamskracht wordt opgehouden, dat schaamte, in stee van overmoed, hen over hun zonde aangrijpt, en dat over een reeks van eeuwen zich een rijk menschelijk leven uit hen ontwikkelt.

Ook dit nu is niet anders te verklaren, dan daaruit, dat God zelf de

gevolgen van de zonde, en de doorwerking der zonde, gestuit heeft. Voorbeelden als we van Achimelech aanhaalden, toonen voorts, hoe en op wat wijze deze stuiting of verhindering van zonde toegaat. Hetgeen de Heilige Schrift ons van de verharding en de verstokking leert, is niet anders dan uit het zich terugtrekken van de eerst temperende en bewarende genade te verklaren. In overeenstemming hiermede, toont de historie van ons geslacht ons klaarlijk, hoe er eenerzijds een boosheid in ons menschelijk geslacht woelt, die een helsch en demonisch karakter vertoont, en hoe toch anderzijds in datzelfde menschelijk geslacht, een menschelijk leven tiert, dat, ook buiten het terrein der particuliere genade, u vaak verheffend aandoet. En eindelijk zegt het getuigenis van ons eigen hart ons, dat er nog steeds een onzalige fontein van zonde in ons hart opborrelt, en dat het alleen de bewarende genade onzes Gods was, die ons, ook toen we onzen Heiland nog niet kenden, voor de grove uitbrekingen dier zonde heeft bewaard. Schrift, geschiedenis, en eigen zielservaring dwingen ons alzoo om strijd, om aan het dogma der *gemeene gratie* onveranderlijk vast te houden.

Ook die *gemeene gratie* nu staat voor ons in rechtstreeksch verband met onze schepping. In dien zin namelijk, dat reeds onze schepping onze menschelijke natuur er op aangelegd moet geweest zijn, om zulk een werking van de gemeene gratie mogelijk te maken. Want wel is het begrijpelijk, dat de gewone opvatting zich de onderscheiden daden Gods, in zijn *schepping* en in zijn *genade* beide, als twee op elkander volgende bedrijven opvat, die los naast elkaâr zouden staan; maar wie aan de Schrift zich houdt, mag geen oogenblik in zulk een voorstelling berusten. Dit mag zelfs niet ten opzichte van de particuliere genade. Niemand kan of mag, met de Heilige Schrift voor oogen, betuigen dat God eerst de wereld schiep, toen afwachtte hoe het in die wereld loopen zou, en eerst daarna, toen Hij zag, dat ze gevallen was, een plan, een raadslag des heils bedacht heeft, om de gevallen wereld te redden. Alle plan, en alle raadslag, en alle voornemen Gods gaat volgens de Heilige Schrift *altoos* terug tot *vóór de grondlegging der wereld*. Niet eerst na de schepping en na den val, maar eeuwiglijk vóór den val en vóór de schepping ligt het raadsbesluit des Almachtigen. Zoo belijdt het dan ook heel de Christelijke kerk in al haar schakeeringen. Er mag verschil over bestaan, of in dit raadsbesluit de kennisse van den val een *voorgeziene* of *vooraf bepaalde* was. Maar er bestaat *geen* verschil over, dat geheel het raadsplan Gods een eeuwig karakter draagt, en tot achter de schepping, ja tot achter de grondlegging der wereld teruggaat. Jezus zelf betuigt, dat Hij eens tot de gezaligden zal zeggen: „Komt, gij gezegenden mijns Vaders, beërft dat Koninkrijk dat u bereid is van *vóór de grondlegging der wereld*." Van zijn heerlijkheid als Middelaar betuigt

hij in Joh. 17 : 24, dat ze hem gegeven was van „*vóór de grondlegging der wereld.*" En de heilige apostel betuigt ons evenzoo, „dat we uitverkoren zijn van „*vóór de grondlegging der wereld*" (Eph. 1 : 4). Hier is alzoo zelfs geen afwijkende zienswijze denkbaar. Wie nog op den bodem der Heilige Schrift staat, belijdt dit alles met ons. En nu is het toch hoogst opmerkelijk, dat de Heilige Schrift, zoo dikwijls ze deze gedachte openbaart, niet spreekt van vóór de *schepping* der wereld, maar zoo uitdrukkelijk van „vóór de *grondlegging* der wereld", daar toch deze beide uitdrukkingen volstrekt niet hetzelfde zeggen. *Schepping* noemt de zaak op het oogenblik der totstandkoming, de *grondlegging* daarentegen wijst op de gedachte, die het plan der schepping vaststelde en bedoelde haar te verwezenlijken.

In Job 28 komt dit onderscheid zelfs klaarlijk uit. Job geeft in dat bekende kapittel eerst getuigenis van de roeping die de mensch van God ontving, om de verborgenheden van Gods schepping te voorschijn te brengen. God besloot het goud en het zilver, alle edel metaal en edel gesteente in het hart der aarde, en indien er geen menschen waren geweest, om die schatten te voorschijn te brengen, en den glans van het goud te doen blinken, en het water in den brillant door slijpen te voorschijn te brengen, zou Gode nimmer de eere en de prijs van deze zijn fijnere schepping in het delfstoffenrijk zijn toegekomen. Maar de mensch, zoo zegt Job, is hiertoe besteld, en zoo is er „voor het zilver een uitgang, en een oven waarin het goud wordt gesmolten". Het ijzererts wordt van zijn stof ontdaan en het steen van het koper afgesmolten. De mensch brengt den saffier te voorschijn, en beklimt paden waar geen roofvogel doordringt, om het kristal te zoeken (vs. 1—11). Kortom, de mensch is er op aangelegd en er op aangewezen, om wat God in de aarde verborgen heeft, op te delven en er Gods grootheid in te verheerlijken. Maar, zoo gaat dan Job, onder de inspraake des Heiligen Geestes voort, „de Wijsheid van waar is ze? en de mensch weet hare waarde niet". En dan gaat hij geheel in denzelfden gedachtengang over, dien we zoo rijk en sterk uit Spreuken 8 kennen, en die voor ons oog de geheimnissen ontdekt, die *achter* de schepping liggen, toen „God een cirkel over het vlakke van den afgrond beschreef, en de opperwolken vastzette omhoog en de fonteinen in den afgrond boorde, en der zee haar perk zette" en zoo verklaart hij ons, hoe in en bij dit alles de Wijsheid de Raadsman des Heeren was, en hoe in de *grondlegging* zelve van de schepping de eeuwige Wijsheid zich uitspreekt, want alle dingen, gelijk de apostel betuigt, zijn „door Hem", en „*zonder* Hem is er geen ding geschapen, dat geschapen is".

De uitdrukking van „*vóór de grondlegging der wereld*" dwingt ons derhalve, om *achter* de schepping op dit heilig scheppingsplan terug te gaan,

en indien nu de mysteriën des Koninkrijks door Jezus zelven in zijn gelijkenissen met de „grondlegging der wereld" in verband worden gebracht, hoe zou het ons dan vrij staan, de sfeer van het *natuurlijke* leven af te sluiten van de sfeer van het *genadeleven*, alsof de ééne met de andere niets uitstaande had? Reeds de bouwmeester, die een monumentaal gebouw optrok, of een toren zijn spits in de wolken deed verheffen, was bij zijn bestek, en bij de uitvoering van zijn bestek, er op bedacht, om aan wie na hem komen zou, en herstelling zou moeten aanbrengen, in zijn constructie de *mogelijkheid* van welslagen te openen, door den bouw zóó aan te leggen, dat de hersteller bij alle deelen en stukken van paleizen, kathedralen of torens bij zou kunnen komen; en een architect, die, *zonder* hierop bedacht te zijn, eenvoudig muren en torens optrok naar welgevallen, maar zoo, dat als er een mikmak kwam, niemand de bedreigde punten genaken kon, zou terecht als onbezonnen en onnadenkend worden veroordeeld. En hoe zou men ons dan willen doen gelooven, dat God de Heere, de opperste Bouwmeester en Kunstenaar van zijn wonderbaar heelal, de grondlegging en de schepping van zijn wereld onbedachtelijk had laten toegaan, zonder dat daarin voorziening aanwezig ware voor het geval, dat *herstelling* moest worden aangebracht? Die voorziening is alzoo van het raadsplan der schepping niet af te scheiden. En juist wijl de gedachte aan *deze* voorziening tot in de *grondlegging* en tot in de *schepping* zelve uitkomt, daarom is het, dat de Schrift ons bij al deze genadige voorziening en steeds tot achter die *grondlegging* zelve der schepping terugwijst.

Wat we ten deze onder die voorzieningen te verstaan hebben, is niet moeielijk in te zien. Iets kan zóó geschapen worden, dat het voor herstelling vatbaar is, maar ook zoo, dat aan geen herstelling, zoo het knakt of breekt, valt te denken. Reeds in het gewone leven kennen we dit onderscheid. Een schaal van fijn Chineesch blauw, die u uit de hand glipt, en in drie vier stukken splijt, is eenvoudig weg. Want wat ge ook kramt en lijmt, de bersten en scheuren blijven, en herstelbaar in oorspronkelijke gaafheid gebroken is de schaal nooit meer. Ge kunt misschien een nieuwe dito laten vervaardigen, maar de gebroken schaal weer maken tot wat ze van te voren geweest was, kunt ge niet. Geheel anders daarentegen staat het met wat uit smeltbaar metaal is vervaardigd. Een gouden keten die brak, is, bij fijne bewerking, zóó herstelbaar, dat de breuke feitelijk geheel verdwijnt. Porcelein en metaal staan hierin dus tegenover elkander. Wat uit porcelein is weigert hersteld te worden, wat uit metaal geslagen is, roept er om. En dit onderscheid nu komt *niet* eerst later tusschen het porcelein en het metaal inschuiven, maar ligt gefundeerd in beider schepping, ja, in de grondlegging van beider aard en natuur. De natuur van de

fijne aarde waaruit het porcelein gebakken wordt, is een andere dan de natuur van de smeltbare metalen. Die uiteenloopende natuur van beide is niet toevallig, is niet doelloos, maar is alzoo door God uitgedacht, en in de grondlegging der dingen gewild. Dat een gouden stift, een gouden keten, een gouden beker hersteld kan worden, is niet iets wat bij de natuur van het goud bijkomt, maar een eigenschap die er in zit. De natuur van het goud is op de mogelijkheid van herstelling gericht en berekend. Niet alsof gebroken gouden sieraden uit zichzelf hersteld worden. Alleen de hand van den vaardigen kunstenaar, die bij het goud bijkomt, maakt de herstelling tot een feit. Maar dit neemt niet weg, dat de grootste kunstenaar tegenover het gebroken gouden sieraad machteloos zou staan, indien niet de aard van het goud op de mogelijkheid van herstelling was aangelegd.

Breng dit nu op de geestelijke schepselen over, en ge gevoelt terstond de beteekenis ervan voor de herstelling der gevallen natuur door genade. Immers we kennen uit Gods Woord twee soorten geestelijke schepselen, waarvan het ééne na val herstelbaar bleek te zijn, het andere niet. Mensch en engel staan hier juist zoo tegen elkander over als het porcelein tegenover het goud. De engel is een heilig wezen, maar valt hij, dan is alle weeropstaan voor den engel onmogelijk. Nergens duidt de Schrift ook maar met één woord aan, dat er voor den gevallen engel een weg ter ontkoming zou zijn. Van verzoening voor de zonde der engelen is nergens sprake. Van de wedergeboorte van een dooden engel evenmin. De engelen zijn goed of ze zijn boos. Die goed zijn, zijn nooit zondaar geweest; die boos zijn, kunnen nimmer goed worden. Juist dus als bij het porcelein. Hoog van waardij, maar breekt het, dan is het voor altoos verloren, en zoo ook zijn de engelen onredbaar, als eenmaal de schaal hunner heerlijkheid breekt. De mensch daarentegen is aan het goud gelijk. Ook hij kan vallen, en ook hij zou, als hij gevallen is, zonder een herstellende hand van buiten, in zijn gebroken toestand blijven liggen. Maar bij den mensch is het toch alleszins mogelijk, dat de breuke in zijn hart geheeld worde, en dat door de zelfvernietiging in de opsmelting henen, wat *verloren* scheen, *hersteld* werde in vroegere heerlijkheid, ja, tot hooger dan oorspronkelijken glans. Maar hieruit volgt dan ook, dat deze redbaarheid en herstelbaarheid van den mensch hem niet eerst na zijn val van buiten af kan zijn toegekomen, maar dat zij reeds in de grondlegging zelve van zijn menschelijke natuur moet gefundeerd zijn geweest. Had hij in zijn schepping een geestelijke natuur als die der engelen ontvangen, zoo zou ook zijn verlossing ondenkbaar zijn geweest. Nu daarentegen de mogelijkheid van herstel en van verlossing voor den mensch bewezen is, nu blijkt dan ook indirect, dat reeds in de grondlegging zijner natuur, hierop gerekend was, dat reeds in het raadsbesluit van de schepping des menschen deze factor der herstelbaarheid was opgenomen, en dat zoowel de gemeene gratie als de

particuliere genade haar aanknoopingspunt tot in de natuur zelve en in het wezen van den mensch als zoodanig vinden. Zoomin als het gebroken gouden sieraad zichzelven kan herstellen, zoomin kan natuurlijk ook de gevallen mensch *zichzelven* weer oprichten en herscheppen. Voor het gebroken goud en voor den gevallen mensch is beide malen de reddende hand van den kunstenaar onmisbaar, en zoo belijden we dan ook dat alleen de reddende hand Gods hem uit zijn val kan oprichten. Maar ook, God zou dit niet kunnen, indien niet in de schepping zelve van de menschelijke natuur de gegevens hiervoor waren ingeschapen. God kan wel een gevallen *mensch* zaligen, maar *niet* een gevallen *engel*, en indien onze natuur aan der engelen natuur gelijk ware, zoo zou God, het zij met allen eerbied uitgesproken, ons ook niets ter zaligheid kunnen toebrengen. Dit nu is geen band die Gode uitwendig wordt aangelegd, want het is God zelf, die het alzoo verkoren heeft, ons anders dan engelen te scheppen. Maar dan ligt ook de mogelijkheid van onze verlossing en herschepping alleen daarin, dat God in zijn eeuwig voornemen onze menschelijke natuur *anders* heeft gedacht, *anders* heeft gewild en anders heeft besteld; en het is uit dien hoofde, dat het ongeoorloofd is en blijft, om het werk der *genade* van de schepping zelve onzer natuur los te maken. Beide hangen principiëel samen. In onze schepping zelve, zijn we op de mogelijkheid om verlost, herschapen en hersteld te worden, aangelegd.

Het is alzoo geen bijkomstig iets, dat de Schrift zoo telkens tot zelfs de verkiezing, met de grondlegging der wereld, in verband brengt. Ook de verkiezing toch, zou evenals de voorverordineering, volslagen ondenkbaar en onmogelijk zijn geweest, indien niet de schepping zelve van onze natuur de mogelijkheid voor de heiliging van den zondaar geopend had. Alle zaliging van den zondaar is het resultaat van twee factoren; ten eerste van wat in onze natuur, bij de grondlegging der schepping, gelegd was om herstel mogelijk te maken, en ten tweede van wat God daarna deed om voor zijn genadewerk van die dispositie in onze natuur gebruik te maken. Het is er juist zoo mede, als met onze medicijnen. Zeker, de dispositie van de natuur in ons lichaam geneest ons niet, wat geneest is het geneesmiddel; maar *dat* de medicijn op ons werken en ons genezen kan, ligt aan de dispositie van onze natuur. Ware die anders, zoo zou geen medicijn ons baten kunnen. Dat *ze* baat brengt, is alleen omdat onze natuur op de medicijn, en de medicijn op onze natuur is aangelegd. Het best ziet men dat aan ellendelingen die door een diep zondig leven deze dispositie van hun natuur zoo verdorven hebben, dat ten slotte geen medicijn meer vat op hen heeft, en elke medicijn haar uitwerking op hun verpeste natuur weigert.

Gaat dit nu door voor de particuliere genade, en belijdt de Gereformeerde kerk deswege terecht tegenover Luthersche excessen, dat de zondaar *geen* „stok en blok", maar een redbaar mensch is, redbaar omdat hij in de grondlegging van zijn existentie op redbaarheid is aangelegd, zoo geldt even datzelfde ook voor de *gemeene gratie*, zij het ook op gewijzigde manier. De gemeene gratie vindt haar beeld niet in de medicijn van den arts, maar in de wondere kunst van den dierentemmer, een kunst die haar zwakkere uiting reeds vindt, zoo in het talent waarmee de vaardige ruiter zijn paard beheerscht, als in de kunst waarmede de mensch in de eerst wilde dieren, gelijk onze huisdieren waren, den oorspronkelijk woesten aard getemd heeft. De intooming van de wilde natuur komt bij het dier alzoo in drie graden voor: 1°. in de *domesticatie*, of de tammaking van eerst wilde dieren tot huisdieren; een effect dat men het best kan waarnemen, door in een dierentuin de wilde kat gade te slaan, en haar te vergelijken met onze huispoesen; 2°. in de *dressuur*, d. i. de kunst om een sterk en eerst ongewend dier aan onzen wil te onderwerpen; en 3°. in de *temkunst*, die nog steeds een mysterie blijft, en aan enkele personen het vermogen geeft, om verscheurende wilde dieren te biologeeren. En het is nu op het breede terrein van deze *drieërlei* actie, door menschen op dieren uitgeoefend, dat we de analogie voor de gemeene gratie hebben te zoeken. De zondaar is een wild geworden mensch, en de gemeene gratie is de heilige kunst door God aangewend, om die wilde natuur in den zondaar, hetzij generaal, hetzij tijdelijk, hetzij persoonlijk, in hem te bedwingen. Ook op het terrein der gemeene gratie toch is er èn *domesticatie*, gelijk die in in het gemeen bij de beschaafde heidensche volken uitkomt. Er is *dressuur*, gelijk ge die vindt in de bewarende genade, die ge in uw persoonlijk leven ervaart. En er is een heilig *temmen* van onze boosheid, gelijk die zoo dikwijls op sprekende wijze in de inbinding van onverlaten is gezien.

Maar ook hierbij nu werkt onder dieren volstrekt niet alleen de actie van wie tam maakt, dresseert of temt, maar even beslist de dispositie in de natuur van het dier, naar gelang het al of niet op *tam* wording, op *dressuur* of *tembaarheid* is aangelegd. Niet *alle* dieren kunnen huisdieren worden, maar alleen die dieren, die in hun aard hiervoor geschikt waren. Niet *alle* dieren laten zich dresseeren, maar alleen die dieren, wier aard daarop in hun schepping was aangelegd. En evenzoo niet *alle* dieren kunnen getemd worden, of althans enkele dieren niet dan bij hooge uitzondering. De leeuw en de beer zeer gewoon, de tijger en de hyena in den regel niet. De bruine beer wel, niet alzoo de ijsbeer. En zoo nu ook staat de zaak bij de gemeene gratie, als het aankomt op intooming, op tempering, op temming van de wildheid in den gevallen mensch. Ook dan toch hangt de vraag, of temming mogelijk zal blijken, aan die geheel andere vraag, of namelijk de aanleg hiervoor in de oorspronkelijke natuur aanwezig was,

m. a. w. of God onze menschelijke natuur oorspronkelijk *zóó* had geschapen, dat *ze*, na wild te zijn geworden, weer tam *kon* gemaakt worden. Er zijn personen bij wie dit kan, anderen bij wie dit niet kan. Er ligt hier een grens van mogelijkheid en niet-mogelijkheid, en het is *die* grens, die bepaald ligt tot in onze schepping.

XII.

De gemeene gratie en de praedestinatie.

> God dan, de tijden der onwetendheid overgezien hebbende, verkondigt nu allen menschen alom, dat zij zich bekeeren.
> HAND. 17 : 30.

Zoo zou dan de gemeene gratie op onze *gevallen* natuur niet hebben kunnen inwerken, indien onze *oorspronkelijke* natuur niet in de schepping zelve op deze mogelijkheid ware aangelegd geweest.

In glas kan men niet spijkeren, in hout wel. Daarom is hout er in zijn natuur op aangelegd, om breekt het, weer saâmgespijkerd te kunnen worden; maar glas heeft de voor zulk saâmspijkeren vereischte natuur niet. Uit dien hoofde gaat het niet aan de gemeene gratie voor te stellen, als iets, dat eerst *na* de schepping door God uitgedacht, en eerst *na* den val in Gods plan ware ingekomen, en sinds even uitwendig, en buiten verband met onze natuur, op ons ware toegepast, als men een ketting om een scheef getrokken boom kan slaan, om hem voor verder overbuigen te behoeden. De gemeene gratie is geen tralie voor het hok, om te maken dat het wilde dier niet rooven ga, noch ook een ketting aan den ouden bruin om muil of hals gedaan, om te zorgen dat het booze dier geen kwaad doe. De gemeene gratie is veeleer bij een stillend zenuwmiddel te vergelijken, dat de te sterke prikkeling van het zenuwleven, en daardoor het opstuiven van het bloed, en alzoo het uitbarsten in drift en woede afweert en tegenhoudt. Maar juist daarom geldt dan ook hier de eisch, evenals bij elke medicijn, dat er verband besta tusschen den aard van die medicijn en den aard of de natuur van ons zenuwleven. Een stof toch, die ons lichaam passeert, zonder in ons bloed te worden opgenomen, werkt niet.

Er moet daarom volle nadruk op gelegd, dat en de particuliere genade en de gemeene gratie beide in onze oorspronkelijke menschelijke natuur de haar noodige dispositie vinden. En hiertegen geldt in het minst niet, dat toch de werking die in *deze* beide betooningen van genade uitgaat, van buiten af *bij* onze natuur bij komt, en niet kan opkomen *uit* onze

natuur zelve. Of vindt men ook op stoffelijk gebied met het door God gewilde feit, dat de mensch dorst en hongert, en dat het vocht, dat den dorst zal lesschen, en de spijs, die den honger zal stillen, *niet* uit zijn natuur ontspringen, maar aan zijn natuur worden toegevoegd. Al zien we het onderscheid tusschen water en kamille, of ook tusschen brood en kinine niet voorbij, in zoover water en brood in normalen, en daarentegen kamille en kinine alleen in abnormalen toestand bij den mensch thuis hooren, toch komen beide hierin overeen: 1°. dat zoowel water en brood, als kamille en kinine door dienzelfden God geschapen zijn, die ons menschelijk lichaam, met de natuur van dat lichaam, schiep; 2°. dat zoo het een als het ander niet uit den mensch, maar van buiten tot den mensch komt; en 3°. dat zoo het een als het ander vatbaar is, om in ons bloed te worden opgenomen, en door het bloed op heel ons lichaam te werken. Er zijn allerlei vochten en stoffen, waarmede dit niet het geval is, en die óf geen nut brengen óf ons lichaam beschadigen, vergiftigen of bederven. *Dualisme* kan daarom hier niet worden aangenomen. Er bestaat zeer zeker dualisme tusschen de natuur van ons menschelijk lichaam en kopergroen of Pruisisch blauw, maar niet tusschen onze natuur en de gewone voedingsmiddelen of ingenomen medicijnen. Veeleer kan niets voedingsmiddel zijn, of het moet passen op onze normale natuur, en kan niets medicijn zijn, of het moet passen op onze kranke natuur. Te vinden, wat bij onze kranke natuur past, is juist de hooge kunst van onze artsen.

Wel ontkennen we niet, dat zoowel de Roomsche theologen, als de ernstige denkers onder de Dooperschen, in hun nadere verklaringen veel inweefden, waardoor de hardheid van het door hen voorgestane dualisme werd verzacht, maar desniettemin blijft ook zoo dit dualisme, naar onze vaste overtuiging, zijn schadelijken invloed uitoefenen. Van tweeën één toch: óf hetgeen na onze schepping, hetzij in den oorspronkelijken staat, hetzij in onzen gevallen staat, ons van God toekomt, wordt geoordeeld met den aanleg van onze oorspronkelijke natuur in overeenstemming te zijn, en dan moet het dualisme in de voorverordineering overwonnen worden; óf wel men houdt staande, dat onze menschelijke natuur in zichzelve een afgesloten geheel vormt, en dat hier eerst de oorspronkelijke gerechtigheid en straks de reddende genade bijkwam, en dan blijft de zaligheid, blijft de heerlijkheid, blijft het eeuwige iets dat buiten organisch verband met ons innerlijk leven staat, een om de wereld gelegd verband, en om den hals gehangen sieraad. Nu mag niet aangenomen, dat de voorstanders van het dualisme tusschen natuur en genade dit bedoelen. Integendeel, men mag aannemen, dat ook zij geen vrede zullen hebben met een einduitkomst, die de genade als een oliedrop op de wateren der natuur laat

drijven. Ook zij zullen als ideaal stellen, dat het hoogere genadeleven ons eigen leven worde. Maar om dit ideaal mogelijk te stellen, *moet* dan ook met ons beleden, dat onze natuur op die hoogere genade was aangelegd, of wil men, dat in onze oorspronkelijke natuur de gegevens aanwezig zijn, om dit hoogere genadeleven, deze hoogere geestelijke werkingen in zich op te nemen.

In verband hiermede achten we het dan ook een besliste fout, dat men in de voorverordineering of in het leerstuk van de praedestinatie dusver te eenzijdig gelet heeft op de particuliere genade, en niet ook de gemeene gratie in de voorverordineering heeft opgenomen. Zelfs moeten we nog verder gaan, en de vraag stellen, of ook onze Gereformeerde dogmatiek niet eenigszins in strijd met de Heilige Schrift, de voorverordineering bijna uitsluitend heeft opgevat, als een besluit Gods omtrent het eeuwig wel of wee van zijne redelijke schepselen.

Het feit valt niet te betwisten.

Welk breeder werk over de „stelselmatige Godgeleerdheid" ge ook van Gereformeerde zijde opslaat, ge vindt altoos de voorstelling, alsof de praedestinatie alleen dienst doet, om den achtergrond voor de verkiezing en de verwerping te verkrijgen. Het onderscheid tusschen praedestinatie en verkiezing komt dan ook gemeenlijk niet al te sterk uit. En die schrijvers, die beide leerstukken afzonderlijk hebben behandeld, verloopen bijna allen in overtollige herhaling. In hoofdzaak bespreken ze bij beide onderwerpen dezelfde stellingen, dezelfde tegenwerpingen, dezelfde gevolgtrekkingen. Dit kon ook niet anders. Zoo lang men toch in zijn gedachten de overige schepping Gods prijs geeft, alleen op mensch en engel let, en zich nu geen andere vraag stelt dan deze: waarop het bestaan van deze engelen en menschen zal uitloopen, dan beweegt men zich in een aparten kring, en laat het organisch verband tusschen het redelijk schepsel, en de schepping Gods als geheel genomen, varen. Bij zulk een voorstelling wordt de zaligheid der uitverkorenen dan hoofdzaak. Dat is het doel waarop alles gericht wordt. En heel het werk der genade komt niet anders voor, dan als een hulpmiddel waarvan God zich bedient, om de uitverkorenen tot die zaligheid te brengen. In dien gedachtengang nu is het lot der verlorenen bijzaak, in zooverre te hunnen opzichte niet anders geschiedt, dan dat de geestelijke pestilentie, waaraan ze lijden, tot den eeuwigen dood in hen doorwerkt. Over hen is verder niets te zeggen dan dat ze *niet* gered worden, en voor het overige worden ze slechts pro memorie uitgetrokken. De uitverkorenen daarentegen roepen om een breede actie van Gods zijde. Zij zijn in zonde ontvangen en geboren, en toch zijn ze verkoren, en moeten dus tot de heerlijkheid worden geleid. Voor dit doel gaat alzoo de

uitgaande kracht van Gods genade haar hoogste spanning zoeken. Voor dit doel wordt de Middelaar gesteld, wordt het Woord vleesch, wordt op Golgotha het offer van het heilig Paaschlam gebracht; verrijst Immanuël ten derden dage; vaart Christus op ten hemel; wordt de Heilige Geest uitgestort, en gaat Christus' kerk de wereld in.

Alles derhalve wat in de Heilige Schrift ons als groot en heerlijk wordt betuigd en geopenbaard, komt voor als *middel*, en het *doel*, waarop alleen gemunt wordt, trekt zich saam in de zaligmaking en verheerlijking van de door God uitverkoren personen. *Zij* zijn het daarom, die bij de behandeling van de leerstukken der voorverordineering en der verkiezing op den voorgrond treden. De finale afloop van *hun* existentie is de spil waarom nu alles zich draait. En het maakt al den indruk alsof de Christus en zijn mysteriën geen ander karakter droegen, dan van hulpdienst te verrichten, opdat de uitverkorenen hun deel in het koninkrijk erlangen. Deze eenzijdige behandeling in de dogmatiek heeft dan voorts vanzelf een even eenzijdige behandeling van deze mysteriën in de prediking ten gevolge gehad. En niet minder begrijpelijk was het, dat, waar zóó het ambt voorging, ook in de gemeente zelve deze losse, werktuiglijke opvatting van de praedestinatie en de verkiezing ingang vond. Zelfs werkte dit kwaad in de gemeente in zooverre op nog bedenkelijker wijs, dat gemeenlijk de uitverkorenen niet eens in hun saâmhoorigheid, als leden van één lichaam, en als saam dragers van ons menschelijk geslacht werden genomen, maar op den tel af, één voor één, elk op zichzelf als eenlingen werden beschouwd. Aldus heeft deze verwringing van een der diepzinnigste waarheden ten slotte allen troost aan de gemeente geroofd, alle verband losgewoeld, het kerkelijk saâmleven verdorven, ongezonde mystiek bevorderd, en bij de enkelen, die zich verkorenen dorsten noemen, niet zelden zelfverheffing en betweterij gekweekt. En dit kon niet anders. Het samenstel van Gods waarheden is één, en één is zijn besluit over gansch zijn schepping, staande alle deelen daarvan in organisch verband met elkander, en vindende elk deel zijn eindbestemming in die zelfverheerlijking die de almachtige God in zijn werk zoekt. Maar rukt men nu, wat God alzoo vereenigd heeft, uit elkaar, en gaat men een diepzinnig stuk als van de voorverordineering los en op zichzelf nemen, en uitsluitend met het eindlot van de redelijke personen in verband brengen, dan wondt uw ziel zich aan de scherven, en de zegen die er in school, vloeit u niet toe.

Dit wordt niet gezegd, als wilden we in het stuk der praedestinatie den mensch naar den achtergrond dringen, of ook onze Gereformeerde dogmatische schrijvers berispen, dat ze met een op den voorgrond stellen van den mensch, en meer bepaaldelijk van den verkoren mensch, begonnen

zijn. Dit is volstrekt niet het geval. Altoos zal de verkoren mensch in de voorverordineering de plaats der eere innemen, en onze Hervormers, die het leerstuk in hoofdzaak van de Roomsche kerk overnamen, en er slechts die wijzigingen in aanbrachten, die de uitbanning van den vrijen wil, later ook tegenover de Remonstranten, noodzakelijk maakte, *konden* niet anders beginnen, dan ze begonnen zijn. Niet elke tijd kan alles tegelijk doen, en het was volkomen juist, dat onze theologen in de dagen der Hervorming hun tijd en krachten gespaard hebben voor het toelichten van die tegenstellingen, die destijds in de eerste plaats aan de orde waren. Door anders te handelen zouden ze zelfs hun roeping voor den tijd, waarin ze leefden, miskend hebben. Wat te berispen valt is dan ook alleen, dat de beste Gereformeerde theologen in plaats van voort te spinnen aan den draad, hun door de Hervormers in de hand gegeven, geestelijk traag zijn geworden, hun Godgeleerd denken op nonactiviteit hebben gezet, en twee eeuwen lang bijna niets hebben gedaan, dan de anderen naschrijven, zonder zelfs te vermoeden, dat achter hetgeen ze getrouwelijk overbrachten, nog zooveel andere diepe vragen verscholen lagen. Neem welk handboek van dien aard uit de periode na de Dordsche Synode ge wilt, en soms letterlijk, meest onverdroten en getrouwelijk, schrijft de man die komt, altoos weer op zijn wijze, over wat zijn voorganger reeds op zijn beurt naschreef. Van ontwikkeling, van verheldering van inzicht valt geen spoor te ontdekken. De theologie staat stil. En zoo duurt het, tot de tijden der verslapping intreden, een half Remonstrantsch streven weer ingang vindt, en de latere schrijvers bedacht worden op wat men noemt het afslijpen der fijne puntjes. Hierdoor laat het zich dan ook verstaan, dat de gemeene gratie, na aanvankelijk een enkele maal in verband met de praedestinatie genoemd te zijn, al spoedig *geheel* bij de behandeling van dat leerstuk verzwegen wordt, en dat zelfs de naam er van niet meer voorkomt. Men gevoelde en wist daarom nog wel, dat er zekere samenhang bestond, maar die samenhang, dat verband kwam nooit meer bij de praedestinatie ter sprake. Nog wel b. v. bij de vraag of het Noächitisch verbond al dan niet ook tot de particuliere genadebedeeling behoorde; later ook wel bij het bestrijden of verdedigen van de dusgenoemde „voorbereidende genade"; een enkele maal ook bij de leer van het *uitwendige* genadeverbond. Maar van een opneming van de gemeene gratie in de praedestinatie zelve was bij niemand sprake.

Toch vereischt het waarlijk geen diepzinnige peinzing, om aanstonds in te zien, dat de gemeene gratie voor den opbouw van het leerstuk der praedestinatie volstrekt onmisbaar is. De praedestinatie, zelfs in haar meest gangbare voorstelling genomen, onderstelt dan toch dat de uitver-

korene personen ontvangen en geboren worden; — en toch, zonder de gemeene gratie, zouden Adam en Eva immers reeds ten dage dat ze van den verboden boom gegeten hadden, moeten gestorven zijn, zoodat geen der uitverkorenen ooit het levenslicht zou hebben gezien. De praedestinatie onderstelt evenzoo, dat in de verkoren personen, vóór hun wedergeboorte en bekeering, de zonde niet tot de volendinq doorwerkte; — en toch, zonder de gemeene gratie, zou de zonde aanstonds in elk persoon tot de volending zijn doorgegaan, evenals in de engelenwereld, waar geen gemeene gratie tegenhoudt, elke gevallen engel een absolute demon is. De praedestinatie onderstelt, dat er zich een menschelijk leven, onder zekere tucht en orde vorme, opdat Gods kerke bij haar opkomen in de wereld, een plek vinde voor het hol van haar voet; — en toch, zonder gemeene gratie, zou de algemeene verwildering nog de verwildering van vóór den Zondvloed reeds voorlang overtroffen hebben, en alzoo elk bestaan voor Gods kerk onmogelijk zijn geweest. De praedestinatie onderstelt, dat er een eeuwenlange voorbereiding zij van een volk, waaruit de Christus kan geboren worden; — en toch, zonder gemeene gratie, zou een stiller ontwikkeling, als om de oevers van de Middellandsche Zee ontlook, en die het bestaan van Israël alleen mogelijk maakte, eenvoudig ondenkbaar zijn geweest. De praedestinatie onderstelt, dat als de Christus verschenen is en zijn kerk de wereld ingaat, in die wereld alles op het ontvangen van het Evangelie bereid, er op ingericht, er voorbeschikt voor zij, en de uitkomst leerde dan ook, hoe juist de toenmalige gesteldheid van de Grieksche en Romeinsche wereld het Christendom in het gevlei kwam; — en toch, zonder de gemeene gratie zou zulk een levensmilieu, waarin de kerk van Christus kon optreden, eenvoudig niet hebben bestaan. Ja, om niet meer te noemen, ook in de enkele personen en gezinnen wil de praedestinatie, dat al datgene aanwezig zij, wat de verkorene des Heeren behoeven zal om tot zijn Heiland te worden geleid; — en toch, zonder de gemeene gratie ook in de wereld der Christenheid liet zich die ineenschakeling van de geslachten, naar eisch van het Verbond, niet denken. Uit alles blijkt derhalve dat de particuliere genade de gemeene gratie *onderstelt*, en dat de gemeene gratie het breede voetstuk is, waarop de particuliere gratie wordt opgericht. Denk maar hoe in ons Christelijk schoolwezen, beide elementen als de tanden van twee raderen in elkander grijpen.

Toch werd in de leer der praedestinatie van de gemeene gratie zoo goed als niet gerept. Buiten verband met het leven der wereld en der menschheid, der geslachten en der gezinnen, werd de overgang uit het Besluit aanstonds op de verkoren personen gemaakt, en al wat daar tusschenin lag werd uit het oog verloren. Een leemte, die noodzakelijkerwijs

alle helderder inzicht in de voorverordineering belemmerd heeft, en oorzaak werd, dat, om slechts dit ééne te noemen, de Verbondsleer en de leer der Voorbeschikking, als uitgangspunten van twee strijdige lijnen werden aangemerkt. De oorzaak van deze onvolledigheid lag intusschen dieper, en wel daarin, dat men bij de voorbeschikking in zijn gedachten ook over de schepping heensprong, en hierdoor verzuimde te letten op het verband tusschen de van God ons toekomende genade en de ons oorspronkelijk van God gegeven natuur. Wel werd over dat verband gesproken bij de leer van de zonde, en bij de leer van de wedergeboorte en de heiligmaking; maar het werd weggelaten als men aan het leerstuk van de Voorbeschikking toekwam. Een gemeene fout van heel onze oude leerstellige Godgeleerdheid, die niet in organische eenheid, als één dogmatiek, maar als een bundel losse en op zichzelf staande leerstukken, werd genomen. Zoo had men een leerstuk van God, en een leerstuk van Christus, en een leerstuk van de Heilige Schrift, en een leerstuk van de Kerk en zooveel meer, maar op het onderling verband dat deze onderscheidene leerstukken saâmbond, werd niet genoegzaam acht gegeven. Nu had zekere overgeleverde gewoonte er de theologen aan gewend, om de onafzienbare reeks van allerlei vragen, die in de dogmatiek aan de orde kwamen, groepsgewijze onder deze onderscheidene hoofden in te deelen. Van elke vraag of quaestie van dien aard, wist men onder wat leerstuk ze dusver waren behandeld, en die oude usantie bleef men volgen. Iets wat zóóver werd getrokken, dat b. v. de leer der wedergeboorte, die toch waarlijk wel een afzonderlijke bespreking waardig was, langen tijd deels bij *het geloof*, deels bij *de kerk* werd afgedaan. Was nu zulk een stuk of zulk een quaestie eenmaal, onder gewoonte, bij een ander dogma afgehandeld, dan kwam het in niemands gedachten op, om ook bij het leerstuk van de Voorbeschikking hiermede rekening te houden, en zoo is op het verband tusschen de schepping en herschepping bij de bespreking van dit dogma bijna ganschelijk niet gelet.

Slechts onder één gezichtspunt is bij de voorbeschikking ook van de schepping sprake geweest, t. w. bij het opkomen van de vraag, of men de Benedenvaldrijvers, of de Bovenvaldrijvers in het gevlei zou komen. Hoe, zoo vroeg men zich af, heeft God, toen Hij het besluit der praedestinatie nam, de personen voor zich gezien, of voor zich gesteld, als personen die reeds geschapen en gevallen waren, of wel als personen, die nog eerst geschapen stonden te worden. Een uiterst gewichtige quaestie, maar die op de wijze waarop ze werd voorgesteld, noch verder hielp, noch tot oplossing was te brengen. Een ieder toch, die van *'s menschen zijde* dit vraagstuk bezag, *moest* wel zonder aarzelen, met Walaeus de verkiezing

nemen als de verkiezing uit gevallen zondaars; en omgekeerd *moest* wel een ieder die de zaak van *Gods zijde* indacht, met Gomarus in een raadsbesluit, genomen vóór de grondlegging der wereld, de verkiezing verstaan als ook de scheppingsordinantie beheerschende. Al de twist die tusschen partyen over dit stuk getwist is, heeft de kerk dan ook geen schrede verder gebracht, om de eenvoudige reden, dat beide partijen uitgingen van een tegenovergesteld standpunt. De een stond vierkant op den vlakken grond omlaag; de ander bezag het geschil van den top der bergen, en daarom konden ze elkander niet verstaan. Het is daarom ook zoo ongerijmd te zeggen, dat een theoloog van onzen tijd „bovenvaldrijver" zou zijn; of ook om zich als „benedenvaldrijver" tegenover hem te willen stellen. Dit is eenvoudig daarom zoo ondenkbaar, omdat dit diepzinnig vraagstuk in onze eeuw een geheel anderen vorm heeft aangenomen. Zij die hier te lande, en zelfs in Amerika, tegen schrijver dezes zich te weer stelden, als hernieuwde hij, op dit punt, den gedachtengang van Gomarus, toonden dan ook noch den stand der quaestie, noch de strekking van zijn schrijven begrepen te hebben. Immers die strekking was nooit een andere, dan om aan te toonen, dat zich vergist, wie waant, dat Walaeus de klip waarop men hier dreigde te stooten, ontzeild had; en dat omgekeerd in Gomarus' stelsel als met den vinger op een zeer ernstig belang werd gewezen, dat niet mocht verwaarloosd worden. En dat belang school juist hierin, dat het verband tusschen de praedestinatie en het scheppingsbesluit niet mocht worden miskend.

Om uit het vele dat hier in aanmerking komt, slechts twee punten te noemen, wijze men er in de eerste plaats op, dat de verbondsbelofte van „*u en uwen zade*" niet toelaat „de scheppingsordinantie van de geboorte der kinderen" bij de uitverkiezing uit het oog te verliezen. De praedestinatie toch eischt dat ook bepaald zij, uit wat vader en wat moeder, en in wat omgeving, de verkorene het levenslicht zal zien, gelijk God tot Jeremia sprak: „Eer Ik u in moeders buik formeerde, heb Ik u gekend," hfdst. 1:5. Staat nu de geboorte van elk onzer in verband met het scheppingswerk, en met de ordinantiën die dit beheerschen en in stand houden, dan spreekt het toch immers vanzelf, dat het scheppingsbesluit en het verkiezingsbesluit niet te scheiden zijn. Dit vooreerst, en in de tweede plaats, niet alle menschen zijn gelijk. Er zijn soorten van menschen, er zijn typen van verschillenden aard, menschen van onderscheidenen aanleg, van zeer uiteenloopende talenten, reeds naar de temperamenten zijn ze ingedeeld. Nu is het natuurlijk voor de eeuwige heerlijkheid volstrekt met onverschillig, of de vergadering der volmaakte rechtvaardigen een saamvergadering zal zijn, waarin *alle* deze schakeeringen en soorten van talenten en temperamenten haar plaats vinden, om saâm het volle rijke menschenleven, dat God schiep, luisterlijk te doen schitteren, of wel, dat ze alle

van slechts één soort of van twee soorten zullen zijn, met uitsluiting van al de andere. In het laatste geval toch zou de verheerlijkte menschheid een *verminkte* menschheid zijn, en het grootste deel van Gods schepping in ons menschelijk geslacht voor eeuwig teloorgaan. Kan nu dit laatste niet, en moet dus het eerste gesteld, dan volgt ook hieruit, dat de praedestinatie ten nauwste met de schepping saamhangt, en dat dus ook in de Besluiten het verband tusschen het Besluit der Schepping en het Besluit der Voorbeschikking tot zijn recht moet komen.

XIII.

De praedestinatie in verband met „alle dingen".

> Om in de bedeeling van de volheid der tijden wederom alles tot een te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel is, en dat op de aarde is. EFEZE 1 : 10.

De „gemeene gratie," hoe warm ook bepleit, raakt toch weêr zoek, zoolang ge verzuimt, haar in de voorverordineering, of wilt ge, in het eeuwig raadsbesluit, op te nemen. Alleen wat daarin zijn wortel heeft, komt in de leer der kerk en in de studie der godgeleerden tot zijn recht. En het droeve feit, dat de „gemeene gratie", na door Calvijn zoo beslist beleden te zijn, en in strekking steeds van Gereformeerde zijde gewaardeerd te zijn, nochtans en in de Gereformeerde Confessiën en in de Gereformeerde Dogmatiek, zoogoed als geheel verwaarloosd is, dient in geen geringe mate aan de uitsluiting van dit leerstuk van de voorverordineering te worden geweten. In de voorverordineering zag men zoogoed als eeniglijk het bestel der *particuliere* genade omtrent de uitverkorenen en de verlorenen, en dientengevolge zwierf de „gemeene gratie" buiten de poorte rond, geen plek vindende voor het hol van haar voet. Zal hierin een keer komen, en het volle gewicht van de „gemeene gratie" bij de toekomstige ontwikkeling van onze godgeleerdheid in de schaal worden geworpen, dan is het strikt noodig deze onmiskenbare fout in het fundamentwerk te herstellen; iets wat niet wel doenlijk is, zonder dat een meer algemeene bespreking van het wezen der voorverordineering, voor zoover ze ook de opvatting der „gemeene gratie" beheerscht, voorafga.

Wie de vele uiteenzettingen van dit leerstuk der voorverordineering, in de geschriften uit de dagen onzer vaderen tot ons gekomen, aandachtig nagaat, kan tot geen andere conclusie komen, dan dat men toentertijd in

de praedestinatie uitsluitend zag: *Het raadsbesluit Gods over het eeuwig lot van de met bewustheid begaafde creaturen*. Aldus werd het uitgedrukt, om ook de engelen er bij op te nemen. Toch werd over de engelen bij dit leerstuk niet dan zeer ter loops gesproken, en kwam het leerstuk alzoo ten slotte bijna geheel neer op het raadsbesluit Gods omtrent het eeuwig lot, dat aan ons menschen, hoofd voor hoofd, beschoren was. Van de engelen *kon* in dat verband niet anders dan zeer ter loops gehandeld worden, overmits de praedestinatie inhield de vooruitbestelling van de genademiddelen ter verzoening en heiliging van den zondaar, en er zulke genademiddelen ten bate van de engelen natuurlijk *niet* besteld zijn. Een gevallen engel wordt niet gered, en de engelen konden uit dien hoofde hier niet anders voorkomen, dan voor zoover ze zalig zouden zijn en voor val in zonde bewaard, of ook voor zoover ze prooi van het verderf werden, en dies aanstonds en onherroepelijk aan dat verderf zouden zijn overgegeven. Dit nu zou men desnoods nog de *verkiezing* der goede en de *verwerping* der booze engelen kunnen noemen, maar de praedestinatie als zoodanig was op hen niet anders dan zeer van ter zijde toepasselijk. In hoofdzaak bleef dus de praedestinatie het raadsbesluit Gods omtrent het eeuwig resultaat, waarop de levensexistentie *van de menschen*, hoofd voor hoofd, zou uitloopen.

Ten bewijze, dat hiermeé niet te veel wordt gezegd, sta hier, bij wijze van voorbeeld, wat de bekende godgeleerde Petrus van Maestricht desaangaande in zijn anders zoo veelszins uitnemende Dogmatiek leeraarde. Hij zegt daar:

„Deze Voorverordineering is niets anders, dan het besluit Gods, aangaande de openbaring van zijne bijzondere heerlijkheid in den eeuwigen toestand der redelijke schepselen. Ze wordt een besluit genoemd, omdat ze Gods bepaalde uitspraak en gevoelen behelst, om door een vast en zeker beleid en raadslag uitgevoerd te worden. Al wat derhalve, in het voorgaande Hoofdstuk van het Besluit Gods in 't algemeen gezegd is, zulks komt wederom voor, om op de Voorverordineering toegepast te worden.

Benevens andere dingen, is er in 't bijzonder in de Voorverordineering: in de eerste plaats, eene voorstelling van het einde, de betooning of verklaring van Gods heerlijkheid, niet in 't algemeen van al Gods heerlijkheid, maar van zijne bijzondere heerlijkheid, namelijk ten eerste, van Gods macht en heerschappij. Rom. 9 : 22, willende zijne macht bekend maken. En vs. 21. Of heeft de pottenbakker geene macht over het leem? voorzooverre hij namelijk zijne schepselen, hoezeer ook vrij zijnde, kan schikken tot zoodanige gebruiken, als hij zelf wil, en uit eenen en denzelfden klomp,

naar zijn enkel louter welbehagen dezen te schikken tot een vat des toorns, genen tot een vat der eere en heerlijkheid: ten tweede, de heerlijkheid van zijne genade en barmhartigheid, Epheze 1:6. Tot prijs van zijne heerlijke genade, voor zoover hij het schepsel, niets anders dan toorn en eeuwige verdoemenis verdiend hebbende, niet alleen tot het eeuwige leven, maar ook zelfs door den dood van zijnen eigen en eeniggeboren Zoon, besloten heeft, te herstellen: ten derde, de heerlijkheid van zijne wrekende gerechtigheid, Rom. 9:22. Willende zijnen toorn bewijzen, namelijk, in de rechtvaardige veroordeeling en verdoeming van het hardnekkige schepsel.

Er is in de tweede plaats in de Voorverordineering een denkbeeld en begrip der middelen, en, als 't ware, een inzien daarvan, opdat God uit dezelve de bekwaamste, als 't ware, uitkieze. Die middelen nu zijn, ten eerste de genadige Zaligmaking, en eene rechtvaardige Veroordeeling of Verdoeming; want God heeft vastgesteld om hierin de heerlijkheid van zijne genade en rechtvaardigheid te openbaren. Ten tweede, de algemeene schepping van het gansche menschelijke geslacht: het oprichten met het geschapene menschdom van het Verbond der werken, het laten varen van dat Verbond, of de toelating van den val, opdat Hij namelijk een voorwerp zoude hebben, in wiens genadige zaligheid en rechtvaardige verdoemenis Hij openbaren zou de heerlijkheid van zijne barmhartigheid en van zijnen toorn. Alle welke dingen voor eenzelfde middel in het stuk der Voorverordineering samenloopen. Ten derde: Uit alle geschapene menschen eene uitkiezing van bijzondere personen, in welke met name Gods barmhartigheid en toorn openbaar worden zou.

Er is in de derde plaats eene Bedoeling en schikking der middelen, door welke de genadige zaliging van sommigen, en de rechtvaardige verdoeming van anderen zou uitgewerkt en bezorgd worden: namelijk de herstelling van genen door den Zoon als Middelaar en de overlating en verlating van dezen in hunne zonden. Waarvan te zijner plaatse meer.

Het voorwerp der Voorverordineering, waardoor dezelve daarboven van het besluit in 't gemeen verschilt, is het redelijke schepsel: engelen en menschen, ieder in 't bijzonder, namelijk omdat zij onderhevig zijn aan eenen eeuwigen staat, in welken Gods bijzondere heerlijkheid, door derzelver zaligheid en verdoemenis kan en moet verklaard en geopenbaard worden."

Dit laat aan duidelijkheid niets te wenschen over, en bevestigt volkomen wat we beweerden, dat de praedestinatie zoogoed als uitsluitend wordt opgevat, als een beschikking over het toekomstig lot van den enkelen *mensch*.

Evenzoo zegt a Marck in zijn *Merch der heilige Godgeleerdheid*: „Deze voorbeschikking is kortelijks: Gods besluit van de menschen, die in der tijd in en door de zonde vallen zullen, ten deele door Christus en het geloof in Hem te verlossen en zalig te maken tot eere van zijn genade en barm-

hartigheid; ten deele hen in hun ellende te laten en te verdoemen tot betooning van zijn strenge rechtvaardigheid" (p. 170).

En om nu niet meer te noemen, schrijft op gelijke wijze à Brakel, in zijn *Redelijke Godsdienst*, I, p. 170: „De praedestinatie is een . . . eeuwig Besluit Gods, om tot verheerlijking van zijn vrije genade eenige menschen te scheppen, onder de zonde te besluiten, en door Christus tot de zaligheid te brengen; alsook om tot verheerlijking van zijn rechtvaardigheid anderen te scheppen, in zonde te laten komen, en om de zonde te verdoemen."

Deze beperking van de praedestinatie tot de verkiezing of verwerping van den enkelen mensch is echter niet het eerst van deze Gereformeerde theologen uitgegaan. Veeleer mag gezegd worden, dat ze ten deze weinig anders deden, dan de leerwijze volgen, die zij in de oude school der Godgeleerdheid, gelijk die onder den invloed der scolastieken haar stempel ontving, gereed vonden. Reeds bij Thomas van Aquino vindt men dezelfde beperking van de praedestinatie tot de voorbeschikking van het eeuwig lot van mensch en engel; ook al moet toegegeven dat Thomas het verband tusschen de voorbeschikking en de voorzienigheid Gods nog sterker gevoelde dan dit later het geval was. Over het algemeen genomen vergete men dan ook nooit, dat onze Hervormers en de Godgeleerden, die na hem kwamen, er niet aan gedacht hebben, om een nieuwe theologie te willen scheppen, maar dat ze veeleer hetgeen in de scholen dusver geleeraard werd, overnamen, slechts onder correctie van wat men, krachtens het beginsel der Reformatie als dwaling had ingezien. Duidelijk kan men dan ook in de aloude geschriften over leerstellige Godgeleerdheid twee zeer onderscheidene bestanddeelen onderscheiden. Van de ééne zijde een aantal stukken, die omdat ze met het beginsel zelf der Reformatie in strijd geraakten, geheel omgewerkt en nieuw in elkaar gezet zijn. Maar ook van den anderen kant een aantal even belangrijke onderwerpen, die destijds *niet* in den strijd gewikkeld werden, en die men, dientengevolge, zonder eigen critiek of correctie, eenvoudig uit de boeken der Roomsche schoolleeraren overnam. Een sprekend voorbeeld hiervan is het volgende. Volgens de leer der Roomsche kerk komt de wedergeboorte in den zondaar tot stand door den Doop. Diensvolgens werd de wedergeboorte oudtijds uitsluitend bij het leerstuk van den Doop of van de Kerk besproken, en besprak men de heilsleer hoofdzakelijk onder de hoofdstukken van *de Boete en het Geloof*. Natuurlijk konden onze Gereformeerde theologen deze zienswijze omtrent de wedergeboorte niet overnemen. De wedergeboorte was hun: *niet* een vrucht van de actie der kerk in den Doop, maar resultaat van een rechtstreeksche werking van den Heiligen Geest in de ziel van den zondaar. Om wel te loopen, hadden zij alzoo de wedergeboorte moeten

overbrengen naar de heilsleer, en daarin achtereenvolgens moeten handelen van de *wedergeboorte* en van de *bekeering*. Dit echter deed men niet. Aan het oude kader gewoon, bleef men in de heilsleer alleen over de *Boete* en het *Geloof* handelen; en hieraan is het te wijten, dat het stuk der wedergeboorte feitelijk *niet* tot ontwikkeling is geraakt, en dat men de vraagstukken die hierbij ter sprake komen veeleer behandelde bij het *geloofsvermogen*.

Daarom kan het ons allerminst verwonderen, dat ook het leerstuk der Voorbeschikking *bleef* behandeld worden in den ouden trant, en naar de geldende opvolging, als in hoofdzaak op de zaligheid der verkorenen en op de verdoemenis der verlorenen doelende. Er brak natuurlijk ook in de dagen der Reformatie wel strijd over dit diepzinnig leerstuk uit, en veel strijd zelfs; maar die strijd gold schier uitsluitend het *onafhankelijke* karakter van de praedestinatie en haar *volstrektheid*. Er rees strijd over de vraag, of God de Heere in zijn voorbeschikkend besluit al dan niet afhankelijk ware geweest van iets in den mensch, zoodat feitelijk door het voorgezien geloof in den mensch het besluit Gods bepaald werd. En ook werd eenerzijds staande gehouden dat het besluit *volstrekt* was, d. i. dat het én alle middelen, én de volledige uitkomst, tot in de enkele personen toe, vastelijk bepaalde; terwijl anderen daartegenover beweerden, dat het besluit wel zekere conditiën stelde en zekere middelen aanwees, maar dat de finale uitkomst ten opzichte van de enkele personen *niet* in het besluit begrepen was. Over deze twee punten is door onze vaderen toen principiëel, eenerzijds met de Roomsche godgeleerden en anderzijds met de Remonstranten gestreden. Zij hielden vol, dat een afhankelijk en niet volstrekt Besluit in God *geen* Besluit was, en hebben dientengevolge in hun Dogmatiek deze beide stukken der waarheid breedvoerig uitgewerkt, en soms tot driemaal achter elkaar, eerst bij de *Praedestinatie*, daarna bij de *Verkiezing*, en eindelijk bij de *Verwerping* herhaald. Doch juist doordat al hun aandacht op de behandeling van deze twee vragen was saamgetrokken, lieten ze zich met de verdere uitwerking van dit leerstuk niet in. Ze hadden daar kracht noch tijd voor. De uitbanning van de Arminianerij vorderde al hun inspanning. En toen op de Synode te Dordrecht de overwinning op de Arminianen behaald was, volgde er een tijdperk van vermoeidheid en verslapping, waarin men weinig anders deed dan de mannen van vóór Dordrecht eenvoudig naschrijven.

Een tweede oorzaak kwam hierbij. Voor de gemeente Gods, en voor de enkele personen in de gemeente, en zoo ook voor de prediking, drong zich op niet onnatuurlijke wijze, juist *deze* zijde van de praedestinatie steeds naar den voorgrond. De wakker geworden ziel vraagt allereerst en aller-

meest naar zijn persoonlijke zaligheid, en hij zoekt bij voorkeur zulk een prediking, als hem voor dat stuk zijner persoonlijke zaligheid uitsluitsel geeft en licht verspreidt. Men bedenke toch wel, dat in den strijd met de Remonstranten de gemeenteleden zelven jaren lang deelgenomen hadden in de worsteling der geesten. In allerlei kring had men er den mond vol over, en zag elk goed Gereformeerde zich gedurig geroepen, om de waarheid der praedestinatie tegenover de misleiding der Arminianerij te verdedigen. En overmits in den boezem der gemeente deze strijd bijna altoos *persoonlijk* werd aangebonden, lag het in den aard der zaak, dat men van de praedestinatie bijna niet anders dan in haar toepassing op het eeuwig lot der enkele personen sprak. Zóó was het eenmaal ingezet, en zóó is het in de gemeente blijven hangen, en veilig mag gezegd, dat het gemis aan geloofsverzekerdheid, en het tot aan zijn dood toe tobben over zijn eeuwig lot, dat in zoo hooge mate de geloofskracht gebroken heeft, een rechtstreeksch gevolg was van deze eenzijdige opvatting der zaak.

En, wat ten slotte ook meetelt, de Heilige Schrift zelve geeft ons nooit dogmatiek, maar geeft de openbaring over de waarheid steeds in rechtstreeksch verband met de toestanden, te midden waarvan de profeten en de apostelen optraden. Dit nu had ten gevolge, dat ook in de Heilige Schrift verreweg de meeste plaatsen, waarin van de Voorbeschikking sprake is, haar in nauwer verband met den mensch nemen. En overmits destijds overal nog de methode stand hield, om met losse teksten te strijden, kan het niet verwonderen, dat voor de veel verdere beteekenis der Praedestinatie het oog veelal gesloten bleef. De mensch is metterdaad in het bestel Gods het *hoogste schepsel*, en juist dit leidt er zoo licht toe, om deswege *heel* de Praedestinatie zich om *den mensch* als het middenpunt te laten bewegen.

Toch was er steeds één punt, waarbij onze Gereformeerde vaderen deze eenzijdige opvatting braken, in zooverre ze namelijk, ondervraagd naar het „hoogste doeleinde" van alle dingen, onvoorwaardelijk, en zoo ook bij dit leerstuk het *Soli Deo Gloria* op den voorgrond plaatsten, en de zaligheid der uitverkorenen nooit anders dan in de *tweede* plaats lieten komen.

Deze zienswijze nu handhaafden ze ook bij de *Praedestinatie*, en geen onzer vaderen heeft ook dit onderwerp behandeld, zonder vastelijk uit te spreken, dat God de Heere ook in dit zijn Besluit allereerst en allermeest zijn eigen eere zocht. Aan dat hoogste einddoel werd al het overige, ook de zaligheid der uitverkorenen, ondergeschikt verklaard. Jammer was het slechts, dat ze dit wel in den aanhef onbewimpeld uitspraken, maar verzuimden, het in hun verdere ontwikkeling tot zijn recht te laten komen. Iets wat vooral daaruit te verklaren is, dat ze, zich vastklemmend aan de

uitspraken van den heiligen apostel Paulus in Rom. 9 : 22 en 23, oordeelden alles gezegd te hebben, indien ze als doel voor de verkiezing en de verwerping wezen op de openbaring der barmhartigheid en der gestrengheid Gods. Gevolg waarvan dan ook geweest is, dat ze in de leer der Voorbeschikking ook wel den Christus, en zijn vleeschwording, en zijn sterven, en zijn opstanding, en zijn hemelvaart, en zijn zitten ter rechterhand Gods inlaschten, maar dit alles onder geen ander licht lieten voorkomen, dan als „bestelde genademiddelen", om de zaliging der uitverkorenen te verwezenlijken.

Het is nu tegen deze eenzijdige en beperkte opvatting van het besluit der Voorbeschikking, dat verzet moet worden aangeteekend, niet het minst in naam der Heilige Schrift zelve. Op zulk een wijs toch isoleert men den mensch uit de overige schepping; men neemt den mensch apart, en laat de overige schepping glippen. Op die manier wordt de eenheid van Gods schepping, wordt de samenhang in zijn heilig bestel verbroken, en scheidt men wat God vereenigd heeft. De wereld is niet maar een zilveren schaal waarop de gouden appelen een oogenblik zijn neêrgelegd, om ze er straks weêr af te nemen; of, zonder beeldspraak, de wereld is niet maar een schouwtooneel waarop de mensch tijdelijk optreedt, om straks heel dat schouwtooneel weêr af te breken, en alleen den mensch over te houden, maar de wereld die God schiep, en de mensch dien Hij in die wereld plaatste, vormen één organisch geheel. God schiep „den hemel en de aarde", en die hemel en die aarde maken saâm het instrument zijner glorie uit. Die aarde en die hemel zijn niet zonder den mensch, maar ook die mensch is niet zonder die aarde en dien hemel denkbaar. Gelijk wel het oog alleen de glinstering der ziel openbaart, maar toch dat oog organisch één is met heel het lichaam, zoo ook is de mensch wel, als naar Gods beeld geschapen, de rijkste openbaring van Gods scheppende almogendheid, maar ook zoo is die mensch toch niet denkbaar zonder die wereld, wier orgaan en priester hij is. Hij is verwant aan het dierenrijk, verwant aan het plantenrijk, verwant aan het delfstoffenrijk. Hemel en aarde zijn in den mensch als in één brandpunt geconcentreerd. God heeft wel twee aparte dingen geschapen, eerst het heelal, en voorts den mensch bij en in dat heelal, maar dat heelal en dien mensch schiep Hij toch als één geheel. Noem dat heelal een machtig mystiek lichaam, dan is de mensch in dat lichaam *het hart*, waarin het leven klopt, den mond waardoor het heelal ademt, het oog waardoor dat heelal ziet. Maar hoe hoog ook de centrale plaats zij, die de mensch in dat heelal inneemt, ge moogt noch den mensch van dat heelal noch dat heelal van den mensch afscheiden. De mensch is geen schepsel, dat op het heelal als schip, op de haven der eeuwige ruste aanstuurt, om, is hij in die haven aangekomen, het schip vaarwel te zeggen, d. i. om alsdan aan het heelal den rug toe te keeren, en nu voortaan

alleen geestelijk met zijn God te te bestaan. Integendeel, hemel en aarde zijn door God als één machtig geheel geschapen, opdat eeuwiglijk in dat gansche, in dat grootsche, in dat volledige werk der schepping de naam onzes Gods zou verheerlijkt worden.

Het is dan ook in dien zin, dat de apostel ons openbaart, dat *dit* het welbehagen is, dat „God voorgenomen heeft in zichzelven, om namelijk *in de bedeeling der volheid der tijden alles weer tot één te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel en dat op de aarde is.*" Reeds vroeger is breedvoerig door ons uiteengezet, hoe dit „tot één vergaderen" hier beteekent: „weer onder één hoofd *in zijn organische eenheid herstellen*". Er ligt alzoo in die woorden, dat aarde en hemel één organisch geheel in de schepping waren; dat beide door de zonde uit deze hun organische éénheid zijn losgeraakt; en dat nu de eere Gods hieraan hangt, dat beide toch weer in hun organische eenheid, als de eene groote, heerlijke schepping zullen uitblinken. Dit nu leidt ons tot de geheel andere voorstelling, dat de Voorbeschikking ten doel heeft Gode de zekerheid te geven, dat van de volledige zelfverheerlijking die Hij door en van zijn scheppingswerk zocht, Hem niets ontga, maar ongebroken en onverlet toekome. Dit doel der schepping dreigde verijdeld te worden door Satan. En nu is de Voorverordineering daarin, en ook daarin alleen, van het scheppingsbesluit onderscheiden, dat het besluit der Voorbeschikking de middelen aanwijst en vaststelt, die er met volstrekte zekerheid toe leiden moeten, dat Gode, in weerwil van de zonde, nochtans de volle zelfverheerlijking uit zijn schepping eens zal toekomen. Daartoe is de Christus besteld, opdat onder dien Christus als het nieuwe Hoofd, de uiteengebroken stukken van hemel en aarde weêr tot één organisch geheel, naar Gods oorspronkelijke bedoeling, zullen hersteld worden.

Alzoo omvat het besluit der voorverordineering heel de historie, heel het verloop, dat aarde en hemel nemen zullen, en is het gericht op het einde, om uit gansch die schepping, en uit gansch dat heelal Gode zijn eere te doen toekomen. En eerst waar dat scherp gevat en onverkort erkend wordt, is het dan tevens in de tweede plaats duidelijk, hoe in dit voorbeschikte plan de mensch op den voorgrond *moest* treden. Immers al is hij slechts een stuk, een deel, een lid, een orgaan van deze wereld, hij is er tevens het *hoofdorgaan* van, en het is alleen door den mensch, dat die eere Gode namens en uit en door heel zijn schepping kan worden toegebracht. De mensch is de mond, de mensch is het hart, de mensch is het bezielde oog van gansch de schepping, en deswege zou er Gode geen eer uit zijn schepping kunnen toekomen, als die mond verstomde, dat hart ophield te kloppen, en dat oog verdonkerd werd. Daarom moet het

vaststaan, dat de mensch gered, dat de mensch tot nieuw leven verwekt wordt, en dat de mensch eens in zijn zaligheid Gode lof zal toezingen. Juist omdat de Voorbeschikking Gode zijn lof en eere *uit zijn gansche schepping* verzekeren wil, moet alzoo de zekerheid van 's menschen zaligheid in die voorbeschikking volledig zijn opgenomen. En ook overmits „de mensch" hier niets zegt, zoolang er geen zekerheid bestaat omtrent de vraag: „*welke* deze menschen zijn zullen," kan de Voorbeschikking niet voleind zijn, dan in de *persoonlijke* verkiezing, en dus ook de *persoonlijke* verwerping. Iets wat onze vaderen aldus uitdrukten: *Dat de Koning niet zonder onderdanen kan zijn.*

XIV.

Verband van praedestinatie en schepping.

> Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid.
>
> Rom. 11 : 36.

Alzoo, de *Voorbeschikking* doelt op het eindresultaat van „*alle dingen*", en niet eeniglijk op het finale lot van engelen en menschen. Dat „alle dingen" is zelfs de vaste uitdrukking, die de Heilige Schrift hiervoor bezigt. Wij spreken van „heelal". Dat woord kent onze Overzetting niet; zij spreekt alleen van „de wereld". Maar wil de Heilige Schrift nog duidelijker doen uitkomen, dat niet alleen deze aarde met haar dampkring, maar de gansche schepping Gods bedoeld wordt, dan drukt ze dit uit door „*alle dingen*". Zoo heet het van de schepping: „*Alle dingen* zijn door hetzelve gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt dat gemaakt is". En evenzoo, niet alleen het *ontstaan* maar ook het *bestaan* en het *bestaansdoel* omvattend, zegt de apostel ons dat „uit Hem, en door Hem, en tot Hem *alle dingen* zijn."

Eerst zoo ge „alle dingen" saam neemt, hebt ge geheel het werk Gods voor u. God schiep niet engelen en menschen, met nog allerlei overtollige dingen erbij. In Gods schepping is niets bijkomstigs, niets overtolligs, niets dat gemist kan worden. Er is, om het sterk uit te drukken, geen stofken te veel geschapen, geen druppel water meer dan eisch was, voortgebracht, en zoo ook is er onder de duizenden starren aan het firmament niet één diamant in den Melkweg, die zou kunnen ontbreken. Het is alles één; het vormt alles één geheel; het maakt alles te zaam het groote organische

heelal van den Heere onzen God uit, d. i. de wereld zijner verlustiging, of liever nog, *het bestelde instrument zijner glorie.*

„*Tot prijs zijner heerlijkheid*" riep God alle dingen, die niet waren, tot aanzijn. Zelfs tot driemalen wordt dit in de hymne der Voorbeschikking, die Epheze 1 ons voorzingt, herhaald. Eerst in vs. 6; dan in vs. 12, en eindelijk in vs. 14. Niet uw heerlijkheid, maar de heerlijkheid van uw God is het hoogste doeleinde. En de eindpaal van den weg Gods is niet maar dat die heerlijkheid er zij, maar dat die heerlijkheid *geprezen* worde. „Tot *prijs* zijner heerlijkheid". En dat de heilige apostel ook in Epheze 1 dit verheven einddoel niet tot den mensch beperkt, maar het uitstrekt tot gansch de schepping, blijkt niet alleen uit zijn verklaring, dat God „*alles* weêr tot één wil vergaderen," maar ook uit wat hij er in vs. 11 bijvoegt: „die *alle dingen* werkt naar den raad zijns willens." Ge kunt, ge moogt daarom de overige schepping, buiten den mensch, niet van de Voorbeschikking uitsluiten. Natuur en genade zijn twee rijken, maar onder één Koning, en de rijksgedachte van dien Koning der koningen strekt zich uit over al wat „*op* de aarde, *boven* de aarde in den hemel en *onder* de aarde is." Lees en herlees het maar in het diep doorgaande, alomvattende, organisch het al ineenzettend woord uit Col. 1 : 16—20: „Want door Hem zijn *alle dingen* geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten, *alle dingen* zijn door Hem en tot Hem geschapen; en Hij is vóór alle dingen, en *alle dingen* bestaan te zamen door Hem. En Hij is het Hoofd des lichaams, namelijk der gemeente, Hij die het begin is, de eerstgeborene uit de dooden, opdat Hij in alles de eerste zou zijn. Want het is des Vaders welbehagen geweest, dat in Hem *al de volheid* wonen zoude, en dat Hij door Hem, vrede gemaakt hebbende door het bloed zijns kruises, door Hem zeg ik, *alle dingen* verzoenen zou tot zichzelven, hetzij de dingen die op de aarde, hetzij de dingen die in de hemelen zijn."

Zelfs de zoo dikwijls ook in onze dagen besproken vraag, of de Christus toch zou gekomen zijn, ook al ware de mensch niet gevallen, verliest daardoor haar beteekenis. Zeer zeker toch moet geprotesteerd tegen de dwaalleer, van Origenes' dagen af verkondigd, alsof er een menschwording Gods in Christus ook onder een zondelooze menschheid zou hebben plaats gegrepen. Van zulk een menschwording Gods *buiten* zonde weet de Heilige Schrift niets, en steeds wordt heel de Schrift door beleden, dat Christus gekomen is, om zondaren zalig te maken en een wereld, die God schiep, en nog altoos, als het werk zijner handen, liefhad, te behoeden. Wat ook de Ethischen in onze dagen dienaangaande bepleit en gepredikt hebben, is uitvloeisel van pantheistische philosophie geweest, en moet in naam der Heilige Schrift worden verworpen. — Maar evenmin mag staande worden

gehouden, dat de Vleeschwording des Woords bijkomstig en toevallig was. Geen oogenblik is het onzeker en twijfelachtig geweest, of de Christus wel zou komen, en niemand mag zeggen, dat het in 's menschen macht heeft gestaan, de geheele openbaring der heerlijkheid Gods in Christus te voorkomen. Er zijn niet twee wereldplannen bij God geweest, het ééne voor het geval dat de mensch staande bleef, en het andere voor de mogelijkheid dat hij viel. Gods raad is één van eeuwigheid af, niet conditioneel, maar vast in zichzelf, en het is *die* raad Gods die *alleen* bestaat en eeuwig bestaan zal.

Alzoo één raad, waarin geen andere wereld voorkomt, dan deze wereld die in zonde viel, en die door de liefde Gods in Christus behouden wordt. Het besluit der *Schepping* en het besluit der *Voorbeschikking* zijn dan ook niet twee naast elkander liggende, twee aan elkaar gehechte, maar in wezen gedeelde besluiten. Integendeel, er is niets dan één eenig Besluit, en zoo we nochtans van meerdere besluiten gewagen, zoo geschiedt dit alleen omdat wij den rijken inhoud van het eeuwig raadsbesluit, naar de behoefte van ons kort en klein begrip, in zijn deelen onderscheiden. Maar in zichzelf is en blijft het één, en wat wij Voorbeschikking noemen is in dit besluit slechts dat deel, waarin besloten is *dat* en op *wat* wijs God de Heere, in weerwil van de zonde, nochtans zijn één en eeuwig doel met zijn schepping bereikt. Dat nu in dit besluit der Praedestinatie de menschheid op den voorgrond treedt, is alleen omdat ook in den oorsprong aller dingen de menschheid het *hoofd*-stuk is der geheele schepping Gods. Een weinig minder dan de engelen in oorsprong, maar bestemd om eens zelfs de engelen te oordeelen. Het hart, de kern, het keurgesteente van Gods schepping. Haar orgaan, haar priesteresse, haar onderkoning onder God. Daarom is het de rang van den Christus om voor God te treden als het Hoofd *dier menschheid*, is het zijn roeping als Hoofd dier menschheid *alle dingen* aan zich te onderwerpen, en zal het eens het hoogste toppunt zijner eeuwige glorie zijn, om het Koninkrijk Gode en den Vader over te geven, opdat God zij alles in allen.

Staat het nu alzoo met de Voorbeschikking, dan zal men ook terstond gevoelen, waarom het niet aangaat te zeggen, dat wel enkele menschen uit de massa behouden worden, maar dat de menschheid teloorgaat. Zoo *is* het geleerd, en zoo wordt het *nog* vaak geleerd. En voorzoover daarmeê bedoeld wordt, dat „velen geroepen zijn, maar slechts weinigen verkoren", als ook dat geroepen zijn bepaalde, bij God met name bekende personen, en dat deze allen en deze alleen zullen zalig worden, is op deze voorstelling niets aan te merken, en wordt ze ook door ons volstrekt beaamd. Maar als men nu, verder gaande, spreekt van enkelen „die als een brand-

hout uit het vuur gerukt worden", en dat het menschelijk geslacht als zoodanig voor eeuwig voor God verloren is, dan moet tegen deze averechtsche voorstelling zeer ernstig geprotesteerd. Reeds tegen de uitdrukking: „een brandhout uit het vuur gerukt" dient in dit verband gewaarschuwd. Een brandhout is een stuk hout, dat van het veld of uit het bosch in huis is gebracht, met het doel om er het vuur meê te onderhouden. Is nu zulk een brandhout eenmaal op het vuur gelegd, dan laat men het branden, en rukt niemand het er uit, eenvoudig wijl dit tot niets zou dienen. Er staat dan ook in onze Overzetting (Zach. 3 : 2) niet, een „brandhout" maar een „*vuurbrand*" uit het vuur gerukt, wat kennelijk bedoelen moet, dat iets verkeerdelijk in het vuur geraakt was, in dat vuur reeds vlam had gevat, zóó verbrand zou zijn, maar nu nog tijdig uit het *vuur uitgerukt* en voor verbranding *bewaard* is. Doch dit slechts in het voorbijgaan. Hoofdzaak is hier, dat wie slechts van de redding van enkele menschen spreekt, en het menschdom, de menschheid, het menschelijk geslacht beschouwt als iets dat voorbij en teloor gaat, toont niet te verstaan, wat *de menschheid*, ja in het algemeen niet te begrijpen, wat een *organisme* is.

Eenige wortelen, met eenige takjes, eenige bladen, en eenige bloemen, maken nog volstrekt geen plant. Een plant vormen ze dan eerst, als ze alle saâm uit één kiem zijn opgekomen, en met levenssamenhang aan elkander vastzitten. Evenzoo is het bij een dier. Zekere hoeveelheid bloed, spier, zenuw, been en huid maken nog volstrekt geen dier uit. Integendeel, als de slachter heel zulk een verzameling stukken in zijn winkel heeft uitgestald, hangt er toch geen rund en hangt er geen kalf meer, maar is het rund en het kalf weg. Slechts zóólang was het dier aanwezig, als al deze stukken en deelen als lidmaten van één levend lichaam in elkander zaten. Het staat dus volstrekt niet gelijk, of ik zeg: Hier zijn eenige takken, eenige bladen, eenige bloemen, maar de boom is weg, of dat ik zeg: Daar staat de boom met nog eenige takken, nog eenige bladen en nog eenige bloemen, maar al het overige is er van afgesnoeid. Een boomgaardenier, wien men boodschapt: Er liggen in uw boomgaard nog eenige takken met rijke appelen, maar de boomen zelf zijn omgehakt en teloorgegaan, zou daaraan terstond weten, dat hij zijn boomgaard kwijt was, en dat die enkele takken met appelen ternauwernood voorbijgaande waarde voor hem hadden. En zoo nu ook gaat het niet aan, van den hemelschen Landman te zeggen, dat God wel een stam der menschheid in zijnen hof geplant had, maar dat die stam teloor is gegaan, en dat dit daarom niet hindert, omdat toch enkele takken van dien stam gespaard zijn gebleven. De stam, de boom, de plant is nog heel iets anders dan de takken, de bladeren en de vruchten. De stam gaat in waardij alle toevallige takken te boven. En wie wel afweet van het voortbestaan van enkele bloemen, maar de plant als verloren beschouwt, heeft wel een bouquet, een ruiker,

een tuil, maar de plant is hij kwijt; hij is verarmd. En zoo nu laat ge God door Satan verarmen, indien ge stelt, dat God, die de menschheid als een stam, als een geslacht, als één plant, als een machtig organisch geheel schiep, die menschheid, dat menschelijk geslacht zich door Satan ziet ontwringen, om zelf als God niet dan enkele stengels en enkele afgesneden bloemen van die plante zijner schepping over te houden. Dit bedoelt men dan wel niet zoo, maar het ligt er in, en getuigt van gebrek aan doordenken, indien men op die wijze van de zaliging der enkelen spreekt.

Niet een tuil van verkoren personen zal eens voor God geuren, maar de *plante* zelve der geredde menschheid zal eens voor God eeuwiglijk bloeien. Dit toont de Heilige Schrift klaarlijk, waar ze de verkorenen ledematen noemt van *één* organisme, en allen saam ons voorstelt als saam een lichaam uitmakende, welks hoofd Christus is; waar ze een ander maal ons die verkoren menschheid toont niet als een bussel afgesneden ranken, maar juist als ranken ***in den wijnstok***; of ook betuigt, dat wie leven heeft, eene plant met Christus geworden is. Dit nu mag niet zoo verstaan, alsof deze personen eerst van het oorspronkelijk lichaam der menschheid werden afgesneden, en alsnu tot een nieuw lichaam onder Christus in elkaar werden gezet. Hoe toch kan men zich zoo iets denken? Een plant waarvan ge enkele takken en bloemen afsnijdt, om alsnu uit die afgesneden takken en bloemen een nieuwe plant saâm te stellen. Verbeeld u het lichaam van een dier of mensch, waarvan ge enkele ledematen afsnijdt, om die afgesneden ledematen, met een nieuw hoofd er op, weer tot een lichaam te maken. Een plant, een lichaam ***maakt*** men niet, en zet men niet in elkaar. Het onmisbaar kenteeken van elk organisme is juist dat het uit een kiem opgroeit en een in zichzelven is en blijft. Daarom leert Paulus dan ook in 1 Cor. 15 dat opstanding is: het opnieuw uitloopen van het leven uit de stervende kiem. En nadat hij dit eerst op de opstanding van ons ***stoffelijk*** lichaam heeft toegepast, past hij het daarna, en in rechtstreeksch verband, ook toe op het „lichaam der menschheid", als hij zegt: „Een natuurlijk lichaam wordt er gezaaid, een geestelijk lichaam wordt er opgewekt. Er is een natuurlijk lichaam, en er is een geestelijk lichaam. Alzoo is er ook geschreven: De eerste mensch Adam is geworden tot eene levende ziel, de laatste Adam tot een levendmakenden geest. Maar het geestelijke is niet eerst, doch het natuurlijke, daarna het geestelijke. De eerste mensch is uit de aarde, aardsch; de tweede mensch is de Heere uit den hemel. Hoedanig de aardsche is, zoodanige zijn ook de aardschen; en hoedanig de hemelsche is, zoodanig zijn ook de hemelschen; en gelijkerwijs wij het beeld des aardschen gedragen hebben, alzoo zullen wij ook het beeld des hemelschen dragen." vs. 44—49. Juist daarom heeft Christus dan ook niet een menschelijk lichaam voor de jaren zijner

omwandeling op aarde *geleend*, maar is Hij *in ons geslacht* ingegaan, en is uit ons gesproten als een kind des menschen, of wilt ge, als de Zoon des menschen uit de menschheid voortgekomen.

Hiermede geheel in overeenstemming betuigt de Christus dan ook in Matth. 13 : 25, dat niet de *verkorenen* worden afgescheiden van de menschheid, zoodat deze teloor gaat, en slechts die enkelen behouden worden, maar omgekeerd, dat de *verlorenen* worden afgescheiden. Zeker, er zijn schapen en bokken, en de herder scheidt die vaneen; maar als het er nu op aankomt om te beslissen, of de bokken weg moeten en de schapen blijven, of wel dat de bokken blijven en de schapen weg moeten, heet het met nadruk in Matth. 25 : 34 tot de schapen, *dat zij blijven* en het Koninkrijk beërven, en wordt tot de bokken gezegd, dat zij er uit moeten: *Gaat weg van mij*, gij vervloekten. Zoo ook *blijven* de goede ranken aan den wijnstok, en de ranken die er af worden gesnoeid en in het vuur worden geworpen, zijn de kwade en onnutte. En ditzelfde nu leert de Heere in Matth. 13 zelfs omstandig en in opzettelijk gekozen beelden. In zijn verklaring van de gelijkenis van het onkruid en de tarwe, zegt de Heere met zoovele woorden: „Die het goede zaad zaait, is de Zoon des menschen; en de akker is de wereld; en het goede zaad zijn de kinderen des Koninkrijks; en het onkruid zijn de kinderen des boozen; en de vijand, die het gezaaid heeft, is de duivel; en de oogst is de voleinding der wereld; en de maaiers zijn de engelen. Gelijkerwijs dan het onkruid vergaderd en met vuur verbrand wordt, alzoo zal het ook zijn in de voleinding der wereld," vs. 37—40. En nu volgt er in vs. 41, 42: „De Zoon des menschen zal zijne engelen uitzenden, en zij zullen uit zijn Koninkrijk *vergaderen*, d. i. *wegrapen, alle de ergernissen*, en degenen die de ongerechtigheid doen; en zullen ze in den vurigen oven werpen; daar zal weening zijn en knersing der tanden." Alzoo zullen de verlorenen *uit* zijn Koninkrijk weggeraapt en verwijderd worden. Zij gaan er uit, en zij worden in den vurigen oven geworpen. Niet de anderen; die *blijven*. — En nogmaals leert Jezus geheel hetzelfde in de gelijkenis van het vischnet, aan welks slot het heet, vs. 49 en 50: „Alzoo zal het in de voleinding der eeuwen wezen. De engelen zullen uitgaan, en de boozen uit het midden der rechtvaardigen *afscheiden;* en zullen ze in den vurigen oven werpen; daar zal zijn weening en knersing der tanden." Alzoo ook hier zijn het de rechtvaardigen, *die blijven*, en *„de boozen worden uit het midden der rechtvaardigen afgescheiden."* Zoo ook was er een „stam Davids", d. i. het Davidisch geslacht, en die stam werd tot op den tronk afgehouwen, en al het opgegane hout er afgekapt, maar de tronk bleef in den grond leven, en uit dien afgehouwen tronk van Isaï kwam weer een rijsken voort.

Juist zooals de Heere het ook tot Jesaja in zijn roepingsvisioen van Israël zei, dat het volk tot op zijn wortel zou worden afgekapt, maar dat er een tiende gedeelte zou blijven aanzitten; dat daarna ook dat overgebleven tiende gedeelte zou worden afgekapt; zoodat er niets aan den tronk overbleef; maar dat er ook zoo in dien tronk het heilige zaad zou *overblijven*, en dat dit heilig zaad in den tronk het steunsel zijn zou en de profetie der toekomst in zich zou dragen (hfdst. 6 : 13). En dit licht de Heere dan ook aan Jesaja in dezer voege toe, dat het met het volk zou gaan als met een eikeboom, of een haageik, die wel zijn bladeren *afwerpt*, maar nochtans uit zijn stam weer opbloeit. Zoo toch staat er in vs. 12 en 13: „Want de Heere zal die menschen verre wegdoen, en de verlating zal groot wezen in het binnenste des lands. Doch nóg een tiende deel zal daarin zijn, en het zal wederkeeren, en zijn om af te weiden. Maar gelijk de eik en gelijk de haageik, in dewelken *na de afwerping der bladeren* nog steunsel is, alzoo zal het heilige zaad het steunsel daarvan zijn." Alzoo ook hier *afwerping* van het verlorene, onderwijl de stam blijft, en opnieuw uitbot. Iets waaraan nóg zij toegevoegd, dat ook Paulus in Rom. 11 spreekt van de gezaligde menschheid, als van een boom, *waarvan de wilde takken worden afgebroken*. Ook hier dus *niet* de voorstelling dat de boom weggaat, en enkele takken gered worden, maar omgekeerd, dat de boom blijft, en de wilde takken er af gaan. Ja zelfs, dat wie van elders gered zal worden, in dezen blijvenden boom moet worden ingeënt. Het is op dezen grond, dat we als onschriftuurlijk afwezen elke voorstelling, die ons wil glooven doen, dat de boom, de stam der menschheid weggaat, en dat de goede takken er worden afgebroken. Neen, ook bij de menschheid, ook bij ons menschelijk geslacht, gaat de vaste regel van *alle* organisch leven door: de boom, de stam blijft, maar de waterloten en de verkankerde takken gaan er van af. Of anders gezegd: De menschheid wordt zelve vernieuwd, ons menschelijk geslacht als zoodanig wordt herschapen, en wat niet ten leven verkoren is, wordt er afgebroken, er van afgescheiden, en gaat er van weg.

Het is er meê als in de dagen van Noach. Van de millioenen menschen die er destijds leefden, werden slechts *acht personen* in de arke gered, en toch ontkent niemand, dat in die arke *ons menschelijk geslacht* gered werd. Anders toch zou men moeten zeggen, dat er na den Zondvloed *geen* menschelijk geslacht meer bestaat. Ook toen bleef alzoo de stam der menschheid in de arke, en de millioenen wilde takken waren er afgebroken. En wat toen de Zondvloed deed, dat doet ook nu de Doop, als Sacrament der wedergeboorte. Iets waarop de heilige apostel Petrus met zooveel nadruk wijst als hij spreekt van de dagen van Noach, en nu zegt: „Die eertijds ongehoorzaam waren, wanneer de lankmoedigheid Gods

eenmaal verwachtte in de dagen van Noach, als de arke toebereid werd; waarin weinige (dat is acht) zielen behouden werden door het water; waarvan het tegenbeeld, de doop, ons nu ook behoudt, niet die eene aflegging is der vuiligheid des lichaams, maar die eene vraag is eener goede consciëntie tot God, door de opstanding van Jezus Christus," 1 Petr. 3:20, 21. In zulk een uitspraak ziet nu de oppervlakkige lezer niets dan een aanhaling, maar wie de Schrift doorgrondt, leert en weet meer. Het is de aanduiding van de overeenkomst tusschen hetgeen toen geschied is, en nu geschiedt. *Toen*: al de overigen afgescheiden, afgesneden en vergaan, maar ons geslacht in de arke gered. En zoo *ook nu*: de heden der booze consciëntie vergaan, maar de heden der goede consciëntie *behouden door het water des doops*. Niet door de kracht van dit water, maar door de kracht der *opstanding van Christus*, want juist in die opstanding van Christus is de opstanding, de herschepping der menschheid, in beginsel gegeven. En daarom volgt er van Christus in vs. 22: „Welke is aan de rechterhand Gods, opgevaren ten hemel, de engelen, en machten, en krachten hem onderdanig gemaakt zijnde." Alzoo de herboren, de herschapen, de vernieuwde menschheid onder Christus als haar hoofd, en zulks weer niet die menschheid *buiten* de overige schepping, maar in verband met alle dingen, met gansch het heelal. „Alle engelen, en machten, en krachten hem onderdanig."

Toen dan ook onze vaderen in hun Doopsformulier aan het gebed toegekomen, van Noach en zijn acht zielen gewaagden, en de kerken bidden leerden: „Gij, o God, die de onboetvaardige wereld met den Zondvloed gestraft, maar Noach en zijn acht zielen behouden hebt," overlaadden ze het gebed niet met een overtollige herinnering, maar beleden ze een heilige, alomvattende, heel de bestemming der kerk uitdrukkende waarheid. Gelijk toen de onboetvaardige wereld onderging, en toch het wezen der wereld en het wezen van ons menschelijk geslacht in de arke behouden werd, zoo behoudt nu ook God, door den Doop, d. i. door de herschepping, vernieuwing en wedergeboorte, waarvan de Doop het zinbeeldig Sacrament is, den door Hem geschapen en voor zijn eigen heerlijkheid bestemden stamboom van *ons menschelijk geslacht*, en met dat menschelijk geslacht *heel* zijn oorspronkelijke schepping, of wilt ge: „alle dingen," ook al gaat het verworpene er eens uit weg en voor eeuwig teloor.

En verstaat ge nu alzoo de Voorbeschikking als het vrijmachtige raadsbesluit Gods, om eens alle zonde, alle ergernis, al wat verworpen en verloren is, uit zijn Goddelijke schepping af te scheiden, en de aldus gezuiverde schepping, met het menschelijk geslacht als haar kern en middelpunt, tot de eeuwige heerlijkheid te leiden, en in die verheerlijking van

zijn werk zichzelven te verheerlijken, mits zóó, dat vaststa, welke personen die herboren menschheid zullen uitmaken en welke niet, immers dan springt het terstond in het oog, dat de *gemeene gratie* niet van dat besluit der Voorbeschikking *kan* worden uitgesloten. Immers zonder die gemeene gratie zou er geen ontwikkeling van ons menschelijk geslacht geweest zijn, maar heel ons geslacht reeds bij Adam in den eeuwigen dood zijn afgesneden geweest. Zonder die *gemeene gratie* zou er geen plek op aarde voor Gods kerk geweest zijn, om op te komen en zich te ontplooien. En ook zonder die *gemeene gratie* zou voor de uitverkorenen zelven geheel die *voorbereidende* genade ontbroken hebben, die ons Arminiaansch maakt als we haar *particulier* nemen, en die alleen als deel der gemeene gratie recht en reden van bestaan heeft.

XV.

Triomf over Satan.

> Maar toch, o mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt? Zal ook het maaksel tot dengene, die het gemaakt heeft, zeggen: Waarom hebt gij mij alzoo gemaakt?
>
> Rom. 9 : 20

We achten, dat het ons metterdaad gelukt is, door onze drie voorafgaande opstellen de „gemeene gratie" in haar organisch verband met het overige lichaam der Dogmatiek te doen uitkomen. Tot dusver was het in veler schatting meer een op zichzelf staande Dogmatiek, en dan de „gemeene gratie" of algemeene genade *die er zoo bij kwam*. Een aanhangsel, een toevoegsel, een óók niet te vergeten genadedaad, maar buiten samenhang met het overige genadebestel. Thans echter kwam dit heel anders te staan. Vloeit alles uit het Besluit Gods voort, welnu, dan moest ook aan die „gemeene gratie" haar plek en plaats in dat Besluit aangewezen. Zoo vloeit ze met die particuliere genade, als eigen, maar toch even frissche, heldere beek van de bergen van Gods heiligheid naar de vlakte dezes aardschen levens neder. Doch zelfs dit was ons niet genoeg. In het altoos ééne Besluit, plegen we toch het Besluit der Voorverordineering af te zonderen en op zichzelf te nemen, en zoodra de Voorbeschikking is afgezonderd, hangt aan haar de finale van het Heelal, de eindelijke glorie onzes Gods, en in die glorie dan tevens de zaligheid en de heerlijkheid van al zijn gunstvolk. Al gaf men derhalve toe, dat de „gemeene gratie" uit het

generale Besluit vloeit, toch bleef ze nog buiten de poorte omdolen, zoolang haar niet ook in het Besluit der Voorverordineering haar eigen noodzakelijke plaats was aangewezen. Het dualisme hield dan aan. Alleen wat particuliere genade was, raakte dan de heiligheden Gods, en wat er van de verdere schepping werd, of ook met de Heidenen en de verworpenen op aarde gebeurde, lag er buiten, werd bijzaak, en boeide ternauwernood onze aandacht.

Thans daarentegen is aangetoond, hoe de „gemeene gratie" in de Voorbeschikking zelve ligt ingevlochten. En dat niet als een onbehuisde, aan wie een noodplaatsje onder het dak der particuliere genade wordt ingeruimd; maar als in die Voorverordineering een onmisbare schakel, er volstrekt onafscheidelijk van, en eene noodzakelijk als eigen huisgenoote op te nemen, te erkennen en te waardeeren bestanddeel. Zelfs weigerden we voor haar de altoos eenigszins vernederende rol te aanvaarden, als deed ze slechts dienst onder de vele *middelen*, die tot de zaligheid der uitverkorenen moeten saamwerken. Heel die voorstelling verwierpen we. Ten opzichte van de *zelfverheerlijking Gods* komt *alles*, zonder onderscheid, als middel te staan. Ook de Vleeschwording. Ook de Opstanding van Christus. Ook zijn Verlossingswerk. En zoo dus ook de „gemeene gratie". Maar dit is dan ook heel iets anders. Aan de *zelfverheerlijking van den Drieëenigen God* wordt al wat leeft of adem heeft, in gansch de schepping dienstbaar gesteld; maar dit juist gaat zeer verre uit boven de beperkte gedachte, alsof het ééne schepsel slechts dienstbaar gesteld werd aan de voleinding van het andere schepsel. En onder dit opzicht nu bleek ons ook dit van de „gemeene gratie", dat ze te verstaan is onder het hooge gezichtspunt van de glorie die God voor zichzelven zoekt.

Het verschil tusschen deze en de gemeene voorstelling verstaat men het best, als men het oor te luisteren legt in die uitmiddelpuntige kringen, die scherp en kras uit de Verkiezing leven, maar niet dan nadat ze de Verkiezing uit het geheel van Gods raadsplan hebben losgemaakt. In die kringen toch heeft de belijdenis der Uitverkiezing vaak de uitwerking, dat ze het menschelijk hart niet teeder en klein maakt, maar verheft en tegelijk vereelt. De uitverkorene in zulke kringen wandelt dan om met zeer hooge gedachten van eigen treffelijkheid, niet om wat in hem zelven is, maar om de gunste zijns Gods die op hem rust. En voorts beschouwt hij nu het overige menschdom als volstrekt bijkomstig, slechts komende om te vergaan, en geen anderen dienst doende, dan om hem te dienen. Geliefd is dan het beeld van het kaf en het koren. Om het koren, niet om het kaf is het te doen. De uitverkorenen nu zijn het koren, maar opdat het koren er komen zou, moest eerst het kaf zich aan spriet en halm ontwikkelen.

Doch is het koren eenmaal uitgedorscht, dan heeft het kaf uitgediend, en nut tot niets dan om op het vuur geworpen te worden. En zoo is het zelfs voorgekomen, dat kinderen van hun ongeloovigen vader of van hun ongeloovige moeder dorsten zeggen: „Ze zijn mijn kaf geweest, om mij als koren te doen uitkomen, maar verder is er niets aan." Leg daarnaast nu Paulus' ontzettende taal eens: „Ik wenschte wel van Christus verbannen te zijn, voor mijn broederen naar het vleesch", en zoekt zelf het woord, waarmeê ge zulk een zondige taal der geestelijke zelfverheffing brandmerken zult. En toch mist ge het recht, om de zoodanigen daarover hard te vallen. Immers zij deden niets anders dan de juiste en zuivere gevolgtrekking opmaken, uit wat ge hun zelf geleerd hadt. Is het toch waar, dat al wat buiten de particuliere genade staat slechts dienst doet, om als middel de zaligheid der uitverkorenen te verzekeren, op wat grond zult ge hun dan het recht betwisten, deze voorstelling ook op hen zelven toe te passen?

Ziet ge daarentegen de fout van deze voorstelling in, en erkent ge dat ook de schepping, en ook de gemeene gratie, aan de *zelfverheerlijking Gods* dienstbaar zijn gesteld, dan zou zoo hoonende gedachte nooit in zulk een kind ten opzichte van zijn vader en moeder hebben kunnen opkomen, en zou zijn ingezien, hoe ook deze verlorenen schepselen Gods zijn, die in het groot en machtig bestel des Heeren Heeren zijn glorie dienen moeten. God schiep den hemel en de aarde, met al wat er in is, tot zijn glorie. Satan maakte zich op, om aan God die glorie van zijn werk te betwisten. En nu is heel de Voorverordineering niets dan de klare, heldere, geheel vrijmachtige en alles volstrekt bepalende uitdrukking van den wil Gods, om dien toeleg van Satan niet alleen te verijdelen, maar juist om Satans toeleg te gebruiken, teneinde de glorie die Hem uit zijn werk moet toekomen, nog grooter te maken. Let er toch wel op, dat de genade niet alleen de breuke herstelt en de wonde heelt, maar de boosheid van Satan en de zonde des menschen als middel aanwendt, om, vlak tegen den wil van Satan en den toeleg des zondaars in, die boosheid en die zonde zelve als middel aan te wenden, teneinde de zelfverheerlijking Gods op te voeren *tot nog hooger peil*. En dit nu zoo zijnde, mag nooit en nimmer het schepsel, en dus ook niet de uitverkorene, zichzelven als *doeleinde* in de reeks der middelen inschuiven, en zeggen: *Dat is om mij!* Neen, het is nooit om u, maar alles gaat steeds om God, en om God alleen. En zoo ook zijt en bestaat gij, met al het overige, alleen en eeniglijk *om uw God*.

Tot die hoogte van beschouwing trekken we nu ook de *„gemeene gratie"* op. Zeker, de „gemeene gratie" was onmisbaar voor het optreden van Christus' kerk, zoo onder Oud als Nieuw Verbond. Denk u de „gemeene gratie" geheel weg, en reeds lang voor den Zondvloed zou geheel ons menschelijk geslacht niet enkel geheel verwilderd, maar in krankzinnigheid, zelfmoord en algeheele verdierlijking onder zijn gegaan. Zonder de „gemeene

gratie" zou Noach met zijn gezin lang voor den Zondvloed uitgemoord zijn geweest, en geen arke ooit op de wateren der behoudenis hebben gedreven. En evenzoo kan en moet beleden, dat noch in de dagen der patriarchen, noch in het land Gosen, noch in Palestina het volk des Heeren had kunnen opkomen en stand houden, indien de volken van rondom niet door de „gemeene gratie" in hun boosheid getemperd waren, maar nog tien en twintig graden onder het zedelijk peil der kannibalen van Nieuw-Guinea of Afrika's binnenlanden waren gezonken geweest. Naar de gewone uitdrukking is het volkomen waar, dat de kerke Gods zonder de „gemeene gratie" geen plek zou gevonden hebben voor het hol van haar voet. En evenzoo is het ten volle waar, dat elk uitverkorene in zijn eigen leven bewarende genade van zijn God kent, waardoor de uitgisting der boosheid in hem getemperd, en het ontkiemen van allerlei zaden van zonden in zijn hart werd tegengehouden. Een enkel maal moge een Godvergeten booswicht nog vóór zijn sterven tot bekeering komen, maar gemeenlijk is dit de weg des Heeren met zijn verkorenen niet. In den regel treedt de bewarende en voorbereidende genade tusschen beide, die de stuitende gruwelen afsnijdt. En meest hierdoor ontwikkelde zich in de Verbondsgeslachten, door der eeuwen loop, edeler zin. En zoo ook geven we in de derde plaats even grif toe, dat zonder de „gemeene gratie" de Vleeschwording van Christus ondenkbaar ware geweest, en ontbroken zou hebben alle voorbereiding die nu in de volheid der tijden juist in de Heidenwereld zoo wonderbaar de uitbreiding van Christus' kerk onder de Heidenen in de hand werkte. Maar al dingen we op geen dezer drie uitwerkingen van de „gemeene gratie" ook maar het minste af, ja, al zijn we bereid, elk dezer drie op het hoogst te verheffen, toch komen we er tegen op, dat men tot deze drie de bedoelingen waarmeê God de „gemeene gratie" teweegbracht, beperke.

Neen, ook in de gemeene gratie zoekt God Almachtig allermeest de zelfverheerlijking zijns naams. In die gemeene gratie op zichzelve, ligt, afgezien van alle verder motief, reeds als zoodanig, triomf voor God tegenover Satan, en uitstraling van zijn eigen heerlijkheid. Wat Satan in het Paradijs bedoelde, was regelrecht den genadeslag aan heel Gods schepping, en den doodelijken steek aan den mensch Gods toe te brengen. Zijn doel was, dat op eenmaal alles in dood en donkerheid zou zijn weggezonken. God zelf had gezegd: Ten dage als gij deze zonde zult doen, zult ge den dood sterven. Welnu, dien dood riep Satan in. Hij stak den dijk door, die den stroom van dood en verderf tegenhield, en verlustigde zich nu reeds in de demonische gedachte, hoe aanstonds de vloed van dood en verderf alles vernield en verwoest zou hebben. Adam moest sterven. Eva moest sterven. En dan zou het uit zijn met het menschelijk geslacht. Er zou geen

menschelijk geslacht meer komen. En al wat God zich in zijn scheppingsbesluit had voorgesteld, om in en door dat menschelijk geslacht aan gaven van hart en hoofd en geest uit te brengen, zou onder dien boozen vloed voor eeuwig bedolven zijn. Zóó was Satans toeleg. Een absoluut en volstrekt boos opzet. Niet maar om Gode enkele zielen te ontfutselen. Neen, veel stouter en veel meer, om, toen nauwelijks de eerste fundamenten van het gebouw boven den grond uitstaken, geheel den bouw te verijdelen en onmogelijk te maken. Te maken, dat de Groote Bouwmeester en Kunstenaar beschaamd stond bij de mislukking van zijn eigen werk.

En dit nu is het, wat de gemeene gratie gekeerd heeft. De door God ondernomen bouw, is *niet* gestuit en *niet* verijdeld. De Heere onze God is al die eeuwen lang, Satan ten spijt, met het uit- en volbouwen van zijn oorspronkelijk bestek doorgegaan. In Adam is het menschelijk geslacht niet gesmoord, noch in Eva verstikt, maar het is uit Adam en Eva in een onnoemlijk getal van millioenen en nogmaals millioenen voortgekomen. In dat menschelijk geslacht stak zeer zeker de worm, maar zóó dat aan de takken toch de vrucht rijpte, waarin die wormsteek uit zou komen, en dat wel *zoo*, dat ge in weerwil van dien wormsteek, toch de schoonheid, het gloedrijpe, het geurige van de vrucht bewonderen kondt. In een breede vertakking van allerlei volken en natiën, tongen en talen heeft God, met zeer verschillenden graad van ontwikkeling, al de schatten die Hij in ons menschelijk geslacht verborgen had, weten uit te brengen. Onder die natiën en volken heeft Hij genieën en heroën verwekt, diepe denkers en kunstenaars, die hetgeen Hij hun schonk, aan het menschelijk geslacht ontdekken zouden, opdat eeuw in eeuw uit het geestelijk bezit der menschheid zou toenemen in beteekenis en waardij. Hij heeft, ook afgezien van die heroën en genieën, in het leven dier natiën zeden en inzettingen, gewoonten en wetten uitgelokt, die dapperheid en moed, burgerzin en zedelijken ernst tot ontwikkeling brachten. God heeft uit dit zijn goud al de sieraden gegoten, die Hij bij zichzelven voorgenomen had, en ze voor het oog der bewonderende menschheid ten toon gesteld. En juist door de tegenstelling met die overrijke weelde in het uitwendige leven heeft Hij te armer en en te schraler doen uitkomen de innerlijke gebrekkigheid, de geestelijke verlatenheid en het zielsbederf dat ons geslacht innerlijk verwoestte. Zoo is tweeërlei doel gelijktijdig bereikt. God heeft zijn eigen wonderwerk, dat in de windselen der schepping besloten lag, in weerwil van Satans boozen toeleg, toch uitgebracht; en tegelijkertijd heeft Hij de innerlijke leegte en het diep bederf van het menschelijke hart, te banger doen uitkomen. Zoo is dan ook de „gemeene gratie" er in de eerste plaats *om Godswil* gekomen. Om zijn heerlijkheid en majesteit in het leven der menschen en in het leven der volkeren te toonen. In zijn Besluit lag *een historie* voor ons geslacht bereid. Die historie van ons geslacht wilde Satan verijdelen.

En zie, dank zij de „gemeene gratie", is die historie van ons geslacht er toch gekomen, en gaat nog steeds plechtig en rustig haar voleinding tegemoet. En wel heeft God de Heere tegelijkertijd diezelfde „gemeene gratie" ook ten dienste gesteld van zijn heilsplan met zijn uitverkorenen, maar ook in dezen deele is dat heil der uitverkorenen slechts tusschenschakel, en blijft de eindschakel waaraan heel de keten vastligt, altoos weer en altoos eeniglijk de glorie die God voor zich zoekt.

Wil dit nu zeggen, dat alle raadsel daarmee is opgelost, en dat de sluier van voor het diepe Godsmysterie er door is weggeschoven? In het minst niet. Jezus zelf wees als met den vinger op dat ondoorgrondelijk mysterie, toen hij van Judas zeide: *Het ware dien mensch beter geweest, zoo die mensch niet geboren ware geweest.* En nu, *wie* heeft hem doen geboren worden? Wie heeft tot hem gezegd: „Judas, kom uit"? Was het niet God de Heere zelf? En moet ge niet toestemmen, dat ook Judas door God geschapen was, en dat hij niets anders deed, dan hetgeen te voren beschreven was, dat zou geschieden? Sterker nog, kunt gij u de verzoening der wereld denken zonder een Cajaphas die Jezus veroordeelt, zonder een Judas die hem verraadt, zonder een Pontius Pilatus die hem overgeeft aan den kruisdood, zonder krijgsknechten die zijn heilig harteblоed vloeien doen? En als Jezus dan toch zegt: „Het ware dien mensch beter geweest, zoo hij nooit geboren ware geweest", kan daarmee dan bedoeld zijn, dat Judas zelf verantwoordelijk stond voor zijn eigen geboorte, en schijnt er niet veeleer schier de vraag in te liggen, of God dezen mensch wel had moeten *doen* geboren worden? Men gevoelt hoe diep deze vraag insnijdt. Immers wat van Judas geldt, geldt van allen die niet ten leven komen, en zoo zet ge onwillekeurig *deze* vraag van Jezus om in de veel breedere vraag: Waarom heeft God het geboren worden van al deze verloren menschenkinderen niet voorkomen? Hij toch is ook hun Schepper, en alleen door zijn Scheppingswil ontvingen ze het aanzijn. Stel dat aan den stam der menschheid alleen die andere kinderen der menschen waren uitgekomen, die ter zaligheid gaan, zou niet de historie der menschheid voor ons doorzichtiger zijn? Dat Abel geboren werd verstaan we, maar waarom schiep God Kaïn, die Abel doodsloeg en een geheel verdorven geslacht uit zijn eigen lende teelde? In die *ééne* bange, bittere vraag kunt ge dan ook geheel het diepe mysterie waarvoor we hier staan, saamtrekken.

Want wel is hierop dan te antwoorden, dat de schepping en het doen geboren worden van de enkele personen niet op zichzelf staat, maar samenhangt met geheel de ordinantie Gods over ons menschelijk geslacht, en dat dit menschelijk geslacht zoo *moest*, en niet anders *kon* zijn, krachtens de ordinantie Gods over heel de schepping; maar natuurlijk daarmeê is

nog *niets* geantwoord, want hiermeê wordt het mysterie slechts *verschoven*. Dan toch komt voor de ontweken vraag aanstonds deze andere in de plaats te staan: Waarom heeft God de wereld zoo en niet anders verordineerd en geschapen? Ware het dan niet mogelijk geweest een andere wereld te scheppen, waarop Satan geen aanval had *kunnen* doen, waarin geen zonde had *kunnen* binnendringen, en die met vasten gang zich uit reine kiem tot de hoogste heerlijkheid ontplooid had? De pessimisten onzer dagen zoeken ons te overtuigen, dat de bestaande wereld de slechtst denkbare is. Nog in de vorige eeuw poogde een wijsgeer aan te toonen, dat de bestaande wereld de best mogelijke is. En de vraag laat zich met terugdringen: Was het scheppen van *deze* wereld noodzakelijk? Had geen wereld zonder zonde, dood en verderf kunnen geschapen worden? Ja, waarom Satan geschapen, als God toch wist dat deze eens zoo volheerlijke engel een Satan worden zou?

Hier nu treedt de infralapsariër, of benedenvaldrijver in, die zegt: Dat is het nu juist, waarom ik de Verkiezing stel als gedaan uit de gevallen menschheid, gelijk God ons als gevallenen in zijn eeuwigen blik voor zich zag. En zonder aarzelen stemmen we toe, dat de infralapsariër hiermede een deel der waarheid verdedigt, dat ook wij met alle kracht handhaven. Zelfs voegen we er bij, dat de supralapsariërs niet zelden hun eigen, daartegenover staand stelsel verdedigd hebben op een wijze, waardoor het zedelijk besef, het schuldgevoel en het berouw over de zonde schade leed. En dit mag *nooit*. Indien er toch één ding op grond van de Heilige Schrift en voor ons eigen conscientiebewustzijn vaststaat, dan is het wel dit, dat *onzer* de schuld is, dat er geen korrelke in onze schuld is, dat we van ons zelven mogen of kunnen afschuiven, en dat de consciëntie, bovenal dat de door genade verlichte consciëntie God steeds meer als *rechtvaardig* in zijn verdoemen van alle zonde eert en eerbiedigt. Elke voorstelling alsof schrijver dezes *in dien zin* den ernst van het Infralapsarianisme verwierp, is dan ook weinig minder dan theologische laster.

Neen, onze bedenking tegen het Infralapsarianisme was van heel anderen aard. Wat wij aanmerkten was, dat we oordeelden tot de voorstanders van dit verouderd stelsel te moeten zeggen: Wat gij u als doel van uw stelsel voorstelt, *wordt er niet mede bereikt*. Gij verkeert in den waan, dat het mysterie in het Godsplan voor u is opgelost, zoo ge stelt, dat God den mensch in zijn eeuwigen aanblik als gevallen voor zich zag, en alstoen uit die gevallen menschheid er enkelen verkoor. Maar hiermede vordert ge geen stroobreed. Ge zoudt er mede vorderen, en ge zoudt het raadsel verklaard hebben, indien vaststond dat God deze menschheid, waarvan Hij vooruit zag en wist, dat ze vallen zou, *had moeten scheppen*. Maar juist

dat is *niet zoo*. God staat onder geen noodzakelijkheid. Hij is eeuwiglijk de Vrijmachtige. En als ge dus zegt: „God wist en voorzag, 1°. dat de menschheid vallen zou, en 2° dat, werd de menschheid alzoo geschapen, de stroom van zonde en lijden zou gaan vloeien", dan keert diezelfde vraag van zoo straks onder dezen nieuwen vorm terug: Waarom heeft God, zoo Hij dit wist, dan deze schepping niet achterwege gelaten, en een geheel andere wereld tot aanzijn geroepen? Een reeder, die wist: „*Als* ik dit schip met zijn driehonderd koppen laat uitvaren, lijdt het zeker schipbreuk", maar er bij dacht: „Ik zal maatregelen nemen om uit die schipbreuk dertig man bij het leven te houden," zou zulk een reeder vrij uitgaan, als hij, in plaats van het schip *niet* uit te zenden, het toch zee liet kiezen? En komt ge zoo ook hier niet voor de vraag te staan: Indien God dan wist, dat de hoofdengel een Satan zou worden, en dat Adam zou vallen, en dat zoo vreeselijke, zoo naamlooze ellende, ja, dat vloek en dood over de schepping zou komen, had Hij dan, het zij met huiverenden eerbied gezegd, niet schier moeten besluiten, om die wereld *niet* alzoo tot aanzijn te roepen, dien aanstaanden Satan *niet* te scheppen, en dien zwakken Adam *niet* te laten geboren worden? Althans naar de verklaring van Jezus: Het ware beter geweest indien die Judas, en dus ook die Satan, ja, die Adam niet tot aanzijn ware gekomen. En zoo nu gevoelt men terstond, dat de infralapsariër zichzelven misleidt, zoo hij waant dat hij er met zijn stelsel is. Och, neen, ook hij blijft met zijn stelsel voor precies dezelfde ontzettende problemen even verbaasd en even verlegen staan. Althans indien hij de denkkracht bezit om door te denken, en den moed om tot op den bodem dezer dingen door te dringen.

En hiermede nu komen we uit bij diezelfde vraag, die de heilige apostel in deze woorden neerschreef: „Zal ook het maaksel tot dengene, die het gemaakt heeft, zeggen: Waarom hebt gij mij alzoo gemaakt?" En hiermede is wel niet de vraag opgelost, maar *het recht tot het stellen van die vraag* betwist en ontkend. Niet, men versta ons wel, alsof ons denken die vraag ontloopen kon, maar omdat elk standpunt blijkt te ontbreken, van waar wij recht tot het stellen van die vraag bezitten zouden. Het antwoord op die vraag ligt te hoog. Ge kunt er niet bij. En al wilden alle genieën der wereld hun talent vereenigen, om op die ontzettende vraag het antwoord te zoeken, ze zouden nooit anders dan stamelen kunnen, en in dat stamelen hun eigen onwetendheid bekennen. Alleen wie zich nederbuigt, en aanbidt, is hier wijs. De *vreeze* des Heeren is het beginsel der *wijsheid*. Immers, en merk hierop, aan de almachtigheid Gods in zijn scheppingswerk, is, omdat Hij God is, een noodzakelijke grens gesteld: God kan geen goden scheppen. Dat ware geweest zijn eigen Godzijn op te heffen. Zoo moest er

dus een tegenstelling, en wel een tegenstelling der ondergeschiktheid, der minderheid, der lagere orde tusschen God zelf en zijn *hoogste schepsel* blijven. Naar *den beelde* Gods, niet *als* God, kon het redelijk schepsel worden geschapen. En het is uit deze tegenstelling tusschen God, en tusschen het schepsel als *niet*-God, dat al de bangheid van het gebroken zedelijk leven opkomt. Hier ligt de oplossing van het mysterie, maar een oplossing waarvan we wel de plek en plaats aanwijzen kunnen, dat ze er ligt, maar waarvan we den sluier nooit vermogen weg te schuiven.

XVI.

Onder ons gewoond.

En heeft onder ons gewoond. Joh. 1 : 14.

Nu de samenhang tusschen de gemeene gratie en het stuk der *Voorverordineering* in het vereischte licht is gesteld, dient te worden nagegaan, in hoeverre het leerstuk der algemeene genade ook met de *belijdenis omtrent den Christus* in leerstellig verband staat. Want wel mogen we niet meê afzwerven op den dusgenaamd Christo-*centrischen* [1]) doolweg, die uitloopt op de feitelijk pantheïstische voorstelling alsof het *Godmenschelijke* in den Christus stond boven hetgeen het *enkel* Goddelijk en niet *tevens* menschelijk is in den Vader. Maar toch mag beduchtheid voor deze kettersche mystiek, ons nimmer de centrale beteekenis doen voorbijzien, die het dogma der Vleeschwording inneemt *in de dogmatiek*. In het *wezen der zaak* kan er nooit een ander middelpunt voor alle ding zijn dan God zelf, en juist te dezen opzichte hebben de apostelen der Christo-centrische theologie, zij het ook in onbedachtzaamheid, aan de eere en majesteit des Goddelijken Wezens te kort gedaan. Maar als er sprake is, niet van het wezen der dingen, maar het redebeleid onzer gedachten in de dogmatiek, dan loopen alle draden van het weefsel wel terdege op het mysterie der Vleeschwording uit, eenvoudig wijl onze dogmatiek het verband tusschen God en een *in zonde verzonken* wereld in het licht stelt, en dit verband op niet één enkel punt buiten den Christus omgaat. Wie deze beide verwisselt, geraakt in verwarring. Zoo beslist en stellig toch als de Christo-

---

[1]) *Christo-centrisch* is een uitdrukking van ethische zijde gebezigd, die beteekent: Christus *in het middelpunt* of wil men *in het centrum*.

centrische voorstelling te verwerpen is, zoo dikwijls er van het *wezen* der *dingen* gehandeld wordt, even ongetwijfeld moet de vraag: „Wat dunkt u van den Christus?" het verbindingslid blijven, dat de onderscheidene deelen der dogmatiek in onderlingen samenhang houdt.

Ook bij het leerstuk der „gemeene gratie" hebben we ons alzoo af te vragen, waar en hoe in het dogmatisch weefsel de draden loopen, die ons den samenhang tusschen *dit* leerstuk en het „mysterie van den Christus" ontdekken. We gaan hierbij uit van de betuiging van den apostel Johannes: „En het Woord is *vleesch geworden*, en heeft onder ons *gewoond*", overmits juist in de tegenstelling en in het onderling verband van deze beide uitspraken de aanduiding ligt van wat we zoeken. In de Vleeschwording op zichzelve toch treedt de gemeene gratie niet als noodzakelijke schakel op. De ontvangenis van den Christus uit den Heiligen Geest is een volstrekt, een absoluut wonder. Van graadverschil is hierbij geen sprake. Het is de ontvangenis niet uit den wil des mans, maar uit den Heiligen Geest, die alle gemeenschap tusschen den Christus en het zondeleven van ons menschelijk geslacht afsnijdt. En al ontkennen wij nu niet, dat de „maagd Maria" een „toebereid vat" was, en al doet het ons even rustig aan, wanneer we belijden: „geboren uit de maagd Maria", als ons reeds de enkele klank stuiten zou, zoo we lazen: „geboren uit Herodias", toch mag ten deze in het altoos slechts *betrekkelijk* verschil tusschen deze beide vrouwen nooit de *oorzaak* van Messias' heiligheid worden gezocht. Die heiligheid dankte Messias uitsluitend, *oorzakelijk* aan zijn Godheid, en wat de *instrumenteele* werking aangaat, aan zijn ontvangenis uit den Heiligen Geest. Het is deze wondere ontvangenis, die alle gemeenschap met de erfschuld van Adam en alzoo alle gemeenschap met de erfzonde afsneed; en uit dien hoofde maakt het op zichzelf geen verschil, of deze afsnijding plaats greep in het organisme van een edeler persoon als Maria, dan wel of ze had plaats gehad in het organisme van een vrouw van minder edele herkomst en persoonlijkheid. Wie blanke melk door een ondoordringbaren glazen tusschenwand afscheidt van een andere gekleurde vloeistof, bereikt dezelfde uitkomst, onverschillig of hij ze door dien glazen wand afscheidt van roetzwarten inkt, of wel van zonnig perelenden wijn. Mits de glazen wand *niets* doorlate, blijft de melk juist even blank, als zich aan de andere zijde van den scheidsmuur een donkerzwart, of wel een licht getint vocht bevindt. En zoo ook was het voor de ontvangenis van den Christus op zichzelve onverschillig, of in de vrouw die hem ontving, het zondige donkerder of lichter geschakeerd was. Indien maar vaststond, dat hij in zijn ontvangenis met dit zondige in de vrouw die hem ontving, geen zweem van gemeenschap *kon* hebben, deerde het meer of min zondige karakter dier vrouw zijn heiligheid niet. We loochenen daarom wel het feit niet, dat de maagd Maria, naar graadverschil, hoog stond, en doorzien hiervan

wel terdege de zinrijke beteekenis, maar die beteekenis ligt niet in de ontvangenis zelve, alsof de edeler ontwikkeling van deze maagd ook maar iets aan de heilige ontvangenis van den Christus had toegebracht. In een *betrekkelijk* verschil kan nooit de oorzaak liggen voor een *volstrekt* onderscheid; en het onderscheid tusschen den Christus en alle kinderen der menschen is ten dezen absoluut. Wij allen zijn onder de erfschuld ontvangen; de Christus alleen staat buiten de erfschuld, en dus ook buiten de erfzonde, eeniglijk krachtens zijn ontvangenis uit den Heiligen Geest.

Dat dit niet anders kan, blijkt ook nog op andere wijze. Er zijn erfelijke gebreken, en erfelijke zonden, die men soms drie, vier geslachten van vader op kind ziet overerven. En al dient erkend, dat veel in die gebreken en zonden ook te wijten is aan opvoeding en gelijksoortigheid van levenskring, toch mag nimmer gezegd, dat de afstamming in die soort erfelijke zonden *niet* meêspreekt. Immers zelfs tot in de formatie van het lichaam en in de menging van het bloed gaan zekere bepaalde zondige neigingen over. Ware er alzoo bij het mysterie der Vleeschwording sprake van zulke erfelijke zonden en gebreken, dan zeer zeker zou te belijden zijn, dat het een zeer groot verschil maakte, uit welk geslacht, uit welke familie en uit welke persoon de geboorte plaats greep. Bij wat we noemen „erfelijke zonden" rekent toch het verschil tusschen de ééne en de andere familie, en tusschen de ééne of de andere moeder wel terdege mede, ook al denkt ge slechts aan die eigenaardige zonden, waarin het karakter uitkomt. Maar juist van die soort „erfelijke *zonden*" is hier in het minst geen sprake; er is hier alleen sprake van „de erfzon*de*", wat heel iets anders is. Erfschuld en erfzonde toch komen ons niet toe uit onze moeder, maar uit Adam. Diensvolgens is deze erfschuld en erfzonde voor allen die uit Adam geboren zijn, geheel dezelfde. „Allen zijn in zonde ontvangen en geboren, en daarom allerhande ellende, ja, der verdoemenis onderworpen." Of dus Johannes de Dooper uit Elisabeth, en de prinses die zoo zondig danste voor Herodes, uit Herodias geboren was, deed aan het overgaan van de erfschuld en de erfzonde, als zoodanig, niets toe of af. Dit stond voor beiden gelijk. En overmits nu ook bij de Vleeschwording van den Christus de vraag niet loopt over erfelijke familiezonden, maar uitsluitend over *de* erfschuld en erfzonde die ons uit ons verband met Adam toekomt, springt het ook langs dezen weg in het oog, hoe de zedelijke gesteldheid van de moeder des Heeren niets aan zijn ontvangen worden *buiten* erfschuld kon toebrengen, noch ook iets daarop kon afdingen.

Ook al beschouwt ge de maagd Maria als de betrekkelijk heiligste moeder, toch zou ook haar kind niet anders dan in zonde ontvangen, en daarom aan de verdoemenis onderworpen zijn geweest, indien niet het wonder

van de ontvangenis uit den Heiligen Geest tusschen beide ware getreden. Iets waaruit dan evenzeer volgt, dat dit wonder geheel dezelfde uitwerking zou hebben gehad, ook al ware die moeder persoonlijk in veel erfelijke en dadelijke *zonden* verwikkeld geweest. Het is niet uit de geestelijke of zedelijke gesteldheid van de moeder van Jezus, maar uitsluitend uit de ontvangenis uit den Heiligen Geest dat het staan buiten de erfschuld en dus ook buiten de erfzonde in den Messias, althans instrumenteel, moet verklaard worden. We zeggen: althans instrumenteel. Nog hooger genomen toch, was alle wezenlijke gemeenschap tusschen Christus en onze erfschuld afgesneden door zijn God-zijn. Omdat hij zelf God was, daarom kon hij met geen schuld of zonde in wezenlijke gemeenschap treden. En omdat hij dit niet kon, daarom is hij ontvangen uit den Heiligen Geest, en was elke andere ontvangenis bij den Christus ondenkbaar.

De poging om zuiverder licht op deze ontvangenis te laten vallen door „de maagd Maria" zelve, 't zij *in*, hetzij *na* haar ontvangenis, volstrektelijk van de gemeenschap met de zonde uit te sluiten, gaat dan ook eenerzijds dieper, dan de voorstelling alsof in Maria's *betrekkelijke* heiligheid de oorzaak van Jezus' onzondigheid kon gelegen zijn, maar blijkt van de andere zijde haar doel te missen. Beseffende dat met een verschil in graad hier niets te vorderen viel, heeft men getracht, gelijk we later nog breeder aantoonen, in Maria eene *volstrekte* heiligheid te stellen. Niet alsof men de ontvangenis van Maria op één lijn met die van den Christus gesteld had. Veeleer gaf men toe, dat de ontvangenis van Maria uit den wil des mans was geweest, dat zij alzoo in haar ontstaan deel had aan de erfschuld, en dat ook haar heil niet volkomen kon zijn buiten het zoenoffer van Christus. Maar men nam aan, dat zij reeds in haars moeders schoot geheiligd was, ja ten slotte, dat deze heiliging van de maagd Maria reeds had plaats gegrepen vóór het leven in haar kwam. Niet allen geven ook dit laatste toe, en Thomas van Aquino achtte dit zelfs ondenkbaar, edoch ten slotte behield deze voorstelling de overhand. Ook gaf men nog wel toe, dat de „fomes peccati", of wat onze belijdenis noemt „de onzalige fontein" nog potentiëel in Maria aanwezig bleef, edoch gebonden, zoodat er geen zonde uit opkwam; maar ook hier neigde de voorstelling almeer naar het absolute, om feitelijk het aanwezig zijn der „onzalige fontein" te loochenen. Doch hoe dit ook beredeneerd werd, het doel bleef, om elk contact met het zondige voor den Christus uit te sluiten, en voor zoover men dit in zijn moeder beoogde, was het juist gezien, dat men alsdan niet in het *betrekkelijke* rusten kon, maar steeds scherper en beslister tot het *absoluut*-heilige van Maria moest voortschrijden. Elke gemeenschap tusschen Maria en de zonde bleef daarbij een struikelblok, en eerst als die

gemeenschap volkomenlijk te loochenen viel, zou het doel bereikt zijn. Maar juist dat doel viel nimmer te bereiken, en is dan ook niet bereikt. Dat Maria geboren is uit den wil des mans blijft, en hiermede blijft de band bestaan, die haar aan de erfschuld bindt. Ging men toch zoover om ook dien laatsten band door te snijden (en dan eerst was men er), zoo zou heel het verlossingswerk overbodig worden. Ware het toch denkbaar dat Maria uit den wil des mans en nochtans buiten alle contact met de erfschuld, ontvangen en geboren ware, zoo had God de kinderen van Adam en Eva slechts op gelijke wijze moeten doen geboren worden, om, buiten heel het verlossingswerk om, de gevolgen van den val te vernietigen. De moeilijkheid hier is derhalve, dat men, om zijn doel te bereiken, *elken* saamhang tusschen de maagd Maria en de zonde *volkomenlijk* te niet moet laten doen, en dat men juist dit niet kan zonder de geheele Vleeschwording overtollig te maken. Intusschen waar Thomas van Aquino zelf getuigt, dat de Heilige Schrift ons omtrent deze beweerde onzondigheid van de maagd Maria niets leert, is onzerzijds hierop niet nader in te gaan. Dit toch zou zijn naast de Heilige Schrift een tweede kenbron der mystieke waarheid stellen; iets wat we niet mogen. Genoeg dan ook, zoo uit het aangevoerde maar duidelijk blijkt, dat dus ook de „gemeene gratie", als zoodanig, aan de essentieele heiligheid in de ontvangenis van den Christus niets af of toe kon doen. De heiligheid dier ontvangenis volgt essentieel uit de Godheid van den Christus, en wat de wijze van totstandkoming betreft uit de ontvangenis van den Heiligen Geest, en uit haar alleen.

Maar geheel anders staat het met hetgeen Johannes in de tweede plaats betuigt, dat het Woord niet maar vleesch is geworden, *maar ook onder ons heeft gewoond*. Dit platweg op te vatten, als werd er alleen meê gezegd, dat Jezus te Nazareth, te Kapernaüm enz. tijdelijk zijn verblijf hield, ware geheel in strijd met de geestelijke strekking van geheel dit eerste stuk van Johannes' Evangelie, ja, zelfs met de door hem in het oorspronkelijk gekozen woorden. Letterlijk toch staat er: Hij heeft onder ons *getent*, zijn *tente* opgeslagen, als *in een tent* onder ons verkeerd. *Huis en tent* nu duiden op een voor ieder tastbare tegenstelling. In zijn *huis* woont men als in een vaste plaats, waar men te leven heeft, en daarentegen slaat men zijn *tente* op, waar men slechts tijdelijk vertoeft. Zoo noemt Petrus zijn eigen lichaam *een tent*, als het heet in 2 Petr. 1 : 13: „Zoolang ik in *dezen tabernakel* ben", waar eveneens hetzelfde woord gebezigd wordt, dat in Joh. 1 : 14 staat. En ook in 2 Cor. 5 : 1 v.v. wordt ditzelfde woord tent of tabernakel voor ons aardsche lichaam gebruikt. Hier verkeeren we in den tabernakel, na onze opstanding zullen we in ons *verheerlijkt lichaam* „een *gebouw* van God hebben, een *huis* niet met

handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen." De *tabernakel* staat tegenover den *tempel*, gelijk de *tent* tegenover het *huis*, reden waarom de tabernakel ook de „tente der samenkomst" werd genoemd; en altoos blijft de grondgedachte dezer tegenstelling, dat wie tabernakelt of nog in de tente verkeert, slechts *tijdelijk* vertoeft, terwijl hij die in een gebouw of huis woont, *blijvend* verkeert. Als Johannes dus van den Christus zegt: Het Woord is vleesch geworden, en heeft onder ons getabernakeld, of wilt ge, onder ons, als in een tente verkeerd, dan is dit niet hetzelfde als: „en heeft onder ons *gewoond*." Wonen, duurzaam, blijvend wonen onder zijn volk zal de Christus eerst in het rijk der heerlijkheid. Zijn vertoeven onder ons in de dagen der apostelen bleef een tijdelijk karakter dragen. Het was niet een opgaan in onze levensgemeenschap, maar toch een zich tijdelijk aan onze levensgemeenschap aansluiten, er meê in verband treden, er zich in openbaren. Er volgt dan ook op: „En wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, een heerlijkheid als des Eengeborenen van den Vader."

Op *beide* nu lette men. Eenerzijds ligt er in uitgesproken, dat Jezus met zijn leven in onze *levensgemeenschap* inging, maar ook anderzijds wordt er op gedoeld, dat het ingaan van Jezus in onze levensgemeenschap een nog *onvolkomen* karakter droeg. De vraag rijst nu: *Welke* levensgemeenschap is hier bedoeld? En dan is tweeërlei antwoord mogelijk. Dan kan men dit óf zóó verstaan, dat hier alleen sprake is van de levensgemeenschap met het *geestelijke* in de kinderen Gods, óf wel het zóó opvatten, dat gedoeld wordt op de levensgemeenschap met ons *menschelijk* leven, als zoodanig. Het eerste nu zou de eenig juiste opvatting zijn, bijaldien Jezus, na zijn geboorte, afgezonderd ware gebleven van de gewone maatschappij in Israël, en als het ware opgesloten was geweest in den engen kring der heiligen, en in dien kring der heiligen alleen met het geestelijke in dien kring gemeenschap had gehad. Dan zouden de woorden: „en heeft onder ons gewoond", niet anders kunnen slaan dan op zijn vertoeven onder *de kinderen Gods*, en wel uitsluitend op zijn vertoeven onder hen in *geestelijken* zin. Dit echter weerspreekt heel het Evangelie. Jezus sluit zich niet op in den engen kring der geloovigen, maar gaat uit op de volle markt des levens en verkeert onder de schare. Hij zoekt de zondaars en de tollenaars. En dat niet alleen, maar wel verre van enkel het geestelijke als aansluitingspunt te zoeken, geneest hij ook de kranken, spijst de hongerigen, en laat zich ook in den engen kring der zijnen met hun dagelijksch bedrijf en leven in. Dat het Woord niet maar Vleesch is geworden, maar ook onder ons *gewoond* heeft, wijst alzoo op een wijze van ingaan in onze levensgemeenschap, die het menschelijke in breederen zin omvat. Dat het Woord Vleesch werd, is wel het uitgangspunt voor deze gemeenschap, maar toch zonder meer zou die Vleeschwording nog niet tot wezenlijke

levensgemeenschap geleid hebben. De Vleeschwording op zichzelve zou als feit wel onloochenbaar, maar niet voor de wereld waarneembaar zijn geweest. Ze zou buiten de voorkennis en wetenschap van de kinderen der menschen om zijn gegaan. De zon moet niet alleen achter de kimmen wezenlijk aanwezig zijn, maar ook boven die kimmen rijzen, om met haar stralen in ons leven in te dringen, en dan eerst zien we haar luister als een heerlijkheid Gods. En zoo nu ook moest de Vleeschwording niet op zichzelve blijven staan, maar overgaan tot een verschijning onder de menschen. Dan eerst kon de heerlijkheid des Eeniggeborenen worden gezien.

Bovendien heel de proloog van Johannes komt dan eerst tot zijn recht, indien men aan die woorden: *„en heeft onder ons gewoond"* dien dieperen zin toekent. Had toch de apostel in die eerste hemelsche klanken van zijn Evangelie zich tot het *geestelijke* bepaald, en in het *geestelijke* als opgesloten, dan zou men nog wanen kunnen, dat hij, alsnu tot den Christus in het Vleesch overgaande, ook hem alleen van zijn geestelijke zijde in het licht poogde te stellen. Maar nu Johannes dit *niet* doet, nu hij integendeel juist begint met op „de schepping van alle dingen" te wijzen, en er nadruk op legt, hoe de Christus „het licht der menschen" was, reeds van de schepping aan, nu zou alle verband met Johannes' majestueuze inleiding verbroken worden, indien men, aan zijn getuigenis omtrent de Vleeschwording toegekomen, nu toch ons menschelijk leven als zoodanig weer varen liet, om zich uitsluitend in het geestelijke terug te trekken. Ja, de krasse uitdrukking dat het Woord *Vleesch* werd, verbiedt dit zelfs. Juist die uitdrukking toch doelt op het lang verbeide oogenblik, waarop de scheidsmuur tusschen het geestelijke en het vleeschelijke, het zichtbare en het onzichtbare, zou worden weggenomen, om alsnu de volle heerlijkheid Gods, niet meer van den *Sinaï*, maar in *genade*, en niet meer in de *schaduwen*, maar in *waarheid* en werkelijkheid te laten uitstralen. „Het Woord is Vleesch geworden en heeft onder ons gewoond...... *vol van genade en waarheid*."

Wil alzoo de apostel aanduiden, dat hetgeen met de heilige ontvangenis van den Christus begon, zich *voortzette* in zijn openbaring onder de menschen, door zijn ingaan in hun levensgemeenschap, dan zou het uiterst oppervlakkig en willekeurig zijn, indien men deze levensgemeenschap louter *uitwendig* opvatte, en alleen verstond van zijn feitelijke omwandeling op aarde. Ge kunt u als reiziger in een vreemd land op straat *feitelijk* onder de wandelende menigte bewegen, zonder dat er tusschen die schare en uzelven van levensgemeenschap ook maar sprake valt. Wat ons met anderen saambindt en vereenigt, zijn tal van ongeziene banden, zijn allerlei verbindingen en betrekkingen, die maken, dat er iets gelijksoortigs omgaat

in hun hart en in het uwe, en dat op tal van punten uw levensuiting met de hunne als in eenzelfde bedding samenvloeit. In uw eigen woning voelt ge dit met wie uw eigen huisgenooten zijn; en ook in den engen kring met wie éens geestes met u bleken, komt dat zeer sterk uit; zóó sterk, dat ge u soms afvraagt of er nog wel een eigen leven door elk der afzonderlijke leden van het gezin, en door elk der afzonderlijke personen in dien kring, geleefd wordt. Maar ook al springt buiten uw huis, en onder wie verder van u afstaan, dat trekken van de banden der gemeenschap, dat gemeenschappelijk leven van één leven; dat één zijn en zich één gevoelen, minder in het oog, toch gaat ook daar de levensgemeenschap op allerlei wijze door, ook al kost het u meer moeite, er u rekenschap van te geven. Wat ontzaglijk verschil maakt niets reeds de enkele taal, al naar gelang ge die met uw omgeving in hetzelfde vaderland gemeen hebt, of wel in een vreemd land als een scheidsmuur rijzen ziet tusschen uw gedachtenwereld en die van de lieden die om u zijn. Wilt ge derhalve het ingaan van Jezus in de levensgemeenschap van het toenmalig Israël verstaan, dan is het hier eisch, dat juist op die onzichtbare banden volledig licht valle, overmits juist in *die* banden tusschen menschen en menschen de „gemeene gratie" zich openbaart.

XVII.

Gewoond onder Israël.

En het kindeken wies op, en werd gesterkt in den geest, en vervuld met wijsheid; en de genade Gods was over hem.
LUKAS 2 : 40.

De grenslijn is alzoo scherp en duidelijk getrokken. Er is *tweeërlei*. Vooreerst is er het mysterie der *Vleeschwording* als zoodanig, en hiermede heeft de gemeene gratie niets uitstaande, zelfs niet wat de persoon van de maagd Maria betreft. Maar in de tweede plaats volgt op de Vleeschwording wat Johannes noemt: *het wonen onder ons*, en dit nu is zonder de belijdenis der gemeene gratie onverklaarbaar. Bij de beschouwing zoo van Jezus' geboorte, als van zijn verschijning onder Israël dreigt van twee zijden gevaar. Van den éénen kant is men geneigd den Christus alleen uit het absolute wonder te verklaren, zonder dat er gerekend wordt met de gesteldheid van het menschelijk leven waaronder hij optrad; terwijl van de andere zijde op dien samenhang tusschen Jezus en zijn omgeving zoo

eenzijdige nadruk wordt gelegd, dat men ten slotte den geheelen Christus uit zijn afkomst en omgeving waant te kunnen verklaren, en niet rust eer het absolute wonder in den Christus geloochend is. Bij toegeven nu aan de eerst bedoelde neiging behoudt ge niets over dan een Goddelijke verschijning, die scherp tegen al het menschelijke om hem heen afsteekt, en daardoor ook buiten uw eigen leven blijft staan. Verloopt ge daarentegen op den tweeden doolweg, dan wordt ten slotte *alles* in den Christus menschelijk en verliest ge den Zone Gods om niets dan den Rabbi van Nazareth over te houden. Daarom nu mag noch aan de éene noch aan de andere wijze van behandeling voet worden gegeven. De gespannen eenzijdige *bovennatuurlijke* behandeling laat u den Christus, maar ontneemt u uw Jezus, terwijl de weeke, eenzijdig *menschelijke* beschouwing u den Christus aan uw ziel ontrooft, om u niets dan een zekeren Jezus te doen overhouden. Toch kan het geen verwondering baren, dat de beschouwing van den Middelaar beurtelings naar de éene en dan weer naar de andere zijde overhelde. De verwaarloozing van het leerstuk der „algemeene genade" was ook hieraan schuld, en eerst door het leerstuk der „gemeene gratie", ook op den Christus der Evangeliën toe te passen, wordt het mogelijk, zoowel eenerzijds het absolute wonder van zijn Vleeschwording, als anderzijds zijn ingaan in onze levensgemeenschap, of wil men, zijn *wonen onder ons*, tot zijn recht te laten komen.

Van geloovige zijde was meest de eerste fout begaan. Men aanbad in den Christus het absoluut Goddelijke van zijn persoon, en het even absoluut Goddelijke in het wonder zijner Vleeschwording, maar had voor zijn aansluiting aan onze menschelijke levensgemeenschap ternauwernood een oog. In de korte schetsen, die men hier en daar van de verschijning van den Heiland gaf, viel alle nadruk op de wonderen die hij deed en op de Goddelijke orakelen, die van zijn lippen beluisterd werden. Zoo deed men weinig anders, dan een kort uittreksel leveren uit wat de Evangelisten ons mededeelen; een uittreksel dat dor, schraal en zonder leven was, en vaak meer op een lijst van gebeurtenissen, dan op een sprekend levensbeeld geleek. Anderen sloegen daarom den nog altoos beteren weg in, om de verhalen der vier Evangelisten, zooveel doenlijk naar tijdsorde in elkander te schakelen, iets waaruit de dusgenaamde Evangelische Harmonieën of Synopses geboren werden. Op de catechisatiën gebruikte men vaak een soort vragenboekjes, die dit weinig samenhangende nogmaals verbrokkelden, en elken indruk van een samenhangend geheel deden teloor gaan. Gelukkig dat de gemeente onderwijl nog steeds ijverig het Evangelie zelf las, en daaruit het levende beeld van den Christus in zich opnam. De gebrekkige, eenzijdige behandeling toch van de verschijning van den Christus drukte zoozeer tegen de *wezenlijke* verschijning van den Heiland in, dat men bij Lukas lezende, dat Jezus „toenam in grootte en in wijsheid en in genade

bij God en de menschen", in den meest eigenlijken zin met die woorden geen weg wist; er deswege liefst overheen las; en, kon men ze niet ontwijken, ze door kunstmatige uitlegging zoogoed als wegcijferde.

Van ongeloovige zijde daarentegen klampte men zich van oudsher liefst aan de andere wijze van behandeling vast. Ook waar men de volstrektheid van het wonder in Jezus' persoon en verschijning nog niet aanstonds brutaalweg loochenen dorst, daar stelde men dit wonder toch steeds meer in de schaduw, en legde er zich op toe, om wat men noemde Jezus „menschelijk" te maken en uit zijn menschelijke omgeving te verklaren. Maar gaandeweg werd men stouter, en vooral in onze eeuw is men toen tot het schrijven van biographieën van Jezus gekomen. Wat toen onder den naam van het *Leven van Jezus* door Strauss en Renan, en zoo ook ten onzent door Meyboom, om nu slechts de meest bekende namen te noemen, geleverd werd, is, zoo al niet uit eigen lezing, dan toch bij gerucht, ook onder de gemeente wel bekend. Zooals men een Leven van Willem den Zwijger, of een Leven van De Ruyter, of een Leven van Napoleon schreef, zoo ook moest het Leven van Jezus in beeld worden gebracht. En daar nu een goede biographie er vooral naar streeft, om de ontwikkeling van het karakter van haar held, en uit die ontwikkeling *plus* zijn omgeving, ons zijn gedrag en handelwijze te verklaren, legde men er zich in deze „Levens van Jezus" voornamelijk op toe, om geheel het optreden van Jezus uit zijn volk, uit zijn afstamming, uit zijn opvoeding, uit de destijds in Israël bestaande toestanden, uit de idealen en droombeelden van zijn volk, en uit de personen in zijn omgeving te verklaren. Ten leste moest *alles* verklaard worden. Zoo riep men de phantasie te hulp, en verliep in wat, zonder overdrijving, de historische roman mag heeten. Een proces dat al verder ging, en eerst tot rust kwam, toen men *al* het wonderbare ordinair, al het bovennatuurlijke natuurlijk had gemaakt, en ten slotte Jezus *onder ons deed wonen*, ja, maar door hem aan ons beeld gelijk te maken, in stee dat wij zouden vervormd worden naar het beeld van den Zone Gods. Het einde was dan ook, dat Jezus als één onzer werd, een zichzelf misleidend, en alzoo zondig menschenkind.

Dit was niet het verloop in alle *Levens van Jezus*, die het licht zagen. Zoo heeft ten onzent wijlen de hoogleeraar Van Oosterzee een nobele poging aangewend, om tegenover deze vervalschte voorstelling een Leven van Jezus, naar eisch van de Evangeliën, te plaatsen, en zoowel aan hem, als aan zijn geestverwanten in het buitenland, die zulk een tegenmijn groeven, komt voor die uitnemende bedoeling onze dank toe. Mits men slechts om het uitnemende der bedoeling, zich niet zelf lokken late naar het doolpad, waarop zij afzwierven. Feitelijk toch poogden ook zij *biograaf*

te zijn, en konden het op dit standpunt kwalijk voorkomen, dat hun arbeid steeds in de schaduw van dien hunner tegenstanders bleef staan. Wie een biographie van Jezus begeerde, zag zich door het streven van Strauss en Renan veel beter bevredigd. Dat waren wezenlijke levensbeschrijvingen en levensverklaringen, die min of meer aan de eischen van een gewone biographie poogden te voldoen. Wat daarentegen Van Oosterzee en anderen als tegengif boden, stelde zich wel aan, als zou het ook biographie zijn, maar het was het niet; of althans niet dan halfslachtig en ten deele. Het bovennatuurlijke, dat alle verklaring weigert, werd geplaatst naast het natuurlijke, dat dan aphoristisch verklaard werd. Zoo faalde het aan eenheid. Men verkreeg brokstukken van een beeld, maar geen beeld in het schoon der eenheid, en de droeve uitkomst was, dat wie neigde tot het ongeloof er niet door van zijn ongeloof genezen werd, terwijl wie eerst nog vast in zijn geloof stond, zich allengs wende aan een opvatting van Jezus' leven, waarvoor hij een andere oplossing vroeg, dan Van Oosterzee en zijn geestverwanten hem boden. Ook hier was men in de oude fout vervallen van alle apologetiek, die over de beginselen heenglijdt. Men liet zich namelijk door den vijand op *zijn* terrein lokken en op dát terrein verloor men den slag. Organisch verklarende levensbeschrijving van Jezus is met de geloovige erkenning van het bovennatuurlijke in hem onvereenigbaar. Zelfs de levensbeschrijving van een Christenman of vrouw, in wier leven door aangrijpende bekeering aanmerkelijke breuke geslagen werd, is slechts tot op zekere hoogte denkbaar. Maar ze *moet* ganschelijk feil gaan, waar men haar methode poogt toe te passen op hem, die het Beeld des Vaders was, en die juist omdat hij *niet* uit ons menschelijk geslacht en menschelijk leven opkwam, ook niet uit onze menschelijke levensgemeenschap *kan* worden verklaard. Hem daaruit te *willen* verklaren, is feitelijk zijn zending *tot* de wereld loochenen. Niet wij kunnen hem verklaren. Hij verklaart ons.

Is het uit dien hoofde begrijpelijk, dat de gemeente der geloovigen zich, geleid door geestelijk instinct, met zekeren weerzin van deze „Levens van Jezus" heeft afgewend, en moet het worden toegejuicht, dat de poging om zulk een biographie te leveren van orthodoxe zijde gestaakt werd, en thans almeer principiëel veroordeeld wordt, toch volgt hieruit geenszins, dat men alzoo niets beter zou hebben te doen, dan tot de oude gespannen stijfheid in de voorstelling van Jezus terugkeeren. Ook de worsteling der geesten, die in deze Levens van Jezus aan het licht trad, liet een vrucht voor 's Heeren volk achter, en de godgeleerde wetenschap is het aan den Christus niet minder dan aan zijn Gemeente verschuldigd, om met die vrucht winste te doen voor de kennis van zijn naam. En dit nu is

metterdaad mogelijk, indien de beteekenis van de „gemeene gratie" voor het geheele *wonen van den Christus onder ons*, in het rechte licht mag worden gesteld.

„Particuliere genade", dit spreekt vanzelf, is den Christus *niet* toegekomen. Particuliere genade zaligt den zondaar, niet den Heilige Gods. Als er dan ook in Luk. 2 : 40 staat, dat „de genade Gods over hem was", en in Luk. 2 : 52, dat „hij toenam in genade bij God en bij de menschen", is noch in de eerste noch in de tweede uitspraak aan „particuliere" genade te denken. In de eerste uitspraak is onder „genade" niets anders te verstaan, dan die bijzondere goedgunstigheid Gods, die der engelen vreugde is, en die ook op Adam in het Paradijs vóór den val rustte; terwijl in de tweede uitspraak reeds de bijvoeging „bij God *en bij de menschen*" toont, dat hier niets anders bedoeld kan zijn, dan uitgelokt en opgewekt welgevallen. Is alzoo alle „particuliere" genade bij den Christus uitgesloten, dan mag de inwoning en inwerking van den Heiligen Geest in den Middelaar, het hem gegeven zijn van den Heiligen Geest „niet met mate", en wat dienaangaande meer in de Evangeliën wordt uitgesproken, nooit anders dan óf van ambtelijke zalving, óf van persoonlijke gemeenschap worden verklaard. Deze gemeenschap van Jezus' menschelijk bestaan en menschelijk bewustzijn met het Goddelijk leven en de Goddelijke kennisse mag niet vergeleken worden met de wijze waarop wij als wedergeboren kinderen Gods in dit leven gemeenschap met het Eeuwige Wezen genieten, maar ware alleen voor vergelijking vatbaar met de gemeenschap, die Adam vóór den val, de engelen buiten den val, en de gezaligde na zijn verheerlijking in het eeuwig Koninkrijk bezitten kan. Geheel gaat deze vergelijking natuurlijk nooit op, want de gemeenschap *met* en de kennisse *van* God kwam bij Jezus uit zijn personeele vereeniging met den Vader en den Heiligen Geest voort, en blijft daarom steeds geheel eenig in haar bestaanswijze. Slechts in zooverre mag dan ook op deze vergelijkingen gewezen, als ze ons een denkbeeld geven van een gemeenschap tusschen onzen geest en den Geest van God, buiten inmenging van zonde, en alzoo zonder particuliere genade.

Maar kan deswege bij Jezus van particuliere genade geen sprake wezen, heel anders staat het met de *gemeene gratie*. Ook een engel heeft nooit deel aan de particuliere genade, eenvoudig wijl een gevallen engel onredbaar, en een zalige engel nooit gevallen is. Maar als een engel uitgezonden wordt tot dienst, en alzoo in ons menschelijk leven optreedt, is het voor dien engel toch niet hetzelfde in welke omgeving hij verschijnt. Vergelijk om u dit duidelijk te maken, maar het optreden van de engelen in Sodom, te midden van de daar schrikkelijk uitgebroken ongerechtigheid, met de

verschijning van de engelen in Bethlehems velden, om in hun hemelschen zang Gods welbehagen over menschen uit te roepen. In Sodom alles hun tegen de borst stuitend, niets dan gruwel en menschelijke schande; en daarentegen in Efrata's velden de bekoring van het schoon der natuur, een stel van aantrekkelijke tafereelen van menschelijk leven, niets dat stuit, en alles dat aantrekt. Zelfs een engel had bij zijn vluchtige verschijning, als we ons zoo mogen uitdrukken, het profijt van wat de gemeene gratie aan vrede en vreugde onder menschen in stand hield. En geheel ditzelfde nu is, en in nog veel sterker mate, op onzen Heiland toepasselijk. Juist de verschillende graad waarmee de gemeene gratie op het menschelijk leven inwerkt, om er de ongerechtigheid in te stuiten, en er de ellende van te temperen, brengt teweeg, dat de levenstoestand bij het eene volk een geheel andere is, dan bij het andere, en bij hetzelfde volk, naar gelang van tijd en levenskring, zeer verre uiteenloopt. Zelfs nu, na negentien eeuwen, is de levenstoestand bij de wilde stammen op Nieuw-Guinea een gansch jammerlijke, zoo ge dien vergelijkt met het levensmilieu, waarin Jezus optrad. Dat onderscheid nu was voor het volbrengen van het Middelaarswerk van onzen Heiland allerminst onverschillig. Denkt ge u den Christus opgetreden onder een stam, waarbij nog het kannibalisme heerschte, zoo zou de opkomst van de kerk des Nieuwen Verbonds kortweg ondenkbaar zijn geweest. We hebben hier dus niet van doen met iets bijkomstigs of toevalligs, maar met een onderscheid dat voor geheel het optreden van Jezus van het uiterste gewicht was. Een levenstoestand met zeer zwakke werking der gemeene gratie ware voor het optreden van den Heiland geheel ongeschikt geweest. Zegenrijk kon zijn optreden dan eerst zijn, als hij optrad in een land en bij een volk en in een levenskring, waarin de vrucht der gemeene gratie zeer aanmerkelijk was. En zoo mag dan, zonder zweem van overdrijving, gezegd, dat in zeer beduidende mate profijt van de gemeene gratie ook aan Jezus voor de vervulling van zijn Middelaarsambt op aarde is toegekomen.

Dat zulk profijt trekken van de vrucht der gemeene gratie mogelijk is, ook waar, gelijk in Jezus' hoogheilige persoonlijkheid, volkomen afgescheidenheid van de zonde bestaat, verklaart zich uit het karakter zelf, dat de gemeene gratie in onderscheiding van de particuliere genade draagt. De particuliere genade is *persoonlijk*, de gemeene gratie *algemeen*. Diensvolgens raakt de particuliere genade uitsluitend de kern van het innerlijke zielsleven, maar strekt de gemeene gratie zich tot geheel ons menschelijk leven in al zijn openbaringen uit. Het slib der gemeene gratie bezinkt in geheel de bedding van het leven, in de zeden en gewoonten, in de algemeene volkstoestanden, en vormt alzoo het stroombed, waardoor de stroom zich heen beweegt. Aan het goede hierdoor teweeggebracht, en hierdoor in den volkstoestand aanwezig, heeft alzoo een iegelijk deel, die onder

zulk een volk leeft, geheel afgezien van zijn persoonlijke gesteldheid of persoonlijke hoedanigheid. Een land waar veiligheid voor personen en eigendommen bestaat, vertoont hooger graad van gemeene gratie dan een volksstam, waarbij ieder nog op zijn zwaard leeft. Maar is eenmaal zulk een gewenschte toestand van orde en landsvrede ingetreden, dan komt het profijt hiervan ook ten goede aan den dief en booswicht, zoolang zijn misdaad niet ontdekt werd. Het persoonlijke leven komt hierbij alzoo ganschelijk niet in aanmerking. Waar de gemeene gratie een gewenschten volkstoestand in het leven roept, biedt die gewenschte toestand zijn vrucht aan een iegelijk, die te midden van zulk een volk verkeert. En op dien grond moet gezegd dat van particuliere genade bij Jezus geen sprake kon zijn, maar dat de vrucht der gemeene gratie ook hem in niet geringe mate is ten deel gevallen.

Ja, we moeten verder gaan. Voor de verschijning van den Zone Gods kan ook die vrucht der gemeene gratie geen toevallige bate zijn geweest. Reeds het kind van God verwerpt elke voorstelling, alsof er in zijn levensverwikkelingen ooit iets bijkomstigs of onverschilligs zou zijn, en uit diepe overtuiging belijdt hij veeleer, dat Gods *bijzonderste* voorzienigheid alle ding en alle omstandigheid, tot in het kleinste toe, alzoo voor hem besteld, bestierd en geregeld heeft, dat het altegader *zóó* zijn moest als het is, om Gods raad met hem te volvoeren. En waar dit nu reeds van elk kind van God geldt, en dus ook geldt ten opzichte van de vrucht die de gemeene gratie voor elk kind des Heeren afwerpt, daar dwingt alles u als vanzelf tot de belijdenis, dat dit derhalve ook, ja, in nog sterkere mate, moet gelden bij die *allerbijzonderste* voorzienigheid Gods, die geheel het leven en de verschijning van den Christus omringt.

De stroom der gemeene gratie bewoog zich uit het Paradijs, door het leven der volkeren, niet voort in dartel spel, maar volgde de door God haar voorgeteekende lijn, en groef onder het voortstuwen zelf de bedding uit, die God voor de gemeene gratie verordend had. Alleen aldus ontstond er voor de volkeren een historie. Is nu de verschijning van den Christus het middelpunt dier historie, waarop alle lijnen van het verleden uitloopen, en waarvan alle lijnen voor wat daarna komt, uitgaan, dan moet er tusschen dat proces der gemeene gratie en het optreden van den Heiland ook verband hebben bestaan; een verband niet eerst in de uitkomst, maar reeds in Gods voorzienig bestel. Dan sloot de Christus zich niet aan de toen bestaande omgeving aan, omdat de gemeene gratie in Palestina destijds juist dien toestand in het leven had geroepen; maar dan sloot omgekeerd die levenstoestand zich aan Jezus aan, omdat doelende op zijn komst en verschijning, de werking der gemeene gratie alzoo besteld was. Dan *nam*

Jezus het niet alzoo, omdat het nu eenmaal zoo was, maar dan *was* het zoo, omdat het alzoo voor Jezus' verschijning zijn moest. Dan was geheel onze ontwikkeling op hem gericht, op hem doelende, op hem uitloopende, en in hem de reden en oorzaak van haar gang vindende. Dan was het levensmilieu waarin Jezus optrad, juist zooals het zijn moest, om zijn verschijning en zijn optreden te dienen, en vond Jezus de levensgemeenschap, waaraan hij zich aansloot, juist zoo als die zijn moest, om die aansluiting mogelijk te maken.

Let er toch wel op, dat elke omgeving en elke toestand, waarin iemand optreedt, *speciaal* is, en een *eigen, bijzonder* karakter draagt. Een algemeene menschelijke toestand, een algemeene menschelijke levensgemeenschap is er niet, en is niet denkbaar. Het was destijds in Israël anders dan bij welk volk ook, en het was er anders dan het bij datzelfde volk vroeger was geweest. Ja, het was anders in Galilea dan in Judea. Anders in Jeruzalem dan in Bethlehem. Hoezeer Jezus dan ook de algemeene menschelijke natuur heeft aangenomen, en in geheel zijn beteekenis van Verlosser als Middelaar voor alle geslachten, alle natiën en alle eeuwen optreedt, kon hij zich toch niet anders aansluiten dan aan dien éénen bepaalden volkstoestand, gelijk die in één bepaald tijdsgewricht zich voordeed. Hij nam dus wel *onze* algemeene menschelijke natuur aan, maar *zijn wonen onder ons* kon niet anders dan een zeer speciaal karakter dragen, het karakter van den in dat land, toentertijd bestaanden toestand. Alleen in de vormen van dat toenmalige leven, in dat bepaalde land, komt hij uit, en daarin heeft hij zijn heerlijkheid geopenbaard, en van daar is het gerucht dier heerlijkheid tot ons uitgegaan. Juist dit nu sluit elk denkbeeld van het toevallige en bijkomstige uit; en dan eerst vindt onze zoekende geest bij het grijpen naar het beeld van Jezus rust, als we vastelijk gelooven, dat die toenmaals in Palestina bestaande levensvormen en levenstoestanden, in den loop van de ontwikkeling der gemeene gratie, zoodanig waren, als God ze voor de verschijning zijns lieven Zoons op aarde van eeuwigheid af verordineerd had.

XVIII.

Geworden uit eene vrouw.

> Maar wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijnen Zoon uitgezonden, geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet. GAL. 4 : 4.

De vrucht van de „gemeene gratie" is den Christus niet eerst *na* zijn geboorte toegekomen. De aansluiting van den Christus aan de gemeene gratie ligt reeds tusschen zijn ontvangenis uit den Heiligen Geest en zijn geboorte uit de maagd Maria in. Zelfs zij opgemerkt, dat juist hier het punt schuilt, waarbij we op de consequente ketterij der Dooperschen stuiten. Getrouw toch aan hun uitgangspunt, dat het heilswerk bovennatuurlijk blijft tot den einde toe, hielden deze juist staande, dat de Christus zijn vleesch en bloed niet *uit* de maagd Maria had aangenomen, maar door nieuwe schepping zich een kinderlichaampje in Maria bereid had. Van Maria ging alzoo naar die voorstelling niets uit. Haar bloed en haar wezen bleef werkeloos. Alleen dit had ze, dat ze dit nieuw geschapen kinderlichaampje in zich droeg, bij manier van een kooi waarin een vogel wordt uitgebroed. Feitelijk had dit lichaam ook elders, ook buiten Maria kunnen bereid zijn. Of zij, dan wel een andere vrouw, het die maanden herbergde, maakte in geen enkel opzicht verschil. Dit nieuwgeschapen lichaam daalde in haar neder, rustte in haar en verliet haar weer, zoodat er niets was dan doorgang. Op dat standpunt nu had de eerste aanraking van den Zoon des menschen met het leven der menschen eerst plaats *na* zijn geboorte, en ook na die geboorte bleef deze aanraking een bloot uitwendige. Met zulk een nieuw geschapen lichaam toch stond dan de Christus *buiten* ons geslacht. Het Woord ware dan wel *vleesch*, maar niet *ons* vleesch geworden. Hij zou een op ons gelijkend wezen, maar nooit onze broeder naar het vleesch zijn geweest. Een ander bloed dan het onze zou hem door het hart zijn gevloeid. En niet ons bloed, maar een vreemd levensvocht zou op Golgotha zijn vergoten.

Tegenover deze Doopersche ketterij, die geheel den stam der Christelijke belijdenis bij den wortel afkapt, en alle verlossingswerk doelloos maakt, stelt nu de Christelijke kerk de betuiging, dat onze Heiland zijn vleesch en bloed niet *in* Maria ingedragen, maar *uit* Maria aangenomen heeft, en dat alzoo de uit Maria geborene niet slechts in schijn, maar in der waarheid „de Zoon des menschen" is, ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde. Doch hiermede is het dan ook voetstoots beleden, dat de Christus reeds lang vóór zijn geboorte, ja, terstond na zijn ontvangenis, met de vrucht,

met de destijds in Israël en meer bijzonderlijk in Maria aanwezige vrucht van de gemeene gratie in aanraking trad. Niet alle geheimnis, waarachter onze eerste vorming in het lichaam onzer moeder wegschuilt, kan hier ontsluierd worden, ook al spreekt het vanzelf, dat eerst een volledige blootlegging van dit geheimzinnige, ons hier een klaar inzicht in de verhouding van den Christus tot de gemeene gratie geven zou. David heeft in den 139sten Psalm dat verborgen ontstaan des levens als voor Gods oog doorgedacht, en het zichzelven voorgesteld, hoe hij als „ongevormde klomp" geformeerd was in wat hij noemt „*de benedenste deelen der aarde*". Paulus sluit zich, met het oog op den Christus in Epheze 4 aan die uitdrukking aan, en stelt dat nederdalen van den Christus in „de benedenste deelen der aarde" tegenover zijn *opvaren*, en duidt alzoo Psalm 139 in zijn hoofdbeteekenis ook op den Christus. En blijkbaar is hetgeen in dien Psalm over „het weven van het borduursel" in de zwangere vrouw geschreven staat, zoo breed en diep opgevat, en zoo omstandig geteekend, dat het verre boven het persoonlijk belang van Davids eigen geboorte uitging, en eerst evenredig in zijn afmetingen wordt, zoo we over David heen doorzien tot op den Christus.

We staan hier voor een wereld van wonderen, met telkens nieuwe vragen bij elke lijn die zich ombuigt. Er is in hetgeen geboren zal worden én het straks zichtbare, én hetgeen altoos onzichtbaar zal blijven. Er is een kiem waaruit zich het organisch geheel zal ontwikkelen; er is de alzijdige stoffe die door deze kiem in zich opgenomen wordt, om zich te ontwikkelen; en er is de drift des levens die zich in deze ontwikkeling openbaart. Dit alles is *eerst* met de moeder één, niet slechts in haar rustende, maar door eenheid van aderweefsel met haar verbonden; en toch wordt het straks van haar afgescheiden, niet enkel door uittreding in het levenslicht, maar ook door afsnijding van de aderlijke gemeenschap. En veel meer nog is er onder en door dit alles gemeenschap van het nieuwgeborene met de vrouw, die het draagt. Gemeenschap niet alleen naar het stoffelijke, maar gemeenschap soms tot in karakter en temperament, en schier altoos tot in rasverschil, nationaal onderscheid, gelaatstype en familietrek doorgaande. Een gemeenschap niet slechts voorwaarts zich bewegende in den jonggeborene, maar achterwaarts teruggaande tot in een erflijn van vele geslachten. En dit gemeenschappelijke en solidaire ondergaat dan toch weer de wijziging en den invloed van het persoonlijke in den mensch die geboren werd. Een persoonlijke variatie die niet terstond uitkomt, maar soms twaalf en meer jaren sluimert, om daarna eerst haar stempel te drukken op den nieuw opgetredenen, nu aangroeienden, straks volwassen mensch.

Doch ook al ware het ons nu gegeven, bij ons zelf of bij ons eigen kind alle deze onderscheiden factoren, waarvan het resultaat in ons eigen leven of in het leven van ons kind uitkomt, naar zuivere lijnen af te meten, stiptelijk te begrenzen, en in hun onderscheiden gewicht en beteekenis vast te stellen, dan nog zou hieruit geenszins volgen, dat gelijke preciese verklaring ons ook bij de Vleeschwording des Woords gelukken zou. Nu echter bij niet één eenigen mensch zulk een afwegen van deze verschillende elementen doenlijk bleek, en noch in het gemeen noch in het bijzonder te zeggen valt, hoe en op wat wijs deze onderscheiden factoren bij de formatie van den gewonen mensch werken, nu ligt het in den aard der zaak, dat bij den persoon van den Heiland, wiens ontvangenis geheel exceptioneel was, zelfs van elke poging ter juister verklaring moet worden afgezien. Want wel heeft onze Catechismus op één dier factoren nadruk gelegd, door te betuigen, dat Christus daarom als kindeke geboren, en niet als volwassen man opgetreden is, „opdat Hij door zijn onschuld de zonden waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekken zou", maar reeds de woorden waarin deze belijdenis vervat is, toonen genoegzaam dat we hier met een geloofsuitspraak van het Verlossingsgevoel, niet met een ontleding van de dracht van den Christus te doen hebben.

Dit dwingt ons, ook op dit punt van ons onderzoek, het bijzondere te laten rusten, en ons te bepalen tot het aangeven van die algemeene lijnen, die de onderscheidene factoren gansch in het algemeen doen uitkomen. En dan eischt voorzeker de Christelijke belijdenis, dat we in den Christus geen erfenis van een persoonlijk belijnd karakter aannemen. Wat wij in ons zelven of in anderen een persoonlijk karakter noemen, is altoos een eenzijdigheid. Een plooi van het wezen, zooals het in anderen niet, maar alleen in ons wordt gevonden, zoodat wel die ééne plooi rijk in ons ontwikkeld is, maar onderwijl we juist de andere plooien missen. Eerst zoo ge een gansche mengte van personen, elk met een scherp ontwikkeld karakter bijeen voegt, ontvangt ge den indruk van den vollen rijkdom van het *menschelijk* karakter als zoodanig. Poogde men daarom ook in den Christus zich een zoodanig scherp belijnd karakter te denken, zoo zou de Christus hiermede beperkt en eenzijdig belijnd worden, en niet meer „de Zoon des menschen" zijn. Natuurlijk mag men evenmin zeggen, dat er daarom in den Christus *geen* karakter was. Karakterloosheid toch, of wilt ge gemis aan karakter, wordt door ons als een gebrek gevoeld, en geen gebrek was in den Christus. En het eenige dat we daarom zeggen kunnen, is, dat in den Christus niet maar één lijn, niet maar één plooi van de volheid des menschelijken karakters uitblonk, maar dat in organische eenheid het volle menschelijk karakter in Hem schitterde. Niet een enkele

straal, maar alle stralen. En die volheid van stralen in volkomen harmonie der glansen, in volkomen zuiver evenwicht van tint. Doch juist hieruit volgt dan ook, dat de Christus dit *menschelijke* in zijn volheid niet speciaal aan Maria kon dank weten. Maria bezat slechts één stuk van het menschelijk karakter, en waar derhalve de Christus het menschelijk karakter in al zijn stukken aannam, daar ontving Hij dit niet speciaal van Maria, noch ook droeg Hij het als de Zone Gods in Maria in, maar Hij eigende het zich toe uit die algemeene menschelijke natuur, die in Maria uit Adam was opgekomen, en die door Maria op den Christus overging.

Alzoo was de eerste eisch die hier te stellen viel, dat door alle eeuwen sinds het Paradijs de ongeschonden menschelijke natuur zoo bewaard werd, dat *ze* in de volheid der tijden op den Christus zou kunnen overgaan. En juist dit nu ware ondenkbaar geweest, indien de verwoesting der zonde na den val ongebreideld en onbeteugeld ware doorgegaan, en niet gestuit ware geworden door de gemeene gratie. Indien niet de lankmoedigheid en de verdraagzaamheid Gods tusschenbeide ware getreden, om het wilde doorgloeien van den zondebrand die wij ontstoken hadden, ook al moest hij blijven voort*smeulen*, toch in zijn woeste *uitslaan* te temperen, zoo zou zoovele eeuwen na den val elk aannemen van de ongeschonden menschelijke natuur door het eeuwige Woord kortweg onmogelijk zijn geweest. Hadde de dood zich aanstonds na den val in ons geslacht voleind, zoo zou er eenvoudig geen nakomelingschap gekomen zijn. En, ook al rekent men hier niet mede, maar stelt, dat de verwildering van onze menschelijke natuur ongetemperd hare voleinding ware tegemoet gegaan, gelijk ze deze voleinding bereikt in de hel, zoo zou reeds hierdoor de ontaarding en verbastering tot een algeheele verminking en schending zijn geworden, en ook deswege een aannemen van onze menschelijke natuur door den Christus ondenkbaar zijn geweest. De tusschentoestand, waarin wij menschen op aarde verkeeren, bestaat juist in een zoodanig gestuit zijn van de zonde, dat *ze* onze natuur wel in zichzelve volstrekt hulpeloos laat, maar desniettemin hare herstelbaarheid openlaat, en door die open te laten, alle kiemen en gegevens van onze natuur nog in zooverre voor vernietiging behoedt, dat *ze* door den Christus nog konden worden aangegrepen, persoonlijk in zijn eigen vleeschwording, en wat ons zelven aangaat bij onze inlijving in zijn wonderbaar Lichaam.

Zoo ligt derhalve de principiëele aansluiting van den Christus aan de vrucht der gemeene gratie daarin, dat de gemeene gratie alle de eeuwen door, na den val, de menschelijke natuur voor algeheele verwildering, verminking en verderving bewaard, en alzoo teweeggebracht had, dat de Christus zoovele eeuwen daarna, uit een kind des menschen nog de onge-

schonden menschelijke natuur in de volheid en volledigheid harer momenten, zou kunnen aannemen. Dit nu hebben we opgevat niet van de zijde van het *vleesch*, maar van de zijde van het menschelijk *karakter*. Niet natuurlijk, om het karakter onzer menschelijke natuur van den aard van het menschelijk vleesch en bloed af te scheiden, maar omdat het klaar is, dat vleesch en bloed onze hoogere natuur, en niet onze hoogere natuur vleesch en bloed dient. Dat de verschillen tusschen vleesch en vleesch, bloed en bloed bij rassen, natiën en stammen saamhangen met de schakeeringen in karakter en type, staat wel vast, maar toch mag dit nooit in den geest van het materialisme worden verstaan, alsof het verschil in aard en type, in karakter en stemming slechts het toevallig resultaat ware van de verschillende bloedmenging. Integendeel, de geest wordt gediend door het bloed, en deswege moest bij het aannemen van onze menschelijke natuur door den Christus allereerst de aandacht gevestigd op de ongeschondenheid van onze menschelijke natuur in haar hoogste opvatting. Het is niet in de eerste plaats ons vleesch en bloed, en dus niet de forschheid, kloekheid en schoonheid van het lichaam, waarover de gemeene gratie zich ontfermd heeft. De gemeene gratie verweert den mensch, de menschelijke natuur, den schat des hoogeren menschelijken levens tegen algeheele verwildering en vernietiging. Vandaar de indrukwekkende karakters, de edele verschijningen, de nobele figuren, de hooge talenten, die ge eeuw aan eeuw ook onder de Heidenen ziet optreden. En het is aan de aldus behoudene, aldus gespaarde, aldus voor schending en verminking gevrijwaarde menschelijke natuur, dat het eeuwige Woord zich, dank zij de gemeene gratie, kon aansluiten.

Maar na dit met beslistheid op den voorgrond te hebben gesteld, voegen we er thans even beslist bij, dat dit redden en sparen van het *hoogere* in onze menschelijke natuur niet denkbaar ware geweest zonder een gelijktijdig sparen van het menschelijke in onze *lichamelijke* verschijning. Een nobel karakter spiegelt zich af in edele gelaatstrekken, en een edel geslacht, dat eeuw aan eeuw door kloeke karakters heeft uitgemunt, dient zich aan in schoone uitwendige verschijning. Reeds onder de volken ziet men, hoe diep de lichamelijke verschijning der menschen bij het voortwoeden der zonde kan worden nedergedrukt, en ook hoe nobeler zin ook de uitwendige gestalte van een volk kan opbeuren en verheffen. Dit verschil gaat eenerzijds in de geslachten, en anderzijds tot in de rassen door, en wie nu nog de afstammelingen van Sem bestudeert, niet in onze Jodenbuurten, maar in het weelderige Oosten, en onder de Arabieren der woestijn, tot in de zuiverder Jodentypen die onlangs uit Rusland ons land doortogen, die voelt zich onwillekeurig getroffen door de waardigheid der menschelijke verschijning en de edele gelaatstrekken die dit ras kenmerken. De schoonheid vooral van den man spreekt bij de zuivere afstammelingen van Sem sterk,

en wie nu nog een vorstelijke Bedoeïnenhoofd of een edelen Joodschen kop van zuivere herkomst vergelijkt met wat Chinees of Japannees, met wat Hottentot of Congolees te aanschouwen geeft, tast en voelt de gemeene gratie, die in Sems zuivere en edele nakomelingen de waardigheid der menschelijke natuur ook in de uitwendige verschijning gemaintineerd heeft. Iets wat hier wordt opgemerkt, niet om den nadruk te leggen op wat men de *schoonheid* des menschen noemt, maar om te doen uitkomen, hoe er ook in de uitwendige gestalte onzer menschelijke natuur een *waardigheid* overbleef, niet bij alle volk, niet bij elk ras evenzeer, maar in zeer hooge mate vooral in de lijn die van Sem uitging; alsmede hoe deze uitwendige waardigheid samenhing met de behoudenis der menschelijke natuur in hoogeren zin. Tweeërlei was alzoo door de gemeene gratie gered. Ten eerste, alle stuk en deel van onze menschelijke natuur in haar hoogere opvatting, en ten tweede, hetgeen voor de verschijning van die menschelijke natuur vereischt werd in haar lichamelijk optreden. Dat de geboorte van den Christus reeds door Noachs profetie aan Sems nakomelingschap werd verbonden, was alzoo in het minst geen toevalligheid. In dit alles is één doorloopend heilig bestel van Godes allerbijzonderste Voorzienigheid. De gemeene gratie werkte aldus naar vaste regelen, om den Christus tegemoet te gaan, en de bijzondere genade deed den Christus intreden juist op het punt, waar de gemeene gratie het snijpunt van haar lijn bereikt, en beide, deze gemeene en deze bijzondere genade, elkander ontmoetten in de maagd Maria.

Ware ons van Maria meer bekend, en kon het ons gelukken door zielkundige ontleding van deze gezaligde onder de vrouwen een volledige, bevredigende biographie ter neer schrijven, teruggaande tot in het leven van haar vader en haar moeder, zoo zou er ongetwijfeld gelegenheid te over zijn, om de keurigheid van het werk Gods in het voortbrengen van deze moeder des Heeren te bewonderen. Al verzetten we ons toch tegen de neiging die onder Rome's leiding in een zoo aanzienlijk deel der Christelijke kerk ingang vond, en die, althans bij de onnadenkende menigte, Maria voor den Christus dreigt te schuiven, toch belijden ook de Gereformeerden van ganscher harte, dat de maagd Maria Gode een gansch uitverkoren vat was, en dat de vrouw, in zijn eeuwig besluit uitverkoren, om den Zoon des menschen onder het hart te dragen, op deze hare roeping toebereid, en volkomenlijk voor die hooge, haar benedijende taak ontvangen, geboren, opgevoed, en zoo lichamelijk als geestelijk door haar God bekwaamd was.

De persoon, de geaardheid, de zin en neiging, het karakter en het temperament, de geheele menschelijke gesteldheid van de vrouw, die moeder

des Heeren zou worden, was in het minst niet onverschillig. Ge moogt niet zeggen, dat iedere andere jongedochter evengoed moeder des Heeren had kunnen zijn, en het kindeke Jezus aan haar borst had kunnen zogen. Ook al was toch de ontvangenis des Heeren absoluut uit den Heiligen Geest, reeds in de dracht gingen er zoo veelzijdige invloeden van Maria op haar heilig kindeke uit, dat het zinloos ware, ook maar een oogenblik te denken, dat deze invloeden, van elke andere vrouw uitgaande, geheel dezelfde zouden zijn geweest. Haar bloed nam Jezus in zijn aderen op, van haar vleesch is het vleesch des lichaams van Christus geformeerd, maandenlang zelfs is de klop van het bloed in haar hart, de klop van het levensbloed in den Christus geweest. En al is het ons nu niet gegeven de grenslijn te trekken tusschen dit bijzondere dat de Christus van Maria ontving, en dat algemeen menschelijke dat hij door Maria uit Adam aannam, toch ware het stuitende oppervlakkigheid, het bijzondere in Maria's verschijning hierbij voor niets te rekenen.

Zelfs de Heilige Schrift verbiedt ons dit. Ook al stelt toch de Heilige Schrift de persoon van Maria derwijs in de schaduw, dat voor wie aan de Schrift getrouw blijft, elk gevaar is afgesneden, om het Kindeke achter de moeder te doen schuilen, toch laat de Heilige Schrift Maria niet als een op zichzelf staande jonge maagd optreden, maar veeleer toont ze ons in Maria het eindpunt van een heilige lijn, die uit Eva uitkomt, over Seth en Enos doorloopt, in Sem zich weer afscheidt, en voorts in Abraham, Izaäk en Jakob, en ten slotte in Juda en David haar nadere bepaling vindt. Tot op zekere hoogte zou men zelfs kunnen zeggen, dat het is, of heel de historie des Ouden Verbonds, wat de geslachten betreft, slechts het ééne doel najaagt, om Maria, en straks uit Maria den Christus, voort te brengen.

De veredeling, of wil men, deze afwering van verbastering, heeft op geheel deze lange lijn plaats door afzondering en afscheiding. Zoo raken de Sethieten af van de Kanaänieten, de Semieten van Chams en Japhets nakomelingen, Abrahams geslacht van zijn bloedverwant in Ur, Izaäk van Ismaël, Jakob van Ezau, Juda van Simeon en Jakobs overige zonen, en straks nogmaals in Davids huis of Isaï's stam van de overige Judaeërs. Natuurlijk is die schifting ook daarna in Davids stamhuis, zij het ook met overspringing van geslachten, doorgegaan, al is het ons niet vergund, dit tot in bijzonderheden na te gaan. En zoo is dan ten langen leste deze levende lijn uitgeloopen op Maria, om in haar het door God bestelde, bereide, en alzoo alleszins geschikte instrument te doen optreden, waardoor èn de menschelijke natuur uit Adam, èn de vrucht der gemeene gratie, het rijkst en zuiverst voor de Vleeschwording des Woords gereed zou zijn.

Op te merken is hierbij alleen nog, dat het voor ons niet altoos gemakkelijk is, de lijn der gemeene gratie hierbij van de lijn der particuliere genade afgezonderd te houden. Seths verkiezing, Abrahams roeping, Davids zalving behooren tot het laatste terrein, en mogen niet met de daden der gemeene gratie, ook al loopen die bij volk en volk naar graadverschil uiteen, verward worden. Maar hier staat tegenover, dat afgezien van het persoonlijk heil der verkorenen, de werking der particuliere genade nawerkt ook in de gemeene gratie. Ismaël ontvangt een vrucht, een zegen, een belofte, die uit de particuliere positie van Abraham voortkomt, maar door Ismaël in het gemeene leven der volkeren ingaat. En op gelijke wijze nu wordt de behoudende werking der gemeene gratie voortdurend door de zijdelingsche inwerking der particuliere genade versterkt, gelijk men nu nog ziet, hoe het algemeene menschelijke leven in Christenlanden ook voor die duizenden, die geheel buiten particuliere genade leven en sterven, zichtbaar hooger staat dan in landen waar de Islam of waar het Buddhisme heerscht.

XIX.

Jezus' toeneming.

> En Jezus nam toe in wijsheid, en in groote, en in genade bij God en de menschen. LUKAS 2 : 52.

Toch, het behoeft nauwlijks betoog, komt de aanraking van Jezus met de vrucht der gemeene gratie voor ons veel duidelijker uit *na zijn geboorte*. Ook in de weken en maanden, die tusschen zijn ontvangenis en zijn geboorte verliepen, greep die aanraking wel metterdaad plaats, en ging de gemeene gratie uit Maria op Jezus over, maar dit onttrekt zich aan onze waarneming. *Na* zijn geboorte daarentegen heeft die aanraking in het zichtbare plaats. Jezus leeft als kindeke onder de hoede van Maria en Jozef. Tot zijn twaalfde jaar schier alleen in den huislijken kring, en daarna in aansluiting aan het openbare leven in Israël. Zoo groeit hij op tot jongeling en man, en eerst op dertigjarigen leeftijd openbaart hij zich aan den Dooper en ontvangt aan de Jordaan zijn wijding voor het Messiasambt.

Nu weten we van die lange dertig jaren uiterst weinig. *Iets* van het eerste jaar zijns levens op aarde. Daarna één enkel voorval uit zijn twaalfde levensjaar. En voorts blijft alles in onbekendheid schuilen tot aan den Doop bij de Jordaan. Toevallig is dit natuurlijk niet. God heeft het zoo

gewild. En wat uit de traditie over Jezus' kindsheid in geschreven verhalen overging, is zoo niets beduidend, deels zelfs zijn heiligen persoon derwijs onwaardig, dat de kennisse ervan u eer smart baart, dan dat het u naar breeder verhaal zou doen verlangen. De Evangelisten toonen klaarlijk, dat ze aan de kennisse dier eerste levensjaren geen waarde hechten, of althans dat het voor de kerk aller eeuwen geschikter is, haar Heiland alleen bij de kribbe, en voorts terstond bij den Doop te leeren kennen, dan dat ze die dertig lange jaren de ontwikkeling van den Heiland van schrede tot schrede volgen kon. Wel prikkelt het soms onze heilige weetgierigheid, om ons het kindeke Jezus bij de eerste ontwikkeling van zijn bewustzijn, bij zijn verkeer als knaap in den huislijken kring, bij zijn leeren lezen, bij zijn omgang met andere kinderen, en zooveel meer te kunnen voorstellen; maar God schoof er een gordijn voor, en het is niet daarbij dat de Geest des Heeren ons wil ophouden. Wat ons moet toespreken is tweeërlei: De gifte van Gods Zoon aan de wereld, als Jezus geboren wordt; en daarna het komen van Jezus tot de wereld, als hij zich aan Johannes den Dooper openbaart.

In zooverre zou men dan ook kunnen zeggen, dat de aanraking waarin Jezus in de jaren zijner opvoeding en ontwikkeling met de vrucht der gemeene gratie trad, zich schier in nog sterker mate voor ons in de nevelen van het mysterie hulde. En indien men uitsluitend op bepaalde feiten en ontmoetingen zou willen wijzen, is dat ook metterdaad het geval. Maar dit neemt toch niet weg, dat we twee dingen met zekerheid weten. Ten eerste, dat Jezus in Nazareth, aan den oever van het meer van Galilea, is opgegroeid; dat hij van zijn twaalfde jaar af aan den eeredienst in Sions tempel deelnam; en dat hij reeds destijds in de Schrift ervaren was, en straks als leeraar onder Israël optredende, kennis droeg van alle religieuze, staatkundige en maatschappelijke verhoudingen in Palestina. Dit nu toont, dat het kindeke Jezus niet geïsoleerd van de wereld is opgegroeid, niet buiten het leven van zijn volk omleefde, en niet in geestelijke teruggetrokkenheid zich van zijn tijdgenooten heeft afgezonderd, maar geleefd heeft onder zijn volk en met zijn volk, en als we zoo zeggen mogen in den toenmaligen volkstoestand geheel was ingevoerd. Dit is het eerste feit, dat vaststaat, en het tweede is, dat we den toenmaligen volkstoestand in Israël èn uit de Evangeliën èn uit andere gegevens kennen, als een staat van zaken, die alleen dank zij de gemeene gratie alzoo zijn kon. Natuurlijk niet *enkel* dank zij de gemeene gratie, want in Israël was het vooral het werk van Gods bijzondere genade, dat zijn stempel op den volksstaat afdrukte. Maar wat breede beteekenis men ten deze ook aan de particuliere genade toekenne, te loochenen valt het daarom niet, dat

de invloed der particuliere genade toentertijd volstrekt niet meer was, wat ze eens geweest was in Davids dagen, en dat daarentegen allerlei vreemde invloeden uit Assyrië en Babylon, uit Egypte en Arabië, uit Griekenland en uit Rome onder Israël werkzaam waren. De toestand gelijk Jezus dien bij zijn optreden in Israël vond, was derhalve volstrekt niet een toestand van algemeene volksverwildering, noch ook een toestand, die zich rechtstreeks en geheel als vrucht der particuliere genade voordeed, maar ook, en voor geen gering deel, uitvloeisel van de „gemeene gratie", gelijk die èn in Israël zelf, èn in deze vreemde invloeden gevoelen deed.

Nemen we nu die *beide* feiten saâm: eenerzijds het feit, dat Jezus dertig jaren lang onder Israël verkeerde en in Israëls leven inleefde; en anderzijds, dat de toenmalige volkstoestand voor geen gering deel was, wat hij was, dank zij de inwerking der gemeene gratie; dan volgt hieruit vanzelf, dat Jezus op zeer ernstige wijze met de vrucht der gemeene gratie in aanraking is gekomen, niet een enkel oogenblik, maar heel een reeks van jaren, en evenmin slechts op een enkel punt, maar in geheel zijn menschelijke levensontwikkeling. Het is aan dat leven, gelijk de Heere het in Israël vond, dat hij zijn voorstellingen en beelden ontleend heeft. Het is in verband met het toen bestaande volksleven, dat hij de dingen des Koninkrijks ons geopenbaard heeft. Het is de taal van het toenmalig Israël die hij sprak, de gewoonte van het destijds levend Israël die hij volgde; het is op de vraagstukken die destijds de gemoederen bewogen, dat hij inging. Ook al ontbreken ons derhalve de gegevens, om dit alles in bijzonderheden toe te lichten, over het feit zelf kan geen verschil van gevoelen rijzen. De aanraking met de vrucht der gemeene gratie, gelijk ze zich destijds in Israël openbaarde, *heeft* voor Jezus bestaan, en ze heeft gewerkt lange jaren en op zeer breede schaal.

De belijdenis van Jezus als „God te prijzen in der eeuwigheid" werpe daarbij niemand een blinddoek op het oog. Natuurlijk belijdt elk Christen, dat de wetenschap van den Zone Gods *al*wetendheid, dat zijn Wezen *zelf*genoegzaamheid was, en dat noch aan zijn Goddelijke *al*wetendheid, noch aan zijn Goddelijke zelfgenoegzaamheid, ook maar iets kan worden toegebracht. Noch in die alwetendheid, noch in die zelfgenoegzaamheid was dan ook toeneming of wasdom denkbaar.

Bij den Zone Gods, als God met den Vader en den Heiligen Geest aan te bidden, kan noch van ontwikkeling, noch van opvoeding, noch van toeneming in kennis sprake zijn. Wie ook maar iets hierop afdingt, vernietigt rechtstreeks als met één slag de Godheid van den Christus. Maar geheel daarvan afgescheiden is de vraag, hoe we ons het bewustzijn te vertolken hebben van hem, die zichzelven vernietigd heeft en de gestalte eens

dienstknechts heeft aangenomen. Reeds onder menschen komt het voor, dat er in ons een rijke kennis schuilt, en dat we toch op een gegeven oogenblik, of door bijzondere omstandigheden, de beschikking over deze kennis missen. Denkt ge u een man van rijke gedachten, veelomvattende geestesontwikkeling en ongemeene wilskracht in den slaap, dan is natuurlijk in dien slaap zijn kennis niet weg, en zijn gedachtenwereld nog in hem, en zijn wilskracht nog in hem schuilende, maar zooals hij daar in den slaap nederligt, komt het niet uit en treedt het niet naar buiten. Zelfs komt het voor, dat in langdurige, ernstige, heel het wezen aangrijpende ziekte, de geestelijke organen tijdelijk zoo werkeloos worden, dat straks de reconvalescent eerst van lieverlede weer in zijn eigen herinnering terugkeert en weer ingroeit in zijn eigen gedachtenwereld. Er ligt dus niets tegenstrijdigs in, om eenerzijds te belijden, dat ook toen het kindeke Jezus in de kribbe lag, al deze volmaakte Goddelijke kennis en Goddelijke machtsvolheid in hem aanwezig was, en dat toch dit alles wegschool, niet uitkwam, ja zelfs in zijn voltooide menschelijke natuur nooit anders dan zeer ten deele uitkomen kon. *Finitum non capax infiniti*, d. i.: Het eindige kan nooit het oneindige bevatten, is de beslissende stelregel, waaraan onze vaderen steeds vasthielden, en deswege mag het nimmer voorgesteld alsof de menschelijke natuur van Jezus, die *eindig* was, ooit zijn *oneindige* Godheid heeft kunnen openbaren. Het zuivere licht was in Jezus, maar het kon door het prisma zijner menschelijke natuur nooit verder uitstralen, dan voor zoover die menschelijke natuur het doorliet, en in den tint dien het prisma zijn menschelijke natuur er aan gaf.

Staat het nu vast, dat onze menschelijke natuur een proces van groei en ontwikkeling doorloopt, en niet anders dan door dien groei en die ontwikkeling haar volle afmetingen *kan* bereiken, zoo volgt hieruit, dat Jezus, om inderdaad en in der waarheid onzer één, Zoon des menschen, te zijn, zich in gehoorzaamheid aan den Vader, en uit liefde voor Gods wereld, aan dien groei en aan die ontwikkeling moest onderwerpen. Dit is niet alzoo uit onmacht geschied, maar juist uit de machtsvolheid der Goddelijke liefde. Het zoo straks gebezigde beeld van den slapenden wijsgeer gaat hier dan ook alleen bij derde van vergelijking door, want in den slaap is de denker lijdelijk, en de Zone Gods was èn in zijn vleeschwording, èn in zijn menschelijke ontwikkeling actief. Hij wilde het zelf aldus. Hij ging zelf in dezen toestand in. Het overkwam hem niet, maar hij zocht het aldus. Hij zocht het vleesch en bloed der kinderkens. Hij zocht onze menschelijke natuur, en dus met de door God voor die natuur gestelde perken en ordinantiën. En hij zocht dit alles omdat hij Gods uitverkorenen zocht. Het was een nederdalen tot ons, om in ons de glorie zijns Vaders te openbaren.

Nu houdt *groei* en *ontwikkeling* intusschen vanzelf in, dat wie groeit en zich ontwikkelt van buiten af iets in zich opneemt en onder dit opnemen rypt. Wie dus erkent, dat Jezus de menschelijke natuur aannam, en dat van de menschelijke natuur groei en ontwikkeling onafscheidelijk zijn, die erkent daarmee tevens, dat ook Jezus velerlei van buiten in zich opnam, en hierdoor onder het opgroeien den wasdom bereikte.

Ten opzichte van het lichaam is dit al aanstonds klaar en duidelijk. Elk onzer belijdt dat Jezus uit Maria's bloed het vleesch en bloed onzer natuur in zich opnam, en alleen zoó als kindeke kon voldragen en gebaard worden. En evenzoo erkent een ieder, dat Jezus, geboren zijnde, aan Maria's borst gezoogd is, en ook daarna vaste spijze nam en zijn dorst stilde door te drinken. We kunnen er bijvoegen, dat hij als ieder onzer ook de lucht inademde en straks uitademde, en dat alzoo zijn lichaam in stand bleef en groeide door wat hij van buiten in zich opnam. En niet minder wordt door allen toegegeven, dat Jezus niet geboren is in volwassen statuur, maar eerst een klein kindeke was, en alleen door te groeien jongeling en man is geworden, iets wat weer alleen door het in zich opnemen van spijs en drank en lucht denkbaar was. Daarom hechtten onze vaderen er zoo aan, dat we van Jezus lezen hoe hem *hongerde* bij Sichar en *dorstte* op het kruis, overmits juist dat hongeren en dorsten toonde, Jezus' lichaam geen *schijn*-lichaam was, dat vanzelf in stand bleef, maar een lichaam als het onze, dat alleen door het in zich opnemen van spijs en drank in stand bleef. Want wel lezen we van Jezus, dat hij veertig dagen in de woestijn vastte, maar, ook afgezien van het feit, dat een vasten van vele ook bij andere personen is voorgekomen, wordt toch ook het verhaal van dat vasten besloten met de mededeeling, dat hem ten leste *hongerde*, en alle hongeren wijst op de noodzakelijkheid, om spijs en drank in zich op te nemen.

Gaat men nu echter van Jezus' lichaam op Jezus' geest over, dan aarzelen velen, om ook hier tot gelijke slotsom te komen. Toch moet die aarzeling tegen worden gestaan. Immers Jezus heeft aangenomen niet alleen een menschelijk *lichaam*, maar ook een menschelijke *ziel*, en dus ook in die ziel de vermogens der menschelijke ziel, en alzoo ook een menschelijk bewustzijn en een menschelijken wil. Hij was niet God in een menschelijk lichaam, maar God geopenbaard in heel onze menschelijke natuur, en ook die geestelijke natuur des menschen was in Jezus *echt* en *wezenlijk*; niet slechts in schijn menschelijk, maar menschelijk naar al die bepalingen, die God zelf, toen Hij den mensch schiep, voor de menschelijke natuur had verordineerd. Ook hier behoeft men zich alzoo slechts af te vragen, hoe die scheppinsordinantie Gods voor onze geestelijke natuur luidt. Of namelijk onze geestelijk natuur geheel volwassen ter wereld komt, dan wel zich *ontwikkelt*. En ten andere of ze zich ontwikkelt uit zichzelve, dan wel door van buiten af in zich op te nemen. Verschil van gevoelen nu is hier-

over niet denkbaar. Een ieder stemt toe, dat de schepping van Adam en Eva als volwassen personen met de ordinantie Gods is voor het geslacht dat uit hen zou geboren worden. Integendeel, elk kind begint met ook geestelijk *on*ontwikkeld te zijn; geïsoleerd van alle andere menschen zou het nooit tot ontwikkeling komen; en dat het door ontwikkeling den wasdom bereikt, geschiedt alleen krachtens zijn contact met de menschenwereld om hem heen. Ook hier is een hongeren naar *kennis* en een dorsten naar *wetenschap*, en het is uit de natuur en uit de menschenwereld dat voor een niet gering deel die honger gestild en die dorst gelescht wordt. Niet, alsof dit 's menschen eenig voedsel ware voor de ontwikkeling van den geest. Immers het is ook uit God zelf, dank zij zijn openbaring en de inwerking van zijn Geest, dat de innerlijke verlichting en sterking aan zijn geest toekomt. Maar toch is zelfs die openbaring Gods in verre de meeste gevallen aan den dienst van en den omgang met menschen gebonden, en in elk geval geeft ieder toe, dat onze geest, behalve uit het Woord en door den Geest, zich ook door de natuur en door ons verkeer in de wereld der menschen, allerlei ziet aangeboden, wat ons verrijkt. Niet in dien zin, dat spreekt wel vanzelf, alsof een volwassen geest slechts het product zou zijn, van wat hij in zich opnam. Dit is zelfs bij ons lichaam niet het geval. Wie geen gezond gestel heeft, dien baat de spijze niet, en als in ons niet de kracht schuilt, om bloed uit de spijs te maken, blijft de wasdom des lichaams uit. En zoo nu ook kan 's menschen geest in zijn wasdom nooit het eenvoudig product zijn van wat hij in zich opnam, maar is hij het zelf, die keurt wat hij zal opnemen, en die het opgenomene tot zijn eigendom maakt en verwerkt. Slechts blijft *dit* vaststaan, dat, naar de ordinantie Gods, ook de geestelijke zijde van 's menschen natuur aldus is ingericht, dat ze van buiten af velerlei voedsel in zich moet opnemen, en zich daardoor vormt.

En dit nu zoo zijnde, zoo kan het niet anders, of ook bij Jezus moet ge van twee één stellen: óf dat hij zijn bewustzijn ontluiken deed buiten zijn omgeving om; maar dan was zijn natuur in dat opzicht ook geen menschelijke natuur. Of wel, indien hij ook naar zijn geestelijke natuur, voor wat de ziel en haar vermogens aangaat, *waarachtig mensch* was, dan moet er ook bij Jezus *geregelde ontwikkeling* in zijn menschelijk bewustzijn hebben plaatsgegrepen, en *moet* die ontwikkeling hebben plaatsgegrepen, doordien hij uit de natuur en uit het Woord, en uit de menschenwereld om hem heen, allerlei voorstelling, allerlei inzicht en allerlei kennisse in zich opnam.

De Schrift getuigt het dan ook zelve: *Jezus nam toe ook in wijsheid*. Dit kan niet zijn, *van binnen uit*, want naar zijn Goddelijken persoon was zijns de *volmaakte* Goddelijke wijsheid, die juist, wijl ze in zichzelve

eeuwiglijk volkomen is, niet toenemen kan. En dus moet het wel geweest zijn een *toenemen* doordien hij uit de natuur, uit het Woord en uit de wereld om zich heen, verrijking van kennis en inzicht in zich opnam. Dat het opnemen dier kennis, en het zich ontwikkelen door die opgenomen kennis bij Jezus plaatsgreep op een geheel eenige wijze, is hiermede niet betwist. Veeleer volgt dit uit het geheel eenige van zijn persoonlijkheid. Ons is het genoeg, indien het feit, én dat Jezus zich ontwikkelde, én dat deze ontwikkeling tot vollen wasdom plaatsgreep door van buiten af in zich op te nemen, maar onverkort en onverlet blijve. Wie dit toch ontkennen wilde, zou aan Jezus een menschelijke natuur toeschrijven, niet gelijk ze naar de ordinantie Gods zijn moet, maar een *denkbeeldige* menschelijke natuur, die alle gemeenschap met Jezus voor ons afsloot.

En staat dit nu vast, dan blijkt ook met volkomen gewisheid, wat we in den aanvang van dit artikel stelden, namelijk *dat de gemeene gratie ook hierin een vrucht afwierp voor Jezus*. Van verre niet de eenige vrucht, die hier in aanmerking komt; want wat de Heilige Schrift voor Jezus is geweest, zal geen onzer ooit ten volle verstaan. Reeds de afstand tusschen het kind Jezus in den tempel en de grijze Schriftgeleerden, die hij ondervroeg, bewijst dit. En ook kunnen we slechts bij benadering gissen, wat de dienst des Heeren in Sions tempel voor Jezus tot verdieping van zijn inzicht in het heilige bijdroeg. Is reeds onder ons de indruk dien de eene mensch van zulke heiligheden ontvangt zoo naamloos veel dieper, dan de indruk waarvoor de ander vatbaar is, tot wat diepte en in wat rijkdom moet deze indruk dan wel niet bij Jezus zijn doorgedrongen. Ook wat de Heilige Geest *„zonder mate"* voor Jezus bij de geestelijke ontwikkeling van zijn menschelijk bewustzijn geweest is, blijve hier buiten het geding. Dit alles komt bij de ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn van Jezus niet slechts bij, maar het wijst ons zelfs op de hoofdfactoren. Maar dit alles neemt niet weg, dat Jezus ook de rijke weelde der natuur indronk, en evenzoo in zich opnam de taal, de bewustzijnsvormen, de denkbeelden, en de menschelijke en geestelijke ontwikkeling, die hij in zijn omgeving en bij zijn volk vond. Jezus sprak niet in engelentaal noch in de taal van het Paradijs, maar in de gebrekkige taal der toenmalige Joden. Hoe zouden *ze* hem anders hebben verstaan? En *deze* taal bracht Jezus niet mede ter wereld, maar die heeft Jezus aangeleerd van zijn moeder. Een taal nu kan men niet aanleeren, zonder de gedachten en denkbeelden en voorstellingen in zich op te nemen, waarvan die taal de uitdrukking is. En die denkbeelden wederom kon Jezus niet tot de zijne maken, zonder in de levensontwikkeling van zijn omgeving in te gaan. Stel nu voor een oogenblik dat Jezus geboren ware bij een achterlijk volk, dat op *zeer* lagen trap stond, dan zou ook de gedachtenwereld waarin Jezus opgroeide een veel armere zijn geweest. En dat hij nu opgroeide te midden van een volk,

dat ook wat het menschelijk leven uit de gemeene gratie betreft, zoo hoog stond en zoo rijk was, als destijds Israël, geschiedde niet bij geval, maar naar het wijs bestel des Heeren, opdat aldus zijn menschelijk bewustzijn juist die ontwikkeling zou erlangen, die voor zijn Messias-ambt noodig was. En zoo werd dan ook de vrucht der gemeene gratie Jezus juist in dien vorm en in die mate toegebracht, als naar Gods bestel eisch was voor zijn Goddelijke zending.

XX.

Jezus' levensomgeving.

> Aanmerkt de leliën des velds, hoe zij wassen; zij arbeiden niet, en spinnen niet; en ik zeg u, dat ook Salomo in al zijne heerlijkheid niet is bekleed geweest, gelijk een van deze.
>
> MATTH. 6 : 28b, 29.

Aan de gemeene gratie danken we ook alle schoon, alle goed dat nog overbleef in het *rijk der natuur*. De wet der zonde bedreigde ons, wat de natuur aangaat, met den vloek, dat we in steê van het Paradijs een aarde zouden bewonen, die slechts *doornen* en *distelen* voortbracht. Maar hierin juist is nu de gemeene gratie, dat deze vloek gestuit is, en dat er ja doornen en distelen opschoten, en ook op elk ander terrein vernieling in de natuur doordrong, maar dat toch dit vernielend element niet de overhand behield, en ons een aardrijk verbleef dat overvloedige, rijk gestoffeerde natuurweelde aanbiedt. Jezus vond dan ook bij zijn optreden in het toen *nog niet* verwilderde Palestina, een Oostersch-rijke, een Levantinisch-schoone natuur, wier taal hij opving en aan zijn jongeren vertolkte. Hij sloot zich voor die hem omringende natuur niet af. Van den trek, dien soms overgeestelijke vroomheid openbaart, om zich geestelijk op te sluiten en blind voor het natuurschoon te zijn, is in Jezus niet het minste spoor te ontdekken. Meer buitenshuis dan in huis treffen we den Heiland aan, en dat hij de dalen van Palestina niet doorwandeld heeft met afgeleid oog, maar met een oog dat zich voor het natuurschoon ontsloot, bewijst u elke bladzijde van het Evangelie. Immers het is aan het natuurleven dat hij zijn beeldspraak, aan het natuurleven dat hij zijn gelijkenissen ontleent, en telkens weer komt op sprekende wijze uit, dat Jezus in wat hij over de dingen van het natuurlijke leven zegt, niet afgaat op wat anderen hem aanzeiden, maar dat hij het alles zelf met eigen oogen waarnam.

Hierin nu ligt meer dan oppervlakkig schijnt.

De beeldspraak, die aan de natuur ontleend wordt, is niet toevallig. Integendeel, als Jezus die beeldspraak gemist had, als er de stoffe niet voor bestaan had, en onze Heiland alzoo genoodzaakt ware geweest, om de waarheid Gods in louter afgetrokken begrippen mede te deelen, zou niet de helfte ervan ons zijn aangezegd, en zou wat hij ons nog aanzeide, er bij de jongeren, bij de schare, en bij de navolgende geslachten niet ter helfte zijn ingegaan. Als ge nu nog vraagt, wat zelfs in de afgedoolde kringen nog van het Evangelie bleef, dan is het een gelijkenis of een beeldspreukig gezegde, of een dier roerende verwijzingen als naar de vogelen des hemels of de leliën des velds. Denkt ge dan ook, dat niets van dat alles Jezus ter beschikking had gestaan, en dat hij steeds gesproken had in begrippentaal, gelijk Johannes in den aanhef van zijn Evangelie, zoo zou de prediking van het Koninkrijk der hemelen aanstonds gestuit zijn, slechts door zeer enkelen voor een klein deel in zich zijn opgenomen, en nimmer zijn weg gevonden hebben tot die duizendmaal duizenden, die, van *begrippen* wars, alleen in de *voorstelling* leven.

En ook dit nu is weer allerminst toevallig, maar hangt rechtstreeks samen met de scheppingsordinantie Gods. Heel de natuur is symbolisch. D. w. z. heel de natuur draagt een zinnebeeld van het geestelijke. Er zijn twee levens: een geestelijk onzichtbaar, en een zinlijk zichtbaar leven; en dat leven van natuur en geest schiep God in onderling verband. Het ééne draagt de beeltenis van het andere. Het geestelijke spiegelt zich in het natuurlijke, gelijk het geboomte aan den oever zich spiegelt in het rustig onbewogen watervlak. Of, dieper nog opgevat: God schiep de natuur, niet opdat er vrucht en bloem zou zijn, maar om in die natuur zijn eigen wijsheid en almachtigheid te openbaren. In de natuur schijnen de deugden onzes Gods door, niet toevallig, maar omdat Hij ze er in uitstraalt. Het zinnen Gods in het rijk der natuur zinspeelt op het zinnen Gods in het geestelijk Koninkrijk. En waar wij menschen, als naar ziel en lichaam bestaande, zoowel aan het onzichtbare als aan het zichtbare leven deel hebben, is de natuur er op aangelegd, om ons het geestelijke te verklaren, en het geestelijke er op geschapen om het rijk der natuur voor ons zijn beduidenis te geven. Tot in onze menschelijke taal gaat dat door. De klanken die over onze lippen komen, behooren tot het rijk der natuur, maar de gedachten, gewaarwordingen en gevoelens die we in deze klanken voor anderen vertolken, zijn onzienlijk en onzichtbaar van aard.

Hieruit volgt, dat het Koninkrijk Gods in onze zondige wereld inkomende de taal der natuur voor zijn openbaring niet missen kan. Gelijk de apostel Mattheüs opmerkt, dat Jezus in zijn gelijkenissen geopenbaarde dingen die verborgen waren van vóór de grondlegging der wereld, zoo lag metterdaad

in de natuur van Godswege de afspiegeling gegeven van de dingen die in het Koninkrijk der hemelen ons toekomen zouden. Ware nu de vermeling van den vloek doorgegaan, en ware deze taal der natuur voor ons uitgewischt, of althans dit letterschrift der natuur geheel met doornen en distels overgroeid geworden, zoo zou het middel ontbroken hebben, om ons het Koninkrijk der hemelen te openbaren. En ook al stelde men, dat toch Jezus die sprake der natuur had kunnen kennen, wat zou het gebaat hebben, indien wij, menschen, die taal niet hadden verstaan? *Hij* zou dan gesproken, maar *wij* hem niet begrepen hebben? Zou derhalve Jezus in staat zijn in de taal der natuur ons de dingen van het Koninkrijk Gods te openbaren, dan was het voor hem onmisbaar, 1°. dat de natuur in haar vermeling gestuit werd, zoodat ze het geestelijke nog afspiegelen kon; 2°. dat Jezus de natuur leerde kennen in een land, waar ze haar eigen taal nog duidelijk genoeg sprak; en 3°. dat de schare die hem hoorde, aan die zelfde natuurtaal gewend was. Welnu, zoo greep het dan ook werkelijk plaats. De „gemeene gratie" heeft in het algemeen het ondergaan der natuur in één veld van doornen en distels tegengehouden. Vermeling is er. Sommige streken des aardrijks zijn zelfs gansch verwilderd. Maar toch biedt het aardrijk nog steeds een zeer breeden zoom, die het natuurleven tot rijke ontwikkeling brengt.

Die natuurontwikkeling is in het Oosten veel rijker en weelderiger dan in het Noorden. De koude drijft naar huis, zomerkoelte naar buiten. Vandaar dat in het Oosten veel meer in de natuur geleefd wordt, terwijl de bewoners van Groenland zich ternauwernood even buiten wagen. Daarom kan de taal der natuur in het Oosten zooveel beter dan in het Noorden geleerd worden. Het vele leven in de open lucht maakt voor het verstaan van de taal der natuur ontvankelijk en vatbaar. Dat kleurt heel de taal die men in het Oosten spreekt. Van jongs af wordt het kind er aan gewend. Men drinkt er het natuurleven met een diepte in, die ons vreemd is. En het is daarom buiten kijf, dat men juist in het Oosten zijn moet, om er den pracht van den sterrenhemel en de weelde der natuur ten volle in zich op te nemen. Welnu, dienovereenkomstig ziet ge dan ook, dat Jezus optreedt, niet in Zweden of Noorwegen, veelmin nog onder de Eskimo's of in Siberië, maar in een Oostersch land met een natuur vol Oostersche weelde. Meer nog, heel de voorafgaande openbaring, die Jezus' komst voorbereidde, en de geestelijke taal reeds formeerde eer hij optrad, was van meet af in het Oosten saâmgetrokken. En de lange lijn, die van het Paradijs tot op de kribbe van Bethlehem loopt, verlaat geen oogenblik de Oostersche wereld.

Toch is ook in die Oostersche wereld nog onderscheid. Onder de keerkringen, en zoo ook in onze Oost-Indische koloniën, is het leven der natuur

wel Oostersch van aard, maar onvrij in zijn ontwikkeling. De hitte is er te drukkend. Dat kleurt te sterk, en geeft daardoor een overhelling naar een ander uiterste, waardoor ontstaat, wat men zou kunnen noemen Oostersche eenzijdigheid. De natuur is er overdreven Oostersch, en verteert daardoor die zachte schakeeringen, en dien rijkdom van vormen, die juist de natuur *zoo sprekend* maken. Hooger dan het gemeene Oostersche leven staat daarom het leven der natuur in wat men noemt *de Levant*, d. i. het land om de Oosterhelft van het bekken der Middellandsche Zee. Daar liggen dan ook metterdaad in engen kring bijeen alle de landen, die in de ontwikkeling der menschheid vóór Christus den toon aangaven: Egypte, Griekenland, Rome, Palestina, en daarachter, op gelijke hoogte, Babylon. Stelt men nu de vraag, op welk deel van onze aarde Jezus had moeten optreden, om de natuur te vinden in een vorm die voor de vertolking van de dingen des Koninkrijks het meest geschikt was, zoo is niet wel een antwoord mogelijk, dan dat de Levant daarvoor het aangewezen terrein was. Hier alleen is de natuur rijk, en toch getemperd, uitkomende in haar volle schoonheid, en toch van het zware, drukkende en beklemmende van het leven onder de keerkringen vrij gebleven. Zoo is het de gemeene gratie, die de vernieling der natuur in het gemeen stuitte, die haar *meer* stuitte in het Oosten dan in het Noorden, en die haar op de meest gewenschte wijze stuitte juist in een land als Palestina. In den meest eigenlijken zin mag en moet dan ook erkend, dat het de gemeene gratie was, die juist in de Levant, de natuur voor Jezus' oog in zulke vormen deed uitkomen, als haar tevens het meest geschikt maakten, om de dingen des Koninkrijks af te spiegelen.

En hier komt dan ten slotte nog als laatste vrucht der gemeene gratie bij, dat Jezus vanzelf in deze Levantijnsche natuur, en nader in Palestina, een bevolking vond, die er van huis uit op was aangelegd, om deze natuurtaal te verstaan. Het Joodsche volk had altoos of in Egypte, óf in Palestina, of in Babylon geleefd, en was dus een Oostersch volk in den vollen zin des woords, meer bepaaldelijk van Levantijnschen stempel. Dat het zoo zijn zou, lag in Gods bestel. God zelf had Abraham uit het dieper achteraf liggende Ur naar het Palestina der Middellandsche Zee geroepen. Daar was aan Israël zijn vaderland aangewezen. Daâr had het zijn poëtisch geestelijke taal gevormd. Daar zijn leven met het leven der natuur vermaagschapt. En het was de vrucht èn van deze bepaling van Israëls woonstede, èn van dat verleden, èn van die taalvorming, dat Jezus, *toentertijd*, en onder *dat* volk optredende, hoorders om zich heen kon verzamelen, die in deze taal der natuur geen vreemdelingen waren.

Zoo is dan de vrucht der „gemeene gratie" den Middelaar Gods en der menschen tegemoet gevoerd, ten eerste uit Davids geslachtslinie, ten tweede bij het opgroeien onder een zoo hoog ontwikkeld volk, en ten derde in de symboliek der natuur. Maar er is meer nog. De verschijning van den Christus in het vleesch had volstrekt niet alleen ten doel, om zich onder ons te vertoonen, door ons geslacht heen te wandelen, en bij dezen omgang ons de woorden des eeuwigen levens te verkondigen; hij zou geroepen worden om ook in het bestaande leven dat hij vond in te grijpen, er den strijd meê aan te binden, en niet te rusten eer hij er schijnbaar in onderging, om juist door en in dien schijnbaren ondergang te triomfeeren. Jezus was, als we ons zoo mogen uitdrukken, te midden van de wereld, waarin hij optreedt, een element van gisting. Hij dwong tot heilige sympathie of stootte in doodelijke antipathie van zich af. Tusschen hem en het menschelijk leven, waaronder hij optrad, bestonden tegenstellingen, en hij moest den eisch stellen, dat dit menschelijk leven zich naar *hem* voegen zou en zich door *zijn* leven zou laten assimileeren. En toen de wereld dit nu weigerde, kon het niet anders, of een strijd moest ontbranden. De wereld moest over hem of hij over die wereld triomfeeren. Hieruit volgt dat Jezus niet, mijdend en ontwijkend, door het leven heen wandelde, maar het leven aangreep, en er de worsteling meê aanbond. Dit komt uit in zijn wonderen, als hij kranken geneest, bezetenen ontlast, dooden in het leven terugroept, de winden gebiedt, de zee aan zich onderwerpt, koninklijk over de voedingskracht van het brood beschikt, en op zoo menige andere wijze in den bestaanden toestand ingrijpt, en dien omzet naar zijn heilig welbehagen. Maar diezelfde strijd moest ten slotte ook worden aangebonden met het georganiseerde menschelijk leven, gelijk het in de scholen der schriftgeleerden, in de hiërarchie der priesters en onder de landsoverheid in vasten vorm optrad. Dien strijd voerde hij inleidend en voorbereidend door twistgesprek en strafrede, maar ten slotte moest deze worsteling leiden tot een levensconflict. De macht van hiërarchie en landsoverheid moest voor hem zwichten, of zich *tegen* hem opmaken, en hem in geregelden vorm den voortgang zijner zaak betwisten.

Nu schuilt hierin voor ons die gelooven het mysterie van het Verzoening- en Voldoeningswerk, en daarom belijden we met alle Christenheid, dat de Zoon des menschen onze zonden op zich genomen en die op het hout gedragen heeft, en alzoo in en door den dood des kruises de straf onzer zonden heeft geboet. Maar één ding spreekt toch wel vanzelf: niet aldus heeft het te Jeruzalem het Sanhedrin, niet alzoo heeft het de Romeinsche landvoogd begrepen. In de dagen toen dit ontzettend geding te Jeruzalem werd gevoerd, was er niemand die aan de zelfofferande van het Lam Gods dacht. Het Sanhedrin niet, en Pilatus niet, en zelfs de gedachten der jongeren werden door heel andere overwegingen gespannen gehouden.

Het was een worsteling tusschen Jezus, en zijn invloed op de schare, en zijn wondere macht aan de ééne zijde, en tusschen de hiërarchie en het keizerschap aan den anderen kant, en in die worsteling is Jezus op het kruis ondergegaan, om straks in zijn verrijzenis over deze beide machten te zegevieren. Er is hier dus tweeërlei. Er is de mystieke achtergrond van het zoenoffer, en er is de kennelijke worsteling tusschen Jezus en de twee machten van zijn tijd. En nu gaat het natuurlijk niet aan, die twee kanten van het geding eenvoudig los van elkaar en geheel uitwendig, bijeen te voegen. Integendeel, juist in de worsteling met die twee levensmachten van hiërarchie en keizerschap werd het proces der Goddelijke gerechtigheid voltrokken, en het is dan ook opmerkelijk, dat onze Twaalf Geloofsartikelen, aan het sterven van onzen Heiland toegekomen, zelfs zwijgen over het zoenoffer, en alleen het nuchtere feit opnemen, dat hij gestorven is *onder Pontius Pilatus*. Wat, zoo zou men toch vragen kunnen, heeft dit nu met onze verlossing van zonde uitstaande, en wat deed het er toe, of Jezus onder Pontius Pilatus stierf, dan wel of hij een anderen dood gestorven ware. Het is toch zijn dood, zijn gewelddadig sterven, zijn vergoten bloed alleen, waarin onze hope rust.

Onze Catechismus intusschen wijst er met nadruk op, dat zijn terdoodveroordeeling door *den wereldlijken rechter* aan zijn sterven de kracht leent, om de vrijspraak in het gerichte Gods te verwerpen, en houdt dan staande, dat zijn sterven juist onder Pontius Pilatus *geen* toevallig of bijkomstig iets was, maar door het wereldverzoenend karakter van zijn dood werd geëischt. Het mysterie der Verzoening en de uitwendige gang van het over Jezus gevoerde proces, staan alzoo naar onze Gereformeerde belijdenis, wel terdege met elkaar in verband, en dit verband wordt daarin beleden, dat Jezus in conflict is gekomen met de aardsche rechtsbedeeling, zooals ze zich onder de hoogheid der Overheid gevormd had. Ga hiervan nu uit, en belijd alzoo, dat de Verzoening uwer zonde alleen kon worden teweeggebracht, indien de Middelaar met den aardschen rechter in aanraking kwam, en door dezen ter dood veroordeeld werd, en dan springt het immers terstond in het oog, dat het bij die aanraking van het hoogste gewicht was, hoedanig bij dit proces de aardsche rechter zich voordeed, en onder welke rechtsbedeeling het doodvonnis over Jezus werd uitgesproken.

Wat is nu deze aardsche rechtsbedeeling? Is ze een vrucht van de particuliere of van de *gemeene gratie*? Dat ze een product van gratie is, behoeft nauwelijks aanwijzing. In een helschen staat is rechtsbedeeling ondenkbaar, want alle rechtsbedeeling bedoelt den triomf van recht over onrecht, en in een helschen staat is de triomf van het onrecht uitgangs-

punt. Ook ziet men hoe in geheel verwilderde toestanden schier alle rechtsbedeeling inzinkt, om alleen het ruwe geweld heerschappij te laten voeren. Overal waar rechtsbedeeling, dien naam waard, heerschappij mag voeren, is alzoo in die rechtsbedeeling een gunst, een genade te begroeten, die God Almachtig in deze zondige wereld, ons, tegen onze verdiensten, schenkt. Rechtsbedeeling toch is geen arbitrage. Het is geen uitspraak van kundige, vroede mannen wat hun voorkomt, billijk en recht te zijn. Neen, rechtsbedeeling is een macht, die eigener autoriteit optreedt om schending van het recht te wreken, moet het, te wreken tot in uw bloed. En ook al stelt men dit thans veelal anders voor, en al baseert men de rechtsbedeeling op geheel anderen grondslag, dit blijft toch naar aller getuigenis van het karakter van alle rechtsbedeeling onafscheidelijk, dat ze ongevraagd en ongeroepen tegen de misdaad optreedt, en straft door executie met dwang. Voor wie nu in God gelooft, kan dit niet bestaan, of van Godswege moet het recht en de macht hiertoe aan den menschelijken rechter gegeven zijn, overmits zonder Goddelijke ordinantie de mensch geen macht over den persoon en het leven van zijn evenmensch bezitten kan. Alle rechtsbediening is alzoo uitvloeisel van een door God gestelde macht, die verordend is, om voor de heerschappij van het ruw geweld de heerschappij van een zedelijk beginsel in de plaats te stellen. Daarom stelt de Schrift het dan ook als een straf voor, wanneer God de rechters wegneemt, en leert ze ons een zegen, een gunst, een genade in zien, indien God zich ontfermt, en ons weêr rechters geeft als in den beginne. Zoo toch staat er in Jesaja 1 : 26, 27: „En Ik zal u uwe rechters wedergeven, als in het eerste, en uwe raadslieden als in den beginne. Daarna zult gij een stad der gerechtigheid, een getrouwe stad, genoemd worden. Sion zal door recht verlost worden".

Tot de „particuliere genade" nu kan de rechtsbedeeling *niet* gerekend worden. Immers, rechtsbedeeling was er niet alleen in Israël, maar onder alle niet geheel verwilderde volken. Er is en was rechtsbedeeling niet alleen in de Christenlanden, maar ook onder Heidenen en Mahomedanen. Er is alzoo geen quaestie van, of de rechtsbedeeling moet tot het terrein der gemeene gratie worden gebracht, en onze Catechismus duidt dit zeer juist aan, door te spreken van den „wereldlijken rechter." Want wel bestond er ook in Israël rechtsbedeeling, en droeg met name de rechtsbedeeling van het Sanhedrin in Jezus' dagen een gemengd karakter, maar het oordeel van het Sanhedrin over Jezus is niet beslissend geweest. Onze twaalf Geloofsartikelen maken dan ook van het vonnis van het Sanhedrin geen melding; en niet Cajaphas maar Pontius Pilatus wordt als de verantwoordelijke rechter genoemd. Zoo bevestigt het zich dan van alle zijden,

dat de rechtsordening, waaronder Jezus ter dood gedoemd is, niet Joodsch-particularistisch, maar algemeen wereldlijk was, en dat hetgeen in die rechtsordening en rechtsbedeeling uitkwam, is te beschouwen als opgesproten uit den wortel der *gemeene gratie*. En zeg nu niet, dat dit feit wel verre van Jezus *een vrucht* der gemeene gratie te brengen, dan toch veeleer omgekeerd een booze vervalsching dier gemeene gratie op Jezus aan deed komen. Wie toch eenmaal wel verstaat, dat het Middelaarswerk niet kon worden volbracht dan tengevolge van een conflict op leven en dood met de wereldlijke rechtsbedeeling, die erkent hiermeê tevens, gelijk ons nog nader blijken zal, dat het *aanwezig zijn* van zulk een rechtsbedeeling voor het Middelaarswerk onmisbaar was, en dat alzoo de gemeene gratie ook in dit opzicht meêwerkte, om den raad Gods te volvoeren.

XXI.

Jezus' en Rome's rechtsbedeeling.

Sion zal door recht verlost worden, en hare wederkeerenden door gerechtigheid. JESAJA 1 : 27.

De „gemeene gratie" in Pontius Pilatus eischt nadere toelichting. Zijn naam is hier, gelijk de Heidelberger doet uitkomen, bijzaak, zijn beteekenis ligt daarin, dat hij optreedt als „wereldlijk rechter". Er zijn ook „*geestelijke* rechters", en het was in dit karakter dat het Sanhedrin optrad. Het oordeel, het vonnis echter van dezen „geestelijken rechter" was onverschillig, en de poorte der gerechtigheid is ontsloten, niet doordien zich Jezus door den *geestelijken*, maar alleen daardoor dat hij zich door den „*wereldlijken* rechter" heeft laten verdoemen. En hier komt nu bij, dat, moest hij vallen voor een wereldlijke rechtbank, er alsdan ter wereld nergens een rechtsbedeeling te vinden was, die op meer serieuse wijze wezenlijk recht bedoelde te handhaven, dan de rechtspraak, gelijk *ze* zich ontwikkeld had bij de Romeinen. In verband hiermede nu willen we tweeërlei toelichten: 1°. dat alle geordende rechtsbedeeling op aarde een gemeene gratie Gods is; en 2°. dat de ontwikkeling van het recht bij de Romeinen deze gemeene gratie in haar rijkste ontwikkeling bood.

Ons menschelijk leven, gelijk God het verordineerde en schiep, kenmerkt zich hierdoor, dat het twee zijden heeft, de ééne *lichamelijk*, de andere *zielijk*, en dat tusschen *deze* twee de orde is ingesteld, dat de ziel het lichaam beheersche, en het lichaam de ziel diene. Het stoffelijke

moet niet dus orgaan en instrument zijn, het geestelijke moet leiden en heerschen en alle ding bestellen. Hieruit nu vloeit voort, dat er tweeërlei krachten in het menschelijk leven zijn: eenerzijds die krachten die haar teeken vinden in den sterken arm, en anderzijds de krachten van beleid en wil. Zoo moet er dus naar deze Scheppingsordinantie in de wereld der menschenkinderen heerschen een onzichtbare orde, die op onzichtbare, onzienlijke wijze gehandhaafd wordt. Dit juist is het onderscheid tusschen onzen stand met dien der dierenwereld, en sterker nog met het plantenrijk en de anorganische natuur. Ook in de dierenwereld toch moge telkens een onzichtbare macht uitkomen, die de klokhen eigen leven wagen doet om haar kiekens te redden, den vogel dagen lang op zijn eieren doet broeden, met een trouw die vaak beschaamt, enz., maar dit alles is *instinct*, d. w. z. het is een werking Gods in het dier, die door het dier slechts doorgaat en er in werkt. Maar overigens berust alle orde in de samenleving der dieren op macht en zinnenlust. Het dier rooft, moordt, verscheurt, en alleen de vrees van zelf verscheurd te worden houdt het dier in, terwijl de zachtere aard van de huisdieren uitvloeisel is van menschelijke leiding. Evenzoo verdringt in het plantenrijk de ééne plant de andere, zuigt een groote boom het voedsel weg voor kleinere planten, sluipt de woekerplant op den stam om er de kracht uit te rooven, en dringt de doorn de weekere plant dood. En nóg beslister en volstrekter dringt in de anorganische natuur de sterkere kracht de zwakkere op zijde. Optelsom en aftreksom van krachten bepalen de orde, die aanwezig zal zijn. Alleen bij den mensch daarentegen vindt ge een onzichtbare kracht werkzaam, die uit de natuur zelve van den mensch opkomt, en een orde in het leven schept, die resultaat is van *geestelijke* factoren.

Dat was dan ook in het Paradijs het geding. Zou Eva den onzichtbaren, *geestelijken* factor laten heerschen, die haar aan God en zijn ordinantie bond, of wel zou ze het overwicht geven aan den zinlijken factor van den lust der oogen en der overige zinnen? Haar val en Adams val was een omkeeren van de gestelde orde. De geestelijke factor boog en week, en de zinlijke factor zegevierde. De ziel gaf de teugels over, en de heerschappij ging op het stoffelijke over. Niet natuurlijk, alsof hiermeê de aard en de beteekenis van den val is uitgeput. Er was ook het Satanische, en ook het zwichten van de *hoogere* geestelijke factoren voor de lagere geestelijke factoren. Maar voor het punt, dat ons thans bezig houdt, is het genoeg, gewezen te hebben op de omgekeerde orde, waarin ten gevolge van den val de *zichtbare* en de onzichtbare factoren in 's menschen natuur tegenover elkander kwamen te staan.

Toen nu het menschelijk leven zich in veelheid van personen begon te ontwikkelen, moest dit ten gevolge hebben, dat de menschelijke orde teloorging, en de dierlijke orde in het menschelijk leven indrong; wat zeggen wil, dat moest gaan heerschen *het recht van den sterkste*. In Kaïn ziet ge dit dan ook. Abel hindert hem, en hij ruimt met één slag Abel uit den weg. Ware dit booze proces nu ongestoord en onbeteugeld doorgegaan, zoo zou er onder menschen van geen hoogere samenleving sprake zijn geweest. De onzichtbare, geestelijke orde zou steeds meer verdwenen zijn, om daarvoor in de plaats te doen treden een puur physieke orde. Zinnenlust en sluwheid, den sterkeren arm als instrument bezigend, zou alle verhouding onder menschen bepaald hebben. Een ieder zou op zijn zwaard hebben geleefd, en de menschelijke saamleving zou na korten tijd als twee droppelen waters aan een saamleving van dieren in het woud gelijk zijn geworden. Iets wat we te vaster mogen uitspreken, omdat er metterdaad van oudsher in sommige oorden een soort menschelijke saamleving bestaan heeft, en nog bestaat, die hier wonderwel op leek. Als de Schrift zegt, dat eens het recht zal wonen in de woestijn, onderstelt dit dat juist in de woestijn het leven gemeenlijk rechteloos is, en alleen op het zwaard van den sterkere berust. En nu nog vindt men in Afrika geheele streken, waar stam gedurig tegen stam optrekt, om elkaar met wapengeweld ten onder te brengen, en na behaalde overwinning de weerbare mannen doodt, alle have rooft, de vrouwen schendt en de kinderen voor zich neemt. Vraagt men of dan bij zulke nomaden in de woestijn, en bij zulke negervolken in Afrika, alle gemeene gratie ter zake van *het recht* ontbreekt, dan moet geantwoord, dat deze gemeene gratie er wel ontbreekt tusschen stam en stam, maar niet onder de stamgenooten onderling. In eigen boezem hebben ze, hoe gebrekkig ook, wel terdege rechtsbedeeling, maar wat ze niet kennen is, een op rechtsbeginselen gegronde verhouding tusschen hun eigen stam en de stammen die hen omringen.

Dat nu nochtans, niettegenstaande 's menschen zondige natuur hem prikkelt, om de *menschelijke* orde prijs te geven, en in een *dierlijke* orde lust te hebben, toch zekere menschelijke orde tusschen de menschen in het gemeen in stand bleef, en zich zelfs in toenemende mate ontwikkeld heeft, *is Godes gemeene gratie*. Niet de mensch heeft zichzelven van de vernieling gered; maar die hem, ook voor het wereldsche leven, tegen hemzelven beschermd heeft, is God de Heere. Deze reddende daad der gemeene gratie Gods loopt ten deze nu langs twee wegen: de eene *in* den mensch en de andere *onder* menschen, de eene inwendig, de andere uitwendig. Die inwendige weg *in* den mensch bestond hierin, dat God hem in zijn wilden hartstocht intoomde, behoefte aan vrede en rust in hem prikkelde, en zachter gezindheden in zijn hart deed opkomen. En de uitwendige weg *onder* menschen was, dat God den mensch dwong het

wilde, nomadische leven te laten varen, op vaste plaatsen te gaan wonen, en in akkerbouw, bedrijf en handel een levensbestaan te vinden. Dit stillere leven toch, dat aan vaste woonplaatsen gebonden is, brengt vanzelf de behoefte met zich, om zich door een ordelijke macht in het bezit van zijn huis en erf beschermd te zien. Wie zaait, moet zekerheid bezitten, dat hijzelf zal kunnen maaien, en dat niet een ander zijn oogst rooven komt. En toen nu op die wijs inwendig en uitwendig de geest des menschen op het aannemen van een regelende orde in de samenleving was voorbereid, heeft God de Overheid ingesteld, en in die Overheid het hooge, zedelijke karakter van de menschelijke orde der samenleving belichaamd en bezegeld.

Immers het was niet maar de vraag, of men niet over en weder elkander het rustig bezit van leven en eigendom waarborgen kon, maar heel anders: of al dan niet het besef zou opwaken, dat het niet van ons afhing, hoe we samenleven wilden, maar dat we allen saam hadden te buigen onder een orde die God voor ons menschelijk leven had ingesteld. De overtuiging moest gewekt, dat het recht geen product van onze willekeur, maar een inzetting Gods was, waaraan we ons hadden te onderwerpen. En juist daaruit moest de hooge gedachte opkomen, dat de overtreder tekeer moest gegaan, niet omdat hij ons benadeelde, maar overmits hij zich aan de van God gestelde rechtsorde vergrepen had. Eerst op die wijs kon de heerschappij van de physieke kracht en menschelijke gemeenheid vernietigd, of althans getemperd worden, en de heerschappij van een onzichtbare, geestelijke rechtsorde onder menschen worden hersteld. En dit nu gaf God ons in de Overheid, die *Hij* bestelde, die *zijn* dienaresse was, en aldus op het recht onder menschen een heiligen stempel drukte. Het *recht* zou zijn niet een peuterend schikken en plooien tusschen duiven en haviken, hoe ze goedschiks kwaadschiks het saam zouden uithouden, maar het tot heerschappij komen onder menschen van de orde der samenleving die God voor hen besteld had. Tevens moest daarom de Overheid voorzien zijn van een macht sterker dan de macht van den sterkste onder hare onderdanen. De Overheid moest desvereischt den sterksten arm breken kunnen, om het recht door te zetten en te wreken, en den zwakste tegen den sterkste te beschermen. In alle geweldpleging dook weer de dierlijke rechtsorde op, en deswege moest de Overheid met zulk een volstrekte overmacht bekleed zijn, dat zij in den regel reeds door den indruk van haar majesteit den sterke, die kwaad wilde, in bedwang hield, en juist daardoor den zwakste alle vrees ontnam.

Nu heeft deze instelling, door de gemeene gratie, van de *rechtsbestelling* en de *rechtshandhaving* door de Overheid ongetwijfeld noch terstond, noch ook overal, noch duurzaam een idealen toestand in het leven ge-

roepen. De gemeene gratie tempert de uitwerking der zonde, maar vernietigt haar niet, en daar de Overheid in menschelijke personen optrad, die ook zelven zondaren, en vaak diep zondig waren, is deze Overheidsmacht vaak genoeg misbruikt, om recht in onrecht te verkeeren. Uiterst gebrekkig was vaak de bestelling van het recht, geheel onvoldoende de rechtspraak, vaak zelfs meer het recht bespottend dan het recht eerend, de wijze waarop de overtreding onderzocht, of ook straks gestraft werd. De voorbeelden dat de onschuldige en benadeelde ongelijk leed, en dat de booswicht en geweldenaar juist door de rechtspraak triomfeerde, liggen voor het grijpen. Dit alles echter ligt niet aan de gemeene gratie, maar aan de zondige natuur, die ze beteugelen kwam. En ook waar de rechtsbedeeling op den laagsten trap staat, en tot de stuitendste verongelijking leidt, is nochtans het feit, dat er een rechtsmacht optreedt, en dat er van een geldend recht sprake is, op zichzelf een zoo hooge aanwinste, dat reeds hierdoor een volk of stam hoog uitsteekt boven elke rechtlooze samenleving van willekeur en geweld. Veilig mag dan ook gezegd, dat onder de verschillende goedertierenheden Gods, die ons in den weg der gemeene gratie zijn toegekomen, het juist de instelling der Overheid is, die vooraan staat, niet omdat deze Overheid ook enkele gemeenschappelijke belangen regelt, maar omdat ze in de eerste plaats recht stelt, recht handhaaft, en een macht gereed houdt, om al wie zich tegen haar rechtsorde verzet, neer te werpen. Zelfs het voeren van den oorlog, en het bestellen der daarvoor noodige macht, valt principiëel onder datzelfde gezichtspunt. Omdat naburige stammen of volken het recht van het volk, waarover de Vorst regeert pogen te schenden, moet hij de macht bezitten, om hen te weerstaan, en des noodig het recht van zijn volk af te dwingen. En al is nu juist dit recht van oorlog het schandelijkst misbruikt, om onrecht in stede van recht te doen triomfeeren, dit neemt toch niet weg, dat in beginsel ook het oorlog voeren eerst in de handhaving van de *rechten* des volks zijn rechtvaardiging vindt. Overheid en Recht zijn dan ook twee elkaar zoozeer dekkende begrippen, dat, gelijk vroeger in den breede is aangetoond, het gebod in Genesis 9:6, over het straffen met den dood van wie 's menschen bloed vergiet, en dat alzoo uitsluitend op de rechterlijke functie doelt, de eigenlijke Godspraak is, die het optreden van de Overheid, als dienaresse Gods, sanctioneert.

Uit het voorafgaande blijkt derhalve, dat de terdoodveroordeeling van onzen Heiland, in ordelijke rechtspraak, waaraan onze zaligheid hangt, alleen mogelijk is geweest, doordien de gemeene gratie Gods het ruw geweld in onze zondige menschelijke samenleving had teruggedrongen, en

het optreden van een „wereldlijken rechter" mogelijk had gemaakt. Maar hier komt nu in de tweede plaats bij, dat het volstrekt met hetzelfde was, onder het vonnis van *welken* rechter de Christus bezweek. Gelijk we reeds opmerkten, is er wereldlijke rechtspraak zoo goed als bij *alle* volken; maar tusschen rechtspraak en rechtspraak is verschil. Bij de Kaffers staat deze rechtspraak op veel lageren trap dan bij de Chineezen, en toch staat zelfs de beste Aziatische rechtspraak nog verre beneden de rechtsbedeeling bij de hooger ontwikkelde volken. Zoo nu was het ook oudtijds, en zonder vrees voor tegenspraak mag staande gehouden, dat onder geen volk in die dagen, de bedeeling van het recht hooger stond dan onder de Romeinen. Iets wat gezegd dient, ook al sluit men er Israël bij in, zonder dat ons bestek toelaat thans op dit laatste punt nader in te gaan. De Egyptenaren stonden zeer zeker niet op lager trap van ontwikkeling, en de Grieken zijn ongetwijfeld in tal van opzichten de leermeesters ook der Romeinen geweest. Maar komt men op het recht, en de ontwikkeling van het recht, dan steekt toch de eigenaardige zin van het Romeinsche volk voor een welgeordende, scherp uitgewerkte, en deugdelijke waarborgen biedende rechtsbedeeling, zóó hoog boven de rechtspraak van alle toenmalige volken uit, dat duidelijk blijkt, hoe God aan *dit* volk, onder meer, de uiterst gewichtige roeping had opgelegd, om de beteekenis van het recht voor de menschelijke samenleving helder te doen uitkomen, en voor de bedeeling van dit recht in zuiveren, strengen rechtsvorm een juiste belichaming te vinden. In dat opzicht zijn de Romeinen niet alleen de leermeesters van hun tijdgenooten, maar ook de leermeesters der wereld geweest, en ook al wordt thans het Romeinsche recht zakelijk al meer verlaten, toch blijven de denkbeelden over rechtsbedeeling die bij hen tot rijpheid kwamen, nog steeds de opvatting van het recht beheerschen. Werd dan ook, buiten de historie om, de vraag gesteld, voor welke rechtbank Jezus terecht moest gesteld worden, om den rechtstrijd tusschen hem en de wereld tot de zuiverste beslissing te brengen, dan zou terstond door elk zaakkundige geantwoord zijn geworden: Voor een *Romeinschen* rechter. Dat is het dan ook wat onze Twaalf Geloofsartikelen uitdrukken als ze Pontius Pilatus met name noemen. Dat hij „gekruisigd is onder Pontius Pilatus" beteekent, dat de rechtstrijd dien het hier gold, tot de zuiverst mogelijke beslissing is gebracht, doordien Jezus terecht heeft gestaan voor een *Romeinschen rechter*.

Zal men nu zeggen, dat deze hooge ontwikkeling van het recht bij de Romeinen *toeval* was? Natuurlijk niet. Ook hierin openbaarde zich Gods bestel, en het was zijn gemeene gratie aan ons gevallen geslacht, niet alleen dat er recht voor geweld kon bestaan, maar ook dat bij dit bepaalde volk de ontwikkeling van het recht het meest volkomen was. En is dit nu zoo, dan blijkt hieruit, hoe God de Heere, door Palestina destijds

in de handen der Romeinen te brengen, en daardoor de bedeeling van het Romeinsche recht in Jezus' dagen ook te Jeruzalem te doen gelden, alle ding aldus beschikt heeft, dat ook op dit punt de gemeene gratie Jezus' Middelaarschap dienen moest.

Slechts dient hier, ter voorkoming van misverstand nog iets aan toegevoegd. Ongetwijfeld stond de ontwikkeling van het recht bij de Romeinen, wat den vorm aangaat, hoog; maar hieruit volgt nog volstrekt niet, dat daarom ook de zedelijke orde zelve, die door dat recht in de menschelijke samenleving werd gehandhaafd, de ware, de waarachtige, de van God gewilde was. Integendeel, alle door dit recht bezwangerde zedelijke wereldorde en maatschappelijke saâmbinding, was in den wortel onheilig en onwaar. En uit den levenskring, waarin dit recht heerschte, kon, tengevolge van de valsche uitgangspunten, die het zich koos, ten slotte nooit anders voortkomen, dan die valsche zedelijke wereldorde, die in het keizerschap van keizer Augustus, den als *god* aangebeden machthebber, belichaamd was. Tegen die valsche zedelijke wereldorde plaatste daarom Jezus de zedelijke wereldorde van het Koninkrijk Gods over, d. w. z. tegenover een rechtsorde die van de souvereiniteit van het individu uitging, en daarom ten slotte én met het sociale element in ons leven, én met de souvereiniteit Gods in botsing moest komen, die eenig ware rechtsorde van het Koninkrijk Gods, die in de hoofdsom der geboden, d. i. in het liefhebben van God bovenal, en van den naaste als onszelven, haar plechtanker vindt. Tegenover *valschheid* plaatste Jezus *waarheid*, d. w. z. tegenover een valsche opvatting van het leven, die in strijd was met de door God herstelde orde, plaatste Jezus de ware belijdenis van een zedelijke wereldorde, die met Gods ordinantiën overeenstemde, en in zijn Koninkrijk verwerkelijkt zou worden. Vandaar dat hij tot Pilatus sprak: „Hiertoe ben ik in de wereld gekomen, opdat ik *der waarheid* getuigenis zou geven." Woorden die natuurlijk geen zin hebben, als men ze opvat, als had Jezus bedoeld te zeggen, dat hij in de wereld was gekomen om de zondaarsliefde Gods te openbaren, of gelijk Pilatus het opvatte, om een wijsgeerig vraagstuk op te lossen. Hij sprak van het *Koninkrijk*. Om Koning te zijn was hij in de wereld gekomen; de *waarheid*, waarvan hij sprak, sloeg hier dus op de rijksorde van het Koninkrijk Gods, en deze stelde hij als *waarheid* tegenover de diepe leugen van die pseudo-zedelijke wereldorde, die het Romeinsche recht had gevestigd en die in keizer Augustus tot voltooide ontwikkeling was gekomen. Het staat dan ook ten slotte tusschen den van God gezalfden Koning en den keizer dien men te Rome aanbidt. De uitroep: „Wij hebben geen anderen koning dan den keizer," is wel waarlijk de kreet, waarmeê Israël de zelfveroordeeling

over eigen bestaan uitspreekt. En als Pilatus ten leste zwicht voor de vrees, dat Jezus' vrijspraak de keizerlijke majesteit zal aanranden, bevestigt zoowel zijn vonnis als het opschrift boven het kruis, dat ook hij het hachelijk geding niet anders dan als een hooge geestelijke worsteling tusschen het gepretendeerde Koningschap van Jezus en het feitelijk bestaande keizerschap van Augustus opvatte.

Naardien dit nu niet aan het *formeele recht* kon liggen, in zoover formeel geen hooger rechtspraak dan van den Romeinschen rechter denkbaar was, kwam hier alzoo de *waarheid* der van God gewilde wereldorde tegenover de *leugen* van de wereldorde der onbekeerde menschelijke natuur te staan. Jezus kon niet vrijgesproken worden, of Pilatus moest den *leugenachtigen wortel* van zijn eigen recht hebben prijs gegeven, en bekeerd zijn tot dien *wortel der waarheid*, waaruit de orde in het Koninkrijk Gods opklimt. Doch ook dit zou niet hebben gebaat. Pilatus toch zou alsdan zijn teruggeroepen, en welhaast zou een ander landvoogd als rechter over Jezus hebben gezeten. En dit zou hebben aangehouden tot Augustus zelf zijn eigen aanbidding afwees, en zelf voor Jezus op de knieën was gevallen, om hem te eeren als zijn Heere en zijn God. En ook dit zelfs zou niet gebaat hebben, indien het slechts een *persoonlijke* bekeering ware gebleven, maar dan eerst doel hebben getroffen, indien geheel de Romeinsche maatschappij haar valsche beginselen had prijsgegeven, om de *ware* beginselen in zich op te nemen, en die dan ook ten grondslag gelegd had aan haar recht. Indien men het slechts ten einde doordenkt, is alzoo feitelijk in dit strafproces van Jezus voor Pilatus' rechterstoel de strijd uitgestreden tusschen de orde des levens die de onbekeerde menschelijke natuur, bij hoogste ontwikkeling, uit zichzelve had voortgebracht, en tusschen die andere orde des levens, die in het Paradijs verordineerd was, en, in Christus belichaamd, nu optrad als de zenuw van het Koninkrijk Gods. Daarom heeft de wereld dan ook in het doodvonnis, dat over Jezus ging, zichzelve geoordeeld. Staande tegenover den Zone Gods en den Gezalfde des Heeren, kon zij op dat hoogste punt van rechterlijke ontwikkeling, waartoe ze destijds gekomen was, en dat ze in den Romeinschen wereldlijken rechter liet optreden, krachtens haar *onwaar* uitgangspunt en *valsch* beginsel niet anders doen, dan hem veroordeelen als schuldig aan majesteitsschennis, zij die zichzelve hierin juist bezondigde door schennis van de majesteit Gods.

XXII.

Jezus en de toebereiding der wereld.

> En het geschiedde in diezelve dagen, dat er een gebod uitging van den keizer Augustus, dat de geheele wereld beschreven zoude worden. LUKAS 2 : 1.

Zoo is het dan „de allerbijzonderste Voorzienigheid Gods", die, in haar bestel voor den Middelaar, aan dien Middelaar als vrucht zijner „gemeene gratie" *vinden doet* 1°. „het vleesch en bloed der kinderkens"; 2°. den kring waarin hij opwast, „toenemende in grootte en wijsheid en genade bij God en bij de menschen"; 3°. den volkskring, die hem den levensvorm, den denkvorm en taalvorm biedt, waarin hij zichzelven aan Israël, en door Israël aan de wereld, openbaren kon; en 4°. een op zijn hoogst ontwikkelde rechtsbedeeling, voor wier forum door hem de rechtsstrijd tusschen God en de wereld kon worden uitgestreden. Thans moet hier nog als vijfde punt aan worden toegevoegd: Het is ook dank zij die gemeene gratie, *dat de wereld, na zijn Hemelvaart, in staat bleek, zijn Evangelie in zich op te nemen, en de wereldkerk te doen uitkomen.*

De Christus verschijnt op aarde, om haar weder te verlaten. Die nedergedaald is, vaart weer op. Maar dat weer heengaan is geen verdwijnen. Er is een lichtspoor dat achterblijft. Ja, zelfs kan men tot op zekere hoogte zeggen, dat Christus eerst zijn *stoffelijk lichaam* aannam uit het vleesch en bloed der kinderkens, en daarna zich zijn *mystiek of geestelijk Lichaam* formeerde uit alle natiën en volkeren. Heengaande laat hij iets achter op aarde, zoowel in den kring zijner discipelen als onder het Joodsche volk, dat zich aan den indruk zijner verschijning niet ontworstelen kon. En wat meer nog zegt, als hij heengaat, is dat heengaan geen scheiden, geen weer prijsgeven van deze wereld, geen terugkeer tot den toestand dat aarde en hemel twee waren, maar uit dien hemel werkt hij alsnu op die aarde in, brengt een mystieke gemeenschap met die wereld door den Heiligen Geest tot stand, en zet zijn slechts *schijnbaar* afgebroken werk voort door gestadig en rusteloos in die wereld, door zijn mystiek Lichaam, zijn invloed te doen uitgaan.

Herinnering kan hier volstaan, betoog ware overtollig. Heel de strekking toch van Jezus' toespraken, vóór en na de instelling van het heilig Avondmaal, en voorts van geheel den schat van schriftuur die ons zijn apostelen achterlieten, met het minst van de Openbaring, is er als op ingericht, om elk denkbeeld af te snijden, als ware het met de Hemelvaart uit geweest, en om het ons op alle manier klaar en duidelijk te maken, dat de Christus,

eenmaal gezeten aan de rechterhand des Vaders, uit den hemel, door inwerking op onze aardsche toestanden, zijn eens begonnen werk in deze wereld voortzet. Zelfs gaat niet te ver, wie beweert, dat voor de wereld in breeden zin het werk van den Middelaar eerst na zijn Hemelvaart *begonnen* is. Tot op die ure sloot hij zich opzettelijk en welbewust in Israël op, naar den regel dat het nog de ure niet was, om het brood der kinderkens d. i. van Israël, te nemen, en den „hondekens", d. i. aan de Heidenen, toe te werpen. Die dam werd eerst doorbroken op den Pinksterdag, en wel doorbroken niet als een bijkomstig gevolg van zijn Vleeschwording, maar veeleer als het hoofddoel, waarop het bij die Vleeschwording was aangelegd. Immers in de klaarste bewoordingen wordt ons telkens betuigd, dat God zijnen Zoon niet aan Israël, maar aan *de wereld* gaf, en juist uit liefde voor *die wereld* ons den Middelaar besteld had. Hij is een Verzoener volstrekt niet alleen voor Israëls zonden, maar voor de zonden *der geheele wereld*. En als hij van den Olijfberg deze aarde verlaat, luidt zijn bevel aan zijn jongeren, dat ze heen zullen gaan, *onderwijzende alle volkeren*. We staan hier alzoo voor een tweede werk van den Christus, maar nu van uit den hemel gewrocht, dat even wezenlijk is, als het werk dat hij, nog op aarde zijnde, volbracht; en niet één der minste nadeelen, die de dusgenaamde *Levens van Jezus* na zich sleepten, is, dat zij voor dit tweede stuk van het leven van Jezus het oog der gemeente hadden, met de Hemelvaart zijn leven afsloten, en alzoo het uiterst gewichtige feit miskenden van dat tweede stuk van Jezus' leven, dat juist pas bij zijn Hemelvaart begint. Wie nu buiten Jezus leeft, dien deert dat niet, maar wie uit eigen zielservaring weet, wat het werk van Jezus in zijn eigen leven is, die voelt terstond, hoe op die wijs geheel de beteekenis van zijn Middelaarschap miskend en vervalscht wordt.

Toch mogen we ons hier bij dat persoonlijke niet ophouden, alle aandacht dient thans gericht op het werk zelf van Jezus na zijn Hemelvaart *voor de wereld in het gemeen*. Nu is de werking, waardoor Jezus dit tweede werk gewrocht heeft, en nog werkt, en eens voleinden zal, ongetwijfeld eenszeels *mystiek* van aard. Er gaan door den Heiligen Geest invloeden, krachten des Koninkrijks, aandrijvingen, koesteringen der liefde, vertroostingen, bezielingen en leidingen van den Christus uit, die alle ontleding schuwen, en slechts geconstateerd kunnen worden; werkingen die geheel en uitsluitend tot het terrein der particuliere genade behooren, en die met de gemeene gratie niets te doen hebben. Edoch, en dit mag geen oogenblik uit het oog worden verloren, die *verticale* werking, als we ons zoo mogen uitdrukken d. i. van boven, sluit zich aan bij een *horizontale* werking

over de breedte der aarde. Van boven is de werking des *Geestes*, maar over de breedte der aarde gaat de werking van het *Woord* uit, en het is eerst uit de saamwerking van deze beide, dat het groote werk van den verhoogden Middelaar onder de volkeren tot stand komt. Iets waaruit vanzelf volgt, dat het niet onverschillig kan zijn, in welken toestand, in welk verband, in welken onderlingen saamhang, in welke geestelijke gesteldheid op het oogenblik, dat dit werk begon, de volkeren en natiën, of, wil men, de geslachten der wereld zich bevonden. Die gesteldheid hing natuurlijk uitsluitend af van hetgeen door het bestel der gemeene gratie was tot stand gebracht. En uit dien hoofde is het, dat de Christus ook voor dit tweede deel van zijn Middelaarswerk geheel afhankelijk was van wat hij als vrucht der gemeene gratie op aarde vond. Zelfs komt eerst hier de beteekenis van de gemeene gratie voor het Middelaarswerk ten voeten toe uit. Zoolang toch de Christus alleen in Israël leefde en onder Israël werkte, kwam hij telkens in aanraking met volkstoestanden, die althans voor een deel niet door de gemeene gratie, maar evenzeer door de particuliere genade beheerscht waren. Zoodra daarentegen de stroom des levens die van hem uitgaat den dam van Israël doorbreekt en uitvloeit over de velden der wereld, houdt die dooreenstrengeling van bijzondere en algemeene genade op, en tast en ziet elk dat we te doen hebben met toestanden, die *uitsluitend* vrucht waren der gemeene gratie.

Men versta dit wel. De kerk is er geweest van den aanbeginne der wereld, omdat God van het Paradijs af, en alle eeuw der historie door, op aarde zijn uitverkorenen heeft gehad, en deze uitverkorenen op de eene of andere wijze zijn Naam op aarde verheerlijkt hebben. *Zonder* onderdanen was onze Koning nooit. Maar hieruit vloeit nog volstrekt niet voort, dat daarom de kerk alle eeuwen door als een eigen lichaam, in een eigen bestand, en als een afzonderlijke organisatie zou zijn opgetreden. Integendeel. Tot op Abraham is het leven dier kerk met het gewone menschelijk leven één. Het is de vader in het gezin, het is de koning van het land, gelijk straks nog Melchizedek, die den dienst des Heeren waarneemt. Van een kerk naast het gezin of naast het volksleven blijkt niets. Er is geen spoor van te ontdekken. De kerk was nog geheel in het gewone leven ingeweven. Wie gezegd had: „Waar is de kerk? Wijs mij de kerk!" zou met hoofdschudden zijn afgewezen. — Daarna trekt het verborgen leven der kerk zich in Abrahams patriarchale tente terug. Doch ook nu merkt ge van een zelfstandig, afzonderlijk optreden der kerk, in onderscheiding van dat patriarchale leven zelf, nog niets. Er zijn geen ambten. Er is geen op zichzelf staande organisatie. Zelfs onder de Joden in Egypte, die vier eeuwen lang, ontdekt ge hier geen spoor van. En als eindelijk Mozes het volk uit Egypte heeft uitgevoerd, en God het in de woestijn onder regelingen en ordeningen brengt, ziet ge wel de ambten en bedieningen en

regelingen opkomen, en zich in den Tabernakel concentreeren, maar toch blijven ook in Israëls volksleven en kerkleven dooreengestrengeld. De natie is de kerk en de kerk is de natie. En al was ook toen onder Israël de waarachtige kerke Gods, d. i. de totaliteit zijner uitverkorenen, heel iets anders dan het totaalcijfer der besneden Joden, tot een saamvergaderen dier verkorenen, zij het al met enkele hypocrieten doormengd, kwam het niet. Ook al vielen de millioenen af, dat er slechts zeven duizend op heel het volk overbleven, die God zochten, toch werden *allen* besneden, en bleef de grens des *volks* de grens der *kerk* uitmaken. Zelfs kan men zeggen, dat Israëls volksbestaan opzettelijk in het leven was geroepen, om aan de kerke Gods dezen in het nationale leven ingeweven vorm te kunnen aanbieden. — Wat wij thans onder de kerk verstaan, d. w. z. een afzonderlijke, van het huisgezin, de familie en den burgerstaat onderscheidene, en daarom zelfstandige organisatie, met eigen grens in eigen kring besloten, met eigen ambten en bedieningen, met eigen wet en regeling, met eigen bezit en eigen symbool, is dan ook eerst na Jezus' Hemelvaart ontstaan, en in dien zin nu is *beide* waar, zoowel dat de kerk er geweest is van den aanbeginne der wereld, als dat de zelfstandige *wereldkerk* eerst opkomt *na* den Pinksterdag.

Profetisch staat die geheel eenige beteekenis van Jezus voor de wereld, en omgekeerd die hooge beteekenis van den toenmaligen toestand der wereld voor het werk van den Christus, dan ook uitgedrukt in het opschrift boven het geboorteverhaal van Lukas: „In de dagen van den keizer Augustus, toen de geheele wereld zou beschreven worden". Dat korte woord toch, brengt de kribbe van Bethlehem aanstonds in historisch verband met de geheele positie van het toenmalige Romeinsche wereldrijk. Het wereldrijk moest de bedding uitgraven, waar de stroom van de wereldkerk in zou uitvloeien. En wij, belijders van den Christus, aarzelen geen oogenblik, met luider stem te belijden, dat niet Jezus bij Rome's keizerrijk komt, maar Rome's keizerrijk bij Jezus. Het wereldrijk is er, omdat Jezus komen zou. Het kwam op om Jezus te dienen. En zijn taak zou voleind zijn, zoodra het de wording en vestiging van Jezus' wereldkerk mogelijk had gemaakt. Toen ging dat keizerrijk onder, en wat bleef was niet de troon van keizer Augustus, maar het Koninkrijk van het kindeke, dat te Bethlehem onder dien keizer Augustus geboren werd.

Het toebereid zijn nu van de toenmalige Romeinsche wereld op die verschijning van de wereldkerk, en de ingang van het Koninkrijk van Christus, die in de snelle verbreiding van de Christelijke religie en in den even snellen ondergang van het heidendom aan het licht trad, vormt in de

bestaande wereld dan ook een zoo geheel eenige gebeurtenis, dat om strijd de geloovige en ongeloovige historieschrijvers zich hebben uitgeput, om dezen wonderen ommekeer in de geschiedenis dezer wereld te verklaren.

De mystiek *geeft* hier geen verklaring. Of waarom zou de invloed van den Heiligen Geest, zou de bezieling die van den verhoogden Middelaar uitgaat, thans minder zijn dan destijds? De nevelen kunnen dichter of dunner zijn, en daardoor het licht dat ons oog opvangt, doffer of klaarder, maar de zon blijft altoos dezelfde zon en haar uitstraling mindert of neemt niet toe, hoe ook de glans en gloed van haar licht op onze aarde mogen verschillen. En zoo thans ook mag het ontzettend verschil tusschen den eersten wonderen opgang van het Christendom, en de traagheid waarmee het thans nog in de Christenwereld voortkruipt, nimmer verklaard uit een sinds ingetreden *mindering van actie* bij Jezus, maar *moet* toegelicht uit de meerdere of mindere dichtheid van de nevelen, die in het leven der volkeren de doorbreking van zijn licht hinderen of bevorderen. Stellig overtreft de missionaire, opzettelijke organisatie voor de kerstening der wereld, in omvang, in geldofferande, en in de bediening door afzonderlijk personeel, zeer verre de gelijksoortige actie in de eerste eeuw, en toch kunnen we niet doorbreken, zien we nergens onder de Heidensche of Mahomedaansche volken en natiën een zelfstandig, krachtig Christelijk leven opkomen, en troosten we ons reeds met de kleine triomfen die op de Zuidzee-eilanden, op Madagascar, in de Minahassa enz. behaald zijn, het liefst voor onszelven verbergende, dat de invloed van deze kleine winste op het geheel van het wereldleven, en op de beteekenis van Paganisme en Islam zoogoed als niets is.

De vier groote brokstukken der wereld, die in China en Japan, in Indië, in de Islametische wereld, en in Afrika voor ons liggen, hinderen ons Christelijk gevoel, en telkens komt de bede en de verzuchting in ons op, of we toch, als een Paulus en Silas in die donkere volksgroepen uitgaande, stormenderhand het leven dier natiën voor den Christus gewinnen mochten. Saam zijn ze ver over de duizend millioen. Nochtans vordert men niet des noemens waard. En toch leeft de Christus en is dezelfde, toen én heden. En ook het gebed en de toewijding voor de Zending ontbreekt niet. Wat nu blijkt hieruit anders, dan dat bij deze natiën door den loop van haar historie nog niet die *ontvankelijkheid*, nog niet die honger gewerkt is, die in de eerste eeuw een zoo wonderen opgang van het Christendom in het Romeinsche wereldrijk mogelijk maakte; en het is eerst onder het licht van deze tegenstelling, dat ge ten volle verstaan leert, hoezeer God de Heere door zijne gemeene gratie de toenmalige wereld op de komst van den Christus en op den ingang van zijn kerk in deze wereld had voorbereid. De Heilige Schrift spreekt van de „volheid der tijden”, en wat nu is dit anders, dan dat *niet* alle tijden gelijk zijn, dat er tijden zijn van voorberei-

ding, tijden waarin zeker proces ongemerkt doorwerkt, en dan ook tijden, waarin dat proces voleind, de vrucht voldragen is, en er alsnu een toestand is ingetreden, die geheel berekend is op wat God besloten had in die „volheid der tijden" tot stand te brengen. En overmits nu dit bestel Gods over de volkeren van den aanbeginne tot den einde het spoor der gemeene gratie volgt, en alleen door die gemeene gratie denkbaar en mogelijk werd, is het niet te sterk gesproken, zoo we in heel het werk der gemeene gratie één beleid aanbidden, dat ten slotte al haar stralen in het werk van den Christus als in één brandpunt deed saamvallen. In dien zin *is* metterdaad het Kruis van Golgotha het middelpunt der wereldhistorie, waarin al haar stroomen als in een oceaan uitvloeien, en waaruit omgekeerd als uit een fontein alle beekjes der historie die daarna komt afvloeien.

Wat de wereldkerk bij haar intrede in de wereld voor een snel voortschrijden noodig had, was in hoofdzaak drieërlei: geestelijke ontvankelijkheid, historische rijpheid en gemeenschap tusschen de volkeren. De communicatie om te kunnen doordringen, de historische rijpheid om den keer in het leven der volken te kunnen beheerschen, en de geestelijke ontvankelijkheid, om ingang te kunnen vinden in het hart. Over elk dezer drie een kort woord.

Er kan afsluiting en er kan gemeenschap der volkeren bestaan. Die afsluiting is er, als, gelijk nu nog in Afrika, stam tegen stam, volk tegen volk vijandig overstaat, de grenzen afsluit, en elke gemeenschappelijke trek tusschen aller leven dientengevolge ontbreekt. Maar juist aan dien toestand had de triomf van Rome's macht destijds een einde gemaakt. Rome toch was er in geslaagd, niet alleen om de afzonderlijke stammen van Italië, maar om alle meêtellende volken in Europa, en straks het meêlevend deel van Azië en Afrika, met de Europeesche menschheid, tot één geheel saâm te snoeren. Van de grenzen van Indië en China tot aan de westkust der Britsche eilanden heerschte de Romeinsche adelaar. Die eenheid doorbrak alle grens, niet enkel met zwaard en wet, maar ook door de gemeenschap die internationale handel gaf. Zoo leerde het ééne volk het andere kennen. Wegen werden aangelegd, postcommunicatie in het leven geroepen, het reizen was in gebruik gekomen. In elkanders gedachtenwereld was men ingedrongen, en de Grieksche taal diende als instrument voor al wie hooger ontwikkeld was, om de uitwisseling der gedachten mogelijk te maken. Zoo was er voor het eerst een *wereldleven* ontstaan. Vroeger leefden er wel huisgezinnen en familiën en stammen en natiën, maar men kon niet zeggen, dat *de wereld* als eenheid genomen, tot een eigen leven ontwikkeld was. Maar thans bestond dit. Niet natuurlijk een meêleven van

heel de wereld, immers dit is zelfs nu nog niet het geval. De wereld als geheel genomen kan in haar kern en hoofd leven, ook al zijn de uiterste deelen en einden nog in staat van verstijving. Zoo leeft ook een huisgezin vol en krachtig, al kunnen de kleuters op de kinderkamer de gesprekken nog niet meêmaken. En geheel dat meêlevende deel der wereld nu had Rome's keizer destijds onder zijn schepter vereenigd, en in dat onmetelijke rijk zekere gemeenschap des levens, door een internationaal gouvernement, door internationale communicatie en door een internationale taal mogelijk gemaakt. Vandaar dat de man van Tarsen, die taal sprekend, die wegen bereizend, en onder die wet levend, in minder dan een halve eeuw van Jeruzalem tot in Spanje de boodschap des Evangelies kon uitdragen, en ten slotte roemen kon, dat hij heel de wereld met het Evangelie had vervuld.

Maar bij deze eerste macht der gemeene gratie kwam een tweede. Om op eenmaal positie in de wereld te kunnen nemen, moest de intrede van het Christendom vallen in een periode van ***historische rijpheid***. Ware het Christendom opgetreden in de periode, toen nog de heftige worsteling gaande was tusschen Rome en de Germaansche, Grieksche, Aziatische of Afrikaansche volken, zoo zou aller aandacht naar die alles beheerschende worsteling zijn afgetrokken geweest, en het lot van het Christendom aan de zegepraal of de nederlaag der Romeinsche wapenen hebben gehangen. Nu daarentegen was onder Augustus metterdaad een periode van historische rijpheid ingetreden. Alle groote vraagstuk was beslist. Alle machtige worsteling had uit. Rome stuitte op geen tegenstand meer. Er was, als we zoo zeggen mogen, een historische Sabbat ingegaan. Er heerschte allerwegen vrede. Er werd stille rust genoten. Men leefde zonder doel, zonder eigenlijk te weten waarvoor. Het was of het proces der historie uit had. Het was als een vergadering der volken, waarin niemand meer het woord vroeg, en die alzoo geheel geschikt was, om, als ten slotte het Christendom het woord kwam vragen, allen eerbiediglijk te doen luisteren. Kon het Christendom, kon de wereldkerk niet optreden, zonder in de historie der wereld een geheelen ommekeer teweeg te brengen, welnu juist in de dagen van het Romeinsche keizerrijk, was de wereld hiervoor rijp geworden. De historie rustte, ze had geen bezigheid meer, en zag zich alzoo tijd en gelegenheid geopend, om zich schier uitsluitend en onverdeeld met de *question Chrétienne*, die welhaast aan de orde kwam, bezig te houden.

En het is, dank zij *deze* tweevoudige vrucht der gemeene gratie, dat haar derde vrucht, die te eeren is in de ***ontvankelijkheid der gemoederen***, eerst haar volle beteekenis erlangde. Onder de Mahomedanen is de missionaire arbeid der Christenen daarom zoo tegenspoedig en zoo schier

hopeloos, omdat de Mahomedaan geheel zelfvoldaan is, zich in zijn religietrots als de religieusmeerdere boven allen verheft, alle behoefte aan verbessing in zich verstikt heeft, en allen toegang tot hooger ideaal voor zich heeft afgesloten. In sommige Heidenlanden vindt men soms nog een gelijksoortigen toestand, met name onder de Buddhisten in Indië en China. En zoo nu had ook eens in de onderscheidene landen, die het Romeinsche keizerrijk uitmaakten, de dienst der goden zoo hoog in aanzien gestaan, dat hij lange eeuwen heel het volksleven bezielde. Doch in die dagen heeft God den Middelaar nog niet doen geboren worden. Dat toefde tot de dienst der goden in Rome en in Griekenland in verval was gekomen, en door Plato en andere wijsgeeren hoogere behoeften gewekt waren. Toen bevredigde de dienst der goden niet meer. Ook de taal der wijsgeeren kon de behoefte van het hart niet stillen. En uit Egypte en uit heel het Oosten riep men toen priesters en priesteressen naar Rome, om door nieuwe diensten en mysteriën den honger van het hart te bevredigen. Juist omdat alle godendiensten strikt nationaal waren geweest, voldeden deze diensten niet meer nu er een algemeen *menschelijk* besef, een *wereld*-bewustzijn wakker was geworden, en zoo mengden alle diensten zich dooreen, om den internationalen dorst te stillen. En toen nu ook deze poging mislukte, en de weelde verveling over het hart bracht, en het zingenot het roepen van het menschelijk hart niet tot zwijgen kon brengen, ontstond er een algemeen gevoel van onvoldaanheid, en zocht men iets anders en hoogers en beters, gelijk we dit ook in de Evangelische verhalen, tot zelfs bij Romeinsche officieren, zien uitkomen. En overmits nu het Christendom juist alle nationale dijken en dammen doorbrak, om een *menschelijke* religie, om een *wereld*godsdienst te zijn, en als wereldgodsdienst de diepste nooden en behoeften van het menschelijk hart te bevredigen, mag zonder overdrijving gezegd, dat in de toenmalige Romeinsche wereld een bedding gegraven lag, waarin de stroom van Christelijk geloof slechts had uit te vloeien.

Zoo paste de toestand der wereld op het werk dat de Christus kwam volbrengen. Niet bij geval of door verrassend saamtreffen, maar omdat diezelfde God en Vader, die de wereld alzoo lief had, dat Hij haar zijnen eeniggeboren Zoon wilde schenken, die wereld op de komst van dien Zoon had voorbereid door het werk van zijn *gemeene gratie*.

XXIII.

Christus en de wereldhistorie.

En zij zullen de heerlijkheid en de eere der volkeren daarin brengen. OPENB. 21 : 26.

Intusschen mag de poging, om het verband tusschen de lijn van den Christus en de lijn der gemeene gratie op te sporen, niet bij de eerste intrede van het Christendom in de wereld blijven steken. Dat verband strekt zich *veel verder uit*. Het loopt als een gouden draad door heel *de historie*, die sinds Golgotha verliep. Meer nog, ditzelfde verband moet zich, zoo waarlijk de profetie van den Christus over „de voleinding der eeuwen" gewis en waarachtig is, voortzetten tot in *de verste toekomst*, tot de ure aanbreekt, waarvan Jezus sprak: *Dan zal het einde zijn.*

Want wel valt er een, in zekeren zin zelfs wondere, ontwikkeling der gemeene gratie waar te nemen ook in streken en landen, die dusver buiten den stroom van den Christelijken invloed bleven, maar hoe hoog die ontwikkeling ook klom, ze staat buiten de historische ontwikkeling van ons menschelijk geslacht als geheel genomen, en het is niet door *deze* landen en niet onder *deze* volken dat de breede stroom der gemeene gratie zich voortstuwt naar de voleinding. Wij denken hier niet alleen aan China en Japan, maar ook aan de tamelijk hooge menschelijke ontwikkeling, die in Amerika bij zijn ontdekking gevonden werd, en niet minder aan het hooge standpunt, waartoe Indië zich ophief. Hoeveel er ook op het staatkundige, maatschappelijke, zedelijke, verstandelijke, schoonheidkundige en godsdienstige standpunt in de ontwikkeling dezer volkerengroepen zij af te dingen, toch zal niemand betwisten, dat ze (en dat geheel buiten de Christelijke religie om) zeker wel geordend en rijk gevormd menschelijk saamleven wisten te scheppen; maar tevens staat vast, dat ze, dusver althans, den stroom van dit hun leven niet met dien van het leven der hoogere beschaving ineen deden vloeien.

Voor de waarlijk hooge ontwikkeling waartoe de oorspronkelijke Amerikaansche bevolking, met name in Mexico en Peru gekomen was, is dit zelfs een onherroepelijk feit, naardien wat daar eens bloeide, voor altoos is ondergegaan, en de oorspronkelijke bevolking deels uitgemoord, deels verdwenen is. Met Indië staat dit *zeer zeker* eenigszins anders. De hooge trap van ontwikkeling waartoe Indië eens was opgeklommen, en waarop het zich in zijn afgezonderd volksleven ten deele nog handhaaft, is niet zonder invloed op de overige volken gebleven. Hoe hoog ook de Himalaya Indië's noordergrens omkranst, die bergketen bleek geen Chineesche muur

te zijn, en vele waren de betrekkingen, die reeds van oude dagen hier tusschen Indië en de Levant waren aangeknoopt, om nu van den invloed dien Indië op China uitoefende, nog niet te spreken. In de eerste ontwikkeling van het menschelijk leven, gelijk wij die in de Levant en in het Aziatisch westelijk hoogland vinden, waren zeer stelliglijk bestanddeelen van Indische beschaving opgenomen. En zelfs nu nog is de levensgeest in Indië zoo weinig uitgedoofd, dat er zich veeleer een nieuw letterkundig leven ontwikkelt, en de Indische priesters op het wereldcongres der godsdiensten, te Chicago gehouden, blijkbaar met zeker zelfvertrouwen optraden, dat hun religie nog een groote toekomst voor zich had. Het valt daarom nog niet uit te maken, of misschien de wortel van den stam hier nog gaaf is, en allicht bestemd, om bij nieuwe ontwikkeling tot vernieuwden bloei te geraken. Maar voorzoover gissing achterwege blijft, en we uitsluitend met de feiten der historie rekenen, mag toch vastgesteld, dat de Europeesch-Christelijke invloed, die zich ook in Indië heeft doen gelden, als met de stuwkracht van een aanzwellenden stroom over het oud-Indisch leven heenschuift. Er is geen dooreenvloeiing en dooreenmenging van beide ontwikkelingen. Wat van oudsher in Indië bestond moge ontzien en gespaard worden, zich verweren en de leiding in handen nemen kan het niet meer. Het betrekkelijk kleine Engeland heerscht over de meer dan driehonderd millioen bewoners van Indië met de kalme majesteit van den meerdere. Komt er nog moeite, dan zijn het niet de oorspronkelijke Indiërs, maar de Mahomedaansche bergstammen in het noorden, die het aan het Engelsche leger lastig maken. En voor het overige blijft het Indische leven wat het was. Van aanneming der Christelijke religie door de massa als massa is nog van verre geen sprake. En worden al enkele bestanddeelen en voortbrengselen van Europeesche beschaving, zooals spoorwegen, telegrafen, en wat dies meer zij, overgenomen, toch blijven dit altegader vreemde elementen, die wel in het Indisch leven worden ingeschoven, maar er zich niet meê vermengen.

Veel sterker is dit nog in China en Japan het geval. Het menschelijk leven, gelijk het zich reeds voor eeuwen in deze twee machtige Staten heeft vastgezet, en bijna één derde van ons menschelijk geslacht omvat, staat betrekkelijk hoog. Er heerscht orde, het kwam tot hooge verstandelijke ontwikkeling; niet gering was de kunstvaardigheid, en de sterke aanwas der bevolking bewees, dat er geen geringe welvaart heerschte. Bovendien was dit alles de uitwerking van een *bewust* willen. Alles toch droeg een kenmerkenden stempel. Het werd beheerscht door enkele leidende gedachten. Eenzijdig moge de bereikte ontwikkeling in hooge mate geweest zijn, toch was en bleef ze van hooge beduidenis. Zelfs blijkt nu van achteren,

wat nog sterker spreekt, dat de ook *persoonlijke* ontwikkeling, dank zij het hooge standpunt waarop het leven dezer volken stond, zóóver voortschreed, dat ze in staat zijn om zich, schijnbaar zonder veel inspanning, voetstoots aan te sluiten aan de veel hoogere menschelijke ontwikkeling, waartoe Europa eerst na een worsteling van veel eeuwen is opgeklommen. Vooral van Japan kwam dit sterk uit. Nog in de heugenis van het thans levend geslacht was Japan schier hermetisch voor Europa afgesloten. Alleen ons land mocht onder scherpe controle een kleinen handel op Decima drijven. Het is niet veel meer dan veertig jaren geleden, dat een Amerikaansch eskader Japan dwong zijn havens voor den wereldhandel te ontsluiten. En toch is Japan er nu reeds in geslaagd, op zoo breede schaal Westersche beschaving in zijn regeering, leger- en vlootformatie, administratie en zooveel meer in te voeren, dat het, gesteund door zijn sterke vloot, reeds medezeggenschap eischt in het kapittel der zeemogendheden. — China schrijdt veel langzamer vooruit, maar toch toont reeds de enkele verschijning van een man als Li Hung Chang, dat ook in China een persoonlijke rijping mogelijk is, die aansluiting aan onze Westersch-Europeesche beschaving alleszins denkbaar maakt.

Hierbij doet zich echter het opmerkelijk verschijnsel voor, dat Japan en China ons nabootsen, verwonderlijk juist zelfs, nabootsen kunnen, en tot op zekere hoogte, doen kunnen gelijk wij doen, maar dat deze aansluiting aan ons leven een geheel *uitwendige* blijft. In onze Oost zijn de Chineezen tamelijk sterk vertegenwoordigd, maar sinds eeuwen blijven ze op zich zelf staan. In Amerika, waar thans tal van Chineezen henentrekken, blijven ze van geheel de overige bevolking afgezonderd. En wie in Japan de jongste ontwikkeling gadeslaat, wordt getroffen door de zonderlinge verschijning van een in zijn hart nog echt heidensch sociaal leven, maar dat overtogen is met een glans van Europeesch vernis. Hun eigen ontwikkeling heeft, dank zij de gemeene gratie, wel hun vaardigheid en scherpzinnigheid ontwikkeld, en hun geest, als we zoo zeggen mogen, *wakker* gehouden, en in zooverre hen op de aanneming van een geheel andere beschaving voorbereid; maar voor het overige is al wat ze aan hun eigen verleden danken, een kleed, dat niet vermaakt, maar afgedankt moet worden. Organische samenhang tusschen wat bij hen zelven ontwikkeld is, en hetgeen ze van het Christelijk Europa overnemen, is er niet. Ze blijken van nature een veelszins hoogen aanleg te bezitten. Die aanleg is door hun eigen ontwikkeling niet afgestompt, maar in menig opzicht zelfs frisch gehouden. Maar, voorzoover ze thans ons gaan nabootsen, is er geen voortspinnen aan een zelfden draad, noch ook een inweven van een nieuwen draad in het oude weefsel. Wat ze hadden, moest afgedankt en weggeruimd, om door hetgeen ze uit Europa overnamen, *vervangen* te worden. Het is op dien grond, dat zoowel van de vroegere ontwikkeling in Mexico en Peru,

als van de tegenwoordige volksontwikkeling van Japan en China getuigd moet worden, dat wel de vrucht der gemeene gratie onder deze volkeren een zeer overvloedige was, maar dat die vrucht tot deze volken zelven beperkt bleef, en niet ten goede kwam aan ons *menschelijk geslacht* als zoodanig. Alsmede dat deze macht der gemeene gratie, waar ze in aanraking komt met onze hoogere ontwikkeling, geen blijvend gewin blijkt op te leveren, maar veeleer schijnt weg te sterven.

Hetzelfde moet, zij het dan met zekere beperking, gezegd worden van de ontwikkeling die het Mahomedaansche geloof aan het leven veler volken schonk. Onze overtuiging dat Mahomed een „*valsche* profeet" was, behoeft ons niet blind te maken voor de onmiskenbare verdienste, die het Mahomedanisme in dit opzicht bezat. De Islâm was niet tot één volk beperkt, maar is van volk tot volk getogen, en is geëindigd met tal van natiën onder zijn invloed te brengen; en al was de Levant de zetel van zijn hoofdmacht, toch heeft de Islâm tot diep in Indië, in den Indischen Archipel, in de binnenlanden van Afrika, en tot zelfs achter den Caucasus, in Rusland, zijn heerschappij weten te doen gelden. En tevens dient erkend, dat, overal waar de Islâm binnendrong, deze vervalschte openbaringsreligie een eigen, meest eenzelvigen stempel op het leven der volken gedrukt heeft. Door dit drukken op heel het menschelijk leven van een eigen stempel was het dan ook bekwaamd, om een geheel eigenaardige levensopvatting ingang te doen vinden, die op huislijk, maatschappelijk, staatkundig, wetenschappelijk, en zelfs schoonheidkundig gebied den stoot gaf tot geen geringe ontwikkeling. Eens zelfs is er een tijd geweest, dat de Islâm het Christendom vooruitliep, en aan zijn Aziatische hoogescholen helderder licht ontstak dan in de Christenwereld de volken bescheen. Het heeft niet lang geduurd, maar er is een tijd geweest, dat de Islâm de leermeester was van het Christelijk Europa. Zij die zich aan Christelijke missie onder de Mahomedanen wagen, zonder dit helder in te zien, en nog altoos meer of min in den waan verkeeren, dat ze in den Islâm met een gewone, laag staande afgoderij te doen hebben, oogsten, in de teleurstelling op hun werk dan ook weinig anders dan de gerechte straf voor hun onkunde en oppervlakkig oordeel. Zelfs dient erkend dat de Mahomedaansche ontwikkeling, waar ze in Heidensche landen intoog, door het onverbiddelijk uitroeien van alle beeldenvereering een keer in het volksbesef teweegbracht, waardoor zulk een volk voor veel hoogere ontwikkeling rijpte. Edoch, en ook dit staat thans naar uitwijzen van de lessen der historie, en naar het oordeel van schier alle deskundigen vast, de ontwikkeling, die het Mahomedanisme brengt is een beperkte, die zoodra ze zekere resultaten verkregen heeft, ophoudt, niet verder kan, en alsdan

een toestand van versteening doet intreden. Juist in de oudste Mahomedaansche landen is de inzinking dan thans ook het sterkst. De eens geprikkelde geest is er weer ingesuft. Zoo in Tunis en Algiers, als in Klein-Azië en Bosnië waren de volkstoestanden almeer diep ellendig geworden. De Islam blijkt een ontwikkeling te brengen, die voor korten tijd opbloeit, maar wel verre van een profetie voor steeds rijkere toekomst in zich te dragen, onder den doem ligt van versteening en dood.

Op de overweging, dat de Islâm zijn betrekkelijke kracht dankte aan de elementen van waarheid, die het deels uit Israël, en deels uit de oudste Christelijke ontwikkeling in zich opnam, kunnen we thans niet ingaan. Een zoo wonder verschijnsel als de Islâm in de historie der volkeren is, eischt veel breedere beschouwing, dan deze vluchtige bespreking bieden kan. Slechts dient in het onderhavig verband het feit geconstateerd, dat de Islâm veel meer dan de Indische, Chineesche of oud-Amerikaansche beschaving een beteekenis voor de wereldhistorie heeft, en dat het groote onderscheid tusschen den Islâm eenerzijds en die andere beschavingen anderzijds juist daarin gelegen is, dat die ander bijna geheel buiten elk contact met het Openbaringsleven bleven, terwijl daarentegen juist de Islâm eerst opkomt *nadat* de Christelijke religie reeds de Levant veroverd had, en juist in streken waar de Christelijke kerk haar triomfen reeds gevierd had, het terrein vond voor zijn machtsontwikkeling. In de eeuwen die achter Golgotha liggen was nog nimmer een krachtige religieuse ontwikkeling van Arabië uitgegaan. Eerst nadat de Christelijke religie èn op Arabië, èn op heel de Levant had ingewerkt, blijkt uit de gisting van alle deze elementen een actie te zijn opgekomen, die Arabië tot dit krachtsbetoon prikkelde, en het veld deed winnen, omdat de Levant op deze nieuwe phase in de volksontwikkeling was voorbereid. Hoe hoog echter men de beteekenis van deze door den Islâm in het leven geroepen ontwikkeling ook moge aanslaan, toch blijkt ook van den Islâm, dat hij een stroom is die verzandt, en die de kracht noch de roeping bezit, om de algemeene menschelijke ontwikkeling van ons geslacht te leiden. De Islâm vormt een tusschenbedrijf, een hoogst belangwekkend en zeer breed tusschenbedrijf, maar hierbij blijft het. De hoofdbedding waarin de ontwikkeling van ons menschelijk geslacht zich voortbeweegt, is niet door den Islâm gevormd maar door het Kruis van Golgotha.

Op dit onderscheid dient alzoo scherp gelet. Tweeërlei rijke werking der gemeene gratie dient wel onderscheiden. Er is eenerzijds een geïsoleerde werking der gemeene gratie die, naar tijd en plaats beperkt, enkele volksgroepen zegent, maar die slechts een beperkte kracht van ontwikkeling bezit, en is het perk dier kracht eenmaal bereikt, of stilstaat of terug-

loopt en versteent. Het kenmerk van deze geïsoleerde werkingen der gemeene gratie is alzoo: 1°. dat *ze plaatselijk* gebonden is, en zich niet over heel de wereld uitbreidt; 2°. dat *ze tijdelijk* gebonden is, en slechts voor enkele eeuwen beteekenis heeft; en 3°. dat *ze* na kort verloop haar vollen wasdom bereikt heeft, en dan niet verder kan. En daartegenover staat nu een geheel andersoortige lijn van de gemeene gratie, die het leven van ons geslacht *als geslacht* draagt, en ons menschelijk leven als zoodanig vooruithelpt en verder brengt. Vrucht van deze actie van de gemeene gratie is een menschelijke ontwikkeling, die zich *niet* bindt aan een enkele volksgroep, maar bestemd is alle natiën te zegenen. Een ontwikkeling die niet aan zekere *eeuw* gebonden is, maar gestadig voortgaat in den loop *aller* eeuwen. En eindelijk een ontwikkeling, die niet gebonden is aan zeker *perk* van vooruitgang, maar nog altoos verder voortschreed, en in elke nieuwe eeuw reuzenschreden vooruit deed, niet op één, maar op elk gebied van het menschelijk leven. Tot de eerste soort van actie der gemeene gratie behoort wat ge in oud-Amerika, in China, in Japan, in Indië en ten deele wat ge in den Islâm waarneemt. Tot de tweede soort werkingen van de gemeene gratie daarentegen is te rekenen de menschelijke ontwikkeling die in Babylon en Egypte begon, daarna in Griekenland en Rome tot voorloopig gedijen kwam, alstoen door het Christendom werd opgenomen, en sinds onder de auspiciën van het Kruis van Christus zich nu reeds achttien eeuwen lang in Europa en Amerika heeft voortgeplant. Kort gezegd zou men de eerste de *speciale* actie van de gemeene gratie ten dienste van *enkele volken en tijden* kunnen noemen, de tweede de *generale* actie van de gemeene gratie ten dienste van de ontwikkeling *van ons menschelijk geslacht*. En die onderscheiding eenmaal aangenomen, komen we nu voor het feit te staan, dat die *speciale* ontwikkelingen *buiten* de Christelijke religie omgaan, maar dat die *generale* actie de gemeene gratie op de verschijning der Christelijke religie is aangelegd, en eerst door de Christelijke religie tot krachtigen bloei is gekomen.

Houdt ge nu wel in het oog, dat de actie van den Christus niet met zijn opvaren van den Olijfberg eindigt, maar eerst met zijn gezeten zijn aan de rechterhand des Vaders recht begint, dan wordt het duidelijk, hoe de Christus voor dit zijn *tweede* werk, als we het zoo noemen mogen, geheel aan *deze generale* lijn der gemeene gratie gebonden was, en hoe omgekeerd deze generale actie der gemeene gratie geheel door den Christus wordt beheerscht. Doch juist hiermede is dan ook geoordeeld elke beschouwing, alsof het Christendom als een olievlak op de wateren der historie dreef; alsof de Christelijke kerk zich als een kluizenaar in deze wereld had te verbergen, zonder verband met het leven dier wereld te onderhouden; en alsof geheel het werk der particuliere genade als een afzonderlijken stroom *naast* den stroom der gemeene gratie liep, zonder

zich met zijn wateren te vermengen. Wat hiermede geoordeeld ligt is het dualisme, dat natuur en genade als twee afzonderlijke sferen van elkander afscheidt, en niet verstaat hoe het één werk Gods is, dat èn in de particuliere genade èn in de gemeene gratie voltrokken wordt. Eén werk Gods in beide, dat in den Middelaar Gods en der menschen zijn verbindingslid vindt; een verbinding daardoor gewaarborgd en daaruit verklaarbaar, dat het Lam Gods dat de zonde *der wereld* draagt *tevens* het *Eeuwige Woord* is, waardoor die wereld en al wat in die wereld is, geschapen werd. Het is niet zoo, dat de particuliere genade een eigen wereld apart te midden der aloude wereld schept, en nu die aloude wereld laat ondergaan en wegzinken, om straks een nieuw geschapen leven er voor in de plaats te stellen; maar het is en blijft dezelfde, aloude, eens door God geschapen wereld, die door de gemeene gratie in stand wordt gehouden, en die door de particuliere genade in haar levenskiem hersteld, en van de kanker in den wortel gezuiverd wordt. En zal in de voleinding der eeuwen eens dat genezingsproces ten einde toe zijn afgeloopen, dan zal niet de *eerste* wereld te niet worden gedaan, om door een *tweede* wereld vervangen te worden, maar dan zal het de aloude eens door God geschapen, en door ons verdorven wereld van Adam zijn, die in Christus gered, blijken zal zulke verborgen krachten in zich te hebben gedragen, dat zij het zelve is, die eens in heerlijkheid voor God zal staan, om zijn majesteit te verheerlijken.

Hieruit is het dan ook te verklaren, dat, als Rome en Griekenland, na Babylon en Egypte, ondergaat, aan de wereldkerk des Nieuwen Testaments de leiding der volkeren wordt toevertrouwd, en dat eerst van dat oogenblik af de gemeene gratie die nieuwe rijke banen intreedt, die haar onder de Christelijke religie ontsloten worden. Wat wij thans de Christelijke wereld in Europa en Amerika noemen, vertoont ons de hoogste ontwikkeling van ons menschelijk geslacht, die dusver in den loop der eeuwen gekend is, en alles profeteert, dat die ontwikkeling bestemd is, om nog lang al verder en verder voort te schrijden. Wel is nog niet te zeggen, of de afval van het Christendom die thans intrad, zal aanhouden, en of de ontzettende worsteling die het einde dezer tegenwoordige bedeeling zal kenmerken, reeds naderende is. Ware dit zoo, dan zou natuurlijk de voortgang onzer menschelijke ontwikkeling haar keerpunt reeds bereikt hebben. Maar niet dit is het, waarnaar ons oordeel zich richt. Dan toch zouden we staan voor een intredende catastrophe, en hiermede de historie zelve haar eindpaal nabij zijn. Maar ook zonder achter het gordijn te willen gluren, dat deze toekomst voor ons oog verbergt, staat voor ons als resultaat der historie vast, dat de generale actie der gemeene gratie, gelijk ze uit Babylon en Egypte, uit Griekenland en Rome opkwam, door het Christendom is

opgenomen, en eerst onder de leiding van den Christus is opgeklommen tot die algemeene menschelijke ontwikkeling, waardoor men zeggen kan, dat de historie, niet der afzonderlijke volken, maar *der menschheid* recht begonnen is. En zoo mag derhalve gezegd, dat de gemeene gratie door den Vader voor den Zoon bereid is, niet alleen om zijn Vleeschwording mogelijk te maken; hem als „Zoon des menschen" onder ons te doen wonen; hem den vorm en de taal voor zijn Evangelie te bieden; zijn verzoeningswerk door zijn sterven onder Pontius Pilatus tot stand te doen komen; en den wonderen ingang aan de Christelijke kerk in het Romeinsche rijk te ontsluiten; maar veel meer nog, dat die zelfde gemeene gratie door den Vader voor den Zoon bereid is, om eerst in en door den Christus de generale ontwikkeling van ons menschelijk geslacht, ja sterker nog, *een historie der menschheid*, in den rijken, diepen zin van dit woord mogelijk te maken.

XXIV.

De volheid der tijden.

> Om in de bedeeling van de volheid der tijden wederom alles tot één te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel is, en dat op de aarde is. EFEZE 1 : 10.

De beteekenis, die in de „gemeene gratie Gods" zoo voor de *verschijning in het vleesch*, als voor het *werk* van den Middelaar is gelegen, mag thans geacht worden duidelijk en volledig genoeg in haar deelen te zijn toegelicht. Van die deelen tot het geheel terugkeerende zij alsnu aan die nauwkeuriger uiteenzetting nog tweeërlei in 't gemeen toegevoegd.

Het eerste betreft de duidelijke openbaring, dat de Christus gekomen is, en niet anders komen kon, dan in *de volheid der tijden*. Die uitdrukking zelve is aan de Heilige Schrift ontleend. De heilige apostel Paulus zegt in Gal. 4 : 4: „Maar wanneer de volheid des tijds gekomen is, heeft God zijnen Zoon uitgezonden, geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet," en nogmaals in Ef. 1 : 10: „Om in de bedeeling van de volheid der tijden wederom alles tot één te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel is, en dat op aarde is." Dit zeggen nu onderstelt, dat het Woord niet op elk willekeurig oogenblik vleesch kon worden, dat niet elk tijdsgewricht hiervoor geschikt was; dat de Vleeschwording wachten en toeven moest totdat tijd bij tijd zou gekomen zijn, en totdat eindelijk het hiervoor bestemde proces van den tijd ten einde toe zou zijn afgeloopen; en zulks

in dien zin dat er feitelijk slechts één jaar, één dag, één uur was, waarin de Christus *kon*, maar dan ook *moest* geboren worden, en dat dit moment heet de „volheid der tijden". Het is het beeld ontleend aan een beker dien ge vult. Onderwijl druppel zich bij druppel voegt is de beker aldoor bezig gevuld te worden, maar eerst als de laatste druppel er aan is toegevoegd is *de volheid* bereikt. En ook, terstond daarna begint de beker over te loopen, en is alzoo dat ééne moment reeds voorbij. „Volheid der tijden" wijst er op, dat het verleden voortdurend rijpt, dat eindelijk het moment van volkomen rijpheid komt, maar ook dat terstond daarna de vrucht van den boom valt, en het rijpingsproces uit heeft. De vrucht kan nu niet verder. Alzoo niet een Christus die evengoed terstond na den val had kunnen komen, of in Noachs dagen had kunnen geboren worden, of in Abrahams tenten het licht had kunnen zien. Hoe ook Abraham begeerd heeft „*zijnen dag* te zien," de patriarch heeft dien niet gezien, omdat *de dag van den Christus* er nog niet was. Er was slechts één dag, dat zijn verschijnen mogelijk was, en dat was de dag van Bethlehem, onder de regeering van keizer Augustus.

Voor losheid van tijdsbepaling alzoo vastheid, en het verleden dat achter Bethlehem ligt niet willekeurig toegemeten, maar toegemeten naar vasten eisch. En dat natuurlijk niet alsof de bepaling hiervan in het jaarcijfer of in den naam van Augustus school, maar zóó, dat er uit het Paradijs een draad werd voortgesponnen, die eerst ten einde toe afgesponnen moest zijn, om de geboorte van den Christus en het welslagen van zijn Middelaarswerk mogelijk te maken. Juist hierdoor nu ontvangt het verleden dat *achter* Bethlehem ligt reden van aanzijn. Het is niet maar dat God de komst van den Christus heeft uitgesteld, er meê getoefd heeft, en zijn geloovigen op aarde heeft laten wachten; maar er *moest* achter de kribbe een verleden liggen, dat een vast en gesloten geheel vormde. Er moest eer de Christus kwam een werk voleind zijn, dat voor zijn komst onmisbaar was. Er moest eerst een proces zijn afgeloopen, waaraan geen enkele schakel ontbreken mocht. Er moest een vast resultaat zijn verkregen, dat in geen zijner deelen incompleet mocht zijn. De „tijden" zijn slechts de vormen waarin de gebeurtenissen verschijnen, maar de inhoud bestaat uit die gebeurtenissen zelve, die als de onderscheiden parelen aan het ééne snoer, als de onderscheiden schalmen in de ééne keten zitten, en eerst als de laatste parel aan dat snoer is geregen, en de laatste schalm in die keten is geklonken, is de „volheid der tijden" aangebroken, en is de komst van den Christus nabij.

Aldus verstaan verkrijgt alzoo de geschiedenis der wereld, die achter Bethlehem ligt, innerlijke drijfkracht, vaste maat en een vooruitbeschikt

einde. Doch dan spreekt het ook vanzelf, dat de vrucht van dit verleden met de verschijning van den Christus in noodzakelijk verband moet staan. Het mag niet opgevat alsof dit verleden wel zijn eigen perk en vast verloop had, maar dat de Vleeschwording des Woords er nu voorts *uitwendig* bijkwam. Neen, als het verleden heenschreed naar de volheid der tijden, en als de Christus in die volheid der tijden moest geboren worden, dan moet er tusschen dat verleden en de komst van den Christus ook een innerlijk verband bestaan, en moet de reden waarom dat verleden zóó lang duurde, en zóó verliep, en tot dát resultaat leidde, hierin gelegen zijn, dat eerst zoo voor de komst van den Christus en het welslagen van zijn Middelaarswerk een toestand kon geboren worden, die juist zóó was, als de komst van den Christus dien vereischte. Hieruit blijkt alzoo, dat onze uiteenzetting, waarin is aangetoond, hoe de Christus en zijn werk op elk gegeven punt aan de vrucht der gemeene gratie in het verleden aansluiten, rust op de onderstelling, die de Heilige Schrift zelve ons in de leer van de „volheid der tijden" van Godswege bezegelt.

Het hierin aangeduide bestel, dat de Christus niet vlak na het Paradijs, of ook niet in Noachs of Abrahams dagen verschijnen *kon*, maar moest toeven tot tijd en wijle de „volheid der tijden" zou zijn aangebroken, bevestigt bovendien reeds uit zichzelf de stelling, dat er tusschen den Christus en de aan zijn komst voorafgaande gemeene gratie aansluiting bestaat. Denkt men zich toch die gemeene gratie weg, en stelt men zich voor, dat de wereld aan haar eigen zelfvernieling in zonde en vloek ware overgelaten geweest, dan zou elke eeuw, die na den val verliep, de komst van den Christus steeds *onmogelijker* hebben gemaakt, en zou de komst van den Christus alleen op het oogenblik zelf, dat God Adam in het Paradijs weer tot zich riep, denkbaar zijn geweest. Zonder de gemeene gratie toch zou de lijn die zich uit het Paradijs voortbewoog een steeds *afdalende lijn* zijn geweest. De zonde zou steeds schrikkelijker verwoesting hebben aangericht, de vloek zou op steeds doorzettender wijze zijn vernieling hebben doen werken, en het einde ware geweest, dat reeds zeer spoedig alle merkteeken van een *menschelijk leven* uit de menschelijke saamleving (stel al deze ware nog mogelijk geweest) zijn geweken. — *Volheid* der tijden daarentegen veronderstelt *een verloop* van tijden, en *een verloop* van eeuwen, waarin de menschheid *verder* komt, en er een toestand rijpt in de wereld, die geschikt maakt om den Christus te ontvangen, en dit nu is alleen mogelijk, indien zonde en vloek *niet* roekeloos hun volle kracht kunnen ontwikkelen, maar indien God zelf die onheilspellende ontwikkeling stuit en alzoo een geschiedkundig verloop, dat tot het gewenschte resultaat kan leiden, doet opkomen, en juist dit is het, wat we dankweten aan de gemeene gratie.

Er is nog een andere, niet minder onbelangrijke opmerking, die we hier aan toevoegen. Steeds openbaarde zich onder de belijdende Christenheid zekere neiging, om aan de waarachtige menschelijke natuur en het waarachtig menschelijk karakter van Jezus' optreden, Jezus' verschijning en zelfs van zijn wezen te kort te doen. Die neiging sproot niet voort uit ongeloof aan het feit der Vleeschwording, maar kwam op, toen de ketterij zich van Jezus' menschelijke natuur meester maakte, om door het leggen van eenzijdigen nadruk op het *menschelijke* in den Christus, aan zijn volle, ongerepte Godheid te kort te doen. Schier alle opgekomen ketterijen toch hebben aan de volle belijdenis van Jezus' Godheid getornd. Het heette dan eerst wel, dat men die Godheid volstandig beleed, maar al spoedig bleek, dat er bij dat zeggen met het Woord van „God" een minder waardig spel werd gedreven, want dat men òf bedoelde een *inwerking Gods* van bijzonder hoog karakter in den mensch Jezus, òf wel dat men het God-zijn van den Christus in het toekennen van een Goddelijk hoog karakter aan zijn menschelijke deugden en voortreffelijkheden liet opgaan. Beide malen, gelijk vanzelf spreekt, met het droef gevolg, dat het *„mijn Heere en mijn God"*, dat heel Christus' kerk den apostel Thomas steeds nazong, feitelijk vernietigd werd. — Ook in onze eeuw is het rafelen aan het dogma van den Christus op gelijke wijze begonnen. Die „domme fijnen" waren het spoor bijster. Zij verstonden het mensch-zijn van den Christus niet. Zelf zou men daarom op dat mensch-zijn van den Christus meerder nadruk leggen, en juist zou dat meer tot zijn recht komen van het *menschelijke* in den Christus ook zijn *Goddelijk* karakter meer en beter doen verstaan. Edoch, na eens door dien sirenenzang de lieden achter zich te hebben gekregen, openbaarde men al spoedig zijn wezenlijken toeleg, door op alle manier op de wezenlijk Goddelijke natuur van den Middelaar te gaan afdingen. Eenmaal daarover heen, is men toen al verder van de belijdenis der waarheid afgedoold. Zelfs bij zich orthodox noemende predikers, is van de belijdenis van Jezus' Godheid thans weinig anders overgebleven, dan dat Jezus Gods*bewustzijn* op het allerhoogste stond, en God zich in hem op het volkomenst heeft geopenbaard. Verreweg de meesten echter, hebben ook dit stadium reeds verre, verre achter zich, en het meest gewone onder de theologen is thans de voorstelling, dat we in Christus eigenlijk niets dan *een mensch* hebben te zien, vromer dan eenig ander menschenkind, o ja, en in zooverre als *religieus genie* te eeren, maar die overigens zelfs in zedelijken zin niet in alle verleiding tot zonde getriomfeerd heeft.

Daartegenover nu hield de gemeente des levenden Gods steeds onveranderlijk vast aan de belijdenis, dat wie aan de Godheid van Christus ook maar even raakt, de plant der Christelijke religie, voor zooveel het aan hem staat, bij den wortel afsnijdt. Alle religie vraagt om gemeenschap met God, en dan alleen kan de Christelijke religie de ware zijn, indien ze

ons het mysterie geeft van een God geopenbaard in het vleesch, d. i. ons tot in onze eigen menschelijke natuur nabij gekomen. Het is dus zeer wel te verstaan, dat de gemeente, ziende hoe tallooze malen ze misleid is, ten slotte weigerde om te luisteren naar het zoet gefluit van wie op haar aankomt met de vertelling, dat we meer nadruk op de menschelijke natuur van den Christus hebben te leggen, met zoo ten onrechte beducht, dat al zulk zeggen, slechts de inleiding is op een prediking, aan wier einde de Godheid van den Christus toch weer zal zijn aangerand. Men moge dit in de gemeente kortzichtig noemen, in elk geval ligt de schuldige oorzaak dier bekrompenheid dan niet bij de gemeente, maar bij de geleerde theologen, die de goedgeloovige en volgzame gemeente, zoo keer op keer hebben misleid.

Uit die beduchtheid nu is het tevens te verklaren, dat de gemeente zoo weinig oog heeft voor wat de apostel ons omtrent de *volheid der tijden* openbaart. Hoorende dat er aan de komst van den Christus iets moest voorafgaan; dat er eer de Christus komen kon, iets *voorbereid* moest zijn; vreesde de gemeente, dat reeds hierbij een adder onder het gras school, en dat men ook op dit punt een soort „voorbereidende genade" ging leeren, waaruit dan straks de Christus, zoo niet geheel, dan toch voor een deel, zou te verklaren zijn. Wordt nu de Christus, zij het dan ook slechts ten deele verklaard *uit* het verleden, dat achter Bethlehem ligt, dan, dit geven we voetstoots toe, is in beginsel reeds aan zijn volle God-zijn te kort gedaan. Het God-zijn toch is niet in deelen te splitsen, en kan nooit uit andere oorzaak verklaard dan *uit God zelf.*

We stellen er daarom prijs op, hier duidelijk te doen uitkomen, dat de apostolische leer van de „volheid der tijden" in geen enkel opzicht strekt, om den Christus, naar zijn God-zijn, ook maar voor het allergeringste deel, *uit* het verleden, of uit den toestand, die achter dat verleden lag, te willen verklaren. Niet *hij zelf*, maar uitsluitend wat hij *aannam* is door dat verleden bereid, en was in de volheid der tijden tot rijpheid gekomen. Christus heeft de gestaltenisse eens dienstknechts *aangenomen*, en evenzoo *aangenomen* het geslacht Abrahams (Hebr. 2 : 16). Wat ge nu *aanneemt* is niet *uit* u, maar dat neemt ge van *buiten* naar u. Opdat Christus dit zou kunnen aannemen, moest het er dus zijn, eer hij kwam. Het moest, als we ons zoo mogen uitdrukken, bij zijn komst gereed liggen, *opdat* hij het zou kunnen aannemen.

En ook het moest gereed liggen in zulk een gestalte en op zulk een wijs, als dit voor de Vleeschwording des Woords noodzakelijk was. Wel is ook de bestiering hiervan Gods werk geweest, en niet ons doen, maar het eind moest dan toch zijn, dat er op het oogenblik van Jezus' ontvan-

genis tweeërlei gegeven was. Eenerzijds *de Zone Gods*, die onze menschelijke natuur zou aannemen, en anderzijds die *menschelijke natuur*, die door hem aangenomen zou worden. Overmits nu de Zone Gods onveranderlijk en eeuwig zichzelven gelijk blijvende is, kon niet hij zich toebereiden op en schikken naar onze menschelijke natuur, maar moest, zou er aaneensluiting zijn, die menschelijke natuur zich door voorbereiding aan hem aanpassen; en het is nu dit werk der voorbereiding, dat God zelf in het verloop der gemeene gratie gewrocht en in de volheid der tijden voleind heeft.

Het is hetzelfde onderscheid als dat ge bij den korenbouw waarneemt. Ook daarbij toch is tweeërlei. Er is een *zaadkorrel*, die uit den bodem en uit de lucht stoffen in zich zal aannemen, om straks stengel, halm en are te doen uitkomen; en anderzijds is er *een bodem*, een akker, een stuk grond, dat moet worden toebereid, opdat de zaadkorrel er dat uit nemen kunne. De landman heeft dus tweeërlei te doen. Vooreerst den bodem gereed te maken, door dien om te ploegen, dien vet te maken, dien te ontblooten in zijn voren; en dan ten tweede om in dien gereed gemaakten en week gemaakten en ontblooten bodem het zaadkoren te laten vallen. En zoo nu heeft ook God de Heere tweeërlei gedaan. Hij heeft vooreerst den bodem van ons menschelijk leven omgeploegd en vet gemaakt en bloot gelegd, en alzoo voorbereid en toebereid. En toen dit werk was afgeloopen, en die voorbereiding voleind was, toen heeft Hij in de „volheid der tijden" in dien gereed gemaakten, week gemaakten, en bloot gelegden bodem van ons menschelijk leven, zijn eeniggeboren Zoon doen nederdalen. Het eerste nu: Het gereed maken van den bodem, geschiedde voor heel de wereld door de gemeene gratie, en in Israëls bodem door de particuliere genade; en het zenden van den Zoon tot de wereld was een daad van Goddelijke ontferming die zich geheel in de particuliere genade saâmtrekt.

Is dit nu doorzichtig, dan zal hieruit kunnen blijken, hoe juist de leer der gemeene gratie hier het Pelagianisme *afsnijdt*, en het werk Gods tot zijn eere doet komen. Hetgeen toch het vroom gemoed bij het indenken van de voorbereiding in het verleden hinderde was juist, dat hierdoor de indruk ontstond, alsof er dan toch *iets uit den mensch* ware voortgekomen; alsof dan toch wij menschen *iets* uit onszelven aan de Vleeschwording hadden toegebracht, en alsof de Christus, het zij met eerbied gezegd, het resultaat was van tweeërlei werking: eenerzijds van de daad Gods die ons zijn Zoon zond, maar ook anderzijds van ons menschen, die hem onze menschelijke natuur, in wel toebereide gestalte, aanboden. En dan natuurlijk ware de zaligheid niet uit God alleen, maar uit God en menschen saam. Weer dus het Pelagianisme.

Juist dit echter wordt nu, in de Gereformeerde belijdenis, door de leer

der gemeene gratie ten eenemale afgesneden. Naar luid toch van het dogma der gemeene gratie belijden wij, dat de toebereiding der menschelijke natuur, waarvan de volheid der tijden het resultaat bracht, niet een werk van menschen was, maar eeniglijk een *werk Gods*, en wel een zoodanig genadewerk, dat God volvoerd heeft *tegen* het willen en woelen der menschen in, huns ondanks, te spijt van hun verzet en tegenwerking. Wat elk kind van God ten opzichte van zichzelven belijdt, dat hem genade geschied is, niet *dank* zij zijn medewerking, maar *tegen* zijn eigen bedoelen en streven in, dat wordt dan ook de blijde en vreugdevolle, maar tevens diep beschamende belijdenis der gemeente ten opzichte van den Christus. Zij zegt niet: „Wij menschen hadden ons in de dagen van keizer Augustus zoover ontwikkeld, en waren uit eigen kracht zoover gekomen, dat alstoen de verschijning van den Christus mogelijk werd." Maar ze belijdt heel omgekeerd: „Wij menschen hadden ganschelijk onzen weg verdorven, en nooit zou deze aarde op de komst van den Christus zijn toebereid geweest, bijaldien niet God in zijn gemeene gratie tegen onze zonde ware ingegaan, de duivelsche doorwerking der zonde gestuit had, en dank zij deze zijn gemeene gratie een toestand in het leven had geroepen, waaruit de Christus de menschelijke natuur kon aannemen, en zijn Middelaarswerk kon doorzetten."

Hieruit blijkt genoegzaam van hoe uitnemend belang de belijdenis van de gemeene gratie met name voor het dogma van den Christus is. Zonder die gemeene gratie toch blijft óf de intrede van Christus in deze wereld buiten alle verband met het verleden, wordt daardoor onhistorisch, en leidt vanzelf tot Doopersch dualisme. Of wel zijn komst wordt historisch met het verleden in verband gebracht, maar om alsdan het Pelagiaansche gif te laten insluipen, den Christus ten deele uit ons zelven te verklaren, en ten slotte de belijdenis van zijn God-zijn aan te randen. De zuivere belijdenis van de Vleeschwording des Woords, als aanneming van onze menschelijke natuur door den Zone Gods komt alleen tot haar recht, zoo ge ook in wat *achter* de kribbe van Bethlehem ligt, niets, volstrekt niets eert dan het *doen Gods*, zijn genadedaad aan ons geslacht, en wel een genadedaad die tegen ons bedoelen juist inging, door de werking der zonde in de gemeene gratie te stuiten. Bij elke andere voorstelling is het, alsof God, na ons uit het Paradijs te hebben verdreven, de wereld aan zichzelve overlaat, en eerst weer bij de kribbe van Bethlehem zijn genade betoont, om wat door ons verwoest en bedorven was, te herstellen. Zelfs het tusschenbedrijf in de arke, in Abrahams tente en in Israël blijft dan ongemotiveerd. Waarom toch de geloovigen eeuw na eeuw vruchteloos op de komst van den Messias doen uitzien, indien die komst evengoed reeds

in Noachs dagen denkbaar ware geweest? Stemt men daarentegen toe, dat hiervoor goede reden bestond, dat er in dit uitstel geen willekeur lag, maar dat er aan Christus' komst een voorbereiding in Israel moest voorafgaan, dan is hiermede reeds erkend, dat er een werk Gods achter Bethlehem ligt, dat op Bethlehem doelde, berekend was en paste, en dus ook voor Bethlehem onmisbaar was. — En wordt *dit* helder ingezien, dan ontstaat hierdoor vanzelf de tweede vraag, of namelijk de historie van Israël een oliedrop op de wateren is geweest, d. w. z. of Israël geleefd en zich ontwikkeld heeft *zonder* verband met de buitenwereld; *óf* wel dat hetgeen in Israël voorviel op allerlei wijs met de ontwikkeling van het *geheele menschelijk geslacht* in verband stond. Nu toont de historie van Israël, dat metterdaad dit laatste het geval was. Ook al ontkiemde Israël uit een eigen heilig zaad, en ook al groeide het op eigen wortel, toch toont heel Israëls historie van Abrahams dagen af, dat zijn verleden gedurig in de historie der andere volken wordt ingeweven, en dat achtereenvolgens Egypte, Babylon, Griekenland en Rome's keizerrijk op allerlei wijs den toestand van Israël hebben beheerscht.

En dit nu zoo zijnde moet dus van tweeën één erkend. *Of* dat hetgeen buiten Israël voorviel, geheel buiten Gods genadebestel lag; maar dan komt ge weer tot de slotsom, dat de vorming van Israël voor een deel aan ons menschen te danken is geweest. *Of* wel ge erkent, dat de invloeden die van buiten af op Israël werkten, niet anders dan onder Gods bestel konden staan; maar dan is hiermede ook tevens beleden, dat de genade Gods óók in het leven dier andere volken aan ons menschelijk geslacht ten goede moet zijn gekomen. Iets waaruit dan rechtstreeks voortvloeit, dat de Vleeschwording van het Woord alleen dan geheel en onverdeeld aan de genade Gods wordt dank geweten, zoo ge *beide* even volstandig belijdt: én dat zijn particuliere genade wrocht in Israël en in Maria, én dat zijn gemeene gratie een eigen doel nastreefde, en in de volheid der tijden bereikt had, in het leven der volkeren van rondsom.

XXV.

De gemeene gratie in het genadeleven.

> Ik dan doe datzelve nu niet meer, maar de zonde die in mij woont. Rom. 7 : 17

Nu het onderzoek naar de beteekenis der gemeene gratie voor den *Christus* en zijn Middelaarswerk ten einde is gebracht, gaan we gelijk-

soortig onderzoek instellen ten opzichte van den *Christen* en diens toebrenging ten eeuwigen leven. Ook op dit punt is de belijdenis der gemeene gratie in de eeuw der Hervorming niet tot volledige uiteenzetting gekomen, en ook hier zal alzoo op feiten te wijzen zijn, die wel niemand betwist noch ontkent, maar die toch dusver in de dogmatiek zich niet de hun toekomende plaats zagen ingeruimd; en dat niettegenstaande ze voor de zelfkennis en de zelfbeschaming van het kind van God uiterst belangrijk zijn. In de stichtelijke letterkunde, soms ook in het dicht, kwamen de zielsbevindingen ten deze tot uiting; maar noch in den Catechismus, noch in de handboeken voor leerstellige Godgeleerdheid, noch ook in de Catechistische toelichtingen en predikatiën werd genoegzaam met de gemeene gratie bij de toebrenging ten eeuwigen leven gerekend. In afzonderlijke leerstellige studiën kwam er een en ander aan het woord, maar zonder toch de zaak die het gold tot een zelfstandig afgerond geheel te vormen. Calvijn was er in voorgegaan, om wel de gemeene gratie als feit te belijden, en in de grondtrekken van het gebouw haar plaats aan te wijzen, maar zonder haar verder uit te werken; en de „*issus de Calvin*" hebben ook ten deze zijn voorbeeld gevolgd. Dat thans de nieuw ontwaakte Gereformeerde Theologie deze schade poogt in te halen, bedoelt intusschen in het minst niet een botvieren aan de zucht, om „de vaderen" op de vingers te tikken; of om uit overdreven schoonheidsgevoel een onevenredigheid in den gevel van het leerstellig gebouw, zoo goed zoo kwaad het lukt, bij te werken; maar is geboden door de droeve ervaring, die kerk en theologie ten gevolge van deze leemte hebben opgedaan.

Vergunne men ons dit laatste vooraf met een kort woord nader toe te lichten.

De „gemeene gratie" raakt de verhouding van *natuur* en *genade*, of wil men, want dit komt ten slotte op hetzelfde neer, de verhouding tusschen *kerk* en *wereld*, tusschen de *Godgeleerdheid* en de wereldsche *wetenschap*, tusschen onzen *ouden* en onzen *nieuwen mensch*, of ook, als we het zoo mogen uitdrukken, tusschen ons *ik* en *Christus*, en ons *ik* en *onszelven*. Er is een oud en er is een nieuw leven, waarvan de tegenstelling nooit sterker aan het licht trad dan toen Paulus schreef: „Wat ik (zondigs) doe, dat doe niet ik, maar de zonde die in mij woont." Dat tweeërlei leven, dat zoo schoon in onze Geloofsbelijdenis, Art. 35, geteekend werd, is scherp onderscheiden, en nochtans verwant. Iets waarvan het gevolg steeds was en nog is, dat de ééne maal het geestelijk leven zóó sterk als *nieuw* uitkomt, dat het al den indruk maakt, alsof het buiten alle verband met het natuurlijke stond, en door principiëel nieuwe schepping ontstaan ware, en dus als een tweede zelfstandig iets naast het natuurlijke liep. De behoefte om zich zoo uit te spreken was zelfs zóó sterk, dat de heilige apostelen in het minst niet aarzelen van een „nieuwen mensch", van een „maaksel

Gods," als in Christus „geschapen" te spreken, daarbij uitgaande van de door Christus zelven aangegeven gedachte, dat we feitelijk bij dit nieuwe leven te doen hebben met een tweede *geboorte*. Zoo opgevat, schijnt het dus alsof alle gemeenschap met wat voorafging, ware af te snijden, en alsof dientengevolge ook alle gemeenschap met het nog nawerkend natuurlijk leven voor dit nieuwe leven, ware te ontkennen.

Hiertegenover echter staat een geheel andere beschouwing, met gelijke rechten. Want wel is het zoo, dat Jezus dit nieuwe leven uit een tweede *geboorte* doet opkomen; maar zonder de opmerking van Nicodemus te ontkennen, dat de eigen mensch van de eerste „geboorte" als ware het weer in zijn moeders lijf ingaat, en nu zelf ten tweeden male geboren wordt. Iets wat geestelijk genomen beduidt, dat het één zelfde leven is en blijft, maar een leven dat zijn geboorte overdoet. In de breede openbaring over de opstanding komt dezelfde gedachte uit. Wat er is sterft, maar sterft, niet om vernietigd en door iets nieuws vervangen te worden, maar om, door den dood henen, tot een mensch van hooger leven te ontwaken. Alzoo wordt de eenheid tusschen de natuurlijke en de geestelijke geboorte toch weer streng vastgehouden. Er gaat niet eenerzijds een oude mensch weg, om een anderen nieuwen mensch in zijn plaats te doen treden, maar het is en blijft dezelfde mensch, die eerst oud is, daarna nieuw wordt, en alzoo in zijn nieuw leven het product blijkt te zijn, niet van een tweede schepping, die gelijk aan de eerste zou zijn, maar van herschepping. Zelfs blijft na die herschepping de oude mensch nog voortbestaan en nawerken, en het is juist uit dat voortbestaan en nawerken van het ik in zijn eerste gestalte, dat zoo tal van pijnlijke vraagstukken voor het leven van Gods kind, van de kerk en van de Christelijke maatschappij geboren worden. Ook in het stuk van het genadeverbond komt deze zelfde waarheid tot uitdrukking. Immers het genadeverbond bindt juist het nieuwe leven aan het genealogisch verloop van het natuurlijk leven, wel niet in volstrekten zin, maar zoo toch, dat het geestelijk verband tusschen Gods heiligen saâmloopt met het geslachtsverband in het natuurlijke, naar de formule: „U en uwen zade," of: „u en uwen kinderen."

Hieruit is het duidelijk, dat de ééne zaak van het nieuwe leven, of van het leven der genade, van twee *zeer* verschillende zijden kan bezien worden. Men kan of drang gevoelen om den nadruk te leggen op het *nieuwe* in dit leven, en dan dit *nieuwe zoo* sterk mogelijk doen uitkomen. Of wel, er kan oorzaak zijn, om de aandacht saam te trekken op het feit, dat dit nieuwe leven *hetzelfde* is als het oude leven, edoch tot in den wortel *vernieuwd*. Wie het *eerste* beoogt, zal zoo ver mogelijk den samenhang met het oude ik op den achtergrond dringen; en wie omgekeerd het tweede

wil, zal dien samenhang zoo breed als het kan uitmeten. Hieruit nu ontstaat het gevaar, dat de eerste ten slotte voor dien samenhang van het nieuwe ik met het oude ik kortweg het oog geheel sluit; terwijl anderzijds de tweede er licht toe komt, om het oude ik zóó sterk te laten uitkomen, dat ten slotte dat oude ik voorkomt als de macht waardoor het nieuwe ik tot aanzijn kwam. Feitelijk heeft er dit dan ook toe geleid, dat op het Christelijk erf tweeërlei meening, tweeërlei inzicht, tweeërlei grondbeschouwing aldoor met elkander worstelde.

Eenerzijds toch kwam het streven op, dat in de dagen der Reformatie zich in de Dooperschen vastzette, om het ontstaan van het nieuwe leven als een tweede formeele schepping te verstaan; het vleesch en bloed van den Christen op te vatten als uit den hemel in deze wereld ingeschapen; en in samenhang hiermeê alle verband tusschen Gods kind en de wereld te verbreken, en den Christen geheel van de burgermaatschappij door een dusgenoemde „mijdinge" en het afwijzen van de overheidsambten uit te sluiten. Dit is het geestelijke dualisme. En anderzijds poogde zich daarentegen een richting te handhaven, die omstreeks denzelfden tijd het karakter van het Arminianisme aannam, en die aan het oude ik zooveel waarde toekende, dat ten leste het nieuwe leven geacht werd uit den wil van het oude ik te ontstaan; iets wat ten slotte op een vermetiging van Gods almachtige genade en op loochening van het volkomen verderf door de zonde moest uitloopen. Wie dit nu wel in het oog vat, zal terstond begrijpen, waarom onze vaderen in hun eerste worsteling, toen het tegen de Dooperschen ging, zeer beslist met hun belijdenis van de gemeene gratie uit den hoek kwamen; maar ook, hoe ze in hun tweeden strijd, nu niet met de Dooperschen, maar met de Arminianen, van de gemeene gratie zwegen, en al hun kracht saamtrokken op het handhaven van het karakter van het nieuwe leven als door God gewrocht *zonder* toedoen van het oude ik. En overmits nu die tweede strijd de laatste was, en achtereenvolgens in dezen tweeden strijd de dogmatische formules zijn uitgewerkt, laat het zich volkomen verklaren, hoe onze Gereformeerden, na eerst zoo moedig met hun belijdenis van de gemeene gratie opgetreden te zijn, nochtans in hun latere dogmatische uitwerking dit gewichtig leerstuk bijna glippen lieten.

Doch wat is nu daarna gebeurd? Toen eenmaal de Arminianerij, niet enkel door de geestelijke kracht der waarheid, maar *met behulp der Overheid*, officieel en kerkelijk was ter aarde geworpen, stak de Gereformeerde theologie het zwaard op, ze staakte den strijd, en meende het voortaan af te kunnen met eindelooze herhaling der aloude, eens tegen de Arminianen gebezigde bewijsvoering. Daartegenover nu strekte zich de wereldgeest, om, wetende dat hij geestelijk op verre na niet tot in zijn laatste verschansingen was ontwapend, telkens weer, zij het ook in anderen vorm, den alouden strijd met ons aan te binden. Zonder het zelf te vermoeden

had de Gereformeerde Theologie zich bijna weer in den Dooperschen hoek van het dualisme laten dringen, en in de gemeente liep dit zelfs zoover, dat in Engeland het Calvinisme zich zoogoed als uitsluitend bij de Dooperschen of Baptisten staande hield, en dat hier te lande al wat met het Genadeverbond in verband stond, en alzoo op een samenhang met het natuurlijke leven wees, schier geheel in vergetelheid geraakte, om ja, den kinderdoop nog te laten staan, maar te midden van een geestelijke levensbeschouwing, waarbij welbezien alleen Bejaardedoop passen zou. Dit nu bracht teweeg, dat de Theologie aan onze hoogescholen óf weinig anders deed dan het oude herkouwen, óf wel kettersch afdoolde; terwijl uit de gemeente wel drang opkwam, om de gemeenschap met de wereld af te snijden, en zich in conventikelen terug te trekken, maar geenszins om in nieuwe, voortgezette en verder ontwikkelde Gereformeerde Theologie handhaving van het grondkarakter onzer oorspronkelijke reformatie te zoeken. In minder dan een halve eeuw heeft dit er toen in de gevolgen toe geleid, dat eenerzijds de Theologie aan onze hoogescholen geheel met de Gereformeerde belijdenis brak en brutaalweg naar de paden des ongeloofs oversloeg; en dat anderzijds in de gemeente al wat nog beslist stond, in het mystieke verliep, en alzoo feitelijk eveneens de Gereformeerde belijdenis, niet in naam, maar metterdaad losliet. Een droeve loop der dingen, die nog in de huidige gestalte onzer Gereformeerde kerken nawerkt; en waaraan alleen door breed opgevatte en tegelijk diep ingrijpende godgeleerde studie een einde kan worden gemaakt.

Inmiddels had na het inslapen der kerk en het bewusteloos inzinken der Gereformeerde Godgeleerdheid, de geest der wereld het terrein vrij gekregen, om op het breede erf der wetenschap en des maatschappelijken levens het *oude ik* tot vernieuwde heerschappij te brengen. Al spoedig werd dit *oude ik* dan ook weer als gaaf erkend, en zelfs in zijn hooge voortreffelijkheid geprezen. Gevolg waarvan natuurlijk zijn moest en was, dat het bestaan zelfs van het *nieuwe ik* driestweg geloochend werd, ja, gebrandmerkt werd als het voortbrengsel van dweepzieke verbeelding, en dat tegen „de fijnen" als ingebeelde dwazen de strijd met spot en hoon, niet meer door ernstige discussie werd aangebonden. Er werd zelfs niet meer gezocht naar de juiste verhouding van de natuur en de genade. Alle genade werd driestweg ontkend; de natuur was het één en al geworden; en uit die natuur moest alles verklaard. En toen hier nu bij kwam, dat de onderzoekingen op natuurkundig gebied in nog geen eeuw een zoo dusver ongekende vlucht namen, en tot zoo verrassende resultaten leidden, was het geen wonder, dat ten leste niet alleen de *genade* maar zelfs al

wat *geestelijk* was in het gedrang geraakte, en de dag nabij scheen waarop het materialisme voor altoos triomfeeren zou.

Natuurlijk ware het toen de roeping der kerk en der Theologie geweest, om tegenover dezen overmoed van het *oude ik* en van het natuurleven, het deugdelijk recht van het *nieuwe ik* en van het leven der genade zóó fier te verdedigen, dat ten slotte het juiste verband tusschen beide weer viel aan te wijzen. Maar hier dacht de kerk niet aan. Ze dacht er niet aan in haar officieelen vorm, want die was versteend. En ook dacht ze er niet aan in haar geestelijke kern, want in die geestelijke kern trok ze deels rechtstreeks af naar wat men later de nachtschool noemde, of wel, ze zong het lied der onbedachtzamen in de geestelijke weelde van de mannen van den *Réveil*, die deels in philanthropie, deels in kinderlijke blijdschap de kracht meenden te bezitten, om dezen storm der geesten te bezweren.

Dientengevolge is toen de taak, om het geestelijke te redden en de verhouding tusschen geest en natuur op te sporen, van de kerk van Christus overgegaan op de *Philosophie*. Omdat de kerk haar plicht niet deed, heeft de Philosophie toen de taak overgenomen. Naar de Theologie luisterde niemand meer, naar de Philosophie een ieder. Daardoor is het toen geschied, dat de ernstige en nadenkende Christenen, die het gewicht van deze geestelijke worsteling gevoelden, zich almeer van de Theologie hebben afgewend, en in den waan gingen leven dat de Philosophie ten slotte het Christendom redden moest. Schleiermacher was de man, die het eerst dezen smaad van de Theologie gevoelde, en alsnu een poging waagde, om de Theologie weer op het paard te helpen, edoch door geen andere methode, dan door haar feitelijk in Philosophie om te zetten. Wat hij als Theologie aanbiende, was feitelijk een philosophische gestalte in het theologische kleed. Zoo schiep Schleiermacher de school der dusgenaamde Vermittelungstheologen of bemiddelende godgeleerden, die ten onzent in de Ethische Theologen optraden; een school juist daardoor gekenmerkt, dat ze de hoofdvragen van de verhouding van natuur en genade door de Philosophie liet uitmaken, en dan daaraan een geheel gewijzigde Theologie vasthaakte. En daartegenover stonden dan de mannen der meer positieve richtingen deels als Methodisten, die enkel maar de practijk voor oogen hadden, en zich met de diepere vragen niet inlieten, deels als versteenende Gereformeerden, die wel de oude belijdenis met hand en tand vasthielden, maar zelf niet inzagen langs wat weg zij zich, van uit hun belijdenis, in deze meer machtige geestelijke worsteling mengen zouden.

Dit alles nu zou geheel anders zijn geloopen, indien de Gereformeerde kerk en de Gereformeerde Theologie haar belijdenis van de gemeene gratie,

en, wat daarmeê rechtstreeks samenhing, van de Verbondsleer, naar alle richtingen had weten uit te werken en door te voeren. Zoo toch zou zij ten slotte tot een bevredigende oplossing gekomen zijn van het zoo ingewikkeld en moeilijk verband tusschen natuur en genade, wereld en kerk, en alleszins in staat zijn geweest, aan de Philosophie de leiding bij het nu opkomend geding te betwisten Helaas, ze heeft dat *niet* gedaan. Ze heeft zich ingebeeld, dat de volkomen zegepraal reeds behaald was, toen ze te Dordt in 1618/19 aan den vrijen wil van den zondaar, d. i. aan het oude ik, het vermogen betwistte, om uit zichzelf ten goede te kiezen; en ze heeft de noodzakelijkheid niet ingezien, om den principiëelen strijd die hierin school, ook tot op de algemeene fundamenten des levens door te zetten. Ze zocht steun bij de Overheid, en achtte zich achter het schild der Overheid *veilig*. Men ziet dan ook, hoe terstond na Dordt de veerkracht uit onze Theologie wegsterft. Voetius drong wel dieper door, maar werd niet begrepen. En zoo sliep onze Gereformeerde Theologie in, om eerst na jaren van werkeloosheid en smaad eindelijk weer naar haar schoon verleden terug te grijpen, maar om dan nu ook de gerechte straf te moeten ondergaan, dat ze aanvankelijk met wantrouwen begroet werd. Zelfs mag ze het als een bijzondere gunste Gods beschouwen, dat dit wantrouwen een zoo weinig fel karakter aannam, en reeds zoo spoedig voor meerdere sympathie plaats maakte. Een onverwachte voorspoed, die ten onrechte te weinig teerder gewaardeerd werd door menig predikant, die, optredende in een gemeente die op dezen keer der dingen ganschelijk niet was voorbereid, achtte bestraffend en van uit de hoogte te kunnen spreken, waar alleen in het winnen der harten en het zoeken van den geleidelijken overgang kracht ware te vinden geweest ter overwinning.

Juist daarom echter is het leerstuk der gemeene gratie, voor het huidig tijdsgewricht van zoo overwegend belang. Tusschen het leven der natuur en het leven der genade gaapt een breede, diepe klove, die alleen door de gemeene gratie te overbruggen is. Verzuimt men die brug te leggen, dan kan het niet anders of de aloude eenzijdigheden moeten weer veldwinnen, waarbij men eenerzijds schier uitsluitend op de *genade* let, om voorts de natuur aan de wereld over te laten; en anderzijds zich derwijs in het leven der natuur vastzet, dat men de genade feitelijk verloochent. Men kan, of men wil of niet, men kan niet bij de quaestie van den vrijen wil staan blijven. De wil, vrij of onvrij, is slechts een vermogen *in den mensch*. Achter den wil ligt de *mensch zelf*, en die mensch zweeft niet in de lucht, maar is deel *van het wereldgeheel*, en zoo ligt achter den wil het vraagstuk *van den mensch*, en achter den mensch het vraagstuk *van de wereld* als geheel genomen. Reden waarom ge nooit tot op den bodem van dezen oceaan uw dieplood laat zinken, zoolang ge niet tot op de primordiale gronden van de verhouding *van de wereld tot God* zijt

doorgedrongen. En die verhouding nu, niet van een denkbare, maar van de feitelijk bestaande wereld tot God, wordt geheel beheerscht door het vraagstuk van de *gemeene gratie*. Immers in die feitelijk bestaande wereld is de zonde. Op die wereld werken de gevolgen van de zonde. En alles resumeert zich dus ten slotte in de vraag, hoe een wereld, *die zondig* is, van Godswege nog zoo veelszins begenadigd kan zijn, zonder zijn *souvereine heiligheid* in het geding te brengen. En juist op die alles beheerschende vraag is geen antwoord te vinden dan in de belijdenis der *gemeene gratie*.

Heel de strijd gaat ook nu weer tusschen het natuurlijke, en tusschen dat hoogere, dat uit de natuur niet kan verklaard worden, en zich nochtans te midden van het leven der natuur openbaart. Het is het ééne zelfde raadsel, als ge *Jezus* te midden der menschheid, *de kerk* in de wereld, *het geloof* te midden van het menschelijk overleg en beleid, *het wonder* in den loop der gebeurtenissen, of *de genade* in het onheilig hart ziet optreden: en altoos weer komt het bij elk dezer tegenstellingen op de verhouding aan, waarin beide tegenover elkander staan; en alle deze verhoudingen moeten eenzelfden grondslag bezitten, eenzelfde uitgangspunt hebben, onder eenzelfden regel vallen. Op zichzelf bestaat deze tegenstelling reeds tusschen God en de wereld, tusschen dit aardsche aanzijn en het eeuwige, tusschen hemel en aarde, tusschen wat geestelijk onzichtbaar en wat waarneembaar is voor onze zinnen. Maar die op zichzelf reeds bestaande tegenstelling wordt nu nog *verscherpt* en *versterkt*, doordat de zonde beide reeksen nog verder uiteendrijft, en de genade, die tegen de zonde inkomt, het geestelijke tot nog hoogere uitdrukking brengt. Wedergeboorte is *meer* dan geboorte, opstanding is *meer* dan leven, de volharding der heiligen *meer* dan de staat der rechtheid in het Paradijs. Waar alzoo eenerzijds de wereld, het natuurlijke, het zienlijke door de zonde dieper wegzinkt, neemt anderzijds de genade een hooger standpunt in dan de oorspronkelijk geestelijke schepping.

Van twee kanten is alzoo de klove breeder geworden. De wereld is door de zonde verzwakt en de geestelijke macht is door de genade tot hooger stand opgeklommen. Die nog dieper klove dreigt daarom alle eenheid, alle verband, allen saamhang te verbreken, zoodat ten slotte de wedergeborene niets meer met de wereld te doen wil hebben, en de wereld al hooger leven gaat ontkennen; de theologie de wetenschap in den ban slaat, en de wetenschap aan de theologie alle recht van meespreken betwist; en evenzoo de kerk doet of er geen wereld is en de wereld met het bestaan der kerk niet meer rekent. Aan de ééne zijde lichtschuwe mystiek, en aan de andere zijde uitdagend ongeloof. Hier de kerk, als een geestelijk lichaam, dat ijl vervluchtigt en elke belichaming mist, en daartegenover een ontzielde

wereld, die van geen hemel boven zich meer afweet. Moet dit nu tegen gegaan, en het is het onze roeping de juiste verhouding tusschen natuur en genade, tusschen de kerk en de wereld, tusschen theologie en wetenschap, tusschen wedergeboorte en opvoeding, tusschen den ouden mensch en den nieuwen mensch weer voor het besef onzer eeuw te herstellen, dan baat geen formule meer, en is in geen vergelijk meer heil te vinden, maar dan moet de werkelijkheid, de zich van alle zijden aan ons opdringende werkelijkheid der *bestaande natuur*, zoo in als buiten den mensch, onder de oogen worden gezien; en dit nu juist kunt ge niet, tenzij ge bij elk dezer tegenstellingen u rekenschap geeft van het *bestaan* en het *hoe* **bestaan van de gemeene gratie.**

XXVI.

Voorbereidende genade.

> **En de overste kwam toe, en zeide tot hem: Zeg mij, zijt gij een Romein? En hij zeide: Ja. En de overste antwoordde: Ik heb dit burgerrecht voor eene groote somme gelds verkregen. En Paulus zeide: Maar ik ben ook een burger geboren. HAND. 22 : 27, 28.**

Komen we thans op de beteekenis van de gemeene gratie *voor het kind van God*, dan staan we aanstonds voor het vraagstuk van de *gratia praeveniens* en *praeparans*, d. i. van de *voorkomende* en *voorbereidende genade*. Geliefd is het spreken van „voorbereidende genade" in Gereformeerde kringen niet; en dit is begrijpelijk. Veelal toch heeft men met deze „voorbereidende genade" zekere voorbereiding niet in de gemeene, maar in de particuliere genade bedoeld, en wel zulk een voorbereiding die 't zij een algemeen karakter zou dragen, 't zij uit den mensch zou opkomen. Zoo was men booselijk op het Semipelagiaansche pad geraakt, en juist dit bracht den term van „voorbereidende genade" in discrediet. De stand der quaestie is niet moeilijk in te zien. Het uitgangspunt ligt in den toestand des menschen na den val. Desaangaande nu is het de Gereformeerde belijdenis, dat wel 's menschen *wezen* door de zonde niet kon aangetast worden, maar dat zijn *natuur* zoo algeheellijk door de zonde verdorven is, dat hij tot alle voor God geldend *goed* ganschelijk onbekwaam werd. Deze noodlottige uitwerking der zonde zou alzoo onvermijdelijk, bij elk en een iegelijk, tot op eenmaal doorgaande verharding en verstokking gevoerd hebben, indien niet de gemeene gratie tusschen beide ware getreden, de

schrikkelijke vernieling der zonde gestuit had, en alzoo zekere bekwaamheid had teweeggebracht tot wat men pleegt te noemen natuurlijke of *burgerlijke gerechtigheid*.

Ook deze burgerlijke gerechtigheid intusschen dankt de zondaar niet aan zichzelven, maar alleen aan God. Ware toch Gods gemeene gratie niet tusschen beide gekomen, ook deze burgerlijke gerechtigheid zou niet bestaan; en ook, trok God zijn gemeene gratie terug, ze zou verdwijnen. Ook deze burgerlijke gerechtigheid echter, tot wat hoogen trap ook opgevoerd, verandert wel de conditie van den mensch, maar herstelt zijn natuur niet. Leeuw of tijger mogen onder het bedwang van den temmer ongevaarlijk zijn geworden, en zelfs zich leenen tot het verrichten van geordende handelingen of kunsten, als de temmer weg is, en ge laat leeuw en tijger los, keert aanstonds de werking van hun wilde natuur terug, zullen ze zich op hun prooi werpen, en die verslinden. Soms zelfs werd de temmer zelf, in een oogenblik van gebroken wilskracht, er het slachtoffer van. — En zoo nu ook staat de mensch, onder het bedwang der gemeene gratie, er aan toe. Nu, en zoolang als God hem door de gemeene gratie temt, is hij betrekkelijk rustig en leent zich tot ordelijke handelingen in de burgerlijke samenleving. Maar hief God dit temmend bedwang op, dan zou zijn natuur blijken nog geheel dezelfde te zijn gebleven, en uit die verdorven natuur zou nog steeds het booze kwaad met telkens klimmende kracht opwerken. Reden waarom wij nimmer het recht hebben van onze vermeende hoogte, laatdunkend neer te zien op het kwaad van dieper gevallenen. Hetzelfde kwaad schuilt in kiem in ons eigen hart. Dat het in ons niet zoo ontkiemde, danken wij alleen aan Goddelijke genade (gemeene gratie), en week deze genade van ons, hetzelfde kwaad zou, al naar de gelegenheden zijn, ontkiemen ook uit ons hart.

Deze Gereformeerde belijdenis wordt intusschen nog steeds door anderen weersproken, die óf stellen, dat onze natuur als zoodanig, wel verloor het sieraad dat haar vroeger in de oorspronkelijke gerechtigheid was bijgegeven, maar in haar zelve onaangetast bleef, en dies, hoe ook verzwakt, nog altoos een *meritum de congruo* verwerven kan; óf wel staande houden, dat er zeer zeker bederf in onze natuur intrad, maar dat dit bederf niet zóó diep doordrong, of ze behield nog altoos zekere bekwaamheid ten goede. Voor den feitelijken toestand nu levert dit in zooverre geen verschil, als onze tegenstanders met ons; en wij met hen, belijden en erkennen, dat de mensch, gelijk hij gemeenlijk onder ons wordt aangetroffen, ook buiten wedergeboorte en bekeering, zekere bekwaamheid bezit tot burgerlijke gerechtigheid; maar we verschillen bij de vraag, hoe deze bekwaamheid te beschouwen zij. Dan toch zegt de een: Deze bekwaam-

heid komt uit onze wel verzwakte maar nochtans niet verdorven natuur; en de ander: Deze bekwaamheid spruit op uit onze wel *ten deele*, maar *niet geheel* bedorven natuur; terwijl wij Gereformeerden zeggen: Deze bekwaamheid dankt de zondaar, niettegenstaande zijn natuur in haar wortel *geheel* bedorven is, uitsluitend aan de gemeene gratie Gods, die de consequente doorwerking van het bederf uit den wortel zijner natuur tijdelijk, en met verschil van graad, stuit.

Toegepast op het intreden in de ziel van de particuliere genade, leidt dit nu tot het verschil dat er, volgens Gereformeerde belijdenis, in de natuur van den zondaar *niets* is, en uit de natuur van den zondaar *niets* kan opkomen, dat de particuliere genade zou kunnen uitlokken of aannemen, maar dat integendeel *al* wat uit de natuur van den zondaar opkomt, zich tegen de particuliere genade aankant en verzet. Zelfs een *dispositio praeviens ad conversionem*, d. i. een *voorafgaande geschiktheid ter bekeering*, kan door geen Gereformeerde worden beleden. Er is naar onze belijdenis, op het oogenblik dat God zijn hand aan den zondaar aanlegt, om hem ten leven te brengen, in hem *niets*, en er *kan* niets in hem zijn, dat, uit zijn natuur opgekomen, anders dan vijandig tegen deze daad Gods over zou staan. Wat de Heilige Schrift ons omtrent de vijandschap tegen God in het hart van den zondaar leert, moet geheel in dezen zin verstaan worden. Zij zegt niet, dat er ook onder onbekeerden niet gevoel van eerbied voor het Eeuwige Wezen kan zijn; noch ook dat de onbekeerde ondervraagd, zich altoos in boozen, vijandigen zin over den Vader in de hemelen zal uitlaten. Integendeel, het is zeer wel denkbaar, dat ook de onbekeerde lofhymnen op den God der Liefde zingt. Maar wordt er mee bedoeld, dat, als de particuliere genade komt, die eischt dat hij zijn eeuwigen dood bekennen zal, hij in plaats van zichzelven prijs te geven en te willen sterven, zich veeleer tegenover God poogt te handhaven, en in zijn hoovaardij en trots zich tegen dien God die hem zoekt en redden wil, **als vijand overstelt.**

Is dit nu zoo, dan spreekt het vanzelf, dat er op Gereformeerd terrein nooit *of* nimmer van iets, wat ook, in den zondaar sprake kan zijn, waardoor hij met *iets* ook maar van zijn kant het werk Gods zou kunnen tegemoet komen, om, medewerkende met God, het groote werk zijner toebrenging ten leven tot stand te helpen brengen. De zondaar brengt aan dat groote werk niet alleen niets toe, maar voor zooveel aan hem staat poogt hij het te *verijdelen*. Zelfs al is er zekere dorst naar eeuwige zaligheid in hem, dan zal hij nog wel zelf allerlei andere heilswegen uitdenken, om die zaligheid te verwerven, maar nooit zal hij zich gewonnen geven om den door God verordenden heilsweg te verkiezen. Daar is hij niet *voor*, maar daar staat hij *tegen*. Door de *enge* poorte gaat niemand eigener beweging binnen. Allen, zonder onderscheid, lokt de breede weg. En het

God den mensch aan zichzelf over, hem de genade enkel *aanbiedende*, en hem de enge poorte *wijzende*, nooit zou één enkel zondaar door die enge poorte ingaan. Zonder onderscheid of uitzondering zou een iegelijk oordeelen, dat God met zijn enge poorte het mis had, en dat zij met hun velerlei breede wegen het veel beter wisten. Nog juist de positie van het Paradijs.

In dien zin genomen wordt alzoo alle „voorkomende" of „voorbereidende genade" onzerzijds op grond van de Schrift geloochend, ook daar waar ze zich nog als wezenlijke *genade* aandient, en in zooverre bereid is Gode de eere te geven. Het verschil, dat ten deze bestaat, doorziet men. Tweeërlei kan gesteld worden. Men kan of stellen, dat de geschiktheid om bekeerd te worden, die aan de bekeering vooraf gaat, buiten Gods genade om, uit den natuurlijken aanleg van den mensch werkt; of wel men kan staande houden, dat de mensch uit zichzelf wel nooit eenige geschiktheid zou bezitten, maar dat zekere leiding Gods, zekere voorafgaande genadewerking, hem zoover brengt, dat hij, als de beker des heils hem aan de lippen wordt gehouden, dien niet afslaat, maar in de hand neemt en drinkt. Dit nu verschilt zeer zeker. In het eerste geval toch komt de zondaar voor als uit zichzelven geschikt, om als de enge poorte hem ontsloten wordt, deze willig door te gaan; en in het tweede geval ontkent men dit juist, en beweert, dat hij dan alleen daar door zal gaan, als zekere voorkomende genade hem daartoe in staat stelt. Doch hoe ver deze tweeërlei meening ook uiteenwijkt, ten slotte komen ze toch op één zelfde punt uit. Beiderzijds toch wordt dan beleden, dat op het oogenblik dat den zondaar het heil wordt aangeboden, *zijn wil beslist*, of hij dat heil zal aannemen al dan niet. Wie het heil dan aanneemt, neemt het zelf aan, en had het ook kunnen afstooten. En zoo wordt dan toch ten slotte de vraag, wie zalig zal worden en wie niet, ter beantwoording overgegeven aan de onverschillige wilskeuze des menschen, hetzij dan aan de wilskeuze van den mensch, die er zichzelven toe geschikt heeft, hetzij dan aan de wilskeuze van den mensch, die er geschikt toe werd door voorafgaande of voorbereidende genade. Niet weinigen breidden dit laatste dan nog zoo uit, dat feitelijk deze geschiktmakende genade in zeer breeden kring, althans aan alle gedoopten, wordt meêgedeeld, en dat het alsnu aan een ieders keuze staat, of hij ten leven wil ingaan of niet. Iets waarbij sommigen dan nog de fout begaan, om deze aan alle gedoopte personen meêgedeelde genade te noemen: *de* „algemeene genade"; en zoo wordt dan de schoone leer der „gemeene gratie" ten slotte geheel van haar wortel afgescheurd, verzwakt en zelfs misbruikt *tegen* de waarheid.

Dit nu heeft de Gereformeerden, voorzoover ze theologisch meer ontwikkeld zijn, schuchter gemaakt, om 't zij van een voorbereidende, 't zij

van een algemeene genade te willen hooren. Ze kunnen de vreeze niet van zich zetten, dat al zulke leeringen ten slotte afbreuk zullen doen aan de volkomenheid en de onwederstandelijkheid van 't werk Gods in de zaligmakende genade. Er schuilt voor hun besef bij al zulke leeringen een adder onder het gras, en wijl ze zichzelven buiten staat gevoelen, om ten deze de juiste lijn tusschen waarheid en dwaling scherp en zuiver te trekken, kiezen ze voor zich dan liefst de veiligste partij, en verklaren kort en goed van geen voorbereidende of algemeene genade te willen weten. Dat ze zoodoende ongemerkt van het Gereformeerde erf naar het Doopersche erf overschrijden, gissen ze daarbij van verre niet. Toch is dit zoo. Door toch aldus absoluut alle verschil in toestand bij hen die tot bekeering komen, buiten rekening te willen laten, sluiten ze het oog voor de Voorzienige werking Gods voorzoover zich deze op den zondaar vóór zijn wedergeboorte richt, en met het bestel der wedergeboorte in verband staat. Zij rekenen eerst van de wedergeboorte af. Al wat daarachter of daarbuiten ligt, gaat hun niet aan. En zelfs de vraag, wie en hoe de persoon is, in wien de wedergeboorte tot stand komt, gaat hun niet aan. Hun boezemt alleen belang in, wat er door de wedergeboorte *nieuw* in den zondaar tot stand komt. Juist dus het Doopersche dualisme. En overmits wat als wedergeboorte achter de bekeering ligt voor ons onwaarneembaar is, houdt dan ten leste ook de *eigenlijke wedergeboorte* op hen bezig te houden. Ze zien feitelijk niets dan de daad der *bekeering*, en hellen er steeds meer toe, om het werk Gods eigenlijk eerst in de bekeering zelve te laten aanvangen. Zoo gaat het onderscheid tusschen wedergeboorte en bekeering al meer teloor, en als gevolg hiervan verliest de kinderdoop voor hen zijn ware beteekenis, en zouden ze het eigenlijk redelijker vinden indien de Doop eerst op de bekeering volgde. Juist dus het standpunt der Doopersehen.

Het is uit dien hoofde noodzakelijk, dit diep ingrijpend misverstand uit den weg te ruimen, en de belijdenis op dit stuk wederom op zulk een wijs uiteen te zetten, en op zulk een manier toe te lichten, dat tweeërlei even beslist en gelijktijdig gehandhaafd worde. Eenerzijds de waarheid, dat wat op het oogenblik van de toebrenging ten leven in den zondaar voorhanden is, in elk opzicht onbekwaam bleef, om het heil aan te nemen, en principiëel veeleer vijandig tegen alle aanneming van het heil overstaat; zoodat dan ook de aanneming van het heil nooit van de vrije wilskeuze van den mensch afhangt; nooit, waar ze tot stand komt, uit hem kwam, en nooit waar God ze tot stand wil brengen, door hem kan worden afgeslagen. Maar dan ook anderzijds de waarheid, dat in het bestel Gods zijn Voorzienige leiding met zijn uitverkorenen nooit buiten verband met hun

toekomstige toebrenging staat, maar van meet af daarop werd aangelegd, zoodat het resultaat der wedergeboorte en der bekeering niet alleen afhangt van de genade Gods in beide daden, maar ook van de gesteldheid van den persoon in wien deze beide daden volbracht worden.

Daartoe nu is het noodig, dat het onderscheid tusschen de werking van God op *onzen persoon* als zoodanig, en de werking van God op ons *bewustzijn*, juist in het oog worde gevat. Men noemt het onderscheid tusschen deze beide ook wel de *bovennatuurlijke* en de *redelijke* werkingen; maar ons publiek is aan deze termen ontwend, en het is daarom noodzakelijk het onderscheid tusschen beide in zulk een vorm te gieten, dat het ons weer toespreke. Iemand kan krankzinnig worden, òf doordat hij aan het tobben raakte, òf doordat er zich in zijn hersenen een afwijking ontwikkelde, die hetzij van lieverlede, hetzij plotseling zijn denken verwart. In het eerste geval was het een kranke geestontwikkeling, die in zijn bewustzijn opkwam. Hij had zorgen. Hij zag geen uitkomst meer. Daardoor sloeg hij aan het mijmeren. Dat wicht des denkens werd hem te zwaar. Hij kon er niet meer uitkomen. Zoo geraakte hij onder valsche voorstellingen en valsche inbeeldingen. De gewone redenen verloren alle invloed op hem. Hij trok zich in zichzelven terug. En zoo bezweek ten leste zijn bewuste denkkracht, die niet op zoo stikkende benauwdheid was aangelegd. Dan is het kwaad alzoo ontstaan in wat voorviel *in zijn bewustzijn*, in den weg van allerlei redeneeren, waarin hij zichzelf verstrikte. Maar het kan ook heel anders toegaan. Er kon zich ook lichamelijk hetzij in de hersenen zelve, hetzij in het zenuwgestel dat op de hersenen inwerkt, zekere physieke stoornis bij hem ontwikkelen. Hierdoor kon er zekere druk op zijn hersenen worden uitgeoefend, die er de normale werking van belemmert. Die belemmering zal dan op zijn bewustzijn inwerken. En zoo kan het resultaat worden, dat hij, te midden van de gelukkigste levensomstandigheden, zonder dat er iets is, dat hem drukt en benauwt, onder een macht van valsche voorstellingen geraakt, die ten slotte op krankzinnigheid uitloopt. Beide soorten van krankzinnigheid zijn alzoo zeer wel te onderscheiden. Bij de laatste zal het de vraag zijn, of men de stoornis in het kranke hersen- of zenuwleven kan wegnemen, en gelukt dit, dan zal de patiënt beter worden door schier uitsluitend medische of chirurgische behandeling. Is daarentegen zijn krankzinnigheid van de eerste soort, dan zal medische behandeling slechts in zoover baten kunnen, als ze het abnormale dat uit den verwarden geest op het lichaam inwerkte, poogt tegen te gaan, maar voor het overige een *geestelijke* medicatie moeten zijn. Wat men tegenwoordig onder *psychiatrie* verstaat, bedoelt eigenlijk alleen den geest weer vrij te maken, door het wegnemen van de lichamelijke stoornissen; wat van Christelijke zijde juist wordt staande gehouden, is, dat de eerste soort krankzinnigheid òòk de geestelijke medicatie vraagt, en dat

zelfs ook de tweede soort geestelijk wel niet genezen, maar toch geestelijk kan verzacht worden.

Doch hoe dit zij, het verschil tusschen deze tweeërlei oorzaak van krankzinnigheid, en het verschil van medicatie dat hieruit voortvloeit, springt in het oog. Bij de eerste soort hebben we schier uitsluitend en althans in hoofdzaak met het *bewustzijn* te doen, bij de tweede soort met wat gezond is in den *persoon* des menschen, en eerst daaruit op zijn bewustzijn werkt. En juist ditzelfde verschil nu is het, dat ook aan de orde komt bij die zedelijke krankzinnigheid, die haar verwoestingen aanricht in en door de zonde, en dientengevolge ook bij de geestelijke medicatie die den zondaar verlost en heiligt. Ontstaat de zonde, gelijk de Pelagiaan leert, eerst in het *bewuste* leven, of wordt het kindeke reeds in zonde ontvangen en geboren? In het eerste geval zit de zonde niet in zijn natuur, maar alleen in zijn redelijk bewustzijn. De mensch is dan zonder zonde geboren. Er is geen stoornis in zijn natuur. Maar opgewassen en tot bewustzijn komende, ziet hij kwade voorbeelden. Die verlokken hem. Daaraan geeft hij toe. En zoo komt hij er toe om te zondigen. Juist echter omdat de zonde dan niet in zijn *natuur* zit, maar alleen in zijn *bewustzijn*, kan hij ook elk oogenblik weer met zondigen ophouden, en evenzoo, nadat hij met zondigen ophield en zich bekeerde, weer in zonde overslaan. Er is geen achtergrond in zijn natuur waaruit zekere continuïteit van zijn zedelijk leven opkomt. Zijn zedelijk leven is dus op elk gegeven oogenblik, wat hij zelf, als bewust wezen, wil, dat het op dat oogenblik zijn zal.

Heel anders daarentegen komt de zaak te staan, als hij in zonde ontvangen en geboren is. Dan toch ligt de kern der zonde in zijn persoon. Dan is er een stoornis in zijn natuur. Zoodra hij tot *bewustzijn* komt, zal die stoornis in zijn natuur dan op zijn *bewustzijn* inwerken, en ook dit als zondig doen uitkomen. De verdorven natuur zal teweegbrengen, dat noch zijn verstand noch zijn wil zuiver werken kunnen. En omdat het kwaad *uit zijn natuur* opwerkt, zal hij niet in elk gegeven oogenblik vrij zijn, om zus of zoo te doen, maar door de booze neiging en den onheiligen drang, die uit zijn natuur opkomt, beheerscht worden, tenzij medisch die booze natuur worde getemperd. En ook, de werking van het kwaad zal in hem niet tot stilstand kunnen komen, alvorens die natuur zelve in hem genezen is van het haar inwonend bederf.

Aldus staat de Pelagiaansche en de Schriftelijke diagnose van de zonde lijnrecht tegen elkander over. En al zijn er nu ook velerlei halve stelsels uitgedacht, die wij gevoeglijk als Semipelagiaansch kunnen aanduiden, en die strekken om de scherpte van deze tegenstelling te breken, voor het helder inzicht was het noodzakelijk, dat we deze halve stelsels voorshands

buiten geding laten, en tegenover elkander plaatsten, eenerzijds het Pelagianisme, dat de zonde niet in onze *natuur*, maar alleen in ons *bewustzijn* zoekt, en de openbaring der Heilige Schrift, gelijk ook de Gereformeerde belijdenis die aanvaardt, die ons leert, dat onze natuur zelve bedorven is, en dat alzoo de zonde aanwezig is lang voor er nog van bewustzijn in het kindeke sprake kan zijn. Wel werkt dan daarna de zonde uit de natuur ook in het bewustzijn op, maar het verschil is en blijft dan toch, dat de zonde, naar luid van het Pelagianisme niet in de natuur zit, maar haar oorsprong vindt in het bewuste leven, terwijl naar de uitspraak van Gods Woord, de zonde diep in onze natuur wortelt, en deswege het kind reeds heeft aangetast, lang voor het bewustzijn opwaakte, en zelfs dan als het vroeg sterft, en alzoo nooit in dit leven tot bewustzijn komt. In dien zin nu vergeleken we de zedelijke krankzinnigheid der zonde met de verstandelijke krankzinnigheid. Ook hier toch vonden we beide gevallen naast elkander staan. Eenerzijds krankzinnigheid die opkomt uit een stoornis van de *natuur*, en anderzijds een krankzinnigheid die haar oorzaak vindt in een verwarring van het *bewustzijn*.

Is nu deze tweeërlei beschouwing van den aard der zonde helder ingezien, dan volgt hieruit vanzelf dat ook de genezing van deze zedelijke krankheid, d. i. de verlossing van zonde geheel verschillen moet, al naar gelang men bij de zonde de eerste of de tweede diagnose maakt. Wie met den Pelagiaan zegt, dat de zonde niet in de natuur, maar alleen in het bewustzijn schuilt, kan ter genezing geen andere middelen noodig keuren of aanwenden, *dan die op het bewustzijn werken*. Hij zal vermanen, hij zal aanraden, hij zal lokken, hij zal prikkelen, maar wat hij ook doe, het zal er altoos op gericht zijn, om het bewustzijn om te zetten, en deze omzetting van het bewustzijn door den zondaar zelven tot stand te doen komen. Hij zal van geen andere medicatie of genezing weten willen of weten kunnen, dan die *redelijkerwijze* toegaat, d. i. die door vermaan op het redelijk besef poogt te werken. Daarentegen wie met David erkent, dat hij in zonde geboren en in ongerechtigheid ontvangen is, of met de Gereformeerde kerk in haar Doopsformulier belijdt, dat „onze kinderen, evenals wij, in zonde ontvangen en geboren, en daarom allerhande ellendigheid, ja, der verdoemenis onderworpen zijn", en dat derhalve de zonde niet eerst in het bewustzijn, maar veel dieper in *de natuur* zelve van den mensch haar oorsprong vindt, zal terstond verstaan, dat hij hier met een zedelijke en redelijke, en dus uitwendig tot den zondaar komende medicatie niets vermag. Voor hem is bij den zondaar geen genezing denkbaar, dan zulk eene, die het kwaad aantast, daar waar het zit, d. i. *in de natuur zelve*. Niet voor, maar achter het bewustzijn, ligt deze onze natuur.

In die natuur zelve ligt de stoornis. In die natuur moet de stoornis dus worden weggenomen. En eerst als die stoornis in die natuur is opgeheven, kan de genezing van en uit onze natuur ook op ons bewustzijn inwerken. Ook redelijke middelen komen dan wel te pas; ook de Gereformeerde eert de redelijke medicatie; edoch *pas in het tweede stadium*. Wat eerst geschieden moet, is, dat de geestelijke psychiatrie de stoornis in de natuur opheffe. Is dat eenmaal geschied, maar ook dan eerst, kan de uitwendige en redelijke medicatie haar werking doen. Eer niet. Diensvolgens leert dan ook de Schrift, en belijdt de Gereformeerde kerk, dat God zelf eerst tusschen beide moet komen; dat God door de bovennatuurlijke daad der wedergeboorte de stoornis in de natuur moet wegnemen; en dat eerst waar dit geschied is, keer ook in het bewustzijn kan komen. Doch die daad, waardoor God onze natuur omzet, hangt dan ook alleen aan God, en kan in geen enkel opzicht van de wilskeuze van den mensch afhangen. Eerst als tengevolge van het wegnemen der stoornis in zijn natuur, ook zijn bewustzijn omgaat, en tot geloof komt, kan de wedergeboren zondaar nu *ook zelf willen wat God wil*.

Zij, die onder de Gereformeerden er nog steeds toe neigen, om op de *redelijke* middelen den meesten nadruk te leggen, en het *bovennatuurlijke* middel min of meer in de schaduw plaatsen, mogen dan ook wel bedenken, dat ze daardoor in den grond het bederf van onze natuur te licht nemen, en nog altoos min of meer overhellen naar een valsche en oppervlakkige diagnose van de zonde, die zoo beslist mogelijk door Gods Woord weersproken wordt.

XXVII.

Onmiddellijke wedergeboorte.

> Gij die wedergeboren zijt, niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad, door het levende en eeuwig blijvende woord van God. 1 PETRUS 1 : 23.

Bij elke nadere bepaling in zake de *voorkomende* of, gelijk juister gezegd wordt [1], de *voorbereidende genade* kan noch mag het onderscheid tusschen de *wedergeboorte* van den zondaar en zijn persoonlijke *bekeering* uit het

---

[1]) *Gratia praeveniens* of voorkomende genade, wordt in tegenstelling met de *gratia cooperans* ook wel gebezigd voor de eerste daad der levendmaking zelve.

oog worden verloren. Immers dat er aan de bekeering iets voorafgaat, al ware het slechts het *roepen* tot bekeering, en dat reeds deze *roeping*, ook al neemt men ze geheel uitwendig, een bewijs van *genade* is, valt niet tegen te spreken. Maar zoo staat het met de *wedergeboorte* niet. Er *kan* wel ook achter de wedergeboorte genade schuilen, maar deze komt in geen geval zoo uit, en heeft, ook waar ze kan worden aangetoond, een geheel andere beteekenis en draagt een geheel ander karakter. Wie beide, wedergeboorte en bekeering, bij de bespreking der voorbereidende genade dooreenmengt, loopt alzoo grootelijks gevaar, de woorden „genade" en „voorbereidend" in onvasten, wisselenden zin te gaan bezigen, en hierdoor te geraken tot een valsche slotsom.

Ter afwending van dit gevaar, waaraan ook onze uiteenzetting bloot zou staan, bespreken we daarom beide afzonderlijk, en zien alzoo eerst de vraag onder de oogen, of er een voorbereidende genade is die voorafgaat aan de wedergeboorte. Die genade kan van tweeërlei aard zijn: óf zoodanige genade die den zondaar voor de wedergeboorte *ontvankelijk* maakte, óf wel een genade die het in hem tot stand brengen van de wedergeboorte hielp. Voor de goede geboorte van een kind kan tweeërlei te stade komen: ten eerste de krachtige gezondheid van de moeder, en ten tweede de degelijke hulpe van den vroedmeester. Of wil men de wedergeboorte liever met een operatie vergelijken, zeg dan dat het welslagen van een operatie kan worden voorbereid, ten eerste door het gestel van den lijder op gezonde kracht te brengen, en ten andere door operatiebed, instrument en heelkundige hulp zoo uitstekend mogelijk te doen wezen. In dien zin nu kan ook bij de wedergeboorte worden gevraagd, vooreerst of de toestand van den zondaar verschil maakt, en ten andere of er vooruit iets kan worden verricht, om de wedergeboorte te beter te doen slagen.

Hiertoe moet de vraag beperkt. Want wel gaat er velerlei andere genadedaad Gods aan de wedergeboorte vooraf, maar deze draagt geen *voorbereidend* karakter. Een ieder geeft toe dat aan de wedergeboorte voorafgaat de eeuwige verkiezing van den zondaar, en dat de wedergeboorte met noodzakelijkheid volgt, *omdat* de verkiezing voorafging. En zoo ook erkent de Gereformeerde kerk, dat de wedergeboorte gemeenlijk binnen de sfeer van het genadeverbond valt in de verbinding met de voorafgaande geslachten, maar ook dit is het niet, wat men bedoelt, als er gesproken wordt van *voorbereidende* genade. Voorbereidende genade zou er dan alleen bij de wedergeboorte wezen, indien aan de daad der wedergeboorte een ontvankelijk maken voor die wedergeboorte voorafging, of ook indien er, eer de wedergeboorte tot stand kwam, iets voorafging, waardoor ze werd ingeleid of bevorderd. Wie erwten of dergelijke poot, doet vooraf tweeërlei. Hij bereidt den grond waarin hij poten wil, door dien los en rul te maken en te mesten, en hij weekt de erwten in water, om de spoedige ontkieming

te bevorderen. In dien zin nu ware het op zichzelf ook denkbaar, dat er iets *in* den zondaar vooraf geschiedde, om hem vatbaar voor de wedergeboorte te maken, en dat er iets *aan* of *om* hem geschiedde, om de wedergeboorte beter te doen slagen.

Juist in dien zin echter moet elk denkbeeld van voorbereiding in of aan den zondaar bij de wedergeboorte beslist worden teruggewezen, overmits al hetgeen waarop men in dat verband gewezen heeft, wel de *bekeering*, maar *niet* de wedergeboorte voorbereidt; ja, elk denkbeeld van voorbereiding met het eigen karakter der wedergeboorte in strijd is. Slechts twee exceptiën zijn hier toe te laten. Vooreerst toch kan men naar waarheid zeggen, dat, ware geen gemeene gratie tusschenbeide getreden, de weder te baren zoon er niet zou geweest zijn. Ware er geen gemeene gratie gekomen in het Paradijs na den val, zoo zou Adam en Eva ten zelven dage den dood zijn gestorven, en geen mensch na hen het aanzijn hebben gezien. En zoo ook, ware er geen verdubbeling van gemeene gratie in Noachs gezin gekomen, en *heel* ons geslacht in den zondvloed ondergegaan, zoo zou er na den zondvloed niemand meer *geboren* zijn, en wie niet eerst geboren werd, kon niet *wedergeboren* worden. Dat geven we dus wel toe, maar niet *dit* is het, wat onder *voorbereidende genade* pleegt verstaan te worden.

En zoo ook erkennen we in de tweede plaats, dat, voorzoover wij kunnen oordeelen, de wedergeboorte nooit plaats grijpt dan onder zoodanige omstandigheden, dat er, dank zij velerlei voorbereidende genade, bekeering volgen kunne. We spreken hier voorzichtig, omdat niet op elke wedergeboorte bekeering volgt, en ook onze kerk aanneemt en belijdt, dat er veel jonge, vroeg wegstervende kinderen zijn kunnen, aan wie we de wedergeboorte niet ontzeggen kunnen, bij wie we zelfs veelszins wedergeboorte onderstellen durven, en die toch te vroeg uit het leven scheiden, om tot bekeering bekwaam te zijn. Zich steeds voorzichtig op dit punt uit te laten, is alzoo geraden. Maar onder dat voorbehoud dient erkend, dat bij personen, die nog in dit leven tot bekeering zullen komen, de wedergeboorte niet anders plaats grijpt, dan onder zulke omstandigheden, dat de mogelijkheid ter bekeering daardoor worde voorbereid. Toch verandert ook dit niets aan onze stelling, dat er van voorbereiding voor de *wedergeboorte zelve* geen sprake valt. Wanneer, op welk oogenblik, de wedergeboorte van een bekeerling onder de heidenen of Mahomedanen plaats grijpt weet niemand, maar wel mag gezegd, dat, waar zulk een heidensche man of vrouw wedergeboren wordt, Gods voorzienig bestel tevens de omstandigheden en middelen aanwezig doet zijn, die straks hem of haar dienen kunnen, om door de aanraking met Christenen of door de prediking van het Evangelie tot

bekeering te komen. Ook dan echter strekt dit alles wel om de bekeering, maar *niet* om de wedergeboorte voor te bereiden.

Nog moet hieraan, ter afsnijding van misverstand, iets toegevoegd *over de zonde*. Volkomen juist toch is opgemerkt, dat wedergeboorte onmogelijk is, alvorens er zonde voorafga. Adam vóór zijn val was onvatbaar voor wedergeboorte. Bij den Christus kon evenmin van wedergeboorte sprake vallen. En wie eenmaal wedergeboren is, zoodat de kiem der zonde in hem gedood is, kan niet ten tweeden male voorwerp van wederbarende genade zijn. Het staat alzoo vast, dat het „dood zijn in zonde" de onmisbare voorwaarde is, om de genade der wedergeboorte deelachtig te kunnen worden. En evenzoo dient erkend, dat onder Gods wonderbaar bestel, voor meer dan één juist een dieper val in zonde één der middelen is geweest, waardoor God hem tot persoonlijke bekeering heeft uitgedreven. Denk slechts aan Augustinus. Maar al wat voorafgaat, en zelfs voorafgaan moet, is daarom nog geen *voorbereiding*, en allerminst voorbereidende *genade*. Niemand zal zeggen, dat het vallen en breken van zijn been een voorbereiding is voor de operatie, om het been weer in het lid te zetten. Al geven we dan ook hier toe, dat aan de wedergeboorte noodzakelijk val in zonde of ontvangen en geboren zijn in zonde moet voorafgaan, met de voorbereiding voor de wedergeboorte heeft dit niets uitstaande.

Van voorbereiding voor de wedergeboorte zou alleen onder twee omstandigheden sprake kunnen zijn. En wel ten eerste, indien eenig zondaar, zeg de diepst gevallene, als zoodanig voor wedergeboorte ongeschikt was, en niet in aanmerking kon komen. En ten tweede, indien er van menschelijke zijde iets, wat dan ook, in de wedergeboorte verricht werd of meewerkte, waardoor de daad van het wederbaren tot stand kwam. Ware toch de zaak der wedergeboorte aldus te verstaan, zoo zou, althans bij de diepst gezonkenen, zekere voorbereiding moeten voorafgaan, om ze voor de wedergeboorte geschikt en ontvankelijk te maken. De akker huns harten zou, als we ons zoo mogen uitdrukken, vooraf moeten worden geploegd en geëgd. En ook, hielp iets van 's menschen zijde in de wedergeboorte mede, dan zou, eer het aan de wedergeboorte toekwam, deze medewerkende kracht in den mensch moeten worden aangebracht, indien ze ontbrak. Zoo zou er derhalve wezenlijke voorbereiding voor de wedergeboorte, zoo al niet bij allen, dan toch bij de meesten zijn aan te nemen, en zou zelfs de vraag rijzen, in hoever wij menschen onzerzijds iets doen konden, om bij onszelven en bij onze kinderen deze geschiktheid voor de wedergeboorte te bevorderen.

Geen der twee echter zal ooit van Gereformeerde zijde erkend worden. „Al waren uwe zonden als scharlaken, ze zullen wit worden als sneeuw",

en nooit zal men daarom onzerzijds, met het Evangelie voor zich toegeven, dat ooit eenig zondaar zou mogen denken: Mijn zonden zijn te groot dan dat ze vergeven worden. Dat is de Kaïnsgedachte, niet de grondgedachte van het Evangelie. Integendeel, de grondgedachte van het Evangelie is juist omgekeerd, dat de diepst gevallene genade kan vinden, dat we nooit aan de toebrenging ook niet van den verst afgedoolde behoeven te wanhopen, en dat juist zij die „vermoeid en beladen" zijn, tot den Heiland geroepen worden. Dat er verharding en verstokking kan intreden, staat vast, maar over dat stadium in het leven van den zondaar wordt hier niet gehandeld. Immers verharding en verstokking treedt nooit in dan juist in de worsteling tegen de genade.

Onze kerk kon nooit anders leeren krachtens haar belijdenis omtrent het karakter van de zonde in den mensch. Stond ze op het Pelagiaansche standpunt, dat bij de zonde uitsluitend te rekenen valt met onze zondige *daden*, zoo zou de zaak anders komen te staan. Maar zoo leerde onze kerk nooit. Zij zocht steeds met de Heilige Schrift de oorspronkelijke, de beslissende schuld in den val van Adam. Ze nam het menschdom als één geheel en dus solidair verantwoordelijk, niet als een saamvoeging van eenlingen. Er is erfschuld. Die erfschuld is voor allen gelijk. En in die erfschuld ligt het doodelijke, overmits we, krachtens die erfschuld, allen in zonde ontvangen en geboren worden. Vandaar onze belijdenis bij den heiligen Doop onzer kinderen, dat we verklaren te gelooven, dat ook deze nog onnoozele kinderkens, zoogoed als wij zelven, in zonde ontvangen en geboren, en daarom allerhande ellende, ja, *der verdoemenis* onderworpen zijn. De vraag, tot welken trap zich deze aangeboren zonde in de onderscheiden personen ontwikkelen zal, beheerscht alzoo de zaak niet. Die ontwikkeling kan in den één zeer ver gaan, bij een ander door genade gestuit worden, maar *beiden* staan voor God, wat hun erfschuld en erfzonde betreft, volkomen gelijk. „Zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods, en worden om niet gerechtvaardigd." „Er is geen onderscheid." — Op grond nu van deze belijdenis mag men, met de Heilige Schrift voor zich, niet willen staande houden, dat de ééne mensch geschikter voorwerp voor de wedergeboorte zou zijn dan de andere; en dus ook niet, dat genade, die voorafging, den zondaar de vereischte ontvankelijkheid, om wedergeboren te kunnen worden, zou aanbrengen. Aan de wedergeboorte gaat niets vooraf dan de geboorte *in* zonde en *onder* de verdoemenis.

En evenmin mag ook maar een oogenblik het tweede worden toegegeven, alsof de mensch zelf, of iets van menschelijke zijde, *mede zou werken* om de wedergeboorte tot stand te doen komen, of te beter te doen slagen. Ware dit aldus, dan voorzeker zou er ook voorbereidende

genade noodzakelijk zijn, om dit *medewerkende iets* in den persoon zelf, of in zijn omgeving aanwezig te doen zijn. Doch juist dit is niet zoo. In den mensch of onder menschen werkt niets, wat het ook zij, ter wedergeboorte mede. Eer werkt van 's menschen zijde alles tegen. Niemand kan tweeërlei wedergeboorte stellen. De wedergeboorte is voor allen één. Men kan dus *niet* zeggen: De wedergeboorte is anders bij een menschenkind van een maand of van een jaar, dan bij een menschenkind van volwassen leeftijd. Van tweeën één dus. Ge moet óf alle onnoozele kinderen van de wedergeboorte uitsluiten, óf ge moet erkennen, dat bij de wedergeboorte niets als voorafgaande eisch kan worden gesteld, dat niet ook in het kleinste wicht aanwezig kan zijn. Welnu, in een kind van een week, een maand kan eenvoudig *niets* medewerken. Niet zijn wil, want die werkt nog niet. Niet zijn verstand, want dat slaapt nog. Niet zijn gevoel, want dat neemt hij nog niet waar. Ook niet de Heilige Schrift of de predikatie, want die kent hij nog niet. En evenmin iets uit zijn omgeving, want die omgeving mist nog elk middel om op zulk een kind geestelijk in te werken. Er moge reeds voor dat kindeke gebeden worden, maar dat gebed hoort hij nog niet. Zulk een wicht leidt nog een puur stoffelijk bestaan. Het slaapt, staroogt, vertrekt zijn spieren, en zuigt melk uit 's moeders borst. Dat is al. Reeds van die zijde staat het alzoo vast, dat er van medewerking geen sprake kan zijn. Iets wat nog sterker klemt, als men er op let, dat volgens de Heilige Schrift de wedergeboorte reeds in den moederschoot kan plaats grijpen, iets waardoor de afsnijding van alle medewerking volstrekt wordt.

Nog van andere zijde is dat duidelijk te maken. Ook bij den mensch hebt ge te onderscheiden tusschen het middelpunt en tusschen den omtrek van zijn leven. Er is in zijn levens-aanzijn een kern, een *middelpunt*, waarvan alle levensbeweging uitgaat, en er zijn ook *levensbewegingen*, die uit dit middelpunt, uit die kern haar aandrift of aandrijving ontvangen. Nu grijpt de wedergeboorte niet plaats in dien omtrek, maar in dat middelpunt, in die kern. Er is in ons een spil, waar zich heel ons leven om wentelt. Die spil is door de zonde verzet en scheef getrokken, en de gevolgen zijn dat alle levensuitingen verkeerd worden. Dat kan niet anders. En nu is de wedergeboorte juist het weer rechtzetten van die spil. Nog niet met het gevolg, dat aanstonds ook alle levensuitingen van den omtrek recht komen te staan. Dat kan niet, omdat ook de werking van de spil op den omtrek door de zonde leed. Maar in elk geval de wedergeboorte, als het weer rechtzetten van die spil, kan alleen daar plaats hebben, waar die spil zit, d. i. in het binnenste middelpunt van heel ons menschelijk aanzijn. Kon nu de mensch zelf, of anderen voor hem, op die spil, op dat binnenste middelpunt, op die kern van zijn leven inwerken, zoo ware het nog denkbaar, dat hier van medewerking sprake viel. Maar dit is niet zoo.

Elke levensuiting van ons zelven, of van anderen voor ons, grijpt ver van het middelpunt af, *in den omtrek plaats*. Bij die spil kan niemand bij. Die heeft niemand onder zijn bereik. Tot die binnenste spil van ons leven heeft *alleen God* den toegang. En zoo blijkt dan ook langs dezen weg, hoe zelfs het flauwste denkbeeld, alsof er bij de wedergeboorte van eenige medewerking van 's menschen zijde, en alzoo van voorbereidende genade in die medewerking, sprake kon wezen, ten eenemale moet worden afgewezen.

Nog sterker treedt dit aan het licht, zoo men let op de twee dingen, die in dit middelpunt van ons leven wel te onderscheiden zijn. We hebben in ons ons *bestaan*, en ten tweede ons *bewustzijn* van ons bestaan. We *zijn* en we *denken*. Hoe die twee samenhangen, weten we niet. Slechts zooveel staat vast, dat in God is vooreerst het Eeuwige Wezen, en ten tweede het Goddelijk Zelfbewustzijn van dit zijn Eeuwig Wezen, en dat de mensch, als naar den beelde Gods geschapen, evenzoo onderscheidenlijk een *aanzijn* en het *zelfbewustzijn* van dit aanzijn ontving. Nu vindt, let wel, de bekeering uiteraard haar sfeer in dat *zelfbewustzijn*. Een idioot, een zinlooze, een van het verstand beroofde kan zich, zoolang hij in dien toestand blijft, niet bekeeren. Maar anders staat het met de wedergeboorte. De wedergeboorte moet juist even diep doordringen als de zonde doordrong, en de zonde heeft niet alleen ons *bewustzijn* vervalscht, maar ook onze *natuur verdorven*. Gaat men nu op de spil, op de kern, op het middelpunt van ons menschelijk bestaan terug, zoo moet wel en de kiem van ons aanzijn en onze natuur, èn evenzoo de kiem voor ons bewustzijn, in dat middelpunt schuilen. In dén omtrek komt niets uit, dan wat werkt uit dat middelpunt. Alzoo ligt èn de bron waaruit onze natuur werkt, en de lichtbron waaruit ons bewustzijn opvlamt, in dat eene middelpunt, en zulks wel in zulk een verhouding, dat het *bewustzijn* de natuur volgt, niet de *natuur* het bewustzijn. En waar nu God alleen dit uitgangspunt, zoo van alle uitingen onzer natuur, als met name van alle uitingen van ons bewustzijn, onder zijn bestel heeft, daar volgt hier noodzakelijk uit, dat, om actie ten deze onzerzijds mogelijk te maken, eerst de volledige daad der levendmaking van Gods zijde moet zijn voorafgegaan. Van medewerking onzerzijds, hetzij uit de aandrift onzer natuur, hetzij in ons bewustzijn, kan alzoo eerst dan sprake komen, als de wedergeboorte als zoodanig haar volledig beslag heeft verkregen.

Slechts zij men op zijn hoede, om hierbij niet in een ander uiterste te vervallen, en de wedergeboorte voor te stellen als een geheel *onafhankelijke scheppingsdaad*. Ook dit is geschied en geschiedt nog, juist ten einde

het absoluut karakter der wedergeboorte te beter tegen alle voorwendsel van 's menschen zijde te verweren. Feitelijk komt de voorstelling er dan op neer, dat de eerstelijk *geboren* mensch wegvalt, en er een andere *nieuwgeboren* mensch voor in de plaats treedt. Het lijk van dien eerstgeboren mensch blijft dan nog wel een tijdlang aan den nieuw geboren mensch vastgeketend, maar gaat hem niet aan, en in zijn sterven wordt die keten losgemaakt, en alsdan vaart de nu vrijgemaakte mensch ten hemel op. — Deze voorstelling is ten eenemale onjuist, en men mag zich ten deze door de uitdrukkingen der Heilige Schrift, dat we „den nieuwen mensch" moeten aandoen, en „geschapen zijn in Christus Jezus" niet op het dwaalspoor laten leiden. De wedergeboorte is een daad niet van *nieuwe* schepping, maar van *herschepping*. Dienvolgens is de wedergeboorte wel terdege afhankelijk van wat ze vindt. Een Salomo is een mensch van heel anderen aanleg dan een David, een Johannes een geheel ander persoon dan een Paulus. Welnu, dit verschil, dit onderscheid tusschen de personen is bepaald door de *eerste geboorte*, en kan niet door de wedergeboorte worden omgezet. De wedergeboorte kan niet uit David een Salomo, of uit Salomo een David maken. Afhankelijkheid van de eerste geboorte is alzoo metterdaad aanwezig, maar dit geeft daarom niet het minste recht, om van medewerking van iets van 's menschen zijde te spreken, overmits de vraag hoe iemand geboren werd, met welken aanleg, met welken karaktertrek, met welk een inborst, niet van hem zelven afhing, en hem ook niet gevraagd is, maar eeniglijk afhing van Gods bestel. De Goddelijke daad in de wedergeboorte hangt dus niet af van de menschelijke keus, maar de wedergeboorte als *tweede* Goddelijke daad sluit zich aan aan de *eerste* Goddelijke daad in de geboorte.

Daarom komt de wedergeboorte dan ook niet tot stand dan door het „levende en eeuwig blijvende Woord van God", en is ook de herschepping in de wedergeboorte, evenals de eerste schepping, wel *uit* den Vader, maar tegelijk *door* het Woord, en *krachtens* den Heiligen Geest. Dit bedoelen we hiermede: Dat alle dingen geschapen zijn *door* het Woord; en dat er buiten het Woord geen ding geschapen is, hebben we zoo te verstaan, dat in elk schepsel zich een gedachte Gods uitspreekt, dat in elk schepsel een gedachte Gods werkt en zich belichaamt, en dat, overmits in het eeuwige Woord de volheid en de heerlijkheid der gedachten Gods is, geen ding anders dan *door* het Woord en *uit* den Vader kan geschapen zijn. Zoo is het dan ook met een iegelijken mensch. De *éene* gedachte van zijn Goddelijk beeld heeft God Drieëenig in de onderscheidene menschen op onderscheiden wijze belichaamd. We zijn niet allen gelijk, maar ongelijk. Hierin is de *veelvuldige* wijsheid Gods, en daarom zal elk kind Gods eens

op den witten keursteen een naam ontvangen, dien niemand kent dan God en hij zelf. Ging nu de wedergeboorte buiten dien onderscheiden aard van een iegelijk mensch om, zoo zou men nog denken kunnen, dat *ze* alleen uit den Vader was. Maar dit is niet zoo. De wedergeboorte schikt zich naar den bestaanden persoon, gelijk deze dit zijn persoonlijk bestaan van God ontving, een persoonlijk bestaan, dat hij ontving *uit* den Vader, maar *door* het Woord. En juist uit dien hoofde kan het dan ook niet anders, of ook bij de *herschepping* van deze bestaande persoonlijkheid, heeft een Goddelijke werking plaats, die eveneens uit den Vader is, maar *door* den Zoon. Er is dus zeer zeker in de wedergeboorte een medewerking en saâmwerking, maar niet een samenwerking tusschen God en mensch, maar wel een samenwerking van de Goddelijke Personen.

Zij die dit gevoeld hebben, Guydo de Bray, de opsteller van onze Geloofsbelijdenis vooraan, hebben dan ook steeds het schoone woord uit 1 Petr. 1 : 23 v.v. verstaan van de Goddelijke herscheppende kracht, die *door* het „levende en eeuwig blijvende Woord" tot stand komt. Het is het herscheppende spreken van dit „levende Woord" dat ze ook in het afgeleide woord der Openbaring beluisterd hebben, en het is *die* stemme Gods die voor hen het Evangelie tot Evangelie maakt. Het staat er zoo rijk en zoo heerlijk: „Gij die wedergeboren zijt, niet uit vergankelijken, maar uit onvergankelijken zade, door het levende en eeuwig blijvende Woord van God. Want alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid des menschen is als eene bloem van het gras; het gras is verdord, en zijne bloem is afgevallen. Maar het Woord des Heeren blijft in der eeuwigheid. En dit is het Woord dat onder u verkondigd is."

Doch natuurlijk zij die voor de waarheid, dat ook deze herschepping is *door* den Zoon, het oog niet ten volle openden, konden er dat niet in lezen, en verstonden daarom deze woorden nog altoos min of meer in den zin alsof de wedergeboorte tot stand kwam *door den Bijbel*, d. i. dan door *den inhoud* van de Heilige Schrift die door hen zelven gelezen of door anderen hun gepredikt werd. Klaar en helder was hun dit zelven natuurlijk niet. Ook konden *ze* het nooit duidelijk maken wat het *Woord* (d. i. dan de Heilige Schrift) aan de wedergeboorte toebracht. Maar zoo *iets* bleven ze dan toch aannemen. En op die wijs kreeg het dan al den schijn, alsof er dan toch zekere voorbereidende genade ook voor de wedergeboorte bestond. Des neen!

XXVIII.

De gemeene gratie in onze herkomst.

> Want u komt de belofte toe, en uwen kinderen, en allen die daar verre zijn, zoovelen als er de Heere onze God toe roepen zal. HAND. 2 : 39.

Alle gevaar, dat in de gemeene gratie een soort voorbereiding voor het overgaan uit den dood in het leven zou gezocht worden, is dan nu afgesneden. Er zijn maar twee staten, plachten onze ouden te zeggen. Een ziel is geestelijk dood of geestelijk levend. Een tusschenstaat van nog *grootendeels* doode, maar toch *eenigszins* levende ziel is er niet. De wedergeboorte, de inbrenging van het leven, de besnijdenis des harten, de omzetting van het steenen hart in een vleeschen hart, de opstanding der ziel, of met wat naam ge de eerste daad Gods ter mededeeling van zaligmakende genade aan onze ziel ook noemen wilt, is onmiddellijk, kan door niets voorbereid worden, en is bij den gruwelijksten booswicht geheel dezelfde als bij het aanminnigst kind. Voorbereid *kan* hier niets worden.

Maar, en hiermede betreden we een heel ander gebied, voorbereiding is niet alleen mogelijk, maar zelfs onmisbaar bij *de Bekeering*. Tot bekeering komt iemand zelf. Niet *uit* zich zelf, maar dan *zelf* toch. Even lijdelijk als hij in de wedergeboorte is, even actief moet hij in zijn bekeering wezen. Zelfs kan gezegd, dat „*u te bekeeren*" de hoogste actie is, waartoe gij in dit leven komen kunt. Het recht verstand hiervan is wel bijna geheel teloor gegaan door een prediking, die de wedergeboorte bekeering noemde, beide als waren ze één en hetzelfde beschouwde, en het diepgaand onderscheid tusschen beide ganschelijk uit het oog verloor. Maar dit moest ons juist te meer prikkelen, om vastberaden telkens weer beide uiteen te warren, en het vóór anderen en ons zelven steeds duidelijker te maken, dat iemand eerst van dood levend moet gemaakt zijn, om zich te *kunnen* bekeeren, maar dat dit laatste dan ook een daad is aan hem zelven opgelegd. Immers de Schrift zegt nergens: „Baar u zelven weder," maar wel steeds: *Bekeer u*. Nooit: „Maak u zelven levend," maar wel tot den levendgemaakte: *Sta op*.

Hierin nu ligt de oorzaak, waarom de voorbereidende genade even ondenkbaar bij de wedergeboorte, als onmisbaar bij de bekeering is. Niet alleen toch dat hij, die zich na wedergeboren te zijn, bekeert, hiertoe door den Heiligen Geest geprikkeld en gedreven, en bij de daad zelve door den

Heiligen Geest gesteund wordt, zoodat hij van achter voor het feit dat hij zich bekeerde, Gode dank weet; maar er moet ook zeer beslistelijk aan de bekeering een *genade voorafgaan*. Deze aan de bekeering voorafgaande genade nu is van tweeërlei aard. Ze is deels particuliere genade, deels gemeene gratie. De voorafgaande particuliere genade bestaat hierin, dat God aan den zondaar die tot bekeering zal komen, zijn Wet en zijn Evangelie doet toekomen; zijn Wet om het besef van schuld en zonde aan te brengen, en zijn Evangelie om hem den weg der behoudenis te doen kennen. Vele kinderen der wereld ontvangen die Wet en dat Evangelie ook wel, maar niet *gemengd met genade*. Wel als *uiterlijke* roeping, niet als *innerlijke* roeping. En die kennisse nu van Wet en Evangelie, gemengd met die eigenaardige genade, dat de wedergeborene, die zich bekeeren zal, er de roepstem van zijn God tot zijn ziel in hoort uitgaan, kan hier niet ontbreken. Wie niet hoort, dat God hem gebiedt: „Bekeer u," die komt ook tot geen bekeering. Bekeering is een daad van geloof ja, maar van geloofs*gehoorzaamheid*. Wie zich niet hoort roepen, die denkt er niet aan, om te komen. Uit dien hoofde laat zich geen bekeering denken, zonder dat de genade de roeping Gods is voorafgegaan.

Die voorafgaande particuliere genade der roeping kan óf in het kort saamgetrokken, óf over langer tijdperk uitgebreid zijn. De ééne maal zal het zóó staan, dat de persoon wien het geldt, *buiten* de kennisse van Wet en Evangelie is opgegroeid, en eerst op volwassen leeftijd, kort vóór zijn bekeering, met Wet en Evangelie in aanraking komt, en dat alsdan deze kennismaking met Wet en Evangelie bijna onmiddellijk met de roepende genade gemengd is, zoodat hij schier plotseling tot bekeering komt. Maar ook een ander maal zal het iemand gelden, die van kindsbeen af in de Heilige Schrift was onderwezen, die jarenlang gekerkt heeft, en vaak zelfs in vrome gezelschappen verkeerde, zoodat hij sinds lang een breede uitwendige kennisse van Wet en Evangelie bezat, maar zonder dat deze kennisse nog vat op hem had, omdat *ze niet* gemengd was met de genade der inwendige roeping; en dat eerst jaren daarna de schellen hem van de oogen vallen, zijn oor geopend wordt, en hij alsnu Gods stem hoort en zich bekeert. Tusschen welke twee uitersten dan natuurlijk weer allerlei tusschengestalten liggen, die hier voor geen nadere beschrijving vatbaar zijn. Maar hetzij dat deze kennisse en deze roepende genade pas kort, hetzij ze hem lang vóór zijn bekeering worde aangebracht, ontbreken kan ze niet. Zonder deze voorbereidende particuliere genade heeft nooit één enig zondaar dien God wedergeboren had zich bekeerd. Wedergeboorte alleen *kan* zonder meer niet tot bekeering leiden. Voor bekeering is kennisse van Wet en Evangelie noodig, en deze geeft de wedergeboorte *niet*.

Doch behalve deze voorbereidende *particuliere genade* werkt hier ook een voorbereidende *gemeene gratie*, en het is deze laatste, die thans nader uiteen is te zetten. Van de kennisse der Schrift en van de voorafgaande roeping spreken we dus niet meer. Deze toch vallen niet onder de gemeene gratie. Gemeene gratie is nooit iets dat bij onze natuur bijkomt, maar altoos iets dat uit onze natuur, tengevolge van stuiting van zonde en verderf, opwerkt. De Schrift daarentegen en de roeping komen niet uit onze natuur, maar bij onze natuur bij. Het geheel onderscheiden terrein van particuliere genade en gemeene gratie, blijft dan ook hier met onverflauwde grens onderscheiden.

Die gemeene gratie nu werkt allereerst *in onze herkomst*. Die herkomst hangt aan onze geboorte, en die geboorte staat in verband met heel het geslacht waaruit we gesproten zijn. Hier bewegen we ons dus geheel op het terrein van het *natuurlijke leven*. Nu zegt de Heilige Schrift ons, en de uitkomst bevestigt het, dat God zijn uitverkorenen in den regel laat geboren worden uit uitverkorenen of althans uit dezulken die genealogisch met uitverkorenen in verband staan. Het gaat niet van schakel op schakel. Er worden dikwijls schakels overgesprongen. Maar zeer zelden zal een kind van God, dat genealogisch zijn geslacht nagaat, twee, drie geslachten kunnen teruggaan, zonder dat er onder zijn ouders of voorouders kinderen Gods werden gevonden. „*U en uwen zade*" is de formule, waaronder de Heilige Schrift ons deze gewichtige zaak openbaart.

Op zichzelf liet het zich ook anders denken. God is vrijmachtig en niets zou Hem verhinderen, om nu eens de schare zijner uitverkorenen in Europa, dan weer in Afrika, een volgend geslacht in Azië en zoo voorts te hebben. Maar zoo gaat het niet. Soms eeuwen lang leven de uitverkoren Gods onder eenzelfde volk, in eenzelfde werelddeel, soms tot in geheel dezelfde geslachten; onderwijl ge uit andere volkeren, in andere werelddeelen, in andere geslachten, niet dan bij hooge uitzondering, iemand tot genade ziet komen. Zelfs in één en dezelfde stad, in één en hetzelfde dorp, ziet ge gemeenlijk de ééne familie geheel buiten genade blijven, en in de ander familie de genade zich voortplanten van grootvader op vader, van vader op kind, en van kind op kleinkind. Het is geen onomstootelijke zetregel. Er zijn geslachten, die na lang met genade bezocht te zijn, verlaten worden. Er zijn er andere, die na lang in het donker te hebben gewoond, naar de levende wateren trekken. Soms zelfs komt het voor, dat er uit een dor geslacht een eenling tot Jezus komt, die eenling in zijn familie blijft. Maar als regel genomen gaat het door, dat de genade gemeenlijk in dezelfde geslachten volhardt, en dat het blijft: *u en uwen zade*. Niet altoos *u en uw kind*, maar wel: *u en uwen zade*, gerekend over meerdere generatiën.

Zelfs staat deze regel zoo vast, dat de Verbondsgenade zonder dezen regel ondenkbaar zou wezen, en de voortplanting der kerk zou zijn afge-

sneden. De kinderdoop rust dan ook geheel op deze wijze van het doen Gods. Gold die regel als regel niet, zoo zou elke grond ontbreken, om de kleine kinderen der geloovigen te doopen, en nooit mag men, om den *geestelijken* die voor den kinderdoop uiteraard alleen in het vermoeden van wedergeboorte ligt, den *rechtsgrond*, die alleen aan het Verbond kan ontleend worden, in de schaduw stellen. Immers, of een kindeken wedergeboren is of niet, weet ge niet; wat de kerk alleen beoordeelen kan is, of het geboren werd uit geloovige ouders, en in dit feit en *in dit feit alleen* ligt voor de kerk de *rechtsgrond* om tot den kinderdoop over te gaan. Hiermede is de kinderdoop natuurlijk niet sacramenteel verklaard, en om hem sacramenteel te verklaren moet ge altoos op ondersteelde wedergeboorte teruggaan; maar als de kerk voor de vraag staat, of ze een gepresenteerd kindeken al dan niet doopen zal, weet ze van den sacramenteelen grond, van dezen geestelijken grond in de ziel van dat kindeken niets hoegenaamd af, en dan kan ze alleen rekenen met het uitwendig waarneembare feit, dat het kindeken uit zoodanige ouders geboren is. Nu heeft natuurlijk wie het verband tusschen doop en wedergeboorte naspeurt, omgekeerd vooral den geestelijken, den sacramenteelen grond te onderzoeken, gelijk dit door den zoo vroeg ons ontnomen Kramer zoo keurig geschied is. Maar het resultaat van dat onderzoek mag en kan toch niets af- of toedoen aan den *rechtsgrond* van den kinderdoop in de kerk van Christus, en deze kan nooit anders liggen dan in den Verbondsregel, d. w. z. in den regel dat God de Heere zijn uitverkorenen gemeenlijk in genealogisch verband doet geboren worden.

Dat hierin *een genade* ligt, een daad van *gratie*, is duidelijk. Hierdoor toch zijn de geroepenen ten leven in den regel *in de kerk* geboren en groeien *in de kerk* op; en dit geboren en opgevoed zijn in dezen stilleren, minder wereldschen kring heeft gemeenlijk de uitwerking, dat de zonde niet zoo schril in hen uitbreekt, dat er vergelijkerderwijs in hen sterker stuiting van zonde is, en dat alzoo de gemeene gratie krachtiger in hen werkt, en dientengevolge maakt, dat ze bij het komen tot bekeering minder hebben af te breken. Iets *zaligmakends* ligt hier in het minst nog niet in; maar bij den bangen strijd, die in de ure der bekeering voor hen aanbreekt, hebben ze minder zondige banden te verbreken, en is het zich keeren tot den Heilige hun minder bang. Dit laatste feit zal niemand loochenen. Bij een die tot moord en doodslag kwam is de worsteling in de ure der bekeering vreeslijk niet om aan te zien; terwijl er onder de kinderen der geloovigen zijn, die van kindsaf zoo nabij het Koninkrijk leefden, dat hun ingaan in dat Koninkrijk soms plaats greep op een wijze en op een oogenblik, waarvan ze zich ternauwernood rekenschap konden geven.

Maar juist dit groote verschil mag en kan nooit daaruit verklaard, dat dit Christelijk opgroeiend kind niet geheel denzelfden stap had te doen dan die onverlaat; doch hieruit, dat wie minder ver afweek, een korteren weg terug heeft. Beiden zijn even volslagen dood geweest. Beiden zijn even absoluut lijdelijk alleen door God in het leven gezet. Maar de één stond op het oogenblik dat hij zich van dat nieuwe leven bewust werd, minder ver afgedoold op den weg van zonde, dan de ander. En dit nu was niet zijn doen, maar alleen vrucht van de gemeene gratie die God aan hem gewrocht had.

Deze gemeene gratie nu kan ons toekomen eerst *na* onze geboorte, reeds *in* onze geboorte, of zelfs reeds van ver *achter* onze geboorte; en juist op dit *laatste* geval komt het hier aan, overmits de geslachtssamenhang eerst door deze, reeds vóór de geboorte werkende, gemeene gratie voor het Genadeverbond beteekenis erlangt. Als een mensch ter wereld geboren is, valt in hem te onderscheiden tusschen datgene wat hij als wezen van zijn God ontving, en tusschen datgene wat hij als lid van ons menschelijk geslacht voor en door dat geslacht zich zag toekomen. Dit onderscheid spreekt duidelijk in de twee stukken der Gereformeerde Belijdenis: ten eerste dat ons ik, onze persoon, niet van onze ouders op ons overgeërfd, maar rechtstreeks Gods schepping is, èn ten andere dat onze aldus rein uit Gods hand voortgekomen persoonlijkheid krachtens den saâmhang met ons geslacht, erfschuld beliep en met erfzonde bevlekt werd. Deze beide leerstukken staan onder ons vast. Het eerste is de belijdenis van het Creatianisme tegenover het Traducianisme dat de Lutherschen voorstaan. Het tweede is het leerstuk van onzen saâmhang met ons Verbondshoofd Adam. En al is het nu, dat de belijdenis van het Creatianisme, meest voorgesteld als een inscheppen van een ziel in den reeds gereeden „vleeschklomp", voor de formuleering der termen, ook op grond der Heilige Schrift, wijziging behoeft, de *zaak* die er mee beleden werd, zullen de Gereformeerde kerken toch steeds vasthouden: Ons ik, onze persoonlijkheid is *geen* vrucht van generatie, maar *gave Gods*.

Hiervan nu uitgaande moet diezelfde onderscheiding ook toegepast op hetgeen de gemeene gratie in het Genadeverbond werkt. Die werking kan namelijk niet daarin worden gezocht, dat de ééne mensch anders dan de andere mensch uit de hand van zijn Schepper is voortgekomen. Wel ontkennen we niet, dat dit zoo is. Zeer stellig gelijken niet alle menschen, krachtens hun persoon en aanleg, op elkander, maar verschillen ze veeleer in *alles*. Een fabriek levert bij honderden en bij duizenden geheel gelijke producten naar vast model af; God nooit. Het werk onzes Gods kent het eenvormige niet. Zijns is een „veelvuldige wijsheid," en dies een „veel-

vormige schepping." Maar wat ontkend en betwist moet worden, is, dat door dit verschil in de schepping onzer persoonlijkheid, de één vatbaar, de ander onvatbaar voor zaligheid zou zijn. Wie dit toch stelde, zou hiermee alle mogelijkheid van schuld en van zedelijke verantwoordelijkheid wegnemen. De mensch als mensch, blijft ook waar hij valt, redbaar, en het persoonlijk verschil tusschen mensch en mensch voorzooveel dit aan onze schepping uit Gods hand hangt, brengt hierin geen de minste verandering. Staat het nu desniettemin vast, dat er reeds bij het geboren worden, een zeer sterk verschil kan bestaan, en gemeenlijk bestaat, tusschen de praedispositie van den één en van den ander, met het oog op zijn latere bekeering, zoo volgt hieruit, dat dit verschil uitsluitend te verklaren is, uit hetgeen zulk een mensch niet van God, maar *uit zijn geslacht* ontving, en kan de werking dier gemeene gratie, die hier plaats grijpt, niet in zijn persoonlijkheid als zoodanig gezocht worden, maar moet ze uitsluitend gezocht *in den plooi*, als we het zoo mogen uitdrukken, die zijn geboorte uit die en die ouders, uit dat en dat geslacht aan zijn persoonlijkheid gaf.

En zulks wel met deze vaste beperking, dat het verschil niet kan schuilen in een verschillende betrekking tot Adam, want onze erfschuld uit ons Verbondshoofd is voor allen gelijk, maar te zoeken is in die latere wijziging, die de afkomst en de geboorte uit een bepaald geslacht en uit bepaalde ouders aan deze persoonlijkheid gaf. Voor wat onze afkomst uit Adam betreft, *moet* het voor allen gelijk staan, omdat de gemeene gratie niet kan beginnen dan *na den val*. Maar zoodra de gemeene gratie optreedt, komt het verschil dan ook; en al gaan we slechts tot op Noach terug, dan maakt het voor een iegelijk onzer reeds verschil, of we onze afkomst hebben uit Sem, uit Japhet of uit Cham. Persoonlijk moge dit niet meer zijn na te gaan, maar op zichzelf is het verschil onloochenbaar. Sems kinderen hadden reeds *omdat ze* uit Sem sproten, iets voor, Chams kinderen, *omdat ze* uit Cham waren, iets tegen; en dit onloochenbaar onderscheid heeft zich van geslacht tot geslacht voortgeplant; eenvoudig wijl de werking der gemeene gratie sterker was in het geslacht van Sem, dan in de geslachten der Chameten.

Konden we nu bij elk kind des menschen dat ten leven kwam, van geslacht op geslacht teruggaande, het „boek zijner geslachten", gelijk Genesis het noemt, tot op Noachs zonen saamstellen, en bij elk geslacht uitwijzen, wie al dan niet ten leven verkoren was geweest, zoo zou gansch wonderbaar de Voorzienige zorge van God voor zijn verkorenen, door al den loop der geslachten heen, uitblinken. Maar dat kunnen we niet. Het is al te veel, zoo we tien geslachten kunnen terugrekenen, en van drie

vier geslachten weten, wie al dan niet tot God bekeerd werd. Verreweg de meesten kunnen zelfs dat niet. De overgroote massa weet alleen van vader en grootvader. Wat daarachter ligt schuilt meest in het duister, of is zóó zwevend en onzeker, dat het geen houvast biedt. Maar óók al wordt daardoor de blik op het Voorzienige werk Gods, dat achter onze geboorte ligt, veelal verduisterd, toch is zóóveel voor bijna allen duidelijk, dat ook hun voorgeslachten tot de kerke Gods behoorden, en de heilige Doop tot in het verleden van hun geslacht terugging; dat in de kringen van hun ouders de vreeze des Heeren gekend was; en meest ook, dat in het geslacht dat daar achter ligt zijns Naams gedachtenis bestond. Dit nu wijzigt het type van een geslacht. Gelijk nog onlangs uit de Minahassa werd medegedeeld, hoe de Christeninlanders in het derde geslacht een geheel ander en veel hooger menschelijk type vertoonen, zoo staat het vast, dat achter ons die geslachten, waarin de vreeze des Heeren, als we zoo zeggen mogen, door een reeks van geslachten een familiegoed was, gewijzigde neigingen, een gewijzigden zin, een mindere uitbotting van zonde, en in dit alles zedelijk *een hooger type* vertoonen. Niet alsof schoone burgerlijke gerechtigheid ook niet, atavistisch bijna, in *onbekeerde* geslachten uitkwame, maar bij deze geslachten staat er dan gemeenlijk verheffing in menschelijken trots tegenover of een afdrijven in week menschelijk gevoel, terwijl de teederder, ernstiger, ootmoediger gemoedsgesteldheid gemeenlijk alleen het eigendom werd van die andere familiën, door wier geslacht een heilige verkiezingslijn liep.

Krachtens den samenhang nu van *ziel en lichaam*, en niet minder krachtens den onberekenbaren invloed der *gewoonte*, zet zich zulk een gewijzigde levensvorm dan in zulke geslachten vast. De geheele menschelijke verschijning ondergaat in zulke familiën zekere wijziging. En als er dan weer een kind in zulk een geslacht geboren wordt, is de uitwerking van deze veredeling in den regel ook aan zulk een kind te bespeuren. In een tweede geslacht is dit eigenaardige nog versterkt, en gaat in nog weer versterkten vorm op het derde geslacht over. Zoo gaat het voort en voort. De werking der gemeene gratie op het ééne geslacht werkt na in het komende geslacht, en gaat straks weer versterkt over op het derde. En al is het dat huwelijken met andere familiën hier vaak storend inwerken, alsook dat persoonlijke ongerechtigheden dat werk der gemeene gratie in de geslachten niet zelden breken, ge zult daarom het oog voor dit werk Gods, dat atavistisch door de geslachten gaat, niet sluiten.

Als binnen den kring van het Genadeverbond zachter neigingen uitkomen, de hartstochten minder fel woeden, veel schrikkelijkheid uitblijft, en weldadiger levensvorm postvat, dan ligt dit voorzeker óók aan de opvoeding, aan den levenskring, aan den invloed der kerk en zooveel meer; maar toch zou het ondiep en oppervlakkig, en met heel de Openbaring

en Schrift in strijd zijn, bij dezen *na* de geboorte komenden invloed te blijven staan. Bezoekt God de zonde der vaderen aan de kinderen tot in het vierde geslacht, en doet Hij weldadigheid aan duizenden onder de nakomelingen van wie Hem liefhebben, dan moet ook hier tot *in* en *achter* de geboorte worden teruggegaan; dan moet erkend dat de geboorte in het Genadeverbond nog altoos met het *u en uwen zade* rekent, en moet eere gegeven aan de Voorzienige zorge van God voor zijn uitverkorenen, die tot in de herkomst uit de geslachten terugloopt.

XXIX.

De gemeene gratie in onze opvoeding.

> En hij, antwoordende, zeide tot hem: Heere, laat hem ook nog dit jaar, totdat ik om hem gegraven en mest gelegd zal hebben. LUKAS 13 : 8.

Als vrucht van ons vorig betoog mogen we instemming verwachten met onze bewering, dat *geslachtsherkomst* en *geboorte* uit *die* en *die* bepaalde ouders het werk der particuliere genade in het gevlei kan komen, en dat toch hetgeen ons daarin ten goede komt, t. w. *herkomst* en *geboorte*, zelf *niet* tot de particuliere genade behoort, maar tot de *gemeene gratie*. De strijd die zoo dikwijls gestreden is tusschen hen, die vasthielden aan een erfgenade, en hen die terecht beweerden dat „zaligmakende genade" *geen* erfgoed is, lost zich hiermede vanzelf op. Er is geen zaligmakende erfgenade, maar de gemeene gratie schuilt wel terdege ook in het erfgoed dat van onze ouders en voorouders op ons overkomt.

Toch is het verre van overbodig op de vaste *kenteekenen*, waardoor te onderscheiden valt of iets particuliere genade of gemeene gratie is, hier de aandacht te vestigen. Beide schijnen saam derwijs ineen te vloeien, dat verwarring voor de hand ligt. Dit kenteeken nu ligt hierin, dat *particulier* elke genade is, die uitsluitend aan de uitverkorenen ten deel valt; *gemeen* daarentegen elke gratie, die aan de ongeloovigen met de verkorenen gemeen kan zijn. Herkomst uit een goed geslacht en geboorte in een vergelijkenderwijs goed en vroom gezin houdt stellig een genade Gods in; edoch datzelfde goed valt niet alleen ten deel aan Jakob, maar ook aan Ezau. Beiden hebben Abraham, den vriend Gods, tot grootvader; beiden zijn uit Izaäk en Rebekka geboren, en toch vloeit deze genade alleen bij Jakob in de lijn der verkiezing in, niet bij Ezau. „Ezau heb Ik gehaat, en Jakob

heb Ik liefgehad." Gemeene gratie beteekent dan ook juist: aan verkoren en niet-verkoren personen *gemeen*. Hiermede hangt ten tweede saam, dat door dezelfde bedeeling, waardoor ons een gemeene *gratie* toekomt, ons ook kan toekomen een gemeene *disgratie*, als we ons zoo mogen uitdrukken. Herkomst en geboorte kan in ons voordeel, maar kan ook in ons nadeel zijn. Er kan een *genade*, maar er kan ook een *ongenade* in liggen. Van een der uitnemendste mannen, die God als Richter over Israël verwekte, lezen we, dat hij een „hoerenkind" was, en in de heilige geslachtslinie van den Christus stuiten we op Thamar, Rachab en Bathseba. Zoo kan dus dezelfde levensverhouding voertuig van gemeene gratie, maar ook voertuig van verdervenden invloed zijn, en het laatste kan aan verkorenen en niet verkorenen even *gemeen* zijn als de gratie. En in de derde plaats valt hier aan te merken, dat de gemeene gratie evenals de gemeene *on*genade zoowel prikkel ten verderve als instrument ten goede kan zijn. Laat God zijn verkorenen geboren worden uit een goddeloos geslacht en uit booze ouders, dan werkt de prikkel der tegenstelling, die uit diepe zonde tot te rijker bekeering leidt. En omgekeerd wordt een die den nek verhardt, geboren in een vroom geslacht, dan wordt hem het heilige van der jeugd af een laffe spijze, waarvan hij walgt. Bij een kind uit geloovigen huize, dat ten slotte den Heere verwierp, valt de opscherping tot bekeering het moeilijkst. Hij weet er alles van, en uw beste woorden missen op hem hun invloed. Deze drie saâmgenomen kunt ge dus zeggen, dat de gemeene gratie hieraan steeds te herkennen is, dat ze 1°. gemeen kan zijn aan verkorenen en niet verkorenen; 2°. dat ze werkt door een instrument dat zoowel ten goede als ten kwade kan strekken; en 3°. dat kwaad en goed beide middel in Gods hand kan zijn, zoowel om te zegenen, als om te verharden.

Dezelfde kenteekenen houden dan ook stand bij het *tweede* stuk der gemeene gratie waaraan we thans toekomen. Na *herkomst* en *geboorte* volgen *opvoeding* en *omgeving*. Hoe hard het ook schijne, ook deze beide werken, althans aanvankelijk, op zulk een wijze op het kind, dat het kind er zelf niets aan doen kan, en het is God, die ook dit aldus heeft gewild. Hij was de vrijmachtige Beschikker en Schepper, en evengoed als Hij Adam op eenmaal volwassen schiep, had Hij ook elk menschenkind volwassen in het leven kunnen doen ingaan; natuurlijk niet als kind van ouders, maar als nieuw geschapen mensch. Of ook, gelijk God Eva uit Adam schiep, maar zoo dat ook zij aanstonds volwassen was, zoo had dezelfde God ook daarna uit het voorafgaande geslacht het daarnavolgende in volwassen personen kunnen doen uitkomen. Alsdan zou elk nieuw geschapen mensch aanstonds zelf zijn positie hebben kunnen bepalen, en *opvoeding* zou er niet geweest zijn. Aldus echter heeft God het *niet* gewild.

Vrijmachtig koos Hij een heel andere wijze van voortbrenging. Niet als volwassen persoon, maar als hulpeloos wicht zou de mensch voortaan ter wereld komen, ter wereld komen geteeld en gebaard door vader en moeder, en daardoor in de eerste levensjaren geheel van vader en moeder afhankelijk zijn. Eerst zou het kind des menschen zelf een deel van de moeder zijn, haar vleesch en bloed, in haar wezen schuilende. Daarna zou het uitkomen, maar om aan de moederborst gevoed en op den moederschoot gedragen te worden. En zoo eerst zou het kind des menschen, met zeer langzame overgangen, allengs opgroeien tot zelfstandigheid, om ten slotte vader en moeder te verlaten, zelf te huwen, en alsnu zelf eenzelfde levensproces te vernieuwen, als waaruit hij zelf geboren was.

Voorts had God de Heere het kind des menschen aldus kunnen scheppen of doen geboren worden, dat het in de eerste levensjaren *geen* invloeden kon ondergaan, en *geen* blijvende indrukken in zich had kunnen opnemen. In dat geval zou de mensch wel zijn eerste levensjaren in staat van afhankelijkheid hebben doorgebracht, maar dat zou niet beslissen over zijn toekomst. Hij zou die opleidingsjaren dan doorleefd hebben als in gepantserden staat. Maar ook dat heeft God de Heere *niet* gewild. Integendeel, Hij laat den mensch geboren worden met een hart als was zoo week en zacht. Het jonge kind is voor indrukken uiterst gevoelig. Wat men met de moedermelk indrinkt, of wat ons, gelijk het volk zegt, met den paplepel wordt ingegoten, blijft ons vaak heel ons leven bij en op heel ons leven nawerken. Als kindeken stonden we daar machteloos tegenover. We wisten zelfs niet wat met ons gebeurde. We werden bewerkt zonder het zelf te weten. We ondergingen invloeden, die misschien ons leven zouden beheerschen, en waaronder we toch volmaakt *lijdelijk* verkeerden. Dit is, waarom het niet uitgesproken, voor ons gevoel iets ontzettends, en het laat zich volkomen begrijpen, dat een die straks den nek verhardt, er vermetel en goddeloosljk op stoft, dat het niet zijn schuld, maar Gods doen is, dat hij zoo slecht werd. En al weten wij beter, en al belijdt Gods kerk, dat de oorzaak *niet* in God ligt, maar daarin, dat de zonde ook in den organischen saamhang van geslacht op geslacht oversloop, het harde feit blijft niettemin vaststaan, dat de opvoeding aan niet weinigen ten vloek in plaats van ten zegen is geweest. Men kan zelfs verder gaan en zeggen dat, zoo de opvoeding, zonder nu slecht te zijn, toch in een verkeerd spoor wordt geleid, een geheel volk er door kan verzinken en ontaarden. Ook ten onzent *heeft* dit gevaar bestaan, en het is alleen aan de energie der vrije school te danken, dat dit booze kwaad althans ten deele gestuit is, en ook voor de toekomst met hoop op goed gevolg kan worden tegengestaan.

Is dit nu zoo, dan ligt ook hier de „gemeene gratie" voor het grijpen. Er is onderscheid, er is tegenstelling. In het machtig werk der opvoeding ziet ge nobele krachten ten goede, maar ook schadelijke invloeden ten kwade werken. Ge ziet dat op alle manier. Wie geboren werd onder een volk, dat het volksonderwijs ten goede geregeld had, deelt in de vrucht van dit goede; maar ook wie geboren werd onder een volk dat zijn volksonderwijs verdorven had, stond bloot aan schadelijken invloed. Geboren in een kring, die de kinderkens naar de kinderkamer pleegt te verbannen, opdat moeder rust en vader geen last zou hebben, was uw eerste vorming overgelaten aan gehuurde zorg, die schadelijk kon zijn, en die in elk geval de natuurlijke banden niet aantrok. Daarentegen geboren in een kring, waarin het regel is, dat de moeder *eerst* moeder en pas daarna *regentesse van haar huishouding* is, hebt ge *van jongs af de koestering ervaren der moederlijke liefde*, en zijn de natuurlijke banden bij u aangetrokken.

En daarbij komt dan al het verschil in opvoeding, dat uit het *persoonlijke* in de gesteldheid van ouders of voogden voortvloeit. Ouders die het best, en ouders die het maar zoo zóó met elkander vinden konden. Ouders in staat en bij machte, om aan uw opvoeding den vollen eisch te geven, of die door kleinheid van inkomen u onthouden moesten, wat hun hart u wenscht en hun inzicht noodig voor u keurde. Ouders met begrip van opvoeding, met opvoedend beleid en krachtigen opvoedingswil, of ouders die zwak van karakter, meer afdreven op hun gevoel, en met geen uitkomst rekenden. Ouders zelf hoog staande, en u alzoo een steun biedende, waarlangs ge u kondt opwerken, of ouders die u kwalijk steunen konden, omdat ze veeleer zelven steun behoefden. Ouders, om er dit nog bij te voegen, met fijn en nauw gevoel van verantwoordelijkheid voor dien God in wien ook hun kinderen gedoopt zijn, ofte wel ouders, den Doop hunner kinderen nauwelijks tellend, en meer hechtend aan het oordeel van vrienden of geburen, dan aan het oordeel Gods, nu reeds in de consciëntie, en straks in zijn vierschaar.

Welnu, onder alle deze verhoudingen is het slappe, booze en verkeerde uit de natuur, en wat staalt, sterkt, en verheft en opbouwt, vrucht der gemeene gratie, waardoor het verderf in de natuur onzer ouders gestuit werd. Zijn u nu de snoeren gevallen in een ouderlijk zinnen en bedoelen, dat u ten zegen was, en is de inwerking daarvan op uw eigen vorming merkbaar; ja, heeft deze invloed ten goede u, we zeggen niet bij uw *wedergeboorte* (*die* toch is absoluut *Godes*), maar bij het uitwerken uwer bekeering gesteund, dan is ook in dit deugdelijke wezen uwer opvoeding u een gifte van Gods erbarming, een geschenk zijner goedertierenheid, een volle teug uit den beker zijner gemeene gratie toebeschikt. Waarom dit goede u wel, en aan een ander van gelijke beweging, niet alzoo gegund werd, is ook hier het ondoorgrondelijk geheim van zijn vrijmacht. Maar

het feit *zelf* wordt hierdoor niet te niet gedaan. Niet alleen in herkomst en geboorte, maar evenzoo in een niet alleen vrome, maar ook verstandige, alzijdige en degelijke, beginselvaste opvoeding is de vrucht der gemeene gratie openbaar. De vraag, hoe de enkel *stuitende* werking der gemeene gratie uit onze verdorven natuur dit goede kan doen opkomen, laten we hier rusten, om die straks bij de inwerking van de gemeene gratie op den „nieuwen mensch" te bespreken. Op dit pas van onzen weg volstaan we met de aanwijzing, dat wie van kindsbeen af onder godvruchtige, ernstige, weldoordachte leiding mocht opgroeien, reeds daarin een zegen van zijn God ontving, en dat deze zegen, ook al ondersteunt die later uw bekeering, nochtans niet tot de particuliere, maar wel terdege tot de gemeene genade behoort. Altoos naar dat vaste kenteeken, dat ook een broeder of zuster, die niet tot bekeering komt, met u in hetzelfde voorrecht deelde.

Naast de *opvoeding* noemden we in de tweede plaats *de omgeving*, waarin we van kind man werden. Scherp, dit geven we toe, is de grenslijn hier evenmin bloot te leggen als de grenslijn tusschen *herkomst* en *geboorte*. Immers onze ouders behooren zelven tot onze omgeving, en vormen voor menig eerstgeboren kind vaak meerdere jaren lang schier zijn eenige omgeving; maar toch *opvoeding* en *omgeving* zijn twee verschillende begrippen. De opvoeding oefent een gewilden, opzettelijk bedoelden invloed, de *omgeving* oefent haar invloed *onwillekeurig*. Het is hetzelfde verschil als tusschen de uitwerking die de schaaf, en die de invloed van *de lucht* op het hout heeft. Wie hout schaaft bedoelt opzettelijk iets van het hout af te nemen. Vandaar ons woord: beschaving. Ook de lucht daarentegen kan op ongeverfd hout zeer sterk inwerken, en het doen verweren of vermolmen; edoch de werking der lucht is een geheel andere. Daar zit nòch wil nòch bedoeling achter. Want wel zijn er buiten vader of moeder ook in onze breedere omgeving vaak personen, die er zich op toeleggen, om op onze vorming, hetzij dan ten kwade, hetzij dan ten goede, in te werken, maar als broeder of zuster of andere familieleden, of bezoekers, zich hierop toeleggen, nemen ze deel aan onze *opvoeding*, en werken niet langer „alleen door in onze omgeving te verkeeren." Wat we uit onze omgeving opvangen gaat ongemerkt naar ons uit, en berust op de wet der *nabootsing*, die in onze natuur ligt. Al is het toch volkomen waar, dat de werking van den *nabootsenden* zin meest een tegenpool vindt in de afschrikkende werking, die een ons *niet* sympatiek voorbeeld in ons wakker roept, toch komen die aantrekkende en die schuwende kracht hier op uit een zelfde beginsel.

Vooral in de eerste kinderjaren werkt die nabootsende neiging sterk. Wat men ziet doet men na; wat men hoort, praat men na; wat men waarneemt, neemt men over. Bijna alle kinderspel rust op denzelfden

grondslag. Juist omdat het kind nog geen eigen leven heeft, bootst het het leven van zijn omgeving na. Gelijk een spiegel de beelden die voor het glas verschijnen, niet werkelijk maar nabootsend weergeeft, zoo ook spiegelt zich in het kinderleven het reëele leven der ouders af. Ouders, die ook bij de zorgvuldigste opvoeding, *niet* op de omgeving van hun kinderen letten, braken dan ook vaak met de eene hand af, wat ze met de andere opbouwden. Zelfs wie *verkeerde* familieleden, omdat ze familie zijn, te ongedwongen in de omgeving van zijn kinderen toelaat, heeft het zich zelf te wijten, als straks de schadelijke gevolgen uitkomen. Doch ook al heeft men de omgeving van zijn kinderen tot op zekere hoogte in de hand, toch heeft men dat nooit geheel. Broeders en zusters moeten saamleven en saamopgroeien, en zelfs de invloed van broeders en zusters, vooral van de oudere op de jongere is zoo ongemeen groot. Voorts is niet te ontkomen aan den invloed van wie in onze woning als dienstboden optreden, al mocht waarlijk bij het huren van dienstboden wel iets meer dan gemeenlijk geschiedt, om de kinderen gedacht worden. Buiten onze omgeving in engeren zin om, valt ook te rekenen met de omgeving van familieleden, van vrienden, van kennissen, van werkvolk op den winkel, en zooveel meer. Voorts is hier vooral van gewicht, de omgeving die een kind zich zelf kiest, onder de jongens en meisjes met wie het omgaat, met zijn schoolmakkers en speelgenooten. En eindelijk komt bij die omgeving zeker niet het minst in aanmerking, de omgeving van de kerk waartoe het kind door zijn doop behoort. Van alle deze samenstellende deelen van zijn omgeving, gaat op het kind invloed uit; een invloed soms zoo sterk, dat niet zelden de vrucht der opvoeding er geheel door gewijzigd wordt.

Ook hier nu geldt het, dat alle deze invloeden, die van deze zeer onderscheiden personen uit onze omgeving op ons uitgaan, zoowel ten goede als ten kwade kunnen werken. Er zijn oudere zusters en broeders die de jongere zegenen, er zijn er die ze verderven. Er zijn familieleden die het kind goed, er zijn er die het kind kwaad doen. Vrienden, kennissen, en ook dienstboden kunnen ons opheffen, maar ook verlagen. Kameraden en speelmakkers kunnen ons van het kwade aftrekken, maar ook naar het booze lokken. En ook de kerk waartoe we behooren, kan het heilige in ons ondermijnen, of ook het heilige in ons sterken. Het is steeds de mogelijkheid van een tweeledige uitwerking, die ons doet zinken of ons opheft. Is het nu dat uw lot viel in een omgeving, die op alle manier invloed *ten goede* op u uitoefende, om u tot ernst te stemmen, u zin voor het heilige te geven, degelijkheid van karakter in u aan te kweeken, en uw geest te richten op wat liefelijk is en wel luidt, dan is u hierin een ongemeen groot voorrecht geschonken, en dat boven zoo menig ander, die uit zijn

omgeving allerlei gif inzoog, door die omgeving verslapt werd in zijn innerlijk wezen, en zijn zondige, lage natuur er door voelde prikkelen. En wie nagaat, hoe één enkel verkeerd persoon in onze omgeving voor ons de duivel kan worden, die het booze in ons tot ontwikkeling brengt, die zal hoog met ons de genade onzes Gods roemen, zoo we voor deze demonen der verzoeking in onze omgeving werden bewaard. Waarom dit over andere *anders* beschoren werd, valt voor ons niet te doorzien; dat is evenals bij onze herkomst en bij onze opvoeding het ondoorgrondelijk mysterie van Gods vrijmacht. Maar een iegelijk, die dankend roemen mag, dat van kindsbeen af ook zijn omgeving ten goede op hem gewerkt heeft, kan hierin niet anders zien dan een zeer uitnemende gift van Gods gemeene gratie, waardoor straks, ook bij en in de bekeering, de vrucht zoo rijk kan zijn. En ook hier is er geen twijfel, of deze gift van Gods goedertierenheid behoort wel terdege tot de gemeene gratie, en *niet* tot de particuliere genade. Immers ook hier is het vaste kenteeken; want broeders of zusters die in dezelfde omgeving met ons opgroeiden, en dus hetzelfde voorrecht genoten, kunnen toch eindigen met den nek te verharden en te kiezen tegen den Heere.

Toch moet deze beschikking van onzen God over ons nog onder een ander oogpunt worden beschouwd. Niet alleen toch dat hetgeen waarop we wezen *vrucht* der gemeene gratie is, maar het is tevens *zelf* gemeene gratie. Wat we hiermede bedoelen is dit. Het is niet alleen een vrucht van de gemeene gratie die God in anderen werkte, maar het is tevens het middel waardoor de gemeene gratie in onszelven werkt. De zielkundige werking der gemeene gratie is in Gods Woord *niet* voor ons ontleed. Hoe het in den mensch toegaat, als God de drift der zonde, die jaagt naar de voleinding der boosheid, stuit en in haar werking verzwakt en tegenhoudt, kunnen we slechts bij benadering gissen. Maar zoo uiterst moeilijk als het voor ons is, om ons van deze verborgen werking, die God in ons hart werkt, een heldere voorstelling te maken, wat we zeer goed begrijpen kunnen, is dat God om de ontwikkeling der zonde in ons tegen te gaan, en haar als we zoo zeggen mogen, terug te dringen, invloeden gebruikt, die van buiten op ons werken. Het vuur kan gevoed, en dus versterkt worden door brandbare stof, die ge er mee in aanraking brengt, maar het kan ook getemperd worden door onthouding van zuurstof en brandstof, zelfs gebluscht worden door water of stikstof. Niets geeft u hier dan ook een zoo duidelijk beeld als hetgeen ge waarneemt bij een ernstigen brand. Eerst slaat de vlam uit, maar dan wordt de vlam uitgebluscht. Intusschen is daarom het vuur nog volstrekt niet vernietigd. Onder de met water gedrenkte oppervlakte gloeit en smeult de brandende massa nog altijd

voort. Roert ge er in met staak of stang, dan staat terstond de vlam weer uit, en moet er weer water op gespoten. En al naar gelang er weer zuurstof bij komt of de zuurstof van de lucht er van geweerd wordt, vlamt het vuur op of smeult het alleen inwendig. En zoo nu ook is het met ons hart. De vuurgloed der zonde zit er in, en slaat uit of wordt ingehouden, al naar gelang van hetgeen onze omgeving er op werken doet. Is dat stikstof, dan wordt de zonde onderdrukt; is dat zuurstof, dan vlamt de zonde in ons weer op. En juist naarmate het eene of het andere plaats grijpt, werkt in ons, of werkt niet de gemeene gratie. Geheel afgescheiden ook van de mystieke werking in ons hart, die de voleinding der zonde tegenhoudt, werkt de gemeene gratie ook door de uitwendige invloeden, die uit herkomst en geboorte, uit opvoeding en omgeving ons toekomen; en mag het nu zoo zijn, dat *deze* gezamenlijke invloeden op uw persoon ten goede werkten, dan hebt ge ook in alle deze dingen ***middelen*** te zien, waarvan God zich bedient, om de zonde in u ten onder te houden. Die ***middelen*** zijn dan de ***vrucht*** van de gemeene gratie die in u vooronders, ouders en omgeving werkte, maar tevens zijn ze zelve de instrumenten, waarvan God zich bedient, om door gemeene gratie de zonde te stuiten en te temmen in u.

XXX.

Beroep en Levenslot.

> Door groote luiheid verzwakt het gebint, en door slapheid der handen wordt het huis doorlekkende.
>
> PRED. 10 : 18.

De graad van kracht, waarmede onze zondige natuur de zonde bij ons tot uiting brengt, hangt dan, gelijk we zagen, tot op zekere hoogte af 1°. van onze ***herkomst*** uit het vaderlijk en moederlijk geslacht, 2°. van onze ***geboorte*** uit die en die bepaalde ouders, 3°. van onze ***opvoeding***, en 4°. van de ***omgeving***, waarin we zijn opgegroeid van kind tot man. Thans voegen we hieraan toe ons ***beroep*** en ons ***lot***. Niet natuurlijk om deze beide factoren van onze persoonsvorming bij het licht van Gods bijzondere Voorzienigheid te beschouwen, maar ten einde te doen uitkomen, hoe ook ***beroep*** en ***lot*** vaak middelen zijn waarvan God zich bedient, om de doorwerking van het zondegif in ons te temperen. Alleen door die tempering toch vallen ook deze beide factoren onder de ***gemeene gratie***.

De keuze van zijn ***beroep*** staat volstrekt niet in ieders eigen macht, en

dit zoo weinig, dat velen zich zelfs inbeeldden, *geen* Goddelijk beroep te hebben niet al; iets wat met name geldt van jonge mannen zonder vaste aanstelling, van renteniers, van gepensionneerde personen, en van ongehuwde vrouwen. En in zekeren zin moet erkend, dat in al zulken levensstaat het levensberoep nog niet, of niet meer, vast begrensd is. Onder *beroep* in engeren zin verstaat men eene dagelijks wederkeerende verbondenheid tot het verrichten van een arbeid, die gericht is op een bepaald doel. Aanstelling is geen vereischte. Een winkelier ontving van niemand aanstelling, en weet toch zeer wel, dat hij een vast beroep, met aangewezen doel, en telkens wederkeerenden arbeid heeft. In de menschelijke samenleving moet elken dag een onmetelijke massa arbeids verricht worden van allerlei aard. Die massa arbeids verdeelt zich onder hen die er in saamleven, en in dat deel arbeids dat ons hieruit is aangewezen, vinden we ons *beroep*; en alleen de gewoonte heeft, hoezeer ook ten onrechte, er het spraakgebruik toe gebracht, om de *huislijke* saamleving, en dus ook den huislijken arbeid, hierbij *niet* in rekening te brengen. Een winkelier heeft zijn huisgezin én zijn beroep, d. i. zijn winkel. Een naaister, die een enkelen dag op naaien in een gezin is, wordt geacht een *beroep* uit te oefenen. Maar de huismoeder, die in dat zelfde gezin elken dag van 's morgens vroeg tot 's avonds laat bezig is, heeft naar dat foutieve spraakgebruik, zulk een beroep niet. Deze engere opvatting heeft haar oorzaak in tweeërlei. Ten eerste hierin dat men bij *beroep* meer aan den *man* dan aan de *vrouw* denkt; en ten andere dat men bij beroep denkt aan iets waardoor men zijn brood verdient, of waarin men zijn bestaan vindt. Toch ligt in het begrip van beroep noch het één noch het ander. Een weduwe kan evengoed aan het hoofd van een winkel of kleine fabriek staan, als dit vroeger haar man deed; en al zijn er schrijvers en kunstenaars die met hun werken niet alleen niets verdienden, maar soms nog schade leden, toch konden ze daarom zeer wel zijn: schrijvers of kunstenaars *van beroep*.

Geheel het menschelijk leven als zoodanig overziende, en niemand uitsluitende, hebben we dus volle recht, om te dezer plaatse onder beroep alle geregelde bezigheid te verstaan, waaraan we dagelijks onze kracht en onzen tijd te wijden hebben; en in dien zin nu is niemand *zonder* beroep, en is het juist een fout van zoo velen dat ze hun *beroep* niet inzien. „Ik doe nu maar niets, want ik wacht op een betrekking". „Ik doe nu niets meer, want ik heb mijn pensioen". „Ik heb niets uit te voeren, want ik leef van mijn rente". „Ik heb niets te doen, want ik leef nog bij vader thuis", — zijn altegader uitingen van gemis aan roeping en aan plichtsbesef. *Een ieder* moet werken; moet werken elken dag, moet werken met alle kracht; hetzij tot verhooging van eigen persoonlijke waarde, hetzij om anderen bij te staan, hetzij om anderer verwaarloosde belangen

waar te nemen; en wie weet, hoe onbegrijpelijk veel nog elken dag ongedaan bleef, dat toch op afdoening wachtte, kan het niet genoeg betreuren, dat door zoo veler metsdoen van elken morgen tot elken avond zulk een ongelooflijke schat van menschelijke levenskracht teloor gaat. In het onderhavig verband van ons *beroep* sprekende, verstaan we daaronder derhalve *alle* geregelde bezigheid, waaraan we dagelijks onzen tijd en onze kracht te wijden hebben, in of buiten vaste betrekking, met of zonder loon, buitenshuis of in den huislijken kring.

Dit *beroep* nu is zeer uiteenloopend van aard, en voor allerlei soort van menschen geheel verschillend, maar oefent juist door dat sterke onderscheid op elks persoonsvorming een zoo sterken invloed uit. Dit is zoo waar, dat, in het groot genomen, de hoofdberoepen zelfs op de uitwendige verschijning van den mensch hun stempel afdrukken. Onder een gezelschap dat saam op een boot reist, herkent ge, ook zonder iemand persoonlijk te kennen, al spoedig wie de predikant, wie de notaris, wie de dokter, wie de schoolmeester, wie de winkelier van het dorp is. Ook al dragen allen een gewone burgerkleeding, toch verraadt uitdrukking van het gelaat, wijze van optreden, manier van spreken en houding, al spoedig met wien ge te doen hebt. Aan zulk een beroep is nu gemeenlijk ook een *zedelijke* zijde. We bedoelen hiermede, dat elk beroep zijn eigenaardige verleidingen medebrengt, maar ook zijn eigenaardig schild tegen allerlei zonden biedt. Een winkelier b. v. moet heel den langen lieven dag in zijn winkel blijven; de verleiding om veel uit te gaan, en in de gelagzaal om te dolen, bestaat dus voor hem niet. Daarentegen is het achtste gebod gedurig worstelend met zijn conscientie. — Een predikant wordt door zijn beroep niet afgeleid van de uitwendige godsdienstvormen; integendeel, zijn beroep roept hem telkens naar het vrome terrein; maar omgekeerd ligt het gevaar voor Farizeïsme op zijn weg. Een naaister die uit naaien gaat, kent minder dan een dochter in den huize de verleiding tot verbeuzelen van haar tijd, maar haar gaan van huis in huis stelt haar aan het gevaar bloot van achterklap en misbruik van vertrouwen. En zoo kan van ieder beroep gezegd, dat het ééne beroep meer, het andere minder, zekere verleiding *tot* zonde, en zekere beschutting *tegen* zonde met zich brengt. Gemeenlijk heeft dit nu de uitwerking, dat een ieder scherp gekant staat tegen de zonde waartegen zijn beroep beveiliging aanbiedt, en daarentegen lichter telt de zonde die zijn beroep smakelijk maakt. Toch moest het omgekeerd wezen. Juist tegen die zonde, waartoe ons beroep zekere verleiding met zich brengt, moesten we ons dubbel scherp wapenen, en eer ten opzichte van zonde waaraan we door ons beroep *minder* bloot staan, toegeeflijk wezen. Maar hoe dit ook zij, feit blijft het, dat ook ons *beroep*, en dat in

geen geringe mate, inwerkt op onze *zedelijke* vorming, nu nog buiten zaligmakende genade genomen.

Ook die verdeeling van het *beroep* onder menschen is nu in Gods hand. Dat David eerst herder van beroep is, en daarna het beroep van koning ontvangt, is Gods bestel. Verwarring voor ons besef komt daarin alleen, wanneer het een beroep geldt, dat we zelven te kiezen hadden. „Wat zal ik worden?" is de groote levensvraag, die elken jongen bezig houdt en het ouderhart vaak met kommer vervult. En al is het dat het jonge meisje deze vraag minder openlijk stelt, ook voor haar toch hangt aan die vraag wel terdege haar toekomst. En ook later nog, als men in het ambt getreden is, keert die zelfde vraag weder, zoo dikwijls men voor de keuze staat, om òf te blijven waar men is, òf van standplaats te veranderen. Dan kiezen wij, en vergeten om die keuze, dat het toch God is, die over ons beschikt. Die tegenstelling tusschen onze keuze en Gods bestel kunnen we dan op het oogenblik zelf niet anders dan in het gebed te boven komen; maar als we een tiental jaren verder zijn, en terugzien op die keuze in ons verleden, wordt het toch voor de meesten duidelijk, dat God *voor* hen en *door* hen gekozen heeft. Van die waarheid hier uitgaande, stellen we alzoo, dat het God is, die, als albestierend Koning, ons beroep voor ons bepaald heeft, en die bepaling van ons beroep ook met onze *zedelijke* vorming in verband zette. Strekt alzoo ons levensberoep, om ons op te heffen, om ons verleiding te sparen, om ons prikkels tot wat lieflijk is en wel luidt te geven, zoodat de booze vuurgloed der zonde in onze verdorven natuur eer *gedempt*, dan aangewakkerd wordt, zoo is ons beroep in Gods hand een middel, om de gemeene gratie, die de zonde stuit, in ons te doen werken.

In het gemeen nu kan dit van *elk* beroep gezegd worden. Luiheid, zoo oordeelt de volkswijsheid in haar spreekwoord, *luiheid is des duivels oorkussen*. Juist het beroep nu geeft arbeid, arbeid onder zeker verband, arbeid die ons bindt aan zekere orde en regelmaat. Zulke arbeid bant ledigheid, onderdrukt de willekeur, leert zich onderwerpen aan zekere tucht des levens, en is als zoodanig reeds een der machtigste factoren waarvan God zich bedient, om het uitbreken der zonde tegen te gaan. Uitgangsdagen, als er *niet* gewerkt wordt, zijn gemeenlijk dagen van veel grover uitspatting, dan dagen van geregelden dienst. Terstond na den val wordt aan Adam dan ook de *arbeid* opgelegd als straf, ja, maar als voorbehoedmiddel tevens. Arbeid is het prophylactisch middel tegen de heerschappij der zonde in ons hart. Hard werken beneemt vaak den tijd om op zonde te zinnen, en aan zonde te denken. Iemand die het geluk had, van der jeugd af aan, tot hard werken verplicht te zijn, ontving in die

verplichting dan ook een ongemeene gift van gemeene gratie. En ouders, voogden en onderwijzers, die hun kinderen, pupillen of leerlingen, laten „lummelen en scharrelen", zooals de leelijke woorden voor dit leelijke nietsdoen luiden, en hen niet van meet af aan geregelden arbeid gewennen, staan schuldig niet alleen aan het verspelen van de toekomst hunner kinderen, maar ook aan hun zedelijk bederf. De „tucht" waarop de Sprenkendichter gedurig wijst, is niet het minst de tucht van den geregelden arbeid, en wie zichzelven in hooger zin liefheeft, zal God danken, niet als hij niets te doen heeft, maar als hij het druk heeft, want drukke arbeid is een schild tegen het kwaad.

Doch ook afgezien van de „gemeene gratie" die in den arbeid van alle beroep als zoodanig schuilt, ligt ook in bijzondere beroepen soms een buitengewone gemeene gratie, waarvoor we onzen God, zoo ze ons te beurt valt, te danken hebben. In zeer breede klasse der maatschappij is de vrouw in haar beroep zooveel meer beveiligd dan de man. Neem een opperman, die elken morgen als nauwlijks het licht aan den hemel staat, zijn deur uit moet, heel den dag steenen op een hoopje stapelt, en ze op zijn schouders beurt, en naar den metselaar opdraagt, om eerst 's avonds laat, als de dag doorleefd is, huiswaarts weder te keeren; en vergelijkt daarmede de vrouw van dien opperman, die stil thuis bleef, geen steenen van den hoop, maar haar kinderen uit het bed tilde, ze wiesch en kleedde en verzorgde, en met allerlei afwisselenden arbeid bezig was. Wat waren die steenen niet doodend voor het menschelijk hart, en wat kon dat stille bezig zijn thuis het hart van die vrouw niet vormen en ontwikkelen. Of ook van twee broërs wordt de één predikant en gaat de ander het leger in of gaat varen op zee. Hoeveel heerlijke indrukken uit hooger levenssfeer ontving nu niet de één, aan wat gelegenheid tot verleiding stond niet de ander bloot. En zoo zal men heel het leven doorgaande, telkens vinden, hoe de één in zijn beroep een natuurlijk middel vindt, om zich te verlustigen in en bezig te zijn met hooge, heilige, verteederende dingen, terwijl de ander in de eentonigheid van zijn stoffelijk beroep dreigt onder te gaan; en evenzoo dat de een door zijn beroep bij braafheid en deugd gehouden wordt, terwijl de ander juist door zijn beroep aan allerlei onzedelijke verleiding is blootgesteld.

Ook hier het mysterie! Wat toch is de bewegende oorzaak, dat de een een zoo gelukkige roeping ontving, de ander een zoo gevaarlijke, en dat met een verschil dat vaak uitliep op zedelijke verheffing voor den één en op zedelijken ondergang voor den ander. En ook hier antwoordt God niet van zijn heilig doen, en hebben wij ons eerbiedig voor Hem in het stof te buigen. Maar dit staat dan toch vast, dat wie een gelukkig beroep

ontving, een beroep dat hem opheft en adelt, daarin een' gunste, een gift van zijn God heeft te zien, en dat hij schuldig is zijn God daarvoor de offerande van zijn dank te brengen. Dan is het toch dit *beroep*, dat in Gods hand, als een der factoren werkt, om zijn booze verdorven natuur niet tot haar volle uiting te doen komen, maar integendeel die in haar sluimerende boosheid te *onderdrukken*, te *stuiten* en te *temmen*. En wie straks als kind van God, aan zichzelven ontdekt, tot de verlossing doorbreekt, zal er van achteren zijn God om loven en voor verheerlijken, dat Hij ook in dit zijn *beroep* den teugel aan de boosheid van zijn hart aanlegde, en hem alzoo voor te diepe zelfverlaging en voor te grove uitspatting bewaard heeft. En dat we ook hier metterdaad voor een factor der *gemeene gratie* staan, blijkt overtuigend hieruit, dat ook anderen die teloor gaan, door God in zulk een zelfde beroep geplaatst werden, en dat zulk een steunend en verheffend beroep volstrekt niet alleen aan zijn kinderen is voorbehouden. *Herder* te zijn is een beroep dat stellig verheft, en toch is niet alleen David een *herder* geweest, maar was Nabal het in zijn dagen evenzeer. Alleen David is door dit zijn beroep gesteund en gesterkt, terwijl Nabal er door verleid is tot dieper zonde.

Geheel hetzelfde nu geldt evenzoo van ons *lot*.

Onder *lot* verstaan we hierbij èn de gelukkiger of minder gelukkige levensconditie waarin we geplaatst zijn, èn de lotgevallen die ons in ons leven overkomen. Reeds het algemeene levenslot is onder menschen zoo geheel verschillend. Geboren te zijn onder de Afridi's, op de glooiingen van het Himalagebergte, of in de vlakte van deze lage landen, geeft op zichzelf reeds een geheel andere levensconditie. Ook binnen ons land maakt het zulk een aanmerkelijk verschil of ge geboren zijt als bewoner van het stille platteland, of als ingezetene van onze woelige steden. In die steden en dorpen zegt het weer o, zoo veel, of ge geboren waart onder de standen van hooge ontwikkeling, of onder de lagere standen met hun kommer en zorgen. Ook de geldelijke positie graaft tusschen mensch en mensch zulk een diepe klove. Er zijn gezinnen die van vijf gulden in de week leven moeten, er zijn er andere, die over honderd en meer gulden in de week beschikken. Ruime woning met voor ieder een eigen vertrek, of enge behuizing zoodat allen saam in één vertrek moeten leven, heeft zoo ongeloofljken invloed op heel onze vorming. En zoo zouden we kunnen voortgaan met het verschil van levensconditie en levenslot in al zijn ontzettende tegenstellingen te teekenen, om het voelbaar te maken, wat sterke invloed reeds hierdoor op mensch en mensch voor heel zijn vorming wordt uitgeoefend. „Rijkdom en armoede geef mij niet, voed mij met het brood mijns

bescheiden deels", zal ook hier wel de leus der hoogste wijsheid blijken, in zooverre én armoede én rijkdom veel meer verleiding tot zonde met zich brengen dan het matige, maar onbezorgde leven. Doch wat maatstaf ge hier ook aanlegt, te ontkennen is niet, dat we ook in ons levenslot, d. i. in de algemeene levensconditie, een dier machtige factoren voor ons hebben, die van alle zijden op onze *zedelijke* vorming inwerken. De één is door zijn levensconditie verlaagd of verdierlijkt, de ander in den band gehouden en op een stil en deugdzaam leven gericht.

En hetzelfde mag gezegd van onze lotswisselingen of lotgevallen. Hier een kind, dat alleen in huis opgroeit, en als éénig kind bedorven werd; ginds een ander dat in een breeden kring van broeders en zusters vroeg het wijken voor ouderen, het dienen van anderen, en den eisch van het saamleven leerde. Het ééne kind behield zijn zorgende moeder, tot hij als volwassen man het huis verliet; het andere heeft nooit zijn moeder gekend, of haar te vroeg verloren, om ooit haar liefde te kunnen beantwoorden. En met dat breed verschil van lotgeval gaat het heel het leven door. Sterk van gestel de één, zwak en ziekelijk de ander. Den een rijdt het karretje, gelijk men zegt, op een zandweg, de ander moet levenslang tegen den stroom oproeien. Den één gaat alles voor den wind, de ander blijft een worstelaar tot den einde toe. Lijden hoopt zich op het hoofd des éénen saam, terwijl de ander nooit anders dan op zonnige paden wandelt. Verdriet, smart en rouwe zal bij den één het hart doen verstijven, somber stemmen en verbitteren, terwijl de ander vervroolijkt wordt door nooit eindigenden voorspoed.

En ook hiervan is de invloed op onze zedelijke vorming zoo ongemeen groot. Niet alsof voorspoed altoos verhief en lijden altoos neerdrukte, of ook omgekeerd, lijden altoos heiligde en geluk bestendig luchthartig maakte. De uitwerking is even verschillend als er verschil van karakter onder menschen is. Maar *invloed* heeft de lotswisseling zeer stellig, en niet het minst wordt onze persoonlijkheid door al zulke ingrijpende wisselingen van ons levenslot gevormd en bepaald. Mag het u nu gebeuren, dat u, als kind van God, reeds voor uw toebrenging een lot ten deel viel, waarin beurtelings de beker der vreugde en beurtelings de beker des lijdens u zóó aan de lippen werd gezet, dat het evenwicht, ook waar het verbroken was, telkens weer hersteld werd, en lief en leed in juiste schoone evenredigheid saamwerkten, om u tot ernst te stemmen, en van wat laag is en gemeen af te houden, ja, veeleer tot wat hoog en edel is, op te leiden, dan verheft uw hart zich, bij den terugblik op dat leven vanzelf in dank en in aanbidding tot uwen God en Vader, die u zulk een sterkend en verheffend

levenslot beschoren had. Ook hier toch ligt de verklaring van dit verschil in levenslot alleen in Hem, die het over u gehengde, en kunt ge het mysterie niet doorgronden, dat u zooveel rijker dan menig ander zegende; maar wel voelt ge te sterker aandrang om in dank en lofzegging de liefde uws Gods te eeren, die zich in zoo schoone evenredigheid naar u toebewoog. En evenmin is het twijfelachtig, dat ge ook in uw levens*conditie* en in dit uw levens*lot* niet met particuliere genade, maar welterdege met *gemeene gratie* te doen hadt, want immers het vaste kenteeken gaat ook hier door, dat gelijke levensconditie en gelijk levenslot, als u beschoren werd, ook aan anderen werd toebedeeld, die zich nochtans tegen deze liefde van hun God verhard hebben.

Het feit ligt er toe, hoe ontzettend het ons ook schijne, dat de één door zijn levensconditie en levenslot in omstandigheden wordt geplaatst, die de zonde in hem aanwakkeren en de vlam der zonde uit zijn hart doen uitslaan, terwijl de ander verkeerde in omstandigheden, die juist omgekeerd de zonde in hem ten onder hielden, de verleiding afweerden, en hem prikkels ten goede boden. Maar even vast staat het, dat er kinderen Gods zijn, die opgegroeid onder even ongunstige omstandigheden, soms tot bange zonde uitbraken, en straks door te sterker reactie tot te dieper bekeering kwamen; en dat er anderzijds kinderen Gods waren, die, achter het schild der gemeene gratie in hun levensconditie en levenslot veilig, bijna zonder eenige grove uitspatting in zonde den weg des heils betreden mochten. De zedelijke factor, die hier ter sprake kwam, is alzoo geenszins beslissend ter zaligheid. Hulpmiddel is ook deze gemeene gratie; nooit iets meer, nooit iets anders. Maar de uitkomst toont dan toch, dat verreweg de meeste geloovigen langs dezen door gemeene gratie toebereid en geleid werden, en dat het altoos een uitzondering blijft, zoo een verkoren kind van God eerst door de bange wegen van ontzettende zonde gaat, om straks door reactie daartegen tot een plotselinge, aangrijpende bekeering te komen.

Het is uit dien hoofde zoo verkeerd, indien men dezen weg „door reactie tegen bange uitspatting in zonde", straks gevolgd door een hartschokkende bekeering aan allen ten regel wil stellen. Deze weg der reactie moge ons meer in het oog springen, en nog wonderbaarder dan de weg door een zachte koelte de almacht van Gods genade doen uitkomen, toch is hij niet de gewone, noch de meest gekende. De meest gewone en meest gekende weg onzes Gods in de toeleiding der zijnen houdt verband met de voorafgaande werking zijner gemeene gratie. Een gemeene gratie waardoor God in het leven, dat aan de bekeering voorafgaat, de booze natuur derwijs breidelt, temt en intoomt, dat geen krachtige reactie kan opkomen, ja, dat velen, in hun verleden terugglurende, en in hun vroeger leven

terugleven, nog steeds bidden om het oogenblik te mogen ontdekken, waarop hun overgang plaats greep. En deze *gemeene gratie* werkt God de Heere op allerlei manier door herkomst en geboorte, door opvoeding en omgeving, maar ook door *beroep* en *levenslot*.

XXXI.

De genademiddelen.

> Want het is onmogelijk, degenen die eens verlicht geweest zijn, en de hemelsche gave gesmaakt hebben, en des Heiligen Geestes deelachtig geworden zijn, en afvallig worden, die, zeg ik, wederom te vernieuwen tot bekeering.
>
> HEBR. 6 : 4 en 6a.

Thans zijn we toe aan een ingewikkeld vraagstuk, waarover nog steeds niet het noodige licht is verspreid. Dat herkomst en geboorte, beroep en levenslot, niet op de *wedergeboorte*, maar dan toch op den *vorm* van onze *bekeering* gewichtigen invloed oefenen, mag, na de voorafgaande uiteenzetting, wel als vaststaande worden aangenomen; onderwijl ieder toegeeft, dat al hetgeen in deze vier factoren werkt, behoort tot het terrein der „gemeene gratie", en niet tot dat der „particuliere genade". Gaan we nu intusschen op dezelfde lijn voort, dan komen we thans te staan voor de heel andere vraag, als hoedanig we de werking der dusgenaamde *genademiddelen* hebben te beschouwen, voor zoover ook dezer werking aan de bekeering voorafgaat, én uitgaat op *verkorenen* zoowel als op *niet*-verkorenen. In *ongelijke* mate (dit dient er bijgevoegd) maar in *zekere* mate dan toch heeft elk kind van God dat eerst op gevorderden leeftijd tot bewuste bekeering kwam, vóór zijn bekeering zekeren invloed ondergaan van de Heilige Schrift, van de Kerk van Christus, van de Christelijke ideeën en van tot Christus bekeerde personen; en het zijn niet het minst deze inwerkingen en invloeden op zijn persoon, die in de ure zijner toebrenging in Gods hand als nawerkende middelen dienst deden, om hem tot Jezus te leiden. Ja, de invloed van deze werkingen op de bekeering was meestal derwijs overwegend, dat de meesten schier uitsluitend uit *deze* middelen den *vorm* hunner bekeering plegen te verklaren.

Het ligt dan ook voor de hand, dat voor het doorbreken der bekeering *deze* soort middelen volstrekt onmisbaar zijn. Al trekken we toch alle deze middelen in hun centrum, d. i. in *het Woord* samen, ieder geeft toe, dat er *zonder het Woord* geen bekeering denkbaar is. „Het geloof, als daad

genomen, is uit het gehoor, en het gehoor is uit de prediking van het Woord Gods". Zelfs staat *het Woord* hier zoozeer op den voorgrond, dat, zoo ge „toebrenging, bekeering en heiligmaking", gelijk oudtijds veel geschiedde, onder het ééne wijde begrip van „wedergeboren worden voor den hemel" saamvat, ge met volkomen juistheid zeggen kunt, dat het herboren worden van heel onzen persoon voor den hemel plaats heeft door *het Woord*. Iets waarbij dan te denken is, niet uitsluitend aan de predikatie, maar ook aan de lectuur van het Woord, en niet het minst aan al de afgeleide werkingen die in gesprek en levensgewoonte van *het Woord* uitgaan. Nemen we daarentegen „wedergeboorte" in engeren zin, ter aanduiding van het eerste inbrengen van het nieuwe leven, dan zijn wel bij de eigenlijke wedergeboorte alle invloeden buiten rekening te laten, maar keeren ze te sterker en te beslister bij onze *bekeering* en bij onzen *wasdom* in Christus terug, en zelfs in de heidenwereld is elke overgang tot Christus volstrekt onmogelijk, tenzij de prikkel van *het Woord*, in wat vorm ook, voorafgegaan zij. Er moet aanraking met de kerk van Christus, door haar geschriften, haar gerucht, haar leden, of haar missionarissen geweest zijn, of het komen tot Christus is voor een Heiden ondenkbaar.

Over de wedergeboorte in engeren zin vermeten we ons niet ten opzichte der Heidenen ook maar één woord te zeggen, en het komt ons voor, dat een iegelijk die zich hierover een oordeel aanmatigt, de grens van het geoorloofde overschrijdt. Reeds in de 16de eeuw schreef à Lasco, de hervormer van onze Nederlandsche kerken in Engeland: „Ik ben niet zoo wreed van hart, dat ook ik niet soms mijn gedachten laat gaan over die millioenen en millioenen, die buiten Christus in de Heidenwereld geboren worden." En steeds hebben ernstige Christenen, die zich niet binnen hun enge muren opsloten, ook over dit pijnlijk vraagstuk hun peinzen laten gaan. Als vanzelf onderscheidde men dan tusschen de kleine kinderkens, die wegsterven zonder ooit tot helder bewustzijn te zijn gekomen, en tusschen de ouderen die den volwassen leeftijd bereikten. Wat nu die volwassenen betreft, zoo neigden velen er toe, om althans enkele uitnemende Heidenen, zooals Plato en Cicero onder dezulken te rekenen, op wier zaligheid men hopen dorst. Van rechtzinnige zijde is hierop echter steeds geantwoord, dat men tot zulk een uitspraak niet alleen, maar *zelfs* tot zulk een gissing alle recht miste, overmits men hierdoor in lijnrechte tegenspraak met de Heilige Schrift kwam. Betuigt de Heilige Schrift ons, dat er maar één naam onder den hemel gegeven is waardoor een mensch kan zalig worden, t. w. de naam van Christus Jezus, dan komt het ons niet toe hierop voor Plato of Cicero een uitzondering te maken. Iets wat te beslister moet worden uitgesproken, omdat niet weinigen deze zelfde

theorie ook thans toepassen op hen, die in ons eigen midden buiten den Christus wegsterven, en zoowel zijn Godheid als de Verzoening door zijn offerande steeds hadden geloochend, bestreden en als verwerpelijk ten toon gesteld. Wij, Christenen, hebben ons stiptelijk aan *het Woord* te houden, en missen elk recht, hierop uitzonderingen te maken. En zulke uitzonderingen wijzen we dan ook af, in het minst niet uit gemis aan deernis of uit hardheid van hart, maar overmits we ons eigen geloof ondermijnen en breken zouden, bijaldien we, buiten de Schrift om, en in strijd met haar stellige uitspraken, een *tweeden weg des heils* als mogelijk stelden.

Maar anders kwam natuurlijk de vraag te staan, als er sprake viel, niet van de volwassen Heidenen, maar van de kleine kinderen, die onder Heidenen, Joden of Mahomedanen zeg vóór hun tweede jaar wegsterven. Op deze is de regel der Schrift, dat alleen wie den naam van Jezus aanroept zalig kan worden, *niet* toepasselijk. Bij zulk een klein wicht toch is ook onder ons van een *belijden* van Jezus nog geen schijn of schaduw aanwezig. Hier moet men dus van tweeën één doen: óf den gestelden regel *niet* toepasselijk verklaren, óf wel *alle* onze kleine, vroeg wegstervende kinderen in de zaligheid insluiten. Dit laatste nu doet niemand en men geeft grif toe, dat zulke kleine wichtjens ter zaligheid *kunnen* ingaan, ook al hebben ze nooit van Jezus gehoord. Zijn ze nu nochtans met ons in zonde ontvangen en geboren, en daarom der verdoemenis onderworpen, zoo volgt hieruit, dat God dezulken op een voor ons onbegrijpelijke wijze moet wederbaren, met het geloofsvermogen begiftigen, en hun deel moet geven aan de heilgoederen van Christus. En op dien grond nu is het, dat niet weinigen, met name in Amerika, thans neigen en overhellen tot de stelling, dat *alle* zulke kinderkens, niet alleen onder ons, maar ook onder Heidenen, Joden en Mahomedanen, voor hun sterven door God ten leven verwekt worden. Hoeveel er echter in zulk een stelling zijn moge, dat ons menschelijk hart toespreekt, toch heeft geen Christelijke kerk haar ooit in de Belijdenis opgenomen, en mag niet verzwegen, dat wie zoo spreekt, meer beweert, dan hij verantwoorden kan. Vooreerst toch is onzerzijds nooit geleerd, dat *alle* onder ons vroeg wegstervende kinderkens zalig worden, maar alleen de uitverkorene. Dit nu sluit voor ons besef wel geen enkel kindeken uit, want *ze kunnen* allen verkoren zijn; maar het stelt de zaak toch in een ander daglicht. In de tweede plaats belijden onze kerken, dat *„geloovige ouders"* deze hope bij het vroeg wegsterven van hun kinderkens hebben mogen, en ze zeggen ditzelfde volstrekt *niet* van de „ongeloovige ouders". Haar uitspraak houdt verband met het *Verbond* en de *Verbondsgenade*, waar de Heidenen, Joden en Mahomedanen natuurlijk buiten vallen. En in de derde plaats ontbreekt alle rechtstreeksche aanduiding in de Heilige Schrift, waaraan we het recht zouden kunnen ontleenen, om zoo ver reikende stelling als

stellige waarheid te verkondigen. Hiermee is niet gezegd, dat het *tegendeel* vaststaat. Ook wie het tegendeel staande houdt, zegt meer dan hij verantwoorden kan. Immers de mogelijkheid, dat God een kindeken wederbaart, geheel onafhankelijk van alle tusschenkomende middelen, moet worden toegegeven, en dit zoo zijnde, kan niemand bewijzen, dat God ditzelfde wonderbare werk ook niet buiten het verbond zou *kunnen* tot stand brengen. Zelfs heeft het lieflijke der gedachte iets wat aantrekt. Maar verder gaan, kunnen en mogen we niet. Niemand weet wat God in het verborgene doet of niet, tenzij Hij zelf het ons openbaart; en ten deze ontbreekt alle ook maar eenigszins stellige openbaring. Ons blijft het daarom voorkomen, dat we ons op dit punt van elke uitspraak vóór of tegen, te onthouden hebben, en geheel dit gewichtig stuk aan onzen God hebben over te laten, wiens ondoorgrondelijke ontfermingen ons diepste mededoogen zoo zeer verre te boven gaan. Alleen wat de volwassenen betreft, kunnen en moeten we, op grond der Heilige Schrift, stellig en beslist spreken, en dan geldt onveranderlijk de regel: Alleen wie den naam des Heeren aanroept zal zalig worden.

Daar alzoo bij de volwassenen de voorbereidende werkingen der genademiddelen voor het komen tot bekeering onmisbaar zijn, staan we alsnu voor de vraag, of deze genademiddelen te rekenen zijn tot de „gemeene gratie", of wel tot de „particuliere genade"? Een uiterst moeilijke vraag en die toch niet is te ontgaan. Wat toch is het geval? Ook deze genademiddelen werken niet alleen op hen die straks tot bekeering zullen komen, maar ook, zij het al op andere wijze, op hen, die later *onbekeerd* wegsterven. Het zijn alzoo door God verordende en door God gebruikte middelen, die niet beperkt zijn tot hen, die zalig worden, maar die evenzoo uitgaan naar hen, die *niet* zalig worden. Is nu alleen die genade „particulier", die „met de zaligheid gevoegd is", dan is de vraag niet te ontwijken, of deze genademiddelen, die volstrekt niet altoos tot zaligheid leiden, en die aan de te zaligen personen met hen, die onbekeerd wegsterven, zoo vaak gemeen zijn, niet moeten gerekend worden onder de middelen der „gemeene gratie". Vooral de hartaangrijpende pericoop uit Hebr. 6 : 4—6 levert aan deze vraag een *zoo* ernstig karakter. Daar toch is sprake van personen die verloren gaan, en die nochtans 1°. verlicht zijn geweest; 2°. een hemelsche gave gesmaakt hebben; 3°. des Heiligen Geestes deelachtig zijn geworden; 4°. gesmaakt hebben het goede Woord Gods; en 5°. gesmaakt hebben de kracht der toekomende eeuw. Vijf heerlijke dingen alzoo, waarvan menig kind van God soms met weemoed belijdt, dat ze in die rijke mate vooralsnog niet alzoo zijn deel werden.

Men behoort deze zaak alzoo ernstig onder de oogen te zien. Er is hier

toch niet alleen quaestie van een bloot vormelijk lezen der Schrift, of ijskoud nederzitten onder de predikatie, of half weerbarstig opgevoed zijn in een Christelijken kring; maar we staan voor een werking dier genademiddelen, wel buiten de zaligheid, maar die toch soms zeer diep indringt en zeer ver gaat. Zóóver, dat we best verstaan, hoe meer dan één de woorden uit Hebr. 6 : 4—6 lezend, de „volharding der heiligen", prijs gaf, en er toe kwam, om te erkennen, dat hier sprake was van „wezenlijk bekeerden", die later het „nieuwe leven" weer verloren. Voor ons snijdt vs. 9 dit af. Daar toch staat: „Maar geliefden, wij verzekeren ons van u betere dingen en *met de zaligheid gevoegd*, hoewel wij alzoo spreken." Dit immers toont, dat de vorige werkingen, waarvan de apostel spreekt, *niet* met de zaligheid gevoegd waren. Maar waar we, als Gereformeerden, zelfs Hebr. 6 : 4—6 van dezulken verstaan, die *niet* wedergeboren waren, daar rust toch de plicht op ons, om met zulke feiten en mogelijkheden te rekenen, en voegt het ons volstrekt *niet*, bij degenen die verloren gaan alleen aan geheel *uitwendige bloot vormelijke* invloeden der genademiddelen te denken.

Tusschen vierderlei is hierbij te onderscheiden. Zoowel de gewone genademiddelen als ook zekere geestelijke gaven, werken ten eerste op dezulken die reeds wedergeboren zijn, en strekken alsdan om het gewekte nieuwe leven tot ontwikkeling te brengen. In de tweede plaats werken ze op dezulken die nog niet wedergeboren zijn, maar die binnen meer of min verwijderd tijdstip ten leven zullen komen, en dragen alsdan een voorbereidend karakter met het oog op de komende bekeering. Ten derde werken ze op de personen, van wie later blijkt dat ze onbekeerd wegsterven, en strekken bij dezulken, om hun schuld te stelliger te doen uitkomen en ter verharding. En ten vierde werken ze op de omgeving waarin Christus' kerk optrad, en strekken alsdan om de hoogere ontwikkeling van het algemeene menschelijke leven te bevorderen. Zonder deze vier verschillende werkingen behoorlijk te onderscheiden, komt men ten deze niet tot helderheid. Rekent men nu, in het gemeen genomen, tot de „particuliere genade", alleen datgene wat rechtstreeks tot de zaligheid leidt, of middellijk met de zaligheid gevoegd is, en daarentegen tot de „gemeene gratie", alle werkingen en invloeden die wel de macht der zonde stuiten, maar buiten verband met de zaligheid, dan is het klaar, dat dezelfde werkingen der genademiddelen en geestelijke gaven het karakter van „particuliere genade" dragen, zoo ze ten deel vallen aan hen die reeds wedergeboren zijn, of het straks zullen worden. Maar dat ze daarentegen het karakter van „gemeene gratie" niet overschrijden bij personen of kringen, die straks buiten Christus wegsterven.

Klinkt het nu bij het eerste hooren eenigszins vreemd, dat, om slechts dit ééne te noemen, b.v. ook de Heilige Schrift in het kader der gemeene gratie zou kunnen vallen, zoo zal men toch bij eenig nadenken, de juistheid hiervan inzien. Immers de gemeene gratie en de particuliere genade staan niet als tweeërlei soort apart medicijn naast of tegenover elkander, maar ze verschillen in doel en strekking, en alleen daarom ook in de middelen die ter bereiking van dat doel worden aangewend. Particuliere genade heeft een *positief* doel: nieuw en hooger leven te wekken, in stand te houden en te volmaken in wie dood lag in zijn zonden. Gemeene gratie daarentegen heeft alleen een *negatief* doel, t. w. de volledige ontwikkeling van het gif der zonde te stuiten. Naar dit tweeërlei doel is, zijn ook de middelen, en zulks wel in dien zin, dat de middelen der gemeene gratie nooit iets positief *ten leven* in den *dooden* zondaar kunnen uitwerken; maar dat ze zeer wel bij de bekeering kunnen invloeien. Een booswicht en misdadiger, in wien weinig gemeene gratie werkte, komt moeilijker en anders tot bekeering, dan een jong man uit stiller kring, die door gemeene gratie voor alle schrikkelijke uitspatting in zonde bewaard werd. In zooverre kan ook de gemeene gratie de ontwikkeling van de particuliere genade dienen. Maar zoo nu kan ook omgekeerd veel dat middel is voor particuliere genade ook tevens het doel der gemeene gratie bevorderen, door zonde te stuiten; men versta ons wel, niet om de kiem der zonde te dooden, maar om de ontwikkeling en de uitbreking der zonde te stuiten. Naar oorsprong behoort de *Wet der Tien Geboden* tot het particuliere genadeverbond en toch, wie zal naspeuren, wat ongelooflijke kracht ter stuiting van zonde bij de groote massa van die *Tien Geboden* is uitgegaan. Het groot verschil tusschen de menschelijke samenleving onder een Christenvolk en een Heidensche of Mahomedaansche natie, dat door een ieder erkend wordt, is in hoofdzaak uit den invloed van het Woord te verklaren; en toch zal men moeten toestemmen, dat het vele goede, waarin een Christelijke maatschappij zich verblijdt, niet in eigenlijken zin particuliere genade is, maar te rekenen is onder de gemeene gratie. Buiten twijfel behoort alzoo het Woord, het Sacrament, en zelfs de geestelijke gaven waarvan Hebr. 6 : 4—6 spreekt, *naar hun oorsprong* tot de particuliere genade, want ze dragen een positief karakter, en zijn niet uit de natuur, maar bovennatuurlijk. Doch al staat dit, wat hun oorsprong en karakter betreft vast, dit belet niet, dat God ook *deze* verordende middelen bezigt, om en bij enkele personen en in de menschelijke saamleving, ook waar geen sprake is van zaligheid, de zonde tegen te gaan.

Hier raken we dan ook aan een punt, dat ter afsnijding van misverstand, blijkbaar verduidelijking eischt. Men heeft toch uit ons meermalen uitge-

drukt gevoelen, dat de Bedienaar des Woords in de gemeente van Christus in degenen, tot wie hij spreekt, *geloovigen* heeft te zien, geheel ten onrechte de conclusie afgeleid, alsof we daarmede de bekendmaking van het Woord aan anderen afsneden. Dit is volstrekt *niet* zoo. We hebben alleen geëischt, dat men hier onderscheiden zou. In de kerk wordt een „vergadering van *geloovigen*" gehouden. Dat is het eigen karakter der saamgekomen gemeente. In hoeverre de enkele personen aan dit karakter beantwoorden, is dikwijls niet uit te maken, maar de zaak zelve wordt er niet door veranderd. Hypocrieten kunnen er onder schuilen, maar wie zich als een ongeloovige openbaart, wordt uit den kring verwijderd. Op dien grond nu stelden we, en stellen we nog den eisch, dat de Bediening des Woords in de kerk van Christus hieraan beantwoorde, en alzoo zich niet richte tot de wereld, maar tot de „geloovigen", ook al spreekt het vanzelf, dat de prediking tevens er op bedacht moet zijn, om 1°. degenen die nog alleen het geloofsvermogen hebben tot *dadelijk* geloof te brengen, en 2°. om aan de hypocrieten het blijven in Christus' kerk steeds pijnlijker en onmogelijker te maken. De regel blijft, gelijk Christus zelf dien zeven maal gesteld heeft: „Wie ooren heeft die hoore wat de Geest tot de gemeente zegt". Dusver is van Gereformeerde zijde dan ook nog nimmer iets tegen deze stelling aangevoerd, dat ook maar zweemde naar een bewijsgrond.

Maar met het op den voorgrond schuiven van deze stelling is nooit door ons beweerd en kon nooit beweerd worden, dat wie buiten de vergadering der geloovigen stond, aan zijn lot moest worden overgelaten. Het bevel van Christus is pertinent: Predikt het Evangelie (en dus ook de Wet, want zonder de Wet als achtergrond is er geen Evangelie), *predikt het Evangelie aan alle volken en aan alle creaturen*. Wel verre van dit voorbij te zien, laat staan te betwisten, hebben we er veeleer steeds nadruk op gelegd, en er op gewezen hoe de verkondiging van Paulus op den Areopagus en elders juist *dit* karakter droeg; en in tegenstelling met de Bediening des Woords *in* de gemeente, *deze* verkondiging juist als de evangeliseerende verkondiging des Woords gekarakteriseerd.

Reeds de Zending bewijst de noodzakelijkheid hiervan. Alle Zending toch is evangelisatie onder Heidenen, Joden of Mahomedanen. En naast deze dusgenaamd buitenlandsche Zending, staat met volkomen gelijk recht de binnenlandsche Evangelisatie, mits deze zich niet aanstelle als optredende *in* de kerk. Want wel kunnen ook *in* de kerk zulke verwilderde en verachterde toestanden voorkomen, dat men schier op Heidendom stuit, maar dan natuurlijk deugt de toestand der kerk niet, moet die kerk als zoodanig gereformeerd worden, en moet men door catechisatie als anderszins pogen te doen ontdooien wat bevrozen was, en waar alle gemeenschap des levens blijkt te zijn afgestorven, van de kerk losmaken. En dan natuurlijk is men er hiermede niet van af, maar komt ook hier aanstonds de plicht

boven, om door binnenlandsche Evangelisatie Wet en Evangelie ook aan deze verwilderde volksgroepen opnieuw te gaan prediken. Wel met onderscheid. Zekere schuchterheid in het heilige blijft hier geboden, en ook voor ons geldt het woord van Jezus: Werpt het heilige voor de hondekens niet, en de perelen niet voor de zwijnen. Maar mits onder deze beperking, geldt de algemeene plicht zoowel voor de kerk, als voor de leden der kerk, om Wet en Evangelie aan *alle* creatuur bekend te maken. Bekend te maken door eigen optreden, door eigen voorbeeld en levenswandel, door schriftuur, door Bijbelverspreiding, en door verkondiging of rechtstreeksche Evangelisatie. Dit is geboden: 1°. omdat Jezus ons dien plicht oplegt; 2°. omdat de kerk op deze propaganda en uitbreiding is aangelegd; 3°. omdat de invloed hiervan zondestuitend en zondebindend is, en 4° omdat het ook wel tot spot en verharding aanleiding geeft, maar dit ons zeer zeker tot voorzichtigheid maant, edoch niet ontslaat van onze verplichting.

XXXII.

Inwerking van de particuliere genade op de gemeene gratie.

> God dan, de tijden der onwetendheid overgezien hebbende, verkondigt nu allen menschen alom, dat zij zich bekeeren.
> HAND. 17 : 30.

We staan alzoo voor het onloochenbare feit, dat er werkingen uitgaan, die haar oorsprong in de particuliere genade vinden, en die nochtans inwerken op wat buiten de zaligheid valt. Deze werkingen kan men gevoeglijk drievoudig indeelen. In de eerste plaats werkingen die uitgaan van het aanwezig zijn *der kinderen Gods* in deze wereld, van het optreden in het midden der wereld van de geloovigen, wil men, van de openbaring der kerk in deze bedoeling. In de tweede plaats werkingen die uitgaan van de *predikatie des Woords*, in allerlei vorm en op allerlei manier, door het gehoor en door lectuur. En in de derde plaats werkingen als waarvan in Hebr. 6 : 4—6 gehandeld wordt, d. w. z. *werkingen des Geestes*, die het gemoed en het bewustzijn van enkele natuurlijke menschen aangrijpen.

De eerste soort werkingen gaan vanzelf en onopzettelijk toe. De tweede worden opzettelijk gezocht en gewrocht door de leden of de ambten der kerk. De derde werkt God rechtstreeks op voor ons verborgen wijze. En van deze drieërlei werkingen nu moet erkend, dat *ze* 1°. op de verkorenen ter zaligheid werken; dat *ze* 2°. hen die zich niet bekeeren, schuldiger

stellen, en ten deele verharden; en dat ze 3°. afgezien van zaliging of verharding, en op het algemeen menschelijk leven, en op het persoonlijk leven van vele enkele personen tot resultaat hebben. Sterking van de gemeene gratie, zoo *negatief* door uitbreking van zonde te voorkomen, als *positief* door de ontwikkeling van onze natuurlijke krachten, in weerwil van de zonde, te bevorderen. Voor wat ons onderwerp aangaat, zijn alzoo deze drieërlei werkingen wel herkomstig uit de particuliere genade, en werken ze op de verkorenen ook ter particuliere genade, maar ze blijven daarin niet besloten, doch stralen haar tinteling ook in de wereld uit, en komen onder dit hoofd voor als middelen waarvan God zich bedient, om dat heel andere doel te bevorderen, dat Hij zich in het werk der „gemeene gratie" heeft voorgesteld.

Dit laatste wordt terstond gevoeld, als men zich rekenschap geeft van wat te verstaan zij, onder een Christelijke natie, een gekerstend volk, een Christelijke maatschappij, een Christelijken staat, en zooveel meer. Den zin dezer zeer gewone uitdrukkingen begrijpt men het best, zoo men hier Christelijk tegenover Heidensch of Mahomedaansch plaatst. De Christelijke wereld in Europa en in Amerika biedt een gansch ander schouwspel dan de Heidensche wereld in Azië en Afrika, of ook dan de Mahomedaansche in de Levant en zijn uitvloeiingen. Waarin bestaat nu dit verschil? Niet daarin dat er iets bovennatuurlijks aan Europa of Amerika kleeft. Er komt in de Christenlanden niets bij het menschelijke bij. Het is alles menschelijke ontwikkeling, menschelijke veredeling, menschelijke beschaving, menschelijke verlichting, menschelijke vooruitgang. Het zijn altegader krachten der menschelijke natuur, die ge in de Christenvolken ontluiken ziet. Krachten, die in kiem ook bij de Heidenen en Mahomedanen aanwezig zijn, maar die bij hen slechts even het kopje boven den bodem uitsteken, en dan verzengen en verdorren; maar die in de Christelijke maatschappij opwassen, bloeien en vrucht dragen. Dit is dan ook de oorzaak, waarom vóór Golgotha van een menschelijke ontwikkeling in meer algemeenen zin geen sprake valt. Hoogstens was er bij enkele volken een ***nationaal*** opbloeien voor een tijd, maar van een ***menschelijke*** ontwikkeling, die de schuilende krachten der menschelijke natuur als zoodanig deed uitkomen, was *zelfs* onder het Romeinsche rijk geen sprake. Eerst waar het Evangelie de wereld ingaat en de kerk van Christus optreedt, neemt die ***menschelijke*** ontwikkeling een aanvang. En deze ontwikkeling van de schuilende krachten onzer natuur neemt al spoedig zulk een loop, dat het verschil tusschen de Christelijke en de niet-Christelijke wereld zich al scherper afteekent, en dat het niet lang duurt of het Christelijk deel der menschheid staat aan het hoofd van *alle* menschelijke ontwikkeling, weer-

staat *alle* verzet der niet-Christelijke wereld, en voert na korten tijd heerschappij over *heel* de wereld.

Vooral in de vier laatste eeuwen is dit duidelijk geworden. Tot op dien tijd toe bood de Halve Maan nog krachtigen weerstand, en handhaafden de Heidensche volkeren hunne zelfstandigheid. Maar sinds is de Islam overwonnen, en is in Azië en in Afrika het ééne volk voor en het andere na onder de heerschappij van een der Christelijke mogendheden gekomen. Alleen China maakte nog een uitzondering, maar is thans evenzoo aan het noodlottige keerpunt. En wie wanen mocht dat Japan toch het tegendeel bewijst, die vergeet dat Japan slechts in zooverre over zekere macht beschikt, als het in zijn levensvorm de Christelijke natiën is gaan nabootsen. De Christelijke natiën saâm zijn nauwelijks één derde van de bevolking der aarde, en toch weet ieder, dat zoodra de Christelijke natiën één lijn trekken, noch het Heidendom noch de Islam iets meer te zeggen heeft. De triomf van het Christelijk Europa is een volkomene. Duitschland telt slechts 55 millioen inwoners, China over de 400, en toch heeft men bij het jongste conflict tusschen beide landen, te Peking gesidderd in zijn onmacht, en te Berlijn in zijn machtsbesef getriomfeerd.

Waarin ligt nu die meerderheid van het Christelijke deel der wereld? Kan gezegd, dat in Europa en Amerika althans de overgroote meerderheid der bevolking leeft uit het geloof, den Christus is ingelijfd en Golgotha in het hart draagt? In het minst niet. Zoo was het niet in vroeger eeuwen, en zoo is het nu evenmin. Bij de overgroote massa is tegenwoordig niet anders dan in naam van Christelijke aanhoorigheid sprake. Duizenden bij duizenden hebben zich zelfs openlijk tegen de Christelijke belijdenis gekeerd. Meer op onderdrukking dan op bevordering van het Christelijk geloof zijn de toongevenden bedacht. En overal waar het geloof weer moedig het hoofd opheft, moet het worstelen en strijd voeren, om een plek voor het hol van zijn voet te vinden. Nog altoos ontvangt men den indruk, dat het is en blijft een klein kuddeke, en dat van dat kleine kuddeke alleen de kern opwakende geloofskracht bezit.

En toch, ook al staat de groote menigte buiten persoonlijk geloof, toch blijft nog een ieder vasthouden aan den *Christen-naam*. Een ieder zegt „Christen" te wezen, maar wil het wezen op zijn wijze. De worsteling tusschen dat zich *noemende* Christendom en het *wezenlijke* Christendom is eeuwen oud, en eerst door allerlei ketterijen en scheurmakerijen doorgegaan, maar is in onze eeuw tot principieele beslissing gekomen. Wat gij uw geloovig Christendom noemt, zoo voegt men ons toe, is een uitvinding der kerk, iets dat men over het oorspronkelijke Christendom heengebouwd heeft, maar dat met de ideale verschijning van den Zoon des menschen

niets uitstaande heeft. De Christus was geen bovennatuurlijke verschijning, maar een mensch in idealen zin, en wij die juist het echt menschelijke tot ontwikkeling pogen te brengen, zijn in zoover de ware discipelen van den Christus, als wij juist datzelfde bedoelen, waarvoor hij geijverd heeft. De loop der dingen was alsdan deze, dat het Christendom door zijn zijdelingschen invloed de gemeene gratie ongemeen gesterkt heeft, dat door die sterking der gemeene gratie de sluimerende menschelijke krachten wakker zijn geroepen, en dat thans die ontwaakte kracht der menschelijke natuur, in plaats van dit te erkennen, zichzelve in de plaats van het Christendom stelt, en zegt: Het echte Christendom dat ben ik. Het Christendom ligt niet in den Bijbel, niet in het Evangelie, en veel minder in kerk, ambt of dogma, maar het Christendom is algemeene menschenliefde, menschelijke ernst en veredeling van menschelijke kracht. Het kind dringt de moeder terug, en schrijft aan zichzelven toe, wat het thans als leven bezit. Feitelijk is dat dan ook de nieuwe phase, waarin deze worsteling al meer ingaat. Er is geen strijd meer over ketterij, geen strijd meer over schisma, maar een principieele worsteling tusschen het bovennatuurlijke Christendom en tusschen die hoogere ontwikkeling waartoe de menschelijke natuur juist door het Christendom gekomen is, en die thans het privilege van den Christelijken naam zichzelven toeëigent.

Hoe droef deze uitkomst nu ook zij, en hoe gespannen er de toestand ook door worde, ons levert die uitkomst het voldingend bewijs, dat metterdaad de bovennatuurlijke gaven der particuliere genade in Gods hand dienst hebben gedaan en nog doen, om de *gemeene gratie* te sterken. Het doel immers der gemeene gratie is, om de fatale doorwerking van het verderf in onze natuur zoo te temperen en te stuiten, dat er ten eerste een menschelijk leven mogelijk zij, en dat ten tweede de door God in onze menschheid gelegde krachten niet onder de aarde bedolven blijven, maar opvlammen en den glans van zijn oorspronkelijk bestel vertoonen. Welnu, dat hooge doel heeft de gemeene gratie slechts zeer ten deele bereikt bij volken, die van alle bovennatuurlijke gaven verstoken waren; en krachtig ter bereiking van dat doel, is de gemeene gratie eerst bij die natiën geworden, in wier midden de kerk van Christus was opgetreden.

Er is dus geen twijfel aan, of het zijn juist de bovennatuurlijke krachten, welke in verband met het optreden der kerk openbaar werden, die deze sterking in de gemeene gratie hebben aangebracht, en haar het middel boden, om de menschelijke natuur, niettegenstaande het in haar inwonend bederf, toch zoo krachtig te doen opbloeien, als wij dit vooral in onze eeuw aanschouwd hebben. Natuurlijk wordt hiermede niet te kort gedaan aan het meer rechtstreeksche doel, dat deze bovennatuurlijke gaven met het

oog op de zaligheid in de sfeer der particuliere genade hebben. Beweerd wordt alleen dat *ze, behalve* dit rechtstreeksche doel, ook een *zijdelingsche* werking hebben uitgeoefend en nog uitoefenen, en dat dit zijdelingsche effect strekt, om het menschelijk leven tot een hooger standpunt op te voeren, rijker te maken, te veredelen en in zijn volheid tot ontplooiing te doen komen. En dat niet slechts in schijn, want daargelaten nu het vreeslijk woeden der zonde en de schijn waaraan velen zich vergapen, mag allerminst ontkend, dat er ook onder de kinderen der wereld in niet zoo kleinen getale dezulken worden gevonden, die door hun ernst en toewijding een „burgerlijke gerechtigheid" openbaren, die én schoon in zichzelve is, én verre uitgaat boven wat in vroeger eeuwen gekend is.

In het gemeen kan men zeggen, dat de scheidslijn die tusschen modernen en orthodoxen loopt, saâmvalt met dit verschil in opvatting van het Christendom. De moderne „Christenen" (om hun nu dien naam, waarop ze zoozeer prijs stellen even te laten) kennen geen ander Christendom dan dat zich op menschelijke wijze, uit den mensch, als menschelijk levensideaal ontwikkeld heeft. Enkelen hunner geven daarom nog wel toe, dat achter deze menschelijke ontwikkeling de aandrift van het Oneindige gewerkt heeft, en dat die aandrift van den Oneindige nog in veler harten tintelt, maar dit blijft voor hen het Onbekende, dat toch nooit anders dan door het ons menschelijk-bekende werkt. In het lange proces dier menschelijke ontwikkeling is nergens breuke geweest. De ééne toestand heeft zich uit den anderen toestand ontplooid. Dat Israël daarbij op religieus gebied fijner zinling toonde te bezitten, is te verklaren uit den eigenaardigen aanleg van dat volk, en dat in den boezem van dit volk niemand centraal het godsdienstig leven rijker en dieper doorleefde dan Jezus, was resultaat van zijn persoonlijkheid. En al is het nu, dat deze beide factoren, én Israëls aanleg als volk, én Jezus' persoonlijkheid, weer product waren van andere factoren, zoodat helder inzicht in alle atavistische gegevens, ons ook hier elk geheimnis zou doen doorgronden, ons ontbreekt vooralsnog dat heldere inzicht, dat ons misschien nimmer zal gegund worden. Maar vast staat niettemin als axioma, dat én Jezus én het Christendom niet alleen *menschelijk* in wezen en natuur, maar ook geheel menschelijk in *oorsprong* zijn en over niet anders dan *menschelijke krachten* beschikten.

Het orthodoxe Christendom daarentegen belijdt, zij het ook onder verschillende vormen, dat de gave kracht der menschelijke ontwikkeling door het intreden der zonde gebroken is, en dat dientengevolge zoomin Israël als zijn Messias, zoomin de wedergeboorte als de kerk, uit de evolutie van de oorspronkelijk in den mensch gelegde krachten kan verklaard worden. Hier wordt alzoo tweeërlei factor gesteld: de *Goddelijke* en de *menschelijke*.

en naar gelang de verhouding tusschen deze beide factoren zuiver of onzuiver genomen wordt, trekt dit orthodoxe Christendom recht of scheef. Iets waarvan in het algemeen te zeggen valt, dat de orthodoxie er toe neigde, om den menschelijken factor te zeer in de schaduw te plaatsen, en in zooverre de reactie van het modernisme, waarin de miskende menschelijke factor zich eenzijdig wreken kwam, te voorschijn riep. Alleen het Calvinisme heeft zich juist door zijn belijdenis van de „gemeene gratie" hieraan niet bezondigd. Juist toch het leerstuk der „gemeene gratie" strekt, om op elk punt van den weg der historie, en op elk punt van de persoonlijke vorming van Gods kinderen, den menschelijken factor in het licht te trekken.

De halve richtingen kunnen hier slechts even worden aangestreept. Ze zijn uiteraard van zeer onderscheiden mengsel, en al naar gelang in dat mengsel het ware of het valsche element het overwicht heeft, bestaat er hoop, dat deze afgedoolden terugkeeren, of zekerheid dat ze ten slotte geheel moeten afzwerven. Wat men „Groningers", oudere ethischen, jongere ethischen, moderne orthodoxen, of vermittlungs-theologen noemt, zijn altegader theologische *mestizzen*, voortgekomen uit de vermenging van twee principiëel tegenover elkander staande beschouwingen van het Christendom. Aan de *ééne* zijde het orthodoxe Christendom met zijn belijdenis der Drieeenheid, van den Christus als Gods eeniggeboren Zoon, van de Verzoening door zijn bloed, van de Heilige Schrift als de openbaring van Gods wil, en van de Sacramenten als Verbondszegelen; en daar tegenover het moderne Christendom, dat in dit alles voortbrengselen van kerkelijk vernuft ziet, en daarom die dogmatiek verwerpt, die de Schrift tot een natuurlijk product maakt, en het Christendom als puur menschelijk opvat. Tusschen die beiden in plaatsten zich nu de halve richtingen, en dat wel thans meest in drieërlei verschijning: philosophisch, mystiek, of historisch.

Philosophisch zijn deze halve richtingen begonnen, zich aan Schleiermacher, en door Schleiermacher aan Schelling of aan theosofen als Von Baader aansluitend. Zoo lieten ze in naam de dogmata voor wat ze waren. Bezigden schier alle orthodoxe termen en uitdrukkingen. Maar gaven er een plooi en wending aan, die feitelijk hun theologie in onklare philosophie deed opgaan. Meer gewoon is thans de *mystieke* richting, die afziet van de mogelijkheid om het mysterie te verklaren, in de roerselen van het gemoed, zoo bij de Godsmannen vanouds als bij de vromen zekere werkingen Gods erkent, om ons te zaligen, en langs dien weg althans de zielkundige mysteriën van het Christendom vasthoudt, onderwijl ze met name de Heilige Schrift ontdoet van haar heilig karakter. En het laatst is daarbij thans een meer *historische* richting gekomen, die wars van het

metaphysische, en inziende, hoe gevaarlijk het drijven enkel op de mystiek van het gemoed kan worden, achter de kerk, en achter de apostelen, naar den Christus des Evangelies teruggrijpt, en nu acht, beter dan de apostelen ons den Christus te kunnen verklaren. De drie richtingen vindt ge thans ook in ons land onder wat men in het gemeen de Ethischen noemt. Een zeer gemengd gezelschap alzoo; en te gemengder, omdat bij elk dier drie richtingen tweeërlei soort mannen schuilen; eenerzijds mannen die nog door het geloof een band aan Jezus hebben, maar verduisterd zijn in hun blik op den Heiland; maar ook anderzijds lieden der wereld, die metterdaad met de modernen op één lijn gaan, maar den veelvervigen rok van Jozef nog steeds om de lenden plooien.

Doch met wat onderscheiden namen, en onder wat verschillende vormen zich het Christendom ook aandiene, feitelijk blijft de toestand daaronder wat hij was. Zoo in Europa als in Amerika vindt ge een Christelijk volksleven, dat in allerlei aanwijsbare opzichten van het volksleven in Heidensche en Mahomedaansche landen afwijkt, en deze afwijkingen zijn niet toevallig, maar door den invloed van het Christendom tot stand gekomen. Iets wat reeds daaruit blijkt, dat deze afwijkingen nergens elders alzoo voorkwamen, waar het Christendom niet optrad, overal en bij alle volken voorkwamen, waar het Christendom zijn intrede hield, en zelfs terstond te bespeuren vielen, zoodra het Christendom er vasten voet kreeg. Wat onlangs nog omtrent den keer in het maatschappelijk leven op Celebes gemeld werd, bevestigt dit opnieuw.

Maar al mag en moet in dien zin onze maatschappij, in het gemeen genomen, een Christelijke heeten, dit neemt niet weg, dat dit Christelijk karakter alleen in het centrum gaaf is, en zwakker wordt naarmate ge meer den omtrek nadert. Het centrum ligt bij elk volk in de gekenden des Heeren. Zij zijn het die de heilige vaten dragen. In hen is het dat de krachten der wedergeboorte, des geloofs, en der heiligmaking telkens opnieuw gevoed worden uit haar bron in God. In dat centrum is Christus Koning in zijn kerk. In dat centrum werkt God de Heilige Geest als inwonend God. Daarna komt de kring der waarneembare kerk, reeds met hypocrieten vermengd, en daarom steeds onzuiver. Dan de breede kring der dusgenaamde volkskerk die als vorm waarde bezit, en nog veel uitstekende elementen in zich bevat, maar toch in haar groote massa niets dan een naam-Christendom vertegenwoordigt. — Voorts vindt ge dan nog den steeds slinkenden en afnemenden kring van de lieden der traditie, die nog zekere vormen van het aloude Christendom bijhouden, die nog bidden, vaak nog in den Bijbel lezen, en op feestdagen ter kerke gaan. Daarachter komt de kring der moderne Christenen, die er voor uitkomen

dat ze met al het oude gebroken hebben, maar toch in Jezus hun ideaal blijven vinden. Na hen dienen zich dan aan de maatschappelijke braven, maar die volkomen atheïsten zijn geworden, en ook van het moderne Christendom niets weten willen. En eindelijk vindt ge aan den buitensten omtrek die zeer breede kringen van heden, die aan *niets* denken, om *niets* geven, maar dan ook feitelijk van allen invloed op het volksleven verstoken zijn, en die óf enkel leven voor hun zaken, óf opgaan in genotzucht, óf verkwijnen in den poel van het pauperisme en de misdaad.

Past ge nu hierop de onderscheiding tusschen de particuliere genade en de gemeene gratie toe, dan is het duidelijk, dat de particuliere genade alleen in haar centrum haar eigen werk uitricht, en dat alle invloed ten goede, die voorts op den breeden volkskring van het Christendom uitging, *niet* ter zaligheid leidt, alzoo *niet* particulier is, maar invloeit in het werk der gemeene gratie, dat strekt, om, ook afgezien van toekomstige zaligheid, het menschelijk leven hier op aarde te ontwikkelen en te veredelen, doordien ze de doorwerking van het gif der zonde stuit.

Iets hiervan erkennen zelfs de moderne Christenen. Ze geven namelijk toe, dat, te midden der donkerheid waarin eens het leven onzer voorvaderen gehuld was, de kerk van Christus metterdaad een licht heeft ontstoken, dat op krachtige wijze de verlichting en beschaving dezer volkeren bevorderd heeft. De diensten op die wijze door het kerkelijk Christendom aan de beschaving bewezen, stellen ze zelfs op hoogen prijs, en gaarne zijn ze bereid deze goede diensten nogmaals te aanvaarden, waar dat kerkelijk Christendom, door middel der zending, nogmaals de eerste opvoeding van nog geheel onbeschaafde volken van Azië of van Afrika op zich wil nemen. Alleen maar, verder dan de kinderkamer mag h. i. die invloed niet gaan. Is die eerste opvoeding der volken voltooid, dan moeten deze volken van de Christelijke kerken naar de Humanistenschool; en dan eerst zullen zij, modernen, de zich ontwikkelende volken tot hun dusgenaamd *hooger* standpunt opleiden. Juist zooals nu nog enkele modernen niet ongaarne zien dat hun kinderen orthodox worden opgevoed, mits zij maar vrij blijven, om straks als de orthodoxie haar diensten aan de kinderkens voleind heeft, aan hun kinderen de onhoudbaarheid van al die dwaze stellingen te onthullen. Juist daartegen echter dient het Christendom zijn wel bewust protest in. Ook als de volken tot *hooger* ontwikkeling voortschrijden, wil het den toon blijven aangeven. Of om het practisch uit te drukken, het Christendom laat zich niet in de lagere school opsluiten, het eischt ook toegang, en toegang met eere, voor de Gymnasiale en Universiteitsstudiën.

XXXIII.

De Kerk als Instituut. Organisme.

> **Eén God en Vader van allen, die daar is boven allen, en door allen, en in u allen.** **EPHEZE 4 : 6**

Ook op de onbekeerde wereld wordt alzoo in niet geringe mate een zonde-temperende, en daardoor ontwikkelende invloed uitgeoefend door wat God werkt in zijn particuliere genade. Zoo dankt, om slechts één voorbeeld te noemen, *de wetenschap* haar huidigen, rijken, vrijen bloei zeer stellig aan den invloed van het Christendom. In geen land en onder geen volk buiten het Christendom is van een wetenschappelijke ontwikkeling als thans bereikt werd, ook maar van verre sprake geweest. Ook is zeer stellig „de zonde in de wetenschap" getemperd, in zoo verre de traagheid bij het onderzoek overwonnen, en de oneerlijkheid bij het opmaken der uitkomsten te boven gekomen is. En toch behoort de wetenschap in haar huidige ontwikkeling zoo weinig tot de sfeer der particuliere genade, dat ze zich veeleer in hooge zelfinbeelding, niet alleen tegen de medische kracht van Golgotha, maar zelfs tegen de belijdenis van God Almachtig keert. Evenzoo nu als met de wetenschap, staat het ook met allerlei andere levensverschijnselen, en het is dus duidelijk, dat de Christelijke religie, hoewel ze uit de *particuliere* genade is, toch krachtig inwerkt ook op allerlei erf der *gemeene* gratie, en dat niettegenstaande de vrucht hiervan zich telkens en telkens weer *tegen* de kerk, *tegen* de Christelijke religie en *tegen* haar besliste belijders keert.

Dit brengt ons op de tegenstelling, die tusschen de Christelijke kerk als *organisme* en de Christelijke kerk als *instituut* thans algemeen erkend wordt. Het gevaar ligt toch voor de hand, dat men juist in deze werkingen van de particuliere genademiddelen op het erf der gemeene gratie de kerk als organisme ging zien; iets waardoor de geheele opvatting zou vervalscht worden. Instituut en organisme staan tegenover elkander als het *gebouwde* tegenover het *gegroeide*. Al wat uit deelen en stukken *ineengezet* of door kracht van buiten *saatgezet* wordt is een *instituut*; daarentegen is *organisme* al wat zijn leden uit zich *zelf* ontplooit, en onder het wisselen van den vorm zijn eigen leven bestendigt en uitzet.

Op de kerk van Christus toegepast, is alzoo die kerk een *organisme*, zoo we haar nemen in haar verborgen eenheid, als het mystieke Lichaam van Christus, deels in den hemel, deels op aarde, deels nog ongeboren zijnde, onder alle volken en natiën ingedrongen, Christus tot zijn natuurlijk en heerlijk Hoofd bezittende, en levende door den Heiligen Geest, die als

de levenwekkende en leven in stand houdende macht Hoofd en leden bezielt. Als *instituut* genomen daarentegen, is de kerk een *toestel*, een plaatselijke en tijdelijk ineengezette *instelling*, rustende in menschelijke keuzen, besluiten en wilsdaden, en bestaande uit leden, ambten en hulpmiddelen. Een verschijning alzoo, in het uitwendige en zichtbare en waarneembare; iets dat ge met oogen zien, met ooren hooren en met handen tasten kunt, doch dat slechts in zooverre realiteit bezit, als het mystieke Lichaam van Christus er achter schuilt, en er zich, zij het ook gebrekkig, door openbaart. Houdt dit op het geval te zijn, dan is het instituut geen kerk meer, maar schijnkerk of valsche kerk.

In die scherpe tegenstelling genomen schijnt nu alle gevaar ontweken te zijn, om de kerk als organisme met den invloed van de Christelijke religie op de gemeene gratie te verwarren. Zoodra men echter van de enkele personen afgaat, om ook op het organisch samenstel van ons menschelijk geslacht te letten, blijkt dat gevaar wel terdege te bestaan. Zoomin toch een plant ontstaat door het bij elkaar binden van wortelvezels, stengel, blad en bloem, evenmin ontstaat het mystieke Lichaam van Christus door het bij elkaar verzamelen van de enkele bekeerde personen. In het zichtbare heeft er zeer zeker een saamvergadering van de enkelen plaats, en dat is het dan ook wat onze Catechismus bedoelt, als hij zegt, dat „de Zone Gods van den aanbeginne der wereld zich een gemeente, ten eeuwigen leven uitverkoren, door zijn Geest en Woord, vergadert, beschermt en onderhoudt". Achter deze saamvergadering echter ligt de *inlyving in Christus*, waarvan ons Formulier voor den Doop de geloovige ouders betuigen laat, dat ze bij hun kleine kindekens, nog eer ze zich bekeeren konden, reeds bestaat. En deze *inlyving in Christus* hangt weer rechtstreeks saam met hun geboorte in het *Genadeverbond*, dat niet uit de individuën gecomponeerd wordt, maar genealogisch door de elkaar opvolgende geslachten loopt. Terwijl eindelijk de heilige apostel Paulus ons achter die *inlijving* van dat *Genadeverbond* nog den *Raad Gods* aanwijst, waardoor alle geloovigen uitverkoren zijn in Christus vóór de grondlegging der wereld. Het verband en de samenhang ontstaat dus niet eerst daardoor dat de individuën tot elkaar naderen, maar de individuën gaan èn in een verband èn in een organischen samenhang, die aan hun persoonlijk bestaan voorafgaat, en waarop zij aangelegd zijn. Er is het *eeuwig-inzijn in Christus* naar Gods Raad, er is het *besloten zijn in het Verbond* door ons schuilen in het zaad der voorgeslachten, er is het *ingelijfd worden in Christus* door de werking des Heiligen Geestes die aan deze werking voorafgaat, en er is eindelijk het *persoonlijk tot Christus naderen*, met al zijn heiligen.

Alleen de wondere enting in de plantenwereld geeft ons van dit

mysterieus indringen in Christus eer we tot hem komen, een schaduwachtig beeld. Schaduwachtig omdat het juist omgekeerd werkt. Niet de tamme boom temt de wilde loot die er op wordt gezet, maar de tamme loot die geënt wordt, temt de opwerkende sappen van den wilden boom. Het omgekeerde dus van wat we hebben moesten. Hier toch is het mystieke lichaam het organisme dat den enkelen persoon in zich inlijft en tam maakt; niet de enkele persoon, die door op het lichaam geënt te worden, het lichaam tamme vrucht doet dragen. Doch laat men dit verschil nu buiten rekening, dan toont de inenting ons tweeërlei: 1°. hoe een losse loot door inenting organisch met een bestaanden stam kan verbonden worden; en 2°. hoe dit alleen mogelijk is, doordien er reeds vóór die inenting overeenkomst en plantaardige eenheid tusschen entsel en stam bestond. Het ingeënte lot zou niet kunnen aanslaan, indien er niet in Gods ordinantie over het plantenrijk zulk een overeenstemming tusschen lot en stam ware gesteld, dat beide, zoo als ze in aanraking met elkaar komen, haar saamhoorigheid kunnen doen werken. En dit nu geeft ons althans eenig schaduwachtig beeld van wat in het Lichaam van Christus plaats grijpt. Ook hier toch wordt wel het enkele lid eerst later tot het Lichaam gebracht, maar dat beide zich aldus organisch verbinden kunnen, is alleen mogelijk, omdat er reeds vooraf tusschen dat Lichaam en dat lid, krachtens Goddelijke ordinantie, levenseenheid en levenssaamhoorigheid bestond. Doch dan volgt hier ook uit, dat ge, gelijk bij de inenting van het lot in den stam, zoo ook hier bij de inlijving van het lid in het Lichaam van Christus, niet alleen op lot en stam, d. i. op lid en Lichaam, te merken hebt, maar dat ge ook uw aandacht hebt te vestigen op de *organische banden* die lot en stam, of hier dan lid en Lichaam, verbinden.

Van die *organische verbindingen* spreekt de *Hebreërbrief* wat ons stoffelijk lichaam aangaat, als hij zegt: „Want het woord Gods is levend en krachtig, en scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard, en gaat door tot de verdeeling der ziele en des geestes, en *der samenvoegselen* en des mergs, en is een oordeelaar der gedachten en der overleggingen des harten." Er is alzoo „verdeeling der ziel en des geestes", maar er zijn ook „*samenvoegselen*" die beide in het „merg" verbinden met het lichaam. En het beeld dier organische verbindingen of samenvoegsels brengt de apostel in Epheze 4:16 rechtstreeks op het mystieke Lichaam des Heeren over, als hij schrijft: „Uit welken het geheele lichaam, bekwamelijk *samengevoegd en samen vastgemaakt* zijnde, door alle voegselen der toebrenging, naar de werking van een iegelijk deel in zijne mate, den wasdom des lichaams bekomt, tot zijns zelfs opbouwing in de liefde." In dat „*bekwamelijk saamgevoegd en saam vastgemaakt zijnde*" spreekt zich toch juist dezelfde

gedachte uit, dat er niet is saambinding als door een omgeslagen windsel of verband; dat er niet is uitwendige bijeenvoeging; dat er niet is een saamlijmen of aaneenrijgen; maar dat er is zulk een *in elkaar groeien* als alleen daar denkbaar en mogelijk is, waar de twee deelen, die tot elkaar naderen, bij elkander hooren, op elkaar zijn aangelegd, en eigenlijk reeds, eer *ze* saamkwamen, eenzelfde soort leven gemeen hadden.

De twee kanten van een wond grijpen elkaar terstond in liefde aan, en groeien zoo ineen, dat ge binnenkort van geen wond meer merkt, omdat de twee stukken bij elkaar hoorden, een zelfde leven in zich droegen, en in hun grondslag gelijksoortig waren aangelegd. Een vezel, een draad die er tusschen blijft hangen, verhindert de ineengroeiing, omdat die er organisch niet bij hoort, maar er vreemd aan is. En ditzelfde ineengroeien merkt ge nu ook, waar ge een stuk wond vleesch van uw arm op een wond gemaakt deel van den arm eens anderen legt. Ook die twee rauw gemaakte deelen grijpen elkaar in liefde aan en groeien aanstonds ineen, niet omdat ze, gelijk bij de eerst bedoelde wond, vooraf één waren, want uw arm en de arm van dien ander waren twee en blijven twee. Maar *ze* groeien ineen, omdat ze in de eenheid van de soort, in de eenheid van alle menschelijk vleesch toch een saamhoorigheid en een oorspronkelijke eenheid bezaten, en die oorspronkelijke eenheid schuilt niet in de stofdeeltjes, want in u waren andere cellen dan in den arm des anderen, maar in de eenheid van aard der *saamvoegselen en organische verbindingen*. Die werken, trekken, zuigen in uw arm precies zooals ze dit deden in den arm des anderen. Dit was u met hem gemeen. Hierin bestond uw beider oorspronkelijke eenheid, overeenstemming en saamhoorigheid. En het is hierdoor dat het stuk vleesch van *uw* arm in dien arm des *anderen* zich vastzet en er meê saamgroeit, omdat ze, zonder het te weten, reeds een organische saamhoorigheid bezaten.

Is het hierdoor duidelijk geworden, dat we ook bij het organisme der kerk niet enkel op het *mysticke Lichaam* en het *ingelijfde lid*, maar ook op de *organische verbindingen* of *saâmvoegselen* te letten hebben, dan ontstaat nu de vraag, wat dit voor *saamvoegselen* zijn. En dan bleek reeds uit het gekozen beeld van het *inentsel* en van de *wond*genezing, dat deze saamvoegselen oorspronkelijk in de natuur van plant en vleesch moeten aanwezig zijn. Zeker men kan om de wond ook een gipsverband leggen, haar met zilverdraad saâmrijgen, of windsel er omwinden, en ook dat gips, die draad en dat windsel houdt bijeen. Maar niet dat bijeenhouden is het saâmgroeien. Dat bijeenhouden strekt slechts om de altoos zoekende deelen vlak bijeen te brengen, en het ineengroeien geschiedt geheel buiten gips, draad of windsel om, door de werking van het bloed en van het celweefsel. Ook bij het organisme der kerk mag men die organische verbindingen of saâmvoegselen dus niet zoeken in wat uitwendig bijeen houdt,

institutair verband, kerkelijke tucht, kerkelijke usantie enz. Die zijn wel noodig, en doen wel den dienst van saâm te houden *opdat* er meengroeiing zij, maar toch geven zij de meengroeiing zelve niet. Die meengroeiing zelve kan alleen plaats grijpen doordien de oorspronkelijk in de natuur van ons geslacht gelegde werkingen en krachten opnieuw geëlectriseerd worden en werken gaan. En dit nu is de oorzaak, dat de Geest des Heeren werkt, niet alleen in het mystieke Lichaam als zoodanig, en in het in te lijven lid, maar dat dezelfde Geest des Heeren ook inwerkt op die organische verbindingen en saamvoegselen van ons menschelijk leven, die saam den voor alle individuën gemeenschappelijken achtergrond voor ons menschelijk leven vormen.

Het zou ons te ver afleiden, zoo we dezen gemeenschappelijken achtergrond van alle individueel menschelijk leven hier in den breede wilden uitmeten. Dit gebied is toch bijna eindeloos, daar het zoogoed als heel ons menschelijk leven omvat. Daarom slechts een enkel voorbeeld ter toelichting van onze bedoeling. Wij, individueele menschen, hebben de behoefte om te spreken, en door anderen toegesproken te worden. Zeker, niet altoos. Er zijn ook tijden, dat onze geest rust zoekt. Maar toch zou reeds een enkele dag, dat er geen woord over onze lippen kon komen, en ons oor geen woord opving, ons hard schijnen. Het is het bange van de cellulaire gevangenisstraf. Doch zie, om te kunnen spreken en verstaan te worden, en omgekeerd zich te hooren toespreken en het gesprokene te kunnen verstaan, moeten er *organische verbinding* en *saamvoegsels* zijn. Zonder zulke organische verbindingen en saamvoegselen is alle spreken ondenkbaar. Die *saamvoegselen* nu zijn van tweeërlei aard, ze zijn *stoffelijk* en *geestelijk*. *Stoffelijk* in zooverre ze liggen in uw spraak- en gehoororganen en in de golvingen der lucht, die ge aan het trillen brengt. Maar ook ten andere *geestelijk*, want klank en geluid stoot ook de materie, de plant en het dier uit. De storm loeit, de plant zwiept, de leeuw brult, en reeds die geluiden grijpen u soms sterk aan. Maar toch, dit alles geeft u nog de *taal* niet om te spreken. Die taal ontstaat eerst, als uw ziel in die geluiden van uw spraakorganen, en hij met wien ge spreekt bij het hooren dier geluiden of woorden, dezelfde gedachten in zich voelt opkomen. En niet alleen dat aldus die taal 1° de stoffelijke verbinding van het geluid van uw woord, en 2° het geestelijk verband van klank en gedachte, moet hebben, maar ook moet er 3° die nog hooger *organische verbinding* bestaan, dat deze uw taal tevens de taal des anderen is, met wien gij spreekt.

Maakt gij nu die taal? Begint elk individu bij zichzelf te overleggen, hoe hij *deze* of die gedachte, door dien of dien klank zal weergeven? Natuurlijk niet. Hy vindt die taal. Die taal was er eer hij geboren werd.

En alle landgenoot met wien hij spreekt, heeft die taal evenals hij van het voorgeslacht. Die taal is alzoo aan hem anterieur, en toch drukt die taal juist zijn gedachten uit, omdat het God beliefd heeft, hem met zijn landgenooten uit eenzelfden stam of volk te doen opkomen, en hem met hen een gemeenschappelijk leven te geven. De organische verbinding van de taal, heeft alzoo weer haar diepen grond in de nog oorspronkelijker organische verbinding met zijn volk. Hij is *bij* zijn volk bijgekomen, en toch *uit* het lichaam zijns volks voortgekomen. Er is een additie of bijvoeging, maar een bijvoeging die gegrond is in de oorspronkelijke eenheid van leven, en het bewustzijn van die eenheid van leven spreekt zich uit in die eenheid van taal.

Is alzoo de menschelijke taal een der onmisbare *saâmvoegselen* van een menschelijk leven, dan is het noodzakelijk, dat ook de Christelijke religie in *die taal* inga, van dat menschelijk *saâmvoegsel* der taal zich meester make, er indringe, het beziele, het zich tot instrument make, en alzoo ook de taal gebruike om de ineengroeiing van het Lichaam en de leden tot stand te brengen en tot volkomenheid te ontwikkelen. Al denkt ge u dan ook voor een oogenblik alle kinderen Gods uit Nederland weg, zoodat er niet één wedergeborene meer op onze erve overbleef, zoo zou toch *in de taal* de Christelijke religie nog aanwezig zijn. In die taal toch heeft elke Christelijke gedachte haar uitdrukking gevonden. In die taal zijn haar schatten en rijkdommen vertolkt. In die taal is ze als ingeweven, en elk oogenblik kan ze uit die taal weer worden te voorschijn gebracht, niet naar de realiteit, maar naar de uitdrukking voor ons menschelijk bewustzijn. Door die taal alleen grijpt de prediking plaats. Door die taal gaat het gebed. In die taal zingen we. Door die taal voeren we onze gesprekken, uiten we onze liefde, vertroosten we elkaar. Is het geloof uit het gehoor, dat gehoor is niet anders dan uit de prediking, en die prediking is alleen door de taal mogelijk. Zelfs al verstomden alle stemmen, nog zou de taal in het gedrukte schrift den vollen rijkdom van de Christelijke religie voor ons bewaren.

Doch juist daarom heeft de Christelijke religie dan ook op dit organisch saamvoegsel der taal haar invloed uitgeoefend. Ze heeft die taal niet gelaten gelijk die was, maar haar gewijzigd, vervormd, bezield, tot op zekere hoogte gekerstend. Neemt men die taal gelijk ze was, vóór het Evangelie deze landen binnentoog, en die taal gelijk ze nu door predikers, dichters, bidders en lofzangers geworden is, dan gevoelt men terstond dat het Christendom op die taal zijn stempel gedrukt heeft. Niet op heel die taal. Die taal kent ook nu nog haar onheiligen, haar ongekuischten, haar *boosaardigen* vorm. Maar in de breeder sferen van die taal is dan toch een

lichtkring ontstaan, waarin ook die taal een heiliger, een meer gewijd karakter heeft aangenomen, en het is in dien kring, dat de taal in het organisch leven van Christus' kerk is opgenomen. Wil men zich dus een denkbeeld vormen van wat de kerk als *organisme* is, dan kan men niet volstaan met alleen op het mystieke Lichaam van Christus, en op de geestelijke leden van dat Lichaam te merken, dan moet men o. a. daartoe ook rekenen de menschelijke taal in zooverre zij den doop van het Christendom ondergaan heeft. Immers in die taal treedt een organische *verbinding* van mensch en mensch, een *saamvoegsel* van de deelen voor ons, en ook op dat *saamvoegsel* heeft de Christelijke religie haar stempel gezet.

Gelijk dit hier nu kortelijk van de *menschelijke taal* is uiteengezet, zoo zou op gelijke wijs kunnen worden aangetoond, hoe er, behalve de taal, tal van andere *saamvoegsels en organische verbindingen* bestaan, die naar de oorspronkelijke scheppingsordinantie ons menschelijk leven tot een geheel verbinden, en die door de Christelijke religie worden aangegrepen, om het ineengroeien van Lichaam en leden te bevorderen, en ook in dien saamhang de eere onzes Gods te verhoogen. Geheel hetzelfde toch geldt van ons huislijk saamleven, van ons maatschappelijk saamleven, van de algemeene gedachtenwereld, van bestaande usantiën, van de levensuitingen in bedrijf, kunst en wetenschap en zooveel meer. Dit alles zijn levensverbindingen van ons menschelijk geslacht. Verbindingen die wij niet maken, maar vinden. Die bestaan buiten ons, en waardoor we gedrongen worden. Waarop wij zeer zeker invloed oefenen, maar die veel sterker invloed oefenen op ons. Altegader verbindingen die in haar grond door en door *menschelijk* zijn, en daarom ook op Christelijk terrein niet kunnen verloochend, afgelegd of geïgnoreerd worden. En op alle deze verbindingen en saamvoegselen nu, heeft de Christelijke geest beslag gelegd. Hij is er ingedrongen, hij heeft ze gewijzigd en vervormd, hij heeft ze dienstbaar gemaakt aan zijn doel. En in zooverre dit nu geschied is, dient beleden, dat de kerk als organische volkskerk niet alleen bestaat uit het mystieke Lichaam als eenheid, en de leden als deelen van dit lichaam, maar dat bij beide evenzoo hoort het geheel van die saâmvoegselen, voor zoover ze van den Christelijken geest doorademd zijn.

Daarom is het zoo door en door verkeerd, indien men van de kerk van Christus sprekend (niet als *instituut* maar als *organisme*) zoogoed als uitsluitend op de uitverkoren personen of ingelijfden let, en zijn oog moedwillig sluit voor die rijke en veelzijdige saamvoegselen die eerst de veelheid der leden tot de eenheid van het Lichaam verbinden. Dit enkel letten op de personen is de vloek van het Nominalisme, dat nog in het huidige Liberalisme nawerkt. Meer dan iets is het Christendom *sociaal* van aard,

en schooner dan niemand heeft de apostel Paulus ons helder en herhaaldelijk op die drie: *lichaam*, *leden*, en *saamvoegselen*, gewezen. De kerk als organisme heeft haar centrum in Christus, ze breidt zich uit in zijn mystiek Lichaam, ze individualiseert zich in de enkele leden; maar ook, en niet minder, vindt ze haar eenheid in die oorspronkelijke saamvoegselen en organische verbindingen, die ons menschen tot één menschelijk geslacht verbinden, en het is op die saamvoegselen dat de geest van Christus zijn stempel afdrukt. Doch al is het nu dat ook die gekerstende saamvoegselen in de gemeene gratie dienst doen om zonde te stuiten en de algemeene ontwikkeling verder te brengen, toch ligt de oorsprong van haar kerstening in de particuliere genade, en vinden ze in de propaganda der particuliere genade haar oorspronkelijk en eerst aangewezen doel.

XXXIV.

De Volkskerk.

> Vrees niet, gij klein kuddeken; want het is uws Vaders welbehagen, ulieden het koninkrijk te geven.
>
> LUKAS 12 : 32.

Het is hier de plaats, om het denkbeeld en het verschijnsel der *Volkskerk* ter toetsing te brengen. Immers wat de voorstanders der Volkskerk steeds bedoeld hebben, en ook thans nog beoogen, staat in onmiddellijk verband met de inwerking zoo van de Christelijke kerk als van haar genademiddelen op de *„gemeene gratie"*. Haar pleitbezorgers hielden steeds staande en beweren nog, dat de kerk van Christus niet enkel bestaan kan en mag uit de „geloovigen en hun zaad" (met ingeslopen hypocrieten), maar dat ze bestaan moet uit zoo mogelijk al de zonen en dochteren des lands. En ze willen dit, niet alsof ze blind waren voor het ongeloof dat hiermee in de kerk binnenkomt, maar overmits de kerk alleen op die wijs ook het gewone burgerleven in breeder kring zegenen kan, en opvoedend kan werken op de groote massa. Er bestaat tusschen hen en ons alzoo geen verschil over het feit, dat Christus' kerk met haar genademiddelen *breeder* veld beslaat dan dat der particuliere genade. Beiderzijds wordt erkend, dat de kerk tweeërlei doet: 1°. *rechtstreeks* ten goede werken op de *uitverkorenen*; deze uitlokken ter bekeering, troosten, stichten, verbinden en heiligen; maar ten 2°. ook *zijdelings* ten goede werken op de *geheele burgermaatschappij*, deze dwingende tot burgerlijke gerechtigheid.

Maar hierin verschillen we, dat zij, om dat goede doel te bereiken, de burgermaatschappij in de kerk opnemen, terwijl wij te dien einde de kerk, als een stad op een berg, middenin de burgermaatschappij plaatsen.

Over uitdrukkingen vallen we nu niet. Het is ons om de zaak te doen. Maar vast staat dat het stelsel der Volkskerk er op uit is, zoo snel en zoo omvangrijk mogelijk *geheel* de bevolking van een land in de kerk op te nemen; terwijl het door ons bepleite stelsel strekt, om kerk en burgermaatschappij te onderscheiden, in de kerk alleen aan de „geloovigen met hun zaad" toegang te verleenen, en de hypocrieten alleen in zoover te dulden, als men ze niet ontmaskeren kan; onderwijl alsdan van dien vergelijkenderwijs kleinen kerkelijken kring, door uitstraling, invloed moet uitgaan op het buitenkerkelijk, zoo men wil, burgerlijk leven. Aldus is de tegenstelling naar ons voorkomt duidelijk gesteld, op een wijze die misverstand afsnijdt, en aan het gevoelen onzer tegenstanders volle recht laat wedervaren. Zij en wij erkennen de waarheid, dat het Christendom niet enkel de roeping heeft, om de uitverkorenen ter zaligheid te leiden, maar dat het ook op het menschelijk leven in staat, maatschappij en school moet inwerken. Maar het middel hiertoe is in hun oog, dat de kerk zooveel doenlijk allen inlijve die tot de natie behooren, terwijl wij zeggen: De kerk moet de vergadering der geloovigen blijven (met hun zaad), en van deze enger begrensde kerk moet de zegenende invloed op staat, maatschappij en school uitstralen. Een tegenstelling waaruit tevens duidelijk blijkt, hoe het denkbeeld der *Volkskerk* rechtstreeks saamhangt juist met het thans door ons besproken onderdeel van de leer der „gemeene gratie."

Staande nu voor dit diep insnijdend pleit, moeten we aanstonds belijden, dat de idee der Volkskerk zoogoed als heel de historie der kerk beheerscht. Waar ge de Christelijke kerk in haar gang door de wereld ook ziet optreden, steeds streeft ze er naar door rekkelijkheid en toegeeflijkheid en inschikkelijkheid alle personen die tot den volkskring behooren tot den heiligen Doop te lokken, en na niet zoo langen tijd is het Christendom dan de godsdienst van heel het volk geworden. Tot op keizer Constantijns bekeering was dit anders. Maar van zijn optreden als Christen-keizer af begint de Volkskerk zich te realiseeren. En sinds is ze onder bijna alle kerkvormen doorgegaan. Een Volkskerk wilde Rome, een Volkskerk wilde men in het Oosten onder Kopten, Nestorianen, en Grieksch orthodoxen. Een Volkskerk vindt ge in alle Luthersche landen. Een Volkskerk is, na korte worsteling, ook in de landen van het Calvinisme heerschende geworden. Zoowel in Engeland, als in Schotland en in Zwitserland, en wat het meest verbaast ook in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Een feit zoo overweldigend, dat het ernst, moed en diepe overtuiging vergt,

om nochtans tegen de Volkskerk in verzet te komen. En dit vooral, zoo we nog op tweeërlei letten.

Ten eerste hierop, dat wel, met name in de Calvinistische landen, de *eigenlijke* idee van de Volkskerk *geen* stand hield, maar dat men toch in die landen hetzelfde denkbeeld toepaste in *gewijzigden* vorm. De Volkskerk in eigenlijken zin, wil, dit behoeft geen betoog, *de* kerk van *heel* het volk zijn, de kerk der *nationale* eenheid, de kerk die, op enkele niet meetellende uitzonderingen na, *heel de natie* omvat. Zoo is het onder Rome in de Middeneeuwen geweest. Zoo is het nog in Rusland, in de Balkanstaten, en Griekenland. Zoo is het in de Luthersche landen als Denemarken, Finland, Noorwegen, Zweden en Noord-Duitschland. De Calvinistische landen nu maakten hierop veelal in zooverre inbreuk, dat zij ook *andere kerken* duldden. Niet in volle eer, niet op voet van gelijkheid, niet als van gelijken rechte, maar dan toch als nevensstaande kerkvorm. Zoo is het in Zwitserland geweest. Zoo werd het in Engeland. Zoo was het oorspronkelijk in Frankrijk, toen de Hugenoten er nog machtig waren. Zoo was het ten onzent. Zoo werd het met name in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Ja, in later tijd verzwakt het denkbeeld van een bevoorrechte, nationale Volkskerk zelfs in die mate, dat ten onzent de grondwet *gelijke bescherming* aan alle kerkgenootschappen toezegt, en in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zelfs de kerk ontbreekt, waarvan men zou kunnen zeggen, dat ze meer dan andere kerken als de nationale kerk wordt aangezien. Hoogstens kan toegegeven, dat in de Vereenigde Staten de onderscheidene Protestantsche kerken een hooger nationaal cijfer dragen dan de Roomschen of de Mormonen, onderwijl zelfs die tegenstelling ziender oogen verliest in kracht. Doch al mocht dit niet onopgemerkt blijven, niettemin staat vast, dat op enkele kleine sekten na, alle deze nevens elkander bestaande kerken dan toch *saam* de ééne gedachte pogen te belichamen, om allen die tot de natie behooren, bij een of andere van deze onderscheiden kerken in te deelen. De Joden laten we voor wat ze zijn, maar alle niet-Joden hebben op te geven tot welk Christelijk kerkgenootschap ze behooren.

En zelfs in eigen boezem werkt deze zelfde gedachte door. Alle kerken die den Kinderdoop hebben, stellen er prijs op, alle gedoopten en wie uit hen geboren worden, in haar kerkelijke gemeenschap te houden, en het komt bijna niet voor, dat men gedoopte personen, die later blijken geheel vervreemd van de Christelijke belijdenis en aan den dienst des Heeren te zijn, deswege buiten zijn kerk sluit. Dat gaat dan van geslacht op geslacht zoo voort, en vandaar dat men wel niet extensief, maar dan toch intensief dezelfde gedachte van een Volkskerk blijft koesteren en sterken. In Amerika verrijst geen stad, of aanstonds is heel de bevolking kerkelijk ingedeeld, en vormen te zamen alle deelen der stadsbevolking toch weer

een Christelijk volk. Alleen kan gezegd, dat de beweeglijkheid die de Amerikanen gedurig verhuizen doet, eenigszins bres schiet in die eenheid, doordien men van plaats tot plaats trekkende, zich nu eens bij deze, dan weer bij die kerk aansluit. En ook moet er aan herinnerd, dat men overigens in deze Amerikaansche kerken onderscheid maakt tusschen de uitwendige en de inwendige kerk. De uitwendige kerk omvat dan alle gedoopten, maar de inwendige, geestelijke, eigenlijke kerk alleen diegenen, die belijdenis deden, en tot het Avondmaal werden toegelaten; en het zijn ook de laatsten alleen, die invloed oefenen op de inrichting der kerk en de bezetting van haar ambten. Het is ook duidelijk, dat de volle idee der Volkskerk in de Calvinistische landen reeds lang verbroken is, en dat er aldoor pogingen zijn aangewend om een zuiverder denkbeeld te belichamen; maar tot een helder resultaat heeft dit nog niet geleid. De tegenstelling tusschen de kerk en de wereld kan niet uitkomen, waar het behooren tot welke kerk dan ook, behalve onder de Joden natuurlijk, *algemeene* regel is.

En onze tweede opmerking is, dat de meer bewuste en doorgezette oppositie tegen de idee der Volkskerk ongelukkigerwijze bijna alleen is uitgegaan van de zijde der spiritualistische sekten. Telkens zien we in de geschiedenis kleine groepen zich afzonderen, die van de Volkskerk niet weten willen, maar die bij die oppositie in het tegenovergestelde uiterste vervallen, om namelijk het Verbond Gods te loochenen, den Kinderdoop af te schaffen, natuur en geest uiteen te rukken, en de kerk uitsluitend voor den hemel te laten bestaan, onderwijl ze aan het gewone natuurlijk menschenleven, in geestelijke eenzijdigheid en hoogmoedigen trots, kortweg den rug toekeeren. Dit maakt zelfs het wezen van de *sekte* uit. Want sekte heeft men wel elke groep genoemd, die zich van de Volkskerk afscheidde, maar dit is niet haar eigenlijk kenmerk. Immers dan zou er altoos maar één wezenlijke, eigenlijke kerk zijn, en alle andere Christelijke gezindheden onder de sektarischen vallen.

Dit standpunt echter, dat uitkomt op het standpunt van een alleenzaligmakende kerk, kan niet het standpunt van den Protestant zijn. Nooit hebben Lutherschen en Gereformeerden, Episcopalen en Nonconformisten, Methodisten en Presbyterianen, in ernst beweerd, dat men ook bij deze andere afdeelingen der Christenheid niet kon zalig worden. De Protestantsche belijdenis die juist tegen het denkbeeld van een alleenzaligmakend kerkelijk instituut ingaat, droeg van meet af de veelheid der kerken in haar schoot, en erkent, dat er verschillen zijn, die men wel niet mag over het hoofd zien, maar die daarom nog niet over zaligheid of rampzaligheid beslissen. Neen, *sekte* is zulk een groep dan eerst, als *ze* zichzelve buiten het *menschelijk leven* plaatst. Sekte wordt ze als zeker aantal individuën

hun gezelschap buiten het leven der menschheid plaatsen, en zichzelven aanzien voor een heilig kringetje, dat bij vergissing nog op aarde blijft, maar eigenlijk met het leven dat hier op aarde geleefd wordt, niets meer uitstaande heeft. *Sekte* is zulk een kring dan eerst, als ze ophoudt in Jezus te belijden *den Zoon des menschen*. En daar nu niet te ontkennen valt, dat het juist deze sekten zijn, die het stelligst tegen de Volkskerk, als idee en als verschijnsel, in verzet zijn gekomen, heeft de Volkskerk er geen geringe kracht aan ontleend, dat ze gedurig de keuze kon stellen: Blijft bij mij, want, zoo ge mij verwerpt, wordt ge sekte. Ook ten onzent is sinds 1834 en 1886 gedurig door de mannen der Volkskerk het verwijt tegen ons geslingerd, dat wij niet anders bedoelen, dan op de manier der Labadisten, een sektarischen kring van enkel heiligen te vormen, en toen de Haagsche Synode in 1886 Dr. Kuyper veroordeelde en uitwierp, is het hoofdverwijt ook tegen hem ontleend aan een zinsnede van zijn *Confidentie*, waarin voor het kleine Kuddeke in het midden der wereld gepleit werd, maar onder vervalsching van dit zijn denkbeeld, als had hij geijverd voor sektarisme.

Al moet dus de strijd tegen de Volkskerk onder zeer ongunstige omstandigheden gevoerd worden, toch mag van dien strijd niet afgelaten. Zoolang echter die strijd alleen van geestelijke zijde gevoerd wordt, staat men daarbij zwak. Want wel is het volkomen juist, dat de kerk „de vergadering der geloovigen" is, en dat er, hoe rekbaar dit woord ook genomen worde, voor de *ongeloovigen* of *niet*-geloovigen in dezen kring geen plaats is, maar de *belijdenis van het Verbond*, die weer verband houdt met den *organischen samenhang der geslachten*, veroorzaakt hier tastbare moeilijkheid. Stelt men zich Pelagiaansch aan, en stelt men, zich enkel aan de individueele personen houdend, dat in de kerk alleen hoort, wie *verklaart* en *belijdt* persoonlijk in Christus als zijn Heiland te gelooven, dan is hierin wel het middel geboden, om uit te maken, wie wel en wie niet tot de kerk behooren, maar dan komt men ook aanstonds met het Verbond, met den samenhang der geslachten, en dus ook met den Kinderdoop in conflict. Is men daarentegen, op grond der Heilige Schrift overtuigd, 1°. dat de Verbondsgedachte niet mag worden prijsgegeven, 2°. dat de samenhang tusschen de geloovigen en hun zaad een heilig organische verbintenis is, die stiptelijk moet geëerbiedigd worden, en 3°. dat dientengevolge een kerk met enkel bejaardendoop van een valsch beginsel uitgaat, dan blijkt dit individualistisch standpunt te eenenmale onhoudbaar te zijn. En evenzoo stuit men dan op het bezwaar, dat volgens de Heilige Schrift de kerk ook een beteekenis *voor de wereld* heeft, voor de ontwikkeling van haar menschelijk leven, voor haar burgermaatschappij, en

haar natuurlijken levensschat, die op die wijze geheel teloor gaat. Zulk een enge kring van elkander onderling keurende personen toch, buiten verband met hun geslacht genomen, komt ook buiten alle verband met het leven der wereld te staan, en sluit zich op in geestelijke eenzijdigheid. De historie heeft dit telkens opnieuw bevestigd, en krachtens het beginsel waaruit zulk een kring opkomt, kan het ook niet anders. Zij die zich onder allerlei benaming als *Plymouth brethren* hebben afgezonderd, hebben kras en scherp de Volkskerk bestreden als een stuitende vervalsching der echte kerk-idee, die op Satanische paden had geleid. Maar hierbij „kerk" en „volkskerk" met elkander verwarrende, hebben ze zich toen tegen elk begrip van „kerk" in beginsel gekeerd, en willen ze thans niet anders vormen dan „lieve vrome gezelschappen." Doch de uitkomst toont dan ook hoe ze, juist door deze misgreep, zichzelven buiten de beweging hebben geplaatst, en wel op heflijken vrede voor de eigen ziel bedacht zijn, maar overigens in alle landen geïsoleerd staan, en zich van elken invloed op den gang van zaken hebben beroofd.

Met vrucht, en hoop op beter gevolg, kan de strijd tegen de Volkskerk eerst dan worden aangebonden, wanneer men tegenover het begrip der Volkskerk een beter, zuiverder, meer Schriftuurlijk „begrip van kerk" overstelt; bij dit kerkbegrip aan de Verbondsgedachte recht doet wedervaren; niet enkel op het individu, maar ook op den samenhang van mensch en mensch in het organisch verband der geslachten let; en voorts duidelijk aanwijst op wat wijze de kerk van Christus, als ze haar natuurlijke grenzen weer aandurft, nochtans voor het gemeen menschelijk leven ten zegen kan zijn. En dit nu is daarom alleen op Calvinistisch standpunt mogelijk, omdat alleen de Gereformeerden helder het onderscheid hebben ingezien tusschen de „particuliere genade" en de „gemeene gratie". Zoolang men voor dit onderscheid het oog sluit, kent men geen genade dan binnen den kring der kerk, en wordt men dus wel *verplicht*, alle landgenooten, zoo mogelijk, binnen den kring der kerk op te nemen, wil men het burgerlijk leven niet overlaten aan demonische machten. Dit laatste is niet overdreven. De zonde werkt vloek, en waar de vloek heerschappij oefent, werken de duivelsche machten onbelemmerd. Kan nu alleen *genade* den vloek keeren, en de overmacht van het demonische tegenhouden, dan is het duidelijk, dat van tweeën één moest geschieden: óf dat er genade moet werken ook buiten de kerk, óf wel, dat al wat buiten de kerk staat of er niet in kan opgenomen, van genade verstoken, en alzoo willoos en machteloos aan den vloek onderworpen blijft. Het dusgenaamde exorcisme is dan het natuurlijke middel door de kerk aangewend, om deze macht te breken en telkens weer een stuk, een deel van de wereld aan den vloek te onttrekken, en onder de genade te brengen. Zelfs de plek gronds moet dan gewijd worden. wat ook wat den bodem aangaat, bestaat de wereld uit twee deelen: het

eene *gewijd* en het andere *ongewijd*; en al wat niet gewijd is, verkeert nog buiten genade. Dit alles vervalt echter, als men inziet, dat er wel terdege *genade* ook *buiten* de kerk van Christus werkt; dat er *genade* is, ook waar haar werking *niet* tot eeuwige zaligheid leidt; en dat we alzoo een genadewerking Gods hebben te eeren ook in het natuurlijke, menschelijke, burgerlijke leven, waardoor vloek en zonde gestuit wordt, ook al ontbreekt het verband met de zaligheid.

Is dit eenmaal helder beleden, dan vervalt zelfs de mogelijkheid, dat de zuiverder opvatting van kerk ooit tot sektarisme leiden zou. Immers erkend wordt dan, dat alleen God zuiver geestelijk keurt, en dat *wij* niet anders keuren kunnen en mogen dan naar een door Hem, in het waarneembare gesteld kenteeken. Beleden wordt dan dat van de toetreding van het eerste geslacht dergenen, die uit de Heidenen en Joden tot Christus bekeerd zijn, de opvolgende geslachten niet eerst door eigen wilskeuze in de kerk komen, maar er door geboorte in zijn, en slechts bij gebleken ongeloof zich hebben af te scheiden. Geëerd blijft dan de groote Verbondsgedachte van het „u en uwen zade", die ook het onderpand van de trouw onzes Gods is. En terwijl alsdan eenerzijds de tegenstelling tusschen de „vergadering der geloovigen" en de „wereld" gehandhaafd blijft, wordt dan toch anderzijds volmondig beleden, dat er ook in de wereld een genade, de gemeene gratie onzes Gods werkt, en dat de kerk van Christus die in haar midden optreedt, een der krachtigste middelen is, waardoor het God behelft zijn „gemeene gratie" tot haar doel te leiden.

Aldus nu staat men tegenover de Volkskerk sterk, al ware het slechts om een reden, die ieder vatten kon. De Volkskerk namelijk beoogt hetzelfde. Ook zij wil het Pelagianisme in de kerkformatie afsnijden. Zij wil ons door Gods bestel en niet enkel door eigen keuze met de kerk in contact brengen. Zij wil het verband handhaven. Zij wil den samenhang der geslachten eeren. Zij leeft bij den Kinderdoop. En tevens wil ze de wereld zegenen, ook in die levensuitingen die niet in rechtstreeksch verband met de zaligheid staan. En dat alles stelt ze zoo hoog, dat ze daaraan de zuiverheid der kerk opoffert, en het zich getroost, dat ze tot zelfs de atheïsten toe in haar midden te dulden heeft, en omgekeerd veel vrome belijders, die tegen haar reageeren, moest vervolgen en uitbannen. Edoch, en dit is volstrekt natuurlijk, ze moet dan toch altijd een zeer aanmerkelijk deel van het gewone menschelijk leven *buiten* de kerkelijke sfeer laten. Rome zag dit in, en heeft daarom gepoogd, zoover het eenigszins ging, *alle* menschelijke levensuiting binnen de kerkelijke sfeer op te nemen. De kunst, de wetenschap, de gilden, en zooveel meer. Doch dit deed de Protestantsche Volkskerk niet. Zij sloot kunst en wetenschap, handel en bedrijf van haar

kerkelijk leven uit, en maakte deze burgelijke levensuitingen zelfstandig. Juist dit echter had tengevolge, dat men er aan gewend raakte, om in deze levensuitingen verschijnselen te gaan zien, die vijandig tegen de kerk overstonden, en immers wapenen voor het ongeloof waren. Dit ging nu nog, zoolang de menschelijke, niet-kerkelijke arbeid zich bij voorkeur bezig hield met min of meer geestelijke verschijnselen, als: letteren, kunst, rechtsgeleerdheid, staatkunde enz. Maar anders kwam het te staan, toen in onze eeuw deze wetenschap zich bij voorkeur op *de natuur* wierp, en er in slaagde op alleszins uitnemende wijze de macht van den menschelijken geest over de natuur uit te breiden en te bevestigen. Voor ons was dit geen hinderpaal. Wij toch belijden, dat het juist de invloed van de Christelijke religie is, die de gemeene gratie ook op dit punt derwijs gesterkt heeft, dat juist in de Christelijke deelen der wereld de heerschappij over de natuur, die ons in het Paradijs was toegekend, en sinds teloor ging, weer op zoo aanmerkelijke wijze ons is teruggegeven; nu niet instinctief als in het Paradijs, maar als vrucht eener arbeid in het zweet onzes aanschijns. Wij op ons standpunt juichen deze uitbreiding van 's menschen macht over de natuur dus toe, danken er God voor, en profeteeren dat ze nog veel verder zal gaan. Dit alles is ons de vrucht van de gemeene gratie, en we belijden, dat deze gratie daarom zoo wonderbaar door kon werken, omdat de verborgen kracht der Christelijke religie haar gesterkt en bewaard heeft, om den geest des menschen steeds meer van den vloek te bevrijden. Maar op het standpunt der Volkskerk staat dit natuurlijk gansch anders. Met name die ontwikkeling der natuurlijke wetenschappen valt geheel buiten de kerkelijke sfeer, en daar ze nu van *genade* buiten de kerkelijke sfeer niets afweet, moet ze één van beide doen: of, voor zooveel ze aan het geloof vasthoudt en hemelsch van aard wil blijven, deze ontwikkeling van onze macht over de natuur met wantrouwen aanzien en vijandig bejegenen; oftewel, voorzoover ze het geloof loslaat, ontkennen dat er op de natuur een vloek rust, en het bederf van onze menschelijke natuur door de zonde loochenen, of althans verzwakken.

XXXV.

Uitstraling van de kerk in de wereld.

En God zegende ze, en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar, en vermenigvuldigt, en vervult de aarde, en onderwerpt ze, en hebt heerschappij over de visschen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt. GEN. 1 : 28.

„Volkskerk", en „kerk als organisme" in onderscheiding van het instituut, staan veel scherper tegenover elkander, dan gemeenlijk wordt ingezien.

De Volkskerk predikt het beginsel, dat heel een volk, heel een natie door den Doop in de kerk van Christus is in te lijven, niet omdat de geheele bevolking gelooft, of althans ondersteld mag worden te gelooven; maar niettegenstaande het ongeloof op de brutaalste wijze uitbreekt, niet enkel onder de leden, maar ook onder de ambtsdragers en besturen, en het notoir voor een ieder is, dat de werkelijke geloovigen niet dan een smartelijk kleine meerderheid op de groote massa uitmaken. En de voorstanders van de Volkskerk verdedigen deze openbare leugen op tweeërlei manier. Vooreerst in antinomiaanschen zin door te zeggen, dat het wijzigen van zondige toestanden niet aan den mensch die overtrad toekomt, maar wachten moet tot God zelf rechtstreeks de zonde uitsnijdt. En ten andere door te wijzen op het vele goede dat uit het voortbestaan van zulk een vermenging, nu wel niet voor de kerk, maar dan toch voor het volk en zijn maatschappelijk leven voortvloeit. Het laatste is hierbij blijkbaar doel en hoofdzaak; het eerste niets dan de uitvlucht, om zijn berusten in en pleiten voor zulk een toestand van valsche vermenging, in de vierschaar van eigen en anderer consciëntie te kunnen verontschuldigen.

Zelfs zou men, o, zoo gaarne den toestand, om nu in de Volkskerktaal te spreken, „waar maken"; maar men tornt er voor op, het kan niet, het is nooit anders geweest en zal nooit anders worden; het is een fatale wet, onder wier heerschappij men zucht, en die wet zegt, dat *„al wat gist in het vaderland, moet nagisten in de kerk."* Het is derhalve niet de kerk van Christus, of ook het Evangelie, dat als een zuurdeesem in het leven der wereld gist, maar omgekeerd het beginsel der wereld dat gist en gisten moet in Christus' kerk. Tegenover die bange, fatale wet staat men machteloos. In zijn kerk heeft men geen leidend beginsel meer, geen geest die heerscht, zelfs is er geen middenpunt, waarvan actie kon uitgaan. Het is in de kerk als lichaam genomen één inerte massa; eenvoudig wijl de samenstelling der kerk strijdt met het a b c van het kerkelijk beginsel. De

burgermaatschappij daarentegen, of wil men de wereld, blijft wel terdege in haar element, wordt in *haar* actie in het minst niet belemmerd, en van haar gaat dus wel terdege beginselgisting uit. En waar nu zoodanige gisting opstuwt uit het volksleven, een gisting die niet zelden lijnrecht tegen het Evangelie ingaat, daar blijft voor de doffe, matte kerk niet anders over, dan dit alles op eigen erf te laten nagisten. Als in een vochtige, vunzige mist, die toch alles beslaat, wordt heel het kerkelijk leven, of men wil of niet, door de opwalming uit dit gistingsproces van kleur en glans beroofd.

Het schriklijke hiervan zien ernstiger denkers dan wel in; maar er tegenin gaan durven zij niet. Wel in woorden van protest, wel in snijdende, snerpende critiek. O, ze vinden het een ellende om niet uit te weenen. Ook willen ze er alles tegen doen, alleen maar het hoofddenkbeeld van de Volkskerk moet als eerste artikel van hun geloofsbelijdenis onaangetast blijven. En overmits elk krachtig en doorzettend optreden onverwijld en noodzakelijk tot breking juist van de Volkskerk-idee leiden moet, en de moedige getuigen uit de synagoge dezer kerk doet werpen, waarschuwen ze elkander, om toch geen vinger te verroeren. De gevolgen waren niet te overzien. De lijdelijke houding in de dagen der Reformatie door de Erasmianen, en ook daarna bij elke nieuwe poging tot hervorming in de Protestantsche kerken, door mannen dezes geestes aangenomen, moet dan ook niet zoo verstaan worden, alsof ze het niet om wat liefs anders zouden willen, maar in dien zin, dat ze zich opzettelijk inhouden, om de Volkskerk niet in gevaar te brengen. Wat hen drijft, bezielt en tegenhoudt is metterdaad een algemeen denkbeeld, een veelomvattende overtuiging, de wil om de eenheid in het leven niet te breken, of wilt ge de onwil, om de breuke tusschen den Christus en de wereld te aanvaarden. Ze kunnen er zich niet bij neerleggen, dat de Christus niet *heel* de maatschappij, *heel* het volk met zijn Goddelijke krachten zegenen zou. Althans in het Christelijk Europa, en sterker nog in het Christelijk Nederland, *moet* alles Christelijk zijn, Christelijk heeten, en anders Christelijk worden. Christus' kerk moet op heel het volksleven inwerken, en om dit te kunnen doen, moet heel het volk liefst in een kerk zijn opgenomen, en de kerk zich over heel het volk uitstrekken. De invloed der kerk, zoo beelden ze zich in, werkt zoogoed als uitsluitend door de ambtdragers; daarom moet dus wel heel het volk, om door de ambtdragers bereikt te worden, binnen de muren der kerk verkeeren. Want al ziet men nu ook aan de uitkomst, dat dit niet baat, al ziet men voor oogen tot wat ontwijding van het heilige het leidt, en tot wat bitterheid der ziel tegen andersdenkende broederen het verlokt, toch geeft men geen kamp, de Volkskerk moet voor alle dingen in veiligheid gesteld. Want immers wat nu nog in zoo ellendigen staat en stand zich

voortdoet, kan eerlang beteren. Straks kan worden ingehaald, wat in het verleden verzondigd en verbeuzeld werd.

En stelt men hun nu, niet van redeneerende zijde, maar van den kant der teederder conscientie de vraag: of het dulden van zulke toestanden, het leven in zulke onheilige verhoudingen, en al zulk wel bewust ontheiligen en doen ontheiligen van het Verbond Gods, geoorloofd is, dan vluchten ze in de tente van het Anti-nomianisme. Zeker, het moet gebeterd, het moet anders worden. Zoo zondige toestand mag niet voortduren. Alleen maar, hoe zal wie er zelf schuld aan is, de hand durven uitsteken, om aan die zonde een einde te maken? Om met de zonde te breken, moet men opstaan als een Elia, oordeelen als een Jesaja, handelen als een Johannes de Dooper, doorbreken als een Petrus en Paulus, en wie heeft daartoe recht als hij zelf deel aan de schuld heeft? En ook al ware het dan dat men nu juist zelfs persoonlijk niet zoo meêdeed, ligt dan niet ook voor onze rekening de schuld onzer vaderen, en is het niet reeds die schuld onzer vaderen die ons alle vrijmoedigheid ontneemt? Straft God niet de zonde met zonde! En als God onze en onzer vaderen schuld dan met de zonde der kerk in onze dagen straffen wil, wie zal het dan keeren? Bovendien is voor de teederder consciëntie zulk een zondige en zondigende kerk niet een lijden? Wordt dat lijden niet het best en diepst gevoeld door wie Sion liefhebben? En wat recht zoudt gij dan hebben, om door een wegnemen der zonde aan uw lijden een einde te maken? In dat lijden is een straf, aan die straf zult ge u met een verslagen geest onderwerpen. En eenmaal zal ook in dezen nacht wel de glans van het morgenrood opgaan, maar de eere van dit werk heeft God zichzelven voorbehouden. Daar zult gij, zondige mensch, met uw handen afblijven.

En wordt dan ten slotte gevraagd, op wat grond men toch voor die Volkskerk is, want dat ons uitgangspunt toch in Gods Woord moet liggen, en dat eerst waar ons uitgangspunt in dat Woord vast ligt, de verdere gevolgtrekkingen juist kunnen zijn, dan verwijst men de minkundige naar de bedeeling van het Oude Testament in de dagen *na* den uittocht uit Egypte. In de periode van Mozes tot Christus was de kerk in Israël met het nationale leven tot één geheel geworden. Meer nog, men kan zeggen, dat de natie er alleen om de kerk was, gelijk uw lichaam er alleen is om uw ziel, en gelijk de schors van den boom er alleen is ter beveiliging van het aderenweefsel der opstijgende sappen, dat er achter schuilt. Het kost dan niets geen moeite uit den staat der kerk onder Israël allerlei voorvallen aan te halen, die als bewijs gelden, dat volk en kerk als één moeten optreden, en allerlei uitspraken te doen klinken, die het beminde stelsel rechtvaardigen, en wel rechtvaardigen voor de Heilige Schrift, want immers uit die Heilige Schrift is de kennis van Israels historie tot ons gekomen. Alleen maar dat dit van Adam tot Mozes *niet zoo* was; dat

dit *alleen* onder Israël zoo was ter oorzake van de bedeeling der schaduwen; en dat zoowel de Christus als zijn apostelen ten eenenmale met deze bedeeling der schaduwen gebroken hebben, omdat ze *verouderd*, wijl *vervuld*, en deswege der *verdwijning* nabij was, dat verzwijgt men er bij en poogt men te verbergen voor wie het met eigen oog ontdekken zou. Maar juist de hartstocht waarmeê ten deze gepleit, het geweld dat der conscientie aangedaan, de valsche voorstelling die gegeven wordt, het levert alles te over bewijs, dat men in het stelsel der Volkskerk te doen heeft met een onmiddellijk uitvloeisel van een speciale levensopvatting, die geheel het doen en laten domineert. Kleinzieligheden mogen dit stelsel in het gevlei komen, gemakzucht en zucht naar heerschappij het steunen, toch is dit bijkomstig zondige nooit de hoofdzaak. Hoofdzaak is, dat deze pleitbezorgers met ons erkennen, dat de zegen van het Evangelie *verder* reikt dan de zielen der verkorenen, dat ook zij gelooven aan een invloed die van het Evangelie ook op het gemeenschappelijk organisch menschelijk leven uitgaat, maar dat ze zich voorstellen, dat deze zegen niet anders te verzekeren is, dan door dat menschelijk leven in al zijn omvang, en dus als volksleven, in de kerk zelve op te nemen.

Aldus staat dan het stelsel van de *Volkskerk*, en lijnrecht staat hier de leer van de *kerk als organisme* tegenover. Want wel belijden ook de voorstanders van dit laatste stelsel, dat het niet aangaat den invloed van den Christus te willen beperken tot de personen der uitverkorenen, alsof er niet anders van den Christus merkbaar ware op aarde, dan het werk van den Heiligen Geest in de personen der wedergeborenen. Zulk nominalisme verwerpt men *beiderzijds*, en zoowel door de voorstanders van de kerk als organisme, als door de mannen der Volkskerk wordt toegestemd, dat de Christelijke religie óók op het organisme van ons menschelijk leven inwerkt. Alleen maar wie van kerk als organisme, in onderscheiding van het kerkelijk instituut gewaagt, houdt staande, dat de zegen van het Christendom in dien breeder kring alleen dan naar eisch kan werken, indien het kerkelijk instituut zich inricht naar den eisch daarvoor in het Woord gesteld, en indien de Doop, als Sacrament des Heeren, alleen wordt toebedeeld aan de geloovigen en hun zaad, en zulks onder gestadige uitzuivering door de kerkelijke tucht. Zij onderscheiden deswege tusschen de kerk als *instituut* en als *organisme*, en zij doen dit opdat beide tot hun recht komen, en de heiligheid van het Verbond onder hen die den Christus belijden, en de invloed die buiten dezen kring op de wereld moet ingaan.

Juist dit echter is op het standpunt van Volkskerk onmogelijk. Op dat standpunt toch kent men slechts één kring, en die kring is de kerk als instituut. Niet verder dan die kring strekt de invloed der Christelijke

religie, en deswege moet, zal ook de natie in den zegen deelen, ***heel die natie in de kerk zijn***; en opdat dit mogelijk zij, wordt het wezen van de kerk en de heiligheid van Gods Verbond aan de belangen der natie opgeofferd. Wij daarentegen belijden twee kringen. Eerst den kring der belijders, of wel de voorwerpelijke gemeente, den kring van het Verbond. Naar luid van den Heidelberger Catechismus strekt de Doop zich uitsluitend over dezen eersten kring uit, opdat de gedoopten „***van de kinderen der ongeloovigen onderscheiden worden***" (Vr. 74). Alleen binnen dien kring wordt het heilig Avondmaal bediend, en ook, alleen in dien kring kan een „vergadering van geloovigen" worden geëerd. Uitsluitend de kerk, die met dezen kring samenvalt, bezit dan ook de merkteekenen der „ware kerk", dewelke zijn „de zuivere prediking des Evangelies, de zuivere bediening der Sacramenten, en de handhaving der Christelijke tucht, naar belijdenis en leven."

Doch hierbij blijven we niet staan. Dit instituut dekt niet *al* den Christelijken naam. Al brandt de lamp der Christelijke religie alleen binnen de wanden van dat instituut, haar licht straalt door de vensters zeer verre daarbuiten uit, en werpt zich op al die geledingen en verbindingen van ons menschelijk leven, die in allerlei uitingen van menschelijk leven en menschelijke werkzaamheid uitkomen. Recht, wet, gezin en familie, bedrijf, beroep, publieke opinie en letterkunde, kunst en wetenschap en zooveel meer, het wordt alles door dat licht bestraald, en die bestraling zal te sterker en te doordringerder zijn, hoe helderder en klaarder die lamp des Evangelies in het kerkelijk instituut branden mag. Derhalve dien eersten kring van het instituut, en in noodzakelijk verband hiermede, kennen we dus nog een tweeden kring, die bepaald wordt door de lengte van den lichtstraal, die uit het instituut over het leven van volk en natie uitgaat. En wijl nu deze tweede kring niet kleeft aan bepaalde personen, noch dus ook bepaald en begrensd wordt door het boeken van zeker aantal leden, noch eigen ambtdragers kent, maar in het leven zelf van volk en natie is ingezogen, daarom wijst hier die buiten het instituut werkende invloed ons op de ***kerk als organisme***. Die kerk toch als organisme is er, eer het instituut er is, ze ligt steeds achter het instituut, zij alleen geeft aan dat instituut wezenlijke waardij. De kerk als organisme heeft haar centrum in den hemel in Christus; ze omvat alle eeuwen van den aanvang der wereld tot aan het einde, om na ons aller eeuwen eeuwigheid te vervullen. En daarom is het die kerk als organisme die zich ook daar openbaren kan, waar alle persoonlijk geloof afwezig is, maar iets van den goudglans des eeuwigen levens zich nochtans afspiegelt op de gewone gevellijnen van het groote gebouw van menschelijk leven.

Feitelijk bedoelt men alzoo *beiderzijds* hetzelfde, maar men gaat uiteen bij de vraag, hoe de invloed van de Christelijke religie buiten de personen der geloovigen te denken is en werken moet. Op die vraag toch antwoordt de minnaar der Volkskerk: „Ge kunt geen invloed oefenen op wie en wat niet in uw kerkelijk instituut is opgenomen; en daarom moet heel het volk in mijn kerk, en doop ik al wat in het doophuis komt. Alleen in mijn kerk brandt het licht. Buiten mijn kerk is niets dan stikdonkere nacht. Mijn kerk heeft geen vensters. De muren laten geen enkele lichtstraal door. En daarom moet ik wel de muren mijner kerk uitzetten, opdat allen er plaats in vinden, en zich in de schittering van het licht des Evangelies verheugen mogen." Wij daarentegen zeggen: Naar luid van Gods Woord en onzen Heidelbergschen Catechismus moet de Doop de geloovigen van de kinderen der ongeloovigen afscheiden. Allereerst is dus zorg te dragen, dat de kerk als instituut, aan de merkteekenen der ware kerk herkenbaar, zich wel begrensd en duidelijk uitkomend in het midden des volks openbare. Binnen die kerk moet men trachten *een ieder* te lokken, maar in die kerk opgenomen mogen alleen zij worden, die met het hart gelooven en met den mond belijden, dat Christus de Middelaar Gods en der menschen is; zij met hun zaad; en de Christelijke kerk heeft te waken, dat waar hypocrieten insloepen en zichzelf verraden, ze van de vergadering der geloovigen worden afgescheiden. Maar al moet aldus de heiligheid van het Verbond, en hiermee het wezen der ware kerk gehandhaafd worden, vensterlooze muren kent de kerk van Christus niet. Het licht dat in haar midden op den kandelaar brandt, staat niet onder de korenmaat, maar straalt door de vensters naar buiten uit. Dat licht spreidt zijn tinten op al wat menschelijk is in het leven van volk en natie. En het is door den zijdelingschen invloed, dat de kerk als instituut, heel het volk en heel het leven des volks zegent. Ja, wel verre van dezen zegen aan heel ons volk te willen onthouden, houden we veeleer staande, dat die zegen des te grooter en des te heerlijker zal zijn, hoe helderder het licht des Evangelies in Gods kerken brandt, en in die kerken zal het te sterker branden, hoe zuiverder de vlam en hoe zuiverder de atmosfeer is waarin die vlam opgaat. Aldus blijft het naar den regel door Christus zelven gesteld: Zijn kerk een stad op den berg, die reeds van verre een ieder in het oog valt. Zijn kerk een zout in het midden van het wereldleven om het bederf in die wereld te keeren.

Doorziet ge de tegenstelling tusschen deze beide nu wel, dan zal het u tevens duidelijk zijn, hoe hier metterdaad alles hangt aan de juiste onderscheiding tusschen de *particuliere genade* en de *gemeene gratie*. Is er niets dan de wereld die onder den vloek ligt, en in die wereld een particuliere genade, dan krijgt ge slechts twee verschijnselen in het leven: Eenerzijds een deel der wereld dat Heidensch, Mahomedaansch en Joodsch

is, en anderdeels een stuk wereld waarin de particuliere genade werkt. Zoover nu het Christendom reikt, zoover reikt de kerk als instituut, en buiten die kerk als instituut is feitelijk niets dan zonde en onheiligheid. En dit zoo zijnde moet ge wel het terrein der particuliere genade, onder prijsgeving van haar heilig karakter, pogen uit te breiden, door steeds meer heel uw volk in uw kerk op te nemen. In het stelsel der Roomsche kerk nu gaat dit, omdat Rome het wezen der kerk niet zoekt in de personen der geloovigen, maar in de kerk als mystieke instelling, die als zoodanig draagster is van de particuliere genade. Die particuliere genade is dan een schat, die haar is toevertrouwd, en aan dien schat krijgt ge deel, door met de kerk in gemeenschap te treden. Maar volstrekt onbegrijpelijk is het, hoe men dit stelsel vol wil houden, als men in ernst verklaart nog te gelooven dat de kerk als instituut „de vergadering van Christgeloovigen is" en alzoo Art. 27 v.v. van onze Belijdenis, en vr. 54 van onzen Catechismus nog onderschrijft. Nog nooit is dan ook door wien ook de rechtstreeksche poging gewaagd, om deze grondstukken van onze Formulieren van eenigheid met het systeem der Volkskerk in overeenstemming te brengen. Dit stelsel is niet dan de *nationaliseering* van wat bij Rome de *wereldkerk* is. Het is uit traditie, het is uit geestelijke traagheid overgenomen, maar voor de rechtbank der Gereformeerde beginselen waar gemaakt is het nog nimmer.

Heel anders daarentegen komt de zaak te staan, zoo men het oog ontsluit voor de Gereformeerde belijdenis der *gemeene gratie*. Dan toch verkrijgt men niet *twee*, maar *drie* kringen. Niet stikdonkere nacht in de Heidensche streken, en al wat Christelijk heet gedoopt en in de kerk. Maar 1°. de kerk als instituut, met de lampe des Evangelies klaar en helder binnen haar muren brandende, als vergadering der geloovigen; 2°. dat deel der wereld, dat in Azië en Afrika door God overgegeven is in een verkeerden zin, en deswege nog in volslagen donkerheid wandelt; en 3°. dat andere deel der wereld, waarin de Christelijke kerk is opgetreden, en dat door de vensters der kerk henen tevens met het licht des Evangelies bestraald wordt. Dit licht uitstralende van de particuliere genade, doet dan dienst als middel en instrument der gemeene gratie, en het is aldus dat er, buiten de kerk als instituut, te midden van het volksleven een Christelijke tint op dat volksleven geworpen wordt, en dat in dien zin heel het volksleven gekerstend wordt, zelfs in die kringen, waarin men met beslistheid den Christelijken naam verwerpt.

En wil men nu het bewijs, hoe alleen deze laatste opvatting, niet alleen het eigen wezen der kerk en haar merkteekenen handhaaft, maar ook alleen in staat is, de feiten van het leven te verklaren, let dan eens op de ongemeene macht, die juist in het aldus gekerstend deel der wereld, *door den mensch over de natuur* is gewonnen. We danken dit aan de natuur-

kundige wetenschappen, en die wetenschappen zijn tot bloei gekomen, niet in China noch Japan, niet in Indië noch in Turkije, maar in het Christelijke Europa en in het Christelijk Amerika. Met zekerheid kan men dan ook zeggen, dat we ook in de macht van deze natuurkundige wetenschappen een zegen van de Christelijke religie hebben te zien. Dit nu is op ons standpunt alleszins rationeel. In het Paradijs is het den mensch gezegd, dat hij ***heerschappij zou hebben over de natuur***. Adam bezat dan ook die heerschappij, maar door de zonde is ze ons ontgaan. Doch nu treedt de gemeene gratie in, om wat door de zonde zou teloor gaan, op te houden en ons te hergeven. Dit doet de gemeene gratie dan ook. De macht en heerschappij over de natuur, die in China en Indië, en niet minder onder den Islam is uitgeoefend, staat reeds hoog boven de onmacht tegenover de natuur waarin de negerstammen in Afrika verzonken liggen en lagen. Maar komt nu in deze gemeene gratie de exponent werken die van de kerk van Christus en de particuliere genade uitgaat, dan wordt deze ***gemeene gratie*** verdriedubbeld in kracht, en ziet ge juist in de Christelijke wereld de overmacht van den mensch over de natuur op zoo ongelooflijke wijze toenemen, dankt ge daar God voor, en juicht ge deze vrijmaking van den mensch toe. Het stelsel der Volkskerk daarentegen loopt hier spaak. Want al mag het uit zijn Volkskerk den invloed verklaren die uitgaat op philanthropie, kunst, huiselijk en maatschappelijk leven, toch vallen stoom en electriciteit, scheikunde en oeconomie buiten haar, en waaruit moeten dan deze grootsche uitvindingen, waardoor juist onze eeuw zich gekenmerkt heeft, en die al meer het wereldleven beheerschen, verklaard worden?

XXXVI.

Een stad op een berg.

> O God, Gij hebt mij geleerd van mijne jeugd aan, en tot nog toe verkondig ik uwe wonderen.
>
> Ps. 71 : 17a.

Juist omdat de kerk, naar Jezus' uitspraak, *een stad op een berg* is, moet haar glans in wijden omtrek uitstralen. Of, buiten beeldspraak gezegd, van de gemeente des Heeren moet een heiligende, reinigende invloed uitgaan op geheel de maatschappij, in wier midden zij optrad. Die invloed moet aanvangen met zekere bewondering te wekken voor den heldenmoed, waarmeê vervolging en verdrukking wordt gedragen; moet daarna eerbied inboezemen voor den ernst en de reinheid des levens in den gemeente-

lijken kring; moet voorts sympathie wekken door den gloed der liefde en der barmhartigheid, die in de gemeente zich ontwikkelt; en moet ten slotte, als gevolg hiervan, de algemeene begrippen zuiveren en opheffen, de publieke opinie verhoogen, deger beginselen ingang doen vinden, en alzoo de gangbare beschouwing van het leven in staat en maatschappij en huisgezin opvoeren tot hooger peil. Feitelijk is dat dan ook aldus geschied. Bijna nergens heeft de gemeente van Christus zich duurzaam gehandhaafd, of ze heeft ook buiten haar instituut die wijziging in de algemeene levensopvatting tot stand gebracht. Zeker niet terstond, want veelal had ze eerst een periode van vervolging te doorworstelen. Maar kwam ze die periode eenmaal glansrijk te boven, dan heeft haar optreden veelal, men kan zeggen, bijna zonder uitzondering, die verhooging van den standaard des levens ten gevolge gehad. En resultaat was alsdan, dat er tweeërlei tot stand kwam: 1°. de bevestiging der gemeente als de „stad op een berg"; en 2°. een wijziging in het buiten-kerkelijke, burgelijke leven in verheffende en reinigende richting. En in die beide lag dan de natuurlijke vrucht van tweeërlei genade voor oogen. In die „stad op den berg" de vrucht der *particuliere genade*, en in die veredelde maatschappij de vrucht der *gemeene gratie.*

Want wel kan men ook hier den strengen eisch van het hoogste ideaal aanleggen, en dan niets dan klachten aanheffen over de geestelijke ellende der gemeenten en de hand over hand toenemende verwildering der maatschappij, en wij zullen de laatsten zijn om te ontkennen, dat tot zulke klacht vaak aanleiding bestaat. Maar de liefde voor uw ideaal mag u niet tot ziekelijk en moedroovend pessimisme verleiden. Ongetwijfeld laat ook de zuiverst geïnstitueerde gemeente, zoo elders als hier te lande, veel te wenschen over; maar vergeleken bij wat zoo menige andere gemeente, bovenal vergeleken bij andere godsdienstige corporatiën, staat ze toch zoo onvergelijkelijk hoog en stemt ze tot zoo vurigen dank. En zoo ook moet zeer zeker geklaagd, dat zich ook in onze burgermaatschappij nog ongerechtigheid op ongerechtigheid stapelt, en gruwel na gruwel u ergert; maar wie een Heidensche of Mahomedaansche maatschappij daarnaast plaatst, voelt toch terstond, soms op elk punt, onze superioriteit. Neem slechts het huwelijk, en vergelijk de positie van de gehuwde vrouw onder Paganisme en Islam met wat ze bij ons is, en het breed verschil springt in het oog. Niet alsof de zonde bij ons bezworen ware. Integendeel, de zonde woelt ook in onze maatschappij even schandelijk tegen de zuiverheid van het huwelijk in als elders, en bijna geen vorm van zonde is op dat terrein denkbaar, die niet op alle manier voorkomt. Doch hoe men ook ten onzent over de nog onvolkomen positie van de gehuwde vrouw moge klagen, wie haar positie in onze maatschappij met die in China of Klein-Azië vergelijkt, kan toch geen oogenblik in twijfel verkeeren over den grooten vooruitgang

die onder ons tot stand kwam. Zoo nu is het op elk gebied. Er is met het optreden van de gemeente des Heeren een zuurdeesem in de drie maten meels gelegd, en die zuurdeesem trekt door en door, en oefent invloed op alle betrekkingen des levens. Een invloed die volstrekt niet alleen ondergaan wordt door de belijders des Heeren, maar die zich uitstrekt tot heel de maatschappij; zoo zelfs, dat de Joden evengoed als de ongeloovigen in ons midden, zonder er zich rekenschap van te geven, deze bewerking ondergaan. Doch juist daaruit blijkt dan ook, dat men verkeerd doet met dit als een stuk van de particuliere genade te beschouwen. Particuliere genade werkt altoos ten eeuwigen leven, en wat hier werkt gaat geheel op in den tijd, en is alzoo te rekenen onder de gemeene gratie.

Dat men desniettemin aan een maatschappij, die door deze invloeden beheerscht wordt, den eerenaam van Christelijke maatschappij of gekerstende maatschappij pleegt te geven, kan niet worden gewraakt. Dit is niet geoorloofd op het standpunt der *Volkskerk*. Deze toch gaat uit van het denkbeeld, dat er geen Christelijke invloed werkt, dan in de Christelijke personen. Behoort iemand niet persoonlijk tot de kerk, dan staat hij ook buiten den Christelijken invloed, en het is deswege dat men er op uit is, geheel de schare des volks, binnen de wanden der kerk op te sluiten. Dit echter is niet te verkrijgen, dan door het vrede nemen met den schijn, laten vallen van uw kerkidee, het prijs geven van uw belijdenis, het toelaten van het ongeloof, en het laten varen van alle kerkelijke tucht. Wie de Volkskerk voorstaat en dus heel het volk in de schaapskooi wil drijven, moet rekbaar zijn. Immers elke band dien ge aanlegt, weert en sluit uit. En daar het nu het doel der Volkskerk is om allen te omvatten, en liefst niemand uit te sluiten, moet ze wel ten slotte *allen* band losknoopen.

Dat is dan ook feitelijk geschied, en kwam het sterkst uit in de practische *leervrijheid*, die steeds meer begon te gelden, en waar ten slotte het heilig Doopsel nog steeds als onmisbaar had gegolden, is men er door de logica der feiten, ten slotte noodwendig toe gekomen, om ook dien band te laten varen. In naam, in schijn houdt men zijn kerk-idee dan wel hoog. Of ziet men niet, hoe zelfs de Nederlandsche Hervormde kerk, die de meest bandelooze leervrijheid toeliet, en het Doopsel voor niet onmisbaar verklaarde, nog steeds bij monde van haar leeraren den volke verkondigt, dat de Drie Formulieren van eenigheid nog altoos de officieele belijdenis der kerk zijn. Maar die *schijn* raakt telkens op grooter afstand van het *wezen* verwijderd. Op het *wezen* der kerk liet men allen bindenden invloed glippen, en tegenover die innerlijke ontbanding van het wezen, stelt men niet anders over dan een abstracte formule, die alle werking mist. Zoo

komt *de leugen* in de kerk van Christus *de waarheid* verdringen, en het is alleen ten koste van die *notoire* leugen, dat men *in naam* zijn pretentie van *kerk* te zijn handhaaft. Wij daarentegen, op ons standpunt, kunnen en het wezen der kerk en het Christelijk karakter der maatschappij handhaven, door de eenvoudige onderscheiding tusschen de vrucht der particuliere genade in „het kuddeke des Heeren", en tusschen de vrucht der gemeene gratie die juist door het optreden der gemeente gewerkt wordt. En we kunnen dit, door te erkennen, dat het optreden der gemeente een genade uitoefent, die de werking der gemeene gratie in het volksleven ongemeen komt versterken. Want wel erkennen we, dat er gemeene gratie werkt ook in de burgermaatschappij der Heidensche en Mahomedaansche volkeren. Hoeveel dieper zouden ze anders niet zijn weggezonken. Maar we houden staande dat in onze landen behalve deze ook elders werkende gemeene gratie, een gemeene gratie *in hoogeren graad werkt*, en dat deze hoogere graad eerst dan in de gemeene gratie komt, als ze gesterkt, veredeld en bevestigd wordt door den invloed van de gemeente van Christus.

Thans is men weer bezig dien invloed van de gemeente van Christus op de burgermaatschappij af te breken. Men merkt dit aan de pogingen die worden aangewend om de vrije liefde voor het huwelijk in de plaats te stellen, of althans den band des huwelijks te verzwakken. Men merkt dit aan de pogingen om het ouderlijk gezag te verzwakken, en de opvoeding onder staatsvoogdij te brengen; en des zooveel meer. Dit nu is de schuld der gemeente. Door bijna overal als Volkskerk op te treden, heeft ze de leugen in eigen boezem moeten toelaten, is ze zoodoende in allerlei valsche verhoudingen geraakt, en kan daardoor niet meer dien natuurlijken invloed uitoefenen, die eerst van haar uitging. Veelal zelfs verbindt zich thans de Volkskerk met de tegenstanders van het Christendom, om hen die voor den Christelijken invloed pleiten, te dwarsboomen. Zij die ijveren voor het Christelijk karakter van staat en maatschappij, zien zich daardoor in het volbrengen van hun plicht ten zeerste bemoeilijkt. En dat te meer, daar er nog altoos zoo velen zijn, die zich geen andere kerstening der maatschappij denken kunnen, dan door allen in ééne kerk bijeen te vergaderen, en institutair de maatschappij te kerstenen. Kracht ten goede zal men daarom alleen dan kunnen uitoefenen, als men zich wil inprenten, dat de gemeente van Christus nooit rechtstreeks, maar alleen zijdeling door haar invloed op de burgermaatschappij kan inwerken, en dat daarom haar streven er op gericht moet blijven: 1°. om aan de gemeente des Heeren volle vrijheid van optreden en volle macht tot het handhaven van haar eigen karakter te verzekeren; 2°. om af te weren

elke poging die gedaan wordt, om in de wetgeving van het land, in de publieke opinie en in de publieke instellingen Heidensche begrippen en denkbeelden voor de Christelijke in de plaats te brengen; en 3°. om door het moedig optreden van haar leden op elk terrein des levens in die burgermaatschappij de heerschappij der edeler en zuiverder begrippen nog gestadig uit te breiden. Of wil men korter gezegd: Een streng confessioneele kerk, maar *geen* confessioneele burgermaatschappij, *geen* confessioneele staat.

Deze secularisatie van staat en maatschappij is één der diepste grondgedachten van het Calvinisme, ook al spreekt het vanzelf, dat het er niet in geslaagd is, deze grondgedachte aanstonds geheel zuiver uit te werken. Optredende in een wereld, die eeuwenlang een vlak tegenovergesteld denkbeeld gekoesterd en in praktijk gebracht had, kon het Calvinisme niet dan van heverlede zijn nieuwe levensgedachte ontwikkelen. Maar de uitkomst toont dan toch, dat deze zijne grondgedachte telkens meer veld wint, en dat de voortgaande ontwikkeling in het leven der volkeren steeds meer deze secularisatie van staat en maatschappij tot haar recht doet komen. Dat de valsche idee der Fransche Revolutie hier tijdelijk bij inschoof, en daardoor de doorwerking der grondgedachte van het Calvinisme vervalscht werd, is zeker niet tegen te spreken, maar dat heft het feit niet op, dat het Calvinisme uit zijn eigen wortel de overtuiging geteeld heeft, dat de „gemeente van Christus", omdat ze streng confessioneel moest zijn en de Christelijke tucht moet handhaven, geen Volkskerk zijn kan, en dat deswege het Christelijk karakter der maatschappij niet kan gezocht worden in den Doop van alle volksleden, maar te zoeken is in den invloed die van de gemeente des Heeren op heel het volk en heel de inrichting van het vaderlandsche leven uitgaat. De gemeente van Christus beoogt door haar invloed op staat en burgermaatschappij niet anders dan *een zedelijken triomf*, niet het aanleggen van confessioneele banden, nog ook de uitoefening van autoritaire heerschappij. Het voorbeeld van de Vereenigde Staten van Amerika toont dan ook, hoe de verschillende afdeelingen der Christelijke kerk, zoodra alle saam zich op ditzelfde standpunt plaatsen, niet alleen den onderlingen strijd opgeven, om saam in vrede te wedijveren op geloofsterrein, maar ook, juist dank zij die goede onderlinge verstandhouding, veel hooger invloed op de civiele en nationale toestanden uitoefenen, dan de machtigste Volkskerk ooit vermocht.

De tegenstelling tusschen de *kerk* en de *wereld* kan alleen op die manier weer tot haar recht komen. Thans is die tegenstelling óf een fictie óf wel ge moet de wereld *in* de kerk zoeken. Tot op zekere hoogte kan men

zeer zeker zeggen, dat „de wereld" te zoeken is in de sferen van het Heidensche, Mahomedaansche en Joodsche leven, maar die tegenstelling heeft geen oogenblik vat op ons hart. Als de Heilige Schrift ons de gemeente van Christus toont, als tegen de wereld overstaande, en ons waarschuwt tegen wereldgelijkvormigheid, bedoelt ze een niet-Christelijk gehalte van het leven, waarmeê we *dagelijks* in aanraking komen, en waarvan we *dagelijks* de verleiding ondergaan. Waar is nu voor ons die wereld te vinden? En bij die vraag wijst men u op wereldsche kringen, op wereldsche gezelschappen, op wereldsche vermaken, op wereldsche literatuur en wereldsche instellingen. Edoch, als ge nu de personen nagaat, die deze wereldsche kringen vormen, dan bevindt ge, dat ze zoogoed als allen gedoopt, tot het heilig Avondmaal toegelaten, en leden van Christus' kerk zijn. De tegenstelling tusschen *kerk* en *wereld* bestaat alsdan niet, maar *in* de gemeente bestaat er tegenstelling tusschen Christenen, die wezenlijk belijden, en naam-Christenen, die geheel tegen het wezen der kerk overstaan. Gaat ge daarentegen inzien, dat die duizenden en duizenden personen, die inderdaad en in waarheid aan niets gelooven, aan geen bekeering denken, en met het heilige den spot drijven, dus ook niet in Christus' kerk thuis hooren; dat de kerk zich van deze heeft af te zonderen, om weer te stoelen op eigen wortel; en dat de kerk van Christus, tot die kleine proportie ingekrompen, maar weer wezenlijk kerk geworden, juist dan weer haar invloed op staat en maatschappij zal kunnen uitoefenen, dan keert ook op eenmaal de Schriftuurlijke tegenstelling tusschen *kerk* en *wereld* terug; dan worden kerk en wereld *twee* grootheden; dan heeft de kerk van Christus haar aanwijsbare grenzen; en dan heeft het weer zin om der kerk toe te roepen, dat niet zij den verderfelijken invloed der *wereld* ondergaan moet, maar harerzijds een zegenenden, heiligenden en verfrisschenden invloed op die *wereld* heeft uit te oefenen. Wat „wereldgelijkvormigheid" is, zal dan weer worden verstaan.

Onze tegenstanders zien hieruit, dat zij ten onrechte beslag leggen op het privilege, alsof alleen zij zelven een hart hadden, voor *heel* de maatschappij, voor *heel* het volk en voor *heel* den burgerstaat. Dat is integendeel ons met hen gemeen. Verschil ontstaat tusschen hen en ons eerst bij de vraag, *hoe* de zegen van Christus' gemeente op heel die burgermaatschappij moet uitgaan. Of die zegen uitkomt hetzij rechtstreeks, door heel het volk, belijdend of niet belijdend, geloovig of niet geloovig, in den schoot der kerk op te nemen; of wel middellijk door de kerk als een stad op een berg in het midden der burgermaatschappij te laten liggen, en zijdelings invloed ter verheffing en ter veredeling van haar op de burgermaatschappij te laten uitgaan. Natuurlijk blijft het ook ons begeeren, en onze bede, of we *al* onze landgenooten tot de volle belijdenis van het Evangelie brengen mochten. Maar dit afgebeden resultaat is nooit bereikt,

en zoowel in vroeger eeuwen als nu, maar thans in klimmende mate, toont de uitkomst, dat verreweg het *grooter* deel van onze landgenooten principiëel vijandig tegen het Evangelie overstaat ofte wel het lauw-Laodiceesch ignoreert. Vindt nu in Christus' kerk, naar luid van onze Belijdenis, alleen hij een plaats, die „van harte gelooft en met den mond belijdt", dan is het hiermeê voor elk man van Gereformeerden huize beslist, dat, wat ook de toekomst brenge, er voorshands moet gerekend worden met een toestand, die onder onze landgenooten het kleiner deel in de kerk, en het grooter deel in de wereld haar plaats doet vinden. En dit nu zoo zijnde, baat het niet, of ge de zegening van uw volk al zoekt in aller toebrenging, die nog steeds toefde en op verre na niet kwam, en blijft u geen andere weg open, dan om uw volk en vaderland zijdelings en middellijk te zegenen, doordien ge de kerk van Christus weer een stad op een berg doet zijn, en van haar dien invloed laat uitstralen, die het kwaad in de wereld stuit en het leven van de burgermaatschappij verheft, door de werking der gemeene gratie in het leven der wereld te versterken. Niet een kerk, die om groot te schijnen, de leugen in de slippen van haar kleed draagt, maar alleen een „gemeente des Heeren", die het Verbond Gods heilig houdt, en zich bescheidener afmetingen laat welgevallen, stelt zich *zedelijk* aan, en kan daardoor *zedelijk* invloed uitoefenen.

Deze eenigszins uitvoeriger bespreking van de Volkskerk was hier noodig, omdat een zoo aanmerkelijk deel van de werking der gemeene gratie onzichtbaar blijft, zoolang de Volkskerk over het gemeene terrein des levens is heengebouwd. We laten daarom wat er meer in verband met de Volkskerk te zeggen ware rusten. Het was ons hier uitsluitend te doen, om dit meest voorbijgeziene, wijl bedekte, stuk der gemeene gratie weer bloot te leggen; en keeren thans tot de beteekenis van dat stuk der gemeene gratie met het oog op de bekeering terug; een beteekenis die thans vanzelf zal begrepen worden, als we de bekeering van een Heiden in een Heidensch land met de bekeering van een gedoopt kind hier te lande vergelijken. Bij de Zending klaagt men, en zeer terecht, gedurig over de onvolkomen wijze, waarop zich het Christelijk leven en de Christelijke belijdenis bij een bekeerden inlander uit. Wie uit onze kerk naar Java of Soemba gaat, en daar kennis maakt met de Christeninlanders, ziet zich bitter teleurgesteld. Hier te lande viel reeds veel klacht over gebrekkige kennis der Schrift, over gebrek aan inzicht van de Christelijke waarheid, over min geestelijken zin, en over minder puriteinschen ernst van het leven; maar wat blijft er van dit alles over, als men gelijken maatstaf als hier te lande aanlegt bij zulk een bekeerd Javaan? Dan vraagt men zich onwillekeurig

af, of niet alles op zelfbedrog en misleiding berust, en of met elke gedachte, alsof onder deze volkeren met vrucht Zending ware te drijven, voorgoed moet worden opgegeven. Die indruk nu is natuurlijk. Wie verzuimt zich rekenschap te geven van de geheel verschillende conditie waaronder een Heiden in een Heidensch, of een Mahomedaan in een Mahomedaansch land tot bekeering komt, en zich zoo inbeeldt, dat hij het op Java zal vinden als op Walcheren, en op Soemba ongeveer zooals op Urk, *moet* bitter teleurgesteld en bedrogen uitkomen, en loopt zeer ernstig gevaar, zich in onbetamelijke geestelijke inbeelding verre boven den Christen-inlander verheven te gevoelen, en de liefde die naar hen uit moest drijven, te laten verkoelen.

Maar heel anders komt dit oordeel te staan, en heel anders wordt de blik waarmeê we deze toestanden bezien, indien we letten op de geheel verschillende hulpe die de gemeene gratie bij het werk der bekeering én hier te lande én op Java verleent. Toen het Christendom pas de wereld inging, is het niet in de eerste plaats opgetreden bij de lager staande volken, die den zegen der gemeene gratie slechts in zeer beperkte mate hadden genoten, maar integendeel onder die volken van de Levant, bij wie de werking der gemeene gratie, dusver het sterkst was geweest. Afgezien nu van de vraag, of ook niet reeds destijds enkele Evangeliebođen naar Scyten en Parten zijn uitgegaan, staat het feit vast, dat de Christelijke kerk het eerst tot vaste formatie gekomen is te Rome en Athene, in Klein-Azie en in Egypte, alzoo juist in die streken, waar de Romeinsch-Grieksche beschaving den hoogsten dusver bekenden levensvorm bereikt had. Een maatschappij, waarin mannen als Plato en Cicero konden optreden, stond uiteraard destijds reeds onvergelijkelijk veel hooger, dan de maatschappelijke toestand, waarin wij thans nog den inlander op Borneo en Java vinden. Langs wat weg die toenmalige beschaving tot die hoogte was opgeklommen, en welken invloed ten goede o. a. de Joodsche koloniën, die over heel het Roomsche rijk verspreid waren, hadden uitgeoefend, laten we thans in het midden. Genoeg is het ons, het feit te constateeren, dat de Christelijke kerk, om haar intrede in de wereld te kunnen doen, haar loop zich zag aangewezen onder de volken, die destijds het hoogst stonden. Eerst nadat de Christelijke kerk onder deze volken tot vaste vormen was gekomen, is het Evangelie twee, drie eeuwen daarna ook uitgegaan onder de minder vergevorderde Keltische en Germaansche stammen. En waar nu zelfs in deze hooger staande Grieksch-Romeinsche wereld, het doordringen van den geest van Christus, ook blijkens de apostolische zendbrieven, zoo moeilijk ging, daar spreekt het toch wel vanzelf, dat gelijke moeilijkheid zich nog in veel hooger mate moet voordoen, waar wij door onze Zending het Evangelie pogen te brengen in een zooveel lager staande maatschappij, gelijk we die vinden in onzen Indischen Ar-

chipel. Vooral, dat het daar voorshands bereikbare een uiterst pijnlijken indruk moet maken, zoo we het vergelijken met wat hier te lande in onze beste kringen gevonden wordt. Het is dan ook ongetwijfeld een niet geringe fout, dat men bij het werk der Zending zich zoo zelden, en zoo weinig rekenschap heeft gegeven van de verschillende stadiën, waarin de gemeene gratie *voorbereidend* voor het werk der bekeering optreedt.

Hiermede is in het minst niet bedoeld, dat de bekeering zelve ooit product van de gemeene gratie zou zijn. Bekeering is uitwerking van wedergeboorte, en alleen bij een wedergeborene mogelijk en denkbaar. Meer nog, de uitwerking van de wedergeboorte in de bekeering, later in de heiligmaking, komt nooit tot stand dan door de inwerking van den Heiligen Geest, en behoort, overmits ze doelt op het eeuwige leven, onvoorwaardelijk tot de *particuliere* genade. Maar voor een plant maakt het immers een alles afdoend verschil in welken bodem ge haar laat opgroeien. Is die bodem vet, rijk, sappig, malsch, en met den aard van de plant overeenstemmende, dan zal de groei van de plant in den bodem welig en weelderig zijn. Zet ge daarentegen die zelfde plant in een schralen bodem, die arm, steenachtig en droog is, dan zal de plant daarin wel uitkomen, maar een zeer schraal gewas opleveren. Reeds onze gewone landbouwers weten dit zeer wel, en maken daarom onderscheid tusschen land en land, en weten haarfijn welk gewas op den eenen en welk gewas op den anderen bodem gedijen kan. Komt nu daarom het gewas uit den bodem? Stellig niet. Het gewas komt uit het zaad of uit de stek, en dat zaad en die stek is één en hetzelfde, onverschillig of de bodem vet of arm, geschikt of niet geschikt is. En zoo nu ook blijft het zaad der wedergeboorte een, en is steeds van buitenaf inkomende, maar als ditzelfde zaad der wedergeboorte de ééne maal valt in den weltoebereiden akker van een hoogstaand leven, en de andere maal in den schralen bodem van een laagstaand volksleven, *moet* de uitkomst van het gewas wel zeer verschillend zijn. De plant blijft dan wel van het echte soort, want het zaad was het ware zaad, maar de akker waarin het viel was zeer uiteenloopend, en dat uiteenloopen van den akker ontstond door de verschillende mate waarin de gemeene gratie aan het ééne of aan het andere volk was toebedeeld.

XXXVII.

De gemeene gratie in de Heiligmaking.

Want wij hooren, dat sommigen onder u ongeregeld wandelen, niet werkende, maar ijdele dingen doende. Doch de zoodanigen bevelen en vermanen wij door onzen Heere Jezus Christus, dat zij met stilheid werkende hun eigen brood eten. 2 Thess. 3 : 11, 12.

We komen thans tot de beteekenis van de gemeene gratie in het werk der *Heiligmaking*. Wat we dusver in onze bespreking van „de gemeene gratie en den Christen" aan de orde stelden, sloeg uitsluitend op onze toebrenging door *wedergeboorte* en *bekeering*. Daarbij bleek ons, dat de vrucht der particuliere genade, in landen waarin Christus' kerk openbaar werd, door God gebezigd wordt, om de gemeene gratie ongemeen veel krachtiger te maken; *negatief* door er de zonde te meer te stuiten, en *positief* door er de ontwikkeling van wat bij de schepping in ons geslacht werd gelegd, op alleszins wonderbare wijze te bevorderen. Vergelijking van een niet en een wel gekerstend land toont duidelijk, hoe deze tweeledige invloed van Christus' kerk op het volksleven uitging. Hierbij echter rees de vraag, of dit een invloed was, die de kerk op eigen terrein, en dus in de sfeer der particuliere genade uitoefende, of wel dat dit een invloed was, dien van de kerk uitging op het niet-kerkelijk leven, en alzoo der gemeene gratie ten goede kwam. Het eerste was het voorgeven van de Volkskerk, en dit werd door ons bestreden. Het laatste bleek ons de leer der Heilige Schrift te zijn, en werd door ons bepleit. Ook voor het niet-kerkelijke leven kwam zelfstandigheid in gezin, maatschappij en staat; en ten andere, de invloed ten goede, die van de kerk uitging, wekte *op allen*, op geloovigen en ongeloovigen. Vrucht hiervan nu was, dat wie in een Christenland tot bekeering ontwaakt, daarbij gedragen wordt door een rijkbezwangerde omgeving, die hem opheffen kan, terwijl omgekeerd, wie in een heidenland, of onder Joden en Mahomedanen tot Christus geroepen wordt, door zijn zooveel lager staande omgeving eer wordt gedrukt, en naar beneden getrokken.

Nu echter keert geheel hetzelfde vraagstuk terug bij *de heiligmaking*. Wie zich bekeerd heeft, wordt niet uit zijn omgeving uitgetild noch ook overgezet in een andere wereld, maar blijft, in den regel althans, in dezelfde familie, in hetzelfde gezin en hetzelfde beroep of bedrijf, deels zelfs in dezelfde omgeving voortleven. Dit wordt niet in volstrekten zin gezegd, alsof iemands bekeering niet zekere breuke in zijn leven zou slaan. Die

breuke is er altijd, meest schier onmerkbaar, soms zeer sterk. Een jong man, opgegroeid in ongeloovigen kring, die dusver niets dan wereldsgezinde vrienden had, en zich met hen aan den dienst der wereld overgaf, en nu zich bekeert, zal uiteraard van vrienden veranderen, tenzij zijn oude vrienden zich door hem tot Jezus laten lokken. Gebeurt dit laatste, des te beter, dan blijft de vriendenkring ongebroken, maar overgebracht op heel ander levensterrein. Slaan zijn vrienden daarentegen de verzenen tegen de prikkels, lachen ze om zijn vroomheid, en bejammeren ze het dat „zoo flinke kerel" een dweper werd, dan natuurlijk kan de breuke niet uitblijven, en gaat de jonge man na zijn bekeering uit zijn vroegeren vriendenkring uit, om andere vrienden onder de belijders des Heeren te vinden. Zoo kan het ook zijn, dat iemand dusver in een bedrijf of beroep leefde, dat hij, als bekeerde tot den Christus niet meer kan aanhouden. Ook dan poogt hij daaruit te geraken, en een anderen werkkring te vinden. We geven dus volkomen toe, dat iemand die zich in een Christenland bekeert, genoodzaakt kan zijn met zijn vorige omgeving te breken, en in een andere omgeving over te gaan. Edoch, en hier lette men wel op, dit is alleen daaraan te wijten, dat hij leefde in een kerk, die niet was gelijk ze behoorde. Hij werd ondersteld geboren en opgegroeid te zijn in een ongeloovigen, wereldschen kring. Welnu, zulke gezinnen vindt ge in de Volkskerk bij duizenden, maar ze hooren in de kerk van Christus *niet*. Hypocrieten nu uitgezonderd, zijn alle gezinnen die tot de kerk van Christus behooren, belijdende gezinnen, en de kerkelijke tucht draagt zorg, dat er van een naar buiten uitkomend wereldsch leven in deze gezinnen geen sprake kan zijn. Al stemmen we dus toe, dat bekeering ook in ons Christenland tot breuke kan noodzaken, we geven dit alleen toe van een *verkeerde* kerk, niet van een kerk van Christus gelijk die zijn moet. Deugt de kerk niet, is de kerk versteend of door wereldzin vergiftigd, dan gaat de geestelijke leiding der bekeerden in mystieke of methodistische handen over en verkrijgt men die door en door valsche toestanden, gelijk men die telkens in de Volkskerk aantreft. Een gezin, dusgenaamd tot de kerk behoorende, gedoopt en aangenomen, maar zonder zweem van geloof of drang tot getuigenis, volop in de wereld levend; en als dan in dat dusgenaamd Christelijk gezin een jong man of een jongedochter zich tot Christus bekeert, is daar gewis geen lofzang over de toebrenging van dat kind, maar een jammeren en klagen dat er met zoo'n dweepziek kind geen huishouden meer is, en dat het voor de familie is verloren. Zoo zijn de toestanden, die niet scherp genoeg veroordeeld kunnen worden. En het zijn alleen die valsche toestanden, die ons noodzaakten toe te geven, dat bekeering ook in een Christenland, en onder gedoopte personen, tot zoo geweldige breuke met de omgeving leiden kan.

Zonderen we daarentegen *zoo* door en door valsche toestanden uit, en onderstellen we een kerk, die ook maar eenigszins aan de merkteekenen der ware kerk beantwoordt, zoodat Gods Verbond er heilig in wordt gehouden en de Tucht er in gaat over belijdenis en leven, dan *kan* zulk een geweldige breuke bij gedoopte kinderen niet voorkomen. Tot een Christelijke kerk kunnen niet anders dan Christelijke gezinnen behooren, en in een Christelijk gezin kan geen gejammer en geklaag opgaan, als een kind des huizes zich bekeert. Gelijk onder de engelen Gods, zoo zal er in een Christelijk gezin, over zulk een bekeering veeleer gejuich en dankzegging zijn. De bekeering zal niet tot breuke, maar omgekeerd tot nauwere geestelijke aaneensluiting leiden. Evenmin is aan te nemen, dat iemand uit een Christen gezin zich in een beroep of bedrijf zal bevinden, dat zondig van aard is, en dat dus na de bekeering moet worden opgegeven. En het eenige wat kan voorkomen, is, dat een jong man, die, hoewel uit Christen huize, zich dusver *niet* bekeerd had, zich in een kring van vrienden en speelnooten had begeven, die nu, na zijn bekeering, niet meer bij hem passen, en die hij dan ook verlaat. Wel kan het voorkomen, dat iemand is opgegroeid in een Christengezin, dat onbezield was, dof van toon en geestelijk mat, en dat zulk een pas bekeerde zich aan die geestelijk dofheid van zijn gezin stoot; maar de wezenlijk bekeerde zal daaruit geen aanleiding nemen, om met zijn gezin te breken, maar integendeel, om, onder de genade Gods, bezielend en verheffend op het hart der zijnen in te werken. En wat wel voorkomt, dat zulk een pas bekeerde, zich dan van de zijnen als doffer en matter personen afwendt, om buitenshuis zich uitsluitend aan geestelijk meer opgewekte personen aan te sluiten, is stellig bewijs dat zoo iemands bekeering niet in het rechte spoor liep, en de heilige banden die God gelegd had, onderschatte, arm aan alomvattende liefde was, en gevaar loopt, af te dwalen op paden van geestelijke hoovaardij.

Onderstellen we daarom normale, gezonde kerkelijke toestanden, en een bekeering die zuiver loopt, dan zal geen breuke, dien naam waard voorkomen, en iemand, ook na zijn bekeering, blijven voortleven in dezelfde omgeving, als vroeger. Want of men nu al zegt, dat zijn bekeering toch daarin bestaat, dat hij zich van de wereld tot Christus bekeert, dit kan niet slaan op zijn huislijke omgeving, zoo hij van der jeugd af, tot een goede en gezonde kerk behoorde. Dan toch zou zijn gezin de wereld gediend moeten hebben, en dat is in normale, goede kerkelijke verhoudingen ondenkbaar. Het overgaan van zulk een, uit de wereld tot den Christus, bestaat dan ook niet in een uitwendigen overgang, door zichtbare breuke, maar in een bannen van de wereld uit zijn hart, zijn overleggingen en zijn neigingen. Maar voor het overige moet het in een gezonde kerk zóó toegaan, dat een ieder die zich bekeert, juist door die bekeering, tot nauwer band met zijn kerk komt en meer in het leven van zijn kerk ingroeit.

Feitelijk is het dan ook zoo, waar de kerk met eere haar gelaat kan opheffen, en haar roeping nakomt; en zelfs kan men zeggen, dat kinderen in zulk een huislijke omgeving opgegroeid, niet dan zeer zelden, tot wat men noemt een „krachtdadige bekeering" komen. Een overgang uit het rijk der duisternis kan bij hen niet meer plaats grijpen, daar ze wel in zonde ontvangen en geboren, en daarom allerlei ellende, ja, der verdoemenis onderworpen waren, maar ook „in Christus geheiligd waren en als leden van zijn gemeente zijn gedoopt geworden." Reeds als kleine kinderen zijn ze dus als kinderen der geloovigen van de kinderen der ongeloovigen onderscheiden. Ze zijn in een Christelijk gezin opgegroeid. Ze zijn van hun jeugd af gewend aan het verkeeren in het heilige. Ze kennen Gods Woord en zijn geboden. En zoo ziet men meestal, dat de omzetting van hun zin en geest en hun meer bewuste toebrenging tot den Heiland, niet plotseling, maar geleidelijk plaats grijpt, zoo zelfs dat meer dan één, die toch juichend de eeuwigheid inging, niet dan met moeite het oogenblik bepalen kon, waarop hij zich bekeerd had tot zijn God. Dat oogenblik was er wel. Er was wel een oogenblik waarop de evenaar doorsloeg, maar niet allen merkten zoo ernstig op den gang van hun geestelijk leven, dat ze van achteren met zekerheid dienaangaande spreken konden.

Het zoogenaamde „verslag doen" van zijn toebrenging is wel uiterst gemakkelijk voor wie uit een dooden, wereldschen kring tot Jezus kwam, maar uiterst moeilijk voor wie opgroeide bij Gods Woord, en nooit in de wereld verstrikt raakte. Later nadenken, dieper inzicht in de ontzettende tegenstelling van zonde en genade, zal ook hem tot helderder inzicht in den overgang leiden, maar dit is heel iets anders, dan het aldus met bewustheid doorleefd te hebben. Een kind van ettelijke jaren kan met zijn ouders schipbreuk hebben geleden, en als door een wonder gered zijn, dat het er op dat oogenblik niets van leed, wist of begreep, maar dat het toch van achteren aan dat vreeslijk oogenblik terugdenkend, zeer wel inziet hoe het uit de kaken des doods gered is, en er zijn God voor dankt. Maar de oorzaak van dien dank komt eerst *later* voor zulk een kind op, niet uit eigen bezinning, maar uit wat nadenken hem zegt, dat met hem *moet* hebben plaats gegrepen, zonder dat hij zelf het met heldere kennisse en inzicht doorleefde. De toepassing nu hiervan ligt voor de hand. Hoe ziekelijker en slechter een kerk is, des te krachtdadiger zal bij hen die zich bekeeren, de overgang spreken. En ook, hoe ongeestelijker het gezin was, waarin gij zijt opgegroeid, des te sprekender zal het oogenblik der bekeering u voor den geest staan. Maar dan ook omgekeerd, hoe zuiverder en hooger uw kerk leeft, en hoe hooger het gezin stond, waarin God u het geboren worden, des te ongemerkter zal de ontluiking van het waarachtig geloof in u zijn. In een wezenlijk gereformeerde kerk, d. i. in een kerk die gereformeerd is en leeft naar den Woorde Gods, zullen verreweg de

meesten dan ook van kindsbeen af in de vreeze des Heeren staan, en schier zonder overgang in het hart breken met de wereld, om hun Koning en Heiland te dienen.

Blijft nu van dien kant voor den bekeerde zijn omgeving gelijk die vroeger was, dit is ook het geval met zijn *niet*-kerkelijk leven. Gelijk we reeds opmerkten, hij wordt, als hij zich bekeert, niet *uitgelicht*, niet *uitgetild* uit het volk, uit het land, uit de maatschappij, uit den werkkring en levenskring, waarin hij zich bewoog, maar blijft leven in hetzelfde midden. Want wel hebben we ons af te scheiden „van een hoereerder, een broeder zijnde", en dus als lid der kerk kerkelijke tucht te oefenen, maar de apostel voegt er uitdrukkelijk bij, dat we ons daarom „niet ganschelijk kunnen afscheiden van de verkeerden," overmits we anders de wereld moesten uitgaan. Ik bid U, zoo sprak onze Heiland in zijn roerende smeeking vóór zijn gang naar Golgotha, niet dat Gij ze uit de wereld wegneemt, *maar dat Gij ze bewaart in de wereld*. Het raakt hier alzoo een beginsel. We moeten verwerpen het denkbeeld van een Volkskerk, die de wereld in haar eigen boezem toelaat, en waartoe allerlei gansch ongeloovige personen behooren, en die samengesteld is uit gezinnen die voor een goed deel alle echt geloof voor dweperij uitmaken; maar we moeten ook ons verzetten tegen de Doopersche opvatting, alsof de kerk een kerk van louter heiligen ware, en alsof deze heiligen zich buiten het leven der wereld hadden te plaatsen. Wie zich bekeert, gaat niet de wereld uit, maar moet als belijder des Heeren *in de wereld* voor den Christus leven. Het eerste is wel veel *gemakkelijker*, maar het laatste is ons *opgelegd*. Met iets van de liefde waarmede God de wereld heeft liefgehad, toen Hij haar zijn eeniggeboren Zoon schonk, zal ook een gedoopte die zich bekeerde, zijn hart in liefde naar de wereld uitstrekken. Eens komt de ure dat ook hij met al Gods heiligen de wereld oordeelen zal, maar in het heden der genade zal hij die wereld nog in de liefde des mededoogens omvatten, in haar midden leven, en op haar ten goede pogen te werken, ook door zijn roeping te vervullen, om een getuige van Christus te zijn, en zijn Evangelie te brengen aan alle creaturen. Want wel is het veel gemakkelijker, hoog te loopen met de Zending, en geld te geven, en bidstonden te houden voor een missie in het Heidenland of onder den Islam, maar hierin steekt niets dan lafheid, zoo men waant er daarmeê van af te zijn, en zoo men niet minstens even beslist en even manmoedig in zijn eigen omgeving durft op te treden. Alleen wie in zijn eigen omgeving op allerlei levensterrein voor zijn Heiland en voor het volk van zijn Heiland durft optreden, is waardig zijn hand ook tot de Zending van die verre landen uit te strekken. Van Gereformeerde zijde is er daarom steeds op aangedrongen, dat wie bekeerd is, op zijn naaste omgeving, in zijn eigen levenskring, te midden van zijn gewone levenssfeer met het

ijveren voor den Heere beginnen zou. Wie goed staat, onttrekt zich niet aan het leven, maar gaat er in, en poogt er zijn Heiland in te dienen, en zulks niet als een halve dominee zonder patent, maar als burger onder zijn medeburgers, in het veelvoudig leven der maatschappij, en naar den aard van dat leven. Doch dan, het spreekt vanzelf, blijft hij ook in gestadige aanraking met die omgeving, en gaat er ook omgekeerd zekere invloed van die omgeving op hem uit. Is nu het pad, dat hij na zijn bekeering tot aan zijn dood heeft af te loopen, het pad der *heiligmaking*, dan stelt dit ons de vraag, welke beteekenis die omgeving, waarin een bekeerde na zijn bekeering leeft, bezit voor zijn voortgang in *heiligmaking*.

Die beteekenis wordt gemeenlijk opgevat als een uitsluitend bedenkelijke en gevaarlijke. Zelf heeft men zich bekeerd, dat leven der wereld is nog onbekeerd: wel kan er dus van hem een invloed ten goede op die omgeving uitgaan, maar omgekeerd kan de invloed dien de wereld op hem uitoefent, niet anders gedacht worden, dan als een zeer slechte. Hoe grooter zijn invloed op zijn omgeving, des te beter; hoe grooter de invloed van zijn omgeving op hem, des te boozer voor zijn zieleheil. En ten deele geven we dit natuurlijk voetstoots toe. Voor zoover de wereld uit de zonde leeft, niet God maar zichzelve bedoelt, en van het eeuwige aftrekt, om in hetgeen voor oogen is, op te gaan, heeft, wie zich bekeerde, dien invloed te weerstaan, en er zich tegen te wapenen. Waken, bidden, strijden, is hier het parool. Maar, en dit is veel te veel voorbijgezien, *er werkt in die wereld niet enkel zonde*. Immers, een wereld waarin enkel zonde werkte, zou verstoken moeten zijn van alle genade, en juist dit is *niet* alzoo; er werkt in de wereld ook genade, en juist *die* genade noemen we de *gemeene gratie*, een genade die nooit zaligmakend, maar wel terdege zondestuitend en ontwikkeling bevorderend is.

Juist hierdoor nu komt de gemeene gratie ook in aanraking met onze *Heiligmaking*. Niet alsof de heiligmaking in haar wortel en aandrift niet eeniglijk uit de inwoning van den Heiligen Geest zou opkomen, maar in dien zin, dat de vorm, de levensvorm, waarin de heiligmaking uitkomt, en de graad van sterkte waarin *ze* doorbreekt, in zoo menig opzicht afhangt van de meerdere of mindere gratie die in onze omgeving werkt. Een niet te miskennen tegenstelling uit de apostolische eeuw moge dit toelichten. Boven dit hoofdstuk plaatsten we als Schriftwoord de vermaning van den apostel aan de kerk van Thessalonica: „Want wij hooren, dat sommigen onder u ongeregeld wandelen, niet werkende, maar ijdele dingen doende. Doch de zoodanigen bevelen en vermanen wij door onzen Heere Jezus Christus, dat zij met stilheid werkende hun eigen brood eten." Het feit deed zich alzoo voor, dat in deze Christengemeente velen zich schuldig

maakten aan „ongeregeld leven", aan „slenteren en niets doen", aan een zich vermeien in „ijdele dingen". Hoezeer dan ook in deze gemeente de heiligmaking krachtig doorwerkte, zoo zelfs dat de apostel zeggen kon: „Wij moeten God te allen tijd danken voor u, broeders, omdat uw geloof zeer wast, en dat de liefde onder u overvloedig wordt, alzoo dat wij van u roemen in de gemeenten Gods", op *dit* punt werkte de heiligmaking *niet* sterk genoeg door, en niet allen, maar sommigen dan toch, leidden een leven, als onder ons voor Christenen ondenkbaar is. Ze verkwistten hun tijd, ze verspeelden hun leven, ze voerden niets uit, en deden niets. Ze aten het brood van hun familie, en brachten voorts den lieven langen dag door met her- en derwaarts te loopen, zich in allerlei gesprekken te mengen, en kwansuis nieuwsgierig en veelbezig en het altijd druk hebbende, ergerden ze de ernstiger gestemden. Zou zoo iets nu ook voorgekomen zijn bij een kerk in Palestina, of in een dorpsgemeente, meest uit landbouwers bestaande? Leest ge van zulk een verzoeking tot zonde ook in brieven die aan niet-Grieksche kerken geschreven zijn? Immers neen. Dit kwaad kon dan ook bijna alleen opkomen in Grieksche steden. Daar was de jongelingschap aan dit ijdele, nietsdoende leven gewend. Daar was het goede toon, om den arbeid aan slaven en mindere menschen over te laten, en zelf in de dusgenaamd hoogere sferen te leven. Heeft nu de bekeering teweeggebracht, dat de Christenen van Athene, van Corinthe, van Thessalonica, als door een tooverslag van deze ijdele levensopvatting zijn afgekomen, en tot nijvere ernstige burgers zijn geworden? Althans niet bij allen was dit het geval, en ge ziet uit wat Paulus naar Thessalonica schreef, dat daar ook onder de *bekeerde* jongelingsschap het oude kwaad nog bezig was voort te kankeren, en dat de apostel zeer scherp en ernstig vermaan tegen dat nawoekeren van het oude kwaad moest overstellen.

En zooals het met dat ijdele leegloopen stond, zoo stond het ook met de hoererij en de overige wellustzonden. Natuurlijk kwam ook in de gemeente van Jeruzalem en het overige Palestina deze zonde voor, maar op verre na niet in die mate als onder de lichtzinnige Grieken. In de Grieksche steden vooral heerschte allerlei geslachtszonde op ontzettende wijze, en de publieke opinie miste de zedelijke veerkracht om voor de eerbaarheid op te komen. En in verband hiermede nu ziet ge, dat de apostel Paulus in zijn brieven gedurig zich genoodzaakt ziet bij de kerken in deze Grieksche steden op het voortwoekeren van deze zonde *ook in de gemeente van Christus* de aandacht te vestigen, en met ongemeene scherpte van vermaan tegen dat kwaad in te gaan. Ook hier was dus wel bekeering. Zelfs verdroegen de gemeenten allerlei vervolging en verdrukking met heldenmoed. Zelfs was haar offervaardigheid om de kerken in Palestina te hulp te

komen, voor Paulus een oorzaak van lof en dank. Maar dit nam niet weg dat de heiligmaking onder hen de zonde der zinlijkheid nog niet meester was geworden, en dat nog toestanden onder hen voorkwamen, die in de Joodsche kerken ondenkbaar zouden geweest zijn. Met het banketten stond het niet beter. De Griek was feestvierder van natuur. Altoos festijnen, banketten, maaltijden. En daardoor kwam het, dat zich onder hen, en niet in Palestina, de gruwel voordeed, dat ze ook het heilig Avondmaal des Heeren misbruikten, als ware het een offermaaltijd in een Heidenschen tempel, „niet onderscheidende het lichaam des Heeren". *Wij* kunnen ons dit zoo niet meer voorstellen, maar in Corinthe waren er, die van het Avondmaal een drinkgelag hadden gemaakt, en elk onderscheid tusschen de tafel der duivelen en de tafel des Heeren hadden uitgewischt. Oppervlakkig zoudt ge nu zeggen, dat dit allen hypocrieten moeten geweest zijn, maar Paulus behandelt de quaestie als zoodanig niet. Hij doorziet, dat hier slechts een gebrek van heiligmaking spreekt, dat ganschelijk uit de omgeving, waarin ze leefden, verklaard werd, en daarom te ernstiger moest worden te keer gegaan.

Deze voorbeelden nu zijn grof, stuitend, ergerlijk. Maar als ge nu ziet, hoe in de gemeenten van Palestina weer *andere* zonden voortwoekerden, die saamhingen met het Joodsche leven, dan blijkt hieruit toch, dat de voortgang in heiligmaking, althans wat den vorm voor het leven betreft, wel terdege afhankelijk is van de levenswijs, van de usantie en de publieke opinie, die heerscht in de omgeving, in het midden waarvan de kerk van Christus optreedt. In de ééne omgeving werkt de gemeene gratie sterker en anders dan in de andere omgeving; en al naar gelang deze actie van de gemeene gratie is in het land, onder het volk, in de stad, of in het dorp waarin de gemeente van Christus optreedt, en de bekeering der geloovigen plaatsgrijpt, zal ook de vorm en de graad zijn, waarin de heiligmaking onder hen uitkomt. Staat dit feit alzoo vast, dan is het van aanbelang ook op dit punt nader in te gaan, en bij onze beschouwing over de heiligmaking meer dan dusver geschiedde ook met de gemeene gratie te rekenen.

XXXVIII.

Het enten van den wilden boom.

> Zoo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, zie, het is alles nieuw geworden. 2 Cor. 5 : 17.

Reeds op grond van de korte opmerkingen, die voorafgingen, zal ons gereedelijk worden toegestemd, dat ook in het werk der *heiligmaking* met de gemeene gratie te rekenen valt. Intusschen is het uiterst moeilijk, om ook op dit punt het onderscheid tusschen de werking der zaligmakende genade en der gemeene gratie nader toe te lichten. Niet alsof het bestaan van dat onderscheid twijfelachtig ware, maar omdat we de woorden en uitdrukkingen missen, om de verhoudingen en werkingen van het innerlijk zielsleven scherp uiteen te houden. We behelpen ons dan wel met *overdrachtelijke* taal, en vergelijken de ziel bij een plant, gelijk ook Jezus sprak van een kwaden boom die geen goede vrucht kan voortbrengen, of zichzelven vergeleek bij een wijnstok en ons bij ranken, of de werking van het Woord op de ziel duidelijk maakte door het beeld van den zaaier, en hiermede vorderen we reeds een goed eind weegs. Maar toch het blijft *beeldspraak*, en het drukt de eigenlijke, de geestelijke hoedanigheid van hetgeen in de ziel plaats grijpt, noch op zuivere noch op volkomen wijze uit.

Hieraan is echter niet te ontkomen. Wie de taal in haar wording naspeurt, bevindt, dat ten slotte *elke* uitdrukking voor iets onzienlijks in ons bestaan of in onze levensuiting altoos ontleend is aan hetgeen tastbaar en voor oogen is. Zelfs gewone uitdrukkingen als iets *vatten*, iets *begrijpen*, iets *tegenwerpen*, enz. zijn alle herkomstig van het met handen iets aanvatten, iets grijpen, iets naar een ander werpen. Maar terwijl die soort uitdrukkingen, omdat er een *handeling* in spreekt, zich dan nog vrij duidelijk omlijnen laten, wordt het reeds veel moeilijker, als we op woorden komen, als *ziel*, *gemoed*, *zin*, enz., en laat ten slotte elk duidelijk begrijpen of helder voorstellen ons in den steek, zoo we te doen krijgen met „innerlijken wasdom," met „strijd van binnen", met de „saamvoegselen" waarop Paulus doelt, en tal van gelijksoortige uitdrukkingen. Vandaar dan ook dat de verwarring zoo hopeloos pleegt te worden, als er sprake komt van „den ouden mensch", en „den nieuwen mensch", of als Paulus betuigt, dat „hij doet hetgeen hij niet wil, maar dat dan ook zelf niet doet, maar de zonde die in hem woont." Zelfs kundige, schrandere denkers, die gewoon zijn scherp hun woord te kiezen, blijken zich dan telkens te vergissen; en wat moet het dan niet worden, als gewone lieden, die meer op beseffen

en indrukken afgaan, een poging wagen, om zulke mysterieuse verklaringen te ontleden.

En toch, al is elk spreken over dat alles, wat op den achtergrond van ons zieleleven plaats grijpt, zoo uiterst moeilijk, toch twijfelt geen onzer er aan, of er bestaat bij den wedergeborene *tweeërlei* soort van leven, gelijk onze Belijdenis het zoo schoon uitdrukt, „het ééne lichamelijk en tijdelijk, hetwelk wij van onze eerste geboorte medegebracht hebben en is allen menschen gemeen," maar „het andere geestelijk en hemelsch, hetwelk hun gegeven wordt in de tweede geboorte, en dat leven is niet gemeen, dan alleen den uitverkorenen Gods." (Art. 35). Juist echter doordien nu in de wedergeborenen op dit reeds zoo mystieke gebied van het innerlijk leven alles *dubbel* voor ons treedt, en *tweeërlei* gestalte aanneemt, en in *tweeërlei* onderscheiden werking voor ons treedt, wordt het reeds zoo moeilijke spreken over het verborgen leven des harten nog eens zoo bezwaarlijk. Hiervan nu behoort men zich wel rekenschap te geven, opdat men voorzichtig in zijn uitdrukkingen zij en zich niet verlieze in algemeenheden.

Het is daarom raadzaam de tegenstelling tusschen dat tweeërlei leven eerst dáár te bezien, waar het nog onvermengd uitkomt, d. i. bij zeer kleine kinderen, die ons vroeg door den dood ontnomen worden. Dat er ook onder deze kinderkens zijn, die vlak vóór hun sterven tweeërlei leven in zich droegen, behoeft geen nadere aanwijzing. Ieder stemt dit toe. En dat moet wel. Anders toch zou men óf vervallen in de dwaalleer, dat deze kinderkens *niet* in zonde ontvangen en geboren waren, en alzoo zonder wedergeboorte zalig konden worden; óf wel men zou ze allen van Gods barmhartigheid moeten uitsluiten. Als Gereformeerde Christenen doen wij noch het éen noch het ander, en onze belijdenis blijft daarom, dat „ook zij in zonde ontvangen en geboren zijn, en daarom allerlei ellende, ja, der verdoemenis zelve, onderworpen;" maar ook dat God machtig is om zulk een wicht op te wekken tot een nieuw leven en in te leiden in zijn zaligheid. Natuurlijk niet van bekeering, maar wel van wedergeboorte is bij hen sprake. Het tweeërlei leven waarvan Art. 35 der Belijdenis spreekt, is dus ook bij hen aanwezig, edoch nóch het natuurlijke nóch het genadeleven is bij zulke kinderkens tot nadere ontwikkeling gekomen. De lichamelijke functiën mogen bij zulk een kindeke reeds werken, de zielsfunctiën van het natuurlijk leven werken nog niet. Het kind denkt nog niet en spreekt nog niet. En evenmin is er bij zulk een kindeke reeds sprake van ontwikkeling van het genadeleven. Zulk een kindeke weet nog niet wat gelooven is, het kent nog geen geestelijken strijd, het behaalde nog geen overwinningen in den strijd tegen de zonde. Alles sluimert in zulk

een kindeke nog. Het leven is er wel, maar het komt nog niet uit. Het lieve schepsel draagt het zaad des levens in den akker der ziel, maar dat zaad schoot nog niet op. Komt nu echter zulk een kindeke te sterven, ook zonder dat het hier op aarde tot eenige de minste ontwikkeling kwam, dan gaat toch zulk een wicht ten eeuwigen leven in, en in zijn sterven sterft het voor altoos af aan het zondige leven dat het in zijn natuurlijke geboorte ontving, zijn heiligmaking wordt in zijn sterven opeens voleind, en in het leven van zulk een kindeke ontplooit zich zuiver en onbesmet het nieuwe leven, dat het ontving in de tweede geboorte. Bij zulk een kindeke is het onderscheid dus klaar en duidelijk. Het zielsleven, dat het uit zijn natuurlijke geboorte ontving, komt *niet* tot ontwikkeling en sterft weg, maar het zielsleven dat het in de tweede geboorte ontving, komt in het eeuwige leven, zonder eenige vermenging, zuiver tot ontplooiing. Dit kan een ieder verstaan.

Maar ingewikkeld en moeilijk wordt het, zoodra zulk een kindeke niet sterft, maar opgroeit, knaap, jongeling en man wordt. Dan toch begint al spoedig ook zijn natuurlijk *zielsleven* met zijn zondigen aard en zijn verkeerde neigingen zich te ontwikkelen, en naast die ontwikkeling van zijn natuurlijk *zielsleven* loopt dan de geheel daarvan verschillende ontplooiing van zijn *genadeleven*. In een man als David is dit klaar als de dag. Als hij in zijn ontzettende zonde valt, en Uria wegruimt, om zijn schandelijk stuk met Bathseba te bedekken, ziet ge de schrikkelijke uiting van zijn natuurlijk leven; en als straks diezelfde David zich voor God in zak en asche nederwerpt, en zoo roerend smeekt: „Genâ, genâ, o God, hoor mijn gebed", dan is in Psalm 51 een man aan het woord, die nu nog elk kind van God de boete der ziele voorzingt met tonen dieper dan vaak uit het eigen hart zouden zijn opgekomen. Die twee uitingen van een zoo verschillend en uiteenloopend leven mengen zich nu bij den volwassene door elkander, en hoe ze ook strijden, ze zijn toch de uitingen van een zelfde *ik*. Gevolg waarvan dan is, dat een man als Paulus in Rom. 7 tot bekentenissen uit zijn eigen zielservaringen komt, die nu nog bij het lezen verwarren, en sinds eeuwen tot het zeer onderscheiden gevoelen hebben geleid, eenerzijds dat hij in Rom. 7 als een nog *onbekeerde* spreekt, anderzijds dat hier een kind van God spreekt *na zijn* bekeering.

Ongetwijfeld is alleen het laatste juist. Het is *niet* de onbekeerde die hier spreekt. Een onbekeerde *kan* niet zeggen: „'k Dank God door Jezus Christus mijnen Heere". Maar al staat dit vast, toch is het begrijpelijk, dat oppervlakkige lezing van Rom. 7 op het dwaalspoor leidde. Of wie vermag zich helder rekenschap van elke opeenvolging van gedachte te geven, waar de apostel zegt: „Alzoo is dan de wet heilig, en het gebod is heilig, en rechtvaardig, en goed. Is dan het goede mij de dood geworden? Dat zij verre. Maar de zonde is mij de dood geworden; opdat zij zonde

openbaar worden zonde te zijn, werkende mij door het goede den dood; opdat de zonde boven mate wierd zondigende door het gebod. Want wij weten, dat de wet geestelijk is; maar ik ben vleeschelijk, verkocht onder de zonde. Want hetgene ik doe, dat ken ik niet; want hetgene ik wil, dat doe ik niet, maar hetgene ik haat, dat doe ik. En indien ik datgene doe, dat ik niet wil, zoo stem ik de wet toe, dat zij goed is. Ik dan doe datzelve nu niet meer, maar de zonde die in mij woont." Metterdaad, bij eerste lezing, zou men onwillekeurig tot de slotsom komen, dat de man die zoo schreef, verliep in ongerijmdheden en zich in tegenspraak met zichzelven verwikkelde. Maar zoo *iets* hierin duidelijk is, dan wel *dit*, dat hier tweeërlei leven zich uitspreekt: het ééne gelijk het uit de natuur opkwam, en het andere gelijk het zijn oorsprong vindt in de wedergeboorte. En bepalen we ons nu voorshands tot dit vaste resultaat, dan is het aan geen twijfel onderhevig, of dit nieuwe leven leeft uit de *particuliere genade*, en wat er nog goeds komt uit dat oude leven kan alleen vrucht zijn van *gemeene gratie*. Doch op die tweeërlei bron, waaruit genade toevloeit én aan het nieuwe én aan het oude leven, worde dan ook scherp, scherper dan dusver gelet.

Vraagt men nu aan de Heilige Schrift, of dat nieuwe leven zoo ingroeit in het oude leven, dat het zich met het zondige karakter van dat oude leven vermengt, dan luidt het antwoord beslist ontkennend. „*Die uit God geboren is, zondigt niet*, en hij *kan* niet zondigen, want het zaad Gods blijft in hem", zegt de apostel Johannes. En hij herhaalt het in 1 Joh. 5 : 18, zeggende: „Wij weten, *dat een iegelijk, die uit God geboren is, niet zondigt*, maar die uit God geboren is, bewaart zichzelven, en de booze vat hem niet". Geheel in gelijken geest, als waarin Paulus zegt (2 Cor. 5 : 17): „Zoo dan, indien iemand in Christus Jezus is, die is een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, *zie, het is alles nieuw geworden*". Leerde ons nu de verdere apostolische schriftuur, dat noch Paulus noch Johannes zelf, noch de Christenen aan wie ze schreven, zich ooit aan eenige zonde bezondigd hadden, zoo zou dit geen moeilijkheid opleveren. Het zou eenvoudig tot de slotsom leiden, dat de Christenen in die dagen volkomen „heiligen" waren, en wij, die ons dagelijks van zonde bewust zijn, zouden niet anders kunnen besluiten, dan dat zulke uitspraken op *ons* niet toepasselijk waren.

Doch dit is *niet* zoo. Paulus zelf belijdt in Rom. 7 opzettelijk en openlijk, dat hij nog gedurig door zonde verrast wordt, en zijn bestraffingen en vermaningen aan de kerken dier dagen leveren het voldingend bewijs, dat de smetten en rimpels ook destijds vele, soms zeer groote waren. Bovendien hun uitspraken zijn volstrekt en onbeperkt. „*Een iegelijk* die uit God

geboren is, zondigt niet". Wij, die gedurig schuld en zonde voor God belijden, zouden dus, met dit woord voor ons, tot geen andere slotsom kunnen komen, dan óf, dat wij *geen* kinderen Gods waren, overmits we nog gedurig zondigen, óf wel, dat dit woord van den apostel onwaar was en op de proef bezweek. Belijdt ge daarentegen deze drie: 1°. dat het apostolisch woord waarachtig is, 2° dat gij een kind van God zijt, en 3°. dat ge nog dagelijks in velerlei overtreding valt, dan volgt hieruit, dat dit woord van den apostel moet verstaan worden, niet van uw *saamgesteld* leven, gelijk het deels nog oud, deels nieuw is, maar dat het gezegd is *van het nieuwe leven alleen*, in zijn tegenstelling met *het oude leven*. Er blijkt dan uit, dat hier tweeërlei plant dooreengestrengeld opwast, en dat er wel aan de *saamgestelde* plant allerlei booze vruchten te zien zijn, maar dat ge, onderzoekende, uit wat wortel de laatste zijn opgekomen, d. i. aan wat stengels die booze vruchten groeien, steeds bevindt, dat deze takken of stengels nog uit *den ouden* wortel zijn, en dat er uit den wortel des nieuwen levens niet één enkele tak of stengel opschoot, waaraan ook maar één enkele vooze of booze vrucht uitkwam. Alleen nu de persoon die uit dat nieuwe leven leeft, is uit God geboren, en alzoo kan naar waarheid betuigd, dat wie uit God geboren is, *niet* zondigt, en niet *kan* zondigen, omdat het zaad Gods in hem blijft.

Maar hoe doorzichtig dit ook op zich zelf wezen moge, toch mag het nooit leiden tot de leer van *twee personen* in den *éénen* mensch. Er is in het kind van God geen bijeenvoeging van twee *ikken*. Het is niet de oude mensch, in wien een nieuwe mensch is ingeschoven, om bij hem in te wonen, zoodat de oude mensch de gastheer is, en de nieuwe mensch de gast, want steeds leert de Heilige Schrift ons, dat de *persoon zelf* wedergeboren wordt, en dat het *ik* zelf zich bekeert. Die leer der twee personen, of der twee ikken: één *ik* van den ouden mensch uit Adam, en een ander *ik* van den nieuwen mensch uit den Heiligen Geest, heeft dan ook nooit anders dan bederf over Gods kerk gebracht. Het is in deze leuze dat de Antinomianen steeds hun sterkte zochten. De oude mensch, dat oude *ik*, die oude Adam mag dan vloeken en razen, stelen en echtbreken, zooveel hij wil. Dat alles doet dan de gastheer, en de inwonende heilige man heeft hier niets mede te maken. Die gastheer is toch ter verdoemenis opgeschreven. Hij is toch verloren. Wat hij zondigt deert niet. Ook kan hij niet anders dan zondigen. Maar intusschen woont bij dien boozen mensch in het „nieuwe *ik*," het kind van God, en dat kind van God heeft zich in niets de zonde van zijn gastheer aan te trekken. *Zijn* rekening staat schoon bij God, en met de vuile rekening van zijn gastheer heeft hij zich niet in te laten. Op alle manier moet die valsche voorstelling, alsof er twee *ikken* waren, die op zulk een manier, geheel onafhankelijk van elkaar, de een zijn zondig, en de ander zijn heilig leven voortzetten, worden tegengestaan

en uit Gods kerk uitgeroeid. En hoe ondoorgrondelijk ook voor ons het mysterie zij van het tweeërlei leven in één persoon, en van één ik, dat zijn leven uit tweeërlei wortel trekt, toch staat het vast, dat we het alzoo te belijden hebben. Het is niet een *Saulus* die roept: „Ik ellendig mensch", en een *Paulus* die betuigt: „Ik dank God door Jezus Christus mijnen Heere", maar het is de ééne zelfde Paulus, die op hetzelfde oogenblik en in één adem, uit de diepte van één zelfde menschelijk hart betuigt: „Ik ellendig mensch, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods? Ik dank God door Jezus Christus *mijnen* Heere".

Men heeft, en terecht, ter verklaring van dit mysterie gewezen op *het enten*. En metterdaad levert het enten van een goede stek op een wilden stam ons in het plantenrijk een voorbeeld op van zeer hooge beteekenis. Feitelijk zien we toch voor oogen, hoe een wilde boom kan worden afgekapt, hoe dan in het hart van dien afgekapten tronk een dusgenaamd oogje van een niet-wilden boom kan worden ingeënt, en hoe alsdan de wilde boom gedwongen wordt, uit zijn boozen wortel alle sap naar dat ingeënte oogje te drijven, en hoe dit oogje macht bezit, om op den ouden tronk een nieuwe kroon te ontwikkelen, die uit het sap van den ouden wilden boom gevoed wordt, en toch goede vruchten draagt. Hierin ligt veel, dat ons althans *eenige* voorstelling ter verklaring geeft. Ook hier in het plantenrijk is dan toch tweeërlei boomleven, het ééne oud en wild, het andere jong en tam. De oude natuurstam is breed en groot, het oogje van het nieuwe leven klein en teeder. Beide werken daarna saam. De oude tronk blijft op zijn wortel groeien, en inmiddels schiet het eerst kleine stekje in een kroon omhoog. Aldus ineengegroeid wordt het één boom, met één leven. En toch blijkt het onderscheid zoo sterk sprekend, dat onder aan den ouden tronk gedurig oude, booze loten uitspruiten, en dat het goede, tamme hout eerst boven het entsel begint. Steeds nu wil de oude tronk het entsel dooden, en als de hovenier niet zorgvuldig de loten die aan den ouden tronk uitschieten, wegkapt, is in minder dan geen tijd de oude boom weer uitgeloopen, en het entsel gaat dood. Wordt daarentegen al wat uit den ouden tronk uitschiet, met zorg weggekapt, dan is de oude tronk machteloos, en wordt hij gedwongen al zijn levenssap uit den wortel aan het ingeënte stekje toe te voeren, dat, dank zij dien gestadigen toevoer van levenssap, snel omhoog schiet.

En toch hoe opmerkelijk en sprekend dit voorbeeld ook zij, het kan maar *zeer ten deele* dienst doen. Bij de wedergeboorte toch wordt niet het „nieuwe leven" op ons geënt, om nu voorts zijn levenskracht uit de oude, booze natuur te trekken, maar het komt in ons op om zichzelf een eigen wortel te schieten, en op dien vernieuwden wortel te bloeien door

het levenssap, dat aan dat nieuwe leven toekomt van den Heiligen Geest. Terwijl dan ook de geënte tamme boom dood gaat, zoo ge hem afzaagt van den ouden tronk, en zonder dien ouden tronk en den wortel van dien tronk niet leven noch bloeien kan, is in het kind van God het nieuwe leven juist bestemd, om in het sterven geheel van den ouden tronk gescheiden te worden, en eerst daarna volheerlijk op te bloeien in de heilige atmosfeer van het leven der gezaligden. Al blijven we dus het beeld van de enting opmerkelijk en sprekend vinden, toch mag de vergelijking niet *te ver* worden doorgetrokken. Het geeft ons een voorstelling van een wild en een tam leven in éénzelfde plant, dat zich wonderbaar dooreenstrengelt, en nochtans zijn onderscheiden karakter bewaart, maar de verborgenheid van het ééne ik in zijn tweeërlei leven bij Gods kind verklaart het ons *niet*. Immers, als ge daarop komt, is het bij den wedergeboren mensch juist het omgekeerde van wat het is bij den geënten boom.

Ook de poging om het raadsel op te lossen, door de wedergeboorte op te vatten, als het indragen in de ziel van een nieuwe zelfstandigheid of substantie, kan niet worden toegelaten. Een kind van God is niet gelijk een zondaar + x. Integendeel, hij zelf is veranderd. Hij was *a*, hij werd *b*. Alleen maar *a* is niet opeens weg, en *b* breekt niet op eenmaal ganschelijk door. Veeleer begint *b* met zeer klein te zijn, onderwijl *a* nog aanmerkelijk groeit. Daarna wint *b* en neemt *a* af. En eindelijk, in den dood wordt *a* geheel afgeworpen, en blijft niets dan *b* over. Te zeggen dat het „zaad Gods" een zekere zelfstandigheid ware, die door den Heiligen Geest in onze ziel werd ingedragen, zou er vanzelf toe leiden, om ook in de zonde een soort giftige bacil te zien, die door den Satan in onze ziel ware ingeschoven. Zoo zou dan de zonde als een apart wezen in ons wonen, en het zaad Gods als een tweede apart wezen, en het zou feitelijk alles buiten ons persoon omgaan. Het zou een ziekteproces, en een medicatie worden, die onzen persoon, ons *ik* niet raakten. Steeds hebben daarom de profeten en apostelen, en op hun voetspoor, de Gereformeerde vaderen dan ook geleeraard, dat de zonde *geen* zelfstandigheid is, maar *een omzetting* van de kracht die God in onze ziel ten goede schiep, *in haar tegendeel*. Maar diensvolgens was het dan ook steeds onze belijdenis, dat de wedergeboorte evenzoo niet is het inschuiven in onze ziel van een nieuw bestanddeel, maar een werking Gods in onze ziel, waardoor wat krom en verdraaid was geworden door de zonde, *weer recht werd gezet*. Te Dordrecht in 1619 is het zoo schoon beleden: „Voorts wanneer God dit zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, en de ware bekeering in hen werkt, zoo is het dat Hij niet alleen het Evangelie hun uiterlijk doet prediken, en hun verstand krachtiglijk door den Heiligen Geest verlicht,

opdat zij recht zouden verstaan en onderscheiden die dingen, die des Geestes Gods zijn; maar Hij dringt ook in tot de binnenste deelen des menschen met de krachtige werking deszelfden wederbarenden [1]) Geestes. Hij opent het hart, dat gesloten is: Hij vermurwt dat hard is; Hij besnijdt dat onbesneden is. In den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden, en maakt dat die wil, die dood was, levend wordt; die boos was, goed wordt; die niet wilde, nu metterdaad wil; die wederspannig was, gehoorzaam wordt. En Hij beweegt en sterkt dien wil alzoo, dat hij als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen." De eenige uitdrukking die hier nog aanstoot zou kunnen geven is: „het *instorten* van nieuwe hoedanigheden"; maar ook dit is slechts schijnbaar. Een *hoedanigheid* toch is nooit een *zelfstandigheid* of een *bestanddeel*, maar juist niets anders dan een *gesteldheid*, een *gestalte*, een *vorm* van de bestaande en reeds aanwezige zelfstandigheid. Doch ook zoo blijft deze verandering van en in ons ik een mysterie, waarvan zoo terecht te Dordrecht beleden werd: „De wijze van deze werking kunnen de geloovigen in dit leven niet volkomenlijk begrijpen; ondertusschen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart gelooven, en hunnen Zaligmaker liefhebben."

Al wat ons rest, zullen we de heiligmaking in haar verband met de burgerlijke gerechtigheid nader verklaren, is dan ook te wijzen op het onderscheid in elke levenssfeer tusschen het *middelpunt* en den *omtrek*, of wil men in elk plantenleven op het onderscheid tusschen het kiemleven en het leven in de uitgegroeide plant. Dit *begrijpen* we in zijn toepassing wel niet, maar het geeft ons toch een *voorstelling*. De voorstelling van een punt, waarvan de levensactie uitgaat, en van een breede sfeer waarin de actie van dat leven werkt. Dat punt van uitgang is dan klein, onzichtbaar schuilend, en toch beheerscht het al het overige. Die breede omtrek, die sfeer van leven, is dan breed, komt uit in het zichtbare, maar wordt beheerscht door de kracht die opwerkt uit die schuilende kiem. En deze onderscheiding nu maakt het ons mogelijk, ons voor te stellen, hoe er een wijziging tot stand kan komen in die kiem, in dat éene punt waarvan de actie uitgaat, zonder dat er voorshands in dien breeden omtrek nog verandering te bespeuren valt. Maar gaandeweg wordt die verandering in het middelpunt voltooid, wint daardoor in kracht, begint zich ook in de levensuitingen te openbaren, en zoo wordt dan ten slotte die verandering of vernieuwing ook in heel dien breeden omtrek merkbaar.

[1]) *Wederbaren* wordt hier genomen in den zin van: de *voortgaande levensvernieuwing*.

XXXIX.

Het zedelijk goede in den onwedergeborene.

> Kan ook, mijne broeders, een vijgeboom olijven voortbrengen, of een wijnstok vijgen? Alzoo kan geene fontein zout en zoet water voortbrengen. Jak. 3 : 12

De groote moeilijkheid, om zich van de gesteldheid van een wedergeboren mensch een rechte voorstelling te vormen, ligt daarin, dat hij al den indruk maakt van te zijn, wat volgens den apostel Jakobus niet bestaan kan, t. w. *een fontein die zoet- en zout water voortbrengt*. Zeker er zijn in hem goede werken, waaraan ons oog althans geen smet van zonde ontdekt, maar er zijn in het leven van den wedergeborene ook zoovele zonden. En dat niet, als maakte hij den indruk van iemand die in den regel recht loopt, en slechts nu en dan een mistred doet. Veeleer belijden de Gereformeerde kerken, dat er niemand is die het in dit leven verder brengt dan tot *een klein beginsel* der ware gehoorzaamheid; dat de kinderen Gods in dit leven tot den einde toe met het kwaad te strijden hebben; en dat tot aan het graf ons het gebed verzelt: „Vergeef ons onze schulden, en leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze." Eerst in het sterven zelf, als de dood intreedt en alle gemeenschap met deze wereld en ons leven in die wereld voor ons afsnijdt, houdt de prikkel der zonde op, en werkt er in Gods kind niets anders meer dan de aandrift uit den Heiligen Geest, die in zijn wedergeboorte hem geschonken werd. En wel staat tegenover deze belijdenis der Gereformeerde kerken de bewering van anderen, dat een kind van God het reeds in dit leven tot „volkomen heiligheid" kan brengen, maar al zulk beweren berust op misverstand. De vraag toch, of iemand volkomen heilig is, hangt niet af van wat anderen in hem ontdekken, maar van hetgeen Gods heilig oog in hem ziet, en dat oordeel Gods kent niemand, dan alleen de persoon zelf, voor zoover zelfmisleiding hem geen parten speelt. Nu leert intusschen de ervaring, dat als iemands vroomheid inniger en zijn conscientie nauwgezetter worden, de toevluchtneming tot het kruis van Golgotha juist in hem toeneemt. En waar dan ook zelfs op den kansel enkele mannen hebben gestaan, die de verklaring aandorsten, dat ze zich niet herinnerden, in de laatste drie of meer jaren ooit een zonde te hebben begaan, daar ging die verklaring van een uiterst oppervlakkig begrip van zonde uit, en stond weinig hooger dan de gewone verklaring die men zoo vaak onder de lieden der wereld hoort: „Op mij is niets aan te merken. Er is niemand die zóóveel ook maar van mij zeggen kan." We ontkennen daarom volstrekt niet.

dat er nu en dan enkele mannen en vrouwen zijn gezien, die ongemeen sierlijke gaven der genade van hun God hadden ontvangen, en die door reinen, vromen wandel, door innige overgave en toewijding, en door verleidelijk schoone zelfverloochening zeer krachtig het licht des Geestes van zich deden uitstralen, maar tot het besluit dat *deze* daarom *heilig* waren, kwam men alleen door ze met anderer gebrekkigheid te vergelijken; en men zou heel anders geoordeeld hebben, indien men ze, gelijk behoord had, getoetst had aan het heilige *Gods*. Zonder hierop verder in te gaan, houden we ons daarom aan een Paulus, die uitroept: „Ik ellendig mensch", en aan een Johannes, die betuigt: „Indien wij zeggen, dat wij geen zonde hebben, zoo verleiden wij onszelven, en de waarheid is in ons niet." Een zeggen, waarbij, blijkens het meervoud *wij*, deze heilige apostel zichzelven insluit.

Zoo gaan we dan uit van het feit, dat een wedergeborene, die zich bekeerde, metterdaad al den indruk maakt van een fontein te zijn, waaruit beurtelings zoet en zout water welt. Het zoute water het meest, het zoete zeldzamer. Immers het is en blijft het ééne zelfde *ik*, het is en blijft dezelfde persoon, die de ééne maal in liefde *zichzelven*, en de andere maal door zelfzucht *de liefde* verloochent. Zelfs moet ge toegeven, dat het heilige in Gods kinderen gemeenlijk zwak uitkomt, en dat ze veelal van gewone kinderen der wereld niet zoo sterk verschillen; althans zoo ge niet tot de wanhopende meening overhelt, dat er in heel een plaatselijke kerk hoogstens tien, twaalf oprechte kinderen Gods saam vereenigd zijn met honderden en duizenden hypocrieten, we zeggen niet in de wereld, maar zelfs in de beste kerk. Vervalt ge hier nu niet toe, en neemt ge naar het oordeel der liefde aan, dat het getal der kinderen Gods veel, veel grooter is, dan zult ge moeten toestemmen, dat een vergelijking tusschen deze begenadigden met de kinderen der wereld, in bedrijf en nering, in handel en wandel, door de bank niet dat groote verschil toont, dat ge op zichzelf zoudt verwacht hebben. Ieder die ooit zulk een vergelijking ten opzichte van begenadigde en onbegenadigde personen, die op een zelfde kantoor, in eenzelfde nering enz. werkzaam zijn, heeft ingesteld, kan bijna tot geen ander besluit komen, dan dat de lieden der wereld hem meevielen, en dat de begenadigden hem tegensloegen. Want wel was er een onderscheid in bepaalde dingen, in het kerkgaan, in het lezen uit de Schrift, in het bidden, in het onderhouden van den sabbat, en in het zich onthouden van spel en vermakelijkheid; maar als ge beiden vergeleekt in hun bedrijf, in hun gewone doen en laten, in hun gesprekken, in hun overwegingen, in hun humeur, in hun drift, in hun zelfinbeelding enz., dan moest het u wel treffen, dat het verschil veel minder groot was, dan ge vermoed zoudt hebben. En al mag, zonder overdrijving, verklaard, dat door elkaar genomen, naar evenredigheid, de belijdende Christenen niet

achterstaan, ja ten deele zelfs, de anderen een schreef vooruit zijn, toch voelt ieder, die dit punt eerlijk indenkt, dat het verschil volstrekt niet beantwoordt aan wat ge verwachten zoudt, bij uw wetenschap dat de lieden der wereld nog in het koninkrijk der duisternis zijn, en de wedergeborenen overgezet zijn in het rijk des lichts. Zelfs moet erkend, en hier leggen we nadruk op, dat er in nering en bedrijf, in gesprekken en overwegingen lieden der wereld zijn, die grootere nauwgezetheid, lieden ook die grootere weldadigheid betoonen, dan menig ander, aan wiens kindschap ge naar het oordeel der liefde toch niet twijfelt. Lang niet zoo zelden worden de kinderen Gods ten deze door de kinderen der wereld *beschaamd*. En staat nu desniettemin vast, dat in deze kinderen Gods het *ik* wedergeboren is, en niet alleen „niet zondigt, maar niet *kan* zondigen", dan voelt en tast toch een ieder, dat hier maar één uitweg ter verklaring is, en dat deze uitweg liggen moet in de zeer onderscheidene verhouding, waarin de werking der gemeene gratie, die *aller* is, staat tot de werking der particuliere genade, die *uitsluitend* werkt in de kinderen Gods.

Gemeenlijk stelt men het zóó voor, alsof de gemeene gratie alleen werkt in de *niet*-wedergeborenen, en alsof alles wat in de geloovigen ten goede uitkomt, vrucht is van de particuliere genade. Maar het kost weinig moeite in te zien, dat dit niet opgaat. Bij *die* onderstelling toch zou lang niet zoo zelden de gemeene gratie meer en beter vrucht afwerpen dan de zaligmakende genade, en een ieder onzer, die zich beschaamd gevoelde door de meerdere zachtheid van humeur, de ruimere milddadigheid of de teederder gemoedsstemming van den ongeloovige, zou daarin tevens een bewijs bezitten, dat niet de zaligmakende, maar de algemeene genade de kracht tot betering des levens in zich draagt. Maar afgezien hiervan, is het klaar als de dag, dat de gemeene gratie werkt door allerlei gegevens, die evengoed invloed oefenen op den bekeerde als op den onbekeerde. Bij beiden werkt afstamming en geboorte, op beiden had de opvoeding invloed, op beiden gaat invloed uit van hun omgeving, hun bedrijf, hun levenslot, hun lectuur, van den tijdgeest en zooveel meer. Gij kunt u den bekeerde niet denken als buiten dit alles staande of van dit alles uitgesloten, en het heeft geen zin te wanen, dat van het oogenblik der bekeering af, dit alles zou ophouden hem te bewerken, om voorts niets dan de werking der zaligmakende genade in hem over te laten. Zelfs al kondt ge hem geheel afzonderen van zijn omgeving, ja, uitscheiden uit de wereld, toch zou hij in zijn persoon, in zijn geheugen, in zijn vorming de nawerking van vroegere invloeden der gemeene gratie met zich blijven omdragen. Geheel deze voorstelling moet daarom worden prijsgegeven. Het verklaren van al het goede

in den geloovige alleen uit zijn kindsgenade houdt geen steek, en juist deswege kan en mag dan ook het kwade dat nog in hem uitkomt niet, zonder nadere bepaling, aan verachtering in kindsgenade worden toegeschreven.

Wie de zaak helder wil inzien, zal moeten erkennen, dat er tweeërlei genade in den geloovige werkt, zoowel de particuliere genade uit het zaad Gods dat in hem is, als de gemeene gratie, die hem met de lieden der wereld gemeen is. Niet met één maar met twee genadefactoren heeft men bij den geloovige te doen, en daar bovendien zijn natuur in hem werkt, moet zijn verschijning en zijn optreden begrepen worden als een complex van drieërlei werking: ten eerste van zijn natuur, ten tweede van zijn kindsgenade, en ten derde van de gemeene gratie; waarbij dan wel in het oog is te houden, dat zijn zondige natuur bovendien nog prikkeling ondergaat zoowel van de zondige wereld buiten hem, als van de demonische wereld onder hem. En eerst waar men dit recht verstaat, zal begrepen worden, hoe uiterst ingewikkeld het is, om den toestand van een kind van God in zijn leven hier beneden, na zijn bekeering, met eenige juistheid te kunnen verklaren en beoordeelen. Dit zal zelfs nimmer gelukken, tenzij men uitga van den toestand waarin hij zich vóór zijn bekeering bevond, en dan nog wel daarbij denkt aan een volwassen persoon, en niet aan een nog onbewust kindeke, en evenzoo dien volwassen persoon zich denke niet als een *boef* of misdadiger, maar als een gewoon mensch in een beschaafde maatschappij. De fout toch die bij al zulke beschouwingen gemeenlijk begaan wordt, is dat men op deze verschillen in het leven niet onderscheidenlijk let, en voorts de verschillende verhoudingen, die hiermee samenhangen, dooreenwart. Bij een nog onbewust kind staat het *anders* dan bij een volwassen persoon, en ook zijn de teekenen der bekeering heel *anders* bij een ruwen dronkaard dan bij een beschaafd, fatsoenlijk man. En als men nu desniettemin van bekeering in het generaal spreekt, en dan op een volwassene overbrengt wat alleen bij het kindeke voorkomt, of ook bij een rechtschapen, eerbaar man dezelfde teekenen eischt die zich bij de bekeering van een woestaard voordoen, dan moet men wel telkens faliekant uitkomen. Zelfs de prediking boet door dit generaliseeren heel wat kracht in, die ze door meer *onderscheidenlijk* de bijzondere gevallen toe te lichten en aan te dringen, aanstonds zou herwinnen.

Vragen we nu in dien geest naar den toestand vóór de wedergeboorte, niet voor den mensch in het gemeen, maar bepaaldelijk voor een volwassen en rechtschapen man, dan vernemen we dat hij „dood is in zonde en misdaden", maar dat hij desniettemin eenige „overblijfsels" of „vonks-

kens" ten goede heeft, en dat hij gesteund en gesterkt door „gemeene gratie", bekwaam is, niet tot eenig zaligmakend goed, maar wel tot wat men noemt „burgerlijke gerechtigheid". Hierbij nu rijzen tal van vragen, waarvan wel de voornaamste deze is, hoe iemand die dood is, nog werkingen kan doen, en hoe het stuiten der zonde door de gemeene gratie er toe leiden kan, dat niet alleen de zonde uitblijft of minder wordt, maar dat hij ook iets *positief goeds* doe, zij het dan ook slechts in burgerlijk gerechtigen zin. Als er een jong kind in het water ligt, dat zoo dreigt te verdrinken, en een nog gansch onbekeerd man springt dit kind na, en redt het met eigen levensgevaar, was die man dan, toen hij dat deed, „geneigd tot alle kwaad en onbekwaam tot eenig goed?" Stellig niet, zoudt ge zeggen willen, en toch is het dit wat alle Gereformeerden belijden. Men gevoelt dus zelf, dat zoo schijnbaar tegenstrijdige beschouwing een nadere verklaring eischt. De Catechismus geeft die dan ook door te betuigen, dat *goed* alleen datgene is, wat uit echt geloof, conform Gods wet, en tot zijn eer gedaan wordt; maar ook dit vereischt toelichting. „De zonde is de ongerechtigheid", zegt de apostel Johannes, en bezigt dan een woord, dat letterlijk beteekent: iets wat niet conform de wet Gods is. Dit is zoo te verstaan, dat God als Schepper voor alle ding en voor alle verhouding zijn Goddelijke ordinantie heeft gegeven. Dat deed Hij voor de natuur in wat men noemt de natuurwetten, voor elk schepsel in zijn levensfunctiën. Hoe onze ademhaling zal werken heeft *God* verordineerd; evenzoo hoe ons bloed zich door ons aderenweefsel zal voortbewegen, hoe onze spijs en drank in bloed zal worden omgezet, enz. Gaat dit nu alles geheel conform die ordinantie, dan zijt ge gezond en is het leven van uw lichaam *goed*. Geheel op diezelfde wijze nu gaf God ook zijn ordinantie voor wat men noemt uw zedelijk en godsdienstig leven. Ook dat leven heeft zijn wet, en al nu wat conform die wet of die ordinantie plaats grijpt is goed, en wat daar niet conform aan loopt, is zonde, overmits het anders is dan God wil. Daar nu het redden van dat kind niet tegen, maar conform Gods ordinantie was, zoo kan noch mag anders geoordeeld, dan dat die daad *goed* was, en naardien die daad in hooge mate moed en zelfverloochening eischte, is ze alleszins lofwaardig en juichen we haar toe.

Nu kan intusschen zulk een op zichzelf *goede* daad op onderscheidene manieren tot stand komen. Als een spin haar web weeft, begaat ze nooit een fout. Het web is altoos goed, omdat het altijd juist naar Gods ordinantie wordt uitgespannen. Maar toch is dit in die spin geen verdienste, want ze kon niet anders, en spande haar web wel zelf, maar toch niet uit eigen aandrift, maar onder de aandrift van haar instinct. Zoo nu is er ook in wat wij menschen doen veel, waar we volstrekt niet zelven de bewuste bewerkers van zijn, maar waartoe we aangedreven worden door onze natuur. Dat dit zelfs bij de zoo teedere liefde van een jonge moeder

voor het pas geboren wicht zoo zijn kan, blijkt daaruit, dat men geheel dezelfde liefde, soms nog sterker, ook bij kippen en katten, en in het gemeen bij vele dieren vindt. Zoo nu ziet men ook, als er een kind in het water ligt, vaak drie, vier personen er bij staan, waarvan de één zonder zich te bedenken te water gaat, terwijl de tweede er over aarzelt of hij het doen zou, de derde wel voelt dat hij moet maar terugdeinst, en de vierde weet dat hem zoo iets onmogelijk zou zijn. Is het nu daarom gezegd, dat die eerste daarom zedelijk zooveel hooger staat? Stellig niet. Zulk een daad is niet zelden verricht door een man, die overigens veeleer zeer laag stond, en onder hen die aarzelden of er niet toe konden komen, waren niet zelden uitnemende mannen en vrouwen. Hieruit blijkt dus, dat zulk een daad, die op zichzelf altijd *goed* is, daarom nog volstrekt niet als goed aan dien persoon kan worden toegerekend. De mogelijkheid toch bestaat, dat veel meer de drift zijner natuur, dan hij zelf hierin werkzaam was, en dat er alzoo van een zedelijken triumf geen sprake was. Het is dan de aard van dien man die hier werkte, en dien aard gaf hij zichzelf niet, maar gaf God hem. Op die manier komt er dan ook allerlei in het leven voor, dat ongetwijfeld conform Gods wil is, en dus *goed*, zonder dat daarom de man die het deed, geacht kan worden er zelf goed in te hebben gehandeld. Zal het hem ten goede worden toegerekend, dan moet hij zelf het *zoo* gewild hebben, en niet als het dier, onder de aandrift van zeker instinct, maar als *mensch* in gehoorzaamheid aan God hebben *willen* handelen en *hebben* gehandeld.

Gehoorzaamheid is het kenmerk van alle zedelijk goede daad. Gehoorzaamheid is conform den wil, conform de ordinantie Gods *zelf* gaan en willen gaan. Van Haarlem naar Leiden kan een trein, een paard of een bode loopen, en als trein, paard en bode dit doen, is dit goed van alle drie, maar daarom is het niet bij alle *gehoorzaamheid*. De trein wordt getrokken door stoomkracht, het paard wordt gestuurd en gezweept, en alleen de bode loopt *zelf* uit gehoorzaamheid aan wie hem zond. Er dient derhalve niet alleen gevraagd, of een daad op zichzelf conform Gods wet is, maar ook of *ze* conform die wet gedaan is *uit gehoorzaamheid*. En *zelfs* dat is nog niet genoeg. Men kan toch gehoorzamen met weerzin. Reizigers in een diligence, die op een eenzamen weg door roovers werden overvallen en gelast uit te stappen en plat op den grond te gaan liggen, zullen, als *ze* geen kans op verweer zien, *gehoorzamen*, maar wie *zou* beweren dat in zulk een gehoorzamen een zedelijk goed schuilt? Wie gehoorzaamt uit angst of zwichtend vóór overwicht, *bedoelt* niet te gehoorzamen. Stel dus dat iemand Gods ordinantie: *Gij zult niet stelen*,

nakomt uit angst voor een vonnis, of uit angst voor het uitkomen van zijn daad, dan gehoorzaamt hij Gods ordinantie wel, en blijft conform de wet, maar van een *gehoorzamen* in *zedelijken* zin is dan geen sprake. Het gehoorzamen moet wortelen in de overtuiging, dat het zoo als God het vordert, goed is, en dat Hij alleen te bevelen heeft, en dit nu is *geloof*. Geloof in Gods wijsheid, geloof in Gods souverein bestel, geloof in Gods liefde. — En eindelijk, het is niet genoeg te gelooven dat Gods ordinantiën het best zijn voor uzelf; er moet meer wezen. Gods ordinantie eischt matigheid, in het gebruik van spijs en drank, en steeds leert de uitkomst, dat die ordinantie voor u zelf het best is. Wie nu bij verleiding tot onmatigheid, toch matig blijft, om zich den volgenden dag niet onwel te gevoelen, heeft niet alleen de matigheid betracht, maar het ook gedaan uit gehoorzaamheid, en geloovende dat die gehoorzaamheid het best en het veiligst was, en toch was zijn laatste motief *eigen welstand*. Daarom moet er nog iets bij. Gods ordinantie is, ons leven niet in gevaar te begeven. Maar als uw belijdenis van den Christus u met vervolging, ja tot den dood bedreigt, eert toch een ieder den martelaar die als het moet, zijn leven *wel* in gevaar brengt, en in het eind het schavot beklimt. Zoo moest het, omdat het *zoo voor de zake Gods het beste is*. En uit dien hoofde nu is het *goede* dan eerst waarlijk *goed* in voorwerpelijken en onderwerpelijken zin, zoo het is 1°. conform de wet, 2°. gedaan uit gehoorzaamheid, 3°. uit gehoorzaamheid wortelend in het geloof, dat Gods ordinantie het beste is, en 4°. wel het beste niet voor onzen tijdelijken welstand, maar het beste voor de eere Gods, en daarom ook voor ons eeuwig welzijn. En in dien zin nu genomen is de onwedergeborene „onbekwaam tot eenig goed", en steeds geneigd om ook wat goed scheen te bederven. Ja voor dat wezenlijk goede is hij dood. Er is, er leeft niets in hem, waardoor hij zich tot het goede in dien hoogen, edelen zin weer zou kunnen opwerken. En dat is niet alleen nu zoo, maar dat blijft zoo (tenzij God tusschen beide trede) en alzoo vervalt hij aan den eeuwigen dood.

Maar hiermede is volstrekt niet gezegd, dat die persoon niet nog *leeft*. Dat hij nog leeft ziet ge voor oogen. En zelfs in de hel *leven* nog alle rampzaligen. Hieruit volgt, dat er in den onbekeerde nog wel terdege allerlei krachten werken, zij het ook slechts ten deele, in de van God verordende richting. Zonde en dood zijn geen werkeloosheden, maar veeleer sterke werkingen. Satan is *geheel* verzondigd en dood, en toch gaat er van Satan ongemeene kracht en werking uit; alleen maar kracht en werking in geheel *tegenovergestelde* richting van wat het zijn moest. Ware nu in het Paradijs, na den val, geen gemeene gratie ingetreden, zoo zou de

mensch in gelijken toestand verkeerd hebben als de gevallen engelen. Hij zou na kort proces volstrekt zondig en onredbaar zijn geworden. Nu echter is het anders. De ombuiging van de in hem werkende kracht in tegenovergestelde richting, is niet *geheel* doorgegaan, maar door God gestuit, en zijn gemeene gratie is nog voortdurend bezig, om allerlei kracht en werking in hem, die aan zichzelve overgelaten, geheel in zonde zouden afbuigen, weer gedeeltelijk in goede richting te buigen. Dat is dan niet zijn verdienste, want de stoot die uit zijn *ik* voortkwam, zou juist omgekeerd, die werking in geheel verkeerde richting hebben gedreven; maar God komt tusschen beide, en door zijn gemeene gratie stuit Hij ten deele de afbuiging, en bewerkt daardoor, dat de werking tot op zekere hoogte conform Gods wil uitkomt. Als de wind vlak zuid staat, zou een schip van onze kust in zee stekend, niet anders dan noordwaarts op kunnen drijven, zoo het aan zichzelf werd overgelaten. Maar als nu achter het schip een roer wordt aangebracht, en de stuurman haalt dat roer over, dan komt datzelfde schip, ook al blijft de wind vlak zuid staan, toch niet in het noorden uit, maar landt op de Engelsche kust. En datgene nu wat het roer aan het schip doet, datzelfde doet de gemeene gratie bij den zondigen mensch. De zondige aandrift zou hem rechtuit naar absolute zonde voeren, maar de gemeene gratie buigt hem zijwaarts, en zoo komt hij uit bij burgerlijke gerechtigheid. En toch, wat het schip naar Engeland voortstuwt, is *niet* de roerpen, maar de zuidenwind. En zoo ook, wat den zondigen mensch bij burgerlijke gerechtigheid doet uitkomen, is *niet* de stuwkracht der gemeene gratie, maar het leven dat uit hem zelf werkt. Alleen maar gelijk het roer de rechte beweging stuit en zijwaarts afbuigt, zoo ook stuit de gemeene gratie die uit hem werkende kracht in haar verkeerde richting, en buigt haar naar de ordinantie Gods. Zoo echter dat het toch alleen aan het roer te danken is, dat het schip komt waar het wezen moet, en zoo ook alleen aan de gemeene gratie, en niet aan den zondaar, dat er burgerlijke gerechtigheid tot stand komt. De veerpont, die aan de ketting overgaat, ook wel *gierpont* genoemd, kan als beeld dienst doen voor dezelfde gedachte. Ook bij de gierpont toch zou de stroom van het water de pont wegvoeren, en niettemin is het diezelfde stuwkracht van het water, die, nu van terzijde gebroken, de pont naar de overzij brengt.

Vergissen we ons nu niet, dan is hiermede de zoo moeilijke vraag beantwoord, hoe, als de gemeene gratie niets doet dan zonde stuiten, ze toch leiden kan tot iets positief goeds.

XI.

Tweeërlei ik.

Daarom zijn onder u vele zwakken en kranken, en velen slapen. 1 Cor. 11 : 30.

Voor wat den onwedergeborene aangaat kwamen we alzoo tot deze slotsom: 1°. dat in hem nog dezelfde krachten werkzaam zijn, die als tot zijn natuur behoorende door God den mensch zijn toebedeeld; 2°. dat het bederf van deze zijn natuur daarin bestaat dat hij, als zondaar, deze krachten aldoor in *de vlak verkeerde richting* wil doen werken; 3°. dat dientengevolge de uitwerking dier krachten nooit anders dan een *volstrekt slechte* zou zijn, zoolang niet een andere macht van ter zijde deze afbuiging in verkeerde richting, stuitte; 4°. dat de gemeene gratie deze stuiting op gradueel zeer uiteenloopende wijze aanbrengt, en dat dank zij deze stuiting nog allerlei levensuiting uitloopt op soms zeer teedere en nauwgezette burgerlijke gerechtigheid; maar 5°. dat hoeveel voorwerpelijk goeds op die manier ook nog tot stand kome, het onderwerpelijke ik nooit vrij *kan* uitgaan, daar het steeds tegen den wil van dat ik geschiedt, zoo de van hem uitgaande kracht goed uitkomt.

Aan dit laatste nu moet nog iets toegevoegd, om verwarring te voorkomen. „Hoe," zal men zeggen, „zou een onbekeerde, op *elk* punt, *steeds* verkeerd willen? En zou *al* wat nog van zijn leven nog terecht komt, *altoos* terecht komen *tegen* zijn wil en bedoelen? Maar, zoo volstrekt kunt en moogt ge het niet nemen! Of zijn er onder de heden der wereld niet tal van uitnemende personen, getrouw in plichtsbetrachting, ijverig in het volvoeren van hun taak, zich met overgegevenheid toewijdende niet alleen aan wat hun voordeel brengt, maar ook aan wat hun te staan komt op louter verlies van tijd en kracht, en van geld op den koop toe? Moet dit dan alles miskend? En moogt ge dan zonder uzelven te bezondigen dit alles voor uit den booze verklaren, nu wel niet wat het resultaat, maar dan toch wat de bedoeling van het eigen ik betreft?" — We gevoelen volkomen de kracht van deze bedenking, en willen ze niet ontloopen. Hetgeen toch omtrent de gemeene gratie verklaard is, voorkomt wel de geringschatting van de velerlei burgerlijke gerechtigheid, maar blijft den eersten aanstoot van alle daad, die uit het onwedergeboren *ik* opkomt, als zondig afkeuren en verwerpen. En ook dit laatste heeft, dit geven we gul toe, op het eerste hooren iets, dat ons schokt. Het vereischt dus nadere toelichting.

Daarbij nu sta op den voorgrond, dat loslating van het volstrekte stand-

punt hier onmogelijk is voor een iegelijk die aan Gods Woord vasthoudt. „Dood in zonde en misdaden" is *dood*. Zijn wij allen, met Paulus ingesloten, „van nature kinderen des toorns", dan is er in ons, als zondaren, geen enkele deugd in principiëelen zin denkbaar. Elke uitzondering die ge hier toelaat, werpt geheel de voorstelling omver. Is de zondaar voorzoover hij nog burgerlijke gerechtigheid oefent, *niet* dood, en is hij alleen *dood* voor zoover hij in het oog loopend slechte dingen doet, dan zijn honderden en honderden personen ook in hun onbekeerden staat nog zoogoed als geheel *levend*, hoogstens met hier en daar een steê koud vuur, of een enkele plek die kankert. Dan verandert ge de natuur der wedergeboorte en blijft *ze* niet een genadige herschepping van heel uw persoon, maar een uitsnijden van een plek gangreen. M. a. w. dan zijt ge van het Christelijk standpunt opeens overgegleden op het standpunt der wereld, waarop de zondige mensch nog in hoofdzaak voor gaaf, goed en ongedeerd geldt, en slechts lijdt aan een enkele wonde, die om genezing vraagt. De zonde is dan geen doodelijke krankheid, maar een incident aan zeker deel van uw wezen, en bij sommigen, die zeer ingetogen en braaf leven, is dit incidenteel gebrek soms zoo klein, dat ge verstaat hoe op hun graf in welsprekende taal verkondigd wordt, hoe goed en hoe uitnemend ze waren.

Loslaten kunt en moogt ge dus het volstrekte standpunt niet, of ge gaat aanstonds zelf meê over van het getuigenis der Heilige Schrift naar de zelfinbeelding der wereld. Doch hiermeê is de zaak niet toegelicht. Wel volgehouden, maar niet verklaard. Immers het valt niet te ontkennen, dat menig onbekeerde wel terdege ook met zijn *wil* velerlei goede dingen *wil*. Zeer dikwijls is het zelfs een ongemeene wilskracht waarmeê ze een goede zaak doorzetten. Daarom is het noodig hier tot een tweede onderscheiding te komen. Onze eerste onderscheiding was, dat er in ons is een middelpunt waarvan onze levenswerking uitgaat, en een omtrek waarin die levenswerking uitkomt. We stelden daarbij dien uitgang van deze levenswerking voor als het uitstralen van lijnen, en oordeelden nu dat de zonde deze uitgaande lijnen afbuigt in geheel verkeerde richting, maar dat de gemeene gratie, van terzijde inkomende, deze afbuiging stuit, en zoo menige levenswerking in haar uitstralen toch nog op het goede punt doet uitkomen. De lijnen zijn dan als kromme, omgebogen lijnen gedacht. Als ze uit het middelpunt uitkomen, neigen *ze* alle naar links, maar hooger of lager op buigt de gemeene gratie ze dan weer naar rechts om. Fijner konden we aanvankelijk de onderscheiding niet nemen, zou niet alle helderheid en doorzichtigheid in de voorstelling teloor gaan. Thans echter moet hier een tweede onderscheiding aan toegevoegd, rakende dat *middelpunt zelf*.

Onder dat middelpunt verstonden we ons *ik* in het centrum van ons

wezen, en tegenover onze levensuitingen genomen, is dat dan één. Maar beschouwen we nu dat middelpunt op zichzelf, dan springt het in het oog, hoe ook hier weer te onderscheiden valt, eenerzijds tusschen onze neigingen, ons verstand en onzen wil, en anderzijds tusschen ons *ik*, dat in deze drie werkt. *Ik* neig, *ik* denk, *ik* wil. In het *ik* vindt en neiging en verstand en wil het vereenigingspunt. Hieruit blijkt, dat men ook in het middelpunt zelf van ons wezen weer te onderscheiden heeft: 1° de kern er van in ons *ik*, en 2° de onderscheidene bewegingen of functiën van dat *ik*. En is dit eenmaal goed gevat, dan zal men terstond inzien, hoe alleen dat *ik*, als binnenste kern, blijft wat het is, maar hoe daarentegen die neiging, die denkende en die willende beweging, bij weeromstoot, zekeren invloed van de gemeene gratie ondergaan. Beproef het zelf maar door drie, vier dunne koperdraden te nemen, die ge in één punt saam vastlegt, en nu naar verschillende kanten uitlegt, en onderaan het vereenigingspunt met uw linkerhand naar links afbuigt, onderwijl ge op de helft van den draad ze met uw rechterhand ombuigt naar rechts. Dan toch zult ge zelfs voelen, hoe de druk door uw rechterhand uitgeoefend niet alleen de uiteinden der draden naar rechts ombuigt, maar ook benedenwaarts zekeren druk op het benedengedeelte uitoefent, dien ge op de vingers van uw linkerhand zeer duidelijk waarneemt. Ditzelfde nu geldt natuurlijk ook van de gemeene gratie. Als zij, op welk gedeelte van de lijn ook, die lijn aangrijpt, en in haar verderen verloop naar rechts buigt, komt hieruit ook een spanning, een druk naar beneden voort, die wel nooit de *kern* van het *ik* kan aandoen, maar wel haar uitwerking heeft, op de neiging, op het bewustzijn, en op den wil. En hieruit verklaart het zich, dat de onbekeerde tot in zijn neigingen, tot in zijn bewustzijn, en tot in zijn wil den invloed der gemeene gratie ondergaan kan.

Dat dit echter, hoever het ook ga, nooit het *ik* zelf omzet, en dat deze omzetting van het *ik* eeniglijk en alleen vrucht van herschepping en wedergeboorte kan zijn, ziet ge telkens aan de uitkomst. Immers ook bij de uitnemendsten onder deze personen is het resultaat van hun ontwikkeling niet dat ze naar God toebuigen, maar steeds dat ze aldoor van God afbuigen. En al is het, dat ge dit in één persoon niet zoo terstond kunt uitmaken, omdat de meesten zich zoo weinig uitspreken, *dit* is in elk geval buiten twijfel, dat de richting waarin deze uitnemende wereldburgers zich gezamenlijk bewegen, er steeds meer toe leidt, om hen en hun omgeving van de Schrift af te trekken, van de kerk van Christus te vervreemden, van de belijdenis van den levenden God te doen afdwalen, en het hoogste ideaal te doen vinden in de verheerlijking niet van God, maar van den mensch. En is het ons op die wijs mogelijk, om van den eenen kant al het goede, dat in de wereld voorkomt, ten volle te waardeeren, toch handhaven we deswege van den anderen kant streng en stipt onze belijdenis,

dat, voor zooveer de gemeene gratie *niet* kan doorwerken, d. i. voor wat het *ik* als de kern van ons wezen aangaat, de eerste aandrift in den zondaar altoos blijft, niet om zijn levensuitingen op God te richten, maar om ze te keeren van Hem af. En dat nu juist is het wat de Catechismus bedoelt met te zeggen, dat er in dat *ik* onbekwaamheid is tot eenig goed en steeds genegdheid tot alle kwaad. Al wat hieraan gebeterd wordt of wat er niet van uitkomt naar buiten, is niet uit het *ik*, maar uit de gemeene gratie.

Dit alles echter diende slechts als inleiding op de hoofdzaak, die thans in onderzoek is, *hoe namelijk dit alles staat in den wedergeborene*. Om een wedergeborene te verstaan, waren we verplicht ons eerst af te vragen, hoe het zielkundig toegaat in den nog *on*wedergeborene. Geen ziekte kan verstaan worden, of ge moet eerst weten hoe het in den gezonden mensch is, maar ook geen genezing aangebracht, of ge moet eerst weten hoe het is in den kranken mensch. Welnu, hoe het in den kranken mensch staat, hebben we nu gezien; stellen we dus thans de vraag, welke wijziging, welke verandering, door de *wedergeboorte* in zulk een zondaar wordt teweeggebracht. Neemt ge daartoe nu een mensch, die onmiddellijk na zijn wedergeboorte sterft, dan is dit uiterst eenvoudig. Dan toch doet de wedergeboorte niet anders dan het *ik* zelf, dat verkeerd stond, recht zetten. Dit *ik* had zich van God afgewend; het stond dus in ongeloof. Nu wordt het weer naar God toegewend, en staat het dus in *geloof*. En verder is er dan niets aan toe te voegen, overmits de dood zulk een uit den omtrek van ons leven wegneemt. Met de lijnen die van het *ik* naar dien omtrek uitgingen, hebt ge in dat geval dan niets te maken. De dood breekt dit alles af. Het *ik* is geheel vrij gemaakt, in den dood. En is het dan door wedergeboorte naar God gekeerd, dan wordt het na het sterven ook naar God gekeerd met zijn neiging, denken en willen, want geen dier drie ondergaat nu eenigen invloed meer van de lijnen die naar den omtrek in dit leven uitgingen. Die toch zijn dan alle afgebroken. „De dood is een afsterving der zonde en de doorgang tot een eeuwig leven."

Maar heel anders komt natuurlijk de zaak te staan, als de wedergeborene niet terstond na zijn wedergeboorte sterft, maar blijft leven. Dan toch blijft hij met den omtrek van het leven in verband staan. Dan reageeren de lijnen die uit zijn *ik* naar dien omtrek uitgingen wel terdege op zijn persoon. En dan kan hetgeen in de kern van zijn *ik* tot stand kwam, niet aanstonds naar buiten doordringen. Ja dan is de overmacht van dien levensomtrek zelfs *zoo* sterk, dat volgens onzen Catechismus, die ook ten deze de Schriftwaarheid zoo zuiver teruggeeft, tot aan onzen dood toe het herboren *ik* niet in staat noch bij machte is, om anders dan tot een „klein beginsel" van de volkomen gehoorzaamheid te geraken; een uitdrukking

die in onze beeldspraak omgezet zeggen wil, dat ons herboren ik, niet dan voor een zeer klein gedeelte in staat is, om één enkele levenslijn weer met volkomen zuivere beweging uit zich tot aan den buitensten omtrek in de van God gewilde richting te doen doorloopen.

Verandert dit nu iets ook maar aan het *ik* in zijn binnenste kern? Stellig niet. Dat kan maar één van beide zijn, naar God toe of van God afgekeerd. Het kan staan in ongeloof of in geloof. Een derde is er niet. Nu stond het afgekeerd en in ongeloof, maar de wedergeboorte was juist die daad Gods, die het afgekeerde ik weer naar God toeboog. En in die toebuiging heeft tevens dit plaats, dat God ons *ik* dan voorgoed *vastzet*. Wederom afkeeren is dan onmogelijk. Een herborene kan niet wederom tegen God gaan kiezen. Er is *volharding der heiligen*. Zien we dus af van de neiging, van het bewustzijn, van het willen, en evenzoo van heel den leversomtrek en van de levenslijnen, die daarvan uitgaan, en letten we uitsluitend op het verborgen *ik* van ons wezen in de diepste kern van onze persoonlijkheid, dan is wat dood was levend gemaakt, wat krank was geheel gezond geworden, wat onder den toorn lag in den glans des welbehagens komen te staan, en is dit ik volstrekt heilig. Dat is het dan ook wat de apostel op het oog heeft, als hij zegt, dat een iegelijk die uit God geboren is, niet meer zondigt, ja zelfs niet meer *kan* zondigen, overmits het zaad Gods in hem blijft. Dat verborgenste, binnenste ik is geheel heilig en dus onzondig geworden. Meer nog, het is van alle zonde afgesneden. Het is niet meer in staat om wederom te vervallen. Het is geneigd tot alle goed nu onbekwaam tot alle kwaad. Het is zoo heilig als het in eeuwigheid worden kan. Het heeft het eeuwige leven van God ontvangen. En het is dan ook dit herboren *ik* waarin de Heilige Geest woont, waarmeê de Heilige Geest gemeenschap heeft, en dat alleen uit den Heiligen Geest zijn aandrift ontvangt. Ja, om er ook dit nog bij te voegen, het is dit *ik* in de verborgenste kern van ons wezen, waarvan de heilige apostel zegt: „Zoo doe *ik* ditzelve niet meer, maar de zonde die in mij woont." Er gaat nog allerlei zonde van hem uit. Die zonde moet dus nog in hem zijn. Anders kon ze niet van hem uitgaan. Maar toch, die zonde komt niet meer uit zijn diepste *ik*, die zonde komt uit heel iets anders. Voor God gezien zijn alle wedergeborenen heilig, en heeten ze saam „*de heiligen* die in Corinthe, de heiligen die te Thessalonica zijn," enz.

Staat dit uitgangspunt nu vast, dan komt in de tweede plaats de vraag aan de orde, op wat wijs dit heilige in zijn stralen gebroken wordt, zoodra het zich uit zijn diepste *ik*, niet naar boven naar God, maar naar buiten in de wereld wil uiten. Er gaan toch van dat *ik* tweeërlei bewegingen uit: de eene, geheel mystiek, rechtstreeks naar God, en de andere naar

de wereld. Men kan ook beide noemen: de verticale beweging die naar boven naar God uitgaat, en de horizontale, die dwars voor zich uit, uitgaat in het menschelijk leven.

Daarbij nu is in de eerste plaats te letten op het *bewustzijn*. Niet alles wat in het *ik* schuilt, leeft daarom aanstonds ook in het *bewustzijn* van dat *ik*. Ook in het pasgeboren kind, ja, reeds vóór de geboorte, is in elk menschelijk wezen dat *ik* aanwezig; maar daarom kunt ge nog volstrekt niet zeggen, dat in het kindeke vóór zijn geboorte of ook vlak na zijn geboorte reeds zelfbesef en zelfbewustzijn gevonden wordt. Zelfs in een kindeke dat reeds maanden geleefd heeft, sluimert dit bewustzijn nog geheel, en eerst op volwassen leeftijd kunt ge zeggen, dat dit bewustzijn ten volle ontplooid is. Doch zelfs dan nog is het volstrekt niet waar, dat deze bewuste mensch op elk oogenblik *geheel* zijn *ik* in zijn bewustzijn heeft opgenomen. Een derde gedeelte van uw leven slaapt ge, en is uw bewustzijn geheel ingezonken. In een zeer groot gedeelte van uw wakker leven, denkt ge alleen aan het ééne ding waarmeê ge bezig zijt, en schuilt al het andere. En hoogstens kunt ge zeggen, dat er enkele hoog opgewekte oogenblikken in uw leven zijn, waarin ge een groot gedeelte van uw *ik* in uw bewustzijn levendig voor u hebt. Er is meer nog. Een man van vijftig jaren kent zichzelven beter dan een jongeman die een kwart eeuw jonger is. Er is vooruitgang, er is ontwikkeling, er is rijping ook in ons bewustzijn. Onderwijl het diepste *ik* in ons wezen steeds hetzelfde en zichzelven gelijk blijft, gaat daarentegen het bewustzijn vooruit, wordt rijker aan inhoud, en leert ook zijn eigen *ik* beter verstaan. Het is dan ook tegen alle reden en tegen alle levenservaring in, als men weigert op dit onderscheid tusschen ons *bewustzijn* en ons *ik* scherp te letten. Dit onderscheid is zelfs de grondslag van alle opvoedkunde, en wie dit onderscheid verwaarloost, telt onder de nadenkenden eenvoudig niet meê.

Doch hieruit volgt dan ook, dat er bij de herschepping wel te onderscheiden is tusschen de wedergeboorte van ons *ik*, en de bekeering of omzetting van ons *bewustzijn*. Het Grieksche woord in de Heilige Schrift voor *bekeering* gebruikt, is *metanoia*, dat letterlijk beteekent: *bewustzijnsomzetting*, gevolgd door *metastrepsis*, d. w. z. *wandelsomzetting* en zoowel deze omzetting van ons bewustzijn, als deze omzetting van onzen levenswandel, wordt ganschelijk onderscheiden van ons geboren worden uit God, van onze wedergeboorte. En nu zijn er wel oppervlakkige lieden, die bij hoog en laag betuigen, dat wedergeboorte niet schuilen kan, dat wat leeft zich in het leven toonen moet, en zooveel meer. Maar al zulke beweringen zijn de losse uitspraken van den onnadenkende. Wat we van het kindeke vóór zijn geboorte, van den mensch in den slaap, en van de rijping van ons

bewustzijn herinnerden, toont het tegendeel. Het is volstrekt niet waar, dat een verandering in ons *ik* terstond en op hetzelfde oogenblik gevolgd wordt door een daarmeê verband houdende wijziging in ons bewustzijn. Beide zijn uiteraard verschillende zaken, die ook in tijdsorde aanmerkelijk uiteen kunnen loopen. Johannes de Dooper wist toen hij in de wieg lag, niets van wat reeds in zijns moeders schoot met hem was voorgevallen. Die omzetting van het bewustzijn is alzoo een *tweede* daad Gods, die terstond op de omzetting van het ik volgen kan, maar ook pas geruimen tijd daarna kan plaats grijpen; en eerst dan werkt uit het geloofsvermogen het **bewuste geloof** op.

Hetzelfde geldt natuurlijk van de neiging en van den wil, en behoeft van die beide niet afzonderlijk uiteengezet te worden. Het *ik* kan omgezet zijn, zonder dat hiermeê vooralsnog eenige verandering in het bewustzijn, in de neiging, of in den wil is teweeggebracht. Evenals de zaadkorrel een korten tijd in de aarde ligt, zonder dat er nog eenig uitspruitsel aan valt waar te nemen, evenzoo kan het „zaad Gods", gelijk de apostel dit noemt, in ons *ik* schuilen, zonder dat er nog eenige uitwerking van uitging. Dit *volgt* wel zeker en stellig, maar niet vanzelf en niet onmiddellijk. Als ge een zaadkorrel even onder de aarde legt en de grond is half bevroren, en er komt geen vocht bij, en er straalt geen zon op, dan kan die zaadkorrel weken onder den grond liggen, zonder te werken. En zoo nu ook begint dit zaad Gods dan eerst te werken, als de bodem van het hart week wordt, en de koestering der genade ondergaat. Doch ook dan als deze ontkieming begint en doorzet, zoodat er in de neiging, in het bewustzijn en in den wil ritselingen ten goede komen, is hiermeê nog volstrekt niet gezegd, dat **daarom reeds terstond** ***al*** **die** neigingen *geheiligd, heel* dat bewustzijn, *al* die wil op eenmaal ten goede is omgezet. Integendeel, alle drie deze bewegingen van het *ik* bezitten elk een breede sfeer, en niet dan zeer langzamerhand dringt uit het herboren *ik* de herschepping in die drie sferen door. Ieder kan bij zichzelf nagaan, hoe niet dan zeer langzaam een verkeerde neiging in hem tot zwijgen wordt gebracht, om voor betere neiging plaats te maken. Ge weet zelf, hoe ge nog jaren lang in uw bewustzijn allerlei onware en onjuiste voorstellingen blijft meedragen, die niet dan zeer langzaam voor *ware* voorstellingen en denkbeelden plaats maken. En evenmin is het u een persoonlijk geheim hoe ge nog telkens worstelen moet, om uw wil, die reeds ten deele ten goede neigt, op allerlei andere paden van het kwade af te houden. Zoo volkomen als de herschepping van het *ik* op eenmaal voltooid is, zoo *on*volkomen blijft ons leven lang de omzetting van ons bewustzijn, van onze neiging, en van onzen wil. En het is een punt van het uiterste aanbelang helder in te zien, wat van dat laatste de oorzaak is, omdat we eerst alzoo verstaan kunnen hoe er tweeërlei *ik* in ons zijn kan, en hoe we spreken kunnen van een ouden en een

nieuwen mensch. Er is namelijk ons wezenlijk *ik*, dat diep verborgen in ons wezen schuilt, maar er is ook ons *ik*, gelijk dit uit ons zelfbewustzijn zeer aanmerkelijk verschillen kan van wat schuilt in ons diepste wezen, is het volkomen begrijpelijk, dat een herboren mensch uit zijn *bewustzijn* sprekende, belijdt: *Ik heb gezondigd*, en nochtans, zich rekenschap gevende, van zijn *innerlijk* wezen, even stellig betuigt: Mijn *ik* deed die zonde niet, want dat *ik* kan niet meer zondigen.

XLI.

Tweeërlei wil.

> Want ik weet, dat in mij, dat is in mijn vleesch, geen goed woont; want het willen is wel bij mij, maar het goede te doen, dat vind ik niet. Rom. 7 : 18.

Zoo bleek dan hoe ongeoorloofd het is, te spreken van twee personen, die saam in den wedergeborene moeten huizen, en hoe desniettemin aan een tweeërlei *ik* moet worden vastgehouden. Als Paulus zegt: „Indien *ik* doe hetgeen *ik* niet wil, zoo doe *ik* het niet meer", dan is het uitgemaakt dat hier tweeërlei *ik* onderscheiden wordt. Het ééne *ik* dat het *doet*, en het tweede *ik* dat het toch *niet* doet. Laat ons dan zien, hoe zich dat tweeërlei *ik*, waarin toch beide malen hetzelfde *ik* spreekt, verder laat ontleden. Dusver toch wezen we slechts op één onderscheid tusschen die beide, t. w. dat het herboren ik nog sluimeren kan, terwijl het onherboren ik nog spreekt uit het bewustzijn. Doch bij dit ééne onderscheid kunnen we niet staan blijven. Ook al dringt toch het herboren *ik* in de bekeering tot het bewustzijnsleven door, daarom beheerscht het volstrekt nog niet *heel* ons bewustzijn. Wie tot bekeering, en dus tot werkelijk geloof in den Christus komt, weet alsnu „wat God aan zijn ziel gedaan heeft;" hij belijdt overgegaan te zijn uit het rijk der duisternis tot zijn wonderbaar licht; hij weet nu, dat hij dood was, en zie hij leeft. Zoo dringt het in hem door, en als het op rechtstreeksche geloofsuiting aankomt, is hij er zich zekerlijk van bewust, dat het *ik* waaruit hij spreekt, is het herboren *ik*. Hij zal zeggen: Ik *was* dood, maar nu *heb* ik het eeuwige leven. Maar hieruit volgt nog in het minst niet, dat dit geloofsbesef daarom zijn *geheele* bewustzijn doordrongen heeft. Voor geheele stukken namelijk van zijn leven vlamt zijn bewustzijn niet rechtstreeks uit den achtergrond van zijn gemoedsleven op, maar komt op uit heel een wereld van feiten, voorstel-

lingen, gewoonten en van omgeving, aan wier overwicht en heerschappij hij onderworpen is. Dan doorziet hij nog niet, dat zijn geloofsbeginsel ook voor al deze dingen een gansch andere beschouwing eischt, en hij leeft in die vroegere beschouwingen nog voort, zonder te doorgronden, hoe ook dit alles anders moet worden.

Nemen we slechts een enkel voorbeeld. Toen er in het begin van deze eeuw ten onzent op staatkundig gebied nog geen staatkundige groep was opgetreden, die ook de staatkundige overtuigingen uit het geloofsbeginsel afleidde, waren er nochtans talrijk van personen die tot bekeering kwamen, en die voor hun diepste *ik* zeer wel wisten, dat ze uit den dood in het leven waren overgegaan. Doch dit had daarom volstrekt nog niet het gevolg, dat ze aanstonds ook in hun politieke zienswijze tot de juiste denkbeelden kwamen. Integendeel, honderden van deze mannen hebben geleefd en zijn gestorven zonder ooit de eischen van het geloof voor de regeering van het land doorzien te hebben, en bleven niettegenstaande hun wedergeboorte en bekeering, steeds staatkundige denkbeelden aanhangen, die het ongeloof tot wortel hadden. Zelfs nu nog zijn er landen, gelijk b.v. Zwitserland en Frankrijk, waar men van Gereformeerde zijde nu nog niet tot het inzicht van dit onderscheid in politieke beschouwingen gekomen is. Gevolg waarvan dan is, dat uit het verborgen gemoed het herboren *ik* spreekt, terwijl op staatkundig gebied het *ik* dat zegt: *Ik denk zus en zoo*, nog altoos het onherboren *ik* is.

Nog een ander voorbeeld kan dit verschil duidelijk maken. Toen de kerk van Christus pas de wereld inging, leefden de zonen Abrahams in de Joodsche beschouwingen omtrent den ceremoniëelen dienst. Dit kon niet anders. Daarin waren ze opgegroeid. Ze namen de dagen waar. Ze konden niet buiten de besnijdenis. Ze meden onreine spijzen. Ze stonden scherp tegenover de heidenen. Alleen wie zich in Israel liet inlijven, kon als proseliet worden gered. Toen nu velen uit deze kinderen Abrahams tot den Christus bekeerd werden, sprak het vanzelf, dat het geloofsbeginsel, dat hun was ingeplant, den eisch met zich bracht, dat ze al deze Joodsche beschouwingen lieten varen, en de echt Christelijke denkbeelden over dit alles aannamen. Of om het anders uit te drukken, hun bekeering tot den Christus eischte dat ze ook met heel hun bewustzijnsleven uit den dienst der schaduwen in den dienst der vervulling overgingen. Maar al was dit onbetwistbare eisch van het geloofsbeginsel, ze deden het daarom nog volstrekt niet. Hun bewustzijnsleven ging zoo snel niet meê. Dit bleef achterlijk. En zoo kreeg men het verschijnsel van mannen, die oprechtelijk in Jezus geloofden, die toch nog hangen bleven in ceremoniën die Christus vervuld en daarmee afgedaan had. Gedurig merkt ge dan ook in Paulus' brieven, met name in die aan de kerk van Galatië, wat strijd Paulus met deze nog niet doorgewerkte personen te voeren had, vooral waar de Joden

hiervan gebruik maakten, om ze weer van Christus af te leiden. En dat dit verschijnsel zich niet alleen bij enkele onontwikkelden voordeed, dat ziet ge klaarlijk aan Petrus, die zich zelfs derwijs te Antiochië misging, dat Paulus hem openlijk bestraffen moest. En nog sterker teekent zich dit verschijnsel af vóór Golgotha, als ge die jongeren van Jezus, die toch herboren waren, Jezus gedurig vermoeien hoort met hun Joodsche vragen, en met hun nog ongezuiverd bewustzijnsleven. Duidelijk merkt ge dan twee *ikken*. Het herboren *ik*, dat betuigt: „Wij hebben geloofd dat gij zijt de Christus, de Zone Gods", en daarnaast het nog onherboren *ik*, dat zegt: „Heere, dat zal u geenszins geschieden", zoo zelfs dat Jezus zeggen moest: „Satan, ga achter mij". Er is alzoo geen twijfel, of ook na de bekeering kan het ik op allerlei punten nog uit het oude bewustzijn spreken, waarin het geloofsbeginsel nog *niet* is doorgedrongen.

Dit leidt tot *een derde* onderscheiding, wat het bewustzijn aangaat, t. w. *die der afwisseling* van hooge en ingezonken toestanden. We zijn niet altijd eender. Eenerzijds zullen we oogenblikken kennen van hooge spanning, waarin al het min heilige terugwijkt, en de lichtstraal van het geloof telkens uit ons herboren hart opschiet, en heel ons leven en heel onze omgeving overstraalt. Na een gang aan het heilig Avondmaal, na een bezoek aan een heerlijk sterfbed, na een machtige geestelijke worsteling, dan vervult ons zulk een klaarheid, en zien we alles bij hooger licht. Maar ook zijn er andere toestanden in ons leven. Tijden van verduistering, dat de lichtstraal van het geloof een rookende vlaswiek is geworden en nevelen zich om ons saamtrekken. Dan zien we alles donker, somber, in den ouden schemer van ons zondig bestaan. En ook dit verschil nu rekent mede. Door dat verschil toch zullen we de ééne maal den strengeren eisch van ons geloof duidelijk inzien en in juiste beschouwing staan, maar de andere maal dat beter licht derven, en zoodoende in gelijkvloersche, baatzuchtige beschouwingen blijven hangen, die voor ons geloofsbeginsel niet bestaan kunnen. Dat ligt dan niet daaraan, dat we het zoo *willen* — op den *wil* komen we zoo straks terug — maar daaraan dat we het zóó en niet anders zien, overmits op zulk een oogenblik de nevelen te dik zijn, dan dat de lichtstraal van het geloof er zou kunnen doorbreken. Ook in verband hiermede nu zal zich tweeërlei *ik* in den éénen mensch openbaren. Hij zal Gods Woord opslaan, en het zijn gezin voorlezen, en daarna in het gebed gaan, en in dat gebed naar waarheid zeggen: „Ik weet, Heere, dat bij U de bron is van het licht", en straks onder de menigte gegaan, zal hij over kantoorzaken, over een kranke, over een zijner vrienden op een wijze spreken, die toont dat hij het licht nu allerminst bij de Bron van het licht zoekt, maar het opvangt uit de wereld. Zelfs bij stervende

personen moet nog op dit verschil gelet worden. De eene maal zal iemand heengaan in het volle licht van Gods aangezicht, en de andere maal zal een kind van God heensterven in sombere overpeinzingen, die soms bijna wereldsch zijn. En toch volgt daaruit volstrekt niet, dat de laatste *geen* kind van God zou wezen. Of gebeurt het niet dikwijls, dat bij denzelfden persoon op het sterfbed oogenblikken van hooge verrukking in den Heiland, en van gemelijke knorrigheid en zelfzucht elkaar afwisselen? Doch genoeg hierover. Overvloediglijk blijkt uit al hetgeen waarop we wezen, dat ons herboren ik volstrekt niet altoos zuiver door ons bewustzijn doorbreekt, en na de drie onderscheidingen waarop we wezen, behoeft het geen betoog meer, dat uit ons nog, of weer verduisterd bewustzijn een *ik* kan spreken, dat niet is het *ik* dat schuilt in het herboren gemoed.

Naast het *bewustzijn* vinden we in ons *den wil*, en ook op de uitingen van dien wil moet in dit verband de aandacht worden gevestigd. In Rom. 7 spreekt Paulus niet alleen van tweeërlei *wet* die hij in zich bespeurt, d. i. tweeërlei levensvorm, en dus tweeërlei bewustzijnsleven, maar hij spreekt ook en meer zelfs nog van tweeërlei *wil*: een wil van zijn *herboren ik*, en een wil van zijn „*vleesch*". Het best maakt ge u dit duidelijk door te letten op een stoomschip, dat in snelle vaart voortvliegt, plotseling stoppen moet en achteruitstoomen. Ook in zulk een stoomschip toch ziet ge dan de werking van tweeërlei wil. Eenerzijds de wil van den stuurman aan het roer, die den machinist toeroept: „Met vollen stoom achteruit", en anderzijds de wil van het schip, dat toch nog een poos hard vooruit stoomt. Feitelijk gebeurt dan ook niet wat de stuurman zegt. Hij riep: „*Achteruit*", en het schip gaat nog *vooruit*. Wat is nu die *wil van het schip*? Natuurlijk het schip zelf heeft geen wil, maar die wil die in het schip nog doorwerkt, is niets anders dan de wil van den stuurman *zoo straks*. Zoo straks toen riep zijn wil: „*Vooruit*". Aan dien wil gehoorzaamde het schip, en nu is zijn tweede wil die achteruit roept, buiten staat op eenmaal de nawerking van zijn vroegeren wil te stuiten. Voor Paulus nu is „het vleesch", wat hier het schip is. In dit „vleesch" heeft Paulus vóór zijn bekeering, als we zoo zeggen mogen, gestuurd, en het met volle kracht in den van Christus afgekeerden zin vooruitgedreven. Hij wilde toen zoo. Maar nu, bekeerd zijnde, commandeert zijn herboren *ik* wel anders, maar in het schip, in het vleesch zit de vaart van zijn vroegeren wil, van zijn oude ik nog in, en zoo ontstaat de toestand, dat hij doet wat hij *nu niet wil*, en dat dus hij het nu niet doet, maar de vaart van het vleesch, d. i. de zonde die nog in hem drijft en werkt.

Hiervan verstaat ge niets, zoo ge den wil opvat als den gril van het oogenblik. Ge hebt ook het beeld van de balans, van de weegschaal. De

evenaar staat in het huisje, en nu is het uw wil uiten, als ge dien evenaar nu eens even links en dan eens even rechts laat doorzwikken. Gij deedt het nu links, maar het kon ook naar rechts, en dat kondt ge elk oogenblik zus of zoo. Dat hebt gij in uw macht. Aldus stellen ongetwijfeld ook nu nog velen zich „den wil des menschen" voor. Toch is deze voorstelling geheel onhoudbaar. Neen de wil is een vermogen in ons, dat zich ontwikkelt, en dus op een gegeven oogenblik afhankelijk is van heel het verleden dat er achter ligt. Ge merkt dat reeds daaraan, dat de één *sterke* wilskracht heeft, terwijl de ander schier *willoos* op en neer glijdt. Dat hangt aan den aanleg van den persoon, dat hangt aan zijn opvoeding, dat hangt aan zijn verleden. De een oefent zijn wilskracht, de ander niet. Daar komt bij, dat onze wil gedurig in aanraking komt met andere willen, ook met den wil van ons gezin, met den wil van de publieke opinie, met den wil van de wereld, en dat we niet als een eenling op ons eigen wielrad voortvliegen, maar met die andere willen tegelijk rollen onder éénzelfden wagen. Al is het dus dat ons herboren ik het aanvangspunt van onzen wil omzet in betere richting, hieruit volgt nog volstrekt niet, dat deze stoot in betere richting zich aanstonds over heel de lijn van onzen wil zal voortplanten. Er trillen op die lijn van onzen wil ook geheel andere invloeden, en maar al te dikwijls is de stoot die dan van ons herboren ik uitgaat veel te zwak, om die andere invloeden te boven te komen. De aanzet van onzen wil, vlak bij ons verborgen ik, was dan wel goed, maar die aanzet kon niet doorwerken en feitelijk kregen die andere invloeden, die uit het verleden nawerken, nog de overhand, en het resultaat was, dat onze wil, die goed inzette, als hij aan den omtrek in het leven uitkomt, vlak verkeerd drijft. Toen de Geuzen Den Briel innamen, was de eerste aanzet van hun wil onberispelijk, maar toen die wil tegenover de pastoors oversloeg in roekeloozen moord, was die wil schrikkelijk zondig in het leven uitgekomen. En gelijke ervaring doen we nog dagelijks op. Ook wat *den wil* aangaat moet ge dus onderscheid maken, tusschen den eersten stoot die op den wil van ons herboren ik uitgaat, en tusschen de richting waarin die wil drijft als hij onder gansch andere invloeden zich uit in het werkelijk leven

Paulus spreekt van een „vleeschelijk verkocht zijn onder de zonde". Welnu, dat is het Tusschen ons herboren ik in het middelpunt van ons wezen en tusschen de buitenwereld ligt ons „vleesch" in, zijnde vleesch dan de naam voor geheel onze levenssfeer zooals zij zich onder zinlijke invloeden van eigen en anderer zonden gevormd had. Onze daden zijn dan gevolgen en uitvloeisels van wilsuitingen, die wel uit ons *ik* opkomen, maar die door die breede sfeer van het vleesch heen moeten, om naar buiten te komen, en die bij dien doorgang allerlei beletsel ondervinden, allerlei tegenwerking ondergaan, en dientengevolge heel anders in het leven

uitkomen, dan ze bedoeld en ingezet waren. Het „vleesch", d. i. heel die tusschensfeer waar we doorheen moeten, is ons dan te sterk, te machtig, te overweldigend. We zijn er onder verkocht. In het centrum van ons leven vrijgemaakt als kinderen Gods, maar in den omtrek nog slaven der zonde. Wat wil het *ik* nu? Wil het het goede, of wil het de zonde? En het antwoord luidt: *Beide*, al naar ge het neemt. Bedoelt ge den wil, zooals het herboren *ik* dien inzette, dan natuurlijk wil het *ik* het goede, en *niets* dan het goede, want wat uit God geboren is *kan* niets zondigs willen, overmits het zaad Gods er niet uit weg kan. Bedoelt ge daarentegen het *ik*, zooals het in den omtrek van het leven in de wereld zich uit, dan richtte de wil zich op het zondige en wist het te bereiken.

En is hiermede ook wat den *wil* betreft, het *dubbele* willen verklaard, dan komen ook hier natuurlijk dezelfde onderscheidingen voor. Het leven kan in ons gewekt zijn, dat het toch nog niet op den wil werkte. Het leven kan op den wil zijn gaan werken, en dus geleid hebben tot bekeering, maar nog slechts op een gedeelte van onzen wil invloed oefenen. En ook het leven kan door afwisseling van sterktegraad, nu eens den wil machtig aangrijpen, dan weer zwak aandoen. Daaruit verklaren zich dan die raadselachtige tegenstrijdigheden die zich in het leven voordoen, dingen die ge van den mensch niet begrijpt. De eene maal zal de mensch zich zelf verheffen, als de herboren wil zoo sterk wordt aangezet, dat hij door alles heenbreekt, en de andere maal zich zelf ontzinken, en de herboren wil zoo zwak reageeren, dat hij bezwijkt op den eersten tegenstand. Doch dit alles laat zich van zelf indenken naar de teekening die we van deze verschillen in het bewustzijnsleven gaven; we gaan hierop dus niet nader in. Genoeg zoo maar duidelijk is gemaakt, dat het herboren ik *altoos* goed wil, maar dat het *willende ik* in het leven, aan den omtrek van de levenssfeer, gedurig anders, soms in tegenovergestelde richting uitkomt, en dat er op die wijs twee *willende ikken* schijnen te zijn, terwijl er toch feitelijk maar één is.

Toch is hieraan nog iets toe te voegen.

Soms komt een herboren ik tot wilsuitingen en daden, die zelfs op die wijs niet te verklaren zijn, we bedoelen daarmee de wilsuitingen als waarop onze Belijdenis in het vijfde hoofdstuk van de Dordtsche leerregels het oog heeft, als zij zegt, dat de uitverkorenen, ook na hun toebrenging, soms tot een schrikkelijken *val* komen, zonder daarom te *vervallen*, gelijk ze dat dan met de ontzettende voorbeelden van David en Petrus toelicht. Bij zulke daden toch, en bij vele andere van min ontzettend karakter, is geen sprake van een *goed* ingezetten wil, die zijwaarts afgebogen wordt door de invloeden van de wereld, onze zonde, en Satan, maar het geldt

hier daden en wilsuitingen die van meet af boos ingezet zijn. Om nu deze te verstaan, moet men het beeld van den omgehouwen tronk, en den gevelden stam te hulp roepen. Stond er een zware doorn met wreede punten en spitsen, die verwoesting in het woud aanrichtte, en hieuw men die om, zoodat nu de gevelde stam dood op de aarde ligt, dan ziet men toch niet zelden, dat aan dien omgehouwen stam nog een stengel uitloopt, alsof de boom nog leefde. Dat is dan natuurlijk niets dan nawerking van het vroegere leven. In den langen, zwaren stam werden allerlei sappen opgezogen, en zoolang dan de aanvoer van die sappen nog duurt, is er nog uitbotsel. En zoo nu ook moet ge den herboren zondaar nemen. De stam van zijn oude leven is wel geveld, maar er werkt nog zooveel in na van vroeger wilsuitingen, die wel straks geheel doodloopen, maar nu met haar trillingen nog niet tot rust zijn gekomen. Ook zulke zondige daden komen dan wel uit het *ik*, maar niet uit het ik zooals het nu in het verborgene des gemoeds leeft.

Soms gebeurt het dat een familie per telegraaf bericht ontvangt van een lid der familie dat in de Oost overleden is, en dat toch twee-, driemaal de post nog brieven van hem brengt, als leefde hij nog. Die brieven waren vóór zijn sterven afgezonden en gingen door, en komen nu aan op een wijze, die geheel strijdt met de werkelijkheid. En zoo is het ook hier. Met onze bekeering zijn we volstrekt niet opeens van het andere *ik* af. De uitingen van dat ik werken soms nog over maanden en jaren na, en al is ook het andere ik reeds lang gestorven in het middelpunt van ons leven, en met Christus begraven, daarom komen de uitingen van dat vroegere ik, en dat dien vroegeren wil, nog pas later in den omtrek aan, en treden van daar het leven in. Dat nu Gods kind ook hiertegen moet waken, bidden en strijden, en dat de kerk daartegen steun heeft te bieden, door prediking, sacrament, tucht en gemeenschap der heiligen, spreekt vanzelf. Doch daarover handelen we thans niet. Wat ons bezig houdt is niet de vraag, hoe we dit kwaad kunnen keeren, maar alleen hoe het opkomen ervan te verklaren is; en dat meenen we is thans duidelijk gemaakt. Duidelijk gemaakt, niet door de onmogelijke voorstelling te huldigen van twee menschen in onzen éénen persoon, maar door er op te wijzen, dat er onderscheid bestaat tusschen het *wezen* van ons ik, gelijk dit in de kiem van onze persoonlijkheid school reeds eer we geboren waren, en het *bewustzijn* van ons ik, waarin die persoonlijkheid uitkomt naar buiten. Waren die beide steeds één en dekten *ze* elkaar elk oogenblik, dan zou onmiddellijk na de wedergeboorte heel ons bewustzijn en heel onze wil, in beider alzijdige uitingen, volkomen heilig moeten zijn. Maar dit is niet het geval. We staan hier voor een proces met zeer langzame overgangen. En dit nu is de oorzaak, dat ons ik anders in ons *wezen* kan zijn, dan het werkt en uitkomt naar *buiten*. Een kind uit een zuiver

Nederlandschen vader en een echt Nederlandsche moeder geboren, kan, na beider overlijden, op zoo jeugdigen leeftijd, door familie, naar Engeland of Frankrijk zijn overgebracht, dat het nooit een woord Nederlandsch leerde of sprak, en in zijn bewustzijn geheel als een Engelsch of Fransch kind uitkomt. Toch verzwakt dit in niets het feit, dat het in zijn *wezen* een Nederlandsch kind is, en alleen in de Nederlandsche taal zijn eigenlijke moedertaal zou vinden, die geheel overeenstemde met zijn aard. Ook hier dus bestaat er dan onderscheid tusschen het *wezen* van zulk een kind, en de *taal* waarin zich zijn bewustzijn uit. Een soortgelijk onderscheid nu, maar op veel ernstiger wijs, bestaat er tusschen het wedergeboren *wezen* van ons ik, dat in heilige taal moest uitkomen, en het *bewustzijn* van ons ik, dat aanvankelijk nog niet anders kent, dan de taal, en dus ook het bewustzijnsleven der wereld.

XLII.

Het is God die ons heiligt.

> En de God des vredes zelf heilige u geheel en al; en uw geheel oprechte geest, en ziel, en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus. 1 Thess. 5 : 23.

Zoo poogden we dan te verklaren, hoe het komt, dat ons herboren *ik* volstrekt heilig in de kern van ons wezen kan zijn, en dat het zich toch in ons bewustzijnsleven verkeerd en verdraaid aandient. En zoo ook, hoe het te verstaan is, dat de wilsaandrift van ons ik in de kern van ons wezen recht trekt als een paslood, en dat nochtans de wil, zooals hij in het leven uitkomt, schuins en scheef werkt. De vergelijking van een neger die in een kalkoven, met een blank Europeaan die in een steenkolenmijn werkt, maakt deze onderscheiding volkomen doorzichtig. Beiden elkaar ontmoetende, en in den spiegel ziende, de neger eenigszins wit gepoederd door de witte kalkstof en de blanke Europeaan roetzwart uit zijn kolenmijn gekropen, zouden naar wat voor oogen is kunnen beweren, dat de neger minder zwart is dan de Europeaan. Maar de neger weet daarom zeer wel dat hij grondzwart is, al lijkt hij op het oogenblik eenigszins witachtig, en de Europeaan zegt met de volste zekerheid: *Ik ben blank*, ook al ziet ge hem koolzwart voor u staan. En als nu diezelfde Europeesche werker, die, er zwart uitziende, tegenover den neger roemt: „Nochtans ben ik blank", thuis komt, en zijn kind springt tegen hem op en wil hem omarmen,

dan zal die vader tot zijn kind zeggen: „Even wachten lieveling, want *ik ben zwart.*" Zijn dat nu *twee ikken* een zwart *ik* en een wit *ik*, in dien man? Natuurlijk niet. Het is eenzelfde ik, dat het eene oogenblik roemt: *Ik ben blank*, en het andere oogenblik erkent: *Ik ben zwart*, en wat van die twee hij zeggen zal, hangt af van de tegenstelling. Tegenover den neger, die de nu verborgen blankheid van zijn huid betwist, zegt hij beslist: Onwaar, ik ben geheel blank, er is geen zwarte stip aan mij. Maar tegenover zijn kind, dat zich aan hem bezoedelen zou, erkent hij: *Ik ben te eenenmale zwart.* En zoo nu ook staat de herboren mensch er aan toe. Tegenover den man, die het werk Gods in zijn hart betwist, zal hij roemen: „Ik ben heilig en *kan* niet zondigen," maar tegenover zijn broeder, en voor zijn God op de knieën zal hij belijden: „Ik ellendig mensch." En dat niet omdat er twee *ikken* in hem zijn: één ik van den ouden Adam en één ander ik van het kind van God, maar omdat de ééne zelfde persoon de eene maal spreekt van zijn verborgen wezen, en de andere maal van den vorm waarin hij uitkomt voor de wereld. Geheel verheerlijkt inwendig, maar nochtans bezoedelend alle gave Gods die we aanraken.

Dieper dringen we hierin thans niet door. Het is ons genoeg, zoo de gevaarlijke leer van de twee *ikken* maar is afgesneden, en zoo duidelijk wierd, hoe het *ik* in ons verborgen wezen geheel onzondig kan zijn, en toch nog in het bewuste, werkelijke leven met de bede om schuldvergiffenis voor zijn God kan en moet neerknielen. Dit in verband met bewustzijn en wil te hebben aangetoond, is ons genoeg. Van de *neigingen* afzonderlijk te handelen is overbodig, al is het ook, dat onze Formulieren van eenigheid de *neigingen* apart bij bewustzijn en wil noemen. We lezen toch in Can. Dordr. III en IV, art. 1: „De mensch is van den beginne naar het beeld Gods geschapen, versierd in zijn verstand met ware en zalige kennis van zijnen Schepper en van andere geestelijke dingen; in zijnen *wil* en zijn hart met gerechtigheid; in alle zijne *genegenheden* met zuiverheid; en is overzulks geheel heilig geweest. Maar door het ingeven des duivels en zijnen vrijen *wil* van God afwijkende, heeft hij zichzelven van deze uitnemende gaven beroofd, en heeft daarentegen in de plaats van die over zich gehaald blindheid, schrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid des oordeels in zijn *verstand*; boosheid, wederspannigheid en hardigheid in zijnen *wil* en zijn hart; mitsgaders ook onzuiverheid in alle zijne *genegenheden*." Naast verstand (of bewustzijn) en wil wordt hier dus afzonderlijk gesproken van „alle zijne genegenheden die zuiver waren", en daarna van het gevolg der zonde, waardoor „onzuiverheid in alle zijne genegenheden" gekomen is. Gelet moet daarom op die „genegenheden" of „neigingen" wel terdege, maar *ze* staan daarom met bewustzijn en wil volstrekt nog niet op een lijn. In bewustzijn en wil is de mensch actief, maar in zijn neigingen

is hij lijdelijk. Wat helt, helt vanzelf en onwillens, en de actie van den wil gaat, zoo hij werkt, juist tegen die overhelling in en poogt zich op te houden. Die neigingen zijn dan ook in den oorspronkelijken mensch, en zoo ook in ons zelven, buiten zonde gedacht, niets dan bijzondere trekkingen die God van nature naar het een of ander in ons heeft gelegd. De éène jongen zal van nature naar de zee trekken, en niet rusten eer hij matroos is geworden, terwijl de ander van de zee een onverwinlijken afkeer heeft, en zijn hart naar de bergen voelt uitgaan. Twee personen die beiden artistiek zijn aangelegd zullen nochtans even beslist de één naar de tonenwereld, de ander naar de schilderwereld neigen. Zoo trekt de één naar het handelend practisch optreden, de ander naar het stil mijmeren en peinzen. De één voelt een neiging in zich naar wat diepzinnig en mystiek, de ander een voorkeur voor wat helder in de oppervlakte is. Zelfs kan men zeggen, dat in geheele volken de eene of andere neiging of trekking of zinging sterker uitkomt. En dit verschil in neiging gaat zóó ver, dat het zelfs onze verhoudingen tot de verschillende personen in onze omgeving beheerscht, reden waarom we van sympathie spreken, van sympathie voor den één, en van antipathie tegenover den ander.

In deze „neigingen" ligt dus op zichzelf niet anders, dan de gespecificeerde aantrekkingskracht die het één of ander voorwerp op ons uitoefent. Evenals een plant beter tiert in den éénen bodem dan in den anderen, zoo ook tiert ons wezen beter in de éene dan in de andere omgeving. Dat is niet bij allen één, maar bij allen verschillend, en juist uit dit eindeloos verschil van „neigingen" ontstaat een rijke veelvoudigheid in het leven. Want wel zijn er algemeen menschelijke „neigingen", die de menschelijke natuur van de natuur van andere schepselen onderscheiden, maar deze grondneigingen van onze menschelijke natuur verschillen op allerlei wijs in graad van sterkte, in voorkeur door keuze, en in saamvoeging en dooreenstrengeling, en het is uit deze bepaalde verhoudingen dat ieders onderscheiden aanleg, inborst en karakter opkomt. Zoolang nu de oorspronkelijke harmonie, waarin God deze verschillende neigingen in een mensch bijeenvoegt, ongestoord blijft, zijn deze neigingen zuiver, de één de ander niet verdringend, in evenwicht. Maar wordt de mensch door de zonde uit zijn levensbodem van God uitgetrokken, dan gaat deze harmonie, deze juiste verhouding, dit evenwicht teloor. Er komt overhelling en ontstaat scheeve stand, en dan loopt ten slotte niet één lijn meer recht, en zijn alle genegenheden in hem *onzuiver* geworden. Ook die „neigingen" komen derhalve bij de bespreking van den herboren mensch wel terdege in aanmerking, maar daar ze door het bewustzijn in ons worden opgenomen, en, met hoe zwakke binding ook, niet anders dan door den wil werken kunnen, is afzonderlijke bespreking hiervan op dit punt overbodig.

Saamvattende wat we dusver vonden, komen we alzoo tot deze slotsom, dat 1°. de allereerste aandrift die uit het herboren ik, in de verborgen kern van ons wezen opkomt, altoos goed, heilig en rein is, maar zonder daarom altoos ook maar tot ons flauwst bewustzijn door te dringen. 2°. Dat deze allereerste heilige aandrift wel er op uit is, om in ons bewustzijnsvermogen en in ons wilsvermogen door te dringen, maar dat het volstrekt niet altijd in staat is, de tegenovergestelde werking, die uit het verleden in dat bewustzijn en in den wil nawerkt, te overwinnen en te boven te komen, zoodat de eerste aandrift zeer wel heilig is, al komt toch én ons bewustzijn én onze wil nog op allerlei manier onheilig uit. 3°. Dat deze aldus reeds gebroken actie van ons herboren ik zich, om de buitenwereld te bereiken, moet voortbewegen langs de geleiddraden van heel het organisch leven waarin we verwikkeld zijn, en hierop wel eenigen invloed ten goede uitoefent, en wel eenige ombuiging teweegbrengt, maar zonder daarom in staat te zijn, die geleiddraden over heel hun lengte recht te trekken en meen te werken. 4°. Dat het heel anders staat met de lijn waarlangs het herboren ik zich tot God opheft, omdat deze lijn niet horizontaal, maar verticaal loopt, en onmiddellijke gemeenschap met God kan geven, iets wat we belijden als de inwoning in ons van den Heiligen Geest. En 5°. dat dit alles tot het resultaat leidt van een schijnbaar geheel strijdige existentie, waaruit het *ik* de ééne maal getuigt als een heilige en verloste, de andere maal als een met zonde beladene en in zonde verzinkende klaagt, de ééne maal roemt in hooge dingen, en de andere maal zonde belijdt waarvan hij toch zegt, dat niet hij ze wilde, en alzoo het gevoel, het besef ontvangt van een ouden en een nieuwen mensch die in hem worstelen; een nieuwen mensch geschapen in Christus Jezus tot goede werken, die God voorbereid heeft, opdat wij daarin wandelen zouden, en met al zijn lust naar alle geboden Gods uitgaande, een ouden mensch die steeds belet dat het tot meer dan een klein beginsel van deze gehoorzaamheid in dit leven komt.

Werd hij hierbij nu aan zichzelf overgelaten, zoo zou hier vooruitgang, noch vordering in wezen, en wat we belijden als „heiligmaking" zou ondenkbaar zijn. Maar dit is dan ook niet het geval. „De God des vredes zelf heilige u geheel en al," bidt Paulus aan de kerk van Thessalonica toe, „en uw geheel oprechte geest, en ziel, en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus." Hiermede treedt alzoo een daad Gods, een gestadige gifte van genade, in het zieleleven in. En waar ons herboren ik machteloos staan zou, zoó tegenover de in ons bewustzijn en wil ingeslopen werking ten kwade, als tegenover het organisch saamstel des levens, waardoor we heen moeten werken, om in het leven der wereld te kunnen uitkomen, komt nu God met zijn sterkende en heiligende genade tusschenbeide, om de sfeer waarin het herboren ik

heerscht uit te breiden, en den tegenstand van de onherboren sfeer des levens om en in ons, te verzwakken. Tweeërlei werking Gods is hier dus wel te onderscheiden. Er is eenerzijds een werking om het herboren ik, niet in zijn kern, maar in zijn eigen bewustzijn en wilssfeer te sterken, en anderzijds een werking om den tegenstand in het organisch samenstel van het leven te verzwakken. Beide deze werkingen werken elkaar in de hand, ze zijn op elkaar aangelegd, en ze hebben tengevolge, dat het herboren ik tot helderder bewustheid, tot krachtiger wil ten goede, en tot reinere levensuiting geraakt. Maar al zijn ze op elkaar aangelegd, en al werken ze beide de heiligmaking in de hand, toch zijn ze verschillend van aard. De genadewerking Gods die inwendig het herboren ik sterkt en tot heldere bewustheid en sterker wilskracht ten goede brengt, is geheel personeel en particulier, en doelt op zaligmaking; de andere werking daarentegen waardoor God den tegenstand breekt, die uit de nawerking en inwerking der zonde van buiten komt, is geweven door anderer leven heen, draagt een meer algemeen karakter, en verheft wel het karakter van het tijdelijk leven, maar heeft met de eeuwige zaligheid niets uitstaande. Alzoo is de eerste actie een werking van *particuliere* genade, de tweede van *gemeene gratie.*

Het niet onderscheiden van deze beide heeft telkens en telkens weer tot het miskennen van het geheel eigenaardig karakter der heiligmaking geleid, en teweeggebracht dat in de heiligmaking ten slotte weinig anders gezien werd, dan zekere poging van de belijders van Christus om zich zedelijk te verbeteren. Wij maakten dan ons zelven heilig. En overmits nu ook onder de ongeloovigen vele edele personen voorkomen, die nauw letten op hun levenswandel, hun kleine verkeerdheden bestrijden en te boven komen, en niet zelden in rechtschapenheid van leven zulke aanmerkelijke vorderingen maken, dat ze menig kind van God beschamen, heeft deze miskenning van het eigenlijk karakter der heiligmaking er onwillekeurig toe geleid, dat men de onmisbaarheid van het geloof bij de heiligmaking glippen liet, en alzoo ten slotte de stelling aanvaardde, dat onze dogmatiek er niets toe deed, zoo men maar braaf en ernstig en zedelijk leefde. De „Christelijke en maatschappelijke deugden" van onze schoolwet, konden eerst als gevolg en uitvloeisel van die valsche beschouwing los worden gemaakt van haar wortel in de belijdenis van den Zone Gods. Het is daarom strikt noodzakelijk, dat ook op dit punt de belijdenis onzer vaderen weer in eere hersteld worde, en kloek en vastelijk door ons worde beleden, dat de heiligmaking niet is een *ons beteren*, maar een daad, een werking van den Heiligen Geest in ons hart. God, niet de mensch, is van de heiligmaking de werker. Wij worden er door *bewerkt.*

Dit zal terstond gevoeld worden, als men let op de volstrekte beteekenis van het woord *heilig*. Een kleed dat bezoedeld is, kunt ge allengs reinigen. Na het eerste bad in vocht en loog zal reeds veel van de bezoedeling geweken zijn. Een tweede bad zal de nog overgebleven vlekken doen verbleeken. Een derde bad zal ook de moeten aantasten. En zoo zal het ten leste gelukken het kleed weer geheel rein te krijgen. Maar zóó is het met het heilige niet. Ge kunt een bezoedeld en innerlijk geheel vervuild menschelijk hart niet eerst voor één tiende heilig maken, dan voor een tweede tiende, om zoo al voortgaande ten slotte tot tien tienden heiligheid te komen. Dat dacht Nicodemus wel, maar Jezus weersprak het. Om van onheilig *heilig* te worden, moet de wortel zelf van het leven omgezet. Er is hier een radicaal nieuw begin van het leven noodig. En daarom baat hier alleen nieuwe geboorte, geboorte uit God. Maar kwam die tot stand, dan *is* het nieuwe, dat geboren werd, ook heilig; niet driekwart, niet half, niet één kwart, maar opeens geheel. Tusschen heilig en onheilig ligt een scherpe grenslijn, een haar breed, nauwelijks meetbaar. Al nu wat links van die lijn ligt, is onheilig, al wat rechts valt is heilig. Zijt ge nu rechts, na eerst links gestaan te hebben, zoo zijt ge *overgezet*, overgezet uit het rijk der duisternis in het wonderbaar licht. Niet zoo dat ge uit de duisternis eerst in een schemering kwaamt, en na lang door die schemering gedwaald te hebben, eindelijk van verre het licht kondt begroeten. Neen, ge stondt eerst in den donkeren nacht, en nu staat ge op eenmaal in het licht. Heilig is op het erf van God, en niet meer op het erf der zonde staan. Onheilig is nog leven in de zonde, al zijt ge nog zoo rechtschapen en braaf, en dus leven buiten God. De band met God voor uw ziel is er, of die band is er niet. Ontbreekt die band, dan is er geen geloof en staat ge nog in het onheilige. Is die band er, dan trilt de electriciteit langs die lijn, in *genade* van God *naar u*, en van *geloof* van u *naar God*. Met de theorie van het allengs schoon wasschen is hier alzoo niets te vorderen. Het begrip van „heilig" laat in de toepassing op den persoon geen graden toe. Alle leden van Christus' kerk, die geen hypocrieten zijn, worden daarom door den apostel zonder onderscheid „de heiligen" genoemd. In dien zin sprak Jezus tot Petrus: „Die gewasschen is, heeft niet van noode, ook de voeten te wasschen, *maar is geheel rein*", en een ander maal tot al zijn discipelen: „Gijlieden ZIJT nu rein om het woord dat ik tot u gesproken heb." Daarom stelde Jezus dan ook niet herhaalde wasschingen in, gelijk onder Israël, maar het ééne badwater van den Doop, en juist daarom beleed de Christelijke kerk dan ook volstandig, dat de Doop niet kon herhaald worden.

„Heiligheid”, en „zedelijke verbetering” hebben dan ook niets met elkander gemeen. Zedelijke verbetering is het besnoeien van de ranken, „heiligheid” is de enting op den wilden boom van een geheel ander leven. Zedelijke verbetering kan vrucht van opvoeding zijn, doch zelfs de beste opvoeding kan het kind niet „heiligen.” Zelfreiniging van hart en karakter kan de onwedergeborene zoowel als de wedergeborene zoowel als de wedergeborene ondernemen, maar de grootste zelfbeheersching en de machtigste, ernstigste zelfaangrijping kan nooit wat onheilig is *heilig* maken. Al is het dan ook dat de Neo-Kohlbruggeanen, geheel blind voor het werk der gemeene gratie, en voor de *reëele* inwerking van den Heiligen Geest op het menschelijk hart, de heiligmaking, als in het geloof inbegrepen, feitelijk hebben weggecijferd, hierin hadden ze recht, dat ze met heiligen toorn getoornd hebben tegen de vermetele poging om de heiligmaking te doen voorkomen als een gradueele heiliging, waartoe de zondaar na tot het geloof gekomen te zijn, *zichzelven bewerkte*. De „heiligmaking” is een genadedaad Gods aan ons, niet een werk van den mensch aan zichzelven, en als er staat: „Jaag de heiligmaking na, zonder welke niemand den Heere zal zien,” beteekent dat niet: Doe uw best, en span u in, om uzelven zedelijk te verbeteren, want alleen wie hiermee gereed komt, zal den Christus in heerlijkheid aanschouwen, maar dan is onder jagen naar heiligmaking te verstaan, een zoeken van die innige gemeenschap des geloofs en der liefde met God en Christus, dat zijn heiligende genade zich krachtig in ons betoone. Een andere voorstelling leidt tot wanhoop. Ware toch de heiligheid een kleed, waaraan we zelven weefden, en dat af moest zijn, eer we den hemel konden binnengaan, dan zou alleen een stokoude grijsaard zich kunnen inbeelden hiermede gereed te komen, terwijl ieder, die in het midden zijner dagen werd afgesneden, door God zelf zou verhinderd worden, om zijn heiligheid te volmaken, en daarom verloren gaan. We kunnen daarom niet streng genoeg aan het absoluut, d. i. volstrekt karakter der heiligheid vasthouden. Ge zijt *heilig* of ge zijt niet *heilig*. Een man die wedergeboren is, is heilig, en *kan* juist daarom niet zondigen, want het heilige zaad blijft in hem. Een wilde wingerd, die ingeënt is in een edelen wijnstok ging niet langzamerhand uit den eenen staat in den anderen over, maar hield op eenmaal op wilde wingerd te zijn, en wàs op **eenmaal edele wijnstok.**

Zoo nu verstaan is onze wedergeboorte zelve onze *heiligmaking*. Wie wedergeboren werd *was* onheilig, en *werd* heilig. Als Paulus dan ook aan de kerk van Corinthe schrijft: „Maar gij zijt afgewasschen, maar *gij zijt geheiligd*, maar gij zijt gerechtvaardigd” (I Cor. 6 : 11), dan volgt reeds uit dat plaatsen van de rechtvaardigmaking *na* de heiliging, dat hier heiliging op de wedergeboorte zelve ziet, natuurlijk met inbegrip van haar uitwerking. Men kan dus tweeërlei doen. Men kan, omdat in het werk Gods alles

organisch saamhangt en een eenheid vormt, heel dat werk Gods hetzij onder den naam van *wedergeboorte*, hetzij onder den naam van *bekeering*, hetzij onder den naam van *heiligmaking* saamvatten, of wel alle drie onderscheiden. Vandaar dat de „wedergeboorte" de eene maal aanduidt *al wat God aan ons doet*, en dan eerst voltooid is in ons sterven, de andere maal daarentegen alleen die *eerste daad* Gods, waardoor het nieuwe leven in ons komt. Zoo ook zal bekeering de eene maal aanduiden, *heel het werk Gods*, om ons van zonde en ellende tot heiligheid en heerlijkheid te brengen, de andere maal alleen de daad waardoor Hij ons tot het bewuste geloof brengt. En zoo ook zal de eene maal *heiligen*, of *heiligmaken* (wat in het Grieksch één en hetzelfde is) aanduiden al wat door God in ons gewrocht is, van onze wedergeboorte af tot en met ons sterven, de andere maal daarentegen alleen die bepaalde daad Gods, waardoor Hij het in ons geplante leven der heiligheid in onze levenssfeer doet indringen, en bij ons sterven geheel van al wat zondig is, afscheidt. Alleen in dien zin nu, komt het voor als men onderscheidenlijk van *heiligmaking* spreekt, en alleen in dien zin, komt het dan ook hier ter sprake, omdat het alleen in dien zin met de *gemeene gratie* in aanraking komt.

XLIII.

Zelfreiniging.

> Tot de volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus; totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennisse van den Zone Gods, tot eenen volkomenen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus.
>
> EFEZE 4 : 12, 13.

De averechtsche voorstelling, alsof een verloste des Heeren bij stukjes en beetjes werd heilig gemaakt, is dan nu afgesneden. Al wie wedergeboren is, *is* in zijn binnenste wezen *heilig*, en dat niet ten deele, maar geheel; niet voorwaardelijk, maar voor eeuwig. Adam was ook heilig, maar met een heiligheid die teloor kon gaan. De verloste daarentegen *kan* niet meer onheilig worden. Niemand kan hem rukken uit de hand des Vaders. Toch mag dit niet tot de veronderstelling leiden, alsof een wedergeborene blijven mocht, zooals hij op het oogenblik van zijn wedergeboorte was. Hij moet zich ten eerste bekeeren, en daarna door strijd reinigen. Hij mag

niet blijven stilstaan, hij moet vooruit. Duidelijk spreekt de Heilige Schrift van *wasdom*, zelfs van „een *opwassen* tot *een volkomen* man, tot de mate der grootte *van de volheid van Christus*," en zij het al met een min juist Nederlandsch woord, ook dit wordt soms „heiligmaking" genoemd. Van dezen wasdom in Christus is uw zaligheid niet het uitvloeisel; want óf een verloste sterft dadelijk na zijn inlijving in Christus, óf eerst na een tusschenverloop van zestig, zeventig jaren, zijn zaligheid blijft één. Maar als God u niet wegneemt, doch in het leven laat, heeft dat verdere leven een doel, en dat doel is, dat gij „de deugden van Hem, die u geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht," in uw persoon, in uw leven, in uw woord en werk zult *verkondigen*. Ge kunt en moogt niet zeggen: „Als ik maar zalig word;" immers ge bestaat niet om u zelf, maar om God, en de verplichting tot wasdom in Christus is u opgelegd. Want wel werkt in dien wasdom de Heilige Geest ook rechtstreeks, maar toch evenzeer middellijk, zooals blijkt uit wat in Epheze 4 : 11 terstond aan de aangehaalde woorden voorafgaat. Dit namelijk, dat God apostelen en evangelisten gesteld heeft „*tot volmaking der heiligen*." En in die middellijke werking zijt ge nu ook zelf tot handelen geroepen, en moet ge, als nu niet meer *dood* zijnde, maar levende, door waken, bidden en strijden, aan uw eigen reiniging medewerken. Er is alzoo in uw wasdom drieërlei factor: 1°. de Heilige Geest; 2°. de Bediening van het Woord, en 3°. gij, als verloste zelf. Het baat toch niet, of ge al zegt, dat een boom onder het opwassen *lijdelijk* is. De apostel toch zegt uitdrukkelijk: „Wast dan op in de genade onzes Heeren Jezus Christus." Dat dit zelf opwassen door het geloof gaat, door genadekracht uit God, spreekt vanzelf, maar dit alles heft het feit niet op, dat ge ook zelf u te reinigen hebt en hebt op te wassen. Gij moet „afleggen den ouden mensch, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding, en gij moet aandoen den nieuwen mensch, die naar God geschapen is in ware gerechtigheid en heiligheid." En dit moet ge doen, niet enkel door mystiek te gelooven, maar ook door practisch de zonde af te leggen, want er volgt onmiddellijk op: „Daarom legt af de leugen, spreekt de waarheid, wordt toornig en zondigt niet, geeft den duivel geen plaats. Die gestolen heeft, stele niet meer, geen vuile rede ga uit uwen mond," enz. Altegader practische overwinningen, die ge in den strijd des levens met de zonde, op wereld en Satan te behalen hebt. Laat u dus niet misleiden, als zou het genoeg zijn, zoo ge maar gelooft. Zeker is geloof genoeg en niets dan geloof noodig, mits ge er dan onder verstaat een niet sluimerend, maar levend geloof, dat heel uw persoon, uw doen en laten beheerscht. En het feit blijft alzoo, dat ge wel in uw wedergeboorte van een onheilig persoon tot een heilig persoon gemaakt zijt, maar dat ge tevens, zoolang God u het leven gunt, hebt op te wassen, verder te komen, u zelven te reinigen, en dat alles, opdat ge daardoor de deugden zoudt ver-

kondigen van Hem die u riep, en het in u ontstoken licht zoo zoudt doen uitstralen, dat anderen er uw Vader, die in de hemelen is, om verheerlijken mogen.

Dat moest met eenige klem op den voorgrond worden gesteld, omdat het geloof, dat ge heilig *zijt*, door wat *God* aan u *deed* en in u *onderhoudt*, er zoo licht toe leidt, om het „waken, bidden en strijden", het „opwassen in Christus," en de gestadige „reiniging uwer ziele" te verwaarloozen. En ook, omdat uit reactie hiertegen anderen dan dat opwassen in Christus gaan verstaan als een soort *zedelijke verbetering*, en hiermeê de absolute heiligheid der wedergeboorte teniet doen. Slordige kinderen Gods, die de teederheid der consciëntie verzaken, en blijven die ze zijn, hebben er schuld aan dat dit Arminianisme telkens weer in Christus' kerk den kop opsteekt. Doch staat het nu alzoo vast, dat ook zelfreiniging aan het kind van God is opgelegd, dan rijst de vraag, hoe we nu het voortgaande werk van den Heiligen Geest en die zelfreiniging te onderscheiden en te verstaan hebben. „De God des vredes," zegt Paulus, „*heilige* u geheel en al." Ook nadat God ons in de wedergeboorte volstrekt heilig gemaakt heeft, gaat diezelfde God nettemin voort ons alsnog te *heiligen*. En dat heiligen dat God aan ons doet, is iets anders dan onze zelfreiniging, ook al spreekt het vanzelf dat we ook die zelfreiniging niet tot stand brengen dan in Gods kracht, en werkende in zijn werk, als een tweede oorzaak, die altoos God als de eerste oorzaak onderstelt. Onderzoeken we daarom eerst, hoe dit *heiligen* te verstaan zij, dat God voortgaat aan zijn *heiligen* te volbrengen, en daarna waarin dit van de *zelfreiniging* verschilt.

Overmits de Schrift zelve het beeld van een boom bezigt, die opwast, gaan we veiligst door dit beeld van den boom eerst nader uit te werken. Een boom heeft een vertakking *onder* en een vertakking *boven* den grond; en tusschen die beide in ligt de *levenskiem* van den boom. Immers uit die levenskiem zijn zoowel de wortels benedenwaarts uitgeschoten, als de stengels en straks de takken uitschieten naar boven. Ge kunt een plant u dus voorstellen als bestaande uit drie deelen: 1°. de levenskiem; 2°. de wortels die zich in den grond uitbreiden, en 3°. de takken die zich in de lucht uitspreiden. Op den mensch overgebracht, is dan dit eerste, de levenskiem, zijn verborgen *ik*; zijn die wortels de innerlijke ontwikkeling van zijn wezen, waardoor hem de levenssappen uit God toekomen, en zijn die takken de levensuitingen waarmeê hij uitkomt in de wereld. Nu wordt die levenskiem *heilig* gemaakt in de *wedergeboorte*, die wortels breiden zich uit in de daarna komende *heiliging*, en het veredelen van de takken is zijn *zelfreiniging*. Dit is een eenvoudig en doorzichtig beeld, dat ons het onderscheid tusschen deze drie klaar en helder voor oogen stelt.

Neem nu ter verdere toelichting aan, dat, gelijk de mensch van oorspronkelijk goed, zondaar werd, zoo ook deze plant, na opgegroeid te zijn, van tam wild werd. B.v. dat die plant oorspronkelijk was een edele wijnstok, en als zoodanig met wortels *onder* den bodem en met breede ranken *boven* den bodem ware uitgegroeid, maar toen wild werd en omsloeg in een wilden wingerd, of om het beeld van Jesaja 55 te nemen, dat die plant *was* een myrth, en nu een *distel* geworden was. Dit komt op die manier thans bij een plant wel niet voor, maar om de beeldspraak van den boom op den mensch te kunnen toepassen, moeten we natuurlijk van deze voor de hand liggende onderstelling uitgaan. Daar staat dan nu de eerst edele plant, maar die wild geworden is; en dan natuurlijk wild in de levenskiem, wild in de wortels, en wild in haar takken; in haar natuur alzoo verdorven dat er niets geheels aan haar is. Nu wil de landman dien wilden boom weer *edel* maken; niet door enting, want dan blijft al wat onder het entsel zit, wild; maar door dien boom, die plant van binnen uit te herstellen in haar oorspronkelijken staat. Stel, hij kon dit, dan zou hij uiteraard niets vorderen, of hij al met de takken begon, noch ook of hij de wortels al poogde te genezen. Om die wilde plant weer geheel edel te maken, is er maar één middel, en dat is, dat hij ingrijpt, daar waar tusschen wortel en tak de verborgen levenskiem zit, en deze *levenskiem* van wild weer edel maakt. Ware dit gelukt, dan zou hij een plant hebben edel in haar kiem, maar nog wild in den wortel en nog wild in de takken. Juist dus de toestand van een gevallen zondaar, dien God wederbaart, die eveneens terstond edel, heilig is in zijn levenskiem, d. i. in zijn verborgen ik, waar de uitgangen zijns levens zijn, maar nog ongeheiligd in zijn wortelleven, en nog wild in zijn takken, of in zijn levensuitingen. Om het proces van veredeling voort te zetten, zou dan in de tweede plaats de edele kracht uit de levenskiem in den wortel moeten gedreven worden, tot die wortel geheel veredeld en drager van het nieuwe leven geworden ware; en dit nu toegepast op uzelven, beteekent dat diezelfde God, die uw ik wederbaarde en heilig maakte, nu in de tweede plaats door zijnen Heiligen Geest ook het verborgen *wortelleven* van uw wezen, door telkens nieuwe genade heiligt. Een werk Gods, dat niet, evenals de wedergeboorte, in één stip des tijds begonnen en voleind is, maar dat voortgaat tot uwen dood toe, en eerst in uw sterven voleind wordt.

Maar iets heel anders is de veredeling *der takken*. De wortels schuilen onder den grond, maar de takken komen in het leven uit; en zoo ook schuilen de wortels van uw inwendig leven in den mystieken grond des Geestes, maar de takken vormen de verschijning waarmeê ge uitkomt in de wereld, en waarin ieder u ziet. Dien opgewassen stam nu en die uitgeschoten takken weer in strengen, *vollen* zin edel te maken, is onmogelijk. Dat geschiedt dan ook niet. Die stam en die **takken blijven gespaard,**

zoolang als dit moet, om de werking van de kiem op den wortel te voleinden, maar is dit doel bereikt, dan wordt kortweg heel de stam met zijn takken afgehouwen, en moet een geheel nieuwe plant uit de vernieuwde levenskiem en op den hersteldeu wortel opschieten. Dienovereenkomstig belijden we dan ook, dat we in dit leven slechts een klein beginsel van het edele in ons leven kunnen doen uitkomen, en dat God, als we sterven, heel die onzuivere verschijning van ons leven te niet doet, en ons in het eeuwige leven een nieuwe gestalte schenkt. Maar al weten we dus vooruit, dat al wat we nu in onzen ouden levensvorm uitwerken, eens te niet gaat, toch moet reeds nu zorg gedragen, dat het wilde hout zooveel het kan besnoeid worde, en dat de nieuwe levenssappen zoo hoog mogelijk in de wilde takken opklimmen; en dit besnoeien nu, en reinigen van insecten, en doorlaten van het edele levenssap, is onze *zelfreiniging*. Het is dus heel iets anders dan onze heiliging, die God in ons volbrengt, want die werkt op den wortel, en die wortel gaat *niet* teloor in den dood, die blijft, en gaat over in de eeuwigheid. Dat is alzoo een duurzaam goed. Maar deze zelfreiniging is hetgeen aan de takken en aan den stam gedaan wordt, of wil men ter veredeling van ons karakter en onze levensuitingen; en dit blijft stukwerk, en ondergaat zijn algeheele vernieuwing eerst in ons sterven, als we van het lichaam des doods worden vrijgemaakt, aan het zondige leven finaal afsterven, en wel hetzelfde *wezen* behouden, maar voor dit wezen een nieuwe, heerlijker *existentie* verkrijgen in de eeuwigheid.

Laat nu het edel maken van de levenskiem in de wedergeboorte, en de innerlijke heiliging, die God in den wortel van uw leven steeds meer tot stand brengt, rusten, en trek nu uw aandacht saam op de *zelfreiniging* van de takken en van den stam, en dan springt het in het oog, dat ge hier nog met heel andere factoren te rekenen hebt, dan met het levensap dat uit de levenskiem opstijgt. Immers de groei en de wasdom van stam en tak is ook afhankelijk van de lucht, van den wind, van den regen, van den zonneschijn, van schadelijke insecten en van uitwendig geweld dat door dier of mensch wordt aangedaan; ge kunt kortweg zeggen, van *de omgeving* waarin de boom geplant is. Wat nu voor dien boom de omgeving is, is voor u de wereld om u heen, die wereld nu niet als beginsel van het booze genomen, maar die wereld in haar feitelijken toestand. Immers ge werdt na uw wedergeboorte, niet uit deze zichtbare wereld weggenomen, maar ge bleeft, met het eeuwige leven in u, geplaatst in een wereld en in een omgeving, die dat eeuwige leven nog derft. Uw zelfreiniging moet dus plaats grijpen te midden van een wereld, die *niet* homogeen is met uw innerlijk heilig bestaan. Bij kinderkens die uit de wieg naar het graf gaan, is dit anders; maar zij, die den volwassen ouderdom bereiken, en

nog langer leven, staan als innerlijk edele plant te midden van een omgeving, die bij die edele plant niet hoort. En die wereld, die omgeving, die uit de onheilige natuur leeft, heeft Gods kind niet alleen buiten zich, maar die draagt hij ook in zijn eigen persoon nog om. De Schrift noemt die wereld die aan ons zelf zit, *het vleesch*, maar dat vleesch is met de wereld buiten ons homogeen, en daarom kunnen we kortweg zeggen, dat we onze zelfreiniging hebben te volbrengen in de wereld aan en om ons.

Was nu die wereld aan en om ons, geheel aan de ontwikkeling van haar eigen booze beginsel overgelaten, zoo zou deze zelfreiniging onmogelijk zijn. Er zou alleen protest, er zou alleen afsnijding kunnen wezen, maar een gereinigd karakter, een gereinigd bestaan, een gereinigd leven ware ondenkbaar. Daartoe zouden we alsdan uit ons vleesch moeten scheiden, en uit de booze wereld uitgaan. Zelfreiniging zou alleen in zelfmoord kunnen bestaan. Het absolute breken met een absoluut boos vleesch en een absoluut booze wereld. Doch ook al verbloemde men dezen zelfmoord in een zelf gezocht martelaarschap, het zou een zelfreiniging zijn, die op zonde uitliep, want ook het martelaarschap mag ons nooit anders dan door anderer dwang overkomen. Zoo is intusschen de toestand van de wereld aan en om ons *niet*, en dat ze niet absoluut boos, maar betrekkelijk nog in menig opzicht draaglijk is, dankt ze aan de gemeene gratie. Deze stuit de ontwikkeling van het booze beginsel der wereld, op het ééne punt meer op het andere punt minder, en hieruit wordt, gelijk we met het beeld der gierpont aantoonden, allerlei in usantiën en levensontwikkeling opgenomen, dat ons zekere burgerlijke gerechtigheid vertoont, lieflijk is en wel luidt. Hierdoor nu wordt teweeggebracht, dat er in de wereld aan en om ons deels positief booze, deels betrekkelijk goede bestanddeelen zijn, en het is deze tegenstelling, waardoor de *zelfreiniging* mogelijk wordt, of beter nog gezegd, door God mogelijk wordt gemaakt.

Zeer in den grove genomen, toont dan ook het leven u, dat de geloovigen in menigerlei opzicht hun zelfreiniging daarin doen bestaan, dat ze die dingen doen, die ook door de edeler mannen onder de ongeloovigen gemeden en gedaan worden; en het jammerlijkste is maar, dat zoo menig kind van God zelfs daarin door de edeleren onder de ongeloovigen beschaamd wordt. Nauwgezetheid van geweten, het ontwikkelen van een vast karakter, het verfoeien van wat laag en gemeen is, het bedwingen van zijn hartstochten, het leiden van een matig en rein leven en zooveel meer, zijn altemaal heerlijke dingen, waar het kind van God bij zijn zelfreiniging op uitgaat, terwijl toch niet te loochenen valt, dat geheel dezelfde dingen, zij het ook op andere wijze (waarover later) bij onbekeerden uitblinken, ja niet zelden bij onbekeerden een nog hoogeren glans vertoonen.

Wie dan ook de vermaningen leest en herleest, waarin de apostelen deze zelfreiniging aanprijzen en ontwikkelen, kan kwalijk ontkennen, dat deze vermaningen meestal dringen tot een levenswandel, die als zoodanig ook door de edeler mannen onder de onbekeerden, wordt aanbevolen en nagestreefd. Herinner u slechts wat we straks nog uit Epheze 4 overschreven: de leugen afleggen, niet op zondige wijze toornen, den duivel plaats geven, niet stelen, maar arbeiden, geen vuile taal spreken enz., en ge stemt toe, dat ook niet weinigen uit de ongeloovigen deze dingen met ons verfoeien en er zich voor pogen te wachten. Op verre na niet allen, het is zoo, maar dit moet, helaas, ook van de geloovigen geklaagd; maar er zijn er toch velen, die *niet* gelooven, en nochtans dezen edelen levenstoon voorstaan en in practijk brengen. We hebben hier alzoo te doen met een veredeling van onzen persoon en een reiniging van ons leven, die haar kracht ontwikkelt op een terrein, dat *niet* uitsluitend ter beschikking van de geloovigen staat, maar een wedstrijd opent, waaraan ook vele ongeloovigen, niet zonder vrucht, deel nemen. Dit is de duidelijke waarheid der feiten, zooals ge die gedurig in het leven kunt waarnemen, en die ge onder de oogen moet zien, juist om te begrijpen, dat ge den Naam des Heeren schande aandoet, zoo ge u in deze stukken der zelfreiniging door de ongeloovigen laat overtreffen en beschamen. Waar zij zonder de hoogste aandrift reeds zoo groote dingen bestaan, waartoe moet gij u dan niet inspannen! Neem b. v. enkel de milddadigheid, en is dan het feit te loochenen, dat niet zoo zelden een edel man onder de ongeloovigen, williger en blijmoediger van zijn geld scheiden kan, dan een geloovige die er warmpjes inzit? Doch hieruit volgt dan ook, dat men zich vergist, zoo men bij de zelfreiniging alleen aan de *particuliere* genade denkt. Die *mengt* er zich, gelijk we een volgend maal zien zullen, wel in, maar ze is niet het eenige. Het groot terrein der *zelfreiniging* is juist omgekeerd het terrein der *gemeene gratie*.

XLIV.

Het optreden der geloovigen in de wereld.

> Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken mogen zien, en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken. MATTHEUS 5 : 16.

De verkregen uitkomst is metterdaad een gewichtige. We zien nu duidelijk onderscheid tusschen de tweeërlei bewerking, die een zondaar ondergaat, zoo hij ten leven terugkeert. Er is dan eenerzijds een regelrechte

daad van God, die in de kiem en kern van zijn persoon *alle* gevolg der zonde en der zondige afdoling *op* eenmaal en *ten* eenen male, vernietigt, dat doode *ik* levend, dat zondige *ik* heilig stelt, en dat op zoo doortastende en doordringende wijze, dat terugslag in de zonde is afgesneden, en deze herboren mensch, overmits het zaad Gods in hem blijft, *niet meer zondigen kan*. Deze regelrechte daad van God rekt zich niet door tijd, ze is aan geen enkele voorbereiding gebonden, bezigt niet één enkel middel, en is in niets van den mensch zelf afhankelijk. Het is de vrijmachtige God, die overeenkomstig zijn eeuwig Raadsbesluit, deze daad te zijner tijd aan elk zijner uitverkorenen volbrengt, en in allen volbrengt op gelijke wijze. Deswege is deze daad Gods een daad van uitsluitend *particuliere genade*. En waar nu straks op deze eerste grondleggende daad, op deze daad van herschepping, allerlei nakomende daden volgen, om het alzoo „nieuw geschapene" (Epheze 2 : 10) in stand te houden en tot verdere ontkieming en ontplooiing te brengen, wordt zeer zeker het herboren *ik* medewerkend, en treden allerlei krachten, van ter zijde, als middelen in, waarvan God zich bedient, en zich zijn kind laat bedienen, maar in hoofdzaak blijft de *stuwkracht*, die uit het „zaad Gods, dat in ons blijft," de plant met haar bloem en vrucht doet opstijgen, opkomen uit diezelfde *particuliere genade*. In dien zin is het God die u niet alleen wederbaart, maar ook bekeert, maar ook het geloof u schenkt, maar ook u heiligt, maar ook eens u verheerlijken zal. Dit alles toch vormt saam één heilig werk, dat niet deze aarde, maar den hemel, niet dit leven onzer worsteling, maar het rijk der heerlijkheid bedoelt. Reden waarom het dan ook geheel hetzelfde blijft, of God de Heere deze verschillende werkingen alle saamtrekt in één punt des tijds bij iemand die terstond na zijn bekeering sterft, of wel ze spreidt en deelt over zeer onderscheidene jaren bij een ander, dien hij gesteld heeft, om nog een halve eeuw en meer in het schijnsel van het hooger licht op deze aarde te wandelen.

Maar bij deze regelrechte daad Gods, die al valt ze in daden van herschepping, instandhouding en ontplooiing uiteen, toch in den grond slechts *één enkele daad* is, komt nu in de tweede plaats een daad van *zelfreiniging*, die niets af of toe doet aan uw wedergeboorte, die voor geen grein iets toebrengt aan uw eeuwige redding, maar die strekt, om u, zoolang ge hier op aarde zijt, *den naam van uw God te doen verheerlijken door het betoon van een Godzalig leven*. Dit nu is, gelijk vanzelf spreekt, een gemengd werk, d. i. een werk in en aan uw persoon, waarin God u voorkomt, steunt en bezielt, waarin andere kinderen Gods u ondersteunen en helpen, maar waarin toch de hoofdactie altoos moet uitgaan van uzelven. Gij moet uzelven reinigen. *Reinigt de harten, o, zondaars*, heet het in Jac. 4 : 9, iets waarbij het opmerkelijk is, dat zij die zich te reinigen hebben, hier als „zondaars", en niet als „geloovigen" worden aangesproken.

hoewel toch die zelfde personen zich, kort van te voren, aldus hooren toespreken: „Naar zijnen wil heeft Hij ons gebaard, door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerstelingen zijner schepselen" (hfdst. 1 : 18). Het verschil is alzoo, dat ze hier niet genomen worden in hun verborgen stand voor God, want dan zijn ze heilig en volmaakt, maar in hun stand als nog in de wereld levende personen, en dus geroepen om in die wereld de deugden te verkondigen van Hem die ze geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht.

Hiermede is natuurlijk in het minst niet beweerd, dat er tusschen deze zelfreiniging en hun verborgen leven voor God geen innerlijk en zelfs noodzakelijk verband zou bestaan. Dat zal wel anders blijken. Maar vastgehouden wordt de overtuiging, dat dit leven in deze wereld, dit worstelen in de wereld, en dit zichzelf mengen in de wereld, geen *middel* ter zaligheid, maar *uitvloeisel* van zaligheid is, en ten doel heeft niet iets toe te voegen aan het werk van Christus, maar om in dit leven God te verheerlijken. Onze Heidelbergsche Catechismus drukt dit zoo uit, dat zich hierin een *„leven der dankbaarheid"* uit, wat natuurlijk op hetzelfde neêrkomt, maar toch niet aan het uiterste doel raakt. Dankbaarheid is een *beweegreden*, waarom we zóó en niet anders handelen, maar duidt nog niet aan, waartoe die actie leidt, waarop ze uitloopt, waarop ze gemunt is. Waarom toon ik dankbaarheid als ik mijzelven reinig? Antwoord, niet alleen omdat dit mijzelven voldoet. Dat óók wel, maar dat is toch de eigenlijke aandrift niet. Zal er dankbaarheid uit iets spreken, dan moet het uitloopen op iets niet voor mijzelven, maar *voor God*. En dit laatste nu vindt ge dan eerst, als ge van deze zelfreiniging zorgvuldig afsnijdt elk motief om er zelf zalig door te worden, en zoo ge stoutweg het aandurft, dat ge hiermeê uitsluitend bedoelt het verkondigen van de deugden van Hem die u riep, d. i. het laten schijnen van het licht, dat in u is, *opdat de menschen het zouden zien* en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken mogen. Zeg dus nooit, waar het uw zelfreiniging betreft, dat ge u niet stoort aan de menschen. Christus zelf toch zegt u, dat ge *juist dáárom* het doen zult. En eerst *als de menschen het zien*, kan er uw Vader die in de hemelen is om verheerlijkt worden. Doch dit brengt dan ook met zich, dat deze zelfreiniging niet kan tot stand komen door de rechtstreeksche werking van de particuliere genade, maar dat ze veeleer in haar uitwerking juist op de *gemeene gratie* berust.

Dit kan reeds daarom niet anders, omdat het een zelfreiniging moet zijn, die ook voor de ongeloovige menschen waarneembaar is. Zij toch moeten uw goede werken zien, en er God om verheerlijken kunnen. Dit nu is met loutere werkingen des Heiligen Geestes *niet* het geval. Wat rechtstreeks uit de zaligmakende genade opwast, is voor de wereld onwaarneembaar. Gedurig immers wijst de Heere Christus zelf er op, dat

de wereld den Heiligen Geest niet ziet en niet zien kan, dus ook niet zijn werkingen kan waardeeren. Dat kunnen alleen de geloovigen. Alleen wie zelf den Heiligen Geest in zich draagt, heeft een oog, dat voor de dingen des Geestes ontsloten is. De nog enkel natuurlijke mensch ziet niet de dingen die des Geestes Gods zijn. En van al wat in engeren zin tot het Koninkrijk Gods behoort, sprak Jezus zoo beslist mogelijk tot Nicodemus: „Wie niet geboren is uit water en Geest, kan het Koninkrijk Gods *zelfs niet zien.*" Behooren nu de geestelijke dingen, die rechtstreeks product van particuliere genade zijn, naar allen erkennen, tot het Koninkrijk Gods, zoo volgt hieruit rechtstreeks, dat met het laten schijnen van ons licht voor de wereld, zóó dat de wereld het zien kan, niet *kan* bedoeld zijn het geestelijk leven in het Koninkrijk Gods. Zullen de menschen het zien kunnen, en zullen zij, omdat zij het in u zien, God in den hemel verheerlijken, dan *moet* hier sprake zijn van dingen die onder hun bereik vallen, die zij binnen hun bereik vallen, die zij binnen hun gezichteinder kunnen krijgen, en die *ze* zoó beoordeelen kunnen, dat ze, met de hun ten dienste staande onderscheidingsgave, ze als goed, als lofwaardig en als prijslijk keuren kunne. Bedoeld moeten hier alzoo zijn, niet mystieke geestelijke roerselen, maar *uitingen in het gewone menschelijke leven*, die onder ieders bereik vallen, en die ook aan ongeloovige menschen tot op zekere hoogte waardeering kunnen afdwingen.

Doch is dit zoo, dan gevoelt men ook, wat geheel ander standpunt hieruit voor de *zelfreiniging* van de geloovigen geboren wordt. Ge wordt dan met den eisch dier *zelfreiniging* niet uit de wereld naar uw bidcel gedreven, om alzoo in het verborgene voor uw God dit werk aan uzelven te volbrengen, maar ge wordt dan juist uit uw bidcel uitgedreven in de wereld, om midden in die wereld, als een getuige voor uw God te staan. Zeker ook als een getuige met uw woord. Belijden toch is altoos plicht. Maar toch van *die* belijdenis handelen we nu hier niet. En hier doelt alzoo dat „getuige zijn" op heel de verschijning van uw persoon, op de wijze van uw optreden, op gansch uw handel en wandel. Die handel en wandel, dat persoonlijk optreden, die verschijning in het midden van andere menschen moet een *aanbeveling* zijn, niet van uzelven, maar een aanbeveling te midden dier wereld van den God, dien ge belijdt. De wereld staat tegen dien God gekant. Maar u ziende, gelijk ge in de wereld optreedt, en gelijk ge u aangenaam maakt bij de consciëntiën der menschen, *kan ze* de erkentenis dan niet terughouden, dat die God toch aangename, eerlijke, flinke mannen en vrouwen in zijn dienst heeft. En gelijk men een veldheer, al is onze vijand, toch eeren zal, zoo hij blijkt uit te komen met een leger

van dappere, flinke, nobele soldaten, zoo moet dan ook de wereld uw Koning eeren, omdat aan u blijkt wat schoone heirschare van trouwe, dappere dienaren en dienaressen Hij voor zich te winnen wist.

Verwarring van begrippen is hier alzoo ondenkbaar. Er is volstrekt niet bedoeld, dat ge zoetsappig en laf u naar de wereld voegen of om haar gunst bedelen zoudt. Integendeel, dat zou de wereld *niet* in u prijzen. Duidelijk moet het veeleer in u uitkomen, dat ge niet van de wereld zijt, en niet haar, maar Christus als uw Koning eert, en dat ge als ingelijfd bij zijn heirscharen den strijd *tegen* die wereld hebt aangebonden. Maar te midden van dien strijd moet gij zoo kloek en moedig voorkomen, en u *zoo* edel en welaangenaam weten voor te doen, dat uw tegenstander zelf onder den bekorenden indruk van uw dapperheid, uw beminlijkheid en uw edelen zin komt, en het ten slotte aan Jezus moet benijden, dat een heirschare van zoo edele mannen en vrouwen door hem aan de wereld ontroofd, en voor zijn rijk gewonnen is. De tucht moet in die heirschare van den Christus zóó uitstekend en zóó overvloedig in vruchten zijn, dat de wereld bij al den haat dien ze God en zijn Christus toedraagt, toch onder de bekoring van zijn leger komt, en haars ondanks zich genoodzaakt ziet, de uitnemendheid van dezen Koning te eeren.

Met de vooral in mystieke kringen soms geliefkoosde „geestelijke zalverij", gelijk men het wel genoemd heeft, heeft deze zelfreiniging alzoo niets gemeen. Dat er op uit zijn, om met zekere deftige gestalte rond te loopen, wekt bij de wereld veeleer onuitstaanbaren weerzin, en al moge het voor een tijd de eenvoudige vromen misleiden, de meer ontwikkelde kinderen Gods doorzien toch het ijdeltuitige van deze geestelijke gekunsteldheid terstond, en dat opzettelijk vroom zijn in kleedij en gebaren, en toon van spreken, en wat dies meer zij, heeft nooit en nimmer in de kerk van Christus anders dan een voorbijgaand oogenblik indruk kunnen maken. Het met wit bepleisteren van een grauwen en gescheurden muur was nooit oprecht, en kon daarom nooit stand houden. Toch vergete men niet, dat elke richting en elke prediking, die de *zelfreiniging* niet in het midden der wereld, maar in de verborgen tente, niet in verband met de gemeene gratie, maar uitsluitend als vrucht van particuliere genade predikt, schier noodwendig tot dezen *geestelijken hoogmoed*, die het graf voor alle waarachtige vroomheid is, uitdrijft. Op dat standpunt toch is een braaf, eerlijk en trouw verkeeren in de wereld nog niets dan wat een ander ook kan, en begint het kind van God eerst dan door de reten te gluren, als er iets specifiek geestelijks bij komt. In dat specifiek geestelijke wordt dan vanzelf de hoofdzaak gezocht. En daar dit specifiek geestelijke dan ook in zekeren

specifieken vorm naar buiten wil treden, kan het wel niet anders dan zijn kracht zoeken in veel deftige woorden, in gemaakte houdingen, in overspannen uitdrukkingen, in zonderlinge kleeding, en in een stijfstug gelaat of in een gedwongen „lieven" lach om de lippen.

Doch heel anders wordt dit, zoodra men ernst met het Woord maakt, en het verstaan gaat, dat we ons licht hebben te laten schijnen *voor de menschen*, opdat *zij* het zien, en er God om verheerlijken mogen. Dan toch ligt het in den aard der zaak, dat we ons bewegen moeten op een terrein, dat de wereld zelve overzien kan, waar ze verstand van heeft, waarop ze zelve tot keuren in staat is, en waarop ze u zal en moet eeren, indien ge metterdaad op dit ook voor haar openstaande terrein een kracht en bezieling openbaart, die de hare te boven gaat. Zoo wordt ge dan naar uw leven in de wereld verwezen. Niet naar een afgesloten geestelijk leven, dat door een staket afgescheiden, *naast* uw ander leven zou staan, maar naar uw leven als *mensch* onder *menschen*. Uw herschepping heeft u als mensch herschapen. Niet u uit de menschenwereld uitgenomen, en een halven reinen engel in u getooverd, die nu uw menschelijken persoon onderdrukken zou. Neen, maar als *mensch* zijt ge wedergeboren. Als *mensch* zult ge kind van uw God zijn. En zoo als *mensch* zult ge onder *menschen* uw God verheerlijken.

Daartoe nu vindt ge de baan geëffend. Algemeen bekend is het toch hoe er in de wereld een lust en begeeren werkt, om zich met de kinderen Gods bezig te houden. Ge behoeft heusch niets te doen, om de attentie der wereld te trekken. Aller attentie is vanzelf op u gericht. En zoo dikwijls de wereld in haar kringen bijeen is, staat op haar agenda steeds als vast punt van bespreking: *Na te gaan, of er op de belijders en belijderessen van den Christus ook iets zij aan te merken.* Critiek oefent ze, en dat wel gestreng, scherp en aanhoudend, vanzelf op u uit. Dat doet de wereld in alle hoeken, en in alle kringen, en in alle gezelschappen. En als het haar dan gelukt een belijder of een belijderese van den Christus te ontdekken, van wien ze merkt dat hij „mooi praat, maar leelijk doet," in zijn persoonlijk leven slordig is, op zijn huisgezin niet let, in zijn zaken achterlijk, in geldelijke aangelegenheden niet stipt eerlijk, in ongelegenheden niet trouw, in zijn wijze van doen niet flink en prettig, in zijn omgang niet aangenaam maar stooterig, in zijn humeur lastig, in zijn karakter netelig, in zijn hartstocht driftig is, en misschien zelfs zich nog wel aan leelijker dingen schuldig maakt, dan gaat er in die kringen der wereld één hoongelach op, om over dien schijnheilige te triumfeeren, en dan keert zich die jubelkreet der wereld, wel allereerst tegen u, maar toch eigenlijk

tegen den God uwer belijdenis, en dan zegt de wereld bij zichzelve: „Waarom zouden wij den dienst der wereld voor den dienst van den God der Christenen uitruilen? Nu ziet ge zelf wat dat dusgenoemde Christendom geeft."

Wat Jezus u vermaant: „Laat uw licht schijnen voor de menschen, opdat zij uw licht zien, en uwen Vader, in de hemelen verheerlijken mogen," slaat dus èn ziel- èn menschkundig geheel op de wereld zooals ze is. Jezus wist, dat de wereld aldoor met arendsoogen op zijn verlosten letten zou, en dat de eere van zijnen Vader, die hem alles was, er bitterlijk onder lijden zou, indien de belijders van zijn Naam niet met eere in het midden dier wereld verkeerden. En toch neigen de vromen er nog steeds toe, om met algeheele ombuiging van deze diepe gedachte van Jezus, het terrein der gemeene gratie, *het eenige terrein waarop de wereld oordeelen kan*, prijs te geven, en zichzelven op ongezonde manier op een apart gekozen geestelijk terrein geestelijk op te blazen. Ons protest daarentegen kan dan ook niet ernstig genoeg uitgaan. Zie, een Christen wordt officier, wordt notaris, wordt burgemeester, wordt lid van den raad of van eenig hooger college. Laat men nu het terrein der gemeene gratie varen, en trekt men zich op dat der eenzijdige geestelijkheid terug, dan acht men bijzonder Christelijk uit te komen, bijaldien men in deze onderscheiden waardigheden nu eens scherp en beslist voor het een of ander speciaal Christelijk belang opkomt. Maar wat men vergeet is, dat elk kind van God, een iegelijk naar de mate, zijner gave, zich dan juist in de eerste plaats op de *gewone* dingen van zijn ambt of zijn lidmaatschap zóó heeft toe te leggen, dat hij toont er meer ijver, meer toewijding aan te besteden, er beter in thuis te zijn, en er meer in te kunnen uitrichten, dan een ander die verre van den Christus staat. Getuigen moet Gods kind óók, het spreekt vanzelf. Voor de speciaal Christelijke belangen moet hij ook opkomen. Het *niet* te doen zou laf zijn. Maar dat is alles nog niet uw licht als burgemeester, als notaris, als officier, als lid van dit of dat college zóó laten schijnen, dat de menschen het zien, en er God om verheerlijken. Dat doen Gods kinderen dan eerst, als ze hun licht laten schijnen in hun ambt, in hun beroep, in wat ze als lid van zulk een college te doen hebben, en het toonen dan beter te kunnen doen dan anderen. En zoo is het in *alle* dingen. Met een ambtenaar, met een winkelier, met een dienstbode, met een daglooner. Die allen moeten als Christenen aangenamer menschen zijn dan andere menschen, en beter werk leveren dan die anderen kunnen. Men moet aan alles merken, dat er werkelijk in hen een kracht werkt, die de wereld derft. Dat is u aangenaam maken aan de consciëntiën der menschen. Dat is uw licht laten schijnen in de zaken des levens en op een terrein dat de wereld beoordeelen kan. Op dat terrein moet ge haar eerbied afdwingen. En gestadig, rusteloos moet de drang in u zijn, om op dit

breede terrein van uw leven zóó uit te komen, dat ge den Naam van uwen Heer geen smaadheid aandoet, maar onwillekeurig de wereld dwingt, om uw God en uw Heiland te verheerlijken.

Dat verheerlijken worde intusschen niet verkeerd verstaan. In eigenlijken hoogeren zin zal de wereld *nooit* uw God en uw Heiland verheerlijken. Integendeel, ze staat altoos tegen Hem over. Maar ook zoo kan aan de wereld *ontzag* voor dien God worden ingeboezemd. Menig vader, die zelf niet gelooft, wil toch dat zijn kind in geloof zal worden opgevoed, omdat hij ziet dat de kinderen en jongelingen uit geloovige kringen toch in den regel minder losbandig worden, dan de kinderen en jongelingen uit de kringen der wereld. Welnu, dat is van de zijde der wereld op haar manier God verheerlijken. Als men op een kantoor gaarne een Christen heeft, omdat men zegt: „Op die kerels kunt ge rekenen; die zijn eerlijk als goud", dan wordt in zulk een klerk God verheerlijkt. Als men zegt: „Die vrome dienstboden zijn lastig met al dat kerkgaan, maar ze dienen u trouw, ze koken best en zijn niet uitlooperig", dan wordt in zulke dienstboden God verheerlijkt. Dan toch erkent de wereld, haars ondanks, dat er van het geloof een kracht op het leven uitgaat, en dat die kracht zedelijk en bruikbaar voor het leven werkt. Jongelingsvereenigingen zijn best, niet als ze onze jongen mannen witdassen, maar als ze hen uitdrijven, om elk in hun bedrijf, beroep en werkkring de eerste te zijn in kunde, toewijding, trouw en ijver. En dit alles rust weer op de waarheid, dat de wereld in haar consciëntie zich niet vrij van den Christus voelt, en deswege blijde is, zoo ze een Christen ziet dolen en vallen, omdat die nuttelooze belijdenis dan de stem van haar consciëntie smoort. Maar dan wordt ook diezelfde consciëntie der wereld geprikkeld en wakker geschud, zoo dikwijls de wereld kennis maakt met Christenen, die haar eerbied inboezemen en respect afdwingen. Dan toch voelt ze, dat er in dien Christus een kracht is, en van dien Christus een kracht uitgaat, waartegen zij zich niet anders dan op zondige wijze verhardt.

XLV.

Noodzakelijk en gevaarlijk Dualisme.

Dewijl dan deze dingen alle vergaan, hoedanigen behoort gij te zijn in heiligen wandel en Godzaligheid.
2 PETRUS 3 : 11.

Voorzoover het ons gegeven is, in geestelijke dingen de grenslijn aan te wijzen, die de ééne werking van de andere afscheidt, kon dan worden vastgesteld: 1°. dat God in de wedergeboorte ons *ik* in de kern van ons wezen op eenmaal geheel heilig maakt; 2°. dat Hij ons ook daarna heiligt, door teweeg te brengen, dat uit die herboren kern het nieuwe leven zich in de wortelen van ons aanzijn voortplant en uitspreidt; en 3°. dat Hij ons door zijn Woord en Geest prikkelt en aanzet, om ook ons zelven in de takken te reinigen; en dit laatste wel, *niet* als kon dit iets toebrengen aan onze zaligheid, *noch* ook als ware zulks onmisbaar voor het hemelleven, maar opdat het ontvangen licht uit ons strale, en God hierdoor verheerlijkt mocht worden in het oog der wereld. Maar juist uit dit laatste volgt dan ook, dat deze zelfreiniging zich in hoofdzaak bewegen moet op het terrein der gemeene gratie, overmits „de wereld" alleen op dit terrein mee kan spreken, en op dit erf haars ondanks tot waardeering en lof ten opzichte der Christenen kan komen. Al wat „van particuliere genade" uitlekt, ergert de wereld; „het is den Joden een ergernis, den Grieken een dwaasheid". Daarvan kon Jezus dus nooit hebben gezegd, dat „de wereld" er den Vader die in de hemelen is, om verheerlijken zou. Verheerlijking van den Naam des Vaders kan van de wereld alleen op *haar* terrein uitgaan; en op *haar* terrein werkt niet de particuliere, maar de gemeene genade. De particuliere genade graaft tusschen de Christenheid en de wereld een klove, alleen de gemeene gratie biedt aan beide saam een gemeenschappelijk terrein. Waar de particuliere genade intreedt, breekt deze alle gemeenschap tusschen u en de wereld af, en het is uitsluitend op het erf der gemeene gratie, dat ge weer aanraking, saamwerking en gemeenschap van oordeel met de wereld krijgen kunt. Dit is zelfs zoo waar, dat „de wereld" de beteekenis en de waardij van de Christelijke religie uitsluitend naar haar beteekenis voor dat gemeenschappelijk erf beoordeelt en afweegt.

In zoover de Christelijke religie onmiskenbaar de zeden verzachtte, orde en regel aanbracht in het huiselijk samenleven, eerlijkheid en goede trouw in den omgang bevorderde, het vuur van den hartstocht temperde, de zinlijkheid in den band sloeg, matigheid aankweekte, en mildadigheid en

sympathie met wie leed aan het hart ontlokte, vindt ook de godloochenaar die Christelijke religie „een goed ding", een „nuttig verschijnsel in de geschiedenis", en iets dat voor de groote massa nog lang niet kan worden gemist, als hulpmiddel voor de eerste ontwikkeling uit ruwe, grove toestanden, tot toestanden die zich meer *menschelijk* voordoen. Zulk een man acht daarom zichzelf reeds ver boven die Christelijke religie verheven. De Christelijke kerk is bij de beschaving en ontwikkeling der volken in zijn oog zoo ongeveer de „bewaarschool" voor de pasbeginners, en het „huis van correctie" voor de nog ongemuilbande wildzangen. Zelf is hij nu op de veel hoogere school van de vrijmetselarij of van het pessimisme. Maar dit neemt niet weg, dat hij voor de nog minder ver voortgeschredenen (en dat zijn helaas, nog altoos de groote massa's) die bewaarschool onmisbaar keurt, en soms zelfs bereid is, om er voor bij te dragen.

Het duidelijkst komt dit uit op het gebied van de Zending. Drie stadiën doorliep ten deze het oordeel der ongeloovige wereld. Eerst de periode der hatelijkheid, toen het tijdperk der onverschilligheid, en nu trad ze in het stadium der waardeering. Hatelijk waren de conservatieven, onverschillig de oud-liberalen, waardeerend zijn de progressisten, en tot in de staatsstukken der Regeering, in de debatten der Staten-Generaal, en in de rapporten der Oost-Indische ambtenaren zoudt ge het verloop en de opeenvolging van deze drie standpunten kunnen aanwijzen. In de periode der hatelijkheid beschouwde men de Christelijke missie als een gevaarlijke indringster. Die eenvoudige inlandsche bevolking, vooral op Java, leefde gerust, was gedwee en bezat in den Islâm juist datgene wat ze als religie behoefde. Die Islâm was volstrekt zoo kwaad niet, voor zulk een eenvoudige Indische bevolking zelfs veel geschikter dan ons Christendom met al zijn dwaze dogma's. Trad nu te midden van zulk een bevolking nochtans zulk een missie op, dan veroorzaakte dat niets dan tweedracht en scheuring, zelfs kon ze het fanatisme van de Mahomedanen gaande maken, en daarom moest het als „hoog gevaarlijk" worden beschouwd. Dientengevolge werd de Zending toen op alle denkbare wijzen bemoeilijkt. Men plaagde en smaadde de mannen die voor zulk een missie uittogen, en deed soms al het denkbare om hun het leven ondraaglijk te maken. Deze booze periode nu liep ten einde met den ondergang van het Batig slot. — De liberalen vervingen daarop de conservatieven, en keurden zelf die plagerijen af. Men moest aller vrijheid eerbiedigen. Zelven verwachtten ze van het Christendom voor den inlander niet veel. Bovendien hoe machteloos en klein was die missie niet. Maar toch, dit moesten de vrienden van de missie zelven weten. In geen geval mocht de Regeering en de ambtenaarswereld hen kleingeestig tegenwerken. De vrijheid van conscientie moest ook in de

Indië worden verdedigd. Dank zij die milder opvatting heeft toen de missie zich gaandeweg uitgebreid en is allengs, vooral in de Buitenbezittingen, van niet zoo geringe beteekenis geworden. — Hierdoor werd het mogelijk dat op eenigszins uitgebreider schaal de vrucht der Zending in het volksleven uitkwam, en hierdoor werd het oordeel der „ongeloovige wereld" toen overgeleid in zijn derde stadium, dat van *waardeering*. Haast kan men zeggen, dat het thans een heilige wedstrijd is, wie het meest aanbevelend over de Zending spreken en schrijven zal. Zelfs de Regeering ging hiermeê mede, en onder haar inspiratie sloeg ook in de Oost-Indische ambtenaarswereld het oordeel en de wijze van behandeling geheel om. Men is thans met de Zending ingenomen, men waardeert haar, men stelt haar op prijs. Zelfs wil men haar aanmoedigen. Sommigen dier ongeloovigen geven voor de Zending uit eigen buidel geld. En de Regeering toonde reeds op meer dan ééne wijze, dat ze lang niet ongenegen is, om in zake onderwijs en medische hulp de Zending uit de publieke kas te steunen. — Welnu, dit loopt nu in letterlijken zin uit op wat onze Heiland zei: Zoó uw licht laten schijnen, dat de menschen het zien, en uw Vader die in de hemelen is verheerlijken mogen. Want natuurlijk, zal de wereld dat licht zien, dan moet het een licht zijn waar ze zelf een oog voor heeft, en dat is alleen uw hooger licht dat uitstraalt op het erf der gemeene gratie. Juist daarom drongen we er steeds op aan, dat de Zending ook op dit terrein haar kracht zou beproeven, niet natuurlijk alsof die missionaire arbeid op het terrein der gemeene gratie, in zake onderwijs en medische hulp, ooit *in de plaats* van de roeping ten leven mocht treden, maar als aanbeveling bij de wereld, om in de wereld ingang te vinden, en alzoo straks te krachtiger voor het bekeeringswerk te kunnen optreden. Ook op politiek terrein heeft daarom schrijver dezes, zich steeds verzet tegen elke poging, om van de Regeering rechtstreeks hulp voor de Evangeliseering van Indië te vragen. Ook de werkzaamheid der Regeering ligt geheel op het terrein der gemeene gratie, en daarom stond men dan eerst sterk tegenover de Landsoverheid, indien men op *dit* terrein haar steun opeischte, en haar dwong tot de erkentenis, dat de Zending ook op *dit* terrein hoogwichtige beteekenis heeft. Het Leger des heils dankt aan het in acht nemen van denzelfden regel zijn snellen wasdom. En stellig zou ook de Christelijke kerk als zoodanig hechter positie in de opinie der wereld hebben veroverd, indien het diaconale werk zich krachtiger ontwikkeld had.

Houden we alzoo streng vast aan den regel, dat aan de wereld geen eerbied kan afgedwongen worden dan op dat terrein en in die dingen waaraan ze ook zelve deel heeft, waarover *ze* zich een oordeel kan vormen, en waarvan *ze* het edele schatten kan, toch heeft men zich hier te wachten

voor een zeer ernstig gevaar, dat op ongelooflijk verwoestende wijze in de Christelijke kerk insloop. De kenner zal reeds gissen, dat we hier bedoelen het optreden der dusgenaamd *Ethische richting*. Immers geheel het optreden dezer zoo bedenkelijke richting is uit niets anders te verklaren, dan uit de zucht om de waarheid der Christelijke religie aan de wereld door daden te toonen. Zij, uit wier hart en hoofd deze richting opkwam, waren allen ernstige mannen, die zich ergerden aan de onvruchtbaarheid van het Christendom voor het leven, die wars van afgetrokken leerstellingen naar de krachten des eeuwigen levens grepen, en zich volmaakt te goeder trouw voorstelden, dat het Christendom als met een tooverslag de wereld veroveren zou, mits maar bleek, dat het uitkwam, niet in woorden, maar in kracht. Al wat *waar* was moest zich als zoodanig dan ook legitimeeren door een vrucht van *zedelijk* leven af te werpen. Wat ze geloofden en getuigden moest daarom een *ethisch* karakter dragen, en de wedstrijd moest met de wereld worden aangegaan, niet door stelling tegenover stelling, beginsel tegenover beginsel, dogma tegenover dogma, genootschap tegenover genootschap te plaatsen, maar door in het leven te toonen, dat wie Christus volgde het van een Christusloochenaar won in zelfverloochening en zelfverzaking, in eerlijkheid en goede trouw, in hulpvaardigheid en dienende liefde, in matigheid en heerschappij over hartstocht en zinnenlust. Nu was dit bedoelen natuurlijk uitstekend. Er *is* dan ook kracht door geoefend, en niet zelden is om de uitstraling van het licht dezer mannen onze Vader die in de hemelen is, verheerlijkt geworden. Zelfs mag gezegd dat menig confessioneel en juridisch man, die tegen deze Ethische richting een hoog en hol woord had, voor zijn Heiland beter zou hebben gestaan en in Godzaligheid verder zou zijn gekomen, als hij zich door deze ethische kampioenen had laten beschamen, en door hun geestdrift bezield geestdrift had laten ontsteken in zijn eigen gemoed. Maar dit neemt niet weg, dat deze soms harde confessioneelen in één opzicht volkomen gelijk hadden: De Ethische richting wist te tooveren *in de takken*, maar zag niet hoe onder haar betoovering ongemerkt *de wortel* van den stam werd afgezaagd.

Dank zij de klaarheid, die door de breede toelichting van de gemeene gratie, over alle deze verhoudingen wordt gespreid, kost het thans niet de minste moeite, om deze grondfout van de Ethische richting in te zien. Die grondfout bestaat namelijk daarin, dat ze de gemeene gratie met de particuliere genade ineen heeft laten vloeien; in het betoon van gemeene gratie al haar heil heeft gezocht, en daardoor ten slotte de beteekenis der particuliere genade onderschat en verkleind en nu reeds, in haar kringen, der verdwijning nabij gebracht heeft. Telkens meer heeft ze alles wat tot de particuliere genade behoorde, teruggedrongen; dat scheidde en verbijzonderde maar; en daarentegen heeft ze al haar kracht pogen te ontwikkelen op het gebied der gemeene gratie, waar de wereld haar prijzen en

waardeeren kon. Vandaar dat ze steeds een uitnoodigenden blik naar de Modernen richtte, en daarentegen met een boos, wantrouwig oog naar de orthodoxen gluurde. Gelijk een der coryphee͏ën van deze richting, nu reeds ten grave gedaald, het aan schrijver dezes persoonlijk reeds voor 30 jaren verklaarde: „Van de Orthodoxen verwachten we niets meer, daarmeê hebben we afgerekend, maar naar de Modernen zullen we ons zoo ver mogelijk overbuigen. Van hen is nog schoone verwachting." Ja sterker nog, toen schrijver dezes uit zijn Moderne periode tot het Koninkrijk van den Zone Gods was gekomen betuigde niemand minder dan de overleden hoogleeraar De la Saussaye, in publieken geschrifte, dat hij in den overgang van schrijver dezes tot het geloof, de bevestiging zag van wat hij steeds beweerd had, t. w. dat uit den Modernen hoek de nieuwe recruten voor de heirscharen van den Christus zouden komen.

Almeer werd dan ook in deze kringen aan de geloofswerkingen op het terrein der gemeene gratie het gezag toegekend, om de echtheid en de waarheid van den inhoud der particuliere genade te keuren. En hoezeer dit bij het eerste geslacht nu nog wel liep, omdat de mannen dezer eerste generatie nog in orthodoxe kringen waren opgevoed, en uit de omgeving nog zekere vaste usantiën en inzichten hadden meêgebracht, toch kon het niet anders of reeds in de tweede generatie moest het een afloop als van zeer snelle wateren worden; en ongelooflijk is het dan ook metterdaad, hoe de jongere Ethischen, na zoo kort verloop, reeds tot een prijsgeven van letterlijk *alles* wat nog een particulier karakter droeg, gekomen zijn. En waar zoo snel en bang reeds de overgang van de eerste naar de tweede generatie was, wie zal daar zeggen wat de overgang in het nu te wachten stadium zijn zal van de tweede generatie op de derde. Reeds nu *is* er bijna niets meer prijs te geven, wat niet door hen prijs gegeven is. De gemeene gratie is hun letterlijk het één en al geworden. Niets specifieks is meer overgebleven. Ze tooveren nog met den electrischen stroom, maar willen van de batterij waaruit die stroom vloeit, niets meer weten. Wat alleen nog overblijft, is dat ook het besef van zonde onder hen verzwakt moet worden, en dan is er geen enkele reden denkbaar, waarom ze niet met de Modernen zullen overglijden in de verleidelijke wateren der Evolutie. Een Christus uit de menschheid voortgekomen, en op de menschheid die na hem kwam reageerend, maar om straks door een nog hooger ontwikkelde menschheid overtroffen te worden, natuurlijk ook op ethisch gebied. De critiek over Jezus' ethische uitspraken is reeds begonnen.

En toch, hoe beslist we, dit gevaar voorziende, en als voor oogen aanschouwende, waarop dit ethisch bedrijf moest uitloopen, tegen deze richting geprotesteerd hebben, we hebben het bij ons protest tegen haar grondfout

niet gelaten. Het optreden der Ethische richting in haar eerste periode was, dit stond vast voor onze overtuiging, uitgelokt door het valsche dualisme, dat in de kerk en onder de geloovigen insloop. Dat de kerk, dat de orthodoxie een eigen specifiek karakter handhaafde, was haar eer, haar plicht, haar kracht. De kerk moest kerk blijven, en mocht niet een collegiaal genootschap worden. De Belijdenis dier kerk moest moedig tegenover den Catechismus der wereld geproclameerd. De Heilige Schrift moest het heilig orakel blijven, dat klaar en duidelijk de tegenstelling met de gedachtenwereld der ongeloovige schare deed uitkomen. Genade moest tegenover zonde, wedergeboorte tegenover betering des levens staan. De klove tusschen geloof en ongeloof kon en mocht niet overbrugd worden. In dat opzicht heeft ons blad de Confessioneelen dan ook steeds gesteund, ja, hen zelfs aangezet, om nog veel moediger en volhardender voor de verdediging van deze heiligheden op te komen, en als het te harer beveiliging moest, door te tasten. Maar wat we van meet af afkeurden, was de valsche inbeelding, alsof deswege de gemeenschap met het gewone leven moest worden afgebroken, en alsof de Christelijke religie niet ook haar roeping voor het leven van maatschappij en staat en wetenschap had. We hebben ons daarom steeds verzet niet tegen de mystiek van het gemoed, veeleer konden we ons geen zaligmakende genade in het hart denken zonder dat de mystieke gemeenschap met Christus weer heilige liefde in het hart werkte. We hebben ons nooit verzet tegen zeker breken met den omgang der wereld, veeleer hebben we, op het voetspoor onzer vaderen, tot in dans en spel en schouwburg die breuke doorgetrokken. We hebben ons nooit verzet tegen den eisch van een afzonderlijke opvoeding. Veeleer hebben we den eisch dat de opvoeding van het gedoopte kind een specifiek Christelijke zou zijn, doorgevoerd tot op het terrein van het Hooger onderwijs. Maar wat we steeds bestreden hebben, en zoolang God ons leven gunt, zullen blijven bestrijden, is dat genoeg hebben aan de particuliere genade, en dat volkomen verwaarloozen van het breede terrein der gemeene gratie, waarop juist onze gemeenschap met de wereld stand moet houden, en waarop we in onze meerdere kracht den wedstrijd met de wereld hebben aan te gaan, en waarop we onze lauweren voor de eere van den Christus hebben te winnen. Fijn in het geloof, maar slordig in den wandel, is de zware aanklacht geweest, die tengevolge van veler valsch dualisme zoo gedurig, en helaas zoo vaak met goede gronden tegen de geloovigen is ingebracht. Ze verheerlijkten God in hun gemoed, in hun gezin, in hun gezelschappen, maar ze vergaten ten eenen male dat ze een stad op een berg moesten zijn, het zout in de wereld, en dat ze licht moesten uitstralen, opdat ook de wereld, dat licht ziende, onzen Vader die in de hemelen is verheerlijken mocht. Indien men maar zelf voor eeuwig geborgen was, en geestelijk genoot, werd men door dat ongezonde dualisme voor de eere

Gods in het midden der wereld onverschillig. Natuurlijk niet allen. Laat ons roemen mogen, de meesten niet. Maar toch was dit ziekelijk verschijnsel veel verder gegaan, dan velen vermoedden, en dat was het wat onze kracht brak, en onzen invloed vernietigde.

Dit ziende hebben we daarom van meet af tegen dit ongezonde dualisme den strijd aangebonden, natuurlijk niet zonder dat we op tegenstand stuitten. Wat eenmaal krom boog, laat zich niet zoo gemakkelijk weer recht buigen. Heeft men ons zelfs niet voor pantheïst uitgemaakt? Juist daarom was het noodzakelijk, dat de grondfout, waaruit dit onredelijk en gevaarlijk verzet opkwam, ook leerstellig uiteen werd gezet, en met dat doel voor oogen, waagden we ons aan zoo breede toelichting van de gemeene gratie. Dit toch was het punt, waarbij onze Gereformeerde belijdenis afweek van het Doopersche pad der mijding, en alzoo moest op dit punt het valsche dualisme overwonnen worden. Dualisme bleef er daarom wel, ja, moet er blijven tot eenmaal na het laatste oordeel alle dingen in hemel en op aarde weer onder Christus als het ééne Hoofd zullen gebracht worden (het ἀνακεφαλαιῶσαι). Maar er moest ingezien worden, dat het terrein der particuliere genade niet enkel bruutweg tegen het booze erf van zonde en ongerechtigheid overstaat, maar dat God door zijn gemeene gratie ook een tusschenerf van burgerlijke gerechtigheid in het leven riep, en dat het op dit terrein is, dat zijn verloste kinderen voor zijn eer met de wereld moeten wedijveren. Anders sluipt de leugen in, en gaat men ontkennen de velerlei deugden in de ongeloovigen die men toch voor oogen ziet, en als gevolg hiervan houdt men op voor zichzelf aan een reinen en godzaligen wandel nog waarde meer te hechten, indien men maar gelooft en bewegingen des vredes in zijn hart gevoelt. Bij ontstentenis van een gedrag, een karaktervorming en een wandel, die der wereld eerbied afdwingt, gaat men dan heil zoeken in vrome allures, in vrome gemaaktheden, en onnatuurlijkheden, en op die wijze kan het niet anders, of geestelijke hoogmoed drijft de nederigheid van zin uit, die voorwaar niet de minste der genaden is; het geloofsleven omdat het zich opsluit, verstikt; en in stede van der wereld eerbied af te dwingen voor de krachten des Koninkrijks die in ons werken, stellen we onszelven en onzen kring voor die wereld tot een aanfluiting.

En om nu de proef op de som te geven, verwijzen we met name naar de breede reeks van slotvermaningen in de apostolische brieven, die steeds aandringen op een zelfreiniging juist door het afleggen van allerlei verkeerdheden en het aanwennen van allerlei gerechtigheden, die, gelijk ze daar opgenoemd en breed uitgemeten worden, bijna nergens het terrein overschrijden waarop ge ook de ongeloovigen vaak ziet uitmunten. Natuurlijk niet alsof het geloofsleven hierin opging, en alsof die wedstrijd met de

wereld op het terrein der gemeene gratie *al* ons Christendom was. Dit getuigen de tien jaargangen van „De Heraut" wel anders. Zoo iets mag niemand ons toedichten, of hij lastert. Doch alles heeft zijn plaats en orde. In deze uiteenzetting van de gemeene gratie handelen we nu *niet* over de mystiek van het geloofsleven, maar uitsluitend over de uitstraling van het geloofslicht op het terrein der gemeene gratie, en alleen daarnaar mag dus deze uiteenzetting beoordeeld worden. En mochten er nu onder onze lezers zijn, onder de ouderen en de jongeren van jaren, die kwalijk ontkennen kunnen, dat ze, hoe vast en verzekerd ook van hun geloof, op dat breede veld der gemeene gratie dusver nog nimmer hun eigenlijke roeping gevoeld en verstaan hebben, dat dan niemand zijn conscientie verharde, maar ijver en lust in ieders hart moge opwaken, om zijn schade in te halen, en niet te rusten, eer ook om zijn wandel en handel onze Vader die in de hemelen is, *door de menschen die buiten onzen kring staan*, moge verheerlijkt worden.

XLVI.

Het gewone en buitengewone.

> Opdat gij eerzamelijk wandelt bij degenen die buiten zijn, en geen ding van noode hebt. 1 THESS. 4 : 12.

Ge kent de tegenstelling tusschen het *gewone* en het *buitengewone*, met al de bekoring die het buitengewone veelal op ons uitoefent. Het gewone prikkelt niet, het vreemde, het buitengewone boeit. Voorzoover zich hier nu de behoefte in uitspreekt aan zekere bekoring te midden van het rusteloos, eentonig verloop der dingen, is deze aantrekkelijkheid van het buitengewone in onze natuur zelve, krachtens de schepping gegrond. Ons menschelijk leven volgt in den Sabbat den rhytmus van het Goddelijk leven, en feitelijk is die Sabbat telkens weer het buitengewone in tegenstelling met de zes gewone dagen, die hem voor en achter insluiten. Telkens als de Sabbat weerkeert, doet wat men noemt het Zondagsgevoel ons verheffend aan, en kinderen en ouden van dagen genieten er in *dat* het weêr Zondag is. Dat er nu en dan een dag van de week wegvalt, betreurt men niet, maar als er een Zondag wegviel, en de werkdagen over twee weken doorliepen, zou het een gevoel van afmatting en vermoeidheid geven. Al was het maar in voorstelling en gevoel, noode zou men zijn Zondag missen. Doch is reeds hierdoor de tegenstelling tusschen het gewone en tusschen

hetgeen dat gewone breekt, van nature in ons menschelijk leven ingeweven, de trek naar het buitengewone is, tengevolge van de zonde, en van den vloek die met de zonde saamhangt, daarna zelfs versterkt, en zulks uit heel ander motief. Ons leven is thans *onder* peil. Hiermeê is bedoeld, dat het peil buiten zonde, in en om ons veel hooger zou staan. We zonken. Maar al daalde het peil van ons leven, daarom is de heugenis van het peil waarop ons leven staan moest, niet uitgesleten uit onzen geest. Er leeft in onze borst besef, dat we hooger gestemd *moesten* zijn, dat hooger onze krachtsontwikkeling *moest* wezen, dat we hooger onze vleugels *moesten* kunnen uitslaan. Met het heimwee naar den bergtop in deze dalen levend, zien we nu onwillekeurig telkens naar boven op, en mag het ons dan gebeuren, dat we af en toe, eens weer een eindweegs naar boven klimmen, d. w. z. een dag van hooger genieting, van hooger vreugde, van hooger levensactie, van hooger geestdrift, van hooger bezieling kennen, dat het bloed ons sneller door de aderen vloeit, en de pols krachtiger klopt, en de kleur op het gelaat zich hooger tint, en de glans in het oog sterker vonkt, en de lach zich ongedwongen om de lippen plooit, dan leven we metterdaad rijker, dan snuiven we iets van de hooge berglucht in, en ervaren hoe dat buitengewone een anders onvoldane behoefte van ons hart toespreekt.

Zelfs geldt dit niet alleen van zielsverheffing in genot en vreugd. Als er dagen van ernst komen, als het leven in spanning geraakt, en bange strijd alle schuilende kracht van hoofd en hart wakker roept, hetzij door aangrijpende gebeurtenissen in eigen leven en dat van ons gezin, hetzij door geweldige beroeringen in de zaken van vaderland en menschheid, ligt er in die spanning, al wondt ze ons hart, toch iets dat ons hart meer toespreekt, dan de sleur van het gewone en alledaagsche. Tusschen die tweeërlei aandrift, die naar het buitengewone doet hunkeren, dient ook wel onderscheiden te worden. Er is eenerzijds aan onze natuur ingeschapen behoefte aan een rhytmisch leven, d. i. aan een leven, waarin de gewone loop gedurig wordt afgebroken door een inschuivenden Sabbat. Maar er is ook anderzijds een uit de zonde opgekomen dorst, om, na ver beneden peil gezonken te zijn, telkens eens weêr op hooger peil te komen. Voorbeelden aan te geven, zou hier overtollig wezen. Ieder weet uit eigen ervaring en uit het genot zijner kinderen, wat dat meerder genieten van hooger en rijker leven in die buitengewone toestanden te beteekenen heeft. Zomers een dag uit te kunnen gaan, niet altoos in zijn stad of dorp te blijven, maar te kunnen reizen, de geboorte van een kindeke, een geslaagd examen, een verloving, een bruiloft, zelfs een verjaardag, het zijn altegader lichtpunten die ons tegenglanzen op den weg die anders zoo vaak door mist en nevelen heenleidt.

Niet onbegrijpelijk heeft deze trek van ons hart zijn uitwerking ook op geestelijk gebied niet gemist. We leven *onder* peil. Maar zie, de genade in Christus is er nu juist, om ons weêr op peil te brengen. Al wat rechtstreeks met dit genadeleven samenhangt, staat alzoo hooger dan het gewone leven. Het is het buitengewone dat door het wonder van de wedergeboorte, door het wonder van den Christus, door het wonder der Schrift, in ons leven inkomt, en uit dien hoofde ligt er allereerst niets vreemds in, dat we zekere neiging in ons ontwaren, om het specifiek-Christelijke hooger te stellen, dan het gekerstende gewone leven. Vandaar zoo vaak de inspiratie van het hart, alsof men alleen door Evangeliedienaar te worden, zich eigenlijk geheel aan den Heere gaf; alsof wie in de Zending gaat, beter Christen is dan een Christen-huisvader; alsof wie zich aan ziekenverpleging wijdt een heiliger standpunt inneemt dan een dochter die zich aan het stille huishouden wijdt; en zoo ook, alsof de tijd, dien men aan zijn beroep besteedt eigenlijk verloren tijd is, en alsof de eigenlijke werkzaamheid van een Christen pas begint op het terrein van de Zondagsschool, van Christelijke vergaderingen en vereenigingen. Geheel het ordewezen, en het kloosterwezen wortelt in dezen trek van het hart. Men plaatst dan het wereldleven en het geestelijk leven als twee afgescheiden sferen naast elkander. Men ziet dan in die eerste sfeer het aardsche, het alledaagsche, het gewone, het zeer ordinaire, en in die tweede sfeer het hemelsche, het hoog staande, het buitengewone en rijke. Gelofte van armoede, kuischheid en gehoorzaamheid, houdt dan in, dat ik die aardsche, die ordinaire levenssfeer vaarwel zeg, en mij laat opnemen in de hooge, geestelijke sfeer. Ik antidateer dan mijn sterven. D. w. z. een overgang uit sfeer in sfeer, als eerst met het sterven intreedt, vervroeg ik, maak dien nu reeds, zeg de wereld vaarwel, wil voor de wereld als dood zijn, en wandel op aarde rond als een hooger wezen, dat eigenlijk niet meer van de aarde is, maar nog hier vertoeven blijft, hetzij om de afsterving van de wereld te voleinden, hetzij om die wereld met hemelsche gaven te zegenen. Er zit alzoo in dit denkbeeld heel een stelsel, een stelsel dat rust op de voorkeur van het buitengewone boven het gewone, en dat deze tegenstelling voleindt door wereldsch leven en geestelijk leven in volstrekten zin tegen elkaar over te stellen.

Onder Protestanten komt dit natuurlijk anders uit, maar in den grond is de bedoelde trek toch onder ons dezelfde, wat duidelijk blijkt aan de halfkloosters en halforden die nu reeds in de Episcopale kerk van Engeland aan het opkomen zijn. Het Leger des heils ontleent aan denzelfden trek voor menig jeugdig hart zijn aantrekkelijkheid. Moeder thuis te helpen, te naaien, te breien, les te geven, en zooveel meer, dat alles is te taai, te gewoon, te ordinair. Maar met een Hallelujahoed en Hallelujamantel op straat te verschijnen, door ieder aangegaapt te worden, van meeting naar

meeting te loopen, op te treden, overluid te bidden, te zingen, te prediken, biedt een leven vol van dat pikante en afwisselende, waar het jeugdig gemoed in geniet. En ook waar die jacht op het extraordinaire niet dien krassen vorm aanneemt, merkt ge toch in alle Methodistische actie steeds iets van datzelfde. Voor het gewone leven oor noch oog, maar liefst in de geestelijke spanning, in de sfeer van geestelijke opwinding, in alles wat een specifiek geestelijk merk draagt. Ook de blauwe knoop vindt kracht in die zelfde zielsneiging. En waar onder ons Gereformeerden die actieve vorm zeldzamer is, zeg veilig *te* zeldzaam, woelt toch ook onder ons dezelfde zielsneiging weer op andere wijze, meest in het willen vertoonen van een geestelijke gestalte, in een veel en lang bidden, in een gelaat en houding, die iets ongemeens uitdrukken, en in wat onze vaderen noemden een kunstmatige „preciseit", die ten slotte verloopt in een wettisch redekavelen over regel op regel en gebod op gebod, eerst in toepassing op zichzelven, maar dan ook als maatstaf om zich tot het beoordeelen van anderer doen en laten op te maken.

Nu moet men hiermeê voorzichtig zijn. Menigeen toch het on-Schriftuurlijke van dit verwaarloozen van het gewone en dit hunkeren naar het buitengewone inziende, slaat zoo licht in het tegenovergestelde uiterste over, en legt er zich op toe, om al wat specifiek geestelijk is uit te bannen. Zoo vindt ge onder ons mannen en vrouwen, met wie ge nooit een geestelijk gesprek kunt hebben, die zich stelselmatig aan al het geestelijke onttrekken, uit wier oog nooit een hoogere bezieling spreekt, en die achten dan eerst waarlijk Gereformeerd te zijn, als ze met iets van den oud-Israëlietischen hartstocht de laatste korrel van den Methodistischen zuurdeesem uit hun hart en hun woning hebben uitgezuiverd, tot er ten slotte niets dan het gewone, wereldsche leven, zooals ook de heiden der wereld dit kennen, overblijft. Dit zijn de vijanden van elken *réveil*, die op hun best even onverstandig handelen als diegenen, die een leven met niet anders dan *réveil* zoeken. Réveil is een gewekt worden uit de sluimering. Zooals er ook in het leven neiging tot slaap en sluimering over de geesten komt, zal steeds de réveil noodig blijven, en als een gave Gods dankbaar moeten aanvaard worden, om ons weêr wakker te schudden, ons de oogen weer helder te doen openslaan, en ons als wakende en nuchterlijk door het leven te doen gaan. Daarom is het dwaas *niet anders* dan den réveil te willen. Dat men u 's morgens als ge slaapt, wekt is heerlijk, ook al luidt ons de bel wat hard. Maar als men u, nadat ge terdege wakker zijt geworden, en opvloogt en aan uw werk zijt, maar steeds die bel in de ooren het luiden, zou het u ergeren en u bij uw arbeid belemmeren.

Daarom is het zoo onredelijk en onzinnig om het leven in den réveil te laten opgaan, daar immers op elken réveil een wakker leven moet volgen, tot de slaap u weer te machtig wordt, en straks een nieuwe morgenwekker (d. i. reveil) noodig wordt. Maar omdat het heel den dag luiden van den morgenwekker dwaas zou zijn, moogt ge u niet inbeelden dat de réveil overbodig zou wezen. Dat ge u dat inbeeldt, is alleen omdat ge het gerustelijk sluimeren liefhebt, en tegen het wakker worden en opstaan opziet. En dan eerst staat ge gezond, zoo ge begrijpt, dat op elken sluimer een réveil moet volgen, en op elken reveil een wakker leven van arbeiden. Of om het geestelijk te noemen, dat, zoo dikwijls de Christenheid weer gerustelijk indommelt, het „Ontwaakt en staat op uit de dooden en laat Christus over u lichten!" weêr over het land moet weêrklinken, zóólang weêrklinken tot de Christenheid weer wakker is. Maar dat ook het gelui van den *morgenwekker* straks weer zwijgen moet, om plaats te maken voor het zingen van den *psalm des levens*.

Toegepast nu op de tegenstelling tusschen uw specifiek geestelijk leven en uw leven in de wereld, beduidt dit, dat ge zondigt door het geestelijk leven uitsluitend te zoeken in het heilige en inmiddels de wereld te verwaarloozen, maar dan ook, dat ge evenzoo zondigt, door u in te beelden dat ge alleen een roeping voor de wereld hebt, en dus van den plicht om uw geestelijk leven te voeden ontslagen zijt. Integendeel, wie de wereld ingaat, zonder zijn geestelijk leven te voeden, wordt in minder dan geen tijd een wereldling, en alleen wie gedurig terugkeert in de tente zijns Gods, om weer met versche olie gezalfd te worden, kan uit die tente de wereld ingaan om er zijn God te verheerlijken, en die wereld te zegenen. Dit moet scherp en duidelijk op den voorgrond gesteld, om de kinderen Gods te beveiligen voor het ontzettend gevaar, dat ze, om niet eenzijdig geestelijk te zijn, in *on*geestelijkheid zouden overslaan, en eer ze het zelf vermoedden, kinderen der wereld worden zouden. Elken dag moeten we weêr met onze lamp de wereld in, om ons licht in die wereld te doen schijnen, maar die lamp in onze hand maakt ons te schande, brengt smaad over den naam onzes Gods en kan geen enkelen lichtstraal in de wereld doen schijnen, zoo we niet telkens die lamp met heilige olie vullen, en ze niet telkens weer ontsteken aan het eeuwige Licht. Steeds te vorderen in kennisse der waarheid, aldoor in het gebed onze ziele te heiligen, rusteloos naar de gemeenschap met het Eeuwige Wezen in Christus te staan, ons te voeden met het Woord en te versterken door de gemeenschap der heiligen, is stellig even onafwijsbare voorwaarde, zult ge voor het optreden in de wereld bekwaam zijn.

Doch is dit eenmaal wel verstaan, dan moet even helder worden ingezien, dat de pijlen er niet zijn, om in den pijlkoker te rusten, maar om straks op de pees gelegd te worden. Alle geestelijke oefening, alle geestelijke verrijking moet uw kracht sterken, maar ook die kracht moet straks in den strijd haar sterkte *toonen*. Oefening is altoos middel, kan nooit *doel* zijn. En wie zich geestelijk oefent, zalft en verrijkt, en voorts zich opsluit, herinnert aan het keurig gewapend en wel geoefend leger, dat zich opsloot achter onneembare wallen, en inmiddels het vaderland aan den vijand overliet. Zoo vast als dus de eisch staat, dat ge, eer ge de wereld ingaat, en om in die wereld doeltreffend te kunnen optreden, uw specifiek Christelijk karakter steeds dieper in uw wezen hebt in te snijden, zoodat het Christen-zijn u geen gemaaktheid meer is, maar een vanzelfheid werd, en zoo dus steeds de eisch blijft gelden, dat ge u geestelijk wapenen en oefenen zult, even vast staat uw roeping, om het bij dit buitengewone niet te laten, in dat extra-ordinaire niet heel uw Christen-zijn te laten opgaan, in dat buitengewone niet *al* uw taak te zoeken, maar om uit dit buitengewone weer telkens in het *gewone* leven af te dalen, om in dit gewone uw geestelijke meerderheid te openbaren, en dit te doen om drieërlei motief, mits altoos in deze volgorde, *vooreerst* om uw God te verheerlijken, ten *tweede* om de wereld te zegenen, en ten *derde* om zelf voor den strijd u te stalen en te harden tegen Satan. En deze plicht moet door u volbracht niet als hadt ge op een u vreemd erf en in een u vreemd land bij kalklicht beelden van een hoogere wereld te vertoonen, maar zoo, dat ge optreedt als in die wereld *Gods* wereld herkennende, ander menschen in wie *uw* natuur leeft, in een omgeving die wel krank is en bloedt aan haar wonden, maar die niettemin *bij u* hoort, en waarvan *gij* u niet zonder de zonde van geestelijken hoogmoed kunt of moogt afscheiden.

Leg op dit laatste vollen nadruk. Geestelijke hoogmoed is de zonde die bij elk kind van God voor de deur van zijn hart ligt. Ik, Gods kind, begenadigd en geheiligd, en die onbekeerde wereld verre beneden mij staande. Daarom komt gij als de rijke tot die arme wereld, en werpt haar uw geestelijke aalmoes toe. En juist dit sluit het hart der wereld voor u toe. Dat breekt de gemeenschap met die wereld voor u af. Dan zijt ge haar een vreemde. Dan gunt men u het vertrouwen niet. En dan *kunt* ge haar niet zegenen. De Christus deed anders. Hij kwam tot die wereld, ging in de wereld in, en werd ons in alles gelijk, alleen uitgenomen de zonde. En zoo moet ook uw optreden zijn. Ge moet niet tot die wereld komen als een meester tot schoolkinderen, als een arts tot de patiënten van een ziekenzaal, maar als tot een wereld die van uw familie, van uw vleesch en bloed, van één geslacht met u is, als tot een wereld waarin ge Gods eigen werk, zij het ook beschadigd, nochtans herkent en terugvindt, en als tot een wereld waarvan ge weet, dat God haar zoo lief heeft gehad,

dat Hij haar zijn eeniggeboren Zoon schonk. Zoo moet ook gij dan die wereld liefhebben, en zoo liefhebben, dat ge haar u zelven geeft. En dat moet ge doen, niet als een kunstmiddel om haar te lokken, maar omdat ge het zoo ziet en gelooft, uw saamhoorigheid met die wereld voelt, de profetie kent van haar wedergeboorte, en het allermeest hierom, dat immers alle werk der genade er op doelt, om de wereld aan den Satan te ontrukken, en haar weêr te stellen tot *een naam voor onzen God* die haar uitdacht, schiep, en niettegenstaande haar verwildering in stand hield. Dit laatste doet God door zijn gemeene gratie, en eerst waar de particuliere genade in u er toe leidt, om die gemeene gratie Gods in de wereld te ontdekken, te eeren en dankbaar te aanvaarden, is de harmonie bereikt die uw geloof behoeft om als „mensch Gods" in deze wereld te verkeeren.

Dit komt dus hierop neer, dat ge niet uit uw kring en beroep uitloopt, maar blijft in de ordening en op de plek, die God u in het leven aanwees; dat ge in dien kring, en in dat beroep uw talent niet begraaft maar er op alle manier meê woekert; dat ge in uw dagtaak volijverig zijt, en u door niemand van gelijke kracht in de hoeveelheid en uitnemendheid van uw werk laat overtreffen; dat ge al uw verhoudingen tot menschen ernstig opneemt, en uw invloed op hen nooit ten kwade, steeds ten goede laat werken; dat ge in vriendelijkheid van omgang, in minzaamheid van verkeer de sympathie van uw hart toont, en wederkeerige sympathie in anderer hart wekt; dat ge u oefent om minder aan u zelf dan aan anderen te denken; dat ge helpt waar ge helpen kunt met uw raad, uw daad, uw tijd, uw geld, uw troostwoord; dat ge uw humeur ontdoet van al wat netelig, prikkelend, onaangenaam is, en den plooi van uw karakter steeds vaster zet in heiligen stijl; dat ge op het stuk van eerlijkheid niets in uzelven door de vingers ziet; strikt rechtvaardig in uw oordeel zijt; de zinnen onder de heerschappij van den geest zet; uw hartstochten temt; en alzoo matig, rechtvaardig en godzalig in deze tegenwoordige wereld levende, een aanbevelingsbrief van den Christus bij de consciëntiën der menschen moogt zijn.

Doch hieruit volgt dan ook dat het voor u van het hoogste gewicht is, hoeveel deelen van de gemeene gratie Gods door u in uw leven worden opgenomen. Een neger in Afrika, die jaren lang meê uittrok om zijn naburen te overweldigen, en had zijn stam overwonnen, uit te moorden, zal, ook al werd hij tot Christus bekeerd, toch telkens nog den lust in zich voelen opkomen, om weer eens zijn assegaai in de ribben van een vijand te stooten. Gij daarentegen, die nooit die woestheden gekend hebt noch mededeedt, maar door de gemeene gratie Gods het levenslicht zaagt in een land van vrede en orde, en nooit iemand gedood hebt, zult *die* ver-

zoeking van den bloeddorst nooit in u voelen opkomen. En ook bij minder sterk verschil, zal een verloste des Heeren, die opkwam uit een kring, waarin oneerlijkheid en leugen dagwerk waren, ook na zijn bekeering veel sterker verleiding tot kleine bedriegerijen en onwaarheden in zich blijven voelen, dan een ander die opgroeide in een wel wereldschen kring, maar waarin alle leugen geoordeeld en alle oneerlijkheid gewraakt was. De zeer onderscheiden bedeeling van de gemeene gratie Gods brengt alzoo teweeg, dat de zelfreiniging voor den een een heel ander karakter aanneemt dan voor den ander. Als regel kan zelfs gezegd, dat de zelfreiniging wat het grondverschil aangaat, op en neêr gaat met het dalen en klimmen van de wateren der gemeene gratie. Christenen die het profijt van die gemeene gratie in zeer hooge mate hebben, en diensvolgens, en dank zij dit feit, de zelfreiniging tot aanmerkelijke hoogte konden opvoeren, zien soms met verontwaardiging neder op andere Christenen die dit profijt missen, en wier zelfreiniging op zooveel lager trap bleef staan. Toch is dit niet recht. Omdat zij, gesteund door veel sterker gemeene gratie, het zooveel verder brachten, staan ze op zichzelf, en vergelijkenderwijs, nog volstrekt niet hooger dan die anderen. Want wel zijn ze verder, maar hieruit volgt nog volstrekt niet, dat ze sterker geloofskracht ontwikkeld hebben. Wie zonder spat op zijn gewaad uit een malschen zomerregen thuis komt, heeft nog niet het minste recht uit de hoogte neer te zien, op wie met een wel bespat kleed uit een stortregen kwam.

Juist hieruit echter volgt dan ook, dat het van het hoogste belang is, den schat van gemeene gratie in onze kringen te verrijken, allereerst door alle denkbare zorg te besteden aan de opvoeding van het opkomend geslacht. Ons schoolwezen had een oogenblik de neiging, om zich als hoofddoel, bijna als eenig doel het „brengen van de kinderen tot Jezus" voor te stellen, en natuurlijk dingen we hierop op zichzelf niets af. Maar toch voelt men terstond dat dit mis zou gaan, zoo men er onder verstond, een dienstbaar stellen van heel ons schoolwezen uitsluitend aan de particuliere genade, en zoo men vergat, dat de school een der hoofdinstrumenten is juist voor de verrijking met gemeene gratie. Niet alsof deze twee tegen elkander overstonden. Noch ook alsof men zeggen moest, dat de Christelijke onderwijzer zwijgend door zijn persoon getuigt. Uw school is geen Christelijke school, zoo het Woord en het gebed er niet is, zoo de kennisse der waarheid er niet door bevorderd wordt, zoo de roepstem tot Jezus er niet uitgaat, en de particuliere genade uit den Doop er niet doorwerkt. Maar dit alles neemt niet weg, dat de gemeene gratie van denzelfden God komt, Wiens onze Doop is, en dat de school met name op het terrein der gemeene gratie haar lauweren heeft te verdienen. En geheel ditzelfde wat van de schoolopvoeding geldt, geldt van de huislijke opvoeding. Ook in de huislijke opvoeding moet van God tweeërlei beek afvlieten: de beek

zijner zaligmakende genade, maar ook de beek zijner gemeene gratie, en alleen wie dat verstaat, helpt zijn kind, als het straks aan de zelfreiniging toekomt, doet het een hooger standpunt innemen, en zal de mogelijkheid sterken, dat straks zijn kind werkelijk als een eere van God en zijnen Christus in de wereld optrede. Alleen beperke men dat begrip van opvoeding niet tot de kleine kinderen. Heel het huiselijk saamleven moet opvoedend op allen werken, en de ouders verstaan de kracht van het gezinsleven niet, zoo ze niet ervaren, dat ze hun kinderen opvoedend, nog steeds zichzelven opvoeden, ja, ten deele opgevoed worden door hun kinderen. Geheel het gezinsleven, geheel onze omgang moet er op zijn aangelegd, om den levenstoon te verhoogen, om in steeds rijker bedeeling van gemeene gratie in te gaan. Zoolang men ziet dat in andere gezinnen nog een meerdere gemeene gratie werkt, moet het onze heilige jaloerschheid verwekken, om ook zelven dat rijker deel deelachtig te worden. En al zulks moet nagestreefd, niet uit zucht tot ijdele verheffing, noch als iets dat naast onze religie staat, maar omdat alle gemeene gratie van dienzelfden God is, uit wien ons eeuwig heil vloeit, en omdat steeds meer van deze gratie onzes Gods deelachtig te worden de natuurlijke vrucht is van de liefde die voor God in ons hart woont.

XLVII.

De gemeene gratie en Gods Voorzienig bestel.

> O Heere, onze Heere, hoe heerlijk is uw naam op de gansche aarde! Gij, die uwe majesteit gesteld hebt boven de hemelen. PSALM 8 : 2.

Is onze poging, om de beteekenis van het leerstuk der Gemeene Gratie zoo voor onze belijdenis van *den Christus*, als voor onze beschouwing *van den Christen*, eenigszins vollediger toe te lichten, dan dit bij ons weten dusver geschied was, geslaagd, dan hebben we nu te handelen van de *Voorzienigheid Gods*. Verlosser en verlosten vinden in God Drieëenig hun hoogere eenheid, en tegelijk is het in en door Gods Voorzienigheid, dat de eenheid tusschen de particuliere genade en de gemeene gratie gewaarborgd ligt. Ook dit laatste nu is van hoog gewicht. Hoeveel klaarheid het ook geve om deze tweeërlei genade juist en scherp te onderscheiden, er schuilt gelijk in elke onderscheiding altoos het gevaar in, dat *onder*scheiding op *scheiding* uitloope, en beide genadewerkingen als twee reeksen van op zichzelf staande daden in onze voorstelling komen te staan. En dit nu mag

niet. Zulk een scheiding toch tusschen particuliere genade en gemeene gratie kon tot een tweeheid in ons hart, tot een tweeheid in ons leven, tot een tweeheid in ons belijden voeren, en daarin ten slotte, de vastheid van ons zelfbesef en van ons zedelijk bestaan ondermijnen. De geheele gang van ons betoog eischt daarom, dat we thans rechtstreeks op God zelven teruggaan, en in zijn Voorzienig bestel de hoogere eenheid van beide soort genadewerkingen weer vastleggen.

Te meer aanleiding bestaat hiertoe, omdat in het gemeene spraakgebruik Gods Voorzienigheid meest wordt toegepast op wat buiten het zaligmakend geloof omgaat. In die diepe dingen wil men dan niet inkomen, maar „de Voorzienigheid" daar blijft men aan vasthouden, daar kan men niet buiten, en die vindt men veel gemakkelijker te verstaan ook. In die gemoedsstemming vindt ge tal van welgestelde menschen, die toch vinden dat men God danken moet voor bijzonder succes in zijn zaken, voor een boven verwachting geslaagde onderneming, voor een meegeloopen waagstuk. Ze waren eerst van kleine kracht, maar van lieverlede hebben ze geld verdiend, en daar moet God nu in gekend worden. Soms bekruipt hen de angst van wat ze hebben weer te verliezen, en bij wie anders is daartegen zekerheid te vinden dan bij de goedertierenheid Gods? Alleen die God kan ook hun kinderen door de wereld helpen. En voorts is men in zooveel gevallen in gevaar van ziekte, ongeval of zelfs van dood, dat zulke lieden niet verstaan hoe anderen voortleven, zonder het geloof in een God die over dit alles waakt. Voor wat aan hen hing zouden ze „het geloof in een Voorzienigheid" wel in gulden letteren op de hoeken van alle straten willen aanspijkeren. — En evenzoo vindt men een breede schare van zulke Voorzienigheidsgeloovers onder de min gelukkige lieden der wereld. Die teleurgestelden, wien het tegenliep, en die nog altoos met tegenspoed, met klimmende zorgen en soms zelfs met gemis van het noodige te worstelen hebben, blijven daarom toch in hun hart behoefte aan een beteren geluksstaat in zich omdragen. Liefst hadden ze dit nu hier reeds. Maar blijkt dat niet te kunnen, en bestaat op keer in hun lot geen kans, dan geeft het toch altoos meerder glans aan hun existentie, zoo ze een vergezicht openhouden, waarin zij de Lazarussen in Abrahams schoot zullen zijn. Ze voegen zich dan in de gedachte, dat het om en om gaat. Het ééne deel der menschheid hier gelukkig en in de eeuwigheid rampzalig, en een ander deel hier zijn lijden, maar dan ook na den dood verblijden. Dieper onderzoeken ze dit niet. In gedachten van schuld en verlossing gaan ze niet in. Met de uitzondering op den gestelden regel houden ze geen rekening. Ze weten *grosso modo*, dat er in deze balans zekere waarheid ligt. En op die wijs vinden deze tegenspoedigen zeker tegengif tegen het pessimisme dat zich anders van hun hart zou meester maken, in de belijdenis van een *Voorzienig God*.

En is reeds op die wijs het Voorzienigheidsgeloof, wat den kring der *personen* betreft, op tamelijk breede schaal van het zaligmakend geloof afgescheiden, ja, er aan tegenover gesteld, evenmin valt te ontkennen, dat ook in den kring der belijders van het heil in Christus, soortgelijke tegenstelling stand hield. Er zijn zeer zeker hemelsche en eeuwige dingen, en daarvoor heeft men den Heiland en zijn geloof in al die diepe mysteriën, maar er zijn toch ook aardsche, gewone, menschelijke dingen, die daar buiten staan, en daarmee niets te maken hebben, en daarvoor heeft men zijn gewone Voorzienigheidsgeloof. Van dat diepe geestelijke geloof hoort men dan Zondags in de kerk, maar dat Voorzienigheidsgeloof is voor het huiselijk leven en voor alle dag. En zoodoende wordt de tweespalt in onze existentie tot in het geloof, ja tot in God zelf doorgetrokken. Men heeft tweeërlei leven; het eene natuurlijk en gewoon, ons met alle menschen gemeen, en het tweede geestelijk uit de wedergeboorte, dat alleen de uitverkorenen kennen, en voor dat tweede leven heeft men nu al die leerstukken, al die mysteriën, maar door dat eerste leven heeft men het eenvoudige, voor ieder verstaanbare geloof aan de Voorzienigheid. Voor dat geestelijk leven heeft men den Christus, met al wat tot de mystieke sfeer van zijn menschwording, opstanding en hemelvaart behoort, maar voor dit natuurlijk leven heeft men de schoone en zoo roerende belijdenis van een *Vader die in de hemelen is*.

Niet, dat spreekt wel vanzelf, alsof ook de dieper ingeleide Christen zulk een scheiding maken zou. Reeds de Catechismus leert ons dat „Vader in de hemelen" wel anders en beter verstaan. Maar voor een breede klasse van geloovige Christenen, die het metterdaad oprecht met hun geloof meenen, maar niet gewoon zijn door te denken, en daarom niet dieper in de mysteriën plegen in te dringen, staan beide meestal naast elkander, en trekt zich de belijdenis van „Onze Vader, die in de hemelen is" in den regel op het uitwendig levenslot saam. Een niet te loochenen feit, in verband waarmee het terstond in het oog springt, dat we hier te doen hebben met eenzelfde onderscheiding als die tusschen de particuliere en de algemeene genade. Dat Voorzienigheidsgeloof toch raakt ook het leven, dat ons *met alle menschen gemeen is* en ons toekomt uit de eerste geboorte, en alleen dat zaligmakend geloof slaat dan op het tweede geestelijke leven, dat eerst in de wedergeboorte ons toekwam. Tevens blijkt ook uit het feit, dat onze Belijdenis deze twee levens evenzoo onderscheidt, dat er metterdaad aan deze onderscheiding een onmiskenbare waarheid ten grondslag ligt, en dat de fout alleen daarin kan liggen, dat men wat alleen te *onderscheiden* was, voor zijn besef geheel *vaneen scheidt*.

Tegenover die neiging nu plaatsen wij allereerst het feit, dat in de Heilige Schrift *beide* èn de dingen des zaligmakenden geloofs èn de dingen van het Voorzienigheidsgeloof, met evenveel nadruk aan de orde komen. Geheele boeken der Heilige Schrift zijn bijna uitsluitend gewijd aan de dingen des aardschen levens. Al ontkennen we toch niet, dat ook in het boek van Job, van de Spreuken en van den Prediker telkens het geestelijke doorglanst, en soms heerlijk schittert, toch is het klaar als de dag, dat het onderwerp hier behandeld, en de openbaring er in vervat zich voor het overgroot gedeelte richten, niet op de zaligheid van den zondaar, maar op de natuur, niet op Gods ontfermingen over den schuldigen mensch, maar op zijn grootheid in de schepping en het bestuur van de kinderen der menschen. Hoe diep ook de Psalmen in het geestelijk leven indringen, toch weet ieder hoe ook in de Psalmen gedurig de almachtigheid Gods en zijn glorie in het Scheppingswerk verheerlijkt wordt, en hoe er geheele Psalmen zijn, die *bijna* geheel, soms geheel hierin opgaan, en die slechts met een enkel woord, of een enkel vers aan nog hoogere orde van dingen herinneren. Van de profeten behoeft wel nauwelijks gezegd, hoe ze zich gedurig bewegen op het terrein der volken van rondsom die geheel buiten den heiligen kring liggen. En zelfs als ge in het Nieuwe Testament overgaat, vindt ge uw Heiland gedurig bezig in de dingen des aardschen levens, als hij kranken geneest, de schare spijst, of ook haar wijst op de leliën des velds en de vogelen des hemels, om tot stille berusting in het uitwendig levenslot aan te manen. En komt ge in de brieven van de apostelen, dan moet zeer zeker toegestemd, dat hier de dingen des zaligmakenden geloofs het leeuwenaandeel erlangen, maar toch is ook deze apostolische literatuur gevuld met allerlei vermaan en vertroosting, doelende niet op het geestelijk, maar op het gewoon wereldsch leven.

Men kan dus in het minst niet zeggen, dat men voor het Voorzienigheidsgeloof *de natuur* heeft en voor het zaligmakend geloof *zijn Bijbel*. Integendeel, de Heilige Schrift doelt op beide, en op beide even sterk, en op beide in onverbrekelijken samenhang. Iets waar temeer nadruk op moet gelegd worden, omdat de prediking, gelijk die veelal gangbaar is, zoo licht tot een tegenovergestelde conclusie zou leiden. In die prediking toch wordt gemeenlijk de aandacht der gemeente bijna uitsluitend op die uitspraken der Heilige Schrift gericht, die betrekking hebben op het zaligmakend geloof. Zamelden we over een jaar uit een honderdtal kerken de teksten bijeen, waarover gepredikt is, dan is men vooruit zeker er stellig 90 percent van het laatste soort onder te vinden. Schriftteksten die op het Voorzienigheidsgeloof doelen, worden niet dan bij uitzondering gekozen, ook omdat men vooruit weet, hoe de gemeente zoozeer aan dit eenzijdige gewend is, dat ze zich teleurgesteld en onbevredigd vindt, als niet het middenpunt des zaligmakenden geloofs aan de orde kwam. Vroeger waakte

men nog tegen deze eenzijdigheid door *geheel de Schrift* achter elkander te prediken, en ook nu nog helpt de Catechismusprediking een weinig, maar als regel mag gezegd, dat men thans in de kerk veelal den indruk ontvangt, alsof de ontsluiting van het heilig Woord de ontsluiting ware van een Schrift, die zoogoed als uitsluitend de dingen des *zaligmakenden* geloofs behandelde.

Toch is dit niet zoo, en het is niet overbodig, dit iets klaarder tot het bewustzijn te brengen, eer ons betoog verder gaat. Sla, om hiermede te beginnen, b. v. Psalm 148 op, en wat leest ge daar:

> Hallelujah. Looft den HEERE uit de hemelen; looft Hem in de hoogste plaatsen;
>
> Looft Hem, alle zijne engelen; looft Hem, alle zijne heirscharen;
>
> Looft Hem, zon en maan; looft Hem, alle gij lichtende sterren;
>
> Looft Hem, gij hemelen der hemelen; en gij wateren, die boven de hemelen zijt.
>
> Dat zij den naam des HEEREN loven: want als Hij het beval, zoo werden zij geschapen;
>
> En Hij heeft ze bevestigd voor altoos in eeuwigheid; Hij heeft hun eene orde gegeven, die geen van hen zal overtreden.
>
> Looft den HEERE, van de aarde; gij walvisschen en alle afgronden;
>
> Vuur en hagel, sneeuw en damp; gij stormwind, die zijn woord doet;
>
> Gij bergen en alle heuvelen; vruchtboomen en alle cederboomen;
>
> Het wild gedierte en alle vee; kruipend gedierte en gevleugeld gegevogelte;
>
> Gij koningen der aarde, en alle volken; gij vorsten, en alle rechters der aarde;
>
> Jongelingen, en ook maagden; gij ouden met de jongen.
>
> Dat zij den naam des HEEREN loven; want zijn naam alleen is hoog verheven; zijne majesteit is over de aarde en den hemel.
>
> En Hij heeft den hoorn zijns volks verhoogd, den roem aller zijner gunstgenooten, der kinderen Israëls, des volks, dat nabij Hem is. Hallelujah.

Nu komt zeer zeker met het slotwoord de particuliere genade ook hier ter sprake, in haar verband met Israel, gelijk bovendien het gebruik van den Verbondsnaam HEERE genoegzaam aanduidt, dat het werk der particuliere genade niet uit het oog wordt verloren. Maar voor het overige ziet ge dan toch in dit majestueuse lied, hoe het zich geheel op het terrein der natuur beweegt, en niet van een Middelaar, en niet van de Wedergeboorte, en niet van de Uitverkiezing handelt, maar forsch en krachtig de groote daden Gods in het rijk der Schepping beschrijft, en dat niet als een herinnering aan het verleden, maar als teekening van het rijk gebied, van waar dag bij dag Gode eere en heerlijkheid moeten toekomen.

In Spreuken 8 wordt meer dan in eenig ander kapittel uit dit rijke boek ingegaan op het geestelijke, en niet ten onrechte, is steeds door de kerk beleden, dat in de hier bezongen *Wijsheid* persoonlijk het eeuwige Woord verheerlijkt wordt. Maar al is dit zoo, toch is kennelijk, dat hier bijna uitsluitend sprake is, niet van den Verlossingsmiddelaar, maar van den Scheppingsmiddelaar. Lees slechts:

> Ik, Wijsheid, woon bij de kloekzinnigheid, en vind de kennis van alle bedachtzaamheid.
>
> De vreeze des HEEREN is, te haten het kwade, de hoovaardigheid, en den hoogmoed, en den kwaden weg; ik haat ook den mond der verkeerdheden.
>
> Raad en het wezen zijn mijne; ik ben het verstand; mijne is de sterkte.
>
> Door mij regeeren de koningen, en stellen de vorsten gerechtigheid.
>
> Door mij heerschen de heerschers, en de prinsen; alle de rechters der aarde.
>
> Ik heb lief, die mij liefhebben; en die mij vroeg zoeken, zullen mij vinden.
>
> Rijkdom en eere is bij mij, duurachtig goed, en gerechtigheid.
>
> Mijne vrucht is beter dan uitgegraven goud en dan dicht goud, en mijn inkomen dan uitgelezen zilver.
>
> Ik doe wandelen op den weg der gerechtigheid, in het midden van de paden des rechts;
>
> Opdat ik mijnen liefhebbers doe beërven wat bestendig is; en ik zal hunne schatkameren vervullen.
>
> De HEERE bezat mij in het beginsel zijns wegs, vóór zijne werken, van toen aan.
>
> Ik ben van eeuwigheid af gezalfd geweest, van den aanvang, van de oudheden der aarde aan.
>
> Ik was geboren, als de afgronden nog niet waren; als nog geene fonteinen waren, zwaar van water.
>
> Aleer de bergen ingevest waren, vóór de heuvelen was ik geboren.
>
> Hij had de aarde nog niet gemaakt, noch de velden, noch den aanvang van de stofkens der wereld.
>
> Toen Hij de hemelen bereidde, was ik daar; toen Hij eenen cirkel over het vlakke des afgronds beschreef;
>
> Toen Hij de opperwolken van boven vestigde; toen Hij de fonteinen des afgronds vastmaakte;
>
> Toen Hij der zee haar perk zette, opdat de wateren zijn bevel niet zouden overtreden; toen Hij de grondvesten der aarde stelde;
>
> Toen was ik een voedsterling bij Hem, en ik was dagelijks zijne vermakingen, te allen tijde voor zijn aangezichte spelende;
>
> Spelende in de wereld zijns aardrijks, en mijne vermakingen zijn met der menschen kinderen.

Ook hier nu wordt de diepere achtergrond zeer zeker niet voorbijgegaan,

en zeer stellig heeft dit aangrijpend woord ook zijn strekking voor het zaligmakend geloof, maar toch toont vers na vers, hoe ook hier het geloofsoog gericht wordt, niet op de mysteriën des heils, maar althans in de eerste plaats op de grootheid en de wijsheid Gods in dat natuurlijke leven, dat door de Schepping gegrond is.

Van den Prediker geldt dit nog veel sterker, doch behoeft juist daarom niet breedvoerig herinnerd te worden. Maar wat wel op den voorgrond mag treden, is de heerlijke zelfopenbaring van onzen God, toen Hij zelf Job in een onweder toesprak. Naar veler huidigen trant zouden de vermaners Job terecht hebben gezet door diepzinnige redeneering over den oorsprong, den aard, de proportiën, en de gevolgen, én van de zonde, én van de genademiddelen, die verordend zijn, om de zonde, ook die van het ongeloof, te boven te komen. En als men, Jobs boek niet kennende, niet anders wist dan dat God zelf uit een onweder geantwoord had, zonder te weten *wat*, zou men het zich moeielijk anders kunnen voorstellen, dan dat God zijn knecht Job toegesproken had, althans in de eerste en voornaamste plaats, op het terrein des *geestelijken* levens. Toch is dit zoo geheel anders in Job 38 vv. te lezen. In vier wonderschoone hoofdstukken spreekt hier God de Heere zelf Job toe, om hem zijn heerlijkheid te openbaren, en waarvan handelde de Heere nu met Job? Antwoord: Van de Schepping, van de ordeningen der natuur, van de sterren aan het firmament, van den leeuw, van het paard, van de pauw, van het nijldier, en zooveel meer. Alleen wat God van het paard zegt, frissche de herinnering op.

> Zult gij het paard sterkte geven? Kunt gij zijnen hals met donder bekleeden?
>
> Zult gij het beroeren als een sprinkhaan? De pracht van zijn gesnuif is eene verschikking.
>
> Het graaft in den grond, en het is vroolijk in zijne kracht; en trekt uit, den geharnaste te gemoet.
>
> Het belacht de vreeze en wordt niet ontsteld, en keert niet wederom vanwege het zwaard.
>
> Tegen hem aan ratelt de pijlkoker, het vlammig ijzer der spies en der lans.
>
> Met schudding en beroering slokt het de aarde op, en gelooft niet, dat het is het geluid der bazuin.
>
> In het volle geklank der bazuin zegt het: Heah! en riekt den krijg van verre, des donder der vorsten en het gejuich.

Denkt u nu, dat een predikant, komende bij iemand in Jobs toestand, en in het bijzijn van vele geloovigen, hem begon toe te spreken over een sterrenbeeld, en over een wild dier, en over een paard, en immers ieder

zou zeggen, „dat dit geen dominee was", dat het niet aanging zulk een opstandig en worstelend man met zulke dingen op te houden, en dat het integendeel de plicht van dien prediker ware geweest, hem te wijzen op de diepe wegen der zonden, en de hooge wegen der genade in Christus. En toch, God zelf doet dat *niet*. Hij spreekt tot Job zelfs uitsluitend over de Scheppingswerken, niet terloops, maar in breede teekening, en wat nog sterker is, de Heere *voegt er niets bij*. En toch is het juist deze prediking van de almachtigheid en van de heerlijkheid Gods in zijn schepping, die bij Job bereikt, wat al het gepraat van zijn vrienden niet had kunnen bewerken, en maakt dat Job zich in stof en assche verootmoedigt.

Leg daar nu naast dit stuk uit de dusgenaamde Bergrede:

> Niemand kan twee heeren dienen; want óf hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben, óf hij zal den eenen aanhangen en den anderen verachten. Gij kunt niet God dienen en den Mammon.
>
> Daarom zeg ik u: Zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gij eten en wat gij drinken zult; noch voor uw lichaam, waarmede gij u kleeden zult. Is het leven niet meer dan het voedsel, en het lichaam dan de kleeding?
>
> Aanziet de vogelen des hemels, dat zij niet zaaien, noch maaien, noch verzamelen in de schuren; en uw hemelsche Vader voedt die nochtans: gaat gij die niet zeer veel te boven?
>
> Wie toch van u kan, met bezorgd te zijn, ééne el tot zijne lengte toedoen?
>
> En wat zijt gij bezorgd voor de kleeding? Aanmerkt de leliën des velds, hoe zij wassen; zij arbeiden niet, en spinnen niet;
>
> En ik zeg u, dat ook Salomo in al zijne heerlijkheid niet is bekleed geweest, gelijk eene van deze.
>
> Indien nu God het gras des velds, dat heden is en morgen in den oven geworpen wordt, alzoo bekleedt, zal Hij u niet veel meer kleeden, gij kleingeloovigen?
>
> Daarom zijt niet bezorgd, zeggende: Wat zullen wij eten, of wat zullen wij drinken, of waarmede zullen wij ons kleeden?
>
> Want alle deze dingen zoeken de heidenen. Want de Vader weet, dat gij alle deze dingen behoeft.
>
> Maar zoekt eerst het Koninkrijk Gods, en zijne gerechtigheid, en alle deze dingen zullen u toegeworpen worden.
>
> Zijt dan niet bezorgd tegen den morgen; want de morgen zal voor het zijne zorgen; elke dag heeft genoeg aan zijns zelfs kwaad.

Nu betwist natuurlijk niemand, dat de strekking van dit aangrijpend woord wel waarlijk op het Koninkrijk Gods uitloopt, en dat er saamhang met het geestelijke ook in dit woord ligt. Maar na dit voetstoots te hebben toegegeven, is het dan toch daghelder, dat het woord zelf zich niet uitbreidt in het geestelijke, maar zich bijna uitsluitend op het gebied van

het Scheppingsleven beweegt. Naar dit Scheppingsleven in het plantenrijk en dierenrijk wordt de schare teruggewezen. Er wordt aan dat leven van plantenrijk en dierenrijk een heerlijke poëzie ontlokt. In dat bezielde natuurleven wordt ons de analogie met ons menschelijk leven getoond, en daaruit wordt afgeleid, dat we alle beangstheid voor de dingen in ons natuurleven met een stil en gerust gemoed aan onzen Vader in de hemelen zullen overgeven. In verband waarmee er hier ook op gewezen zij, dat onze Heiland in zijn zoo rijke gelijkenissen gemeenlijk evenzoo te werk gaat. Want wel heeft men de gelijkenissen onnatuurlijk gemaakt, door er geestelijke teekeningen in te willen zien, en alle deelen der schildering geestelijk te willen overbrengen, maar dit geschiedde ten onrechte. Een onrecht waarvoor men gestraft werd met de pijnlijke onmogelijkheid, om b. v. dat „prijzen" van den onrechtvaardigen rentmeester, te kunnen verklaren. Vat men daarentegen deze gelijkenissen op gelijk het behoort, d. w. z. als tooneelen uit het leven, die Jezus uit het leven nam, en eenvoudig teekende zooals die tafereelen met hun zonden in het werkelijk leven voorkomen, dan blijkt ook in die gelijkenissen, hoe onze Heiland de diepste mysteriën ons verklaart, door juist op het scheppingsleven, door op het leven der natuur, door op het alledaagsche leven onder de kinderen der menschen, kort gezegd door op de beide levensterreinen van de *algemeene genade* terug te gaan. Een akker, onkruid, mosterdzaad, zuurdeeg, enz. zijn altegader gansch gewone verschijnselen in het natuurleven. Een kind dat den slechten weg opgaat, terwijl zijn broeder braaf en thuis blijft, werklieden op den akker en geschillen over hun loon, het verpachten van een wijngaard en moeilijkheden bij de inning der pacht, en zooveel meer zijn niets dan gewone voorvallen uit het menschelijk leven. En op zulke voorvallen nu wijst ons de Christus, niet een enkel maal, maar telkens en aanhoudend, om ons juist daardoor tot de kennisse van de diepe mysteriën des Koninkrijks op te leiden. Het Koninkrijk, zoo wil Jezus in zijn gelijkenissen zeggen, is niet iets dat vreemd bij deze wereld bijkomt. Het Koninkrijk ligt als afgespiegeld in het gewone leven. Het rijk der particuliere genade vindt zijn beeld in het rijk der gemeene gratie. Er bestaat tusschen beide een zekere gelijkheid, en op die *gelijkheid* rust alle *gelijkenis*, waarin de Heere ons de mysteriën des Koninkrijks ontvouwt. Waar het tafereelen uit de natuur geldt, is *dit* de regel. Zóó is de natuur volgens de ordonnantiën Gods, en die God die deze ordonnantiën alzoo bestelde, is dezelfde God die u tot zijn Koninkrijk roept. En treedt in de gelijkenissen de *mensch*, met zijn leven, en zijn doen, en de uitingen van zijn hart op, dan is de regel, in gewijzigden zin, aldus: Zulke trekken neemt ge in den mensch waar. Die mensch is naar Gods beeld geschapen. Ken dan uit het *beeld* Gods, zoo dikwijls het nog heerlijk uitkomt, Hem, wiens beeld de mensch draagt.

XLVIII.

De Raad Gods.

Gedenkt der vorige dingen van ouden tijden af: dat Ik God ben, en er is geen God meer, en er is niet gelijk Ik; die van den beginne aan verkondig het einde, en van ouds af die dingen, die nog niet geschied zijn; die zeg: Mijn raad zal bestaan, en Ik zal al mijn welbehagen doen.

JESAJA 46 : 9, 10.

Een klaar en onderscheidend inzicht in het wezen *der Voorzienigheid* vindt men onder de geloovigen gemeenlijk niet. De belijdenis dier Voorzienigheid vormt daartoe een te klein deel van hun godsdienstige overleggingen en besprekingen, en waar, gelijk ons een vorig maal bleek, ook de predikatie slechts zelden diep op dit stuk ingaat, laat het zich verklaren, dat de meeste ten opzichte van dit leerstuk met een algemeene belijdenis vrede nemen, en zich geen rekenschap geven van de gewichtige vraagstukken, die er door beheerscht worden. Teneinde niet misverstaan te worden, zal het daarom noodig zijn, hier althans *enkele lijnen* uit te stippelen. En dan klinke het niet te vreemd zoo we de opmerking laten voorafgaan, dat de belijdenis der *Goddelijke Voorzienigheid* eigenlijk meer van heidenschen dan van Schriftuurlijken oorsprong is. In de Heilige Schrift wordt nergens van de „Voorzienigheid", met dien naam, gesproken, en wat men, om deze schade te vergoeden, uit Gen. 22 : 14 heeft aangehaald, sneed schier in geen enkel opzicht hout. Vooreerst toch kent het Hebreeuwsch geen voorzetsels voor de werkwoorden. *Voorzien* is uit dien hoofde een begrip, dat in het oorspronkelijke niet *kon* uitgedrukt worden. Er staat dan ook alleen: *zien*. In de tweede plaats is hier juist geen sprake van een gebeurtenis in het gewone leven, maar van een wonderbare actie in de *particuliere* genade. Heel het voorval strekt toch, om Abrahams geloof te beproeven, en dit te doen in symbolisch verband met Golgotha. En in de derde plaats grijpt hier een voorziening plaats, volstrekt niet in dien rijken zin, waarin onze Heidelberger de Voorzienigheid verklaart als „de alomtegenwoordige en almachtige kracht Gods, waardoor Hij alle dingen onderhoudt en bestiert," maar *als het voorzien in een bepaald geval van nood.*

Daaruit echter, dat de Heilige Schrift het begrip van *Voorzienigheid* niet bezigt, volgt nog in het minst niet, dat wij ons deswege van het gebruik van dit begrip volstrekt te onthouden hebben. Ging dat door, dan zouden we ook niet van Gods Drieëenheid, ook niet van Sacrament, en

van zooveel meer mogen spreken. De Heilige Schrift is er niet om ons begrippen voor te spellen. Veeleer geeft zij *stof*, geloofs*inhoud*, rijke volle openbaring in het wezen der dingen, en aan de kerk, die deze Schrift ontving, is de taak verbleven, om dezen rijken inhoud in haar denkend bewustzijn op te nemen, en in heldere woorden en begrippen te belijden. De Schrift geeft Openbaring, eerst door de kerk ontstaat er Theologie. Bij dien denkarbeid nu maakt de kerk (nu als organisme genomen) gebruik van wat onder de volkeren, van wat in het gemeene menschenleven, van wat onder de heerschappij der algemeene genade of gemeene gratie, in 's menschen bewustzijn tot ontwikkeling is gekomen, en vandaar dat de Christelijke kerk in haar belijdenis en in haar Theologie zoo menigen term, en zoo menig begrip bezigt, en zoo vaak een woord gebruikt, dat niet in de Schrift wordt gevonden, maar van elders ontleend is. De Doopers, en zoo ook de Methodisten, hebben ons hiertoe steeds het recht betwist, in den waan verkeerende, dat we de Schrift, zonder verdere inspanning des denkens, eenvoudig hadden *na te spreken*; maar de Gereformeerden hielden hiertegenover steeds staande, dat we tot veel inspannender arbeid dan dit *naspreken* geroepen worden, dat we den inhoud der Openbaring in ons bewustzijn hebben op te nemen, en uit dit bewustzijn in den denkvorm van ons menschelijk nadenken hebben te vertolken. Het is niet genoeg, dat we uit deze goudmijn het gouderts eenvoudig voor ons leggen. Eerst als dit gouderts opgesmolten en sierlijk verwerkt is, toont het zijn vollen glans.

Op zichzelf is er dus niets op tegen, dat we ook voor dit leerstuk, evenals voor dat der *Sacramenten* een naam, een woord bezigen, dat van heidenschen oorsprong is, en het noemen het leerstuk van Gods *Voorzienigheid*. Maar wel is het eisch, dat daarbij ernstig gewaakt worde tegen het gevaar, om bij het gebruik van dien term tegelijk heidensche *denkbeelden* over te nemen, en deze met den inhoud der Openbaring te vermengen. Wat ons te doen staat, is juist omgekeerd, dat we ook hier den inhoud der Heilige Schrift op dit punt zoo zuiver mogelijk ontleden, en juist daardoor al wat er in de heidensche voorstelling onwaarachtig was, uitbannen. De kerk heeft dit dan ook gedaan, en wie in Belijdenis en Catechismus, wie in Dogmatiek en Euchetiek naleest, wat op dit stuk geleeraard en beleden is, zal erkennen, dat metterdaad niets dan de Schriftinhoud onder woorden is gebracht. Maar heel anders staat het met de gemeene voorstelling, die in strijd met Belijdenis en Dogmatiek nog steeds stand houdt. In die gangbare voorstelling toch, die men nog bij de meesten ontmoet, hecht men vooral aan het begrip van *voorzien*, in den zin van *vooruitzien*, en acht men de Voorzienigheid Gods hoofdzakelijk daarin

gelegen te zijn, dat God vooruit ziet, in welke nooden we verkeeren zullen, in welke ongelegenheden we geraken zullen, en nu vooruit maatregelen neemt om te bewerken, dat op het gegeven oogenblik, als de nood er is, de verzorging van dien nood blijke. Dit intusschen is natuurlijk heel iets anders dan de „alomtegenwoordige en alvermogende kracht Gods, waardoor Hij alle dingen onderhoudt en bestuurt." Het is een voorstelling, alsof de wereld buiten God om haar loop en beloop neemt, alsof uit dezen loop der dingen allerlei verlegenheden ontstaan, en alsof God, dit uit de verte aanziende, en gadeslaande, nu zijnerzijds tusschenbeide komt, en in de ongelegenheid voorziet, en zulks doet, niet door pas op het oogenblik zelf in te grijpen, maar door reeds vooruit de dingen alzoo te beschikken, dat de redmiddelen aanwezig zijn, eer de nood komt. Gelijk een reiziger op een schip dat den oceaan oversteekt, als er noodweer komt en de orkanen woeden gaan, er verbaasd over staat, zooals de kapitein van het schip op alles bedacht is geweest, alles aan boord heeft wat voor het trotseeren van het gevaar noodig blijkt te zijn, en hoe hij door dat vooruit denken op alles, en meenemen van alles, het schip redt en door den storm heen in behouden haven brengt, zoo is dan ook onze God die wondere Redder, die op de *zee* van het leven, blijkt alle gevaren en alle gebeurlijkheden voorzien te hebben, en op het gegeven oogenblik door niets blijkt verrast te worden, maar op alles, tot in het kleinste toe gerekend heeft, en aldus machtig is ons te behouden.

Juist dit echter is in strijd met de geheele voorstelling die de Heilige Schrift ons geeft, van de verhouding waarin God tot de wereld en de wereld tot God staat. De wereld drijft *niet* op zichzelve en heeft *niet* haar eigen loop, en God is *niet* een God, die van verre toeziet, en vooruit ziet, en merkende wat gevaar er dreigen zal, alsnu tijdig zijn maatregelen neemt om dat gevaar te bezweren. Integendeel, de wereld is geen oogenblik buiten Gods onmiddellijke inwerking, en al wat in het woelen en leven der wereld voorkomt, hangt saam met zijn eeuwig bestel. Wil men dus (hoezeer ten onrechte) in dien zin van *vooruitzien* spreken, dan greep dit plaats in de *Besluiten* Gods, in zijn eeuwigen *Raad*, en moet al wat hierop betrekking heeft, thuis gebracht, *niet* in de leer der *Voorzienigheid*, maar in het leerstuk van de *Besluiten Gods*. De Voorzienigheid is niet het bepalen van wat geschieden zal, maar het *uitvoeren* van wat bepaald *is*. „Mijn raad zal bestaan en Ik zal al mijn welbehagen doen", is de geheel afwijkende gedachte, die de Heilige Schrift aan dat leerstuk ten grondslag legt; en indien ons van achteren blijkt, dat werkelijk in alle ding voorzien wordt, dan komt dat alleen daarom alzoo tot stand, omdat feitelijk alle ding vooruit beschikt en vooruit gekend en vooruit geregeld is door Gods eeuwigen Raad. De rechte Belijdenis hangt hier alzoo uitsluitend aan de erkentenis van den eeuwigen Raad Gods, en aan het geloof,

dat God zijn Raad niet varen laat, maar tot den einde toe uitvoert. Er is dan ook geen twijfel, of ware dit van meet af helder ingezien, zoo zou er nimmer van een leerstuk der *Voorzienigheid* sprake zijn geweest, men zou dan gesproken hebben van de *onderhouding en regeering der wereld*, of op andere wijze zijn gedachten hebben uitgedrukt, maar het denkbeeld van het *voorzien* zou gebleven zijn in de *Besluiten*, waar het dan ook metterdaad thuis hoort. Wie dan ook nagaat wat in de Dogmatiek over dit leerstuk verhandeld is, merkt ongedwongen al aanstonds, dat het begrip van *voorzien* of *vooruit* zien aanstonds wordt losgelaten, en dat feitelijk van niets anders gehandeld wordt dan van de *instandhouding* en het *bestuur* van alle dingen.

Dat intusschen in de gemeene voorstelling het dwaalbegrip nog steeds stand hield, is in niet geringe mate daaraan te wijten, dat men bij den *Raad Gods* te eenzijdig en te uitsluitend dacht aan den *Raad Gods tot behoudenis van zondaren*, en bij de *Besluiten Gods* te eng en te nauw aan de *Uitverkiezing*. Nog is het in veler voorstelling, alsof de Raad Gods eigenlijk niets anders inhoudt, dan een lijst van de uitverkorenen, hoogstens vermeerderd met een opsomming van de heilsmiddelen. Wat de Schrift noemt het *Boek des levens* wordt dan geacht met den Raad of de Besluiten Gods zoogoed als eensluidend te zijn. En daarbij komt dan nog wel het „*Boek met de zeven zegels*," maar ook dit heeft toch alleen betrekking op de machtige gebeurtenissen die komende zijn, om de worsteling op leven en dood tusschen het Godsrijk en het rijk van Satan tot beslissing te brengen. Daarin en daarin alleen wordt dan de Raad Gods gezocht en gezien. Niet alsof men, deswege ondervraagd, niet óók wel erkennen zou, dat er ook in de andere dingen zekere vastigheid is en zeker bestel van eeuwig, maar toch men denkt er dat niet bij, men scheidt die gewone dingen in zijn gedachte van die dingen des Koninkrijks af, en komt daardoor vanzelf tot de onhoudbare voorstelling, alsof de Raad of het Besluit Gods schier eeniglijk op deze ééne geestelijke hoofdzaak sloeg. Daardoor ontstaat dan vanzelf zekere behoefte om ook voor de overige dingen des levens een eigen plaats te vinden, waar ze onder zijn te brengen en met God in verband zijn te zetten, en die plaats wordt hun dan aangewezen in het leerstuk van de Voorzienigheid. God zet dan zijn Raad, voor wat zijn Koninkrijk aangaat, door, maar ook alle dingen die daarbuiten liggen, heeft Hij in zijn macht, houdt Hij in zijn hand, en zijn Voorzienig bestel bestaat nu daarin, dat Hij ook al die overige dingen met wijsheid bestiert en regelt. Ja, dit Voorzienig bestel vindt dan zijn kern en middelpunt daarin, dat Hij in de dusgenaamde „bijzondere" en „bijzonderste" Voor-

zienigheid alle deze dingen zóó schikt en regelt, dat ze zijn uitverkorenen ten goede komen, zoo het goed als het kwaad. Men neemt dan het Besluit Gods veel te eng en te beperkt, en laat voorts de Voorzienigheid Gods er bij komen, om het ontbrekende aan te vullen. Het is dan alsof onze zaligheid gewerkt wordt door Gods Raad, buiten zijn Voorzienigheid, en alsof ons gewone leven beheerscht wordt door zijn Voorzienigheid, afgezien van zijn Raad. Beide komen dan naast elkander te staan, als de twee bronnen waaruit de zorg voor ons leven voortvloeit: de Raad Gods als de bron *voor ons eeuwig heil*, en de Voorzienigheid Gods als de bron van ons wel en wee *in dit aardsche leven*. Juist zoo echter stuiten we dan op dat gevaarlijk dualisme, waardoor ons geloof langs twee paden uiteengaat, en de eenheid in het bestel Gods niet meer gevoeld wordt.

Uitgangspunt voor alle juist inzicht in de Voorzienigheid Gods moet daarom zijn de belijdenis, dat de Raad en de Besluiten Gods *alomvattend* zijn, wat zeggen wil, dat de eeuwige Raad Gods over *alle* dingen gaat, en dat er niets te noemen of te bedenken is, hetzij groot of klein, dat niet in die Besluiten Gods is opgenomen, ja, sterker nog, uit die Besluiten Gods voortkomt. Ongetwijfeld is er ook in dien Raad Gods perspectief, d. w. z. dat het ééne stuk uit die Besluiten veel gewichtiger is, en meer het geheel beheerscht, dan het andere, hetwelk slechts op één persoon of op een geval betrekking heeft, maar uitzonderen moogt ge van dien Raad Gods *niets*. Of er bij warm weder een enkele spreeuw of musch meer of minder dood van de takken valt, is zeer zeker al zeer onbelangrijk voor de wereldhistorie, en toch *kan* ook dat dood neervallen van dat waardeloos vogelken niet plaats grijpen zonder *den wil* van God, en die wil van God *kan* niet anders werken dan uit zijn Besluit. Of in Afrika twee vechtende negers elkaar een bos haar uit het hoofd trekken, is, op zichzelf genomen, voor den gang der dingen zonder de minste beteekenis, en toch leert Jezus ons, dat God zelfs de haren onzes hoofds, en dus ook van die twee negers, alle geteld heeft. Wat wij, schroomvallig en vreezende oneerbiedig te zijn, niet zouden durven zeggen, heeft geen minder dan Jezus zelf klaar en duidelijk uitgesproken: er is niets dat buiten God omgaat, en er is niets dat ge sluiten moogt buiten zijn besluitenden wil, d. i. buiten zijn eeuwigen Raad. Wie het anders zegt, verbreekt terstond het noodzakelijk en organisch verband, dat er tusschen *alle* dingen onderling bestaat; hij miskent de eenheid van Gods schepping, en verlaagt ze tot een ineengezet werktuig, tot een mechanisme, zooals wij menschen dat maken.

Op dit verschil tusschen een ineengezet mechanisme en een innerlijk saamhangend organisme moet te scherper gelet, naar gelang dit verschil

vroeger te veel over het hoofd is gezien, en dankbaar erkent dient, dat vooral onze eeuw eerst het volle klare licht over het wezen en de beteekenis van „het organisme" heeft doen opgaan. Immers wat God werkt en wat de mensch werkt, wordt niet beter dan juist door deze tegenstelling onderscheiden. Ruikers en bouquetten maken wij, menschen, God doet bloemen groeien, en wat is nu tusschen die beide anders het verschil, dan dat wij bloemen plukken, en die losse bloemen naar zekere orde van grootte en tint bij elkander voegen en schikken, en saambinden met koord, garen of ijzerdraad. Wij kunnen geen ruiker maken, als we de bloem niet eerst vinden. Voorts kunnen we niets doen dan ze los bijeenvoegen of saambinden. En als zoo de ruiker gereed is en de zinnen bekoort, duurt het één, twee dagen, en diezelfde ruiker verwelkt, en wordt al spoedig zoo wanvormig en kwaad-riekend, dat we hem uit ons vertrek verwijderen en op den mesthoop werpen. Maar God doet bloemen *groeien*. Hij zet die bloemen niet ineen uit blaadjes en steeltjes en stampertjes, zooals te werk gaat wie kunstbloemen toovert uit papier, maar Hij laat die bloemen zich ontplooien uit een knop, dien knop aan een steel of stengel uitbotten, dien stengel opschieten uit een kiem, die kiem uit een korrel opkomen, en die korrel had Hij zich bereid uit een vorige bloem, die Hij evenzoo organisch bereid had. En als straks die bloem haar dagen heeft uitgebloeid, dan zet die bloem vrucht, en in die vrucht nieuw zaad, en uit dat zaad kweekt God straks weer nieuwe bloemen, onderwijl evenzoo aan den ouden stengel bij het weerkeeren van de lente nieuwe knoppen uitbotten. En dat nu, of iets ook maar, dat er naar lijkt, kunnen wij menschen nooit. Ook niet de hovenier, bloemist of boomkweeker. Want wel kan de mensch bepalen wat soort bloemen hij in zijn gaarde wil zien wassen, en ook kan hij de soorten van bloemen kruisen, maar voor het groeien en bloeien zelf staat hij onmachtig. Dat komt uit de natuur alleen, en wat is de natuur anders dan de almogende kracht Gods? Ons werk blijft altoos de dingen ineen te zetten, althans waar het de zichtbare dingen geldt, en alleen op geestelijk gebied heeft God aan zijn beelddrager iets van de heerlijkheid van het organische medegedeeld, de denker en de zanger denken en zingen niet mechanisch maar organisch, doch zoo dat ze alleen denken en zingen kunnen, zoo God, de Bron en Werker van al het organische in hun denken of verbeelden organisch inwerkt.

Maar is nu alzoo het organische het eigen merk van het werken Gods, dan spreekt het toch vanzelf, dat ge de heerlijkheid van den Raad Gods ten eenemale miskent, zoo ge u dien eeuwigen Raad denkt als een aaneenrijging van losse op zichzelf staande besluiten. En toch dit is het, wat

men zoo vaak doet. Zoo verstaat men dan, om nu het hoogste te nemen, den Raad Gods in het stuk der uitverkiezing, als een lijst van losse namen. Alleen uitverkoren personen komen daarop voor, en staan op die lijst onder of naast elkaar. Leert nu daarentegen de Heilige Schrift u, dat de uitverkorenen leden van één lichaam zijn, en onder één hoofd bijeenhooren, één geheel uitmakende, en dat wel zoo, dat alle verkorenen uit éénzelfde menschelijk geslacht zijn, en in den éénen Christus worden ingelijfd, om een plant met hem te zijn en als leden van eenzelfde lichaam in onderling levensverband te staan, dan voelt ge toch zelf wel dat ge die eenheid van het lichaam, die eenheid in Christus, dat onderling saâmhooren en één zijn niet van Gods Raad *kunt* uitsluiten. Beide moet dus in Gods Raad liggen, én dat deze enkelen, bepaalde personen, de uitverkoren leden van het lichaam zijn, én dat deze bestaan zullen als saâm één lichaam uitmakende. Zoowel het *lichaam* als de *leden* van dat lichaam, moeten dus in Gods Raad vaststaan. En daar nu een lichaam niet ontstaat doordien ge eenige leden bijeenvoegt of in elkaar zet, maar de leden opkomen uit wat de wortel en de kiem van het lichaam is, moeten die *leden* zoowel als het *lichaam* van Christus zelf, in Gods Raad organisch gedacht en voorbepaald zijn. Uitverkoren, ja, maar uitverkoren *in Hem*, d. i. in den Christus.

Geldt dit nu in het geestelijke, dan geldt het natuurlijk evenzoo in het *niet*-geestelijke, en evenzoo ook bij het verband van dit niet-geestelijke met het geestelijke. Ge kunt niet zeggen, dat in de Besluiten Gods wel uw ziel voorzien is, maar niet uw lichaam. Reeds het diepe verschil tusschen het manlijke en het vrouwlijke onder menschen wijst dit uit; en zelfs is het lichaam van een Hottentot zoo in het oog loopend van het lichaam van den Europeaan onderscheiden, dat niemand zeggen zal, dat God de zielen onverschillig in dit of dat lichaam heeft doen inwonen. Een ieder stemt toe, dat er ook van ons lichaam, o, zooveel voor ons afhangt. En evenmin kunt ge beweren, dat wel uw ziel op zichzelve en uw lichaam op zichzelf voorbeschikt is, maar dat het verband en de saamhang tusschen beide onverschillig zou zijn. Vraag het maar aan een doove of aan een blindgeborene, hoe *zoo* klein defect, als zijn doofheid of blindheid veroorzaakte, heel de ontwikkeling van zijn zieleleven beheerscht. Datzelfde geldt van het geslacht waaruit ge geboren zijt, of wie weet niet, hoe sterk het leven van ons voorgeslacht in onze neigingen en gewoonten nawerkt? Het geldt evenzoo van onze omgeving en van den levenskring waarin we geplaatst zijn. Een Eskimo staat aan heel andere verleidingen bloot dan een inwoner van een groote wereldstad. Op het platteland is de strijd der geesten een veelszins andere dan op het kantoor of op de beurs van onze koopsteden. Kortom, de saamwerking, het verband houdt nergens op, maar gaat overal door. Er is letterlijk niets dat niet invloed kan uitoefenen, en die invloeden worden geoefend zoowel door het kleinste als door het

grootste. Reeds wezen we op de lichamelijk nauw te constateeren oorzaak van veler doofheid, maar diezelfde regel gaat overal door. De Syriër, die Achab doodschoot, mikte niet op hem, maar zijn pijl doorboorde Achab het hart. Wat bepaalt nu het punt waar een pijl aankomt? Eén millimeter naar links of rechts op de pees, maakt op verren afstand een verschil van tien man. Het zus of zoo zuigen van den wind geeft afwijking naar rechts of naar links. En toch besliste het voor leven en dood. Voor den dood van een gewichtig persoon, want Achab was koning. Voor de verlossing van Gods volk, want Achab was de wederpartijder van Jehova en de zijnen. Ge kunt u in Gods Raad alzoo geen bestel over Israël denken, of er moet ook in bepaald zijn, wat wind dien dag en dat uur op die plek zou waaien, en hoe sterk de kracht van dien wind zou zijn. En zoo is het in alles. Er is niets zoo klein of het kan van ver reikenden invloed zijn. Het zus of zoo kantelen van den lotsteen in de vaas kan bij loting over een menschenleven beslissen. Dat lot nu wordt in den schoot geworpen, maar het beleid daarvan is bij den Heere. Niet een tusschenkomend beleid, maar een beleid dat van eeuwigheid voorzien en bedoeld is, en omdat het aldus voorzien is, nu ook aldus komt. Onze slotsom kan daarom geen andere wezen, dan dat van Gods Raad en van Gods Besluiten niets, niets in den hemel en niets op aarde, niets op zon, maan of sterren, niets in het delfstoffenrijk, niets in het plantenrijk, niets in het rijk der dieren, en veel minder onder menschen kan uitgesloten zijn, niets wat hun ziel, niets wat hun lichaam, niets wat hun levenslot, niets wat hun geslacht, of ook heel de historie der menschheid aangaat. Een resultaat waaruit dan vanzelf volgt, dat dus ook dat geheele terrein, dat men gemeenlijk de Voorzienigheid Gods toewijst, even beslist in Gods Raad moet zijn opgenomen, als de beslissing over ons toekomstig heil. In de Besluiten Gods zijn niet alleen de uitkomsten, maar ook de oorzaken bepaald. Iets wat wel niet anders kon, daar immers de uitkomsten de oorzaken eischen en onderstellen. Doch is dit zoo, dan volgt hieruit ook, dat de Voorzienigheid Gods nooit beteekenen kan, een middenin den tijd *vooruit* zien van opkomende nooden; dit alles toch ligt in het Raadsbesluit; maar dat het hoogstens alleen zijn *kan*, een *voorzien*, maar dan krachtens het Raadsbesluit, in al wat krachtens dat Raadsbesluit vraagt om verzorging.

XLIX.

Transcendentie en Immanentie.

> Daartoe is dit in uwe oogen nog klein geweest, Heere HEERE, maar Gij hebt ook over het huis uws knechts gesproken tot van verre henen, en dit naar de wet der menschen, Heere HEERE. 2 SAMUËL 7 : 19.

Dat niet op de Voorzienigheid Gods al zulk *vooruitzien* van de dingen die komen moeten, als tot de *Besluiten* Gods behoort, mag worden overgedragen, zal na het voorafgaand betoog niet meer worden betwist. Geheel het denkbeeld, alsof de dingen der wereld uit zichzelf liepen, en dus ten gevolge der zonde telkens in het honderd zouden loopen; maar dat God nu, even dikwijls vooruitziende wat te wachten stond, nog in aller ijl maatregelen nam, om wat dreigde, te voorkomen, moet opzijgezet. In het eeuwig Besluit ligt alles vast. In het Besluit *is* alle ding vooruitgezien. En in dat zelfde Besluit is tevens alle middel beraamd en verzekerd, om wat komen moet te doen komen. Verstoring van orde, tegen dat Besluit in, is ondenkbaar, en even ondenkbaar een herstel van de oorspronkelijke orde, waarvan niet geheel het plan, en elk middel voor de verwezenlijking van dat plan, in het Besluit begrepen zou zijn. Na het Besluit is een *tweede* vooruitzien alzoo onmogelijk, en al wat daarna komen kan, en stellig komt, is dat God almachtiglijk zijn van eeuwigheid af genomen Besluit uitvoert. Valt alzoo uit het begrip Voorzienigheid alle *vooruitzien* weg, zelfs mag niet gezegd worden, dat God in het Besluit de toekomende dingen vooruit gezien heeft, als *buiten zichzelven door Hem waargenomen*. Met hand en tand hebben onze vaderen in het Arminianisme steeds deze verkeerde voorstelling van de „kennisse Gods" bestreden. De Arminianen wilden het zoo, om hun leer van het „vooruit geziene geloof" staande te houden. De Verkiezing had dan plaats gehad, niet *opdat* de verkorenen tot geloof zouden komen, maar *omdat God vooruitgezien had*, dat zij zich tot geloof schikken zouden. God had dan vooruit waargenomen, nog lang eer de personen geboren werden, wie het geloof zou aannemen en wie het geloof zou verwerpen, en alleen die eersten had Hij nu op grond van dat vooruit geziene geloof, uitverkoren. Een gedrochtelijke voorstelling waartegenover onze vaderen, op grond van Gods Woord steeds staande hielden, dat Gods kennisse *uit zijn Besluit* komt, en niet uit de waarneming der dingen, juist zooals een veldheer weet, hoe zijn troepen marcheeren, niet omdat hij ze bespiedt en begluurt, maar uit het plan van den veldtocht dat hij zelf gemaakt en uit het commando dat hij zelf gegeven heeft; er

voorts bijvoegende, dat „vooruit zien wat gebeuren zal" nog wel zin heeft voor een profeet, omdat hij ziet wat God hem toont in zijn Raad, maar een volstrekt ijdele en zinlooze gedachte is, zoodra ge buiten Gods Raad rekent, want dat er buiten dien Raad in de toekomst eenvoudig *niets*, *niets* onder wat vorm of naam ook is of bestaat, en dat waar *niets* is, niemand, en ook God niet, *wat er niet is*, kan waarnemen. Diep hebben we er ons alzoo van te doordringen, dat heel dat nevendenkbeeld van *vooruit* een zaak zien, en er uit dien hoofde *vooruit* maatregelen voor nemen, en op die wijs er op het gegeven oogenblik in *voorzien*, hier ten eenenmale moet worden losgelaten, en dat zelfs als we teruggaan op het Raadsbesluit Gods, ook daarin niet is een vooruit zien van nooden, om voor die komende nooden de verzorging voor te bereiden, maar dat omgekeerd, *het einddoel* door God zelven is gezet, en dat alle middelen eveneens door Hem beschikt zijn, om dat *einddoel* gewisselijk te doen bereiken. De naam „Voorzienigheid" staat hier dus werkelijk aan het juist begrip in den weg, maar nu desniettemin die naam van „Voorzienigheid" eenmaal zoo volstrekten ingang vond, dat er niet aan te denken valt, hem door een beteren naam te vervangen, is het te meer noodig, tegen al wat men uit dien naam zou willen afleiden, zoo ernstig mogelijk te waarschuwen. Wat wij Voorzienigheid noemen is niets dan *uitvoering* van het Besluit door de instandhouding en regeering aller dingen.

Verheeld mag intusschen niet, dat het voor ons gevoel, naar onze menschelijke opvatting gerekend, gedurig anders komt te staan, en dat er voor dit ons menschelijk besef iets rijks en vertroostends in ligt, om die voorstelling als van een Vaderlijk ons verzellende zorge vast te houden. In onze betrekking met God heeft alles twee zijden, en kan alle ding op tweeërlei wijze worden voorgesteld: eerst zooals het van Gods zijde zich voordoet, en daarna hoe het zich voordoet in ons menschelijk bewustzijn. De Heilige Schrift zelve herinnert ons aan die dubbele voorstelling, als ze gewaagt van een Goddelijk *berouw*. Dan toch betuigt ze ons de eene maal, dat „het den Heere berouwde van zijn knechten"; maar forsch betuigt ze hier tegen in een ander maal, dat „de Heere geen mensch is, dat Hem iets zou berouwen". Tegenspraak, zegt nu de onoordeelkundige vitter, en de vijand der Heilige Schrift maakt van zulke tegenstellingen gebruik, om den onnadenkenden aarzelaar en twijfelaar van het geloof aan de Heilige Schrift af te leiden. Toch is niets natuurlijker en eenvoudiger dan het voorkomen in éénzelfde Schriftuur van die tweeërlei schijnbaar zoo tegenstrijdige uitspraak. Ook hier toch kan men dezelfde zaak van twee zijden bezien: van de zijde Gods en van de zijde des menschen. Stelt men zich nu, het zij met eerbied gezegd, op het standpunt van God, dan is zijn Raad onver-

anderlijk, is onveranderlijk zijn Wezen, en is het dwaasheid van berouw in God te spreken. Spreken we daarentegen als menschen van ons standpunt, hooren we eerst de bedreiging van Gods toorn aan, en voelen we ons daarna verkwikt door de afwending van het oordeel en het intreden der ontfermingen, dan kunnen wij, menschen, naar onze menschelijke voorstelling dit niet anders uitdrukken, dan door te zeggen, dat het God berouwd heeft van het kwaad, dat Hij had aangekondigd over zijn volk te brengen. Zelfs in de verhouding van een aardsch vader tot zijn kind vinden we dezelfde tegenstelling. Als een kind niet ten goede wil, zal een vader inzien, dat als laatste middel om het van zijn boozen toeleg af te keeren, een hoogst ernstige bedreiging moet gebezigd worden. Die bedreiging bezigt hij dan ook, niet zoozeer met de bedoeling, om het daartoe te laten komen, maar in het stil vertrouwen, dat juist die bedreiging reeds de gewenschte uitwerking zal hebben, en haar uitvoering overbodig zal maken. Toch speelt hij dan niet met zijn kind. Neen, zoo zijn kind niet keert, *zal* het er toe komen, en juist die ernst van het vaderlijk woord *heeft* dan de gewenschte uitwerking. Zijn vaderlijke toorn grijpt het kinderhart aan. Het kind keert om, en hierdoor is de vaderlijke toorn ontwapend. Zoo en niet anders zien we nu God ook met zijn volk omgaan. Hij behandelt zijn volk geheel op de manier van zulk een ernstig gestemd vader. Hij vermaant eerst, en helpt dat niet, dan vertoornt Hij zich en dreigt; maar als dan juist die hooggaande verbolgenheid, en dat dreigen van zijn toorn, het hart des volks heeft omgekeerd, dan laat ook God van de dreiging af, keert zich weer in ontferming tot de zijnen, en in dien zin nu heet het, dat God berouw heeft gehad van het kwaad dat Hij gedreigd had over zijn volk te brengen.

En zeg nu niet, dat we dan het veiligst gaan met die menschelijke voorstelling op zij te zetten en uit te bannen, om ons alleen te houden aan de voorstelling die voor God zelven geldt, want daarmeê zoudt ge een wezenlijk en onmisbaar bestanddeel van de Openbaring in haar *opvoedend* karakter prijsgeven; iets waaraan meer dan één Gereformeerde zich maar al te lichtvaardig bezondigd heeft. Gelijk wie met een vreemde spreekt, zijn eigen gedachten moet overzetten in diens taal om door hem verstaan te worden, en ook gij, als ge met een klein kind spreekt, u uit hebt te drukken op zulk een wijze als in de kinderwereld verstaanbaar is, zoo ook kan het niet anders, of God moest, om met ons menschen te handelen, zich tot ons wenden en met ons omgaan op menschelijke wijze. Dat is zijn nederbuigende goedheid, maar een nederbuigendheid van zijn liefde, die onmisbaar was, om op ons te kunnen inwerken. Niemand verstaat, zegt de apostel, wat des menschen is, dan de geest des menschen die in hem is. Niet God is beperkt, maar wij zijn beperkt. Goddelijke dingen kunnen alleen dan op ons inwerken, als *ze* ons op menschelijke wijze worden aangebracht. En dat God op zulk een wijze met ons *kan* omgaan, verklaart

zich vanzelf uit het feit, dat Hij zelf ons als mensch geschapen heeft, en dus den menschelijken aard voor ons bedacht en in ons verwerkelijkt heeft. Op menschelijke wijze tot ons naderende, gaat Hij dus niet in een vorm in, die Hem vreemd, maar in een vorm die Hij zelf voor ons bedacht en beschikt heeft. Nu zou niets meer doodend op ons geestelijk leven hebben ingewerkt, dan zoo God de Heere heel het boek der Raadsbesluiten voor ons had opengelegd. Lezend wat daarin stond, zou ons alle moed ontzonken, alle veerkracht in ons gebroken zijn, en alle ontwikkeling in ons zijn gestuit. Opzettelijk zijn daarom de dingen van Gods eeuwigen Raad voor ons verborgen gehouden. Voor ons staat dus heel onze toekomst *onzeker*, niettegenstaande ze bij God volkomen zeker is en vaststaat. En nu komt in die onzekerheid God met gebod, met zijn vermaan, met zijn bedreiging van straf en met zijn toezegging van loon tot ons, om ons op die wijs, naar menschelijken aard, te prikkelen en te ontwikkelen, en al zulks doet God even wezenlijk en meenens en ernstig, als gij volkomen ernstig zijt in uw spreken met een klein kind, ook al drukt ge u uit in woorden, die ge voor uzelven en voor uws gelijken niet bezigen zoudt.

Onder dit alles nu werkt niets anders dan de voor ons onverzoenlijke tegenstelling tusschen het *eeuwige* in God, en het *tijdelijke* in ons menschelijk aanzijn. God *is*, wij *worden*. Zijn naam is Jehovah, d. i. Ik ben die Ik ben, Ik zal zijn die Ik zijn zal. Bij Hem is geen verandering, noch schaduw van omkeering. In God overgang, wording, een proces te denken, is den Drieëenige loslaten en zich werpen in de armen van het gevaarlijkst Pantheïsme. Maar zoo is ons aanzijn niet. Wij blijven geen oogenblik dezelfde. Wij veranderen gestadig. *Ons* leven is een bestendig *worden*. Voortgaand proces is de eisch van heel onze existentie. Dat *zijn* in God en dat *worden* in ons menschen, dat *eeuwige* in God en dat wisselend-*tijdelijke* in ons menschen, staat dus lijnrecht tegen elkander over. Hier is geen brug te leggen. Wij kunnen ons niet in een eeuwig onveranderlijk *zijn* indenken. Van onze zijde ontbreekt ons zelfs de mogelijkheid, om ons in het eeuwige Gods te verplaatsen. Maar wel kan God, die zelf den tijd schiep, ons ten behoeve, in zijn openbaring aan ons, uit het eeuwige in het tijdelijke overgaan, en zich in allerlei overgangen aan ons bekend maken. Daar tusschen in moet dan wel telkens een herinnering aan het eeuwige en onveranderlijke van het Goddelijke *zijn* worden ingevlochten, opdat wij Hem als Jehovah, als zijnde die Hij is en zijn zal, vreezen en eeren zouden, maar in zijn omgang met zijn volk, treedt de Almachtige gedurig uit dat Eeuwige in het tijdelijke en veranderlijke over, schikt zich naar onzen menschelijken aard, en gedraagt zich alsof Hij als mensch met ons sprak en omging. Een nederbuigende goedheid Gods, die ten slotte in

de Vleeschwording van het Woord voleind is, toen God zelf in onze menschelijke natuur onder ons verschenen is, en als mensch met ons menschen sprak en verkeerde. Het is dan ook een fout, zoo men dit belangrijk deel van den Schriftinhoud eenvoudig als gebrekkelijke, Oud-Testamentische voorstelling opzijzet. We hebben hier niet alleen met voorstelling, maar met hooge werkelijkheid te doen. Alzoo *heeft* God met zijn volk verkeerd en verkeert Hij nog met de zijnen, en de waarlijk opvoedende kracht der Openbaring gaat alleen dan op uw ziel uit, indien ge alzoo het gebod en het vermaan opvat, in dien zin de bedreiging van straf en de voorspiegeling van loon ernstig verstaat, en er u in uw gedragingen door laat bewerken en door laat beheerschen.

Breng dit nu op het stuk der Voorzienigheid over, en ge zult verstaan, wat we in den aanvang van dit artikel zeiden, dat voor ons menschelijk besef de voorstelling van een alles vooruitziend Verzorger en alles verzorgend Helper, zoo rijk aan vertroosting is. De wetenschap dat we in de hand zijn van een God, „die alles ten onzen beste keeren zal, en die zulks doen *kan* als een almachtig God, en doen *wil* als een getrouw Vader," is de rust voor ons hart en de bron van onze levenskracht. Niet alsof we daarom den raad Gods opzij wilden zetten, of zijn Besluit onvast zouden willen maken, maar overmits voor *ons* besef ons leven niet uit die Besluiten geleefd wordt. Zeker, we weten vastelijk dat in die Besluiten, en in die Besluiten alleen, de grondslag ligt, waarop heel onze existentie rust, en gelooven van harte, dat eens blijken zal, hoe heel ons leven niets geweest is, dan de uitvoering van het program, dat voor ons persoonlijk leven in die Besluiten van alle eeuwigheid af was vastgesteld. Alleen maar daaruit *werkt* ge niet, daaruit moogt ge niet *willen* werken, en daaruit *kunt* ge niet werken, om de alles afdoende reden, dat ge dit program van uw leven niet kent. Het is bij God. Het staat in zijn Boek. Maar in dat Boek zijns Raads kunt gij niet lezen. Als dus weer een nieuwe morgen voor u aanbreekt, denkt ge niet: „Aldus staat in het Besluit, dat ik dezen dag zal doorbrengen, en zoo zal ik dan ook handelen," maar, niets van dat Besluit afwetende, begint ge met uw taak in te denken, na te gaan, wat u te doen staat, u uw plicht voor oogen te stellen, en onder de inmenging van allerlei invloeden en omstandigheden, dienovereenkomstig te handelen. Wie uit het Besluit wilde handelen, zou bij de pakken blijven neerzitten en niets doen; of wie zal bouwen naar een verzegeld bestek? Ons werkelijk leven van elken morgen en elken avond, en van elken middag die daar tusschen ligt, doorleven we dus niet als ons toevloeiende uit het Besluit, maar als opkomende uit de roerselen van ons hart, uit den drang der omstandigheden, en uit de tot ons komende roepstem. Van achteren belijden we dan wel, dat het alles alzoo in Gods Raad vaststond en besteld was, maar God werkte het in ons niet regelrecht, niet rechtstreeks

uit dien Raad, maar door allerlei roerselen, prikkelen, invloeden en roepstemmen op ons te doen werken, waardoor Hij zijn Raad uitvoert, maar die voor ons de eenige beweegredenen van ons doen en laten worden. Het gaat dus in het minst niet aan te zeggen, dat dit slechts menschelijke voorstelling is. Integendeel, zoo alleen is onze menschelijke realiteit. Zoo bestaan we. Zoo leven we. Zoo glijden we van den eenen dag in den anderen over. Zoo en niet anders kennen we ons leven; en van al wat in Gods Besluiten over ons leven, van jaar tot jaar, ja, zelfs over den dag van onzen dood staat, weten we, tot het Besluit gebaard heeft, eenvoudig niets.

Hebben *wij* nu door de zonde het Boek van Gods Raad voor ons verzegeld? Had God bedoeld, ons uit de Besluiten te laten leven? En is het alleen ten gevolge der zonde, dat het Boek der Besluiten voor ons gesloten werd, zoodat we nu dwalen in het onzekere, als gevolg van eigen schuld? Stellig neen. Reeds het proefgebod aan Adam gegeven bewijst het tegendeel. Toen was er nog geen zonde, en toch ook in dien onzondigen toestand leest Adam zijn toekomst *niet* van het Besluit af, maar weeft zelf aan dien draad onder de heerschappij van het gebod. Het is dus niet bij vergissing, noch ook ten gevolge van onze zonde, dat het Besluit voor ons verborgen is. Integendeel, zoo was van den aanvang af Gods wil over ons. Het Besluit zelf hield in, dat het Besluit ons verborgen zou blijven, tot het geschied was. God zelf, die ons schiep, heeft derhalve onze menschelijke natuur alzoo beschikt, en ons menschelijk leven alzoo besteld, dat we, buiten alle kennisse van het Besluit om, elken morgen ons leven zouden voortzetten, uit ons verleden, door de beweegkracht van ons hart, onder eigen nadenken, dank zij de veerkracht van onzen wil, en bij dit alles geleid door zijn gebod en vermaan, bedreiging en belofte, en in verband met al die omstandigheden en onder de inwerking van al die invloeden, waarin zijn bestel ons verwikkelen zou. Dat het alzoo is, is dus geen toeval, geen verbeelding onzerzijds, maar *is* zoo en *moet* zoo zijn, omdat Hij, de Heere, het alzoo over ons verordineerd heeft.

Hieruit nu vloeit voort, dat wij practisch in ons leven de Voorzienigheid Gods niet anders kunnen genieten, dan als een macht die ons leven draagt, over dit leven waakt, heel dit leven verzorgt, en er de uitkomsten voor bereidt. Uw gebed elken morgen is van het geloof aan die trouwe, wakende, het al verzorgende liefde uw Vaders de telkens wederkeerende uiting. Gij zijt en blijft mensch en kunt daarom niet elken morgen heel uw leven overzien. Gij staat telkens voor een stuk van uw leven, het nauwst voor dat kleine stuk van dien éénen dag, die weer voor u opging. Gij trekt dus uw aandacht saam op de nooden van dien éénen dag, op wat dien dag u wacht en u zal voorkomen, op wat voor dien éénen dag uw hart beklemt

en u zorge baart; en nu, uw onmacht om dat alles zelf te beheerschen en in dat alles zelf te voorzien, gevoelende, buigt ge u eerbiedig neder, om in te roepen de hulpe van den almachtigen God, in wiens hand ge zijt, en die immer machtig is u uit elken nood te redden. Dat is de glans van de liefde Gods, die zich over heel uw leven uitspreidt, en daar geniet, daar rust ge in, daarin verheugt ge u, dat brengt u troost en doet hooger vrede in uw ziel dalen; en wezenlijk te beklagen is de starre denker, die den kinderlijken smaak, om alzoo rijk in zijn God te zijn, verloor.

Wat we over het averechtsche in de gewone voorstelling van Gods Voorzienigheid schreven, had dus, gelijk men ziet, in het minst niet de bedoeling, om deze rijke vertroosting uit het leven weg te nemen. Integendeel, juist door deze voorstelling als een door God zelf gewilde *menschelijke vertolking* van zijn Voorzienig bestel te omschrijven, hergaven we aan dit rijke, vertroostende karakter van deze voorstelling vastheid en zekerheid, en sneden we af alle betweterij, die ons, ter wille der Besluiten, dezen troost rooven zou. We zijn en blijven menschen, en kunnen niet anders dan op menschelijke wijze en in menschelijken vorm, en in menschelijke taal, de zaligheden onzes Gods genieten. Wat Jezus van de leliën des velds en de vogelen des hemels sprak, om ons te bewijzen, dat we niet voor den morgen bezorgd zouden zijn, bevestigt dit dan ook in den meest letterlijken zin.

Alleen maar, ge moogt dan ook nooit vergeten, dat dit *menschelijke vertolking* is, en nooit voet geven aan de gedachte, alsof het deswege nu ook alzoo voor God bestond; en toch dit juist is de fout, waarin men vervallen is. Als een wijs man in kinderlijken vorm en in kinderlijke taal met een klein kind omgaat, mag niemand daaruit afleiden, dat dus deze wijze man zelf zóó denkt, zóó tot zichzelven spreekt, en alzoo voor zichzelven bestaat. Steeds moet in het oog worden gehouden, dat we hier met een vertolking te doen hebben, en dat we om over hem, die aldus spreekt, zelven te oordeelen, weer uit de *vertolking* tot zijn eigen oorspronkelijke taal hebben op te klimmen. Waar alzoo in de stelselmatige godgeleerdheid of, gelijk men het noemt, in de Dogmatiek, sprake komt van het *werk Gods*, en men dat *werk Gods* ook als „onderhoudend en regeerend werk” zal indenken en uiteenzetten, moet men uit de vertolking op het oorspronkelijke teruggaan. Wie dat anders doet en dan nog blijft redeneeren uit onze menschelijke ervaring, maakt zich van God een menschelijke voorstelling, die met zijn Wezen en zijn werken geheel in strijd is. Zoo zouden we wel moeten te werk gaan, zoo ons geen openbaring van de kennisse Gods was gegeven, en zij die deze missen, gaan dan ook zoo en niet anders te werk. Maar ons is die openbaring gegeven. God heeft iets van de majesteit van

zijn heilig doen ons medegedeeld. Hij heeft ons in staat gesteld om iets te verstaan en te begrijpen van de vastheid en onveranderlijkheid waarmede Hij in al wat onder menschen keert en wisselt, zijn heiligen wil doorzet. En dit zoo zijnde, hebben wij het recht niet meer, om de kennisse Gods uit onze menschelijke vertolking van zijn doen te putten, maar staan we onder de *verplichting*, om te rade te gaan met wat Hij zelf omtrent zijn eeuwig doen ons geopenbaard heeft. Waar het te doen is om de bezieling van ons persoonlijk leven, kunnen we niet met de Besluiten Gods rekenen, omdat niet zijn verborgen, maar zijn geopenbaarde wil richtsnoer is. Maar als we handelen van de kennisse Gods, en zijn eeuwig doen, gelijk het van Hemzelven uitgaat, bespreken, dan mogen we zijn Besluiten niet voorbijgaan, maar moet bij elke uiteenzetting der Voorzienigheid altoos op de Besluiten die daar achter liggen en die er drijfkracht van uitmaken, worden teruggegaan.

Het is ook hier Gods immanentie en Gods transcendentie. Gods immanentie ziet op zijn inwerking in ons leven, en die heeft altoos plaats naar den aard des menschen is. Dan spreekt *onze Vader* ons toe, zooals wij zijn kinderen dit behoeven, en genieten we in zijn Vadertrouw. Maar diezelfde Vader, die ons elken dag van ons leven opzoekt, en die met ons als zijn lieve kinderen handelt, is en blijft toch altoos de transcendente Gods, d. i. onze Vader, ja, maar *die in de hemelen* is, „opdat we van de majesteit Gods niet aardschelijk denken zouden". Daartoe opklimmende, verheffen we ons alzoo boven ons eigen leven, met al zijn kleine wederwaardigheden, tot dat hooge Goddelijke gezichtspunt, van waaruit het geheel als één machtige éénheid wordt overzien, en dan valt alle menschelijke vorm, alle „aardschelijk denken" weg, en ontsluit zich voor ons die Oneindige majesteit, die het alles schiep en het alles in stand houdt en het alles regeert, en het alzoo alles worden en gaan laat naar zijn eeuwigen Raad. Wie nu om den Vader *in de hemelen* de trouw en de liefde *zijns Vaders* voorbijziet, maakt zijn leven arm, zijn hart koud, en zijn toekomst angstig; maar ook wie omdat God zijn Vader is, vergeet dat Hij *in de hemelen* troont, vervalt in een ziekelijk geloof, dat op sentiment en verbrokkeling drijft, en sluit moedwillig den weg, die hem opleidt tot die volzalige aanbidding, waarin alleen de waarachtige kennisse Gods genoten wordt.

God is en blijft „onze Vader", maar „in de hemelen", en waar het „Uw wil geschiede" het zielsoog op Gods geopenbaarden wil richt, gaat vooraf het „Uw naam worde geheiligd", opdat de majesteit Gods niet door de nevelen van onze menschelijke existentie verdonkerd worde.

L.

Voorzienigheid en Schepping.

Uwe getrouwigheid is van geslachte tot geslachte; Gij hebt de aarde vastgemaakt, en zij blijft staan.

PSALM 119 : 90.

Staat alzoo vast, dat de vooruitziende en voorziende beschikking over en voor alle ding in het Raadsbesluit Gods ligt, en dat de dusgenaamde „Voorzienigheid Gods" veelmeer een *uitvoering* van het Besluit is, die op dat Besluit *terugziet* en het verwerkelijkt, toch dekt de naam *Voorzienigheid* slechts *een deel* dezer uitvoering, niet die uitvoering *geheel*. Veeleer ligt de uitvoering van het Raadsbesluit in drie stukken: 1°. in de Schepping, 2°. in de Voorzienigheid en 3°. in het Eeuwige leven. Dit drukken we met opzet zóó uit, om scherpe grenzen te trekken, en duidelijk te doen uitkomen, wat, naar de opvatting der kerk *wel*, en wat *niet* onder het begrip „Voorzienigheid" valt. En dan is dit begrip van twee kanten begrensd en beperkt. Ten eerste *van achteren*, want nooit is in het stuk der „Voorzienigheid" gehandeld van het Eeuwige leven of van het Rijk der heerlijkheid, en steeds is bij dat leerstuk uitsluitend ter sprake gekomen het werk Gods dat aan de herschepping der wereld voorafgaat. Natuurlijk is deze begrenzing, zoo men wil, wilkeurig, want de „instandhouding en de regeling aller dingen" gaat in het eeuwige leven evenzoo door. Overmits echter de bespreking van wat onder dat leerstuk thuis hoort, steeds practisch op onze bestaande toestanden gericht was, en met name op een toestand waarin de zonde voortkankerde en als gevolg van de zonde allerlei storing, tegenstand en ellende voorkwam, is het volkomen begrijpelijk, dat men het Rijk der heerlijkheid meer bij de „leer der laatste dingen" behandelde; iets waarop we in een volgend artikel terugkomen. Doch ook hieruit blijkt dan opnieuw, hoe geheel *onderwerpelijk* dit Voorzienigheidsbegrip genomen werd. Het werd genomen, en leeft nog in de gemeente, bijna uitsluitend naar onze menschelijke voorstelling, over den loop en gang der dingen.

Al spreekt het dan ook vanzelf, dat de „instandhouding en regeering aller dingen" zonder einde doorgaat, zoolang er dingen bestaan zullen, zoo is het toch te vatten en te verstaan, dat deze instandhouding en regeering een geheel ander karakter draagt, zoolang de worsteling en de tegenstand aanhoudt, en een geheel ander karakter zal erlangen, als eens het Rijk van eeuwigen vrede zal zijn ingegaan. Dan zal alle strijd een einde hebben

genomen, en alle aanzijn en leven vanzelf harmonisch loopen. En gelijk nu een stuurman op zijn schip zoogoed als niets van zijn stuurmanskunst laat uitkomen, als zijn scheepke bij kalme zee en rustigen wind voor wind en golven afdrijft, maar daarentegen in zijn kracht uitkomt, zoodra de storm opsteekt en zoolang de orkanen aanhouden, zoo is het ook hier. Zal eenmaal het leven in kalmen vrede als vanzelf loopen, dan zal men van wat wij Gods Voorzienigheid noemen, ook al bestaat ze in nog hoogeren zin zelfs voort, toch niets meer merken. Het onderhouden en in stand houden zal er wel zijn, maar opgesloten in den eigen loop der dingen. Thans daarentegen, nu de volkeren nog woelen en bruisen, nu komt die Voorzienigheid uit als een macht die veel sterker is dan dat bruisen der groote wateren, en daardoor neemt ze vormen aan, die wij opmerken en bewonderen kunnen. Iets wat zoo waar is, dat we zelfs in deze onze existentie als vanzelf onderscheiden tusschen tweeërlei soort perioden in ons eigen leven en in het leven der wereld; perioden van gewonen levensgang, dat er niets bijzonders voorvalt, en andere perioden van groote beroering, nood en onrust. En zoodra we nu deze onderscheiding maken, is het duidelijk, dat we een ongemeen veel sterker indruk van Gods Voorzienigheid ontvangen in die perioden van beroering dan in die perioden van kalmen vrede; en deswege het sterkst door Gods Voorzienig bestel in die *on*gewone perioden van worsteling en beroering, tot aanbidding worden vervoerd. Al weten we dus, dat ook in de eeuwigheid die „alomtegenwoordige en almogende kracht Gods" niet alleen met haar volle werking doorgaat, maar zelfs nóg rijker zal zijn, toch is het beter dat ook wij ons hier aan het gewone spraakgebruik aansluiten, en de Voorzienigheid Gods nemen, gelijk ze deze onze tegenwoordige wereld in stand houdt en alzoo regeert, dat het eens alles op het Rijk der heerlijkheid zal uitloopen.

Doch is dit de grens *van achteren*, waarop we terugkomen, er ligt evenzoo een grens *van voren*, en hier ligt die grens in *de Schepping*. In het Raadsbesluit liggen uitteraard alle drie vereenigd, zoowel de Schepping, als de instandhouding, en de leiding tot het einddoel, maar in de werkelijkheid zijn ze onderscheiden. De Schepping is het *doen ontstaan* der dingen, de Voorzienigheid het *in stand houden* der dingen, het einddoel is het doen beantwoorden der dingen aan hun *eeuwige bestemming*. Ook Schepping en Voorzienigheid mogen dus niet verward, noch dooreengemengd worden, en wat wij *Voorzienigheid* noemen begint eerst daar, waar de *Schepping* voleind is. Het onderscheid tusschen deze beide is intusschen spoediger uitgesproken, dan helder doorzien en vastgesteld. Het is toch niet zoo dat de dingen er door de Schepping kwamen, en nu voorts

op zichzelf bestaan, zoodat God voortaan niets te doen heeft, dan mogelijke schade aan het bestaande te herstellen, en het te voorzien van het noodige. Dan toch zou aan de wereld iets worden toegekend, dat ze niet bezit, d. w. z. een zelfstandig bestaan buiten God. Het zou dan zijn als met een bouwmeester, die een huis heeft gebouwd (in casu de Schepping), en die nu verder van dat huis af was, totdat er iets aan ging haperen, om dan herstellend tusschenbeide te treden. Immers zulk een huis blijft wat het is, ook al denkt ge u den bouwmeester weg. Sterft hij, zijn huis overleeft hem, en een ander kan zoogoed als hij, bij voorkomend ongeval, aanbrengen, wat tot herstel van schade noodig is. Maar zoo is het met deze wereld niet. Als God de wereld geschapen heeft, is er niet één oogenblik denkbaar, dat die wereld een zelfstandig bestaan buiten Hem zou hebben. Die wereld is geen ineengezet mechanisme, maar een organisme, en dit organisme leeft en bestaat niet dan door inwonende krachten, en die inwonende krachten zijn geen krachten, die dit organisme uit zichzelf bezit, of aan iets buiten God ontleent, maar alle krachten, die in dit organisme der wereld werken en maken dat die wereld bestaan blijft, zijn *krachten Gods*. Gelijk een dichter die een zang in het hoofd heeft, maar dien zang nog niet neêrschreef, noch voor anderen uitzong, dien zang alleen in zichzelven heeft, en, gelijk dit vroeger pleegt te geschieden, dien alleen zelf voor anderen, uitroepen of uitzingen kan, met dien verstande, dat die zang wegsterft als hij sterft, en alleen gehoord wordt, als hij dien uitspreekt, zoo is het ook met de wereld van God. Heel de wereld en alles in die wereld heeft nergens in zichzelf of buiten zichzelf een standpunt, waarop het rust, noch een kracht waardoor het bestaat en werkt, dan alleen *in de kracht van God*. Denkt ge u dat God de Heere ook maar één ondeelbaar oogenblik ophield, in als wat bestond zijn Goddelijke kracht te werken, zoo zou op datzelfde oogenblik alles, niet alleen maar zinken en vergaan, maar sterker nog, plotseling en onmiddellijk *ophouden te bestaan en aanzijn te hebben*. Ook gij persoonlijk, met het leven uws lichaams, en het leven uwer ziel, en het leven uws verstands, en het leven van uw hart, en het leven uwer zintuigen, en het leven om u heen, blijft alleen daardoor bestaan, dat van oogenblik tot oogenblik God Almachtig elken bloeddrop in u onderhoudt, elke zenuw in u spant, elke kracht in u werken doet, en alzoo heel uw aanzijn bevestigt en levend houdt.

Van die zijde de zaak bezien kunt ge dus zeggen, dat God hetzelfde wat Hij deed, toen Hij alle dingen schiep, ook daarna bleef doen, toen Hij het geschapene onderhield. Gelijk Hij in de ure der Schepping wilde dat de dingen er zijn zouden, en door zijn almogendheid dien wil verwerkelijkte,

zoo blijft God ditzelfde ook daarna willen, en ook nu is het die zelfde almogendheid die dezen zijnen wil werkelijkheid doet zijn. Zoo blijkt dus dat het onderscheid tusschen de schepping en de instandhouding der dingen veel kleiner is, dan men gemeenlijk zich inbeeldt, en het is het voorbijzien van deze sterke overeenkomst, dat het onheilig Deïsme in het leven riep, en den wortel der Religie vervalscht heeft. Men scheidde de Schepping en Voorzienigheid zoo ver van één, dat het eenmaal geschapene als een zelfstandig iets in zichzelf werd genomen, waarop God alleen zeker toezicht uitoefende, en dat Hij stutte als het dreigde om of in te vallen. Dat gevoel van zelfstandigheid naast en tegenover God concentreerde zich dan het sterkst in ons menschelijk bewustzijn. Wij menschen gingen ons gevoelen als zelfstandige wezens tegenover God. We werden als partij tegenover partij, en daarbij kon onze zelfzucht niet rusten, eer we de orde der dingen hadden omgekeerd, en onszelven zoozeer tot den hoofdpersoon hadden gemaakt, dat God ten slotte alleen scheen te bestaan *om den mensch*. Het Pelagianisme en het Arminianisme zijn van deze valsche inbeelding de droeve dragers geweest, en nog kan gezegd, dat juist in dit opvatten van ons menschelijk bestaan als ware het een zelfstandig bestaan tegenover God, de wortel aller zonde ligt. Zelfs de wereldzucht en zinnenlust, die de zonde zoo licht verzelt, is niets dan uitdrukking van dezelfde grondgedachte.

Wij sterken ons dan tegenover God door deze wereld als ons terrein, deze aarde als ons domein te beschouwen. God heeft dan zijn hemel, en wij hebben deze aarde, en er komt dan een ruilhandel op, waarbij God ons na den dood iets van zijn hemel afstaat, onderwijl wij in ruil hiervoor God tijdens ons aardsche leven een stukje van dit aardsche leven afstaan. En dan natuurlijk heerscht ook in dit heilige de koopmansgeest, en zijn wij er op uit, een zoo groot mogelijk stuk van den hemel in te koopen voor de kleinst mogelijke opoffering van een stuk van het aardsche leven. Het geldt hier dus geen bijkomend, en ter zake niets afdoend verschil, maar wel waarlijk de grondverhouding waarin we tegenover God staan. Hier zijn slechts twee grondverhoudingen denkbaar. De ééne dat we wel aan God onzen oorsprong danken, maar voorts zelf op eigen wortel staan, en ons tegenover God als partij van gelijken rechte stellen, en met Hem onderhandelen en ruilhandel aangaan. Dat is de ééne grondverhouding. En de andere is, dat we aan God niet alleen onzen oorsprong danken, maar ook daarna van oogenblik tot oogenblik niet anders dan door Hem, en tot Hem bestaan, zoodat wij met al het onze steeds in zijn souvereine macht zijn, en alleen voor zijn glorie ons aanzijn hebben. De eerste grondgedachte nu is de bron van alle *zonde*, de tweede het uitgangspunt van alle *religie*. Ook aan uzelven zult ge dan ook ontwaren, dat, hoe meer ge in de laatste grondgedachte doordringt, en alzoo u steeds meer voor God

verloochent, om geen ander bestaan, dan in zijn hand, uit, door en tot Hem te bezitten, uw religie al inniger, meer waarachtig en bezielend van aard wordt.

Edoch, en dit worde evenmin uit het oog verloren, ge kunt ook in het andere uiterste overslaan, en feitelijk alle onderscheid tusschen Schepping en Voorzienigheid oplossen, door niet alleen elk zelfstandig bestaan in de uzelven, maar ook elk zelfstandig bestaan in de hand Gods te loochenen; de zonde van de ongezonde mystiek, en de doodzonde van het Pantheïsme. Dan toch vereenzelvigt ge óf uzelven met God, óf ge vereenzelvigt God met uzelven, welk laatste feitelijk met het eerste op één lijn staat. Ge wilt dan en terecht niets weten noch hooren van een zelfstandigheid, die gij in uzelven tegenover God zoudt hebben, maar drijft dit zoo op de spits, dat ge ook uw zelfstandig bestaan *in* en *door* den wille Gods loochent. Ge *hebt* dan geen zelfstandige existentie. Dit nu komt er op neer, dat ge geen reëele existentie hebt, maar alleen in de gedachte, in den wil, en in de kracht Gods bestaat. Niets van wat is kan dan buiten God bestaan. Buiten God is er dan niets. Al wat is is dan God, en daar God niet buiten zijn Wezen is, zoo zijt gij, en al wat ge bezit, feitelijk *in het Wezen Gods* besloten, iets *in* God, een golving van gedachte of van wilsbeweging in Hem, en dientengevolge kan er van zedelijke verantwoordelijkheid, van schuldbesef en verplichting jegens God dan noch bij u noch bij iemand sprake zijn. Wat zich aan u als uw denken en uw wil voordoet, zijn niets dan trekkingen van den wil van God. En wat ge liefde voor God noemt is dan niet een liefde die van hart naar hart uitgaat, maar alleen de warmte van het zelfgevoel in God, zooals ook in uw lichaam de ééne bloedbol den anderen najaagt, en alzoo geacht wordt lief te hebben.

Hier ligt het gevaar voor valsche mystiek, die uiterst verleidelijk is, omdat *ze* de zelfwegwerping en verloochening voor God zoo dwepend rijk uitdrukt, maar die door de echte vromen toch steeds als tegen Gods wil ingaande bevonden en verworpen is. En naast deze voorstelling der in God verzinkende mystiek, staat dan op dezelfde lijn de denkzonde van het Pantheïsme, die niet ons in Gods Wezen, maar God in het *wezen der wereld* doet opgaan. God is dan overal, is al het bestaande, Hij is in al dat bestaande alles. Er bestaat dus niets, er is niets van wat bestaat, of het is God. God is het Al, en het Al is God. Zooals het Al loopt zoo loopt God. Zooals het Al verandert en steeds wordende is, zoo is ook God steeds zich ontwikkelend, vervormend en wordend. Twee zijn er nooit. Er is nooit mijn ik en het Ik van God. Ten slotte wordt mijn ik God zelf. En zoo valt dan hier alle verantwoordelijkheid weg, kan ook hier van geen zonde of van geen plicht sprake zijn. Wat is is goed, want al wat is is God;

God is goed, en als op het kruis van Golgotha de Christus sterft, en te Rome Nero zich als keizer verheerlijkt en in schandelijkheid wegwerpt, dan is die Christus goed, natuurlijk, want die Christus was ook God, maar dan was God ook in Nero, niet voor een deel maar geheel, en moest ook die Nero zoo wezen, omdat God in alles en in allen goed is.

Zoo ziet men, hoe ontzettend groot het gevaar is, zoo men bij den eersten grondslag der dingen ook maar een schreef van het rechte spoor afwijkt. Het is als met twee lijnen, die aanvankelijk zoo dicht bijeen liggen, dat *ze schijnen* saam te vallen, maar toch iets, o, zoo weinig, maar toch iets afwijken, en zich afbuigen in tegenovergestelde richting, de ééne iets naar rechts, de andere iets naar links. En nu behoeft ge deze beide lijnen maar al door en verder te trekken, om al spoedig te merken hoe *ze geheel* uiteenloopen, eerst één el, dan tien ellen, dan een kilometer, straks duizend kilometer uiteengaan, en ten slotte in het oneindige van elkaar afwijken. Bij onze spoorlijnen ziet men dit zoo vaak. Twee paar rails, die in het station op één paar rails uitloopen, maar het ééne paar rails strekt naar Madrid en het andere naar Moskou. En dit nu ziet men ook hier; zoo men op dit gewichtig punt ook maar even van de goede, juiste lijn afgaat, moet wel het eind zijn, dat ge ten slotte geheel en al van het pad der waarheid verloopt. Al wie de Schepping verstaat, als had God ons daarmede een zelfstandig bestaan in onszelven gegeven, komt uit bij het Pelagianisme en ten slotte bij Deïsme en Atheïsme. En omgekeerd wie de Schepping opvat als ware ons daardoor *geen* zelfstandig bestaan met al gegeven, verloopt in zondige mystiek en Pantheïsme. En recht gaat ge alleen dan, zoo ge *beide* waarheden even beslist vasthoudt, ten eerste, dat wel terdege de Schepping een *zelfstandig* bestaan aan de dingen buiten het *Wezen Gods* verleende; maar ook ten tweede, dat dit zelfstandig bestaan buiten het Wezen Gods alleen mogelijk is, doordien het van oogenblik tot oogenblik rust *in den wil en in de kracht Gods*. Al het onderscheid ligt dus daarin, dat ge het *Wezen* Gods en de *kracht* Gods scherp onderscheidt. Schepping is iets daarstellen buiten het *Wezen* Gods, maar zoo dat het alleen door de *kracht* Gods bestaat en voortbestaat. Zoo juist getroffen en zoo klaar uiteengezet is het daarom, als onze Heidelbergsche Catechismus de Voorzienigheid ons als „de alomtegenwoordige en almogende kracht Gods" beschrijft. Immers het onderscheid tusschen Schepping en Voorzienigheid ligt dan in precies ditzelfde verschil De Schepping brengt teweeg, dat de dingen er *buiten God* komen, de Voorzienigheid veroorzaakt, dat de dingen die er buiten God zijn, buiten God *stand houden*, edoch alleen door God en door zijn kracht.

Nog anders kunt ge dit in dezer voege uitdrukken, dat de Schepping

zich regelt alleen naar het Raadsbesluit en aan niets dan aan dat Raadsbesluit gebonden is, maar dat de Voorzienigheid gebonden is aan *twee* dingen: ten eerste aan dat Raadsbesluit, maar ook ten tweede aan de Schepping. De Schepping zelve is een onafhankelijke daad, die alleen door het Besluit bepaald werd; de Voorzienigheid is een afhankelijke handeling, want *ze* is bepaald door de voorafgaande Schepping. Verkeerd is het daarom, zoo men, gelijk vaak geschied is, de Voorzienigheid als een voortdurende Schepping voorstelt. Men denkt zich dit dan zoo, dat in het eerste oogenblik de dingen er kwamen, door Gods wil en woord, en dat ze ook daarna elk oogenblik, als God ditzelfde opnieuw wil, eerst vergaan, maar telkens opnieuw ontstaan, alleen zonder dat wij dit bespeuren, eenvoudig wijl die overgang van oogenblikken zoo pijlsnel gaat, dat er voor ons noch scheiding noch overgang in te ontdekken valt. Dit is echter ten eenemale onjuist, overmits het de continuïteit der dingen vernietigen zou. Er zou zoo nooit iets *zijn*. Alles zou slechts *worden*. En feitelijk zouden we dan toch weer bij het Pantheïsme uitkomen. En waar dit nu bij de stoffelijke dingen nog onverschillig zou kunnen heeten, zoo zou dit bij de geestelijke wezens opnieuw op de algeheele ondermijning van de zedelijke verantwoordelijkheid neerkomen. Mijn ik van nu zou toch niet hetzelfde zijn als het ik van gisteren. Het ik dat gister zondigde zou mij alzoo niets aangaan. Zelf zou ik slechts dat ééne ondeelbare oogenblik bestaan, om terstond weer onder te gaan, en in dat ééne ondeelbare oogenblik zou voor het zondigen zelfs geen tijd zijn. Als telkens vernieuwde schepping *mag* daarom de Voorzienigheid niet verstaan worden. De Voorzienigheid moet aan de Schepping gebonden blijven, van de Schepping afhankelijk worden gesteld, en moet de roeping hebben om hetgeen in de Schepping ontstond in stand te houden. De Schepping geeft het *ontstaan*, de Voorzienigheid het *bestaan* der dingen. Alleen zoo is de wereld werkelijk, is er in die werkelijke wereld verloop van historie, en treedt op die wereld de historische mensch op als een saamhangend geslacht, en in dit geslacht een reeks van werkelijk bestaande, en daarom verantwoordelijke persoonlijkheden.

Hieruit nu volgt tevens nog iets anders, dat gemeenlijk niet helder genoeg wordt ingezien. Is namelijk het *ontstaan* der dingen de *Schepping*, en de *Voorzienigheid* niets anders dan het *doen bestaan*, *voortbestaan* en *voortgaan* der dingen, dan volgt hier vanzelf uit, dat er bij het eerst en eens geschapene nooit iets bijkomt, en dat er nooit iets van afgaat. Kwam er iets bij, dan zou de Voorzienigheid een aanvullende Schepping worden, en ging er iets af, zoo zou de Voorzienigheid niet doen voortbestaan, wat in de Schepping tot aanzijn kwam. Het wonder mag alzoo nimmer in dien zin verstaan worden, alsof er door een tweede Schepping, iets wat er niet

was, aan het bestaande zou worden toegevoegd. De natuurkunde heeft op haar gebied op deze waarheid steeds meer nadruk gelegd, en het voegt ons Christenen dankbaar hierin de bevestiging te waardeeren van iets wat rechtstreeks volgt uit onze Christelijke belijdenis. Alles hangt hier toch aan de vraag, of het werk Gods volkomen is. Is het scheppingswerk wachtende geweest op latere aanvulling, dan was dit werk Gods nog onvolkomen. Dit echter weerspreekt de Heilige Schrift, die ons vooreerst leert dat al het werk Gods volkomen is, en die ten tweede met nadruk getuigt, dat God, toen alle ding geschapen was, zijn werk aanzag, en *zag* dat het *goed* was. Bovendien is het met organisch begrip der Schepping ten eenemale in tegenspraak, om zich in te beelden, dat er iets bij kwam. Een geheel bestaat uit zijn deelen, en uit *al* zijn deelen. De Schepping als geheel bestond dus uit *al* haar deelen. Doch dan is er in dit geheel ook geen plaats voor het aanbrengen van nieuwe deelen, want elke plek en plaats is ingenomen en bezet. En dientengevolge kan er ook niets af, want er iets afdoen, zou zijn, er een deel uit wegnemen, en welk orgaan ge ook uit een organisme wegneemt, dit heft altoos de gaafheid van het geheel op. Er is daarom geen bijschepping, naschepping of tweede schepping denkbaar, en bij verstoring is er niets denkbaar dan *herschepping*, en juist deswege mag die herschepping nooit gedacht als het inbrengen van een nieuw element, maar alleen als een weer recht zetten van de elementen die bestonden en scheeftrokken.

Hiertegen voere men nu niet aan, dat toch plant en dier vergaan, en dat er evenzoo telkens nieuwe planten en dieren geboren worden. Duidelijk toch leert het Scheppingsverhaal, dat God planten en dieren schiep *met hun zaad*, en wat beteekent deze uitdrukking *met hun zaad* anders, dan dat de bestaanskiemen van al wat later zou uitkomen, reeds in de schepping gegeven waren? Dat is juist het wonder van de Schepping, dat de Schepping niet enkel zekere exemplaren in het leven roept, maar in die enkele exemplaren de kiem en de potensen legt van al wat daarna uit zal komen. En wel is een stof*wisseling*, maar een stof*wisseling* is geen *aanvulling* van stof. Al wat we thans in plant en dier voor ons zien, bestaat uit twee bestanddeelen: uit het organisme, en uit de stof, die dit organisme doet uitkomen. Dat organisme lag in de kiem, en die kiem kwam uit het zaad, en dat zaad schiep God van den aanbeginne. En wat die *stof* aangaat, waaruit nu plant, bloem en dier bestaat, dat is dezelfde stof, die eens in heel een reeks van vroegere planten en bloemen zat, of door vroegere dieren was opgenomen, of in elk geval in de Schepping zelve gegeven was.

Alleen bij den mensch, dat geven we toe, is een element, dat nadere verklaring zou vereischen, om de belijdenis, dat de ziel des menschen, en dus van elk mensch, door God geschapen wordt, tot meer recht te doen

komen. Toch lette men ook hierbij op de stellige uitspraak der Schrift, dat wij allen in der vaderen lendenen besloten waren; dat ook ons menschelijk geslacht dus niet bestaat uit een bijeenvoeging van afzonderlijk ontstane wezens, maar organisch samenhangt, zoodat de ééne mensch door den ander gegenereerd en uit de andere geboren wordt; en dat men alzoo geheel verkeerd gaat, door dit Creatianisme in zoo krassen en scherpen zin op te vatten, alsof de ééne mensch onafhankelijk van den anderen ontstond. Intusschen moet toegestemd, dat de Gereformeerde Dogmatiek er zich toe bepaald heeft, om deze waarheden onverzoend naast elkander te plaatsen: eenerzijds de belijdenis, dat onze ziel *niet* van onzen vader of moeder kwam, maar uit de scheppende hand Gods; en anderzijds de belijdenis, dat wij reeds in Adam waren, niet alleen naar de kiem des lichaams, maar evenzoo naar ons geestelijk wezen, want dat wij, in zijn lendenen in zijnde, in hem gezondigd hebben, en deswege onze schuld dragen om datgene wat we, in hem in zijnde, tegen God gerebelleerd hebben. Zoo genomen nu, staan deze beide waarheden onverzoend naast elkander. De ééne schijnt de andere uit te sluiten, en de Gereformeerde theologie zal er op bedacht hebben te wezen, om dit punt tot nadere klaarheid te brengen. Dit te beproeven ligt intusschen thans niet op onzen weg. Hiervoor zou een geheel zelfstandige breede studie noodig zijn, die hier niet is in te lasschen. Ons is het voor het doel, dat ons thans bezig houdt genoeg, zoo maar blijkt, dat we ook wat onze eigen personen betreft, reeds in Adam gerekend waren, en dat wij alzoo niet bij de Schepping zijn *bijgekomen*, maar in deze Schepping van meet af thuis hooren.

LI.

Gebonden en toch vrij.

> **En de Heere zeide tot den satan: Zie, al wat hij heeft zij in uwe hand; alleen aan hem strek uwe hand niet uit. En de satan ging uit van het aangezichte des Heeren.**
>
> JOB 1 : 12.

Tweeërlei staat dan nu vast. En wel in de eerste plaats, dat we, door weer krachtig den band aan te trekken, die de Voorzienigheid *aan het Besluit bindt*, voor ons geloofsbesef *de vastheid van orde en gang* in het bestel en bestuur der Voorzienigheid Gods moeten doen terugkeeren, en zulks ten einde terug te dringen de averechtsche voorstelling, alsof de Voorzienigheid een soort *Deus ex machina* ware, die ons op ons levenspad

navolgde, om ons te laten begaan, zoolang het goed liep, en plotseling tusschenbeide te treden, als er gevaar dreigde of nood ons overviel. Dit ook in de gemeente nog telkens nabloeiend *Deïsme* ondermijnt den wortel van het Gereformeerde leven, en moet met wortel en tak worden uitgeroeid. Maar evenzeer staat in de tweede plaats vast, dat wij in de verschillende voorvallen van ons leven, dit eeuwige en onveranderlijke karakter van Gods Voorzienig werken, uit het eeuwige in het tijdelijke te vertolken hebben, uit het groot geheel alleen dat stukske uitnemende, dat op dat bepaalde oogenblik ons leven beheerscht, ten einde telkens den omgang van onzen God met ons *naar menschelijke wijze*, tot onze zielssterking en vertroosting, te genieten. Een persoonlijk verkeer met den Voorzienigen God alzoo, dat volstrekt niet als vrucht van onze inbeelding is te beschouwen, maar werkelijk gegrond is in de zedelijke levensexistentie, die God voor ons menschen verordend heeft, en die Hij door zijn Voorzienigheid in stand houdt en leidt. Het is niet onze verzinning, maar Gods wil en ordinantie, dat wij ons anders ontwikkelen dan een plant, en ook anders dan een dier. In den mensch heeft God een ander *ik* tegen Zichzelven overgesteld, en al mag nu niet ontkend, dat God óók op verborgen physische wijze op dat *ik* inwerkt en het bepaalt, zoo staat toch evenzeer vast, dat blijkens heel de Openbaring der Heilige Schrift, God én als Souverein én als Vader ook met dat *ik* in den mensch in onderhandeling treedt, en het bewerkt op *zedelijke* wijze, d. w. z. door het zijn ordinantiën voor te stellen, en aan het al of niet opvolgen van die ordinantiën loon of straf te verbinden. Aldus wordt de mensch tot zelfbepaling geleid, en is hij niet als de star, die bewusteloos en willoos op haar banen voortglijdt, alleen door Gods almogende kracht gedreven, maar is 's menschen bewogen worden tegelijk een *zelf loopen*, hetzij naar de heerlijkheid, maar altoos zoo, dat zijn eigen *ik* als tweede subject, naast en onder, of ook tegenover God meêspreekt.

Dit nu is geen schijn, maar hoogste werkelijkheid. Alzoo toch heeft het God beliefd de bestaanswijze van den mensch te verordenen, en in zijn omgang en verkeer met den mensch schikt God zich derhalve *niet* naar ons, maar naar die door Hem zelf bepaalde bestaanswijze van ons menschelijk ik. Kon men nu, gelijk de ethische Modernen dit een tijdlang beproefden, de sfeer van *innerlijk* leven geheel afscheiden van de sfeer van ons *uitwendig* leven, zoo zou dit op de voorstelling van Gods Voorzienigheid van geen overwegenden invloed zijn, overmits verreweg de meesten Gods Voorzienig zorgen uitsluitend tot het *uitwendig* levenslot beperken. Maar de Heilige Schrift laat die scheiding niet toe, en de ontroering van onze conscientie, die bij ernstig ongeval ons vanzelf onzer zonden indachtig maakt, komt eveneens tegen die scheiding in verzet. Bij een zondeloos leven hoort heerlijkheid, bij een leven in zonde hoort de vloek. „Eert uw

vader en moeder *opdat het u welga*" is geen eudaemonisme, dat liever zondigde, doch nu van de zonde aflaat, om het uitwendig goed te hebben, maar wel aanduiding van het onverbrekelijk verband, dat tusschen innerlijke gaafheid en uitwendige heerlijkheid door God zelven gelegd is. De zedelijke strijd is voor ons besef daarom altoos vermengd met den dorst naar geluk en met onzen afkeer van vloek en jammer. En waar zelfs van onzen Heiland geschreven staat, dat hij gehoorzaam werd tot in den dood, en dat hij *daarom* verhoogd is boven allen naam, is het onbetwistbaar, dat deze neiging van ons hart niet alleen op dezen lageren trap van onze zedelijke ontwikkeling alzoo voorkomt, maar tot op den hoogsten trap van onze zedelijke ontwikkeling zal stand houden, alzoo in onze natuur zelve ligt, en derhalve niet uit zonde opgekomen kan zijn, maar door God zelven in ons moet zijn ingeschapen.

Gevolg hiervan nu is, dat de Voorzienige beschikking Gods over ons uitwendig levenslot voor ons besef gedurig wordt ingeweven in de zedelijke worsteling van onze ziel met Hem, onder wiens ordinantiën we staan, en tegen wiens gebod ons *ik* gedurig in verzet komt. Is nu die zedelijke worsteling niet anders denkbaar noch bestaanbaar, dan in een reeks van beslissingen, waarvoor ons ik komt te staan, en die zich telkens als afzonderlijke beslissingen aan ons voordoen, dan kan het niet anders, of ook de toorn en de gunste van dien God wordt telkens door ons geducht of ingewacht, in verband met al deze voorvallen van ons innerlijk leven. En dit nu is de oorzaak, dat de beslissingen van God over ons uitwendig lot zich evenzoo stuksgewijze aan ons voordoen, als wij weten dat onze zedelijke beslissingen, die voor of tegen God zijn, niet dan stuksgewijze bestaan. En nu gaat zeker fout, wie op deze subjectieve ervaringen zijn belijdenis gaat bouwen. Dan toch gaat het eeuwige dat in God is voor ons teloor tengevolge van onze gebondenheid aan het tijdelijke. Maar staat, op grond der Heilige Schrift, onze belijdenis van dat eeuwige en blijvende in Gods Voorzienig bestel, krachtens het Besluit, onherroepelijk en onbewegelijk vast, dan is dit *vermenschelijken*, als we ons zoo mogen uitdrukken, van de Voorzienigheid Gods in *onze* eigen levenservaring, niet anders dan de vertolking van het *eeuwige* in het *tijdelijke* naar eisch van die *menschelijke bestaanswijs* die God zelf voor ons gewild heeft en nog wil.

Die *menschelijke bestaanswijze* is in *volstrekten zin zedelijk*. D. w. z. ze was het in het Paradijs, en ze zal eeuwiglijk alzoo zijn, zoowel in het Rijk der heerlijkheid als in de plaats der buitenste duisternis. Zedelijk goed of zedelijk kwaad, het zij *zoo*, maar altoos *zedelijk*, wat men wel noemt *zedelijk* in onzijdigen zin. Tegenover het physisch dwingend karakter van

het leven der plant of van het dier, blijft het zedelijk karakter van ons menschelijk aanzijn ten einde toe overstaan. In de hel tot een minimum gedaald, maar zelfs in de hel nooit geheel uitgewischt; anders toch zou er geen besef meer zijn van den worm die knaagt; en in het rijk der heerlijkheid volstrekt niet te boven gekomen, maar alleen opgevoerd tot zijn hoogste volkomenheid. Omdat er alsdan geen strijd meer zal bestaan, zal juist na de beëindiging van dien strijd het zedelijk leven in de *volle vrijheid van de kinderen Gods* ontplooid zijn. Maar hoe streng we dit ook vasthouden, toch neemt dit het feit niet weg, dat wij proefondervindelijk het zedelijk leven niet anders dan „in het teeken van de zonde" kennen. Wat *achter* het opkomen der zonde ligt, maakt diensvolgens op ons den indruk, als we ons zoo mogen uitdrukken, als had het vanzelf geloopen, en denken we ons in in het Rijk der heerlijkheid, dan kunnen we ons evenmin voorstellen, dat er nog toezicht en bestuur van een Voorzienig God noodig zou zijn. Ook dan, om dezelfde uitdrukking hier met allen eerbied te herhalen, zal voor ons besef weer alles vanzelf loopen. Waar geen stoornis te duchten staat of kan voorkomen, heeft datgene wat wij in *subjectieven* zin Gods Voorzienige zorge noemen, geen plaats, geen terrein, geen sfeer voor haar werkzaamheid. Het is wat we, bij het begin dezer bespreking zeiden, de Voorzienigheid vervult subjectief voor ons de rol van den medicijnmeester, die het kranke herstellen en levensgevaar afwenden komt, en natuurlijk waar geen krankheid meer voorkomt of denkbaar is, blijft voor den arts niets te doen over.

Nu is dit absoluut genomen uiteraard ten eenemale onjuist. De Voorzienigheid, gedacht als instandhouding en regeering aller geschapen dingen, vangt niet eerst aan met de zonde, en eindigt evenmin als de zonde zal zijn te niet gedaan, maar begint *terstond aan de Schepping* en kan nimmer een einde nemen. Het ophouden der Voorzienigheid zou de wegzinking van het heelal in het niet zijn. In onze belijdenis, de zaak nu absoluut genomen en van Gods zijde bezien, moet derhalve de Voorzienigheid voorkomen, als zich uitstrekkende van het oogenblik af dat de Schepping voltooid was, of wil men van Gen. 2 : 1, tot in alle eeuwigheid. Niet hij alleen is de ruiter, die met zijn paard moet worstelen, en met teugel, spoor en rijzweep zijn paard in bedwang moet houden, maar het volkomenst zelfs komt het meesterschap van den ruiter over zijn ros uit, als van verzet of worsteling niets meer te merken valt, en het edel dier, als ware het met zijn ruiter één geworden, regelmatig en met volleerde volgzaamheid zijn meester *zóó* gehoorzaamt, dat er van kastijding of beteugeling zelfs geen sprake meer is. En zoo ook komt de Voorzienigheid Gods volstrekt niet alleen daarin uit, dat Hij deze wederspannige wereld in toom houdt, en het woeden der volken en de razernij der boozen belacht, maar zal dat Voorzienig meesterschap van God over heel zijn wereld eerst dan in volle

heerlijkheid uitblinken, als er van verzet geen schaduw meer te bespeuren zal zijn, geen beteugeling zelfs meer noodig zal wezen, en de hoogste vrijheid van de kinderen Gods daarin zal uitschitteren, dat ze op de volkomenste wijze in het gareel van Gods ordinantiën zich voortbewegen tot eeuwige heerlijkheid.

Maar al is dit zoo in de absolute belijdenis, het is *niet* alzoo in de subjectieve voorstelling die we verkrijgen uit onze eigen levenservaring. Die levenservaring toch komt niet anders voor dan uitsluitend in de sfeer van zonde. In hope mogen we zalig zijn, en vooruit ons gelukkig droomen in een toekomst, waarin alle worsteling uit zal hebben, feitelijk bestaat dat leven zonder worsteling voor ons nog niet. En zij het al dat Gods dieper ingeleide kinderen plekken in hun leven en stukken in hun jaren kennen, dat ze een oogenblik de worsteling waren te boven gekomen, en geestelijk voor wind en tij afdreven, toch bleef ook zoo hun leven omstrengeld door het leven der zondige wereld. Hun leven stond niet op zichzelf, maar was als ingeweven in het woelen eener zondige wereld; en daarom zelfs met het oog op die oäsen in hun eigen geestelijk bestaan, konden ze van Gods Voorzienig bestel toch geen andere voorstelling hebben dan van een Voorzienigheid die worstelt met een verstoorde wereld, om haar te behouden en te heiligen. Dat nu maakt, dat de voorstelling van Gods Voorzienigheid, die we uit onze eigen levenservaring opdoen, feitelijk pas met het opkomen der zonde begint, en voor ons besef een einde neemt met het laatste oordeel. En hier nu is het punt, waar de Voorzienigheid Gods rechtstreeks met de *gemeene gratie* in betrekking treedt, en geen oogenblik *zonder* die gemeene gratie denkbaar is. Dit is niet zoo, wanneer ge in uw belijdenis de Voorzienigheid Gods absoluut denkt, want dan gaat ze lijnrecht door, ook daar waar geen gemeene gratie meer werken zal. Maar dat is wel zoo in uw subjectieve voorstelling, en onze Heidelbergsche Catechismus toont genoegzaam, hoe ook de kerken, van deze zijde de zaak beziende, de Voorzienigheid Gods in dien beperkten zin hebben opgevat.

In *onze* belijdenis (zie Art. 13) staat het *absoluut* „Wij gelooven, dat de goede God, nadat Hij alle dingen geschapen had, deze niet heeft laten varen, noch aan het geval of de fortuin overgegeven, maar ze naar zijn heiligen wil alzoo stiert en regeert, dat in deze wereld niets geschiedt zonder zijn ordinantie, hoewel nochtans God noch auteur is, noch schuld heeft van de zonde, die er geschiedt. Want zijn macht en goedheid is zoo groot en onbegrijpelijk, dat Hij zeer wel en rechtvaardiglijk zijn werk beschikt en doet, ook waar de duivel en goddeloozen onrechtvaardiglijk handelen. En aangaande hetgeen Hij doet boven het begrip des mensche-

lijken verstands, datzelve zullen wij niet curieuselijk onderzoeken, meer dan ons begrip verdragen kan, maar wij aanbidden met alle ootmoedigheid en eerbied de rechtvaardige oordeelen Gods, die ons verborgen zijn, ons tevreden houdende, dat wij leerjongens van Christus zijn, om alleen te leeren hetgeen Hij ons onderwijst van zijn Woord, zonder deze palen te overtreden." Dit is, gelijk men ziet, *absoluut* gesproken. Het vangt met de Schepping aan, en is gebonden aan het Besluit. Het is de zaak van Gods zijde bezien. Theologisch, zoo men wil, en alzoo *niet* ingaande op onze stuksgewijze ervaring. Slaat ge nu daarentegen den Heidelberger op, die als Catechismus zich juist aan het *subjectieve* van onze ervaring aansluit, dan wordt dat absolute karakter losgelaten, en wordt ge uitsluitend bepaald bij onzen, in zonde en ellende verwikkelden levenstoestand. Op de Vraag 63: *Wat verstaat gij door de Voorzienigheid Gods?* wordt toch dit antwoord gegeven: „De almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, door welke Hij hemel en aarde, mitsgaders alle schepselen, gelijk als met zijne hand nog onderhoudt, en alzoo regeert, dat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijze en drank, gezondheid en krankheid, rijkdom en armoede, en alle dingen, niet bij geval, maar van zijne vaderlijke hand ons toekomen." En als nader gevraagd wordt, waartoe deze wetenschap ons dient, dan luidt het antwoord evenzoo in onderwerpelijken zin: „Dat wij in allen tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar zijn mogen, en in alles, wat ons nog toekomen kan, een goed toevoorzicht hebben op onzen getrouwen God en Vader, dat ons geen schepsel van zijne liefde scheiden zal, aangezien alle schepselen alzoo in zijne hand zijn, dat zij tegen zijnen wil zich noch roeren, noch bewegen kunnen." Reeds de enkele uitdrukking nu, dat God de dingen alzoo regeert, dat ook „vruchtbare en *onvruchtbare* jaren, gezondheid en *krankheid*, rijkdom en *armoede*" ons van zijn Vaderhand toekomen, bewijst, dat de Catechismus zich tot onzen in zonde verwikkelden toestand bepaalt. Immers noch *onvruchtbaarheid*, noch *krankheid*, noch *armoede*, noch eenig stuk van onze ellende, is in het Paradijs of in het Rijk der heerlijkheid bestaanbaar. Er wordt hier alzoo uitsluitend gehandeld van onzen huidigen toestand van worsteling. Iets wat nog nader blijkt uit het tweede antwoord, waarin zelfs de „*tegenspoed*" vooropstaat, en ons leven wordt voorgesteld als gestadiglijk en voortdurend bedreigd door de booze machten die het op onzen ondergang toeleggen, en nu verderven zouden, zoo God ze niet in toom hield. Niet natuurlijk, alsof daarom de Heidelberger de gebondenheid van de Voorzienigheid aan het Besluit zou ontkennen. Dat blijkt wel anders uit het 26ste Antwoord, waar het zoo kras en scherp mogelijk in dezer voege wordt uitgedrukt, dat „God alle dingen *door zijn eeuwigen Raad* en Voorzienigheid, onderhoudt en regeert", en alzoo beide zelfs in één adem saâm worden genoemd. Maar toekomende aan de nadere uitlegging van de Voor-

zienigheid als zoodanig, laat de Catechismus dit geheel glippen, en neemt uitsluitend de *onderwerpelijke* zijde van het vraagstuk, en bespreekt die niet anders dan in verband met onzen toestand van *zonde* en *ellende*.

Als zoodanig nu genomen is dit Voorzienig bestel Gods van de „gemeene gratie" onafscheidelijk, ja, rust er op. Zelfs kan men nog verder gaan, en zeggen, dat de uitdrukking van den Catechismus, „dat alle schepselen alzoo in zijne hand zijn, dat ze tegen zijn wil zich noch roeren noch bewegen kunnen," geheel het stuk der „gemeene gratie" inhoudt. Vrij en onbeteugeld aan zichzelven overgelaten, zouden de duivelen en demonen, gelijk ze naar Jezus' eigen getuigenis begonnen zijn met „menschenmoord" in het Paradijs te plegen, dien moord rusteloos hebben voortgezet, en zich door niets in de door hen aangevangen verwoesting hebben laten stuiten. Als ze zich hadden kunnen „roeren en bewegen" naar eigen booze aandrift, zou het zondegif door hen in ons geslacht gedruppeld en de ellende door hen over onze wereld gebracht, bliksemsnel en onweerstaanbaar tot aan de volkomen vernietiging hebben doorgewerkt. Ze zouden niet hebben kunnen rusten zoolang ze niet ons geslacht aan hun duivelenaard, en onze wereld aan hun sfeer van buitenste duisternis gelijkvormig hadden gemaakt. Maar juist die onbeteugelde vrijheid hebben ze niet. Ze kunnen zich niet roeren en bewegen naar eigen wil en aandrift, maar alleen voorzoover en op de wijs als God wil. „Tegen zijn wil," de Catechismus verklaart het uitdrukkelijk, „roeren of bewegen ze zich *niet*." Principiëel opgevat wortelt alzoo de gemeene gratie in den breidel, dien God aan de duivelen en demonen aanlegt. Hun werd noch alle macht noch alle invloed op ons geslacht en op deze wereld ontzegd. Zelfs de heerlijkheid van Christus' worstelen en lijden en overwinnen is zonder den Overste der wereld niet verklaarbaar. De zedelijke vuurproef moest bij Jezus van demonische zijde zelfs verscherpt worden, om al de heerlijkheid van zijn heilige existentie te openbaren.

Maar al is opzettelijk door God zulk een contact gelegd tusschen hun aanzijn en het onze, dat er aldoor invloeden van hen op ons uitgaan, en dat zelfs zoo sterk, dat ze het lot van geheel ons menschelijk geslacht, nu reeds al deze eeuwen door hun eerste booze daad beheerschen, nooit één oogenblik is hun daarbij de vrije hand gelaten. Van stap tot stap hebben ze zich nooit noch immer kunnen roeren noch bewegen *tegen Gods wil*. Dit geldt niet alleen van het aanvangspunt, toen uit de demonische wereld de eerste aanval op ons geslacht geschiedde, maar dit gaat door tot ten einde toe. Ze liggen, als we ons zoo mogen uitdrukken, aan den band, en kunnen nooit één haarbreed verder vooruitschieten, dan God ze viert. Wat ze ook pogen of spartelen, verder kunnen ze ons nooit of

nimmer schaden. En al verstaan we dit nu nog niet, de uitkomst zal eenmaal doorzichtiglijk toonen, gelijk ze dit nu reeds op Golgotha ten deele getoond heeft, dat God *ze* nooit verder vierde, dan noodig was, om juist door scherper prikkel de hoogste spanning, en daardoor de rijkste overwinning voor onze zedelijke existentie mogelijk te maken.

Maar ons ontheft dit niet van het angstige gevoel, dat God ze *kan* loslaten, of, om het nog juister uit te drukken, van de zieldoordringende vraag, wat er van ons worden zou, *als* God hun eens vrij spel liet. Dan, dit gevoelen we terstond, zouden we op eenmaal weg zijn. Is Adam reeds in den staat der rechtheid bezweken, wat weerstand zouden wij dan bieden in onze gebroken ondermijnde natuur? Er zou geen verzet, geen worsteling, geen tegenspartelen zelfs mogelijk zijn, en als slaven der zonde zouden we, tot in het uiterste toe, Satan ter prooi vallen. En volgt op de zonde *vloek*, en is uit dien vloek *de ellende* over onze wereld uitgestort, wat zou dan de algemeene verwarring ook van ons uitwendig leven kunnen stuiten, zoo we weerloos en zonder de bestierende genade onzes Gods, aan die demonische macht werden overgelaten.

Hier ziet ge dus, hoe het uitgangspunt van de „gemeene gratie" in de heerschappij van God over den duivel en de demonen ligt, en hoe deze heerschappij rust in de almachtigheid zelve, die maakt dat geen schepsel zich roeren of bewegen kan zonder Gods wil. De macht waarmede Hij aan de demonen roering en beweging toelaat of niet toelaat, bepaalt alzoo de mate van zijn „gemeene gratie." Naarmate Hij hun *meer* toelaat en ze geworden laat, krimpt de „gemeene gratie" in, en naar gelang Hij hen sterker inbindt en beteugelt, breidt de „gemeene gratie" zich uit. Ja, zoo hangt de Voorzienigheid aan deze „gemeene gratie" dat er (altoos in den subjectieven zin) bij ontstentenis der „gemeene gratie," gansch geen Voorzienig bestel Gods openbaar zou worden. Het zou dan uit met ons geweest zijn van het Paradijs af. Onverwijld op den val zou algeheel verderf zijn gevolgd, en de schrikkelijke toestand, die nu, voor wie van God blijven afgekeerd, toeft tot na het jongste oordeel, zou alsdan terstond zijn ingetreden. Het Paradijs zou verkeerd zijn, niet in een wereld onder den vloek, maar op eenmaal in de plaats der buitenste duisternis. En alleen het feit, dat God de demonen *niet* vrij geworden liet maar ze zoo aldoor in zijne hand hield, dat ze zonder zijn wil zich noch roeren noch bewegen konden, en dus in hun verderving van ons geslacht en van onze wereld geen haarbreed verder konden gaan, dan God toestond, is oorzaak geworden dat er thans tusschen het Paradijs en het jongste oordeel een *tusschenstaat* en voor ons geslacht én voor deze wereld is ingeschoven.

die niet meer het Paradijs, én toch nog niet de eindtoestand is; en het is deze *tusschenstaat*, waaruit én onze voorstelling van de Voorzienigheid Gods is geboren, én die geheel gekarakteriseerd wordt door het optreden van de „gemeene gratie". Iets waaruit volgt, dat beide onafscheidelijk zijn.

LII.

Middellijke werking.

Want Hij zal zijne engelen van u bevelen, dat zij u bewaren in alle uwe wegen. PSALM 91 : 11.

De „gemeene gratie" komt alzoo niet enkel *zijdelings* met de Voorzienigheid in aanraking, maar wordt geheel door Gods Voorzienig bestel omsloten, en komt er uit op. Mag dan ook de Gereformeerde Dogmatiek zich zuiver in haar lijnen ontwikkelen, dan zal de „gemeene gratie", zoolang ze nog geen eigen plaats veroverde, ten principale onder het stuk der Voorzienigheid te behandelen zijn. Intusschen laten we ons hierover te dezer plaatse niet verder uit. De goede rangschikking van de onderscheidene stukken der waarheid in de Dogmatiek stelt den geleerde voor een zoo uiterst moeilijk en ingewikkeld vraagstuk, dat het zeer twijfelachtig is, of men anders dan door vele geleidelijke overgangen uit de dusver zoo gebrekkelijke indeeling en slecht geregelde volgorde het principiëel juiste en in elk opzicht steekhoudende zal bereiken; doch in geen geval is deze moeilijke quaestie tot klaarheid te brengen in een populair betoog. We bepalen er ons daarom toe, om te wijzen, op het onafscheidelijk verband tusschen de „gemeene gratie" en de Voorzienigheid, al spreekt het vanzelf dat we daarbij het begrip van Voorzienigheid beperken tot de instandhouding en regeering der dingen van den val af tot aan het laatste oordeel. Niet, gelijk we uitdrukkelijk opmerkten, alsof we loochenen zouden, dat de Voorzienigheid ook daarachter ligt en daarna voortduurt, maar omdat de werking der Voorzienigheid zich aan ons alleen onder het dubbele teeken van vloek en genade, van toorn en van gratie voordoet. Zonderen we daarbij nu het werk der particuliere genade uit, overmits dit wel door het Voorzienig bestel is heengeweven, maar toch gemeenlijk bij de leer aangaande den Christus en de redding van zondaren afzonderlijk aan de orde komt, dan is het met name de „gemeene gratie", die in de leer der Voorzienigheid haar natuurlijke plaats vindt, en die principiëel, gelijk we zagen, te herleiden is tot Gods Voorzienig bestuur *ook in de geestenwereld*. Alleen doordien ook de duivel en demonen zich „niet roeren noch bewegen

kunnen" zonder Gods wil, was het mogelijk de doorwerking van „zonde en ellende" in haar vaart te stuiten, en alzoo de gemeene gratie mogelijk te maken.

Algemeene onderstelling is hierbij, dat ons menschelijk leven met het leven der geestenwereld in nauw verband staat, in veel nauwer verband zelfs dan gemeenlijk wordt opgemerkt. Een iegelijk onzer erkent dat verband bij den val in het Paradijs, en geeft ook toe, dat er nu en dan nog satanische invloeden op ons werken; maar voor het overige is de inwerking van de geestenwereld op ons leven voor de meesten een gesloten boek. Rome had die inwerking veel krachtiger voor het zielsbesef doen leven, maar ze te kwader ure ingeschoven tusschen den Heiland en onze ziel, en overmits op die wijs aan de geheel eenige eere van den Christus afbreuk werd gedaan, heeft de Hervorming toen terecht de engelenverheerlijking en het inroepen van der engelen voorbede teruggedrongen, edoch zonder ook zelfs een poging te wagen, om voor de verkeerde voorstelling van de inwerking der geesten op ons leven een juiste en betere voorstelling in de plaats te stellen. En de latere Godgeleerden hebben wel, nu en dan, als ze afzonderlijk en opzettelijk de leer der engelen bespraken, een en ander erkend en beleden, dat deze leemte kon aanvullen, maar tot een principiëele opvatting is het toch niet gekomen. Gevolg waarvan was, dat op de catechisatie zoogoed als nooit, en in de predikatie niet dan uiterst zeldzaam op dit gewichtig stuk gewezen werd, en zoo uit het zielsbesef der Protestantsche Christenen de inwerking der geesten bijna spoorloos verdwenen is. Iets wat te sterker in het oog springt, waar de Schriftuur ons een zoo geheel andere voorstelling aanbeveelt, en met name bij Jezus en bij zijn apostelen zoowel de inwerking van de booze geesten als van de goede engelen een zeer breede plaats in hun onderwijs inneemt.

In ons „*Tractaat over de Engelen Gods*" is hier dieper op ingegaan, en voor de bijzonderheden mogen we hier dan ook naar dat Tractaat verwijzen; maar dit ontslaat ons niet van den plicht, om meer bijzonder wat de „gemeene gratie" betreft, dit stuk thans nader ter toetse te brengen. Er is, dit lijdt geen tegenspraak, tweeërlei van God uitgaande werking, de ééne *zonder* het gebruik van tusschenkomende middelen, en de ander *met* en door het gebruik van middelen. Reeds de tegenstelling van de Schepping en de Onderhouding aller dingen maakt dit duidelijk. Bij de Schepping geldt de regel, dat „de dingen die gezien worden, geworden zijn uit ongeziene dingen", of, wilt ge, de regel van Rom. 4, dat „God roept de dingen die niet zijn alsof ze waren". Het is deze *on*middellijke werking Gods, waarvan de Psalmist jubelt, dat „God spreekt en het is er, gebiedt en het staat er", want dat, „door het Woord des Heeren de he-

melen gemaakt zijn, en door den Geest zijns monds al hun heir." Er mag dan ook bij de Schepping noch aan emanatie, noch aan evolutie worden gedacht. Scheppen is juist het door een machtwoord, zonder tusschenkomend middel, tot aanzijn roepen van wat er eerst niet was. Niet in volstrekten zin een „schepping uit niets", want uit niets kan nooit iets komen, en in zooverre is dat „uit niets" een valsch zeggen, dat dan ook nergens in de Schrift voorkomt. De Schepping komt niet uit *niets*, maar uit de *almacht Gods*. Maar bedoeld wordt met die „schepping uit niets" dan ook alleen, dat het was een voortbrengen van het bestaande niet uit iets dat reeds bestond, maar eeniglijk uit de almacht Gods, en zoo leert ook de apostel het in Hebr. 11. Een schepping „door het Woord Gods", en niet uit iets dat aanzijn had. Er is alzoo geen twijfel of in de Schepping hebben we te doen met een volstrekt *onmiddellijke* werking van Gods almachtigheid.

Even ontwijfelbaar intusschen is het, dat er naast deze onmiddellijke werkingen Gods andere *middellijke* werkingen bestaan, d. w. z. zoodanige werkingen, waarbij God zich voor zijn doel bedient van reeds bestaande dingen; en het is juist deze wijze van werken, die in het Voorzienig bestel Gods regel is. Immers Voorzienigheid is in de eerste plaats „instandhouding", en instandhouding onderstelt het bestaande. Hiermeê is niet beweerd, dat er in de Voorzienigheid Gods ook geen onmiddellijke werkingen zouden zijn. Integendeel kunnen de grondkrachten van al wat bestaat nooit anders dan onmiddellijk op de almachtigheid Gods rusten. Deze grondkrachten zijn, als we ons zoo mogen uitdrukken, de fundamenten, waarop heel het gebouw van het heelal rust, en het spreekt wel vanzelf, dat deze fundamenten zelve niet anders rusten kunnen dan onmiddellijk op de almacht Gods. Ook moet toegestemd, dat er in alle organische leven een innerlijk drijvende kracht op de levenskiem werkt, die niet anders dan de onmiddellijke werking van Gods almachtigheid kan zijn. Telkens stuit men bij alle onderzoek ten slotte altoos op een mysterie, dat alle verder naspeuren van oorzaak en gevolg afsnijdt, en ons telkens weer de overtuiging schenkt, dat er ten slotte op den diepsten bodem van alle dingen een kracht werkt, die de onmiddellijke kracht Gods moet zijn. En wat vooral niet vergeten mag worden, als we van de zichtbare dingen overgaan tot de onzichtbare, en het innerlijk leven van den geestelijken mensch in zijn genie en talent, in zijn liefde, in zijn wedergeboorte en heiliging bespieden, dan is het de stellige leer der Heilige Schrift, dat we ook hier staan voor onmiddellijke werkingen Gods, in het zielsleven, ten slotte opgevoerd tot de inwoning in ons van God den Heiligen Geest.

Maar al denken we er uit dien hoofde van verre niet aan, de *onmiddellijke* werkingen van Gods krachten tot de Schepping te willen bepalen, te ontkennen valt toch niet, dat in het gewone bestuur van Gods Voorzienigheid die werkingen *middellijk* plegen te zijn, en dat het valsche denkbeeld, alsof God in zijn middellijke werking minder groot van majesteit zou zijn, geen oogenblik mag gekoesterd, maar principiëel moet bestreden worden. En dit laatste *is* noodig, want dit denkbeeld houdt nog velen onder ons op. Ter bestrijding hiervan nu behoeft alleen gewezen te worden op het Middelaarschap van den Christus. Er is een voorstelling die liefst alleen met rechtstreeksche werkingen van den Heiligen Geest te doen heeft, en feitelijk den tusschenschakel van den Zoon daarbij terugdringt. In de Grieksche kerk is dit zelfs zoo ver gedreven, dat ze den uitgang van den Heiligen Geest „*ook uit den Zoon*" niet heeft willen aanvaarden. Maar dit is de voorstelling van de Heilige Schrift niet. De Schrift betuigt ons steeds dat alle werking, van den Heiligen Geest aan den Zoon gebonden is. Jezus zelf sprak het uit: „De Heilige Geest zal het *uit het mijne* nemen, en het u verkondigen." En hierop moet temeer nadruk gelegd, omdat door de uitbreiding van onze natuurkennis o zooveel, waarbij men eertijds aan geen tusschenkomend middel dacht, van achteren blijkt toch wel terdege door een tusschenkomend middel te geschieden. Hoe menige krankheid is er b. v. niet, waarvan men zich in oude dagen voorstelde, dat ze plotseling en onmiddellijk door God in ons lichaam gewerkt werd, en waarvan toch van achteren uitkwam, hoe God bij het ons toebrengen van die krankheden zich bedient van allerlei giftige elementen of giftige diertjes, die men bacillen of microben noemt. Hoelang heeft men niet in de bliksemflits een vuurvonk gezien, die men dacht dat God rechtstreeks en onmiddellijk door het zwerk slingerde, totdat men op de toppen der bergen, tusschen de electrisch bezwangerde en vonkende wolken doorwandelend, met eigen oogen zag, hoe de flits zich vormde uit eerst gespreide bestanddeelen, en hierdoor beter ingelicht, de zaak is gaan bestudeeren en nu genetisch begrijpt.

Dit nu gaat steeds verder door. Telkens blijkt opnieuw hoe allerlei verschijnselen, die men eerst aan de *onmiddellijke* werking Gods toeschreef, metterdaad allerlei tusschenkomende middelen achter zich hebben, waardoor God ze werkt. Heeft men zich nu te kwader ure gewend, om wat *middellijk* geschiedt te onderschatten, alsof alleen in het *onmiddellijke* de majesteit Gods uitblonk, dan krimpt op die manier de openbaring van Gods majesteit al meer in, wordt door de meerdere natuurkennis het veld der religie al kleiner, en komt men tot het resultaat, dat de één met natuurkennis gaat dwepen, maar zijn oog voor Gods majesteit sluit, terwijl de ander, om de eere zijns Gods hoog te houden, de natuurkennis als een zwarte kunst, die uit den Booze is, haat. Ziet men daarentegen helder in,

dat beide èn Gods onmiddellijke èn Gods middellijke werkingen even majestueus en verheven zijn, en dat het Gode behaagd heeft, zich in *beide* te verheerlijken, dan valt alle strijd tusschen de zich uitbreidende natuurkennis en de religie weg, en leidt ze er uitsluitend toe, om met het oog op bepaalde verschijnselen, de werkingen Gods eenigszins anders en nu meer naar waarheid, en zuiverder, te gaan inzien.

En hier nu doet zich de vraag bij voor, of er niet buiten het breede veld, dat de natuurkundige wetenschap onderzoekt, nog een ander dieper liggend terrein is, waarop God zich van heel andere tusschenkomende middelen bedient, dan die de natuurkunde kan naspeuren, en of het niet de geesten of engelen zijn, die juist op dit terrein hun eigenlijke roeping van God ontvingen. Het geestelijke en het stoffelijke komen hierbij *beide* in aanmerking. Dat er nu zekere inwerking uit de geestenwereld op ons *geestelijk* leven plaats grijpt, valt met de Schrift in de hand niet wel te ontkennen. Reeds de bede die Jezus ons in het Onze Vader op de lippen leigde: „Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Booze", wijst hier het pleit uit. Jezus zelf is in de woestijn van Satan aangevochten geworden. Van Petrus verklaarde zijn Meester nadrukkelijk: „De Satan heeft zeer begeerd u te ziften als de tarwe"; en de apostelen wijzen er ons in allerlei bewoordingen op, dat we den strijd niet met vleesch en bloed, d. i. met menschen, hebben, maar met de geestelijke boosheden in de lucht. De Satan gaat nog, zoo leert ons de Schrift, ook na het op Golgotha volbrachte offer, om als een brieschende leeuw, zoekende, wien hij zou mogen verslinden. En als in de Openbaringen de eindcatastrophe wordt geteekend, komt in die teekening zelfs de ontzettende voorzegging voor, dat Satan eenmaal nog met volle kracht zal worden losgelaten, om eerst daarna voorgoed gebonden, en geworpen te worden in den poel des vuurs. En wat de goede engelen betreft leert de Schrift ons evenzoo, dat *ze* tot dienst bestemde geesten zijn, die uit worden gezonden om dergenen wil die de zaligheid beërven zullen; wees Jezus er op dat de kinderkens de heerlijkheid bezitten, dat hun engelen allen dag zien het aangezicht van hun Vader die in de hemelen is; en Paulus betuigt ons dat de hemelen zich nog steeds met de openbaring des geestelijken levens in de gemeente bezig houden, gelijk Jezus betuigd had, dat ze juichen in den hemel om elk zondaar die bekeerd wordt. Van de goede engelen wordt ons dan ook in de Apocalypse gezegd, dat ze met en onder Jezus den strijd tegen de booze geesten doorzetten, en eens op gelijke wijze deel zullen hebben aan de laatste worsteling.

Reeds op zichzelf ware dan ook moeilijk aan te nemen, dat wel de kwade engelen zoo ver reikenden invloed zouden oefenen, maar dat hier

tegenover de goede engelen werkeloos en weerloos zouden staan. Blijkt eenmaal op onloochenbare wijze, dat de kwade engelen de oorzaak zijn van veel dat op aarde verzondigd wordt, en volgt hieruit dat het in *de natuur* en de bestemming der engelen ligt, om instrumenten te zijn, waarvan God zich bij de bestiering der dingen op aarde bedient, dan zou hieruit, ook zonder nadere aanwijzing, reeds met genoegzame zekerheid volgen, dat ook de goede engelen als instrumenten in de hand des Heeren zijn. Wat kracht toch de kwade engelen op aarde mogen uitoefenen, reeds het verhaal van Job leert ons, dat ze dezen invloed nooit anders dan in dienst van God kunnen oefenen, met zijn gedoogen, en niet dan naar zijn wil. Ook de leer der kwade en der goede engelen moet alzoo rechtstreeks met de Voorzienigheid Gods in verband worden gebracht. Uit alles blijkt toch, dat ook zij beiden instrumenten zijn, door wie God zijn wil uitvoert.

Is dit nu waar op *geestelijk* gebied, dan kan met de Schrift voor ons, evenmin ontkend, dat deze geesten ook op stoffelijk gebied zekeren instrumenteelen invloed uitoefenen. Van zoodanigen invloed komt in het Oude en Nieuwe Testament meer dan eens het verhaal voor. Denk slechts aan den engel die de Egyptenaren sloeg, aan den engel die het leger van Sanherib vernietigde, en zoo ook in het Nieuwe Testament aan de booze geesten die vele lichamen beroerden en de zwijnen deden storten in de zee van Genesaret. Ook het zeggen van Jezus, dat op zijn gebed zijn Vader hem meer dan twaalf legioenen engelen kon bijzetten, doelde op stoffelijke macht die door deze geesten kon worden uitgeoefend. En staat het hierdoor vast, dat in buitengewone gevallen zulk een uitwendige actie metterdaad van deze geesten is uitgegaan, dan is het, op zijn zachtst genomen, alleszins waarschijnlijk, dat dit buitengewone zijn grond vindt in het gewone, en aanwijzing is van zekere instrumenteele werking, die in het Godsbestel ook op stoffelijk gebied door geesten wordt gewerkt; zooals dan ook de Cherubs in de Openbaring voorkomen, als dragers van de almachtigheid, en alzoo van de krachten Gods.

Nu kan intusschen noch de zielkunde noch de natuurkunde, langs den eenig zuiveren weg der empirische ontleding deze inwerking der geesten op ons geestelijk en stoffelijk aanzijn vaststellen. Dit overschrijdt het perk van ons vermogen. Op grond der Schrift, d. i. der Openbaring, kan een en ander voor ons vaststaan, en nadat dit alzoo voor ons op grond der Openbaring vaststaat, kan onze zielservaring grond te meer meenen te hebben, er iets van te ontdekken, maar tot een verklaring of ontleding van deze inwerkingen brengen we het niet. Daartoe heeft men vroeger wel gepoogd te komen, en ten deele beproeft het Spiritisme dit thans weer, doch dit ligt alles op de lijn der guichelarij, waartegen Gods Woord zoo ernstig

waarschuwt, ons bevelende om tevreden te zijn met wat ons geopenbaard is. Het gordijn mag van voor die mysteriën niet door ons worden weggeschoven. Maar wat we wel mogen en moeten doen is, constateeren, dat ook de zielkunde, en evenzoo de natuurkunde, zoodra ze zekere lagen van onderzoek hebben afgeloopen, ook harerzijds erkennen op een mysterie te stuiten. Als men afdaalt tot den ondergrond van het leven en van alle aanzijn en van alle krachten, is er ten slotte aldoor een punt, waarbij men met zijn onderzoek niet verder voort kan, en de onmacht van zijn vorschenden geest te belijden heeft. Eerlijke zielkundigen en eerlijke natuuronderzoekers erkennen dan ook gulweg, dat hun onderzoek tot op zekere diepte gaat, maar dat zoodra ze nóg dieper pogen door te dringen, de gewone gegevens van onze menschelijke kennis hen in den steek laten. Juist als men aan de diepste problemen van het leven en het aanzijn toekomt, kan men niet verder, en staat men voor het gordijn, dat het mysterie des levens verbergt. De twee resultaten passen alzoo volkomen op elkander. Eenerzijds het resultaat van het Schriftonderzoek, dat ons wijst op verborgen instrumenteele werkingen uit de geestenwereld, maar die als een mysterie tegenover ons blijven staan; en anderzijds het resultaat van de ziel- en natuurkunde, dat ons eveneens verklaart, hoe ten slotte alle onderzoek stuit op een mysterie, dat verder onderzoek afsnijdt.

Hieruit nu vloeit vanzelf de gevolgtrekking voort, dat het *middellijke* gebied van het Godsbestuur veel, veel breeder en uitgestrekter blijkt te zijn, dan wij ons gemeenlijk voorstellen, en dat we derhalve geheel bezijden de waarheid gaan, zoo we deze *middellijke* werking Gods ook maar eenigszins onderschatten of lager stellen dan zijn rechtstreeksche werking. Maar dan ook dat het niet aangaat de „gemeene gratie" ons te willen voorstellen, als iets dat rechtstreeks toegaat, overmits integendeel ook bij de gemeene gratie te letten is op den instrumenteelen dienst dien de geesten in het gemeen uitoefenen. Zien we in het Paradijs bij den val, dat deze val alleen tot stand komt doordien er een werking ter verleiding uit de geestenwereld intreedt, dan is het duidelijk dat de stuiting van de doorwerking van dit kwaad vanzelf moest intreden, zoodra God de Heere de inwerking dier booze geesten op deze wereld inbond en beteugelde. Tegenover den mensch in den staat der rechtheid werd, omdat hij zooveel sterker stond, de werking dier geesten in haar volle kracht toegelaten. Maar nauwelijks is de mensch in zijn geestelijk wezen verzwakt, zoodat het niet anders te voorzien was, of hij zou er opeens onder raken, of God breidelt de werking der booze geesten, vermindert ze in kracht, en brengt alzoo teweeg, dat het innerlijk en uiterlijk verderf niet met zulk een geweld doorga. Het is God die zijn schild opheft, om den gevallen en in zijn kracht

gebroken mensch tegen de nu voor hem onweerstaanbare overmacht van de booze geestenwereld te beschermen.

In dit verband is het alzoo aan geen twijfel onderhevig, of de eerste ritseling van de gemeene gratie ligt *buiten* deze wereld, in de *geestenwereld*. God, bedoelende het verderf te stuiten, stuit de bron waaruit het gif ons toevloeide; niet geheel, maar gedeeltelijk, d. w. z. in zoover, dat Satans geestelijke inwerking op ons leven niet langer ten eenenmale vernietigend zou zijn. Of dit nu plaats greep, en nog plaats grijpt, doordien God het tegenwicht van de werking der goede geesten versterkte, of wel alleen doordien Hij de krachtsopenbaring der booze geesten belette zich zoo te roeren en te bewegen, als ons finaal zou geruïneerd hebben, zij daarbij in het midden gelaten. *Beide* is denkbaar, ook kan *beide* tegelijk waar zijn geweest, en nog zijn. Maar in elk geval gaat het niet aan, dit breidelen van de macht des verderfs uitsluitend op geestelijk gebied aan te nemen. Gaat de instrumenteele dienst der engelen (zoo goede als kwade) zoowel op geestelijk als op stoffelijk gebied door, dan staat de vloek, en al wat in dit ontzettende woord besloten ligt, evenzoo met mystieke werkingen uit de geestenwereld in verband, en beduidt de daad waardoor God het doorgaan van de booze werking stuitte, niet alleen dat ons *zielsleven* ontlast, maar ook dat ons *uitwendig* leven verlicht werd in het dragen van den vloek.

LIII.

De geestelijke boosheden in de lucht.

> Want wij hebben den strijd niet tegen vleesch en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de geweldhebbers der wereld, der duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheden in de lucht. EPHEZE 6 : 12.

Onze gedachtengang was alzoo geleidelijk deze: Reeds uit het „Onze Vader" blijkt dat er op deze wereld werking uitgaat van de gevallen engelen; dit moet uit dien hoofde ook het geval zijn met de engelen die *niet* vielen. Derhalve zijn deze millioenen en millioenen van geesten instrumenten, waarvan God zich bij het bestuur van deze wereld bedient. En ook, dit instrumenteele gebruik van deze geesten kan zich niet bepalen tot onze geestelijke natuur, maar moet ook het stoffelijk deel der schepping raken; immers het stoffelijke hangt organisch met het geestelijke saam. Onze ziel is niet in het lichaam geschoven, gelijk ge uw lichaam in

uw gewaad schuift, maar de fijne eindtopjes onzer zenuwen staan in rechtstreeksch verband met de ziel. In zake de „gemeene gratie" moet uit dien hoofde worden vastgesteld, dat zij in haar uitgangspunt hierin bestaat, dat het God beheft, eenerzijds de noodlottige inwerking van de booze geesten te stuiten of te beteugelen, zoo wat *bederf* als *vloek*, zoo wat *zonde* als *ellende* aangaat; en om anderzijds den weerstand van de *niet* gevallen geesten tegen het Booze op zeer breed terrein te sterken.

Nader bepalen kunnen we *de wijze* van deze inwerkingen en haar gradueel verschil, zeker niet. Dit alles ligt voor ons gehuld in het mysterie. Maar hoe ondoordringbaar dit mysterie ook voor ons zoekend oog zij, het blijft daarom niettemin vaststaan, dat een iegelijk Christenmensch, die nog het „Onze Vader" bidt, en die in dit heerlijk gebed nog smeekt om „verlossing van den Booze", *het feit* dier inwerking erkent, en dat hij voorts in heel de Schrift, zoo van den kant der booze als der goede engelen, beide op geestelijk en op stoffelijk gebied, die inwerking bevestigd vindt. Dit mysterie te willen loochenen is deswege niets dan onverdedigbare inconsequentie. Het valt nu eenmaal niet tegen te spreken, dat èn Christus èn zijn apostelen, en diensvolgens ook de Schrift, ons telkens op dit instrumenteel gebruik dat God van deze millioenen geesten maakt, heenwijzen. Dit was alzoo vóór den val, en het bleef *na* den val, het is nog zoo, en zal zoo tot den einde toe blijven. En op grond hiervan kan het niet anders, of deze instrumenteele dienst der goede en kwade engelen moet in heel de Voorzienige zorge, en met name in de uitvoering van het *genadebestel*, als een zeer gewichtige factor worden beschouwd. Ten opzichte van de *particuliere* genade zien we dit, wat aangaat de goede engelen, uit wat de Schrift zegt, „dat ze uit worden gezonden om dergenen wil, die de zaligheid beërven zullen"; en wat betreft de demonen, aan de beteekenis van Jezus' verzoeking voor onze verlossing. En het is dientengevolge aan geen twijfel onderhevig, dat dit zelfde zich instrumenteel bedienen van goede en booze geesten veel meer nog plaats grijpt in *de gemeene gratie*, die door geheel Gods Voorzienig bestel, dat tusschen den val en het laatste oordeel in ligt, is heengeweven. Een slotsom, waaraan dan ten slotte nog moet toegevoegd, dat overal (en dus ook in de gemeene gratie) waar invloeden uit de geestenwereld werkzaam zijn, deze invloeden en inwerkingen voorafgaan, omdat ze dieper liggen.

Gewaarschuwd dient hier alleen te worden tegen het *misbruik* van deze openbaring der Heilige Schrift, een misbruik hierin bestaande, dat wij menschen ons gerechtigd achten, om ten opzichte van deze werkingen en invloeden uit de geestenwereld nadere bepalingen, met name in toepassing op ons eigen in- en uitwendig leven, te gaan geven. Dit toch is op en top heidensch, en niet naar Christeneisch. De heidenen doen dit. Zij vertellen u op een haar waarin de werking dier goede en booze geesten bestaat

Zij vermeten het zich u die aan te wijzen en te praecieeren. En zij zijn er daarom steeds op uit, om door allerlei toovermiddelen die booze geesten te bezweren. Daarom dragen ze amuletten, talismans enz., en schrijven aan zulke halsketenen of penningen zekere beschermende kracht toe. Onder sommige volken gaan ze zelfs zoover, dat ze aan hun priesters de macht toeschrijven, om deze geesten op te vangen, en alzoo onschadelijk te maken. Geheel deze averechtsche voorstelling der heidenwereld nu vloeit voort uit deze ééne grondfout, dat ze deze geesten beschouwen als werkende uit zichzelf en op eigen gelegenheid, en niet als dienende geesten, die niets vermogen buiten het Goddelijk bestel. Zelfs de tegenwerping dat in de Schrift toch ook gedurig van zulke persoonlijke toepassingen sprake is, dat Jezus persoonlijk met Satan worstelt, dat Jezus zegt hoe Satan Petrus gezift heeft, dat Paulus gezegd heeft, dat Satan hem met vuisten sloeg, en dat omgekeerd een goede engel Petrus, en later Paulus en Silas uit den kerker verlost, bewijst hiertegen niets. Wat toch aan Christus en aan zijn apostelen vrijstond, is deswege ons nog niet geoorloofd. Voor Christus en zijn apostelen was het gordijn weggeschoven, dat voor ons oog ondoordringbaar hangen blijft. Wat ons gegeven is, is alleen, dat we op het getuigenis van Christus en zijn apostelen afgaande, weten dat in het algemeen deze invloeden en werkingen uit de geestenwereld op ons in- en uitwendig leven plaats grijpen, en dat we uit dien hoofde tegen die invloeden van Satan en zijn krachten *te bidden* hebben, en om de invloeden der goede geesten onzen God mogen aanroepen.

Zelfs zouden we hierin nog iets verder willen gaan, en er nadruk op willen leggen, dat we ons nimmer mogen inbeelden, alsof deze invloeden en inwerkingen van de geestenwereld uitsluitend *persoonlijk* van aard waren. Integendeel leidt geheel de voorstelling der Heilige Schrift er veeleer toe, om te belijden, dat deze invloeden in de eerste plaats invloeden zijn, die inwerken *op den algemeenen toestand en de algemeene gesteldheid der geesten*. De tegenstelling tusschen deze inwerkingen op onzen persoon en op de algemeene gesteldheid der geesten is duidelijk. Er heerschen in de wereld waarin we verkeeren, en in de onderscheiden omgevingen waarin we ons geplaatst zien, zekere geestelijke machten, die men „gewoonten en usantiën," die men de publieke opinie," of „de mode", die men „den tijdgeest" of de „geestelijke atmosfeer" enz. noemt, en die tot uiting komen in de algemeene denkbeelden, in de algemeene begrippen, in de gezag hebbende voorstellingen, en daaruit weer haar weg vinden in de algemeene literatuur, in spreekwoorden, in dusgenaamde „trefwoorden" (Schlagwörter), en ten leste zelfs in de rechtsbedeeling en in de wet. Dit alles te zaam vormt het stel van de algemeene machten, die ons leven beheer-

zien. En onder deze algemeene machten staan dan weer andere ongeziene machten, die niet den gang der geesten over heel de wereld, maar slechts bij een *bepaald volk*, in een enkele *provincie*, in een enkele *stad*, of enger nog, in een bepaalden *kring* of in een enkele *familie*, of in een enkel *bedrijf* heerschende zijn. En deze algemeene, en minder algemeene machten zijn het, die voor zoolang ze heerschen, de opinie, de geaardheid, de zienswijze en de denkbeelden der meeste menschen bepalen. Het is zoo, er zijn altoos enkele personen, die tegen den stroom oproeien, een keer in de algemeene opinie weten te brengen, en op die wijs aan andere invloeden ingang verschaffen. Maar dit zijn eenlingen en het blijven uitzonderingen. Verreweg de meeste menschen daarentegen zijn *niet* origineel, maar louter product van hun omgeving. Ze spreken niet uit eigen besef en inzicht, maar als echo van het algemeene geluid. Gaat de tijdgeest om, dan gaan ook zij om. Verplaatst ge hen in een andere geestelijke atmosfeer, dan verandert ook hun zienswijze. Maar doorgaande blijft het hun streven, het algemeene type van hun tijd en hun kring te vertegenwoordigen, en bij allen strijd over meeningen en gevoelens, is ten slotte altoos hun krachtigste argument, „dat alle menschen het zoo zeggen", „dat iedereen het zoo beschouwt", en „dat het wel een wonder zou wezen, als iedereen ongelijk had, en gij alleen gelijk". Zelfs op staatkundig gebied ziet ge dat. In een stad als Rotterdam heerscht een geest, die maakt dat de groote massa der gewone menschen steeds in de richting van één enkel blad gaat, maar in Utrecht en 's-Gravenhage geeft een heel andere geest den toon aan. Alzoo blijkt hoe sterk afhankelijk een groote massa der menschen is van den in hun kring of in hun woonplaats heerschenden geest, en het is die „heerschende geest", dien we bedoelden, toen we van „de algemeene gesteldheid der geesten" spraken.

Nu is het volkomen duidelijk, dat op de vorming van die „algemeene gesteldheid" ook allerlei waarneembare factoren inwerken. Dat is zelfs het geval met allerlei stoffelijke factoren, en veel meer nog met allerlei scholen en richtingen, personen en geschriften, bladen en tijdschriften, gebeurtenissen en omstandigheden. Doch men vergist zich, zoo men waant, dat hiermede de zaak is uitgeput, en dat deze aanwijsbare factoren ons volledig de oorzaak van deze gesteldheid der geesten verklaren. Er werkt achter, onder en in deze aanwijsbare factoren ook een gemeenschappelijke drijfkracht, die voor geen verdere ontleding vatbaar is, en die moet herleid worden tot de geheimzinnige inwerking op ons menschelijk leven van invloeden uit de geestenwereld. Het apostolisch getuigenis, dat wij als Christenen den strijd niet hebben met menschen, die als vleesch en bloed voor ons staan, maar ter laatste instantie den strijd hebben met de geestelijke boosheden in de lucht, verheft dit boven allen twijfel. En al kunnen we ons hiervan geen heldere voorstelling uitwerken, toch valt hiervan wel

iets te zeggen. Dit namelijk, dat wij menschen niet alleen een persoonlijk, maar ook een *gemeenschappelijk* leven in onderling verband hebben; dat we individuen, maar ook leden van een geslacht, van een familie, van een gezin, van een kring zijn, en dat er alzoo onderscheid moet worden gemaakt tusschen tweeërlei punt, waarop de inwerking van de geestenwereld kan plaats hebben, t. w. óf op ons persoonlijk leven óf op dit verbandsleven, wat men thans ook wel het sociale leven noemt. Natuurlijk gevoelen de *Nominalisten* hier niets voor. Zij kennen niet anders dan individuen of enkele personen, en laten geen andere gemeenschap noch een ander verband toe, dan hetwelk ontstaat door de bijeenvoeging van deze individuen. Maar wij Christenen, en met name, wij, als Gereformeerden, wij stonden steeds en staan nog vierkant tegen dit in den grond Pelagiaansche nominalisme over, en weten, dat het gemeenschappelijke er naar de idee zelfs eerst is, en dat uit dit gemeenschappelijke het individu opkomt. Er zijn niet eerst eenige duizenden menschen, die pas daarna tot een geslacht worden saamgevoegd, maar het geslacht is er eerst, en uit dit geslacht komen de enkele personen op. Zoo ook ontstaat de kerk niet pas, doordat er eerst zeker aantal geloovigen is, dat zich tot een kerk saamvoegt, maar de kerk is er eerst, en in haar worden de geloovigen geboren en wedergeboren, en door hen komt de kerk tot openbaring. Is dit nu waar bij ons geslacht en bij de kerk, dan moet deze zelfde grondstelling natuurlijk overal doorgaan, en moeten we op alle terrein erkennen, dat wel degelijk ook het gemeenschappelijke leven, het verband van het leven, het sociale element van ons leven aan de geestenwereld een aanknoopingspunt biedt, om op ons in te werken.

Van de meeste personen kan men dan ook niet zeggen, dat Satan genoegzaam notitie neemt, om ze persoonlijk te kastijden of te verlokken. Hij weet zeer wel dat verreweg de meesten met den grooten hoop meeloopen, en dat zoo het hem maar lukt, zijn gif in den stroom des levens te druppelen, verreweg de meesten dit gif vanzelf en willig indrinken. Wat zou hij zich dan nog de moeite geven om hen persoonlijk te jagen. Slechts enkelen zijn er, die macht in zich hebben om zelfstandig te leven, en om deze ten onder te brengen, moet hij hen persoonlijk aanvallen. Opmerkelijk is het dan ook, dat Satan, waar eindelijk de Heere Christus verschijnt, zijn aanval zoo persoonlijk mogelijk maakt, persoonlijker dan bij iemand die voor hem was of na hem kwam, en dat hij onder de apostelen nergens gezegd wordt, Nathanaël of Mattheüs te hebben aangevallen, maar wel Petrus en Paulus. De bede in het „Onze Vader" is dan ook in het meervoud: „Leid *ons* niet in verzoeking, maar verlos *ons* van den booze," en juist dat meervoud strekt niet in de eerste plaats om zich tegen persoonlijke aanvechtingen te verweren, maar om af te bidden, die *gemeenschappelijke* booze invloeden, die van Satan op heel de Christenheid of op

heel ons geslacht uitgaan. Toegegeven kan alleen worden, dat elk *uitverkorene* hem vroeg of laat ten mikpunt wordt, en hieruit verklaart het zich dan ook, dat menschen, die vroeger om Satan lachten, eerst *na* hun bekeering ernstig met deze satanische en demonische invloeden rekenen gaan.

Zoo nu genomen zal de beteekenis der gemeene gratie thans duidelijk zijn. Juist in de algemeene gesteldheid der geesten, zien we tusschen eeuw en eeuw, en zoo ook tusschen werelddeel en werelddeel, een duidelijk verschil. De algemeene gesteldheid der geesten staat nog bijster laag in Afrika onder de negerstammen; staat iets hooger in het hart van Azië; hooger weer in China; nog hooger in Indië; maar is toch in alle deze landen van verre niet te vergelijken met de algemeene gesteldheid der geesten in Europa en Amerika. Al is het toch dat wij in Europa over die algemeene gesteldheid der geesten steen en been klagen, omdat we haar schadelijke uitwerking telkens zien en ervaren, toch is het buiten kijf, dat er wonder van genade zou plaats hebben, indien men er in slagen kon, om het in Afrika en in Azië zóó te maken zooals het bij ons is. Zelfs kan men deze vergelijking nog verder voortzetten. Wij klagen in ons land, maar in Frankrijk en Spanje zou men u iets liefs geven, indien men den algemeenen geest daar maken kon, gelijk hij hier is. En in nog enger zin kan men zeggen, dat wij tot zelfs in onze eigen kringen steen en been klagen over de algemeene gesteldheid der geesten onder de Christenheid in het gemeen, en zelfs onder de Gereformeerden in het bijzonder; maar als men aan heel ons volk dien ernstiger levenstoon kon aanbrengen die in onze kringen heerscht, zou toch stellig de zedelijke kracht van onze natie ongemeen winnen. Zoo ziet ge dus dat er bij deze „algemeene gesteldheid der geesten" gradueel zeer aanmerkelijk verschil bestaat, en dat ge u ook hier een thermometer kunt denken, die u aanwees, hoe warm of hoe koud die algemeene gesteldheid was. Gij zoudt dien thermometer dan bij het éène volk *onder* het vriespunt, bij het andere *op* het vriespunt zien staan, en bij de overige volken zien klimmen slechts met verschil van graad. Gelijk nu de thermometer op- en nedergaat al naar gelang de koude of de warmte in de atmosfeer het zoo gevoelige kwik aandoet, zoo ook gaat onder menschen „die algemeene gesteldheid der geesten" op en neder al naar gelang de geestelijke atmosferische invloeden, die op ons zoo gevoelig zielsleven aandringen, uit de wereld der booze geesten of uit de wereld der goede geesten komen, en uit die beide werelden op ons aandringen met meerdere of mindere kracht van intensiteit. Dit nu is in Gods hand. Zijns is de macht, om óf de invloeden uit de booze óf de invloeden uit de goede geestenwereld de overhand te laten hebben, en óók de macht, om, al naar het Hem behaagt, den graad van intensiteit van deze gees-

telijke invloeden zwakker of sterker te maken. Liet God deze geestelijke atmosfeer uit de wereld der demonen met volle kracht en ongehinderd op ons en ons leven doorwerken, zoo zou hier op eenmaal de *helsche* toestand intreden, en dat die schrikkelijke dusver niet intrad, is alleen daaraan te danken, dat het God beliefd heeft, dien invloed in te binden, en ten deele zelfs door invloeden uit de wereld der goede geesten te vervangen.

Hierbij nu grijpt geen eenvormig bestel plaats.

Het is niet alzoo dat God, na den val, de atmosferische invloeden uit de booze geestenwereld, zeg op tien graden boven het vriespunt vastzette, om nu voorts door alle eeuwen en in alle deelen der wereld deze *één constante geestelijke atmosfeer* te doen heerschen. Neen, de geestelijke atmosfeer, die, dank zij de gemeene gratie, ontstaat, doorloopt evenals de thermometer van het natuurlijk leven allerlei graden. Toen de zondvloed intrad was deze atmosfeer op het diepst gezonken, in de dagen der Reformatie klom zij zeer hoog. Niet dat hierin willekeur zou heerschen, als speelde God met ons menschelijk aanzijn. Integendeel, er is in dit alles een vast bestel. God heeft er niets mede voor. Telkens laat Hij die atmosfeer dalen of klimmen naar die geestelijke atmosfeer zijn moet, om de historie der wereld, in al haar verwikkelingen, zulk een verloop te laten hebben, als dit in zijn Raad voorzien is. De einduitkomst blijft doel, en naar dit doel schikt Hij de middelen, en het hoofdmiddel hierbij nu is de regeling van de geestelijke atmosfeer, waarin ons leven zal worden doorleefd. En dan is het steeds God de Heere, die door de verhouding tusschen de koude die uit de demonenwereld komt en de warmte die ons uit de wereld der goede engelen tegenademt, in de door hem gewilde verhouding te zetten, zijn Raad uitvoert. Maar hoe laag dientengevolge de geestelijke atmosfeer ook dale, zoolang die atmosfeer niet op en onder het vriespunt komt, is er altoos nog gemeene gratie werkzaam. Thans werkt die gemeene gratie wel terdege ook nog in het hart van Afrika en onder de Chineezen, al is het ook, dat deze gemeene gratie zich veel sterker openbaart in de Christenlanden. Voorzoover dan ook in de Christenlanden de algemeene Christelijke denkbeelden vat kregen op de onbekeerde en ongeloovige massa, is het uitsluitend aan den hoogen stand dier gemeene gratie dat dit gelukkig verschijnsel is toe te schrijven; en indien, gelijk thans, die invloed der Christelijke denkbeelden weer daalt, is dit alleen te verklaren uit een zich langzaam terugtrekken dier gemeene gratie, die dan wel niet weggaat, maar zeer merkbaar afneemt in graad van intensiteit.

Wat de Heilige Schrift „de buitenste duisternis" noemt, waar „weening zal zijn en knersing der tanden", is niets anders dan de toestand, die dan intreedt, als de geestelijke atmosfeer geheel op het vriespunt daalt, en

zelfs daaronder gaat. Dan houdt alle werking der gemeene gratie op. De zon dezer gratie gaat dan schuil achter zoo dichte nevelen, dat geen enkele van haar stralen hier kan doorbreken, om het leven meer te koesteren en te bewaren voor dood en verderf. Toch zou dit ons verdiende loon voor ons rebelleeren tegen den levenden God zijn geweest. Straf, ja, maar een straf die in niets anders zou bestaan hebben, dan dat het logisch gevolg van onzen afval en opstand over ons gekomen ware. De zonde is een ontsluiting van het hart voor de atmosfeer der booze geestenwereld en een toesluiten van het hart voor de goede geestenwereld. Welnu, had God dit laten begaan, zoodat alle inwerking der goede geestenwereld ware afgesneden gebleven en de booze geestenwereld ongehinderd en met volle intensiteit op ons had kunnen inwerken, zoo ware *de hel* de algemeene toestand hier op aarde geworden. En dat dit *niet* alzoo intrad, is alleen daaraan te danken, dat God met zijn „gemeene gratie" tusschenbeide intrad, links de booze macht inbond, en rechts weer goede invloeden deed uitgaan, en op die wijs ons *gemengd* leven in zijn verschillende graden van zedelijke gesteldheid deed opkomen. De zon blijft daarbij symbool, gelijk ze opgaat over boozen en goeden, d. i. in het gemeen. Waar de zon doorbreekt, ontspruit leven, waar de zon schuil gaat, komt vanzelf de dood. Alle leven versterft alsdan. Een doodswade glijdt over heel de natuur. En kwam eenmaal het moment dat op zekere plek van de aarde de zon nooit meer doorbrak, zoo zou hier de „buitenste duisternis" heerschen in het volstrekte rijk des doods. Is het zoo nu in de zichtbare wereld met de zon, die aan den horizon staat, niet anders is het met de zon der gemeene gratie. Ook waar deze doorbreekt ontkiemt het leven weer. Nog armelijk in wat men geestelijk dan ons Groenland of Nova Zembla zou kunnen noemen, rijker waar deze zon, ruimer en milder haar stralen uitzendt, en het rijkst waar de zon der gerechtigheid door de wolken breekt. Maar ook hier geldt het, dat waar deze zon der gemeene gratie onzes Gods schuilen gaat, het leven verslapt en verarmt, stroef en stram wordt, om ten slotte niets dan het beeld van den geestelijken dood te vertoonen. En komt het eenmaal zoover, dat deze zon zich geheel terugtrekt, en geen enkele straal van haar kostbaren gloed meer door het zwerk breekt, dan zal ook voor een iegelijk, die in zulk een kring bevangen is, niets dan de dood overblijven, de eeuwige dood, die juist daarin bestaat, dat de heerschappij van de booze geestenwereld er volstrekt zal zijn.

LIV.

De openbaring van Gods toorn.

Want de toorn Gods wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen, als die de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden.
Rom. 1 : 18.

Op wat wijs de inbinding van der boozen geesten invloed en inwerking op ons menschen tot stand komt, is, met de Schrift voor ons, niet dan in dezen algemeenen zin uit te maken, dat zij *als van geest tot geest beheerscht worden*. Al wordt toch ook gesproken van „ijzeren banden" waarmede de demonen gebonden zijn, niemand zal dit in eigenlijken zin verstaan. Een onlichamelijke demon kan niet in metalen boeien geklinsterd worden. Dat „ijzeren banden" *moet* uit dien hoofde verstaan worden als zinspreukige uitdrukking, om te kennen te geven dat zij even machteloos in hun geestelijke banden zijn, als een gevangene die geketend in zijn kerkerhol nederligt. Zoowel uit Job, wat aangaat de demonen, als uit Psalm 103, en elders, wat betreft de goede engelen, ontvangen we dan ook geen anderen indruk dan dat God de geestenwereld beheerscht, zooals een krachtige persoonlijkheid onder menschen het zijn omgeving doet. Bij geesten is uitwendig geweld vanzelf uitgesloten. De dwang hun aangedaan kan niet anders dan op hun *geestelijk* wezen worden aangebracht; en al is ons nu niet nader geopenbaard *hoe* dit toegaat, toch kennen we van gelijksoortigen geestelijken dwang voorbeelden te over onder menschen. Natuurlijk „*gehoorzamen*" de demonen niet, d. w. z. ze onderwerpen zich niet gewilliglijk aan het gezag des Heeren. Niet op hen, maar alleen op de goede engelen, is toepasselijk het: „Gij, krachtige helden, die zijn woord doet, gehoorzamende de stem zijns woords, gij zijne dienaren, die zijn welbehagen doet". Dat willige gehoorzamen, waarbij eigen wil verzaakt wordt, om zich aan Gods wil te onderwerpen, is den boozen geesten ten eenenmale vreemd. Zij zijn en blijven in volstrekten zin vijanden Gods, steeds tegen God rebelleerende, en elk oogenblik gereed en geneigd, om zich met alle kracht en macht tegen God te verzetten. Als ze nu nochtans doen wat God wil dat ze doen, dan gaat dit niet vrijwillig, maar dan moet aan hun geestelijk wezen geweld worden aangedaan; een geweld, dat hun wilskracht verlamt, en hun vermogen om zich te verzetten breekt. We hebben hier alzoo te doen met soortgelijke macht als onder menschen zoo telkens door een sterke persoonlijkheid over een zwak karakter wordt uitgeoefend; of ook als voorkomt bij misbruikmaking van het gezag waarmee

de één over den ander bekleed is; of liever nog met een geestelijk geweld zooals door personen aan personen wordt aangedaan, doordien de één den ander biologeert, of ook hypnotiseert. Gelukt het aan zulke beheerschte personen, om later aan dezen wil- en bewustzijn-verkrachtenden invloed te ontkomen, dan erkennen zulke slachtoffers zelve: „Hij had mij geheel in zijn macht. Ik stond als verlamd, ontzenuwd en willoos voor hem. Hij kon met mij doen wat hij wilde. En dat alles tegen mijn zin en bedoelen."

Er is hier alzoo sprake van dat algemeene geestelijk verschijnsel, dat men *inspiratie* kan noemen, d. w. z. van het indringen van den éénen geest in den anderen, om hem te onderwerpen aan zijn wil. Wij die in het lichaam zijn, weten zeer goed wat het is, als bij twist of krakeel, ten slotte de één den ander bij de keel grijpt, ter aarde doet nederploffen, en zoo aan zich onderwerpt, dat hij geen vin verroeren kan. Dat gebeurt dan *met de handen*, omdat men het lichamelijke handtastelijk moet aangrijpen. Maar soortgelijk aangrijpen geschiedt nu ook bij de geesten, maar dan op geestelijke wijze. Ook geestelijk zijn er middelen van aangrijping, die zoo ver kunnen gaan, dat ze den aangevallen geest geheel ontwapenen en tot slaaf maken. Dit ziet ge het klaarst aan „de bezetenen" in Jezus' dagen. De personen die de Schrift bezetenen noemt, waren in hun geest aangegrepen door booze geesten. Deze demonen hadden zich als genesteld in hun geest, en de beschikking over geheel de instrumenteering van hun ziel aan zich getrokken. Zelfs *spraken* de demonen in en door die bezetenen, zoodat, als straks de bezetene weer een oogenblijk vrij was, en zelf sprak, het onderscheid hoorbaar uitkwam. Uit denzelfden mond kwam de éene maal het zeggen: „Wat heb ik met u te doen, zijt gij gekomen om mij te pijnigen?" en straks: „Heere, verlos mij." Het eerste riep dan natuurlijk de booze geest, het tweede riep hij, die door dien boozen geest bezeten was. Op alle manier liggen de analogieën hier dus voor het grijpen, en al kunnen wij de wijze waarop al zulks plaats grijpt, niet nader ontleden, dat de éene geest rechtstreeks in het wezen en in het leven van een anderen geest kan ingrijpen, is duidelijk. Zelfs ziet ge dit bij de bezetenen op tweeërlei manier. De demon grijpt in de ziel van den bezetene in, en straks grijpt Jezus den demon aan, en werpt hem uit den bezetene uit. Is nu God de Vader der geesten, zoodat alle geest zijn leven, zijn aard, zijn krachten en vermogens alleen aan God te danken heeft, dan behoeft het geen nader bewijs, dat ook God zelf, en dan op veel majestueuser wijze, rechtstreeks in het wezen en in het leven van elken geschapen geest kan ingrijpen, en hun zulk een geestelijk geweld kan aandoen, waardoor zij, hoe onwillig en rebelleerend ook, toch genoodzaakt worden om te doen wat God wil, en in geen ding verder kunnen gaan, dan God toelaat. Natuurlijk had Satan sterk geprikkelden lust, om ook Jobs leven aan te tasten; maar God liet het niet toe, en toen *kon* Satan niet. Even

sterken lust had Satan, om Petrus zoo te treffen dat hij geheel *verviel*, maar toen Jezus voor hem bad, en op dat gebed de Vader ingreep, werd Satan machteloos gemaakt, zoodat hij wel ver ging, maar niet *zoo* ver kon gaan, dat Petrus geheel bezweek. Er is bij de demonen en duivelen dus geen sprake van een *zedelijk* gehoorzamen. Dat kunnen ze niet. Ze zijn volstrekt slecht en in der eeuwigheid nimmer meer tot het vrijwillig volbrengen van Gods wil bekwaam. En dat ze toch gehoorzamen, en hun booze inwerking stuiten, waar God die niet langer toelaat, is alzoo hunnerzijds geen actieve wilsdaad, maar het zwichten voor een *geestelijk geweld dat God hun aandoet*.

De oorsprong der „gemeene gratie" ligt dus wel ter dege in een rechtstreeksche daad Gods. Hij is het, die, door zulk een geestelijk geweld aan de demonen aan te doen, te weeg brengt, dat de onheilige inwerking, die uit de wereld der duivelen op ons geslacht en op onze personen inwerkt, zekere grens *niet* overschrijdt. Dit nu wel in het oog te vatten, is een zaak van het hoogste gewicht. Bij de *particuliere*, d. i. zaligmakende genade bestaat dit daarin, dat een zondaar zoo het kwaad uit den wortel van zijn eigen wezen opkwame, en niet uit Satan in hem invloeide, ten eenenmale onredbaar, en onvatbaar voor verlossing zou zijn. Het absoluut slechte kan alleen verdoemd worden. Terecht te brengen is het niet meer. Verkeerde dus de mensch nu reeds in dezen ontzettenden toestand, dan zou er van verlossing geen sprake hebben kunnen zijn. En dat er nochtans van verlossing niet alleen sprake is, maar dat duizenden en duizenden, ja millioenen en millioenen reeds gered zijn, en nu juichen voor den troon, is alleen daaraan te danken, dat het kwaad in hen wel diep was ingedrongen, maar toch altoos zijn wortel niet in hen zelven, maar in Satan had.

Maar soortgelijk gewicht nu heeft dit feit ook voor de „*gemeene* gratie". Stond het toch alzoo, de zondaar absoluut slecht was in en uit zichzelven, dan zou de gemeene gratie geen andere uitwerking kunnen hebben, dan dat de zondaar *belet werd kwaad te doen*, of ook belet werd het kwaad *zoover te drijven* als zijn booze aard dit wilde. Maar nooit zou er dan sprake kunnen zijn van een „burgerlijke gerechtigheid" die alsnog door den zondaar in zijn onbekeerden staat volbracht werd. Uit kwaad dat ge tempert of inbindt, kan nooit anders dan kwaad komen. Houdt ge iets dat geheel kwaad is, in, dan geschiedt er niets; en bindt ge het slechts ten deele in, dan komt er uit die overblijvende deelen niets dan kwaad voort. Maar heel anders komt het natuurlijk te staan, zoo de zondaar niet kwaad uit en in zichzelf is, maar ten kwade geïnspireerd is door een macht buiten hem. Nader zal ons blijken, dat hiermede niet alles gezegd is, en dat het kwaad voor een deel ook wel terdege in den zondaar zelven post vatte.

Dit echter voorshands buiten rekening latende, is het ons duidelijk, dat het kwaad in den mensch moet toenemen, als hij sterker ten kwade door Satan geïnspireerd wordt, en in hem moet afnemen, als die booze inspiratie zwakker wordt. Strekt nu het geestelijk geweld, waarmee God de duivelen in toom houdt, juist daartoe, dat hun booze inspiratie niet met volle kracht op ons geslacht, en op de personen in dat geslacht, uitga, dan volgt hieruit vanzelf dat, dank zij deze daad Gods, het kwaad, dat in den mensch woelt, een *minder heftig* karakter aanneemt.

Natuurlijk uit het middenpunt van ons zielsleven is deze booze inspiratie bij den zondaar nooit weg te denken, en zijn hart blijft toch vijandelijk tegen God staan; en wel verre van tot *geloof* te komen, volhardt hij in zijn *ongeloof*. Maar in ons zielsleven is niet alleen dat diepliggend middenpunt, waar óf het geloof óf het ongeloof uitkomt, maar in ons zielsleven is om dat middenpunt ook een breede *omtrek*. Is nu de booze inspiratie sterk, dan straalt ze uit het middenpunt zoo krachtig uit, dat ze tot aan den buitensten omtrek doordringt, en dan kan er zelfs van de zwakste burgerlijke gerechtigheid geen sprake meer zijn. Maar bindt God de macht der duivelen in, zoodat hun inspiratie op de helft van haar sterkte daalt, dan straalt ze ook maar *met halve kracht* naar den omtrek uit; en in dit geval nu wordt ze aan den buitensten omtrek zóó zwak, dat ze onwaarneembaar wordt, en dat uit 's menschen aard daden voortkomen, die de toets der burgerlijke gerechtigheid doorstaan kunnen, ook al moet steeds beleden, dat ze nimmer geheel gaaf, en dus nooit in absoluten zin *goed* zijn. Het anders zoo onverklaarbaar feit, dat uit onze bedorven natuur toch in burgerlijken zin gerechte dingen voortkomen, vindt hierin alzoo zijn volledige verklaring; en wat we in een vroeger opstel door het beeld van het zeilend schip en door het beeld van de gierpond hebben toegelicht, vindt thans ook zijn onledende toelichting. In dit vroeger opstel moesten we ons vergenoegen met toelichtende beeldspraak, omdat toen de inwerking der demonen nog niet aan de orde was. Thans, nu we ook dit gewichtig punt hebben afgehandeld, is het inzicht in dit stuk der burgerlijke gerechtigheid, ook *zonder* beeldspraak, klaar en helder geworden.

De Schrift leert ons zoo stellig mogelijk dat onze val en de verdorvenheid van onze natuur niet op zichzelf ontstond, maar opkwam in verband met en als gevolg van een inwerking uit de geestenwereld. En ook leert de Heilige Schrift ons, dat het rapport tusschen ons leven op aarde en die booze geestenwereld nog steeds voortduurt, en zal voortduren tot op dat laatste oogenblik, als eindelijk Satan en zijn macht geworpen zal worden in den poel des vuurs. Doch dan volgt hieruit ook, dat dezelfde Satan evenzoo in het verlossingswerk, dat Christus volbracht, moest optreden,

en dat hij ook nu nog steeds op de verlosten des Heeren zulk een inwerking beoogt, dat zij dagelijks te bidden hebben: *Verlos ons van den booze.* En is dit zoo, dan *kan* er ook niet aan getwijfeld worden, of we hebben evenzoo bij de „gemeene gratie" met dezelfde inwerking van Satan te rekenen. Ge moet dus feil gaan, zoo ge u bij uw verklaring van de „gemeene gratie" tot ons aardsch, menschelijk leven bepaalt. En dan eerst kan uw inzicht in het wezen en de werking der „gemeene gratie" verhelderd worden, zoo ge het *aanvangspunt* der gemeene gratie dáár stelt, waar het aanvangspunt van ons *zedelijk* bederf ligt, d. i. niet in den mensch, maar in Satan; niet op aarde, maar in de geestenwereld. Alle gemeene gratie, die niet tot het aanvangspunt opklimt, zou ten slotte toch doelloos blijken. Pleisteren helpt niet, als de muur afkalkt tengevolge van een lek dat uit het dak komt. Om die afkalking te stuiten, moet ge naar het dak toe, om dat lek te stoppen. En zoo zou het ook hier niet baten, of „de gemeene gratie" al het uitbreken van het kwaad in ons hart stuitte, Ook hier komt de lek van boven, uit de demonenwereld, en daarom moest God in die demonenwereld ingrijpen, zou stuiting van het kwaad op aarde mogelijk zijn.

Ditzelfde nu geldt ook van *den vloek*. De verdorring van het Paradijs tot een wildernis met doornen en distelen, is geen uitwendig, werktuigelijk aangebrachte straf, maar een organisch gevolg van het bederf in het geestelijke. Ten deele ziet ge dit nóg aan den mensch. Verdriet knaagt niet alleen aan het hart, maar doet ook het aangezicht vervallen. Innerlijk lijden sloopt het lichaam. Van doodsangst is meer dan een in één nacht grijs geworden. En er zijn ongelukkigen geweest, die door een lijden der ziel zoo ontzettend worden aangegrepen, dat hun gezondheid en hun levenskracht nooit meer hersteld werd. Er zijn er van ten grave gedaald. Zelfs bij sommige krankzinnigen is deze werking van de ziel op het lichaam schriklijk. En dit gaat dan niet zóó toe, dat er bij het zielelijden werktuigelijk een ander lijden *bijkomt*, maar dit lichamelijk lijden is dan organisch door het zielelijden veroorzaakt. Zoo nu ook is het hier. Het menschelijk hart is de geestelijke kern van heel deze wereld, en heel die wereld staat met den mensch en zijn menschelijk bestaan in organisch verband. Omdat God zóó den mensch wilde scheppen, zoo volgde hieruit vanzelf dat Hij ook aldus de wereld moest scheppen. In den mensch lag de bepaling hoe de wereld zijn moest, om op den mensch te zijn aangelegd, en aan den mensch „aan te passen." Krachtens dit organisch verband nu gaat de wereld met den mensch op en neer. Blinkt de mensch in zijn oorspronkelijke gerechtigheid, dan bloeit op aarde het Paradijs. Verwelkt de mensch in zonde, dan verwelkt het aardrijk onder den vloek. En ook, zal eens de

mensch in volle heerlijkheid opbloeien, dan zal ook die wereld blinken in den vollen glans der majesteit. Altoos naar den regel, dat mensch en wereld lotgemeen zijn. Dit nu is alleen daaruit te verklaren, dat de diepste oorzaak, die 's menschen staat en toestand bepaalt, tegelijk de diepste oorzaak is waardoor de staat en toestand van de wereld bepaald wordt. Ligt alzoo het uitgangspunt voor de bepaling van onzen geestelijken toestand in de geestenwereld, dan moet ook uit diezelfde geestenwereld de kracht komen, die de omwenteling van de wereld om haar spil, naar rechts of naar links bepaalt. Dit nu geeft drie mogelijkheden. De eerste is, dat het geestelijke ganschelijk *verdonkerd* wordt, en dan verdonkert zich ten slotte ook het uitwendige leven tot „de buitenste duisternis", en ontstaat *de hel*. De tweede is, dat het geestelijke ganschelijk *opklaart*, en dan klaart ook het uitwendige op met die hooge glansen, waardoor het in plaats van de hel een *hemelsch* leven wordt. En de derde is, dat het geestelijke slechts *ten deele* verdonkerd wordt, en dan blijft ook in het uitwendige een schemerlicht door de duisternis spelen, en ontstaat die gemengde toestand, dien wij thans op aarde om ons zien, een toestand van vloek, maar getemperd door de gemeene gratie. Zonder gemeene gratie zou aanstonds na den val het Paradijs in de hel veranderd zijn. Nu, dank zij de gemeene gratie, is dat helsche nog uitgesteld, breekt dit helsche nog niet door, en zal dit helsche eerst dan uitbreken, als aan het einde dezer bedeeling de gemeene gratie zich voor altoos terug trekt. Ook de schroef nu, als we ons eens zoo plastisch mogen uitdrukken, die verdraaid moet worden, om het hier hel, hemel of half hel en half hemel te doen zijn, ligt in de geestenwereld. Die schroef nu stond oorspronkelijk op het woord: „Paradijs". Die schroef komt eens voor de verlorene op het woord „hel" te staan. Maar sinds den val en tot op den oordeelsdag staat die schroef op: „getemperd", d. w. z. ze is zóó geschoven, dat we thans een toestand op aarde doorleven, die ons de ééne maal de vreeslijkste pestilentiën en wolkbreuken en aardbevingen en vuurspuwingen en overstroomingen vertoont; maar ook een ander maal ons de genieting schenkt van de heerlijkste natuurtafereelen, van een wereld die u door haar weelde verlokt, en van een zon, die u verkwikt en zacht koestert met haar stralen. Gods Voorzienigheid is alzoo al den dag en al den nacht allereerst daarin heerlijk, dat er een werking Gods op de geestenwereld uitgaat, die én door geestelijk geweld de booze inspiratie van Satan op ons geslacht en onze personen tempert, maar voorts ook evenzoo daarin, dat er eene, daarmeê evenzijdig loopende, werking van God op *die* krachten van de geestenwereld uitgaat, die den algemeenen toestand hier op aarde bepalen, een werking die den vloek niet opheft, maar beperkt.

Om dit recht te verstaan moet ge rekenen met *den toorn Gods*. Die toorn is niet, gelijk bij ons menschen, een opkomende vlaag van verontwaardiging of bitterheid, maar een gestadige werking van zijn heiligheid. „De toorn Gods," zegt de apostel, „wordt geopenbaard van den hemel over alle goddeloosheid." Er kan geen zonde zijn in de geestenwereld of op aarde, of op hetzelfde oogenblik waakt in God tegen die zonde de toorn op, en houdt aan zoolang die zonde bestaat. Als wij van iets gruwelijks hooren, toornt ons hart er een oogenblik tegen; maar straks ontvangen we weer andere indrukken, en die aandoening van toorn verdwijnt uit onze ziel. Maar bij God houdt die toorn aan en is niet weg te nemen, tenzij de zonde zelve weggenomen wordt. Van dat deel des aardrijks waar de zonde eeuwiglijk stand zal houden, d. i. van het terrein der demonen en der onbekeerd stervende menschen gaat die toorn dus nimmer weg, en de hel is niet anders dan een toestand, die bestendig onder de volle uitstraling van dien toorn ligt. Op het Paradijs rustte Gods welbehagen, toen Hij zag dat het goed was. Maar zóó trad de zonde niet in, of de toorn Gods rustte ook op onze aarde, en die toorn blijft er op rusten, tot eens de nieuwe aarde komt, waarin geen zonde meer zijn zal. Al is het dan ook dat „gemeene gratie" dien toorn tempert, toch leidt dit er nimmer toe, dat er een neutraal terrein op aarde zijn zou, waarop noch de toorn noch de genade rustte. „God is nooit neutraal" is ook hier van toepassing. En wat plek, wat toestand ge u ook denken wilt, die toestand is altoos het resultaat, òf van den toorn Gods òf van zijn intredende genade. Doch hierin juist is nu de particuliere genade en de gemeene gratie onderscheiden, dat waar de particuliere genade intreedt, de toorn ganschelijk wijkt om niets dan genade te doen heerschen, zoodat geen kind van God meer straf lijdt, en alleen de kastijding als een zoon ondergaat; maar dat op het terrein der gemeene gratie juist altoos de toorn onder alles en door alles heenspeelt, en de gemeene gratie dien toorn niet opheft, maar slechts verzacht en stilt in de uitwerking. Dat die stilling van den toorn Gods door de gemeene gratie mogelijk is, vindt zijn verklaring uitsluitend in de particuliere genade, en kan hier niet verder besproken worden. Het gaat alles om den Christus. Maar het feit zelf moet scherp in het oog gevat. Zoo min de gemeene gratie op geestelijk gebied het zonde-gif ooit uit het middenpunt van ons zielsbestaan wegneemt, evenmin kan de gemeene gratie hier op aarde ooit in het centrum van ons aanzijn *waarachtig geluk* aanbrengen. Wie niet ten leven bekeerd zijn, blijven kinderen des toorns; en hoe hoog ook in deze eeuw de stand van onze menschelijke ontwikkeling naar boven ging, men behoeft slechts dag aan dag in de nieuwsbladen te lezen, wat ze ons omtrent de woelingen en worstelingen in het leven der volken melden, om terstond in te zien, dat de beroering in de wateren des levens niet ophoudt. *Ze kunnen* niet tot

rust komen. En dat ze geen rust vinden *kunnen*, is uitsluitend omdat Gods toorn niet aflaat. De „goddeloozen hebben geenen vrede." De trilling van Gods toorn gaat door. Zelfs de geloovigen, zoolang ze nog in dit leven zijn, ondervinden dit, wel niet in hun persoonlijk leven, maar dan toch in dat sociale leven dat ze nog met de wereld gemeen hebben, en dus ook in de consciëntie, zoo dikwijls ze weer uit hun geestelijk leven in het leven der wereld terugglijden.

Maar wel wordt die toorn Gods uit genade voor een deel ingehouden, dat hij niet te schrikkelijk tegen ons uitbreke; en het is juist Gods Voorzienig bestel, die deze inhouding van zijn toorn afwisselend regelt. Afwisselend namelijk in dien zin, dat de toorn Gods de ééne maal sterker doorbreekt als pestilentie en oorlog de volken verschrikt, of schrikkelijk natuuronheil naar alle zijden verwoest. Maar ook een ander maal slechts zwak natrilt, als er perioden aanbreken van voorspoed en betrekkelijk geluk. Een afwisseling die eveneens op het onderscheid van volken, geslachten en personen doelt, doordien het kennelijk is, dat de toorn Gods volstrekt niet gelijkvormig over allen gaat, maar zich op zeer onderscheiden wijze en met sterk verschil van graad in aller leven openbaart.

LV.

De tweede natuur.

> Indien ik datgene doe, dat ik niet wil, zoo doe ik nu datzelve niet meer, maar de zonde, die in mij woont.
> Rom. 7 : 20.

Gods Voorzienig bestel brengt derhalve de eerste werking der „gemeene gratie" tot stand, door in de geestenwereld de onheilige geesten te breidelen, en de heilige geesten te wapenen met meerder macht, beide ons ten goede. Maar al moest uit dien hoofde op de demonen en de goede engelen worden teruggegaan, toch bepaalt zich de werking der gemeene gratie niet tot die geestenwereld, haar inwerking grijpt ook rechtstreeks bij ons menschen plaats. We ondergaan wel invloeden van de geestenwereld, maar zijn daarom in het minst geen machines of blinde werktuigen, die naar goed of naar kwaad overhellen, al naar gelang de goede of de kwade geesten ons her- en derwaarts bewegen. Integendeel, we hebben een eigen zelfstandig bestaan, waarop die invloeden uit de engelenwereld wel inwerken, maar zonder onze eigen daad te vernietigen Zelven blijven wij de zedelijkverantwoordelijke personen. Iets waarop te meer nadruk dient gelegd, over-

mits er ook onder de Christenen zijn, die het zich liefst anders voorstellen, en in hun hart weinig anders zien, dan een veld, waarop de demonen en de engelen elkander slag leveren. Ze erkennen dan wel, dat ze in zonde vielen, maar dit brengt hen niet tot schuldbesef en tot verootmoediging. Of wat konden zij er tegen doen, als de demonen goedvonden hun hart uit te kiezen, als het terrein waarop ze hun booze macht wilden openbaren? De demonen hebben hun hart daartoe geen verlof gevraagd, en zij hebben er den demonen geen verlof toe gegeven. De duivel is in hun hart eenvoudig binnengedrongen, en heeft er zijn boos stuk uitgevoerd; en natuurlijk tegenover zoo machtig wezen als de duivel, stonden zij machteloos. Op die manier nu valt de zelfverantwoordelijke mensch weg. Er blijft dan niets over dan een trechter, waarin óf de demonen hun kwaad, óf de goede engelen hun goed overgieten. Een zelfstandig zielsbestaan is er dan niet meer.

Het is daarom noodig, dat we thans, na de werking der gemeene gratie door *de geestenwereld* te hebben toegelicht, ook het vereischte licht laten vallen op die tweede werking der gemeene gratie, die rechtstreeks in ons *menschelijk leven* plaats grijpt, en die zich vastknoopt aan wat men met een verouderde uitdrukking noemt „de hebbelijkheid", een onschoone vertaling van het Latijnsche woord *habitus*. Onze natuur is namelijk zóó door God geschapen, dat hetgeen we doen of ondergaan, zekeren plooi, zekeren indruk bij ons achterlaat; dat we door dien indruk ons aan het doen of ondergaan van zoo iets gewennen; en dat door dit gewennen, onze natuur meê gaat werken. Neem b. v. het eenvoudige voorbeeld van het trappen klimmen en trappen afloopen. Een kind dat pas hiermeê begint, ziet tegen zulk een trap als tegen een berg op, en schuifelt met moeite twee à drie trappen op en af. En zoo ook een neger uit het hart van Afrika, die nooit een huis met een trap gezien heeft, weet niet wat hem overkomt, als hij opeens zulk een trap op moet, en duizelt als hij van boven weer die trap af naar beneden gaat. Maar klimt men meermalen op en af, dan gewent oog, hand en voet van lieverleê dusdanig aan dat klimmen en afloopen, dat alles in ons er zich naar zet, dat alle bezwaar er bij wegvalt, en dat nu voortaan onze natuur, ook zonder opzettelijk nadenken onzerzijds, zóó meêwerkt, dat een jongen van tien, twaalf jaar, diezelfde trap, al is zij nog zoo hoog, opvliegt en er langs neêrschuift, zonder aan gevaar te denken. Hij rekent niet meer uit waar hij zijn voet moet zetten, noch ook hoe hoog hij zijn voet moet optrekken, om de volgende trede te halen. Al dat wondere werk van opheffen, van hoog genoeg optillen en neerzetten van zijn voet en dat opbuigen en intrekken van zijn lichaam, gaat dan vanzelf, en dat zonder inspanning en zonder moeite, men mag zeggen zonder dat hij ooit mist. En zoo nu is het met alles, wat tot de gewone bezigheden van ons leven behoort. Wat is lezen niet een gecompliceerd

werk, wat is schrijven niet een ingewikkelde arbeid. Eerst zwoegt ge er onder. Maar gaandeweg gaat het vlotter en vlugger. En niet lang meer, of ge bereikt het hooge standpunt, dat uw oogen over het blad vliegen en de gedachten grijpen, zonder meer op de letters te letten, en zoo ook dat ge stelt en schrijft en krabbelt, zonder dat de vraag, hoe ge deze en hoe ge die letter moet zetten, meer in u opkomt. Het is of uw oog vanzelf leest en uw hand vanzelf schrijft. En ook dit is niets dan de vrucht van gewennen, van aanwennen, van veel doen, en het eind is, dat het als in uw natuur wordt opgenomen, zoodat het bijna machinaal in u toegaat. Het spreekwoord zegt dan ook, dat zoo iets ons tot een *tweede natuur* wordt.

Op die „tweede natuur" nu kan niet genoeg de aandacht worden gevestigd. Het is metterdaad iets wonderbaars, zoo als dat aanwennen, die gewoonte, die hebbelijkheid, die tweede natuur, of hoe ge het noemen wilt, allengs als een macht in u optreedt. Zelfs in uw slaap kan die kracht werken. Er zijn menschen die alle morgens, precies op hetzelfde uur of halfuur wakker worden, en die men nooit heeft te roepen. Wat is dat nu wat hen wekt? Het is niet hun bewust ik. Dat *kan* wel door den slaap heen op het wakker worden werken, b. v. als iemand 's morgens vroeg op reis moet, en hij neemt zich voor om te vier uur op te staan, dan kan de geest van het eigen ik, door den slaap heen, zoo krachtig en zoo precies werken, dat hij op den kop af om vier uur wakker wordt. Niet bij allen is dit zoo, maar er zijn er die dit vast kunnen. Doch dit heeft met het eerste wakker worden op een vast uur, den eenen dag voor en den anderen na, niets te maken. Hij toch die gewoon is, elken morgen op een vast uur wakker te worden, denkt daarop ten leste gansch niet meer, maar gaat zorgeloos sluimeren. Zijn bewust ik heeft er vaak geen oogenblik aan gedacht. En toch ontwaakt hij precies op den gewonen tijd. Wat maakt hem nu wakker? Niet zijn *ik*, niet zijn omgeving, niet iets buiten hem, en dus moet het wel *zijn natuur* zijn. Edoch niet zijn gewone menschelijke natuur in het gemeen. Dan toch moest dit bij alle menschen zoo wezen. Het is alzoo iets speciaals *in* zijn natuur. Iets dat eerst ook in zijn natuur niet was, maar er als vrucht van gewoonte in bezonken is. Maar hoe ook in hem gekomen, ten slotte is het toch *een* wezenlijke macht in zijn natuur geworden, een macht zoo sterk, dat ze in staat is, den slaperigsten man op dat bepaalde uur wakker te maken. Soortgelijke voorbeelden nu zouden we in het eindelooze kunnen vermenigvuldigen, maar alle breede opsomming kan hier uitblijven, daar de lezer ze uit eigen leven kan aanvullen.

Men weet hoe moeilijk het is iemand iets *af te leeren*. Welnu, is afleeren is niets anders dan die tot macht geworden hebbelijkheid in onze natuur er weer uitkrijgen. En omgekeerd kan men zeggen, dat alle leven, alle op-

voeding, alle vorming van geest en karakter, ja, dat het zich aanwennen van de hanteering van gereedschappen of instrumenten, al ware het slechts van een breinaald, en zelfs het zich aanwennen van goede en gemakkelijke en beleefde manieren en vormen op niets anders rust dan op dezen ons ingeschapen trek onzer natuur, dat die natuur zelve een vorm, een plooi kan aannemen, en alsdan, buiten ons bewustzijn om doet, wat wij aanvankelijk niet dan met veel inspanning van ons bewustzijn deden. De breinaald, die we daareven noemden, is er een sterke proeve van. Of zie maar eens wat moeite het u als man kost, zoo ge voor de aardigheid eens beproeft tien breisteken achter elkander vast en net en gelijk op de naald te leggen. En toch diezelfde voor u hersenbrekende inspanning, zal een vlug meisje van twaalf jaren, onder het praten door, en soms al wandelende en zonder er naar te zien, keurig en vlot volbrengen zonder dat er iets aan mankeert. Op den Scheveningschen weg komt men telkens visschersmeisjes tegen, die daar wandelen, naar alles op straat omzien, en overluid met elkander redekavelen, en dat toch onder de hand de twee handen als een soort breimachine den op zichzelf tamelijk ingewikkelden arbeid goed en vlug volbrengen. Ze denken er niet bij, ze rekenen er niets bij uit, het gaat als buiten haar ik om, en toch gaat het breien lustig voort. Feitelijk is het alzoo ook hier niets dan de natuur, die bezig is, maar de natuur die een vasten plooi heeft aangenomen, en tot een macht in haar geworden is.

Bij het lichaam gaat dezelfde regel door. Rattekruid is een zwaar vergif, en toch zijn er in het Zuidoosten van Europa menschen, die van der jeugd af aan het gebruik van rattekruid gewend, er haast niet meer buiten kunnen, en er zonder de minste schade dagelijks een dosis van gebruiken, groot genoeg om onder ons heele huisgezinnen te dooden. Op kleiner schaal ziet ge dit bij de jeneverdrinkers. Eerst staat de jenever tegen. Niemand die ze voor het eerst proeft, of zijn gelaatstrekken krimpen er wrang van op. Maar gaandeweg overwint hij dezen afkeer, ten leste went zijn natuur er aan. En niet lang meer of de periode komt, dat hij dezen prikkel niet meer missen kan.

Zelfs kan men zeggen, dat het verschil tusschen een *acute* en een *chronische* ziekte op ditzelfde verschijnsel rust. Doet een ziekte een eersten inval in een gezond lichaam, dan reageert al wat in uw natuur is tegen die ziekte, en poogt ze uit te drijven. Wat wij koorts noemen is dikwijls niet anders dan deze worsteling van de gezonde natuur tegen den indringenden vijand. Dan is de ziekte nog acuut. En gelukt het de ziekte in dien acutueelen vorm uit te drijven, dan blijft uw natuur die ze was, en ondergaat de natuur van uw lichaam geen wijziging. Met een invallende

catarrh of verkoudheid is dit gedurig het geval. Sterk niezen of zweeten is dikwijls voldoende om de catarrh geheel te verjagen. Maar, en hierop willen we wijzen, zulk een catarrh kan ook *chronisch* worden, d. w. z. het kan gebeuren dat ze een wijziging in de natuur van uw lichaam teweegbrengt, zich daarin nestelt, en nu voortaan, zonder eenige aanleiding of voeding van buiten, uit uw eigen natuur opwerkt. In de geneeskunde onderscheidt men zelfs tusschen den primairen, secundairen en tertiairen ziektevorm, d. w. z. tusschen krankheidsvormen die nieuw in het lichaam ontstaan, en tusschen andere zoodanige die ontstaan uit voorafgaande ziekten van verwant karakter. Doch hoe men ook deze wijziging in den toestand van ons lichaam noemen wil, de zaak blijft één. Het beteekent altoos, dat iets wat in ons of aan ons gebeurt of ons overkomt, iets in onze natuur achterlaat, er een vasten zetel in verkrijgt, en nu als eigen macht in onze natuur werken gaat.

Dit wonder verschijnsel nu kan in het algemeen genoemd worden de continuïteit van ons bestaan. Bleef de indruk of inwerking van het éene oogenblik zonder gevolg voor de verdere oogenblikken van ons bestaan; ging met elk nieuw oogenblik al het voorafgaande teloor, zoo zou elke samenhang, elke continuïteit in ons leven ontbreken. Er zou geen ontwikkeling, geen vooruitgang mogelijk zijn. We zouden steeds dezelfde blijven, evenals een thermometer, die hoe ook het kwik of de wijngeest in de glazen buis stijgt of daalt, altoos dezelfde thermometer blijft, en in zijn aard geen wijziging ondergaat. Maar nu heeft God ons zoo wonderbaar geschapen, dat er in ons leven continuïteit is, d. w. z. dat ons leven niet een snoer is van aaneengeregen kralen of paarlen, maar het beeld van een zich voortstuwenden stroom, van een groeiende plant draagt, en daardoor de gesteldheid van onzen persoon rusteloos wijzigt, en of verder brengt, of, want dat is er de onafscheidelijke keerzijde van, achteruitzet en doet verminderen. Eerst groeien we, maar ook op den ouden dag verminderen we. En nu is het wel waar, dat ook plant en dier, omdat ze naar het beeld van den mensch geschapen zijn, soortgelijk verschijnsel vertoonen, maar toch niet dan zwak en schaduwachtig. De zwaluw bouwt nu nog haar nest, als in de arke van Noach, maar omgekeerd wat afstand tusschen Noachs arke en een atlantische mailboot, die naar de nieuwe wereld opstoomt? Het is dan ook in *den mensch* alleen, dat ge deze aard van onze natuur op zoo wonder sterke wijze ziet uitkomen; iets wat ge vooral gevoelt zoo ge mensch en *engel* vergelijkt. Bij de engelen wordt ons niets gemeld van achteruitgang of vooruitgang. Ze zijn opeens goed of kwaad, maar blijven dan ook zooals ze zijn, en het is alleen in den mensch, dat we dit mysterie van de hebbelijkheid of van de continuïteit, en daarmeê het proces van vooruitgang of achteruitgang zien uitkomen. En steeds openbaart zich dit daarin, dat zich door gewoonte, zede of hebbe-

lijkheid iets vastzet in onze natuur, wat, zonder verdere aandoening van buiten, en vaak buiten ons bewustzijn om, vanzelf als een eigen zelfstandige macht op en in ons werkt.

Dit nu is evenzoo het geval op *zedelijk* gebied, en geldt ook ten opzichte van *goed* en *kwaad*. Zonder deze eigenschap van onze natuur, zou er noch *inwonende zonde*, noch *inwonende heiligheid* in ons zijn kunnen. We zouden elk oogenblik, echt pelagiaansch, of volstrekt goed óf volstrekt boos kunnen zijn, en onze weegschaalachtige vrije wil zou op elk gegeven moment geheel naar links of geheel naar rechts kunnen overslaan. Nu eens zou Satan, dan eens zou God de balans van ons zedelijk leven naar boven of naar beneden doen wippen, en straks zou de evenaar weer stil in het huisje staan. Maar onder de heerschappij van de wet der continuïteit of der hebbelijkheid is dit niet alzoo. De Schrift spreekt van *inwonende zonde*, en inwonende zonde nu is op zedelijk gebied niets anders dan wat we op medisch gebied het chronisch geworden zijn van een ziekteverschijnsel noemen. Ook heet het in de Schrift de slavernij of dienstbaarheid der zonde. Wie de zonde doet is een slaaf der zonde. D. w. z. het doen van zonde vermindert uw kracht om de zonde te weerstaan, en tegen de zonde te reageeren. Als gevolg van één begane zonde begint de zonde zich in u vast te zetten, zich in u te nestelen, overwint al uw vermogen van reactie, en vreet ten leste zoo diep in uw natuur in, dat ze heerschappij over u gaat voeren. Of dit nu de macht is der gewoonte, van de zede, van de hebbelijkheid, van de continuïteit, of hoe men het noemt, het is al om het even, en altijd weer komt het er op aan, dat de zonde in primairen toestand van buiten in u drong, maar nu in secundairen en tertiairen toestand, een zelfstandige macht in u geworden is; en dat wel zulk een macht in uw natuur, die ten slotte werkt zonder aanleiding van buiten, en buiten uw bewustzijn om. Menschen die zich het liegen hebben aangewend, liegen slag op slag zonder dat ze het zelf merken. Zelfs kan dit liegen geheel buiten hun ik omgaan, zoodat ze, er op gewezen, stokstijf volhouden, dat ze niet logen. De zonde is daarom wel bij een kanker vergeleken, omdat ook de kanker langen tijd in u huizen kan, geheel buiten uw kennisse om, vanzelf, en geheel uit eigen aandrift. En in het eind kan deze macht die de zonde in uw natuur veroverde, zoo sterk worden, dat, ook als ge poogt te reageeren, al uw weerstand doelloos blijkt, en haar macht u overmant, en dwingt tot zondigen, u aldus verlagende tot verachtelijke, gansch goddelooze slavernij.

Uit het bovenstaande zal het duidelijk zijn, dat de gemeene gratie wel terdege ook in den mensch zelven een macht voorhanden vindt, waarop ze intoomend en beteugelend moet inwerken, zal het werkelijk tot een

stuiting van het booze proces in ons menschelijk leven komen kunnen. Niet alsof dit de sterkere of zwakkere inwerking uit de demonenwereld onverschillig zou maken. Voor een teringzieke is het lang niet onverschillig, of we in Maart met zijn booze vlagen, of in zachte zomerkoelte zijn. De atmosfeer is van onberekenbaren invloed. Maar hoe groot ook die invloed zij, wie den teringzieke verlichting poogt te geven, kan niet volstaan met op die atmosfeer in te werken, maar moet ook werken op de inwonende tuberculose. En zoo nu ook is het hier. Zal God door zijn gemeene gratie dezen zedelijken teringlijder met gemeene gratie te hulpe komen, dan is tweeërlei noodig. Vooreerst, dat de geestelijke *dampkring* verzacht worde doordien God de macht der demonen inbindt, maar ook ten andere, dat God de *inwonende* zondetuberculose bestrijdt, en belet al te vernielend in ons innerlijk wezen uit te breken. Hier staan we derhalve voor een *tweede* actie der gemeene gratie, die zich rechtstreeks op ons *persoonlijk* wezen richt, en die er in bestaan moet, dat God de Heere, in wiens hand ook ons innerlijk leven is, in ons zielsleven ingrijpt, en die booze macht, die zich als een tweede natuur in ons genesteld heeft en van daar uit ons eeuwig aanzijn bedreigt, aan den band legt en ten deele ontwapent.

De hier bedoelde inwerking der gemeene gratie mag niet verward worden met het beletten van ééne bepaalde zonde, gelijk we van Abimélech lezen, dat de Heere „hem niet toegelaten had" zich aan Sara te bezondigen, of ook gelijk de Heere Petrus tegen Satans zifting bevrijd had, opdat zijn geloof niet zou ophouden. Ook die incidenteele bewaring voor zonde bestaat zeer zeker, zoowel bij onwedergeborene personen gelijk Abimelech, als bij wedergeborene personen gelijk Petrus. Ieder onzer weet er uit eigen levenservaring van te spreken. En ook de bede in het Onze Vader: „Leid ons niet in verzoeking", doelt ongetwijfeld op zulk een Goddelijke bewaring, die deels door Voorzienige leiding, deels door geestelijke sterking, ons bewaart voor zekere bepaalde zonde, waarin we anders zouden vervallen zijn. Maar over die soort bewaring wordt thans niet door ons gehandeld. We spreken thans niet van het incidenteele afhouden van een enkele zonde, maar handelen over het temperen van *de* inwonende zonde, die in onze verdorven natuur tot een eigen macht is geworden. Niet dus van het beletten of voorkomen van één bepaalde zonde, maar van het doen dalen van de zondekoorts in heftigheid. Gelijk we de koorts afmeten, naar gelang ze 38, 40 of 42 graden op den thermometer aangeeft, zoo ook kan men zeggen, dat de zonde heftig en minder heftig in ons woelen kan, en heel een schaal van geestelijke temperatuur kan doorloopen. Deze inwonende zonde nu draagt deels een generaal en deels een bijzonder karakter. *Generaal* in zoover ze krachtens onze solidaire schuld uit Adam de besmetting of

„hebbelijkheid der zonde" in den wortel onzer natuur tot een verdervende macht is geworden. En *bijzonder*, naardien dit algemeene kwaad bij den één bijzonderlijk het karakter aanneemt van hoogmoed, bij den ander van zinlijken lust enz. Dientengevolge liggen de zaden van alle zonden in ons hart. Maar gelijk in de plantennatuur niet alle zaad, en niet alle zaad even snel opkomt, noch even weeldrig bloeit, zoo ook is het in deze onze menschelijke natuur met het zaad der zonde. Er zullen zaden van zonde in ons hart schuilen, die God zóó diep in ons versteekt, dat ze, dank zij zijn gemeene gratie, heel ons leven lang nooit zelfs tot *begin* van ontwikkeling geraken. Er zullen andere zaden van zonde zijn, die Hij niet anders dan zeer zwak toelaat uit te komen. En weer andere zaden van zonde, wier wasdom in ons snel en hoog in graad zal zijn. Natuurlijk gaat dit op mystieke wijze toe. Het is een daad, een schikking, een Voorzienig bestel Gods in de verborgen diepten van ons hart; maar ze is daarom niets minder wezenlijk. Slechts éénmaal is die gemeene gratie geheel teruggehouden, het was in Judas, toen Satan in zijn hart voer. Maar voor het overige is er niet één mensch, hoe diep ook gevallen en hoe schriklijk ook in zonde uitgebroken, of zijn val zou nog veel ontzettender zijn geweest, indien God in hem niet, hoe weinig dan ook, den hittegraad dier inwonende zondemacht had afgekoeld. Daarom is het dan ook, dat de diepst gevallene nog altoos voor redding vatbaar blijft, en dat we bij niemand aan zijn redding zullen vertwijfelen.

Zoolang het nog niet zwartdonkere nacht in zijn ziel is geworden, en er ook nog maar één enkele lichtstraal in de dikke nevelen worstelt, is de mogelijkheid van toebrenging ten eeuwigen leven nog niet uitgesloten. En dat nu die mogelijkheid bestaat, en tot aan den dood des zondaars toe blijft bestaan, is uitsluitend te danken aan de heerlijke uitwerking van Gods gemeene gratie in dien bepaalden zin, waarin ze thans, in verband met de hebbelijkheid of de inwonende zonde besproken is. Als de koortsthermometer 45° aanwijst is alle hope weg. Dan is het de dood, die door zelfverbranding intreedt. Maar juist daartoe laat de gemeene gratie het hier op aarde nimmer komen. Daartoe komt het, voor wie buiten den Christus sterft, eerst den tijdelijken dood, en die zelfverbranding door de zondekoorts zelve zal dan het vuur zijn dat nooit wordt uitgebluscht.

LVI.

De tempering van den vloek.

> Zoo zegt de Heere: Indien mijn verbond niet is van dag en nacht; indien Ik de ordeningen des hemels en der aarde niet gesteld heb. JER. 33 : 25.

Er is alzoo *tweeërlei* tempering van de energie der zonde; de ééne die, waarvoor de breidel aangelegd wordt *in de geestenwereld*, opdat de demonen niet zoo schrikkelijk woeden; en de andere van dien aard dat de intoomende werking *in ons menschen* plaats grijpt, en in ons persoonlijk leven de te sterke ontkieming van de inwonende zonde tegenhoudt. Op de eerste tempering slaat de bede: Verlos ons van den booze, op de tweede: Leid ons niet in verzoeking. En in *beide* deze temperingen is het Gods Voorzienig bestel, waarin het beleid der „gemeene gratie" zich verwerkelijkt.

Na dit te hebben vastgesteld, moet er nu intusschen ook hier ter plaatse op gewezen worden, dat een soortgelijke dubbele tempering ook wordt toegepast op de gevolgen der zonde *in den vloek*. Ons bestaan blijft altoos tweezijdig: geestelijk en lichamelijk, in een onzienlijke en in een zichtbare wereld. En deze twee kanten van ons aanzijn hangen altoos saam, staan steeds in verband, en wel in zulk een organisch verband, dat ge naast de werking in het geestelijke steeds het oog hebt te vestigen op soortgelijke werking *in het stoffelijke*. Voor wat aangaat de tempering waarvoor de schroef, gelijk we ons plastisch waagden uit te drukken, in de geestenwereld wordt omgedraaid, hebben we hierop dan ook aanstonds gewezen. We bespraken toch den invloed der geestenwereld niet alleen op geestelijk, maar ook op stoffelijk gebied. Doch ditzelfde herhaalt zich nu natuurlijk hier, waar we handelen van de tweede soort tempering, die niet van uit de *geestenwereld*, maar rechtstreeks in onze *menschelijke* wereld wordt aangebracht; in wat we met een geneeskundigen term noemden, de *secundaire* verschijnselen van het ons inwonende verderf. Ook die verschijnselen toch doen zich voor niet alleen in de *ziel*, maar ook in het *lichaam*, en zoo ook, niet enkel in de onzienlijke, maar ook in de *zichtbare* natuur. En dit zoo zijnde, spreekt het vanzelf, dat de „gemeene gratie" het ingeslopen kwaad niet alleen tempert en stuit in ons *inwendig*, maar ook in ons *uitwendig* leven, en het is met name hierop, dat dusver veel te weinig acht is geslagen, met name wat betreft de *leer der middelen* voor wat aangaat de afwending van dreigend gevaar of de genezing van reeds ingedrongen ziektestof enz. Toch stonden de geloovigen gedurig practisch voor

allerlei hiermede saamhangende vraagstukken. Denk slechts aan de genezing uitsluitend door het gebed, aan de al of niet geoorloofdheid van verzekeringen, aan den bliksemafleider, aan de koepokinenting, en zooveel meer. En overmits men nu, door veel te weinig met de gemeene gratie te rekenen, geen helder inzicht had in de beginselen die hier heerschen, poogde men dan zulke diep ingrijpende vraagstukken met onvoldoende argumenten op te lossen, en gaf hierdoor aanleiding tot het opkomen onder de geloovigen van tegenstrijdige overtuigingen, die niet tot oplossing konden komen in het geschil waarin ze partij kozen. Het is daarom van het hoogste aanbelang, dit onderdeel van de gemeene gratie met eenige nauwkeurigheid uiteen te zetten, en men zal zien hoe juist hierdoor de weg voor de vereffening van al zulke geschillen ontsloten wordt.

Daartoe nu is het noodig, dat we aanstonds wel onderscheiden tusschen tweeërlei bestel Gods ten deze. God tempert de doorwerking van den vloek in ons lichamelijk-uitwendig lichaam op tweeërlei manier. Ten eerste, door rechtstreeks zonder ons te werken, en ten tweede, door daarbij onszelven te gebruiken als „tweede oorzaak," gelijk onze vaderen dit plachten te noemen; en het is natuurlijk eerst bij die tweede manier van tempering van den vloek, dat het gebruik der middelen aan de orde komt en kan gewaardeerd worden. Goede orde eischt intusschen dat we eerst de rechtstreeksche tempering indenken, en wel, om scherp onze lijn te houden, meer bijzonder die rechtstreeksche tempering van den vloek, die niet uit de geestenwereld op ons inwerkt, maar die gewerkt wordt in de natuur, in het leven, in het lichaam waarin we hier op aarde verkeeren. Eerst daarna bespreken we dan de middellijke tempering van den vloek, waartoe we zelven de middelen hebben aan te wenden, naar God ons dit onderwijst.

Wat nu die eerste rechtstreeksche inwerking der gemeene gratie aangaat, zoo komt onze stelling hierop neêr, dat er algemeene invloeden zijn, die op de natuur en op ons lichaam werken, en dat deze algemeene invloeden een sterker of lichter graad van vloek tot openbaring laten komen, al naar gelang God deze algemeene invloeden door zijn Voorziening bestel bestuurt. Ter toelichting van deze stelling beginnen we met te herinneren aan de studie van Dr. R. Brück voor ruim dertig jaren uitgekomen, ten betooge, dat de opkomst en het verval der natiën gelijken tred hield met den magnetischen stroom, die zich in den aardbol allengs verplaatste. Het betoog kwam hierop neer, dat natuurkundig viel aan te toonen, hoe de sterkste golving van dezen stroom zich nu eens onder den bodem van Italië, dan van Frankrijk, een ander maal van Engeland, en weer een ander maal van Duitschland of Rusland voortbewoog. Ging men nu na op welke tijdstippen der historie dit achtereenvolgens onder den bodem dier verschil-

lende landen plaats greep, dan achtte de geleerde schrijver te kunnen waarmaken, dat het golven van den sterksten magnetischen stroom steeds saamviel met de hoogste bloeiperiode van zulk een volk, en dat zoodra deze golving in sterkte afnam, hiermeê in gelijken tred de achteruitgang en het verval van zulk een volk intrad. De titel van dit uitgebreide en hoogst interessante werk luidde: *L'Humanité, son développement et sa durée* [1]).

Natuurlijk achten wij onszelven ten eenemale onbevoegd om te beslissen of de opmerkingen van dezen schrijver over het verloop van den magnetischen stroom juist waren, al houde men wel in het oog, dat de schrijver geen theoloog, maar een natuurkundige, en dus man van het vak was. Treffend intusschen was vooral zijn opmerking, dat deze sterkste golving van den magnetischen stroom thans onder Berlijn ging, en dat alzoo Duitschland thans het land was, dat zijn hoogste periode van bloei te wachten had; een verklaring die als voor meer dan een dertig jaar afgelegd (vóór 1870) metterdaad verrast en door de uitkomst volkomen bevestigd is. Ook liet zich de redeneering van dezen geleerde in zooverre zeer wel hooren, dat men verstaan kan, hoe de magnetische werking een aldoordringende is, en hoe de sterkere of zwakkere intensiteit van den magnetischen stroom van invloed kan zijn op sterkere of zwakkere uiting van ons menschelijk leven, zoowel op geestelijk als lichamelijk gebied. Verder intusschen verdiepen we ons hierin niet. Ons doel toch is bereikt, zoo men uit deze geleerde studie slechts het algemeene denkbeeld opneemt, hoe er metterdaad algemeene invloeden kunnen werken, die beide op stoffelijk en geestelijk gebied, geheel onafhankelijk van onzen wil of van ons toedoen, een lager of hooger toestand in het leven ten gevolge kunnen hebben, of ook de mate van geluk in het menschelijk leven kunnen doen klimmen, of kunnen doen dalen. Wij zelven weten uit onze eigen historie, hoe hier te lande in de 16[de], en in het begin van de 17[de] eeuw een tijd van hoogen bloei is doorleefd, waarin ons volk niet alleen geestelijk hoog stond, maar ook in het uitwendig leven schier wonderen tot stand bracht; en wie nu nog op de oude schilderijen de koppen en forsche gestalten van de mannen uit die dagen aanziet, voelt terstond hoe ze ook lichamelijk veel krachtiger waren, niettegenstaande de hygiëne toen nog veel minder te beduiden had dan thans. Ziet men nu in, hoe zulk een toestand als onze vaderen destijds doorleefden, een zeer aanmerkelijke tempering van

[1]) Ten grondslag ligt het eerste werk: R. Bafra, *Électricité et magnétisme du globe terrestre*, 2 vol. Bruxelles 1851. Delevingne et Callewaert. Het werk in den tekst genoemd, bestaat evenzoo uit twee dikke deelen. Beide werken zijn geresumeerd in een oppervlakkig en weinig nauwkeurig overzicht, getiteld: *Manifeste du magnétisme du globe et de l'humanité*. Bruxelles 1866.

den vloek inhield, en zelfs een gelukstaat van zeldzame afmetingen in het leven riep, dan zal men verstaan, hoe in die periode de invloed van de „gemeene gratie" in ons land zeer sterk doorwerkte, en hoe, in de latere periode die „gemeene gratie" weer zwakker werd.

Zulke algemeene invloeden nu werken in de natuur en in het leven van het lichaam op allerlei manier, en het is juist in die algemeene invloeden dat ge de rechtstreeksche inwerking van de gemeene gratie óók op ons uitwendig leven te zoeken hebt. Voor korte jaren wees een hoogleeraar te Leiden er op, hoe vermoedelijk zelfs invloeden van buiten onze aarde daarbij op onzen aardbol kunnen inwerken. Hij ging zelfs zoover van op zijn ongeloovig standpunt het ontstaan van het leven op dezen aardbol uit zulke buitentellurische invloeden te willen verklaren. Een droom die hem natuurlijk gegund blijft, maar waarin dan toch dit element van waarheid schuilt, dat het pure dwaasheid is, te wanen, dat er uit het firmament geen invloed van wat aard ook op onzen aardbol zou uitgaan. Van de zon weet ieder dit, omdat hij het zelf voelt. Ook van de maan is dit duidelijk, zoo duidelijk zelfs, dat het bijgeloof zich van deze invloeden der maan heeft meester gemaakt. Doch al geraakte men hiermede op een dwaalspoor, vast staat niettemin, dat de maan volstrekt niet alleen op „hoog water" invloed oefent, maar ook wel terdege invloed oefent op sommige dispositiën in ons lichamelijk leven. En wat gewaagds is er dan in om aan te nemen, dat soortgelijke invloeden ook van het overige firmament op onzen aardbol kunnen uitgaan, niet alleen van de zonnen en sterren, die er aan schitteren, maar ook van de fijne, nog ongekende etherische stoffen, die het dusgenaamde luchtruim vervullen mogen?

Voorzoover nu deze invloeden of inwerkingen metterdaad bestaan, dragen ze natuurlijk alle een *algemeen* karakter, en kunnen ze uit haar aard tegelijk de lucht om ons heen, en het leven zoo van de natuur als van ons eigen bloed, kortom van heel ons lichaam aandoen. Van de invloeden van den dampkring kan tot op zekere hoogte hetzelfde gezegd. En voegt men hierbij nu de invloeden van de krachten, die op alle wijs, in den aardbol zelven werken, gelijk boven reeds op den magnetischen stroom gewezen werd, dan wordt het volkomen duidelijk, hoe Gode in zijn schepping allerlei middelen ten dienste staan, waardoor Hij zonder ons toedoen en geheel buiten onzen wil om, algemeene werkingen kan te voorschijn roepen, die ons bestaan op deze aarde tot een hoogeren staat verheffen of tot een lageren staat doen dalen; oftewel in Bijbeltaal omgezet, hoe in alle deze krachten God de Heere zóó kan werken, dat ze ons den vloek, d. i. de verdervende macht, meer of minder gevoelen doen. Wat de Schrift „de hel" noemt, zal eveneens eenmaal door zulke algemeene invloeden ver-

wezenlijkt worden, gelijk ook anderzijds het rijk der heerlijkheid eens, dank zij de werking van zulke algemeene kosmische invloeden, zal opkomen. Maar in afwachting hiervan heeft God de beschikking over deze algemeene kosmische, atmosferische en tellurische invloeden in zijn hand, en naarmate Hij deze invloeden zus of zoo werken laat, breekt de vloek sterker door en schept een jammerlijken toestand, oftewel wordt ingebonden, en maakt daardoor een betrekkelijken gelukstaat in ons menschelijk leven, en een betrekkelijke gezondheid voor het leven mogelijk.

Doch behalve deze algemeene invloeden, waardoor de „gemeene gratie" sterker of minder sterk de helling van het leven naar den vloek tegenhoudt, valt hier ook te rekenen met de onderscheiden bedeelingen Gods. De toestand van deze aarde is niet over al haar deelen gelijk; eer is het onderscheid tusschen streek en streek zeer sterk, zoo sterk zelfs, dat er brokken en stukken van onze aarde zijn, waar het leven voor den mensch in den dood ondergaat en geen existentie mogelijk is. Uit de overwintering op Nova-Zembla meldt onze eigen historie ons dit, en wat pogingen ook in den jongsten tijd zijn aangewend, om aan de Noord- of Zuidpool door te dringen, steeds bleek, met wat schier onoverkomelijke moeielijkheden men daarbij te worstelen had. En ook al gaf het menschelijk heroïsme dusver deze pogingen niet op, toch dacht noch denkt iemand er aan, om in deze poolstreken zich een terrein van menschelijke existentie te scheppen. In die streken heerscht nu reeds de dood. De dood in geheel de natuur. Door niets dan door zijn koude heeft God Almachtig hier den vloek tot op het uiterste laten doorwerken, als om ons te doen verstaan hoe groot zijn gemeene gratie is, die ons in onze gelukkiger streken, voor het volle doorwerken van dezen vloek vrijwaart. Toch breekt zelfs in die streken altoos nog iets van het licht door, en kan een enkel ijsdier en een enkele ijsvogel er nog het bestaan rekken. Maar denkt ge u, dat ook die korte en zwakke lichtuitstraling wegviel, dan zou de dood er *volkomen* zijn, en tevens de zwartste nacht en de uiterste duisternis er voor altoos zijn ingetreden. Bedenkt ge nu, dat zoo God den vuurhaard in zijn zon bluschte, metterdaad die toestand de algemeene toestand op onze aarde zou zijn, dan klimt met onweerstaanbaren drang de toon der dankbaarheid uit uw ziel naar boven, dat Gods gemeene gratie het verbond van dag en nacht in stand houdt, en dat dientengevolge een nog zoo draaglijk, en veelszins zoo gelukkig leven voor ons op andere deelen van dezen aardbol mogelijk is.

De woestijn geeft ons soortgelijken indruk. Wij kennen in ons land de wildernis niet, en kunnen ons hoogstens in sommige vale streken van de Veluwe eenig denkbeeld vormen van een dorre, kale landstreek, waar het eindelooze zand allen groei en alle ontwikkeling tegenhoudt. Vergelijking

van Veluwe en Betuwe herinnert ons zelfs in den naam aan twee zeer onderscheiden bedeelingen van landstreek, die van zoo onmetelijk gevolg zijn voor heel de existentie van den mensch die er in woont. Maar veel sterker nog wordt die indruk als ge uit de Schrift de gedurige verwijzing naar de beteekenis van de *woestijn* en de *wildernis* opneemt, en u indenkt in die onafzienbare streken op dezen aardbol, waar, zij het ook op heel andere wijze dan in de poolstreek, toch soortgelijk beeld van den dood rondwaart; hier veeleer door overmacht dan door gemis aan zonnegloed. En voegt ge hier nu bij, hoe de Schrift ons gedurig op de almachtigheid Gods wijst, als machtig om de wildernis in vruchtbaar land te herscheppen en de woestijn te doen bloeien als een roos, doch ook omgekeerd om „het vruchtbaar land in zouten grond en de watertochten tot een dorstig land om te zetten", dan doorziet ge terstond, hoe we welterdege ook met deze zeer onderscheiden bedeelingen in de verschillende streken van onzen aardbol te rekenen hebben, als een der middelen, waardoor God de werking van den vloek feller doet uitgaan of tempert in gemeene gratie. Met name die volken, die in gematigde luchtstreek en op vruchtbaren bodem mogen leven, kunnen dan ook niet genoeg de gemeene gratie roemen, die naar Goddelijk bestel en Goddelijke inwerking hun levenssnoer in zoo liefelijke plaatsen heeft doen vallen. Op de vraag, waarom het ééne volk hierin zooveel meer begunstigd is dan het andere, geeft noch de historie noch zelfs het Woord uitsluitsel. Ook hier kunnen we niet anders rusten dan in de uitverkiezing Gods. Het was zijn welbehagen het alzoo te verordenen, gelijk Paulus dit te Athene op den Areopagus zoo klaar geleerd heeft, en dit welbehagen is en blijft vrijmachtig. „Hij heeft uit éénen bloede het gansche menschelijk geslacht gemaakt, om op den geheelen aardbodem te wonen, bescheiden hebbende *de bepalingen hunner woning*" (Hand. 17 : 26). Als de Eskimo zijn somber bestaan te midden van koude en ontbering en allerlei gevaren voortsleept, en daartegenover in de West-Europeesche landen zoo rijke genieting van levensgeluk ons gegund wordt, is hiervoor geen andere verklaring dan het vrijmachtig bestel des Heeren. Hij doet alzoo en Hij antwoordt niet van zijn daden. Hij blijft onze „pottebakker", en wij zijn als leem in zijn hand. Maar hiervan afgezien is het dan toch duidelijk, hoe ook deze onderscheidene bedeelingen ons ten duidelijkste een meer of minder krachtige werking van de gemeene gratie doen uitkomen, om de koude van den vloek door meer warmte van leven, en zijn verderf door hooger gelukstaat te temperen.

In de derde plaats komt nu, naast deze algemeene invloeden, en behalve deze onderscheidene bedeelingen, nog een derde soort inwerking in aanmerking, die samenhangt met allerlei bijzondere natuurverschijnselen. Denk

slechts aan aardbevingen, aan vulkanische uitbarstingen, aan de schrikkelijke verwoesting van dusgenaamde vloedgolven en overstroomingen, ook niet het minst aan die pestilentiën, waarop de Schrift zoo telkens terugkomt, en die voor het uitwendig leven van zoo sombere beteekenis zijn. Over den hongersnood spreken we minder sterk, omdat een snellere communicatie dien zoo merkbaar getemperd heeft, al mag niet vergeten dat nog pas het vorig jaar onder Engelands hoogheid in Indië, duizenden en duizenden van honger gestorven zijn, en dat zelfs in Italië nog onlangs bange ellende uit gebrek aan voedsel geleden is. Doch al erkennen we, dat de hongersnood niet meer dat booze karakter draagt, dat hij eertijds bezat, toch is het duidelijk, dat misgewas of rijke oogst steeds óf veel ellende óf veel verrijking des levens ten gevolge heeft, en dat ook misgewas of rijke oogst afhankelijk is van invloeden die veelszins, buiten ons toedoen, alleen door Gods bestel beschikt worden. Zoo nu blijven ook de pestilentiën in haar opkomen nog steeds een mysterie. Zoolang woedde hier pest en zwarte dood en pokziekte. Toen kwam de cholera. Nu deze week, vertoonde zich weer de schijnbaar zoo onschuldige, maar in haar gevolgen vaak zoo doodelijke *influenza* zonder dat het raadsel valt op te lossen, wat achtereenvolgens deze onderscheidene pestilentiën doet opkomen en weer verdwijnen. Doch zooveel staat vast, dat ook hierbij wel natuurlijke verschijnselen in het spel zijn, maar natuurlijke elementen, die dan toch door God bestuurd en besteld worden, en die naar zijn Voorzienigen raad het verderf en den vloek de ééne maal sterk doen doorbreken, en dan weer temperen door gemeene gratie. Zonder de gemeene gratie zouden zulke pestilentiën *rusteloos* woeden, en dat ze nu slechts *tijdelijk* verschrikken, en dan weer voor eenigen tijd ons met rust laten, is omdat God ze dan intoomt en breidelt.

Ten slotte voegen we aan deze drieërlei soort werkingen nog een vierde toe, die nu ons eigen lichamelijk bestaan raakt. Gemeenlijk leeft men in de voorstelling alsof een gezond gestel en gaaf lichaam ons natuurlijk bezit en recht ware, en alsof slechts nu en dan zeker invallend kwaad dezen normalen toestand kwam verstoren. Die voorstelling is intusschen volkomen onjuist. Wezenlijke gezondheid wordt niet dan bij uitzondering, en niet dan voor korten tijd genoten, en ook afgezien van bepaalde krankheden, kunt ge een ieder in uw omgeving telkens hooren klagen over wat men dan noemt allerlei „crupties", en onpleizierige gewaarwordingen, en onwelheden, en pijnlijke aandoeningen in het hoofd, in den mond of in andere leden des lichaams, die ons de volle genieting des levens rooven. En al is het, dat niet weinigen soms een gelukkige jeugd doorleven, mazelen en soortgelijke onaangenaamheden zijn vroeg of laat bijna ieders deel. En nadert

men den ouden dag, dan komt die oude dag bijna zonder uitzondering met gebreken, tot het lichaam gesloopt wordt en we nederdalen in het graf. In dit alles nu is een *zeer persoonlijke* bedeeling, die tot zeer onderscheiden levenslot leidt, en geheel afgezien nog van invallende krankheden, is wat men noemt het hebben van een „sterk en krachtig gestel", of ook van een zwakke constitutie, met of zonder de zaden van erfelijke ziekten, een geheel op zichzelf staande bedeeling van Gods Voorzienig bestel, die voor onze levensexistentie van zoo ver reikenden beteekenis is. Komt nu alle zwakte, alle krankheid, ook alle erfelijke krankheid uit den vloek, d. i. uit de ellende die als gevolg der zonde over deze aarde gekomen is, dan is alle betrekkelijke gezondheid, alle kracht van gestel en constitutie, alle bloeiend vermogen in het lichaam, niets anders dan een vrucht van die gemeene gratie, waardoor het God belieft de verdervende krachten af te weren en te stuiten. Zelfs kan men zeggen dat wanstaltigheid en leelijkheid van voorkomen de natuurlijke vrucht van de ellende is, zoodat we ons de figuren en gelaatstrekken in de plaatse des verderfs niet anders dan afstootend schril en onooglijk kunnen voorstellen. Is het dan ook, dat een volk, een geslacht, een gezin, een persoon fierder, beter en schooner voorkomen in gestalte en gelaat vertoont, zoo is ook dit niet anders dan vrucht van de „gemeene gratie", en blijft God ook hier vrijmachtig om deze vrucht den éëne rijk en den andere soberlijk te verleenen.

LVII.

De natuur niet irreligieus.

> In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt. Want gij zijt stof, en gij zult tot stof wederkeeren.
>
> GEN. 3 : 19.

Ons niet tevreden stellende met de algemeene belijdenis, dat God in zijn genade de kracht en de gevolgen der zonde voor al wat mensch heet tempert, zagen we nader de vraag onder de oogen, hoe deze tempering toegaat. Daarbij deelden we deze Voorzienige werking Gods in naar twee lijnen, waarvan de éëne over *de engelen* loopt en de andere *regelrecht* naar ons uitgaat. Nu is het eerste punt: de gemeene gratie die over de engelen loopt, afgehandeld, zoowel wat de *zonde* als de *ellende* betreft. En ook is daarna afgehandeld de regelrechte werking van deze genade op ons menschelijk leven, zoowel wat aangaat het tegenhouden van de ont-

kiemïng van het zondezaad, als het inbinden van de uit den vloek opkomende weeën. Wat ons ten deze ter bespreking nog overblijft is alzoo uitsluitend die andersoortige werking van de gemeene gratie, waarbij God *onszelven* als instrument laat optreden en *onszelven* als middel gebruikt. God gebruikte Juda, om zijn broeders van den moord op Jozef af te houden; en zoo ook God liet Hiskia een klomp vijgen nemen om zijn etterbuil te genezen. Had God beide malen het kwaad laten gaan, zoo zouden Jozefs broeders zich aan broedermoord hebben schuldig gemaakt, en zou Hiskia's plage hem in enkele dagen ten grave hebben gesleept. Hier werd dus de ééne maal *zonde* tegengehouden, en de andere maal de vrucht der zonde in haar *ellende* getemperd; maar beide malen treedt hierbij een mensch als instrument op: bij Jozefs broeders Juda, en bij Hiskia de arts die den klomp vijgen op de plage legde. Over het feit dat de genade Gods zich ook van den mensch als instrument bedient, kan alzoo geen geschil bestaan. Reeds het noemen van een enkel voorbeeld uit het Bijbelsch verhaal wijst dit uit. Maar men vergist zich door te wanen, dat met het enkel wijzen op zulk een tweetal voorbeelden de zaak zelve afgedaan zou zijn. Integendeel. Er komt met deze middellijke actie der gemeene gratie een der gewichtigste vraagstukken voor de practijk aan de orde, d. i. dat van *het aanwenden van de middelen*, en zoo ook, gelijk ons vorig artikel reeds opmerkte, het gebruiken van medicijnen, het deelnemen in verzekeringsmaatschappijen, het aanwenden van de vaccine, het gebruik van bliksemafleiders en zooveel meer; reden waarom het gewenscht is, dit geheele *stuk der middelen* hier in samenhang uiteen te zetten.

Tweeërlei nu moet hierbij reeds aanstonds onderscheiden worden. Er is namelijk een gebruik van middelen, dat berust op scheppingsordinantiën en alzoo gefundeerd is in onze menschelijke natuur als zoodanig; en er is ten tweede een verscherpt gebruik van middelen, dat eerst na den val intrad, en alleen in dit laatste komt natuurlijk de gemeene gratie uit. Het was, om dit onderscheid terstond met een sprekend voorbeeld duidelijk te maken, het was reeds vóór den val als eisch voor de menschelijke natuur verordend, dat de mensch door het nemen van spijs zijn lichamelijk leven zou in stand houden: *„Van alle boom dezes hofs zult gij vrijelijk eten."* Maar na den val wordt deze ordinantie verscherpt, en daartoe aldus gewijzigd: *„In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten."* Alzoo niet in het eerste, maar wel in het tweede spreekt zich de gemeene gratie uit. Hierop echter wordt slechts in het voorbijgaan als een sprekend voorbeeld gewezen. Om tot een helder inzicht in dit zoo gewichtige stuk onzer belijdenis te geraken, moet veel dieper op de zaak zelve worden ingegaan

Vraagt men zich toch af, hoe het werk Gods in de onderhouding en de regeering der wereld toegaat, dan dringt zich aanstonds de overtuiging aan ons op, dat dit slechts voor een deel te verstaan is als een *rechtstreeksche* werking Gods, buiten alle middel om, en dat verreweg het grooter deel van het werk Gods plaats grijpt *door middel* van iets dat reeds bestaat.

Als er een mensch geboren wordt, dan moge men nog zooveel uit de generatie van den vader en uit de ontvangenis, de dracht en het baren der moeder verklaren, niet enkel wat het lichaam, maar ook wat erfschuld en erfzonde, ook wat aanleg en bestaanswijze betreft, maar dan blijft er in dit tot aanzijn komen van een mensch die er eeuwiglijk zijn zal, toch altoos *iets* over, waarvan we belijden, dat er een *rechtstreeksche* daad Gods in ligt. Dit moge onbedachtzamelijk door velen te breed zijn opgevat, en daardoor de samenhang met vader en moeder, en zoo met heel het geslacht te zeer uit het oog zijn verloren, toch was het goed dat onze Gereformeerde theologen steeds tegen het Traducianisme van Augustinus protest indienden door hun opkomen voor het Creatianisme. Zij konden er niet in rusten, dat iemands geheele persoonlijkheid uitsluitend als vrucht van generatie zou worden verstaan. De ziel des menschen moest rechtstreeks met God zelven naar haar diepsten oorsprong, in verband worden gezet. En al gingen ze hierbij nu vaak te ver, en al verwaarloosden ze op dit punt te zeer de beteekenis van het Verbond, hun protest tegen het Traducianisme had toch diepen zin en heilige bedoeling, en onze Belijdenis zou schade lijden, zoo we dit protest varen lieten. Voor hen, die deze vreemde termen niet terstond verstaan, zij hierbij gevoegd, dat men met *Traducianisme* de leer bedoelt, dat de ziel des menschen het product zou zijn van de generatie, en dat alzoo de ziel van een mensch uit het zielsleven van zijn vader en moeder zou zijn afgeleid; terwijl omgekeerd het *Creatianisme* bedoelt, dat er in het tot aanzijn komen van een menschenziel een diepste iets is, dat *niet* uit de generatie is af te leiden, maar rechtstreeks door *schepping* ontstaat. Soms dreef men dit laatste zelfs zoo ver van te meenen, dat de ziel eerst meerdere maanden na de ontvangenis door God in den eerst „ongevormden klomp" (Psalm 139 : 16) werd ingeschapen. Vooral toen ook de Luthersche theologen het Traducianisme gingen aanhangen, kreeg het Gereformeerde protest hiertegen een hoogere beteekenis. En nu in onze dagen ook ten onzent de Ethische theologen schier allen tot dit Traducianisme neigen, is het te meer zaak dat wij onzerzijds tegen deze de menschelijke natuur verlagende voorstelling in verzet komen.

Ook afgezien echter van dit rechtstreeksche werken Gods in het tot aanzijn komen van eens menschen ziel, is het duidelijk, dat er in den diepsten grond der dingen allerlei mysterieuse werkingen zijn, die geen tusschentredend middel toelaten, en geen tusschentredend middel toelaten,

en uit den aard der zaak *onmiddellijk*, of wil men buiten middelen, d. i. *rechtstreeks* moeten toegaan. Het *leven* zelf is iets waarvoor men nimmer een nadere verklaring vinden zal, en dat in stand blijft door Gods rechtstreeksche mogendheden. Alle grondkrachten der natuur kunnen niet anders dan rechtstreeks door Gods mogendheid gedragen worden. En hoever ook, om slechts dit ééne voorbeeld te noemen, de sterrenkunde er in slagen moge, om de natuur, den loop en den onderlingen samenhang van de starren des hemels te verklaren, toch is het duidelijk, dat er een macht buiten en boven het firmament moet zijn, die er de stuwkracht in bracht en gaande houdt, en het geheel als zoodanig belet in elkander te storten. Wat Jesaja zegt van Hem die al starren „bij name roept vanwege de grootheid zijner kracht en omdat Hij sterk is van vermogen," blijft tastbare waarheid.

Maar al denken we er uit dien hoofde niet aan het werken Gods zonder of buiten middelen te willen ontkennen, toch is het even duidelijk, dat, zoodra we uit deze grondkrachten der schepping tot haar ineenstrengeling en afgeleide gevolgen opklimmen, schier alle werking Gods *middellijk* van aard wordt. Zelfs kunnen we verder gaan en zeggen, dat alle werking Gods, die door ons kan worden nagespeurd, zulk een instrumenteel karakter draagt, d. i. zich van iets dat bestaat als instrument bedient. Al wat rechtstreeks toegaat ontsnapt aan onze waarneming. Voorwerp van onze kennis kan alleen datgene zijn, waarbij we naar zekere regelmaat een aangewezen werking uit een aanwijsbare oorzaak zien voortkomen. En zoodra we de grens van dat breede terrein bereikt hebben, en toekomen aan die krachten en werkingen, die geen nadere oorzaak aanwijzen of ook geen regelmaat van werking meer blootleggen, bewonderen, aanbidden en gelooven we, maar kunnen met onzen onderzoekenden geest niet verder, en hebben dus af te zien van alle verdere wetenschap. Even dwaas derhalve als het zijn zou, uit dien hoofde het werkelijk bestaan van deze dieper liggende grondkrachten te willen ontkennen, even ongerijmd zou het zijn, indien we van uit ons geloofsstandpunt voor het middellijk en instrumenteel karakter van de afgeleide krachten het oog wilden sluiten.

Toch is het noodzakelijk hier een oogenblik bij stil te staan, overmits het geloof er steeds, en terecht op uit is, om ook in de afgeleide krachten en werkingen, die door de middelen werken, zeer wezenlijk „het werk van Gods mogendheid" vast te houden. Dit te doen is zelfs plicht. Als het onweder dreunt door het zwerk, wil meer dan één natuurkundige ons beduiden, dat dit niets met God te maken heeft. Het is zoo doodeenvoudig. Er hoopt zich electriciteit op in de lucht. Die electriciteit wordt in de

wolken als ingesloten, en daardoor opgehoopt. En evenals nu een dusgenaamde Leidsche flesch, goed geladen, ten slotte een vonk doet uitschieten, zoo doen het ook de met electriciteit geladen wolken. Nu heeft Gods kind er natuurlijk niets op tegen, dat het uitschieten van den bliksem ons alzoo verklaard wordt. Immers wie ooit te midden van een onweder op een hoogen bergtop van drie duizend meter of meer stond, heeft voor zijn oogen dat eerste losse vonken van de wolken kunnen waarnemen. Waar Gods kind alleen tegen opkomt is, dat men om het *middellijk* karakter van deze werking, de majesteit Gods vergeten zou, die zich in dezen donder van het zwerk uitspreekt. Zeker, als een dichter zijn heldenzang op het papier neerschrijft, kan men met volkomen recht zeggen, dat hier niets geschiedt, dan dat een stalen punt in inkt gedoopt wordt, en dat deze met inkt bevochtigde stalen punt in allerlei lijnen en kronkelingen over het papier heenglijdt. Tot op zekere hoogte is dit dan ook volkomen waar. Zelfs kan men nog verder gaan en zeggen, dat deze stalen punt vastzit aan een houder, en dat om dezen houder zich twee of drie vleezige uitwassen krommen en hem omklemmen, en dat het deze vleezige uitwassen zijn, die het glijden van de stalen punt over het papier veroorzaken. Voorts dat die vleezige uitwassen uitschieten uit de extremiteit van een lichaam, dat innerlijk door bloed en zenuwen in actie wordt gezet. Maar zal men, nadat dit alles haarfijn ontleed is, u nu het recht willen betwisten, om, over alle deze instrumenteele middelen heen, rechtstreeks op den dichter zelven te zien, en met voorbijgang van bloed en zenuwen, van hand en vinger, van houder en stalen punt, kortweg te zeggen dat *de dichter zijn lied ons schreef?* En zoo nu ook hier. Al is het volkomen waar, dat de bliksemflits op de boven vermelde wijze komt uit te schieten, wie zou ons daarom het recht willen betwisten, om met voorbijgang van electriciteit en wolk en zooveel meer, kortweg te zeggen, dat het God is, *die zijn stem gaf in de wolken?* Ja, niet alleen dat we het volste recht hiertoe bezitten, maar zelfs is deze zegswijze veel juister en veel meer innerlijk waar. Het is zoo, niet de man zaagt, maar door het hout gaat een reeks van ijzeren scherpe punten, die vastzitten aan een reep ijzer, en deze reep zit zelf weer geklemd in een handvatsel, en zoo al meer. Maar toch, ook al weten we dit alles zeer wel, toch zegt een ieder: „*De man* zaagde het hout door," en wie dan antwoordde: „Neen niet de man, maar zijn ijzeren reep met stalen punten," zou uitgelachen worden om zijn pedantisme. Het geloof behoudt dus niet alleen het volste recht, om ook van den bliksem, van den regen, van den hagel, en zooveel meer te zeggen, dat God dit alles rechtstreeks doet. Alleen maar het geloof gaat feil, zoo het daarom zou willen ontkennen, dat God zich om zijn stem in de wolken te geven, van de eletriciteit en de persing van den dampkring bedient. Een zager, die niet weet hoe zijn zagen toegaat, kan de punten

niet scherp vijlen. En zoo ook een man des geloofs, die weigerde om van het instrumenteele van den bliksem kennis te nemen, en op een bergtop, te midden van het rookend zwerk, deswege zijn ijzeren ijsbijl niet verre van zich wierp, zou het zich zelf te wijten hebben, zoo de electriciteit op hem losschoot en hem te midden van de wolken vernielde.

Niemand zie derhalve in onze uiteenzetting over de middelen ook maar van verre een poging, om in de middelen die middelen zelve, en niet Gods doen vol majesteit te verheerlijken. Ook hier geldt het woord tot Nebucadnezar, dat de zaag niet pogen zal tegen dien die haar trekt, noch de bijl tegen dien die er meê houwt. Beide is volmaakt even waar, én dat het de Heere is die „ons spijst met het vette der tarwe" (Ps. 81 : 16), én dat de tarwe er komt, „doordat de aarde de tarwe verhoort, en de hemel de aarde verhoort, en God den hemel verhoort" (Hozea 2 : 20, 21). En zoo ook hebt gij volkomen gelijk recht, om de ééne maal rechtstreeks van God op uw dagelijksch brood over te springen in het Onze Vader, en de andere maal bij uw brood te rekenen met al de tusschenschakelen van bakker, molenaar en landman, van bodem, vocht en warmte. Wat alleen de natuurkundige *niet* mag doen, is, om de tusschen liggende oorzaken het oog voor God sluiten, die alleen al deze oorzaken aaneenschakelt. En wat gij als geloovige niet moogt doen, is omdat God al deze oorzaken aan elkander schakelt, die ineenschakeling van oorzaken voor niets rekenen.

Slaan we nu eerst het oog op de natuur *buiten* den mensch, dan is het duidelijk, dat we reeds hier tusschen tweeërlei soort tusschenschakelen te onderscheiden hebben. Het is toch heel iets anders of een zeemeeuw een visch uit het water oppikt, of dat een plant door haar wortel iets opslorpt uit den bodem; en zelfs dit is weer heel iets anders dan dat ijzer zuurstof inzuigt uit de lucht en zich oxydeert. Ook dit alles doet God; want God voedt de zeemeeuw, God doet de plant groeien, en God oxydeert het metaal. Maar al is het werk Gods in elk dezer drie gevallen instrumenteel van aard, toch is de instrumenteele werking lang niet bij deze drie hetzelfde. Het ijzer kan er niets aan doen. Zoodra het aan de met zuurstof bezwangerde lucht is blootgesteld, begint het, tenzij een olie- of vetlaag het ijzer afsluit, te oxydeeren. Bij de plant werkt reeds iets van de plant zelve mede. Niet elke plant is even gezond en krachtig, en ge kunt in eenzelfden tuin naast elkander drie kastanjeboomen stekken, dat de ééne kollossaal zal uitgroeien, de tweede zoo zoo zal opwassen, en de derde laag bij den weg zal blijven. Maar veel sterker wordt dit „meêtellen van het instrument zelf" bij de zeemeeuw. *Hier is eigen actie.* Een spieden

en gluren van verre. Een pijlsnel toeschieten. Een vlug induiken. En een opeens grijpen van het spartelend vischje met den snavel. Doch al loopt aldus de aard dezer drie ingeschakelde tusschenwerkingen uiteen, toch is het duidelijk dat het werk Gods in alle deze drie gevallen *middellijk* toegaat. De oxydatie van het ijzer is geen rechtstreeksche werking, maar God brengt *ze* tot stand *met behulp van de lucht*. Het doen groeien van de plant is geen rechtstreeksche daad Gods, maar brengt God tot stand o. a. doordat Hij den wortel bestanddeelen *uit den bodem* doet opzuigen. En zoo ook, het spijzigen van de zeemeeuw gaat niet regelrecht toe, maar komt tot de stand door de gegevens die God in *de zeemeeuw* en in *het water* inschiep.

Aldus middellijk nu is *al* het werk Gods in het rijk der delfstoffen, der planten en der dieren. God *kon* dit alles ook rechtstreeks voortbrengen, want Hij deed dit in de schepping. Maar thans in de bestaande schepping grijpt geen nieuwe schepping van planten en dieren plaats, maar gebruikt God altoos en onveranderlijk, om nieuwe planten en dieren voort te brengen, planten en dieren die bestaan. Geen plant kan een nieuwe plant voortbrengen zonder God, en geen dier kan jongen werpen of een vogel eieren leggen en uitbroeden zonder God en buiten zijn mogendheid. Maar ook omgekeerd, is het Gods Voorzienig bestel, om geen nieuwe plant anders te doen uitkomen dan uit een plant die er is, en evenzoo geen nieuwen jongen leeuw anders te doen voortkomen dan uit een leeuw en leeuwin die er waren, of ook geen adelaar te laten opvliegen dan die voortkwam uit een adelaarsnest, door vroeger uitgebroede arenden gebouwd. Natuurlijk komt hier nog veel meer bij in aanmerking, want een plant groeit niet enkel op haar wortel, maar heeft evenzoo zuurstof en licht en warmte in te drinken, en ook de leeuwenwelp zou na geworpen te zijn, zijn weggestorven, zoo de moederleeuw haar welp niet gezoogd had. Zelfs van de jonge raven lezen we, dat ze naar God roepen, en dat God ze spijzigt. Maar in het gemeen genomen, kunnen we volstaan met er op te wijzen, dat het werk van Gods majesteit in de natuur bijna niet anders uitkomt, dan *in aansluiting* aan het bestaande, en met *behulp* van het bestaande.

Is nu daarom de natuur irreligieus? Of om het duidelijker te zeggen: Is nu daarom de natuur een macht tegenover God, en althans ten deele van Hem onafhankelijk? Stellig niet. Of wie is het die in de plant dat wondere samenstel van voortplantingsmiddelen heeft ingeschapen, die de zwevende kiem op de vleugelen van zijn wind opneemt en wegvoert, en doet neerzijgen op de verwante planten in andere plaatsen? Immers God de Heere, en Hij alleen. En wel verre van daar, dat dit de aanbiddelijkheid van Gods werk voor ons zou verkleinen, wordt het werk Gods er

juist te heerlijker en te rijker door. Wij menschen werken in een fabriek aan saamgestelde goederen, en moeten daarvoor elk stuk apart maken, en dan het geheel ineenzetten uit zijn deelen. Een uurwerk kunnen we maken, en nog een uurwerk, en altoos weer een uurwerk. Maar een uurwerk maken, waaruit vanzelf en aldoor weer een horloge zou voortkomen, dat kan de mensch niet. Al ons werk is *mechanisch* en God alleen werkt *organisch*. En dit juist is zijn majesteit, dat Hij in ons bij de schepping zelve op eenmaal voor alle volgende eeuwen de dingen zoo heeft ingericht, dat één stroom van leven, alle eeuwen door uit zijn eerste schepping zou voortkomen. God had het ook anders kunnen doen, en elke plant en elk dier weer opnieuw kunnen scheppen. Maar het zou *minder* rijk, *minder* Goddelijk geweest zijn. En zooals Hij het nu deed, is het onvergelijkelijk majestueuser en wonderbaarder, mits ge maar steeds in het oog houdt, dat al wat aan kracht of aan vermogen in de natuur schuilt, er door Hem ingelegd is en er door zijn alomtegenwoordigheid elk oogenblik in wordt gedragen. Oók dit laatste, want het is niet alzoo, dat God het in de schepping afdeed, en nu voorts de natuur uit zichzelve doet werken. Neen, maar van oogenblik tot oogenblik is Hij het die, alomtegenwoordig in elke plant en in elk dier, alle deze vermogens in stand houdt en werken doet.

Reeds dit nu is van gewicht.

Er blijkt toch uit, dat de afkeer, die bij velen *van de middelen* bestaat, voortkomt uit een fout in hun belijdenis. Natuurlijk bedoelen ze dat in het *rechtstreeksche* God heerlijker uitkomt. Maar uit het aangevoerde blijkt dan toch, dat dit geheel verkeerd begrepen is, en dat Gods majesteit in zijn organische schepping juist daarin op het hoogste blinkt, dat Hij niet in eindeloos weer scheppen eenvoudig zichzelven herhaalt, maar dat Hij wonderbaar en majestueus in het eerstgeschapene al datgene verborg, waarvan Hij zich nu als middel bedient, om zijn natuur, in al haar rijkdom, te doen voortbestaan.

LVIII.

Mensch en dier.

Dat zij niet zaaien noch maaien. MATTH. 6 : 26.

Er is alzoo scherp te onderscheiden tusschen hetgeen God in of voor ons, maar *zonder* ons, en tusschen hetgeen Hij in of voor ons, maar *door* ons doet. Als de zuurstof in de longen ons bloed moet prikkelen, dan doet God dit, maar buiten ons om, meest zelfs *zonder* dat we het merken of

ook weten. Maar als datzelfde bloed gevoed moet worden door spijs of drank, dan doet God ook dit, maar Hij doet het *door* ons, doordien wij eten en drinken. Aldus op stoffelijk, en evenzoo op geestelijk gebied. Als Job (hfdst. 10 : 12) zegt: „Benevens het leven hebt Gij weldadigheid aan mij gedaan, *en uw opzicht heeft mijnen geest bewaard*," dan drukken die laatste woorden de gemeene gratie uit, die rechtstreeks waakte over Jobs zielsleven. Maar als David in Ps. 23 jubelt: „De Heere is mijn Herder, mij zal niets ontbreken," dan onderstelt dit beeld van den herder, dat de schapen der kudde zelf spijs weten te nemen, als maar de herder ze op de goede plek of op de grazige weide brengt. Het schaap zelf weet niet, waar een malsche weide en het vette kruid is; dat weet de herder alleen. Maar als de herder zijn kudde derwaarts heen heeft geleid, speurt de kudde aanstonds, dat het in die weide goed en grazig is, en dan steekt de herder zijn schapen het gras niet tusschen de tanden, maar dan moeten de schapen het zelf afbijten, vermalen en straks door herkauwen tot gereed voedsel bereiden. God had het natuurlijk ook anders kunnen inrichten, en ook dier en mensch kunnen voeden, gelijk Hij een plant voedt, maar zijn bestel was anders. Zijn bestel was, dat dier en mensch voor een zeer aanmerkelijk deel, zelf meê zou werken *in* het werk zijns Gods.

Dat we beginnen met dier en mensch hier op één lijn te stellen, kan niet anders. Juist dit moest duidelijk op den voorgrond staan, omdat we eerst daarna helder kunnen inzien, waarin mensch en dier ten deze verschilt; een verschil, dat Jezus zelf zoo klaarlijk heeft aangeduid, toen hij sprak van de vogelen des hemels dat ze hierin van ons onderscheiden zijn, dat wij wel, zij niet, zaaien en maaien, arbeiden en spinnen. Maar den zin van die woorden vat ge niet, of althans ge loopt er over heen, zoo ge niet eerst het u duidelijk maakt, in hoever de zaak bij dier en mensch eender staat. Voor wat het eten en drinken aangaat wezen we hier reeds op. Ook het dier strekt zich, meest bei met bek of muil en poot, naar het gereede voedsel uit, en het water of de melk slorpt het op met tong en lip. Ook het dier doet alzoo iets. De spijs en drank vloeien niet vanzelf in hem. Maar meestal gaat zelfs bij de voeding de werkzaamheid van het dier niet verder. Het dier *zoekt* zijn voedsel, *zoekt* het water, en *vangt* zijn prooi, soms met wondere list en behendigheid, soms zelfs met zeer groote inspanning van kracht, ja met levensgevaar. De list der menschen om het dier te vangen, berust zelfs in den regel op dezen trek, dat het dier zijn voedsel *zoekt*, en zoo het honger heeft, alles voor het vinden van voedsel *waagt*. Tot op zekere hoogte kan men zelfs van bereiding van voedsel door het dier spreken. De vogel en de aap pellen het van pel voorziene voedsel af, eer ze het nuttigen. Andere dieren scheuren en verdeelen het om het klein te maken. De vogels kauwen en bevochtigen het, eer ze het aan hun jongen geven. En bij de mier, de spin enz. is er zelfs

een opzamelen van voorraad. Ook is het bewezen dat de mier b.v. de bladluis uitmelkt, en den druppel kleverig vocht met andere soortgelijke druppels vereenigt en hard laat worden, om ze daarna in het nest te dragen. Verder kunnen we hier voorshands niet op ingaan, maar uit het gezegde blijkt reeds genoegzaam, hoe het God beliefd heeft, om reeds in de dierenwereld te doen zien, hoe Hij er zichzelven in verheerlijkt, door lang niet altijd *zonder*, maar even vaak *door* en *met* zijn schepsel te werken. Dit laatste is veel kunstiger. Er spreekt grooter heerlijkheid in. En wie nu onder menschen acht, dat hij Gods majesteit verkleint door *de middelen* aan te wenden, toont alzoo dat hij Gods onderwijzing van de dierenwereld niet verstaat. Op zichzelf toch vindt reeds menig mensch het veel interessanter, om na te speuren, hoe een mier gevoed wordt, dan om te zien, hoe een baars zich voedt. Slechts komt het er op aan, wel in te zien, dat God *beide* voedt; alleen op zeer onderscheiden wijs; de baars hoogst eenvoudig, de mier zeer kunstig.

Doch hierbij blijft het niet.

Ook het begrip van *woning* heeft reeds in de dierenwereld zijn plaats. Niet, en dit is opmerkelijk, dat van *kleeding*. Ook het dier is wel gekleed, en gelijk Jezus opmerkte, zijn plant en dier zelfs heerlijk gekleed; maar dit doet God aan het dier *zonder* het dier. Een leeuw krijgt zijn pels vanzelf. De vogelen zijn gevederd. Het schaap bekleedt God met donzige wol. Zelfs kleedt God door het kleed van het dier straks den mensch. Maar met de *woning* staat het anders. De *woning* is onder de dieren niet gewoon. Ze komt slechts bij uitzondering voor. Maar als ze voorkomt, bouwt God deze woning voor het dier *door* het dier zelf. De visch weet van geen woning, de vogel wel. Elk vogelenpaar heeft een nest, en dat nest bouwen de vogels zelven. God leert hun dat. Jonge vogels van het laatste broedsel, die nooit een nest hebben zien maken, beginnen als de lente aankomt, uit eigen beweging stroo en takjes en veertjes bijeen te sleepen, en tot nest ineen te werken. Ze doorliepen daarvoor geen school, ze leerden het ambacht niet. Ook laten ze het niet door anderen voor zich bouwen. Ze bouwen het zelve. En soms zelfs doen *ze* dit, zooals de zwaluw, zoo wonderbaar kunstig, dat er stijl in zit. Ook van de waterdieren is de bever hierin even kundig, en onder de insecten zijn de bij en de spin voor wat het maken van haar woning aangaat, even opmerkelijk. Hoe meer nu ook bij de dierenwoning aan het dier zelf is overgelaten, hoe *hooger* het diersoort in dit opzicht staat, en hoe kunstiger in hun instinct **Gods grootheid uitkomt.**

Ook wat *den oorlog* onder de dieren aangaat merkt ge soortgelijk verschijnsel op. God heeft zelf de dieren gewapend. Sommige dieren zelfs

ontzettend sterk gewapend. Meer dan één dier doet u door zijn zware schoften en dikke huid zelfs aan het pantser denken. Ook de gifklier, waarvan zoo menig dier voorzien is, dient voor aanval en verdediging. Maar ook hierbij is verschil. Er zijn dieren, die hun klauwen en tanden zonder meer aanwenden, maar er zijn er ook, die zelf iets doen om zich te sterken. Zoo b.v. de spin, die haar webbe uitspant, en dan loert en wacht, en, komt er buit, die omwoelt met rag en machteloos maakt. En zoo nu komt er op allerlei terrein ook in het leven der dieren, bij wijze van *uitzondering*, niet als *regel*, een soms zeer sterke medewerkzaamheid van het dier met God voor. De kip eet kalk, en helpt er daardoor zelf toe mede, dat het ei een schaal hebbe. God maakt die schaal, maar niet als de schors aan den boom, die er vanzelf komt, maar door de kip zelf te laten medewerken; en wordt aan de kip de kalk onthouden, dan komt er een ei zonder schaal, dat teloor gaat. Er is hier dus wel terdege medewerkzaamheid; er zijn middelen die God aan het dier voorlegt, en die het dier gebruiken moet en gebruikt, om aan het doel van God te beantwoorden. En het dier is hierin zoo gehoorzaam, zoo willig, zoo onderworpen aan Gods ordinantiën, dat het *niet* gebruiken van zulke middelen, en het nalaten van deze medewerkzaamheid, bij het dier eenvoudig ondenkbaar is. Bijen, die, als er bloemen in den omtrek zijn, *geen* honig zouden puren, bestaan niet.

En nu zegge niemand: Wat doet die dierenwereld er toe? Want de Schrift zelve bepaalt er ons gedurig bij, en zoo in Oud- als Nieuw Testament wijst de Heilige Geest ons telkens en gedurig op het leven der dieren, opdat wij menschen er wijs, wijs voor God door zouden worden. Er bestaat tusschen ons leven en het leven van het dier allerlei verband, en zoo ook het verband van overeenkomst. Niet, gelijk men tegenwoordig wil, alsof de mensch uit het dier zou zijn voortgekomen, maar in dien zin, dat het door dien God op den mensch aangelegd is, en dat in het dier reeds schemerachtig getoond wordt, wat straks zoo rijk en zoo heerlijk in den mensch uitkomt. Dit gaat zelfs zoover, dat de Heilige Schrift niet aarzelt aan het dier *een ziel* toe te kennen, natuurlijk niet een ziel als die des menschen, maar dan toch een dierlijke ziel. Of staat niet van Adam opgeteekend, dat God de dieren tot Adam bracht om te zien, hoe hij *alle levende ziel* noemen zou (Gen. 2:19)? Staat niet in Gen. 9:4, dat de mensch „het vleesch met zijn bloed, d. i. *zijn ziel*", niet eten mocht? En zoo ook in Lev. 24:18: „Wie *de ziel van eenig vee zal verslagen hebben?*" Het is daarom onze plicht om op het leven der dieren te letten, en een prediking, die over lengte van jaren nooit aan zulk onderwijs toekomt, is stellig niet in overeenstemming met het voorbeeld van Gods openbaring in de Schrift.

Doch na aldus klaar en duidelijk gewezen te hebben op de *overeenkomst* die ten deze tusschen mensch en dier bestaat, behoort thans gewezen te worden op het diepingrijpend *verschil*, dat op datzelfde terrein door God tusschen mensch en dier gesteld is. Dit verschil bestaat namelijk hierin: 1°. dat het aangewezen zijn op te gebruiken middelen bij het dier slechts voor een deel voorkomt, en bij den mensch alomvattend is; 2°. dat het dier de middelen gebruiken moet en gebruikt, zonder eigen oordeel, en dus zonder keus, terwijl bij den mensch het gebruik van oordeel en het doen van keuze regel is; en 3°. dat het dier blijft staan op de hoogte waarop het eenmaal geplaatst is, terwijl de mensch in de keus en de aanwending der middelen steeds verder voortschrijdt.

Om met dit laatste te beginnen, zoo is het duidelijk, dat de zwaluw van nu en de zwaluw van voor drie duizend jaren, haar nest precies op dezelfde wijze bouwt. Een mierennest van nu en van tweehonderd jaar is precies eender. Een spinnewebbe of honigraat is nu nog juist zoo als ze voor eeuwen was. Ge zoudt er geen tentoonstelling van kunnen houden, want het zou u vermoeien door zijn eentonigheid. Ook komt het dier niet verder in het bereiden van zijn spijs of in het afweren van zijn vijand. Er is hier noch vooruitgang noch ontwikkeling. Het blijft al wat het was. Eeuw in eeuw uit onveranderlijk hetzelfde.

Even sterk spreekt het tweede verschil waarop we wezen, en dat gelegen is in het al of niet aanwenden van oordeel of keuze. Niet alsof *alle* keuze bij het dier ontbreken zou. De plaats voor het nest wordt *gekozen*; en bij den roof der dieren ziet ge *berekening*. De tijger meet zijn sprong. Maar die keuze is bij het dier uiterst beperkt, en geheel zijn actie is onvrij. Wij kunnen een weefsel, dat we hebben opgezet, verknoeien, een spin haar rag niet. Zij maakt die webbe onberispelijk kunstig, juist naar de gestelde evenredigheid; lengte der draden en aanhechtingen zijn steeds juist wat ze zijn moeten. De webbe is in haar soort volmaakt. Doch juist daaruit blijkt, dat een geheimzinnige macht in het dier den spinnepoot bij het weven bestuurt. Het is niet een probeeren, en allengs er achter komen, maar het is een op eenmaal geheel bekwaam er toe zijn, zonder daarin ooit verder te komen. Van dien kant draagt honigraat en spinwebbe dan ook veel klaarder het Goddelijk merk, dan wat de mensch bouwt of weeft. Doch juist dit toont dat het dier onvrij is, en dat een mystiek instinct het dier drijft en leidt. Het dier is meer automaat dan de mensch. Alleen maar, hij is een automaat niet zooals wij dien kunstelen, maar een automaat gelijk God die alleen maken kan. Dat nu doet het oordeel bij het dier schier geheel terugtreden. Een *spoor* van oordeel is er zeer zeker in meer dan één dier, maar ook dit oordeel blijkt uiterst beperkt, en komt niet verder.

En wat het derde punt van verschil aangaat, zoo is het klaar, dat het

aangewezen zijn op middelen die God ons voorlegt, opdat wij *ze* zelven gebruiken zouden, bij den mensch het algemeen heerschende beginsel is, terwijl het in de dierenwereld uitzondering blijft. Wie geneigd was om te zeggen: Voor de dieren is het wel zoo, maar voor ons menschen geldt het hoogere standpunt, om het onmiddellijk van God te wachten, zou dan ook ganschelijk den bal misslaan. Eer omgekeerd moet gezegd, dat het gebruiken van middelen het veel *hoogere* standpunt is, dat bij de dieren slechts voor een deel voorkomt, maar toch eigenlijk voor den mensch bestemd is, en eerst in de wereld der menschenkinderen tot zijn recht komt. Zelfs kan gezegd dat het bestaan en zich ontwikkelen door aanwending van middelen *de* karaktertrek van ons menschelijk leven is.

Ge kunt u hiervan aanstonds overtuigen door den mensch in zijn hulpeloosheid te stellen tegenover de welvoorzienheid van het dier. Neem b.v. een leeuw en een naakten Kaffer. Die leeuw is ongemeen veel sterker. Die leeuw draagt een prachtige kleedij. En ook die leeuw is gewapend op ontzaglijke manier, om elken tegenstander rustig te staan. En daartegenover ziet ge nu dien Kaffer, veel kleiner en zwakker, in zijn naakte huid, en met geen ander wapen van nature, dan twee handen, met kleine, metszeggende nagelen er aan. Zoo genomen wint derhalve het dier het hier in elk opzicht van den mensch; is het dier rijk door God bedeeld, en de mensch als een hulpeloos wezen te midden van bittere vijanden geplaatst. En toch is dit niets dan schijn. De uitkomst heeft het dan ook wel anders geleerd. Ten slotte vermag het sterkste dier tegen den mensch niets, omdat die mensch in zijn hersenen, en in zijn verborgen innerlijk leven iets bezit, wat het dier geheel mist: het kunnen nadenken, het kunnen uitvinden, het kunnen combineeren, het komen van het één op het ander, en daardoor de vatbaarheid voor altijd doorgaande ontwikkeling.

Wie het oog sluit voor dit geheel onderscheiden innerlijk wezen van den mensch, komt met de rijken der schepping niet uit. Eerst toch ziet ge een klimming. Van het mineraal klimt ge op tot de plant, van de plant tot het dier, en in die dierenwereld van schier wezenlooze schaaldieren tot den leeuw in het woud en den adelaar die zijn nest op den rotssteen stelt. Maar als ge nu van het dier op den mensch overgaat, is er geen klimming maar achteruitgang. De mensch is veel minder sterk, is veel minder heerlijk om zijn lichaam bekleed, en veel minder gewapend; ook is hij gebonden aan deze aarde, terwijl de vogel het luchtruim doorklieft. Ge zoudt naar die orde dus moeten stellen, eerst het mineraal, dan de plant, daarna de hulpelooze mensch, en ten slotte het sterke, edele dier. Maar voelt ge nu zelf niet, dat dit niet kan, dat ge aldus de orde verzet, en niet recht neemt, en dat het dier niet *boven* den mensch, maar *onder*

den mensch staat, dan volgt hieruit ook dat ge als maatstaf niet de sterkte, maar de vatbaarheid voor zelfstandig handelen en voor ontwikkeling moet nemen, en dan natuurlijk schiet de mensch verre voor het dier uit. Doch dan volgt hier ook tevens uit, dat het *gebruiken van middelen* en het aangewezen zijn op de *aanwending van middelen*, niet iets gebrekkigs is, dat we te boven moeten komen, maar dat juist hierin het *hoogere* moet gezocht worden, en dat juist hierin de voorkeur van den mensch *boven* het dier uitkomt.

Heel de voorstelling alsof het aan middelen *gebonden* zijn iets lagers en het geholpen worden *zonder* middelen iets hoogers was, valt hiermede. God helpt de plant rechtstreeks. God helpt het dier slechts voor een klein deel door het zelf te laten medewerken. Maar bij den mensch is dit helpen door middelen, die de mensch zelf moet aanwenden, *voor God regel*. Onbegrijpelijk nu is dit niet. Immers als God ons helpt door middelen, die we zelven moeten aanwenden, dan wordt hieruit een medewerkzaamheid met God geboren; en nu is het licht in te zien, dat deze medewerkzaamheid met God moet afnemen als het creatuur zeer laag staat, en alleen klimmen kan, maar dan ook moet toenemen, naarmate het creatuur hooger plaats inneemt. Een admiraal op de vloot kan in zijn krijgsraad zijn hoofdofficieren laten medewerken, maar voor een matroos is zulk een medewerkzaamheid met den admiraal ondenkbaar. En zoo nu ook is een mineraal, is een plant voor zulk een medewerken met God ganschelijk ongeschikt, begint bij het dier zich een begin van zulk een medewerkzaamheid te vertoonen, maar kan deze medewerkzaamheid met God eerst bij den mensch het ware karakter aannemen, juist wijl alleen de mensch, als geschapen naar Gods beeld, hiervoor hoog genoeg staat. „Wat is de mensch dat Gij zijns gedenkt?" Maar God heeft dienzelfden nietigen mensch over heel zijn schepping gesteld, en hem alle ding onderworpen, niet magisch, maar door hem in zijn geestelijk bestaan een kracht te verleenen, die, mits ontwikkeld, alle overige macht van het schepsel zeer verre te boven gaat.

Zoo levert derhalve deze eenvoudige vergelijking tusschen de positie van mensch en dier in de schepping het voldingend bewijs, dat het helpen van den mensch *door* den mensch hooger staat dan het rechtstreeks helpen zonder hem en buiten hem om. En dit nu, wat zegt het anders, dan dat de ontwikkeling van den mensch hooger klimt, naarmate hij te meer in alles zich werpt op de middelen die God te zijner beschikking heeft gesteld. God voedt de vogelen des hemels rechtstreeks, zoo ge wilt, want zij zaaien niet en maaien niet, en hebben geen ander voedsel dan wat ze *vinden*. De mensch daarentegen is geroepen om te zaaien en te maaien,

en om aldus zelf zijn voedsel, niet te vinden, maar te *bereiden*. En zoo ook de leliën des velds bekleedt God rechtstreeks, want zij arbeiden niet en spinnen niet, en nochtans was Salomo in zijn pracht en heerlijkheid niet bekleed als een van deze. Maar de mensch wordt naakt geboren, en moet arbeiden en spinnen, om zich uit de wol van het dier, of uit de vezel van de plant zijn kleed te bereiden. Bedoelt Jezus hier nu mede, dat de mensch, insgelijks, ook niet moest zaaien noch maaien, en óók niet moet arbeiden en spinnen? Natuurlijk niet, want Jezus sprak tot menschen na den val, tot wie God zelf gezegd had, dat *ze* in het zweet huns aanschijns brood zouden eten. Maar hierin school het kwaad, dat Jezus bestreed, dat ze, omdat *ze* zelven werkten, waanden dat zij *alleen* werkten, en vergaten dat in hun werk geen ander werkte dan God. Ze stelden hun werk tegenover Gods werk. Ze waanden, dat wat zij werkten, God niet werkte, en dat waar God werkte, zij niet te werken hadden. Ze verzonken en vielen in lijdelijkheid en daardoor in bezorgdheid en in angst. En daarom nu bestraft Jezus de lieden dier dagen, en wijst ze alsnu, niet op iets, hoogers maar ook op iets *lagers*. Dat die vogelen des hemels *zonder* zaaien of maaien leven konden, was een *lagere* gesteldheid van deze schepselen, en dat de leliën bekleed waren *zonder* te arbeiden of te spinnen, was evenzeer een *lagere* toestand van deze creaturen. Of voegt Jezus er niet zelf bij: Indien God alzoo de vogelen voedt en de leliën bekleedt, zal Hij u *niet veel meer* voeden en kleeden? De mensch wordt alzoo niet verlokt en aangespoord, om een leven te begeeren *zooals* de planten en de dieren hebben. Integendeel, het leven des menschen staat *veel hooger* in waardij voor God. Mits op één voorwaarde, en die voorwaarde is, dat de mensch niet zal zeggen: „Omdat ik zaai en maai, spin en arbeid, voed en kleed ik mij zelf;" maar dat hij verstaan en gelooven zal, dat ook in zijn zaaien en maaien, ook in zijn arbeiden en spinnen, *God de werker is*, en dat het God is en blijft, die ook hem als mensch voedt en kleedt, maar voedt en kleedt door die hoogere actie, die eerst dan uitkomt, zoo het schepsel naar *de middelen* grijpt, omdat God die in zijn hand heeft gesteld.

LIX.

Instinctieve handeling.

Ga tot de mier, gij luiaard; zie hare wegen, en word wijs.
Spr. 6 : 6.

Het meer dan instinctief gebruik van middelen, dat bij enkele diersoorten valt op te merken, is daarom van zoo overwegend belang, omdat geen Christen anders *kan* oordeelen, of deze hebbelijkheid, deze aard, die manier van doen, is door God zelf in deze dieren gelegd. Een feit dat bovendien daardoor bevestigd wordt, dat er in de dierenwereld tegenover het strakste conservatisme nooit het begin zelfs van vooruitstrevende ontwikkeling overstaat. Voorzoover onze waarneming van de dierenwereld reikt, stellen ze zich thans nog geheel aan, gelijk ze dit voor duizenden van jaren deden, en terwijl onder ons, menschen, de ontwikkeling zoo wonderbaar groot is, dat iemand uit den oorlog met Spanje, die uit zijn graf opstond, Amsterdam zelfs als stad ternauwernood zou erkennen, viel er al deze drie honderd en meer jaren geen zweem van verandering in de bouworde, de strijdmanier of de levenswijze der dieren te bespeuren. Dit zou natuurlijk zoo moeten zijn, indien dit gebruik van middelen hun eigen verzinning ware; want wat een schepsel zelf verzint, komt eerst allengs en van lieverlede in den loop van jaren tot volkomenheid. Nu dit niet zoo is, strekt dit ten bewijze, dat het gebruik van middelen door de dieren zelve niet als iets nieuws gevonden is, maar gereede uiting was en is van de natuur, die God hun gaf. En dit vaststaande, voegt het natuurlijk den mensch niet, om, wijzer dan God willende zijn, dit gebruik der middelen te willen afkeuren. Zelfs aarzelen we niet uit te spreken, dat de dierenwereld ook ten deze dienst doet, om ons van Godswege te onderrichten.

Dit animale onderricht, als we het zoo noemen mogen, berust op de analogie of overeenkomst die zoo veelszins tusschen het leven van mensch en dier bestaat. Een overeenkomst die in het minst niet bewijst, dat ons geslacht door verfijning uit de dierenwereld zou zijn voortgekomen, maar die wel aantoont, dat de Schepper, uit wiens hand beide, en dier en mensch zijn voortgekomen, niet bij toeval, maar opzettelijk deze gedeeltelijke overeenkomst in het leven riep, en deze gewild heeft met een bepaald doel. Er is voor deze overeenkomst geen duidelijker uitdrukking denkbaar dan te zeggen, dat God het dier *naar het beeld van den mensch* schiep. Dit ondersteld natuurlijk afstand. Als we belijden, dat God den mensch naar zijn beeld schiep, is en blijft die afstand geen mindere dan die tusschen God en zijn schepsel. Door te zeggen, dat het dier in of naar

het beeld van den mensch geschapen is, stellen we dier en mensch dus in het minst niet op één lijn. Maar wel spreken we hiermede uit, dat er trekken van gelijkheid bestaan, en dat deze trekken van gelijkheid niet toevallig ontstonden, maar hun ontstaan daaraan te danken hebben, dat het dier op den mensch is aangelegd, en daarom bij den mensch moet passen. Het dierenrijk was niet bestemd om geïsoleerd naast de menschenwereld te bestaan. Mensch en dier zouden met elkander in aanraking komen. En daartoe nu moest er niet alleen zekere aanpassing van dier en mensch bestaan voor het feitelijk gebruik dat de mensch van enkele dieren zou maken, maar moest er ook, in het gemeen, tusschen de dierenwereld en de menschenwereld zekere analogie, niet alleen naar het lichaam, maar ook wat betreft de wijze van handelen, bestaan. Dat het paard als rijdier op den mensch is aangelegd, ziet ieder. Moesten wij een rijdier uitdenken, dat wat hoogte, omvang, en voorts elke afmeting, precies bij de hoogte, de beenlengte enz. van den mensch paste, we zouden het niet beter verzinnen kunnen. Maar ook afgezien van zulk een speciale overeenkomst tusschen vorm en afmeting van het dier met de afmeting van den mensch, bestaat er in de dierenwereld een geleidelijke opklimming tot een vollediger uitwerking van het lichaam, en in enkele zoogdieren biedt deze in hoofdzaak een protoplasme als men zoo wil, d. i. een vóórvorming van het lichaam des menschen. En zoo nu ook vertoont zich in de rij der steeds meer uitgewerkte dieren allengs zekere wijze van levensbestaan en wijze van handelen, die in meer dan één trek, als in flauwe schaduw, datgene zien laat, wat zich allengs in de menschelijke samenleving vertoond heeft, en daar natuurlijk een veel hooger vorm aannam.

De wel eens gemaakte tegenwerping, dat het dier nog vóór den mensch geschapen is, en dat het deswege niet zou aangaan, van een schepping van het dier naar het beeld van den mensch te spreken, houdt geen steek. Als een gemaal bouwmeester het plan van een te bouwen paleis bij zichzelven uitgewerkt en in bestek gebracht heeft, kan hij zeer wel een kleiner gebouw partieel in analogen stijl optrekken, eer nog het paleis zelf door hem gebouwd werd. Voor hem toch is het volmaakt hetzelfde, of het paleis reeds in steen en hout verrees, of nog slechts in zijn bestek zij voorgebeeld. En zoo nu ook was het voor God, als Schepper, natuurlijk geheel hetzelfde, of de mensch reeds in het Paradijs voor Hem stond, of nog slechts in zijn besluit was afgebeeld. God zag den mensch in zijn besluit voor eeuwig, en ons zeggen, dat het dier naar het beeld van den mensch is geschapen, beteekent alleen, dat in de orde der besluiten, niet eerst het beeld van het dier, en daarna dat van den mensch gekomen is, maar dat God eerst den mensch in zijn gedachte heeft gezien, en naar dit beeld van den mensch, en in aanpassing hieraan, het bestek voor het dier, in zijn wereld, ontworpen heeft. Er is in de gedachte Gods niet eerst

het dier geweest, om eerst hieruit het volkomen beeld van den mensch af te leiden, maar eerst is in Gods besluit het doel gesteld van het Koninkrijk der hemelen, met de uitverkoren menschheid als middelpunt, en met het oog op die verkoren menschheid is het dier, is de plant, zijn de delfstoffen en is zooveel meer geschapen.

Doch is dit zoo, dan hebben wij als menschen hieruit ook leering te trekken, en ons door die dierenwereld te laten onderwijzen. Niet alsof de dieren hooger stonden, en als zoodanig onze leermeesters waren, maar omdat we in deze dierenwereld allerlei *gedachten Gods* vinden verwerkelijkt, die richtsnoer ook voor ons leven zijn. Aldus moet het dan ook verklaard, dat de Heilige Schrift ons zoo telkens en telkens op die dierenwereld wijst, ons tot beschaming. „De os kent zijn bezitter, en de ezel de kribbe zijns heeren, maar Israël verstaat niet." Dit nu geldt ook bijzonderlijk van dat wondere dierken, waarop we in ons vorig artikel reeds de aandacht vestigden, *de mier*. In het algemeen is het hoogst opmerkelijk, dat juist in de zeer kleine dieren zoo rijke openbaring ligt van Gods bestel en almachtigheid. De mier, de bij, de rups, de zwaluw enz. zijn in dat opzicht veel merkwaardiger dan het rund of de leeuw of de adelaar. Dienovereenkomstig zegt dan ook de Schrift ons: „Ga tot de mier, zie hare wegen en word wijs; dewelke geen overste, ambtman noch heerscher hebbende, haar brood bereidt in den zomer, hare spijs vergadert van den oogst. En nader in Spreuken 30 : 24 en 25: „De mieren zijn een onsterk volk, doch dezelve zijn wijs, met wijsheid wel voorzien, en bereiden in den zomer hare spijze." Dit laatste zelfs onder de uitdrukkelijke opmerking, dat die dieren tot de *kleinste* dieren behooren, en nochtans in zoo hooge mate met *wijsheid* voorzien zijn. De aangehaalde uitspraak toch wordt ingeleid met de opmerking: „*Deze dieren zijn de kleinste der aarde*, en nochtans zijn ze wijs, en met wijsheid wel voorzien."

Nu wezen we een vorig maal reeds ter loops op wat men de zuivelbereiding der mier genoemd heeft en waaromtrent we thans willen mededeelen wat Sir John Lubbock er van zegt in zijn bekend werk: *Ants, wasps and bees*, d. i. „mieren, wespen en bijen." In Sir John Lubbock's studeerkamer, waar schrijver dezes het voorrecht had met de onderzoekingen van dezen geleerde, door eigen aanschouwing, kennis te maken, vindt men geheele kasten vol met laden, en in elke lade een mierennest onder glas, waarvan de bewegingen stipt worden nagegaan. Sir John Lubbock is dus niet iemand die afging op losse indrukken, maar die allerlei interessante mededeelingen doet van wat hij zag, en vond, zoo bij zich als bij andere onderzoekers. Aangaande die zuivelbereiding der mieren,

of gelijk hij het ook wel uitdrukt, haar „honigbereiding", leest men in gemeld werk dit volgende:

Het is reeds lang bekend, dat de mieren voor een groot gedeelte haar voedsel vinden in het zoete vocht, dat de luizen afscheiden. Zooals reeds meermalen is opgemerkt, zijn deze insecten inderdaad de koeien van de mieren, in Linneaus terminologie: „Aphis formicarum vacca." Eene goede beschrijving van de betrekking, die er bestaat tusschen mieren en luizen, is reeds meer dan honderd jaar geleden gegeven door l'Abbé Bossier de Sauvages.

Doch de luizen zijn niet de eenige insecten, die den mieren als koeien dienst doen. Verscheidene soorten van Coccidae, Cercopis, Centrotus, Membracis, enz., worden op dezelfde wijze gebruikt. H. Edwards en M. Cook hebben opgemerkt dat de mieren de larve eener kapel likten, Lycoena pseudargiolus. De verschillende soorten van mieren gebruiken verschillende soorten van luizen. De gewone bruine tuinmier (Lasius niger) wijdt zich geheel aan de bladluizen, waarmede de twijgen en bladen bedekt zijn; de (Lasius brunneus) aan luizen, die op boomschorsen leven, terwijl de kleine gele mier, (Lasius flavus) er kudden van luizen op na houdt, die zich met wortels voeden. Misschien is aan deze verschillende gewoonten de verscheidenheid van kleur toe te schrijven. In het Oostzeebarnsteen vindt men onder vele overblijfselen van andere insecten, ook eene soort van mieren, de tusschenvorm tusschen onze kleine bruine tuinmieren en de gele weidemieren. Dit is waarschijnlijk de plaats waar deze en andere gemengde soorten oorspronkelijk thuis behoorden. Men komt licht in de verzoeking te veronderstellen, dat de bruine soorten, die zooveel in de open lucht leven en op boomen en struiken klimmen, hare donkere kleur teruggekregen en zelfs verdonkerd hebben, terwijl andere, zooals Lasius flavus, de gele weidemier, die bijna geheel onder den grond leeft, zeer verbleekt is.

Het mag bijna in letterlijken zin gezegd worden, dat de mieren de luizen *melken*, want zooals Darwin en anderen bewezen hebben, behouden de luizen gewoonlijk het afscheidingsproduct, totdat de mieren gereed zijn dit te ontvangen. De mieren aaien en liefkozen de luizen met hare voelhorens, en dan ontdoen zich de luizen van het zoete afscheidsel.

Het is waarschijnlijk voordeelig voor de luizen, dat deze honig wordt verwijderd, daar ze min of meer kleverig is. Doch dit is niet de eenige dienst, dien de mieren aan de luizen bewijzen. Zij verdedigen ze ook tegen de aanvallen harer vijanden, en niet zelden gebeurt het dat zij zelfs stallen van aarde voor ze maken. De gele mieren verzamelen in hare nesten de soorten, die zich met wortels voeden en bewaken ze even zorgzaam als hare eigen jongen. Maar dit is nog niet alles. De mieren verzorgen niet alleen de volwassen luizen, die hun van dienst kunnen zijn, maar ook de eieren dier luizen, die natuurlijk, tot dat ze uitgebroed zijn, onbruikbaar zijn. Deze eieren werden het eerst opgemerkt door den Engelschman Gould, wiens uitnemend werkje over de mieren lang niet die waardeering ontvangen heeft, die het verdiende.

Slechts op één punt dwaalde hij. Hij beweert, dat de koninginnemier (sprekende van de Lasius flavus) drie verschillende soorten van eieren legt: die voor de werkmieren, de vrouwelijke en de onzijdige eieren.

De twee eerste soorten worden in de lente gelegd, de laatste in Juli en in een gedeelte van Augustus, of als de zomer bijzonder gunstig is een weinig vroeger. De vrouwelijke eieren zijn met een dun zwart vliesje bedekt, langwerpig en zoowat het zesde of zevende gedeelte van een centimeter lang. De mannelijke eieren zijn meer bruin van tint en worden gewoonlijk in Maart gelegd. De donkere eitjes zijn niet van de mieren, maar zijn luizeneieren. De vergissing is zeer vergefelijk, daar de mieren deze eieren precies behandelen als hare eigene.

Zoo nu meldt Sir John Lubbock ons ook, dat de mieren niet alleen zekere andere dieren manipuleeren, of wil men, met eigen poot behandelen, maar dat ze ook, wat nog sterker is, het vermogen bezitten, om zich door andere dieren te doen *gehoorzamen*. Er zijn namelijk miersoorten, die in krijg tegen andere mieren optrekken, heur nest innemen, er de eieren uithalen, deze sleepen naar haar eigen nest, en als dan deze eieren uitkomen, de alzoo gewonnen mieren zich tot slaven maken, en voor zich laten werken. Geschiedt dit geslacht na geslacht, dat leert zulk een aristocratische mier ten slotte alle zelfwerken af, en ontwent er ten leste zoo aan, dat zij, als haar slaven haar in den steek laten, sterft van honger. Doch geven we ook hier weer het woord aan Sir John Lubbock:

Dat de slavernij onder de mieren ons bekend is, danken wij aan Huber, en ik kan niet nalaten de passage, waarin hij zijne ontdekking mededeelt, aan te halen: „Toen ik," zegt hij, „17 Juni 1804 's avonds, tusschen 4 en 5 uur in de omstreken van Genève wandelde, bemerkte ik dicht bij mijne voeten een massa Roode mieren, die den weg overstaken.

Zij bewogen zich als een leger, met opmerkelijke vlugheid en besloegen eene ruimte van 20 à 25 centimeter in de lengte, en 7 à 10 centimeter in de breedte. Na eenige minuten verlieten zij den weg, gingen door een dikke heg en kwamen op een weiland, waarheen ik ze volgde. Zij kropen door het gras zonder dat de orde, waarin zij optrokken, verbroken werd, niettegenstaande de vele hindernissen, die haar den weg versperden. Ten laatste kwamen zij in de nabijheid van een nest, bewoond door donkere aschkleurige mieren, een heuveltje, dat, op een afstand van twintig voet van de heg, boven het gras uitstak. Eenige van de bewoners bewaakten den ingang; maar bij de ontdekking van een naderend leger snelden zij naar de buitenste wacht. Het alarm werd dadelijk door haar naar binnen overgezeind, en hare wapenbroeders kwamen in groote getallen uit hare onderaardsche verblijfplaats te voorschijn. Het hoofdleger van de Roode mieren, dat zich op een afstand van slechts twee stappen bevond, versnelde den pas om den mierenhoop te bereiken; in een oogenblik tijds viel het bataljon op den vijand aan, en wierpen de aschkleurige mieren omver, die na een korten

maar hardnekkigen strijd terugtrokken naar den bodem van haar nest. Nu beklommen de Roode mieren het heuveltje, verzamelden zich in massa's op den top, namen den hoofdingang in bezit, eenige hare achterlatende om met hare tanden op zijde eene opening in den mierenhoop te maken. Hare onderneming werd met geluk bekroond, en de rest van het leger ging naar binnen door het nieuw gemaakte gat. Haar verblijf was slechts van korten duur, want na drie of vier minuten trokken zij weer af door dezelfde opening, die haar toegang verschaft had; ieder met eene larve of pop in haar bek.

De expedities vertrekken gewoonlijk des middags en zijn van 100 tot 2000 mieren sterk.

Zij hier als derde trek nog aan toegevoegd, als wat hij bij Lubbock niet vond opgemerkt, maar bij anderen las, en ook zelf waarnam. Als men namelijk zeker aantal mieren, die met voedsel op weg naar haar nest zijn, en vreedzaam naast elkander wandelen, ja, elkander zelfs helpen, opschept en b. v. in een glas saamwerpt, zijn deze mieren zóó op eenmaal den kluts kwijt, dat ze verraad of wat ook vermoedende, zich onmiddellijk op elkaar werpen, de bekklauwen in elkanders romp slaan, en elkaar onderling zoo niets sparend doodden, dat er zeer spoedig niet meer dan twee levend overblijven, die elkaar woedend bijten en kerven, tot ook zij voor dood neerzijgen.

Dit alles saamnemende blijkt alzoo, dat God in het leven der mieren niet alleen zelf middelen gebruikt, maar ook dit heeft ingelegd, dat Hij haar dingen ter beschikking heeft gesteld, die ze *zelve* als middelen hebben *aan te wenden*, en eindelijk dat Hij haar macht verleende om andere wezens zóó ten dienste aan te wenden dat ze *deze* dwingen die middelen aan te wenden *haar* ten behoeve. Reeds hier in de dierenwereld vinden we alzoo iets dat zeer nabijkomt het *getrapte* gebruik der middelen, waarop God ons menschen heeft aangewezen. Bij ons menschen toch hebben we achtereenvolgens: 1°. rechtstreeksche werkingen van God in en aan ons, zonder middelen. B. v. ons leven zelf, dat God rechtstreeks onderhoudt, en evenzoo de geestelijke inwerking die rechtstreeks naar ons hart uitgaat. 2°. Werkingen van God door het gebruik van middelen, die God zelf aanwendt. B. v. *de longen*, waarvan God zich bedient, om ons bloed deels te zuiveren, deels met nieuwe bestanddeelen te voeden. 3°. Werkingen van God door het gebruik van middelen die God *ons* laat aanwenden. B. v. onze voeding door spijs, die God ons wel voorlegt, maar die wij zelve nemen moeten. 4°. Werkingen van God door het gebruik van middelen, die God ons niet alleen laat aanwenden, maar ook zelf laat bereiden. B. v. voor beschutting tegen koude door het ontsteken van vuur, door het bouwen van een woning, door het aantrekken van een kleed enz. 5°. Werkingen

van God door het gebruik van middelen, die wij niet zelve bereiden, maar door andere menschen of dieren laten bereiden, en dan of alleen, of met behulp van anderen aanwenden. B. v. als God u van de plaats uwer woning naar onze koloniën wil overbrengen, dan tilt Hij u niet op, en draagt u niet door de lucht, maar geeft u het middel van een vaartuig, dat gij te gebruiken hebt, maar dat ge u door een ander liet bereiden, en dat ge met behulp van anderen bezigt en gebruikt. Er zijn dus in dit gebruik der middelen wel terdege trappen. Eerst het middel aangewend zonder uw toedoen. Dan het middel u voorgelegd, opdat gij het gebruiken zoudt. Daarna het middel door u zelven eerst te bereiden, eer gij het gebruiken kunt. Voorts het middel eerst door u zelven uit te vinden, eer ge het bereiden zult. Al verder het middel niet door u zelven bereid, maar u ten behoeve bereid door een ander. En eindelijk een middel, dat ge niet alleen door een ander bereiden laat, maar ook niet anders dan met behulp van anderen aanwendt. Een ontwikkeling alzoo, veel rijker dan hetgeen in de dierenwereld bij de mieren valt waar te nemen, maar toch ook zoo reeds in de dierenwereld *voorafgeschaduwd*. Ook hier toch een nest zelf gebouwd en ingericht. Het vocht aan andere dieren uitgemolken om zich voedsel te bereiden, en dan dieren, die dit vocht voortbrengen, met zorge gekweekt en beschermd. En eindelijk anderen, ook weer mieren, gedwongen om te werken en spijs te verzamelen voor haar natuurgenooten. Wordt nu dit veelzijdig gebruik van middelen nergens in de Heilige Schrift bestreden en afgekeurd, maar steeds òf ondersteld òf aanbevolen, en worden we met name naar de dierenwereld verwezen, opdat we van deze dieren, „die met wijsheid wel voorzien zijn," leering zouden nemen, dan volgt hieruit, dat we in het „gebruik der middelen" met *een ordinantie Gods* te doen hebben, en dat tegen God ingaat wie de middelen onaangewend laat of verwerpt. Immers uit heel de Schrift ontvangt ge den indruk, dat die diersoorten, die het gebruik van middelen hebben, niet als een *lager soort* naar beneden gedrukt, maar juist als een hooger soort, of wilt ge, een fijnere en wijzere soort, op den voorgrond worden getrokken, en ons ter leering worden voorgesteld. Als we dan ook bij den mensch dit gebruik der middelen en zulks nog oneindig rijker ontwikkeld vinden, dan is dit in den mensch geen *gebrek*, maar juist bewijs voor het *hooger* standpunt dat hij boven de dierenwereld inneemt. Hoe fijner en rijker dit dus toegaat, hoe hooger de mensch opklimt en hoe verder zijn ontwikkeling voortschrijdt. Het gebruik der middelen kan hem nooit verlagen, maar is steeds onafwijsbare voorwaarde voor zijn rijkere ontwikkeling en voor de vollere ontplooiing van zijn kracht.

Iets waartegen men niet de bedenking oppere, dat toch een talloos tal van middelen die wij aanwenden, uitsluitend het gevolg zijn van onzen gebrekkigen toestand in eenen zondigen staat der dingen, in het Paradijs ondenkbaar waren, en eens in het rijk der Heerlijkheid weder zullen wegvallen. Want wel is dit ten deele volkomen waar; maar dit brengt alleen wijziging in het *soort* der middelen, niet in het *gebruik* van middelen als zoodanig. Als men in vorige eeuwen een gewichtig bericht van het noorden naar het zuiden van Europa wilde doen komen, was men vaak genoodzaakt, een afzonderlijken koerier daarvoor uit te zenden, en op den langen heirweg een menigte van paarden en zadels en tuigen, week na week, in dienst te nemen en te betalen. Sinds is het karakter der middelen, die men voor het overbrengen van zulk een bericht behoeft, telkens gewijzigd en vereenvoudigd. Nu is men zelfs zoover, dat langs een gespannen metaaldraad een actie doorgaat, die het bericht van Amsterdam naar Madrid in een uur overbrengt. Maar al zijn de middelen nu anders, en al werken ze thans veel sneller en eenvoudiger, daarom blijft het *gebruik* van de middelen toch. En zoo ook, als een niet geoefend spreker op een publieke vergadering iets te zeggen heeft, dan zal hij dit eerst in het klad, dan in het net opschrijven, en dit papier medenemen, en het voorlezen. Maar al is het ook dat een geoefend spreker, dit alles niet noodig heeft, de stoffe rechtstreeks in zijn hoofd verwerkt, en zijn toespraak losweg uitbrengt, zonder dat er papier, of pen en inkt bij is te pas gekomen, dan zijn wel bij den laatste de middelen anders en fijner en sneller werkend, maar inwendig nadenken en gereed maken is en blijft niettemin evengoed het aanwenden van een middel, als het gebruik van een stoffelijk middel als het papier. Al geven we dus toe, dat bij den onzondigen staat van het „Paradijs" en bij het rijk der heerlijkheid een ander gebruik der middelen past, dat fijner en hooger van aard is, toch blijft desniettemin dit gebruik en is zelfs van edeler karakter.

Thans echter keeren we tot onzen zondigen toestand terug, om na te gaan, welk het gebruik van de middelen in de bedeeling der *gemeene gratie* is, en op wat wijs God de Heere juist *in* dat gebruik der middelen een zoo gewichtig stuk van zijne gemeene gratie geopenbaard heeft en nóg werken doet.

LX.

Het gebruik van middelen.

> En de Heere God maakte voor Adam en zijne vrouw rokken van vellen, en toog ze hun aan. GEN. 3 : 21.

Vatten we alzoo de uitkomst der voorafgaande bespreking saâm, dan blijkt vooreerst dat God tweeërlei soort creaturen schiep: eenerzijds creaturen, aan wie Hij *geene*, en anderzijds creaturen aan wie Hij *wel* beschikking over middelen gaf. De ceder op den Libanon leeft bewusteloos zijn plantenleven, de adelaar strijkt uit zijn adelaarsnest omlaag, grijpt het lammetje als prooi, en heft het hoog op in de lucht, om er in zijn nest zijn jong meê te voeden. En in de tweede plaats vonden we, dat het gebruik van middelen toeneemt, naarmate het schepsel *hooger* staat. In de plantenwereld bijna niet gekend, vertoont zich dit gebruik van middelen eerst recht duidelijk bij de hooger aangelegde dieren, en het is bij de dieren, die het hoogst staan, dat dit gebruik van middelen het sterkst voorkomt. Vooral bij de mier is dit bijna ongelooflijk, en de Heilige Schrift die ons op niet op den aap, maar op de mier wijst, om ons de dierenwereld naderbij voor ons besef te brengen, strookt ook in dit opzicht veel beter met de werkelijkheid der natuur, dan zoo menige onderstelling, der hedendaagsche geleerden. Deze toch letten uitsluitend op overeenkomst in lichaamsbouw, de Schrift daarentegen vestigt veel meer de aandacht op de levensuitingen, en op het saâmleven, zoo van menschen als mieren in een verbinding, in een soort maatschappij

Doch hoe dit zij, de regel is en blijft, dat het gebruik van middelen afneemt hoe lager een schepsel in de rij der schepselen staat, en daarentegen toeneemt, hoe hooger zulk een creatuur zijn plaats op de ladder der schepping vindt. En dit nu zoo zijnde, zoo volgt hieruit rechtstreeks dat van den *mensch* als onder alle schepselen op deze planeet het hoogst staande, verwacht mag worden, dat bij hem het gebruik van middelen het *allersterkst* zal zijn. Dit blijkt dan ook zoo te wezen. En zij, die bij den mensch dit gebruik van middelen afkeuren en tegengaan, voelen blijkbaar niet, dat zij hierdoor den mensch niet verhoogen, maar verlagen; ze zien niet in, dat ze door hun zonderling opzet tegen geheel de orde van Gods schepping ingaan; en nog minder blijken ze te ontwaren, dat ze door metterdaad *alle* gebruik van middelen uit ons leven weg te nemen, ons naakt in de wildernis zouden uitzenden, om er te sterven van honger of de prooi te worden van het wild gedierte. Zij die hun verzet tegen alle gebruik van middelen het verst en het sterkst drijven, gaan dan ook zoo

ver niet. Zij kleeden zich, ze wonen in goed gebouwde en wel voorziene huizen, ze eten toebereide spijs, en gunnen zich het gebruik van alle gemakken des levens. Doch hiermeê is hun inconsequentie dan ook openbaar.

Een voorbeeld moge dit ophelderen.

Er verbreidt zich tegenwoordig in Amerika, in Engeland en in Duitschland een nieuwe sekte, die zich noemt *The Christian Scientists*, d. i. de mannen der Christelijke wetenschap. Treedt men hun kerk op de vierde Avenue te New-York, gedurende den dienst binnen, dan vindt men voor de rijen banken een breed platform, waarop met bloemen omhangen en omvlochten Chineesche vazen prijken; achter het platform is het orgel, en daarbij een plaats voor het zangkoor. Voorop dat platform staan twee lezenaars naast elkander, en voor den éénen staat een vrouw, voor den anderen een man, die beiden niets doen dan om beurte voorlezen. Er wordt geen vrij woord gesproken. De vrouw doet niets dan met een zilveren stemgeluid zinsneden uit de Heilige Schrift voorlezen, de man niets dan bij afwisseling zinsneden voorlezen uit het Boek van de Christian Scientists. Gezongen wordt er betrekkelijk weinig, gebeden zoogoed als niet, en de strekking van zulk een dienst is blijkbaar, om door een indrukwekkend, gezaghebbend, langzaam en plechtig lezen de hoorders te biologeeren. Wat nu is het stelsel van deze Christian Scientists? Men vindt het uiteengezet in het werk van Rev. Mary Baker Eddy getiteld: *Science and health, key to the Scripture*, d. i. Wetenschap en gezondheid, sleutel tot de Heilige Schrift. De strekking van dit geschrift wordt in een rondgedeeld tractaat aldus saamgevat in een brief, waaruit we dit als de hoofdzaak overnemen:

> Toen de heer N. den staat waarin ik toenmaals verkeerde had gadegeslagen zeide hij tot mij: „Gij hangt te vast aan de letter, gij moet u meer verlaten op het geestelijke. Gij moet de wetenschap van het Zijn bestudeeren, denk niet ziekte te genezen, maar *zonde te genezen*." Ik vatte zijn meening dadelijk. Ik bevond, dat ik in de verkeerde richting gewerkt had door aan het natuurlijke meer dan aan het geestelijke mijn aandacht te wijden. Mijn voornaam en eenig oogmerk toch scheen genezing te verkrijgen van het zoogenaamde podagra; waarbij ik dan de behandeling door Geest gebruikte of het een medicijn was. Ik dacht alleen aan mijn herstelling van pijn en kreupelheid en, in de verwachting van een plotselinge genezing, verwonderde ik mij maar aldoor, dat ik niet kon opstaan en wandelen als een volkomen hersteld mensch. Tot mijn verrassing bevond ik, dat het verstaan van de letter maar alleen de menschelijke bijstand was om mij op het verstaan van het geestelijke voortebereiden; als het ware de trede tot dat geestelijke; en dat, indien ik op dit punt van ontwikkeling bleef staan, ik nooit tot een blijvende genezing zou komen. *Want de letter alleen kan niet genezen.* Mijn oogen waren nu geopend. Ik kwam tot zekerheid dat in

vrees, zonde en sterfelijk geloof de moeielijkheid wortelde. Verdelg zonde, en ik zou vrij zijn van alle krankheid.

Toen kwam de vraag in mijn ziel op: hoe doe ik zonde? Ik tracht, bij alle gelegenheden tegenover alle menschen recht te handelen. Ik denk niet, dat ik zulk een groot zondaar ben. Ik heb geen bijzonder slechte gewoonten. Ik word niet dronken, ben geen zuiper of een godslasteraar. Ik ben voorzeker beter dan de meeste menschen. Ik tracht den gulden regel te volgen. Waarom moest ik dan al deze jaren van ellende doorleven? Koester ik den minsten wrok tegen iemand? Ik zou daar geen neen op kunnen zeggen. Voed ik eenig wraakgevoel, belust naar den dag waarop ik voldoening zal krijgen van iemand die mij schijnbaar beleedigd heeft? Ik kon met volkomen waarheid *daar* geen neen op zeggen. Benijd ik iemand? Ja! Heb ik alle menschen lief? Een *volmondig* neen. Is het mijn wil harddragendheid zoo ver van mij aftestooten als ik het leven zoek? Voorzeker niet. Tracht ik mijn begeerten en hartstochten te beheerschen? Zij beheerschen *mij* menigvuldiger dan ik *hen*. Heb ik een ander levensdoel behalve: „eten, drinken en vroolijk zijn, want morgen sterven wij?" Zie, wanneer wij zonder omwegen tot op den bodem der zaak gaan, wanneer wij het klatergoud dat ons sterfelijk leven versiert afschudden, dan is dat ongeveer de levensweg van de *meeste* menschen, mij zelf niet uitgesloten.

Zoo ging ik dan voort mij zelf te onderzoeken, totdat ik niet half zoo'n goed mensch was als ik wel gedacht had, en dat ik Gods Wet elken dag van mijn leven ongehoorzaam was. Ik had nog niet verder gezien dan het natuurlijke. Wie ben ik? Wat ben ik? Ben ik als mensch sterfelijk of onsterfelijk? Ik *moet* het een of het ander zijn? Ik weet dat beide tegelijk niet waar kan wezen. Wat was het werkelijke? Het eindige, stof, lichaam, wat een begin heeft en einde zal hebben, of het oneindige, de idee Gods, die nooit een begin en nimmer een einde heeft? Indien het stof-lichaam zonder sterfelijke zinnen niet kan denken, spreken, bewegen, of pijn ondervinden, dan moeten het alleen de sterfelijke zinnen zijn, — en niet het lichaam — die zonde, ziekte, pijn en dood veroorzaken. Stof kan het niet zijn, want stof is niets zonder de sterfelijke zinnen. Derhalve moeten het de sterfelijke zinnen zijn, anders gezegd, de vleeschelijke geest die zonde veroorzaakt. Wat is zonde? Dwaling, kwaad, het tegenovergestelde van waarheid of goed. Verdelg zonde voor het sterfelijk bewustzijn, en de waarheid heeft geen tegenstelling. Alles zal dan waar zijn, en er zal geen zonde, ziekte, pijn of dood meer zijn. Hoe kunnen wij zonde verdelgen? Door te verklaren en gadeteslaan, dat God alleen werkelijk is; dat God geen sterfelijkheid heeft; dat Hij almachtig, alomtegenwoordig en alwetend is; dat Hij is Alles in Alles en dat er niets werkelijk kan zijn buiten Hem; buiten Zijn idee en Zijn eeuwige waarheden. Al het andere is zinsbedrog.

Maar ik hoor u dezelfde vraag stellen die ik deed. Wat moet men verstaan onder het niet-werkelijke? Is het op hetzelfde oogenblik dat iemand blijkbaar kwelling uitstaat voor hem mogelijk te verklaren, dat hij geen pijn heeft, dat pijn niet-werkelijk is, dat pijn een leugen

is? Ik antwoord ja. Sterfelijke geest kan slechts één gedachte op een en hetzelfde oogenblik vasthouden. Pijn is slechts een voorwaarhouden. Indien iemand het voorwaarhouden van en het bestaan van de pijn in zijn denken zou ontkennen, dan zou er op het oogenblik van dat denken geen pijn zijn. Ga nu voort die gedachte van ontkenning vast-tehouden, en breng uzelf tot het klare inzicht van uw eigen onsterfelijkheid. Breng de gedachte over tot Geest, want God is Geest. Denk u in, dat gij de geestelijke mensch zijt, roep voortdurend om Geest, houdt Geest in het denken; en gij zult gedurende de voortzetting van dat denken geen pijn hebben. Geestelijk denken zal het sterfelijk voorwaarhouden van zonde, ziekte en dood den voet lichten; en in verhouding tot de invloeiing van en het vasthouden aan het geestelijk denken, zal het sterfelijk denken vernietigd worden. Zonde en krankheid zullen verdwijnen, wij zullen bij toeneming vergeestelijkt worden, tot wij eindelijk een staat van volkomen harmonie bereiken, die Hemel is. Den beginner in de (christelijke) wetenschap zal het wel menigmaal moeilijk schijnen op dat oogenblik geestelijk denken in zich te brengen en vasttehouden, die oogenblikkelijke verandering van het niet-werkelijke in het werkelijke te ervaren, maar dat kan dan ook alleen worden verkregen door aanhoudend geestelijk begeeren.

Aanhoudend ontkennen dat alleen in woorden bestaat, zonder geestelijk denken, zal niets aantasten.

Toen ik zoo gadegeslagen had dat mijn eenig oogmerk waarom ik mij aan de behandeling der Christelijke wetenschap onderwierp mijn genezing van het podagra was en daarvan alleen, en dat ik daarbij die behandeling aanwendde alsof het medicijn was, mij toegediend door een arts, besloot ik naar de ware oorzaak van mijn kwelling te zoeken en toen ik die geraden had, werd ik een nieuw mensch. De wetenschap van het Zijn, dat is de kennis van mijn ware bestaan als een geestelijk en niet als een stoffelijk of sterfelijk mensch, had een eerste plaats in mijn denken. De vrees was vernietigd, de chemicalisatie [1]) verdween, geestelijke gedachten vervulden mij. Het bestaan van krankheid verdween in het niet, en van af dat oogenblik werd God met al Zijn waarheden mijn alles, en het podagra was nu volkomen vernietigd. Zoo zal het met u gaan, wanneer gij het denkbeeld van alleen genezing van pijn en kreupelheid te behoeven, opgeeft. Gij kunt zonder een strijd geen volkomen genezing tot stand brengen. Want het oude sterfelijke denken zal, duizendmaal op een dag, in zoo menigvuldig mogelijke vormen, zijn aanspraken doen gelden. Leg uw wapenrusting geen oogenblik af! Wees bereid de werkelijkheid van zonde en krankheid in uw denken te ontkennen. Ontken de werkelijkheid van uw sterfelijk bestaan. Verklaar in uw denken, dat het *voor u*, omdat gij onsterfelijk zijt, onmogelijk is *zonde, krankheid of dood te ervaren; want de zuiver geestelijke mensch is eeuwig, en kan de folteringen der*

---

[1]) De Christian Scientists verstaan daaronder een heviger worden van de ziekte als reactie bij het begin der behandeling.

sterfelijkheid nimmer ondergaan. Laten deze gedachten u steeds vervullen, en gij zult gestadig in geestelijkheid toenemen [1]).

Gelijk men ziet, schuilt hier een geheel stelsel achter. Ons wordt gezegd, dat ons eigenlijk wezen *geestelijk*, en dus al het ongeestelijke *onwezenlijk* is. Het is een stelsel afgeleid uit de denkbeelden van Fichte's wijsbegeerte. Door ons in onszelven terug te trekken, moeten we nu derwijs ons lichaam, en al wat aan ons lichaam is, voor ons besef tot niets herleiden, dat pijn geen pijn wordt, en geen kranke aandoening meer macht over ons heeft. In een postscriptum voegt de schrijver er bij: Twee jaren zijn sinds verloopen, en gedurende al dien tijd, heb ik niet alleen nooit medicijn gebruikt,

---

[1]) When Mr. N— realized the state I was then in, he said to me: „You are adhering too closely to the letter, you must depend more on the spiritual. You must study the Science of Being, think not of healing disease but of *healing sin.*" I caught his meaning on the instant. I found I had been working in the wrong direction, by giving more thought to the physical than to the spiritual. My main, and only object, seemed to be to get healed from the so-called gout; employing the treatment through Mind, as if it were a drug. I thought only of my recovery from pain and lameness, expecting to be healed instantaneously, and wondering all the while why I could not arise and walk a perfectly healed man. To my surprise, I found that the understanding of the letter was only the human aid to prepare me for the understanding of the spiritual, and as it were, the stepping stone to spirituality, and that if I stopped at that point of progress I would never be permanently healed. *For the letter alone cannot heal.* My eyes were now opened. I realized that *fear, sin and mortal belief* were at the bottom of the difficulty. Destroy sin, and I would be free from all disease.

Then the question arose in my mind: How do I sin? I try to act right with all men, on all occasions. I don't think I am such a great sinner. I have no very bad habits. I don't get drunk, carouse and blaspheme. I certainly am better than most men! I try to follow the Golden Rule. Why ten should I be compelled to pass through all of these years of misery? Do I bear the least malice against any man? I could not say No to that. Do I nurture any feeling of revenge, intending some day to get even with any one who had seemingly done me an injury? I could not exactly say No to *that.* Do I envy any man? Yes! Do I love all men? A *big No.* Would I push resentment so far as to take life? Certainly not. Do I try to control my appetites and passions? They control *me* oftener than I control *them.* Have I any other aim of life but to „Eat, drink and be merry, for to-morrow we die?" Well, when we get right down to bottom facts, and brush away the spangles that decorate our mortal life, that is about the way *most* people are living, including myself.

Thus I continued to question myself, until I found I was not half as good a man as I thought I was, and that I disobeyed God's law every day of my life. I had not yet looked beyond the physical. Who am I? What am I? Am I a mortal or an immortal man? I *must* be one or the other? I know that both could not be real. Which was the finite, matter, body, who had a beginning, and will have an ending, or the infinite, God's idea, who never had a beginning, and never will have an ending? If the matter body, without the mortal senses, cannot think, talk, move, or experience pain, it must be the mortal senses alone, and not the body that cause sin, sickness, pain and death. It cannot be matter, for matter is nothing without the mortal senses. It therefore must be the mortal senses, alias, the carnal mind, that cause sin. What is sin? Error, evil, the opposite of Truth or Good! Destroy sin to mortal consciousness, and Truth has no opposite. All will then go real, and there will

maar ook „*never resorted to any other material things*", nooit mijn toevlucht genomen tot eenig stoffelijk middel. Nu betwisten we niet, dat metterdaad op deze wijze kwalen verdwenen zijn. Men heeft hier te doen met dezelfde actie die werkt in de genezingen te Lourdes in de Pyreneeën, en waarop we later terugkomen. Thans merken we alleen op, dat bij deze Christian Scientists het stelsel het zuiverst uitgewerkt, en het helderst beleden is. Het is een poging om ons tot zoo sterke geestelijke concentratie in het binnenste van ons wezen te brengen, dat onze ziel de sterkst mogelijke zelfstandigheid verkrijge, en de afhankelijkheid van het lichaam tot de kleinste evenredigheid worde teruggebracht. Juist dus het tegenovergestelde van die slappe, weeke naturen, die letterlijk aan hun lichaam, met alle kleine eruptiën en kwalen hangen, daardoor feitelijk zoo bitter

---

be no sin, sickness, pain or death. How can we destroy sin? By declaring and realizing that God only is real; that God has no mortality; that He is omnipotent, omnipresent and omniscient; that He is All in All, and there can be nothing real beside Him, His idea and His eternal verities. All else is illusion.

Ah! But I hear you ask the same question that I did. What is meant by unreality? Is it possible for one to declare that he has no pain, that pain is unreal, a lie, when at the same moment he is apparently suffering its torments? I say Yes. Mortal mind can only hold one thought at one and the same instant. Pain is only a belief. If one should deny the belief and the existence of pain in thought there would be no pain during the instant of that thought. Now continue to hold that thought of denial, and disabuse yourself of your own mortality. Transfer the thought to Spirit, for God is Spirit. Realize that you are the spiritual man, call on Spirit continually, keeping Spirit in the thought; and you will have no pain during the continuance of that thought. Spiritual thought will supplant the mortal belief of sin, sickness and death; and in proportion to the inflowing, and the holding of the Spiritual thought, will the mortal thought be destroyed. Sin and sickness will disappear, and we will become more and more spiritual, until we ultimately reach a state of perfect harmony, which is Heaven. Often, it may seem difficult to the beginner in Science, to take in and hold that instant spiritual thought, and to experience that instantaneous change from the unreal to the real. It can only be attained by persistent spiritual desire.

Persistent denial in words only, without the spiritual thought will not affect anything.

When I ceased to realize, that my only object in submitting to Christian Science treatment was to be healed from gout, and from that alone, employing the treatment as if it were medicine administered by a physician, I determined to seek the real cause of my trouble, and having found it, I became a new man. The Science of Being, that is the knowledge of my true existence as a spiritual, not a material, or mortal man had first place in my thought. Fear was destroyed, chemicalization disappeared, and spiritual thoughts filled me. The existence of disease, passed into nothingness, and from that moment, God with all of his verities, became my all, and now the gout has been totally destroyed. *So it will be with you, when you give up the idea of wanting to be healed only from pain and lameness.* You cannot accomplish thorough healing, without a struggle. For old mortal thought will press his claims a thousand times a day, in almost as many shapes. Have your armor always on! Be prepared to deny in thought, the reality of sin and sickness. Deny the reality of your mortal existence. Declare in thought, that you being immortal, it is impossible *for you to experience sin, sickness, or death; for the purely spiritual man is eternal, and can never suffer the pangs of mortality.* Let these thoughts ever fill you, and you will continue to advance in spirituality.

lijden, en wier genezing juist daardoor zoo bemoeilijkt wordt. Alle doctoren erkennen thans dat in tal van ziekten, o, zooveel afhangt van wat ze noemen „het moreel" van hun patiënt. Staat dit hoog, dan kunnen ze veel beter vorderen, dan wanneer dit laag staat. Dat er mannen zijn, die de felste kiespijn, in oogenblikken dat ze handelen moeten, door hun wilskracht geheel bedwingen, is o. a. van Bismarck bekend. Wat kwalen niet al onderdrukt worden op het oogenblik, dat men den kansel beklimmen moet, weet elk predikant bij eigen ervaring. Meer dan één, die half ziek den kansel opging, voelde zich, als hij er weer afkwam flink en zelfs bezield. We denken er dus niet aan, te ontkennen, dat er in heel dit stelsel een deel waarheid schuilt. Tegen het stelsel als zoodanig merken we thans alleen dit op, dat wie meent er zoo voor te moeten staan, dan ook geen *voedsel* moet gebruiken. Is metterdaad ons geestelijk bestaan alleen wezenlijk, en ons lichamelijk bestaan alleen schijn en verbeelding, en dus onwezenlijk, dan is het even onzinnig om voedsel, als om medicijn te nemen. En antwoordt men daarop, dat men ook geen wezenlijk voedsel neemt, dat ook dit slechts schijn is, dan spreekt het vanzelf, dat ditzelfde ook van de medicijn geldt, en dat het dwaasheid is, een schijngebruik van medicijn, dat onwezenlijk is, en niet feitelijk plaats grijpt, te willen bestrijden. En houdt men nog aan, en zegt, dat juist de verbeelding, dat men medicijn gebruikt, de ziel verzwakt, welnu, dan geldt geheel datzelfde van de verbeelding dat men voedsel nuttigt. Dan moet men ook *dit* afleggen, om zoo eerst tot een zielsstaat te geraken, die het lichaam geheel opzij zet.

Maar al geldt dit tegen *deze Christian Scientists*, het geldt niet tegen anderen, die op het stuk van medicijn evenzoo denken, maar op grond van een heel andere onderscheiding, en geheel omgaande buiten Fichte's philosophie. Die anderen toch oordeelen, dat men hier onderscheid moet maken tusschen hetgeen rechtstreeks voortvloeit uit *onze schepping*, en tusschen datgene wat een gevolg is van de *zonde*. Wat we uit de schepping hebben, zoo zeggen dezen, is onze *natuur*. Wat tot die natuur behoort, moet zijn gang en zijn loop hebben. Te eten en te drinken zijn even natuurlijke behoeften als dat we moeten ademhalen en slapen. Daartegen mag zich dus niemand verzetten. Maar heel anders staat het met lichamelijke gebreken, ziekten en krankheden. Die zijn niet uit de natuur, maar uit den vloek om der zonden wil. Hierin openbaart zich de toorn Gods. God brengt deze over ons, om onze ongerechtigheid. Hier hebben we dus te doen, niet met een *natuurlijke*, maar met een *geestelijke* oorzaak. Zoolang nu die geestelijke oorzaak, d. i. de zonde, door ons wordt vastgehouden, moet ook de ziekte daaruit als gevolg voortkomen. En daarom is de rechte weg tot genezing, niet dat we de doctoren, maar dat we den eenigen Medicijnmeester aanloopen, in een oprecht gebed breken met de zonde, waaruit de ziekte

opkwam, en alzoo van Gods almachtige inwerking op ons lichaam, *zonder* tusschenkomst van middelen, herstel van gezondheid inwachten.

Het is deze voorstelling, die thans ter toetse moet komen, omdat ze rechtstreeks met het vraagstuk der *gemeene gratie* samenhangt. *Gemeene gratie* toch beduidt juist, dat, God de Heere, uit louter barmhartigheid, ook afgezien van de genade ter zaligheid, *gemeene* middelen tegen de *gemeene* ellende, of wil men, tegen de *gemeene* gevolgen der zonde, verordend heeft. Zij daarentegen, die het gebruik van middelen ter bestrijding van krankheid afkeuren en zelfs zondig noemen, ontkennen hiermede het bestaan van zulk een gemeene gratie, en zijn van oordeel, dat het aanwenden van gemeene middelen om de gemeene gevolgen der zonde te bestrijden, een ingaan tegen God is, een pogen om zijn oordeel over ons te breken, en alzoo een daad van opstand en roekeloos verzet. Hun meening en onze belijdenis van de gemeene gratie staan alzoo in beginsel tegen elkander over. Is het God zelf, die den strijd tegen den vloek, d. i. tegen alle gemeene ellende, als gevolg van den val, opneemt; is zijn gemeene gratie, in wezen en bedoeling niet anders, dan een bestrijden van den vloek om dien te temperen en te verzachten; en is Hij zelf het, die de middelen daartoe uitgedacht en verordend heeft, — dan natuurlijk is het de roeping van Gods kind, om evenals zijn Vader in de hemelen tegen dien vloek in te gaan, en in gehoorzaamheid aan God de middelen op te sporen en te ontdekken, die zijn God daartoe aangaf, en als hij ze ontdekt heeft, die met zorg en ijver aan te wenden. Is daarentegen de vloek alzoo door God gewild, dat die, volgens zijn bestel, ongetemperd en onbestreden op ons drukken moet, dan zijn de middelen, die we tegen de gemeene ellende aanwenden, niets dan verzinsels van menschen, of sterker nog, ingevingen van den booze, waarmee de ongeloovigen zich tegen het oordeel Gods aankanten, en dan natuurlijk past het Gods kind, al zulk gebruik van middelen te verfoeien, ze van zich te doen, er zich tegen te verzetten, en zich lijdelijk aan het oordeel onderwerpen, tenzij het Gode beheven mocht, door een rechtstreeksche genadedaad, hem als zijn uitverkoren kind van het lijden te bevrijden.

Dit tweeërlei standpunt staat lijnrecht tegen elkander over. Deze beide voorstellingen dulden geen verzoening. Ze laten geen vergelijk toe. En daarom is het zoo van het hoogste aanbelang, dat we in deze gewichtige zaak tot een zuivere, heldere oplossing komen. Gelijk het nu toch staat, maakt de man, die „den dokter afwijst en alleen op God betrouwt," zelfs op hen, die voor zichzelf nog medicijn gebruiken, nog maar al te dikwijls den indruk van een *hooger vroomheid*. Men zou het ook wel zoo willen, maar men heeft er het geloof niet voor, en houdt zichzelf dus voor een die in vroomheid te kort schiet. En dit nu mag niet. Is het verwerpen van de medicijnen *vromer*, dan moeten we *allen* ze verwerpen, want

waarlijk *vroom* te zijn, is voor Gods kind de hoogste eeretitel. Blijkt daarentegen, dat het juist van Godswege plicht is, om ze *wel* te gebruiken, en dat Hij het gebruik der middelen wil, dan is het *onvroom*, ze niet te gebruiken, en moeten zij, die zich hieraan schuldig maken, deswege worden bestraft, als behept met een „eigenwilligen godsdienst van het lichaam niet te sparen," en daarmede afdolende van de paden des Heeren.

In verband hiermede nu plaatsten we boven dit opstel Gen. 3 : 21, waarin we lezen: *„En de Heere God maakte voor Adam en zijne vrouw rokken van vellen, en toog ze hun aan."* Nu gaan we op de uitlegging van deze plaats niet in. Dit zou ons te ver afleiden. Het is er ons alleen om te doen, om uit deze mededeeling het feit af te leiden, dat blijkens deze daad des Heeren, God zelf de menschen onderwezen heeft, om tegen de gemeene ellende, die het gevolg der zonde is, *middelen* aan te wenden. Natuurlijk houden we ons hier niet op bij hen, die niet gelooven wat hier staat, of het overdrachtelijk verklaren. Wij handelen hier alleen met hen, die met ons het verhaal uit de eerste hoofdstukken van Genesis aannemen en gelooven als de waarachtige mededeelingen, van feiten, die alzoo werkelijk plaats grepen. En dan, men zal dit moeten toestemmen, is deze mededeeling niet alleen uiterst belangrijk en leerrijk, maar zelfs beslissend. Het lijdt toch geen tegenspraak, dat in het Paradijs alle kleeding of bedekking ondenkbaar was. God schiep den mensch naakt, niet met de bedoeling dat hij zijn vormen bedekken, maar dat hij ze vertoonen zou. En dit kon in den staat der reinheid, omdat elk gevoel van schaamte afwezig was. „Adam en zijn vrouw waren naakt, en zij schaamden zich niet." Terstond na hun zonde daarentegen had het gevoel van schaamte hen zoo machtig aangegrepen, dat ze, hoezeer met hen beiden alleen zijnde, en wetende dat geen oog van derden hen bespieden kon, nochtans terstond zich een bladerenbedeksel om de lendenen vlochten. Zij waren dus de eersten, om aanstonds tegen de gemeene gevolgen der zonde een uitwendig middel te gebruiken. Had nu God dit niet gewild, mocht dit niet, was dit afkeuringswaardig, dan had er moeten staan: „En de Heere God nam de vijgebladeren, waarmede zij zich omgord hadden, van hun lenden weg." Maar, zie, dit staat er niet. Er staat veeleer juist het omgekeerde. Het vlechtsel van bladeren is in zijn oog ongenoegzaam. Hij weet, dat het niet alleen de schaamte is, waartegen ze zich zullen te dekken hebben, maar dat, als gevolg van den vloek, ook *de koude* hen zal aantasten. De atmosfeer van het Paradijs, met haar gelijkmatige zachtheid, ging teloor. Kilheid en vocht zou de zoelte vervangen, en voor 's menschen welstand, keer op keer, bedekking en verwarming van het veege, broze lichaam noodig zijn. En nu zegt God *niet*: In die koude is mijn oordeel. Die koude is om der zonde wil. Die koude *moogt* ge niet bestrijden. Daar moogt ge geen *middelen* tegen aanwenden. Neen, in het minst niet.

Maar, juist omgekeerd, komt God zelf den mensch het middel, dat hij moet aanwenden, hem wijzen. De dieren hadden hun vacht. Die bekleedde God rechtstreeks. Maar de mensch was naakt. En nu neemt God zulk een vacht van de dieren, en hangt ze Adam en zijn vrouw om. Niet, gelijk men het wel afbeeldt, als een vacht, die om de lenden hing, en daar het vijgeblad moest vervangen, maar als een *kelooneth*, d. i. als een om de schouders gehangen kleed, evenals wij bij een man nog van een *rok* spreken, die zijn bovenlijf bedekt.

Er is hier dus wel terdege sprake van *bekleeding*. Die bekleeding van het lichaam moest als bedeksel tegen de koude dienen, en was alzoo een middel dat God den mensch aanwees en omhing, om een der rechtstreeksche gevolgen van den vloek te bestrijden. De naaktloopers te Amsterdam in de 16[de] eeuw verstonden hier niets van; maar ze waren toch in zoover consequent, dat ze, wanende boven de gevolgen van den vloek verheven te zijn, alle middel ter bestrijding van den vloek verwierpen. Doch, wat hiervan zij, zooveel staat vast, 1°. dat de koude en de vocht niet bestonden in het Paradijs; 2°. dat ze tengevolge van zonde en vloek over deze aarde kwamen; 3°. dat God wel verre van te willen, dat de mensch zich hieraan lijdelijk onderwierp, zelf zich opmaakt, om ze te bestrijden; 4°. dat Hij zelf daartoe het middel uitdenkt en aanwendt; en 5°. dat Hij den mensch tegelijk onderwijst, hoe hij de gevolgen van den vloek ook voortaan bestrijden zal en moet. En zoo staat het dan vast, dat, van het begin der menschelijke historie aan, volgens de onderwijzing der Heilige Schrift, de vloek en de gemeene ellende, iets is, waaraan we ons niet lijdelijk *mogen* onderwerpen, maar dat we te bestrijden hebben met alle middelen, die God daarvoor ter onzer beschikking stelt.

LXI.

Tegen den vloek.

> In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt. Want gij zijt stof, en gij zult tot stof wederkeeren.
> Gen. 3 : 19.

Uit de Goddelijke aanwijzing, dat de gevallen mensch zich door de koude en guurheid het lichaam niet mocht laten verwoesten, maar *middelen* moest aangrijpen en gebruiken, om de gevoelige huid tegen het gevaar dat uit den dampkring dreigde, te beveiligen, volgt met noodzakelijkheid, dat het Gods ordinantie *niet* is, lijdelijk het kwaad over ons te laten komen, maar dat daarentegen Gods ordinantie ons het bestrijden van de ellende des levens ten plicht stelt. Het staat niet zoo, dat God het gebruik van middelen tot verweer tegen de ellende en het lijden des levens, ons vergunt, als iets dat eigenlijk niet zoo hoorde, en ons alleen uit genot wordt toegestaan. Neen, de paradijsgeschiedenis onderwijst ons klaar en duidelijk, dat het gebruik van middelen ons als plicht wordt opgelegd. We *mogen* niet maar tegen de gevolgen van den vloek strijden, maar we *moeten* het doen. Het is een eisch, een gebod, een ordinantie, die tot ons komt. En wie zich hiertegen verzet, verzet zich tegen het Goddelijk bevel.

Dit volgt op zichzelf reeds uit den pels, waarmeê God zelf Adam en Eva na den val omhing. Want wel wordt ons niet gemeld, dat dit bekleeden van den mensch verzeld ging van een gesproken woord, maar toch ligt in die daad zelf reeds een Goddelijk bevel in. Als God ons een voorbeeld geeft, ligt het in den aard der zaak, dat wij dit hebben na te volgen. Dit zal voor Adam en Eva, wat hun personen betreft, zeker niet zoo spoedig in aanmerking zijn gekomen, want zulk een pels slijt bijna niet. Maar toen hun kinderen geboren werden, en deze hun kinderen aan hetzelfde gevaar van de guurheid van den dampkring waren blootgesteld, zouden Adam en Eva in strijd met Gods duidelijk verklaarden wil hebben gehandeld, bijaldien ze hun kinderen niet tegen de koude beschermd hadden. Alzoo lag wel terdege reeds in dit bekleeden van Adam en Eva met vellen het voorschrift, de ordinantie en het gebod, dat de gevallen mensch, allerwegen, waar de guurheid van de atmosfeer zijn gezondheid of leven zou bedreigen, zich tegen dit gevaar heeft te weer te stellen, dien vernielenden invloed van wind en koude en vocht heeft te bestrijden, en te dien einde de middelen heeft aan te wenden, die God in de natuur te zijner beschikking heeft gesteld.

Dat in die natuur ook de plant school, waaruit linnen en katoen, en en evenzoo de zijworm, waaruit eens de zijde zou gesponnen worden, was aan Adam en Eva nog onbekend, en ook de kunst, om uit de plant den draad te halen en dien draad te weven, zou eerst bij verdere ontwikkeling door God aan den mensch getoond worden. Gereed als het ware was alleen het kleed waarmee God zelf de dieren bekleed had, en waar nu de mensch nog had kunnen aarzelen, of het hem wel vrij stond, een dier te dooden, ten einde met zijn vacht of huid zichzelven te dekken, daar treedt de Goddelijke genade met een *daad* tusschenbeide, en de pelsvacht, die van een dier is afgenomen, wordt den mensch omgehangen. God had die vacht in het dier bereid, om er den mensch mee te bedekken. En zoo heeft dan de mensch, van meetaf, ook geen oogenblik in onzekerheid verkeerd, wat hem ten deze te doen stond. Zoover de kennis der volkeren opklimt, vinden we steeds den mensch oorspronkelijk gedekt met de vacht der dieren. En het algemeen besef, dat we ons *mogen* en *moeten* dekken, om de schadelijke invloeden van den dampkring terdege te bestrijden, is derwijs onweerstaanbaar, dat zelfs zij, die het ijverigst tegen het gebruik van middelen opkomen, zich inmiddels steeds wel en goed gekleed aandienen, en alzoo in hun eigen persoon het bewijs leveren, dat ze op dit punt althans hun eigen beginsel verloochenen.

Het komt er maar op aan, dat men zich beter dan dusver rekenschap geeft van de uitgebreidheid van de gevolgen van den vloek. Denkt men daarbij uitsluitend aan bepaalde ziekten, en dusgenaamde volksrampen, of ook aan persoonlijke ongelukken, dan is het natuurlijk, dat men zijn theorie van lijdelijk onder de straffende hand Gods te moeten verkeeren, ook alleen op die soort uitingen van den vloek toepast, en de inconsequentie niet voelt, om in het gewone leven van allerhande middelen gebruik te maken, maar in die bepaalde gevallen hun gebruik te veroordeelen. Maar dit is een door en door valsch standpunt, dat zich noch voor de rechtbank der Heilige Schrift, noch met het oog op de ervaring ook maar een oogenblik verdedigen laat.

Niet voor de rechtbank der Heilige Schrift; want als na den val de gevolgen van den vloek in de Heilige Schrift worden aangeduid dan is er noch van ziekten, noch van persoonlijke ongelukken, noch van volksrampen sprake, maar wordt, uitsluitend zelfs, gewezen op die algemeene ellende, die in het dagelijksche leven, ten gevolge van den vloek op ons menschelijk leven drukken zal. Het „kinderen baren met smarte" is niet een ziekte, noch een volksramp, maar het gemeene lot der vrouw bij de voortplanting van ons menschelijk geslacht. En zoo ook, dat de aarde distelen en doornen zal voortbrengen, en dat de mensch zijn voedsel niet dan met groote inspanning aan de aarde zal kunnen afwinnen, is niet exceptioneel, maar ziet op den gansch gewonen toestand van ons menschelijk leven, door alle

eeuwen en in alle wereldstreken. Te beweren en staande te houden, dat deze gewone menschelijke ellende *niet* uit den vloek komt, en dat die vloek zich alleen zou uiten in hongersnood, pestilentiën, oorlog, en dergelijke, is alzoo rechtstreeks in strijd met de duidelijke openbaring van Gods Woord. Iets waarbij men er ten overvloede, wel op lette, dat hetgeen we omtrent „den vloek" in Gen. 3 lezen, rechtstreeks in woorden vervat is, die God zelf als oordeel en straf over de menschheid brengt. We komen hierop terug, maar voegen aan het gezegde voorshands nog in de tweede plaats toe, dat ook de ervaring des levens, met die door de Schrift veroordeelde voorstelling in strijd is. Of is het vatbaar voor tegenspraak, dat geheel buiten ziekte en volksramp om, door duizenden en nogmaals duizenden velerlei ellende geleden, en kommer doorworsteld wordt, uitsluitend ten gevolge van de gemeene en gewone toestanden in de natuur en in de maatschappij? Van de *maatschappij* is dit vooral in onze dagen door het luid geroep over de sociale nooden duidelijk genoeg aan den dag gekomen. Maar ook van de *natuur* is het klaar als de dag. Of is het geen wezenlijk lijden als de Eskimo's eeuw aan eeuw onder de ontzettende koude verkwijnen, en zich schier niet bewegen kunnen? Is het geen gemeene ellende als visschersdorpen gedurig het aantal weduwen en weezen vermeerderen zien door wat rechtstreeks met het visschersbedrijf saâmhangt? En is het offer zoo telkens en telkens door den oceaan gevraagd, als, ook zonder storm, honderden hun graf in de golven vinden, enkel ten gevolge van mist en nevel, niet het eenvoudig gevolg van de natuur der dingen, ook zonder dat er iets afwijkends, of iets bijzonders tusschenbeide treedt?

Zoo blijkt derhalve, dat het éene en dezelfde vraag blijft, zoowel bij de gewone als bij de buitengewone gevolgen van den vloek, of God wil dat we *deze* gevolgen lijdelijk ondergaan zullen, of wel, dat Hij eischt en gebiedt, dat we *er tegenin* gaan, en ze met alle door Hem ons ten dienst gestelde middelen zullen bestrijden. En in dien zin nu moet, wat 's menschen kleedij betreft, worden vastgesteld: 1°. dat God den mensch, ter onderscheiding van het dier, onbekleed schiep; 2°. dat zoolang de vloek uitbleef, in het Paradijs, van een omzien naar kleeding geen sprake is. Zelfs toen God de dieren tot Adam bracht, en hij *ze* doorzag, blijft de vraag: Waarom zijn *deze* bekleed, en ik niet? geheel uit, en voelt Adam alleen het gemis van een wederhelft; 3°. dat de atmosfeer in het Paradijs van dien aard moet geweest zijn, dat het onbekleed zijn den mensch niet deerde; 4°. dat de toestand na het Paradijs daarentegen een geheel andere is geworden, en dat koude, guurheid, wind, storm, hagel, sneeuw en ijs, of ook zelfs damp, nevel, mist en regen, alle ons om der zonde wil overkomen zijn, als uitingen van Gods gerechtig oordeel, en in zeer ernstigen zin, als een straf, die in den vloek, die ons leven drukken zou, in zat.

Stond het dan alzoo, dat wij onder alles wat oordeel, straf en vloek is, lijdelijk verkeeren moesten, en dat het ons niet vrij stond daar tegenin te gaan, zoo zou de mensch zich moeten hebben laten doodvriezen. Nu we daarentegen zien, hoe God zelf ons dit heel anders leert, en zelf het deksel waarmee we ons bekleeden zullen ons aanwijst, nu staat het vast, en valt hier niet langer tegenin te redeneeren, dat God het *lijdelijk* bezwijken onder de gevolgen van den vloek *veroordeelt*, en daarentegen het *bestrijden* van de gevolgen van den vloek ons ten plicht stelt, en zulks wel door het gebruik van al zulke middelen, als Hij ons aanwijst of ontdekt. Natuurlijk, God had evengoed den mensch, als den leeuw of tijger, een pels aan de huid kunnen doen groeien. Ons hoofdhaar bewijst het, en Ezau toont hoever dit kan gaan. Maar God heeft dit niet gewild. De mensch zou naakt blijven, en, naakt zijnde, zou hij zelf de hand moeten uitsteken, om zich op kunstmatige wijze, door het omzien naar bekleeding te bedekken.

En mochten er nu onder onze lezers zijn, die de kracht van onze bewijsvoering loochenden, omdat h. i. hier van een bedekking tegen koude geen sprake is, en de omkleeding met een dierenvacht alleen bedekking van hun schaamte bedoelde, dan zij aan dezulken de ernstige vraag voorgelegd, hoe ze dit bewijzen. Er staat, dit zullen ze toestemmen, in het verhaal van Genesis geen woord van; iets wat onverklaarbaar is, waar kort te voren wel terdege op dit doel gewezen was, bij de bedekking die Adam en Eva zelven in het vijgeblad zochten. Bovendien is, gelijk we reeds opmerkten, het hier voor „rok" gebezigde woord er tegen. Dat woord wordt nooit voor een vrouwenrok gebezigd, maar bijna altijd voor wat wij nog in borstrok overhebben. Het is een kleed, dat om de schouders wordt gehangen. Hetzelfde woord wordt dan ook gebezigd, om den priester-rok en den Levieten-rok uit te drukken. En ook het woord gebezigd voor: hij trok ze hun aan, duidt in het minst niet op een omgorden om het middel, maar steeds op een *bekleeden* Ieder kenner van het Hebreeuwsch zal ons dit, én wat het woord: *ketooneth*, én wat het werkwoord: *labasch* betreft, onvoorwaardelijk toestemmen. We houden op dien grond vol, dat het een glad verkeerde uitlegging is, hier aan een bedekking der schaamte te denken. Daar staat niets van, en de gebezigde uitdrukkingen weerspreken het. Maar zelfs al gaf men toe, dat dit de zin der woorden *kon* zijn (des neen), dan nog blijft de bewijsvoering haar kracht behouden. Het bange gevoel van schaamte was in het Paradijs onbekend. De Schrift betuigt dit ten stelligste. Ook dit gevoel van schaamte was alzoo uitsluitend een gevolg van de zonde. En ook dit benauwende en beklemmende gevoel wil de Heere niet, dat we lijdelijk dragen zullen. Integendeel, Hij eischt dat we het zullen tegengaan en bestrijden, en daartoe het middel der bedekking zullen aanwenden. En niet het gebruik van de daartoe noodige middelen, maar het nalaten van die middelen zou ons tot zonde zijn. Hoe

men het dus ook wende of keere, het feit, dat God zelf aan den gevallen mensch de dierenvacht omhing, is een stellig bewijs en een steeds doorgaande onderwijzing, dat God ons tot het gebruik van de middelen oproept, juist ter bestrijding van de gevolgen, die de zonde over ons gebracht heeft.

Geheel ditzelfde blijkt evenzoo uit het gebod, dat de mensch in het zweet zijns aanschijns zijn brood zal eten. Ook dit woord worde niet misverstaan. Er ligt volstrekt niet in uitgesproken, dat de mensch alleen brood mag eten, noch ook dat niemand brood mag eten, die niet zelf dat brood in het zweet zijns aanschijns bereid heeft. Reeds het feit dat ook de kleine kinderkens voedsel behoeven, weerspreekt dit. De zin is een geheel andere. Vóór den val in het Paradijs leefde de mensch van wat de natuur vanzelve voortbracht. Een weelderige plantengroei van keurig ooft en edele vruchten bood den mensch rechtstreeks al wat hij voor de instandhouding van zijn lichaam behoefde. „Van al de boomen dezes hofs zult gij vrijelijk eten", was het woord van den Schepper, waardoor deze edele voeding bezegeld werd. Maar na den val werd dit anders. De vloek kwam over deze wereld, en de aarde zou doornen en distelen voortbrengen. Iets wat natuurlijk niet zeggen wil, dat er ook daarna geen vruchtboomen waren, maar wat toch aanduidt, dat het op die wijs beschikbare voedsel ontoereikend werd, en dat het overgroote deel der aarde voortaan wel allerlei houtgewas zou voortbrengen, maar een plantsoen, waar geen vrucht voor den mensch aan was. Zoodra het menschelijk geslacht zich uitbreidde, zou dus de nood des levens ontstaan. De honger zou den mensch gaan kwellen. Voor het dier was er gras, maar voor den mensch zou het voedsel ontbreken, en de mensch zou, zonder meer, het leven voelen wegvloeien. De hongersnood zou hem op de hielen zitten, en de hongerdood zou volgen. Welke zou nu de positie van den mensch hier tegenover zijn? Hem zou in dien nood een gevolg van den vloek overkomen. Die nood zou een oordeel Gods in zich dragen, en een gerechte straf voor zijn zonde zijn. Door het Paradijs te verbeuren berokkende hij zichzelven een leven in nood en ellende op de onherbergzame aarde. Ook hier rijst dus de vraag: Moest hij zich aan deze straffe Gods lijdelijk onderwerpen? en zoo het voedsel ontbrak, den hongerdood sterven? Oftewel, was het zijn plicht om ook dien honger te bestrijden, en ter bestrijding daartoe middelen aan te wenden, die God te zijner beschikking stelde? En ook op die vraag laat het antwoord geen zweem van twijfel over. Nog eer Adam of Eva ook maar één oogenblik aan dien komenden nood gedacht hebben, nog terwijl het Paradijs hen omringt en hun voedsel in weelde en overvloed zelfs, zeker en gewis is, is het God de Heere zelf, die hen op dien komenden nood wijst, hun dien voorspiegelt, voorspelt als gevolg van zonde en vloek, en nu tegelijkertijd het gereede middel aanwijst, om aan de gevolgen van

die ellende te ontkomen. In de aarde is een schat verborgen. Ze draagt in haar schoot allerlei zaden en kiemen, waaruit allerlei gewas zal kunnen ontkiemen, dat er geheel op berekend is, om 's menschen honger te verslaan, en zijn lichaam in stand te houden. Alleen maar, de aarde brengt dat voedsel niet vanzelf voort. Ze moet daartoe bebouwd worden. En ook, het aldus gewonnen gewas moet daarna zoo bewerkt worden, dat het gezond en smakelijk voedsel voor den mensch uitlevert. Dat verzint de mensch niet. Dat is Gods bestel. God heeft dat alzoo uit genade bereid. Maar de mensch zal zich daartoe moeten inspannen. Het zal hem een harde, zware, zure arbeid worden. En nu gebiedt God hem, dat hij aan die inspanning zich niet zal *mogen* onttrekken. Hij *moet* den strijd aanbinden tegen de gevolgen van den vloek, en alzoo in het zweet zijns aanschijns brood eten, en *het leven redden*, dat door den nood en de ellende, die uit den vloek vloeien, bedreigd wordt.

Het is zoo, het staat in Gen. 3:19 niet in dien vorm. In het Paradijs na den val is niet geredeneerd en zijn geen dogma's geproclameerd. Er is geoordeeld, er is gevonnist, er is gehandeld, er zijn de eerste stappen op den volgenden levensweg gezet. Maar in en uit dat alles spreekt dan toch Gods wil en bedoeling, en de groote vraag, of we lijdelijk onder onze straf verkwijnen moeten, dan wel of we het kwaad, waarin de straf zich uit, te keer gaan en bestrijden moeten, komt er terstond in tot beslissing. Wie niet alle beschikbare middelen aanwendt, om zijn leven tegen den dood te verweren, staat schuldig aan het zesde gebod. Adam mag niet bij de pakken neerzitten. Hij mag niet toegeven aan de gedachte der wanhoop, om dan maar liever weg te sterven. Zelfmoord zit diep in 's menschen hart. Zie maar, hoe die weer op alle manier toeneemt. En dit is uit Adams positie na den val volkomen begrijpelijk. Alleen met één vrouwelijk wezen op heel deze aarde te staan, met Gods toorn over zich, al de elementen tegen hem losbrekende, en het Paradijs verlaten, en een woeste wereld zonder eind zich aan zijn blik vertoonend, kon geen levend mensch ooit in pijnlijker toestand verkeeren, dan op dat oogenblik Adam. Men leeft gemeenlijk in zulke toestanden niet genoeg in. Men stelt zich de ontzettende werkelijkheid, waarvoor Adam stond, niet helder voor oogen. Men lijdt te weinig met Adams lijden, en voelt daardoor niet, wat er moet zijn omgegaan en doorleefd in zijn hart. Maar als men het indenkt, wat het was, met een zondeschuld waar heel een wereld om in vloek verzonk, op het geweten, zoo goed als eenzaam, alleen op een nog gansch woeste, wilde wereld te staan, dan zal men er in kunnen komen, dat de gedachte: o, God, was ik maar weg! o, mijn God, vernietig mij eeuwiglijk! door het bloed van zijn menschelijk hart sloop. In dat hart, op dat oogenblik, moest wanhoop en vertwijfeling zelfmoord en zelfvernietiging begeerlijk maken.

En nu komt God de Heere tusschen beide, en zegt: Niet alzoo. Gij zult

niet dooden. Gij zult u niet door nood en honger laten vernietigen. Gij zult, gij moet leven; om te leven zult en moet gij dood en honger bestrijden; daartoe zal Ik u de middelen doen ontdekken; en gij zult en moet u inspannen, inspannen tot het zweet u langs het lichaam afdrupt; en in dat zweet uws aanschijns zult gij brood eten, en leven.

We ontkennen daarom niet, dat er in dat leven door inspanning ook een nawerking van de straf lag. Maar evenals de vrouw wel lijden zou in het baren, maar uit die inspanning het leven van haar kind zou gewinnen, zoo ook zou Adam wel lijden onder den noesten arbeid, maar om op zijn beurt uit dien harden arbeid het leven te gewinnen voor zijn vrouw, zijn kinderen en zichzelven. Men stelle het dus niet valsch voor. De eigenlijke straf was en bleef *de dood*. Als gij van den boom eet, zult *ge den dood sterven*. En in wat daarna kwam, werkte wel die vloek van den dood na, maar het brood eten in het zweet zijns aanschijns was op zichzelf *geen* vloek, het was genade, hem het middel aanwijzend, om den vloek te bestrijden.

LXII.

Bestraffen, schelden, toornen.

> En staande boven haar, bestrafte hij de koorts, en de koorts verliet haar; en zij, van stonden aan opstaande, diende henlieden. LUKAS 4 : 39

Zoo bleek dan uit het paradijsverhaal, hoe God de Heere, wel verre van het gebruik van middelen af te keuren, integendeel zelf den mensch het gebruik van middelen voorgedaan, geleerd en geboden heeft. En evenzoo bleek, hoe God den mensch tot het gebruik van middelen verplichtte, volstrekt niet alleen voor wat uit 's menschen natuur voortvloeide, maar wel terdege ook voor wat gevolg van de zonde was, en alzoo tegen de gevolgen van den vloek. De *koude* waartegen de dierenvacht, en de *honger* waartegen het zweet des aanschijns moest ingaan, waren niet uit de schepping, maar uit de „*de ellende*", die de val over den mensch bracht.

Doch hierbij kunnen we niet blijven staan. Is het toch alzoo, dat God zelf de ellende *als straf* over den mensch brengt, en leert God nochtans den mensch tegen die ellende den strijd aan te binden, en haar met allerlei middelen in te perken, dan rijst de natuurlijke vraag, of dan God niet zichzelven bestrijdt. Hij is het, onder wiens oordeel we staan. Zijns is de straf die in den vloek over ons kwam. Indien nu desniettemin God zelf

ons leert, om tegen dat oordeel, tegen die straf, tegen die ellende, met allerlei middelen, den strijd op te nemen, heeft het dan niet al den schijn, dat God zelf den mensch tot verzet tegen zijn vonnis uitlokt? Dat is dan ook het eigenlijke punt, de spil waar heel dit vraagstuk om wentelt. Zij die tot lijdelijkheid neigen en in het afzien van de middelen heil zoeken, doen dit uit vreeze van tegen God te strijden. Overvalt hen een koorts, dan weigeren ze kinine in te nemen, omdat de koorts hun van God toekomt, en het uit dien hoofde verzet tegen God zou wezen, om die koorts tegen te gaan. Zullen ze van die koorts verlost worden, dat moet God zelf hun gratie verleenen, en de straf opheffen op hun ootmoedig gebed.

De zonde, zoo oordeelen ze, was opstand tegen God. Worden we nu ter oorzake van dien opstand tegen God gestraft, dan is de eerste voorwaarde om genade te erlangen, dat we nu van alle verzet tegen God en zijn gerechtig oordeel ons gestrengelijk onthouden. Overkomt hun alzoo krankheid of ongeval, dan achten ze het goddeloos, ook maar iets daartegen te doen, uit vreeze dat ze nogmaals tegen God zouden rebelleeren. Nu tegen zijn vonnis, gelijk ze het in het Paradijs tegen Gods gebod hebben gedaan. De vraag is derhalve niet te ontwijken: Is gebruik van eenig middel tegen eenig lijden dat God ons toezendt, metterdaad strijd tegen God zelven? Is het dit, dan zeggen ook wij zonder voorbehoud, dat we er van hebben af te laten, en dat we liever het ontzettendste lijdelijk moeten ondergaan, dan dat we bevonden worden, de hand tegen God op te heffen.

Om nu dit punt voor de rechtbank der Heilige Schrift tot klaarheid te brengen, beginnen we met te wijzen op wat ons van Jezus bericht wordt in Luk. 4:39. Ons wordt daar gemeld, dat Jezus te Kapernaüm zijnde, het huis van den visscher Simon binnenging, en daar hoorde hoe Simons schoonmoeder met een harde koorts te bed lag. Ze was, zoo staat er, „met een groote koorts bevangen." Daarop, zoo luidt het verhaal, ging Jezus naar de kamer waar zij lag, ging staan aan het hoofdeinde, en *toen bestrafte hij de koorts*. Een bestraffing die ten gevolge had, dat ze opeens beter was, en kon opstaan, en het middagmaal aanrichten. Let nu eens scherp op wat Jezus deed. Hij zei niet: Daar is niets aan te doen. Hij maande haar niet aan, om lijdelijk onder die koorts te berusten. Hij riep geen genade voor haar in, om van die koorts verlost te worden. Neen, Jezus treedt rechtstreeks tegen die koorts zelve op, als tegen een kwaad, dat niet met rust mag worden gelaten, en hij doet dit door de koorts *te bestraffen*. Nu sluit „bestraffen" in, dat hetgeen ge bestraft schuldig is. Bestraft Jezus nu die vrouw? Zegt hij: Dat komt nu van uw zonde? Neen, Jezus bestraft niet de kranke *vrouw*, maar de *koorts*, die haar bevangen houdt. Het kwaad zit niet bij Petrus' schoonmoeder, maar bij de krankheid, die haar overviel. Die koorts is hier de booze macht. Die koorts is de schuldige. En daarom tegen die koorts richt Jezus zich. Haar *bestraft*

Jezus, en dat wel met een bestraffing die zeggen wil: Gij moogt daar niet zijn. Gij moet weg van die vrouw. Terstond gebied ik u die vrouw los te laten. Nu, dat geschiedde dan ook, en zoo werd Petrus' schoonmoeder terstond gezond.

Nu leest men gemeenlijk over zulke uitdrukkingen heen, ziet ze aan voor een zekere manier van zeggen, en verstaat het, alsof er alleen stond, dat Jezus die kranke vrouw genas. Maar zoo mogen we niet doen. Het is geen toeval of willekeur dat hier staat *bestraffen*. Dit woord werd met opzet gekozen, en deswege mogen we niet rusten, eer we zulk een woord in dit verband op de rechte wijze verstaan.

Hiertoe worden we te meer genoopt, omdat diezelfde uitdrukking „*bestraffen*" ook elders van Jezus gemeld wordt. Zoo b. v. in Matth. 8 : 26. Het gold daar den storm, waardoor het schip, waarin Jezus met zijn jongeren zich bevond, op het meer van Genesareth beloopen werd. Vooral op eenigszins uitgestrekte meren zijn zulke invallende stormen zoo uiterst gevaarlijk, omdat de opgejaagde golfslag terstond op de kust stuit, en met geweld terugkomt. Gedurig hoort men dan ook nu nog van zulke orkanen op meren, die schipbreuk, en bijna altoos reddelooze schipbreuk ten gevolge hebben. Jezus' jongeren, als ervaren visschers, zagen dan ook het doodsgevaar voor oogen. Vandaar dat ze tot Jezus riepen: Heere, behoed ons, *wij vergaan*. En toen, zoo wordt er gemeld, kwam Jezus op het dek, zag met scherpen blik in den loeienden storm en in de hoog opgezweepte baren, en toen, zoo staat er, *bestrafte* hij de winden en de zee. En ook hier was het gevolg van deze bestraffing een onmiddellijk ophouden van het kwaad. Zoo toch volgt er: *en er werd groote stilte*.

Dit tweede verhaal nu is nóg opmerkelijker. Als de koorts *bestraft* wordt, hebben we te doen met een macht, waarvan we nog eenigermate voelen kan, dat ze iets boos in zich draagt. Koorts kan het gevolg zijn van allerlei verkeerdheid. We zouden er nog beter een zin aan hechten kunnen, als de bestraffing niet een gewone koorts, maar een zulke gold, die door slecht en onzedelijk leven beloopen was. Doch zelfs bij een koorts voelen we nog altoos dat er *zeker* boos element in werkt. Maar hier kan van zoo iets ganschelijk geen sprake zijn. Het geldt hier niet een recht, maar de *winden* die God laat waaien, en *de zee* die Hij geschapen heeft. Wind en zee zijn beide natuurmachten, die woeden ook al is er geen schip op die wateren, en al is er geen levende ziel die er door kan vergaan. De ontzaglijke zee die Europa van Amerika, en aan de andere zijde Amerika van Azië scheidt, is eeuwenlang door niet één enkel schip bevaren, en toch is er geen twijfel aan, of ook in die eeuwen hebben dezelfde elementaire machten, gelijk men ze pleegt te noemen, die onmetelijke watervlakte opgebogen en doen woelen en koken. Men zou dus zoo zeggen: wat anders is die orkaan dan de onmiddellijke blazing van Gods adem op de wateren?

En is dit zoo, hoe is dan mogelijk, dat Jezus die zee en die winden, niet smeekt om zich te stillen, neen, maar *bestraft* als een booze macht en als een schuldige, die doet wat hij niet doen mag, gebiedt af te laten van hun woede. En toch, hoe onbegrijpelijk het ons op den eersten aanblik ook voorkomt, het verhaal laat geen twijfel over, de Heilige Schrift zegt het duidelijk: Jezus heeft niet alleen de koorts, maar ook de zee en de winden *bestraft*. Hieruit nu volgt dat Jezus ook die zee en die winden beschouwd heeft, niet als een *onmiddellijke* openbaring van Gods mogendheid, — of hoe zou Jezus, die zelf God was, ooit het onmiddellijk doen Gods bestraft hebben? — maar als een werking van Gods kracht die door een booze en schuldige macht misbruikt werd, en die deswege *mocht* en *moest* worden bestraft.

De moeite om aan het woord: *bestraffen* te gaan tornen, kan men zich daarbij sparen. Er staat *epitimaan* in het Grieksch, dat hier geen andere vertaling toelaat. Wel is het op zichzelf een woord van dubbelen zin, in zooverre het zoowel *loven* en *prijzen* als *bestraffen* en *kastijden* beteekent, doch dit maakt daarom de beteekenis hier ter plaatse in het minst niet onzeker. Zeer letterlijk vertaald zou men het kunnen overzetten: *iemand geven wat hij verdient*, en juist dit maakt, dat hetzelfde woord de ééne maal beteekenen kan: *iemand prijzen*, als ge te doen hebt met iemand die *lof* verdient, en de andere maal: *iemand bestraffen*, als ge te handelen hebt met iemand die *kastijding* verdient. Om te weten wat het *hier* beteekent, hebt ge u dus slechts af te vragen: Kan het hier beduiden: Jezus *prees* de koorts omdat ze *lof* verdient? En als ge dan terstond voelt, dat dit *niet* kan, dat dat geen zin zou hebben, want dat er dan niet *kon* volgen: en terstond *verliet* haar de koorts, dan is het hiermede ook uitgemaakt, dat het hier *moet* beteekenen: Jezus *bestrafte* de koorts, omdat ze kastijding verdiende en weg moest. Evenzoo weinig zin zou het hebben Matth. 8:26 te lezen alsof er stond: Jezus *prees* den storm, want hoe kon dit ten gevolge hebben, dat de storm plotseling ophield? Als Jezus den storm geprezen had als iets dat lof verdiende zou de storm juist nog sterker hebben moeten opzetten. Ook hier is er alzoo geen twijfel, of de vertaling moet blijven zooals ze is: Jezus *bestrafte* zee en winden. Toch is dit onderzoek van het Grieksche woord, dat hier gebezigd is, leerrijk. Het toont toch, dat bestraffen beteekent: aan de koorts, aan de zee, aan de winden geven *wat ze verdienden*. Waar dit nu tot een bestraffing leidt, ligt er in opgesloten, dat de koorts, dat de zee, dat de winden schuldig waren, dat ze straf verdienden, en dat Jezus hun die straf toedeelde. Een straf daarin bestaande, dat ze macht ten verderve bezaten, en dat Jezus hun verbood die macht uit te oefenen. De koorts had die vrouw, de orkaan had dat schip kunnen verderven. Doch Jezus belet hun dit, en rekent het hun als een kwaad, als een boos stuk toe, dat ze dit ondernamen. Hij belet niet alleen, maar hij bestraft.

Nu vindt men in andere Bijbelvertalingen ditzelfde ook in het Oude Testament terug. Dat dit in onze Statenoverzetting niet zoo uitkomt, ligt daaraan, dat de Overzetters van het Oude Testament een ander Hollandsch woord, edoch voor geheel dezelfde gedachte, bezigden, namelijk het woord: *schelden*. Andere, zoo b. v. de Engelsche vertaling, spreekt ook hier van bestraffen, en zette èn in Matth. 8 : 26 en b. v. in Psalm 106 : 9: *He rebuked*. Hadden ook onze Vertalers dit voorbeeld gevolgd, de bedoeling van het woord zou ook voor de Nederlandsche Christenen duidelijker zijn geweest. Nu toch mag betwijfeld worden, of de meeste lezers dat *schelden* van God wel recht verstaan. Als aan Bileam gevraagd wordt: „Kom, scheld mij Israël", en hij daarop antwoordt: „Wat zal ik *schelden*, daar de Heere niet *scheldt*", wordt dit nog wel verstaan; maar als in Nahum 1 : 4 staat: „*Hij scheldt de zee* en maakt ze droog", vatten velen dit op als een eenvoudige uitdrukking van 's Heeren macht. Toch is dit ten eenemale onjuist. Zelfs is dat *schelden Gods* nog veel sterker, dan het *bestraffen* van Jezus; al lijdt het geen twijfel, of de Evangelisten hebben er precies hetzelfde mede bedoeld, als de profeten en psalmisten met hun *schelden*. Dit kan daaruit worden afgeleid, dat in de Grieksche overzetting der dusgenaamde *Zeventigen*, het woord schelden ook wel vertaald is met juist datzelfde woord *epitimaan*, dat de Evangelisten voor *bestraffen* gebruiken. Maar gelijk gezegd, op zichzelf genomen, is *schelden* nog veel krasser. De Grieksche taal is een beredeneerde taal en gebruikt daarom de beredeneerde uitdrukking: iemand geven wat hij verdient, of gelijk wij wel zeggen: Hij moet hebben wat er bij staat. Het Hebreeuwsch daarentegen als Oostersche taal drukt het toornende gevoel, de prikkelende gewaarwording uit. Men kan dat nu nog wel aan de Joden zien, als ze boos worden, met wat geweld en met aandoening van heel hun wezen ze hun scheldwoorden uitbrengen. *Schelden* beduidt daarom, in het Oude Testament, met heftige aandoening en overweldigende gewaarwording, uit innerlijken toorn tegen iemand ingaan, en zijn macht stuiten, zijn opzet verijdelen. Zoo lezen we in 2 Sam. 22 : 16. (Ps. 18) „*Door het schelden des Heeren* werden de diepe kolken der *zee* gezien en de gronden der wereld ontbloot." In Job 26 : 11, 12: „De pilaren des hemels sidderen en ontzetten zich *voor zijn schelden*, Hij klieft de zee, en *verslaat* hare verheffing." In Psalm 76 : 7: „*Van uw schelden*, o God Jakobs, is te zamen wagen en paard in slaap gezonken." In Psalm 80 : 17 heet het, dat de stammen Israëls omkomen „*van het schelden zijns aangezichts*." En zoo is het telkens. Met name wordt dit „schelden des Heeren" toegepast op den uittocht uit Egypte, en den intocht in Kanaän. Zoo heet het in Psalm 106 : 9: „Hij *schold* de Schelfzee, zoodat zij verdroogde"; iets wat in Psalm 114 : 3, 5, ook, met toepassing op de Jordaan, aldus werd vertolkt: „De *zee zag* het en vlood, de Jordaan keerde achterwaarts. Wat was u, o, *zee*, dat ge vloodt,

gij Jordaan, dat gij achterwaarts keerdet?" En dezelfde gedachte gaat ook later door, als Israël door de volkeren benauwd wordt. Die volken, die natiën komen dan voor in het beeld van een bruisenden, ruischenden stroom, die over Israël wordt uitgegoten, en dan profeteert Jesaja: „De natiën zullen wel ruischen, gelijk groote wateren ruischen, *doch Hij zal hen schelden*, zoodat zij verre wegvlieden; ja, zij zullen gejaagd worden, als het kaf der bergen." (Jesaja 17 : 13).

Dat nu met dat *schelden* volstrekt niet enkel krachtsbetoon, maar *toorn, oordeel* en *straf* bedoeld wordt, blijkt uit Jesaja 51 : 20, waar we lezen dat het afvallige Israël zien zal, hoe „zijn kinderen in bezwijming zijn gevallen, en op de straten zullen liggen, gelijk een os in het net, omdat ze vol zijn van de grimmigheid des Heeren, *van de scheldingen huns Gods*." Blijkt evenzoo uit „het schelden van het wild gedierte" (Ps. 68 : 31), dat God stuit in zijn menschverderving. Maar blijkt het allerduidelijkst uit wat de hoogepriester bij Zacharias uitroept: „*De Heere schelde u, gij Satan*" (hfdst. 3 : 2). Immers hier eerst komt het *schelden* tot zijn volle kracht. Het is de toorn des Almachtigen, het is de heiligheid des levenden Gods, die toornt en brandt tegen de macht uit den afgrond. Van hier uit nu gaat dit „schelden" in al zijn graden uit tegen alle macht die tegen God op woelt, en die zijn menschenkind, en met name zijn volk wil verderven. Daarom scheldt Hij het roofdier, Hij scheldt Satan, Hij scheldt de Heidenen, Hij scheldt zijn afvallig volk, en zoo ook scheldt God de natuurmachten van zeeën en rivieren, die zijn volk, en, in zijn volk, zijn heilige zaak weerstaan zouden. De Schelfzee moet weg, om zijn volk door te laten. De Jordaan moet weg, om zijn volk in Kanaän te laten binnengaan, en de rijken van Assyrie en Babylon en Egypte moeten teruggedrongen, opdat zijn volk, en zijn zaak niet langer door hen worde opgehouden.

Met volle recht mogen we dus zeggen, dat de Heilige Schrift, zoowel in het Oude Testament als in het Nieuwe, van een *bestraffen, schelden* en *toornen* weet, dat van God, en zijnen Christus, tegen alle vernieling uitgaat, die uit den vloek is opgekomen. Die vloek zelf is een gevolg van oordeel en straf om der zonde wil. Maar zoo weinig volgt hieruit, dat uit dien hoofde de mensch zich lijdelijk aan die gevolgen van den vloek te onderwerpen heeft, dat God en zijn Christus, veeleer zelven toornen tegen die gevolgen van den vloek, ze schelden en bestraffen, ze breken, stuiten, en weerstaan. Eerst in die diepte opgevat, kan het zoo ernstige vraagstuk tot helderheid komen, of God wil, dat wij zijn uitwendige straffen lijdelijk ondergaan zullen, of wel, dat het Gods wil, Gods bedoelen, ja, zijn eisch aan ons menschelijk geslacht is, dat wij, als kinderen Gods en als verlosten in Christus Jezus, al dit booze in de natuurmachten *schelden* zullen zooals God het scheldt, en *bestraffen* zullen zooals Jezus het bestrafte. En dan kan het antwoord geen oogenblik twijfelachtig zijn. Wie ten deze

lijdelijk berusten onder de ellende predikt, predikt lijnrecht en rechtstreeks tegen de Heilige Schrift in; hij leidt de zielen op een dwaalspoor; hij weerstaat Gods ordinantie; en zal eens in het jongste oordeel harde rekenschap hebben te geven van de zonde, die hij zelf begaan, en de zonde, waartoe hij anderen verlokt heeft. Als er een pestilentie onder het volk uitbreekt, is het Gods eisch, dat al het volk, met alle ten dienste staande middelen, die pestilentie als een boos kwaad bestrijden, schelden en bestraffen zal, en wie dit niet doet, staat schuldig aan het zesde gebod, en zal menschenmoord voor God te verantwoorden hebben, bijaldien ten gevolge van zijn werkeloosheid, de plage slachtoffers maakt. Wat in het Oude Testament over de eerste verschijnselen van de melaatschheid verordend is, bevestigt dit volkomen. Anders het op te vatten, en anders te handelen, is niet alleen ziekelijk, maar het is diep zondig. Iets wat we daarom zoo scherp en kras uitspreken, omdat we, zoover ons woord reikt, alle verantwoordelijkheid van ons wenschen af te werpen voor het weggeraapt worden van de kranken die bezwijken. Zelfs voegen we er bij, dat Dienaren des Woords niet vrij uit *kunnen* gaan, zoo ze deze ordinantie Gods niet helder, overtuigend, en zonder zweem van aarzeling aan het volk prediken.

Natuurlijk is de zaak hiermeê niet uit, en komen we alsnu voor de vraag te staan: Maar als we den vloek en al zijn gevolgen *bestrijden* moeten, hoe kan hij dan een straffe Gods over ons zijn?

Doch daarover handelt ons volgend artikel.

LXIII.

De dood een te bestrijden vijand.

De laatste vijand, die te niete gedaan wordt, is de dood.
1 Cor. 15 : 26.

De uitkomst van het dusver ingesteld onderzoek was, dat God tegen *de ellende* in al haren omvang strijd voert, en dat wij, als geschapen naar den beelde Gods tot gelijken strijd geroepen zijn. Alzoo vlak het tegenovergestelde van wat zoovelen in dool geraakte vroomheid nog steeds drijven willen. Ons is ten plicht gesteld, niet een lijdelijk berusten in leed en ellende als in een oordeel Gods dat over ons komt, maar van ons wordt geëischt, dat we leed en ellende als een *gemeenen vijand* bestrijden willen. God zelf gaat ons hierin voor, en Christus verstond het, toen hij op aarde

was, evenzoo. Lijdelijk berusten is alzoo geen vroomheid, maar besliste zonde, en onder de kinderen Gods moet het steeds luider worden uitgeroepen: Leed en ellende is uw vijand, waartegen ge u wapenen en den kamp opnemen zult. Maar, gelijk we reeds opmerkten, wie dit voor het eerst hoort, stuit op een zeer ernstige moeielijkheid, en vraagt onwillekeurig, hoe dit dan samen kan gaan, dat God eenerzijds leed en ellende als een straf, om der zonden wil over ons brengt, en dat Hij anderzijds zelf tegen dat leed en die ellende strijd voert, die ellende scheldt en bestraft.

De oplossing dier moeielijkheid nu zal ons vergemakkelijkt worden, zoo we vooraf letten op *den Dood*. Immers van dien dood staat het vast, dat hij als straf voor de zonde in de wereld is gekomen, en van dien dood is het evenzeer uitgemaakt, dat hij in de Heilige Schrift *een vijand* heet, waartegen God strijd voert. Er staat toch duidelijk *dat door de zonde de dood in de wereld is gekomen*, wat in zich sluit, dat er, ware de zonde uitgebleven, geen dood zou geheerscht hebben. Alle voorstelling, alsof de dood natuurlijk is, en tot het wezen der schepping behoort, moet op dien grond door een ieder, die voor de Heilige Schrift buigt volstrektelijk worden *afgewezen*. Natuurlijk volgt hieruit niet, dat de eerste mensch in dat geval eindeloos op deze aarde zou geleefd hebben, eer blijkt het tegendeel. Stellig was het Paradijs niet de hoogste geluksstaat. Het rijk der heerlijkheid dat komt, staat *boven* het Paradijs. Maar uit de verheerlijking van Jezus op Thabor blijkt duidelijk, dat onze menschelijke natuur zeer wel *zonder te sterven* in een hoogeren toestand kan overgaan; en Paulus heeft ons stellig voorzegd, dat de kinderen Gods, die 's Heeren wederkomst zullen beleven, eveneens *niet* zullen sterven, maar *zonder* dood in hooger heerlijkheid zullen *veranderd* worden.

Het feit blijft alzoo: De dood heerscht op aarde uitsluitend door de zonde. En dat niet alleen, maar de Schrift leert even beslist, dat God den dood over deze wereld gebracht heeft als een oordeel, en als een straf voor de zonde. De uitspraak: *Ten dage als gij daarvan eet, zult ge den dood sterven*, wijst dit uit. De dood is alzoo niet in dien zin *door de zonde* in de wereld gekomen, dat hij er als een gevolg uit voortvloeide, maar de dood is *gedreigd*, en in den dood heerscht een oordeel Gods, dat ons den dood als een straf doet overkomen. Dat dit voor den Christen niet meer zoo is, en dat wie deel aan Jezus heeft belijden mag: „De dood is mij niet meer een betaling voor de zonde, maar een doorgang tot het eeuwig leven," heft dit feit allerminst op. Immers wat Christus, toen hij ons van den dood verloste, voor ons gedragen heeft, was juist *straf*, *oordeel* en *vloek*. Er valt alzoo niets aan te verwrikken: De dood is door een oordeel Gods als de straf voor de zonde over ons menschelijk geslacht gekomen, en staat alzoo op één lijn met pestilentie, hongersnood, oorlog en wat andere ellende God om der zonde wil als een *straf* over ons brengt. De verge-

lijking gaat in den meest volstrekten zin door. En van dien dood nu zegt de Heilige Schrift ons even beslist, dat hij voor God *een vijand* is, waartegen God strijd voert, en die door Gods heilig bestel overwonnen en te niet gedaan zal worden. „*De laatste vijand, die zal te niet gedaan worden, is de dood.*"

Hierop nu wijzen we met bijzonderen nadruk, om wie nog aarzelen mocht, geheel te overtuigen. Ons vorig betoog toch rustte nog alleen op de uitdrukking: *bestraffen* van de koorts, van den wind enz. en zoo ook op het *schelden* Gods tegen het wild gedierte, den storm, de heidenen enz. In dat betoog was alzoo de slotsom, dat leed en ellende voor God *een vijand* zijn, waartegen Hij den strijd aanbindt, nog slechts *afgeleid*. Hier daarentegen hebben we zelfs zulk een afleiding niet noodig. Het staat er toch letterlijk, duidelijk, en met zooveel woorden: De dood is voor God *een vijand*, een vijand die wel het laatst, maar dan toch *zekerlijk* wordt te niet gedaan. Zelfs gaat de Heilige Schrift nog verder en profeteert ons in Openb. 20 : 14, dat het ontzettend oogenblik aanstaande is, waarop de dood geworpen zal worden in den poel des vuurs. Uit de Openbaringen ware hierover nog veel meer te zeggen, maar om de aandacht niet van de hoofdzaak af te leiden, laten we dit hier rusten. Voor het onderhavig doel is het ons genoeg, zoo maar op niet te weerspreken wijze is aangetoond: 1°. dat de dood er *door de zonde* is; 2°. dat de dood als *oordeel* en *straf* over de wereld is gekomen; 3°. dat de dood een *vijand* is, en 4°. dat deswege tegen den dood een *strijd* is te voeren, die zal eindigen in zijn *tenietdoening*.

Thans verbinden we dit met het voorgaande. Er bestaat toch tusschen den dood, en tusschen alle overig leed en alle overige ellende een niet te loochenen verband. Feitelijk ziet men dit bij pestilentie, hongersnood en oorlog. Als de pestilentie is het de dood die door die plage de menschen ombrengt. Hongersnood, het is nog onlangs in Engelsch Indië gezien, velt door den dood zijn slachtoffers. En wie weet dat zelfs in onze negentiende eeuw het aantal gedooden door den oorlog en zijn nasleep, ver over de vijfmaal honderd duizend beloopt, kan wel niet in twijfel verkeeren, of ook de oorlog is bondgenoot van den dood. Hetzelfde moet gezegd worden van zee en wind. Ontzettend zijn de verhalen die telkens tot ons komen van de honderden gedooden, die bij schipbreuk, voor altoos door de golven verzwolgen zijn. Eveneens geldt dit van allerlei ongelukken, van brand die uitbrak, van spoorwegrampen, of ongelukken op de rivieren, of met paarden. In Indië worden jaarlijks nog duizenden menschen doodelijk door slangen gebeten of door tijgers verscheurd. Kortom, van de breede reeks openbaringen van de ellende die om der zonde wil over ons is gekomen, is het voor een ieder vatbaar, hoe in dit alles de dood werkt en de bittere dood zijn bange triomfen viert.

Toch reikt dit nog veel verder. Er is, o, zooveel namelooze ellende, die nog wel niet de *volstrekte* dood is, zoodat we sterven, maar die toch het leven ten deele voor ons inperkt, het leven drukt en benauwt. Blindheid doet omwandelen als in de donkerheid des doods. Allerlei sleepende ziekten en kwalen, brengen een halven dood over ons menschelijk leven. Gebrek te lijden is half levend sterven. En zelfs als ge let op het meer innerlijke lijden, ook dan is het een schaduw als des doods die over ons komt. Vanzelf voelt een ieder dit bij rouwe, als het de dood was die ons hart beroofde. Maar ook bij ander verdriet, bij alle zielepijn en kwelling van het hart, is het altoos of banden des doods ons omstrikken, of ook alsof een zedelijke dood ons terneêrsloeg. Alle dichters die ons menschelijk leed bezongen hebben, toonen dan ook in hun zangen, dien samenhang tusschen het innerlijk leed en den dood zoo diep gevoeld te hebben, dat ze, elk op hun eigen wijze, in het beeld des doods ons het verdriet onzer ziele hebben vertolkt. De dood is niets op zichzelf. De dood is levensbeneming. Dit nu kan in volstrekten zin geschieden, en dan sterven we. Maar dat leven kan ook ten deele worden aangetast, het genot van dat leven kan voor een deel ons benomen worden, en al wat de kracht van ons leven breekt, of de volle genieting van het leven derven doet, is een begin van dood, een sterven nog terwijl we leven. En nu zegge niemand, dat dit slechts beeldspraak is. Wie zoo spreekt, kent het lijden in zijn doodelijke bangheid niet. Of vraag het maar aan dien ongelukkige, die in zelfmoord heil zocht, of dat levend sterven door leed en zieleangst hem niet nog harder viel te dragen, dan den dood opeens, den dood in zijn volkomen uitwerking, den dood in zijn volstrektheid.

Zoo zijn de feiten, en hetgeen de Schrift omtrent het opkomen van leed en ellende leert, zegt ons dat het niet anders kan. Er was slechts één ding, zoo de mensch tegen God opstond, bedreigd, en dat éêne was de dood. Slechts van één oordeel is vóór den val sprake, en dat ééne was het oordeel des doods. Van geen andere straf voor de zonde was sprake dan van den dood. En in dat ééne bange woord: Gij zult den dood, d. i. den eeuwigen, den volstrekten dood sterven, had God Almachtig al de komende openbaring van zijn toorn saamgevat. Van een andere ellende, die nevens of voor den dood zou opkomen staat er geen woord. Ten dage als ge daarvan eet, ***zult ge den dood sterven***, is de eenige, alle leed en ellende en alle eeuwige rampzaligheid in zich saamvattende dreiging van den Heilige. De dood was het inbegrip en de saamvatting van al wat nu of eeuwig 's menschen leven, aanzijn en bestaan benauwen of kwellen zou, naar ziel en naar lichaam. Daarom kon in dat ééne begrip van dood nooit uitsluitend de *tijdelijke* dood zijn aangeduid. Dan toch had God moeten zeggen: Ten dage als ge daarvan eet zult gij den dood sterven, en ***en na uw dood eeuwig rampzalig zijn***. Doch daar staat niets van. Adam en Eva

zouden den dood sterven. Meer niet. Niets er bij. Zoodat noodzakelijkerwijs in dat ééne woord ook de eeuwige dood besloten was.

Wil men den dood recht verstaan, dan moet men den dood alzoo opvatten als het ééne begrip, waarin zich de stralen van twee kanten tegelijk als in één middelpunt vereenigen. In den dood ligt alle eeuwige rampzaligheid, en van den anderen kant alle tijdelijk leed en gemeene ellende begrepen, en de tijdelijke dood is niets dan de overgang die vóór den onwedergeborene uit de tijdelijke ellende in de eeuwige rampzaligheid overleidt. Gelijk vroeger in den breede door ons betoogd is, had terstond na den val de eeuwige dood moeten ingaan. Dat dit werd opgeschort is de gemeene gratie, en onder dit gezichtspunt bezien, is de tijdelijke ellende niets dan *de getemperde dood*. De tijdelijke ellende zijn de weeën, de voorweeën, waarin de dood met gebroken kracht zijn werking als vooruit gevoelen doet. De dood is de wortel, waaruit alle menschelijke ellende opschiet. Dood en ellende zijn van één geslacht. Alle ellende is een begin van dood, een voorsmaak van dood, een eerste station op den langen weg, aan welks einde de dood ligt. Er is geen menschelijke ellende, noch uitwendig noch inwendig denkbaar, of het stempel van den dood staat er op afgedrukt. De dood is de ééne, altijd opwellende bron, waaruit alle menschelijke ellende voortkomt. Het is de geest, de kracht, de vijandige, demonische macht van den dood, die in al ons leed en in al onze ellende werkt. Of wil men, de dood is als de bekende moederplant, waar al de kleine plantjes van leed en van ellende, als met organische banden aan hangen.

Te erkennen dat de dood een *vijand* Gods is, de laatste vijand, die zal te niet gedaan worden, en *niet* te erkennen, dat alle leed en ellende een macht is, die als een vijand tegenover God staat, is alzoo beide, Schrift en ervaring, in het aangezicht weerspreken. Leed en ellende zitten aan den dood vast, vormen met den dood één geheel, zijn van den dood niet af te scheiden. Het zijn de wapenen waarvan de dood zich bedient, om, zoolang hem nog belet is ons den doodelijken slag toe te brengen, ons vooruit te benauwen en te kwellen, en iets te doen voorgevoelen van zijn nadering. „De banden des doods hadden mij omvangen en de angsten der hel hadden mij getroffen; ik vond benauwdheid en droefenis," dat is het pijnlijk besef, de angstige gewaarwording, die we bij alle zielsbeklemdheid onder het leed der ziele en des levens doormaken. En daarom is de dood een vijand Gods gesteld, een vijand dien God bestrijdt, en dien God wil dat wij bestrijden, dan kan er ook geen twijfel rijzen, of ons leed en ellende is een vijand Gods, ons als uit de vooruitwerking van dien éénen doodelijken vijand toekomende, en dus staat het hiermeê tevens vast, dat God ook tegen leed en ellende strijd voert, en van ons eischt, en het ons oplegt, dat wij onverzoenlijk en standvastig, met mannenmoed van geloofstrouw den strijd tegen *alle* leed en tegen *alle* ellende zullen aanbinden.

In het Oude Verbond ziet ge dan ook, hoe de dood als een vijand Gods ontwijdde en ontheiligde. De Hoogepriester van Jehova mocht deswege zelf zijn naaste bloedverwanten niet begraven. Alle aanraking met een doode maakte onrein, en om weer Levietisch rein te worden, moest een offerande worden gebracht. Duidelijker kon het wel niet worden uitgedrukt, dat God den dood verafschuwt, en de dood Gode een wederpartijder is. Maar ditzelfde wordt nu volstrekt niet enkel van den dood geleeraard, maar ook ziekte, denk slechts aan de melaatschheid, maakte onrein voor God en eischte verzoening. Was nu de melaatschheid geen pestilentie? Was ze geen oordeel? Was ze geen plage? Was ze geen straf? Overkwam ze niet van Godswege den ongelukkige? Ongetwijfeld. Maar desniettemin maakte ze onrein, was ze een booze macht, die over den bezochte kwam, en moest die booze macht als vijand afgeweerd en bestreden worden. Israëls wet zegt dan ook van verre niet, dat de bezochte onder het oordeel Gods lijdelijk verkeeren moest. Integendeel de zorgvuldigste strijd tegen de melaatschheid is den bezochte zoowel, als den priester opgedragen. Een lijdelijke Jood zou God verzocht en zijn wet overtreden hebben. En dan eerst kon een Jood zeggen, bij zulk een plage, recht voor God te staan, zoo hij in de melaatschheid, evenals in den dood, *een vijand* zag, die op alle manier moest worden bestreden. Zelfs de muren van het huis moesten worden afgekrabd.

Zoo bevestigt zich, van den dood uit bezien, geheel de voorstelling, waartoe we gekomen waren. Aan het leed toegeven, en er in berusten, er niet tegen strijden, maar er stil onder zitten, is zonde, is een vijand Gods in de hand werken, en zich tot een bondgenoot maken van een macht, die God als *een vijand* tegenover zich stelt en bejegent. Op dat stellige woord der Schrift: *De dood is de laatste vijand*, kan daarom niet genoeg de aandacht worden gevestigd. Natuurlijk is de dood niet de eerste vijand: De eerste vijand blijft Satan. Maar na Satan gaat in twee lijnen de vijandschap uit. Eerst in de geestelijke lijn door val en zonde, en daarna in de uitwendige lijn door vloek en dood; en op die lijn van vloek en dood ligt nu alle uitwendig lijden, en alle lichamelijke ellende, die ons in dit leven, of hiernamaals overkomen kan. De oplossing van de moeielijke vraag, hoe beide bestaan kan, eenerzijds dat de ellende een straffe Gods is, en anderzijds dat wij de ellende met alle macht bestrijden moeten, is dan ook niet op te lossen, dan door terug te gaan op den oorsprong van dood en ellende in Satan. Eerst als helder is ingezien, dat de laatste oorsprong van het lijden niet in God ligt, maar in den Duivel, kan het klaar voor ons worden, hoe de ellende over ons moest komen, en hoe toch strijd tegen de ellende, evenzeer, en niet minder dan strijd tegen de zonde, ons ten plicht is gesteld.

LXIV.

Het onheilige van alle smart.

En Jezus bestrafte hem, en de duivel ging van hem uit, en het kind werd genezen van die ure af.

MATTH. 17 : 18.

Alle misverstand, omtrent de bestrijding van het lijden dat ons overkomt, blijkt alzoo daarin zijn oorsprong te hebben, dat men geen oog had voor het *onheilige* dat aan alle ons overkomend kwaad, niet soms en toevallig, maar altoos en noodzakelijk kleeft. Omdat het lijden zoo dikwijls een middel tot heiliging van ons innerlijk leven is, en zoo vaak den verloren zoon weer prikkelt om tot zijn vader te gaan, is men in het lijden zelfs ten deele iets uitnemends gaan zoeken, iets kostelijks, iets waaraan bijna een *heilig* karakter moest worden toegekend. Zoo keerde men de werkelijkheid in haar tegendeel om. Lijden werd iets dat men niet zou te schuwen en te verafschuwen hebben, maar iets, dat bijna begeerlijk scheen en aantrok. Omdat zoovelen met den Psalmist betuigen moesten: „Ik sloeg eer ik werd verdrukt den dwaalweg in, maar, nu geleerd, houd ik uw wet en wegen," ging elk denkbeeld van het booze, het ongoddelijke, het onmenschelijke, het onnatuurlijke en tegennatuurlijke dat in *alle* lijden zich openbaart, allengs geheel teloor. Van den lach der vreugde kreeg men bijna een afkeer, de traan scheen innerlijk schoon. Men verstond, men begreep niet meer, dat, ware alle leven heilig gebleven, nooit één enkele traan aan het menschelijk oog moest ontrold zijn. Men gaf aan het gevoel toe, in plaats van naar God en zijn Woord te luisteren, en op die wijs is geheel de beschouwing van het mysterie des lijdens vervalscht, en heeft ten slotte zekere weemoedige ingenomenheid met eigen ellende in het sentimenteele pessimisme getriomfeerd. Zoover ging dit zelfs, dat men het lijden op aarde nog niet ontzettend genoeg vond, en door opzettelijke zelfkastijding zijn deel des lijdens vergrooten ging. Zoo zag men in de Heidenwereld vrome menschen zich aan alle levensvreugde en aan alle menschelijk verkeer onttrekken, zich in een wilde streek tusschen boomen plaatsen, om tot aan hun dood toe als een pilaar in die plaats te blijven staan, en het houtgewas door hun leden en hun hart te laten heengroeien. En evenzoo is het onder Christenen gezien, dat menschen zich geeselden, zich in kuilen laten inmetselen, of op een zuiltop klommen, om toch maar hun deel van lijden zoo groot mogelijk te maken. Niet verstaande dat Jezus *den vloek* gedragen heeft, ging men het lijden van Golgotha *schoon* vinden, zonder in te zien, hoe in die lijn van gedachten het Kruis voor Jezus

welbezien geen schande, maar een eere en een voorrecht ware geweest.

Alles natuurlijk lijnrecht tegen de Heilige Schrift in.

De Heilige Schrift leert ons dat Jezus de schande, den vloek, de straf gedragen heeft, en toont ons in de Opstanding een triomf over Satan. De Schrift leert ons in allen dood iets zien, dat onheilig is en onrein maakt. De Schrift zegt ons dat melaatschheid en andere krankheden door zoenoffers moesten verzoend. Kortom de Heilige Schrift kent geen ander lijden, dan zulk een als het gevolg is van *den vloek*, en in dien vloek het merkteeken van het onreine en onheilige aan zich draagt. Ja, meer nog, de Heilige Schrift komt ons in dien vloek, die *alle* lijden baart, zeer stelliglijk een werking belijden, die in verband staat met een satanische, demonische macht. Christus' ingaan in dat lijden, zijn dragen van den vloek, zijn op zich nemen van de schande, is dan ook naar luid van het eenparig getuigenis der Heilige Schrift, juist daarom zulk een onvergelijkbare openbaring van Goddelijk mededoogen en van alles te bovengaande liefde, omdat het zich overgeven aan het *onheilige* zoo rechtstreeks indruischte tegen den drang en den eisch van zijn innerlijk Goddelijk Wezen.

Doch van den aard en de beteekenis van den vloek geve men zich dan ook wel rekenschap. Als God zegt: „De aarde is vervloekt om uwentwil," dan beduidt dit volstrekt niet alleen, dat lijden zich in ons leven zal mengen, maar veel meer, dat er over heel het aardrijk een onheilige dampkring trekt. Vloek is niet maar lijden, maar vloek is een kwaad, iets dat toorn in zich draagt, iets waar verbolgenheid in spreekt, iets waardoor God, die naar zijn Wezen alles schept en in stand houdt, het verderft en verstoort. De wetenschap dat op iets de vloek rust, dat aan iets een vloek kleeft, dat in iets een vloek schuilt, geeft een afstootend en bang gevoel; iets dat ons zegt, dat we niet de werking van Gods liefde, maar een onheilige macht tegen ons over hebben. Zoolang de vloek op iets rust, komt er geen gedijen, en het gebed om *„den zegen Gods,"* die uit alle Christenheid dag aan dag wordt opgezonden, bedoelt in het minst niet wat men noemt *succes*, maar uitsluitend dat de werking van den vloek gestuit moge worden, dat de vloek moge worden opgeheven, en dat het onheilige wijken moge. Wie het anders bidt, verstaat het gebed om den zegen des Heeren niet.

De onderwijzing der wetten op de Levietische reinheid is in dit opzicht dan ook van veel dieper beteekenis, dan men gemeenlijk meent. In die wetten lag niet maar een zinbeeldige afschaduwing van geestelijke reiniging, maar wel terdege het van God geboden middel, om de herinnering aan den vloek levendig te houden en het afschuwelijk karakter van alle lijden klaar voor Israëls oog te stellen. Wat is teederder dan het lijk van zijn vader met eigen hand te verzorgen? En toch de Hoogepriester mocht het niet doen. Dood bleef dood. In allen dood is vloek. En daarom is alle lijk onrein en is aan alle lijk iets onheiligs. Verloste Christenen die nabij God

leven, zult ge dan ook nooit met een lijk zien sollen. Zij voelen de huivering voor het lijk. Zij hebben nu nog de gewaarwording die aan Israël door de wetten op het aanraken van een doode levendig werd gehouden. En het is juist in gevoelskringen, die hier niets van verstaan, dat men het lijk bijna vertroetelt, en waant zijn liefde te toonen, door zich over alles heen te zetten, en met een lijk te verkeeren, alsof het nog het levende lichaam was. Maar ook buiten de wetten tegen aanraking van een doode, is geheel het stelsel van wetten op de Levietische onreinheid één doorgaande onderwijzing omtrent den vloek, die om der zonde wil op heel ons leven rust en alle lijden aankleeft. Zelfs waar zulk een verontreiniging buiten iemands weten hem overkomen was, moest toch het offer ter reiniging volgen. Immers het gold hier niet het gevolg van iemands wilsdaad, maar het onheilig karakter, dat in al het lijden der wereld krachtens den vloek school.

Toch moet erkend, dat zelfs zij, die voor deze ontheiligende beteekenis van den vloek wel terdege nog een open oog hebben, op hun beurt feilen, door deze beteekenis van den vloek geheel willekeurig *te beperken*. Veelal toch erkent men de werking van den vloek uitsluitend in wat ongewoon, in het oog loopend lijden is, een lijden van een pijnlijk karakter. Men stelt het zich dan voor, alsof eigenlijk ons gewone leven goed en normaal is, en alsof slechts, bij wijze van uitzondering, nu en dan de beker des lijdens rondgaat, en alsof eerst dan, als die beker des lijdens met bitteren wijn gevuld is, de vloek aanwezig is te achten. En dit nu is geheel verkeerd gezien. Al wat wel op deze wereld, gelijk ze nu is, openbaar wordt, maar niet in het Paradijs bestond en evenzoo niet meer denkbaar is in het rijk der heerlijkheid, is een gevolg van den vloek, die over dit aardrijk is gekomen. Zelfs de geboorte van het kind met de smarten des barens maakte de moeder onrein, en ook Maria zocht het reinigingsoffer. Het gaat uit dien hoofde in het minst niet aan, alleen in dood, ziekte, pestilentie of levensramp de werking van den vloek te zien. Die vloek werkt in heel onze levensexistentie en als de elementen woeden, en de stormen aanzwellen, en de golven dood en verneling dreigen, en de bliksem inslaat, en het roofdier rondsluipt, en het giftig insect u plaagt, en moeheid over u komt, of honger u kwelt, of wat ook in dit aardsche leven in strijd geraakt met uw aanspraak op volkomen welstand, volmaakt geluk, en storelooze vreugde, dan moet van dat *alles* beleden worden, dat het ondenkbaar zou zijn in het Paradijs, en even ondenkbaar zou wezen in het rijk der heerlijkheid, en dat het alzoo op deze wereld bestaat niet naar scheppingsordinantie, maar als gevolg van de werking van den vloek. In dat alles spreekt toorn, in dat alles openbaart zich de wreedheid die een zondig geworden menschelijk leven aanneemt, en dies ook het onheilige, dat aan dat alles kleeft. Van Jezus belijdt onze Catechismus terecht, dat hij van het begin zijner menschwording af het lijden, en in dat lijden den toorn

Gods heeft gedragen. Welnu, dat deed Christus voor ons, want hij stond buiten alle zonde, maar wij dragen den toorn Gods van onze ontvangenis af, en alle dagen onzes levens, van de wieg tot het graf, drukt op dat leven de *vloek*, en dus het *onheilige*, datgene waarin én waar*tegen* God toornt.

Aldus bezien begint het vraagstuk dat ons bezig houdt reeds doorzichtiger te worden. Is *alle* lijden, d. i. al wat ons menschelijk verstoort, uitvloeisel van den vloek, zou het er zonder den vloek niet wezen, en is alzoo de vloek nog steeds in alle smart, in alle lijden, in alle verdriet, en in alle derving van geluk en vreugde nawerkende, dan springt het in het oog, hoe *alle* lijden met de zonde in oorzakelijk verband staat, en alzoo in zijn oorsprong iets onheiligs heeft. Dat Jezus de koorts *bestraft*, dat God het wild gedierte *scheldt* en dat de dood een *vijand* Gods heet, die overwonnen moet en zal worden, wordt, dus opgevat, reeds ten deele verstaanbaar. Alles waar vloek aan kleeft, wekt reeds het gevoel van afschuw in ons menschen op; hoeveel begrijpelijker is het dan niet, dat al wat aan den vloek ook maar van verre herinnert, Gode wederpartijdig is. Zelfs in stoffelijken zin nu gaat dit onder de menschen door. Ongedierte wekt wel terdege onzen weerzin, we schrikken er van nature voor terug. De ontbinding van een lijk heeft iets terugstootends, een geraamte doet ons bij het zien pijnlijk aan. Pijn schrikt ons af. Het zien van een wonde doet ons zeer. Het blijven bij een bloedige operatie kost overwinnende inspanning. Huidziekten, en dooretterende bloedziekten doen ons onwillekeurig het aangezicht afwenden. De etterstank, die van verzweringen, zoo in- als uitwendig, soms uitgaat, wekt onwillekeurig onze walging. Er zijn er die al zulke doorschemeringen van den vloek noch aanzien noch uitstaan kunnen, en er flauw van vallen, of er van gaan braken. Wie ooit een poklijder, zwart van pokken over het heele lichaam, heeft gezien, weet hoe tegenmenschelijk de indruk is, en, keerde wat God verhoede, de pestilentie of de zwarte dood ooit weder, zoodat de aanblik van deze stuitende ellende meer algemeen werd, men zou het eens zien, hoe diep het weer gevoeld werd, dat in zulke afgrijselijke ziekten een boosaardige macht ons menschelijk leven overvalt.

Dat booze, giftige, onheilige element nu komt in zulke pestilentiën, komt in de ontbinding van het lijk, en komt in sommige ongedierten derwijs sterk uit, dat ieder het merkt, ruikt en tast. Ware dit nu bij alle overig lijden even sterk het geval, zoo zou er geen misverstand bestaan kunnen. Ieder zou terstond doordrongen zijn van de waarheid, dat aan alle lijden vloek kleeft, en de indruk van alle lijden zou rechtstreeks een weerzinwekkende en terugstootende zijn. Dit echter is niet het geval. Er is ook hier, evenals in alle leven, een grove werking, die met de *gewone* zintuigen valt waar te nemen, en een *fijnere*, die zich alleen ontdekt voor het gewapend oog. Van een wilde kat die u bijt, ziet ge den boozen kop en de

krabbende klauwen, maar als ge door een vliegende mier giftig gebeten wordt, moet ge een microscoop nemen, om de scherpe punten te ontdekken, waarmeê u de beet werd toegebracht. En zoo nu ook is het hier. Het weerzinwekkend, afschuw-inboezemend, vloek-verradend karakter van alle lijden, komt bij pestilentie enz. zoo duidelijk en klaar uit, dat een ieder het voelt en merkt; maar bij verreweg het meeste lijden, dat de wereld overkomt, merkt ge dit, bij oppervlakkige waarneming, niet. Een pestzieke zal u terstond afstooten, maar een teringlijder kan zelfs iets aantrekkelijks hebben, vooral zoo ge, hem slechts af en toe bezoekend, niet in aanraking komt met wat ook bij tering in het doorweekte bedlinnen en in de bloedkleurige uitwerpselen, het begin der ontbinding verraadt. Zelfs op het huislijk gebied gaat dit door. Bij een aardbeving of ontzettend onweder zal de indruk van een dreigende vernielende macht u ontzetten, maar bij een licht jagen van den storm, die toch ook eerst na den val, en om der zonde wil, kwam, kan het drijven der wolken u bekoren. Hoofdzaak is dus maar, dat we den aard, het karakter, de natuur van het lijden niet afmeten naar zijn zwakkere, maar juist omgekeerd naar zijn sterkste uitingen, en uit die sterkste uitingen de vaste overtuiging gewinnen, dat metterdaad het lijden boos van aard, tegen Gods wil, en onheilig van karakter is.

Die slotsom houden we daarom vast in bewoordingen voor ieder verstaanbaar en begrijpelijk. Wat God oorspronkelijk schiep was volmaakt. Uit de schepping Gods vloeide voor den mensch niet anders dan loutere, ongestoorde vreugde en blijdschap. Geen zweem van iets, wat ook, dat lijden veroorzaken kan, was in het Paradijs denkbaar. De ommekeer kwam door de zonde, en de zonde alleen, en de zaak die dezen ommekeer voor onzen gelukstaat aanduidt, is *de vloek*. Die vloek is alzoo de uitdrukking voor de bron van *alle* leed, *alle* smet, *alle* verdriet, *alle* pijn, alle derving van vol en waar geluk. En overmits nu *alle*, versta wel, *alle* lijden, zonder onderscheid of uitzondering *vloek* in zich draagt, daarom is alle lijden bezwangerd met iets *onheiligs*, en moet in alle lijden, dat *onheilige*, vloekdragende *bestraft*, en ten doode toe *bestreden* worden. Alleen zoo is het te verstaan, dat Jezus voor ons *den vloek* gedragen heeft „van zijn menschwording aan”, en alleen zoo begrijpen we, hoe we, door het lijden overkomen en achterhaald, nochtans tegen dat lijden ons te keeren hebben met al de *veerkracht*, waarmeê God ons gewapend heeft, en met al de *middelen* die Hij in zijn „gemeene gratie” ter onzer beschikking stelt. Het zal dan ook blijken, hoe we alleen langs deze lijn tot het inzicht kunnen komen, hoe God *ons* met het lijden straft, en nochtans *het lijden zelf* bestraft als onheilig.

Teekenend in dit opzicht is het, als ge uw Heiland gadeslaat, nadat hij afdaalde van den Thabor, den berg der Verheerlijking. Op dien berg was Jezus een oogenblik onttrokken geweest aan den onheiligen druk van den

vloek, die ons menschelijk leven inperkt. Paradijs-oogenblikken had hij gesmaakt, voorsmaak genoten van het rijk der heerlijkheid dat komt. De druk waaraan hij zich, om onzentwil, onderwierp, de druk van het gewone leven was van hem genomen, en hij had geblonken in heerlijkheid. Doch dit was slechts een verademing voor een oogenblik. Dra keert de druk des lijdens weder, nu zelfs versterkt met „den uitgang, dien hij volbrengen zou te Jeruzalem." En wat is nu het eerste wat Jezus, van den Thabor afdalende, ontmoet? Ge weet, het is een vader die Jezus' erbarming inroept voor zijn kind, dat zoo bitterlijk leed aan wat wij zouden noemen „vallende ziekte." De man zei het zelf: „Nu eens valt hij in het vuur, en dan weer in het water. Hij schuimbekt, hij knerst met de tanden, hij verdort." Nog op het oogenblik dat ze hem bij Jezus brachten, wentelde de arme knaap zich in zijn stuiptrekkingen als een ellendeling voor Jezus' oog. En wat doet Jezus nu? Jezus, zoo lezen we, *bestrafte* den onreinen geest, en zeide: Ga uit van hem; en het lijden week. Nu was hier blijkbaar de vallende ziekte in kwaadaardig karakter versterkt. Toen Jezus verschenen was, drong de booze macht sterker op den mensch aan, om Jezus te weerstaan. Vandaar al de bezetenen. Maar zooveel blijkt dan toch, dat al zulk lijden ook in verband staat met de demonenwereld, en dat in zulke krankheden een invloed uit de booze geestenwereld op den mensch uitgaat. Dit nu bevestigt wat we straks vonden. In alle lijden iets van den *vloek*, in allen vloek iets *onheiligs*, en nu wordt dit onheilige ons nader verklaard als iets dat in zeker verband staat met de werkingen en invloeden van de wereld der demonen. Zoo leeren we dus in het lijden dat ons menschelijk leven drukt, voorweeën van den dood, openbaring van den *vloek*, inwerking van *Satan* zien; en aldus wordt het boos, onrein en onheilig karakter van ons menschelijk lijden ons verklaard. Het wordt ten volle duidelijk, dat in het lijden een Gode-vijandige macht tegen ons overstaat. Het blijkt, dat God het lijden bestraft en scheldt en bestrijdt, en ten slotte te niet zal doen. En zoo wordt onze roeping steeds duidelijker, om tegen alle lijden welbewust den strijd aan te binden.

LXV.

Vloek en Schepping.

> En hij scheidde zich van hen af, omtrent eenen steenworp, en knielde neder en bad, zeggende: Vader, of Gij wildet dezen drinkbeker van mij wegnemen! Doch niet mijn wil, maar de uwe geschiede. En van hem werd gezien een engel uit den hemel, die hem versterkte. En in zwaren strijd zijnde, bad hij te ernstiger. En zijn zweet werd gelijk groote droppelen bloeds, die op de aarde afliepen.
>
> LUKAS 22 : 41—44.

Metterdaad zijn we de oplossing van het ontzettend vraagstuk, dat ons in spanning houdt, thans een aanmerkelijke schrede nader gekomen. Het karakter van alle ellende om der zonde wil, nam een gansch anderen vorm aan, dan waarin het gemeenlijk voor onzen geest trad. Veelal scheen het alsof alle ellende en menschelijk lijden, uitsluitend te beschouwen was, als een straf ons van Gods wege toekomende; als een kwaad des lijdens, ons ter vergelding van onze ongerechtigheden opgelegd; een thuiszoeking aan ons en onze kinderen van het door ons of door onze ouders bedreven kwaad. Wie recht het verzoeningswerk en voldoeningswerk van den Middelaar verstond, voegde er dan wel bij, dat voor de vrijgekochten des Heeren dit karakter van straf was weggevallen, doordien Christus de straf voor ons droeg, zoodat voor Gods kinderen alle lijden thans *kastijding* in plaats van *straf* is geworden; maar zelfs dit drong tot het besef der meesten allerminst helder door. Of ook, waar men dit karakter van kastijding dan nog toegaf bij de gewone ellende des levens, hield men althans bij groote volksrampen, of bij het uitbreken van pestilentiën staande, dat ook de vrijgekochten des Heeren hieronder nog hadden te verkeeren, als overkwam hun een oordeel Gods. Natuurlijk toonde, wie zoo sprak in het minst niet te verstaan, dat de Heere „*alle* onze ongerechtigheid op hem heeft doen aanloopen," noch ook in te zien, dat een plage, een oordeel en een straf voor de onbekeerde menigte kan zijn, zonder dat het dit voor de verlosten van Jezus ooit zijn *kan*. Maar dit nu daargelaten, weet elk onzer, hoe in stichtelijke geschriften en in predikatiën (nu afgezien van Jezus' plaatsbekleeding) bijna uitsluitend dit vergeldend karakter der ellende op den voorgrond trad. Heiligend tevens, o, voorzeker. Maar juist daardoor heiligend, dat Gods heilig misnoegen er in openbaar wordt. Altoos naar den grondtoon van Psalm 119: Eer ik verdrukt werd de dwaalweg, maar nu, geleerd, houd ik uw wet en wegen. Van dit vergeldend karakter van de ellende als straf, ging door ons nader onderzoek

dan ook niets af. Veeleer bleek het volkomen te worden gehandhaafd. Alleen maar, en dit ontsloot ons een nieuw gezichtspunt, ons bleek, dat niet hierin uitsluitend het karakter des lijdens bestaat, dat er in het karakter der ellende nog een geheel andere trek valt op te merken, en dat het een miskennen van de stellige openbaring der Heilige Schrift is, zoo men dezen geheel anderen karaktertrek liggen laat, en niet, als een onmisbaar bestanddeel opneemt in zijn beschouwing.

Die tweede karaktertrek van de ellende des lijdens, bleek hierin te bestaan, dat het lijden een Gode vijandige macht is, waartegen God strijd voert, en die dan eerst geheel zal zijn ten onder gebracht, als in het dooden van den Dood, „de laatste *vijand*" zal worden te niet gedaan. Voorts bleek ons, dat dit Gode vijandige karakter des lijdens zijn oorsprong vindt in *den vloek*, waaruit alle lijden voortkomt. En eindelijk, dat, hoezeer deze vloek ons onder Gods heilig bestel overkomen is, er niettemin eln zijdelingsche werking van Satan in valt op te merken, die ons den strijd van God tegen lijden, ellende en dood eerst ten volle begrijpelijk maakt. De gevolgtrekking, die hieruit voortvloeit, dat derhalve ook Gods „geliefde kinderen," als navolgers Gods, een onverzoenlijken strijd tegen *alle* lijden, en *alle* ellende, en *allen* dood hebben aan te binden, laten we daarbij voorshands rusten. Eer we dat punt breeder uiteenzetten, moet thans eerst nader onderzocht, hoe het te verstaan is, dat hetzelfde lijden, eenerzijds ons *naar* Gods wil overkomt als vergelding, en toch anderzijds *tegen* Gods wil, als iets waartegen zijn ontferming strijd voert.

Indien we minder Pelagiaansch in ons hart waren, en er daarom niet zoo licht toe overgingen, om Pelagiaansche denkbeelden omtrent het bestel en het bestuur onzes Gods te koesteren, zou dit „naar Gods wil", en toch „*tegen* Gods wil" ons nooit als tegenspraak in de ooren hebben geklonken. We zouden dan verstaan hebben, dat Gods doen, hoezeer zich in den tijd openbarend, toch altoos een *eeuwig* doen is, en daarom nooit stuksgewijze noch broksgewijze, maar steeds in zijn geheel en in zijn oorspronkelijken samenhang moet worden bezien. Dat laatste is het wat het Calvinisme steeds heeft gewild, en waartoe we terug hebben te keeren. Gemeenlijk daarentegen stelt men zich het voor, alsof God telkens naar den eisch van het oogenblik handelt, en alleen met de gegevens van het oogenblik rekent. Iemand zondigt, en blijft tegen alle vermaan in doorzondigen. Nu oordeelt God dat dit gestuit moet worden, en Hij zendt dien hardnekkigen zondaar een ziekte thuis, of Hij doodt een van zijn kinderen, of Hij slaat hem in zijn zaken, of laat hem een ongeluk overkomen. En even losweg, en buiten verband, als zulk een straf opkomt, komt dan ook de ontferming op, en even plotseling treedt de vergiffenis in, dat zijn doem wordt afgewend. Zoo handelt God, naar die voorstelling met A, en met B, en met C. Altoos met een ieder afzonderlijk, en telkens, buiten alle verband, naar

den stand van dien persoon in dat gegeven oogenblik. En natuurlijk, ware dit zoo, dan zou alle strijd tegen de van God gezonden straf, eenvoudig vermetel en heiligschennend zijn. Of wie zal als God slaat, terugslaan tegen de slaande hand zijns Gods?

Maar juist deze voorstelling wordt door Schrift en ervaring dan ook principiëel gewraakt. Niet alsof er in deze voorstelling niet ook een deel bevindelijke waarheid lag. Dat zeer zeker. Maar het standpunt zelf, alsof het doen Gods in het mysterie des lijdens aldus broksgewijze en incidenteel te verstaan ware, is geen oogenblik houdbaar. Let slechts op deze drie onloochenbare feiten. Ten eerste hierop, dat de kinderen lijden om de zonde hunner ouders. „En bezoek de ongerechtigheid tot in het derde en vierde geslacht dergenen, die Mij haten." Ten tweede op het komen van plagen over een geheele stad of een geheel land, waarbij de onschuldigen met de schuldigen, eenzelfde lijden ondergaan. En ten derde op het notoire feit van alle ervaring, dat ook de Schrift zoo gedurig, met nadruk op den voorgrond wordt gesteld, dat de goddeloozen zoo vaak bloeien en geen banden tot hun dood kennen, en dat daarentegen de knecht Gods „man van smarte" is. Ook nu nog zien we het gedurig om ons heen. Een instelling die de bevordering van Gods Koninkrijk bedoelt, zal tobben, en straks te niet gaan, terwijl een pesthol van ongerechtigheid zich het geld als water ziet toevloeien. Meer behoeft hieraan niet toegevoegd, om de *incidenteele* voorstelling van het lijden, als ten eenen male onwaar en onhoudbaar op de kaak te stellen, en daarentegen het *solidaire* karakter des lijdens als het eenig juiste te doen uitkomen. Bovendien weet, wie het mysterie van Golgotha verstaat, hoe alle Pelagiaansche voorstelling van Gods bestel in het lijden feitelijk het plaatsbekleedend lijden óf vernietigt of stempelt tot de wreedste willekeur.

Doch is dit zoo, dan volgt hieruit ook rechtstreeks, dat de wortel van alle lijden in den vloek moet worden gezocht, en dat de vloek regelrecht in verband staat met de Schepping. De vloek is niet iets op zichzelf. Het is niet een soort gifstof, die in deze wereld indrong, noch een soort microbe, die, na den val geschapen, in deze wereld werd uitgezonden. De vloek is juist zooals de zonde, niets wezenlijks, maar een *berooving*, een *privatio actuosa*, gelijk onze vaderen het noemden. Als er een ontzettend spoorwegongeluk plaats grijpt, komt er niet een nieuwe onheilige kracht, van buiten af, op den trein vallen, maar is het precies dezelfde kracht, die eerst den trein langs het ijzeren spoor deed voortsnellen, en die nu dienzelfden trein stuk wringt en vernielt. Het eenige verschil is maar, dat die machtige stoomkracht eerst werkte naar het bestel van den ingenieur, en nu tegen dat bestel ingaat. Dit is nu voor de spoorwegdirectie niets nieuws. Ze wist dit vooruit. Ze wist, dat, is eenmaal de stoom in de locomotief tot volle krachtsontwikkeling gekomen, die stoom den trein

moet vernielen, zoodra de trein in volle vaart ontspoort. Toch zegt ze daarom niet: „Dan maar geen stoom!” Immers, zonder stoom is geen spoortrein denkbaar. Het is die stoom alleen, waardoor het leven in den anders dooden trein komt. Of men later dien stoom door electriciteit zal vervangen doet hier niets ter zake. Altoos blijft een geweldige voortstuwende kracht onmisbaar, en evenzoo zal die geweldige voortstuwende kracht altoos in een vernielende kracht omslaan, zoodra de trein uit de rails glijdt.

Juist zoo nu gaat het toe met den grooten trein des levens, die in de ure der Schepping in beweging geraakte. Ook die onmetelijke trein des levens maakte om zijn gang te voleinden een ontzettende stuwkracht des levens noodig. Dien gloed des levens, waaruit die stuwkracht zich ontwikkelen zou, heeft God dan ook in die ure der Schepping ontstoken. Maar God deed meer. Hij legde ook de rails van zijn heilige ordinantie, waarlangs de trein des levens zich zou hebben voort te bewegen, en Hij vertrouwde aan den mensch de leiding toe, om wel toe te zien, dat de trein van oogenblik tot oogenblik die door God gelegde rails volgen, en niet ontsporen zou. Want dit stond vooruit vast: Indien deze trein des levens door 's menschen onbedachtzaamheid ontspoorde, dan kon het niet anders, of diezelfde stuwkracht des levens, die bestemd was om ons leven naar den eindpaal zijner ontwikkeling te doen voortsnellen, moest onverwijld en op hetzelfde oogenblik omslaan in een vreeslijke kracht van vernieling en verwoesting. Dit nu is geschied. De mensch heeft dien trein des levens uit het door God gelegde spoor zijner heilige ordinantie laten glippen, en onmiddellijk daarop is de alles voor zich uitdringende levenskracht omgeslagen in een niet af te meten kracht van vernieling, en dit omslaan van de stuwkracht des levens in een leven vernielende kracht, in een kracht van dood en verderf, dat is wat de Heilige Schrift *den vloek* noemt. Niet iets nieuws, niet iets dat er bij komt, niet iets dat als stof afzonderlijk geschapen en ons toegezonden wordt. Neen, het is en blijft precies en geheel dezelfde kracht die God in de Schepping tot aanzijn riep, maar door den vloek wordt die kracht, die ons leven moest voortstuwen, een kracht van dood en verderf.

Nu kan een spoorwegongeluk aan een oorzaak te wijten zijn, waaraan noch machinist noch conducteur iets verhelpen kon. Maar dat was hier afgesneden. De trein des levens, dien God in de ure der Schepping liet afgaan, *kon* niet ontsporen, dan door opzettelijke schuld van den mensch, aan wien God de leiding van den trein des levens had toevertrouwd. Hij moest willen ontsporen, of er zou van ontsporen geen sprake zijn. Zoo is het dan ook geschied. Satan heeft den mensch diets gemaakt, dat de sporen door God in zijn ordinantie gelegd, niet de juiste waren, en hij heeft voor 's menschen verbeelding een ander stel rails doen schitteren.

en gezegd: Ga daar op over. Toen is de mensch daarop overgegaan, en zoo is het groote ongeluk gebeurd, en toen is opeens *de vloek* gaan werken, d. w. z. toen is de stuwkracht des levens zelve tot een verdervende en vernielende kracht geworden. Die vloek was dus wel terdege straf. Adam wist wat er gebeuren zou. God had het hem gezegd. En ook God heeft gewild en wil nog, dat zoodra de trein des levens uit het spoor van zijn ordinantie glipt, de vaart wordt afgebroken en de vernieling intreedt. Dat was de Scheppingsordinantie. Het anders te gedoogen zou geweest zijn een afstand doen van Goddelijke majesteit en een overgeven van zijn heilig bestel aan Satan of aan den zondaar geworden mensch.

Daar *kan*, zij het met eerbied uitgesproken, God zelf niets aan veranderen, omdat God zichzelf niet verloochenen kan. Hier ligt God door God gebonden. De vloek moest intreden. D. w. z. de door Hem geschapen levenskracht *moest* in haar tegendeel omslaan, en eerst als de trein des levens weer gereed was, om in het spoor van zijn ordinantie voort te glijden, kon de kracht ten *verderve* weer een kracht ter *behoudenis* worden en de *vloek* in *zegen* worden verkeerd. Het lijden, de ellende, de dood moeten alzoo hun werking hebben. Dit anders te stellen ware God van zichzelven vervreemden, het oorspronkelijk bestel der Schepping te niet doen, en den triomf der zonde voorbereiden. Wil men het zoo uitdrukken, dan deinzen we niet terug voor de uitspraak, dat de gadelooze liefde van God voor zijn gevallen wereld onmachtig was, om deze vreeslijke uitkomst te voorkomen. Een liefde die dat beoogd had, zou de wereld van lijden gered, maar tevens van haar God beroofd hebben; want een God die alzoo zijn eigen oorspronkelijk, uit zijn wezen en wijsheid gevloeid bestel te niet deed, zou ophouden God te zijn, en zijn schepsel niet meer kunnen zaligen met zijn eeuwige liefdesgemeenschap. God *moest* het leven in vloek doen omslaan.

Maar sloot dit daarom de werking van Gods ontferming uit? Ja, indien het Gods bestel ware geweest, om in het aan den trein des levens door 's menschen moedwil overkomen ongeluk te berusten. Maar dit was Gods wil niet. Neen, de ontspoorde trein des levens zou weer op de rails zijner Goddelijke ordinantie worden gebracht, en diezelfde kracht, die nu verdierf, zou weer een kracht worden, die den trein des levens, heel den weg der roeping langs, tot binnen de poorte van het heilig Jeruzalem bracht. Daartoe nu moest de vloek bestreden, moest de uitwerking van den vloek gestuit worden, en moest elk middel aangewend, om het bedreigde leven van wissen dood en ondergang te redden. Dat nu is het doel zoowel van de particuliere als van de gemeene gratie. Omdat God God is, *kan* de vloek niet uitblijven, maar ook omdat God God is, *kan* God niet aflaten tegen den vloek in te gaan, tot eens de almachtigheid zijner ontferming dien vloek geheel *zal* hebben te niet gedaan. De vloek *moet* uitbreken,

maar ook, eenmaal uitgebroken, *moet* hij door God aangetast, ingebonden, en eens ten eenen male overwonnen worden. En hieruit nu verklaart zich *beide*, zoowel het feit dat alle lijden dat ons naar het rechtvaardig oordeel Gods *moet* overkomen, als dit andere dat God zelf tegen *alle* lijden onze bondgenoot is, dien we aanroepen, om uit het lijden te worden verlost.

Zoo drukt dus onze eigen zielsbevinding op deze oplossing het zegel. Immers, beide doorleven we als kinderen Gods onze eigen ziel. Van den eenen kant ervaren we in alle lijden de gerechtigheid Gods die ons overweldigt en ternederwerpt; en toch aan den anderen kant roept elk kind van God in het midden zijner ellende tot dienzelfden God, om als zijn bondgenoot voor hem tegen dat lijden te strijden, en er hem van te verlossen.

Denk aan Gethsémané.

Hoe kon Jezus, zoo vraagt men, bidden: Vader, laat dezen drinkbeker voorbijgaan, tenzij dat ik hem drinke; en, naar gewonen maatstaf schijnt dit metterdaad tegenstrijdig. Maar versta nu, dat tegen *alle* lijden God zelf 's menschen bondgenoot is; dat het lijden tegen God ingaat en Gode vijandig is, en dat onder alle uit een vrouw geborenen uw Jezus alleen dat lijden bestrijden moest door er tot in de diepste diepte in weg te zinken, en immers alle tegenstrijdigheid valt weg. Vader, laat dezen drinkbeker voor mij voorbijgaan, dat is de hartaangrijpende zielskracht waarmeê Jezus zich tegen het lijden in zijn afschuwelijkheid keert, en eerst als de zelfverzekering volkomen wordt, dat dat lijden niet kan gedood dan door het ten volle over zich te laten komen, werpt hij zich in den afgrond van vloek en dood, en zinkt in de diepte des lijdens weg. Van menschelijke zwakheid alzoo geen zweem of schijn, maar Jezus mag en Jezus wil geen oogenblik lijdelijk in vloek en dood berusten. Die vloek en dood blijven hier tot het laatste toe, de demonische machten, waar hij zich tegen keert; en dan eerst als hij voor God in de worsteling der gebeden ziet, hoe vloek en dood alleen te overwinnen en te vernietigen zijn, door er in weg te zinken, zet hij den beker aan de lippen, en drinkt hem tot de heffe toe uit.

LXVI.

Ontsporing.

> **Toen deed de Heere zwavel en vuur over Sodom en over Gomorra regenen, van den Heere uit den hemel.**
>
> **Gen. 19 : 24.**

Dat de noodzakelijkheid van het lijden *uit Gods wil voortvloeit*, en dat desalniettemin dit lijden iets is, dat *als Gode vijandig tegen Hem overstaat*, en diensvolgens *bestreden* wordt door God zelf, en moet worden door ons, vindt dan, gelijk we zagen, haar verklaring *in de Schepping*. Door de Schepping zijn krachten en machten in het leven geroepen, die alleen dan ten goede gedijen, als ze zich bewegen in het spoor van Gods ordinantiën, maar die noodzakelijkerwijze in vernielende en verdervende machten omslaan, zoodra ze het spoor dier ordinantiën verlaten. We trachtten dit toe te lichten met het beeld van een trein die ontspoort, en nu vernield wordt door diezelfde kracht van den stoom, die hem anders naar de plaats zijner bestemming zou hebben geleid. Een trein die ontspoort, *moet* in ellende komen, en zoo ook, als de trein van ons menschelijk leven ontspoort, *kan* de ellende niet uitblijven. Intusschen drukt dit beeld slechts ten deele de ontzettende waarheid uit, waarmeê we hier te doen hebben. Een spoortrein die afrijdt, is en blijft menschenwerk, onder menschelijk bestel. De krachten van stoom, en van volharding in eenmaal begonnen beweging, waarmeê de leider van zulk een trein, bij ontsporing, te worstelen heeft, zijn natuurkrachten, die niet uit zijn wil voortkomen, maar waaraan zijn wil onderworpen is. Bij zulk een ontsporing van een voortsnellenden trein, kan men dus nooit zeggen, dat de machinist of conducteur de vernieling van materieel en menschenlevens, in geval van ontsporing, *gewild* heeft. Integendeel hij wil ze *niet*, maar ze overkomt hem, des ondanks, tegen zijn wil in. Er heerscht hier een noodzakelijkheid, die hij niet in het leven riep, maar die hem beheerscht.

De Heere onze God daarentegen staat tegenover den trein des menschelijken levens *geheel anders*. Voor Hem bestonden er, toen Hij den trein van dit ons leven ineenzette en uitzond, geen machten noch krachten waarnaar Hij zich te schikken of te regelen had, en dus evenmin krachten of machten, die zijns ondanks, zoo die trein des levens ontspoorde, hem vernielen en verderven moesten. Alle krachten en machten des levens schiep God zelf. Hij zelf riep ze in het leven, en dat wel op zulk een wijs en in zulk een orde als eisch was, om dien trein des menschelijken levens op het snelst en zekerst die bestemming te doen bereiken, die Hij zelf

daarvoor verordend had. Dit doet alzoo de vraag rijzen, of die gang van ons leven niet aldus ware te ordenen en in te richten geweest, dat, ook al volgde er ontsporing, toch de vernieling, de verderving, de ellende des lijdens ware uitgebleven. Want, natuurlijk, had God dat gewild, het zou alzoo geschied zijn. „Zijn raad zal bestaan, en Hij zal al zijn welbehagen doen." Nu het bij de uitkomst anders bleek, en terstond op de ontsporing de bittere vernieling en de ontzettende ellende volgde, staat aldus vast, dat dit alzoo *Gods wil* was, dat Hij het zóó en niet anders door zijn eigen Goddelijken wil vastgesteld en bepaald heeft. Het greep aldus niet bij ongeluk plaats, of omdat God het niet verhelpen kon, maar het was Gods regelrechte wil en bedoeling, dat de trein onzes levens, zoodra hij uit het Goddelijk spoor gleed, zichzelf *moest* vernielen.

Wat meer zegt, nooit kunnen we God voor die *noodzakelijkheid* der ellende en der zelfvernieling, bij het uitglijden uit het Goddelijk spoor, genoeg danken. Stel u slechts voor, wat het geweest zou zijn, zoo de ontspoorde trein des levens veilig had kunnen doorgaan. Het zou dan geworden zijn één eindeloos afwijken van het Goddelijk spoor, één steeds machtiger uitbreken van ongerechtigheid, één rusteloos verder afgaan van de gemeenschap met onzen God; kort gezegd alzoo één doorloopende triomf van zonde en Satan. Een wereld, een menschelijk leven, een menschelijk hart, dat ten slotte voor eeuwig zonder God was. Al wat God schiep in één hel verkeerd; de hel geworden tot het éénig bestaande. De wil Gods dat alle ontsporing zich in zelfvernieling zou en moest wreken, was alzoo in den grond niet anders, dan de wil Gods om *zijn* bestel in *zijn* ordinantiën te handhaven, en niet te kunnen noch te willen dulden, dat een *ander* bestel, rustende in *andere* ordinantiën, hiervoor in de plaats drong. De krachten en machten des levens, die Hij als God in het leven riep, zouden werken, gelijk Hij het verordend had; en zoo niet, dan moest terstond gevoeld worden, hoe die krachten ophielden te zegenen, en in stede daarvan vernielden en verdierven. Er gloeide in die krachten een vuur, waarmeê geen creatuur spelen zou. Dat vuur kon ons leven door zijn gloed ontwikkelen, maar ook, zoo het dit niet deed, zou datzelfde vuur ons zengen en schroeien. De wil Gods, dat de trein des levens, zoo hij ontspoorde, zichzelf vernielen zou, was niets dan de wil Gods *om God te blijven*. Het: „Ik zal zijn, die Ik zijn zal." De uitdrukking in de scheppingsorde van het volheerlijke Jehova. Die alles beheerschende wet, die onverbiddelijke noodzakelijkheid strekt alzoo rechtstreeks, èn om de eere Gods, èn om het heil des menschen te verzekeren. Zonder die wet, zonder dien wil, zonder die noodzakelijkheid, zou Jehova in zichzelf ontbonden, en ons leven één hel zijn geworden. De krachten en machten des levens konden en mochten bij ontsporing, niet tot stilstand of werkeloosheid worden gebracht. Dat ware een terugnemen van de Schepping geweest.

Ze moesten krachten en machten blijven, krachten die haar werking openbaarden. En daarom *moesten* ze in haar tegendeel omslaan. Wat geschapen en bestemd was om te zegenen, moest nu uitkomen in ramp en ellende.

En hierin ligt tevens het oordeelend en straffend, het vergeldend en wrekend karakter van deze wet en dezen wil Gods. De ontsporing van den trein des menschelijken levens *kon* niet anders dan door een *daad des menschen* plaats grijpen, en die daad kon niet tot stand komen dan met opzet, met bewustheid gewild en bedoeld. Men versta dit niet verkeerd. Het opzet was in het minst niet, om den trein des levens te doen verongelukken. Adam heeft in het minst niet de ellende gewild. Integendeel, zijn bedoeling was, om den trein des levens nóg gladder, nóg sneller te doen voortsnellen, en een nóg uitnemender bestemming te doen bereiken. Hij heeft niet *geloofd*, dat de ontsporing tot een ramp zou leiden, en hij hield het er voor, dat afgaan van het spoor den goeden gang van den trein des levens juist *bevorderen* zou. God sprak: Ontsporing leidt tot zelfvernieling. Satan sprak: Die rails, die God u aanwees, hinderen u, ze houden u op. Verlaat die rails, en glijd vlak over de velden heen. Dan eerst zult ge eens zien, hoe ge vooruit komt. En toen heeft Adam, het voor waar gehouden, dat die rails, die ordinantiën Gods, wezenlijk niet strekten, om hem vooruit te helpen, maar zijn gang ophielden en vertraagden. En toen heeft hij tot zichzelven gezegd: Ik ga van die rails af. Over het vlakke veld zal ik zelf in vrijheid mijn weg zoeken. Zoo heeft hij dan wel waarlijk *met opzet* den trein van ons menschelijk leven uit het Goddelijk spoor uitgewrongen, en gewild en bedoeld, dat die trein uit dat spoor zou uitgaan. Natuurlijk, dat hij toen verwachtte, nu zooveel sneller en beter vooruit te zullen komen. En dat toen toch het ongeluk plaats greep, en heel de trein stuk reed en zich in den grond werkte, dat was de ontzettende ontnuchtering van den schuldigen mensch, die nu in het bloed zijner ziele ontdekte, dat God toch waarlijk de waarheid had gesproken, en dat hij, machteloos tegenover dien vernielenden levenstrein staande, met geen jammeren en met geen hartdoorsnijdend berouw, dien trein weer in het Goddelijk spoor kon brengen. Hij zag dien vernielden trein, hij zag die glanzende rails van Gods ordinantiën daar voor zich liggen, maar geen menschelijke macht kon trein en rails weer in elkaar passen.

Hier was dus *schuld*. Schuld van *opzet*. Een opzet, om van God af en tegen God in te gaan. En deswege wordt de zelfvernieling, die onmiddellijk volgt, niet alleen een ontnuchtering, maar een *wroegend zelfverwijt* tevens. Hij voelt den *toorn* Gods. Hij ondergaat een *oordeel*. In de zelfvernieling treft hem de *straf*. Daarom verbergt hij zich, en daarom was het, dat hij, gelijk onze Confessie het zoo roerend uitdrukt, *al bevende voor God vlood*. Was dit nu inbeelding? Had God wel die zelfvernieling, maar niet die wroeging, niet dat gevoel van toorn of oordeel bedoeld? Zoo leert men

het tegenwoordig. Maar laten zij die dit vermetele zeggen aandurven; en onder het gezag van Ritschl's grooten naam, vindt dit vermetele zeggen nu reeds onder alle volkeren zijn echo; laten zij ons antwoorden, hoe dan dit besef, dit gevoel, deze zielsgewaarwording in Adam ontstond. Toch immers *uit zijn natuur*. Niet gemaakt, maar met noodzakelijkheid, gelijk ze dan ook, eeuw uit eeuw in, zich telkens weer in het schuldig menschenhart herhaald heeft. Minder bij de oppervlakkigen, maar met ontzettenden ernst bij de besten, bij de edelen, bij de diepst levenden van ons geslacht. Bij een David, bij een Jesaja, bij een Paulus, bij een Augustinus, bij een Luther, bij een Calvijn. Dat is dan toch uit 's menschen aard en 's menschen natuur op- en voortgekomen; en even zeker als ge met schrik en *wezenlijke* gewaarwording van *pijn* uw hand terugtrekt, als ge, wanende dat het vuur uit was, den brandenden oven aangreept, even gewisselijk voelt ge een *wezenlijke* gewaarwording van den toorn en van het oordeel Gods, als ge, na booze zonde, de zelfvernieling in uw wezen ontwaart. En, is dit nu zoo, is dat gevoel van schuld, van wroeging en van zelfverwijt, noch gemaakt noch ingebeeld, maar wezenlijk uit *uw menschelijke natuur* opkomende, zeg ons dan: Wie heeft die menschelijke natuur alzoo besteld, ingericht en geschapen? En indien ge dan wel *moet* belijden: „Dat deed God!" hoe zult ge dan nog staande houden, dat God zelf onze ellende, die regelrecht uit de zonde voortvloeit, *niet* als *straf* bedoeld heeft, er *niet* in *toornt*, en er *geen* oordeel in over ons brengt?

Van dien éénen kant is alzoo de wil Gods klaar als de dag. God wil, dat het afgaan van het door Hem in zijn ordinantiën gelegde spoor, terstond op zelfvernieling en ellende uitloope. En zoo ook, God wil, dat we deze ellende als straf, als openbaring van zijn toorn, en als een oordeel, dat over ons gaat, ontwaren zullen, en alzoo de zelfvernieling smaken zullen tot in het diepste van ons eigen zelfbesef.

Doch bezie nu de zaak van den anderen kant. Is die zelfvernieling, is die ellende, is dat verzinken onder den vloek Gods eigenlijke bedoeling geweest? Is het dat wat Hij met zijn schepping voor had? Riep Hij daartoe die schepping, en in die schepping zijn menschenkind in het leven? Had Hij daartoe die krachten en machten verordend en tot aanzijn geroepen? En ge antwoordt even stellig: *Neen*. Zeker, God heeft dat alles ontwijfelbaar en stellig gewild, zoo de trein des levens ontspoorde, maar niet opdat hij ontsporen zou, zond Hij hem uit. Integendeel, het doel der Schepping was, dat de uitgezonden trein des creatuurlijken levens een bepaalde bestemming zou bereiken, en dat die bestemming overvloeiende van heerlijkheid zou zijn, en dat Hij in het voleinden van dat heerlijke, zichzelven zou verlustigen. Die ellende, die vloek, die zelfvernieling nu, staat hieraan in den weg. Ze is het tegendeel van het doel, waarmeê God alle dingen tot aanzijn riep. Blijft het daarbij, dan is het doel der schep-

ping verijdeld. Uit de ééne schepping vloeit dus tweeërlei voort. Eenerzijds dat ontsporing op zelfvernieling *moet* uitloopen. Maar ook anderzijds, dat die zelfvernieling der ellende een feit, een macht, een ontzettende werkelijkheid is, die God moet te keer gaan, die Hij bestrijden en ten slotte te niete moet doen, om wat Hij schiep, te leiden tot het door Hem bepaalde doel. De schepping is *wezenlijk*, en daarom moeten de krachten, die ze tot aanzijn riep, zoo ze verkeerd gaan, vernielend werken. Maar ook de schepping heeft een *bestemming*, en omdat de zelfvernieling tegen die bestemming ingaat, gaat ze tegen God in, en deswege heet de Dood een *vijand*, een vijand die bestreden, en ten slotte door God te niet gedaan moet worden. Zoo blijkt dus, dat hetgeen eerst scheen te strijden, wel waarlijk in heilige harmonie is, en dat beide, én Gods wil, dat er bij ontsporing zelfvernieling zal volgen, én dat die zelfvernieling Gode vijandig is, en door Hem te niet gedaan worden, saam uit de ééne daad der schepping voortvloeien, en beide van de natuur dier schepping *onafscheidelijk* zijn, zoodra men slechts die schepping als een wezenlijke daad Gods verstaat, waarin zijn heilige wil tot uitdrukking kwam.

In verband hiermede lette men op wat in Gen. 19 : 24 staat van Sodoms ondergang. We lezen daar: „Toen deed *de Heere* zwavel en vuur over Sodom en over Gomorra regenen, *van den Heere* uit den hemel." Ontegenzeggelijk toch ligt in deze uitdrukking, de aanwijzing van een tweeërlei werking, die van God uitgaat. Er is eenerzijds „de Heere uit den hemel," van Wien de vernieling over Sodom en Gomorra uitgaat. Maar er is ook anderzijds „de Heere", die aan Abraham verschenen was, en gezegd had: „*Ik zal haar niet verderven*, indien er maar tien rechtvaardigen in haar gevonden worden." Van den éénen kant alzoo de hoogheid Gods, die de zelfvernieling wil en werkt, maar ook van den anderen kant de tegen de vernieling ingaande ontferming, die, als het kon, haar wil stuiten. Toch zijn die beide een. Het zijn niet twee Heeren, maar het is beide malen: DE HEERE, met denzelfden naam en dien naam uitgedrukt geheel op dezelfde wijze. Maar dan is het ook duidelijk, dat we hier een openbaring hebben van tweeërlei *wil* in God. Eenerzijds de openbaring van zijn wil, om zonde door zelfvernieling *te laten achtervolgen*, en anderzijds de openbaring van zijn wil, om de vernieling *tegen te gaan*. Want wel is het zoo, dat het Abraham is, die de behoudenis van Sodom afsmeekt; maar wie zou dat anders willen verklaren, dan dat „de Geest der gebeden" hem in het hart was gestort; en ook afgezien hiervan, was het toch *de Heere* die zijn wil openbaarde, om, werden er nog tien rechtvaardigen in Sodom gevonden, de vernieling van Sodom af te wenden. En als nu toch het oordeel over Sodom komen moet, dan staat er uitdrukkelijk, dat de Heere wiens de

ontferming was, het oordeel wel ten slotte komen laat, maar niet als uit zich, maar van „den Heere uit den hemel." Men heeft dit wel van den Middelaar en den Vader willen verstaan, en ongetwijfeld straalt ook in die tegenstelling gelijke tweeheid door; maar dit verklaart Gen. 19 : 24 niet. Er is hier toch sprake van wat onze vaderen noemden een „uitgaand werk" des Goddelijken doens, en steeds moet volgehouden, dat alle uitgaande werken aan den Vader, Zoon en Heiligen Geest gemeen zijn, of wel ge vervalt aanstonds in drie-Godendom. De tekst zelf eischt dat dan ook. Immers het is niet *de Heere*, die aan Abraham verscheen, die het kwaad van Sodom wil afwenden, en *de Heere*, uit den hemel, die het toch brengt. Eer omgekeerd staat er, dat de Heere die aan Abraham verscheen, en in Wien de ontferming zich openbaarde, zelf zwavel en vuur over Sodom en Gomorra deed regenen. Alleen maar „*van* den Heere, uit den hemel." Het is alzoo *de* HEERE in zijn volheid, maar van Wien tweeërlei wilswerking hier openbaar wordt. Zoowel van den éénen kant, om Sodoms zonde met zelfvernieling te oordeelen en te straffen, als van den anderen kant de wil, om Sodoms zelfvernieling tegen te houden, te stuiten, en te voorkomen, indien er in Sodom nog een genoegzaam aanknoopingspunt voor zijn ontferming mocht te vinden zijn.

En zegt men nu, dat dit alles toch alleen in de voorstelling plaats greep, want dat het Gode vooruit bekend was, dat zelfs die tien rechtvaardigen in Sodom *niet* gevonden werden, dan geven we dit grif toe, maar dan merke men er op, dat de Schrift ons tot onze leering en vertroosting is gegeven, en dat ook de verschijning aan Abraham ons overgeleverd is, ons tot een *openbaring*, opdat wij aldus in het geheimnis van het Goddelijk doen zouden worden ingeleid en uit het toen gebeurde en hier verhaalde een inzicht zouden erlangen in al zulk doen Gods in het gemeen, met heel ons geslacht, en ook met ons persoonlijk. Juist daarom hebben we dan ook het recht niet alleen, maar zelfs den plicht, om al zulke opmerkelijke uitdrukkingen in de Heilige Schrift op te vatten als van diepere beteekenis. En dit nu doende, kan men tot geen andere slotsom komen, dan dat de HEERE, *die hier aan Abraham verscheen*, en, kon het, Sodom sparen wilde, onderscheiden wordt van dienzelfden HEERE, van Wien *de macht ter vernieling werkelijk uitgaat*; waaruit volgt dat, overmits het beide malen *dezelfde* Heere is, tweeërlei wil Gods hier tot uiting komt. Eenerzijds een wil, die Sodoms vernieling eischt, en anderzijds een wil, die Sodoms vernieling wil tegen houden.

Het vraagstuk, waarvoor we stonden, achten we hiermede opgelost, en thans kunnen we verder. God wil „de ellende", en wel als straf, als vloek, als oordeel. En toch voor God is die ellende, die vernieling van zijn schepping iets dat ingaat tegen de bestemming, waarmeê Hij ons het aanzijn gaf, en dat Hij deswege als een Hem vijandige macht en werking bestrijdt

en te niete wil doen. *Ontferming* nu wordt dit laatste, overmits God zijn schepping, zijn Goddelijk kunststuk, en in die schepping den mensch, als drager van zijn beeld, liefheeft met een eeuwige liefde, en het dus die liefde zelve is, die dringt, om deze schepping niet aan de vernieling ter prooi te laten, maar aan die zelfvernieling te ontrukken. *De eere Gods*, die eischt dat zijn schepping haar bestemming bereikt, en de *liefde Gods*, die zich over zijn schepsel ontfermt, zijn hier één.

LXVII.

De Zondvloed en de Arke.

Zie, Ik zal de aarde verderven. Maak u eene arke.
GEN. 6 : 13, 14.

De gewone en meest gangbare voorstelling, als ware het lijden dat God ons toezendt, een kwaad, waaronder we machteloos en werkeloos te bezwijken hadden, hebben we dan nu, uitsluitend op Schriftuurlijke gronden, weerlegd. De ellende moest en moet komen, omdat de zonde haar vanzelf baart, maar juist deswege is de ellende, zoowel als de zonde, in Gods schepping een vreemde macht, die vijandig tegen Gods oorspronkelijke wereldgedachte overstaat, en die Hij deswege, evenals de zonde, bestrijdt, en die Hem ten vijand is. Heulen met de ellende, is daarom evenzeer af te keuren als heulen met de zonde. Beide staan tegen Gods bestel over, en beide moeten door wie God liefheeft bestreden worden; een bestrijding die dàn haar edelst en verheffendst karakter onder menschen aanneemt, als het ons gegeven wordt, in den drang der erbarmende liefde, de ellende, het kwaad des lijdens, te bestrijden *in anderen*. Dan wordt het deernis, mededoogen, ontferming, maar onder al deze vormen is en blijft het bestrijding van het lijden, een poging om aan het lijden zijn heerschappij te betwisten, om lijden af te weren, te verzachten, te stuiten in zijn volle uitwerking. Houd daarom aan het verband tusschen *zonde* en *ellende* steeds onveranderlijk vast. Naar Gods verborgen raad is *de zonde*, zoowel als de ellende, een straf voor de zonde, en wie is er onder de Godgetrouwen die niet zelf in eigen leven en in eigen zielsworsteling de straf, die in de zonde zelve ligt, pijnlijk in zijn consciëntie gevoeld heeft? Zult ge nu daarom voor de zonde bezwijken, en de zonde als een onvermijdelijk, niet af te weren kwaad over uw ziel laten komen? Gij zult het *niet*. Voor zooverre ge waarachtiglijk vroom zijt, zult ge tegen de zonde, die als straf voor vroegere zonde aan u wil, waken, bidden, strijden. Maar zoo is het

dan ook uw roeping van Gods wege, om te waken, te bidden, en te strijden tegen de ellende, tegen de ellende die uzelven wil overmannen, en tegen de ellende die anderen terneêrwerpt; en zulks niettegenstaande ge weet en belijdt, dat deze ellende en dat kwaad des lijdens wel terdege uit den vloek vloeit en u als straf voor de zonde navolgt.

Is dit nu wel ingeprent, dan moet er, ter ordelijke onderscheiding op gewezen, dat deze strijd tegen de ellende van den Heere onzen God *op tweeërlei wijze* uitgaat. Hij stuit namelijk de ellende óf rechtstreeks zelf, óf door middel van den mensch. Gemeene gratie is altoos stuiten. Eenerzijds een stuiten van de werking der zonde, dat ze niet zoo schriklijk in uw hart uitbreke, en anderzijds stuiten van de werking der ellende, dat ze u niet zoo schriklijk overmanne. De *zonde* wordt gestuit, om een rechtschapen burgerleven mogelijk te maken; de *ellende* wordt gestuit, om een menschelijke samenleving niet geheel af te snijden. Zie maar, hoe in dagen van pest en hongersnood eertijds feitelijk alle menschelijke samenleving wegviel. Die stuiting nu is altoos *genade*. Het is altoos de ontfermende God van wien ze u toekomt, en hetzij God zelf stuit of stuit door u, nooit komt aan u, maar altoos alleen aan Hem de dank en de eere er voor toe. Maar het verschil springt dan toch in het oog. Als God een orkaan stuit juist op het oogenblik dat uw scheepke zou verzwolgen zijn, werkt Hij deze reddende macht zelf, buiten menschelijk toedoen; en daarentegen als ge bij schipbreuk door een voorbij komend schip opgenomen wordt, is en blijft het wel de Heere uw God, aan wien ge uw behoud dankt, maar dan werkte God die behoudenis toch door menschen.

Dit verschil moet alzoo in het oog gehouden, omdat we alleen in het laatste geval tot zelf handelen als menschen geroepen worden. De aarde is, wat haar klimaat betreft, in drie groote deelen in te deelen. Er is de ijskoude luchtstreek, waar de ellende van de vorst alle menschelijke leven zoogoed als afsnijdt. Er is de heete luchtstreek bij den middelgordel, waar de ellende der hitte en van het insect alle krachtig menschelijk leven onmogelijk maakt. Maar er is ook, ten noorden en ten zuiden, tusschen dien middelgordel en de ijsstreek, een breede streek met gematigde temperatuur; en het is in die streek, dat alle menschelijk leven getierd heeft, en alle menschelijke ontwikkeling is tot stand gekomen. Aan dit verschil nu doet de mensch niets toe of af. De Eskimo staat machteloos tegenover de koude, die alles bevriezen doet; de neger bij den meridiaan bezwijkt machteloos onder de verzengende hitte, en dat wij in gematigde luchtstreek tieren en arbeiden kunnen, en frisch van geest blijven, komt ons toe door een genade, die geheel vrijmachtig ons ten goede komt.

Maar bij deze genade liet God het niet. Hij wilde in zijn gemeene gratie,

dat ook de mensch zelf *actief* zou optreden. En gelijk Hij wil, dat de zonde in ons hart niet alleen door Hemzelven zal belet worden, zoo schriklijk uit te breken, maar dat wij ook zelven haar door geestelijke middelen tegenstaan en bestrijden zullen, zoo ook wil Hij, dat wij menschen sterken tegenstand tegen de ellende zullen doen, en Hij zelf is het, die ons daarvoor de middelen aanwijst en ze ter onzer beschikking stelt. Het duidelijkst komt dit uit bij de ellende van den Zondvloed. Die Zondvloed *was* ellende, de schriklijkste uiting van ellende, die dusver ooit op aarde geleden is, en wier mate van jammer eerst in de vreeslijkheid na den oordeelsdag zal geëvenaard worden en zal worden overtroffen. Die Zondvloed was een oordeel, dat zelfs het bijzonder karakter van een rechtstreeksch *oordeel* droeg. En zoo ook was die Zondvloed een *straf*, want die vloed was van Gods wege beschikt tot verdelging van de goddeloozen. Dit nu stelt de vraag: Was Noach, omdat hij God vreesde, uit dien hoofde vanzelf van die ellende des vloeds vrijgesteld? Zoo vat men het vaak op, maar geheel verkeerdelijk. Vooreerst toch zijn in dien Zondvloed meê vergaan en omgekomen alle kleine kinderkens, die persoonlijk nog niet tot een keuze voor of tegen God hadden kunnen komen. Niemand mag dus zeggen, dat allen die in den Zondvloed omkwamen, omkwamen om hun persoonlijke verharding tegen den Almachtige. In de tweede plaats is niet alleen Noach gered, maar ook zijn vrouw, en Sem, Cham en Japhet met hunne vrouwen. Zal men nu zeggen, dat Cham gered is om zijn persoonlijke godvreezendheid? Immers neen. Maar wat bovendien alles afdoet, de voorstelling alsof de gemeene ellende de vromen verschoont en alleen de goddeloozen treft, wordt principiëel door de Schrift weêrsproken, en door alle ervaring gelogenstraft. Ten deele lijden juist wie God vreezen meer en banger. De Knecht Gods is de Man van smarte. Alles weêrspreekt alzoo de voorstelling alsof de redding van Noach uit den vloed in hoofdzaak belooning van zijn godsvrucht bedoelde. Die redding had veel hooger en rijker bedoeling. Ze bedoelde de voortplanting van het menschelijk geslacht, de behoudenis van Gods kerke, en de redding van de eere Gods in het doorzetten van zijn wereldplan. Op zichzelf zou er niets vreemds in zijn geweest, *zoo* Noachs gezin meê in den vloed ware omgekomen. Geheel datzelfde toch is telkens en telkens geschied, als over steden en landen vreeselijke oordeelen uitgingen, en wie God vreesde toch meê omkwam.

Doch wat zien we nu? De Zondvloed komt, God zendt en beschikt dien vloed, en van Hem gaat het bestel uit, waardoor de uitwerking van dien vloed zoo doodend en moordend zal zijn. Moet nu Noach zich lijdelijk en machteloos aan dien komenden vloed onderwerpen? Is met slappe handen verdrinken, en zijn gezin zien verdrinken, de plicht die hem van Gods wege gesteld wordt? En dan antwoordt de Schrift: Neen, en nogmaals neen. Integendeel, Noach moet zich tegen dien vloed te weer stellen; hij

moet zich en de zijnen tegen de vreeslijke uitwerking van dien vloed verdedigen; en hij moet, voor wat hem aangaat, de ellende, waarmede die vloed hem bedreigt, door een heroieken voorzorgsmaatregel bestrijden. Dit verzint hij niet zelf. Het is niet, dat hij, op lijfsbehoud bedacht, zelf aan het bouwen van een schip gaat. Zie, men mocht in het hart van Azië, waar Noach woonde, veerponten en riviervaartuigen bezitten, maar van een zeeschip wist toen nog niemand. Dat was toen nog niet uitgevonden, eenvoudig wijl niemand nog de zee bevaren had. En toch wat Noach behoeven zal, om zich tegen dien vreeselijken vloed te verdedigen, is niet maar een gewoon zeescheepken, maar een kolossaal, zeewaardig kasteel, dat aan den geweldigen vloed weerstand zal kunnen bieden. Hoe komt nu Noach op de gedachte om zulk een zeekasteel te bouwen, en van waar komt hem de vinding, om het zóó te bouwen, dat het den vloed overleven zal? En op die vraag luidt het antwoord der Heilige Schrift, dat God zelf Noach dit bevolen, dit onderwezen, en hem dit mogelijk gemaakt heeft. Aldus toch sprak de Heere tot Noach: „Zie, Ik zal de aarde verderven, *maak u een arke.*"

Reeds die naam *„ark"* heeft hier beteekenis. Wij zouden van een *schip* gesproken hebben; maar indien destijds al kleine rivierschepen bekend mogen geweest zijn, in geen geval zeeschepen van grooter kaliber. Er moest dus een woord worden gekozen uit het gewone leven, dat de bestemming van het groote gevaarte zou aangeven. Nu beteekent „ark" niets dan een groote kist, gelijk er ook in den Tabernakel een arke of kist was, waar de tafelen der Wet in lagen. Een ark is alzoo een afgesloten, vertilbare bergplaats, en dat juist moest dit groote, kolossale Noachietische schip zijn. Het was niet bestemd om van de ééne plaats naar de andere te komen, maar uitsluitend om gedurende de weken van den vloed Noachs gezin met alle levende have te bergen, te bergen in een besloten en overdekte ruimte, en zóó te bergen, dat straks de groote kist weêr kon geopend worden, en alles er uit kon gaan. Nu is tegenwoordig de scheepsbouwkunst tot zeer hooge ontwikkeling gekomen, en allicht reeds zoover, dat het vraagstuk, hoe zulk een kolossaal gevaarte te bouwen oplosbaar zou blijken. Maar zelfs dan zou de raad zijn in te winnen van de kundigste scheepsbouwmeesters, en zou niemand er aan denken, zoo iets op te dragen aan iemand die geheel buiten het vak stond. Tijdens den Zondvloed daarentegen bestond heel het vak nóg niet, en stond dus óók Noach er geheel buiten. En toch is het hem mógelijk, om de ontzaglijke reuzentaak van den bouw van de arke zóó te volbrengen, dat de ark de verdervende kracht van den vloed heeft kunnen weêrstaan, en dat straks alle levende have er weêr levend uitging.

Dit nu was alleen mogelijk doordien God tot in bijzonderheden aan Noach de vereischte onderrichting gaf. Wat wist Noach van het soort hout dat hij nemen moest? Wat van de afmetingen van lengte, breedte en diepte, om een gereed schip zeewaardig te doen zijn? Wat wist hij van de middelen die noodig waren, om het gevaarte waterdicht te maken? Wat van de dekken die in het schip waren aan te brengen, om den last geleidelijk te verdeelen? Toch heeft de arke in alle deze opzichten aan de eischen voldaan. Doch hoe? Niet doordien Noach probeerde, nu eens zus, dan weer zoo, maar doordien God hem alles aangaf. Hij moest Gopher-hout nemen. De lengte moest 300, de breedte 50, de diepte 30 ellen zijn. Er moesten drie dekken in worden aangelegd. En het geheel moest van buiten en van binnen door bepekking waterdicht worden gemaakt. Aldus de Goddelijke inrichting, aldus de hoofdtrekken van het plan, allicht nog nader uitgebreid in aanwijzingen, die voor ons niet zijn opgeteekend. En aldus heeft God zelf Noach gebezigd, om door zijn geloofskracht en zijn doorzicht het middel, het instrument in het leven te roepen, waaraan de toekomst van heel de menschheid, de toekomst van Gods kerk, en de eere van Gods Naam en scheppingswerk hing.

Meer nog. God heeft bij menigte mannen die in den Zondvloed zouden ondergaan, willig gemaakt, om Noach in dien arbeid te helpen. De constructie van zulk een zeegevaarte riep om honderden van handen. Niets toch is dwazer dan zich voor te stellen, dat Noach, Sem, Cham en Japheth, met hun vieren, dat groote gevaarte gebouwd zouden hebben. Vraag maar eens op een scheepswerf wat vier man doen kunnen? En dan wordt op een scheepswerf het hout nog gereed en gaaf geleverd. Maar hier moesten de balken en planken nog eerst gereed gemaakt, en daartoe de boomen in het woud geveld worden. Zelfs nu nog, met onze weelde van stoomwerktuigen, zou vier man voor een kof of smak zoogoed als niets zijn. En wat zou dan deze vier man voor zulk een reusachtig vaartuig geweest zijn, in dagen toen 's menschen hand nog alles zelf moest doen, en ternauwernood het eerste gereedschap was uitgevonden. Men teekent dat op Bijbelplaatjes wel *zoo* af, dat vader Noach met zijn drie zoons aan het timmeren is, maar de deskundige, of zelfs wie even nadenkt weet wel beter. Noach *moet* geholpen zijn, op groote schaal zelfs, en zoo blijft het opmerkelijk feit, dat God de harten der ongeloovigen en der goddeloozen willig heeft gemaakt, om het groote vaartuig, dat de toekomst van wereld en kerk zou dragen, onder Noachs leiding en naar het bestek, dat God zelf aangaf, te voltooien.

Noach heeft de arke toebereid *door zijn geloof*, doch dit geloof richtte zich niet enkel op de werkelijkheid van het naderend oordeel en op de

zekerheid dat de vloed komen zou; maar wel terdege ook op de Goddelijke lastgeving. Er werden *twee* dingen nog niet gezien. Het ééne was de Zondvloed, het andere was de ark, en *beide* greep Noach door het geloof. Hij zag den vloed met al zijn verschrikking voor zijn geloofsoog opkomen, maar hij zag ook voor zijn geloofsoog de voltooide ark, en door dat geloof aan de arke der behoudenis is de ark er gekomen. Gods woord, en dat woord alleen, was hem voor *beide* ten pand, zoowel voor den vloed, dat die komende, als voor de ark, dat die te bouwen was, en beide malen stond Noach door dat geloof in het Goddelijk woord op vasten bodem. Het was met Noach bij het bouwen van de ark, gelijk met Mozes bij het bouwen van den tabernakel. God gaf in het geloof het gezicht er op, en zoo zijn én ark én tabernakel er gekomen. Ook had de bouw van de ark niet op een geheimzinnige wijze, op een afgesloten erf plaats. Ieder kon zien wat Noach ondernam, doorzette en voleindde. Zelfs sprak in dat voor aller oog bouwen een getuigenis, een roepstem tot behoudenis, een stem des vermanens om desgelijks te doen. Maar niemand volgde Noachs voorbeeld. Sommigen hadden althans kunnen denken: „Laat ons zekerheidshalve ook zulk een reddingschip nabouwen; komt de vloed niet, dan schaadt het niet." Maar neen, ze lieten de handen slap hangen, en de groote gedachte om voorzorgs- en veiligheidsmaatregelen tegen den naderenden vloed te nemen, kwam *niet* op bij de goddeloozen, maar ging van God zelven uit, en vond ingang alleen bij hem die geloofde.

Het hier geleverd bewijs draagt alzoo een *volstrekt* karakter. God brengt den vloed, en brengt dien *vloed* als oordeel en straf, en die straf zal ontzettend zijn. Maar diezelfde God, die dezen vreeslijken vloed over de wereld brengt, *stuit* tegelijkertijd door zijn bestel de vernielende werking van dien vloed. Aan zichzelf overgelaten zou die vloed alles verdorven hebben: de wereld, de menschheid, de kerke Gods. En nu roept diezelfde God die dit oordeel des vloeds doet opkomen, aan dien vloed een: tot hiertoe en niet verder, toe. Over alles zal die vloed triomfeeren. Niets zal bestaan voor zijn verwoesting. Alleen één blok hout, een houten romp zal er zijn, waartegen die vloed niets zal vermogen; ja, meer nog, de vloed zelf zal die arke moeten optillen, dragen en weer veilig op den Ararât neêrzetten, en in die aldus door den vloed zelf gedragen arke zal behoudenis voor heel de toekomst zijn. De apostel Petrus zelf wijst hierop, als hij zegt, dat Noach en de zijnen behouden zijn, niet door de ark, maar *door het water* (1 Petr. 3:20). De ark zelf zou niet gered hebben, indien het water de ark niet gelicht en opgeheven en op zijn golven gewiegeld had. En dit nu, dat ark en water saam de verderving van den vloed stuiten, en redding van menschheid en kerk mogelijk maken, is niet uit den mensch maar uit God geweest. In den mensch zat het zoo weinig, dat ge niet van één enkel mensch leest, die zich heimelijk in de ark verstopte, of aan Noach

verlof vroeg, om meê te varen. Ze lieten er Noach met de zijnen alleen ingaan, en niet onwaarschijnlijk, lachten ze hem nog op den koop toe uit.

Het is God, die hier aan de ellende een perk stelt. Zóóver zal de vloed in zijn vernielen mogen gaan, maar verder niet. Op den houten wand van de ark zal de macht van den vloed afstuiten, en achter dien houten wand zal de toekomst der wereld veilig zijn. En dit doel nu bereikt de Heere, niet door den vloed in te binden, maar door een kunstmiddel, dat Hij niet zelf daarstelt, *maar vervaardigen laat door den mensch*. God kan zelf *rechtstreeks* handelen, zoo b.v. wanneer Hij de Schelfzee klieft tot op haar bodem, dat Israël veilig doortrekt. Maar God kan ook *middellijk* werken ter behoudenis. Zijn gemeene gratie kan ook den mensch als instrument gebruiken, om den mensch te redden, en het is op dit laatste, dat feitelijk alle ontwikkeling van kunst en wetenschap, van landbouw en nijverheid, van uitvinding en organisatie onder menschen is aangelegd. Daarom was het eisch om in het ééne voorbeeld van Noach het feit zelf, dat God verderf stuit *door den mensch als instrument te gebruiken*, en dat Hij den mensch hierbij op *voorzorgsmaatregelen* bedacht leert zijn, Schriftuurlijk boven alle bedenking te plaatsen. Van de arke gaat één machtig roepen van God aan heel ons geslacht uit: Stel u te weer, en zulks eer het te laat is, te weer, tegen de machten des verderfs die zullen woeden.

LXVIII.

Het vinden der middelen.

Maar die den Heere zoeken, verstaan alles.
Spreuken 28 : 5b.

Wel verre er vandaan, dat in het „lijdelijk bij de pakken neêrzitten" vroomheid zou schuilen, blijkt alzoo veeleer rustelooze activiteit in het gebruik der middelen ons van Gods wege ten plicht te zijn gesteld. De „gemeene gratie" is een genadig bestel Gods, om zonde en ellende in haar doodelijke werking te temperen, en elk kind des menschen, jong of oud, zwak of sterk, rijk of arm, wordt opgeroepen, om voor die tempering van zonde en ellende ook zijn persoonlijke bijdrage te leveren. Daar moet een ieder aan meêdoen. Daar moeten allen zonder onderscheid zich voor inspannen. Feitelijk moet daar al onzes levens kracht toe worden aan-

gewend. En zonder overdrijving kan en moet dan ook gezegd worden, dat *alle* menschelijke levensuiting, in deze voorloopige bedeeling, dan alleen voldoet, zoo ze op dat stuiten en temperen van zonde en ellende gericht wordt. Wie bij zijn arbeid door die gedachte geleid en bezield wordt, heeft den adel onzer roeping verstaan; wie zich dit doelwit nog niet koos, mist noch de eenheid in zijn streven. Reeds in de middeleeuwen is het uitgesproken: De zonde verderft *de ziel*, en daartegen strijdt de kerk in het heilgeheim; de zonde verduistert ons *verstand*, en daartegen strijdt de wetenschap; de zonde verwoest ons *lichaam*, en daartegen strijdt de geneeskunde. De zonde, zoo zou men er kunnen bijvoegen, legt vloek op *de natuur*, en daartegen strijdt alle natuurbeheersching; en zoo ook de zonde ontreddert de *samenleving*, en daartegen strijdt de studie van wet en recht. Dit nu is nog enkel met het oog op het universitaire leven gezegd. Het wijst op den strijd die elk der vijf faculteiten tegen de zonde en de ellende onderneemt en doorzet. En in zooverre blijkt duidelijk, waarom de geloovige de wetenschap niet mag schuwen, maar tot de instandhouding van universitair leven moet medewerken. Immers juist de universiteit is één der machtigste middelen, om zonde en ellende te keer te gaan, en de strekking der „gemeene gratie" door het opsporen van de rechte middelen te bevorderen.

Maar natuurlijk reikt het gezegde nog veel verder. Bestrijding van zonde en ellende door de middelen der gemeene gratie is alle voeding en opvoeding, alle kleeding en dekking, alle bevordering van gezondheid en goede woning, al wat warmte aanbrengt in de koude en licht in de duisternis, al wat gemeenschap en verkeer onder menschen bevordert, en de volkeren verbroedert. Landbouw, nijverheid, scheepvaart en handel, alle bedrijf en ambacht, alle nering en omzet, al wat het leven glans bijzet, het verfraait, op hooger toon brengt en veradelt; kortom bij al wat zich door menschenhoofd laat uitdenken, en door menschenhand tot stand wordt gebracht, geldt het altoos het gebruik van middelen, die de „gemeene gratie" ter onzer beschikking stelt, en moet altijd de aandrift ontleend zijn aan het pogen om zonde en ellende te keer te gaan. Het is zoo, die middelen kunnen ook in dienst der zonde worden gesteld, als men ellende en zonde afscheidt, en de *zonde* voor niets rekent, indien men maar aan de *ellende* ontkomen kan. Ook is het volkomen waar, dat niet weinigen geen andere ellende te keer gaan, dan die waarvan ze zelven het slachtoffer zijn, en zich niet ontzien daardoor vaak anderer ellende te verzwaren. Ook hier stuiten we op misbruik, eenzijdigheid en zelfzucht, en tot den wezenlijken adel des levens komt ge dan eerst, als ge om Gods wil en uit liefde tot den naaste den strijd voor uw deel tegen *alle* zonde en *aller* ellende aanbindt. Maar ook zoo toch blijft het als regel gelden, dat de aandrift voor schier alle menschelijke bezigheid geboren wordt uit den drang om zonde

of ellende te bestrijden; als ook dat schier alle menschelijke levensuiting bestaat in het aanwenden van middelen, die de „gemeene gratie" ons aanwijst en in onze macht stelt.

Intusschen valle op dit „aanwijzen" en „in onze macht stellen" dan ook de volle nadruk. Van God gaat de „gemeene gratie" uit, en van God zijn al de middelen, die wij menschen hebben aan te wenden, om de zonde, en haar gevolgen in vloek en ellende, te bestrijden; maar daarom is het dan ook God, die ons deze middelen doet *vinden* en ons *leert* hoe we ze gebruiken zullen. En juist dat laatste wordt vergeten. De uitvinder van het electrisch licht en de electrische beweegkracht wordt verheerlijkt, maar God, die het Eddison deed *vinden*, wordt voorbijgegaan. Dit nu verbreekt den samenhang tusschen ons hooger en ons lager leven, en daarom legt de Schrift er zoo telkens nadruk op, dat het beginsel van alle wetenschap, d. i. het uitgangspunt voor al ons weten en kunnen ligt in de erkentenis van God als de Bron der gemeene gratie, of, gelijk het kortweg heet, „in de vreeze des Heeren". En zoo ook zegt de Spreukendichter: „Die den Heere zoeken, verstaan alles". Iets wat natuurlijk niet zeggen wil, dat een vroom man zich niet op studie behoeft toe te leggen; maar juist omgekeerd beduidt, dat wie van God uitgaat de beste kansen heeft, om met zijn studie te slagen. Goed gebeden is het halve werk. En zoo ge nu eens niet de personen, maar de volken en natiën met elkanderen vergelijkt, vindt ge dan niet metterdaad, dat de Christennatiën, d. z. die volken waartoe de kennisse des Evangelies doordrong, en waar God gezocht werd, allengs alles leerden verstaan, en dat daarentegen de Heidensche natiën, d. z. die volken die den Heere niet zochten, verzonken zijn in onmacht en onwetendheid? Japan moge ons nu nabootsen, maar al wat het nabootst, is *gevonden* en *verstaan*, niet onder de Heidenen, maar onder die Christenvolken, waar de Heere gediend werd. Zelfs kan men hierin nog verder gaan, en staande houden, dat de vindingrijkheid en de maat van menschelijke wetenschap en kennis het sterkst ontwikkeld is onder die volken, die, dank zij de Reformatie, den Heere nader en beter zochten, dan dit in de zuidelijke landen van Europa en Amerika plaats greep. Het is daarom zoo wezenlijk onvroom, zich vijandig tegen wetenschap en de kennis te stellen. We spreken nu niet van valsche bespiegelingen of van ongeloofstheorieën, we bepalen ons uitsluitend tot hetgeen onze menschelijke wetenschap verrijkt, of onze menschelijke kennis uitbreidt, en daardoor onze macht tegenover de natuur verhoogt; en dan zeggen we dat al *deze* kennis en *deze* wetenschap niet anders is dan een ontdekken, en het geheim leeren kennen van *middelen der gemeene gratie*, die God voor ons besteld en bestemd heeft.

Alles hangt hier maar af van het rechte inzicht in de wijze, waarop het God beliefd, die aanwijzing en dat ten dienste stellen van de middelen der gemeene gratie te doen plaats hebben. Tweeërlei wijs nu is hier denkbaar: ik kan een kind een som voorleggen met de uitkomst er bij, of ook ik kan het enkel de som opgeven, zoodat het zelf de uitkomst moet zoeken. Het eerste deed God met Noach, toen Noach de arke moest bouwen; het tweede greep plaats, toen de scheepsbouwkunst allengs de regelen zocht en vond, waarnaar een zeewaardig schip te bouwen viel. Of om het in het algemeen te nemen, alle middel der gemeene gratie en het gebruik er van, kon ons óf rechtstreeks en terstond door God worden geopenbaard, ófte wel God kon er ons zelf naar doen zoeken, tot wij het vonden. Beide liet zich denken. In het Paradijs vond Adam alle ding gereed, en ook in het rijk der heerlijkheid zal alle ding ons gereed worden voortgezet. Dit ligt duidelijk uitgesproken in het voltooide Jeruzalem, dat niet wij zullen bouwen, maar dat geheel gereed „uit den hemel zal nederdalen", en gelijke strekking heeft de voorstelling van het Bruiloftsmaal, waar alle ding *gereed zal zijn*. Ja, zelfs in den toestand onzer ellende ontbreken de voorbeelden niet van zulk een rechtstreeksche aanbieding der middelen. In de woestijn heeft Israël veertig jaren als uit de hand Gods geleefd. God zond Israël het manna. God hield in hun kleed de verwering tegen. God wees hun de bron aan waaruit ze drinken zouden. Werd niet ook Elia, zonder arbeid zijnerzijds, door de raven gevoed? Zelfs is dit in de planten- en dierenwereld de gewone bestaanswijs. „Aanziet de leliën des velds hoe ze bloeien. Zij arbeiden niet en spinnen niet, en toch was zelfs Salomo in al zijn heerlijkheid niet zoo prachtig gekleed als één van deze". Godes *is* die macht, en waar het Hem goed dunkt, gebruikt Hij die macht. Ook *zonder* voedsel hield God zijn Knecht in de wildernis bij het leven, een lange reeks van dagen.

Edoch, en dit is het, waarop het hier aankomt, na den val is de regel van het Paradijs door God teruggenomen, en daarvoor in de plaats deze andere regel gesteld: „Gij zult uw brood hebben en het eten, *maar alleen in het zweet uws aanschijns*. In het Paradijs was *alles*, op de gevloekte aarde was *niets* gereed. In het leven onzer ellende, moest ter afwering van dood en jammer *alles* door den mensch zelven, onder gestadige inspanning, met moeite, door zinnen en peinzen en door arbeid gevonden, uitgevonden en in het werk gesteld worden. In dit verband wezen we reeds vroeger op Jesaja 28. Daar is sprake van den landbouw, en ook voor dien landbouw moest allerlei uitgevonden worden. De wijze van bewerking van den grond, de keuze van het zaad, de bewatering, het wieden, de tijd van oogsten, de wijze van het dorschen, en zooveel meer. Heeft nu de land-

bouwer dit zelf gevonden, of heeft God het hem geleerd? En dan moet het antwoord luiden: Zelf gevonden, maar doordat zijn God hem onderrichtte. Het staat er zoo duidelijk: *Zijn God onderricht hem van de wijze, Hij leert hem.* Maar hoe? Kreeg de eerste landbouwer een handboek mee? Zond God hem een engel om hem alles voor te doen? Gaf God hem een mondelinge openbaring? Niets van dit alles. God gaf hem den grond, een hoofd om te denken, en een hand om te werken, en voorts *honger*. Door dien honger prikkelde God hem. In zijn gedachte leerde God hem nadenken. En zoo *moest* hij probeeren. Eerst zoo, en toen het niet lukte, weer anders, tot eindelijk de één dit, en de ander dat vond, en de uitkomst er het zegel op drukte. En toen deed de één het den ander na, en ging het van vader op kind over, en zoo is de landbouw machtig geworden, en op die wijs heeft God ons de wijze om het land te bebouwen, in een reeks van jaren, ja, van eeuwen, allengs geleerd.

Het is daarom zoo door en door verkeerd, als men zich gaat inbeelden, dat voor zulk een vak thans niet meer te leeren valt. Gods onderricht gaat rusteloos door, en door alle eeuwen heen ontdekt Hij ons nieuwe krachten, en nieuwe middelen, en nieuwe wijzen van doen, ook bij den landbouw. Alles hangt saam, alle scheikundige elementen in bodem en lucht. Dien saamhang leert men eerst slechts in den grond kennen. Maar allengs verfijnt die kennis zich. Alle nieuw verworven kennis heeft dan weer haar toepassing op den landbouw en op de bereiding der landbouwproducten, om den bodem meer te doen uitleveren, om den arbeid te vereenvoudigen, om de producten beter te kunnen bereiden; en in dit alles werkt aldoor de „gemeene gratie" Gods, die onze macht over de natuur verhoogt, ons milder en beter oogst schenkt, en ons de vruchten der aarde in edeler vormen genieten doet. En al is het nu alleszins waar, dat soms verwaten waanwijsheid met voorslagen aankomt, die geen stand houden, toch staat het evenzeer vast, dat tegen God ingaat, wie meerder kennis en beter inzicht tegenhoudt. Door allerlei probeersel heeft God ons geleerd al wat we nu reeds weten, en door allerlei probeersel moet nog steeds onze kennis verrijkt worden. Wie dit niet wil, ontvangt zijn straf vanzelf daarin, dat een ander hem overvleugelt en voorbijschiet. En als onder heel een volk deze verkeerde geest post vat, is het eenvoudige gevolg, dat de landbouwers van een ander volk ons den loef afsteken. In de 16[de] eeuw waren de Nederlandsche landbouwers de leermeesters van Europa. Wij waren het verst, en daardoor bedongen onze producten de hoogste prijzen. En als weer iets van den geest der vaderen onder ons mag wakker worden, moet zich dit ook hierin betoonen, dat we ons steeds meer, en beter, en verder door onzen God onderrichten laten, niet alleen in den Heidelberger Catechismus, maar ook in den Catechismus van den Landbouw, in den Catechismus van de Nijverheid, en in den

Catechismus van den Handel. Dit toch spreekt vanzelf: Al wat naar aanleiding van Jesaja 28 over den landbouw werd gezegd, is precies evenzoo van toepassing op alle overig menschelijk bedrijf.

Dat het nu metterdaad God is, die ons van alle deze dingen onderricht, en dat de mensch zelf niets van dit alles uit zichzelven heeft, is voor wie even doordenkt, terstond duidelijk. Immers het geldt hier het vinden en aanwenden van krachten, die een mensch niet uit zijn verbeelding kan halen of verzinnen, ***maar die in de natuur aanwezig moeten zijn***. Wat in de natuur niet aanwezig is, niet inzit, en niet werkt, mag in de afgetrokken voorstelling gedacht worden, maar leidt nooit tot eenig resultaat, en geeft geen uitkomst. Werking, kracht en uitkomst, blijvend resultaat en werkelijke winste is er dan alleen, zoo wij iets ontdekten, dat in de natuur als kracht of verhouding inzit, en nu door ons kan worden aangewend en toegepast. De mensch kan het niet in de natuur ***inbrengen***, maar er alleen ***uithalen***, en wie het in de natuur aanwezig doet zijn, is niet de mensch, maar is God, die de natuur schiep. Ook brengt God die dingen niet pas in de natuur in, ***als*** wij ze vinden, maar Hij besloot ze in die natuur van meet af. Dan tobben wij menschen eeuwenlang met uiterst gebrekkige hulpmiddelen, onderwijl al wat we voor de volmaking van het bedrijf noodig hadden, als het ware voor onzen voet lag. Maar wij zien het niet, wij zijn er blind voor. Niet slechts één mensch, maar alle menschen. En als we dan eeuwenlang in onze blindheid hebben voortgestrompeld, dan doet God opeens aan één man er zijn oog op vallen. Die ziet het, die grijpt het, die spreekt het uit. En dan hooren en weten allen het. En dat noemt men een ontdekking of uitvinding, waarbij dan God, die in zijn genade er ons meê verrijkt heeft, bijna altoos wordt vergeten, of erger nog, wordt verloochend. Dan toch gaat die wetenschap pochen op haar vondsten, en stelt zich aan, als ware ***zij*** de machtige die het gedaan had, daar zij toch met al haar vondsten, niets ***kon*** scheppen of ***kon*** voortbrengen, en alleen werken kon met krachten, die zij als door God geschapen ***vond***.

Maar evenmin mag het voorgesteld, alsof men hier met de vrucht der particuliere genade te doen had. Al wat onze kennis van de natuur verrijkt, is bestemd voor den mensch als mensch, voor ***alle*** menschen, voor het menschelijk leven ***in zijn geheel***. Vroom of niet vroom maakt hier geen onderscheid. Zelfs heeft God het zoo beschikt, dat de zonde alle deze onderrichtingen die Hij in zijn genade aan den mensch gaf, in haar voordeel misbruiken kan. Scheikunde leert ons ook vervalsching van voedingsmiddelen; de dief en oplichter maakt evengoed voor zijn booze plannen gebruik van de telegraaf als gij; technische kunst levert ook aan den

moordenaar een verfijnd wapen, dat te doodelijker treft. Zoo blijft alle deze kennis een gemeen goed der menschheid, zooals ze is, goed en kwaad. Het is en blijft „*gemeene* gratie", en in den dag des oordeels zal de mensch, en zal de menschheid ook daarvoor verantwoordelijk staan, of ze deze schatten der „gemeene gratie" ter wering van ellende *ge*bruikt, of ter verergering van ellende *mis*bruikt heeft. God geeft ons alle deze onderrichting ten zegen, aan ons de schuld zoo we zelfs het medicijn in een gif verkeeren, en onze ellende verscherpen. Maar wat ook onze keuze zij, God wijzigt daarnaar zijn ordinantie niet. Die ordinantie is en blijft, dat alle deze schatten der „gemeene gratie" *gemeen* goed zullen zijn. Ze zijn geen privaat bezit van de vromen, geen bijzondere weide voor wie tot de schaapskooi Christi behooren. De gemeene gratie en al haar schatten strekken zich juist zóóver uit, als ons menschelijk geslacht strekt. En om ons dit te beter te doen verstaan, en alle misverstand hier uit te sluiten, is het zelfs lang niet zeldzaam, dat God voor zulke uitvindingen het oog ontdekt, niet van één zijner knechten, maar van een *ongeloovige*, die Hem verwerpt. De kinderen der wereld zijn in hun geslacht vaak rijker met vindingsgave bedeeld dan de kinderen des lichts. Ja zelfs is het volstrekt niets ongewoons, dat juist de kinderen der wereld van zulke uitvindingen en ontdekkingen het eerst en best partij trekken, en dat de discipelen des Heeren eerst zeer laat achteraankomen, om van hetzelfde genot profijt te hebben. In menige gelagzaal zat men reeds bij electrisch licht en gelijkmatige stoomverwarming, terwijl in tal van kerken nog bittere koude werd geleden en bij een wat late namiddagbeurt schemer het gebouw overtoog. Bijna nooit dat de kerk in zulke dingen voorgaat, althans in Europa niet. Het is of de onderrichting Gods op natuurkundig gebied voor haar niet bestaat. En dit nu is uitsluitend een gevolg van het te eenzijdig staren op de particuliere genade, en een feitelijk voortleven, alsof daarnaast en daarachter geen „gemeene gratie" Gods in deze wereld bestond.

Nog een tweede opmerking, ten bewijze dat het God is, die ons van *deze* dingen onderricht, en naar wiens stem we dus te luisteren hebben, zij hier aan toegevoegd. Ze is deze, dat er samenhang, voortgang en opklimming in dat onderricht is. Menschen in verschillende landen, die niets van elkaâr afwisten, en menschen uit verschillende eeuwen, die elkaâr nooit spraken, ontdekten elk op hun beurt onderscheidene dingen, en toch bleken deze onderscheiden dingen van achter in verband te staan, en in geregelde orde op te klimmen, en ons verder te brengen. De zonde sloeg ons uiteen, en daardoor kwam het dat eeuwen lang schier elke gemeenschap tusschen volk en volk was afgebroken. Denk maar eens in, wat tijd en moeite het zelfs nog in de dagen der Reformatie kostte, om een brief

van hier naar Weenen te krijgen, en aan wat lijfsgevaar zich blootstelde, wie van Amsterdam naar Geneve toog. De briefwisseling dier dagen geeft er staal na staal van. Toch is gemeenschap tusschen de volken altoos stuiting en tempering van een der gevolgen van de zonde. En zie nu, hoe in geleidelijke op-elkander-volging die gemeenschap allengs gemakkelijker gemaakt en versneld is. Thans reist men reeds heel de wereld om in evenveel dagen als men nog voor drie eeuwen noodig had, om in ons ééne kleine werelddeel van het Westen naar het Oosten te trekken. En als men teruggaat tot in de dagen der Volksverhuizing, dan waren het toen weken, wat in de 16de eeuw reeds dagen waren. Eén machtige postverbinding brengt het menschelijk woord thans voor bijna geen geld naar alle einden der aarde. En als het noodig is, en ge geld hebt om het telegraafnet der wereld te gebruiken, gaat uw woord in enkele uren heel de wereld om, en hebt ge antwoord terug. Nu lag dit alles natuurlijk reeds van de dagen van Adam en Noach af in de natuur in. Geen enkele kracht is er bijgekomen. Het zijn al van meet af bestaande krachten waarmede dit alles gewerkt werd en wordt, en het is in geleidelijke opvolging dat ons geslacht van het ééne op het andere gekomen is, en de ééne kracht voor, de andere na ontdekt heeft. Ge moet dus van tweeën één erkennen, óf dat dit alles vrucht van het toeval is, d. w. z. ge moet het *onverklaard* laten (want het toeval is zinneloos en redeloos); óf ge moet wel erkennen: dat God dit alles alzoo van meet af voor ons besteld en bestemd had, en het ons te zijner tijd heeft *doen vinden en ontdekken*. Maar dan ligt er ook ondank en onvroomheid in, niet alleen waar de man van wetenschap vergeet Gode van dit alles de eere te geven, maar evenzoo als gij, als kind van God, datgene wat God ons vinden deed en toonde, niet gretig aangrijpt, aanwendt en gebruikt. God toont het en ontdekt het ons, om ons leven gelukkiger te maken, en wat dan te zeggen van hen, die heuschelijk nog wanen vroom te zijn, indien ze deze goede dingen onzes Gods liggen laten, en alzoo door feiten toonen, dat ze er niet van gediend zijn? Een vergrijp daarom te ernstiger, omdat de historie leert, hoe de vromen altoos eindigen, met ze toch te aanvaarden, maar dan niet als gave onzes Gods, maar als ons opgedrongen door gewoonte, mode of gang van zaken. Dan niet als vrucht van *gemeene gratie*, maar dan als uitwerksel van *gemeen gebruik*.

LXIX.

Voorzorgsmaatregelen.

Zij riepen en zeiden: Man Gods, de dood is in den pot! En zij konden het niet eten. Maar hij zeide: Brengt dan meel. En hij wierp het in den pot; en hij zeide: Schept voor het volk op, dat zij eten. Toen was er niets kwaads in den pot. 2 Kon. 4 : 40*b* en 41.

De vraag, of het ons menschen geoorloofd is, tegen lijden, ellende en jammer, die ons overkomen, den strijd aan te binden, en daartoe alle ons ten dienste staande middelen aan te wenden, vond alzoo haar volledige oplossing. We *mogen* zulks niet alleen, maar we *moeten* het. Wie het nalaat, schiet te kort in plichtsbetrachting, en zijn nalaten wordt hem tot zonde. Als ons krankheid overkomt, is en blijft niet-bestrijding van die krankheid zelfs zonde tegen het zesde gebod. Er schuilt dan ook niets vermetels in onze taal, indien we bij het uitbreken van een epidemie onder menschen of beesten of planten, spreken van maatregelen tegen al zulk kwaad te nemen, of zelfs van maatregelen ter stuiting en uitroeiing van zulk een volksramp. Veeleer zou het kiezen van slapper uitdrukking tot breking van veerkracht kunnen leiden. Niettegenstaande al zulk kwaad *door God* over ons gehengd wordt, en gehengd als oordeel en straf, is het toch *dezelfde God*, die èn zelf zulk kwaad des lijdens bestrijdt, èn wil dat wij met de middelen der „gemeene gratie" gewapend, desgelijks zullen doen.

Velen intusschen overtuigt dit nog *niet* ten aanzien van de geoorloofdheid, om ook *voorzorgsmaatregelen* te nemen ter *voorkoming* van een kwaad, dat anders ons dreigt te overkomen. Het bezwaar dat hiertegen geopperd wordt is, dat de mensch, door zulke voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van een ziekte of een ander kwaad, zich aanstelt als wilde hij God Almachtig het recht betwisten en de macht ontzeggen, om zulk een kwaad over ons te brengen. Vroeger heerschte telkens pestilentie. Thans worden er met name in de Levant, en voorts door quarantaine op wat uit Azië komt, maatregelen genomen, die er, God zij dank, reeds sinds jaren in deden slagen, om Europa voor een nieuwe bezoeking der pest te vrijwaren. Doch juist dit, zoo zegt men, is als mensch tegen God gaan staan. Geen pestilentie kan ons overkomen dan onder Gods bestel. Haar inbreken in Europa door maatregelen onzerzijds tegen te houden, is alzoo de almacht Gods willen beperken. Het is feitelijk zeggen: Ook bijaldien God nogmaals de pest over Europa zou willen brengen, zullen wij onze maatregelen aldus nemen, dat het toch niet gebeurt. Zulk een stemming des gemoeds nu, en zulk een taal

die uit het gemoed opkomt, acht men hoonend voor Gods majesteit, en veroordeelt deswege het standpunt, waarop men verleid wordt tot het aannemen van zulk een houding.

Hiertegen nu zij opgemerkt, dat reeds de enkele gedachte, alsof wij door menschelijke maatregelen de almacht Gods *konden* stuiten, waar ze ook insloop, steeds onvoorwaardelijk te veroordeelen was; en dat elk staatsman of medisch deskundige, die bij het nemen van zijn maatregelen door zulk een gedachte, zij het ook maar voor een deel geïnspireerd wordt, zeer stelliglijk zijn God hoont en daarin zwaarlijk zondigt. Maar heel iets anders is het, die zondige gemoedsstemming, én het nemen zelf van voorzorgsmaatregelen, te veroordeelen. Als de Farizeër en de tollenaar beiden naar den tempel gaan, en beiden in dien tempel bidden, is daarom de gemoedsstemming die hen tot dezen stap uitdrijft nog volstrekt niet gelijk. Al geven we dus volkomen toe, dat er mannen zijn kunnen, zoowel in het gouvernement als in de geneeskundige raden, die in zekere verwatenheid denken: „Wij zullen aan al dat geroep, alsof God iets over zulke pestilenties te zeggen had, eens voorgoed een einde maken, en daarom de pest de wereld uithelpen," van den anderen kant dient evenzeer erkend, dat zulk een vermetele zin bij het nemen van deze maatregelen volstrekt niet de éénig denkbare is. — Er bestaat tusschen den aard en de werking van zulke maatregelen eenerzijds, en anderzijds de gemoedsstemming waarmeê ze uitgevoerd worden, volstrekt geen noodzakelijk verband. Het is integendeel zeer wel denkbaar, dat de man die zulke maatregelen nam, of zelfs aan anderen voorschreef, ganschelijk niet aan God gedacht hebbe, en alleen practisch en zakelijk te werk ging. Het gevaar dreigde. Hij had er van gehoord, dat in andere landen vaak deze en die maatregelen er tegen genomen waren. Hij liet onderzoeken, *hoe* die maatregelen moesten worden aangelegd. Voerde ze toen in eigen land in. En de uitkomst toonde, dat het kwaad voorbij dreef. Nu is zeker ook die gemoedsstemming de ware niet. Welke gewichtige zaak ook buiten God om te ondernemen, is altoos af te keuren; maar al pleiten we deswege zulk een niet van ongeloof vrij, toch dient erkend, dat bij zulk een van opzettelijke vermetelheid of van een voorbedachtelijk hoonen van Gods majesteit geen sprake valt. De man die zoo handelde, handelde voor zooveel zijn eigen bewustzijn aangaat, eenvoudig buiten God om. — Maar ook een derde is denkbaar. Het kan ook zijn, dat hij die tot het nemen van zulke maatregelen overgaat, wel terdege in deze zaak het licht en de wijsheid, de hulpe en de leiding van zijn God afsmeekt, en dat hij ten slotte tot het nemen van zijn maatregelen overgaat, in het volle geloof, dat zijn God ze hem aanwijst, en dat het zijn God is, die het hem ten plicht stelt, om aldus een kwaad van zijn land af te weren. Die zoo bad, zal dan ook, bij welslagen van zijn pogen, zijn God danken. En liep dit alzoo, dan zou er bij zulk een

man niet alleen van geen hoonen van zijn God, maar evenmin van ongeloovig voorbij gaan van zijn God sprake kunnen zijn, maar ware veeleer zijn vroomheid te roemen.

Intusschen, welke ook die gemoedsstemming zij, in elk geval werken de maatregelen van quarantaine en afsluiting geheel afgescheiden van wat de man, die zulke maatregelen verordent, er bij denkt of bij gevoelt. Als drie verschillende staatslieden in drie verschillende landen geheel gelijke maatregelen nemen ter voorkoming van het indringen van de pest in Europa, maar de één doet het in arren moede tegen God in, de tweede geheel buiten God om, en de derde na steun in het gebed te hebben gezocht, dan zijn en blijven toch die maatregelen zelve van deze drieërlei uiteenloopende stemming des gemoeds geheel onafhankelijk. En dit *moet* wel zoo zijn, juist omdat het *niet* de mensch is, die aan zulke maatregelen hun uitwerking toebrengt, maar alleen God. Als God den aard van de pest alzoo verordend had, dat haar gif in de lucht indrong, en met den wind van land naar land overwoei, zou elke quarantaine maatregel volstrekt doelloos worden. Over alle afsluiting heen zou het gif toch doorbreken. Het slagen van zulk een afsluitingsmaatregel is alzoo uitsluitend daaraan te danken, dat de gifstof der pestilentie alleen door aanraking van voorwerp op voorwerp overgaat. Hierdoor, en hierdoor alleen, heeft niet de mensch, maar God zelf het mogelijk gemaakt, om het voortdringen van de pest te voorkomen. Dat we tegenover de influenza, die haar slachtoffers evenzeer bij duizenden telt, nog zoo veelszins machteloos staan, is alleen daaruit te verklaren, dat bij deze ziekte de aard van het gif een ander karakter draagt. Maar waar het gif van voorwerp op voorwerp door aanraking, door contact overgaat, is het God zelf, die ons oproept om hierop te letten, en hiervan partij te trekken, ten einde door mijding van aanraking het gevaar van besmetting te bezweren. De ordinantiën door God zelf aan Israël ter bestrijding en voorkoming van de melaatschheid opgelegd, stellen dit buiten twijfel. De melaatschheid draagt in veel opzichten een gelijk karakter als de pest, en behoort met haar tot die ontzettende plagen, die onder allerlei namen, tot zelfs van „de zwarte dood", soms geheele dorpen en steden hebben uitgemoord, en als een schrikkelijke verwoesting over geheele landen zijn gevallen. Wie bracht nu, ook binnen Israëls grenzen, de melaatschheid? En het antwoord moet wel zijn: *God*. Hij is het die doodt en levend maakt, Hij alleen. En ook kan niet ontkend, dat de melaatschheid een lijden en straf van oordeel was. Uitdrukkelijk toch was Israël aangezegd, dat, bij verlating van Gods verbond, ook Israël bezocht zou worden door de pestilentiën van andere volken. Maar vraagt ge nu, wie het van den anderen kant is, die de melaatschheid in Israël

bestrijdt, er de gestrengste maatregelen tegen verordent, en al wat denkbaar is voorschrijft om de melaatschheid te voorkomen, dan luidt ook hier het antwoord: *Dezelfde God.* Het is God die de melaatschheid zendt, en het is dezelfde God die maatregelen verordent, om te maken dat ze niet komt. Noem dit nu tegenstrijdig, hetzij zoo, indien ge maar erkent en toestemt, dat de Schrift het ons alzoo en niet anders openbaart, en dat van de Schrift af gaat al wie, hetzij in het ontstaan, hetzij in het voorkomen der melaatschheid, de Goddelijke activiteit loochent.

Evenmin kunt ge zeggen, dat de voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van het doorbreken van de melaatschheid in de Heilige Schrift een oppervlakkig karakter dragen, of slechts even en terloops worden aangeroerd. De wetten desaangaande beslaan in Leviticus geheel het 13e en 14e hoofdstuk, en dalen af tot in de kleinste bijzonderheden. Eerst worden zeer uitvoerig en breed de verschillende soorten en graden van melaatschheid onderscheiden, en de kenteekenen van elk die soorten opgegeven. Lang niet alle melaatschheid droeg hetzelfde karakter. Dit kon bij de waarneming misleiden, en daarom worden de onderscheidene verschijnselen, alsof het in een medisch handboek ware, scherp aangeduid, en wordt aldus aan elke vergissing de pas afgesneden. Ten tweede wordt aangewezen, welke macht ten deze zal optreden, en zeggenschap over den aangetaste en zijn goed zal hebben. De aangetaste is zeer zeker een ongelukkige, maar is tevens een gevaar voor heel de stad en heel het volk, en nu stelt God de mannen aan, die het recht zullen hebben, niet alleen om hem te onderzoeken, maar ook om zijn vrijheid te beperken, hem te isoleeren, en alle contact met hem af te snijden. Zelfs ontvangt de priester, die ten deze beslissen moet, de macht om den aangetaste ***zeven dagen op te sluiten*** (hfdst. 13 : 26). De aangetaste zal later niet anders dan met gescheurde kleeren mogen uitgaan. Hij zal blootshoofds moeten loopen. Hij zal een lap om zijn bovenlip moeten dragen. En hij zal, zoo dikwijls hij iemand tegenkomt, ter voorkoming van gevaar voor dien man of die vrouw, reeds uit de verte moeten roepen: Blijf op een afstand, ***ik ben onrein.*** Voorts wordt in de derde plaats zorg gedragen, dat ook het kleed, het huisraad en zelfs het huis van den aangetaste geen bron van besmetting worde. De desinfecteering moest zoo volledig mogelijk zijn, en alle kalk van de muren worden afgekrabd. En eindelijk wordt in de vierde plaats voorgeschreven op wat wijs de genezene weer rein zal kunnen verklaard worden, en wat hij zal te doen hebben, om zich te ontzondigen. Het is dus metterdaad een geheel hygienisch reglement, door God zelven voorgeschreven, om de uitbreiding van de melaatschheid in Israël te voorkomen. En al is het nu dat deze wetten alleen op de melaatschheid slaan, het spreekt toch vanzelf, dat hierin het algemeen geldend beginsel ligt uitgesproken, dat wij in onze menschelijke saamleving bedacht hebben te zijn op het

nemen van al zulke maatregelen, als waardoor het indringen of zich uitbreiden van besmettelijke ziekten te voorkomen is en af te snijden.

Zoo staan we dus voor het klare feit, dat eenerzijds de melaatschheid van God kwam, en zoo nauw met de zonde samenhing, dat zelfs een offer der ontzondiging noodig was, om weêr rein te worden; en dat nochtans diezelfde God, die de melaatschheid zond, stellige en strenge geboden geeft, om tegen die melaatschheid niet alleen in te gaan en ze bestrijden, maar zelfs om haar te *voorkomen*, waar ze nog niet uitbrak. Op grond hiervan zijn we gerechtigd tot de conclusie, dat de zondige gemoedsstemming, waarmede nu en dan zulke maatregelen ter voorkoming van lijden genomen worden, niets tot de rechtmatigheid en geoorloofdheid van zulke maatregelen toe of afdoet; dat God al het zondige van zulk een gemoedsstemming als zoodanig zal oordeelen, en dat wij dit zondige nimmer verschoonen of vergoelijken mogen; maar dat van den anderen kant de wil Gods dat wij zulke maatregelen nemen zullen, zoo klaar en duidelijk geopenbaard is, dat onthouding of tegenwerking hier moet veroordeeld worden als *ongehoorzaamheid*.

Bovendien het tegenwerken of afkeuren van zulke voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van zulk een krankheid of andere ramp, gaat uit van een geheel willekeurige en valsche onderscheiding. Men deelt dan het kwaad des lijdens in tweeërlei klasse in, en plaatst in de ééne klasse gewone, in de andere buitengewone ongelukken; acht dat meer bijzonderlijk in die tweede klasse Gods toornend oordeel zich uitspreekt; en komt, hierdoor misleid, tot de valsche slotsom, dat er geen kwaad in steekt, om voorzorgsmaatregelen te nemen tegen *gewone* ongelukken, maar wel om alzoo te doen ten opzichte van *extraordinaire* rampen als pest, cholera, pokziekte en dergelijke. De feiten bewijzen dit. Geheel dezelfde menschen toch, die zoo ernstige bedenking opperen tegen het nemen van voorzorgsmaatregelen ter bestrijding, voorkoming en afsnijding van allerlei pestilentie bij mensch, dier en plant, nemen elk op hun beurt geheel soortgelijke maatregelen ter voorkoming van gewone en meer bekende ongelukken. Geen schip van grooter afmeting steekt in zee, of er is gerekend op storm en schipbreuk, en daarom wordt stormtuig, worden reddingsboeien, wordt een reddingsboot meegenomen. In elke stad en in elk dorp heeft men een brandspuit of zelfs een geheele brandweer met ladders, haken en dergelijke. Om een wat steile trap maakt men een leuning, voor een raam met te laag kozijn, een ijzeren richel. Als het vriezen gaat, trekt men, om het kou vatten te voorkomen, een warm kleed aan. Waar de rivier zou kunnen zwellen en het land overstroomen, werpt men een dijk op, en richt een dijkwacht in, met vaste regeling voor wie te handelen heeft in de ure van

gevaar. Kortom, heel ons leven door zijn we bedacht op mogelijke ongelukken, die ons overkomen konden, en nemen we, met aller toestemming, allerlei maatregelen van voorzorg, om het kwaad te voorkomen, of, komt het, in zijn vernielende werking te stuiten.

Nu te zeggen, dat die soort meer gewone ongelukken ons *niet* van God toekomen, en dat God uitsluitend zijn toorn openbaart in buitengewone rampen, zooals wanneer de bliksem bij u inslaat, een epidemie de plaats uwer woning aantast, of een aardbeving den bodem onder u schokken doet, ware al te goddeloos. Het in dien zin buitengewone is niet het een duizendste van wat in ons menschelijk leven voorvalt, en waartoe anders leidt deze voorstelling derhalve, dan om bijna heel ons leven buiten God en God buiten ons leven te plaatsen, en slechts nu en dan bij extra-verrassende en onverwachte ongelukken zijn almachtig ingrijpen te huldigen? Wie die de Gereformeerde belijdenis in haar eersten grond verstaat, zou met zulk een averechtsche deeling van het leven ooit vrede kunnen nemen? God Almachtig in *alle* ding te kennen en in *alle* voorval des levens het bestel zijner majesteit te eeren, is juist de zenuw onzer kracht. Ge *moogt* niet zeggen: Als het land overstroomd wordt, doet dit de sterke regen, maar als de bliksem inslaat, doet God het. In regen en bliksem *beide* is zijn één zelfde majesteit, en het heeft daarom geen zin te zeggen: Tegen den vloed een dijk opwerpen mag, maar tegen den bliksem een metaalstang op het huis plaatsen mag niet. Beide mogen, of het mag geen van beide. Maar het ééne te eischen en het andere af te keuren is niets dan dubbelhartigheid en tweeslachtigheid. Men blijft aan den schijn hangen en denkt over het samenstel van Gods werken niet tot in den grond door. Overstrooming is een vernieling, die van God komt, doordien God het ééne land lager gelegd heeft dan het andere, en zijn overvloedigen regen deed nederdalen, en den daardoor gezwollen stroom eerst vastvriezen, en toen plotseling ontdooien deed. Dat alles deed God. De lage ligging van het land, de sterke plasregen, eerst vorst en toen dooi, het komt alles van Hem, en als er nu onzerzijds niets gedaan en geen voorzorgsmaatregelen genomen worden, dan komt de overstrooming zeker, en wordt een verwoesting onder menschen en vee aangericht, waarbij vergeleken de schade van het inslaan van den bliksem eenvoudig niets is. Daartegen nu wordt de dijk aangelegd, en alzoo de pas aan het water, dat God zendt, afgesneden om uw akkers te verwoesten. En dit nu mag niet alleen, maar het moet zelfs. Wie het naliet, zou in plichtsvervulling te kort schieten. En zoo nu zeggen we ook: Als God zijn electriciteit in zijn wolken ophoopt, en het gevaar ontstaat, dat hierdoor de bliksem insla, en het leven van een gezin of ook den welstand van het goed in gevaar brenge, dan *moogt* ge niet alleen, maar dan *moet* ge elk dienstdoend middel aanwenden, waardoor dit gevaar afgewend of althans geminderd kan worden. Immers het

is dan God zelf, die in zijn natuur dit middel ter afleiding van den bliksem had opgenomen; het is dan God zelf, die 's menschen oog verlicht heeft, om ten slotte deze verborgen kracht te ontdekken, en dit middel uit te vinden. En als een gevaarlijke bliksemstraal zijwaarts langs de metalen stang afglijdt en in den grond gesmoord wordt, dan is het God, die den bliksem daarlangs leidt, en God die de geweldige vuurvonk in de aarde dooft. Dat doet de mensch niet, en dat doet Satan niet, maar dat doet God; en wie wel Gods majesteit eert in den bliksem die uitschiet, maar niet de majesteit bewondert, waarmeê Hij den uitgeschoten bliksem op de stang trekt, aan den draad bindt, en zoo afleidt, ontneemt God zijn halve eere.

De daartegenoverstaande gevoelens zijn nawerkingen in ons midden van den ouden dooperschen zuurdeesem, die op elk punt het leven in tweeën deelde, en wel het ééne stuk voor God opeischte, maar het andere aan de wereld liet, en het is een bepaald verzaken van het beginsel onzer belijdenis, indien de kerk, zoo in catechisatie als predikatie, niet gedurig weêr het alomvattende en aldoordringende van het Godsbestuur in het licht stelt, en daardoor al zulke averechtsche voorstellingen van het Gereformeerde erf bant. Zelfs aan de meening dat God den bliksem *rechtstreeks* zou werken, en de overstrooming alleen *middellijk*, mag geen oogenblik voet worden gegeven. We moeten niet achterlijk in onze kennisse van de natuur blijven, maar op de hoogte zijn, en dan staat het vast, dat God zich, zoowel wanneer Hij den plasregen doet nederdalen, als wanneer Hij den bliksem doet uitschieten, zich altoos bedient van de elementen, die Hij zelf te werk stelde, toen Hij onze aarde met een dampkring als met een gordel omsloot. En waar uit dien hoofde elke onderscheiding tusschen het ééne en het ander soort rampen hier onhoudbaar blijkt, daar pleiten we voor het nemen van voorzorgsmaatregelen tegen *alle* rampen zonder onderscheid, niet ten koste der vroomheid, maar juist om door de koninklijke poorte der volle, God in alles verheerlijkende vroomheid in te gaan. Van God *alle* rampen die dreigen of komen; en zoo ook nooit anders dan van God *alle* middelen, die in de natuur verborgen zijn, en waardoor rampen kunnen worden voorkomen; alsmede van God alleen alle *bekend worden* van deze middelen, doordien Hij er het oog des menschen voor opent. De helft van het leven mag niet langer aan Gods eere onttrokken blijven. Ge moogt het niet voorstellen, alsof de wetenschap iets uit zichzelve kon, en alsof de wetenschap op die manier in den bliksemafleider een wapen had gesmeed om God te tarten, ja, alsof het haar nu waarlijk gelukte, om Gods bliksem machteloos te maken. De wetenschap heeft geen macht hoegenaamd, en er is nooit in de natuur eenige macht die God niet werkt. En als nu de wetenschap zich dol aanstelt en pocht op een macht die ze niet heeft, en Gods macht voor de hare uitgeeft, daar voegt het

Gods kinderen niet, door onvroom en onverstandig verzet dien waan te stijven, maar dan is het onze plicht en dure roeping, die redmiddelen in al hun volheid aan te grijpen, ze in al hun verlossende en ellende stuitende werking te doen uitkomen, en blijken ze op de proef doeltreffend, den lof des Heeren groot te maken, die in zijn „gemeene gratie" zoo wondere middelen uitdacht en ons ten dienste stelde.

LXX.

Het lijden solidair.

> Of die achttien, op welke de toren van Siloam viel, en doodde ze; meent gij, dat deze schuldenaars zijn geweest, boven alle menschen die in Jeruzalem wonen?
>
> LUKAS 13 : 4.

De Christelijke *plicht*, om niet alleen het lijden dat ons overkwam te bestrijden, maar ook zoo mogelijk door voorzorgsmaatregelen, lijden dat ons zou *kunnen* overkomen, af te wenden, mag alzoo niet beperkt worden tot *gewone* gevaren, maar geldt even beslist ten opzichte van de *buitengewone* gevaren, die in pestilentie, hongersnood, het inslaan van den bliksem, en zooveel meer, dreigen kunnen. Niets van dat alles gaat buiten God om. Alle deze dingen vinden hun oorsprong in zijn bestel. Ze dragen altoos het karakter van *gevolgen* van de *zonde*, en als zoodanig dus ook van *oordeel* en *straf*. En alle maaregel, die te nemen is, om welk lijden ook, te voorkomen, werkt uitsluitend door krachten die God zelf schiep, sinds in stand hield en ons vinden deed, zoodat het zedelijk kwaad dier maatregelen *alleen* in onze *intentie* kan liggen. Zich door bedwelming voor pijn ongevoelig maken, kan noodig en plichtmatig, zijn, maar het kan ook zondig worden, indien het bedoelt ons bewustzijn te verdooven op een oogenblik, dat hooger belang juist helderheid van bewustzijn eischt. Dit laatste echter slechts ter loops hier aanstippende, maintineeren we den regel in volle uitgestrektheid: Tegen alle lijden is met bestrijding in te gaan, en lijden dat voorkomen kan worden, is af te weren door voorzorgsmaatregelen. Als er gevaar van hondsdolheid opkomt, moet ge de honden muilbanden. Als er veeziekte uitbreekt, moet ge uw vee geïsoleerd houden. Bij het in zee gaan reddingsmiddelen meênemen voor mogelijk geval van schipbreuk. En zoo ook, moet ge een stang op kasteel of toren zetten, om het inslaan van den bliksem te voorkomen. *Altoos* moeten we in het lijden,

dat er is of kan komen, onzen vijand zien, en tegen dien vijand hebben we ons altoos te wapenen.

Op dit pas is het intusschen eisch het straffend en oordeelend karakter van het lijden en van de ellende scherper te bepalen, dan dit gemeenlijk geschiedt. Maar al te vaak toch verkeert men nog in den waan, dat het deel lijdens dat op A komt, afgewogen is naar A's persoonlijke schuld, en dat deze A, zoo hij zich tegen die straf verzet, niet ongelijk is aan den arrestant die den politieagent weêrstaat, en om vrij man te blijven des noods van zich afslaat. Immers, zoo waant men dan, God, over de schuld van A gebelgd en vertoornd, wil A deswege arresteeren en tuchtigen. Gaat nu A hiertegen in, dan weêrstaat hij de mogendheid des Heeren, en zondigt nog zwaarder, dan wie tegen een agent ingaat, omdat die hem arresteeren wilde, bij pestilentie of dergelijke, God zelf is. Over deze veelszins gangbare voorstelling mag niet worden heengegleden. Niets toch randt ernstiger de eerste beginselen van godsvrucht aan, dan het ons verzetten tegen de over ons gestelde machten. Verzet tegen de politie en justitie is het afbreken van alle zekerheid en veiligheid in ons burgerleven. Zoodra politie en justitie niet langer zedelijk imponeeren, moet haar macht en geweld steeds worden uitgebreid, moet haar bewapening steeds scherper worden, en moet haar steeds grooter volmacht tegenover de burgerij worden verstrekt. Steeds hebben dan ook onze vaderen geleerd, dat verzet tegen God zelf is, in zooverre de Overheid zijn dienaresse is en in zijn naam optreedt. Zelfs om des geloofs wille moet men zich door politie en justitie vervolgen laten, voor God haar als ontrouwe dienaresse aanklagende, maar om Gods wil haar onjuiste straf dragende. Ging het nu door, dat het lijden dat God over ons brengt, met zulk een arresteeren en straffen door justitie en politie gelijk stond, dan zou uiteraard *elk* verzet tegen zulk een lijden, *elk* bestrijden van zulk een straf, *elk* tegengaan van zulk een ellende ons nog *veel* schuldiger stellen. Al is het toch juist, dat ook een gewoon politieagent *quâ* Overheid optreedt, toch voelt ieder, dat het verzet onder menschen te schuldiger wordt, naarmate de Overheid meer in eigen persoon optreedt. Verzet tegen den burgemeester in persoon onderstelt meer boosheid in het hart dan verzet tegen een agent dien hij afzond. En hoe hoog zou dan de schuld niet stijgen, waar God niet door zijn dienaresse, d. i. door zijn Overheid, maar in den eigen persoon zijner majesteit, ons in onze woning door ziekte of ongeval arresteeren kwam. Dat zou rechtstreeks *rebellie* zijn tegen de hoogste Majesteit, en daarom ook met de *hoogste* straf moeten geboet worden.

Deze voorstelling echter *is* niet juist. Als God wezenlijk bedoelt u te arresteeren, is verzet eenvoudig ondenkbaar, en kan er van verzet geen

sprake zijn. God heeft het uur van ons aller sterven bepaald, en wat creatuur zou ooit door welk verzet ook, ééne elle tot de lengte zijns levens kunnen toedoen? Jezus zelf heeft ons, zij het ook in ander verband, geheel dezelfde vraag gesteld. Als God waarlijk bedoelt u met pestilentie op het sterfbed te werpen, wat macht ter wereld zou Hem dan kunnen weêrstaan? Een agent van politie, een burgemeester zelfs, kunt ge desnoods een oogenblik met den sterken arm weêrstaan, omdat deze lieden zwakke schepselen zijn, gelijk gij zelf. Maar wie zou tegen God zich feitelijk verzetten kunnen, wie ook maar één oogenblik staan kunnen tegenover zijn Almachtigheid? Alsof ge voor dien weêrstand ooit over eenige kracht beschikken kondt, dan die God zelf u gaf en in u in stand houdt. Vergeet toch nooit het eerste onzer Geloofsartikelen: „Ik geloof in God den Vader, *den Almachtige*", en laat het u toch gezeggen, dat dit het bestaan van welke macht of kracht ook ontkent, tenzij die macht zij *uit Hem* en stand houde *door Hem*. Als God bedoelt u een slag toe te brengen of neêr te werpen, is die slag altoos zeker, beslist en volstrekt, en ligt ge voor den grond, eer zelfs de gedachte aan verzet bij u op kan komen. Zich dit anders voor te stellen is *on*geloof, is menschelijke, creatuurlijke gedachten van den Oneindige koesteren.

Maar ook afgezien hiervan, is er een geheel andere reden, waarom ge zulk een vergelijking niet *moogt* maken, en die reden is deze: De justitie op aarde tast u *persoonlijk* aan ter oorzake van een bepaald feit, en berecht dat feit zóó, dat de zaak hiermede uit is. Stel, iemand begaat een misdrijf, dat misdrijf wordt te zijnen laste bewezen, en hij krijgt drie jaar celstraf, dan is deze schuld hiermede ook afgedaan. Na zijn celstraf ondergaan te hebben, staat de eerst veroordeelde weêr als vrij burger tegenover de justitie, en de justitie moet van hem afblijven. Dat karakter echter draagt de straf des lijdens, die God ons toezendt, nooit. Al zijn oordeelen en straffen in dit leven dragen een geheel *voorloopig* karakter. Na het dragen of voorbijgaan van die voorloopige straffen staat niet één mensch vrij tegenover God. Gods beslissend oordeel komt eerst met den jongsten dag, en wijl dán zijn straffen een eeuwig karakter zullen dragen, kan er nooit een ontkomen aan zijn straffende gerechtigheid zijn. Dit opgeschorte karakter van alle straf en oordeel hier beneden, is een rechtstreeksch gevolg van de gemeene gratie. Ware geen gemeene gratie ingetreden, dan zou het oordeel en de straf in het Paradijs terstond finaal zijn ingegaan, en het Paradijs weggezonken zijn in de hel, om ons allen saam terstond en voor altoos met den eeuwigen dood te overstroomen. Dit echter is *niet* geschied. Er had opschorting plaats. Maar die opschorting heeft dan ook ten gevolge, dat noch de oordeelen Gods noch zijn straffen hier beneden een persoonlijk, afloopend, en finaal karakter dragen, maar wel het karakter moesten aannemen van voorweeën, of van profetieën van de eeuwige

weeën, die den rampzalige alsdan wachten. Meer nog, juist dit opschortend karakter bracht teweeg, dat alle lijden en ellende tevens *genade* werd, en de bestemming verkreeg, om zonde te stuiten, ons op te voeden en daardoor tevens te heiligen.

Hierdoor ontving alzoo het lijden een *dubbel karakter*. Zeer zeker spreekt er oordeel en straf in, maar ook anderzijds genade ter stuiting van zonde en ter heiliging, en alle misverstand ten deze wordt daaruit geboren, dat, als twee hierover twisten, de één *het oordeel* in het lijden voorbijziet, en de ander voor het *heiligend karakter* van het lijden het oog sluit. Bij den Christen blijft alleen het laatste, en valt het eerste weg, niet alsof ook voor hem het lijden geen straffende realiteit bedoelde, maar omdat Christus *alle* straf der zonde voor hem gedragen heeft, en hij zelf nu rechtvaardig voor God staat, „evenals had hij nooit zonde gehad en gedaan, ja als hadde hij het al volbracht, wat Christus voor hem volbracht heeft." Natuurlijk voegt onze Catechismus er bij: *voor zooverre gij zulks met een geloovig hart aanneemt*. Doch dit houdt dan toch altoos in, dat een „Christen op zijn best" geen straf meer *kan* dragen, omdat Christus het *al* voor hem droeg. Is er dus een vroom man, of een vrome vrouw, die hun lijden nog als straf verstaan en als straf ondergaan, dan toont en bewijst dit niet hun vroomheid, maar eer omgekeerd hun onvroomheid. Er blijkt dan toch uit, dat hun geloof tekortschoot, en dat ze de voldoenende kracht van het lijden en sterven van Christus op dat oogenblik niet waarlijk omhelzen en op zichzelven toepassen. Deden ze dit, dan zouden ze als „geliefde kinderen" niet anders dan *kastijding* in hun lijden kunnen zien, en zouden ze elk denkbeeld van lijden als straf voor zich persoonlijk voelen wegvallen, *ziende op Christus*. Hoe ter wereld vrome, geloovige Christenen, die zeggen in de verzoenende en voldoenende kracht van Jezus' lijden en sterven te gelooven, dan ook nog van pestilentie en ziekte spreken kunnen, als van het arresteeren van een straffend en oordeelend God, is voor wie Vraag 60 met den Heidelberger in den zin van „volkomen rechtvaardiging door het geloof" beantwoordt, kortweg een raadsel.

Natuurlijk voor zooverre ge uit uw geloof weêr uitvalt, aan uw geloof ontzinkt, uw geloof weêr glippen laat, en u dus *niet* of niet *meer* gerechtvaardigd voor God gevoelt, keert aanstonds het besef en gevoel van straf in het lijden terug. Dan raakt het uw consciëntie. Ge voelt u weêr aangeklaagd voor God staan. Uw zonden staan weêr tegen u op en getuigen tegen u. Ge voelt u buiten Christus. Ge draagt weêr uw eigen oordeel. En in zulk een gemoedsstemming, ondergaat ge uw lijden weêr als klare, rechtstreeks op u aandringende *straf*. Doch dat grijpt dan alzoo uitsluitend voor uw besef plaats, omdat ge aan uw geloof ontzonkt. En hetgeen u dan

te doen staat, is niet onder uw straf te bezwijken, maar *uw ongeloof te bestraffen*, uit uw ongeloof weer tot geloof te komen, uw half-geloof weer heel, uw slingerend geloof weer vast te maken. En doet ge dit, dan is de uitkomst, dat zóó uw geloof niet is teruggekeerd, of de bange gewaarwording van *straf* wijkt aanstonds weer, en ge gevoelt u weêr als gekastijd kind in de hand van uw kastijdenden Vader. Het lijden wordt medicijn der ziel. Uw smart wordt instrument ter heiliging. De ellende waaronder ge gebukt gaat, treedt voor u als uitvloeisel van „particuliere genade."

Het kan dan ook niet genoeg betreurd, dat bij voorkomende volksrampen de Kansel ten deze zulk twijfelachtig, zelfs al te vaak zoo gansch verkeerd geluid gaf. Gedurig hoorde men dan spreken van een ban die op de gemeente lag, en van de zonde die aan de gemeente werd thuisgezocht, en van het bange oordeel Gods dat over de zielen hing. Men had zich dan van zijn zonde te bekeeren; daarna zou God weêr genadig zijn; en op die wijs zou de straffe der pestilentie worden weggenomen. Het lag voor de hand, hoe men hieraan kwam. Lezende wat in het Oude Testament over de nationale toestanden gezegd was, en door God met zijn *uitwendig* volk Israël was verhandeld, en wel verhandeld in de tijden van zijn bijzondere openbaring, ging men ditzelfde nu toepassen op de kerk des Nieuwen Verbonds, in weerwil van de rechtvaardigmaking des geloofs, en nadat deze bijzondere bedeeling had opgehouden. Doch hoezeer zulk een prediking ook aangreep en in zulke tijden wel gewild was, toch hield ze geen steek. Treedt men in zulke dagen voor een *ongeloovige* schare op, gelijk Jona te Ninevé d. i. voor lieden die *buiten* het geloof in Christus staan, of voor een gemengden hoop uit het volk, dan is dit alles volkomen juist. Maar men feilde, indien men dit alles ook toepaste op de gemeente der heiligen die in Christus Jezus zijn. Een schare van verlosten is in Christus vrij van straf en uit het oordeel weggenomen. En ook bij algemeene volksrampen, die met hen die buiten staan, ook de gemeente treffen, moet juist heerlijk in het midden der gemeente de bazuin des geloofs weêrklinken, moet het ongeloof en kleingeloof bestraft, het geloof, vol en krachtig, weêr opgewekt en verlevendigd worden, en moet juist daarin de heerlijkheid van Jezus' gemeente uitkomen, dat, terwijl de andere lieden in zulke dagen ineenkrimpen van angst en ontzetting, Gods lieve kinderen blij te moede zijn, en geen straf ervaren, maar alleen de kastijding van hun lieven Vader in de hemelen ondervinden, omdat ze in Christus zich verzoend en geborgen weten. En het is gedragen door die heerlijke, bezielende gedachte, dat dan juist van de gemeente des levenden Gods de kracht ter bemoediging ook voor anderen moet uitgaan, dat liefde en mededoogen met de lijdenden moet worden betoond, en dat uit frissche veerkracht de maatregelen moeten voortkomen, om zulk een pestilentie

te bestrijden, te stuiten en met Gods hulp tot een einde te doen komen. Zoo heeft Calvijn gedaan, toen de pest te Genève was uitgebroken. De zieken opbeuren en vertroosten, en het kwaad der pestilentie door hygiëne bestrijden was het tweezijdig streven, waardoor hij in Genève de geesten hoog hield.

Er is alzoo in het lijden onder deze bedeeling *geen* finale justitieele actie van Gods zijde, en voor wie staat in vol en krachtig geloof is zelfs elk *straffend* karakter van het lijden in dat van *kastijding* en heiliging ondergegaan. En vraagt ge nu hoe zich dit verklaren laat, dan wordt het antwoord u daarin gegeven, dat het lijden om der zonde wille niet op den persoon gaat, maar op de *gemeenschap*, op de *velen*, op het *geslacht*. Toen de toren van Siloam was neêrgestort, en in zijn val velen verpletterd had, vroeg Jezus: Meent ge, dat zij op wie die toren viel erger zondaars waren dan die andere voorbijgangers die vrijliepen? En in die scherpe vraag van Jezus ligt welbezien een oplossing van heel dit vraagstuk. Zeker, er zijn ook persoonlijke gevolgen van allerlei zonden. De dronkaard verwoest zijn eigen lichaam, de wellusteling vergiftigt zijn eigen bloed, de luiaard lijdt ten slotte broodsgebrek, de waaghals, die God verzoekt, komt om, en zoo zijn allerlei vormen van ellende, waarvan het aanwijsbaar is, dat ze uit die en die persoonlijke zonde voortkomen. Maar zelfs in die exceptioneele gevallen gaat het volstrekt niet door, dat de straf van deze bepaalde en aanwijsbare zonde zich persoonlijk tot den schuldige bepaalt. De dronkaard verwoest volstrekt niet alleen zijn eigen lichaam, maar, helaas, al te vaak ook het geluk van zijn gezin, de levensvreugde van zijn vrouw, en de toekomst van zijn kinderen. De wellusteling die zijn eigen bloed vergiftigde, was maar al te vaak oorzaak dat zijn kinderen met allerlei vreeslijke ziekte ter wereld kwamen. De waaghals die omkwam, nam maar al te dikwijls het brood van vrouw en kinderen meê in het graf. Om nu nog niet eens te spreken van het zielsverdriet, dat door de zonde dezer ellendelingen aan vader en moeder, aan broeder en zuster, aan vrienden en magen berokkend werd. Het is dan ook ternauwernood doenlijk één enkele persoonlijke zonde uit te denken, die, straf na zich sleepende, de ellende des lijdens niet ook over anderen komen deed, al is het dat ze aan zulk een zonde part noch deel hadden.

En dan geldt het hier nog uitzonderingen van persoonlijken aard, terwijl het toch vaststaat, dat de grootere rampen van schipbreuk en spoorongelukken, van hongersnood en pestilentie, van opstand en oorlog, en cyclonen, oorzakelijk in niets met eenige bepaalde zonde saamhangen, maar *gemeene* gevolgen zijn van de *gemeene* verstoring, die als gevolg van zonde en vloek, over heel de natuur en heel ons leven gekomen is. Waarom

zijn in de dagen onzer vaderen zooveel meer pestilentiën ook hier te lande uitgebroken, en zijn wij er thans voor gespaard? Is dit omdat zij zooveel harder zondaars waren, en wij zooveel vromer lieden zijn? Maar immers, ieder geeft toe, dat de godsvrucht destijds veel machtiger factor in het leven was, en dat wij van de vroomheid, den ernst, en de degelijkheid onzer vaderen zoo veelszins zijn ontaard. Als er twintig stoombooten tegelijk tusschen Europa en Amerika op en neêr glijden, en de bange mist omhult alles, en twee van de twintig varen tegen elkander aan, en zinken, beduidt dit dan, dat de passagiers op die achttien andere booten zooveel vromer waren, en de passagiers op die twee zoo bij uitstek goddeloos? Niemand immers die het zal durven beweren, en wel verre van een vloek in ons hart te gevoelen, voor wie omkwamen, grijpt ons dan een innig gevoel van deernis aan met hen die verongelukten. Schaf anders alle reddingsmaatschappijen af, en zeg dat geen reddingsboot meer in zee mag, om schuldigen, die God wil dat verdrinken zullen, af te brengen van hun wrak.

Geheel dit *standpunt* moet alzoo worden prijsgegeven, en helder moet ingezien en beleden, dat het hier geen *persoonlijke* rekening is, die tusschen God en den enkelen zondaar wordt afgedaan, want dat het tot die persoonlijke afrekening eerst komt in het laatste oordeel. Dan „zal een ieder zijn eigen pak dragen", gelijk de apostel zegt. Maar dat het *hier* geldt een *gemeenschappelijke* rekening tusschen den heiligen God eenerzijds, en de wereld als *geheel* genomen, daartegenoverstaande. Alzoo een lijden niet enkel komende over menschen, maar ook over dieren en planten, ja, over gansch de natuur, in haar geheelheid, en in die natuur ook over ons menschelijk geslacht, over rassen, stammen, volken en natiën; en in die natiën ook over enkele geslachten en familiën, b. v. door erfelijke ziekten en gebreken; en zoo ook over enkele gezinnen en personen. Het is dit feit, waardoor het verklaard wordt, dat zoo telkens juist de goddeloozen het lijden ontgaan, en dat het op de vromen neêrkomt. Niet natuurlijk alsof het goddeloos of vroom zijn voor de uitwerking van den vloek verschil zou maken. Of heeft Jezus zelf het niet gezegd: God doet zijn zon opgaan over boozen en goeden, en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen? Een, o, zooveel inhoudende uitspraak die het voor elk Christen boven elken twijfel verheft, dat God bij de gemeene rampen des levens noch met geloof noch met ongeloof, met geen deugd en met geen zonde rekening houdt, maar deze gewone en gemeene rampen, door elkander, op allerlei soort leden van het menschelijk geslacht doet neêrkomen, geheel afgezien van hun innerlijke gesteldheid. In zooverre hebben dus de vromen *niets* voor, maar in zooverre staan ze ook in *niets* bij de goddeloozen ten achter. Ze deelen met de goddeloozen, als we ons zoo mogen uitdrukken, *gelijk op* in Gods wel-

dadigheden, en ze lijden met de goddeloozen op voet van *gelijkheid* onder de bezoekingen des Heeren. Maar bij dit gemeene lijden komt dan nog de verzwaring bij, dat ze smaad en verdrukking om des geloofs wille te dragen hebben, zich van allerlei voordeel en genoegen, om de zonde die er in schuilt, zien uitgesloten, en op alle heirwegen des levens achteruit gezet worden. Zoo is feitelijk hun deel des lijdens veel grooter, en vandaar dan ook het groote probleem voor Job, Salomo en Azaf, hoe ter wereld de goddelooze tieren, en de vrome knecht Gods zoo bitter lijden kon. Doch al mag deze vollere maat des lijdens van de vromen niet ontkend worden, hoofdzaak is en blijft toch, dat al zulk lijden niet in *persoonlijke rekening* mag worden opgenomen, en dat alle beschouwing die op *persoonlijke* toerekening gebaseerd is, ons in de war brengt. De *wereld* ligt in het booze, en daarom ligt de *wereld* in het lijden, en wij, als levende op die wereld, hebben aan dat lijden deel.

LXXI.

De Koepokinenting.

> Bidt, en u zal gegeven worden; zoekt, en gij zult vinden; klopt, en u zal opengedaan worden. MATTH. 7 : 7.

Doch nu de *Koepokinenting!* Immers geen enkel vraagstuk mag hier onbesproken blijven liggen, zoodra er in dat vraagstuk een eigen beginsel aan de orde komt. Het moet weêr duidelijk voor een ieder worden, dat de Gereformeerde belijdenis tot een welbewuste, nooit aarzelende levenspractijk leidt. Nu bleek uit het dusver verhandelde genoegzaam, hoe „lijdelijk bij de pakken neerzitten” *niet* naar de Schrift, en dus ook niet „Calvinistisch” is, maar integendeel rechtstreeks tegen Schrift en Belijdenis ingaat. Reeds de verwijzing naar de enkele Schriftuitspraak: *De laatste vijand is de dood*, wees dit uit; want voor een vijand buigt alleen de lafaard stil het hoofd, de held Gods bindt tegen al wat Gode ten vijand is (en dat is hier *dood* en *lijden*) den strijd aan. Elke andere voorstelling verlamt en ontzenuwt en alleen de belijdenis die ons oproept, om ons tegen het lijden met alle ons ten dienste staande middelen te verzetten, prikkelt onze veerkracht, wekt onzen moed, bezielt ons met hooge geestdrift. Zelfs alle goede ziekenverpleging moet van dat standpunt uitgaan. Maar nu komt zich met het vraagstuk der *Koepokinenting* een ander vraagstuk hierin mengen, en reeds de liefde voor hen, die zoo hier te lande als elders in dit vraagstuk ver-

strikt zijn geraakt, eischt, dat we ook hun bedenking, of laat ons rondweg zeggen, hun *tegenwerping*, rustig en bedaard onder de oogen zien.

„Toegegeven al", zoo zegt ons deze tegenwerping, „dat ik tot zelfverweer verplicht ben, als mijn leven bedreigd wordt; dat ik voor geen lijden zwichten mag, zoolang ik ook maar eenigszins kans zie het af te wenden of in te perken; en dat ik deswege allen jammer, alle dreigend leed, alle ellende, als voorweeën van den dood, en dus als Gode vijandig te bestrijden heb, — toch is hiermede nog niets gezegd ter rechtvaardiging van de Koepokinenting. De reden toch waarom ik, en zoovelen met mij ons met hand en tand tegen de vaccinatie verzetten, is niet, dat we lijdelijk voor het lijden des levens willen zwichten, maar heel anders, dat we het voor ongeoorloofd houden een booze giftige stof in het gezonde lichaam in te druppelen, deels omdat dit zelfs het leven in gevaar kan brengen, en anderdeels omdat het, ook waar dit ergste uitblijft, door en door onnatuurlijk is. Zoo er pokken bij mijn kind uitbreken, dan zeer zeker zal ik met alle medische hulp mijn kind van die plage pogen te verlossen. Maar als mijn lieveling nog volmaakt gezond is, en zelfs niets mij zegt, of God mij in mijn kroost ooit met deze epidemie bezoeken zal, op zulk een oogenblik eigenmachtig pokgif in het gezonde bloed van mijn kind te mengen, en dan te roemen, dat ik nu tegen de pokken beveiligd sta, zie, dit druischt niet alleen tegen de rede in, maar is een waagstuk ten opzichte van mijn kind en uittartend tegenover Gods majesteit." — Het is in dezer voege, dat we de tegenwerping die nog van zooveler lippen tegen de vaccinatie gehoord wordt, eerlijk en volledig meenen te hebben weêrgegeven. In Engeland, dit is zoo, werd de strijd tegen de vaccinatie meest op grond van andere bezwaren gevoerd. Men kan kwalijk zeggen, dat ze daar te lande een religieusen grondslag had. Maar ten onzent is dit wel het geval. Een enkele moge ten onzent uitsluitend medisch tegen de Koepokinenting opkomen. In den regel gaat in ons land het verzet van den kant der vroomheid uit, en wij voegen er bij, der *misleide* en op den *dool geraakte* vroomheid. Onze vurige wensch is het daarom, dat het ons gelukken moge, deze netelige quaestie zóó toe te lichten, dat metterdaad elk misverstand uit den weg worde geruimd, en een juiste, echt Schriftuurlijke en deswege zuiver Gereformeerde beschouwing en practijk veler averechtsch denken en doen ten deze vervange.

Het algemeene uitgangspunt hierbij, dat de pokziekte uit den vloek komt, voorwee en voorbode van den dood is, en alzoo als „vijand Gods" moet bestreden worden, onderstellen we daarbij als erkend. Daarop komen we dus niet meer terug. Wie te dien opzichte nog aarzelt, verwijzen we naar ons voorafgaand betoog. Thans handelen we alleen met dezulken, die het

met ons plichtmatig achten, om de pokziekte waar ze uitbreekt, met alle macht te bestrijden, maar die het ongeoorloofd achten, zoolang ze er niet is, maatregelen tegen haar te nemen, en met name om, als zulk een maatregel, zieke, giftige stof in te brengen in het gezonde lichaam. Dit schijnt hun toe én onredelijk én onnatuurlijk te zijn, en er iets van weg te hebben, alsof men zeggen wilde: „Ik zal zorgen dat God niet met pokziekte aan mijn kind kan komen!"

Tegenover dezulken nu stellen we op den voorgrond, dat het nemen van voorzorgsmaatregelen om lijden dat ons, of onzen kinderen, *kan* overkomen, maar er nóg niet is, af te weren, in het gewone leven door niemand voor ongeoorloofd wordt gehouden. De koude is evengoed als de pokbacil een macht die doodelijk kan treffen. Wie zoo onvoorzichtig is, om zich bezweet aan tocht bloot te stellen, loopt gevaar koude te vatten: gevatte koude, het blijkt nog dagelijks, kan zoo licht in longontsteking overslaan; en longontsteking kan u sneller dan pokziekte ten grave sleepen; en ook longontsteking komt, evengoed als pokziekte, van God. Acht nu iemand het deswege ongeoorloofd, door het aantrekken van een warmer kleed, door het omslaan van een halsdoek, of wat ook, het gevaar van het vatten van zulk een koude af te wenden? Ja sterker nog, als een moeder haar kind, dat bezweet en overspannen van een kinderpartijtje door de koude lucht moet, niet behoorlijk inpakte, zou men zulk een moeder dan niet beschuldigen van plichtsverzuim? Doodelijk evengoed als de pokziekte, kan de vreeselijke typhus worden, en typhus is maar al te dikwijls ontstaan door giftige gassen en gore dampen, die uit slecht voorziene afleiding van rottende stoffen uit den grond van de woning opkwamen. En ook hier vragen we weêr, als de typhus komt, zendt God ze dan niet? Maar ook, acht iemand het deswege ongeoorloofd, de noodige voorzorgsmaatregelen te nemen, om het opborrelen van giftige gassen in zijn woning te voorkomen? Ja, is niet de vader van een gezin schuldig voor God en zijn kind te stellen, indien hij verzuimt hierop toe te zien, en niet het gevaar van zijn kind afwendt? Deze voorbeelden nu waren in het oneindige te vermenigvuldigen, maar we bepalen ons tot deze twee, om het voor een ieder duidelijk te maken, dat het *voorkomen* van gevaar voor doodelijke krankheid, 't zij bij onszelven, 't zij bij de leden van ons gezin, en het nemen zelfs van uitgebreide maatregelen daartoe, in het gemeen door zoogoed als niemand afgekeurd, maar integendeel door een ieder voor plichtmatig wordt gehouden. Een kind dat aan longontsteking sterft, omdat de moeder het niet naar behooren tegen de koude heeft beschut, of een ander kind, dat aan typhus heengaat, omdat vader niet de noodige voorzorgsmaatregelen nam, om den afvoer van het vuile en gore uit zijn huis zuiver te houden, stellen beiden én die moeder én dien vader schuldig aan het zesde gebod.

De eerste bedenking, die men opwierp, komt alzoo te vervallen. Er is bij uw kind nog van geen longziekte sprake, en toch moet ge voorzorgsmaatregelen nemen, opdat uw kind niet door die doodelijke ziekte worde aangetast. En evenzoo, er is nog geen zweem van typhus bij uw lieveling te bespeuren, en toch moet ge reeds nu, en dat onverwijld, voorzorgsmaatregelen nemen, opdat de typhus niet kome. Naar dien regel geldt het dus ook: Er is bij uw kind nog van geen pokziekte sprake, maar ze *kan* komen, en daarom zijt ge nu reeds verplicht elken u ten dienste staande voorzorgsmaatregel te nemen, om te zorgen, dat de pokken uw kind niet aantaste.

Met opzet lasschen we hier een woord over de isoleering van kranken aan besmettelijke ziekten in. God schrijft in zijn Woord de isoleering van den melaatsche duidelijk voor. Hierop afgaande verordende Calvijn te Genève isoleering van de pestzieken. In strijd hiermede is echter bij velen de waan opgekomen, dat het geloofszwakheid is, zoo men, in tijden van epidemie, er tegen opziet, in de ziekenkamer te gaan, waar zulke besmettelijke kranken nederliggen, en dat hij het hoogste geloof verraadt, die zich aan de besmetting in niets stoort, en doet alsof hij van geen besmetting afwist. In menig gezin van dien aard liet men vaak alle huisgenooten dagelijks bij zulke kranken toe. Ook gaat men zonder aarzelen bij anderen, die besmettelijke zieken in huis hebben. Ge kunt de ziekte toch niet krijgen, als God ze u niet zendt, en, als God ze u zendt, moogt ge God niet willen ontloopen. Dit nu acht men vroom, maar het is inderdaad zeer *onvroom*. Vroom toch is hij alleen, die God dient *naar zijn Woord*, en niet naar zijn eigen verbeelding en verkiezing. Openbaart God nu in zijn Woord duidelijk, dat een besmettelijk-kranke (*in casu* een melaatsche) gescheiden en geïsoleerd moet worden, dan is de zaak hiermeê uitgemaakt en beslist, en staat het voor wie waarlijk vroom is, onherroepelijk vast, dat hij bij andere besmettelijke ziekten desgelijks heeft te doen.

Slechts éene grens kent deze plicht, de grens *der liefde*. De besmettelijke kranke is geen beest, maar een mensch, en heeft als mensch recht op lichamelijke èn geestelijke verzorging. Bij elken kranke moeten er alzoo verzorgers gevonden worden, die hem naar het lichaam verplegen, en geestelijk troosten; en zij die hiertoe geroepen zijn, staan van Gods wege onder de heilige verplichting, om zich door geen vrees voor gevaar van het kwijten van hun plicht te laten afhouden. Niet alsof 't zij de moeder die verpleegt, of de leeraar die komt vermanen en vertroosten, een vrijbrief zouden hebben, dat ze *niet* besmet zullen worden. Dit staat nergens, en de uitkomst leert niet zelden het tegendeel. Slag op slag hoort men,

hoe zulke verpleegsters en zulke vertroosters het slachtoffer van hun liefdedaad worden. Maar juist dit moeten ze alsdan er voor God en voor hun kranke over hebben. Het is hier hetzelfde, wat men bij schipbreuk zoo dikwijls waarneemt, of als iemand in het water viel, of door brand in levensgevaar verkeerde. Op de reis naar Amerika is het nog voor korte jaren gebeurd, dat een Hollandsche boot een schip in nood ontmoette. De kapitein vroeg, wie zich vrijwillig aanbood om redding te beproeven, en op eenmaal stonden acht man gereed, en die acht daalden af in de boot, en de boot sloeg om, en alle acht verdronken. Toch stonden er onmiddellijk acht anderen gereed, om het weêr te beproeven. Waanden nu die acht die toen gaan wilden, dat ze een vrijbrief hadden tegen verdrinken? Van verre niet, maar het plichtsbesef en het menschelijk medegevoel dreef, en ze waren bereid het offer van hun leven te brengen. Meerder liefde, zegt Jezus, heeft niemand dan dat hij zijn leven stelle voor anderen. En een moeder die bij het verplegen van besmettelijke kranken, of een predikant die als er besmettelijke zieken in zijn gemeente zijn, aarzelt, wordt door onze ruwe zeelieden beschaamd.

Juist nu de misleide vroomheid der lijdelijken loopt zeer ernstig gevaar tot dit te kort schieten in plichtsverzuim, door bangheid voor het eigen leven te leiden. Schrijver dezes heeft zelf eens een zeer ernstige pokziekte meegemaakt, en dit ondervonden. In een gezin, zonder kinderen, werden man en vrouw beiden op het hevigst door de pokken aangetast, en beiden zijn dan ook gestorven. Maar die twee kranken lagen hulpeloos alleen. De man kon niet voor de vrouw, de vrouw niet voor den man zorgen. Er moest hulpe van buiten komen, en daar het arme menschen waren, moest de Diaconie in hun nood voorzien. Maar geen der diakenen bood zich aan, en voor geld noch goede woorden was iemand van de gemeente te bewegen, die ongelukkigen te verplegen. De arts en hij zelf waren de eenigen, die over den drempel kwamen, tot eindelijk een Roomsch meisje zich aanbood, en zij heeft dan ook de verpleging op zich genomen. En zegt ge dat dit Roomsche meisje dit deed, om den hemel te verdienen, of om een „goed werk" te verrichten, op schrijver dezes maakte het dan toch den diepen indruk, dat Jezus de vroomheid van dit meisje dat hielp, verkoren zou hebben boven een vroomheid, die de ellendigen aan hun lot overliet. En toch juist onder hen die van verre bleven staan, was die zondige lijdelijkheid heerschende, die tegen het nemen van voorzorgsmaatregelen opkwam. Nu oordeelen we hierin niemand. De een is moediger van natuur dan de ander. Maar op grond van Gods heilig Woord blijven we dan toch staande houden, dat het onze plicht is, bij besmettelijke ziekte, wel om eenerzijds de besmette personen zooveel slechts mogelijk is te isoleeren, en alle onnoodig contact met hen, ook voor de huisgenooten, te mijden. Maar ook anderzijds, om onvervaard tot hen te gaan, waar hun lichame-

lijke verpleging en geestelijke verzorging, de kwijting van dezen hoogen plicht der liefde, omdat het een *mensch* is, die daar krank nederligt, eischt.

Hiermede achten we dit eerste punt afgedaan. Evenals de pokziekte, komt alle ziekte, besmettelijk of niet besmettelijk, van God, en toch is het onze plicht, om tegen het mogelijk gevaar van door deze ziekte te worden aangetast, alle ons ten dienste staande voorzorgsmaatregelen te nemen, of daardoor het gevaar van besmetting mocht worden afgeweerd. Dit geldt bij elke krankheid, ook bij besmettelijke krankheden, en alzoo is er geen enkele reden denkbaar, waarom deze stellige plicht niet ook bij de pokziekte zou doorgaan. Het is één en dezelfde God, die u de pokziekte zou kunnen zenden, en die u tegelijk verplicht, om, als ze komt, er tegen in te gaan, of haar doodelijke macht mocht gebroken worden; en die, als ze er nog niet is, u oproept en verplicht, om al zulke maatregelen te nemen, als strekken kunnen, om haar uitbreken te verhoeden, en te voorkomen. Dit alles is niet een strijd tegen God, maar een strijd juist in Gods naam, en op zijn bevel, tegen de vreeslijke ellende die door zonde en vloek over ons menschelijk geslacht is gekomen, en ons nog voortdurend bedreigt.

Hiermede is intusschen nog niets gezegd over den aard van het middel dat ons in de Koepokinenting wordt aanbevolen, en zoo staan we dan nu voor de tweede bedenking: Voorzorgsmaatregelen, ook tegen pokziekte, uitnemend, maar dan reinigende middelen, en niet het indruppelen in het bloed van gifstof. Deze tweede bedenking brengt het vraagstuk uiteraard over op geheel ander terrein. Hiermede dunkt namelijk de vraag op, vooreerst of er een volstrekt verschil bestaat tusschen goede en giftige stoffen, en ten andere of giftige stoffen al dan niet door God als middel ter genezing kunnen zijn aangewezen. Nu heeft wat het eerste punt betreft, de *Toxicologie*, gelijk men de gifleer noemt, vooral sinds de gewichtige studiën van Orsilas, Christison, Tardieu, Taylor e. a. steeds duidelijker aangetoond, dat het begrip van *gif* zeer rekbaar en betrekkelijk is. Wat gif is voor den mensch, is daarom nog lang niet altoos gif voor het dier. Wat gif is voor den éénen mensch is het daarom volstrekt niet altoos voor den ander. Ook aan gif kan men zich gewennen, gelijk men dit ziet aan de rattenkruiteters in Stiermarken en aan de sterke opiumverbruikers in Indië. Zelfs kan gif *heilzaam* werken. Krankheidsbacillen nu voor een oogenblik daargelaten, kan men dus alleen zeggen, dat het menschelijk lichaam er niet op is aangelegd, om alle stoffen in zich op te nemen, en dat er stoffen zijn, die, zoo ze toch in het menschelijk lichaam komen, dit verwoesten; hetzij dan dat ze, gelijk de *irriteerende* giffen, zooals rattenkruit, koper, kolokwint, bryonia enz. het organisch weefsel verstoren; hetzij

gelijk de *narcotische* giffen, zoo als opium, dolle kervel, scheerling enz. het zenuwweefsel verlammen; hetzij gelijk de *septische* giffen, zooals zwavelwaterstofgas enz. een verkeerd gistingsproces in het bloed veroorzaken. Maar zoo weinig volgt hieruit, dat de vergiffen op zichzelf iets demonisch of satanisch zouden zijn, dat b. v. atropine, hoezeer anders een doodelijk gift, dienst doet tegen morphinevergiftiging, en dat behalve de atropine de strychnine, de morphine, kwikzilverhout en andere vergiffen, schier dagelijks in allerlei poeders en drankjes door onze zieken worden ingeslikt, en *hun baat brengen*. In de Homoeopathie gaat dit zelfs nog verder. Er is toch nauwelijks één gif te noemen, dat door de Homoeopathie niet wordt ingegeven. Aconiet, arsenicum, bryonia, belladonna, hyoscyamus niger, nux vomica en zoo veel meer staan op zichzelf alle als vergiffen bekend, en bijna zou men kunnen zeggen, dat de Homoeopatische geneeskunde in hoofdzaak *door vergif geneest*. Hieruit volgt, dat ge op zichzelf niet kunt zeggen, dat ge nooit gifstof in een menschelijk lichaam moogt inbrengen. Dit zou zoo zijn, indien elke gifstof altoos en onder alle omstandigheden verwoestend werkte. Maar nu dit niet zoo is, en de verwoestende werking vaak eerst ontstaat, zoo ge het gif in te groote hoeveelheid en onder bepaalde omstandigheden in het lichaam laat opnemen, volgt hieruit een heel andere regel. Deze namelijk, dat ge de gifstoffen *niet* in zulk een hoeveelheid en niet op zulk een wijze aan den mensch moogt toedienen dat het hem *schaadt*, maar wel in zulk een mate en op zulk een manier dat het hem *baat*. Iets wat bij de vaccinatie alzoo de vraag stelt, of de inenting het pokgif zóó toedient, dat het vernielt, of wel *zoo*, dat het behoudt. Indien het eerste, dan mag het *niet*, zoo het laatste, dan mag het *wel*. Hierop intusschen kan alleen *de ervaring* het antwoord geven.

En zegt men nu: Alles wel, maar pokgif is geen gifstof, maar een booze bacterie, d. i. een klein diertje, dat zich ongemeen snel kan voortplanten, en, in uw lichaam ingedragen, uw lichaam vernielen kan, dan komt zeer zeker de vraag eenigszins anders te staan, maar verandert in hoofdzaak toch niet. Mag ik een kat gebruiken om mij van ratten te verlossen, een hond om het everzwijn te jagen, of, in het gemeen, mag ik een gevaarlijk dier door een ander of gelijksoortig dier bestrijden? Natuurlijk wel. Stel dus al, dat in pokgif werkelijk diertjes inzitten, waarom zou het dan op zichzelf ongeoorloofd zijn, om ook in die minien kleine dierenwereld dier door dier te bestrijden? Nu gaan we hier niet in op de theorie, die men ter verklaring van de werking der koepokstof heeft uitgedacht. In het redengeven van haar doen is de medische wetenschap nog zeer achterlijk. Ze is in hoofdzaak nog bijna uitsluitend ervaringskunde, d. i. ze wendt de

middelen aan, omdat ze bij proefneming er goede uitwerking van zag, zonder die werking zelve nog te kunnen verklaren. Voorshands hebben we dus alleen te vragen, of het gif van een ziekte, waarin zulke diertjes verscholen zijn, al dan niet ook genezend kan werken, en men weet in hoeveel opzichten ook die vraag reeds bevestigend beantwoord is. Denk slechts aan het serum bij diphtheritis of keelziekte. Schrijver dezes had zelf na ernstige longziekte voor eenige jaren na aanvankelijke genezing, nog voortdurend met bloedig opgeven te worstelen, en welke andere middelen ook werden aangewend, niets hielp, tot ten laatste zijn homoeopatische dokter uit Brussel hem een praeparaat toezond, bereid uit het uitspuwsel van teringlijders, en na twee dagen dat praeparaat gebruikt te hebben, was hij van het kwaad af. Al laten we dan ook de vraag geheel in het midden, of de inenting van koepokstof geen gevaar oplevert van geheel anderen aard, zooveel leert de ervaring dan toch, dat deze inenting bij duizenden en tienduizenden plaats greep, zonder dat ze ten gevolge van de inenting de pokziekte kregen. Gesteld dus al, dat metterdaad zulke booze diertjes in het bloed worden ingebracht, de ervaring, de stellige uitkomst leert dan toch, dat deze giftige diertjes zich na de inenting niet vermenigvuldigd hebben, en dat er geen pokziekte uit is ontstaan.

Alles komt dus ten slotte neêr op de vraag, of de inenting, of welk ander middel ook, proefondervindelijk metterdaad blijkt, eenerzijds de vatbaarheid voor de pokziekte te verminderen, en anderzijds geen andere ernstige schade aan het lichaam toe te brengen. Dit nu moet beproefd, moet onderzocht, moet door de ervaring uitgemaakt worden. Is de uitkomst van dat onderzoek ongunstig, dan vervalt het vanzelf. Maar ook, is de uitkomst van dat onderzoek wel gunstig, dan staat van de zijde des geloofs niet alleen niets aan de aanwending er van in den weg, maar dan zou het roekeloos en onvroom zijn, een door God ons aldus aangewezen middel ter bescherming van het leven van ons kind *niet* aan te wenden. Van dwang der Overheid spreken we nu niet. Die is steeds ongeoorloofd. Over mijn lichaam, en het lichaam van mijn kind, heeft de Overheid niets te zeggen. Tegen Overheidsdwang zal deswege ons protest in naam van onze burgervrijheid steeds blijven uitgaan. Maar uit dat oogpunt bezien we nu de zaak niet. We leggen de zaak thans uitsluitend voor aan de conscientie der ouders. We vragen, wat het zesde gebod hun als plicht oplegt ter bescherming van het leven van hun kind. En we zouden zoo gaarne aan wie nog aarzelen later het bitter berouw besparen, dat we helaas, bij zoo menigeen zagen, als bij het graf van een geliefd kind eindelijk toch besloten werd, om de kinderen die men nog behouden mocht, te laten inenten. En dit doel nu kan en zal o. i. bereikt worden, zoo blijkt dat Gods Woord bestrijding van alle lijden en ziekten eischt;

dat dit volgens Gods Woord ook plichtmatig is door middel van voorzorgsmaatregelen, ter voorkoming; dat gifstof niet absoluut kwaad is, maar ook ter genezing kan strekken; en dat tusschen een ziektestof en haar genezing vaak dit wondere verband bestaat, dat dezelfde ziektestof die in overmacht u overvallend, u doodt, in minieme mate en op andere wijs toegediend, het kwaad voorkomt of beteugelt.

Dit echter hangt alleen aan het juiste inzicht in Gods Voorzienig bestel omtrent de werkzaamheid waartoe Hij den mensch roept, en omtrent de wijze waarop Hij in zijn gemeene gratie de middelen hiertoe aan den mensch ontdekte. Daarom schreven we boven dit vertoog het woord van Jezus: Die *zoekt* die *vindt*, als de regel door Jezus voor het geestelijke bedoeld, maar die ook voor het stoffelijke ons ten wet is gesteld; iets wat ons volgend vertoog breeder zal uitwerken.

LXXII.

De Koepokinenting *(vervolg)*.

Beproeft alle dingen, behoudt het goede.
1 Thess. 5 : 21.

Onze stellingen in zake de Koepokinenting zijn alzoo doorzichtig. *De eerste* luidt: Pokziekte is een bange plage, die doodelijk voor onszelven en voor onze kinderen kan afloopen. *De tweede*: God wil dat we ook dit kwaad met alle ons ten dienste staande middelen bestrijden en trachten te voorkomen. Verzuim van dien plicht kan schuldig stellen aan het zesde gebod: „Gij zult niet dooden." *De derde*: Of de Koepokinenting als zulk een middel is aan te wenden, is een vraag, die uitsluitend afhangt van haar doeltreffendheid; en noch het feit dat deze stof vuil en giftig is, noch dat ze in het gezonde lichaam wordt ingeënt, veroordeelt haar op zichzelf. *De vierde*: Haar doeltreffendheid kan alleen blijken uit het resultaat, dat zij in staat zij de ziekte te voorkomen, zonder andere ziekten te voorschijn te roepen. *De vijfde*: Indien andere middelen van minder aangrijpenden aard tot hetzelfde doel leiden, zijn deze laatste verkieslijk. *De zesde*: Indien de Koepokinenting of welk ander middel ook, het gestelde doel bereikt, gaat de werking, die hierin plaats grijpt, van God uit, en komt Gode daarvoor dank toe. *De zevende*: Overmits Koepokinenting het lichaam aantast, en ieder van rechtswege meester over zijn eigen lichaam, of dat van zijn jonge kinderen moet blijven, moet de strijd gevoerd tegen

elke macht, die de Koepokinenting met dwang wil opleggen en doorzetten. En *de achtste*: Maatregelen ter beveiliging van derden tegen gevaar dat hun door ons verzuim zou kunnen overkomen, mits niet ons lichaam aantastende, mogen en moeten door de daartoe verordende macht genomen worden, gelijk dit, op Gods bevel, in Israel plaats greep ten opzichte van de melaatschheid.

Waarop komt dus feitelijk heel deze pijnlijke quaestie neer? Hierop, dat worde uitgemaakt, *of de inenting metterdaad doel treft*. Men kan er nog bijvoegen: „en geen ander, minder gewelddadig middel, *hetzelfde doel even goed bereikte*. Maar hetzij men zich alleen de eerste vraag stelt, hetzij men er de tweede bijvoegt, het komt ten slotte eeniglijk op *onderzoek* en *ervaring* aan; want Gods Woord, zoo bleek ons duidelijk, verzet zich niet alleen niet tegen het aanwenden van middelen en voorzorgsmaatregelen, en zoo ook niet tegen het gebruik van vergif, maar stelt ons veeleer *de bestrijding en voorkoming ook van dit kwaad*, zoo voor onszelven, als voor onze kinderen, veeleer *ten plicht*. Voor zoover tal van Christenen gedurende langen tijd de Koepokinenting of welke andere voorzorgsmaatregelen bestreden of gemeden hebben, alsof ze die niet mochten aanwenden om Gods wil, zijn ze hierbij door dwalend inzicht in Gods Voorzienig bestel, en door miskenning van de „gemeene gratie" misleid.

Onderzoek en *ervaring* alleen kunnen hier beslissen, en dat deze alleen beslissen zullen, is Gods weg met de kinderen der menschen op geheel het gebied der gemeene gratie. Gelijk we toch reeds vroeger betoogden: God geeft aan den landbouwer geen bijzondere openbaring, hoe hij ploegen, zaaien, eggen, wieden, maaien en dorschen moet. De landman moet dit *leeren door probeeren*. Maar als hij, aldoor onderzoekende, er door ervaring, en met veel aanvankelijke schade, achter gekomen is, zegt de profeet Jesaja er van: „*Zijn God leert hem*." Om het gewicht der zaak echter, dient dit punt hier nog nader toegelicht. Zeer terecht toch merkt men hierop aan: „Gij hebt fraai spreken van *leeren door probeeren*, waar sprake is van den akker, maar hier geldt het mijn eigen lichaam, of het lichaam van mijn kind, en dat mag ik door geen proefneming in gevaar brengen. Hier alzoo gaat de regel niet door." — De ernst en het gewicht van deze bedenking nu eischt ten volle waardeering. Het is volkomen juist gezegd, dat men eens menschen lichaam niet behandelen mag als ware het een plant of een stuk steen. Zelfs zou het allicht verre van overbodig zijn, met gulden letters in elke zaal van onze hospitalen en althans in elke operatiekamer, de waarschuwing op te hangen: „Vergeet bij uw proefneming nooit, dat gij het lichaam *van een mensch* hanteert." Dat tot op zekere hoogte zelfs het vraagstuk der vivisectie van dieren

hierbij in aanmerking komt, kan hier slechts ter loops worden herinnerd.

Doch al hechten we aan deze bedenking al het gewicht dat haar toekomt, toch kan ze in niets den algemeenen, en altoos, en overal doorgaanden regel wijzigen, dat we naar Gods bestel op al zulk terrein des levens alleen *door te onderzoeken wijs* worden, en alleen *door probeeren leeren* kunnen. Boven dit vertoog plaatsten we daarom met opzet de woorden uit 1 Thess. 5 : 21: „Beproeft alle dingen, behoudt het goede." We nemen hierbij dit woord niet als motto, om er een gemakkelijk spel meê te drijven. Zeer goed weten we, dat de heilige apostel hier niet van stoffelijke, maar van zedelijke of geestelijke verschijnselen handelt. De samenhang wijst dit uit. Er gaat toch vooraf: Veracht de profetieën niet. D. w. z. Haalt niet minachtend uw schouders op, als iemand woorden spreekt onder zekere hem meêslepende inspiratie. En er volgt op: Onthoudt u van alle gestalte waarin het kwaad optreedt [1]). Het is dus hetzelfde als wat de heilige apostel Johannes in dezer voege uitdrukt (1 Joh. 4 : 1): „Gelooft niet een iegelijken geest, *maar beproeft de geesten of ze uit God zijn*, want vele valsche profeten zijn in de wereld uitgegaan." Zelfs is het dienstig deze beide uitspraken uit 1 Thess. 5 : 21 en uit 1 Joh. 4 : 11, hier bijeen te voegen, overmits ze dezelfde waarheid van haar twee zijden uitdrukken. Is iemand geneigd om allerlei verschijnsel op geestelijk gebied eenvoudig hooghartig en minachtend voorbij te loopen, dan zegt het apostolaat hem: Doe dat niet, maar onderzoek en beproef *alles*, en houd er uit wat goed is. Is daarentegen iemand te *weinig* critisch, en loopt hij met alles meê, dan waarschuwt hetzelfde apostolaat dezen meêlooper: Doe dat niet, wees niet te haastig, maar onderzoek en beproef eerst, of die geestelijke uiting, die ge looft, wel uit God is. Immers ze kon ook uit den booze zijn, *want* vele valsche profeten hebben zich onder de ware gemengd. *Beproeven* sluit hier alzoo beide malen wel het *onderzoeken* in (want zonder onderzoek kunt ge niet oordeelen) maar in engeren zin verplicht het beproeven u toch tot het vellen van een *oordeel*. Gij moet *beslissen*, en voor uzelven beslissen *bij alles*. Beproeft *alle dingen*. Een taak die zeer verre van gemakkelijk is, die inspanning eischt, en u in heftigen angst kan brengen. Maar dit ontslaat u niet. Gij moogt niet neuswijs of hooghartig de dingen voorbij loopen. Gij moet er mede rekenen, en u afvragen, en voor uzelven uitmaken, of ze u worden voorgelegd *ten gebruike*, of wel ter *verzoeking*, opdat gij ze mijden zoudt. Komen er dus op geestelijk terrein nieuwe verschijnselen op, zooals b. v. in het spiritisme, in het heilsleger, in de ziektegenezing buiten medicijn, en zooveel meer, dan wil het apostolaat, dat ge niet kortweg zegt: Alles bedrog, — maar

---

[1]) De vertaling „van allen schijn des kwaads", is niet wel houdbaar

dat ge onderzoekt, er u rekenschap van geeft, en ze met zulk een kennis van zaken beoordeelt, dat ge alsnu weet *waarom* ge deze verschijnselen, en *in hoeverre* ge ze veroordeelen en mijden moet. Of ook omgekeerd, dat ge niet er meê meeloopt, omdat het prikkelende nieuwigheden zijn, maar ze beproeft of ze uit God zijn, dan wel liggen op dat booze terrein, waarop zij heerschen, die als valsche profeten in de wereld uitgaan. Dus in geen geval willekeur of luiheid, nooit hooghartigheid of lichtvaardigheid, maar bij alles u inspannen, alles onderzoeken, alles beproeven, en ten slotte met helder inzicht en met kennis van zaken, voor uzelven en voor uw kinderen beslissen.

Let nu wel op, dat alzoo de regel staat op *geestelijk* en *zedelijk* gebied. Iets wat bij eersten oogopslag zelfs verbaast, daar toch op dit terrein ook *rechtstreeksche* onderwijzing en *opzettelijke* openbaring van Godswege ons ten dienste staat. We hebben de Heilige Schriftuur, en in de Heilige Schriftuur allerlei opzettelijke en duidelijke aanwijzingen, die ons een scherpe grenslijn tusschen goed en kwaad afbakenen. Op dit terrein zoudt ge alzoo licht geneigd zijn, om eigen onderzoek en het eigen probeeren op zij te zetten, en alzoo de les der ervaring in den wind te slaan. Toch moogt ge dit zelfs op geestelijk gebied *niet* doen, want ook al schonk God u op dit terrein gedeeltelijk een *rechtstreeksche* openbaring, toch geeft de Openbaring u alleen de hoofdbeginselen, en blijft het uw taak, deze in elk gegeven geval juist toe te passen. Er is daarom in de kerk van Christus een doorgaande onderwijzing van den Heiligen Geest, die eeuw aan eeuw ons verder brengt en ons inzicht verheldert; en deze onderwijzing van den Heiligen Geest gaat niet door mystieke rechtstreeksche openbaring, maar door de geestelijke ervaring der geloovigen, en door de onderzoekingen der godgeleerden toe. Zoowel de geloovigen in het gemeen als de godgeleerden onder hen, beproeven het dan op allerlei wegen, en leeren zoo aan de uitkomst, welke van die vele wegen ten doel leidt en welke niet. Van die ervaring trekt een volgend geslacht het profijt. En alzoo door onderzoek, door beproeven, door probeeren, en door ervaren geleid en geleerd, komt de Christelijke kerk steeds verder en verder in de kennisse van de „rechte wegen des Heeren." Het is dan ook de fout en de zonde van hen, die telkens zelven opnieuw het trekken van lijnen uit de Heilige Schrift beginnen willen, dat ze deze onderwijzing van den Heiligen Geest, die in de ervaring der geloovigen van alle eeuwen ligt, in hun blindheid voorbijgaan, dat ze alles opnieuw zelf willen doen, en zoo feitelijk alleen op eigen inzicht willen afgaan, in stede van ook van de ervaring van het voorgeslacht partij te trekken.

Is dit nu de regel zelfs op geestelijk en zedelijk terrein, dan volgt hieruit dat diezelfde regel, maar nu in nog sterker zin, doorgaat op dat stoffelijk gebied, of wilt ge op dat natuurlijke levensterrein, waarop plagen als de pokziekte zich voordoen, en waarop dus ook de middelen en voorzorgsmaatregelen tegen pokziekte thuis hooren. Ongetwijfeld ware het op zichzelf zeer goed denkbaar geweest, dat God de Heere rechtstreeks ons ingelicht had over den aard van deze vreeslijke ziekte, en evenzoo over de probate middelen om haar te genezen of te voorkomen. Wat pokziekte is weet God alleen in de volkomenheid. God kent volledig en absoluut haar oorzaak, haar werkingen en haar gevolgen. En zoo ook weet God met volstrekte volkomenheid, welke middelen in de schepping aanwezig zijn, om haar in haar kiem te voorkomen, en zoo ook, welke middelen, als ze uitbreekt, haar stuiten kunnen. Begrijpelijk is het dan ook, dat soms de gedachte bij ons opkomt: „Eilieve, indien dan God dit alles weet, en Hij ziet ons lijden aan, waarom houdt God de Heere dan al die kennisse voor Zichzelven, en waarom deelt Hij ze dan niet terstond en regelrecht aan de lijdende menschheid mede." Breng het slechts op andere ziekten over, en ge gevoelt aanstonds de dringende klem van die vraag der vertwijfeling. Van de schepping aan was de kinaboom er, en van de schepping aan bezat de kina dezelfde kracht ter genezing van de koorts die ze nu heeft. Dit wist God, want Hij schiep dien boom, en legde zelf met eigen hand in de kina deze antifebriele kracht. En toch heeft God de Heere eeuwen lang den mensch met koorts bezocht, en bitter onder die koortsen laten lijden, *zonder* hem te zeggen waar het geneesmiddel school. God heeft het den mensch niet willen zeggen, *maar gewild dat de mensch het zelf zou vinden.*

Van zoo menige operatie, die eertijds plaats greep, geldt hetzelfde. God wist hoe bij operatie vergiftiging en dood kon volgen, als geen maatregelen werden genomen, om het indringen van allerlei verkeerde stof uit lucht en omgeving in het ontbloote vleesch af te snijden. God wist dat die vergiftiging en die dood het gevolg was van die verkeerde stoffen. God zag die verkeerde stoffen, en de mensch zag ze niet. Toch heeft God ze den mensch niet van meet af aangewezen, maar ze hem *laten zoeken*; en nu weet de mensch het, en opereert men onder antiseptische voorzorgsmaatregelen, met het blij gevolg dat vergiftiging en dood uitblijft. Maar vergeet niet, dat eeuwenlang duizenden en duizenden bij zulke operatiën door die vergiftiging gestorven zijn; dat God dit gezien heeft, wetende, dat het kon voorkomen worden; en dat God toch die allen heeft laten sterven, willende dat de mensch te zijner tijd door eigen zoeken en tasten er achter zou komen. Nu onlangs heeft een rijk man in Engeland vijf millioen gulden gegeven, om onderzoek van dien aard te bevorderen, en men mag noch kan anders oordeelen, dan dat die rijke en milde gever hiermede juist

den weg insloeg, dien God wil dat we volgen zullen. Wat men medische wetenschap, of ten deele hygienische onderzoeking noemt, is niets dan dit onderzoeken, probeeren en beproeven, en niet genoeg dankbaar kunnen we dezen onderzoekers zijn, die ons aldoor vooruithelpen. Tegenspraak is hier zelfs afgesneden. Dat er doeltreffende middelen tegen allerlei lijden bestaan, kan niemand meer betwisten. Dat God dit geweten heeft, zal niemand ontkennen. Dat God ze ons desniettemin toch niet rechtstreeks geopenbaard heeft, staat vast. En er blijft alzoo geen andere mogelijkheid over, dan dat God wil, dat wij ze zelven vinden door ze te zoeken, er achter komen door ze te beproeven, en „door probeeren leerend," alzoo door ervaring wijzer worden.

Op de vraag waarom God dezen weg verordend heeft en ons omtrent alle deze dingen des natuurlijken levens geen rechtstreeksche openbaring schonk, kunnen we thans niet dieper ingaan. Voor het onderhavig onderwerp is het genoeg, zoo de regel, dat ge alleen door te zoeken vindt, door te onderzoeken wijzer wordt, en door te ervaren en te probeeren leert, u maar diep als door God gestelde regel in de ziel worde geprent, en ge voorgoed als dwaling de meening aflegt, dat aldus de middelen op te sporen, tegen Gods wil zou ingaan. Schoon en aangrijpend wordt dit zoeken, onderzoeken en naspeuren van den mensch op stoffelijk en natuurlijk gebied ons door Job geteekend (hfdst. 28 : 1—14). „Het goud en het zilver," zoo zegt hij, „heeft God verborgen in den grond en in het stroombed der rivieren, maar de mensch weet er achter te komen en smelt ze op. Alles speurt de mensch na. Het einde dat God gesteld heeft voor de duisternis en al het uiterste onderzoekt hij, het edelgesteente dat in donkerheid ligt en dat schuilt in de diepte der aarde en in de schaduwe des doods. Een beek of een bergstroom weet de mensch te verleggen door het uitgraven van de zijwanden der bedding. Uit de harde aarde weet hij koren en uit dat koren zich brood te bereiden. Wat geen adelaar bespied heeft, bespiedt den mensch. Hij doorzoekt paden en gangen waar geen leeuw of roofdier komen kon. Hij graaft in berg en mijn, en brengt de rijkste schatten uit de aarde voort. Niets weërstaat zijn onderzoeking." Wordt dit nu in de Heilige Schrift afgekeurd? Integendeel. God zelf heeft, boven leeuw en adelaar, de heerschappij over heel de natuur in de hand van den mensch gesteld, en wat afgekeurd wordt is alleen, dat de verwaten en vermetele mensch, door deze onderzoekingen hoogmoedig geworden, niet Gods wijs bestel in dat alles eert, maar zich inbeeldt, dat hij dit alles dankt aan eigen wijsheid. Ook ten opzichte van ziekte en pestilentie mogen we dus niet stilzitten, maar het is Gods wil en weg, dat de mensch zal naspeuren, of er in de natuur door God zelf geen krachten en middelen besloten zijn, om zulke ziekten te stuiten en deze pestilentiën te voorkomen. Wie er in slaagt, zulk een middel te ontdekken, verheerlijkt alzoo den Schepper, en

brengt een lang verborgen kracht uit Gods schepping aan het licht. En wie alzoo lijden voorkomen of keeren mag, bewijst een daad van liefde aan zijn naaste tot in verre geslachten.

En houdt men nu aan, en zegt men: „Alles wel, maar het feit staat vast, dat de Koepokinenting kinderen naar het graf hielp, en deskundigen beweren, dat ze, ook zonder zoo plotselingen dood te veroorzaken, niet zelden kwade ziekten van anderen heeft overgeplant en het ingeënte lichaam in zijn kracht heeft gebroken", dan is ons antwoord ook hierop gereed. Het luidt *vooreerst* dat ons blad geen medisch blad is, en op zichzelf geen medisch advies voor of tegen de Koepokinenting wil of mag uitbrengen. Het eenige wat op den weg van ons blad ligt is, uit de Heilige Schrift aan te toonen, hoe wij als goede Christenen ons tegenover zulk een vraagstuk te stellen hebben, en dan luidt de regel: „Beproef alle dingen en behoud het goede. Zoek en gij zult vinden. Leer door probeeren. Ga na wat al dan niet doeltreffend is. Kies uit het doeltreffende het beste. En verheerlijk in al wat ge vondt, en wat doel treft, uw Schepper en uw God. Dit is de weg, zelfs in het *geestelijke*, en alzoo te eerder en te sterker nog in het stoffelijke en natuurlijke leven."

Ten tweede: Zulk beproeven kan zeer zeker menschenlevens kosten, maar dit is geen feit dat op zichzelf den regel omver werpt. Niemand zal betwisten, dat het Gods wil is dat de zeeën bevaren worden, en toch wat tal van menschenlevens heeft het niet gekost, eer men dat bevaren van de zeeën geleerd heeft. Het bouwen van huizen is plichtmatig, en toch wat menschenlevens heeft het niet gekost, eer men de kunst verstond, om de stellages voor den bouw behoorlijk in te richten. We moeten paarden en runderen gebruiken, en toch hoeveel meenschenlevens heeft het leeren omgaan met paarden, en het leeren gebruiken van het hoornvee niet gekost. Nog kunt gij ze bij honderden tellen die telken jare, enkel in ons kleine werelddeel, door paard of rund het leven verliezen. Er blijkt alzoo duidelijk, dat Gods bestel voor den mensch bij het leeren kennen van de natuur, en bij haar gebruik het verlies van menschenlevens niet volstrekt uitsluit. Wat grond hebt ge dan, om aan te nemen, dat alleen bij de onderzoeking van wat het menschelijk lichaam van plagen en ziekten bevrijden kan, steeds behoud van 's menschen leven u zou gewaarborgd zijn? Noem dit nu hard, het zij zoo, maar erken dat het zoo is. Alle macht die gij thans over de natuur uitoefent, alle gemak des levens, alle gebruik van de natuurlijke dingen, waarin gij u thans verheugt, is verkregen door onderzoekingen en proefnemingen, die in vroeger eeuwen tal van menschenlevens gekost hebben, en die in den regel, zoo bij den landbouw als in de fabrieken, zoo bij de scheepvaart als bij den handel, nog

steeds het offer van veel menschenlevens vorderen. Gij vindt het heerlijk, steeds op gemakkelijke wijs door een lucifer licht te kunnen ontsteken. Goed, maar vergeet niet wat menschenlevens enkel de luciferfabricage wegsleept.

En ten derde, volgt uit het gezegde, dat het niets onnatuurlijks is, zoo ook het uitvinden van een middel om ziekten en pestilentiën te stuiten, te genezen of te voorkomen, ons op het offer van menschenlevens te staan komt, en dat dus evenzoo de Koepokinenting op zichzelve nog volstrekt niet geoordeeld is, omdat ze nu en dan den dood veroorzaakte of andere ziekten overbracht, doch er volgt dan ook tevens uit: 1°. Dat de verdere onderzoeking niet mag rusten, om er achter te komen, of soms andere minder gevaarlijke middelen ons hetzelfde doel kunnen doen bereiken, b. v. reinheid en afzondering. Denk slechts aan de wetten op de melaatschheid. 2°. Dat de onderzoeking steeds moet worden voortgezet, om uit te maken, of de inenting werkelijk doel treft, en of de statistieke gevolgtrekkingen juist zijn. 3°. Dat steeds het onderzoek moet voortgaan, of de schadelijke gevolgen door betere behandeling en voorzichtiger aanwending van de inenting niet te voorkomen zijn. 4°. Dat ieder hier voor zichzelf, en de vader voor zijn kind heeft te beslissen, zoodat niemand ons hier tegen onzen wil dwingen mag. En 5°. dat wie dit middel, of welk ander middel zou willen aanwenden, zonder inroeping van den zegen Gods, en zonder er, treft het doel, God voor te danken, geen aanspraak op den naam van vroom mag maken. Veeleer handelde hij dan in deze zaak ganschelijk goddeloos, d. i. *buiten God om*. Wat nooit mag.

Onze conclusie is derhalve: hier zoomin als bij eenig ander middel, waarvan beweerd wordt, dat het ziekte of pestilentie kan genezen, stuiten of voorkomen, staat uw religie aan de aanwending ervan in den weg. Ook van dit middel geldt het, dat alleen de vraag beslist of het doel treft. En voorts is een ieder verplicht en gehouden, bijaldien het dit doet, het met alle voorzichtigheid aan te wenden, en zoo het dit niet doet, het te verwerpen.

LXXIII.

Het Verzekeringswezen.

En Kaïn bouwde eene stad, en noemde den naam dier stad naar den naam zijns zoons Hanoch. GEN. 4 : 17.

De poging door ons aangewend, om niet enkel over voorzorgsmaatregelen in het gemeen, maar ook in het bijzonder over de Koepokinenting (altoos met uitsluiting van de medische zijde dezer quaestie) het vereischte licht te verspreiden, wordt thans gevolgd door soortgelijke poging in zake *het Verzekeringswezen*.

Reeds op zichzelf is dit eisch des tijds. Zoo dikwijls een nieuw opgekomen factor in het leven na korten tijd zoo snelle uitbreiding erlangt en zulk een macht begint te vertegenwoordigen, is het eisch, dat ook de vraag aan de orde kome, tot wat uitkomst toetsing van dat nieuwe verschijnsel aan de Christelijke zedenleer leidt. Maar ten opzichte van het Verzekeringswezen is dit te meer noodig, omdat zich in onze Christelijke kringen ten opzichte van de verzekering al spoedig tweeërlei inzicht heeft geopenbaard. De één dweepte er meê, de ander keurde ze af als zondig. Dit nu mag niet. De indruk mag niet gevestigd blijven, alsof de beslissing in zoo gewichtige aangelegenheden afhing van wat A of B er voor of tegen gevoelde. De regel des levens mag niet rusten op eigen goedvinden of meening van anderen. Niet onze nabuur is onze koning. Koning over ons hart en leven is God de Heere. Hij alleen en niemand onzer. En daarom hebt ge, evenals bij alle ding, zoo ook bij het Verzekeringswezen uzelven niet anders af te vragen dan dit ééne: Gebiedt of verbiedt God dat ik er aan deel zal nemen? Of ook: Laat God het, zonder stellig gebod, nochtans zoo vrij en toe, dat van oogluiking noch zonde sprake kan zijn, maar alleen van een hulpmiddel dat Hij zelf te onzer beschikking stelt?

Gelijk men ziet, stellen we het geschil terstond zoo ernstig mogelijk. Het is er ons niet om te doen, om de verzekering vrij te pleiten, of om de stelling te verdedigen, dat de verzekering, scherp bezien, er wel beter niet ware, maar dat ze toch niet zóó is, of ze kan er desnoods even meê door. We zetten ons niet ter bespreking van dit onderwerp, om de meening ingang te doen vinden, dat het wel, hoog ernstig genomen, beter ware zoo men van alle verzekering afzag, maar dat het om onzer zwakheidwille, een zoo *kleine* zonde is, dat de consciëntie er desnoods overheen mag glijden. En evenmin zeggen we, dat in een wezenlijk Christelijke maatschappij van verzekering nooit sprake zou mogen zijn, maar dat we, nu de onchristelijke wereld zich eenmaal schoeit op deze leest, kwalijk anders

doen kunnen, dan huilen met de wolven. Integendeel, al zulk geschipper op zedelijk gebied verfoeien we. Er moeten rechte paden voor onzen voet getrokken worden. Die rechte paden moeten het Goddelijke spoor volgen. En elk onzer moet, bij alle geschil van dien aard, ten slotte tot zulk een conclusie komen, dat hij zonder aarzeling of weifeling, met vasten tred kan voortgaan.

Komen we in eenige zaak tot de conclusie, dat zulk een nieuw verschijnsel slecht, dat het zonde voor God is, dan mogen we er op geenerlei wijs part noch deel aan hebben; dan moet de predikatie en de catechisatie er ernstig tegen waarschuwen; en dan voegt het ons broeders of zusters die er zich door verlokken lieten, te bestraffen in den naam des Heeren. Is het daarentegen de slotsom van ons onderzoek, dat we vrij voor God uitgaan, zoo we aan de verzekering deel nemen, ja, dat in tal van voorkomende gevallen zulk deelnemen aan de verzekering een *plicht* is ons Gods wege opgelegd, dan moeten we ook den moed hebben hiervoor uit te komen, het niet ter sluiks maar voor aller oog doen, en de broeders of zusters die er nog verkeerd in staan, niet als school in hun verzet een hoogere vroomheid, ontzien, maar hun met ernst en teederheid de zaak uitleggen. Niet hij moet heel en gij half vroom zijn. De volle kroon der vroomheid moet ons allen sieren. Niet hij moet nauw van conscientie zijn, en gij de deur van uw consciëntie op een kier hebben staan, maar *aller* consciëntie moet streng en scherp aangetrokken zijn; en als er slapheid insluipt, moeten we over en weêr elkanders consciëntie terdege opscherpen. We weigeren volstrektelijk de positie in te nemen, alsof een gewoon, een ordinair Christen, een vrome van het algemeene soort, desnoods wel aan de verzekering meê kon doen, maar alsof iemand die *heel vroom* wil zijn, er toch liever af moest blijven. Dat leidt tot een hooger en lager zedenleer, die nergens in Gods Woord steun vindt. Gods gebod alleen stelt den regel des levens, en dat gebod geldt voor allen. Bovendien dit zich stijven in zijn eigen vroomheid, dit omloopen met een hoog-vrome gestalte, dit als extra-ordinair vroom te boek willen staan, heeft maar al te dikwijls den zeer ongeestelijken bijsmaak van zelfverhoovaardiging, en van een roepen: „Ik ben heiliger dan gij, ga van mij uit." En naardien God zijn genade alleen aan den nederige geeft, moeten we in den drang der liefde het elkander telkens op het hart drukken, dat we toch van zulk jagen naar in het oog loopende *overvroomheid* ons stiptelijk zullen onthouden.

Toch gevoelen we zeer wel, dat het Verzekeringswezen in zijn opkomen veel eenvoudige kinderen Gods tegen de borst *moest* stuiten; en wie bij het lezen van wat we daar zooeven over verdoolde vroomheid schreven, als overtuigd Assurantieman, bij zichzelven dacht: „Zoo heb ik het zelf ook altoos gezegd", — die steke thans de hand in den boezem, en be-

antwoorde voor God de stellig niet minder ernstige vraag, of hij misschien niet wel zooveel bedacht is geweest op het verzekeren van zijn huis en zijn meubelen, als op het verkrijgen van de *verzekerdheid des geloofs*. Ook in de geschriften onzer vaderen wordt telkens en telkens weêr van de *verzekering*, en het *verzekerd zijn* gehandeld, maar dan slaan deze woorden altoos, niet op wat men thans noemt „levensverzekering", maar op de „verzekering ten eeuwigen leven". Vastheid, zekerheid wilden ook de Gereformeerde vaderen vanouds. Het her- en derwaarts geslingerd worden, was hun tegen. De eindelooze slingering bestraften ze juist in Pelagiaan en Arminiaan. Edoch dan pasten ze die zekerheid, die verzekering, die vastheid des levens allereerst op *hun hart*, op het leven hunner ziel, op hun lot voor *eeuwig* en op hun verhouding tot het Hoogste Wezen toe. En als ge met dien maatstaf in de hand, ons tegenwoordig geslacht beoordeelt, zeg zelf, moet dan niet telkens geklaagd, dat de verzekering, de zekerheid, de vasthield die men thans zoekt, zich zoo bijna uitsluitend op huis en meubelen, en op het overblijven van vrouw en kinderen richt, en dat de vraag: „Zijt ge verzekerd van uw uitverkiezing ten eeuwigen leven?" telkens en telkens door veel, o, anders zoo lieve Christenen, met een onzeker hoofdschudden beantwoord wordt? Ze hopen het, ze durven het soms van de liefde Gods vertrouwen, maar *verzekerd* van hun heil, neen, dat zijn ze nog niet. Dat waren ze tien jaren geleden niet, dat zijn ze nog niet, dat zullen ze over twintig jaren nog niet zijn, en nog in hun sterven zullen ze wel bidden, en zuchten, maar vreemd blijven aan het apostolisch belijden: *Wij weten dat we overgegaan zijn uit den dood in het leven.*

Onder deze tegenstelling nu dient het dwepen met stoffelijke verzekering zeer stellig te worden afgekeurd. Wie schrikken zou als er brand kwam, en zijn inboedel was niet verzekerd, maar er vrij meê heen loopt, en het zich niet aantrekt, dat, als er morgen doodelijke krankheid in zijn huis uitbreekt, zijn kinderen niet verzekerd zijn tegen de schade van eeuwige verdoemenis, en dus geen verzekering ten eeuwigen leven hebben, die mag niet zeggen dat hij zelf goed voor God staat. Veeleer blijkt hij dan meer aan den Mammon te hangen dan aan God. Dit is kras, en toch niet te kras gezegd, en als zoovele meer ontwikkelde Christenen van hun voorname hoogte neerzien op veel Christenen in lager kringen, die voor de verzekering tegen brandschade nog aarzelen, maar niet rusten eer ze de geloofsverzekering ten eeuwigen leven hebben gevonden, dan mogen deze meer ontwikkelde Christenen zich afvragen, of die anderen hen niet voor zullen gaan in het Koninkrijk der hemelen. Wij althans wenschen in ons blad, dat in de eerste plaats de eere Gods bedoelt, en slechts in de tweede plaats zich inlaat met maatschappelijke vraagstukken, geen woord over het Verzekeringswezen te schrijven, dat aan de noodzakelijkheid om zich

te verzekeren van zijn uitverkiezing bij God ook maar van verre afbreuk zou doen. Mocht het daarom zijn, dat verzekerings-maatschappijen of organen der pers, van hetgeen we over het Verzekeringswezen zeggen gaan, iets willen overnemen, dan verzoeken we hun nadrukkelijk, er duidelijk bij te zetten, dat de *Heraut*, na eerst gewezen te hebben op den hoogeren eisch, dat een iegelijk zich verzekere ten eeuwigen leven, daarna zich over de „levensverzekering" in dit aardsche aanzijn, aldus uitliet.

Wat nu de bedenkingen aangaat die tegen het Verzekeringswezen bij velen gerezen zijn, zoo herleiden we deze tot drie. Ten eerste zag men er een poging in om zich als mensch te wapenen tegen de bezoekingen die God over hem brengen wilde. Ten tweede achtte men, dat het geloofsleven schade moest lijden, als van lieverlede alle angstig gevoel uit het leven werd weggenomen, en hierdoor het vertrouwen op Gods Vaderzorge afname. En ten derde oordeelde men, dat het Verzekeringswezen een lokaas uithing, dat tot zwendelarij, afzetterij, brandstichting en moord aanleiding gaf.

Bezien we dan elk dezer drie bedenkingen meer van nabij, om daarna op de zaak zelve te komen.

En dan zij aanstonds gulweg erkend, dat de eerste bedenking allerminst uit de lucht is gegrepen. Men verwees hierbij veelal naar wat van Kaïn geschreven staat in Gen. 4 : 17, namelijk dat hij, naar het land van Nod, ten oosten van Eden, gevlucht zijnde, daar vóór alle dingen „een stad bouwde." Bij deze woorden van den tekst hadden onze Bijbeloverzetters namelijk aangeteekend, dat Kaïn dat deed *„om verzekerd te zijn*, uit vreeze zijner consciëntie, en dat daarentegen de vrome patriarchen, in tenten of hutten woonden." Nu is men er allerminst van af met halflachend en meêlijdend op deze kantteekening neêr te zien. Ze is kort, te kort, en daardoor onhoudbaar. Ging toch hetgeen nu aangeteekend is, als vaste regel door, dan zou er uit volgen, dat al wie een stad stichtte of in een stad woonde, althans in een bevestigde stad, hiermeê zondigde, en dat al wie den Heere vreest, buiten behoort te wonen. Ja, in strengen zin, dat zelfs het wonen in een steenen huis afkeuring verdiende, en dat alleen de Bedoeïenen die in tenten omtrekken, of de Settlers in Amerika die houten huizen of hutten bewonen, ten deze vrij uitgaan. Doch zoo is het natuurlijk niet bedoeld. Toen de Bijbeloverzetters deze kantteekening neêrschreven, zaten ze zelven in de veste van Leiden, die in de 17de eeuw nog met muren en wallen, met poorten en grachten verzekerd was tegen overval. En ook, ze zaten onder het neêrschrijven van deze kantteekening niet in een tent of hut, maar wel terdege in een huis van steen, wel en deugdelijk tegen regen en wind verzekerd. Maar dit alles neemt niet weg.

dat er in hun kantteekening een gewichtige opmerking schuilt, en dat de tegenstanders der verzekering volstrekt zoo dwaas niet deden, toen ze deze opmerking tegen het drijven van de verzekering tepas brachten. Door geheel een reeks toch van zeer kundige hoogleeraren onder de uitleggers van Genesis, is niet alleen in oude tijden, maar ook nog in de tweede helft van deze eeuw opgemerkt, dat de mededeeling omtrent de stad, die Kaïn bouwde, wel terdege te beteekenen heeft en aanduidt, hoe in dezen eersten stedenbouw zich de wereldsche richting van de Kaïnietische levensopvatting uitte, en hoe in hetgeen van Lamech, Jubal en Tubal-Kaïn wordt gemeld, diezelfde gedachte wordt uitgewerkt. Nu nog staat het vast, dat de uitpuilingen der ongerechtigheid het meest opkomen in de groote steden, en dat met name de machtige wereldsteden, zooals Londen en Parijs, Berlijn en Weenen, New-York en Chicago de wezenlijke broeinesten zijn van allerlei zonde en ongerechtigheid. Niemand moet zeggen, dat op het platteland alles heilig is. Ook op de pachthoeve wordt heel wat gezondigd. Boerenkermissen zijn vaak uitgietingen van ongebondenheid. En de dorpsdeernen die in de steden komen dienen, evenals de miliciens die van de dorpen naar de steden in garnizoen gaan, toonen vaak maar al te duidelijk, hoe de zonde niet uit de stad, maar uit het menschelijk hart opkomt, en dat dit menschelijk hart ook op de dorpen van even bedorven natuur is.

Maar al verhelen we dit in het minste niet, toch blijft het een niet te weêrspreken feit, dat er op de dorpen nog altoos sterker gevoel van afhankelijkheid van God heerscht; dat in veel stadskringen het besef bovendrijft, alsof de mensch alles in eigen macht had, en als viel met God niet meer te rekenen, alsook dat ten gevolge hiervan de goddeloosheid en de ongebondenheid in de groote steden veel verfijnder en vermeteler vorm aanneemt. Gevaarlijke automaten der schandelijkheid mogen ook de dorpen kennen, de school, vooral de hoogeschool der gemeenheid en schandelijkheid is in de groote steden, en niet op het platteland. In het feit dat Kaïn „een stad bouwde" ligt dus wel terdege een pogen, om den verkeerden weg op te gaan, en zich tegen God te sterken. Gods oordeel luidde: „Gij zult zwervende en dolende op de aarde zijn," en Kaïn verzet zich hiertegen en tracht aan dat oordeel te ontkomen door een stad te bouwen. Natuurlijk niet een stad als onze steden zijn. Ook niet een volledig afgewerkte vesting. Maar er ligt dan toch in, dat hij de woningen voor zijn geslacht bij elkander bouwde, en die op de een of andere wijze zoo met uitgravingen of wallen beveiligde, dat hij waande zich alsnu rustig en verzekerd in zijn vaste stede te kunnen terugtrekken.

Het was uit dien hoofde volstrekt nog zoo dwaas niet, dat de tegenstrevers van de verzekering zich op deze kantteekening beriepen. Of

oordeel zelf, kan het ontkend worden, dat de groote hoop zich op allerlei wijs verzekert uit soortgelijke overweging als Kaïn dreef? Is het niet volkomen waar, dat wie verzekerd is tegen brandschade, tegen veldschade, tegen ongelukken, tegen reisongevallen, tegen schade bij ziekte en bij overlijden, en tot zelfs voor zijn begrafenis, maar al te dikwijls en al te spoedig in een gemoedsstemming geraakt, dat hij nu niets meer te duchten heeft, rustig alle komende dingen af kan wachten, en dat dit gevoel van gerustheid en verzekerdheid het gebed om Gods genadige hulp en bewaring op de lippen doet verstommen, ja, tot op zekere hoogte een gevoel geeft, alsof de mensch nu verder met geen God meer in zijn leven te rekenen had? Lees en herlees eens de geschriften en stukken in circulaires en nieuwsbladen, waarin deze velerlei verzekering wordt aanbevolen, en lees eens uit al die artikelen en circulaires saam wat er tot Gods eere en van de vreeze zijns Naams in geschreven staat, en ge zult terstond zien, hoe verlegen ge staat. O, zoo aandoenlijk weten de maatschappijen die u de levensverzekering aanbevelen, over den naderenden dood te spreken, en even roerend over het lot van wie als weduwen en weezen achterblijven. Tot aan onze spoorwegstations pogen ze uw weemoed op te wekken door schoone platen, die op het sterven en op wie verlaten achterblijven wijzen. Maar God blijft er buiten, en het is altoos weêr de mensch, die door zijn slimmigheid het middel heeft gevonden, om zijn lot in eigen hand te nemen, en zich tegen alle schade te vrijwaren. Ontkend mag het daarom niet worden, dat het Verzekeringswezen wel terdege aan de vrome stemming des gemoeds afbreuk heeft gedaan, en dat het in breeden kring een besef heeft doen opkomen, alsof men hierin opnieuw een middel had gevonden, om den mensch meester over zijn eigen lot te maken, en dus ook, om dit meesterschap over ons lot aan God te ontnemen.

We dingen op deze eerste bedenking dan ook niets af. We geven veeleer voetstoots toe, dat er vroeger veel gebeds om bewaring werd opgezonden, dat thans verstomd is. Wat we alleen betwisten is, gelijk we nader zullen aantoonen, dat het constateeren van dit onloochenbare feit voor ons oorzaak zou mogen zijn, om de verzekering te verwerpen. Niemand kan ontkennen, dat het vrije gebruik van de Heilige Schrift aanleiding heeft gegeven tot het opkomen van allerlei ketterij, en zelfs tot velerlei zedelijke afdwaling. Denk slechts aan de Mormonen. Toch volgt hieruit geenszins dat het vrije gebruik der Heilige Schrift moet worden afgeschaft. En zoo nu is het ook hier zeer wel denkbaar, dat de verzekering het gebed vertragen doet, en een valsch zelfvertrouwen in den mensch kweekt, zonder dat hieruit nog in het minst volgt, dat de verzekering in zichzelf geen gave Gods kan zijn, maar als een uitvinding van Satan zou zijn te mijden.

De tweede bedenking, die onmiddellijk met de eerste saamhangt, kan korter afgedaan. Ze zegt ons, dat wie verzekerd is, minder angst voor het leven kent, en daardoor afleert de Vaderzorge van zijn God te zoeken. De verzekering treedt, zoo bedoelt men, voor God in de plaats. Men gaat leven en steunen op zijn polis, in plaats van op de belofte zijns Gods. Ze heeft alzoo tengevolge, niet alleen dat het booze hart de vreeze Gods laat varen, maar ook in positieven zin, dat het vertrouwen op God, het zoeken van Gods gunste, het zoeken van de liefde Gods afneemt. Met deze tweede bedenking nu gaan we slechts ten deele meê. Of spreken we te sterk, zoo we zeggen, dat wie in de liefde Gods rustte, enkel als hulpmiddel tegen mogelijk gevaar, in zijn religie puur egoïstisch te werk ging, en dat de wezenlijke kennis en verzekering van de liefde Gods in hem *niet* werd gevonden. Wie waarlijk met de liefde van zijn hart in de liefde van God rust, zoekt zijn God niet in de eerste plaats om gewin, noch ook uitsluitend om afwering van schade. Het is hem om *God zelven* te doen, en hij kent iets van wat Asaf zong: „Wat zou mijn oog, wat zou mijn hart op aarde nevens U toch lusten?" En nu ontkennen we dat een echt kind van God, dat in zulk een zin in Gods Vaderliefde rustte, door in een verzekeringsmaatschappij te gaan, ooit die liefde voor zijn God aan een kant zou zetten.

Toch verwerpen we deze tweede bedenking niet geheel. We geven namelijk toe, dat ook bij den „allerheiligste in dit leven", gelijk de Heidelberger den zeer vrome noemt, de bede om hulp in nood altoos één der factoren van zijn religie blijft. De Psalmen bewijzen dit overvloediglijk. En nu kan niet ontkend, dat ook bij den beste deze bijkomende prikkel iets van zijn scherpte verliest, als men tegen alle schade verzekerd is. In vroeger eeuwen was, als men den nacht inging, de bede om „bewaring in den nacht" tegen ramp en ongevallen, veel inniger dan thans. Wat we ontkennen is alleen maar, dat deswege de verzekering zou zijn af te keuren of te mijden. In vroeger jaren, toen de politie hoogst gebrekkig was, en men alle nacht gevaar liep, door inbrekers overvallen te worden, was de bede om bewaring in het nachtelijk uur ongetwijfeld veel inniger. Doch wie zal daarom zeggen, dat de politie en de rijksveldwacht moet worden afgeschaft?

Dit is zelfs nog verder uit te breiden. Het angstig gevoel dat in den nood tot bidden uitdreef, was eertijds in elk opzicht veel sterker dan thans. Men kon niet op reis gaan, of men liep gevaar in handen van roovers te vallen. In de Psalmen hoort ge gedurig den noodkreet over dit schrikkelijk gevaar. Over dat graven van kuilen op den weg, over dat spannen van strikken, over dat vallen van de ellendigen in de sterke pooten van deze struikroovers. Thans daarentegen reist men veilig heel een werelddeel rond. In onze spoorwagens, met hun dwaze afsluiting, moge men soms op lange reizen nog gevaar loopen door zijn reiscompagnon te

worden aangevallen, in Amerika bestaat ook dat gevaar niet meer. Alle wagens loopen er in elkaar, en men reist er volkomen veilig. — Vroeger brandde er 's avonds geen licht op straat, en kon men als het donker werd, niet ongewapend over straat gaan. Thans heeft het gas ook dat gevaar weggenomen. Toen alle daken nog van hout waren, en er geen brandweer was, zat men gedurig in angst, dat heel een dorp of heel een stand kon afbranden. Thans rent de brandweer in onze steden op het eerste schelgeluid voor uw deur. Een reis over zee was, zoolang men geen kompas bezat, een eindeloos tobben in doodsgevaar. Thans stuurt het kompas u veilig. Kortom, heel de rijker ontwikkeling van het leven strekte steeds om in toenemende mate gevaar af te wenden, het leven veiliger, het menschelijk bestaan veel geruster te maken. En al kan nu volstrekt niet ontkend, dat het *gevaarvolle* van het vroegere leven toentertijd het gebed vermeerderde, en dat het *gevaarlooze* van ons tegenwoordig aanzijn het gebed verminderen deed, zal daarom iemand zeggen, dat kompas, brandweer, straatverlichting, en zooveel meer, altegader uit den Booze zijn, en dat we naar den tijd van roof en moord terug moeten, om uit angst weêr vromer te worden?

LXXIV.

Het Verzekeringswezen (*vervolg*).

> Draagt malkanders lasten, en vervult alzoo de wet van Christus. GAL. 6 : 2

De derde bedenking wijst op de velerlei zonden, soms van zeer gruwelijken aard, waartoe de Verzekering verlokt heeft. Men verzekerde zijn huis of zijn inboedel tegen een tamelijk hoog bedrag, en stak daarna met eigen hand er den brand in, om zich met de assurantiepenningen te verrijken. Een oud schip werd in zee gezonden, en, als het maar even kon, zóó op strand gezet, dat het brak. Personen bij wier sterven een belangrijke afbetaling bedongen was, kwamen op gewelddadige wijze om. Zelfs de kleine begrafenispenningen oefenden zoo sterke bekoorlijkheid uit, dat monsters in menschengedaante soms meerdere personen door vergiftiging of anderszins om het leven brachten, om maar die *f* 25 à *f* 40 te kunnen incasseeren. Bijna niet ééne verzekering is aan zulk ergerlijk en schandelijk misbruik ontkomen, en de feiten, waarin dit uitkwam, doen slechts van verre die vele andere booze stukken gissen, die slaagden zonder op-

spraak te veroorzaken, en daarom nooit voor den rechter kwamen. Juist daardoor echter zijn de feiten, waarop te wijzen valt, te beter geconstateerd. Ze zijn nauwkeurig onderzocht, op alle manier is hun boosaardig karakter toegelicht, en op de overtuigendste wijze bewezen. Af te dingen valt er dan ook op dit schriklijk zondenregister niet. Dat deze gevallen voorkwamen is volkomen waar. En we haasten ons er bij te voegen, dat het ons volkomen begrijpelijk is, hoe een wat teedere consciëntie, zoo ze spreekt in iemand met licht prikkelbare verbeelding, op het aanhooren van het relaas van zulke gevallen, derwijs verontwaardigd wordt, dat hij gedachtig aan het spreekwoord: „Haat ook den rok, die van het vleesch bevlekt is" (Judas vs. 21), van geen Verzekering hooren wil.

Toch mag betwijfeld worden, of deze conclusie een juiste is. Bij deze conclusie zou men namelijk uitgaan van de algemeene stelling: Een zaak die aanleiding geeft tot of oorzaak wordt van vele gruwelen of misdaden, is deswege afkeurenswaardig, of zal althans beter door u gemeden worden. Natuurlijk, ging die algemeene stelling door, dan volgde uw conclusie onmiddellijk, want de Verzekering heeft dit booze, dat ze tot deze gruwelen toevalligerwijs bij de Verzekering *bijkomen*, maar de assurantie doet er de gedachte van opkomen en lokt ze uit. Maar ligt nu hierin op zichzelf reeds genoegzame reden, of althans een vrijbrief, om heel de Verzering als zoodanig te veroordeelen?

Neem eens het *sparen*, en vraag u af, of ge elk sparen van geld, het opsparen van overdiensten, het opleggen van zeker kapitaal voor geval van ziekte of den ouden dag, voor afkeurenswaardig houdt. We konden ook allerlei andere dingen nemen, maar kiezen nu juist het *sparen* uit, omdat het sparen aan de assurantie het naast verwant is. Gelijk men oudtijds spaarde en oppotte, om bij versterf aan zijn weduwe een kapitaaltje van een paar duizend gulden achter te laten, zoo neemt men thans een levensverzekering bij overlijden, ten einde haar bij zijn sterven zulk een som in kapitaal, of tot aan haar sterven toe een jaarlijksche lijfrente, zeg van ƒ 3 in in de week, te doen uitbetalen. We blijven alzoo met op het sparen te wijzen op gelijksoortig terrein. Er moet toch voor onze achterblijvende betrekkingen gezorgd worden, en wie het *niet* doet door *assurantie*, zal het dan wel moeten doen door *sparen*. Maar heeft nu het *sparen* soms niet evenzoo tot schrikkelijke gruwelen geleid, en tot allerlei zonde verlokt en geprikkeld? Maar wat houden dan die telkens weêrkeerende berichten van inbraak, roof en moord ten huize van bedaagde, en verzwakte lieden, van wie men wist dat ze een klein kapitaaltje hadden opgegaard en opgespaard, anders in, dan dat het sparen van den een den ander tot roof en moord verleid had? Het is zoo, er werd niet opzettelijk

gespaard om tot roof en moord te verlokken; en inzooverre is er zeker verschil in de verhouding, maar het feit blijft dan toch, dat het opsparen vooral van zoo kleine kapitaaltjes, jaar in jaar uit, in alle landen, tot gruwzamen doodslag en tot schandelijken roof op eenzame hoeven of zelfs onder bloedverwanten geleid en verlokt heeft. Het was dat opgespaarde geld, waarvan men gehoord had, dat de verbeelding tot roof prikkelde, en om den roof te doen gelukken, tot moord aanzette. En ook afgezien van deze gruwelen, is het geen feit, dat deze zucht tot sparen, na zich eenmaal van het hart te hebben meester gemaakt, zoo menigeen verleid heeft, om aan vrouw en kinderen, zelfs voor de opvoeding het noodige te onthouden, aan het geld als geld te gaan hechten, en alle edeler aandrift van het hart te smoren? Ja, zijn er niet tal van gevallen bekend, waarin verre bloedverwanten hun kranken opzettelijk slecht verzorgd en aan gevaren hebben blootgesteld, om hun spoedig verscheiden van deze aarde te bevorderen, en alzoo den buit des doods meester te worden?

Kan van het erfrecht niet hetzelfde worden gezegd, en wel bezien, geheel hetzelfde van alle ding waardoor aan den eenen mensch een Mammonszegen bij het sterven, of bij gewelddadig vermoorden van den anderen mensch kan toekomen? En durft ge nu ook daaruit de conclusie trekken, dat dus alle sparen, alle erven, alle legaat en wat dies meer zij, uit den Booze, en daarom afkeurenswaardig is? En indien niet, voelt ge dan niet, dat uw conclusie niet *kan* doorgaan, als zou het Verzekeringswezen reeds daarom zijn af te keuren, omdat het zoo vaak prikkelt tot allerlei zonde voor God en gruwel onder menschen? Sterker nog, als men eens een statistiek opmaakte van de inbraken en moorden, waartoe de wetenschap dat er opgespaard geld te vinden was, geleid heeft, vergeleek met de moorden, waartoe het Verzekeringswezen verlokt heeft, zou het dan niet wel eens kunnen blijken, dat het vervangen van het zelf-sparen door het gaan in een Verzekering het aantal moorden zeer aanmerkelijk had *doen afnemen*? Wij althans zouden geen oogenblik aarzelen, die laatste vraag in toestemmenden zin te beantwoorden, mits men de cijfers proportioneel neme. Immers tegenover tien die vroeger zelf spaarden staan er thans honderd en meer die een verzekeringspolis namen. Men zou zich dus moeten afvragen, hoeveel percent moorden er vroeger op de gevallen van sparen voorkwamen en hoeveel procent thans op het aantal verzekerden.

Ook hier ziet men dus weer, dat het niet aangaat, zulke ingewikkelde vraagstukken naar den indruk van het oogenblik te willen uitwijzen. Ook hier heeft men, naast het gebruik, te doen met *misbruik*. Het springt toch in het oog, dat al zulke gevallen als waartoe het Verzekeringswezen geleid heeft, er niet door bedoeld worden, en niet uit zijn wettig gebruik, maar uitsluitend uit *misbruik* van de Verzekering voortvloeien. Het is niet de Verzekering als zoodanig, die dat kwaad uitwerkte, maar het is het zondige

hart, het is de verslaafdheid aan Mammon, die, gelijk elk ander ding, zoo ook het Verzekeringswezen er op aanziet, of het niet in een instrument tot zonde kan verkeerd worden. Het huwelijk is heilig en goed, en toch wie zal ontkennen, dat de zonde die Mammon in het hart kweekt, keer op keer verlokt heeft, om het huwelijk te misbruiken als middel, om een kapitaal meester te worden, en nadat dit doel bereikt was, de oorspronkelijke bezitster van dit kapitaal door verkwisting van haar goed te berooven, of zelfs van de zijde der vrouw, om den man, vooral een man van ouder leeftijd, om koud te helpen, ten einde, verrijkt door zijn bezit, straks een tweede huwelijk aan te gaan, en dan aan dartele weelde toe te geven ten prijze van het aldus door huwelijksontheiliging en moord verkregen, of liever, geroofd geld.

Er is niets, wat de zonde niet aanrandt, misbruikt, en in zonde omzet, vooral niet waar geld in het spel is. Weduwen afzetten, weezen berooven, fondsen verdonkeremanen, zelfs kerken van haar goed berooven, testamenten vervalschen, door bedreiging voordeel bij het testament bedingen, afdreigen door laster, en wat niet al meer vormen saam de breede lijst van wandaden, waartoe „zonde + geld" den onzedelijken mensch verlokt en geprikkeld heeft. Tot wat schandelijk bedrog geeft niet dag aan dag de handel, en zelfs de beurs aanleiding? Is ergens ooit scheepvaart opgekomen, dat niet de zeeroover als vanzelf opdook? Kortom, is er eenige handeling onder menschen denkbaar, waarbij geld in het spel kwam, of ook geld in iemands bezit was, dat dat geld niet, alle eeuwen door, en onder alle volk, tot laag bedrog, tot afzetterij, tot slim en sluw afhandig maken, of tot gewelddadigen roof en moord geleid heeft? Mammon is voor het zondig hart steeds een booze demon gebleken, en er is geen macht op aarde, die meer dan Mammon, tot gemeenheid, laagheid, en allen gruwel heeft aangezet. De schuldige is dan niet het *sparen*, noch het *erfrecht*, noch de *handel*, noch de *beurs*, noch de *scheepvaart*, maar het hart des menschen, naar luid van Jezus' eigen woord: Uit het hart des menschen komen voort booze raadslagen. Maar is dit zoo, dan gaat het ook niet aan, op dezen algemeen geldenden regel voor de Assurantie een uitzondering te maken, en moet ook hier worden geoordeeld, dat bij de gruwelen, waarop men wees, niet de Assurantie zelve, niet het Verzekeringswezen als zoodanig, maar het zondig hart en de Mammondienst als de schuldige is te brandmerken.

Is het nu hiermede reeds uitgemaakt, dat derhalve het Verzekeringswezen vrij uitgaat en is goed te keuren? Volstrekt niet. Daartoe moet alsnog tweeërlei onderzocht. Ten eerste of het Verzekeringswezen op zichzelf naar de beginselen der Heilige Schrift een geoorloofd middel is. En ten ander of tegen het kwade waartoe het verlokte, zoodanig goed

overstaat, dat het goede het kwade in waardij te boven gaat. Van deze twee punten is het laatste het kortst afgedaan. De voordeelen toch voor onze menschelijke saamleving van het Verzekeringswezen zijn zóó onmetelijk, dat het kwade waartoe de Assurantie verlokte, er nauwelijks, wat het aantal gevallen betreft, tegenover in aanmerking komt. Men moet maar eens hooren, wat moeite het kost, om in geval van brand zonder assurantie, de ongelukkige slachtoffers die op eenmaal heel hun inboedel en heel den voorraad van hun bedrijf kwijt raakten, er weêr bovenop te helpen. Wie telt de velen, die er eertijds voorgoed door tot den bedelstaf werden gebracht? En toch is assurantie tegen brandschade nog op verre na niet de meest zegenrijke. Veel grooter is de zegen, die aan onze menschelijke saamleving toekomt van de verzekeringen voor geval van ziekte, ongevallen, ouderdom en overlijden. De ellende, vroeger algemeen, en nu nog in tal van gevallen geleden, als langdurige ziekte den broodwinner aan het bed kluisterde, of een val of ongeluk hem voortaan onbekwaam voor zijn werk maakte, of ook als de oude dag zijn werkkracht brak en vernietigde, en nu zelfs nog als onze weduwen en weezen hulpeloos achterbleven, is zoo onmetelijk groot en onafzienbaar, heeft derwijze bij het opkomend geslacht het pauperisme gevoed, verleid tot allerlei zedeloosheid, en heele geslachten zedelijk doen zinken, dat men niet hoog genoeg de uitnemendheid kan aanslaan van een uitvinding, waardoor nu reeds op beduidende wijze, een dam tegen den breeden stroom van ongerechtigheid en ellende werd opgeworpen, en nog veel breeder bij toenemende uitbreiding van het stelsel, staat opgeworpen te worden.

Men roept van alle zijden om pensionneering van den ouden werkman, en ook onzerzijds werd hierop daarom steeds met zulk een klem aangedrongen, omdat de redding van de lagere klasse uit de doodelijke omarming van het zoo door en door zedeloos Pauperisme, op geen andere wijze te verkrijgen is. Pauperisme doet den mensch ontaarden, zet de zonde in het hart op allerlei wijze aan, en leidt in zijn gevolgen tot allerlei ontucht, roof en moord, op veel breeder schaal dan het Verzekeringswezen dat ooit gedaan heeft. Men moet zich ook door den schijn niet laten misleiden. Men moet niet aan den éénen kant breed de gruwelen uitmeten, waartoe de Assurantie verlokt, om van den anderen kant zijn oog te sluiten voor de veel breeder reeks van gruwelen, die door het Pauperisme in al zijn schrikkelijke vormen worden uitgelokt, maar men moet de balans naar waarheid en gerechtigheid opmaken. En als men dat doet, en dan op de eene lijst plaatst het volledig aantal misdaden, waartoe het Verzekeringswezen geprikkeld en verlokt heeft, en op de andere lijst de schandelijkheden en gruwelen, waarin het Pauperisme geheele geslachten deed verzinken, dan zal men bevinden, dat het kwade boek van de Assurantie tien bladzijden vol goede posten tegen één enkele bladzijde

enkel kwade posten te lezen geeft, terwijl het Pauperisme, dat uit nietverzekering voortvloeit, bijna geen activa heeft aan te wijzen, en dat er daarentegen vellen vol ellendige posten tegen zeer enkele goede posten overstaan. Ge moogt dus niet eenzijdig op die enkele met zwarte kool geteekende posten van het Assurantiewezen blijven turen, maar hebt uzelven ook wel terdege af te vragen, hoeveel goeds en hoeveel uitnemends er tegenover staat. En niet minder hoevelen met nóg veel zwarter kool geteekende posten er op het schuldboek van onze menschelijke saamleving staan blijven, bijaldien de maatschappij zonder het profijt van het Assurantiewezen voorttobt.

Intusschen, dit geven we voetstoots toe, het doel heiligt de middelen niet, en al ware de uitkomst van het Assurantiewezen nóg zoo verblindend schoon, zoo het middel in zichzelf slecht, van God verboden en dus ongeoorloofd werd bevonden, zou het ons verboden zijn, er gebruik van te maken. We komen daarom thans eerst tot de hoofdvraag, of namelijk het Verzekeringswezen, als zoodanig, een goed of een kwaad middel is. Hierbij nu is het Verzekeringswezen te omschrijven als een uitvinding, ***waardoor de geldelijke schade die ons gemeenschappelijk leven bedreigt, niet langer neerkomt op den enkele dien zij treft, maar gelijkelijk over allen wordt omgeslagen***. Want wel weten we zeer goed, dat deze definitie eerst dan geheel juist zou zijn, indien allen er aan deelnamen, en ook verliezen we niet uit het oog, dat er schaden zijn die wél allen treffen, en alleen daarin verschillen, dat ze den één sneller of sterker treffen dan den ander, maar bij de bespreking van het Assurantiewezen als zoodanig nemen we het nu met opzet in zijn meest algemeenen en volledigen vorm, om het wezen der Verzekering én toe te lichten én te toetsen aan de beginselen van Gods Woord. Bij zulk een onderzoek toch is het niet wel doenlijk, op alle verschillende vormen, waarin het Assurantiewezen optreedt, tegelijk het oog te vestigen. Men moet zich dus afvragen, wat is de eigenlijke beweegkracht, de eigenlijke strekking van het Verzekeringswezen in het gemeen genomen, en eerst daarna kan er sprake van zijn, om in verband met dit algemeen beginsel ook op de gewijzigde vormen van zijn verschijning de aandacht te vestigen. En zoo nu gerekend, blijven we bij de gegevene omschrijving.

Ons leven wordt op allerlei wijze met schade bedreigd; schade die het gevolg is van brand, van diefstal, van watervloed, van hagelslag, van ziekte, van ongevallen, van ouderdom, van overlijden en zooveel meer. Die schade treft niet gelijk. De eene maal wel, de andere maal niet. Wel den één, niet den ander. Den één vroeger, den ander later. Den één onder zeer pijnlijke omstandigheden, den ander onder minder pijnlijke. Uit dit alles

wordt een ongelijkheid geboren. Een grootere schade voor den een dan voor den ander. En nu treedt het Verzekeringswezen op, om die totale schade aldus te verdeelen, dat ze over allen, en voor alle tijden, als het ware geleidelijk over alle leden der maatschappij wordt omgeslagen. En al is dit groote doel op verre na nog niet bereikt, zoodat voorshands dit omslaan van schade nog slechts voor een betrekkelijk klein deel der menschheid plaats grijpt, toch is gebleken dat ook zoo de schadeverdeeling reeds tot een groote mate van juiste verdeeling naderen kan. Het ideaal is en blijft natuurlijk, eenerzijds de totale som van alle te verwachten schade te berekenen, die verwachte totaal-schade in een geldsom om te zetten, en alsnu deze som, naar ieders positie is en ieders krachten zijn, over allen saam om te slaan. Eerst als dat doel bereikt was, zou het Verzekeringswezen zijn vollen triomf vieren. Het is thans nog slechts op den aanvang van zijn weg, en het is volstrekt geen te stoute verwachting dat het op dien weg nog reuzenschreden naar zijn volmaking zal afleggen. Doch ook nu reeds heeft het een deel van dit zijn ideaal verwezenlijkt, en het voegt ons al wat het dusver tot stand bracht uit dit algemeene en ideale gezichtspunt te beschouwen.

Is nu dit algemeene gezichtspunt voor de rechtbank der Heilige Schrift verdedigbaar of niet? En dan verwijzen we naar de uitspraak die we boven dit vertoog schreven: *Draagt malkanders lasten*, en dat wel in tegenstelling met wat er twee verzen later op volgt: *Een iegelijk zal zijn eigen pak dragen*. Nu wordt, hier lette men wel op, in deze tweeërlei uitspraak van den apostel niet gedoeld op *geldelijke* schade. Het verband toont duidelijk het tegendeel. Er is sprake van een *geestelijken* „last", en van een geestelijk „pak" dat gedragen wordt, en waaronder men gebukt gaat. Indien, zoo staat er is vs. 1, iemand der uwen door misdaad overvallen wordt, denk dan niet: dat moet die man zelf maar weten, doch trek u dan veeleer dien zondaar aan, en breng hem terecht. Het voegt u toch niet, u aan den geestelijken last of de schade van een broeder vreemd te houden, maar gij hebt integendeel *elkanders lasten te dragen*, en alzoo te vervullen de wet van Christus, die alle last der zonde gedragen heeft op het kruis. — Dit eenerzijds, maar hier staat van den anderen kant tegenover, dat ge u daarbij niet tegenover hem verheffen zult, als ware hij alleen door geestelijke schade overvallen. Integendeel, ge hebt niet te roemen. Wie dit doet bedriegt zichzelven. Ook hierbij heeft een ieder zijn beurt. Draagt die broeder die thans in misdaad viel, en zoo geestelijk schade beliep, thans *zijn* pak, gij hebt ook op uw beurt uw eigen geestelijke schade, en draagt *uw* pak. Of ook waar ge op dit oogenblik nog niet zulk een last van schuld en geestelijke schade te dragen

hebt, onttrek u ook daarom niet aan den „last van schuld" van uw broeder. Wat nu nog niet is, kan komen. De geestelijke schade kan ook u genaken. En zoo hebt ge een deel van zijn last over te nemen, „ziende op uzelven, opdat ook gij niet verzocht wordt." Het geheele verband luidt aldus: „Broeders, indien ook een mensch overvallen ware door eenige misdaad, gij die geestelijk zijt, brengt den zoodanige terecht met den geest der zachtmoedigheid, *ziende op uzelven, opdat ook gij niet verzocht wordt*. Draagt malkanders lasten, en vervult alzoo de wet van Christus. Want zoo iemand meent iets te zijn, waar hij niets is, die bedriegt zichzelven in zijn gemoed. Maar een iegelijk beproeve zijn eigen werk; en alsdan zal hij aan zichzelven alleen roem hebben, en niet aan eenen anderen; *want een iegelijk zal zijn eigen pak dragen*." Er wordt alzoo gehandeld van een *last van schuld*, d. i. van een geestelijke schade; er wordt gezegd dat een ieder op zijn beurt hieraan blootstaat; en dat men alsnu niet een ieder zijn eigen last moet laten dragen, maar dit *gemeenschappelijk* moet doen, gedreven zoo door den geest der deelnemende liefde, als door het voorgevoel van wat ons zelven kan te wachten staan, of reeds overkwam.

Met opzet plaatsen we dezen regel van gedraging bij geestelijke schade hier op den voorgrond, omdat een beschouwing over *de ellende*, die niet wortelt in een beschouwing over de zonde, nimmer bevredigen kan. Veel directeuren van Verzekeringsmaatschappijen mogen enkel op de geldelijke schade zien, dit neemt het feit niet weg, dat alle ellende uit zonde voortkomt, en dat het karakter dezer ellende altoos door het karakter der zonde bepaald wordt. Is de zonde een aparte rekening voor elk individu, dan komt ook de rekening van ellende voor ieder mensch op zichzelf te staan, en heeft hij met de rekening van anderer ellende niets uitstaande. Blijkt daarentegen dat de zonde niet bloot persoonlijk is, maar ook een *gemeenschappelijken* kant heeft, dan verandert ook de ellende geheel van karakter, en moet ook bij het lijden en bij de ellende, bij schade aan goed of leven, niet enkel op ieders persoonlijke verhouding gelet worden, maar óók rekening gehouden worden met het gemeenschappelijke, dat alsdan van onzer aller gemeenschappelijke ellende niet is af te scheiden. Is de zonde puur individueel, dan staat ook de ellende, het lijden, of de schade van ieder persoon, en van elk gezin, op zichzelven. Draagt daarentegen de zonde, de schuld, de geestelijke schade wat men noemt een *solidair* karakter, dan volgt hieruit rechtstreeks dat ook de ellende, het lijden, en de schade aan lijf en goed evenzoo *solidair* te verstaan is. Niet alsof hiermede de persoonlijke verantwoordelijkheid bij geestelijke schade, en zoo ook de persoonlijke verantwoordelijkheid bij stoffelijke schade verviel. Dat weet bij zonde een ieder in zijn conscientie, en bij het sterven van haar man, ook al ontvangt ze een lijfrente, elke weduwe wel beter. Maar het zegt ons dan toch, dat er aan de geestelijke zoowel als aan de stoffelijke

schade *twee* handvatselen, *twee* kanten, *twee* zijden zijn. Dat ze beide een *dubbel* karakter dragen. En dat ge u vergist, zoo ge waar geestelijke schade uitbrak, of ook maar dreigt, een ieder op zichzelf blijft tobben, en zoo ook dat ge bij stoffelijke schade een deel der waarheid uit het oog verliest, zoo ge denkt of zegt: „Dat treft nu hem, en dat moet hij nu maar hebben. Straks komt aan mij de beurt, en als die beurt komt, sta ik er evenzoo voor."

Het is nu tegen die individualistische, in den grond Pelegiaansche beschouwing, dat, ook zooveel betreft de *geestelijke* schade, het boven aangehaalde woord van Paulus een volledig protest ten behoeve van het solidair karakter der zonde indient. Immers 1°. komt de schuld der zonde hier voor in den vorm van *een last*, een *schade*, die men te dragen heeft. 2°. Wordt geconstateerd dat die last, die schade ieder op zijn beurt komt neêrdrukken. 3°. Dat men niet alleen te rekenen heeft met de schade die men reeds beliep, maar wel terdege ook met de schade die nog komen kan. En 4°. wordt erkend, dat er in al zulke schade wel eenerzijds een „pak is, dat men voor zichzelf heeft te dragen", maar ook van de andere zijde een deel wat we te dragen hebben met en voor elkander. Voor zoover dit bij vergelijking mogelijk is, zitten alzoo in hoofdzaak alle elementen, die bij de Assurantie tegen stoffelijke schade, in aanmerking komen, in deze Apostolische beschouwing van den geestelijken last of de geestelijke schade in. Hoezeer men het ook anders wenschen en afbidden zou, eeuw aan eeuw blijft de zonde voortwoekeren en ieders hart bedreigen, gelijk ook op stoffelijk gebied allerlei ellende voortwoelt en ons levensgeluk bedreigt. En nu stelt de Apostel als regel, niet het individueele een iegelijk op zichzelf staan, *maar het saam dragen van elkanders lasten*.

LXXV.

Het Verzekeringswezen *(vervolg)*.

> En na alles, wat over ons gekomen is om onze booze werken en om onze groote schuld, omdat Gij, o, onze God, belet hebt, dat wij niet ten onder zijn vanwege onze ongerechtigheid, en hebt ons eene ontkoming gegeven, als deze is.
>
> Ezra 9 : 13.

Niet dus zoovele afzonderlijke rekeningen als er menschen op aarde leven, maar alle menschen saam tot één geestelijke vennootschap behoorende, en saam met eene onmetelijke schuldrekening tegenover God

staande. Wel loopt er ook een persoonlijke rekening voor ieder afzonderlijk onder door, en in zooverre *draagt*, naar het apostolisch woord, *een iegelijk zijn eigen pak*. Maar behalve die persoonlijke en aparte rekening staan we allen saam, als ééne groote maatschappij, in schuld bij God te boek, en daarom zegt dezelfde apostel: *Draagt elkanders lasten*. Nu volgt in hoofdzaak de afrekening voor *het eigen pak* eerst in het laatste oordeel. Dan „verschijnt elk onzer voor den rechterstoel van Christus, om weg te dragen, wat we in het leven gedaan hebben, hetzij goed, hetzij kwaad." En ook mag niet ontkend, dat er reeds in dit leven drieërlei persoonlijke afrekening kan plaats grijpen. Ten eerste, *in tijden van bijzondere openbaring*, als God rechtstreeks iemands schuld hem in zijn levenslot thuisbrengt. Denk aan Kaïn, aan Saul, aan Judas. Dit soort regelrechte vergelding mag intusschen nooit van het terrein der bijzondere openbaring op ons gewone leven worden overgebracht. Als thans iemand een misdaad heeft gepleegd, en den dag daarna komt hij om bij een spoorwegongeluk, dan mag daarom niemand zeggen, dat dit was *om* zijn misdaad. Zoo iets gaat alleen dan door, als God zelf het er bij zegt, en dit geschiedt, nu de bijzondere openbaring gesloten is, thans niet meer. — De tweede personeele afrekening, als we ons kortheidshalve zoo mogen uitdrukken, is geheel *mystiek*. Er overkomt u een ongeluk, of ook een pijnlijk lijden en bitter verdriet nadert u, en opeens wordt uw consciëntie wakker, en de vreeze Gods trekt over uw ziel, en ge leeft onder de gewaarwording, dat God u uw zonde thuis zoekt. Hieruit volgt echter in het minst niet, dat *dit* bepaalde lijden u om *die* of *die* bepaalde zonde door God wordt opgelegd. Of is het niet duidelijk, dat deze consciëntiepijn te minder gevoeld wordt, naarmate iemand slechter, en te sterker naarmate iemand godvruchtiger is? Een ruwer persoon zal onder krankheid die hem overkomt *zoo* weinig consciëntievreeze gevoelen en zoo volstrekt niet tot verootmoediging komen, dat hij vaak nog op zijn krankbed, ja tot op zijn sterfbed zijn boosheden voortzet en zijn God door vermetele taal tergt. Een vroom kind Gods daarentegen, zal door elken ernstigen tegenspoed die hem treft, aanstonds tot het indenken van zijn zonden worden gebracht, ook al zijn die zonden van *zoo* weinig in het oog springenden aard, dat een ruwer mensch er van verre geen zonde in zou zien. Hoe nu zou het denkbeeld van regelrechte afrekening van Gods zijde doorgaan, waar het een consciëntiepijn geldt, die de ruwe mensch niet gewaar wordt, en die u te sterker aangrijpt naarmate ge dichter bij uw God leeft? We ontkennen daarom in het minst het betrekkelijk deel waarheid niet, dat ook in deze *mystieke* zelfaanklacht ligt, maar weerspreken de meening, alsof onze voorstelling daarbij altoos met Gods bedoeling saamviel. — En in de derde plaats is er een *persoonlijk thuiszoeken uit genade*. Stel, in het hart van een kind van God woelt een zondige neiging. Er is in zijn hart naar den

bepaalden kant zekere *overhelling* ten kwade. Bij den een tot hoogmoed, bij den ander tot zinlijkheid, bij een derde tot geldzucht enz. Daar bidt zulk een kind van God tegen in: „Vader, leid mij niet in verzoeking, maar verlos mij van den Booze." God verhoort die bede, en doet dit zoo, dat de eerste zwakke uitglijdingen op deze paden der zonde hem duur te staan komen, en bittere gevolgen na zich sleepen. Hij viert trots of drift bot, en verliest zijn betrekking er door. Hij bezondigt zich aan drankzucht, en verspeelt den volgenden dag, door onbekwaamheid tot zijn werk, een schoone kans, zoodat hij ernstig geldelijk verlies lijdt. Hij laat zich door geldzucht vervoeren, en een erfoom, geërgerd door die schraapzucht, onterft hem. Zoo zijn er tal van gevallen, waarin het kwaad dat ons overkomt, *oorzakelijk* wel terdege met onze zonde saamhangt. Ook dan is er natuurlijk persoonlijke toerekening. Maar bij een kind van God is dit geen *straf* voor schuld, maar *genade* ter behoudenis. Bij het eerste uitvaren op deze woelige wateren laat God u dan schipbreuk lijden, opdat ge voorgoed van het toegeven aan zulk een zonde zoudt afzien. Maar dit alles is volstrekt niet de persoonlijke groote afrekening. Die komt eerst als Christus op den rechterstoel zal zitten en de boeken der consciëntie worden geopend.

Dit moest bij het bespreken van het Verzekeringswezen op den voorgrond worden gesteld, opdat geen oogenblik de meening post zou vatten, als deed de gemeenschappelijke schuld waarin we voor God staan, onze persoonlijke rekening wegvallen. Het is en blijft altoos een *dubbele* rekening, de ééne van een iegelijk op zichzelf, en de andere van de geheele wereld saamgenomen. We belijden Jezus Christus als een Verzoening, „niet alleen voor *onze* zonden, maar ook voor die van *de geheele wereld*." Hierin ligt dan ook niets vreemds of ongewoons. Kooplieden zijn, als ze hun handel drijven, steeds gewoon apart te boeken, de rekening der participanten *in de zaak*, en de rekening van ieder *particulier* voor zijn huishouden. Dit kan ook niet anders. Er is nu eenmaal tweeërlei leven: het ééne een leven, dat ge met allen gemeen hebt, en het andere een leven dat ge particulier voor uzelven doorleeft. Of, want het komt hier op groote accuraatheid aan, het leven dat we met anderen doorleven, splitst zich op zijn beurt in het leven dat we *met ons gezin*, in het leven dat we *met ons volk*, en in het leven dat we met *heel het menschelijk geslacht* doorleven. Zoo deelen we dan in drieërlei schuld. Als leden van het menschelijk geslacht, in de schuld van Adam. Als burgers van het vaderland in de schuld van onze natie. En als leden van ons gezin in de schuld van heel ons huislijk leven. Drieërlei gemeenschappelijke *schuld*, waartegen dan drieërlei gemeenschappelijk *lijden* overstaat. Met heel ons geslacht lijden we onder den vloek. Met heel ons volk b.v. in geval van oorlog. Met heel ons gezin, b.v. als

het hoofd des gezins zijn betrekking verliest. En al de verwarring in het spreken over schuld en toerekening, over straf en vergelding, over lijden, ongeluk en ellende spruit uitsluitend daaruit voort, dat men deze onderscheidene soorten van schuld dooreenmengt en deze zeer onderscheiden soorten van het ons overkomende lijden onder éénzelfde hoofd boekt.

Laten we nu voor een oogenblik die nadere onderscheiding van de gemeenschappelijke schuld in schuld van heel ons geslacht, heel ons volk, en heel ons gezin rusten, dan blijven we staan voor de éène groote indeeling in tweeërlei schuld en tweeërlei lijden. Aan den éénen kant onze *persoonlijke* schuld, beloopen door personeele zonden, en daartegenover de *gemeenschappelijke* schuld ons toegekomen ten gevolge van de gemeenschappelijke zonden in ons geslacht, volk of gezin. En daarbij nu stellen we, op grond van Gods Woord, den regel op, dat de eerste, de persoonlijke schuld, in het gemeene lijden en in de gemeene ellende onzes levens *niet* tot afrekening komt, en tenzij ze in Christus verzoend is, liggen blijven tot in het *laatste oordeel*. Maar dat daarentegen de gemeenschappelijke ellende tot bestraffing dient van de gemeenschappelijke schuld, en daarom niet *persoonlijk* treft, maar *door elkaar*, op allen saam neêrkomt, die tot ons menschelijk geslacht, ons volk of ons gezin behooren. Twee beweringen alzoo. De eerste dat er, behalve de personeele, ook een *gemeenschappelijke schuld* is. En de tweede, dat het *lijden dezer wereld* in hoofdzaak zich *niet* richt op de personeele, maar juist op die *gemeenschappelijke* zonde.

Dat gemeenschappelijk karakter *der zonde* nu is steeds door de Gereformeerde kerken beleden. Ze beleden dit in de erfzonde. Ze beleden dit in het teruggaan op Adam. Ze beleden dit in het Werkverbond. Ze beleden dit bovenal in de Verzoening door het bloed des Kruises; want natuurlijk alleen bij gemeenschap van schuld ontstaat de mogelijkheid, dat één aller zonde draagt op het hout. En dan komt veelmeer dan vroeger de tegenwoordige wetenschap deze aloude belijdenis der kerken bevestigen. Wat men tegenwoordig van atavisme en zielkundige evolutie spreekt, wijst met klem en nadruk op den geestelijken saamhang van mensch en mensch, van geslacht met geslacht, zóó zelfs dat door misverstand, de vergeldingsplicht van den rechter er door in het gedrang komt. In Gods Woord is deze samenhang van schuld dan ook telkens ons voorgehouden. De Heere bezoekt de zonde der vaderen aan de kinderen tot in het derde en vierde geslacht dergenen die Hem haten. De zonde van David als nationaal hoofd wordt niet aan hem persoonlijk maar aan het volk thuis gezocht. Ezra en Nehemia, hoewel zelf niet schuldig, doen met en voor hun volk belijdenis van zonde, als stonden ze er zelven *debet* aan. Uitdrukkelijk leert Paulus ons, dat door de schuld van dien éénen velen zijn verdoemd geworden. En

al is het, dat velen uit Jeruzalem den Heere Jezus met vurige liefde aanhingen, toch wordt *heel* Jeruzalem door Jezus om het ongeloof der anderen aan verderf en vloek prijsgegeven.

Tegen die van Godswege ons geopenbaarde beschouwing der zonde staat nu de wereld in haar ongeloof lijnrecht over. De wereld is *Pelagiaansch*, is *Arminiaansch*. En dit Pelagianisme komt nergens sterker in uit, dan dat men ieder mensch op zichzelf stelt, den organischen samenhang van mensch en mensch loochent, het „Ben ik mijns broeders hoeder?" tot levensleus verheft, en een iegelijk hoofd voor hoofd een geheel afgesloten en aparte rekening met God laat voeren. Dan is er geen erfschuld, geen erfzonde, geen gemeenschappelijke schuldbelijdenis, geen geestelijk deelgenootschap. En nadat men dat valsche individualisme eenmaal in het algemeen besef heeft doen post vatten, spreekt het vanzelf, dat men zich aan Golgotha ergeren gaat. Zulk een „bloedtheorie" kan het Pelagiaansche hart niet dulden. Als *ik* schuldig ben en Jezus *on*schuldig, wat heeft Jezus dan met mijne schuld te doen, hoe kan *hij* die dan dragen? Dat het „Draagt elkanders lasten" van den apostel juist op geestelijk bederf zag, hadden deze hoogwijze Pelagianen nooit verstaan, en ze verstaan het nog niet.

Staat nu dit eerste vast dat er solidariteit van schuld is, dan zal het niemand kunnen bevreemden, dat ook het lijden dat met deze solidaire schuld samenhangt, eveneens een *gemeenschappelijk* en niet een *persoonlijk* karakter draagt. En toch dit is het, wat zelfs onder de geloovigen nog zoo weinig gevoeld wordt. Tal van keeren hoort men nog redeneeringen als deze: „Ik heb hem zoo dikwijls gewaarschuwd, dat zijn leven zoo niet voort kan gaan, maar hij wilde nooit hooren. Dan moet iemand ook maar hebben wat er bij staat. En zie nu eens wat tegenspoed die man met zijn kinderen heeft. Het ééne gestorven, het andere een been gebroken, het derde half idioot." Men oordeelt dan dat iemand verkeerd liep. Men ziet dat hem harde tegenspoed treft. En nu is men aanstonds gereed met zijn oordeel, dat die tegenspoed hem *om* dat verkeerd loopen overkomt. En al neemt nu zulk verwijt en oordeel niet bij ieder dien harden vorm aan, toch is het altoos dat rechtstreeksche verband tusschen iemands zonde en iemands levenslot, waarop men zijn beschouwingen bouwt; bouwt ook voor zichzelf. Men had nu toch zoo beslist van die en die oude zonde afgelaten, men had nu een zooveel beter leven geleid, nu moest er dus *voorspoed* komen. En toch zie, het lijden hield aan, ja, verergerde nog. Waar bleef dan Gods rechtvaardigheid? En daarop doordrijvende zonk meer dan een in zijn oude zonde terug. Het laten van de zonde bleek toch niet te helpen, om aan het lijden te ontkomen.

Zoo nu heeft op allerlei wijze die principiëele dwaling, alsof het lijden der wereld persoonlijk, en *niet* gemeenschappelijk was, eeuw in eeuw uit de menschen verward, in hun oordeel verstrikt, voor het Kruis van Jezus verstompt, en met eigen zonde doen spelen. Daarom is het zoo hoog noodzakelijk, dat men van deze gronddwaling voorgoed genezen worde, wijl elke beschouwing van eigen en anderer leven, en alle blik op Golgotha vervalscht blijft, zoolang men in deze dwaling volhardt. Men weet hoe ook de mannen uit het Oude Verbond met deze dwaling getobd hebben. Lees en herlees Psalm 37 en Psalm 73 maar. Altoos dat stuiten van de ziel op het zien, hoe „de goddeloozen geen banden hebben tot hun dood", en de vrome knecht Gods een „man van smarte" is. Jobs bittere strijd beweegt zich om het zelfde vraagstuk. Maar allengs was er toch klaarder licht opgegaan. Het lijden der vromen begon verstaan te worden. Het mysterie van het Kruis begon zich te ontsluieren. En als eindelijk Jezus zelf verschijnt, en het zoo kras en beslist zijn tijdgenooten afvraagt: „Meent gij, dat diegenen op wie de toren van Siloam gevallen is, meerder zondaars waren dan de anderen?" is immers het pleit beslecht, en kunnen zijn apostelen moedig de wereld ingaan, om én de solidariteit én de gemeenschap van het lijden te prediken. Voor hen is er geen strijd meer. Zij verstaan en doorzien het mysterie. Het lijden stuit hen niet meer, maar trekt hen aan. Ze hebben het lief om Christus' wille. En toch nooit zoo lief, dat ze het sentimenteel duiden, of den gezonden trek naar geluk laten uitslijten. Integendeel, de bitterheid van het lijden blijft erkend en wordt diep gevoeld, en alles dorst in hen naar „de heerlijkheid en de vrijheid der kinderen Gods". Zoo werd dan Jezus' woord verstaan, dat noch goed noch kwaad hier op aarde zich schikt naar iemands persoonlijke zonde of persoonlijke schuld, maar dat *God zijn zon doet opgaan, onverschillig, over boozen en goeden, en dat Hij regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen*. Woorden waarin de duidelijkst denkbare uitspraak ligt, dat de toebedeeling van geluk en ongeluk hier op aarde, gelijk men zegt, *pêle-mêle*, d. i. *door elkaar* toegaat, en zich *niet* regelt naar iemands persoonlijke schuld of verdienste.

Toch moet hierbij steeds onderscheiden worden. Er is tweeërlei soort lijden, dat men niet verwarren moet, en dat we liefst onderscheiden in *oorzakelijk* en *niet-oorzakelijk* lijden. Wie ruw en slecht leeft, en dientengevolge slap en krank wordt, en vroeg wegsterft, bracht over zichzelven een oorzakelijk lijden. D. w. z. de oorzaak van zijn krank en ziekelijk worden lag in hem zelf, in zijn wangedrag. Maar als ge in een hôtel slaapt op een bed, waar een vorigen nacht een teringlijder op sliep, en ge ademt zijn gif in, dan ligt er bij u geen zondige oorzaak, waaruit dit kwaad der

krankheid bij u opkomt. En zoo is het telkens in het leven. Er is allerlei lijden waarvan we zeer goed weten, dat we het onszelven berokkend hebben, dat de oorzaak er van in eigen onvoorzichtigheid of roekeloosheid ligt, en dat we door zonden te mijden ook dat kwade zouden ontloopen hebben. Van dit soort lijden nu spreken we hier niet. Maar er is ook een ander lijden. Wie bij een spoorwegongeluk arm of been breekt, is daarom niet zelf de oorzaak van de ontsporing geweest. Als influenza, cholera of pest uitbreekt, en u of de uwen aantast, zijt niet gij het die door eigen schuld die epidemie bewerkt hebt. Als een brand naast uw deur uitbreekt, en uw huis brandt meê uit, zijt gij het niet die dat vuur aangestoken hebt. Als hagelslag uw oogst verwoest, hebt gij niet door uw schuld den hagel doen neêrkomen. Als dijkbreuk den watervloed over uw akker doet stroomen, is niet door uw schuld de dijk ten leste bezweken. Als het springen van een stoomketel in de fabriek uw man doodt, en gij als weduwe achterblijft, is niet door uw schuld die ramp over u gekomen. En zoo ook, als in den gewonen weg des stervens de broodwinner uit uw huis ten grave wordt gedragen, dan zijn het niet die weduwe en die weezen, die hem vermoord hebben, maar hebben zij integendeel alles in het werk te stellen om het sterven te voorkomen.

Zoo moet dus dit tweeërlei soort lijden scherp onderscheiden worden. Er is *oorzakelijk* lijden, waarvan we zelf door zonde of onvoorzichtigheid *de oorzaak* waren. Maar er is van den anderen kant ook *niet-oorzakelijk* lijden, waarvan de oorzaak niet bij ons of in ons ligt, maar buiten ons; 't zij in anderer schuld of onvoorzichtigheid, 't zij in de elementaire macht der natuur, hetzij in de gewone ordeningen van ons menschelijk leven. Nu is het volstrekt niet ten opzichte van het *oorzakelijk*, maar alleen ten opzichte van het *niet-oorzakelijk* lijden, dat Jezus ons verbiedt op persoonlijke zonde terug te gaan. Toen de toren van Siloam inviel, was dit niet veroorzaakt door het toedoen van hen, die er onder bedolven werden. Toen Pilatus het bloed der Galileërs met hun offerande mengde, lag de oorzaak van hun slachting niet in hun schuld. En zoo ook wijst Jezus op de elementaire machten der natuur: God doet zijn zon, door elkaar, over boozen en goeden opgaan, en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Zoodoende komen we dus tot een scherp afgebakend begrip van „gemeenschappelijke schuld", en in verband hiermede van een „gemeenschappelijk lijden", en dat gemeenschappelijke lijden wordt nu nader beperkt tot al die rampen en tegenspoeden, tot al dat lijden en sterven, en al zulke schade en nadeel, als we niet onszelven door eigen schuld berokkend hebben, maar als ons in het gewone leven, omdat op dat leven de vloek rust, overkomt.

En zoo nu is tevens het terrein gevonden, waarop het Verzekeringswezen werkt, t. w. de gevallen van brand, inbraak, hagelslag, watervloed, onge-

lukken, krankheid en sterven. Altegader rampen, waaraan onderworpen zijn de goeden met de kwaden, de rechtvaardigen met de onrechtvaardigen, en waarbij óf van geen oorzaak in persoonlijke schuld sprake valt, óf waarbij althans die persoonlijke schuld geen opzettelijk karakter draagt. Wie zelf den brand aansteekt ontvangt niets; wie zelf het ongeluk veroorzaakt, rekent niet meê; zelfmoord sluit uit. Geheel het Verzekeringswezen bedoelt alzoo zich uitsluitend op het door Jezus aangewezen terrein te bewegen, óf van mechanische ongelukken, of van organische verdervingen die uit de natuur opkomen, en waarbij alle oorzaak van persoonlijke schuld is buitengesloten. En dit terrein nu komt juist geheel overeen met dat van onze *gemeenschappelijke* ellende, die weêr in verband staat met onze *gemeenschappelijke* schuld. Dat dit nu bij het Verzekeringswezen volstrekt nog niet altoos zuiver en helder is doorgedacht, en dat deze pas opgekomen macht nog allerlei zuivering en betering zal moeten ondergaan, wordt onzerzijds geen oogenblik in twijfel getrokken. Maar vast staat dan toch, dat het zedelijk instinct van meet af tot de distinctie geleid heeft, om alle *persoonlijk* veroorzaakte schade buiten rekening te laten, en zich uitsluitend in te laten met al zulke schade of ramp, als in den gewonen gang des levens een iegelijk onzer, hij zij vroom of onvroom, zedelijk of onzedelijk, man van eer of eerloos, *omdat we menschen zijn*, overkomen kan of zal.

LXXVI.

Het Verzekeringswezen *(vervolg)*.

Verblijdt u met de blijden; en weent met de weenenden.
Rom. 12 : 15

Op grond van het dusver aangevoerde mogen we dan nu uitgaan van de onbetwistbare stelling, dat er een deel lijdens is, dat ons *gemeenschappelijk* overkomt, en dat toch slechts *enkelen* treft. En zulks wel zóó, dat die enkelen die getroffen worden, in niets schuldiger zijn dan die anderen die vrijloopen, soms *zelfs* beter, en veel vromer dan zij over wier hoofd en huis de onweêrswolk heentrekt, zonder dat de bliksem bij hen inslaat. Er breekt een epidemie uit. Van de 500 gezinnen in het dorp worden er 50 getroffen, en de andere 450 loopen vrij; en nu zijn onder die vrij loopen veelal de spotters en Godloochenaars, terwijl omgekeerd onder de bezochte en zwaar bezochte gezinnen vaak juist de vroomste families van heel het dorp zijn. En ook, in een gezin van een vroom man, met vrouw en zes

kinderen, waar de ziekte inslaat, woont een oude tante in, die God noch mensch ontziet, een plaag voor het gezin en voor de kinderen een afschrik. Zij en de vader van het gezin worden beiden aangetast, en toch niet haar, maar hem haalt de dood weg, en het beroofde gezin blijft over, schier zonder broodwinning, en niet wetende hoe af te komen van die Xantippe, die nu nog boozer optreedt. Alles naar den regel, dat dit droeve lijden niet, hoofd voor hoofd, persoonlijk wordt toegewogen, maar allen saam overkomt, en den een spaart en den ander treft, zonder dat de onschuld van den één of de schuld van den ander hierbij maatstaf ter beslissing is. Telkens een schipbreuk op de zee van het leven, en uit die schipbreuk de meesten gered, maar ook enkelen er in omgekomen, en die ontzettende verdeeling tusschen de reizigers, wie er het leven af zal brengen, en wie het met den dood zal bekoopen, zich niet schikkend naar persoonlijke zonde, maar naar een regel, die geheel daar buiten ligt. Het voorbeeld is bekend, hoe bij zulk een schipbreuk een man, die in jeugdigen ijver uittoog, om onder heidenen het Evangelie te verkondigen verdronk, en een onverlaat, die slavinnen voor de huizen der schande ging zoeken, al vloekend gered werd. Juist dus zooals Jezus het zoo stellig uitsprak: God maakt bij zulk lijden geen onderscheid of iemand vroom of goddeloos is. Hij regent veeleer over rechtvaardigen en onrechtvaardigen, zonder te vragen naar min of meerder schuld.

Gij vindt dit hard en bang. Zelfs zijn er die het onrechtvaardig durven noemen. Maar wie ooit op het Kruis van Golgotha aanbiddend het oog sloeg, en dien „Rechtvaardige voor ons, onrechtvaardigen, de zonde op het hout zag dragen," legt de hand op den mond, en belijdt ootmoedig hier voor een mysterie te staan, dat van Gods zijde bezien niet anders dan aanbiddelijk kan wezen, ook al blijft de indruk dien onze kortzichtigheid er van ontvangt, pijnlijk. En toch is het ook ons reeds gegund één helderen lichtstraal op die donkere plek aan de gezichteinder van ons leven te zien vallen, als aan dien horizont het schijnsel voor ons opdoemt der *mede*-lijdende liefde. We hooren bijeen, we vormen saam één menschheid, ons geslacht hangt organisch saam. Daarom is er solidariteit van schuld, en deswege ook een gemeenschappelijk lijden. Maar hierbij stuit de werking van het organische niet. Ze gaat door. Ze neemt den vorm van bewuste, gevoelde, zelfgewilde zielsgemeenschap aan. Zoo ontluikt de deernis. Er geurt ontferming en barmhartigheid. De zoete weelde der deelnemende liefde ademt u tegen. En waar dit bij anderen zou zijn, maar bij u ontbreken mocht, daar vermaant en bestraft u het apostolisch woord, als het u toeroept: „Verblijdt u met de blijden; en *weent met de weenenden.*" En waar dit aan den harder Romein nog slechts als Goddelijke ordinantie wordt *opgelegd*, daar wordt dat mysterie der deelnemende liefde voor den diepzinniger Griek te Corinthe nader ontsluierd, als het in 1 Cor. 12: 26

heet: „En hetzij dat één lid lijdt, *zoo lijden alle* de leden *mede*; hetzij dat één lid verheerlijkt wordt, zoo verblijden zich alle de leden mede." En dan volgt onmiddellijk daarop in 1 Cor. 13 de hooge hymne der zichzelf uitwisschende, en wat des anderen is, zoekende liefde:

„De liefde is lankmoedig, zij is goedertieren; de liefde is niet afgunstig; de liefde handelt niet lichtvaardiglijk, zij is niet opgeblazen, zij handelt niet ongeschiktelijk, zij zoekt zichzelve niet, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad, zij verblijdt zich niet in de ongerechtigheid, maar zij verblijdt zich in de waarheid; zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen. **De liefde vergaat nimmermeer."**

Dit nu, we voegen het er eigener beweging aanstonds bij, wordt gezegd, niet van de menschheid in het gemeen, maar van het Lichaam van Christus: „Want gelijk het lichaam één is, en vele leden heeft, en alle de leden van dit eene lichaam, vele zijnde, maar één lichaam zijn, alzoo ook Christus. Want ook wij allen zijn door éénen Geest tot één lichaam gedoopt, hetzij Joden, hetzij Grieken, hetzij dienstknechten, hetzij vrijen; en wij zijn allen tot éénen Geest gedrenkt." Hierbij echter zij drieëërlei opgemerkt. Het eerste is, dat de apostel zijn beeld niet aan het geestelijke, maar aan het stoffelijke ontleent, aan ons lichaam van vleesch en bloed. „Maar nu heeft God de leden gezet, een iegelijk van deze in het lichaam, gelijk Hij gewild heeft. Waren zij alle maar één lid, waar zou het lichaam zijn? Maar nu zijn er wel vele leden, doch er is maar één lichaam. En het oog kan niet zeggen tot de hand: ik heb u niet van noode; of wederom het hoofd tot de voeten: ik heb u niet van noode. Ja veeleer, de leden, die ons dunken de zwakste des lichaams te zijn, die zijn noodig; en die ons dunken de minst geëerde leden des lichaams te zijn, dezen doen wij overvloediger eere aan; en onze onsierlijke leden hebben overvloediger versiering." Door nu alzoo zijn beeld te ontleenen aan het stoffelijke, toont Paulus ons, dat hij hier spreekt van een grondwaarheid, die *in heel de schepping doorgaat*, en alzoo haar beteekenis en geldigheid evengoed voor het natuurlijke als voor het geestelijke leven heeft. In de tweede plaats zij hier opgemerkt, dat het Lichaam van Christus uit menschen bestaat, met Hem die mensch wierd, als Hoofd, en dat in dit heilige Lichaam van Christus niet een tweede menschheid naast de eerste optreedt, maar de oude menschheid zelve, die eerst in zonde verdorven werd, maar nu *herboren* voor ons treedt. Een kind van God is niet een tweede mensch, die bij den ouden mensch inwoont, maar het is de oude mensch zelf, die met zijn zelfde ik, tot kind van God herboren werd. En zoo nu ook is het dezelfde menschheid, hetzelfde menschelijk geslacht, dat zich eerst in zonde verderf, en nu in het Lichaam van

Christus vernieuwd, geheiligd en herboren, onder Christus als het Hoofd, voor God staat. De grondregel des levens is alzoo voor het Lichaam van Christus en voor het menschelijk geslacht een. Voor beide geldt het: Als een lid lijdt, moeten alle mede lijden. En ook tot beide wordt gezegd: Weent met de weenenden, en verblijdt u met de blijden. Twee opmerkingen, waaraan we als derde toevoegen, dat dit lijden met de lijdenden zoo weinig tot de leden van het Lichaam van Christus onder het Nieuw Verbond beperkt blijft, dat reeds in het Oude Testament de ordinantie uitging: „Als uw vijand hongert, geef hem te eten". Nergens wordt dan ook de ordinantie van deernis en ontferming in de Heilige Schrift tot de medeverlosten beperkt. Ge zult met de lijdenden *als mensch* mede lijden. De wet des deelens in anderer leed gaat voor al wie *mensch* is met opzet tot *alle* menschelijk lijden uit.

Dat metterdaad die ordinantie des medelijdens, d. i. des deelens in anderer lijden, verdriet en smart, een natuurwet voor het menschelijk hart is, blijkt dan ook uit wat we, onder de heerschappij der „gemeene gratie" bij de heidenen en de onbekeerden waarnemen. Ongetwijfeld, zoo er geen „gemeene gratie" werkte, zou de Kaïnsuitroep: „Ben ik mijns broeders hoeder?" aller onveranderlijke levensleus zijn. Er zou niets uitkomen, dan het „hatelijk en elkander hatende". Er zou niets dan doodelijke vijandschap heerschen. En als God bij enkele onverlaten zijn „gemeene gratie", zoover laat terugtreden, dat er een spotten in plaats van een deernis hebben met anderer leed is, dan toont God ons in die afschrikwekkende verharding van hart, wat het op aarde bij allen en onder allen zijn zou, indien zijn „gemeene gratie", ons niet reddende ter hulpe kwam. Daarentegen mag, dank zij die „gemeene gratie", getuigd, dat ook onder de ongeloovigen en onbekeerden dat „lijden met de lijdenden" nog telkens op heerlijke, soms ons beschamende wijze uitkomt. De heldendaden der liefde bij schipbreuk, of op het oorlogsveld, in hospitalen en aan het ziekbed, bij brand of bij in het water vallen, verzoenen ons nog telkens met ons menschelijk geslacht. De deelneming bij ramp en ongeval, bij ziekte en bij sterven moge niet altoos even diep gaan, maar eert toch ook zoo ons menschelijk hart. Het geven van aalmoezen, het ondersteunen van behoeftigen, het stichten van allerlei inrichtingen om weduwen en weezen in hun bedruktheid bij te staan, de zorge voor blinden en idioten, het is alles uitvloeisel van die ééne Goddelijke ordinantie, dat de één die niet lijdt het leed des anderen, wien het lijden treft, voor een deel op zich zou nemen. En als ge opmerkt, hoe in onze eeuw vooral, die deelneming der liefde zich zelfs tot gansche klassen der maatschappij uitstrekt, en bedacht

doet zijn op de betering van haar ellendige toestanden, en ge ziet hoe hierbij vaak de ongeloovigen voorop gaan, wie kan dan zijn prijs en lof terughouden voor die „gemeene gratie" onzes Gods, die zelfs in het hart der onbekeerden de wet des deelnemens in anderer lijden nog zoo krachtig werken doet?

De conclusie, die hieruit te trekken is, ligt dan ook voor de hand. God ziet voor zich staan, niet enkele personen, maar ons menschelijk geslacht. Hij ziet dat geslacht in zonde verzonken. Door de zonde rust op dat geslacht de vloek. En waar nu die vloek zich in lijden openbaart, treft dat lijden niet de enkele personen, maar het geslacht als zoodanig, en is het alleen zijn genade, dat het niet op allen gelijkelijk neêrkomt, maar slechts op enkelen in die massa. Het moest allen treffen. Dat het slechts op enkelen neêrkomt is alzoo noch hardheid noch onrecht, maar enkel sparende genade. Hij die dan getroffen wordt, heeft niets te klagen. Hij die gespaard wordt, heeft te danken voor verbeurde genade. Hier hangt dus alles aan het schuldbesef. Gaan we voor God staan als ware onze natuur goed in zichzelve, en als waren we buiten schuld, dan is God wreed en hard, omdat Hij de onschuldigen met lijden bezoekt. Maar staan we allen saam in de schuld, en zou ons geen onrecht geschieden, als bij het uitbreken van een epidemie *allen* stierven, dan heeft wie getroffen wordt, niets tegen zijn God in te brengen, en is het enkel sparende genade, dat de engel des verderfs vele andere gezinnen voorbijgaat. Maar dan ook heeft wie gespaard wordt, nooit op hem dien het treft, neêr te zien als op één die om meerder zonden harder gestraft werd, maar als op één, op wien de gevolgen van *aller* schuld neêrkomen. En in verband hiermede nu heeft God tusschen hart en hart onder de kinderen der menschen banden gelegd, gevoelsbanden, die het u onmogelijk maken als ge anderer lijden ziet, zelf koud, onaangedaan en gelukkig te blijven. Een moeder die haar kind ziet lijden, lijdt vaak sterker dan het kind zelf. De aanblik van menschelijk lijden doet ons zelf pijnlijk aan. Bij diepen rouw die over anderer hart komt, trekt het bang gevoel van rouw over onze eigen ziel. Een pijnlijke operatie kan men niet aanzien zonder dat het ons zelf door het hart schrijnt. Wie op een slagveld rondwaart na den veldslag, voelt zijn hart van weemoed ineenkrimpen. Dit medegevoel is zelfs zoo sterk, dat hij wien zelf niets deert, toch tranen stort om anderer smart. En hoe ook langdurige gewoonte en gestadige herhaling van dezelfde tooneelen, dit gevoel des medelijdens bij heelmeesters, ziekenoppassers, aansprekers en doodgravers moge afstompen, bij de groote menigte blijft dit gevoel oppermachtig heerschen. Zelfs vergist ge u, zoo ge waant, dat alleen de gevoelige, snel weenende naturen het monopolie dezer liefde bezatten. Er is een stil en verborgen mede lijden met anderer leed, dat minder luidruchtig en minder snel lucht zoekend, juist daarom vaak veel dieper gaat,

aanhoudt als de hartstochtelijke schreier alles reeds vergeten heeft, en zich niet zelden in veel doortastender hulpbetoon uit.

Zoo hebben wonde en balsem gemeenschap van oorsprong. Bij de wonden die God in het toebedeelen van dit *gemeenschappelijk deel des lijdens* slaat, gaat de oorsprong van deze toebedeeling op de organische eenheid en saamhoorigheid van ons geslacht terug. Ons geslacht is organisch één, en daarom solidair aansprakelijk, en het is deze waarheid die tot uiting komt in de erfschuld en de erfzonde. Er is zeer zeker ook persoonlijke schuld, maar altoos gaat de *gemeenschappelijke* schuld vooraf, en het is alleen uit deze gemeenschappelijke zonde dat de persoonlijke zonde opkomt. Dientengevolge nu was het mogelijk, dat de „gemeene gratie" den vloek niet langer op ieder hoofd voor hoofd even zwaar en met volle kracht deed neerkomen, maar de velen spaarde, om de enkelen met den gemeenschappelijken last des lijdens te treffen. Dit echter zou niet mogelijk geweest zijn, indien ieders lijden als in een loket geleden werd, en de overigen niet aandeed. Maar juist dit is niet zoo. Omdat allen één lichaam zijn, lijdt waar één lid lijdt, ieder ander lid mede. Pathologisch is dit zelfs op lichamelijk gebied waar. Een ernstige ziekte berokkent u niet alleen lijden van het aangetaste orgaan, maar trekt alle organen, die min of meer verzwakt zijn, in wat de Duitschers zoo schoon noemen: Mitleidenschaft. Is iemand in de long aangetast, dan lijdt hoofd, en maag, en ingewand mede. En dit nu gaat evenzoo toe in het menschelijk geslacht, als één lichaam gedacht, en zoo drupt ook de balsem, die in de geslagen wonde van het gemeenschappelijk lijden zal vloeien, uit diezelfde eenheid en saamhoorigheid van ons geslacht, waaruit dat communale lijden zelf opkwam. Omdat we saam één geslacht zijn, kan het u gebeuren, dat het lijden van uw geslacht u bijzonder treft; maar ook, omdat we saam één geslacht zijn, zal uw lijden anderen met u doen lijden, en zal de liefde balsem bereiden, en de vertroosting u toekomen.

Nu geven we toe, dat deze deernis ook werkt bij persoonlijke schuld. Meer dan één waagt zijn leven door in het water te springen, om den zelfmoordenaar het leven te redden. Voor schuldige vrouwen worden offers der liefde gebracht. Ook wie door eigen schuld in het ongeluk liep, blijft daarom toch voorwerp van ontferming. Het Kruis van Golgotha zal nooit ophouden ons dat lijden ook met en voor die persoonlijk schuldigen op het hart te binden. Hierbij echter komt een geheel ander element in het spel, waarop we thans niet mogen ingaan. We moeten bij de bespreking van het Verzekeringswezen voet bij stuk houden, we bepalen ons daarom stiptelijk tot het *gemeenschappelijk lijden*, omdat dit, en dit alleen, gelijk ons blijken zal, den grondslag uitmaakt van het geheele Assurantiestelsel

Intusschen moet ge, om den samenhang tusschen dit Assurantiewezen en de gemeenschap des lijdens helder in te zien, ook bij dat „lijden der gemeenschap" voorzichtiglijk onderscheiden. En dat wel met opzicht tot tweeërlei. Ten eerste met opzicht tot het *persoonlijke* dat van alle *gemeenschappelijk* lijden onafscheidelijk is. En ten tweede met opzicht tot de *geldelijke* en *niet-geldelijke* schade die het lijden der gemeenschap over u brengt. Wie bij gevaarlijke epidemie een eigen kind verliest, lijdt eenerzijds een lijden, waar anderen in kunnen komen, maar, zoo hij dat kind waarlijk minde, nog bovendien iets, waar geen ander met het fijnste medegevoel in kan dringen. Er zijn weduwen die bij het verlies van haar man geen dieper lijden kennen, dan dat uit het algemeen verlies van een echtgenoot voortvloeit; maar er zijn ook weduwen, die schreien in de ziel, omdat ze iets verloren dat een mysterie van heur hart blijft, en wat geen ander beseffen kan, gelijk zij het doorweenen. De chirurg moge u met het uiterste zijner zorge opereeren, maar de pijn der operatie ondergaat gij, en wat ge daarbij ondergaat, blijft uw deel des lijdens dat niemand aldus met u lijden kan. Zoo is er dan bij alle lijden altoos zeker deel, waarvoor de teederste liefde machteloos staat. Voor dit bijzonder deel is bij God vertroosting, maar ook bij God alleen. De deelneming der liefde kan nooit verder dan tot het gemeenschappelijk deel des lijdens doordringen. Nu zal de liefde des éénen daarbij fijner, dieper doordringend, en daarom rijker vertroostend zijn. Vooral zij die soortgelijk lijden zelven gekend hebben, zullen dieper in dit gemeenschappelijke ingaan dan anderen. Maar toch, altoos blijft er een deel des lijdens, waar niemand onder de kinderen der menschen bij kan, een wonde waarvoor God alleen balsem heeft.

En hierbij komt dan de tweede onderscheiding tusschen het *geldelijke* en het *niet-geldelijke* deel der schade, die het gemeenschappelijk lijden u berokkent. Schier alle lijden brengt geldelijke schade met zich. Bij schipbreuk het verlies van uw goed. Bij ziekte het derven van loon, en de uitgaven voor dokter en apotheker. Bij sterfgeval het verlies van kostwinning en de kosten der begrafenis. Kortom, er is bijna geen „gemeenschappelijk deel des lijdens" uit te denken, dat niet verzwaard en verergerd wordt door de schadelijke gevolgen die het op geldelijk gebied na zich sleept. Voor wie weduwe werd en onverzorgd achterbleef, is het hard haar man te verliezen, maar haar ongeluk wordt zoo nameloos verzwaard door de angstige gedachte, hoe ze nu met haar jonge kinderen brood zal vinden, om het leven te rekken. Als er bij heftigen storm twee of meer pinken van een onzer visschersdorpen vergaan, voelt heel het dorp de ellende van de armoede waarmede gezin bij gezin bedreigd wordt. Zoo is het bij hongersnood die uitbreekt, bij een vloed die de velden overstroomt, bij een oorlog die handel en nijverheid tot werkeloosheid doemt. Van verdriet, van zielsverdriet in engeren zin spreken we nu niet, maar wezenlijk lijden,

in den gewonen zin des woords, veroorzaakt bijna altoos kosten, mindert inkomsten, of berokkent schade; en het is uit dien hoofde, dat ge in den regel bij alle lijden van dien aard te onderscheiden hebt tusschen het lijden dat wel en het lijden dat niet in zekere *geldsom* berekenbaar is.

En zeg nu niet, dat dit materieel gesproken is, en dat ge het lijden beleedigt door er die *geldelyke* overweging bij te pas te brengen. Zoo moogt gij voor uzelven oordeelen, als uw inkomsten overvloedig en uw middelen overruim zijn, maar als ge weet in te leven in de harde verergering van het lijden, die voor de armen en minder bedeelden juist uit die *geldelyke* gevolgen van het lijden voortvloeit, zal juist hooge liefde u tot de erkentenis brengen, dat u elk middel gezegend moet heeten, waardoor althans die wreede nasleep van veel bitter lijden van hem of haar op wie het neerkomt, kan worden weggenomen. Het is zoo wreed voor de arme weduwe, dat bijna niemand denkt om wat ze in haar man verloor, als ***mensch*** en ***man*** en ***vader***, en dat er voor niets anders oog is dan voor het verliezen van den ***broodwinner***; ja, wreeder nog, dat de nood zóó kan nijpen, dat ze zelve bijna geheel door dat verlies van haar inkomsten van het verlies van haar lieven man wordt afgetrokken. En daarom, is er een middel, waardoor althans dat *geldelyk* deel van het gemeenschappelijk lijden, op zulk een wijs gemeenschappelijk kan gedragen worden, dat voor het minst *die* angstige zorg haar van het hart glijdt, dan redt ge haar niet alleen uit den nood, maar dan veredelt ge haar smart en rouwe, en hergeeft de eerste plaats aan wat nooit op den achtergrond had mogen gedrongen worden, aan het verlies dat niet haar broodkast, ***maar haar hart leed.***

LXXVII.

Het Verzekeringswezen (*vervolg*).

> En aan een iegelijk werd uitgedeeld naar dat elk van noode had. HAND. 4 : 35.

In het gemeene lijden, dat der menschheid om der zonde wil, en door de zonde, overkomt, is alzoo ***drieërlei*** soort ellende. Vooreerst een ellende, die niemand kan overnemen, en waarin niemand deelen kan, maar die de getroffene zelf persoonlijk moet lijden. Zooals iemand bij een spoorweg-ongeluk de beide beenen onder de knie worden afgeklemd. De schrik als dit aankomt, de verscheurende pijn onderwijl de beenen afknakken, en het vreeselijke van het bloedverlies, van den doodsangst en van de uit te

kermen pijn, die er op volgt, is strikt persoonlijk, en wordt in zijn volle zwaarte en in zijn bange ontzetting geheel, en zoogoed als uitsluitend geleden door hem wien het overkomt. Hij zal in eenzelfden spoorwaggon, op dezelfde bank en aan denzelfden kant, gezeten hebben met een ander, die er ongedeerd af kwam. Waarom het ongeval *hem* trof en niet zijn buurman, is een vraag, die zonder antwoord blijft. Er is hier een lijden, dat niet was af te wentelen noch af te wenden, en dat persoonlijk neêrkomt op hem die het lijdt, en op dien lijder alleen. — Maar in de tweede plaats is er in dit ongeval een tweede soort ellende, *waarin de liefde zeer wel deelen kan*. Als die getroffene hulpeloos en machteloos tusschen de gebroken stukken van den waggon beklemd zit, moet hij er uit gezaagd, moet hij met nameloozе voorzichtigheid opgetild, op een draagbaar gelegd, vervoerd, en straks aan huis of in het gasthuis verzorgd worden. Bij dit alles nu treedt de deelnemende liefde op, om te helpen, om te steunen, om dorst te lesschen, om angst weg te nemen, om noodelooze pijn door groote voorzichtigheid te besparen, om te troosten, om op te beuren, om met energie te bezielen. — Zoo vonden we reeds tweeërlei lijden: eenerzijds een deel lijden dat de ongelukkige *alleen* en *zelf* moet dragen, maar ook anderzijds een deel lijden, dat *door liefde* kan verzacht, zelfs ten deele voorkomen worden, en in deze deelneming der liefde een element dat *niet* in geld is om te zetten. Het is zoo, voor geld kan goede verzorging worden gekocht, maar bij een hulpe en vertroosting, als bij en na zulk een ongeval is te verleenen, kan geld volstrekt niet baten, wordt in den regel de eerste en beste hulp door vrijwillig toeschietenden verleend, en is er buitendien iets in de bewezen hulp, dat moeielijk onder woorden is te brengen, en daardoor juist met geen geld te dwingen is, dat ondervangen van het lijden dat men voor oogen ziet, om het uit louter menschelijke deernis te verzachten. — Maar bij deze twee elementen des lijdens komt nu in de derde plaats als derde element *de geldelijke schade*. Eer zulk een getroffene weêr in gewonen doen is gekomen, loopt de rekening van arts, heelmeester en apotheker hoog. En wat nog veel erger is, door het verlies van zijn beide beenen is de man onbekwaam voor zijn vorigen arbeid geworden, en staat hij, bij ontstentenis van kapitaal, met vrouw en kroost hulpeloos in de wereld. En ook al is het, dat de ongelukkige eigen middelen bezit, toch verliest hij, zoo hij b. v. officier was, door het ongeluk dat hem trof, zijn betrekking, en verliest alzoo, ook al ontvangt hij pensioen of wachtgeld, een deel van zijn gewone inkomen, iets waar altoos geldelijke schade in zit.

Aan het eerste element nu, d. i. aan het strikt persoonlijke lijden, kan het *Verzekeringswezen* niets doen. En evenmin kan het *Verzekeringswezen* de deelneming der liefde in het tweede element van zulk lijden overnemen. Maar wat het Verzekeringswezen wel kan, en waar het uitsluitend op ge-

richt is, bestaat hierin, dat het die *geldelijke schade*, of wilt ge, het derde element in het lijden, wel niet wegneemt (want die schade is er nu eenmaal), maar op zulk een manier over allen, getroffenen en niet getroffenen omslaat, dat de schade bijna alle pijnlijks verliest en zoogoed als niet meer wordt gevoeld. Als er 's nachts door onvoorzichtigheid, of uit onbekende oorzaak, brand in uw huis ontstaat, en gij met de uwen in doodsangst over de daken vluchten moet, dan lijdt ge persoonlijk een angst en staat bloot aan een gevaar, dat niemand van u kan nemen. Dat is het eerste element. Daarna zijt ge dagen lang beroofd van huis en have. Dat is het tweede element, dat liefde van vrienden of buren u verzachten kan. Maar in de derde plaats lijdt ge de geldelijke schade, dat uw huis en inboedel in de vlammen opging. Stel nu dat huis op *f* 10.000, en uw inboedel op *f* 3000. Dan zijt ge voor *f* 13,000 aan waarde kwijt, en lijdt, zoo ge geen man van middelen zijt, een onherstelbaar verlies. Maar als nu de 13,000 gezinnen die met u dezelfde stad bewonen, elk één gulden betalen, is de geleden schade u geheel vergoed, en is er niemand onder die allen, die zoo kleine betaling van één gulden direct voelt. Meer nog, verbindt ge aan de betaling van dien éénen gulden, de zekerheid, dat, bijaldien morgennacht hun eigen huis en inboedel verbrandt, hun evenzoo volle schadeloosstelling zal worden gegeven, dan betalen ze dien éénen gulden zelfs met blijdschap. Zoo is dan dit derde deel des lijdens, dat uitsluitend in de geldelijke schade bestaat, zoogoed als geheel weg te nemen. *Eenige* schade zal ook ten deze altoos overblijven. Ge zult bij uw inboedel souvenirs verloren hebben, die u niet kunnen vergoed worden. Misschien ook papieren die u veel waard waren, en die zijn onherroepelijk weg. Maar de eigenlijke geldelijke schade, die schade die in geldelijk verlies zou te voelen zijn, nemen allen saam van den enkelen getroffene over, en zoo wordt hij ontlast. Hij betaalt zelf meê, maar alleen, zoo er 13,000 participanten zijn, voor één dertienduizendste.

Zal men nu zeggen, dat dit alles goed en wel is, maar dat op zulk een wijs dan toch de weldadigheid de wereld uitgaat? Iets is hier stellig van aan. Indien het Verzekeringswezen op *alle* terrein en over *alle* menschen, als deelnemers, kon worden doorgevoerd, zou er nooit meer een advertentie in de dagbladen staan, om hulp voor de achtergebleven weduwen en weezen van verongelukte visschers of andere schipbreukelingen in te roepen. Alle oproeping van dien aard zou een einde nemen, eenvoudig omdat na elk ongeval, na elk ongeluk, na elk overlijden, uit wat oorzaak ook, de volle som ter vergoeding van de geldelijke schade aanwezig zou zijn, en alzoo geen geldelijke schade meer anders dan door allen saam zou geleden worden. Dit geven we volkomen toe. En evenmin ontkennen we,

dat het soms aangrijpend betoon van zulk een weldadigheidszin het menschelijk hart geëerd heeft. Maar een heel andere vraag is, of ge het Verzekeringswezen hebt af te keuren, omdat het dit betoon van weldadigheid voor de toekomst in hoofdzaak afsnijdt. Wie dit wanen zou, bedenke toch, dat in vroeger eeuwen het menschelijk leven nog zoo oneindig veel meer dan thans aan allerlei schade en gevaar was blootgesteld; en ook, dat dit meerdere gevaar en deze hoogere schade destijds, door het verleenen van hulp en bijstand, o, zoo menige uiting van liefde te voorschijn riep, waaraan thans niemand meer denkt. Neem b. v. de gastvrijheid. Toen oudtijds het reizen steeds gevaarlijk was, en men in de meeste plaatsen geen onderkomen vond, moest wel de regel *der gastvrijheid* als een heilige ordinantie heerschen, om gemeenschap onder menschen mogelijk te maken. En evenzoo, toen men telkens in gevaar van overval, inbraak, roof en moord verkeerde, moest wel de *vriendschap* een karakter erlangen, dat met het sluiten van een trouwverbond voor goed en leven gelijk stond. En zeker lag er in die heilig geachte *gastvrijheid*, en in die heel den persoon en heel het leven opeischende *vriendschap* iets schoons, een eere voor ons menschelijk hart.

Toch zijn beide in dien zin nu de wereld uit. Althans in beschaafde landen komen ze in dien zin niet meer voor. Een onbekende die zich kort voor het nachtelijk uur bij ons aanmeldde en nachtverblijf vroeg, zouden we *niet* meer in onze logeerkamer opnemen, maar óf afwijzen óf hem geld voor logies geven. En ook moet erkend, dat een vriendschap als eertijds aller eere was, in die diepte, naar dien omvang, en met dat karakter, thans bijna niet meer voorkomt. De toenemende beschaving, de meerdere veiligheid, de betere communicatie, de gerieflijker logementen, en zooveel meer hebben deze beide uitingen, zoo van gastvrijheid als van een vriendschap, die het leven voor den vriend inzet, een einde doen nemen. Er is geen plaats meer voor in onze huidige saamleving. Zult ge nu deswege zeggen: Die gastvrijheid en die vriendschap op leven en dood waren zoo kostelijke uiting van menschelijke liefde, dat we beter doen met de veiligheid en de gerieflijkheid van het leven weêr af te schaffen, en weêr de oude dagen te doen terugkeeren, waarin het leven vanzelf zulk een gastvrijheid en zulk een vriendschap tot aanzijn riep? Neen, zoo oordeelt niemand. Men moge er soms dichterlijk over klagen, en zelfs heimwee gevoelen naar die meer romantische tijden, maar inmiddels dankt, wie God kent, zijn Vader in de hemelen, dat hij met vrouw en kinderen in zooveel veiliger en rustiger tijden leven mag.

Welnu, juist zoo staat het ook hier. Het is volkomen waar, dat voorzoover het Verzekeringswezen nog niet doordrong, er af en toe rampen

voorkomen, die op groote schaal ellende en geldelijke schade veroorzaken; en het is even onmiskenbaar, dat dit soms aanleiding geeft tot het uitkomen van een weldadigen zin die het menschelijk hart eert; en ook dat deze overbodig zal zijn gemaakt zoodra het Verzekeringswezen al zulke schade over allen zal omslaan. Evenals de gastvrijheid, en de vriendschap op leven en dood, viert ook de weldadigheidszin zijn hoogtij in dagen van ongeregelde ellende. Zelfs kan men zeggen, dat deze uitingen van menschelijke liefde te schooner blinken naarmate de toestand van het menschelijk leven droever en treuriger is. Als er iemand in het water valt, opent zich voor u de gelegenheid om er iemand uit te redden. Doch wie ter wereld zal daaruit nu de booze gevolgtrekking maken, dat het jammer is zoo er geen waterongelukken voorkomen, omdat het altruïsme zoodoende de gelegenheid mist om uit te komen? Betere hygiëne is zeer zeker oorzaak, dat de pestilentiën uit Azië ons thans minder nasluipen dan vroeger, en ook is het waar dat hierdoor én artsen én geestelijke én lichamelijke verzorgers veel gelegenheid missen om heroïeke liefde te betoonen. Doch wie zal nu oordeelen, dat het beter ware, zulke pestilentiën nogmaals te zien naderen, opdat dit heroïsme der liefde weer schitteren kunne? Al erkennen we dus volmondig, dat de weldadigheidszin door het Verzekeringswezen zijn veld en gebied ziet inkrimpen, we ontkennen ten sterkste, dat deswege de Verzekering zou te bestrijden zijn.

Bovendien bezie den weldadigheidszin en zijn werking van iets naderbij, en ge zult alras zelf moeten erkennen, dat het ook hier lang niet alles goud is wat er blinkt. Van de weldadigheidsbazaars, en weldadigheidsbals en weldadigheidsloterijen zullen we nu maar zwijgen. Van al zulke festijnen is de valsche schijn openbaar. De hypocrisie gluurt er bij door alle kieren en reten. Maar ook afgescheiden hiervan, is het niet onbekend, hoe ongelijk en partijdig zulke geldinzamelingen werken. Voor het éene ongeval komt geld te veel in, voor een ongeval in min bekende streek geeft niemand iets. Wie een bekend patroon heeft, ziet zich aanstonds een comité voor zijn nood vormen, wie in een afgelegen hoek, eenzaam, door het ongeluk getroffen wordt, komt aan de diaconie of tot den bedelstaf. Weldadigheid op die manier kan niet naar goede regelen, kan niet gelijkelijk, kan niet met overleg handelen. Zulk een wilde weldadigheid is blind, en doet het al op den tast af, en sticht daardoor niet zelden zelfs kwaad. Het is er evenzoo mede als met het losse geven aan de deur, dat zoo vaak het pauperisme voedt, terwijl omgekeerd een goede diaconie, die aller geld ontvangt, en na onderzoek gelijkelijk uitdeelt, wel veel liefdearbeid voor den particulier afsnijdt, maar toch feitelijk beter werkt, meer nut sticht. En bij dit alles komt nu nog, dat bij publieke weldadigheid zooveel gedwongen inteekening plaats grijpt. Men durft het voor zijn fatsoen niet laten. Men wil niet weigeren omdat buurman gaf. En ook, het geven zelf,

en het zitting nemen in zulke weldadigheids-comité's is zoo dikwijls niets dan een middel om in goeden reuk bij zijn medeburgers te staan, of ook voor jonge menschen om zich aan te bevelen en invloed te krijgen. Er schuilt ook in die weldadigheid o, zooveel onheiligs, en het bleef er steeds zoo verre vandaan, dat het gaan zou naar Jezus' regel: Laat uw rechterhand niet weten, wat uw linkerhand doet. Juist het *verborgene* geven is het geven dat het minst beoefend wordt.

Vergeet ook dit andere niet, dat gij geen weldadigheid kunt oefenen, of een ander moet uw gave aannemen, terwijl er toch in dit aannemen van de gave, niet van God maar van menschen, altoos iets ligt, dat het menschelijk gevoel kwetst. Moet het, dan neemt ge de gave ook van uw medemensch aan, maar dan doet ge het, als iets dat u wel zeer doet, maar dat God u oplegt. Het is dan ook diep te beklagen, dat de hooge, heilige idee der Diaconie ten deze zoo droef vervalscht is. Thans staat het zoo, dat iemand zich maar ten deele vernederd gevoelt, als hij door de particuliere gift moet geholpen worden, maar dat hij zich diep gekrenkt gevoeld, zoo ge hem verwijst naar de Diaconie. Toch is dit volstrekt valsch, en naar de hooge idee moest juist het geholpen worden door de Diaconie het minst stooten. Wat anders toch beoogt de Diaconie, dan te maken dat ge juist niets van *een mensch* hebt aan te nemen, maar het alles hebt aan te nemen *van Christus*; en dat hindert toch niet. De gegoede leden der gemeente geven iets van wat Christus hun gaf, hem weder. De Diakenen als dienaren van Jezus zamelen dit op, en zij deelen het uit aan *zijn* armen. Zoo edel en verheffend als het zich slechts denken laat. Juist het sparen en ontzien van uw gevoel, als mensch. Reden waarom elke Diaconie, die er niet in alles op bedacht is, om het menschelijk gevoel der schamele broeders en zusters te sparen, eenvoudig onwaardig is in zoo heiligen dienst op te treden.

Maar afgezien van de Diaconie is dan toch het feit niet te weerspreken, dat de weldadigheid, ook waar ze den wezenlijk weldadige siert, altoos het gevaar met zich brengt, dat ze den beweldadige zinken doet in de fierheid van zijn menschelijk eerbesef. Familiën die nog eerbesef hebben, en het even doen kunnen, getroosten zich daarom liever de grootste opofferingen, ten einde een ongelukkig familielid te helpen, dan dat „een lid van de familie" met de publieke weldadigheid in aanraking zou komen. In angst en nood strekt men, ja, de bedelende hand uit, want de honger is een scherp zwaard, maar op zichzelf krenkt de gift het onafhankelijkheidsgevoel, en kweekt een gevoel van verplichting dat deert. Zij die steeds den mond vol hebben van de dankbaarheid, waartoe de geholpene gehouden is, zouden dan ook wel doen niet op deze kwetsing van het eergevoel

scherper te letten. Zeker, dankbaarheid is plicht, maar zeg nooit, dat *die* toestand van de maatschappij de beste is, waarin veel te geven valt, en veel gegeven wordt, en het hoogst de dankbaarheid bloeit. Dat er veel gegeven wordt, *als* er nood is, kan niet hoog genoeg geroemd worden, maar veel gelukkiger nog is het maatschappelijk saamleven, als er niet te geven valt, omdat er geen nood is. En als er dan lieden zijn, die u op het woord der Schrift wijzen, dat er staat: „*De rijken en de armen* ontmoeten elkaar, de Heere heeft ze beiden gemaakt", en daaruit afleiden, dat èn de nood van den arme èn de gift van den rijke er altoos blijven moet, dan zij men toch zoo goed deze misbruikers van het Schriftwoord steeds en aanstonds op dit andere Schriftwoord te wijzen: „De arme en *de bedrieger* ontmoeten elkander, de Heere verlicht hun beider oogen" (Spreuken 29:13), en late daarop de immers niet onbescheiden vraag volgen, of *ze den bedrieger* dan evenzoo als door God gewild in bescherming nemen, en het beschouwen zouden als tegen Gods wil ingaande, zoo de bedrieger uit het leven verdween.

De denkbeelden die over armoede en weldadigheid nog zoo veler gemeengoed bleven, zijn in zoo menig opzicht valsch, en lijnrecht in strijd met het Christelijk beginsel, dat ge metterdaad van alle goed pad afgaat, zoo ge uit die onjuiste denkbeelden tegen het Verzekeringswezen redeneert. In het Paradijs was weelde voor armoede, en in het rijk der heerlijkheid zal noch gebrek noch weldadigheid gekend worden. De bange nood van armoede en gebrek u uit ramp of ongeval overkomende, is een deel der ellende, die in het gevolg der zonde tot ons kwam. En natuurlijk waar die ellende eenmaal optreedt is het heerlijk, dat ook de weldadigheid verschijnt om ze te verzachten en te lenigen. Maar wie helpt beter: de vriend, die den man met het gebroken been, onder den arm neemt en voorthelpt strompelen, of de heelmeester, die zijn gebroken been weêr in het lid zet, en maakt dat hij geen hulp om te loopen meer van anderen noodig heeft? En ditzelfde nu is het verschil dat uitkomt tusschen de gift der weldadigheid en de uitbetaling van de Verzekering. De weldadigheid houdt u op en steunt u waar ge vallen zoudt, en niet voort kunt; de Verzekering stelt u in staat *om weêr op eigen beenen te loopen*. Alle weldadigheid saam zal nog geen tiende deel der gezamenlijke geldelijke schade vergoeden, de Verzekering is in staat *alle* geldelijke schade te dekken, en teweeg te brengen, dat althans de geldelijke schade van de rampen des levens afgaat.

Let op het Schriftwoord, dat boven dit vertoog staat, en dat u verplaatst in de eerste Christengemeente. Men heeft hieruit van socialistische zijde de dusgenaamde communistische gemeenschap der goederen afgeleid. Geheel ten onrechte. Het communisme toch wil gemeenschap van goed

door dwang, als rechtsregel, onder alle menschen. Wat daarentegen in Hand. 2 : 4 verhaald wordt, spreekt van gemeenschap van goed, niet uit dwang, maar uit *vrije offerande*. Niet als rechtsregel, maar als *regel der liefde*. Niet voor alle menschen, maar voor wie *broeders en zusters* in Christus zijn. Petrus zegt het dan ook uitdrukkelijk: „Indien gij het niet hadt willen geven, *bleef het niet het uwe?*" Toch spreekt uit dit verhaal iets, waarop we wel terdege te letten hebben. De particuliere weldadigheid, die maakt dat A iets geeft en B het van hem ontvangt, *viel destijds te Jeruzalem geheel weg*. A gaf niets aan B, en B had niets van A te ontvangen. Er mocht geen krenking van het menschelijk eergevoel zijn. Er werd door allen saamgebracht, en in Jezus' naam aan allen uitgedeeld, naar dezen éénen maatstaf: *naardat elk van noode had*. Zoo werd de nood opgeheven, en daarom viel vanzelf alle particuliere weldadigheid weg. Natuurlijk van het Verzekeringswezen wist men toen nog niet af. Dat was nog niet ontdekt en nog niet uitgevonden. God had in den weg zijner gemeene gratie nog niet aan menschen doen verstaan. Maar juist daarom is het te opmerkelijker, hoe het Christendom bij zijn intrede in de wereld, aanstonds heenwijst naar een ideaal, waarin de particuliere weldadigheid *geheel* ophoudt, omdat de nood door een gemeenschappelijke actie van allen wordt weggenomen. Welnu, iets van dat ideaal wordt nu juist in het Verzekeringswezen verwezenlijkt, en slaat het eens zijn vleugels breed en wijd over heel onze samenleving uit, dan zal het juist tot ditzelfde doel leiden, en bij brand, schipbreuk, ziekte, sterfgeval enz., daarom alle particuliere weldadigheid overbodig maken, omdat het door een gemeenschappelijke actie alle geldelijke schade, en ook allen geldelijken nood, voorkomen zal.

LXXVIII.

Het Verzekeringswezen *(vervolg)*.

> Alles heeft eenen bestemden tijd, en alle voornemen onder den hemel heeft zijnen tijd. Er is een tijd om geboren te worden, en een tijd om te sterven.
>
> PRED. 3 : 1 en 2a.

Vatten we het dusver gevondene saam, dan staat alzoo het geding waarin we pleiten in dezer voege. Er is om de zonde lijden op aarde. In dat lijden is, evenals in de zonde, eenerzijds een persoonlijk deel, en anderzijds een gemeenschappelijk deel. Dat gemeenschappelijk deel van het lijden

wordt dier voege op de menschheid geworpen, dat het rechtvaardigen en onrechtvaardigen door elkander treft. God laat zijn zon opgaan over boozen en goeden, en zij op wie de toren van Siloam viel, waren geen grooter zondaars dan de anderen. Voor zoover nu dit gemeenschappelijk lijden den één wel en den ander niet treft, ontstaat de eisch: Draagt elkanders lasten. Geheel kan dit nooit. Als het lijden u persoonlijk treft, is er altoos *iets* in, dat geen ander met u of voor u dragen kan. Maar overigens is er wel mogelijkheid, en dus ook plicht, om *mede te lijden*, en in het lijden te deelen, hetzij door liefde die vertroost, hetzij door verzachting der wonde, hetzij door het wegnemen der geldelijke schade. Alleen nu voor dit laatste dient de Assurantie. Ze staat machteloos tegenover lijden dat rechtstreeksch gevolg is van *persoonlijke* zonde. Ze staat evenzoo machteloos tegenover het persoonlijk smartelijke dat ook van het gemeenschappelijk lijden onafscheidelijk is. En ze staat met name machteloos tegenover al wat in het lijden *het hart* raakt. De Assurantie is puur van stoffelijken aard. Haar eerste vraag is altoos: *Is er geldelijke schade?* Is die er niet, dan trekt ze zich terug. Dan laat ze zich met het lijden niet verder in. Blijkt daarentegen dat die geldelijke schade er *wel* is, dan staat ze aanstonds gereed om haar goede diensten aan te bieden.

Werd dan, eer de Assurantie optrad, aan die geldelijke schade niets gedaan? Antwoord: Dat wel, maar op zeer gebrekkige manier. Er werd *gegeven*. Maar dat geven geschiedde zonder regel of orde. De een kreeg veel en te veel, de ander te weinig, een derde niets. En wel werd reeds in de Jeruzalemsche Christengemeente dat vergoeden van geldelijken nood en schade tot een *gemeenschappelijke* zaak voor allen gemaakt. Maar dit sleet uit. Zelfs nu zijn er milde gevers, die het veel streelender voor hun eigen ik vinden, zelf hun gaven aan wie in nood kwam uit te keeren, dan het aan Jezus te geven, opdat hij het door zijn diakenen uitkeere. De liefde in het geven is met allerlei zonde behept, en treft slechts in zeer geringe mate doel. Velen geven om te laten zien dat ze geven. Anderen geven als ze er tevens een danspartij of zaalkermis voor krijgen. Ook zijn er die geven om anderen afhankelijk van zich te maken. En altoos steekt er het kwaad in, dat de persoon die door het ongeluk getroffen werd, nog het pijnlijke ondergaat van door publieke weldadigheid geholpen te moeten worden. Iets waarin altijd zekere vernedering voor ons besef ligt; een vernedering die we zullen moeten dragen, als God ons die oplegt, maar die door menschen niet moet worden bevorderd. Het aannemen van gaven doet in den regel kwaad aan het karakter, en aan het in goeden zin fiere besef van vrijheid en zelfstandigheid. Gaven aannemen maakt altoos afhankelijk.

Dit nu leidt tot de vraag, of er niet een middel is uit te denken, waardoor wij, menschen, de geldelijke schade, die uit het gemeenschappelijke lijden voortvloeit, zóó onderling verdeelen, dat een ieder er naar zijn vermogen gelijkelijk in bijdraagt, zonder dat de één er den ander voor behoeft dank te zeggen. En het is die vraag nu waarop het Assurantiewezen een bevestigend antwoord geeft. Het Assurantiewezen houdt zich nooit anders bezig dan met *geldelijke* schade, ontstaan door *gemeenschappelijk* lijden. Het vergoedt die schade *geheel*. Het slaat de onkosten daarvan *over de massa*. En het doet dit zoo, dat wie er profijt van trekt, niemand dan God er voor heeft te danken, en tegenover menschen een onbetwistbaar recht op schadeloosstelling kan doen gelden. In zooverre is dus het ideaal bereikt; en is het Assurantiewezen geheel passende op wat ons aangaande de zonde en het lijden, als gevolg van de zonde, in de Heilige Schrift geleerd wordt.

Waardoor werd nu het Assurantiewezen in staat gesteld, eerst zeer gebrekkig, maar sinds met steeds grooter juistheid, de gewenschte oplossing voor dit zoo moeilijk en ingewikkeld probleem te vinden? Of ook, hoe komt het, dat de Assurantie eertijds geen macht in het leven kon worden, en sinds, zelfs in ongelooflijke mate, zulk een weldoende macht werd, en nog steeds meer zal worden? Antwoord: Alleen hierdoor, dat men niet op het doen Gods had gelet, althans niet met de vereischte nauwkeurigheid. Het Assurantiewezen kwam dan ook op uit een ontdekking, en die ontdekking was niet anders dan datgene wat Salomo reeds voor duizenden jaren in Pred. 3 : 1 v.v. geschreven had: „Alles heeft een bestemden tijd, en alle voornemen onder den hemel heeft zijnen tijd. Er is een tijd om geboren te worden, en een tijd om te sterven." Woorden waarin niets anders ligt uitgedrukt dan de kern der Gereformeerde belijdenis, dat geen ding ons bij toeval, maar dat alle ding ons van Gods Vaderhand toekomt. Toeval is er niet. Al wat gebeurt, gebeurt naar Gods bevel. Het staat vooruit vast. Er is niets dat in Gods raad niet bepaald is. En zoo we vooruit dien raad maar kenden, zouden we precies en nauwkeurig kunnen berekenen, hoeveel rampen, ongelukken en ongevallen er in zeker jaar zouden voorkomen. Precies zou zijn aan te geven, hoeveel geldelijke schade te wachten stond. En precies ware uit te rekenen, hoeveel ieder daarvoor te betalen had, om de getroffenen schadeloos te stellen.

Stel, er is in Gods raad bepaald, dat er in dit of dat jaar op heel de wereld zullen plaats grijpen honderdduizend branden, het cijfer doet er niet toe, en dat bij elk dier branden de schade door elkaar *f* 10,000 zal beloopen, dan is er in dat jaar aan brandschade te lijden een gemeenschappelijke geldelijke schade van duizend millioen gulden. Rekent men nu, dat er ongeveer driehonderd millioen gezinnen op de wereld leven, dan zou

deze schade over allen omgeslagen, geen meerdere uitgave vorderen dan van een *f* 3 per jaar en per gezin; en voorts zou elk man die door brand getroffen werd, recht hebben op een volle uitkeering van *f* 10,000. Op het Pelagiaansche standpunt, dat alles *bij geval* geschiedt, en dat het alles afhangt van 's menschen *vrijen* wil, is zulk een berekening natuurlijk volstrekt onmogelijk. Het Pelagianisme sluit alle denkbeeld van Assurantie uit. Op Gereformeerd standpunt daarentegen, als men belijdt dat alles vooruit bepaald is, is de grondslag voor zulk een Assurantie gegeven, en staan we alleen nog maar voor de vraag: Hoe komen we te weten, hoeveel geldelijke schade in Gods raad, voor dat en dat jaar, ten laste van de gemeenschappelijke menschheid bepaald is, en die dus zeker komt?

En hier nu stuiten we op het zeer ernstig bezwaar, dat Gods raad wel bepaald, maar ons verborgen is. En zeg nu niet te spoedig, dat dit te betreuren is, want dat anders de Assurantie vanzelf vlotten zou. Eer omgekeerd toch moet, helaas, erkend, dat bijaldien Gods raad *niet* verborgen ware, de Assurantie nooit zou zijn opgekomen. Zoo zondig toch en egoïstisch is ons menschelijk hart, dat bijaldien vooraf bekend ware, dat, naar Gods raad, in *ons* huis *nooit* brand zou uitbreken, verreweg de meeste menschen, die in dat geval verkeerden, zeer kalm zeggen zouden: „Dan betaal ik aan de Assurantie ook geen cent, want ik ben verzekerd in Gods raad. Ik sta er buiten. Mij zal en kan het niet treffen. En de anderen gaan mij niet aan. Ben ik mijns broeders hoeder?" Echte Kaïnitisch. Neen, zouden we geholpen worden, dan moest iets geheel anders gebeuren. Dan moest ons wel uit Gods raad geopenbaard worden, *hoeveel* ongelukken er in zekere periode voorkomen, en welke *schade* deze ongelukken gemeenlijk zouden opleveren, *maar zonder dat daarbij aan wien ook geopenbaard werd, wien het ongeluk wel en wien het niet treffen zou.* Als het zoo staat, dat we wel weten, naar Gods raad, zal de gemeenschappelijke geldelijke schade van alle ongelukken saam, zóó en zóóveel per jaar bedragen, maar zonder dat iemand er vooruit bij weet, of hij zelf al dan niet vrij zal loopen, dan is er een prikkel om te zeggen: Laat ook mij in de gemeene schade elk jaar iets bijdragen; en dat wil ik zelfs getrouwelijk doen, mits gij mij verzekert, dat, treft *mij* het ongeluk, alsdan de geleden schade ook mij geheel vergoed zal worden. Juist dus het Assurantiewezen.

En in dat opzicht moet nu worden opgemerkt, dat God dit juist zóó beschikt heeft. God heeft drie dingen gedaan. Hij heeft vooreerst in zijn raad op vaste onveranderlijke wijze bepaald welk gemeenschappelijk lijden elk jaar, op allerlei manier, op de menschheid zou neêrkomen, en ook wien dit treffen zou. Ten tweede heeft Hij verborgen gehouden, wie in zeker jaar door lijden en dus ook door schade zou beloopen worden. Maar ook ten derde heeft God wel geopenbaard, welk lijden, in welke mate, in hoeveel gevallen, elk jaar *de gemeenschappelijke menschheid* treffen zou.

en welke geldelijke schade dat elk jaar zou opleveren. Die laatste openbaring nu is een goedertierenheid Gods. Het is een stuk van zijn gemeene gratie. Zonder die openbaring toch zou elke Assurantie ondenkbaar zijn. Door die openbaring is ze gegrepen en mogelijk geworden. En hieruit volgt, dat verachting van het Assurantiewezen een verwaarloozing is van deze door God ons gegeven openbaring.

Vraagt men, waar dan die openbaring te vinden is? Natuurlijk niet in de Heilige Schrift. De Heilige Schrift openbaart ons wel, dat er zonde, dat er om de zonde lijden is, dat de zonde solidair werkt door erfzonde, en dat er daarom in het lijden ook een gemeenschappelijk lijden is. De Heilige Schrift openbaart ons evenzoo dat er een raad Gods is, en dat in dien raad Gods alle ding in ons leven vooruit bepaald is, zoo zelfs dat geen haar van ons hoofd kan vallen zonder Gods wil. Maar de Heilige Schrift geeft ons *niet* de toepassing in het leven. Edoch onze Gereformeerde belijdenis zegt dan ook nadrukkelijk, dat we God kennen uit *twee* middelen: niet alleen uit de Schriftuur, maar ook uit de *Natuur*. Gods onzienlijke dingen worden van de schepping der wereld af *uit de schepselen* verstaan en doorzien. De vraag is dus maar, of een nauwkeurig letten op het creatuurlijk leven, gelijk dit op natuurlijke wijze onder menschen doorleefd wordt, al dan niet ons vooruit toont en openbaart, niet *welke* menschen getroffen zullen worden, maar *hoevele gevallen* van het lijden zullen voorkomen, en hoe groot de geldelijke schade door die gevallen veroorzaakt, in een jaar zijn zal. En dit nu had de mensch reeds voor eeuwen kunnen te weten komen, want dit ligt metterdaad in het natuurlijk leven met de grootste duidelijkheid van Gods wege geopenbaard. Alleen maar de stompzinnigheid des menschen was oorzaak, dat het niet gezien, niet ontdekt, niet uit de natuur afgelezen werd, en vooral het Pelagiaansch ongeloof van het toeval, droeg er eeuw in eeuw uit toe bij, om deze stompzinnigheid nog te verergeren. Het stond in de natuur duidelijk door God geschreven. We hadden het er maar uit af te lezen. En toch las niemand het er in. Ziendeoogen waren en bleven we blind.

Of er dan cijfers in de natuur staan? Ja, gewisselijk. Ten deele zelfs wist men dit vroeger ook wel. Neem b. v. het sterven en geboren worden, waarop Salomo wijst, dat het zijn bestemden tijd onder den hemel heeft. Op zichzelf ware het natuurlijk zeer wel denkbaar geweest, dat er in zeker dorp van 3000 inwoners het ééne tiental jaren eens niemand stierf, en dat er een jaar later de helft der inwoners wegstierven, of ook heel de bevolking. Toch nam men zeer goed waar, dat het zoo in Gods raad *niet* besteld is, maar dat er in het sterven zekere gelijkmatigheid plaats grijpt. De doodgraver weet zeer wel, dat, epidemieën nu daargelaten, het

aantal personen dat sterft het ééne jaar aan het andere jaar tamelijk wel gelijk blijft. Zoo ook kon de ambtenaar van den burgerlijken stand zeer wel in zijn boek zien, dat het aantal geboorten evenzoo tamelijk constant is. In onze weeshuizen en oudemannenhuizen enz. merkte men evenzoo zeer wel op, dat er niet het ééne jaar plotseling tienmaal zooveel weezen kwamen als een vorig jaar, en het daaropvolgend jaar geen één, maar dat over zeker aantal jaren genomen, het getal vrijwel gelijk bleef. Ook ontging het de aandacht niet, dat dit getal in een zeer groot weeshuis veel gelijkmatiger was, dan in een klein weeshuis op een dorp. Een dokter wist evenzoo, epidemieën weer daargelaten, dat zijn inkomen niet het ééne jaar overgroot was, en het volgende jaar op niets daalde, maar dat hij, het ééne jaar door het andere genomen, op een dorp vrijwel hetzelfde aantal patiënten had. Om kort te gaan, men wist ook vroeger zeer goed, dat niet alleen de geboorte maar ook de sterfte, en zoo ook allerlei ander ongeluk, niet nu eens op duizend staat en dan weêr op nul daalt, maar dat er in alle deze dingen onder den hemel *zekere gelijkmatigheid van jaar tot jaar valt waar te nemen*. Algemeen leefde men dan ook onder dien indruk. Er mochten door epidemie, door hongersnood, pestilentie of oorlog, nu en dan bijzondere toestanden intreden, maar in gewone tijden, en onder gewone omstandigheden, twijfelde niemand er aan, of het ééne jaar bleef *grosso modo* aan het andere tamelijk wel gelijk. Hoe dit kwam, wist de ongeloovige wereld niet. Ze schreef dat alles toe aan toeval. Wat is wisselvalliger dan de velerlei oorzaken van der menschen dood? Een kou vatten, een in aanraking komen met besmetting, een slechte medicatie enz. Maar toch het toeval schikte het zoo, dat het alles nochtans, het ééne jaar door het andere gerekend, tamelijk wel overéén uitkwam. Zoo ging alles op den gis af. Op zeer onbestemd gevoel. En wat verzuimd werd was: nauwkeurige waarneming en berekening.

Juist onze eeuw echter heeft met die sleur gebroken. De meerdere ontwikkeling der wetenschap brak in beginsel met het Pelagianisme, en gaf het Calvinisme gelijk. Niet alsof men tot de belijdenis van Gods raad kwam. Neen, maar wel tot de erkentenis, dat er geen toeval heerscht, maar dat alles naar *vaste wetten* gaat. Voor de Gereformeerden een ongemeene aanwinste. Van die overtuiging nu uitgaande hebben de mannen dezer eeuw zich op het nauwkeurig waarnemen en opteekenen toegelegd. Men is gaan zeggen: Laat de overheid zeer nauwkeurige statistieken maken van al wat er in het menschelijk leven inderdaad voorvalt. Laat men opteekenen niet alleen wie, en hoe velen er sterven, maar ook op wat leeftijd, in wat maand en week ze sterven, aan wat ziekte ze omkomen enz. Laat worden opgeteekend, hoeveel epidemische kranken er

maand bij maand in elke stad en in elk dorp zijn. Zet er bij aan welke ziekte ze lijden. Teeken evenzoo op, of de stervenden mannen of vrouwen zijn. Liefst ook in welk beroep; of ze gehuwd zijn of ongehuwd, weduwe of weduwnaar. Kortom, teeken *alle* bijzonderheden op, die ge maar verzamelen kunt. Doe evenzoo met de geboorten, met echte en onechte geboorten, met de vrouwelijke en manlijke geboorten. Bereken zoo voor al die categorieën van menschen den gemiddelden levensduur. Maak staten van de misdaden, van diefstal en inbraak, van moord en zelfmoord. Leg lijsten aan van blinden en dooven, van krankzinnigen en idioten. Lijsten van gevallen van brand en schipbreuk, van hagelslag en watervloed. Teeken op die lijsten aan, wat sommen gelds er door al die ongevallen over heel een streek of land, over zeker aantal jaren verloren gingen. Om kort te gaan: *Houd boek*. Neem van alles notitie. Stel u van alles op de hoogte. En als ge dit b. v. twintig jaren lang gedaan hebt, zie dan in uw uitkomsten na, of er in deze cijfers zekere gelijkmatigheid, zekere constantheid is, of wel, of deze cijfers jaar in jaar uit zoo hopeloos verschillen en uiteenloopen, dat er geen *peil* op te trekken is.

Welnu, dit heeft men gedaan. Dát is de dusgenaamde wetenschap der statistiek. In het oog van wie gelooft, een wetenschappelijk onderzoek, om te ontdekken, of in het gemeenschappelijk lijden dat God den mensch toezendt, zekere vaste wet heerscht, of wel dat God zonder regel, het kwaad des lijdens nu zoo, dan zus, ons toezendt. En de uitkomst van die wetenschap nu is op ongemeene wijze verrassend geweest. Men is met de statistiek nog lang niet waar men wezen moet. Het bestudeerde terrein is nog veel te beperkt. Van de 1400 millioen menschen die op de aarde leven, zijn nog hoogstens 400 millioen met zekere zorge bestudeerd, en hoogstens van 200 millioen ging dit zoover, dat men allengs vaster gegevens op eenigszins uitgebreider schaal verkreeg. Maar men is dan toch een goed eind weegs gevorderd. En die dusver reeds verkregen uitkomsten stellen het nu reeds buiten allen twijfel, dat de gelijkmatigheid vaststaat, en de constantheid van het lijden des levens niet langer *kan* betwist worden. Vooral Buckle in zijn *Geschiedenis der beschaving van Engeland*, trok hieruit interessante gevolgen. Hij toch toonde aan, dat er van toeval of vrijen wil bij den mensch zoo weinig sprake is, dat veeleer, jaar in jaar uit, steeds hetzelfde zich herhaalt. Er is vaste regelmaat b. v. niet alleen in de zelfmoorden, maar ook in de wijze waarop zelfmoord gezocht wordt. Een vaste evenredigheid onder de zelfmoordenaars, dat jaar in jaar uit zóóveel zelfmoorden voorkomen, en daaronder zóóveel door verdrinking, zóóveel door ophanging, zóóveel door schietgeweer, zóóveel door een scherp instrument enz. En ook al neemt men nu aan, dat Buckle hierin overdreef, of dat althans nog de genoegzame gegevens ontbreken, om over al deze bijzonderheden reeds uitspraak te doen, zooveel kan dan toch een

ieder in de *Jaarcijfers* die elk jaar uitkomen, met eigen oogen zien, dat zelfs in ons kleine land de opgaven van het ééne jaar, tot in allerlei bijzonderheden toe, wonderwel op de opgaven van het vorige jaar gelijken. Het getal kinderen dat geboren wordt moge klimmen, maar dan klimt het naar vaste proportie, en nooit ziet men dat er b. v. het ééne jaar een twintig duizend kinderen meer, en het andere jaar twintig duizend kinderen minder geboren worden. Zoo is het ook met de sterfte. Hier moge, dank zij de hygiënische maatregelen, *daling* in de cijfers zijn, maar toch gaat ook die daling gelijkmatig, en nergens ontwaart men reusachtige sprongen. Evenzoo is het met de geslachten. Bijna overal evenveel jongens als meisjes geboren, en evenveel mannen als vrouwen gestorven. Ja zoover gaat deze regelmatigheid en vastheid, dat b. v. de Trammaatschappij te Amsterdam jaar in jaar uit eenzelfde getal personen vervoert, en zulks wel met een vaste, gestadige klimming. Wat is nu onzekerder, wat toevalliger dan het in den tram stappen of loopen gaan? En toch, de uitkomst toont ook hier, dat er geen toeval bestaat, en dat alle menschen, bewust of onbewust, jaar in jaar uit, door gelijke motieven tot gelijke daden bewogen worden. Dit is zelfs zoo waar, dat over een heel land het aantal reizigers dat van de sporen gebruik maakt, altoos weer op ongeveer gelijk cijfer uitkomt. Hierop is dan ook elke maatschappij voor vervoer gebaseerd. Ze zou anders eenvoudig niet op te richten zijn. Ja, op kleinere schaal rust hierop eigenlijk elke nering. In een gezonde nering weet men op 1 Januari vooruit, dat men in het jaar dat men inging, ongeveer zoo en zooveel innen zal. Een hotel wordt overgenomen op de berekening dat er jaarlijks zoo en zooveel reizigers afstappen. Slechte bediening, en meer concurrentie, kan dit doen verkeeren. Maar onder gewone omstandigheden levert elk gezond bedrijf jaar in jaar uit zekere vaste som op. En dit alles niettegenstaande toch ieder voelt, hoe er niets wisselvalligers denkbaar is, dan de vraag, wie en hoeveel reizigers in elk jaar in een stad zijn moeten, en welk hotel ze in die stad zullen uitkiezen. Ge zit in een spoor, en kent er nog geen hotel. Ge vraagt er naar aan een medepassagier. Het hotel dat hij u noemt, kiest ge. Louter toeval, zoudt ge zeggen. En toch, toont de uitkomst, dat zelfs in zulke kleinigheden *geen* toeval heerscht, en dat heel ons menschelijk leven, tot in de kleinste bijzonderheden toe, zulk een wondere regelmaat volgt, dat het ééne jaar, onder gelijke omstandigheden, steeds aan het andere jaar gelijk blijft. Voor ons Gereformeerden, niets vreemds, maar voor de Pelagianen een haast ongelooflijke ontdekking. Want waar blijft zoodoende hun toeval en hun vrije wil?

LXXIX.

Het Verzekeringswezen *(vervolg)*.

Naar uwe verordeningen blijven zij nog heden staan, want zij alle zijn uwe knechten. PSALM 119 : 91.

Leert alzoo de nauwkeurige opteekening van het voorkomen van rampen, ongelukken, ongevallen, ziektegevallen, sterfgevallen enz., dat het aantal van deze gevallen, en evenzoo de geldelijke schade die ze ten gevolge hebben, het ééne jaar van het andere jaar niet noemens waard verschilt, dan toont God de Heere ons, dat Hij dit lijden aan de menschheid niet met willekeur toebedeelt, maar dit lijden over de menschen brengt ***naar zekere vaste regelmaat***, en dat deze vaste regelmaat niet alleen de eindcijfers van het totaal regelt, maar zelfs evenzoo de kleinere bijzonderheden, waaruit die eindcijfers worden saamgetrokken en opgemaakt.

Nu vloeit dit natuurlijk alles uit Gods raad. Het is in de besluiten Gods dat alles wat staat te gebeuren, ligt voorbeschikt. In het onderhavige geval heeft men derhalve te belijden, dat naar Gods Voorbeschikking jaar in jaar uit een ongeveer gelijk getal rampen met zoogoed als gelijke geldelijke gevolgen, zijn vastgelegd en bepaald. Maar men kan verder gaan, en zeggen dat hierin noodzakelijkerwijs zekere wet heerscht, zekere ordinantie. De Christelijke kerk beleed steeds, dat Gods besluiten met ***wijsheid*** besloten zijn. Wijsheid nu is niet een chaotische, bloot mechanische bijeenvoeging van allerlei dingen die gebeuren moeten, maar „wijsheid" houdt in dat aan al het bepaalde een Goddelijke gedachte ten grondslag ligt, die de dingen aldus met wijsheid in verband heeft gezet. Men heeft dus recht om te zeggen, dat ook deze regelmaat die in allerlei rampen uitkomt, het gevolg, het uitvloeisel, de vrucht is van een voor ons verborgen bestel, waarom het zóó en niet anders zijn moet, ten einde met wijsheid bepaald te zijn. Evenals de gewone natuurwetten niet Gods raad beheerschen, maar met wijs beleid door God zelven bepaald en vastgesteld zijn, zoo moeten er dus ook hier wetten zijn, die het menschelijk lijden beheerschen. Wetten die wij niet kennen, die we slechts zeer ten deele uit de oorzaken der feiten kunnen opmaken, maar waarvan het bestaan ons nettemin duidelijk en zeker uit het constant karakter van de rampen des levens blijkt.

Nu mag de beteekenis van zulke natuurwetten nooit overdreven worden. Het zijn geen wetten *van* de natuur, maar wetten die heerschen *over* de natuur. Wetten die God haar gaf, opdat zij aan die wetten gehoorzamen

zou. Maar ook zoo genomen, volgt toch uit de kennis der natuurwetten, dat wij er ons leven en onze gedragingen naar in te richten hebben. Leert de natuurwet, dat een lichaam dat zwaarder is dan de lucht, neêrvalt tot het gestuit wordt, zoodra het wordt nedergelaten, dan moogt ge op uw dakgoot staande, niet van de goot in de lucht stappen, maar moet langs trap of ladder u langzaam naar beneden begeven. En zoo is het met elke natuurwet. Haar kennis regelt onze gedragingen; geheel afgescheiden van de vraag, of ge zulk een natuurwet al dan niet begrijpt. Zoo is het dus ook hier. Nu ons eenmaal in de feiten geopenbaard is, dat er regelmaat in het gemeenschappelijk lijden bestaat, volgt hieruit voor ons de plicht, om niet te doen alsof die regelmaat niet bestond, maar er meê te rekenen en ons alzoo af te vragen, tot welke gedraging God de Heere ons door de openbaring van die regelmaat verplicht. Vroeger kenden we die regelmaat niet. Toen *konden* we er dus niet meê rekenen. Het staat hiermede evenzoo als met zoo menige andere natuurwet, die men vroeger niet kende, later ontdekte, en nu heeft aan te wenden. In zijn gemeene gratie toont God niet alle ding opeens. Onze vaderen kenden geen gas, geen stoom, geen electriciteit, geen telegraaf en zooveel meer. Al die krachten waren er ook toen wel, maar ze waren ons niet getoond, we wisten van haar bestaan en werking niet af. Uit dien hoofde stonden onze vaderen ook niet schuldig, dat ze die krachten niet gebruikten. Nu daarentegen *zijn* ze bekend, en een vader, die thans, als moeder door een beroerte getroffen in doodsgevaar verkeert, zijn kind niet *per telegraaf* hiervan verwittigt, opdat het zijn moeder nog levend vinden kunne, zou zich aan zijn kind bezondigen. Nu deze krachten eenmaal ontdekt zijn, staat het niet aan ons, of we ze gebruiken willen, maar zijn we tot het gebruik er van *verplicht*, zoo dikwijls een hooger wet haar aanwending eischt; hier de wet der liefde.

En zoo nu ook staat het met het lijden.

Vroeger wist men van geen regelmaat in de rampen des levens af. Men kon alzoo noch op die rampen, noch op de geldelijke schade, die ze veroorzaken, peil trekken. Het was alles onzeker, het hing in de lucht. Thans daarentegen is die onzekerheid opgeheven; niet de onzekerheid wien het treffen zal, die blijft; maar wel de onzekerheid wat het eindcijfer betreft. *Die* regelmaat staat thans vast. Ze was altoos vast, maar zonder dat wij het wisten, maar nu is het ons getoond en geopenbaard dat er vaste regel is. Doch daaruit volgt dan ook, dat wij thans niet meer doen mogen als wisten we dit niet. Dat zou zijn het oog sluiten voor een licht dat God ons in zijn gemeene gratie ontstak. Nu dit licht er is, zijn we verplicht in dat licht te wandelen. Lijden te keeren, waar het gekeerd kan worden, lijden te verzachten, waar verzachting mogelijk is, *moeten we*. Dat is de

hooge plicht der liefde. Blijkt dus dat deze *regelmaat in het lijden* u in staat stelt om verzachtend tegen het lijden op te treden, dan zijt ge hiertoe geroepen en verplicht. Dan staat dit niet in uw keus, maar dan wordt het u opgelegd.

Het lijden van arme weduwen, die met haar weezen doodarm achterblijven, is ontzettend. Kunt ge dat lijden met behulp van de *regelmaat des lijdens* afwenden, dan *moet* dit geschieden. En nu leert de uitkomst, dat dit metterdaad *kan*. Er blijkt, dat ook hier het aantal gevallen vooraf te boeken is; dat uit dit aantal gevallen gelijke geldelijke schade voortvloeit; en dat alzoo vooraf te berekenen is, hoeveel er, over de velen omgeslagen, elk jaar moet bijgedragen, om alle weduwen en weezen een redelijk en zorgeloos bestaan te verzekeren. Dan verliest daarom die vrouw haar man wel, en die kinderen hun vader, en dàt verlies is hun niet te vergoeden. Maar het verlies van den broodwinner in de nijpende armoede, die zich anders bij dood en rouw komt voegen, valt dan weg. Allen, die alzoo bedreigd worden, vereenigen zich dan om telken jare een zekere kleine som te storten, en uit deze kleine som, die niemand drukt, komt dan geld te over bijeen, om in voorkomende gevallen de broodzorgen weg te nemen.

En ditzelfde geldt van alle rampen die geldelijke schade na zich sleepen. Allen staan we aan brandgevaar bloot. Betalen we nu allen saam elk jaar een zeer kleine som, dan komt op die wijze geld te over bijeen, om hem dien het treft, schadeloos te stellen. Hier zou geen rekening op te maken zijn, als de regelmaat in het lijden ontbrak, maar nu die regelmaat bestaat, en men die kent, nu kan men vooruit berekenen, hoeveel *grosso modo* over zeker tijdstip de schade zijn; die saam deelen door het aantal deelnemers; en een iegelijk naar de waarde van zijn huis en goed een kleine som afvergen. En door op die wijs een hoogst eenvoudig en natuurlijk gebruik te maken van de ontdekte *regelmaat des lijdens*, beweren we dat aan den getroffene alle geldelijke schade kon vergoed worden. Reeds de goede zorgen voor goed en have, waarvan het bezit niet ons persoonlijk, maar ons gezin toebehoort, eischt derhalve, dat we aldus handelen. Ook de liefde dringt er toe, overmits alleen zoo de velen meêdoen, de enkele zich redden kan. En met name is men tot het aanwenden van dit middel genoodzaakt, zoo we eens anders goed beheeren, als voogden of verzorgers. Doch ook van goed in eigen bezit geldt het. Een reeder, die heel zijn kapitaal in één schip heeft zitten, en met vrouw en kinderen, ja met zijn bemanning en de huisgezinnen van zijn bemanning, van dat ééne schip leeft, is niet vrij, om het zonder assurantie tegen schade van schipbreuk in zee te zenden. Immers bij schipbreuk staat niet hij alleen, maar ook zijn gezin broodeloos, en gaat evenzoo de broodwinning voor zijn bemanning teloor, voor den tijd dat ze nog niet elders terecht kan. Weet hij nu,

dat hij door het jaarlijks betalen van zekere som, dit gevaar kan afwenden, dan *moet* hij dat doen, wijl dit als een hooge eisch van liefde en van zorge voor de zijnen hem wordt opgelegd.

Alles saamgenomen, komt dus de zaak hier op neêr, 1°. dat God in zijn gemeene gratie de rampen die *allen* treffen moesten, van de meesten wegneemt, om *ze* slechts op *enkelen* te laten neerkomen. 2°. Dat God deze enkelen door deze rampen treffen laat, niet naar toeval, maar overeenkomstig vaste regelmaat, ten gevolge van zijn heiligen Raad. 3°. Dat God ons *deze regelmaat des lijdens* van heverlede geopenbaard heeft. En 4°. dat de kennisse van deze regelmaat ons in staat stelt, om de geldelijke schade (anders niet) van al zulke rampen gelijkelijk over allen te verdeelen en om te slaan. En dit gelijkelijk verdeelen en omslaan nu is juist wat de Gereformeerde belijdenis eischt.

Onzer, zoo leert onze belijdenis, is een *gemeenschappelijke* schuld; daarna óók wel een *persoonlijke*, maar toch allereerst een *gemeenschappelijke*. Ter oorzake van die gemeenschappelijke schuld is op ons gelegd een evenzoo *gemeenschappelijk lijden*. Dit gemeenschappelijke lijden treft ons door elkaar. In dit opzicht wedervaart eenerlei den rechtvaardige en den onrechtvaardige. De man die onder de steenen van Siloams toren bedolven werd, stond *niet* schuldiger dan de man, die er voorbij liep, en het wel zag, maar er heelhuids afkwam. We staan alzoo voor het mysterie, dat al zulke rampen ons overkomen om *aller* schuld, en dat ze toch slechts *enkelen* treffen. En hierin nu ligt van zelf de drijfveer en prikkel, om, voor zooveel het kan, dat lijden van de enkelen af te nemen, en op allen saam over te brengen. Het feit dat het gemeenschappelijke schuld is, dringt en drijft vanzelf, om het dan ook zooveel mogelijk *allen saam* te dragen. En afgezien nu van alle misbruik is het *dit* juist waartoe de Assurantie ons in staat stelt. Ze berekent de geldelijke schade van de rampen, die naar de regelmaat des lijdens te wachten staan. *Ze zegt* u, hoevelen ongeveer moeten deelnemen, om aan de berekening vastheid en zekerheid te geven. En ze rekent voor u uit, hoeveel een ieder van dit gemeenschappelijk lijden te dragen heeft, om wat enkelen treft voor allen over te nemen.

Nu is de naam van *Verzekering* zeker ongelukkig gekozen. Gelijk God Salomo's tempel door de heidenen heeft laten bouwen, zoo heeft God ook deze „overneming van wat enkelen treft door allen" in hoofdzaak laten uitvinden door mannen die buiten het geloof stonden. Zoo maakten ze van wat God in zijn liefde ons openbaarde een gestoelte der menschelijke hoogheid. De mensch zou nu *verzekerd* zijn, naar sommiger boos bedoelen, zelfs

tegen God. *Verzekeringswezen* is egoïstisch, ongeloovig denkbeeld, en het ware om wat liefs te wenschen, dat we van dit min goede woord af waren. *Deelneming* ware veel schooner woord geweest, en had dezelfde zaak uitgedrukt. Doch dit is de schuld der geloovigen zelven. Zij hadden er dan maar het eerst bij moeten wezen, om de zaak in eigen handen te krijgen, teneinde zelven het recht te hebben, om aan het kindeke een beter naam te geven. Doch dit deden ze niet. Ze hielden zich van verre. Ze lieten heel deze machtige ontdekking aan de „heidenen" over. Ze hadden geen oog vóór het werk Gods, dat hier openbaar werd. Het was er even meê als in de dagen vóór den Zondvloed. Niet Seth, maar de ongeloovige Jubal vond de harp en het orgel uit. Doch wie zal nu zeggen, dat daarom niemand de harp mag tokkelen, of dat wij deswege geen orgel bij ons Psalmgezang mogen gebruiken? En zoo ook geldt het hier, dat deze nieuwe vinding wel door ongeloovigen gevonden en benoemd is, maar zonder dat hierin voor de geloovigen ooit een vrijbrief of verontschuldiging kan liggen, om er geen gebruik van te maken. Niet Abel, Kaïn heeft het eerst een stad gebouwd. Mogen daarom geloovige personen in geen stad wonen? En wat den naam betreft, is niet *Sacramentum* een min gewenschte naam, omdat hij aan het heidensche leven ontleend is, maar zou dit daarom reden mogen zijn, om tegen *de zaak* die er meê genoemd wordt partij te kiezen, of ook zelfs dien naam, eenmaal vanwege onze schuld door het gebruik geijkt, als bezwaar tegen de zaak te laten gelden?

In geen geval beroepe men zich op wat Job zegt „dat de goddeloozen verzekerdheden hebben." Wie dat doet, verzuimde bij Job na te lezen, wat er staat. Job toch bespreekt juist het ons altoos stuitende feit, dat de rechtvaardigen zoo dikwijls tobben moeten, terwijl God aan de goddeloozen overvloed geeft. De uitdrukking komt voor in Job 12. In de vijf eerste verzen beschrijft hij zijn eigen droeven toestand. Hij, de rechtvaardige, is allen ten spot. De goddeloozen, die van lijden verschoond blijven, en die ruste hebben, zien minachtend op den rechtvaardige en zijn lijden neder. „Naar de meening dergenen die gerust zijn, is de rechtvaardige een verachte fakkel. De rechtvaardige is gereed om met zijn voet te struikelen" (vs. 5). En daartegenover staan nu de goddeloozen, en zij die God tergen, en *dezen* laat God met vrede; op *hen* zendt Hij geen lijden, *zij* hebben in hun tenten overvloed van God ontvangen. „De tenten der verwoesters hebben rust, en die God tergen hebben verzekerdheden, d. i. een zeker en gerust leven." Waardoor? Door Assurantie? Neen volstrekt niet. Lees het maar. Het staat er vlak bij: Zij hebben een zeker en gerust leven *„om hetgene dat God met zijn hand toebrengt"* (vs. 6). En dan volgt tot vs. 10 nogmaals een breed betoog, juist om aan te toonen, dat ze

„verzekerdheden hebben", doordien God ze hun die geeft. Hij besluit toch in vs. 9 en 10: „Wie weet niet, dat de hand des Heeren dit alles doet, in wiens hand de ziel is van al wat leeft, en de geest van alle vleesch des menschen." Met de Assurantie heeft dit woord „verzekerdheden" dus niets hoegenaamd te maken. Er is bij Job sprake niet van een verzekerdheid die de goddeloozen zichzelven geven, maar van verzekerdheden die God aan de rechtvaardigen onthoudt, en aan de goddeloozen, niettegenstaande ze Hem tergen, verleent. En dat juist is het groote raadsel, waarover in Psalm 73 en in heel Job door de geloovigen geredetwist wordt.

Nog één punt voegen we hier ten besluite aan toe.

Er is *onzekerheid* ook bij dit lijden, dat *zekerlijk* ten slotte *allen* treft. Bepalen we ons slechts tot dit ééne: We moeten allen sterven. Dit is de *zekerheid*. Maar de een sterft vroeg, de andere laat. Dit is het *onzekere* in deze zekerheid. En juist hierop rust de dusgenaamde „*levensverzekering*". Ook al weêr een ellendige naam, want niemands leven *kan* verzekerd worden. Maar die naam is er nu eenmaal en komt de wereld niet meer uit. Hij beteekent feitelijk: Assurantie tegen de onzekere gevolgen van het onzekere en wisselvallige in den dood. En juist dit raakt de kwestie van *het sparen*. Is sparen niet veel geruster en beter dan Assurantie? Ge weet dat vooral de mannen van het *Nut* dit sparen gedreven hebben, en dat ge dus nooit moogt zeggen, dat het uit onzen hoek komt. Maar ter zake. Bijaldien het vooruit vaststond, dat een gehuwd paar veertig jaren huwelijksleven voor den boeg had, en dat althans de man niet voor zijn 70ste jaar zou sterven, dan ja zou sparen de regel moeten zijn, en Assurantie ten deze dwaasheid wezen. Maar dit is *niet* zoo. Die man kan 70, hij kan zelfs 80 jaren worden, maar hij kan ook reeds op 35-jarigen leeftijd wegsterven. En dan juist zijn de kinderen nog klein, en laat hij de zijnen hulpeloos achter. Stel toch, hij spaart *f* 100 's jaars, dan zou dit hem over veertig jaren, intrest op intrest een som van een kleine *f* 8000 geven, en aan zijn weduwe een jaarlijksch inkomen van een goede *f* 300 waarborgen, en dat als haar kinderen het huis uit zijn. Maar sterft hij na pas zes jaren gehuwd te zijn, dan is er nog pas circa *f* 600, en krijgt ze slechts *f* 25 's jaars, en lijdt gebrek. Dit nu is de reden, waarom *zelf sparen* geen goede manier kan zijn, om voor zijn weduwe te zorgen. *Sparen zeer* zeker, maar sparen *in onderling verband met anderen*, moet voor de meesten regel zijn. Bij de onzekerheid, of ge jong of oud zult sterven, leeft ge dan in de wetenschap dat uw sparen *altoos* doel treft, en dat uw weduwe altoos haar *f* 300 's jaars hebben zal, zoowel als ge in het eerste jaar na uw huwelijk wordt afgeroepen, als dat ge eerst op zeventigjarigen leeftijd ten grave daalt. *Zelf*

sparen helpt alleen voor wie oud wordt. *Saam* sparen helpt oud en jong stervenden beiden.

Ook hier nu is men achter gekomen door te letten op het werk Gods. God *doet* iemand sterven, den één jong, den ander oud. En nu bleek bij aandachtige opmerkzaamheid, dat God ook hierbij *regelmaat* volgt. Niet het ééne jaar enkel ouden, en het andere jaar enkel jongen, maar elk jaar bijna evenveel ouden en evenveel jongen. *Wie* oud en *wie* jong zal sterven weet niemand; maar wel weten we, dat God jaar in jaar uit ongeveer een gelijk getal menschen oproept van de onderscheiden leeftijden. Hierdoor heeft men dus kunnen uitrekenen voor hoeveel menschen er reeds op 30-jarigen, en voor hoeveel menschen er pas op 70-jarigen leeftijd, enz. pensioen zou te betalen zijn. En dit nu wetende, kon men bijna precies vaststellen, hoeveel ieder elk jaar betalen moest, om door oud en jong stervenden gemeenschappelijk den last te laten dragen. Wie dan vroeg sterft, betaalt weinig, wie oud sterft betaalt veel, meer dan hij door zelf te sparen zou betaald hebben, maar hij heeft ook het genot van het langer leven. De langer levenden betalen dan de pensioenen voor de weduwen van wie vroeg sterven. En zoo wordt ook deze schade des lijdens gemeenschappelijk gedragen.

Iets waar ten slotte nog dit bij zij opgemerkt. Het schoonst zou het zijn, zoo heel de menschheid hierbij één lijn trok, en *allen* meêdeden. Dan eerst zou het besef van de gemeenschappelijkheid van schuld en lijden ten volle werken kunnen. Maar nu heeft God het zoo besteld, dat dit niet strikt noodig is. De regelmaat toch komt niet eerst uit, als ge met allen rekent, maar gaat evengoed door, zoodra ge maar zeker groot aantal hebt, zeg, bij honderd duizend, of nog minder. Dit kon ook anders zijn, en dan ware geen Assurantie mogelijk, of *allen* moesten meêdoen. Nu daarentegen is, althans voor veel gevallen, het doel reeds te bereiken, zoo slechts „een groot aantal" zich vereenigt, en hierdoor kan elk land, en elke kring van eenigen omvang zichzelf helpen.

Meer zeggen we van het Verzekeringswezen niet. Het is ons genoeg, zoo we, naar we hopen met eenige duidelijkheid, hebben aangetoond, dat het verzet, niet tegen het *misbruik*, maar tegen het *wettig gebruik* van het Verzekeringswezen, op niet één enkel punt, voor de rechtbank der Schrift en der Gereformeerde belijdenis bestaan kan; dat het hier veeleer geldt het helder openen van het zielsoog voor een werk Gods in zijn gemeene gratie; en dat ook van het Verzekeringswezen geldt, wat een diepzinnig denker van de wetenschap in het gemeen schreef: Oppervlakkig onderzocht leidt ze van God af, maar tot in den wortel bezien verhoogt ze de eere van zijn heiligen Naam.

Dat desniettemin veel ernstige Christenen geruimen tijd met wrevel tegen de Assurantie bezield waren, behoeft niet te bevreemden. Dit lag aan de menschelijke hooghartigheid waarmeê ze werd aanbevolen en aan den trots waarmeê de wiskunstenaars voor haar opkwamen. Ook was nog nimmer van Gereformeerde zijde dit belangrijk onderwerp uit de beginselen en in samenhang uiteengezet. En al erkennen we nu gaarne, dat ook deze onze uiteenzetting nog zeer onvolledig is, met name wat de toepassing op de onderscheidene vertakkingen van het Verzekeringswezen betreft, toch durven we ons vleien, dat ons vertoog de lijn uitstippelde, waarlangs de Gereformeerde beschouwing zich ten deze te bewegen heeft, en dat meer dan één lof en eere aan onzen God voor zijn gemeene gratie zal geven, wiens goedertierenheid niet het minst in de regelmaat van het gemeenschappelijk lijden zoo heerlijk uitblinkt.

LXXX.

Lijden en Schuld.

Laat niet varen de werken uwer handen.

PSALM 138 : 8b.

Onze toelichting van het verband, dat tusschen de „Gemeene gratie" en *Gods Voorzienigheid* bestaat, loopt met het onderhavig betoog ten einde. Doch al nam bij deze toelichting de bespreking van de dusgenaamde „middelen" en voorzorgsmiddelen" ten slotte de breedste plaats in, toch bepaalt zich hiertoe het bedoelde verband niet. Veeleer ligt de hoofdgedachte van het verband tusschen de „Gemeene gratie" en de „Voorzienigheid," *in het proces van gestadige ontwikkeling*, dat juist door de „Gemeene gratie" voor de uitvoering van Gods voorzienig bestel ontsloten werd. Zonder de „Gemeene gratie" zou er instandhouding en bestuur, maar geen *Goddelijke regeering* in de Voorzienigheid zijn. Regeeren toch is richten op een gekozen doel, en teweegbrengen dat dat doel bereikt wordt. Het is een zóó sturen en doen voortglijden van het schip, dat het verder komt, vooruit schiet, en ten slotte in de haven zijner bestemming binnenvalt. De breede plaats aan de bespreking der voorzorgsmaatregelen ingeruimd, doe daarom den samenhang van onze toelichting niet uit het oog verliezen. Het lijden neemt nu eenmaal zoo breede plaats in het leven in, dat het in een vertoog als het onze, niet bijkomstig viel af te doen. De valsche neiging, om het wezen der religie en der vroomheid in onze

volstrekte afhankelijkheid en in onze onmacht tegen en buiten God te gaan zoeken, in plaats van dat wezen te eeren in de rijke Verbondsidee, gelijk reeds Bullinger deed, had in veel Gereformeerde kringen zulk een matte passiviteit en zulk een slaphandige lijdelijkheid gekweekt, dat metterdaad voor veler blik de geheele positie, die God wil dat we tegenover het lijden innemen, vervalscht was. Die valsche lijdelijkheid had het gewaad van een engel des lichts aangetogen en velen bekoord. Niet aldus lijdelijk te zijn, heette in vroomheid te kort te schieten. En deze omsluipende meening, had ten slotte zelfs hier en daar de prediking aangetast, zoodat in het eind bijna nimmermeer de strijdroep Gods tegen het lijden der ellende onder ons Gereformeerde volk uitging. Men gleed ongemerkt in een positie tegenover het lijden, dat de wel niet aangedurfde, maar toch logische consequentie geen andere dan deze zou geweest zijn: „Maak geen leuning meer langs uw brug, want al zulke voorzorgsmaatregelen zijn zondig, en als uw kind in het water valt, steek dan geen hand uit om het te redden, maar wacht of de Heere het weêr op het droge brengt".

Natuurlijk zeggen we niet, dat iemand ooit zulke goddelooze woorden over zijn lippen liet komen; maar dit staat toch vast, dat de lijdelijkheidstheorie op het geval van een brug en op een in het water gevallen kind logisch toegepast, feitelijk tot deze conclusie leiden zou. Zoo diep zelfs was deze valsche voorstelling er dan ook ingedrongen, dat het ons niet mogelijk was, de waarheid naar de Schriftuur op dit punt weêr in het licht te stellen, zonder aanvankelijk meer dan één dier verleiden te ergeren. Er behoorde in zekeren zin zelfs moed toe, om zoo netelig onderwerp, zonder verbloeming, openlijk en rond te bespreken. Maar juist daarom kon en mocht dit niet overhaast geschieden. Al is het toch dat we nooit voor een on-Schriftuurlijke voorstelling, hoe vroom ze ook zij ingekleed, uit den weg hopen te gaan, toch maant de liefde, dat ge een dwaling, die *op vrome wijze* vastzit, op verschoonende en eenigszins teedere wijze te gemoet treedt. Tegen een dwaling, die vroom vastzit, getuigt aanvankelijk de conscientie niet. Eer waakt er aanvankelijk iets in de conscientie op tegen hem, die aan deze dwaling het mom aftrekt. Voorzichtige medicatie is hier alzoo geboden, en daarom konden we geen andere weg inslaan, dan om eerst duidelijk aan te toonen, hoe alom in de Schrift het kwaad des lijdens, niet als een *vriend*, maar als een *vijand* Gods voorkomt, waartegen de Heere en zijn Gezalfde strijd voeren; om eerst daarna aan te toonen, dat een vijand dien God bestrijdt, ook door ons moet bestreden worden, en zulks wel met alle wapenen of middelen, die God zelf daarbij ter onze beschikking stelt. Reeds het wijzen op die ééne uitspraak der Heilige Schrift: *De laatste vijand is de dood*, keerde, overmits de dood het inbegrip van *alle* lijden is, de lijdelijke voorstelling radicaal in haar tegendeel om. Ook zoo echter bleef de strijd dien we tegen het lijden en tegen de ellende

hebben te voeren, derwijs in tal van andere quaestiën ingewikkeld, dat er geen overtuiging kon gewekt worden, tenzij afzonderlijk elk dezer bijkomende omstandigheden besproken werd. En eindelijk viel evenmin te ontkomen aan de noodzakelijkheid, om enkele bekende Schriftuurinterpretatiën, die, op den klank af, de theorie der lijdelijkheid schenen te dekken, door betere uitlegging in gezonder zin te duiden.

Doch die taak liep thans ten einde, en wat den strijd tegen het lijden betreft, is alleen nog te wijzen op een misverstand, dat voor zoo velen uit de lezing van het Oude Verbond rijst. Het is namelijk een onloochenbaar feit, dat in het Oude Verbond, onder de heerschappij der Bijzondere Openbaring, het verband tusschen het lijden en de schuld van het volk, ja, zelfs van enkele personen, telkens een *rechtstreeksch* karakter aanneemt. De plagen die over Farao komen, en ten slotte zijn erfgenaam op den troon doen sterven, zijn een rechtstreeksche straf voor zijn verzet tegen het bevel dat Mozes en Aäron hem in naam van den God Israëls brachten. Als de profeet te Bethel, bij zijn huiswaarts keeren, door een leeuw verscheurd wordt, is dit een rechtstreeksche straf voor zijn ongehoorzaamheid, dat hij brood at; en dat terwijl de oude man, die hem beloog en verleidde, aan den leeuw ontkomt. Als David het volk geteld heeft, volgt de straf in de pestilentie. En zoo is het heel het Oude Testament door. Als Israël zich stiptelijk aan den dienst des Heeren houdt, is het gezegend, maar als het den dienst des Heeren verlaat, komt het onder straf en vloek. En steeds wordt als middel om aan het lijden, als een oordeel Gods te ontkomen, terugkeering tot den dienst des Heeren voorgesteld. Keer terug, en beproef Mij dan, of Ik u niet zal opendoen de voorraadschuren des hemels, is de grondtoon van heel de profetie aan Israël.

Die voorstelling, die opvatting nu, wordt, bij het lezen, en niet zelden ook in de predikatie, zonder nader onderscheiding op onze tegenwoordige toestanden overgebracht, en het is in die beschouwing van het lijden, dat velen, juist onder het vrome volk, zich ook nu nog vastzetten. Doch dit juist mag niet. Wie zoo te werk gaat, verliest ten eenemale het karakter der Theocratie in Israël en de eigenaardigheid van de bijzondere Openbaring uit het oog. Een ernstige fout, die dan straks ook op de kerk wordt overgebracht, en zoovele en daaronder ernstige lieden verleidt, om wat onder Israël van de Volkskerk onafscheidelijk was, en uit haar nationale wezen voortvloeide, toe te passen op de kerk des Nieuwen Verbonds.

Tegen deze doorgaande dwaling nu had men op zijn hoede kunnen en behooren te wezen. Immers met name de apostel Paulus heeft met zulk een klem op het principiëel verschil tusschen de Oude Bedeeling en de Nieuwe Bedeeling gewezen, dat dit verschil den ernstigen Schriftlezer bijna

niet ontgaan kan. Er is thans geen bijzondere Openbaring, er is geen Theocratie over eenig volk meer, en elk middel ontbreekt ons, om het juiste verband tusschen een bepaalde zonde en een bepaald lijden, aan te wijzen, dan alleen voor zooverre zulk een lijden rechtstreeks *uit* een bepaalde zonde opkomt. Wie zich dronken drinkt, en in zijn dronken staat een ongeluk krijgt, die weet, ja, dat dit bepaalde ongeluk oorzakelijk met die bepaalde zonde van zijn dronkenschap samenhangt. Maar voor het overige ontbreekt van Godswege alle bepaalde aanwijzing. En dientengevolge heeft niemand onzer het recht, hetzij bij anderen, hetzij bij zichzelven, zulk een rechtstreeksch verband, in dit of dat bepaalde geval, te constateeren. Door Jezus' stellige uitspraken, dat God zijn zon doet opgaan over boozen en goeden, en dat de verpletterden onder Siloams toren niet om hun grootere zonde omkwamen, wordt al zulk pogen regelrecht weêrsproken en geoordeeld. Zij die in gesprekken, of in de predikatie, nochtans deze voorstelling, die aan de bijzondere Openbaring van het Oude Testament ontleend is, zonder eenige beperking op *onze* toestanden overbrengen, mogen dan ook zelven toezien, hoe ze zich tegenover Jezus, wiens Goddelijk gezag toch ook zij erkennen, verantwoorden.

Doch er is meer.

Ook reeds onder het Oude Verbond was opgemerkt, hoe er buiten deze rechtstreeksche toerekening van schuld in bijzondere gevallen, een gansch andere stroom door het lijden liep, die hiermede regelrecht in strijd en in openlijk conflict kwam. Immers naar de theorie der rechtstreeksche toerekening van het lijden als straf voor dit en dat bedreven kwaad, zou de uitkomst hebben moeten zijn, dat iemand te *minder* lijden overkwam, naarmate hij *vromer* was, en dat, omgekeerd, iemand te tegenspoediger was, naarmate hij goddeloozer van God afweek. En dit nu leerde de uitkomst niet, leerde de uitkomst eer vaak andersom. Job was hier het toonbeeld. Hij, allen in vroomheid overtreffend, en nochtans bitterder dan een door het bangste lijden achtervolgd. In Psalm 37, in Psalm 73, in Spreuken en Prediker, wordt er dan ook telkens op gewezen, hoe de vrome knechten van Jehova als slachtschapen overgegeven worden, en hoe juist de goddeloozen geen lijden en geen banden tot aan hun dood kennen. En ditzelfde zien we thans nog. Zoo is de werkelijkheid. Een Christelijke school moet voor afbraak verkocht, een bordeel wordt uitgebouwd. Een kerk moet uit schamele kale muren worden opgetrokken, een bierhuis of danshuis heft den trotschen gevel in arduinsteen voor aller oog omhoog. Juist zooals Job het klaagt: Die God tergen hebben overvloed en in dien overvloed verzekerdheden, of zooals Jesaja het uitroept: De vrome knecht Gods is de *man van smarten*. Als uit succes *zegen* blijkt, dan zegent God

de goddeloozen, en komt het oordeel het hardst juist op de vromen neêr. Denk slechts aan Nero die brast in misdaad en brooddronkenheid, terwijl de discipelen des Heeren vermoord worden in het worstelperk. De twee lijnen: die der bijzondere en der algemeene openbaring, ten opzichte van het lijden, zijn dus wel terdege reeds in het Oude Testament zelf aanwezig, en het is niets dan oppervlakkige onnadenkendheid, zoo men in gesprekken, in toespraken, in stichtelijke literatuur, in poëzie en in prediking juist de rechtstreeksche theorie, die *niet* voor ons geldt, op ónze toestanden toepast, en daarentegen de klacht van Job en Asaf, die op óns leven slaat, uit het oog verliest. Metterdaad is de geheele herkenning van de oude voorstellingen op dit punt, dan ook onafwijsbaar geëischt. Wat uit de bijzondere Openbaring voortvloeide, moogt ge, waar die ophield, niet meer als uitgangspunt kiezen; en daarentegen hebt ge juist thans, voor het tegenwoordige leven, die geheel andere theorie toe te passen, die evenzeer, maar op geheel andere wijze, den samenhang tusschen zonde en lijden tot zijn recht doet komen. In de bijzondere Openbaring is die samenhang een rechtstreeksche: Voor *die* zonde *dat* lijden. Buiten die bijzondere Openbaring daarentegen is die samenhang door heel het leven heengeweven: Voor *aller* schuld het lijden dat *allen* treffen moest, maar nu door „Gemeene gratie" tot de enkelen beperkt wordt. Over de beteekenis van dit leerstuk voor het lijden van den Christus, spreken we thans niet. Genoeg zij het, ook dit aan te stippen, opdat de kenner ons versta.

Doch na aldus de minnaars van Gods Woord gewaarschuwd en tot de juiste Schriftuurlijke voorstelling van het lijden, gelijk die thans voor ons geldt, te hebben teruggeroepen, nemen we dan nu ten slotte den algemeenen draad weêr op, om het beleid Gods in de „gemeene gratie" in verband met het doel, dat ze beoogt, duidelijk te doen uitkomen. Dat beleid namelijk bestaat niet uitsluitend hierin, dat er in het Paradijs, na den val, zekere „Gemeene gratie" intreedt, om de volle doorwerking van het verderf te stuiten, en alzoó een menschelijk leven op aarde mogelijk te maken, maar strekt zich veeleer ook tot dat andere uit, dat een steeds rijkere toebedeeling van deze „Gemeene gratie" het menschelijk leven steeds doet *vooruitgaan*, en het, dank zij dezen *vooruitgang*, tot steeds rijker en voller ontplooiing brengt. Er moet uit dien hoofde tusschen deze twee stukken van de „Gemeene gratie" wel onderscheiden worden. Er is eenerzijds de constante werking der „Gemeene gratie", die in het Paradijs, na den val, begon, en die tot op den dag van heden, precies gebleven is wat ze oorspronkelijk was, en deze *constante* „Gemeene gratie" bestaat zelve wederom uit twee deelen. Ten eerste daarin, dat God de vernielende macht *in de natuur* tegenhoudt, opdat ze de wereld niet ten eenemale verwoeste. En

ten andere daarin, dat God de vernielende macht der zonde *in het menschelijk hart* stuit, om burgerlijke gerechtigheid op aarde onder zondaren en heidenen mogelijk te maken. Stuiting van zonde én van ellende, over heel de wereld, onder alle volk, met verschil van graad ook wat den enkelen persoon betreft; de een veel verder in de zonde losgelaten dan de ander. Maar welk verschil van graad hierbij ook optrede, in hoofdzaak blijft deze eerste werking der „Gemeene gratie" toch constant alle eeuwen door, en onder alle volken. Het is de „Gemeene gratie" die leidt tot *instandhouding* en tot *bestiering* van ons menschelijk leven.

Toch kon de „Gemeene gratie" bij deze eerste, constante werking niet staan blijven. Enkel instandhouding en bestiering geeft geen antwoord op de vraag, tot wat einde de wereld bestaan blijft, en nu reeds een historie van vele eeuwen doorliep. Als er niets anders blijft dan wat er reeds is geweest, waartoe blijft het er dan? Zoo het leven niets is dan een herherhaling van hetgeen voorafging, waartoe wordt dit leven dan gerekt? Dan is het precies eender, of dit leven twee, drie of twintig eeuwen duurt. Het blijft dan bij wat het was. Een eindeloos weêr verschijnen van wat pas verdween. Kortom, dan is er geen Gods*regeering*. Dan is er geen beleid, dat op een bepaald doel afgaat. Dan heeft het scheepke geen koers, maar zwalkt en dobbert om en om, zonder van zijn plek of vooruit te komen. En daarom nu voegt zich bij die eerste, constante werking der „Gemeene gratie", die alleen strekt, om het bestaande in stand te houden, nog een tweede, geheel andere werking dier „Gemeene gratie" die er op gericht is, om ons menschelijk leven en het leven der gansche wereld een zeker proces te doen doorloopen, zich steeds voller en rijker te doen ontwikkelen, en het van minder tot meerder te brengen, en die eerst dan een einde kan en zal nemen, als dat proces ten einde toe is afgeloopen. En hierdoor nu wordt het voortbestaan der wereld door heel een reeks van eeuwen verstaanbaar en doorzichtig. Als ik een berg beklimmen moet van 4000 meter hoog, en ik stijg in het uur 200 meter, dan is het verstaanbaar, dat mij twintig uren moeten gelaten worden, om naar boven te komen. En zoo ook als ons menschelijk leven een ontwikkelingsweg heeft af te leggen van een millioen kilometer, en in elke eeuw kan het niet meer dan 100.000 kilometer vooruitkomen, dan verstaat een ieder wel, waarom het tien eeuwen behoeft, om den eindpaal te bereiken. Cijfers, die we natuurlijk alleen bij wijze van voorbeeld nemen. Nu reeds hebben we zooveel meer dan tien eeuwen achter ons. Maar cijfers die toch duidelijk maken, waarom na den val, zulk een bestaan van eeuwen aan de menschheid gegund werd, en nog gegund blijft. De lange, menschelijke historie, die volstrekt redeloos en onbegrijpelijk blijft, zoolang ge alleen met de *constante* werking der „Gemeente gratie" rekent, wordt immers op eenmaal volstrekt noodzakelijk en logisch, zoodra ge ook rekent met de *progressieve* werking

dierzelfde „gratie". De *constante* bestaat dan hierin, dat God, met allerlei graadverschil, den vloek van de natuur en de zonde van het hart, stuit en beteugelt. De *progressieve* daarentegen is dan die andere werking, waardoor God, onder gestadigen vooruitgang, het menschelijk leven steeds overvloediger tegen het lijden wapent, en innerlijk tot rijker en voller ontplooiing brengt.

Hiermede nu hangt het saam, dat er tusschen den aard van deze beide werkingen der „Gemeene gratie" een diep ingrijpend verschil bestaat. Bij de constante werking der „Gemeene gratie" namelijk handelt God buiten den mensch om; bij de *progessieve* werking der „Gemeene gratie" daarentegen treedt de mensch zelf als *instrument* en *medewerker* Gods op. Als Adam na zijn val niet op staanden voet sterft, maar de dood in hem wordt tegengehouden, dan is dit een werking die God rechtstreeks uitoefent. En zoo ook, als in Abels hart de zonde sterker gestuit wordt dan in het hart van Kaïn, dan is dit een rechtstreeksche genadewerking in Abels hart. Zoo was het toen, en zoo is het nog. Dat de zon ons niet verteert maar koestert, brengt God zelf, buiten ons om, teweeg. Geen mensch doet daaraan iets af of toe. En zoo ook, dat de kiemen der misdaad, die ook op den bodem van uw hart liggen, bij u niet ontkiemden, terwijl dit bij den moordenaar en echtbreker wel zoo was, ligt aan een verschil van Gods rechtstreeksche genadewerking in het hart van den één en het hart van den ander. — Maar bij de progressieve werking der „Gemeene gratie" is dit geheel anders. Als we letten op het onmetelijk tusschen de wijze waarop thans de mensch zich voedt en kleedt en woont, zich ontwikkelt en bezig houdt, zich van plaats naar plaats beweegt, allerlei voorwerpen van kunst weet te vervaardigen, en zijn leven siert, veraangenaamt en verrijkt, en den toestand die nog onder de negerbevolking van Afrika voortbestaat, gelijk die eens aller deel geweest is, dan staan we voor een onderscheid als van dag en nacht, en is nauwelijks een zeer zwakke vergelijking tusschen beide geheel uiteenloopende toestanden van menschelijk leven denkbaar. Welnu, tot die hoogte, waartoe thans het menschelijk leven kwam, is het niet gekomen met een sprong. Het heeft daartoe een zeer langen weg afgelegd, en op dien langen weg is de allengs bereikte ontwikkeling, vooruitgang en beschaving verkregen als het resultaat van menschelijke inspanning, menschelijke worsteling, menschelijke uitvinding, menschelijke samenwerking en menschelijke genialiteit.

Natuurlijk werkte ook in dit alles God de Heere, en was er geen vooruitgang van één duizendste milimeter, op wat gebied ook, buiten of zonder God. Maar toch, op dit terrein werkte God de Heere nooit onmiddellijk rechtstreeks, nooit buiten den mensch om, *maar aldoor in en door den*

mensch. God schiep er de menschen voor en God bereidde *ze* toe voor hun taak. *God* deed hen vinden wat ze vonden. Natuurlijk. Maar dit alles neemt het feit niet weg, dat ge op dezen langen weg aldoor den mensch vindt werkende in Gods werk, en God werkende door den mensch als instrument. Niets is nog ooit uitgevonden, of verzonnen, of aan het licht gebracht, dat God niet reeds voor vele eeuwen in de natuur om ons heen en in der menschen natuur had ingelegd. Maar het lag *verborgen*. Niemand zag het. Niemand kende het. Stoom is er geweest van het eerste oogenblik af, dat water door vuur verwarmd is. Maar niemand zag wat in dien stoom inzat en wat er mede te doen viel. God zag het, maar de mensch zag het lange eeuwen niet. Maar als eindelijk de kracht van den stoom openbaar wordt, is het *een mensch* die hem uitvindt, en een mensch die allengs dien stoom leert aanwenden. En zoo is het met alles. Er komt niets nieuws bij de wereld bij. Alles wat nu uitkomt, lag in de wereld van den aanvang. Maar bedekt, verscholen, verborgen. En nu is dit het beleid Gods, gelijk dit in de historie der menschheid uitkomt, dat God den mensch achtereenvolgens nu het ééne, dan het andere middel vinden laat, waardoor die mensch in staat wordt, telkens meer lijden af te wenden, en telkens het leven rijker en blijder te maken. Dit doet God niet opeens. Eerst van lieverlede doet Hij dit licht in de duisternis opgaan. Soms zelfs zijn er eeuwen dat we schijnbaar teruggaan. In Klein-Azië was het leven eertijds veel rijker en gelukkiger dan het er nu is. Maar, als één geheel genomen, is de menschheid steeds vooruitgegaan, en heeft ze van God steeds overvloediger middelen ontvangen, om heerschappij te hebben over geheel de natuur, naar luid van de oorspronkelijke Scheppingsordinantie. En juist daarom voegt het ons niet en past het ons niet, om als God ons weêr nieuwe middelen vinden laat, deze tegen te staan en te verachten, overmits dit niet anders is dan een weêrstaan en verwerpen van wat ons God in zijn „Gemeene gratie" schenkt.

Veeleer is het aller roeping, om ons steeds de vraag te stellen, of er niet nog andere krachten en middelen en wapenen tegen het lijden en tegen de macht der natuur verscholen en verborgen liggen, die wachten op ontdekking, en die God wil dat door menschelijke inspanning en door menschelijke worsteling aan het licht zullen komen. Beschaving, verlichting, ontwikkeling en vooruitgang zijn niet uit den Booze, maar uit God, en van den Booze is alleen de verkeerde, onzedelijke en goddelooze aanwending ervan, waartegen wij, Christenen, ons met hand en tand hebben te verzetten. Maar het komen tot grootere heerschappij over de natuur is een genadegave Gods, waarvoor we Hem te danken hebben, en waarvoor we, als kinderen Gods, ons hebben in te spannen. In de menschheid zijn door God *zelven* bij de schepping *zoo* rijke kiemen voor eene majestueuse ontwikkeling gelegd, en het was Gods wil van meet af, dat deze kiemen in

de heerschappij over de natuur tot ontwikkeling zouden komen. Die ontwikkeling heeft Satan door de zonde willen stuiten. En toen is God met zijn „Gemeene gratie" tusschenbeide gekomen, om toch zijn menschheid, zij het ook langs een weg van bloed en tranen, tot die hooge en rijke ontwikkeling op te voeren.

LXXXI.

Der eeuwen loop.

> Namelijk de verborgenheid, die verborgen is geweest van alle eeuwen en van alle geslachten, maar nu geopenbaard is aan zijne heiligen. Col. 1 : 26.

Uit het nu afgehandelde stuk over den samenhang, die er tusschen de Gemeene gratie en *Gods Voorzienigheid* bestaat, bleek ons hoe God gewild heeft, dat de menschheid *een historie* zou doorloopen. Het is na den val niet plotseling uit, maar de wereld gaat door. Er volgen dagen, maanden, jaren, eeuwen; en dat die eeuwen elkander rusteloos opvolgen, is alleen mogelijk door het intreden der Gemeene gratie. Denkt ge u die weg, dan zou alras het onheilig vuur van zonde en vloek de vlammen laaie hebben doen uitslaan, en het menschelijk leven op deze planeet zou een prooi van algeheele verwoesting zijn geworden. Maar dank zij de Gemeene gratie blijft dat vernielend vuur in staat van gedempte smeuling. De vernieling die dreigde wordt tegengehouden. En zoo eerst werd het mogelijk, dat er op het Paradijs en na den val, een historie stond te volgen, en dat zich een onafzienbare tijd ontsloot, die nu reeds eeuwen lang zonder tusschenpoozen voortschrijdt.

Toch zou dit volgen van eeuw op eeuw geheel doelloos zijn geweest, indien het tot niet anders had gestrekt, dan om het bestaande onveranderd te laten *voortbestaan*. Hoe groot ook de genade ware, die zich in dat louter doen voortbestaan van ons geslacht zou hebben uitgesproken, toch zou het aldus gerekte bestaan voor den mensch op aarde niet zoó uitlokkend geweest zijn, dat een herhaling zonder eind van een gelijksoortig leven, als Adam na zijn val ten deel viel, in zichzelf reden van bestaan zou hebben gehad. Van den toestand waarin Adam zijn lange existentie na den val, over niet minder dan negen eeuwen, gesleten heeft, kunnen we ons thans moeilijk meer een voorstelling vormen; maar stellig zou elk onzer het hart ineênkrimpen, als het ons opgelegd werd, al ware het ook slechts een leven van vijftig jaar, in zulk een toestand te door-

leven. En nu *was* er in Adams leven nog vooruitgang. Maar als we den toestand, waarin Adam verkeerde, nemen, niet gelijk die ten slotte wierd, maar gelijk die was in de allereerste jaren, toen het Paradijs pas verdwenen was, en hij met Eva alleen, en met een paar nog hulpelooze kinderen, op de gevloekte aarde zich tegen een verwilderde natuur en tegen de wild geworden dieren te beveiligen had, om zonder eenig instrument tot zijn hulpe, als met zijn handen, aan de aarde zijn brood te ontworstelen, dan gevoelt ieder toch bij het indenken, hoe Adams eerste existentie na den val bitter hard en hopeloos verlaten moet geweest zijn. Ware daarin nu geen verandering gekomen, ware daarop *geen* ontwikkeling, *geen* vooruitgang gevolgd, en hadden de eeuwen die daarna kwamen, niets opgeleverd dan het altoos weer verschijnen van nieuwe menschenparen, gedoemd om in geheel denzelfden toestand hun pijnlijk bestaan voort te zetten, waartoe zou dan zulk een redelooze repetitie van menschelijke ellende hebben gediend?

Neen, zou er op den val een *menschelijke Historie* volgen, dan moest er iets heel anders gebeuren, dan moest de mogelijkheid ontsloten worden, om uit den toestand waarin men was allengs uit te komen, en in een anderen, meer gewenschten toestand over te gaan. Zoo alleen verkreeg elke nieuwe eeuw van menschelijke existentie een doel, een taak, een roeping. Zij had van een vorige eeuw het *verleden* over te nemen, en dit gezuiverd en veredeld, en verrijkt met nieuwe vinding, aan de eeuw die dan komen zou over te leveren. En bleek nu, dat op die wijs elke komende eeuw den door vroegere eeuwen begonnen bouw voortzette, en toonde de uitkomst dat dit niet uitliep op een los op elkaâr stapelen van steenen die weêr uiteenvielen, maar dat als resultaat van den arbeid veler eeuwen saam, ten slotte vaste lijnen, muren in het lood gezet, en een gevel die sprak, te voorschijn kwamen, dan trad aan het licht, hoe deze arbeid der eeuwen onbewust door een ongezienen Bouwmeester geleid werd; en juist *die ongeziene leiding*, die *deze* Opperste Bouwmeester aan het werk aller eeuwen gaf, maakte dan het leven der menschheid in deze eeuwen tot *een Historie*. Onze vaderen beleden dit van oudsher in het stuk van Gods Besluiten. In die Besluiten lag alles vast en bepaald. Niets kon in der eeuwen loop uitkomen, tenzij *uit* die Besluiten en *overeenkomstig* die Besluiten. Iets dat aanzijn of wezen zou hebben buiten die Besluiten, anders dan in die Besluiten stond, of tegen die Besluiten in, scheen hun volstrekt ondenkbaar. En evenzoo beleden ze van die Besluiten zelve, dat *ze* niet de uitdrukking waren van onsamenhangende willekeur, maar dat in die Besluiten met de hoogste wijsheid en het *einddoel* gekozen, en op dat einddoel alle ding als *middel* gericht was.

Zoo voor de Schepping, als voor de Historie die daarna kwam, boden alzoo die Besluiten Gods ons het volledig program. Zoo als het in die Besluiten stond, zóó en niet anders zou het komen. Of juister nog gezegd, gelijk het in die Besluiten stond, zóó was het *verleden* geweest, zóó was nu het *heden*, en zóó zou de *toekomst* zijn. God was niet eerst *zonder* zijn Schepping, en *zonder* de Historie, en *zonder* de eindelijke Heerlijkheid, om eerst daarna, uit dit niet opgewaakt, eerst *door* de Schepping en *door* de Historie, de wereld zijner aanschouwing te erlangen. Neen, van eeuwigheid af zijn de Besluiten, en in die Besluiten bezat God van eeuwigheid de kennis en de aanschouwing van heel zijn Schepping, van heel de Historie en van heel de Heerlijkheid die komt. En het onderscheid tusschen hetgeen nog *in* die Besluiten is en tusschen hetgeen reeds *uit* die Besluiten is voortgekomen, bestaat alleen in ditzelfde onderscheid dat gij zelf als voor oogen ziet tusschen den eikel, waaruit de eikeboom straks opschiet, en dien eik zelven. De band die de Historie met de Schepping, en de enkele stukken der Historie tot één geheel, en aller eeuwen loop tot één aanbiddelijk drama verbindt, is alzoo niet ónze overleg, noch zelfs ónze bewustzijn, maar eeniglijk het bewustzijn Gods in zijn eeuwig Besluit. En onze kennis van de Historie is niets dan een zwak inzicht in den samenhang, dien God in zijn Besluit voor den loop der Historie verordend heeft.

De Gereformeerde Belijdenis, die meer dan eenige andere, op het stuk der Besluiten nadruk legde, had daarmede volstrekt niet alleen de uitverkiezing dergenen die ten leven zouden ingaan op het oog. Ongetwijfeld beheerschte in Gods Besluit de zaligheid der uitverkorenen al het overige. Edoch niet als einddoel noch op zichzelve. Einddoel bleef haar steeds de zelfverheerlijking van God Drieëenig. En onder dit hooge einddoel werd nu de toebrenging der uitverkorenen alleen daarom onmiddellijk gerangschikt, omdat God zelf den mensch als profeet, priester en koning aan het hoofd zijner gansche Schepping geplaatst had, en overmits voorts die aldus bevoorrechte menschheid alleen in deze uitverkorenen, gedacht als het Lichaam van Christus, die zelfverheerlijking van God Drieëenig rechtstreeks en ten volle dienen kon. Maar juist daarom mocht dan ook het Besluit der uitverkiezing geen oogenblik los gedacht worden van *het geheel* van Gods Besluiten. De uitverkiezing mocht in die Besluiten de eindspil zijn, waarom het geheel zich bewoog, toch stond ze met geheel den overigen inhoud van die Besluiten in organisch verband. De roeping der uitverkorenen stond in rechtstreeksch verband met het leven van Christus' kerk. Het leven van Christus' kerk met het volk van Israel. Het volk van Israel met de existentie en de historie der overige volkeren. Het leven dier

overige natiën met de existentie der stammen, geslachten, gezinnen en der enkele personen. Heel dit leven der volkeren met de ontwikkeling van 's menschen kennen en kunnen. Dit kennen en kunnen der menschen met het leven der natuur om ons heen. En eindelijk dat leven van de natuur om ons heen met de existentie van zon, maan en sterren, of wilt ge, met de existentie en het verloop van het heelal. Eerst dat alles saam, gelijk het was, is en zijn zal, vormde den inhoud van de Besluiten Gods, en eerst in dien samenhang bezat de uitverkiezing haar hooge en rijke beteekenis.

Doch dan springt het ook in het oog, hoe de Gemeene gratie in de Besluiten Gods niet *kon* gemist worden, ja hoe eerst, dank zij het motief van deze Gemeene gratie, de Historie der menschheid in de Besluiten Gods konden worden opgenomen. We laten in dit verband het vraagstuk der Beneden- of Bovenvaldrijving uiteraard buiten bespreking, maar dit staat dan toch vast, dat zoowel de voorstanders van het éene als die van het andere stelsel, erkennen, dat *de val* in het Besluit als feit was opgenomen. Geen man van Gereformeerden huize heeft ooit geleeraard, dat de val er buiten de Besluiten om was gekomen, noch ook dat de Besluiten ter oorzake van den val, later gewijzigd zijn. En gaan we nu van dit vaste standpunt uit, dat de val *in* het Besluit is, dan zou in datzelfde Besluit na den val niet anders dan de wegzinking van deze wereld in het eeuwig verderf kunnen gevolgd zijn, indien niet de Gemeene gratie deze plotselinge ineenstorting van het heelal had afgeweerd. Op den val volgt dan ook onmiddellijk het intreden der Gemeene gratie. Edoch, en hier lette men op, niet als een willekeurig ingeschoven hulpmiddel, maar als rechtstreeks door het einddoel van Gods Besluiten geëischt. De zelfverheerlijking van God Drieëenig is de eenige beweegreden waarom het heelal ontstaat. Er was, buiten het zoeken Gods van zijn eigen verheerlijking, niets waarom de Schepping ontstond. Niets buiten zichzelf bewoog God tot de schepping, en allerminst had die schepping plaats om der menschen wille. De mensch is in de Schepping zelve begrepen, en hoe hoog de rang ook zij, dien God hem in die Schepping aanwees, toch is en blijft ook de mensch onder de middelen begrepen. Hij ontstaat in en met de wereld, omdat God door dien mensch als priester zich heel de wereld wil zien toewijden, en omdat Hij er lust aan heeft, zijn eigen beeld in die menschenwereld af te spiegelen. Maar altoos blijft alles wat in die wereld is, wat met die wereld saamhangt, of die wereld aanbelangt, ondergeschikt aan het eenig einddoel, dat God zich gesteld heeft, en dat uitsluitend ligt in zijn eigen zelfverheerlijking. Zelfverheerlijking is daarom bij den mensch, door trots en hoovaardij, zoozeer de moeder van alle zonde geworden, omdat alle *menschelijke* zelfverheerlijking rechtstreeks ingaat tegen het einddoel aller dingen, en zelfverheerlijking alleen Gode, en nooit aan eenig schepsel toekomt. Komt derhalve de val in het Besluit voor, dan *moet* onmiddellijk

daarop in datzelfde Besluit ook niet alleen de Particuliere gratie, maar *moet* tegelijk daarmede ook de *Gemeene gratie* als machtige drijfveer worden opgenomen. Immers de val, niet gevolgd ook door de Gemeene gratie, zou heel het voortbestaan der wereld voor altoos aan de zelfverheerlijking Gods onttrokken hebben. Iets wat in de Besluiten Gods ondenkbaar ware, overmits juist het voornemen Gods om zichzelven te verheerlijken, alle Besluit en alles in de Besluiten bepaalt.

Of zoudt ge wanen, dat het intreden der Particuliere genade genoegzaam ware geweest, om de verijdeling van dit „einddoel van de wegen des Heeren" te voorkomen? Doch denk het dan in. De Particuliere genade redt ten eeuwigen leven hen die daartoe van God verordineerd zijn, en zulks wel in het door God gewild verband met Christus als hun Hoofd. Maar om menschen, die zondaars wierden, ten eeuwigen leven te redden, moeten die personen toch *geboren* worden. Ze moeten er toch eerst *zijn*. En hoe zouden nu, laat ons zeggen, de uitverkorenen Gods die in deze onze eigen eeuw leefden of nog leven, ooit tot aanzijn zijn gekomen, indien terstond na den val, ten dage, dat Adam en Eva van den boom der kennisse aten, aan beiden de dood, gelijk hun bedreigd was, overkomen ware? Dan was noch Abel, noch Kaïn, noch Seth ooit geboren, en zou er geen menschelijk geslacht geweest zijn. Reeds om de personen der uitverkorenen te doen *geboren* worden, moest er alzoo, na den val, tempering van het doodvonnis intreden, en een voortgezette existentie van ons geslacht mogelijk worden gemaakt; en dit juist kon alleen geschieden, en is alleen geschied door de Gemeene gratie.

Doch dit is niet al. Eenmaal geboren moesten die uitverkorenen toch ook als *menschen* leven kunnen, in hun gezinnen, in hun geslachten, in hun stammen, in hun volkeren. Als menschen moesten ze toch een natuur om zich heen vinden, die een menschelijk bestaan mogelijk maakte. Hun geestelijke redding had niet ten gevolge dat ze op eenmaal uit de wereld werden weggenomen. Al stelt ge dit toch op zichzelf denkbaar, en al moet toegegeven, dat God reeds in den moederschoot zijn uitverkorenen kan wederbaren, en terstond na de geboorte tot zich oproepen, gelijk stellig met zeer vele uitverkorenen het geval is, toch kon dit onmogelijk *voor allen* gelden. Dan toch ware ons menschelijk geslacht toch weer onmiddellijk uitgestorven. Om *alle* uitverkorenen ten eeuwigen leven te brengen, moesten velen hunner dus althans zóólang leven, dat ze zelven aan nieuwe uitverkorenen het aanzijn konden schenken. Meer nog, zóólang tot ze niet alleen kinderen geteeld, maar ook die kinderen *opgevoed* hadden. Minstens een halve eeuw zouden ze dan toch op deze wereld hun bestaan moeten gerekt hebben. En in die vijftig jaar moest alzoo

een menschelijke existentie, op een wereld daarvoor geschikt, hun deel kunnen zijn. Welnu, na den val en onder den vloek, ware dit alles ten eenenmale ondenkbaar geweest, indien niet aanstonds bij de Particuliere genade de Gemeene gratie ware gevoegd, om den vloek te temperen, de uitbarsting der zonde te beteugelen, en een menschelijke ontwikkeling mogelijk te maken.

Men vergist zich derhalve, indien men zich voorstelt, alsof de Particuliere genade op zichzelve genoeg ware geweest. Veeleer is de Particuliere genade, en is met name de uitvoering van het Besluit der uitverkiezing, volstrekt ondenkbaar, indien ge staan blijft bij den val, en het doodvonnis met den vloek. Juist de Particuliere genade, die alleen ten eeuwigen leven redt, roept om de Gemeene gratie, opdat ze haar doel bereiken kunne. In het stuk der Verbonden ligt deze saamhang tusschen het leven der Particuliere genade en het leven der natuur dan ook bezegeld, en het misverstand dat ten deze insloop, kwam alleen daaruit voort, dat men *Natuur* en *Genade* op min juiste wijze tegenover elkander stelde. Deze tegenstelling tusschen *Natuur* en *Genade* toch maakte maar al te zeer den averechtschen indruk, alsof de *Natuur* nog de natuur in haar oorspronkelijken staat was, gelijk de Schepping die tot aanzijn riep, waarbij men dan het feit uit het oog verloor, dat over die natuur de vloek was gekomen, en dat een *onder vloek verkeerende natuur* noodzakelijkerwijs in het verderf wegzinkt, tenzij er geen genade komt om ze op te houden. Zoo zag men voorbij, dat de natuur gelijk we die thans kennen, zelve *begenadigd* is; begenadigd niet ten eeuwigen leven, maar begenadigd tegen de uitwerking en doorwerking van den vloek. Indien wij thans, na den val, *Natuur* en *Genade* tegenover elkander stellen, mogen we daarmede dus niet anders bedoelen, dan de *begenadigde* natuur, als staande tegenover de Particuliere genade, die ten eeuwigen leven redt.

Doch, gelijk vanzelf spreekt, ligt hier bij het vervallen in misverstand voor de hand. Stelt men toch *Natuur* en *Genade* als twee elkaar uitsluitende begrippen tegenover elkander, dan ontvangen we onwillekeurig den indruk, alsof de natuur *buiten* alle genade voortbestaat; en alsof er *alleen* genade bewezen is en bewezen wordt aan Gods uitverkorenen. En dit nu is volstrekt onhoudbaar. Er is *gemeene Genade* bewezen aan de natuur, en er is *particuliere Genade* bewezen aan Gods uitverkorenen; en eerst onder deze nadere bepaling gaat de tegenstelling door. Veel klaarder en zuiverder is dan ook de tegenstelling van *Schepping* en *Herschepping*, waaraan men thans meer gewoon raakt. Wat wij *natuur* noemen is al datgene wat zijn oorsprong en wet vindt in de oorspronkelijke *Schepping*. Dit alles *leed* wel onder den vloek, die na den val intrad, maar het is de

Gemeene gratie, die de doodelijke gevolgen van den vloek afweerde, en een, zij het ook gedrukt, voortbestaan van datgene wat uit de oorspronkelijke Schepping was, mogelijk maakte en verzekerde. En daartegenover staat dan hetgeen uit de *Herschepping* is, en wat saam het terrein uitmaakt van de Particuliere genade. De Particuliere genade stuit niet alleen, *ze schept nieuw*. De geredde ten leven is „een *nieuw schepsel* in Christus". Hij is „de *nieuwe* mensch". Aldus is geheel de heilige Openbaring. Aldus is de Christus. Aldus zijn alle wedergeborenen. Aldus is de kerk. Aldus is het Lichaam van Christus. Altegader een *nieuwe Schepping*, die wel verband houdt met de oorspronkelijke, want ze is *Herschepping*, maar toch is dit nieuwe, dat niet uit het oude kan verklaard worden, haar eigen karakter. De onzuivere tegenstelling tusschen *natuur* en *genade* is ons uit de Middeleeuwsche Theologie toegekomen, en kan nog wel gebezigd worden, mits dan altoos met de bijvoeging, dat ook de natuur, in haar zelve gevloekt, alleen door de Gemeene gratie stand houdt. Maar uit het Gereformeerde beginsel volgt toch veel zuiverder de tegenstelling tusschen hetgeen uit de *Schepping* en hetgeen uit de *Herschepping* is. Juist dat toch is het diep ingrijpende onderscheid tusschen alles wat we aan de Gemeene gratie en hetgeen we aan de Particuliere genade danken, dat in de Gemeene gratie nooit iets nieuws is, en nooit iets anders dan wat uit de oorspronkelijke Schepping te verklaren is, en dat daarentegen in de Particuliere genade niets is dat uit de Schepping komt, maar het al *nieuw* is, en alleen uit nieuwe Schepping of *Herschepping* kan verklaard worden.

Eer we in onze slotreeks aan de *practische* beteekenis van de *Gemeene gratie* voor ons menschelijk leven toekomen, is het daarom eisch, dat in de nu afloopende reeks van de *leerstellige* zijde der Gemeene gratie, nader op haar verband met de Particuliere genade worde ingegaan. Al kon het toch niet anders, of die samenhang kwam ter loops reeds herhaaldelijk ter sprake, helderheid eischt dat op dien samenhang ook meer opzettelijk de aandacht worde gevestigd. En daarbij nu nemen we ons uitgangspunt in wat we straks aangaven, dat de *Gemeene gratie* allereerst een Historie opent, een breede tijdsruimte ontsluit, een ver zich uitstrekkenden stroom van gebeurtenissen doet uitvloeien, of om het kort te zeggen, een afloopende reeks van eeuwen de eene op de andere, volgen doet. Kan nu, gelijk we aantoonden, die reeks van eeuwen niet *een eindelooze herhaling van altijd hetzelfde* ten doel hebben, dan moet er in den loop dier eeuwen een gestadige verandering, wijziging en vervorming van het menschelijk leven plaats grijpen, die, zij het ook door tijdperken van verdonkering heen, steeds meer *licht* moet ontsteken, aldoor *verrijking* van het menschelijk leven moet aanbrengen, en dus het karakter moet dragen van steeds voort-

gaande *ontwikkeling* van minder tot meer, een vooruitgang, een voller levensontplooiing. Wie den afstand indenkt die er nog op dit oogenblik bestaat tusschen het leven van den Hottentot in zijn kraal en het leven van een fijn beschaafde familie in onze huidige Europeesche samenleving, meet de nu reeds doorloopen ontwikkeling als in een oogwenk. En al waant men aan het eind van elke eeuw, dat de vooruitgang zoo verbazend was, dat zich nauwelijks nóg verder gaande ontwikkeling denken laat, toch leert elke nieuwe eeuw, dat het nieuwe dat er telkens weêr bij komt, alle vroegere voorstelling te boven gaat. Wat heeft niet weêr de 19de eeuw ons menschelijk leven gewijzigd, verrijkt en vergemakkelijkt!

Zeer ten onrechte was men dan ook in vrome kringen vaak geneigd om tegen dien vooruitgang en die steeds verder gaande ontwikkeling van ons menschelijk leven in verzet te komen, en zonder twijfel dient erkend, dat juist de Christenen, door zich aan die gestadige ontwikkeling te onttrekken, oorzaak zijn geworden, dat in zedelijk en godsdienstig opzicht die ontwikkeling zoo dikwijls verkeerde sporen insloeg. Wie in Christus zijn, moesten zich tegen die ontwikkeling en dien vooruitgang niet alleen niet verzetten, maar zelfs moesten ze niet van verre blijven staan. Anderen voor te gaan, ware ook op dit terrein hun roeping. Het Calvinisme in de 16de en 17de eeuw ging vooraan, beheerschte daardoor het leven. En dat we onder allerlei Doopersche en Methodistische invloeden thans het veld voor het ongeloof ruimden, is een schuld onzer vaderen, waarvan wij thans de bittere gevolgen dragen.

Juist daarom moet er dan ook met nadruk op gewezen worden, dat de tijdsruimte der eeuwen, die sinds den val verliepen, geen ledig kader kan vormen in de Besluiten Gods; dat die tijdsruimte van eeuwen die achter ons ligt, naar Gods Besluit een bedoeling, een bestemming moet gehad hebben; en dat die bedoeling dan eerst begrepen wordt, zoo men verstaat, dat de voortgaande ontwikkeling van ons menschelijk leven *in het plan Gods begrepen is*. Dus ook dat de Historie van ons geslacht, die deze ontwikkeling tot resultaat had, niet uit Satan, noch uit den mensch, *maar uit God is*, en dat het werk Gods in de Historie miskent, al wie deze ontwikkeling verloochent, en niet waardeert. De Schrift spreekt van „*de voleinding der eeuwen*," wat niet zeggen wil, dat de eeuwen eens uit zullen zijn, maar dat ze zich richten op een *einddoel*, en dat al wat in die eeuwen ligt, met dat einddoel in verband staat.

Tot die ontwikkeling nu prikkelt God den mensch, door den nood, door het lijden, door de ellende. Daarom is het zoo door en door verkeerd, in dat lijden eeniglijk een *oordeel* te zien, waaronder we te zuchten hebben, maar moet dat lijden weer erkend als *de vijand* waartegen God ons ten

strijde oproept. Edoch, en hier nu wringt de schoen, de middelen om tegen dat lijden ons te beveiligen en te verweren, en die God ons alleen kan aanwijzen, zijn ons niet op eenmaal van God geopenbaard. Achtereenvolgens in den loop der eeuwen, heeft God ons telkens iets nieuws, iets meer van die middelen doen ontdekken. Noach was hierin verder dan Adam, Mozes verder dan Noach, Salomo dan Mozes, en zoo al voortgaande wij verder dan onze vaderen. Niet alsof er iets nieuws geschapen ware. Al wat God ons ontdekte lag in de Schepping van den aanvang af, maar wij kenden het niet, en zagen het niet, en God heeft de eeuwen gebruikt, om ons gaandeweg al meer en telkens nieuwe dingen te doen ontdekken, waardoor ons menschelijk leven verrijkt kon worden. En dit nu, dat God ons in den loop der eeuwen nieuwe dingen, die we eerst niet zagen, ook al waren ze er, getoond heeft en ons het ontdekken, dat is de ontwikkeling van ons geslacht geweest, daarin alleen bestond de wezenlijke vooruitgang.

LXXXII.

De voleinding der eeuwen.

De oogst is de voleinding der wereld.
MATTH. 13 : 39.

De Gemeene gratie heeft de doorwerking van de *Zonde* gestuit en de uitwerking van den *Vloek* getemperd, en die tempering van den Vloek gaat nog steeds door. Eeuw in eeuw uit wordt altoos meer ellende ondervangen en altijd meerder lijden verzacht. Die steeds voortgaande voorkoming en verzachting van het lijden, danken we aan de altoos nieuwe middelen die God te onzer beschikking stelt door ze ons te openbaren, en die, naar Gods wil aangewend, onze heerschappij over de Natuur uitbreiden en zoo tot meer afdoende bestrijding van het lijden in staat stellen. Hierin is ons, menschen, een bezigheid gegeven, die ons tot instrumenten van Goddelijke goedertierenheid maakt. De man aan wien God het middel toonde, om het bloedbederf na ernstige operatie te voorkomen, is door God zelf tot instrument gesteld, om honderden geopereerden bij het leven te behouden en den vroegen rouw te besparen aan wie om het wegsterven van hun lieven zouden hebben getreurd. Voor die voortgaande ontdekking nu van de middelen tot bestrijding van het lijden was *tijd* noodig. Zoo moest eeuw op eeuw volgen. En reeds hierdoor wordt het ten deele verklaard, waarom het einde aller dingen zoo lang verschoven is.

Toch is hiermede het klare inzicht in den gang der eeuwen nog niet gewonnen. Men heeft daarom gezegd: „Het getal der uitverkorenen moet vol worden, dus kan de voleinding der eeuwen niet komen, alvorens de laatste uitverkorenen het levenslicht hebben aanschouwd en wedergeboren zijn." En ongetwijfeld is dit een der eerste oorzaken van den langen duur der eeuwen. Der eeuwen tal meet zich af naar het aantal der geslachten, dat op aarde komen en gaan moet, om aan allen die ten leven bestemd zijn, het levenslicht te doen aanschouwen. En daar komt pas in de tweede plaats bij, dat de ontwikkeling; de volle ontwikkeling der Gemeene gratie niet opeens, maar slechts gaandeweg geopenbaard kon worden, en dat er alzoo op gelijke wijze vele en lange eeuwen noodig waren, om tijd te winnen, opdat dat alles ontdekt zou worden. En toch, hoe uitnemend zich dit alles ook hooren laat, het lost het raadsel van de veelheid der eeuwen nog volstrekt niet op bevredigende wijze voor ons op.

Of is de vraag te onderdrukken, waarom dan die uitverkorenen door God over zoo eindeloos vele geslachten verdeeld zijn? Van Abraham tot Christus verliepen bijna evenveel eeuwen als van Christus tot ons, doch vergelijk nu eens het kleine aantal geloovigen in die eerste eeuwen met het groot aantal toegebrachten na het Pinksteren der kerk. We vergeten de Melchizedeks niet, en beweren volstrekt niet dat er ook in die eerste eeuwen buiten Abrahams geslacht geen uitverkorenen kunnen geweest zijn. We weten dat de stammen van Israël in Salomo's dagen tot een zeer talrijk volk waren uitgegroeid. En ook in de dagen van de ballingschap vindt ge Israëlieten in heel de bekende wereld. Maar neemt dit het feit weg, dat in Israël zelf de afval eeuw na eeuw schrikbarend was, en dat er telkens niet dan een klein overblijfsel aan Jehova getrouw bleef, en dat die kleine schare van getrouwen telkens in onbeduidendheid verzonk, vergeleken bij de honderden millioenen, die in Azië, Europa en Afrika hun troostelooze existentie, zonder hope des eeuwigen levens, hebben voortgezet? Ten gevolge hiervan is over die eerste achttien eeuwen het aantal der uitverkorenen, die in het geloof aan den Christus die komen zou, gestorven zijn, vergelijkenderwijs *zeer klein* gebleven. En wie onderdrukt dan de vraag, waarom dit niet anders was? Waarom de geboorte der breede schare van Gods uitverkorenen zoo vele eeuwen werd uitgesteld? En of dan de geboorte van die uitverkorenen, niet in dier voege had kunnen geregeld worden, dat ze allen saam, zeg in tien eeuwen, het levenslicht hadden aanschouwd. Dan immers zou, voor wat Gods uitverkorenen aangaat, alle reden van voortbestaan voor deze bedeeling reeds voor lange eeuwen vervallen zijn. En zoo vragen we onwillekeurig, niet in het minst om het werk Gods te bedillen, maar alleen om duidelijk te maken, dat het getal der uitverkorenen op zichzelf ons het langdurig bestaan van deze wereld niet verklaart. Thans leven er vijftienhonderd millioen men-

schen op deze planeet, en op elke eeuw komen er vier duizend millioen, die geboren worden en wegsterven. Waarom dan niet ook in vroeger eeuwen het getal van de kinderen der menschen sneller doen aanwassen, en waarom op elk geslacht dat kwam en ging het getal der uitverkorenen niet vertienvoudigd? Dan toch gevoelt een ieder, in hoeveel korter tijdsverloop het getal der uitverkorenen vol zou zijn geworden. Dat, als de wereld *uit anderen hoofde* zoo langen duur moet hebben, de uitverkorenen over heel de reeks van geslachten verspreid zijn, laat zich verstaan, en ook dat dit getal ruimer *na* Christus' dan vóór Christus' geboorte genomen werd, is alleszins begrijpelijk, maar dan ligt de oorzaak van den langen duur van deze wereld in haar tegenwoordige bedeeling ook niet in het getal der uitverkorenen zelf, maar in iets anders, en moet naar dat andere worden gezocht.

En evenzoo staat het met de tweede beweegreden, waarop we wezen. Niet plotseling, niet op eenmaal heeft God na den val aan ons menschelijk geslacht *alle* middelen ter bestrijding van de ellende en tot tempering van den vloek geopenbaard. Thans zelfs is dit nog niet geschied. Er staat nog meer te komen. En zoo begrijpen we uitnemend wel, dat hier tijd voor noodig was, en nog is. Een duur van eeuwen was hiervoor niet te veel. Maar toch, wie onderdrukt ook hier de vraag, of het noodzakelijk was, dat dit *zóó* langzaam toeging. Neem weêr hetzelfde voorbeeld waarop we wezen: den chirurgischen vooruitgang. Waarom had het middel om bij operatie het bloedbederf te voorkomen, niet reeds in Abrahams dagen kunnen geopenbaard zijn? Waarom is het middel om de hevige pestilentie in haar uitbreiding te stuiten, niet reeds in Salomo's dagen bekend geweest? Waarom is het gebruik der chinine tegen de koorts niet reeds geopenbaard in de dagen van Jeremia? Wat naamlooze ellende had niet door die vroegere ontdekking kunnen voorkomen worden. Als thans de Zending een medischen dienst te Djocjo opent, komen de inlanders bij honderden opdagen, en worden door de aanwending van hun onbekende middelen in korten tijd van tal van plagen verlost. Maar had de kennis dezer middelen dan niet reeds eeuwen geleden, ook aan deze ver afgelegen volken kunnen geopenbaard zijn, om hun ellende te verzachten en te stuiten? Zeker, *eenige* duur van tijd was noodig, om allengs de ééne ontdekking uit de andere af te leiden. Maar nu zijn geslachten na geslachten, eeuw in eeuw uit, in hun onverholpen ellende weggekwijnd, terwijl toch reeds van de schepping af, alle deze middelen *in* de schepping verborgen lagen. Hoe schoon het dus ook klinke, om te zeggen: „Er waren eeuwen noodig om alle uitverkorenen te doen uitkomen, en er waren eeuwen noodig opdat God ons achtereenvolgens alle deze middelen ter afwering van het lijden en ter bevestiging van onze heerschappij over de natuur ontdekken zou, toch verklaart ons dit nog alleen dat er *zekere duur van*

tijd, dat er een *zeker* aantal eeuwen noodig waren, maar nog geenszins dat die duur zóó breed moest zijn, en dat dit aantal eeuwen zóó ver moest gerekt worden. We hebben nu reeds heugenis van zestig lange eeuwen en gelijk we aanstipten, zou in een tiental eeuwen ruimte te over aanwezig zijn geweest, zoowel om al de uitverkorenen ten leven te doen komen, als om de gansche wapenrusting tegen het lijden aan ons te openbaren.

De aandacht dient daarom gevestigd te worden op een heel ander begrip, dat ons, met het oog op dezen langen duur der wereld, in de Schrift zelve geopenbaard werd, als Christus spreekt van *de voleinding der wereld*. Dit begrip van „een voleinding der wereld" komt ook voor in het afscheidswoord van Jezus bij de instelling van den heiligen Doop: „En zie, ik ben met ulieden, alle de dagen, *tot aan de voleinding der wereld*," en zou in dat zeggen nog eenvoudig kunnen opgevat worden, als beteekende het de beëindiging van deze bedeeling zonder meer; den afloop der eeuwen; of korter gezegd: *het einde*. Het zou dan niets aanduiden dan het eindtijdstip, als alles uit zou zijn. En evenzoo zou men het nog kunnen opvatten, als de discipelen in Matth. 24 : 3 vragen: Zeg ons, welk zal het teeken zijn van uwe toekomst en *van de voleinding der wereld*?" Zelfs zou men uit deze vraag der jongeren mogen afleiden, dat de uitdrukking: „De voleinding der wereld" een destijds gangbare uitdrukking was, waaraan geen andere beteekenis gehecht werd, dan die van: *het einde*, genomen als tijdstip, waarop deze bedeeling zou ophouden en de wereld zou vergaan. Maar al ware het, dat Jezus somwijlen ook deze uitdrukking uit het gewone spraakgebruik hebbe overgenomen, toch toont Matth. 13 ons, dat Jezus, gelijk in zoo menig ander woord dat hij van zijn tijdgenooten overnam, ook in deze uitdrukking een geheel anderen, een veel dieperen zin heeft gelegd.

Dit deed onze Heiland naar aanleiding van de gelijkenis van het *onkruid in de tarwe*. In die gelijkenis is sprake van een akker. Op dien akker wordt zaad uitgestrooid. Dat zaad ontkiemt en wast op. Dat opwassen gaat door totdat de aire in den halm gerijpt is. Dan is het tijd des oogstes, en dan worden de schoven door den sikkel afgesneden en bijeenvergaderd. Ziende op dit beeld van den akker, zegt Jezus nu: Die akker is de wereld, *en de oogst is de voleinding der wereld*, en de maaiers zijn de engelen. „Gelijkerwijs dan het onkruid vergaderd wordt, alzoo ook zal het zijn *in de voleinding der wereld*. Die ooren heeft om te hooren, die hoore." Hiermeê nu gaat, gelijk ge terstond ziet, een geheel ander licht over die *voleinding* op. Hier toch is *voleinding* volstrekt niet alleen het aangeven van een tijdstip, maar onderstelt en sluit in zich een langzaam proces van

ontkieming, van groeiing, van rijping, en van gereedwording voor den oogst. Jezus zelf wees op dat langzaam proces in de gelijkenis, die ons in Markus 4:28, 29 geboekt staat: „Want de aarde brengt vanzelve vrucht voort; eerst het kruid, daarna de aar, daarna het volle koren in de aar, tot de vrucht zich voordoet." Hier toch wordt een proces geteekend, dat van het *zaad* op het ontkiemende *kruid*, van het *kruid* op de *aar*, van de *aar* op het *volle koren*, en van dat *koren* op de *vrucht* overgaat. Zulk een proces kan niet in één week, het kan niet in één maand doorloopen worden. Een vol seizoen is hiervoor noodig. Het moge in koude luchtstreek iets langzamer, in warme atmosfeer iets sneller toegaan, maar het eischt zijn tijd. En een tijd, niet maar om zekere ledige ruimte te vullen, maar een tijd die noodig, die onmisbaar is, om van het zaad tot de vrucht des oogstes te komen.

Voleinding is hier alzoo een veel rijker begrip geworden. Het is niet meer de „voleinding der eeuwen", gedacht als haar afloop, maar het is *de wereld zelve* die voleind wordt, en daarom heet het: de *voleinding der wereld*. Die wereld wordt dus gedacht als een levensgeheel, dat in kiem, of wilt ge, embryonisch begint, dat uit dezen kiemenden toestand allengs overgaat in een tweeden toestand van uitscheuting in het blad of van de spruit. Daarna gaat dit proces al verder. Er zet zich een eerste aanvang van de aar. In die aar komen allengs de korrels uit. Die korrels, eerst klein, zwellen aan tot volle grootte. En als die volle grootte der tarwekorrels bereikt is, treedt het laatste proces in, om ze van groen en onrijp, tot geelte en volle rijpheid te doen gedijen. Het is hier hetzelfde begrip als hetwelk Jakobus aanwendt, als hij schrijft: „De zonde *voleindigd zijnde*, baart den dood". Dit toch vat niemand enkel van den tijd op, dien de zonde gebruikt, maar een ieder verstaat het van een gestadigen voortgang in de zonde; van een zonde die met weinig begint, allengs wint in kracht, van lieverlede haar volle wezen openbaart, en nu ten slotte uitkomt in haar wrange vrucht en in al haar bittere gevolgen.

Zoo ook als Jezus zijn discipelen instrueert: „Zeg dien vos, zie ik werp duivelen uit heden en morgen, en ten derden dage *word ik voleindigd*", verstaat niemand dit, alsof de dood van Jezus werktuiglijk aan zijn leven zou worden aangehaakt, maar heel anders, dat juist Jezus' strijd tegen de duivelen en hun rijk noodzakelijk op zijn bitteren dood moest uitloopen. Als het in Psalm 9:7 heet: „Zijn de verwoestingen *voleindigd* in eeuwigheid?" doelt dit evenmin op het eindtijdstip waarop de verwoestingen zullen ophouden, maar op een verwoesting die al wat staat vernielt, en daarom dan eerst voleind, d.i. *voltooid* is, als al wat stond vernield zal zijn. Jezus heet zelf de „Leidsman en de *Voleinder des geloofs*", en

hetzij men dit nu zoo uitlegge, dat Jezus in zijn voorbeeld het geloof tot zijn zuiverste hoogte heeft opgevoerd, hetzij dat men het versta in den zin, dat Jezus *ons* geloof, door al zijn stadiën heen, tot het hoogste toppunt opvoert, beide malen wijst het niet op een tijdstip, maar op een proces dat achtereenvolgens al zijn stadiën doorloopen moet. Het is dezelfde gedachte die we in Daniël 11 : 36 vinden als het daar van den antichrist heet: „Hij zal zichzelven verheffen en groot maken boven allen god, en hij zal voorspoedig zijn tot de gramschap *voleind* zij." Ook dit toch duidt niet een tijdstip aan, maar een opwelling van toorn, van verbolgenheid, en gramschap, die van het kleine begint, allengs aanzwelt, en dan eerst ophoudt, als haar volle proces doorloopen is en haar kracht is uitgeput.

Hier hebben we alzoo vasten grond onder de voeten. Jezus zelf zegt ons van *de wereld* dat ze een proces doorloopt; dat dit proces door verschillende stadiën of trappen heeft door te gaan; dat het niet anders dan geleidelijk van het ééne tot het andere stadium komen kan; en dat ze daarom duren moet tot tijd en wijle dat *dit geheele proces* zal voleind zijn, d. i. zijn eindpaal zal bereikt hebben. Dit kan niet gaan met een sprong. Schrede voor schrede moet de lange weg van dit proces in al zijn stadiën doorloopen worden, en zoo eerst kan en zal het ten slotte aankomen bij zijn einde, en in dat einde tevens zijn einddoel bereiken. Gelijk bij het bouwen van Salomo's tempel eerst de diepte voor het fundament moest worden uitgegraven, in die groeve het fundament gelegd, op die fundamentstukken de muren moesten verrijzen, voor die muren de gevel moest worden aangebracht, op die muren de tinnen moesten worden uitgebouwd, en breed achter die tinnen het platte dak zich moest uitstrekken, om zoo eerst den bouw te *voleinden*, zoo ook is het met den bouw van de historie dezer wereld. Het dak kan er niet komen eer de muren er zijn, de muren kunnen niet omhoog rijzen eer de fundamentstukken vastliggen, en die fundamentstukken kunnen niet gelegd worden dan in de uitgegraven groeve. Niets kan hier worden overgesprongen. Het ééne moet aan het andere voorafgaan. Het is naar een vast plan en bestek dat het één na het ander te voorschijn treedt. En de voleinding van den tempel beteekent niet het tijdstip, waarop de tempel af zal zijn, maar duidt aan, dat al wat tot den bouw hoort, in goede orde zal zijn aangebracht, zoodat er nu niets meer bij kan komen, en de volle tempel, waarop alles was aangelegd, in heerlijkheid blinkt. En zoo nu ook is het leven en de ontwikkeling der wereld een historische bouw, waarvan God de Opperste Bouwmeester en Kunstenaar is, en ook bij dien bouw moet alles geleidelijk gaan. Heel de bouw doelt op de verwezenlijking van een vooraf bepaald plan, en, naar dat plan het eischt, moet het ééne stuk na het andere

worden afgewerkt, en dat alles in ondergeschiktheid aan het einddoel dat God zich bij dien bouw heeft voorgesteld. In de voleinding draagt alles wat voorafging de gevelspits, en niets van wat voorafging, kan, juist opdat die gevelspits gedragen worde, gemist worden.

Maar al is het, dat reeds de bouw van een tempel ons een beeld van zulk een *voleinding* duidelijk maakt, toch dient er op gelet, dat Jezus, om ons de voleinding der wereld duidelijk te maken, niet een beeld aan de mechanische bezigheid der menschen, maar aan de organische werking der natuur ontleent. „De aarde," zegt Jezus, „brengt van zelve, d. i. organisch, voort, eerst uit het *zaad* het *kruid*, dan uit het kruid de *aar*, dan uit de aar het *volle koren* en eindelijk *de rijpe vrucht*." Hier ontvangen we alzoo de aanduiding, dat er ook in het levensgeheel der wereld zulk een *organisch proces* plaats grijpt. God zelf heeft bij de schepping in het levensgeheel der wereld zaden, bestemd ter ontwikkeling, uitgestrooid. Hij heeft die zaden gelegd in de natuur buiten ons, en evenzoo in de menschelijke natuur van ons geslacht. Die zaden doet Hij ontkiemen. Uit die ontkieming komt eerst de halm te voorschijn. Dan eerst kan in dien halm de aar zich zetten. En dan volgt het natuurlijk proces, dat die aar tot volle grootte aanzwelt, en dat voorts die eerst groene korenaar gelen ga rijpe. Dit proces nu is, evenals het proces der plant in haar groei, aan zekeren tijd gebonden. In zulk een organisch proces komt niets op eenmaal te voorschijn, maar er is gestadige werking in, en door die gestadige werking schuift het telkens, als vanzelf, uit het ééne stadium in het andere over. Er is altoos voortgaande *ontwikkeling*, en die ontwikkeling leidt tot gestadigen *vooruitgang*; en door dien gestadigen *vooruitgang* beweegt alles zich voort naar het *einddoel*, tot eindelijk de *voleinding* daar zij, en de vergeelde halm met de rijpe vrucht zich buigt voor den sikkel.

En let er nu op, dat die *voleinding* niet enkel het Koninkrijk Gods geldt, maar de *wereld* als zoodanig. Zij, *de wereld*, doorloopt een proces van ontwikkeling, en door dat langzame proces van ontwikkeling heen, beweegt zij zich naar haar eigene voleinding, d. i. naar dat einde dat God wil dat ze bereiken zal. Het is dus niet alleen het Koninkrijk Gods dat zich in die wereld beweegt, onderwijl die wereld dood en stil ligt, neen die wereld zelve beweegt zich naar een haar gesteld einddoel. Zelfs in het krasse beeld van het onkruid, dat onder de tarwe is gezaaid, ontkiemt en groeit dat onkruid evenzoo als de goede tarwe. Ook dat onkruid doorloopt een proces, en ook dat proces van het onkruid heeft plaats naar vaste wet, door God voor zijn groei gesteld.

Zoo komen we dan tot het klare inzicht, dat *niet* eeniglijk ter wille van de uitverkorenen, en *niet* enkel ter wille van de middelen die God ons in

den strijd met het lijden ontdekt, maar ter wille van de ontwikkeling van die wereld zelve tot in haar voleinding, de duur der eeuwen juist zóólang moet aanhouden, als geëischt is, om haar van haar aanvang en van de eerste ontkieming van ons menschelijk leven, tot op dat punt te brengen, dat haar geheele proces zal zijn afgeloopen, en het einddoel dat God met haar voorhad, ook werkelijk met haar bereikt zal zijn. Er kan dus geen halve eeuw, en geen kwart eeuw te veel zijn. Leegte noch stilstand is hier. Ook wat nog niet boven den grond groeit, werkt toch reeds onder den grond, in de ontkieming van het zaad óf in het sterken van den wortel. Ja, er kan geen jaar, geen dag, geen uur gemist worden. Al die eeuwen door heeft God in ons menschelijk geslacht, heeft God in het levensgeheel dezer wereld zijn werk rusteloos voortgezet. Niets daarbij is doelloos of overtollig geweest. Het moest gaan zooals het ging. Anders toegaan kon het niet. En dan eerst zal het teeken van den Zoon des menschen in de wolken verschijnen, als dat groote, dat machtige werk Gods geheel voleind is, en daarmede de voleinding der wereld intreedt.

Alle beschouwing, alsof het werk Gods alleen in dat kleine deel van ons menschelijk leven school, dat we het kerkelijk leven zouden kunnen noemen, moet dus ter zijde worden gezet. Er is behalve het groote werk Gods in de Particuliere genade, ook dat geheel andere werk Gods in het rijk der Gemeene gratie. En dat werk Gods van de Gemeene gratie omvat heel het leven der wereld, het leven onder de Kaffers in Afrika, en onder de Mongolen in China en Japan, en onder de Indianen bezuiden den Himmalaya. Er was niets in alle vorige eeuwen onder Egyptenaren en Grieken, in Babylon en Rome, en er is niets nu onder de volken van welk werelddeel ook, of dat alles is noodzakelijk, dat alles vormt een onmisbaar deel van het groote werk dat God werkt, om de wereld in haar ontwikkeling te voleinden. En al is daaronder nog zooveel, waarvan *wij* niet kunnen inzien, dat het iets met de zake des Koninkrijks of met den inhoud van ons geloof, uitstaande heeft, toch heeft dit alles beteekenis, en toch kan niets van dat alles gemist worden, omdat het Gode beheft, hetgeen Hij bij de schepping in deze wereld had ingelegd, in weerwil van Satans vonden, en te spijt van 's menschen zonde, toch te doen uitkomen, toch door te zetten, en toch zoo volkomen te ontwikkelen, dat de volle levensenergie zijner schepping in de voleinding der wereld aan het licht trede.

LXXXIII.

De vertooning van het beeld Gods.

Want hij verwachtte de stad die fundamenten heeft, welker kunstenaar en bouwmeester God is.
Hebr. 11 : 10.

Het menschelijk leven op deze aarde, gelijk het zich in den loop der eeuwen ontwikkeld heeft, is op zichzelf veel te gewichtig en belangrijk om er niets dan een bijkomstig middel en onverschillig instrument in te zien ten beste van een geheel ander doel. Ook al dient dus toegegeven, dat het „rekken en strekken" van ons geslacht over zulk een tal van eeuwen, onbetwistbaar ook samenhing met het groot aantal personen dat God besloten had te scheppen, en zoo ook met het groot aantal der uitverkorenen, die ter zaligheid zouden komen; en ook al lijdt het evenmin twijfel, of er was in deze ontwikkeling van ons geslacht een proces dat van een kiem uitging om tot de rijpe aar te komen, toch is ook hiermede nog geen bevredigende oplossing gevonden. Als de goudgele korrel uit de aar springt, heeft aar en halm geen hoogere waarde dan die van stroo voor stal of haard of mestkuil. Zoo nu ook hier. De wetenschap, dat het *begin* door een langzaam proces met het *einde* verbonden wordt, maakt, zonder meer, alles ondergeschikt aan de beslissing die met het oordeel komt, en aan de openbaring van het rijk der heerlijkheid, die daarop volgt; maar om dan ook de menschelijke historie en de menschelijke ontwikkeling die op den weg daarheen doorloopen werd, alsdan als doelloos geworden kaf op den adem van den morgenwind der dan komende bedeeling te doen verstuiven. Geheel ons menschelijk leven wordt dan onwillekeurig uitsluitend uit het oogpunt der komende zaligheid bezien, en al wat daarin niet overgaat, wordt dan in onze schatting waardeloos. Een heerlijke ontwikkeling doorliep 's menschen kunstvaardigheid in het schilderen, om van het kladden der oude Oosterlingen tot de kunstschatten van een Rembrandt te komen, maar als de jongste bazuin gehoord wordt, gaan al deze kunstschatten op oliedoek in den wereldbrand onder. Wat opklimming niet van het fluiten met de lip tot het aanzwellen van de rijkste orgeltonen, en toch ook al wat alle kerken saam aan orgelschat bevatten, teert eens in dien wereldbrand als brandhout en als metaal voor het smelten weg. Blijft men dus bij dit einddoel van het wereldproces staan, en verstaat men dit wereldproces als uitsluitend doelende op de zaligheid der geesten, dan komt de langzame en toch zoo rijke ontwikkelingsgang van ons geslacht niet tot zijn recht.

Men verstaat en doorziet dan niet, waarom die ontwikkeling, die toch

uit Gods besluit kwam, en geheel door God onder alle volken geleid is, zoo breede afmetingen aannam, en zoo rijk vertakte, zoo dichtgelooverde kroon ophief. Veeleer is dan de vraag niet te onderdrukken, of een eenvoudiger levensontwikkeling ons geslacht niet veiliger geleid had. Verfijning van het leven voerde door weelde telkens tot zondige ontwikkeling, en telkens zien we hoe de vroom gestemden zich uit dat rijk ontploode leven in de bidcel, in het klooster, of in den afgesloten kring door „de mijdinge" terugtrekken. Pijnlijke ervaring leerde telkens weer, dat niet altoos deze stroom van het verfijnde en verrijkte leven middel tot zielsbehoud was. Zelfs onder Modernen ziet men thans iets van dit ascetisme terugkeeren, en in den strijd tegen den alcohol is hetzelfde spoor onmiskenbaar aanwezig. Beschouwt men derhalve de historie der eeuwen uitsluitend met het oog op het einddoel, dan blijft de rijke ontwikkeling van ons menschelijk leven niet alleen onverklaard, maar rijst zelfs zeer sterk vermoeden dat die rijke ontwikkeling aan het bereiken van dat einddoel *in den weg stond*. Bij minder rijke ontwikkeling zou de verleiding tot zonde stellig minder zijn geweest. In de verfijnde levenskringen stuit men nu nog op de meest tergende goddeloosheid. En omgekeerd vindt ge nog altoos het meeste prijsstellen op Gods waarheid onder hen, die van deze fijnere ontwikkeling verre staan.

We zijn er dus nog niet. Der eeuwen lange loop staat zeer zeker óók in verband met het moeten geboren worden van alle kinderen der menschen, die saam ons menschelijk geslacht zullen uitmaken. Die lange loop heeft ongetwijfeld óók zijn beteekenis voor het getal der uitverkorenen dat vol moet worden. Die loop strekte in zijn langen duur buiten kijf, óók om in steeds voller zin alle middelen te ontdekken, die het lijden, als der menschen vijand, kunnen tegengaan. En ook wordt grif toegegeven, dat we hier te doen hebben met een proces, aan het proces dat zaadkorrel en rijpe korenaar verbindt niet ongelijk, en dat afgaat op een einddoel. Maar ook al wordt dit alles erkend en ingezien, toch verklaart dit alles ons nog niet *den hoogen rijkdom*, de *schittering* van deze menschelijke ontwikkeling. Zoo men wil wel haar langen duur en uitgestrekten loop over eeuwen, maar niet het breed getakte, het rijk getinte, het fijn en keurig ontploode van deze ontwikkeling. Waar dan nog bij komt, dat het geboren worden van die eindelooze massa menschen, die op zeer lagen trap van ontwikkeling en van geluk geboren worden en heensterven, een raadsel op zichzelf blijft, en zich altoos weêr de vraag opdringt, waarom het getal der uitverkorenen niet in enkele eeuwen kon zijn saamgetrokken. Altemaal vragen, waarover men wel onnadenkend heen kan glijden, maar die toch op den bodem van ons menschelijk leven liggen, en die aan dat leven, ook in vrome kringen, zekere richting geven.

Met het oog hierop nu wagen we de stelling uit te spreken, dat ons denken ten deze nooit tot rust komt, tenzij we aan de ontwikkeling van ons geslacht een zelfstandig doel, een doel in zichzelf toekennen. Hieruit volgt in het minst niet, dat daarom zeker noodzakelijk verband tusschen dit en het toekomende leven, of ook tusschen de Gemeene gratie en de Particuliere genade ontkend wordt. Een boom aan den weg kan zeer wel geplant zijn, om schaduw te geven, en toch tegelijk strekken om vrucht af te werpen, of ook om straks als brandhout te dienen. En er is nu eenmaal wat de Duitschers noemen *Heterogonie der Zwecke*, d. w. z. met eenzelfde zaak kan tegelijk *tweeërlei* doel beoogd worden. Zoo kan b. v. de militaire dienst in hoofdzaak strekken, om in geval van oorlog het vaderland te verdedigen, en toch tegelijk beoogen het besef van tucht en orde onder het volk te sterken. En in dien zin nu moet ook hier worden beleden, dat de lange loop der eeuwen en de rijke ontwikkeling van ons menschelijk geslacht, in dien loop tegelijk én een doel in zichzelf heeft, en bovendien aan allerlei ander doel dienstbaar is. Het dient zeer zeker het uitkomen van het getal der uitverkorenen, het strekt zeer zeker om ons een proces te doen doorloopen, dat beteekenis voor de eeuwigheid heeft, en zooveel meer, maar dat alles belet niet, dat het tegelijk ook het *zelfstandig* doel in zich draagt, *om al wat in ons geslacht aan kiemen school tot eer en prijs van Gods naam in het licht te doen treden*. En eerst op dat standpunt komt onze wereldbeschouwing tot rust.

God heeft in ons menschelijk geslacht zijn beeld ingeschapen, door het er in af te drukken. Dit stemt elk geloovige toe. Maar na dit volmondig beleden te hebben, vervalt men bijna altoos in de fout, van deze veelbeteekenende waarheid zoogoed als uitsluitend op den *enkelen mensch* toe te passen; en velen gaan nog verder door dit beeld Gods in ons uitsluitend van onze geestelijke eigenschappen te verstaan; ja sommigen zagen er in hun onbekrompenheid ten slotte letterlijk niet anders in dan die hooge gaven van wijsheid, heiligheid en rechtvaardigheid, die in den staat van rechtheid Adams deel waren. Voor hun besef is het beeld Gods dan nu ook zoo goed als geheel weg. Er moge nog een flauw spoor, een schemerend naschijnsel van glinsteren, maar eigenlijk is het weg, en is er van dat beeld Gods thans zoogoed als niets meer in den mensch te bespeuren.

Onbegrijpelijk nu is dit niet. De oude Theologie bezat alleen in haar Verbondsleer een *saamvattend* begrip, maar bezag voor het overige nooit anders dan den *individueelen* mensch, en dien individueelen mensch onder het gezichtspunt der *zaligheid*. En dan, het sprak vanzelf, moest het beeld Gods wel in zijn hoogste uiting genomen worden, en die hoogste uiting, gelijk ze eens in den staat van rechtheid blonk, *zeer zeker* die ging teloor. Maar natuurlijk was dit een hoogst eenzijdige beschouwing, en we voegen er bij een beschouwing die streed met de Schriftopenbaring, die steeds

juist op het verband van mensch en mensch, op de eenheid en saamhoorigheid van ons geslacht, op het sociale naast het individueele wees. Zelfs de verzoening in het bloed des kruises is door die eenzijdige beschouwing van den enkeling, tot een „bloedtheorie" geworden, waartegen niet ten onrechte door de consciëntie protest is ingediend. Nu is het de eere van onze Gereformeerde Theologie, dat zij door het krachtig op den voorgrond stellen van de Verbondswaarheid altoos op dit sociale element nadruk heeft gelegd, en het eenzijdige individualisme heeft bekampt. Het is niet in het Calvinisme, maar in het Methodisme dat dit eenzijdig individualisme zijn doodelijke vrucht heeft uitgewerkt. Maar al mag dit op grond der historie zonder aarzelen vastgesteld, toch mag evenmin verheeld worden, dat ook de Gereformeerde Theologie verzuimd heeft, het sociale element met consequentie in haar leerstellig gebouw tot zijn recht te doen komen. De Verbondsleer is er wel, en in de leer der kerk is wel de veelheid en saamhoorigheid der uitverkorenen in „de gemeenschap der heiligen" vastgehouden, ook is in de leer der erfschuld en der verzoening aller verband en saamhoorigheid „in Adam en Christus" wel steeds geleeraard; maar toch, met name in de leer van den mensch en van het beeld Gods voerde steeds uitsluitend het individueele heerschappij, en tengevolge hiervan is ook de leer der zaligheid bijna uitsluitend individualistisch ontwikkeld. Een kwaad, dat in de dagen van Calvijn en Voetius nog getemperd, toch later oorzaak werd van die gedeeltelijke ontaarding onzer Gereformeerde Theologie, die onmiddellijk na à Marck en sinds Brakel te betreuren valt.

Met ons goed en deugdelijk recht stellen we hier alzoo de vraag, of de schepping van den mensch naar den beelde Gods niet veel verder strekt, dan dusver individueel beleden is. En dan ligt het antwoord in de eenvoudige opmerking, dat toch het beeld Gods een veel te rijk begrip is, om *in één enkelen mensch* verwezenlijkt te worden. Reeds onder ouders en kinderen valt het soms op te merken, hoe de gelaats- en karaktertrekken van vader of moeder gedeeld en gespreid in de onderscheidene kinderen zijn weer te vinden, maar zonder dat één van hen ze in hun volheid vertoont. En hoeveel te meer moet dan niet van het Eeuwige Wezen geoordeeld worden, dat zijn beeld, als we ons zoo mogen uitdrukken, veel te rijk en te vol is, om in één enkel mensch te worden afgedrukt. Komen we daarom der waarheid niet nader door te zeggen, dat drager van het volle rijke beeld Gods niet is de enkele mensch, *maar heel ons menschelijk geslacht?* Christus is *het* beeld des onzienlijken Gods, naardien in hem alle schatten der wijsheid verborgen zijn, maar geldt dit in dien zin van een onzer? Ook van Adam, als stamhoofd van heel ons geslacht, kan tot op zekere hoogte gezegd worden, dat heel het beeld Gods in hem in kiem

geconcentreerd lag, maar dan toch nooit in anderen zin, dan dat hij heel ons geslacht in zijn lenden droeg. En is het dan niet zoo, dat (nu niet individueel, maar sociaal) het beeld Gods dan eerst in zijn lengte en breedte, in zijn hoogte en diepte wordt verstaan, zoo we het zoeken, niet in wat één enkele mensch, maar in hetgeen de rijke ontwikkeling van heel ons menschelijk geslacht te aanschouwen geeft.

De individueele waarheid van onze schepping naar Gods beeld wordt daarmede allerminst ontkend of ook maar verzwakt. Gelijk Petrus van den tempel Gods zegt, dat hij gebouwd wordt uit „levende steenen", die elk op zichzelf een tempel in het klein zijn, zoo blijft het ook hier eisch, dat alle samenstellende deelen van het menschelijk geslacht het menschelijk type dragen, en dat menschelijk type kan nooit anders verstaan worden dan als afdruksel van Gods beeld. Ons bestaan als mensch, naar ziel en lichaam, en evenzoo ons zóó zijn als mensch, wordt in den meest volstrekten zin door het beeld Gods beheerscht. Gelijk in het organisme van den boom elk deeltje van wortel, stam, schors, blad, bloem en vrucht zelf organisch bestaat, zoo ook kan het niet anders of in het groote organisme van ons menschelijk geslacht, dat het beeld Gods weerkaatst, moet ook elke enkeling, elke op zichzelf staande mensch, naar dat type van Gods beeld geschapen zijn, en zelfs nog in zijn zondige ontaarding de omgekeerde schaduwlijnen van dat beeld blijven vertoonen. De individueele waarheid van onze schepping naar Gods beeld als „enkele menschen" laten we alzoo onverkort en ongerept staan. We doen daar niets af, eer nog bij, door den eisch dat *heel* onze menschelijke natuur, beide naar ziel *en lichaam*, beide in den staat der rechtheid en in den *zondigen* staat, uit het type van Gods beeld zal verklaard worden. Waar we alleen op aandringen is, dat men dit type van Gods beeld nu ook zal toepassen op de *veelheid*, op ons *geslacht*, op de *menschheid* als zoodanig, op de verschijning en de ontwikkeling van ons menschelijk leven in zijn *geheel* genomen. Eerst zoo krijgt ge voor u die eindelooze massa van kinderen der menschen, die wel als een zee uit de enkele droppelen is saamgesteld, maar toch evenals de zee u die droppelen vergeten doet, om de machtig opstuivende golven van een eindeloozen Oceaan voor uw oog te doen schitteren. En zoo eerst rijst in uw voorstelling die onmetelijke volheid van menschelijk leven op, die aan het beeld Gods dien breeden stroom biedt, waarin het zich *geheel* kan afspiegelen.

Reeds op het onmetelijk *aantal* van de kinderen der menschen valt hiermede een onverwachte lichtstraal. Het beeld Gods zich afspiegelend in ons menschelijk leven, eischt de volle breedte dezer wateren, om zich te *kunnen* afspiegelen. Of om het nog juister te zeggen, het majestueuse

beeld van God, in menschen zich afspiegelend, beperkt zich niet tot ééne mogelijkheid, tot één model, dat zich eindeloos herhaalt, maar het realiseert een eindelooze verscheidenheid van mogelijkheden. Het kan zich spiegelen, en spiegelt zich anders in den man dan in de vrouw, anders in een kind dan in een jongeling, anders in den jongeling dan in den volwassen man, en anders weêr in den grijsaard. Zoo spiegelt het zich weêr anders af in het sanguinisch dan in het flegmatisch temperament. Anders in den pover bedeelde dan in den rijk begaafde. En onder dit alles stelt het eindelooze mogelijkheden en combinatiën van karaktertrekken, die telkens weêr een anders bestaand mensch in het leven roepen, en in elk dier menschen het ééne type telkens op andere wijze doen uitkomen. Nu kennen wij dat aantal mogelijkheden niet, omdat wij de macht missen om het beeld Gods te ontleden, maar toch gevoelt men hoe die mogelijkheden bepaald zijn, en hoe daarmeê tevens het aantal bepaald is van de kinderen der menschen die geboren moeten worden, zal het volle beeld Gods in *al* zijn verscheidenheid en rijkdom van variatiën onder menschen kunnen uitkomen. Karakter is iets o, zóó heerlijks, maar uitsluitend daarom, omdat het dat type van het beeld Gods op een eigene wijze vertoont en belijnt. Dit nu merkt men wel niet, als men een volkshoop langs pleinen of straten ziet golven, of ook in een vreemd land eindeloos menschen van een schijnbaar gelijk type ziet opdoemen, maar de vader van zijn gezin weet *zeer* wel dat elk van zijn kinderen een eigen type vertoont, en de onderwijzer op school merkt gelijk verschil tusschen kind en kind zeer wel. Gelijk er dan ook geen twee bladeren aan een boom gelijk zijn, zoo ook zijn er geen twee menschen, nu of vroeger ooit geweest, die geheel identiek waren. Dan toch zou no. 2 geen reden van bestaan hebben gehad. Reden van bestaan voor een kind des menschen is slechts dan aanwezig, *zoo* hij in zijn geslacht iets vertoont, wat geen ander is, en zoo dit anders zijn bestaat in het vertoonen van iets uit het beeld Gods *op andere wijze*. De vraag, *wanneer* het menschelijk geslacht zal ophouden voort te telen, moge door ons niet te beantwoorden zijn, toch kan dit antwoord niet willekeurig wezen. God weet het, en God heeft het bepaald, en bepaald niet naar den gril van een *cijfer*, maar *naar wijsheid*. Vol zal ons geslacht eerst zijn, als alle mogelijkheden van de afschaduwing van Gods beeld in ons geslacht zullen uitgeput zijn. Dan houdt het op. Eer niet.

Maar die sociale zijde van de waarheid van 's menschen schepping naar Gods beeld heeft uiteraard niet uitstaande met de zaligheid, noch ook iets met ieders persoonlijken stand voor God. Dit sociale element zegt alleen, dat God bij de schepping des menschen naar zijn beeld, een eindelooze menigte van kiemen voor hooge menschelijke ontwikkeling in onze natuur heeft gelegd, en dat deze kiemen niet tot ontwikkeling kunnen komen *dan door het sociale verband van menschen met menschen*. En, zoo bezien, ge

gevoelt het, verkrijgt de breed vertakte menschelijke ontwikkeling een eigen beteekenis, een zelfstandig doel, een bestaansreden buiten de zake der zaligheid om. Heeft het Gode behaagd ook in die sociale veelheid en volheid den rijkdom van zijn beeld in ons menschelijk geslacht af te spiegelen, en heeft Hij zelf de kiemen voor die ontwikkeling in de menschelijke *natuur* van ons geslacht gelegd, dan *moet* deze schittering van zijn beeld ook uitkomen, dan *mag* die rijkdom niet schuilen blijven, dan *mogen* die kiemen niet verdorren, en dan *moet* de menschheid zóó lang op aarde bestaan, en zich zóó breed en rijk ontplooien, tot die kiemen ten volle zullen zijn uitgegroeid, en die volle menschelijke ontwikkeling zal zijn uitgekomen, waarin al de heerlijkheid van Gods beeld zich weerkaatsen kan. Van die ontwikkeling moge dan de mensch tegelijk het genot en het profijt hebben, toch komt ze niet tot stand voor hem, maar voor God. Dan wil de Opperste kunstenaar en Bouwmeester dat al wat in zijn bestek bepaald was, ook eens in een heerlijken bouw verwezenlijkt voor Hem zal staan. Dan heeft God in die hooge menschelijke ontwikkeling lust. Dan brengt Hij zelf die te voorschijn. En dan zoekt Hij daarin zijn eigen verheerlijking. Dan is die rijke ontwikkeling van de beheersching der natuur door beschaving, verlichting en vooruitgang, door wetenschap en kunst, door allerlei bedrijf en nijverheid, geheel afgescheiden van die heel andere ontwikkeling in heiligheid en gerechtigheid, ja, dan kan die *uitwendige* ontwikkeling met de *inwendige* ontwikkeling tot heiligheid zelfs in openlijke botsing geraken, en voor het geloof tot een verzoeking worden. Maar dan moet toch die uitwendige ontwikkeling doorgaan en voleind worden, om het *werk Gods* in ons geslacht tot volkomen openbaring te brengen. Of dit alles dan *daarna* in den grooten wereldbrand ondergaat, doet er niet toe. Het is er dan toch geweest, het heeft voor Gods oog geschitterd. Het is Satan dan niet gelukt aan dit prachtige werk Gods het uitkomen te beletten. En na dien wereldbrand zal diezelfde God in het rijk der heerlijkheid de afspiegeling van zijn beeld in ons geslacht nogmaals, en dan op heel andere wijze openbaren, dan namelijk in volkomen harmonie met onze *inwendige* ontwikkeling.

Zoo verkrijgt dan de „Gemeene gratie" hiermeê tegelijk een eigen oogmerk. Ze strekt dan niet alleen om de menschheid in haar geslacht te doen optreden, om het getal der uitverkorenen te doen geboren worden, en om ons telkens krachtiger tegen het lijden te wapenen, maar ook, en dat wel zelfstandig, om wat God voorhad, toen Hij in ons geslacht deze kiemen van hooger ontwikkeling legde, te spijt van Satans verzet, en in weerwil van de zonde, in volle breedte en lengte te doen uitkomen. Buiten val en zonde zou deze rijke ontwikkeling ongewijfeld een andere zijn geweest, veel sneller ontloken zijn, en niet dat bange karakter van strijd en worsteling gedragen hebben, dat nu van de historie onzer ontwikkeling

onafscheidelijk is. Eva zou gebaard hebben ook buiten val, maar dan zonder smarte. En zoo ook zou de menschheid buiten zonde haar hoogtepunt van ontwikkeling zonder die pijnlijke smarte bereikt hebben, die nu de historie der eeuwen vaak zoo somber getint heeft. Maar het einde is dan toch, dat de menschheid er komt, dat ze zich opheft uit hare ingezonkenheid, dat ze tot telkens hooger standpunt opklimt, en dat de principieele Scheppingsordinantie, die vóór den val gegeven was, en hierin bestond, dat de mensch over heel de natuur heerschappij zou erlangen, dank zij de „Gemeene gratie", ook *na* den val tot uitvoering komt. En zoo eerst wordt de Historie van ons geslacht, zoo de lange loop der eeuwen, zoo de hooge beduidenis van de wereldsche ontwikkeling, bij het licht van Gods Woord, in haar hoofdbeteekenis verstaan.

LXXXIV.

De twee levenssferen dooreengemengd.

> Ik ben de Alpha en de Omega, het begin en het einde, zegt de Heere, die is, en die was, en die komen zal, de Almachtige. Openb. 1 : 8.

Zoo heeft dan het voortbestaan dezer wereld na den val, en het zoo eeuwenlang aanhouden van het tusschentijdperk, eer het rijk der heerlijkheid ingaat, niet alleen een bijkomstig, maar ook *een zelfstandig doel*, of wil men een doel in zichzelf. De wereld bleef zeer zeker óók in stand, opdat de uitverkorenen zouden geboren worden, en opdat de kerk een haar berende erve zou vinden, maar toch volstrekt niet daarvoor alleen. Het standhouden van de wereld alle deze eeuwen was ook op zichzelf noodzakelijk. God als de opperste Bouwmeester en Kunstenaar, had bij de schepping, in die wereld, een schat verborgen, en al dit kostelijke werk Gods *moest* uitkomen en Hem de eere zijns naams brengen. Er was hier, om een ander beeld te bezigen, een stengel met keurigen, nog niet ontloken bloemknop, dien Satan van de plant had afgescheurd, opdat ze onontloken verdorren zou, maar God heeft dien stengel en knop met het vocht zijner Gemeene gratie zóó wonderbaar weten te verfrisschen, dat deze bloem ook aan den afgesneden stengel ontluiken kon.

In dit werk Gods nu, dat uit moest komen, verwezenlijkte zich een allesbeheerschende gedachte, en die gedachte was: de saamvatting van heel de schepping in de naar Gods beeld geschapen menschheid. Dat beeld, waarvan wel de grondtrek in elk mensch werd ingeschapen, maar dat in

zijn rijkdom en volheid eerst in *alle* menschen saam kon uitkomen, dat moest verwezenlijkt worden in de volle ontwikkeling van ons geslacht, door zijn volledige heerschappij over de natuur. En dit weer geheel in overeenstemming met de oudste scheppingsordinantie: God schiep den mensch naar zijn beeld en zeide: „Vermenigvuldigt u en hebt heerschappij over de natuur." Deze erkenning nu van het zelfstandig doel, dat het voortbestaan van de wereld in zichzelf bezit, is van het hoogste aanbelang, overmits zonder dat heel ons maatschappelijk leven elk ander dan utilitair bestaansdoel verliest. Iets wat men het sterkst gevoelt bij de kunst. Rembrandts kunst heeft niets met onze eeuwige zaligheid te maken, en daarom zou een dualist allicht zeggen, dat de „zeven nieten" van Schortinghuis hem wel zooveel waard zijn als heel de collectie van Rembrandts prachtwerken. Op dit standpunt heeft noch netter woning, noch fijner gewaad, noch edeler spijsbereiding waarde, en is de cel en pij van den monnik, met een bolle broods en een waterkruik, niet alleen evengoed, maar beter. Bij de erkentenis van een zelfstandig doel daarentegen heeft *alles* waardij en beteekenis, en ontstaat vanzelf de drang, om niet alleen het bestaan te rekken, maar ook om in het leven zelfs iets uit te drukken, en dat te doen in steeds sprekender en voller uitgewerkt beeld. Dit is alzoo geen ondergeschikt punt, het is een der hoofdgedachten die geheel onze wereldbeschouwing beheerschen. Een hoofdgedachte die voor het Gereformeerde hart dan eerst naar eisch gezet is, zoo duidelijk wordt uitgesproken, dat het God zelf is, die tot prijs van zijn Naam als Schepper, door het instrument zijner Gemeene gratie den bloemknop, ook nadat Satan den stengel van den stam scheurde, nochtans ontluiken doet. Niet genoeg kunnen we er dan ook op aandringen, dat onze lezers zich deze hoofdgedachte diep inprenten. Men kan niet goed Gereformeerd tegenover het leven staan, en men wordt zijns ondanks toch weer met kloosterideeën of Doopersche mijdingen behept, zoo men van deze grondwaarheid niet doordrongen is.

Hiermede echter zijn we er nog niet.

Dit alles zou wèl loopen, bijaldien God aan de twee werkingen van zijn Genade, zoo aan de „Gemeene gratie" als aan de „Particuliere genade", een eigen, geheel afgezonderd terrein had aangewezen. Had het God den Heere behaagd om (zoo we dit plastisch mogen uitwerken) in Europa alle uitverkorenen, en niets dan uitverkorenen te doen geboren worden, en daarentegen in Azië en Afrika het terrein geheel aan dezulken over te laten, die niets dan „Gemeene gratie" ontvingen, zoo zou men twee stroomingen van menschelijke ontwikkeling hebben: de ééne volstrekt vreemd aan al wat tot het leven der wereld behoort, en de andere geheel vreemdeling in wat behoort tot het leven des hemels. Zelfs is het niet onmogelijk

zich dit voor te stellen, want God de Heere zelf komt ons hierbij door het groote en machtige woestijnwonder te hulp. Dit groote woestijnwonder bestond namelijk hierin, dat God zelf voor Israël in alle nooden des levens voorzag. Hun kleederen, hun schoeisel versleet niet; ze aten het brood der machtigen, en God drenkte hen uit zijn fonteinen en rotsspleten.

Zoo zou het dus op zichzelf ook denkbaar zijn geweest, dat God alle uitverkorenen naar één hoek van de wereld had doen trekken, en hen in dien afgezonderden hoek der wereld van allen gewonen nood des levens ontslagen had. Er zou dan geen wereldsche arbeid, er zou geen maatschappelijke ontwikkeling zijn geweest. De wereld zou in dezen hoek der uitverkorenen één groote kloostercel zijn geworden, en alle leven onder Gods uitverkorenen zou geweest zijn één smaken van hemelsche genietingen. Dit onderstelt dan tevens, dat uitverkorenen ouders nooit anders dan uitverkoren kinderen zouden gehad hebben; voorts dat *alle* kinderen reeds bij hun eerste aanschouwen van het levenslicht wedergeboren waren geworden; en eindelijk dat de wedergeboorte terstond tot een volmaakt werk geleid had, met algeheele onderdrukking van de nog inwonende zonde. Alles anders dan het werkelijk is en voorkomt, maar iets dat men zich toch denken kan. En dan natuurlijk zou zulk een enkel heilig geslacht, door God rechtstreeks, gelijk eens Israël in de woestijn, onderhouden, niets hoegenaamd met de ontwikkeling van het maatschappelijk leven uitstaande hebben gehad. Het zou er geheel buiten hebben gestaan, en de lampe brandende, een leven van afwachting in het voorportaal des hemels hebben geleid. Feitelijk het ideaal dat de echte Dooperschen, evenals de monniken najoegen, maar dat noch de Doopersche noch de monnik kon realiseeren, omdat zulk een afsluiting van de Particuliere genade op een afgesloten terrein niet bestond. En wel *poogden* de Dooperschen zich desniettemin af te sluiten door de „mijding", en de monniken door den kloostermuur, maar dit baatte niet, erger dan de witte mier, knaagde de zonde toch door alle mijdingsscherm en kloostermuur door.

Omgekeerd zou, bij de gemaakte onderstelling, de wereldsche maatschappij in Azië en Afrika zich geheel buiten den invloed der „Particuliere genade" hebben ontwikkeld, iets wat we ons daarom zooveel gemakkelijker kunnen voorstellen, omdat dit voor een zeer aanmerkelijk deel metterdaad het geval was. Niet geheel, want het verhaalde van de koningin van Scheba toont reeds duidelijk, dat er van Israël invloed ook op de volken uitging. Die invloed is na de verspreiding der Joden nog veel sterker geworden. En in den Islam werkt die invloed niet minder sterk na. Zelfs wint steeds meer het vermoeden in kracht, dat ook de oude Grieksche ontwikkeling, en daardoor ook die der Romeinen, niet weinig aan de hoogere en voorafgaande ontwikkeling van Israël onder Salomo en in Jesaja's dagen, te danken heeft gehad. Maar ook al erkennen we dit ten volle, toch kan

kwalijk ontkend worden dat een maatschappelijke vorming van het leven als waartoe de helft van ons geslacht in China en Indië kwam, zich bijna uitsluitend uit de „Gemeene gratie" heeft ontwikkeld. En waar we zien, hoe Japan thans Europeesche beschaving overneemt en nabootst, mag evenmin voorbijgezien, dat dit nabootsen zich bepaalt juist tot datgene wat onder product der „Gemeene gratie" was. Ook zoo blijft het Japansche volk een door en door Heidensch volk, evengoed als de ruim 400 millioen levende personen in China en de 300 millioen in Indië. De Zending moge thans de heroïeke poging wagen, om onder deze millioenen ook de lamp des Evangelies te doen gloren, toch blijven dit vonken in de donkerheid, en deze volkeren *als natiën* ondergaan er vooralsnog geen den minsten invloed van. Slechts zij, met het oog op hetgeen volgen gaat, onder deze tegenstelling, hier reeds opgemerkt, dat de ontwikkeling der „Gemeene gratie", daar waar ze *niet* door de „Particuliere genade" bezwangerd werd, een uiterst gebrekkige bleek. De natuurlijke volkerengroep in China en Indië, die niet anders dan de Gemeene gratie bezat, is er niet in geslaagd de schatten dier Gemeene gratie anders dan halverwege en op zeer gebrekkige wijze te ontwikkelen. De eigenlijke, volle en rijke ontwikkeling óók van de Gemeene gratie is uitsluitend in Europa, en nu ook in Amerika, te zoeken, waar ze niet op zichzelve stond, maar gedragen en bevrucht werd door die heel andere genadewerking, die we de Particuliere noemen.

Zoo komen we hier vanzelf toe aan het zoo uiterst ingewikkelde en moeilijke vraagstuk, naar het wederzijdsch verband, waarin naar Gods bestel, de Gemeene gratie en de Particuliere genade met elkander staan. Ze zijn niet elk binnen de muren van een eigen terrein opgesloten. Ze werken door elkaâr heen op *eenzelfde* terrein. Ze komen dus beide met elkander in aanraking. Ze ontmoeten elkander op de ééne zelfde markt van het leven. Ze worden telkens de ééne door de andere heengevlochten. Ze werken onwillekeurig op elkander in. Ge vindt ze beide in éénzelfde menschenhart, in éénzelfde menschenleven, in éénzelfde gezin, in éénzelfde geslacht, in éénzelfde volk; en het is uit deze noodzakelijke dooreenvlechting, dat al de schier onoplosbare problemen ontstaan, die nu sinds achttien eeuwen de Christelijke wereld verdeeld hebben. Zelfs het groote vraagstuk van de verhouding van Kerk en Staat, evenals dat van de zichtbare en onzichtbare zijde der kerk, komen uit niets anders dan uit deze dooreenvlechting op, en kunnen hun juiste oplossing niets anders vinden, dan door een juiste bepaling van de verhouding waarin deze beide genadewerkingen Gods tot elkander staan. Zij allen, die den Christus belijden en liefhebben, zouden daarom beter en verstandiger handelen, zoo zij op het vaststellen van deze allesbeheerschende verhouding hun kracht samentrokken, dan

dat ze, gelijk nu, om het verschil in afgeleide stellingen elkander verbijten en vereten.

Men heeft het Kruis van Golgotha niet ten onrechte het middelpunt der wereldhistorie genoemd. Dat punt waarop alle lijnen van het verleden uitloopen, en van waar alle lijnen voor de toekomst haar richting ontvingen. Iets wat de Schrift noemt, dat de Christus Gods de *Alpha* en de *Omega* is. De Alpha is de eerste letter van het Grieksche alphabet, de Omega de laatste. Te zeggen dat de Christus de Alpha en de Omega is, duidt alzoo aan, dat de geheele reeks van ontwikkelingsstadiën, die door het menschelijk geslacht of door de menschelijke historie doorloopen wordt, door de ééne idee van den Christus Gods beheerscht wordt. Dat die reeks van hem uitgaat, en op hem uitloopt.

Met deze algemeene belijdenis zijn we er intusschen niet. Deze waarheid toch, dat Christus het middelpunt der wereldhistorie is, *kan* niet alleen beleden worden, maar *is* vaak beleden in een zin, die ons geen stap verder brengt. Men verstond het dan zoo, dat Christus zich in de Christelijke kerk belichaamt, dat het resultaat van alle vroegere historie het optreden der kerk is, en dat na het optreden der kerk de historie van Europa deze negentien eeuwen geheel door de geschiedenis der kerk beheerscht is. Men verliest dan om het kleine deel van ons geslacht dat in Europa woonde, en dat eeuwen lang niet veel over de honderd millioen liep, het veel grooter deel der menschheid dat in Azië en Afrika leefde en worstelde, uit het oog, en beschouwt zelfs in Europa heel het maatschappelijk leven der vaderen als weinig meer dan als een appendix, een aanhangsel van het kerkelijk leven; en zoo komt natuurlijk het zelfstandig bestaansdoel van het leven der Gemeene gratie in het minst niet tot zijn recht. Zoo heeft de Heilige Schrift het ons dan ook in het minst niet geleerd. Ook de Heilige Schrift wijst ons telkens op de dooreenvlechting van het leven der particuliere en der algemeene genade, maar dan openbaart ze ons tevens, hoe het vereenigingspunt van beide niet in Christus' geboorte te Bethlehem, maar in zijn eeuwig bestaan als het *Eeuwige Woord* ligt. Het is zoo, in de Evangeliën van Mattheüs, Markus en Lukas komen hierop slechts zinspelingen voor, zoo b. v. als in Matth. 13 staat, dat hetgeen Jezus in zijn gelijkenissen openbaarde verborgenheden waren, *verborgen van vóór de grondlegging der wereld*. Maar in Johannes' Evangelie staat terstond in den aanvang deze waarheid scherp belijnd op den voorgrond. Johannes begint niet met den Middelaar der Verlossing, maar met den Middelaar der Schepping. Hij gaat uit het standpunt der „Gemeene gratie" en komt eerst van daaruit op de „Particuliere genade." Daarna wordt in de apostolische brieven telkens dit verband weer opgenomen, en ons in den Verlosser van zondaren de Middelaar der Schepping getoond, door wien alle dingen geschapen zijn, en in wien alle dingen ook nu nog

bestaan, ja, in wien de Wijsheid Gods lichamelijk woont. En dit alles komt in het Nieuwe Testament volstrekt niet als een fonkelnieuwe openbaring voor, maar slaat duidelijk terug op hetgeen reeds in Spreuken 8 en elders, ook in de dagen des Ouden Verbonds geopenbaard was over de persoonlijke Wijsheid, die van eeuwigheid af gezalfd was geweest.

De ongereformeerde, halfslachtige orthodoxie van het laatst der 18de en het begin der 19de eeuw heeft dit stuk der Openbaring wel niet geloochend, maar er geen weg mede geweten, en het daardoor misvormd. Ze drong niet van Bethlehem naar de Schepping terug, maar concentreerde deze Goddelijke machtsverhoudingen van het Eeuwige Woord op het „heilig Kind Jezus" in zijn menschelijke verschijning, en had er lust in bij de kribbe van Bethlehem zich uit te putten, in hoogdravende zinsverbindingen, die wat des Scheppers is toepasten op het creatuurlijke in den Heiland. Dat „Kindeke in de kribbe" had de wereld geschapen, door dat „Kindeke in de kribbe" werd de wereld in stand gehouden, en straks stierf voor haar besef God, terwijl Hij de wereld droeg, als Jezus, aan het kruis. Dit verliep natuurlijk in magische vertooning, waarbij niemand zich iets denken, laat staan gevoelen kon, tot men ten slotte gevaar liep, staande bij de kribbe, in creatuuraanbidding, dien gruwel voor elk Gereformeerd hart, te vervallen.

Men zal wel willen gelooven dat ook ons niet onbekend zijn de overbrengingen van wat van den Tweeden Persoon geldt op den Middelaar na zijn vleeschwording, en dat we zeer wel weten, hoe er ook in de Heilige Schrift tal van uitdrukkingen voorkomen, waarin op den Christus d. i. op *den Gezalfde*, en dus op den Verlossingsmiddelaar, heiligheden worden overgebracht, en hoe er heiligheden van hem worden uitgesproken, die essentieel alleen van het Eeuwige Woord gelden; maar dit is heel iets anders, en houdt alleen de waarheid staande, dat het *Ik* van den Middelaar steeds hetzelfde *Ik* is en blijft van het Eeuwige Woord, iets wat onze vaderen tot zijn recht lieten komen door de uitdrukkelijke belijdenis, dat het Eeuwige Woord, dat de Tweede Persoon, bij zijn vleeschwording, niet een menschelijken persoon met een eigen menschelijk ik, maar *onze menschelijke natuur* heeft aangenomen. Niets in ons denkt er dan ook aan, om op de volkomen identiteit van het Ik in Maria's Zoon en het Ik van het Eeuwige Woord, ook maar iets af te dingen. Maar hetgeen waarin deze halve orthodoxie verliep, was heel iets anders. Zij keerde de orde om. Zij ging niet uit van het Eeuwige Woord, om diens openbaring ook in het Kindeke van Bethlehem te zien, maar ze ging uit van de kribbe als zoodanig, van den mensch Jezus Christus, en sprak nu van dien mensch Jezus Christus uit, wat nooit aan het creatuurlijke, ook niet aan den mensch Jezus toekomt, maar alleen

aan God, boven alles te prijzen in der eeuwigheid. En hierdoor nu zijn geheel valsche voorstellingen in de gemeente gebracht, magische verbindingen van het Goddelijke met het menschelijke, die bij onnadenkende gevoelsmenschen stand konden houden, maar die bij wie nadacht en helderheid zocht, weerzin wekten, en die er vanzelf toe hebben geleid, om van Ethische zijde protest uit te lokken, en om ten slotte over te leiden naar den Jezus van Schleiermacher en zijn school, een Jezus die feitelijk *niets dan mensch* is, en alzoo een mensch in wien zich niet God zelf, maar alleen *het Goddelijke*, en na nog verder verloop alleen het besef, het gevoel, het *bewustzijn* van het Goddelijke belichaamt. Zoo verloren we den Godmensch, om niets dan den volmaakt godsdienstigen mensch in Jezus over te houden, tot den slotte, onder Moderne invloeden, ook op dat volmaakt religieuse in Jezus werd afgedongen. Jezus wel zeer vroom voor zijn tijd, maar de vrije vrome van onzen tijd nog weer vromer dan Jezus.

Uit dien hoofde moet niet enkel tegen deze Moderne voorstelling, en niet uitsluitend tegen deze Ethische verwatering, maar ook tegen die oorspronkelijke dwaling der halve orthodoxie, die moeder was van al wat volgde, een welbewust protest uitgaan. Het moet weer helder tot ons Gereformeerd besef doordringen, dat het werk der Schepping en het werk der Verlossing, en in zoover ook het werk der Gemeene gratie en der Particuliere genade, daarom alleen in Christus hun hooge eenheid vinden, omdat de eeuwige Zoon Gods achter beider uitgangspunt ligt, en dat de Vader met den Zoon en den Heiligen Geest, als God Drieëenig, dit uitgangspunt en dus ook het punt, waarbij beide werkingen uiteengaan, zelf gesteld heeft. Niet „de mensch Jezus Christus" heeft de wereld geschapen, maar Hij die de wereld schiep en nog in stand houdt, is *in* „den mensch Jezus Christus" tot zijn klaarste en hoogste mystieke openbaring voor het zondige menschenhart gekomen. Hij komt niet van buiten in het Godsplan in, als een vreemd element, dat eerst door onzen val te hulp wordt geroepen, maar de Zone Gods stelt zelf met den Vader en den Heiligen Geest het wereldplan vast. Hij wordt niet door het Besluit, en ter uitvoering van dat Besluit, te hulp geroepen, maar dat Besluit is *Zijns*, in dat wat men den „eeuwigen Vrederaad" genoemd heeft, neemt Hij zichzelven in dat Besluit op en verbindt zich tot de uitvoering ervan. Maar even wezenlijk als Hij zichzelf in het Verlossingsbesluit tot het Middelaarschap van zondaren verbindt, even waarlijk is Hij in dit Besluit de Middelaar der Schepping. Niet eerst Verlossingsmiddelaar, en nu om Verlossingsmiddelaar te kunnen zijn, ook als Scheppingsmiddelaar toegelaten, maar in orde eerst de oorspronkelijke Scheppingsmiddelaar, en nu daarna en tevens Verlossingsmiddelaar om de doorzetting en volvoering van het Scheppingsbesluit,

met al wat in dit Besluit lag, mogelijk te maken. Hij ontstaat niet eerst uit en door het Besluit, maar gaat er, naar orde van tijd en denken, aan vooraf. Hij is in de vaststelling ervan. En Hij stelt èn omtrent alle ding, èn omtrent zichzelven in dat Besluit, alle ding alzoo vast, als eisch is, om het ontstaan en den loop en den afloop aller dingen aan aller dingen eeuwig einddoel is d. i. aan zijn eigen zelfverheerlijking, met den Vader en den Heiligen Geest, te doen beantwoorden.

En hierom nu, omdat het Eeuwige Woord *vóór* het Besluit is, *in* het Besluit is, en in dat Besluit de eenheid van Schepping en Verlossing in *zijn eigen Persoon* maintineert, hierom is het dat het Verlossingswerk der Particuliere genade niet afgezonderd en apart naast het leven der wereld *kan* staan, maar dat beide als van één Besluit en van eenzelfde *Ik* in den Zone Gods uitgaande, in den grond één zijn en blijven. Wel *onderscheiden*, gelijk de Zoon van den Vader onderscheiden is, maar nooit gescheiden, evenmin als ge ook Vader en Zoon in Gods Drieëenig Wezen ooit scheiden moogt. Het is éénzelfde *Ik*, van hetwelk geschreven staat dat door hem alle dingen geschapen zijn en in stand blijven, en elders dat door hem alle ziel moet zalig worden, zoovelen als er ten leven geroepen zijn. En zoo nu ook is het éénzelfde mensch, die in het maatschappelijk leven Gods „Gemeene gratie" en op het heilig terrein Gods „Particuliere genade" geniet. Het is eenzelfde *ik* dat burger van het vaderland, en dat lid van Jezus' kerk is. Het is één en dezelfde wereld, waarin God zijn Gemeene gratie doet schitteren, en waarin Hij zijn Goddelijke ontferming ter zaligheid verheerlijkt. Zoo moet dan de Gemeene gratie op de Particuliere genade en de Particuliere genade op de Gemeene gratie inwerken. Alle scheiding moet met alle kracht tegengestaan. Tijdelijk en eeuwig leven, ons leven in de wereld en in de kerk, godsdienst en burgerleven, Kerk en Staat en zooveel meer, mogen niet *gescheiden* worden. Veeleer moet, juist omdat het tot die scheiding niet kome, steeds scherp tusschen beide *onderscheiden* worden, en het is aan de juistheid dezer *onderscheiding* dat het richtig verloop des levens hangt. Terstond gevoelt men dit o. m. bij het geschil over Art. 36. Ge moogt Kerk en Staat niet *scheiden* gelijk de liberalen het eischen; ge moogt ze niet in eenheid oplossen, gelijk de dweper. Beide moeten dooreengevlochten bestaan. En juist daarom moet in beider eigen natuur en roeping de aanwijzing gezocht van het juiste *onderscheid* dat èn elke sfeer afzonderlijk èn beider onderlinge verhouding bepaalt.

LXXXV.

De aanraking van sfeer en sfeer.

En hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door hem. COLOSS. 1 : 17.

Bleek ons uit de voorafgaande uiteenzetting, dat in het menschelijk leven op aarde, na den val, tusschen twee scherp onderscheiden sferen, een onloochenbaar grondverschil bestaat, dan komen we nu voor de vraag te staan, of deze twee sferen van menschelijk leven geheel los van elkander zijn, of wel door elkaâr heentrekken. De ééne dier beide sferen van menschelijk leven omvat dan al wat werkt uit de *Gemeene gratie*, en de andere al hetgeen behoort tot de *Particuliere genade*; en het leven in beide sferen heeft, gelijk we zagen, zoowel een onderscheiden oorsprong als een eigen bestemming en doel. Dat doel wordt bij de Particuliere genade gesteld in de zaliging der uitverkorenen, en nader in het Koninkrijk Gods of het Koninkrijk der hemelen. Bij de Gemeene gratie daarentegen ligt die bestemming, ten deele ook wel in het doen geboren worden der uitverkorenen, en in het openen van een terrein, waarop de kerk kan optreden, maar in den meest eigenlijken zin toch, in de realiseering van wat God Almachtig, bij de schepping, in deze wereld had ingelegd. Beide doeleinden vinden wel hun vereenigingspunt daarin, dat God, zoowel in de Gemeene gratie als in de Particuliere genade, zijn Zelfverheerlijking bedoelt, maar zulks toch voor beide op zeer uiteenloopende wijzen; bij de *Gemeene gratie* zoekt God zijn Zelfverheerlijking als oorspronkelijk Kunstenaar en Bouwmeester van het heelal; en daarentegen door zijn Particuliere genade in de verwerkelijking van het Koninkrijk der hemelen.

Hierbij nu is tweeërlei denkbaar. Het laat zich of denken dat het God behaagd had, deze twee sferen zóó te doen werken, dat ze elkander zelfs niet aanraakten, en niets met elkander uitstaande hadden, of wel, dat beide sferen van menschelijk leven door elkander heenloopen. Het eerste geval zou zijn ingetreden, indien het God beliefd had, ieder uitverkorene in het oogenblik van zijn wedergeboorte tevens te doen wegsterven van deze beide. Het tweede geval had werkelijk plaats, doordien tal van uitverkorenen, ook na hun wedergeboorte, nog op aarde blijven leven. Toch is het een vruchtbare gedachte, om zich een oogenblik in het eerst gestelde geval in te denken. Geheel hersenschimmig is dat eerste geval volstrekt niet. Het komt voor. En al valt het ons moeilijk vast te stellen, of iemand nu juist op het eigen oogenblik van zijn wedergeboorte wegsterft, toch belijden de Gereformeerde kerken in de Dordsche Canones, dat er kleine

kinderkens zijn, die *zóó* vroeg wegsterven, dat ze eigenlijk aan het leven op aarde nog geen deel hebben gehad, en van wie wij toch, zoo ze in het Verbond geboren zijn, mogen aannemen, dat ze niet onwedergeboren stierven. Zulk een kindeke nu, zeg van één jaar oud, las nooit in den Bijbel, hoorde nimmer van Jezus, wist van geen weg ter zaligheid, kende nog in niets liefde voor het Koninkrijk der hemelen, en had evenmin eenig bewust aandeel aan de Gemeene gratie of het leven der wereld. Wel ontving het reeds voedsel en werd verzorgd, maar dat alles ging buiten alle bewustzijn of kennisse om. Het gold dus metterdaad een geval, waarin de geestelijke wedergeboorte, en de ingang in het Koninkrijk der hemelen, onvermengd bleef met de sfeer van het wereldsch leven. Bij een kindeke dat *terstond na*, of zelfs *in*, ja, soms *vóór* de geboorte sterft, gaat dit in nog veel volstrekter zin door. Belijden we nu met onze kerken, dat ouders die in het Verbond staan, in zulk een geval, niet aan de zaligheid hunner kinderkens behoeven te twijfelen, dan volgt daaruit tevens dat deze gevallen lang niet zeldzaam zijn. Het getal kinderkens dat het vijfde levensjaar niet haalt, is vergelijkenderwijs, gelijk we later zullen opgeven, zelfs *zeer* groot. De vraag of God ook buiten het Verbond kinderkens die zoo vroeg wegsterven, zaligt, blijve hier buiten bespreking. De Heilige Schrift geeft omtrent dit punt geen rechtstreeksche aanwijzing, en waar deze ontbreekt, voegt het ons (ook al ontkennen we in het afgetrokkene de mogelijkheid van zulk een zaliging niet, ja, al zou ze ons menschelijk gevoel toespreken en ons, wat men wel eens zegt, een pak van het hart zijn), ons van elke stellige uitspraak te onthouden. Maar ook al doen we dit, en al bepalen we ons uit dien hoofde tot de vroeg stervende kinderkens van Christenouders, toch blijkt ook dan het getal zeer groot te zijn, zóó groot, dat als men van den aanvang der wereld eenerzijds bijeenvoegde de wedergeborenen die tot bewuste bekeering kwamen en dus bleven leven, en anderzijds de wedergeborenen die wegstierven zonder tot bewuste bekeering gekomen te zijn, de cijfers (we toonen dit later aan) allicht niet zoo ver uiteen zouden loopen. Alzoo moet eens voorgoed gebroken worden met de voorstelling, alsof die gezaligde „kinderkijns" slechts een verdwijnend klein aantal vertegenwoordigden, dat nauwelijk meetelt, en alsof we uit dien hoofde volstaan konden met in onze geloofsleer alleen te rekenen met hen die op ouder leeftijd, d. i. na bekeerd te zijn, stierven.

Hier komt nog iets anders bij. Niet alleen de wieg, ook het *sterfbed* heeft zijn geestelijke mysteriën. Calvijn schreef eens aan een vriend en broeder, die te hoog jubelde over het vermoorden van den hertog van Guise, wijl die moord de Calvinisten van een gevaarlijken tegenstander bevrijdde: Broeder, smaal op den doode niet. Kunt gij zeggen, of niet nog

op hetzelfde oogenblik dat de dolk in zijn hart drong, ook de wederbarende genade Gods datzelfde hart binnentoog? Neem nu aan, dat Calvijn hier het uiterst denkbare aannam, en opzettelijk zijn woord spande om onedele geestdrift te blusschen, er blijkt dan toch uit, dat Calvijn aan de mogelijkheid geloofde, dat God nog in het stervensuur iemand begenadigde, ook al ontbrak voor den aanschouwer de mogelijkheid om de teekenen en gevolgen van die begenadiging waar te nemen. En in dit opzicht nu voegt het ons Gods Almacht, met Calvijn, ook op geestelijk gebied van alle band der beklemming of beperking vrij te houden. Juist hierin staan wij, Gereformeerden, tegen alle andere kerken over, dat wij, hoezeer de *middellijke* daad Gods als ons gestelden regel aannemende, nochtans steeds erkennen, dat God de Heere in zichzelf aan geen enkel middel, aan geen enkelen leeftijd, en aan geen enkele omstandigheid gebonden is, en dat Hij machtig blijft om door zijnen Heiligen Geest een zondaar die dood was, op *elk* oogenblik dat het Hem belieft, ten eeuwigen leven te verwekken. Voor *ons* daarom de regel der ons aan de *middelen* bindende ordinantie, maar voor *God* in zijn majesteit geen andere regel dan zijn eigen vrijmachtig welbehagen, en geen ander perk dan dat van zijn Almachtigheid, d. i. *geen* perk.

Evengoed dus als we *in de wieg* rekenen met de zaliging der jong wegstervende kinderkens, evenzoo moet ook *op het sterfbed* met de mogelijkheid worden gerekend, dat het God behieven kan tot zelfs nog in den doodsnik een zondaar ten eeuwigen leven te bezielen. Verder mogen we hier niet gaan. Zekerheid dienaangaande hebben we niet. Bij met een die op jaren van onderscheid wegsterft, zonder zijn Heiland beleden te hebben, mogen wij uitspreken, dat God hem nog wel gezaligd zal hebben. Maar als de vraag gesteld wordt, of Gods Almacht te kort zou schieten om het te doen, dan moet even beslist beleden worden, dat Gods Almachtigheid nimmer te kort schiet, want dat er nooit in de Schrift eenige conditie aan den mensch gesteld wordt, om zich de voorafgaande daad voor de wedergeboorte *waardig* of *geschikt* te maken. De mogelijkheid die we in den aanvang stelden, van een terstond naar de eeuwigheid afroepen, zoodra de wedergeboorte was ingetreden, moet alzoo als *stellig* voorkomend bij de wieg, en als *mogelijk* op het sterfbed gelden.

Dit nu zoo zijnde, kunnen we het derhalve ook indenken, dat het Gode behiefd had, hetgeen nu exceptie is, tot algemeenen regel te stellen. Ware dit geschied, zoo zou ieder mensch die door den Heiligen Geest werd wedergeboren, op hetzelfde oogenblik uit dit leven zijn weggenomen geworden. Hij zou geen deel meer in dit leven hebben gehad. Dientengevolge zou er op aarde ook geen kring van geloovigen zijn opgetreden. Er zou

geen belijdenis van den Christus zijn geweest. Een kerk zou op aarde ondenkbaar zijn geweest. Er zou niets geweest zijn, dan het *leven der wereld*, zonder dat eenige Christelijke invloed op die wereld had ingewerkt. Van eenige dooreenvlechting of dooreenmenging van het Koninkrijk Gods met dit wereldsche leven zou geen sprake zijn geweest. Het Koninkrijk der hemelen zou *in de hemelen* zijn gebleven, en om er in te gaan, zou de tijdelijke dood ons de eeuwige poorte moeten ontsloten hebben. Beide sferen zouden ook dan hebben bestaan. Er zou breed en ruim over heel de wereld de sfeer der Gemeene gratie, maar ook niets dan dat gewerkt hebben. En de Particuliere genade zou alleen in zooverre dit leven zijdelings geraakt hebben, als ze de uitverkorenen op verborgen wijze wederbaarde, om terstond daarna deze uitverkorenen uit dit leven af te scheiden.

Zoo echter is de toestand *niet*. Wel kan niemand met volkomen zekerheid zeggen, welke van de twee soorten onder de gezaligden de preciese meerderheid vormt, want vooral hen die op hun sterfbed nog begenadigd worden, kan niemand onder cijfers brengen; maar in elk geval staat het vast, dat er zeer velen zijn, die, na wedergeboren te zijn nog in dit leven zeker aantal jaren, korter of langer, in onze menschelijke maatschappij meegaan. Deze nu vormen een kring *Belijders*. Uit dien kring van belijders komt *de Kerk* op. En zoo is het, dat we in heel dezen kring de sfeer der Particuliere genade in aanraking zien treden. In aanraking zien treden 1°. wat de personen zelven betreft, met name in hun lichaam; 2°. wat het huisgezin aangaat en de familiebanden; 3°. wat het maatschappelijk leven betreft, en 4°. in zake het leven der natie, van den Staat en in de volkerengemeenschap. Op dit vierderlei terrein komen ze niet alleen uitwendig, maar ook inwendig met elkander in contact. Soms zoo sterk dat het is, of ze zich met elkander vermengen, en *één* worden. Dit nu noopt ons de onderlinge verhouding tusschen die beide, zoo dikwijls ze met elkander in contact komen, aan nader onderzoek te onderwerpen. Een daarom zoo hoogst interessant onderzoek, omdat juist de moeilijkste problemen van het persoonlijk, het huiselijk, het maatschappelijk en het staatkundig leven door deze verhouding tusschen de Gemeene gratie en de Particliere genade worden beheerscht. We behoeven slechts de verhouding tusschen Kerk en Staat te noemen, om aanstonds te doen inzien, hoe uit een recht en juist inzicht in deze verhouding tusschen Gemeene gratie en Particuliere genade de oplossing van de zwaarste historische problemen moet worden afgeleid.

Want wel heeft men, door alle eeuwen heen, gepoogd, ook waar beide sferen op elkander aandringen, er een stootkussen tusschen te plaatsen, om de eigenlijke aanraking te verhinderen, maar steeds was dit slechts een zeer klein deel der belijders, dat dien weg op wilde, en evenzeer

bleek steeds, dat ook zij die dien zijweg insloegen, toch hun doel nimmer bereikten. Van de Doopers spreken we nu niet. Hun stelsel toch, hoewel hetzelfde bedoelende, miste alle consequentie. Ze heetten „de wereld te mijden", maar maakten in eigen kring goede sier. Zij verkeerden namelijk in de dwaling, alsof de wereld alleen *buiten* hun huis, en niet evenzeer *in* hun eigen woning was, ja alsof ze die niet in hun eigen persoon niet zich omdroegen. Maar wel kwam dit streven tot concequentie bij de strenge kloosterorden. Lang niet in alle kloosters, want in meerdere is de levensregel tamelijk licht. Maar toch waren er steeds, en zijn er nog, tal van kloosters, waarin het leven zóó streng wordt opgevat, dat de afsluiting van de wereld bijna gelukt schijnt. Zij die daarin vertoeven, sluiten zich af van de buitenwereld door een muur, na dien buitenmuur komt nog een celmuur, en in die cel slapen ze op wat bijna geen bed mag heeten, vertoeven ze in een uiterst nooddruftige kleeding, nemen ze niet dan het soberste voedsel, pogen ze hun voornaamsten tijd in geestelijke oefeningen door te brengen, pogen ze hun gedachten van al wat wereldsch is af te trekken, mijden ze soms zelfs allen onderlingen omgang, leggen ze hun mond het zwijgen op, en kastijden ze nog het vleesch, om het tot onderwerping te brengen. Zoo trekken ze zich zoover mogelijk in de zegeningen der Particuliere genade terug, en bannen ze alles uit, wat als zegening der Gemeene gratie ons menschen toekomt. Alleen de *Fakirs* in Indië gaan nog verder, door zelfs onder geen dak te schuilen, maar zich in koude en ontijden in de open lucht, liefst op één plek, waar ze nooit vandaan komen, als vast te nagelen, en de takken door hun haar te laten groeien. En dit alles met geen ander bedoelen, dan om de sfeer der Gemeene gratie verre te houden, en zich uitsluitend in de sfeer der Particuliere genade terug te trekken.

En toch is zelfs aan deze strengste orde nooit de toeleg, dien ze hadden, volkomen gelukt; ja, die toeleg kon niet gelukken. Het lichaam der zonde ging ook in hen mede, en in dat lichaam het menschelijk hart, waaruit de uitgangen des levens zijn, en waarvan Jezus verklaard heeft, dat uit dat hart des menschen de zonden opwellen. Op het standpunt dat zondige *opwelling* geen zonde is, hindert dit nu niet; maar wie erkent dat de zonde volstrekt niet alleen in de daad en in het woord, maar zeer zeker ook in de verbeelding en in de gedachte, ja achter de gedachte, in de opwellingen van het hart ligt, gevoelt dat al zulke afsluiting, hoever ook gedreven, nooit tot een *hermetische* afsluiting kan leiden. En dit te minder overmits de zondige opwellingen volstrekt niet alleen tot zinlijke gedachten leiden, maar evenzoo goed tot geestelijke zonde van zelfverheffing, zelfinbeelding, hoovaardij en persoonlijken trots. Nu ligt juist voor wie zulk een leven leidt geen gevaar meer voor de hand, dan dat hij op deze geestelijke levenswijze, en op deze door hem gebrachte offers, en op zijn

verzaken van de wereld, zich verheft. En deze zelfverheffing is zoo weinig door den kloostermuur gebannen, dat ze veeleer door het kloosterleven gekweekt en bevorderd wordt; temeer daar een verkeerde opvatting van vroomheid er velen, die volop in de wereld leven, toe brengt, om in deze soort zelfbeheersching en zelfkastijding een hoogere heiligheid te vereeren. Voeg hier nu bij, dat het *niet* vervullen van zijn taak in de wereld, het zich onttrekken aan de roeping en toewijding, het afsluiten van alle ontwikkeling der zich opofferende liefde, kortom het *nalaten* van het goed, evengoed als het *doen* van het kwaad, zonde is, en het wordt u volkomen duidelijk, hoe deze heroieke poging om, staande in de Particuliere genade, elk contact met de Gemeene gratie te mijden, feil *moet* gaan. Dit contact bestaat, bestaat voor ieder die mensch is, en kan eerst eindigen als de dood ons van dit lichaam der zonde verlost.

De oorzaak hiervan ligt daarin, dat de wedergeboorte de zonde wel uit den diepsten wortel van ons *ik* bant, maar niet de inwonende zonde uit ons hart. We ondergaan bij onze wedergeboorte wel een vernieuwing in beginsel, maar we worden niet op eenmaal naar ziel en lichaam heilig gemaakt. Naar ziel en lichaam heilig schiep God wel den eersten mensch, maar ditzelfde kon niet plaats grijpen, waar *herschepping*, en niet *schepping* eisch was. De schepping is uit niets en dus niet gebonden aan het bestaande en gewordene, de herschepping is dit wel. Hier valt dus te rekenen met de zonde en met de gevolgen der zonde die ons aankleven. En bovendien, de herschepping doelt niet op een *veranderlijke* heiligheid gelijk Adam die bezat, maar op een heiligheid die zondevast is, d. w. z. die niet meer in onheiligheid kan terugzinken. En dit nu kan niet *op eenmaal* doorgezet anders dan in *het centrum* van ons wezen, van ons diepst verscholen ik; niet alzoo in ons lichaam, omdat het juist dit lichaam met zijn zintuigen is, waardoor we met de wereld buiten ons in contact staan. Het feit dat de sfeer der Particuliere genade met de sfeer der Gemeene gratie in aanraking komt, en als dooreengevlochten is, mag dus geenszins als een toevallige omstandigheid worden beschouwd, maar vloeit voort uit den aard der wedergeboorte van den zondaar, en dit juist maakt dat alle poging, om aan de wereld te ontkomen, niet alleen toch doelloos, maar bovendien tegen de ordinantie van het leven ingaande is. „Niet dat Gij ze wegneemt *uit* de wereld, maar dat Gij ze bewaart *in* de wereld" blijft de hoogepriesterlijke bede.

Is er alzoo aanraking, dan dient nu gezien, van wat aard, van wat natuur, van wat soort deze aanraking is. Pijlen die ge samensnoert, raken elkaar enkel uitwendig aan, en dit is altoos het geval bij dingen, die elk een geheel verschillenden oorsprong hebben, en door een van elders aange-

brachten band saam worden gebonden. Dit is evenzoo bij alle dooreenmenging, dooreenstrengeling en dooreenvlechting. Bij elk dezer drie manieren van aanraking toch zijn het stoffen of dingen, die uitwendig bijeengebracht worden en daardoor pas tot elkaar komen. Zoo kon het dus ook zijn, dat de sfeer der Gemeene gratie en de sfeer der Particuliere genade elk van twee geheel verschillende kanten elkander naderden, en zoo eindelijk elkander raakten, zonder dat daarachter eenige voorafgegane gemeenschap bestond. Anders is het daarentegen indien twee takken *van eenzelfden boom* dooreengestrengeld worden. Dan toch hebben die beide takken een gemeenschappelijken oorsprong. Ze hebben beide één wortel. Eer ze uitschoten, hadden ze beide een leven in denzelfden stam. En raadpleegt men nu de Heilige Schrift, dan wordt ons daarin duidelijk geopenbaard, dat alleen deze laatste vergelijking hier van toepassing is. Of schrijft de heilige apostel niet aan de kerk van Colosse, dat de ééne zelfde Christus tweeërlei tegelijk is: én de wortel van het Scheppingsleven én de wortel van het leven der Herschepping? Eerst toch staat er, dat Christus is „de eerstgeborene aller creaturen, want dat door hem alle dingen geschapen zijn, beide die in de hemelen en die op de aarde zijn, zoodat hij vóór alle dingen is, en alle dingen te zaam bestaan door hem." Klaarder en duidelijker nu kon wel niet worden uitgesproken, dat Christus de wortel is der Schepping, en dus ook der Gemeene gratie, want de Gemeene gratie maakt dat niet alles in het niet verzonk; en er staat immers bij, dat alle dingen *ook door hem bestaan*. Maar nu volgt hierop onmiddellijk in de tweede plaats, dat diezelfde Christus tevens is „het *Hoofd des Lichaams* en de eerstgeborene uit de dooden", alzoo tevens de wortel van het Herscheppingsleven of van de Particuliere genade. Zelfs wordt beide met termen die aan elkaar herinneren uitgedrukt: Wortel der Gemeene gratie, want hij is *de eerstgeborene aller creaturen*, en tegelijk Wortel der Particuliere genade, want hij is *de eerstgeborene uit de dooden*. Er is dus geen twijfel aan, of Gemeene gratie en Particuliere genade staan reeds krachtens haar oorsprong in zeer innig verband, en dit verband ligt in den *Christus*.

LXXXVI.

De Gemeene gratie en de Zone Gods.

In Hetzelve was het leven, en het leven was het licht der menschen. Joh. 1 : 4.

De gemeenschappelijke wortel, waaruit zoowel de „Gemeene gratie" als de „Particuliere genade" opschiet, is alzoo duidelijk in de Schrift geopenbaard; die wortel is de Tweede Persoon in het Drieëenig Goddelijk Wezen. Men kan dus ook kortweg zeggen, dat beide haar eenheid vinden *in den Christus*. Toch gevoelt men, dat dit laatste, zonder nadere bijvoeging, tot misverstand kon leiden. De Christus beteekent: de Gezalfde, en stelt ons alzoo den Middelaar voor, als vereenigd met de menschelijke natuur, en in die natuur verordineerd tot het volbrengen van een dienst of taak. Dit nu kan op zichzelf nooit van God als God, en dus ook niet van den Tweeden Persoon der Drieëenheid gezegd worden. God als God is in de zalving altoos *actief*, nooit *passief*. God *dient* niet, maar *heerscht*. Dienen kan alleen het *schepsel*. Vandaar dan ook dat, waar Paulus ons Jezus (in Phil. 2 : 7, 8) als den dienenden knecht Gods afteekent, de Vleeschwording op den voorgrond staat en vooropgaat. Hij heeft ja de gestaltenis van een *dienstknecht* aangenomen, maar na eerst zichzelven *vernietigd te hebben*. En zoo ook: Hij is *gehoorzaam* geworden (d. i. hij heeft gediend), maar eerst, toen hij gevonden werd *in gedaante als een mensch*. Christus of Gezalfde is alzoo een naam dien de Middelaar alleen draagt in verband met zijn Vleeschwording, en inzooverre hij de creatuurlijke gestalte heeft aangenomen; en nooit slaat die naam als zoodanig op zijn Godzijn, of op zijn Godheid. God zalft het schepsel dat Hij tot dienst verordineert, en zoo ook de Heilige Geest zalft ons tot dienst in het Koninkrijk, maar nooit *wordt* de Vader gezalfd, of de Zoon gezalfd, of de Heilige Geest gezalfd. Dit belet intusschen in het minst niet, dat, krachtens de gansch aanbiddelijke vereeniging van de Goddelijke met de menschelijke natuur in den Middelaar, de naam van: *den Christus* ook dan gebezigd wordt, als werkingen bedoeld worden, die niet tot de sfeer van de menschelijke natuur behooren, maar rechtstreeks Goddelijk zijn. Dit kan aldus, omdat het *Ik* beide malen, zoo in den Tweeden Persoon der Drieëenheid als in „den lijdenden knecht Gods" één en hetzelfde *Ik* is. En zoo kon dan ook de apostel spreken van *„éénen Heere Jezus Christus*, door wien alle dingen zijn en wij door hem" (1 Cor. 8 : 6), ook al staat het natuurlijk vast, dat de wereld *niet* door den *mensch* Christus Jezus geschapen is, maar door het Eeuwige Woord.

Valt hieruit nu af te leiden dat de Gemeene gratie en de Particuliere genade haar vereenigingspunt pas vinden in de kribbe van Bethlehem? Of anders gezegd, moet men het zoo voorstellen, dat de Gemeene gratie en de Particuliere genade eigenlijk op zichzelf staan, en eerst door de Vleeschwording in min of meer toevallige aanraking met elkander zijn gekomen? En dan luidt het antwoord: Stellig niet. Dit schijnt voor ons wel *zoo*, maar het is hier niet de vraag, hoe het ons toeschijnt. Wat beslist, is alleen *hoe het voor God staat*. Alleen zooals de dingen vóór God staan, *zoo* bestaan *ze wezenlijk*. En nu heet het reeds bij den profeet vanouds, als de Messias sprekende wordt ingevoerd: „Ik ben van eeuwigheid af gezalfd." Ja, in Spreuken 8 heet het zelfs reeds van de persoonlijke *Wysheid*, dat ook deze van eeuwigheid af tot dienst verordineerd en gezalfd is. God kent alle ding *uit zijn Besluit*, en in dat Besluit is de Zoon beide én de Scheppingsmiddelaar én de Verlossingsmiddelaar van „vóór de grondlegging der wereld." Duidelijk is het dan ook, dat naar luid der Schrift, het Verlossingsmiddelaarschap volstrekt niet pas bij Bethlehem begint, maar terstond na den val in werking treedt. Al wat we lezen omtrent den Engel des Verbonds of den Engel des Aangezichts, wat Petrus ons (1 Petr. 1 : 12) betuigt, dat de geest van Christus reeds de profeten bezielde, en zooveel meer, toont dit. Heeft Jezus zelf niet gezegd, dat Abraham *zeer* verlangd had zijn dag te zien, en dien heeft gezien, en dat hij hierin zielsvreugde genoot? Toch mag dit nooit zoo verstaan, alsof de Messias eerst na den val Verlossingsmiddelaar *geworden* was. Wel trad eerst van dat oogenblik af dit Verlossingsmiddelaarschap in *werking*, maar het bestond vooruit. Een veldheer treedt als zoodanig eerst op als er oorlog uitbreekt, maar dit neemt niet weg, dat hij reeds lang vooraf door zijn vorst als veldheer is aangesteld, en den generaalsstaf voert. En zoo nu ook kon de Middelaar het Verlossingswerk niet beginnen, zoolang er nog geen zondaar was, en er dus niets uit de armen van dood en zonde te verlossen viel; maar met dat al was hij reeds lang te voren als Verlossingsmiddelaar, dat is als *de Gezalfde Gods* aangesteld en kwam hem die titel toe.

Hoever gaat dit nu terug? Heeft die aanstelling van den Zone Gods tot Verlossingsmiddelaar plaats gegrepen *na* de Schepping, met het oog op het gevaar waarin de Schepping verkeerde, om door zonde te mislukken? Ook dit niet. Het is zooals de Catechismus het betuigt. De naam Christus, d. i. Gezalfde, zegt ons, dat hij *van eeuwigheid* van God den Vader verordineerd en gezalfd is tot onzen Profeet, Hoogepriester en Koning". *Van eeuwigheid*, d. w. z. van vóór de Schepping en niet pas *daarna*. Ook dus niet *na* het Besluit, als een later daarin aangebrachte wijziging of daaraan

gehecht toevoegsel, maar *in* het Besluit zelf. Is nu dit Besluit de uitbeelding en het afdruksel van Gods vrijmachtig welbehagen, gelijk Hij van eeuwigheid af alle dingen en aller dingen loop bij Zichzelven heeft voorgenomen en vastgesteld, dan volgt hieruit: 1°. dat de Zone Gods nooit anders dan *als tevens de Christus zijnde* voorkomt, noch kan voorkomen, en 2°. dat het Verlossingsmiddelaarschap en het Scheppingsmiddelaarschap in dit Besluit van eeuwigheid af *saamvallen*. Voor onze gedachten onderscheiden wij dit dan wel, en wij kunnen het niet anders indenken, dan door te onderscheiden de Schepping door het Eeuwige Woord, en de Verlossing door den Gezalfde Gods, maar die onderscheiding, die bij ons menschelijk indenken van de zaak vereischt wordt, mag nooit opgevat noch verstaan als een *scheiding* die in het Besluit zelf zou bestaan.

Natuurlijk raakt dit tevens het diepe vraagstuk der zonde, en dus ook dat van het Supralapsarianisme. Denkt ge u het oorspronkelijk Besluit als uitbeelding van den wil en het voornemen Gods, om een wereld te scheppen zonder zonde, zoodat er een wijziging in dat Besluit komt, doordien God alsnu ontwaart, vooraf ontdekt, en vooruit ziet, dat er zonde komen zal, dan raakt die eenheid van den Scheppingsmiddelaar en van den Verlossingsmiddelaar weêr los. Ze zijn dan niet één, maar ze worden in elkaar gestrengeld door iets van buiten. Het is dan de zonde, die van buiten af in het Besluit inkomt, en die aldus in het Besluit inkomende, beide aan elkaar knoopt. En dan alleen kunt ge aan de eenheid van Schepping en Verlossing in den Persoon van den Middelaar vasthouden, zoo ge verstaat dat God in zijn vrijmachtig Besluit door niets van buiten bepaald *wordt*, maar alle dingen buiten Zichzelven *bepaalt*, zoodat er ook geen zondige ontwikkeling mogelijk of denkbaar ware geweest, zoo het verloop van ons menschelijk geslacht niet aldus in het Besluit Gods bestemd ware. Een voorstelling die wij menschen wel niet rijmen kunnen, noch ooit rijmen zullen met de conclusie van ons schuldbesef en met onze belijdenis van Gods allerzuiverste heiligheid, en die daarom nooit als een oplossing van alle raadselen mag worden aanbevolen (de fout der Supralapsarii), maar die toch evenmin opzij mag worden gezet, zoo dikwijls we ons verdiepen in het Besluit van Gods vrijmachtig welbehagen.

Hierbij toch hangt alles aan de vraag, van welken aard de kennis is, die God heeft van de geschapene dingen. En dan zegt de Arminiaan van alle gading, dat God de kennis der dingen verkrijgt door ze evenals wij *waar te nemen*, waar te nemen ook met de voorwetenschap hoe ze zullen zijn, eer ze komen, en zóó krijgt ge dan de theorie van het *voorgeziene* geloof, en zoo ook van de *voorgeziene* zonde. Maar de Schrift leert ons, dat dit *niet* zoo is, en dat God alle dingen die komen zullen daardoor weet, dat Hij *zelf bepaald* heeft, hoe ze moeten komen. Een architect weet hoe een door hem gebouwd huis of paleis in elkaâr zit, niet doordat hij het

gebouw gaat bezien, maar door zijn bestek of plan te raadplegen. Schort er iets aan de fundamenten, dan breekt hij niet het huis af, om zoo bij die fundamenten te komen en te zien hoe ze liggen, maar dan raadpleegt hij het bestek, en dat bestek zegt hem hoe de fundamenten zijn, *want naar dat bestek zijn ze gelegd, en naar dat bestek is het huis er op gebouwd.* En zoo nu ook staat het met de kennisse Gods. Ook deze Opperste Kunstenaar en Bouwmeester heeft eerst zijn plan of bestek gemaakt in zijn eeuwig Besluit, en naar dat Besluit heeft Hij gebouwd. Om dus te weten hoe dat gebouw in elkaâr zit, raadpleegt Hij niet dat gebouw zelf maar raadpleegt Hij zijn eigen bestek of Besluit, en daaruit komt Hem de kennisse toe van heel het samenstel der dingen. God kent niet de dingen omdat ze zóó zijn, maar ze zijn zóó omdat God ze zoo kent, en alzoo gekend heeft van eeuwigheid af. Onderzoekend welk het verband is tusschen het Middelaarschap van Schepping en Verlossing hebben wij dus niet te vragen, hoe deze beide later in onderling verband optraden, maar hoe dit verband door God gelegd is in zijn Besluit. Het spreekt toch vanzelf, dat niet wij dit verband gemaakt hebben, maar dat het *buiten ons* bestaat, en niet anders kan bestaan, *dan God zelf het gelegd heeft.*

Laat ons nu het beeld van een kranke mogen nemen, die geneest zonder dat hem een uitwendig medicijn wordt toegediend, iets wat onder minder beschaafde volkeren nóg als regel geldt, en ook onder ons weêr als goede regel, door de dusgenaamde „natuurheelkunde" wordt aanbevolen. Zonder ons toch voor het oogenblik in het vraagstuk van het nut der medicijnen te verdiepen, staat vast, dat vrij algemeen de overtuiging veld won, hoe het ganschelijk verkeerd was, toen men in eene vroegere periode, in plaats van aan de natuur recht en vrijen loop te laten, integendeel de natuur van het kranke lichaam in haar werking belemmerde door een opeenhooping van allerlei geneesmiddelen, soms tot in het dwaze opeengehoopt en dooreengemengd. Deze reactie nu tegen vroegere overdrijving gaat uit van de erkenning der waarheid, dat, waar krankheid intrad, *de natuur* zelve aanstonds aan het werk gaat, om de verkeerde invloeden te bestrijden, of de onwelkome bestanddeelen uit te drijven. Deze genezende werking der natuur is nog in allerlei nevel gehuld, en ook zijn er gevallen, waarin deze actie der natuur te kort schiet, maar dat ze bestaat ontkent thans niemand meer, en dat het zaak is aan die reactie der natuur niets in den weg te leggen, maar er zich op te baseeren, en *ze* te bevorderen, staat thans bij alle deskundigen vast. Wat is nu deze reactie van onze natuur tegen ingeslopen krankheid? Is de werking die daarbij plaats grijpt *een tweede iets*, dat bij de gewone krachten van onze natuur bijkomt? In het minst niet. Het is niets anders dan de gewone energie van onze natuur.

die in normale tijden ons leven gaande houdt en den gang van alle werkingen in ons lichaam wèl doet loopen, en die nu, zoodra er stoornis door krankheid intreedt, zich opmaakt om ons van die krankheid te verlossen. Het zijn dus niet *twee* levensbeginsels, waarvan het ééne strekt om ons leven normaal te onderhouden, en het andere om ons leven, in abnormale gevallen, van deze abnormale macht te verlossen. Neen, het levensbeginsel is één; en in dat ééne levensbeginsel schuilt zoowel de energie, die in het gewone leven onze levensfunctiën geregeld werken doet, als die andere die bij abnormale krankheidstoestanden zich opmaakt om ons van deze stoornis te verlossen.

Welnu, tot op zekere hoogte werpt dit feit een verrassend licht op den samenhang van het onderling verband dat tusschen de actie van den Christus als onzen Schepper, en de actie van den Christus als onzen Verlosser bestaat. Christus zelf is de levensbron van ons menschelijk geslacht. De heilige apostel Johannes verklaart dit, waar hij van het Eeuwige Woord spreekt, uitdrukkelijk: „In Hetzelve, d. i. in het Woord, of in den Christus, *was het leven, en het leven was het licht der menschen*". Ons leven wordt, voor zooveel de normale uitingen er van betreft, door den Christus in stand gehouden. Of zegt niet de heilige apostel Paulus: „Alle dingen zijn door hem geschapen en *alle dingen bestaan te zamen door hem*"? Dit is dus te vergelijken met de actie die in normale tijden de levensfunctiën van ons lichaam in stand houdt en regelt. Maar nu komt er stoornis in dit normale menschelijk leven. Dit leven wordt krank door de zonde. En zie, zoodra nu die stoornis werken gaat, maakt die Christus, die ons creatuurlijk leven in stand houdt, zich op, om tegen die stoornis in te werken, en om ons van zonde te *verlossen*. Dat eerste heet dan zijn Scheppingsmiddelaarschap, iets wat natuurlijk de *instandhouding* der dingen insluit. En het tweede heet dan het Verlossingsmiddelaarschap, dat tegen de stoornis reageert. En die beide zijn niet gescheiden. Het ééne is niet los van het andere. Maar het is één en dezelfde Goddelijke levensenergie, die door den Christus in ons leven inwerkende, thans tegelijk tweeërlei doet: en onze normale levensfunctiën in stand houden, en verlossend tegen de zonde inwerken. De Verlossing kon niet komen dan door Hem, door wien we geschapen zijn en door wien we bestaan. In den éénen Christus moesten beide vereenigd zijn. Alleen door Hem, door wien we geschapen zijn, en in stand blijven, kunnen we ook tevens verlost worden. Alleen de Middelaar der Schepping *kan* de Middelaar ook onzer verlossing zijn.

Deze onloochenbare waarheid heeft natuurlijk zijn diepsten grond in de Goddelijke orde, die, als we ons zoo mogen uitdrukken, voor de Huishouding van het Goddelijk Wezen bestaat. De wereld begrijpt en verstaat

de belijdenis der heilige Drievuldigheid niet. Ze waant dat een *menschelijk* persoon het eigenlijke type van de *persoonlijkheid* is, en als ze nu hoort dat de kerk van Christus één Eenig Wezen in de drieheid der Personen belijdt, kan ze dat niet anders verstaan, dan alsof hiermede drie zelfstandig bestaande individuen bedoeld werden, A + B + C. En op dien grond verklaart ze het dan voor onzinnig en ongerijmdheid dat ooit één drie zou zijn of drie een. Iets waarin ze, zoo verstaan, volkomen gelijk heeft. Drie bloemen zijn nooit één bloem, en drie huizen zijn nooit één huis. Nooit heeft dan ook de kerk beleden, dat deze drie Goddelijke Personen *één Persoon* waren, maar alleenlijk dat ze één Wezen zijn. Daarom is het dan ook geheel fout, zoo men eerst denkt aan een menschelijk individu als persoon, en zich alsnu drie zulke personen in de Godheid denkt. Veeleer zou men dan moeten zeggen: Er is *ééne menschheid*, en in deze menschheid zijn *vele* personen, de menschheid als één wezen gedacht. Dan zou, tot op zekere hoogte althans, de vergelijking kunnen doorgaan. *Eén* menschheid en daarin *vele* personen, en zoo ook *één* Godheid, *één* Goddelijk Wezen en daarin de *drieheid* der Personen. Maar al zulke vergelijking gaat daarom mank, omdat niet God gemaakt is naar het beeld van den mensch, maar de menschheid gemaakt is naar het beeld van God. In ons is de persoon dus slechts een flauw afschijnsel van wat de Persoonlijkheid in God is, en nooit mag het beperkte van onzen persoon op de Persoonlijkheid in het Goddelijke Wezen worden overgedragen. Vast staat dan ook, dat bij alles wat de geschapen dingen betreft, d. i. bij alles wat buiten God plaats grijpt, de werkingen die we waarnemen, nooit op zichzelf staande werkingen van den Vader, of van den Zoon, of van den Heiligen Geest zijn, maar dat alle deze werkingen van Schepping, Instandhouding, Verlossing en Heiligmaking, werkingen zijn van het éene Goddelijk Wezen. *De Vader* heeft de wereld geschapen, *de Zoon* heeft de wereld geschapen, en *de Heilige Geest* heeft de wereld geschapen. *De Vader* onderhoudt ons, *de Zoon* onderhoudt ons, en *de Heilige Geest* onderhoudt ons. En zoo ook *de Vader* verlost ons, *de Zoon* verlost ons, en *de Heilige Geest* verlost ons. Iets wat kortelijk alzoo kan worden uitgedrukt: God de Vader schiep ons, God de Zone onderhoudt ons, en God de Heilige Geest onderhoudt ons.

Maar al mag aan deze eenheid van Goddelijke actie nooit worden te kort gedaan, toch moet daarom wel terdege onderscheiden worden tusschen het eigenaardige wat in dit éene werk het werk van den Vader, het werk van den Zoon en het werk van den Heiligen Geest is. Als in een oogenblik van gevaar voor aanvaring de scheepskapitein, op de brug van zijn mailboot, zijn schip zoo stuurt dat het de aanvaring ontloopt, en behouden zijn reis vervolgen kan, dan deed dit *die geheele man*. Maar daarom moet ge toch onderscheid maken tusschen de scherpheid van blik waarmeê hij

de afstanden juist mat, de zekerheid waarmeê hij het roer aangreep en op juiste lijn draaide, en de kloekheid van het hart waarmeê hij in zoo gespannen oogenblik meester van zichzelf bleef. Zijn *hoofd*, zijn *hart*, zijn *hand* behooren wel tot zijn ééne wezen, en in zijn gelukkig sturen van zijn schip kwam wel het effect van zijn geheele optreden uit, maar zijn hoofd had daarbij toch een andere functie dan zijn hand, en zijn hand weêr een andere functie dan de kloekheid en de moed van zijn hart. En al stemmen we nu toe, dat ook in dit beeld nooit zonder nadere bepaling op het Goddelijk Wezen is over te brengen (niet één beeld gaat, als we van God spreken, ooit zuiver door, ook niet de beelden die de Heilige Schrift bezigt), toch maakt reeds dit beeld het eenigszins voelbaar, hoe er ook in het Goddelijk Wezen, bij de strengste éénheid van Goddelijke actie, toch onderscheid in de werkingen zijn kan en is; en het is dit onderscheid der werkingen dat de Heilige Schrift ons eenigszins toelicht, als ze ons leert, dat het ontstaan der dingen *uit* God den Vader is, dat het *zóó* bestaan der dingen is *door* God den Zoon, en dat het leven *in* de dingen is van God den Heiligen Geest. „Nochtans hebben wij maar éénen God en Vader, *uit* wien alle dingen zijn, en éénen Heere Jezus Christus, *door* wien alle dingen zijn".

Houd hieraan nu vast. Het ontstaan *uit* God den Vader, en het *zóó bestaan* door den Zoon, en het wordt u terstond duidelijk, waarom de Middelaar der Verlossing niet is de Vader, en niet is de Heilige Geest, maar *moest* zijn de Zoon. Wat toch is verlossing? Is het dingen doen *ontstaan*? Stellig niet. Neen, verlossing is alleen in het *zóó bestaan* der dingen verandering teweegbrengen. Dit vloeit vanzelf uit den aard der zonde voort. De dood is niet het vernietigen van een creatuurlijk mensch, want ook de rampzaligen bestaan eeuwiglijk. Zonde en dood brengen dus alleen een wijziging, een verandering teweeg in de *wijze* van ons bestaan. Een zondaar blijft wel bestaan, maar hij bestaat verkeerd, hij bestaat anders dan hij moest. Verlossing is ook niet het nieuw-doen ontstaan van een wezen dat niet bestond, maar een maken, dat het weer wordt gelijk het zijn moest, terwijl het eerst verkeerd bestond. Hieruit is het duidelijk dat alle verlossing zich beweegt niet op het terrein van het *ontstaan* van den mensch, maar op het terrein van het *zóó bestaan* van den mensch. Leert nu de Schrift, dat wij *uit* den Vader zijn, maar dat ons *zóó bestaan* niet uit Hem, maar *door* den Zoon is, dan volgt hieruit met noodzakelijkheid, dat het geheele werk der Verlossing zich samentrekt in die eigenaardige werking, die niet is van den Vader, maar des Zoons, en dat uit dien hoofde niet de Vader, maar alleen de Zoon de Middelaar onzer verlossing *zijn kan*.

Niet natuurlijk, alsof het werk des Vaders of des Heiligen Geestes daarbij ook maar één oogenblik rusten zou, of weg ware te denken. Of hoe-

zou ooit de Zoon het *zóó* bestaan der dingen kunnen beheerschen, zoo de Vader niet alle dingen droeg in hun bestaan, of ook de Heilige Geest niet de smeulende levensvonk aanblies? Maar zooveel volgt dan toch uit het a b c der Heilige Schrift, dat, als ge onderscheid maakt, en nader onderzoekt, op het terrein van welken der drie Personen de actie ter verlossing gewrocht wordt, dit niet anders denkbaar is dan als het eigen terrein van den Zoon of van het Eeuwige Woord, *door* wien alle dingen geschapen zijn, en van wien *ze* dus hun *wijze* van bestaan ontvingen. In het ontstaan van ons Ik zit ons *wezen*. In ons *zóó* bestaan *de gedachte Gods*, waarvan we de uitdrukking of de belichaming zijn. En dit nu, het stempelen op de dingen van de gedachte Gods, dat is het wat de Zoon doet, want die Zoon is het *Woord*, en het *Woord* wat is het anders dan *een uitgesproken gedachte*? En dit nu zoo zijnde, en de Zoon deswege als Middelaar der *Verlossing* optredende, spreekt het vanzelf, dat èn de Gemeene gratie èn de Particuliere genade in den Christus haar hoogere eenheid moeten vinden, want *beide*, en dus ook de Gemeene gratie, bedoelen reactie tegen de stoornis die door Zonde en Dood in de Schepping indrong.

LXXXVII.

De verkorenen ten leven.

> Hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens. I TIM. 4 : 8b.

Alzoo vloeien de Particuliere genade en de Gemeene gratie uit éénzelfde Bron in God Drieëenig, en bezitten nog in naderen zin haar eenheid in den Christus, die in tweeërlei zin Middelaar is: Middelaar *der Schepping* als het Eeuwige Woord, en Middelaar *der Verlossing* door de Vleeschwording. Doch niet alleen dat deze twee Genadestroomen afvloeien van éénzelfden Berg van Gods Heiligheid, er dient ook op gewezen, dat de wateren van beide stroomen zich in het historisch leven der menschheid ten deele dooreenmengen. Ze spoeden zich niet voorwaarts door twee beddingen, die geheel afgescheiden naast elkaâr liggen, maar op allerlei wijs is er tusschen dezen éénen en den anderen stroom verband aanwijsbaar. De Particuliere genade verrijkt de Gemeene gratie, en de Gemeene gratie blijkt telkens door de Particuliere genade ondersteld te worden. Het is op dit onderling en wederkeerig verband dat thans de aandacht moet worden gevestigd. We doen het in twee vertoogen; het ééne over de beteekenis der Particuliere genade voor de Gemeene gratie, en het

andere over de beteekenis van de Gemeene gratie voor de Particuliere genade. Het eerste vangen we thans aan, het tweede zal deze reeks besluiten.

Op zichzelf ligt het einddoel der Particuliere genade aan de overzijde van het graf. Haar wit ligt in de eeuwigheid, en op zichzelve beschouwd, kon ze desnoods geheel buiten het aardsche leven omgaan. Alle Particuliere genade strekt om de ontfermingen en barmhartigheden Gods daarin groot te maken, dat Hij, nadat de menschheid in zonde en vloek gevallen was, nochtans aan een herboren menschheid eeuwige gelukzaligheid waarborgt. Toegestemd dient derhalve, dat hiervoor slechts ééne aanraking met dit aardsche leven noodig is, t. w. *de geboorte der uitverkorenen*. Maar zijn de uitverkorenen eenmaal geboren, dan volstaat de Particuliere genade in zichzelve, om hun der eeuwige gelukzaligheid deelachtig te maken. Feitelijk *heeft* dit dan ook alzoo plaats in die vele uitververkorenen, die kort na hun geboorte en wedergeboorte van deze aarde worden afgeroepen en overgezet in het Vaderland daarboven. Er is hier alzoo geen sprake van een denkbeeldige voorstelling, van iets dat onze gedachte alzoo uitspint, het is de letterlijke omschrijving van wat gedurig in het leven alzoo voorvalt: Er zijn uitverkorenen die geboren worden, die worden wedergeboren, en die, zonder ooit iets van het aardsche leven gekend te hebben, van dit aardsche leven scheiden. Dit uitgangspunt mag daarom geen oogenblik uit het oog worden verloren. Het is beslissend en kenmerkend voor heel de betrekking die tusschen de Particuliere genade en dat gemeenmenschelijk leven, dat aan de Gemeene gratie tot terrein verstrekt, bestaat.

In verband hiermede is er in deze zaak reeds meermalen op gewezen, dat het eigenlijke doel, zelfs van het bestaan der geïnstitueerde kerken op aarde, niet zijn *kan*: de toebrenging der verkorenen tot de zaligheid, noch ook hun toebereiding voor den hemel. Hier echter is het de plaats dit iets nader toe te lichten. Naar de gemeene voorstelling is de bewuste bekeering *het* middel om ten eeuwigen leven in te gaan. Men wordt geboren en gedoopt, men groeit en wast op, men komt onder de predikatie des Woords en in aanraking met de gemeente der heiligen; aan die uitwendige roeping paart zich de inwendige, zoo komt men tot bekeering, na die bekeering volgt de heiligmaking, en die heiligmaking is de verdere toebereiding onzer ziel voor den ingang ten eeuwigen leven. Alzoo is de gewone beschouwingswijze, waarvan we zonder aarzelen erkennen, dat ze niet pas van onzen tijd is, maar reeds eeuwen terug in de Christelijke kerk indrong en heerschappij voerde. Zoo en niet anders was *de weg*. Van een anderen *weg* wist men niet. En dientengevolge werd Doop, Catechisatie, Predikatie, Sacrament en Gemeenschap der heiligen zoogoed als uitsluitend uit *dit*, en uit geen ander oogpunt beschouwd en toegelicht. Wel

erkende men, dat zich ook het mogelijke geval denken liet, dat een uituitverkorene te vroeg wegstierf, om dien weg af te loopen; maar dat gold dan als een nauwelijks meêrekenende exceptie, en daarin zou God dan op buitengewone wijze voorzien.

In dit laatste nu vergiste men zich. Minder nog aan statistische opgaven gewend, rekende men destijds dit aantal vroeg-wegstervenden *veel te klein*. Bewuste bekeering kan men in den regel niet onder den leeftijd van veertien jaar stellen, en nu leeren de sterftetabellen, dat die leeftijd ten onzent *niet* bereikt wordt door bijna 40,000 personen 's jaarlijks op een totaal van ± 90,000 stervenden. De juiste cijfers waren b. v. in 1894: 1°. levenloos aangegeven: 7,389; 2°. beneden het jaar: 23,587; 3°. van 1—5 jaar: 10,246; en 4°. van 5—14 jaar: 3,858. Saam alzoo 39,011, rond 40,000. En voorts stierven boven de 14 jaar 50,235 personen. Deelt men alzoo bij het 14de jaar in, dan is er in de verste verte geen sprake van een kleine exceptie, maar van bijna *de helft*. En acht men nu, dat de bekeeringen vóór het 14de jaar toch meer voorkomen dan men denkt, goed, schrap dan die kleine 4000 die tusschen het 5de en 14de jaar sterven, dan komt het aldus te staan: 36,000 beneden het 5de jaar tegen 54,000 van het 5de tot het 100ste jaar; en ook dan blijkt dat de vroeg en *on*bekeerd wegstervenden wel verre van een exceptie te zijn nog altoos een aantal vormen, dat zeer zwaar tegen de 54,000 opweegt. En van bekeeringen vóór het 5de jaar spreekt toch niemand. Er blijkt alzoo dat onze vroegere leerstellige schrijvers vergaten met de *werkelijkheid* van het leven te rekenen, dat ze de statistiek van het leven niet kenden, en door die onbekendheid met het werkelijke leven, zich een geheel verkeerde voorstelling van de feiten vormden. Belijdt men toch met de Canones van Dordt, dat geloovige ouders over de eeuwige zaligheid van hun vroeg-wegstervende kinderen geen angst behoeven te koesteren, dan wordt hierbij aangenomen, dat die kinderen *in den regel* verkoren en gezaligd zijn, voorzoover ze in het Verbond geboren werden. Doch hier staat tegenover dat van degenen die op later leeftijd sterven zeer velen van ons gaan, zonder ooit eenig levendig blijk van bekeering gegeven te hebben. Ook al neemt men dus aan, dat er ook in den jongsten snik nog velen ten leven komen, van wie wij nooit teekenen des levens zagen uitkomen, zoo onderstelt de Belijdenis van Dordt toch altoos, dat op de 36,000 die vóór hun 5de jaar wegsterven, een hooger percentage gezaligden is dan op de 54,000, die later sterven. Nemen we dit percentage bij wijze van onderstelling als 85 pCt. bij de 36,000, en als 55 pCt. bij de 54,000 (cijfers die natuurlijk geheel op de gis genomen, maar stellig niet overdreven zijn), dan zou de uitkomst worden 30,600 onder de kinderen van 1—5 jaar en 30,800 bij hen die na het 5de jaar sterven. Wel zijn die cijfers over de geheele bevolking gerekend, en zouden ze natuurlijk moeten herleid worden tot het veel kleiner aantal der inge-

lijfden in het Genadeverbond, maar dit verandert de evenredige verhouding niet. En alzoo blijkt, dat genomen eenerzijds de Canones van Dordt, en genomen anderzijds de sterftetafels, het getal van de gezaligden, die *onbewust* wegsterven, en het getal der gezaligden, die *na hun bekeering* heengaan, *tamelijk wel tegen elkander opweegt.*

Een Dogmatiek, die hiermeê nu niet rekent, en in openbaren strijd met de gegevens van het werkelijke leven, maar aldoor *bekeering* als regel blijft stellen, en op zaliging *buiten* bekeering als op een nauwlijks meêtellende exceptie neêrziet, kan en mag dus niet langer onze leiddraad zijn. Integendeel, dan eerst zal de Dogmatiek deze machtige vraagstukken in overeenstemming met de realiteit van het leven ontvouwd hebben, zoo ze tot een conclusie leidt, die het ons klaar en duidelijk maakt, hoe deze tweeërlei wijze van toebrenging, de ééne onbewust en in de vroege jeugd, en de ander in verband met bewuste bekeering op later leeftijd, van uit één hooger gezichtspunt te verstaan zijn. Let wel, we spreken hier niet van de predikatie en van het vermaan. Predikatie en vermaan toch richten zich uitsluitend tot hen die *niet* voor hun 5de jaar wegstierven en hebben zich dus in den regel zóó in te richten als de behoeften van de langer levenden eischen. Maar hiermede kan de Dogmatiek *niet* volstaan. De Dogmatiek is geen predikatie, ook al moet ze leidend op de predikatie inwerken. De Dogmatiek heeft de moeilijke vraagstukken des levens in haar wortel en samenhang te onderzoeken, en zij mag zich alzoo niet aanstellen als ging alleen de ééne helft der gezaligden haar aan, en als mocht ze de andere helft als nauwlijks meêtellende exceptie veronachtzamen.

Doch hiermede zijn we er nog niet. Het bezwaar reikt nog veel verder. De onderstelling waarvan men gewoonlijk uitgaat is volstrekt niet alleen, dat de uitverkorenen hier op aarde tot bekeering moeten komen, maar dat ze ook in dit leven voor den hemel moeten geheiligd, en door heiligmaking moeten voorbereid worden. Men begint dan na zijn bekeering aan het kleed van zijn heiligmaking te weven, en eerst als dat kleed onzer heiligmaking geheel afgeweven is, zijn we bereid en toegerust voor den ingang in de eeuwigheid. Het is wel zoo, dat men dit laatste niet te sterk durft aandringen, althans niet in Gereformeerde kringen, want er is, naar luid onzer Belijdenis, „volharding der heiligen," en van geen behoudene zal men daarom ooit zeggen, dat hij ongereed voor hooger leven ten hemel inging. Maar vooreerst lette men er op, dat zij die niet aan de volharding der heiligen gelooven, dat wel terdege doen, en ten andere worde niet uit het oog verloren, dat ook de Gereformeerde prediking ten deze vaak *moet* uitglijden. Immers „bekeering" is bij velen een niet al te zeker, een soms vlottend begrip. Iemand die na zijn onderstelde bekeering, weêr in

ongeloof en roekeloos leven vervalt, maakt maar al te vaak den indruk, dat zijn onderstelde bekeering weinig meer dan schijn geweest is, en dan wordt ten slotte toch weêr op heiligmaking aangedrongen, als bewijs dat de bekeering oprecht en wezenlijk was; en sterft zoo iemand dan weg, *zonder* tot hoogere heiligmaking gekomen te zijn, dan rijzen er, en terecht, allerlei onzekerheden omtrent zijn staat voor God. Doch dan gevoelt men ook, hoe de sterftetafels hier ter tweede instantie tegen de min juiste dogmatische voorstelling getuigen komen. Immers, stond het alzoo gelijk men het voorstelt, dan zou een man, wien 80 à 90 jaren levens beschoren zijn, de meeste kansen hebben om voor den hemel gereed te komen, en zouden omgekeerd aan die velen die op 14—50-jarigen leeftijd wegsterven, alle goede kansen op zulk gereed komen met het werk hunner heiligmaking benomen zijn.

Dit nu, gevoegd bij het eerste bezwaar, kan tot geen andere slotsom leiden dan dat fout gaat elke voorstelling, die de zaligheid der uitverkorenen afhankelijk stelt van een langer leven, of ook die het werkelijk doel van dit langer leven der uitverkorenen zoekt in hun toebrenging tot de eeuwige zaligheid. Al wie dit deed, of blijft doen, komt niet uit, en verwikkelt zich in onoplosbare tegenstrijdigheden. Wie in hart en nieren Gereformeerd is, *kan* de eeuwige zaligheid van Gods uitverkorenen ten slotte nooit van iets anders dan van de wedergeboorte afhankelijk stellen; moet ze als door de wedergeboorte volstrekt en geheel gewaarborgd beschouwen; en kan nooit toegeven dat de wedergeboorte afhankelijk zou zijn van korter of langer leven. Doch hieruit volgt dan ook, dat geheel het optreden der langer levenden onder de uitverkorenen in deze wereld *een geheel ander doel* moet hebben, dan hun toebrenging, of hun persoonlijke zaligheid. Voor hun persoonlijke toebrenging is die langere levensduur niet noodzakelijk. Dien langeren levensduur nu, met zijn stelligen eisch van bekeering en heiligmaking, als iets bijkomstigs te nemen, ware al te oneerbiedig. Wie langer leven ontving, moet tot geloof en bekeering komen, en tot hem als bekeerde komt de onafwijsbare roeping tot heiligmaking. Maar dit alles is een eisch, die *volgt* uit zijn toebrenging, met het *middel* om ten eeuwigen leven te komen. Dit eeuwige leven ontvangt hij uit loutere genade, en alleen door een daad Gods. En op dien grond nu is het, dat wij, als Gereformeerde Christenen, ons ten deze terug hebben te trekken in het eerste, en steeds op den voorgrond tredende einddoel van alle roeping die tot ons komt, t. w. *de verheerlijking van Gods Naam*. Die roeping valt vanzelf weg voor hen die door God, zeg voor hun 5de jaar worden afgeroepen van dit wereldtooneel. Maar laat God ons tot op later leeftijd hierbeneden de pelgrimsreize voortzetten, dan komt stellig en onafwijsbaar tot elk onzer hierin de roeping om ons te bekeeren van ons ongeloof en van onze booze werken, ten einde als deelgenooten van het

Genadeverbond, Gods kerk op aarde tot openbaring te brengen, in die kerk Gods Naam te heiligen, en Gods Koninkrijk te doen komen door toewijding van alle kracht en gave en talent, niet het minst door de heiliging van ons leven en het betoon van liefde en barmhartigheid.

En op dit standpunt schikt zich alles als vanzelf, en vervalt zonder de minste gedwongenheid elk bezwaar. De genade blijft dan Gods werk, en uw toebrenging ten leven dankt ge Gode en Gode alleen. Maar die God, die vrijmachtig ten leven brengt, is ook de Beschikker van uw lot. Van Hem en van Hem alleen hangt het af, of Hij u als volwassene hier op aarde zal doen optreden, of wel dat ge, vóór ge tot jaren van onderscheid komt, door Hem naar beter Vaderland wordt opgeroepen. Roept Hij u vroeger op, dan zal het licht van Christus niet hier, maar in den hemel voor u opgaan, en zult ge in het heiligdom daarboven ingewijd worden in de mysteriën van Christus' offerande. Ook gij zult dan Gods Naam verheerlijken, maar niet hier op aarde. Gij zult het dan aanstonds onder de gezaligden daarboven doen. Dat is het lot onzer vroeg wegstervende kinderen; gelijk ons bleek zoogoed als de helft van alle toegebrachten. Maar diezelfde God beschikt even vrijmachtig over de andere helft zijner uitverkorenen, en deze laat Hij hier wassen, opgroeien en volwassen worden, en aldoor zich ontwikkelen tot steeds helderder geloofsbewustzijn.

Niet voor die vroeg-wegstervenden, maar voor die laatsten is de Heilige Schrift. Niet voor die eersten, maar voor die laatsten is de prediking. Niet voor die vroeg-wegstervenden, maar voor die langer levenden is hier op aarde de gemeenschap der heiligen. De eersten konden zich niet bekeeren, de laatsten moeten zich bekeeren. Voor de eersten was geen heiligmaking hierbeneden denkbaar, voor de laatsten is ze geboden. En dat alles naar den stelligen regel, dat hun voortbestaan op aarde geen ander doel heeft, dan opdat ze in het midden van deze wereld hun God belijden, hun God in hun bekeering en heiligmaking grootmaken, en hun God en zijn waarheid in hun openbaar optreden voor de wereld openbaren zouden. Leeft nu iemand 30 jaar, dan geldt voor hem niet de eisch dat hij dit doen zal zooals een man die 80 jaren leeft. Een ieder is tot niets anders geroepen, dan om de jaren, dat God hem hier laat, al *die* jaren (niets minder, maar ook niets meer) *in zijn persoon* God te heiligen en groot te maken. Zóó valt dus alles onder één gezichtspunt. Het groot en machtig verschil tusschen de roeping van den één en van den ander vindt haar natuurlijke grenzen van verklaring, en in heel dit mystieke blijft niet één enkele duistere plek over. Een waarlijk niet geringe aanwinste.

Dat deze uitkomst rechtstreeks saamhangt met het onderwerp dat we behandelen, springt als vanzelf in het oog. Lag het doel der Kerk, het

doel der Predikatie, het doel der Bekeering, het doel der Heiligmaking, het doel van het Sacrament, het doel van de Gemeenschap der heiligen en van de Goede werken, ter laatste instantie *niet* in de verheerlijking van Gods Naam, maar in de zaliging der uitverkorenen, dan kon het alles buiten de wereld, en daardoor buiten het terrein der Gemeene gratie omgaan. Er zou dan iets voor te zeggen zijn, zoo de geloovigen ergens in een onbewoonde streek, ver van de wereld, een eigen maatschappij oprichtten, en dat een ieder die tot bekeering kwam, zich derwaarts begaf, en zich zoodoende geheel aan de wereld onttrok. In zulk eenzaam oord konden dan alle geloovigen saamleven. De verleiding der wereld zouden ze ontvlieden zijn. Hun gemeenschap zou vol en innig kunnen wezen. Geheel hun saamleven kon één leven des gebeds en der liefde en der heiligmaking zijn. Een denkbeeld dat aan de oorspronkelijke Dooperschen steeds voor oogen zweefde, al hebben ze het nimmer gerealiseerd.

Is daarentegen niet hun eigen toebrenging ten eeuwigen leven en hun voorbereiding voor den hemel, maar de *verheerlijking van Gods Naam* ter laatste instantie het einddoel van hun langer leven hier op aarde, dan wordt dit alles geheel omgekeerd. Zullen ze Gods Naam heiligen en verheerlijken, dan moet er een terrein zijn, waarop ze dit doen, en dan moeten er menschen zijn waarvoor en waaronder ze dit doen. Dan mogen ze zich niet uit de wereld terugtrekken, omdat ze juist voor die wereld te getuigen, in die wereld te belijden hebben, en in het leven der wereld de kracht des Koninkrijks openbaren moeten. De bestemming van het eigen leven dat hun door hun God beschikt en gegund wordt, ligt dan juist *in de wereld*. En waar nu in die wereld God hun met zijn Gemeene gratie tegemoet treedt, ligt het in den aard der zaak, dat de Particuliere genade die hun geschonken werd, met die Gemeene gratie in rechtstreeksche aanraking komt, ja dat de werking der ééne zonder de werking der andere haar einddoel nimmer bereiken kan.

Zoo ziet men dus, dat we de betrekking tusschen de ééne en de andere genade volstrekt niet als toevallig of als bijkomstig, laat staan uitwendig hebben te nemen. Neen, het is niet het feit zelf van het langer leven der particuliere begenadigden hier op aarde, dat deze aanraking met de Gemeene gratie *rechtstreeks* wordt afgeleid. Voor de toebrenging der uitverkorenen ten eeuwigen leven, was dat langer leven niet noodig. De helft der uitverkorenen mist dit langer leven. Het komt niet bij hen voor. God zelf snijdt het leven reeds voor hun 5[de] jaar af. Maar wel is dit langer leven noodig, om in deze wereld de wondere grootheid van Gods almachtige genade te openbaren. Daartoe zijn die langer levenden geroepen, man voor man, en allen saam. Daarom moeten ze Gods kerk op

aarde openbaren. Daartoe moeten *ze belijden*. Want *belijden*, het woord zelf zegt het, beteekent altoos: Gods waarheid uitspreken, tot zijn prijs, en tegenover de *niet*-geloovenden. Al concentreeren we dus geheel hun roeping in dit enkele denkbeeld van *belijden*, dan nog volgt er uit, dat ze niet belijden kunnen dan in de wereld en tegenover de wereld, en dat ze juist daartoe in deze wereld, ook na het ontwaken van hun hooger bewustzijn, *leven blijven*. De één lang, de ander kort. Dat doet er niet toe. Mits ze maar, zoolang ze leven, in hun dure verplichting en roeping om God te *belijden*, niet te kort schieten.

Ter voorkoming van misverstand zij hieraan nog ééne opmerking toegevoegd. Men leide uit het boven betoogde niet af, als ware het onze meening, dat de kerk in haar predikatie en haar Sacrament niet ook de roeping tot bekeering en den prikkel tot heiligmaking bedoelde. Dat de openbaring der kerk ook daartoe strekt, is buiten allen twijfel. Dit kan niet anders. Langer levenden zouden zonder die actie der kerk nimmer tot bekeering komen, en alzoo nooit tot belijdenis en tot verheerlijking van Gods Naam geraken kunnen. Tegen alle verdenking alsof we dit voorbijzagen, sta daarom hier ons zeer ernstig protest. Dit alles hoort in *dit* verband echter niet thuis, en kan hier niet toegelicht worden. Hier was alleen aan de orde de beteekenis van de Particuliere genade voor de Gemeene gratie. En desaangaande nu geraakten we tot de slotsom, dat voor zoover de Particuliere genade zich niet tot de wedergeboorte bepaalt, maar bij langer leven ook voortschrijdt tot Bekeering, Heiligmaking en Openbaring van de krachten des Koninkrijks, zij niet ter eerste instantie gericht is op de zaliging der uitverkorenen, maar op de grootmaking van den Heere onzen God te midden der wereld.

LXXXVIII.

Doel der Kerk op aarde.

> Opdat nu, door de gemeente, bekend gemaakt worde aan de overheden en de machten in den hemel de veelvuldige wijsheid Gods. EFEZE 3 : 10.

De in bediening van Woord en Sacramenten optredende kerken zijn alzoo niet de van God verordende instrumenten, waardoor aan den zondaar, het innerlijke wezen der zaligheid toekomt. Een zondaar ten leven wederbaren kan alleen de Vader der geesten, in Christus, door den Heiligen Geest. Maar de dingen bestaan niet alleen in het wezen, God wil dat ze

ook een *openbaring* hebben. Die openbaring nu voor den mensch zelven ligt in zijn *bewustzijn*, en voor anderen ligt ze in het naar *buiten* treden van wat in zijn wezen schuilt. Uit dien hoofde kan die openbaring van wat God door zijn Heiligen Geest in ons tot stand bracht, tweeërlei vorm, zoowel voor ons eigen bewustzijn als voor anderer oog en oor aannemen. Immers, er is tweeërlei. Er is de wereld van nu, en er is het Koninkrijk der hemelen, dat zich eenmaal in het Rijk der heerlijkheid ontplooien zal. Diensvolgens kan een wedergeboren zondaar tot bewustzijn ontwaken of reeds in deze wereld, of eerst in den hemel. En zoo ook, hij kan wat God in hem herschiep voor anderen openbaren, hetzij nu reeds hier, hetzij pas in de onzienlijke wereld daarboven. Sterft nu een wedergeborene als kind in de wieg, dan ontwaakt hij in deze wereld *niet* tot bewustzijn, en brengt hij zijn staat hier *niet* uit voor het oog en het oor van anderen. Zijn deel is dan alleen daarboven. De ontwaking van zijn bewustzijn heeft daarom eerst in de hemelen plaats, niet hier. En ook zijn levensopenbaring voor anderen komt niet op aarde, maar alleen in de hemelen eerst, en dan in het rijk der heerlijkheid tot stand. Zij daarentegen die na hun wedergeboorte op aarde leven blijven, komen hier reeds, op deze aarde, tot bewustzijn van hun innerlijken ommekeer, in geloof, zinsverandering en wilsbetering (de bekeering), en brengen evenzoo hier reeds hetgeen God in hen wrocht voor anderer oor en oog uit. Dit duurt tot God ook hen afroept, en dan zal ook hun bewustzijn, dat eerst insliep, straks weer in den hemel ontwaken, en zullen ook zij in die hemelen eerst, en daarna in het Rijk der heerlijkheid, hetgeen God in hen wrocht, voor anderer waarneming uitbrengen. Er is alzoo bij beiden: 1°. het werk Gods ter wederbaring in hun zielswezen, 2°. een ontwaken tot bewustzijn hiervan, en 3°. een openbaring hiervan voor anderen. Het verschil is maar, dat terwijl de vroeg wegstervenden én tot deze ontwaking van hun bewustzijn én tot deze openbaring voor anderen alleen in den hemel komen, de langer levenden ditzelfde in tweeërlei vorm hebben: eerst hier, en dan, na den dood, aan de overzijde van het graf.

Die openbaring nu van wat God in hen wrocht, en wel die openbaring reeds hier op aarde, hangt nauw saâm met het geheele openbaringswerk dat God, na den val, in deze wereld tot stand heeft gebracht ter handhaving van zijn recht en waarheid in de wereld der geschapene dingen, en hierop valt in dit verband de volle nadruk. Om dit duidelijk te maken stelle men de vraag aldus: Kon God niet, na den val, er zich toe bepaald hebben, om door de verborgen werking des Heiligen Geestes, de zielen der uitverkorenen weder te baren, en na die wedergeboorte hen over te zetten in zijn hemel? Denk die vraag scherp in. Ze heeft van den eenen kant iets aanlokkelijks en verleidelijks. Er zou dan geen bijzondere openbaring hier beneden, er zou geen lijden der geloovigen, er zou geen strijd op aarde, er zou geen komst van den Christus hier beneden, er zou geen

kruis van Golgotha noodig zijn geweest. We zouden geen Schrift en geen Sacrament en geen zichtbare kerk hebben. Er zou niets anders hebben plaats gegrepen, dan dat God de doode zielen zijner uitverkorenen levend had gemaakt, en, na levend gemaakt te zijn, zouden deze onverwijld zijn gezaligd. Men zou zeggen: Wat ontbrak er dan nog? Maar hierop moet dan geantwoord, dat op die wijs juist ontbroken zou hebben, de *werkelijkheid* der dingen, d. w. z. dat Gods recht en waarheid niet in de werkelijkheid der geschapene dingen tot openbaring zou zijn gekomen. God heeft *een wereld* geschapen. In die wereld was zijn recht gekrenkt en zijn waarheid gehoond. En daarom moest in dezelfde wereld, in dit werkelijke leven der geschapen dingen, dat recht hersteld in eere en die waarheid tot triomf worden geleid. En dit nu *kon* niet anders geschieden doordien God in deze zelfde wereld over de schrikkelijkheid der zonde zijn toorn openbaarde, hiertoe vijandschap stelde, en den strijd, met het daaraan verbonden lijden, verwekte, om ons in zijn Christus, in diens vleeschwording, kruisdood en opstanding, en voorts door zijn Heilige Schrift en door zijn Sacrament, in de zichtbare kerk zijn waarheid en recht tot openbaring bracht. De verkeerde mystiek ontkent dit, of heeft er althans geen oog voor. Zij zou „een Christus *in* ons" voor lief nemen, en deswege voor „den Christus buiten ons" het oog willen sluiten. En dit nu is het, waartegen wij op grond van Gods Woord, met alle kracht hebben op te komen. Er is niet alleen God in zijn *Wezen*, maar er is ook God in zijn *Naam*, d. i. in zijn openbaring te midden van het werkelijke leven der geschapen dingen, en het is voor *dezen Naam* des Heeren HEEREN, dat heel de openbaring der geloovigen en de openbaring der kerk op aarde tot stand kwam, nog stand hield, en in stand moet blijven.

Dit is beseft door hen, die een poging waagden, om de wedergeboorte van de bekeering afhankelijk te stellen, die de inwendige roeping aan de uitwendige roeping poogden te binden, en een vasten band poogden te leggen tusschen onze zaligheid eenerzijds en de kerk met de Heilige Schrift anderzijds. Hun fout hierbij was slechts, dat zij de noodzakelijkheid en de onmisbaarheid van de Kerk, van het Woord en van het Sacrament uit de levendmaking der ziel wilden verklaren. Daarin ligt die noodzakelijkheid niet, en kan ze niet liggen, want God de Heilige Geest is in het werk der wederbaring vrijmachtig, en kan daarin aan geen middel gebonden zijn. Maar wel volgt die noodzakelijkheid en die onmisbaarheid daaruit, dat Gods recht en waarheid openbaar moeten worden in de werkelijkheid van diezelfde wereld, die ze schond en hoonde. En dit niet alleen voor de langer levenden, maar evenzeer voor de vroeg wegstervenden, want ook hun verzoening hangt aan de realiteit van het Verlossingswerk, en al ontwaakt

hun bewustzijn niet anders dan in de hemelen, ook daar is het voor hun bewustzijn noodzakelijk en onmisbaar, dat hun verzoend zijn opkomt uit dat voorwerpelijke borgtochtelijk werk, dat hier op aarde door den Christus volbracht is. Ook zij vinden in de hemelen hun Heiland in ons vleesch. Ook zij vinden hem in het heiligdom daarboven, *hun* zaligheid bedienende. En ook hun dank gaat eeuwiglijk voor den Troon op voor wat God door en in Christus hier op aarde ook ter hunne verlossing wrocht.

Houdt men dit nu scherp vast, dat Gods werk tweeërlei is: 1°. de openbaring en de triomf van zijn recht en waarheid in de werkelijkheid van het geschapen leven, en 2°. de wederbaring van wie in zonde dood was, dan is het duidelijk, dat die openbaring van den triomf van Gods recht en waarheid zoowel hier op aarde aan de kinderen der menschen als daarboven aan de geschapen geesten moet plaats hebben. En metterdaad lezen we dan ook, wat dit laatste betreft, in Epheze 3 : 10, dat door „*de gemeente aan de overheden en machten in den hemel bekend moet worden gemaakt de veelvuldige wijsheid Gods.*" De geheele plaats bij Paulus luidt aldus: „Mij, den allerminste van alle de heiligen, is deze genade gegeven, om onder de heidenen door het Evangelie te verkondigen den onnaspeurlijken rijkdom van Christus, en allen te verlichten, dat zij mogen verstaan welke de gemeenschap der verborgenheid zij, die van alle eeuwen verborgen is geweest in God, welke alle dingen geschapen heeft door Jezus Christus; opdat nu, door de gemeente, bekend gemaakt worde aan de overheden en de machten in den hemel de veelvuldige wijsheid Gods; naar het eeuwig voornemen, dat Hij gemaakt heeft in Christus Jezus onzen Heere; in denwelken wij hebben de vrijmoedigheid, en den toegang met vertrouwen, door het geloof aan hem. Daarom bid ik, dat gij niet vertraagt in mijne verdrukkingen voor u, hetwelk is uwe heerlijkheid. Om deze oorzaak buig ik mijne knieën tot den Vader van onzen Heere Jezus Christus, uit welken al het geslacht in de hemelen en op de aarde genoemd wordt" (Epheze 3 : 8—15). Let nu op het slot: Hij buigt zijn knieën voor dien God, *uit welken al het geslacht in de hemelen en op de aarde genoemd wordt*, dat zijn dus alle *geschapen* geesten. En hij zegt ons dat de kerk op aarde de roeping heeft, om niet alleen aan de geschapen geesten hier beneden, maar ook aan de geesten daarboven „de veelvuldige wijsheid Gods" tot openbaring te brengen. Hier vat en voelt men alzoo de roeping en de bestemming van de in die wereld optredende kerk van Christus. Die roeping en die bestemming is, om de veelvuldige wijsheid Gods, die mystiek schuilt, *ook in de werkelijkheid tot openbaring te brengen*. Tot openbaring voor de uitverkorenen, die na hun wedergeboorte, hier leven blijven, om ze tot actueel geloof, tot bekeering, tot heiligmaking en tot gemeenschap met God te brengen. Tot openbaring voor de engelen en de duivelen, opdat ze Gods heerlijkheid en majesteit ontwaren zouden. Maar dan ook tot

openbaring voor de ongeloovige wereld hier beneden, opdat ze óf zich bekeeren zoude, óf zich tegen God verharden, en alzoo haar oordeel en verdoemenis zelve bevestigen zou.

En hier nu ligt het aansluitingspunt voor de beteekenis, die dat majestueuse werk der Particuliere genade voor de Gemeene gratie heeft. Geheel de openbaring toch, van hetgeen God Drieëenig ter verlossing *voor* ons, *buiten* ons en *in* ons doet, wordt in diezelfde wereld waarin de Gemeene gratie werkt, tot een machtigen factor, die op het leven der wereld onder die Gemeene gratie van den verst reikenden invloed is. Van zulk een ver reikenden invloed, dat men veilig zeggen kan, dat eerst, dank zij deze inwerking, de Gemeene gratie haar doel bereikt. Iets wat men het eenvoudigst zóó kan uitdrukken: Overal waar de Gemeene gratie den factor der Particuliere genade mist, kwijnt ze en leidt ze slechts tot gebrekkige uitkomst. Overal daarentegen waar de factor der Particuliere genade op de Gemeene gratie inwerkt, en naarmate ze er krachtiger en meer intiem op inwerkt, komt de Gemeene gratie tot hare volle en al rijker ontplooiing. Men behoeft om zich hiervan helder rekenschap te geven, de werking der Gemeene gratie in China b.v. slechts te vergelijken met de werking dierzelfde gratie in een land als het onze. In China dreef de Gemeene gratie op eigen kracht, en werd ze niet door de Particuliere genade bezwangerd en verrijkt. Ten onzent is sinds elf eeuwen de factor der Particuliere genade beginnen te werken. Gevolg is nu, dat men in China die eeuwen lang niets dan de Gemeene gratie had, ten onzent Gemeene gratie en Particuliere genade. En het verschil in resultaat is, dat in China de Gemeene gratie wel formeel tot rijke ontwikkeling kwam, maar dat ze zakelijk op *laag* standpunt bleef staan; en dat daarentegen in ons land ook door het ongeloovige deel der maatschappij een menschelijk en zedelijk standpunt wordt ingenomen, dat, in burgerlijken zin, bergen hoog boven dat van China uitsteekt.

Hieruit blijkt dat men te onderscheiden heeft tusschen drie verschillende toestanden. Ten eerste de toestand van een volk, waarin *alleen* de Gemeene gratie heeft gewerkt, zooals in China. Ten tweede de toestand van een maatschappij waaronder èn de Gemeene gratie èn de Particuliere genade heeft gewerkt, gelijk ten onzent. En ten derde de toestand van de kerk van Christus als zoodanig, waarin de Particuliere genade het leven en het wustzijn geheel beheerscht. En hier nu stuiten we op een nieuwe verwarring, die het goed is uiteen te warren. Men spreekt namelijk van heidensche landen, en van Christelijke landen, en nader van Roomsche landen en Protestantsche landen, nog nader van Luthersche en Gereformeerde landen. Ook spreekt men, in verband hiermeê van een Christelijke maat-

schappij, een Christelijke kunst, een Christelijke Overheid, en zooveel meer. Dit verstaat men ten onzent veelal in confessioneelen zin, en zelfs heeft men, om deze opvatting door te zetten, alle deze levensuitingen eeuwen lang confessioneel gebonden, iets wat er op neerkwam, dat men dit alles binnen het terrein der kerk trok, of wel de kerk met den Staat gelijk stelde. Dit kwam daar vandaan, dat men voor de Gemeene gratie geen oog had. Men kende alleen de *natuur*, het natuurlijke leven, d. i. het leven gelijk dit uit zijn zinlijken wortel opwies, en daarnaast de *genade*, het genadeleven, d. i. het leven, gelijk dit uit den heiligen wortel der wedergeboorte opbloeide. Men rekende met slechts twee, in plaats van met de drie factoren. Alleen met zondig natuurleven en genadeleven, en niet gelijk behoorde met 1°. zondig natuurleven, 2°. leven uit de Gemeene gratie en 3°. leven uit de Particuliere genade. Herstelt men nu die fout, dan is het eindelijk: 1°. dat het leven uit de Particuliere genade alleen in de kerk wordt gevonden, en dat dit juist het onderscheidend kenmerk van Christus' kerk op aarde is; 2°. dat het leven zoogoed als alleen uit het zondige natuurleven slechts daar bestaat, waar de Gemeene gratie van zeer zwakken invloed bleef, en 3°. dat het leven buiten de kerk alleen daar een hooger standpunt kon innemen, waar de Particuliere genade door het instrument der kerk op de Gemeene gratie inwerkte, en deze alzoo tot volle ontwikkeling bracht. Alzoo komen dan het leven der kerk, het heidensch leven, en het dusgenaamd Christelijk leven naast elkander te staan. *De kerk* is te beter en te zuiverder naarmate ze, voor het zijn en voor het bewustzijn, te voller, te rijker en te zuiverder uit de Particuliere genade leeft, zoo voorwerpelijk als onderwerpelijk. Landen, waar *geen* Particuliere genade doordrong, en waar dientengevolge de Gemeene gratie kwijnen bleef, noemen we *heidensche landen*. En landen eindelijk, waarin de Particuliere genade, door het instrument der kerk op de Gemeene gratie inwerkte, noemen we *Christelijke landen*.

We komen hier nader op terug. Thans slechts dit: Een Christelijke natie, een Christenland, een Christelijke maatschappij, Christelijke kunst, en zooveel meer, wil niet zeggen, dat zulk een natie in hoofdzaak uit uitverkorenen, wedergeborenen en bekeerden bestaat, of dat zulk een Staat en maatschappij overgezet is in het Koninkrijk der hemelen. Dit was nimmer en nergens het geval. Zelfs onder Israël was de groote hoop altoos afvallig en afgodisch, en waren de „getrouwen" steeds weinigen in den lande. Neen, het wil zeggen, dat in zulk een land en bij zulk een natie, de invloed van de Particuliere genade, in de kerk en in de geloovigen, zoo sterk op de Gemeene gratie inwerkte, dat de Gemeene gratie juist *hierdoor* tot haar hoogste ontwikkeling kwam. Dat bijvoegsel van „Christelijk" spreekt dus

niets uit omtrent den zielsstaat van de inwoners in zulk een land, maar het getuigt alleen, dat de publieke opinie, het algemeene bewustzijn, de heerschende denkbeelden, de zedelijke vormen, de wetten en gewoonten in zulk een land en onder zulk een natie duidelijk den invloed verraden, die het Christelijk geloof er op heeft uitgeoefend. Dit is dan wel te danken aan de Particuliere genade, maar het openbaart zich op het terrein der Gemeene gratie, d. i. in het gewone burgerlijke leven. Die invloed leidt er ook toe, om in het publieke recht en in het publieke leven de slavernij af te schaffen, de positie der vrouw te verbeteren, de openbare eerbaarheid te handhaven, den Sabbat te eeren, zich de armen aan te trekken, het ideale boven het stoffelijke hoog te houden, en, tot in vorm van omgang, het menschelijke uit zijn inzinking tot hooger standpunt op te heffen.

Dit verstaat niet, wie acht dat Christus gekomen is, om door het innemen van een hooger zedelijk standpunt boven het standpunt van Sinaï uit te gaan. Dan toch stelt men het zich voor, dat er eerst is geweest een lagere zedelijkheid, en dat nu het wezen van het Christendom daarin bestaat, dat het ons een hoogere zedelijkheid heeft geopenbaard. Juist de voorstelling die men nog steeds vindt bij een ieder en in iederen kring, die zelf buiten het geloof staat, en het wezen van het Christendom niet verstaat. Wie dat verstaat weet, dat Christus niet gekomen is om de wet en de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen; dat alzoo het zedelijk standpunt van Godswege nooit lager of hooger maar altoos gelijk is gesteld; en dat het werk van den Christus alleen ten doel heeft de werken van Satan te verbreken, en tengevolge hiervan ook de macht in den mensch en in de maatschappij der menschen te sterken, om het door God verordende standpunt nader bij te komen. En wel nader bij te komen, niet alsof daardoor de zaligheid en het eeuwige leven ware te gewinnen, maar om het menschelijk leven hier op aarde minder sterk tegen Gods gebod te laten ingaan. Met heilige wetsvolbrenging ter zaligheid heeft alzoo het Christelijk karakter van een natie, van een land, of van een Staat niets hoegenaamd uitstaande. Dan zou deze wetsvolbrenging moeten plaats hebben uit een *oprecht geloof*, en dit is toch bij de natie, noch in het land, noch bij den Staat als geheel genomen en als zoodanig, aanwezig. Ze zou dan *Gods eere* moeten bedoelen, en van zulk een bedoeling is in dien strengen zin niets te ontwaren. Ze zou aan de wet Gods in alle deelen conform moeten zijn, en ze blijkt ternauwernood enkele deelen daarvan gebrekkiglijk te volbrengen.

Van deze confessioneele opvatting, die het Christendom misverstaat als een zedelijk instrument van hooger orde, moet dus geheel worden afgezien, en onomwonden worden erkend, dat een Christelijke natie, een Christelijk land, een Christelijke Staat en zooveel meer, niet anders beteekenen, dan

in het leven van deze natie, van dat land, van dezen Staat, gelijk het voortleeft onder de Gemeene gratie, dank zij het optreden der kerk, is ingedrongen de machtige factor der Particuliere genade, en dat dank zij het indringen van dezen factor de ontwikkeling der Gemeene gratie bij dit volk en in dit land van veel hoogere conditie is geworden. En hieruit vloeit dan tevens en vanzelf voort, dat het Christelijk stempel, dat op zulk een volk, land of Staat is afgedrukt, noodzakelijkerwijs een confessioneel stempel zal dragen, niet in den zin, alsof het door *eenigen uitwendigen band* aan een bepaalde geloofsbelijdenis gebonden ware, maar zóó dat het verwantschap zal toonen met de beginselen, den gedachtengang en de inzichten, die door een bepaalde belijdenis ondersteld worden of op den voorgrond zijn geschoven.

Dit komt daar vandaan dat de Particuliere genade door het instrument der Kerk (organisch en institutair) op de Gemeene gratie inwerkt, en dat de Kerk, na de Reformatie, ophield met ééne stem te spreken. Tot op dien tijd toe, d.i. tot op de Reformatie, was de Kerk één. Wel lag het schisma der Grieksche en andere Oostersche kerken reeds daarachter, maar het Oosten rekende toen nog niet meê. De groote historische stroom van het menschelijk leven vloeide in West-Europa, en daar was maar ééne Kerk, „*de* Christelijke Kerk", en vandaar dat men toen niet anders kon spreken dan van een Christelijke natie, een Christelijken Staat, een Christelijke maatschappij. Maar toen, als gevolg der Reformatie, het onderscheid opkwam tusschen een Roomsche kerk, een Luthersche kerk, en een Gereformeerde kerk, elk met een eigen belijdenis, met eigen beginselen, met een eigen gedachtenwereld, *kon* het niet anders of ook het leven der volken en Staten onder de Gemeene gratie moest een anderen vorm en een andere gestalte aannemen, al naar gelang de Gemeene gratie haar verrijking ontving van een Roomsche, een Luthersche of een Gereformeerde kerk. Nu nog is het openbaar, dat het leven der maatschappij een andere gestalte vertoont in Spanje dan in Noorwegen, en in Noorwegen weer anders dan in Schotland. Wel is het resultaat in al die landen daardoor verkregen, dat de Particuliere genade de Gemeene gratie bezwangerde en tot hooger ontwikkeling hielp. Over Spanje moge, vergeleken met Noorwegen en Schotland, een hard oordeel gaan, toch is Spanje nog heilig, zoo ge het met de toestanden van Perzië of van Afghanistan vergelijkt. Maar de ééne Particuliere genade heeft in elk dier landen door het instrument van *een andere kerk* op de Gemeene gratie ingewerkt, en juist daardoor is de uitkomst uiteenloopend. Ten deele *zuiverder* in het ééne land dan in het andere. Ten deele alleen *anders*.

LXXXIX.

Christelijke beschaving.

> En heeft uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen gemaakt, om op den geheelen aardbodem te wonen, bescheiden hebbende de tijden tevoren geordineerd, en de bepalingen van hunne woning. Hand. 17 : 26.

De beteekenis van het optreden van Christus' kerk voor de algemeen-menschelijke ontwikkeling van ons geslacht, d. i. dus de beteekenis van de Particuliere genade voor de Gemeene gratie, kan op grond van het aangevoerde, niet licht te hoog worden aangeslagen. Overal waar het Kruis van Christus onder de volkeren wordt uitgedragen, stijgt het peil van menschelijke ontwikkeling op zichtbare wijs. Keer op keer melden de Zendingsberichten ons nu nóg van de groote verandering die zienderoogen bij kleine stammen of op onbeduidende eilanden plaats greep, zoodra het Evangelie er werd aangenomen en een menschenleven kon doorgisten. Maar veel sterker nog is de ommekeer die in Europa zelf tot stand kwam, naar gelang de uit Azië opstuwende volkerengroepen het Christendom aannamen, en op de puinhoopen van het eens zoo machtige Romeinsche wereldrijk en van zijn wijd uitgestrekte wingewesten, niet slechts nieuwe rijken en staten deden opkomen, maar een geheel nieuwe maatschappelijke orde deden opbloeien. Het loont dan ook de moeite, bij dit veelzeggende historisch feit een oogenblik stil te staan.

Nu nog vertoont de toestand van menschelijk leven, gelijk die in onderscheiden werelddeelen op deze aarde bestaat, in hoofdzaak *vier* in het oog springende schakeeringen, die men in 't generaal onderscheiden kan als: de Afrikaansche, de Aziatische, de Levantsche en de Europeesch-Amerikaansche. Wat Afrika betreft wordt voetstoots toegegeven, dat de zoom van dat werelddeel uit vreemde elementen van hooger beschaving als geborduurd is, maar het eigenlijke, oorspronkelijke Afrika, zooals het zich in zijn onmetelijke binnenlanden van Noord naar Zuid en van Oost naar West uitstrekt, staat wat menschelijke ontwikkeling betreft, nog op den laagsten trap. Zeer stellig werkt ook onder de volken die het zwarte werelddeel bewonen Gemeene gratie, maar in zeer beperkten zin. Er heerscht nog kannibalisme, ze zijn Fetisch-vereerders; buiten een enkel volkslied, heldenlied of minnelied is van letterkunde onder hen geen sprake. Ze gaan meest ongekleed, hun woningen zijn hutten. En hun vaste bezigheid is, na afloop van elken oogst, op moord en roof onder de naburige stammen uit te gaan. De slavernij is er klevende in de volksusantiën.

Veel hooger reeds dan bij deze Afrikaansche stammen, staat het menschelijk leven bij de volken van het Aziatisch type, met name bij de Indianen, de Chineezen en de Japanneezen, en was dit evenzoo eertijds bij de volken van Zuid- en Midden-Amerika, met name bij de Peruanen, Azteken en Tolteken. Bij deze groep volkeren, die insgelijks van het licht der bijzondere openbaring verstoken bleef, kiemt wel een fijne, in bijzonderheden uitgewerkte beschaving op. Er vormt zich bij deze volkeren een maatschappij van hooger orde. Ze hebben een schrijftaal. Ze hebben een breede letterkunde. Ze ontwikkelen kunstzin. Denkers staan onder hen op. De geneugten des levens zijn er verfijnd. Rijke uitvindingen verhoogen de krachten waarover deze volken beschikken. Maar toch hun ontwikkeling blijkt slechts tot op zekere hoogte vooruit te komen. Dan worden ze stationair en komen niet verder. En zoodra ze met hooger ontwikkelde volken in aanraking komen, blijft hun geen andere keuze, dan om óf dezer leven na te bootsen met prijsgeving van hun eigen ontwikkeling, óf om in hun machteloosheid zich door deze te laten overheerschen. Het eerste is nu met Japan het geval, het tweede met Indië en China. En in deze beide typen van menschelijke ontwikkeling, zoowel van het Afrikaansche als van het Aziatische, is het bovendien op alle manier duidelijk, dat hun ontwikkeling binnen eigen grenzen besloten blijft en dat ze schier in geen enkel opzicht bate afleveren voor de ontwikkeling van ons geheele menschelijk geslacht. Nationaal heffen ze zich tot zekere hoogte op, maar voor den stroom van het menschelijk leven als zoodanig dragen ze geen vrucht.

Van beide onderscheiden is reeds de Levantsche ontwikkeling, die als zoodanig nog evenzoo buiten het Christendom staat, ook al is de Christelijke kerk van Israel, en dus van de Levant uitgegaan. Tot de Levant rekent men wat oudtijds *het Oosten* genoemd werd. De Levant in dien breeden zin, omvat alzoo dat deel van Azië, dat van het Aziatische hoogland naar de Middellandsche Zee afdaalt, voorts Griekenland, Italië en de Noordkust van Afrika, en in deze Levant is achtereenvolgens opgetreden de Babylonische, de Egyptische, de Grieksche en de Romeinsche beschaving. Israel lag te midden van dat terrein, maar van het Levantsche leven als zoodanig afgesloten. De Christelijke phase, die het vooral onder de Byzantijnsche keizers doorleefde, is van de 7de eeuw af in den Islam ondergegaan. En van dat oogenblik af werd en is nog het Mahomedanisme het levenstype dat in heel de Levant heerscht, terwijl alleen Italië zich aan het Europeesche leven aansloot. Deze Levantsche ontwikkeling nu van het menschelijke leven is in al deze stadiën een veel hooger leven geweest, dan of in het Afrikaansche óf in het Aziatische type gevonden werd. En dit niet alleen, maar van deze Levantsche ontwikkeling mag gezegd, dat

ze in alle deze stadiën metterdaad voor de algemeene ontwikkeling van ons geslacht vrucht heeft gedragen. De Islam moge thans kwijnen, toch bezit de Halve maan nog wel terdege levenskracht, en in geen geval kan ontkend, dat ze in de Middeleeuwen van ver reikenden invloed is geweest, niet alleen op de historie, maar zelfs op de ontwikkeling van Europa. Veilig mag dus gezegd, dat de Gemeene gratie met zeer ongelijken graad van sterkte gewerkt heeft. Het zwakst in het Afrikaansche leven, sterker reeds in het Aziatisch type, maar het krachtigst in het leven van de Levant, bij Babyloniërs, Egyptenaren, Grieken, Romeinen en Muzelmannen.

Doch hoe hoog ook het menschelijk leven reeds in deze verschillende ontwikkelingsstadiën van de Levantsche rijping van ons geslacht moge gestaan hebben, toch is het helder als de dag, dat er nog veel hooger type van menschelijke ontwikkeling thans in Europa en Amerika bereikt is, en dat zelfs in Europa deze ontwikkeling nog weer klom in sterkte, naarmate het hoofdtooneel van het Europeesche leven zich van Zuid-Europa naar het Noordwesten van Europa verplaatste. Elders en in ander verband drukten we dit onlangs in dezer voege uit: „In China kan van het Kong-fut-tsi-anisme met even deugdelijk recht beweerd, dat het in eigen kring zulk een eigen formatie aan het leven schonk, en natuurlijk rust ook bij het gele ras, die eigen vorm van het leven op een eigen theorie. Doch wat heeft China voor het leven, voor de gestadige ontwikkeling van ons menschelijk geslacht gedaan! Ook voor zooverre de wateren van zijn leven dan nog helder blonken, wat vormden deze wateren anders dan een in zichzelf afgesloten meer? Van de hooge ontwikkeling, waartoe Indië eens opklom, kan nagenoeg hetzelfde gezegd. Van wat in Mexico en Peru in de dagen der Montezuma's en der Inca's blonk, geldt dezelfde klachte. In alle deze streken bereikte het volk dat er woonde een niet geringen graad van ontwikkeling, maar die ontwikkeling bleef geïsoleerd, en bracht de ontwikkeling van ons menschelijk geslacht niet verder. Iets wat natuurlijk nog veel sterker geldt van wat in Afrika's kust- en binnenland door het donker gekleurde ras gezonnen en gesticht werd; een nog veel lager levensvorm, die u niet eens aan het *meer*, maar veeleer aan *poel* en *moeras* doet denken. Er gaat door ons geslacht maar één breede frissche stroom van leven, die van meet af de belofte der toekomst draagt, en die stroom is van Midden-Azië en de Levant uitgegaan, en heeft sinds zijn loop steeds van het Oosten naar het Westen door gezet, is van West-Europa naar Amerika's Oosterstaten en van daar tot Californië doorgetrokken. In Babylon en in het Nijl-dal ziet ge van dien ontwikkelingsstroom den eersten aanvang. Van daar trekt hij door Griekenland. Van Griekenland gaat die stroom op het rijk der Romeinen over. Van de Romaansche volken vervolgt hij zijn weg naar het Noordwesten van Europa. En zoo bereikte hij uit Nederland en Engeland ten slotte ook Amerika. Thans stuit

die stroom. Westwaarts is zijn weg door China en Japan versperd, terwijl niemand zeggen kan wat kracht er voor de toekomst zal uitgaan van de dusver stil gebleven Slavische rassen.

Dit sterke en in het oog springende verschil nu tusschen de drie voorafgaande typen, en het Europeesch type, van menschelijke ontwikkeling is in hoofdzaak daaruit te verklaren, dat dit Europeesche leven doorvoed is geworden met invloeden die van de kerk van Christus uitgingen. Zeker niet alléén daaruit. Ongetwijfeld toch was ook de aanleg van de volken die Europa tot die hoogte ophieven, op een hooge ontwikkeling aangelegd. Hun vatbaarheid was een grootere. Maar toch zouden ze ook met die hoogere vatbaarheid nooit tot hun tegenwoordige hoogte zijn opgeklommen, indien niet de zegen van het Christendom hun deel was geworden. Dit blijkt overtuigend daaruit, dat deze zelfde volken, eertijds in Azië wonende, tot *geen* hooger standpunt van ontwikkeling waren opgeklommen, ja bij de Levantsche volken verre in ontwikkeling achterstonden. De groote ommekeer in hun leven en in hun levensontwikkeling dagteekent eerst van het oogenblik af, dat ze met het Christendom in aanraking kwamen, en de kerk van Christus in hun midden tot openbaring kwam. Van dat oogenblik af ziet men op elk terrein van hun leven geheel nieuwe krachten tot ontwikkeling geraken, en is het onder haar heerschappij, dat die betere en hoogere maatschappelijke orde zich vertoont, die op de geheele samenleving een echt menschelijk stempel drukt, 's menschen macht over de natuur bijna grenzenloos uitbreidt, op het terrein van wetenschap en kunst wonderen verricht, en ten slotte een macht ontwikkelt, die alle andere werelddeelen onder haar schepter brengt.

Is het feit, dat de Christelijke religie, d. i. de Particuliere genade, het middel is geweest om de Gemeene gratie tot haar machtigste openbaring te brengen, hiermede vastgesteld, dan ontstaat nu de vraag, hoe we deze inwerking van de Particuliere op de Gemeene genade te verstaan hebben. Men is gewoon het resultaat van deze inwerking „Christelijk" te noemen, en spreekt uit dien hoofde van *Christelijke* beschaving, van een *Christelijke* maatschappij, van een *Christelijk* staatsleven en zooveel meer. Toch gevoelt men aanstonds, dat, gelijk we reeds kortelijk opmerkten, het woord *Christelijk* in deze saamvoegingen een geheel andere beteekenis heeft dan b. v. in de uitdrukkingen *Christelijke* kerk, *Christelijke* literatuur, *Christelijke* school, *Christelijke* pers, *Christelijke* theologie, *Christelijke* zangers en zooveel meer. Dit komt daardoor, dat in beide reeksen van uitdrukkingen het woord *Christelijk* in een andere tegenstelling wordt genomen. Spreek ik van Christenvolken, van Christelijke maatschappij enz., dan vormt dit een tegenstelling met heidensche volken, heidensche maatschappij, Mahome-

daansche Staten of Mahomedaansche maatschappij. Spreek ik daarentegen van Christelijke pers, Christelijke school, Christelijke zangers enz., dan bedoel ik daarmede een tegenstelling met de liberale pers, de neutrale school, ongeloovige zangers enz. In het eerste geval leg ik den nadruk op het eigenaardig karakter van de Europeesche staten en volken, in tegenstelling met die van Azië en Afrika. In het tweede daarentegen denk ik niet aan Afrika of Azië, maar blijf ik in Nederland, en onderscheid ik in mijn eigen land tusschen de kringen van hen die voor hun belijdenis van den Christus uitkomen, en die andere, die leven uit wat men noemt de Humaniteit. Niet de eerste tegenstelling alzoo, maar alleen de laatste is confessioneel. Of ook kunt ge het zoo uitdrukken, dat ge sprekende van een Christelijken staat, van een Christelijke maatschappij, van Christelijke beschaving enz., uitsluitend het oog hebt op de Gemeene gratie, gelijk die bezwangerd is door het Evangelie, en dat in het andere geval, als ge gewaagt van Christelijke school, Christelijke pers, Christelijke zangers en van zooveel meer, doelt op de Particuliere genade, gelijk die zich de dingen van het gewone leven tot instrument kiest.

Ge voelt de juistheid hiervan terstond, zoo ge u afvraagt: Kan iemand zonder zelf persoonlijk den Christus te belijden, burger zijn in een Christelijken staat, meêleven in een Christelijke maatschappij, deel hebben aan de Christelijke beschaving? Dan toch is het antwoord zeer zeker toestemmend. De feiten toonen en bewijzen het. Tal van mannen, die van geen belijdenis van den Christus hooren willen, zijn in zulk een Christelijke maatschappij zelfs toongevende leiders. Vraagt ge daarentegen of iemand, zonder persoonlijk den Christus te belijden, kan zijn een Christelijk zanger, een Christelijk onderwijzer enz., dan tast en gevoelt ieder hiervan de onmogelijkheid. Het is alzoo duidelijk, dat de gekerstende Gemeene gratie niet kleeft aan een persoonlijk toebehooren tot den Christus, en dat daarentegen de vol ontwikkelde Particuliere genade er altoos onafscheidelijk van blijft. Toch is dusver steeds de fout begaan, dat men deze twee zeer onderscheidene beteekenissen van het woord: *Christelijk* dooreengeward heeft. Zelfs is de stelling verkondigd, dat de „Christelijke" school was de „best-ingerichte" school. En het is uit deze verwarring van de twee begrippen van *Christelijk*, dat toen voortgekomen is die grenzenlooze verwarring tusschen het leven der Gemeene gratie en der Particuliere genade, waaronder we nog steeds lijden. Staat, maatschappij, volksleven, kortom alles poogde men eenerzijds confessioneel te binden, en anderzijds poogde men de Christelijke kerk zóó te ontbinden en van haar belijdenis los te maken, dat ze als volkskerk naleefde wat gistte in het volk. Alzoo eenerzijds de poging om het woord „Christelijk" in zijn specifieke beteekenis als stempel op de Gemeene gratie te zetten, en anderzijds de poging om aan het woord „Christelijk" ook op kerkelijk terrein zijn specifieke beteekenis

te ontnemen. Moest niet naar Rothe's leer, ten leste zelfs heel de Kerk in den Staat ondergaan? Men kan de oorzaak dezer grenzenlooze verwarring ook alzoo omschrijven: dat eenerzijds de kerk binnen haar confessioneelen kring, de wereld poogde te trekken en dat anderzijds de wereld de kerk aan zichzelven zocht gelijk te maken.

We vestigen er daarom zeer bijzonderlijk de aandacht onzer lezers op, dat ze nimmer tot een klaar inzicht in de juiste verhouding tusschen gemeente en wereld, tusschen de gemeenschap der heiligen en de maatschappij, en zoo ook tusschen Kerk en Staat komen zullen, tenzij ze zich de moeite geven, het hemelsbreed verschil tusschen deze tweeërlei beteekenis van het woord „Christelijk" helder in en door te denken. *Christelijk* op heel het volk, op heel de maatschappij, op heel den Staat enz. toegepast, staat tegenover heidensch of Mahomedaansch. *Christelijk* gezegd van een enger kring in het volk, in de maatschappij, of in den Staat, staat tegenover neutraal, ongeloovig, niet-belijdend. En feitelijk is het in deze onderscheiding, dat ook de oplossing moet worden gezocht van het moeilijk probleem, dat Art. 36 onzer Belijdenis nog steeds aan de orde stelt. Gelijk we reeds een vorig maal herinnerden, is hiermede volstrekt niet gezegd, dat het woord „Christelijk" niet, in *beide* beteekenissen, een nadere onderscheiding in Grieksch, Roomsch, Luthersch, Gereformeerd enz. toelaat. Eer integendeel. Evenmin als er „een boom" is zonder meer, en al wat men „boom" noemt, steeds eik, ceder, beuk enz. zal zijn, even onmogelijk is het thans in eenig land een Christelijke ontwikkeling aan te wijzen, of die ontwikkeling vertoont zich als vrucht van de werkzaamheid der Grieksche, der Roomsche, der Luthersche of der Gereformeerde kerken. De maatschappij in Spanje vertoont een ander gelaat dan in Rusland, doet zich anders voor in Pommeren dan in Beieren, en draagt een andere gestalte in Nederland en Schotland dan in Zwitserland en Denemarken. Op deze onderscheiding echter kunnen we eerst in het laatste deel van onze studie over de Gemeene gratie terugkomen, en in het tegenwoordig verband blijft ons alleen nog te bespreken, over op wat wijs we deze inwerking der Particuliere genade op de Gemeene gratie ons hebben voor te stellen.

En dan zij op het navolgende de aandacht gevestigd.

Ten eerste vormen de belijders van den Christus in het midden van een volk een kring, waarvan rusteloos een ernstige roepstem tot het volk uitgaat. Die roepstem van het volk des Heeren werkt op de conscientie. En zoo wordt de werking der conscientie die Paulus in Rom. 2 : 15 teekent, door dit vermaan, door deze roepstem der belijders, geprikkeld en verscherpt. Ten tweede verheffen de belijders het huislijk en maatschappelijk leven tot een hooger standpunt door hun voorbeeld, en God geeft aan dit

voorbeeld zijn uitwerking en zijn invloed. Ten derde treden de belijders van den Christus op het publieke terrein op, om bij het meerder licht dat ze ontvingen, vaster en helderder denkbeelden uit te spreken, die vat hebben op het volksbewustzijn. En dank zij dezen drievoudigen invloed, ontstaat er in het midden van het volk en van het maatschappelijk leven een kracht ter bestrijding van ongerechtigheid en tot stuiting van de zonde, die maakt, dat de zonde wel in het persoonlijk leven stand houdt, en in het verborgene voortwoelt en woedt, maar dat ze in de volksconsciëntie, in de publieke opinie, in het toongevend oordeel zich niet kan handhaven, en dat alzoo aan de Gemeene gratie juist in het centrale volksleven een machtige steun geboden wordt. Dit is de *moreele* invloed die van de Particuliere genade op het leven van heel het volk uitgaat, een invloed waarvoor ten leste ook de ongeloovigen en de spotters zwichten moeten. En als de Overheid, hierdoor gesteund en gedrongen, ten slotte dat hooger zedelijke leven in haar wetten uitspreekt en vastlegt, klimt die invloed uit de publieke opinie zelfs rechtstreeks tot het staatsleven op en drukt ook op den Staat als zoodanig een Christelijk, of naar zijn onderscheidingen, een Roomsch, een Grieksch, een Luthersch of een Gereformeerd stempel. In overdrachtelijken zin kan men dit ook een „kerstenen", een „doopen" van heel de natie noemen, mits men maar altijd wel in het oog houde, dat dit met de persoonlijke bekeering van de enkele burgers en de persoonlijke toebedeeling van het Sacrament des Doops niets uitstaande heeft.

En bij deze moreele inwerking komt dan een tweede iets, t. w. *de zegen des Heeren*. God mint zijn volk als zijn oogappel, en strekt daarom in buitengewone mate zijn zegenende werkingen uit over die volkeren, onder welke de kerk zijns Zoons is opgetreden. Hij geeft aan die volkeren het gezondste klimaat, het best gelegen land, de grootste overmacht over de natuur. Hij doet ze van het beste ras zijn. Hij begiftigt ze met de rijkste talenten, met de edelste gaven. Hij verrijkt ze met de rijkste gezinnen, met de verst reikende uitvindingen, en verhoogt daardoor voor deze volkeren de beste kansen op een alzijdige en door niets verstoorde, steeds voortgaande ontwikkeling.

Kort saamgevat kan men het dus kortweg *zóó* uitdrukken: de Gemeene gratie bedoelt tweeërlei stuiting; stuiting van de *zonde* en stuiting van den *vloek*. Welnu, bij de stuiting van de zonde komt de *moreele*, bij de stuiting van den vloek de *providentieele* inwerking van de Particuliere genade te hulpe, om de werking der Gemeene gratie tot het hoogste standpunt op te voeren.

XC.

Voltooiing der Gemeene gratie.

> Noch steekt men eene kaars aan, en zet die onder eene koornmaat, maar op eenen kandelaar, en zij schijnt allen, die in het huis zijn. MATTH. 5 : 15.

Het feit zelf, dat het optreden van de Gemeente van Christus onder een volk, allengs, ook op de zedelijke gewoonten van dat volk, en op geheel zijn burgerlijke ontwikkeling, merkbaren invloed gaat oefenen, zal, na het aangevoerde, geen nader bewijs behoeven. Dat de Particuliere genade van invloed is op de werking der Gemeene gratie, staat vast. Maar iets heel anders is het, dit bloot te erkennen, of wel om zich eenigszins op duidelijke manier rekenschap te geven van de *wijze* waarop en de *mate* waarin deze invloed uitgaat. Eerst het laatste of practische deel van onze reeksen over de Gemeene gratie kan hierover het vereischte licht verspreiden. We bespraken, gelijk men zich herinnert, eerst de *historische* zijde van de Gemeene gratie, daarna haar *leerstellige* of *dogmatische* beschouwing. Dit dogmatische deel loopt met dit en het daarop volgend artikel af. En daarna wenschen we een laatste reeks te openen waarin de beteekenis van de Gemeene gratie voor de practijk van ons leven in de burgermaatschappij aan de orde komt. Bij die laatste reeks komen alzoo onderscheidenlijk en achtereenvolgens de bijzondere invloeden ter sprake die de Gemeene gratie op het gebied van het huislijk, burgerlijk, maatschappelijk en staatkundig leven geoefend heeft. Toch achten we in deze leerstellige reeks van dit onderwerp niet te mogen afgaan zonder kortelijk de oorzaken te hebben aangewezen, waaruit deze invloed op de Gemeene gratie zich verklaren laat.

Tot recht verstand hiervan verzoeken we onzen lezers zich eerst op meer algemeen standpunt te plaatsen, en er een oog voor te hebben, dat steeds en allerwegen de religie van een volk (ook al gaat deze religie geheel buiten het Evangelie om) een eigenaardig stempel drukte op de zeden en gewoonten, op de wetten en de heerschende denkbeelden van natiën en volken. In zooverre ligt er in het feit dat ook de Christelijke religie, waar ze optreedt, soortgelijken invloed oefent, niets vreemds, en heeft niets dat bespreking vereischt. De Religie is en blijft altoos de uitdrukking van het centrale in ons bestaan. Hoe vervalscht en verdonkerd de religie van een volk ook zij, toch vindt ge in die religie altoos de diepst liggende, de centrale, de alles beheerschende grondovertuiging van dat volk uitgedrukt. Die diepere grondovertuiging hangt bij een volk dan weer saam met den aard en het karakter der natie, en evenzoo met haar histo-

risch verleden, ja zelfs met de gesteldheid van den bodem waarop ze leeft en het klimaat waarin ze ademt. Reeds daarom is het zoo hinderlijk dwaas, indien van vrijzinnige zijde nu nog beweerd wordt, dat het heil der toekomst te zoeken is in scheiding van Kerk en Staat, van Religie en Natie, van Geestelijk en Burgerlijk leven. En nog onbegrijpelijker is het, hoe zelfs geestverwanten ons, Gereformeerden, verdenken kunnen van met zulk een onzinnige gedachte in te stemmen. Het verschil tusschen ons en deze andere belijders des Heeren liep alleen over de vraag, *op wat wijze* de invloed van de religie, van de kerk en van het geestelijk leven op de Natie, den Staat en het burgerlijk leven behoorde toe te gaan. Daarbij verzuimen die anderen o. i. genoegzaam te letten op het verschil tusschen de drie begrippen van Natie, Staat en Overheid. Er behoeft dan ook geen twijfel te bestaan, of op dit punt zal eenstemmigheid verkregen worden. De zaak is toch deze, dat alle richtingen, zoowel de humanistische als de Christelijke richtingen, van beide kanten, zeer wel de groote beteekenis inzien van de religie voor de grondovertuiging der natie, en omgekeerd, maar dat de humanistische richtingen er op bedacht waren, om ten onzent het Christelijk karakter dier grondovertuiging, dat zij tegen zich hadden, om te zetten in een grondovertuiging passend bij hun humanistisch stelsel. Daarom zijn er in hun strijd tegen de Christelijke richtingen duidelijk twee perioden wel te onderscheiden. Een eerste periode waarin ze aan de religie alle recht om invloed op het *publicke* leven uit te oefenen betwistten; en daarna een tweede periode waarin ze juist voor dien invloed opkwamen. En het verschil tusschen die beide perioden verklaart zich hieruit, dat in die eerste periode de invloed der aloude religie hun nog tegen was, en dat in de tweede periode de gemoderniseerde religie hen steunt.

Niet minder duidelijk springt het in het oog, dat in de practijk der historie het Christelijk karakter eener natie zich altoos in een bijzonderen vorm vertoont. Dit ligt niet aan het Christendom als zoodanig, maar vloeit voort uit de algemeene wet, dat er geen algemeene menschen en geen algemeene volken te vinden zijn, maar dat elk mensch, en elk volk iets eigens heeft, waardoor het van andere menschen en van andere volken onderscheiden is. Dit onderscheid bepaalt zich zelfs volstrekt niet tot volk en volk, maar gaat veel verder door. Friesland en Zeeland zijn beide van een beslist Gereformeerd type, zoo zelfs dat het niet-belijdend deel der bevolking van deze provinciën zich zoogoed als uitsluitend uit het *omgekeerde* van de trekken van dat Gereformeerd karakter heeft ontwikkeld; en toch welk breed verschil bestaat er voor het oog van den kenner niet tusschen het Friesche en het Zeeuwsche Gereformeerde type. Even breed verschil valt op te merken tusschen de Gereformeerden in Gelderland en

die van Zuid-Holland. Van de gewesten gaat deze onderscheiding dan op de bijzondere streken in die gewesten door. Een Gereformeerde op de Betuwe bestaat anders dan een Gereformeerde op de Veluwe, al zijn beiden inwoners van de ééne provincie Gelderland. Tusschen kleistreek en zandstreek in Friesland, tusschen Kennemerland en 't Gooi in Noord-Holland, vertoont zich geen minder sterk onderscheid. Van de steden gaat deze onderscheiding door op de enkele steden. Utrecht en Amsterdam vertoonden steeds een uiteenloopend karakter ook onder de Gereformeerde belijders. Zelfs kan men in groote steden zeggen, dat wederom de kwartieren in deze steden uiteenloopen. De dusgenaamde „eilanders" en de bewoners van de „Jordaan" in Amsterdam moet men als een eigen type uit elkander houden.

Ook dit echter was niet iets particuliers van het Gereformeerde leven, al geven we toe, dat de vrije zin van het Gereformeerde leven zelfstandige ontwikkeling bevorderde. Maar voor het overige staat het vast, dat ten onzent de Roomschen beneden en boven Moerdijk evenzoo een verschillend type toonen, dat Amerikaansche Roomschen zeer verschillen van Spaansche Roomschen, en dat soortgelijke verschillen, ook al zij het minder scherp uitkomend, zich bij elke Christelijke kerk voordoen. Edoch op geen andere wijze dan waarop deze verschillen ook uitkomen bij Joden, Mahomedanen en Heidenen. Poolsche, Russische, Fransche en Nederlandsche Joden zijn volstrekt niet van één model. De Mahomedanen in Perzië staan vierkant tegen die in Anatolië, dat er vlak bij ligt over. De Buddhisten in Indië, China en Japan loopen op allerlei wijzen uiteen. En zelfs onder de lagere heidensche religiën, was de religie van Babylon, van Egypte en van Griekenland ja zelfs die van Griekenland en van Rome, volstrekt niet op één lijn te stellen.

En nu toont de historie, en toont de tegenwoordige staat van alle deze volken en natiën even duidelijk, dat dit uiteenloopend religieus type ook zijnerzijds van ver reikenden invloed is geweest op het huislijk, burgerlijk en staatkundig leven dezer volken. Er is hier een wisselwerking van nationaal en religieus leven. En deze wisselwerking wordt gestadig daardoor levendig gehouden, dat in het hier zich teekenend onderscheid een verschil van grondovertuiging spreekt, en dat dit verschil van grondovertuiging weer zijn oorzaak vindt in verschil van aanleg, karakter en verleden. In dien zin is het dan ook volkomen juist te zeggen, dat de natie van Nederland niet humanistisch maar Christelijk, niet Roomsch maar Protestantsch, niet Luthersch maar Gereformeerd is, en voorzoover ge onder de Gereformeerden der historie nog weer de Calvinisten als het consequentste type afzondert, zeer beslist *Calvinistisch*. Slechts houde men hierbij in het oog, dat dit Gereformeerde volkstype niet krachtig genoeg is gebleken, om heel de bevolking te assimileeren; dat in de zuidelijke

provinciën het aloude Roomsche type zich heeft gehandhaafd; en dat in de provinciën boven Moerdijk, onder de toongevende klasse vooral, het Humanisme aldoor school, nooit geheel gebroken werd, en thans weer overmoedig opleefde. Dat nu doet de vraagstukken van recht en rechtsverhoudingen opkomen, zoodra de Overheid als Overheid, d. i. als de met *dwangrecht* bekleede macht, te handelen heeft; en het is in dat verband dat juist uit het Gereformeerd beginsel de stellige ontkenning volgt, dat de dienaresse Gods met het zwaard in de hand type over type mag doen heerschen. Het is op dit punt dat zij die andere denkbeelden voorstaan, kamp zullen moeten geven. Wat toch van de Natie, van den Staat en van de Overheid ten deze geldt, dient hier scherp onderscheiden te blijven. Zoo niet, dan duurt de eindelooze spraakverwarring voort, en komt men niet verder.

De verdere toelichting hiervan verblijve intusschen aan de volgende reeks over de Gemeene gratie. Thans hebben we alleen met de nadere vraag te doen, of de inwerking der Particuliere genade op de Gemeene gratie al dan niet geheellijk in deze natuurlijke inwerking van de religie op de natiën opgaat, oftewel dat hierbij nog iets anders in aanmerking komt. Zoo niet, dan ligt er niets bijzonders in, en draagt de opmerking ervan niet een leerstellig, doch hoogstens een ethnologisch karakter. Dan toch zou het iets zijn, dat niet uit het leerstuk, uit het dogma, maar uit de wet van het volksleven ware af te leiden. En dit laatste nu is volstrekt *niet* zoo. Heidendom, Mahomedanisme en zoo ook het latere Judaisme, ze hebben in onderscheiden tijden en landstreken alle op de Gemeene gratie ingewerkt, en doen dit nog, maar ze hebben geen van alle de macht bezeten, om de Gemeene gratie zoo te sterken, dat ze tot haar volle ontplooiing kon komen. Wezenlijke, duurzame, volslagen ontwikkeling van de Gemeene gratie valt alleen daar te bespeuren, waar de *Particuliere genade* in de Gemeene gratie indrong, d. i. waar de Christelijke kerk onder de natiën optrad. Teeken op een wereldkaart de streken waar de Gemeene gratie met zeker graadverschil tot ontwikkeling kwam, met zwart, bruin, grijs en wit tegen elkander af, en ge zult de witte plekken uitsluitend daar krijgen waar het Sacrament van den heiligen Doop heerschen kon, niet daar buiten.

Zij het ook al, dat de religie van het genie er schier overal, ook in haar vervalschte afgodische, of goddelooze vormen, *iets* toe bijdroeg, om de krachten der Gemeene gratie te sterken, toch is van wezenlijke sterking, van een sterking die volhardt, van een sterking, die heel ons menschelijk geslacht als zoodanig, tot hooger standpunt opleidt, uitsluitend sprake op het erf der dusgenaamde Christelijke volken, d. w. z. van die volken, waar-

onder de kerk van Christus optrad, waar de andere religies wegvielen, en waar het algemeene leven door de Christelijke grondovertuiging beheerscht werd.

Dit nu vindt zijn verklaring daarin, dat beide Genade-actiën Gods uit eenzelfde motief voortkomen. Bij beide geldt het de handhaving van Gods eere tegenover Satan. In de Particuliere genade treedt God als Overwinnaar tegen Satan op voor het *eeuwig* bestaan der dingen. In de Gemeene gratie als Overwinnaar tegenover Satan voor het *eindig* bestaan der dingen. De eindpaal van de werking der Gemeene gratie ligt daarom in den Oordeelsdag, die der Particuliere genade daarentegen kent geen eindpaal maar plant zich voort in aller eeuwen eeuwigheid, en bij haar kan men slechts in zooverre een eindpaal speuren, als haar strijdend karakter eens een einde neemt, zoodra de *laatste vijand* zal zijn te niet gedaan. Dit is niet anders dan de Schriftuurlijke verhouding tusschen het Noachietisch en Abrahamietisch Verbond. Immers het Noachietisch Verbond is dat der Gemeene gratie, het Abrahamietisch Verbond is dat der Particuliere genade, en alle verbondssluiting is een zich over en weer verbinden, of een over en weer verbonden worden, op trouw, om met vereende kracht tegen een gemeenschappelijken vijand den strijd aan te binden, hem te overwinnen, en daarna saam de vrucht der behaalde zegepraal te genieten. Dientengevolge zijn beide: het Noachietisch en het Abrahamietisch Verbond, op elkander aangelegd. Het Abrahamietisch Verbond is zonder dat van Noach niet denkbaar. Ze staan beide met elkander in verband door eenheid van oorsprong, gelijksoortigheid van motief en een gemeenschappelijk finaal doel, dat gelegen is in de handhaving van de eere Gods tegenover Satans tegenstand. Het ééne Verbond staat dus niet los naast het andere, noch komt het ééne met het andere slechts toevalligerwijze in aanraking. Integendeel, het ééne is besteld en bestemd voor het andere. Ze vormen saam de twee in elkander sluitende deelen van één plan. Ze zijn de twee grondstukken van éénzelfde Goddelijk Besluit. Het Abrahamietisch Verbond is ondenkbaar zonder het Noachietisch Verbond als natuurlijke en onmisbare onderstelling. Maar ook omgekeerd het Noachietisch Verbond kan zich niet tot hooger trap opheffen, tenzij het Abrahamietisch Verbond het zijn invloed ten beste geeve. Er is bij het Verbond der Gemeene gratie gerekend op het Verbond der Particuliere genade, evengoed als en niet minder dan er bij het Verbond der Particuliere genade gerekend is op het Verbond der Gemeene gratie. En dat we hier duidelijkheidshalve op den verbondsvorm wezen, is niet iets dat er bij komt. Alle religie draagt het verbondskarakter, en slechts voorzooverre zij het verbondskarakter draagt is ze ware religie. Gelijk Bullinger reeds opmerkte, de religie is zelve het verbond en het verbond is de religie, wat zeggen wil, dat geen enkele verhouding tusschen God en menschen ooit juist en volledig wordt opgevat, tenzij ze verstaan

worde als een wederzijdsche verbondsverhouding, en alzoo ruste op *geloof* en *religie*.

Behoeft het uit dien hoofde geen verder betoog, dat de Particuliere genade op de Gemeene gratie inwerkt, krachtig haar ontwikkeling bevordert, en alleen door die aldus bewerkte ontwikkeling, haar opvoert tot haar hoogsten trap, toch worde hier tegen misverstand gewaakt. Al te dikwijls toch vat men dit op, alsof dat deel van het terrein der Gemeene gratie, waarop de invloed der Particuliere genade te bespeuren viel, nu ook uit dien hoofde bij het terrein der Particuliere genade werd ingelijfd, en alsof uit dien hoofde alle Christelijke natiën, alle Christelijke volksgewoonten en alle Christelijke maatschappelijke vormen, onder het gebied der Particuliere genade waren te rekenen. En hierin nu vergist men zich. Er zijn hier vier terreinen wel te onderscheiden. Er is vooreerst het terrein der Gemeene gratie, dat nog geen invloed van de Particuliere genade onderging. Er is in de tweede plaats het terrein van de institutaire kerk, die als zoodanig geheel en uitsluitend uit de Particuliere genade opkomt. Er is in de derde plaats een terrein der Gemeene gratie, dat beschenen wordt met het licht van den kandelaar der Particuliere genade. En er is in de vierde plaats een terrein der Particuliere genade, dat de gegevens der Gemeene gratie aan zich dienstbaar heeft gemaakt. China geeft een voorbeeld van het eerste terrein. Daar werkt Gemeene gratie in niet geringe mate, maar de Particuliere genade heeft op het reusachtige rijk haar invloed nog niet in die mate doen werken, dat het Chineesche leven er een verandering door onderging. Wil men, in eigen omgeving en onder ons, denk dan aan het breed ontwikkelde terrein van het sportleven, dat nog enkel uit krachten der Gemeene gratie leeft, en zich aan geen hoogeren maatstaf stoort. Het tweede terrein vertoont zich in die geïnstitueerde kerken, die van alle usurpatie afziende, zich bepalen tot het volvoeren van haar eigen taak. Van het derde terrein vindt ge voorbeelden te over in alle Christelijke landen van Europa en Amerika, waar allerlei gewoonten, usantiën, zeden en wetten gelden, zoo huislijk als maatschappelijk, die zeer duidelijk den invloed van de Goddelijke openbaring verraden, en die toch gevolgd en nageleefd worden ook onder die breede klasse van personen, die persoonlijk niets van geloof of bekeering weten willen. En het vierde terrein eindelijk vindt ge overal waar zich de kerk als organisme openbaart, d. w. z. waar de persoonlijke belijders van Jezus in eigen kring het leven der Gemeene gratie door de beginselen der Goddelijke openbaring beheerschen laten. In dien zin spreken we van een Christelijke kunst, een Christelijke school, een Christelijke pers, een Christelijke wetenschap enz., doch dan heeft „Christelijk," gelijk we reeds vroeger opmerkten, een geheel andere en

veel bepaalder beteekenis, dan waar men spreekt van Christelijke natie, Christelijk volk, Christelijke staten enz. Stel dus in uw gedachten naast elkander het leven in China, het leven in het instituut eener Christelijke kerk, het leven der niet-belijders in een Christelijk land, en het leven der belijders van den Christus ook buiten het kerkelijk instituut, en neem dit vierderlei leven, niet individualistisch, d. i. met het oog op enkele personen, maar in sociaal en organisch verband, en de vier onderscheiden terreinen liggen duidelijk voor u. Van het eerste levensterrein zegt de Schrift, „dat de wereld in het booze ligt." Het tweede terrein heet in de Schrift de van ambten voorziene kerk. Het derde terrein noemt de Schrift dat deel der wereld, dat beschenen wordt door het licht der geloovigen. En het vierde terrein is wat Jezus noemt de drie maten meel, die geheel doorzuurd zijn met den zuurdeesem des Evangelies.

Toch is het gevaar groot, om juist de beide laatste terreinen met elkaar te verwarren, en gedurig geschiedt dit dan ook. Zelfs mag gezegd, dat de meesten het verschil van de twee beelden, die Jezus ten deze bezigde, dat van het uitschijnend licht en van den zuurdeesem, niet inzien. Ook de prediking verzuimt bijna altoos beide te onderscheiden, gelijk het een gemeen gebrek is, dat juist over de grondgedachten door Jezus in de Evangeliën uitgesproken, zoo zelden diepingaande gepredikt wordt. Prediking uit de brieven der Apostelen is dan ook gemakkelijker. Men vindt daar afgeleide en toegepaste gedachten, in de Evangeliën daarentegen vangt men van Jezus' lippen grondgedachten op, die nog het trekken van nadere lijnen vereischen. Toch is het onderscheid duidelijk. Als het koninkrijk der hemelen vergeleken wordt bij een mosterdzaad, en straks allerlei gevogelte nestelt in zijn takken, blijven al die vogelen vreemd aan de natuur van den opgeschoten boom. Als daarentegen de zuurdeesem de drie maten meels heeft doortrokken, is dat meel door dien zuurdeesem in zijn natuur omgezet. Het eerste rust alzoo op bloot uitwendig contact, het tweede op innerlijke verwantschap. De zaaier zaait zaad, dat zich vermengt met de stoffen van den bodem en in de lucht, en uit die vermenging de vrucht voortbrengt. Het zout doet niets anders dan de bedervende ontwikkeling stuiten. En zoo nu ook is het met het uitschijnend en in de wereld inschijnend licht. Daarvan heet het in Matth. 5 : 14, 15 en 16: „Gij zijt het licht der wereld. Eene stad, boven op eenen berg liggende, kan niet verborgen zijn. Noch steekt men eene kaars aan, en zet die onder eene korenmaat, maar op eenen kandelaar, en zij schijnt allen, die in het huis zijn. Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zij uwe goede werken mogen zien, en uwen Vader, die in de hemelen is, verheerlijken." Alzoo de wereld klimt niet op tot de stad, en de stad daalt niet naar de wereld af. Beide blijven onderscheiden en gescheiden, maar het licht uit de stad schijnt in de wereld in. De kaars en zij die in huis zijn, blijven twee, maar

degenen die in huis zijn, vangen op het netvlies van hun oog het licht op. En zoo ook de geloovigen stralen licht uit voor de menschen, maar ook zoo toch blijven de geloovigen die het licht uitstralen, en de menschen die het opvangen, twee onderscheiden soorten van personen. De onderscheiding die we stelden blijkt alzoo niet willekeurig genomen te zijn, maar in de Schrift zelve te zijn gegrond.

XCI.

Invloeden der Gemeene gratie op de Particuliere genade.

> **En Jezus, bij hen komende, sprak tot hen, zeggende: Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde.**
> MATTH. 28 : 18.

In dit slotartikel van de leerstellige reeks is nu nog kortelijk, in omgekeerden zin, te wijzen op de beteekenis van de Gemeene gratie voor de Particuliere genade. De teekenen van het heilig Avondmaal hebben ook in dit opzicht symbolieke beduidenis. Het brood komt uit de belofte die school in het oordeel dat over Adam ging: „In het zweet uws aanschijns zult gij *brood* eten," en eerst na den vloed, in het Noachitische Verbond der Gemeene gratie staande, wordt de tweede stamvader van ons geslacht gezegd wijn te hebben gebouwd. Of dit laatste nu zóó te verstaan zij, dat vóór den Vloed wel allerlei andere gegiste drank in gebruik was, maar dat het persen van wijn eerst toen opkwam, blijve hier buiten bespreking. Thans vestigen we er uitsluitend de aandacht op, dat de elementen voor het heilig Avondmaal niet eenvoudig natuurproducten zijn, maar natuurproducten die door den mensch *verwerkt* zijn. Geen tarwe, maar *brood*, geen druiven, maar *wijn*, en juist dit, dat er niet alleen instandhouding van de natuurproducten is tegenover den vloek, maar ook instandhouding van menschelijke cultuur of ontwikkeling tegenover de inzinking, die de zonde na zich sleepte, is het eigen kenmerk van de Gemeene gratie. Derhalve gaat het zelfs in stoffelijken zin door, dat de elementen voor het heilig Avondmaal ten eenemale ontbreken zouden, indien de Gemeene gratie den vloek niet gestuit had.

Toch hechten we veel meer gewicht aan de symbolieke beduidenis van dit opnemen van de vrucht der Gemeene gratie in het heilig Sacrament der Particuliere genade. Hierin toch ligt uitgesproken, dat het Particuliere genadeverbond wel geestelijk in uitgangspunt en kern is, maar toch even-goed, mits finaal genomen, de wereld der zichtbare dingen in zich besluit.

En dat metterdaad de teekenen van het heilig Avondmaal ook hierop doelen, blijkt uit wat Jezus zelf sprak na de instelling van het heilig Avondmaal, toen hij tot zijn jongeren zeide: „Ik zal voortaan niet meer met u drinken van deze vrucht des wijnstoks, *totdat ik die met u nieuw zal drinken in het koninkrijk mijn Vaders*". Alle poging om dit zeggen van Jezus geestelijk te duiden, is steeds mislukt, en moet blijven mislukken. In den beker dien Jezus onder het spreken in de hand hield, was geen geestelijke, maar wezenlijke wijn, en als Jezus nu zegt, dat hij dien met zijn jongeren eens wederom, maar dan *nieuw* zal drinken, zoo laat dit geen andere verklaring toe, dan dat Jezus doelt op het komende rijk der heerlijkheid, als onder den nieuwen hemel een nieuwe aarde zich zal uitbreiden. Het element van het heilig Avondmaal wees alzoo wel eenerzijds terug op het bloed dat Jezus vergieten, maar toch ook anderzijds vooruit op de nieuwe toestanden in het Rijk des Vaders dat komen zou. En daar nu dat Rijk der heerlijkheid vrucht zal zijn, niet van de Gemeene gratie, maar van de Particuliere genade, ligt in het brood en in den wijn wel degelijk ook de symbolieke aanduiding, dat de Particuliere genade niet beperkt is tot het geestelijk erf, maar wel waarlijk ook de wereld der zichtbare dingen opeischt.

Van dit punt uitgaande is nu aantoonbaar, dat de Particuliere genade in alles realiteit *is* en realiteit *zoekt*, en derhalve buiten de Gemeene gratie haar loop niet had kunnen loopen. Immers het is juist de Gemeene gratie, die tegenover vloek en dood de realiteit der dingen in stand hield en nog houdt. Centraal voelt ge dit het scherpst in de menschwording zelve van den Zone Gods. Vastelijk te gelooven dat deze menschwording reëel was, en geen schijn noch geestelijke manifestatie, is zelfs zóózeer de kern van het Christendom, dat de apostel Johannes den anti-Christ speurt in een ieder die op de belijdenis dat Jezus *in het vleesch*, d. i. in ware natuurlijke realiteit, gekomen is, ook maar iets afdingt. Hij is des vleesches en des bloeds deelachtig geworden, en dit vleesch en bloed dat hij uit Maria aannam, is datzelfde „vleesch en bloed" dat in het Paradijs geschapen werd, en na den val in heilige linie van Eva op Maria en uit Maria op hem is overgegaan. Ge moogt dus dus niet zeggen: „Ja, natuurlijk, Jezus had ook een lichaam, maar zijn geestelijk wezen was toch de hoofdzaak," want bij de vleeschwording van het Woord komt het juist in de eerste plaats op dat vleesch en bloed aan. Dat moest er zijn. Dat moest al de eeuwen door zich naar den Christus kunnen toebewegen. En nu spreekt het toch vanzelf, dat dit zonder de Gemeene gratie *niet* het geval zou geweest zijn. Het is de Gemeene gratie die ons menschelijk

geslacht in stand deed blijven, en het vleesch en bloed voor het Woord, dat vleesch zou worden, bereid hield.

Van uit dit centrum zijn nu de lijnen naar den vollen omtrek gemakkelijk te trekken. Heel de Particuliere genade vertoont zich in menschen; heel de Particuliere genade vertoont zich in menschen; heel de bijzondere openbaring komt door menschen als daartoe door God verordende instrumenten tot stand; bijna alle wonderen bewegen zich op het gebied der zichtbare dingen; Gods uitverkorenen worden verwekt en geboren in den weg van alle vleesch; een machtig stuk van den dienst der barmhartigheid bestaat in stoffelijke offeranden en in het verhelpen van lichamelijk lijden. Kortom, hoe geestelijk de Particuliere genade ook in haar kern en uitgangspunt zijn moge, altoos treedt ze op in de zichtbare realiteit, dringt in het zichtbare reëel in, bezigt het als instrument, en is zonder de wereld der uitwendige verschijnselen onbekwaam om haar taak te voleinden. Staat het nu vast, dat deze wereld der uitwendige verschijnselen er óf ganschelijk niet meer zou geweest zijn, óf in een chaos en baaierd zou ontaard zijn, zonder de intreding der Gemeene gratie, dan is hiermeê ook bewezen, dat de Particuliere genade de Gemeene gratie geen oogenblik missen kan, en aangetoond hoe het groote werk van Gods genade in Christus bij alles de vrucht der Gemeene gratie onderstelt.

Deze waarheid intusschen, die men kortheidshalve ook wel uitdrukt door te zeggen, dat de Kerk zonder de Gemeene gratie geen plek zou gevonden hebben voor het hol van haar voet, is nog slechts de ééne zijde der zaak.

De realiteit der zichtbare dingen toch strekt niet alleen, om haar de openbaring der Particuliere genade onder zondaren mogelijk te maken, maar heeft veel meer de bestemming, om zelve door de Particuliere genade geëigend te worden. Eerst ontwaart men dit niet. De eerste uitwerking der Particuliere genade is veeleer, om ons van de wereld der zichtbare verschijnselen af te keeren. De pas bekeerde is bang voor de zichtbare wereld, en alleen in het geestelijke vindt hij zich thuis en veilig. Alle eeuwen door is zelfs de neiging opgekomen, om zich, na zijn bekeering, voorgoed van de zichtbare wereld af te keeren, en zoo wel de kloosteridee als de idee der Doopersche mijding is er op uit, om de Particuliere genade scherp af te scheiden van het terrein der Gemeene gratie. Ook mag niet verheeld, dat het providentieel bestuur des Heeren, in den regel de bekeering niet kroont met uitwendigen voorspoed. Naar de wereld gerekend wordt men er in den regel niet beter door, als men voor Jezus kiest. Veel lijden is der vromen lot. En hoe scherper in den loop der eeuwen de tegenstelling tusschen de wereld en de Particuliere genade

uitkwam, hoe harder de wereld de belijders van Jezus uitstiet. De vervolgingen getuigen er van. Niets werd onbeproefd gelaten, om de wereld der zichtbare verschijnselen voor Gods kinderen ondraaglijk te maken. Erkend moet derhalve, dat de Particuliere genade begint met niet alleen *geestelijk* op te treden, maar ook daarna, soms tot aan ons sterven toe, het kind van God eer van slechter dan van beter conditie maakt in de dingen der wereld. Christus zelf blijft hier de canon. Zijn Kruis is het teeken. En eerst van de ure der opstanding af, kan gezegd worden, dat in Jezus ook het zichtbare zijn triomf viert.

Maar al is zoo het uitgangspunt, en al blijft voor velen tot aan hun dood toe de wereld der zichtbare dingen behooren tot den kring van wat Paulus noemt: „het lichaam dezes doods," waarvan hij uitriep: „Ik ellendig mensch, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?" — toch is die tegenstelling tusschen het terrein der Particuliere genade en der Gemeene gratie slechts tijdelijk. Eens bereikt deze loop der dingen zijn keerpunt, en dan eischt de herscheppende kracht van de Particuliere genade ook heel het terrein der Gemeene gratie voor zich op, zoowel ons lichaam, als heel deze wereld; en alsdan zal ons lichaam heerlijk wezen als Jezus' lichaam na zijn hemelvaart is, en zal deze aarde in heerlijkheid blinken boven den glans der zon. De Gemeene gratie doet alzoo dezen dienst, dat ze, gedurende het lange tijdperk, dat de Particuliere genade zich meer in het geestelijke terugtrekt, de wereld der zichtbare dingen bewaart en in stand houdt, totdat eenmaal het oogenblik komt, dat geen zonde meer zal te stuiten en geen vloek meer zal te temperen zijn, en heel de schepping Gods, van Satans macht bevrijd, Hem weêr in heerlijkheid zal toebehooren.

Reeds in de bedeeling aan Israel gegeven, schemerde dit door, en zelfs verstaat men het Oude Testament niet, zoo men op deze doorschemering van een hooger heerlijkheid van Israël niet aandachtig let. Kanaän had voor Israël een andere en hoogere beteekenis, dan voor ons ons vaderland. Jeruzalem was voor een Israëliet heel iets anders dan voor ons Amsterdam is. En Sion op den berg van Jeruzalem had voor den Sioniet een beduidenis, die zich bij ons met die van geen kerk of plein vergelijken laat. Ceremonieel was die exceptioneele beteekenis uitgedrukt in de wet der Levitische reinheid. Het land zelf, de erve, het grondgebied droeg daardoor ten deele een heilig karakter. Wie de grenzen overtoog, ging van heilig op onheilig gebied over. Kanaän had na de inbezitneming een heel andere beteekenis dan óf Edom óf Egypte óf ook Babylon. Dit nu kwam daar vandaan, dat het uitwendige land voor Israel symbool was van het rijk der heerlijkheid.

Vooral in de 17de eeuw waren de Christenen veelszins gewoon, het meest in Engeland, maar toch ook hier, dit zoo uit te drukken, dat ze den hemel Kanaän noemden, dat de overgang over de Jordaan beeld was van het overgaan uit het leven in den dood, en dat Sion zoozeer één in hun voorstelling was met den Troon van Gods heerlijkheid, dat ze schier niet anders spraken dan van het Sion daarboven. Sinds heeft het weer opgekomen Chiliasme dit inzicht in de symbolieke, en ten deele zelfs typische beteekenis van het land Kanaän, van Jeruzalem en van Sion weêr verzwakt. Geen oog meer hebbende voor het verschil tusschen een identieke en een symbolieke realiteit, schonk men toen weêr ingang aan de idee, dat de Joden weêr naar Kanaän terug moesten, dat Jezus weêr in Jeruzalem als Koning zou optreden, en dat het groote visioen van Ezechiël dan eerst vervuld zou worden, als in grof letterlijken zin het land Kanaän de heerschappij over de wereld zou bezitten. Deze opvatting van de identieke realiteit had natuurlijk veel dat aantrok. Men had er niets bij te denken. Het was alles letterlijk bedoeld: Kanaän, o, dat bereikt ge zoo ge van de boot te Jaffa aan wal stapt. Jeruzalem is de stad, waar ge nu ten deele reeds met een spoor heenreist. En Sion dat is die berg bij Jeruzalem, nu volbouwd met ordeloos bijeengevoegde gebouwen. Practisch kunt ge helpen, om er Joden heen te brengen. De Sionieten hebben er zelfs een bank voor opgericht. En als het zóóver nu maar komen kon, dat er een 3 à 4 millioen Joden naar die plek aan de Middellandsche Zee verhuisden, dan zou het einddoel bereikt zijn, Jezus wederkomen, en de triomf van het Godsrijk ingaan. Jammer slechts dat de onbekeerde Joden dit heel anders verstaan, en op niets anders bedacht zijn, dan om den alouden tempel weêr op te richten, zoodat nu zelfs de groote zuilen voor dien nieuwen tempel in Italië reeds gereed liggen.

Bij dit Kapernaïtisme, dat gelukkig weêr gaandeweg doodbloedt, houden we ons dan ook niet op. Maar wel dient er op gewezen, dat de uitwendige volksstaat van Israël, met inbegrip van bodem, hoofdstad en tempel metterdaad een veelszins zeer ten onrechte voorbijgeziene *symbolieke* realiteit bezat. Die symbolieke realiteit bestond zelfs op geestelijk gebied. Als het in Psalm 24 : 2 en 3 heet:

Wie klimt den berg des Heeren op?
Wie zal dien Godgewijden top,
Voor 't oog van Sions God, betreden?
De man, die, rein van hart en hand,
Zich niet aan ijdelheid verpandt,
En geen bedrog pleegt in zijn eeden.

Die zal, door 's Heeren gunst geleid,
En zegen en gerechtigheid
Van God, den God zijns heils ontvangen.
Dit 's Jakob, dit is 't vroom geslacht,
Dat naar God vraagt, zijn wet betracht,
En zoekt zijn aanschijn met verlangen.

Of ook in Psalm 15 : 1—5:

Wie zal verkeeren, groote God,
In uwe tent? Wien zult Gij kronen
Met zulk een onwaardeerbaar lot,
Dat hij, bij 't heuglijkst gunstgenot,
Uw heilig Sion moog' bewonen?

Die in zijn wandel zich oprecht
En wars betoont van valsche streken;
Zijn aandacht aan uw wetten hecht;
Zich op de deugd met ijver legt,
En waarheid met zijn hart blijft spreken.

Die met zijn tong niet achterklapt;
Geen kwaad doet aan zijn metgezellen;
Niet in het spoor van laster stapt;
Maar, zoo men iemands eer vertrapt,
Dien smaad wil hooren noch vertellen.

Wiens oog verworpenen veracht,
Maar hen eerbiedigt, die God vreezen;
Die zich voor roekloos zweren wacht,
Doch 't geen hij zweert getrouw betracht,
Al zou 't hem ook tot schade wezen.

Die nooit zijn geld op woeker geeft;
Die, d' onschuld en het recht genegen,
Het oog op geen geschenken heeft.
Wie dus oprecht en deugdzaam leeft,
Zal nimmer wanklen op zijn wegen.

Of eindelijk als ge in Ezechiël 18 : 5—9 leest: „Wanneer nu iemand rechtvaardig is, en doet recht en gerechtigheid; niet eet op de bergen, en zijne oogen niet opheft tot de drekgoden van het huis Israëls, noch de huisvrouw zijns naasten verontreinigt, noch tot de afgezonderde vrouw nadert; en niemand verdrukt, den schuldenaar zijn pand wedergeeft, geenen roof rooft, den hongerige zijn brood geeft, en den naakte met kleeding bedekt; niet geeft op woeker, noch overwinst neemt, zijne hand van onrecht afkeert, waarachtig recht tusschen den een en den anderen

oefent; in mijne inzettingen wandelt, en mijne rechten onderhoudt, om trouwelijk te handelen; die rechtvaardige zal gewisselijk leven, spreekt de Heere HEERE."

Dan gaat het toch niet aan dit zóó te verstaan, alsof hiermeê „de eeuwige zaligheid" aan de zoodanigen werd toegekend. Dan toch zou de zaligheid vrucht van onberispelijken wandel zijn en alzoo rusten op verdienste. Duidelijk komt het dan ook in Ezechiel uit, dat er nog heel iets anders noodig is, een vervangen van het steenen hart door een vleeschen hart, en het besprengd worden met het water des Geestes (Ezechiël 36 : 25 v.v.). De prijs die gesteld werd, was dan ook niet eeuwige zaligheid, maar lang leven in het land Kanaän, en in dat Kanaän het goede van het land genieten: tarwe, most en olie. Zelfs is de wederopstanding in Israël afgebeeld als een weêr ontwaken van de ontslapen Joden in Kanaän. Het sterven maakte in dat verband daarom zoo weemoedig pijnlijken indruk, omdat een Israëliet door te sterven uit Kanaän wegging, zijn tempel op Sion verloor, en in het graf zijn God niet meer op Sion loven kon. Een voorstelling waaruit latere critiek zelfs afleidde, dat onder het Oude Testament nog geen geloof aan onsterfelijkheid bestond.

Dit alles intusschen wordt volkomen begrijpelijk, zoodra men maar tusschen twee dingen scherp onderscheidt, en wel eenerzijds tusschen de zake der persoonlijke zaligheid voor de uitverkorenen des Heeren, en anderzijds tusschen de symbolische heerlijkheid en heiligheid, ja, zelfs Levitische reinheid, waarmeê de „rechtvaardigen" bekleed waren in hun aardsche leven. Dan toch ontwaart men terstond, dat de uitverkorenen onder Israël geen anderen weg ter zaligheid hadden dan wij, en alleen door wedergeboorte en toebrenging tot Christus zalig zijn geworden; maar dat daarnaast sprake is van een symbolieke beteekenis van land en volk, van het burgerlijk leven en den eeredienst der „rechtvaardigen", en dat deze symbolieke beduidenis geheel binnen de perken van *dit leven* besloten bleef, en op zichzelf niets met de eeuwige zaligheid uitstaande had. En dat het meermalen schijnt alsof deze twee dooreenvloeien, komt alleen daar vandaan, dat onder de symbolisch-rechtvaardigen zij alleen het volle symbool vertoonden, die dank zij hun persoonlijke toebrenging, de *oprechtheid* in hun uitwendige verschijning indroegen. Vandaar dat juist op die *oprechtheid* steeds zoo bijzondere nadruk wordt gelegd.

Juist nu in deze symbolieke beteekenis van heel het uitwendige leven in Israël lag saamverbonden, wat met de komst van Jezus uiteengaat, t. w. de *innerlijke* en de *uiterlijke* doorwerking der particuliere genade. In de kerk des Nieuwen Verbonds komt eerst alleen het geestelijke, en wordt het uiterlijke verschoven naar Jezus' wederkomst, en is het in-

middels alleen de Gemeene gratie die het voortbestaan der zichtbare dingen verzekert. Maar al is het dat de Particuliere genade eerst door die „wedergeboorte *der wereld*, waarvan Jezus in Matth. 19 : 28 sprak, heerlijk in al het zichtbare zal doorbreken, toch is er ook een aanvankelijke doorbreking van de krachten der Particuliere genade in de zichtbare dingen reeds hier. De Kerk concentreert zich wel geestelijk in het instituut der kerken, maar is zelve een organisme, en het is als zoodanig dat de geloovigen met hun talenten, hun gaven, en hun betrekkingen en invloeden in deze wereld reeds hier een eigen sfeer van leven vormen, die heerlijk de krachten des Koninkrijks kan doen uitkomen. Hiermede is niet bedoeld, wat we vroeger bespraken, dat de Particuliere genade de Gemeene gratie steunt en sterkt. Dat toch grijpt plaats bij de ongeloovigen, en verheft hun leven tot een hooger peil. Neen, wat we *hier* bedoelen is de sfeer van Christelijk leven, die zoo wijd strekt als de organische levensbeweging van de gemeente des Heeren zich in het leven uitbreidt. En in dien organischen kring van het organisme der Kerk wordt wel niet altijd — want valsch spiritualisme verhindert dit maar al te dikwijls — maar dan toch op de hoogtepunten der historie, die verhoogde vorm van menschelijk leven openbaar, die een voorafschaduwing is van het rijk der heerlijkheid dat komt. Ook ons land weet hiervan meê te spreken; want toen in de 16de en 17de eeuw het Sion Gods op deze erve zoo heerlijk uitblonk, bestond die hooge glans niet uitsluitend daarin, dat het institutaire leven der kerk zoo ongerept gezond was (hieraan schortte zelfs veel), maar veel meer in het heel andere feit, dat de belijders des Heeren te midden van deze volksmaatschappij een maatschappelijke levenssfeer vertoonden, die én zedelijk én sociaal zoo zeldzaam hoog stond.

INHOUD.

